STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL XXII

1971

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştal:, agenţiile poştale factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Întreprinderea de comerţ exterior ,,Libri'', Căsuţa poştală 134—135, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

La revue ,,Studii şi cercetări lingvistice'' paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 6. —

Toute commande à l'étranger sera adressée à Înteprinderea de comerţ exterior, ,,Libri'', Boîte postale 134 — 135, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite comitetului de redacţie al revistei ,,Studii şi cercetări lingvistice''.

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacţiei :
BUCUREŞTI, Sectorul 1,
Calea Victoriei 194,
Telefon 15.15.45.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XXII, nr. 1 1971

SUMAR

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

SCL, An XXII, Nr. 1, P. 1—108, Bucureşti, 1971

Rom. *Crăciun*

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Etimologia lui *Crăciun* e încă controversată.

Am explicat acest termen prin lat. *creatione* [1]. Eqrem Çabej propune acum explicația termenului prin alb. *kërçuni* „ciot, buturugă, butuc" [2]. De la sensul de „buturugă care se aprinde în vatră în seara Crăciunului", sensul cuvîntului ar fi evoluat, în română, la acel de „sărbătoarea Crăciunului".

Autorul recunoaște, însă, că nu a găsit nicăieri, în limba română, cuvîntul *Crăciun* cu sensul de „buturugă" (*loc. cit.*, p. 315).

Explicația lui E. Çabej nu ține seamă de considerentele următoare, care confirmă etimologia latină a cuvîntului românesc.

Cercetînd obiceiurile legate de sărbătoarea Crăciunului, la nordul Dunării, constatăm că în unele localități din Banat, Transilvania și Bucovina se mai păstrează obiceiul de a aprinde o buturugă în vatră, în noaptea Crăciunului [3].

Dar buturuga nu poartă numele așteptat, dacă se acceptă explicația prin albaneză, ci găsim atestați termenii următori:

butucul Crăciunului „butuc, trunchi, cioată, așezat în vatră ca să ardă în noaptea Crăciunului" [4],

călindău m., Transilvania, „Holzklotz der in der Weihnachtsnacht verbrannt wird" [5], și

năclad s. n. sau *năcladă* s. f. (cf. v. sl. *naklasti* — *kladǫ* „aufladen, auflegen"), cu sensul „Scheiterhaufen": „*năcladă* mare de foc" (Dosoftei, apud Tiktin, RDW, s. v.) [6] și „butuc gros de lemn, care servește ca

---

[1] Al. Rosetti, Rom. *Crăciun*, în „Romanoslavica", IV, 1960, p. 65—71; vezi și Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 78—80, care explică prezența lui *-ă-* și lui *-un* prin mijloace interne.

[2] Eqrem Çabej, *Crăciun*, în SCL XII, 1961, 4, p. 313 — 317; vezi și Jos. Schütz, *Der rumänismus* Crăciun „*Weihnachten" im Slavischen*, în „Beiträge zur Süd-osteuropa Forschung", München, 1966, p. 35 — 40.

[3] *DA*, ms., s. v. *năclad.*

[4] Simeone Mangiuca, *Călindariu...pe anul 1882*, Brașov, 1881, p. 15.

[5] Tiktin, *RDW*, s.v. „În Transilvania acest butuc se cheamă *călindău*, iar colindătorii cînd vin intră în casă și cu bețele lor de alun jăresc focul", în *Gazeta Săteanului*, XIV, 1897, p. 493.

[6] L. Sadnik und R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den Altkirchenslavischen Texten*, 'S — Gravenhage, 1955, p. 60, s. v. *naklasti.*

suport pentru lemnele din vatră sau se așează la marginea focului, pentru ca, aprinzîndu-l cu încetul, să întreţină focul multă vreme" [7].

Faţă de aceste constatări, este evident că termenul românesc nu poate fi explicat prin albaneză, întrucît sensurile nu coincid, iar pentru sensul de „butuc al Crăciunului", există în română termeni diferiţi.

Pe de altă parte, istoria raporturilor albano-române ne învaţă că împrumutul din albaneză a unui termen care denumește o sărbătoare de importanţa Crăciunului e de neconceput [8].

(Dacă româna ar fi împrumutat numele sărbătorii Crăciunului din albaneză, ar fi introdus termenul albanez respectiv: *kershëndellë* < lat. *Christi natalis*).

Româna a împrumutat din albaneză cîţiva termeni, la o epocă recentă, și în nici un caz în perioada românei comune, cum afirmă E. Çabej (*loc. cit.*, p. 315).

În consecinţă, singura etimologie care rămîne în picioare este lat. *creatione*.

În această privinţă, trebuie ţinut seamă de faptul că Crăciunul e cea mai mare sărbătoare creștină, că ea se suprapune sărbătorilor romane ale calendelor din ianuarie, foarte practicate în provinciile orientale ale imperiului roman, sărbători care la rîndul lor au ca substrat cultul lui Mithra și coincid cu sărbătorirea nașterii lui Mithra [9].

Arderea butucului, în noaptea de Crăciun, care apare la popoarele din Peninsula Balcanică (bulgari, sîrbo-croaţi) și la români, este o rămășiţă a cultului soarelui [10].

De aceea, împărtășim întru totul părerea lui P. Caraman că „nu poate fi nici cea mai mică îndoială că locul de baștină [al cuvîntului *Crăciun* <lat. *creatione*] este domeniul etnic românesc" (*op. cit.*, p. 390).

În privinţa explicaţiei fonetismului termenului românesc, prin intermediar slav, ne referim la expunerea noastră anterioară și la faptul că termenul *Crăciun* nu e izolat, ci face parte dintr-un grup de termeni (*colindă*, *Rusalii*, *troian*), introduși în română prin filieră slavă [11].

---

[7] *DA*, ms., s. v. *năclad*.

[8] A. Graur, *Coup d'oeil sur la linguistique balkanique*, în BL, IV, p. 34 : „Il est bien établi maintenant que les emprunts de vocabulaire supposent un prestige social ou culturel pour le peuple qui fournit les mots. A quelle époque peut-on croire que les Albanais ont été tellement supérieurs aux Roumains, pour que les derniers aient emprunté aux premiers des termes de civilisation tels que „foyer", „vieillard" etc?"

[9] Al. Rosetti, *Colindele religioase la români*, București, 1920, p. 21 ; Petre Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi*, în „Arhiva", XXXVIII, Iași, 1931, p. 388 și urm.

[10] Ovidiu Bîrlea, *Colindatul în Transilvania*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei", Cluj, 1969, p. 297 : se crede că cenușa bușteanului, răspîndită pe pămînt, ar favoriza vegetaţia.

[11] Al. Rosetti, Rom. *Crăciun*, *loc. cit.*, p. 68 — 69.

P. S. G. Rohlfs, Rumänisch *Crăciun* «Weihnachten», *z. s. f. roman. Phil.*, 86, 1970, p. 382—385, atribuie o origine autohtonă („tracă, dacă, ilirică", p. 385) termenului din română și albaneză.

ELEMENTE DE ANALITICITATE ÎN PROVERBELE ROMÂNEŞTI

DE

SANDA GOLOPENŢIA-ERETESCU

Prezentul studiu este consacrat propoziţiilor logic adevărate şi propoziţiilor analitice care apar în proverbele româneşti.

O propoziţie este logic adevărată atunci cînd în interiorul ei orice cuvînt care nu corespunde unei particule logice poate fi înlocuit fără ca valoarea ei de adevăr să fie alterată : 'Brutus l-a ucis *sau nu* l-a ucis pe Caesar', 'Brutus l-a salutat *sau nu* l-a salutat pe Caesar' etc. O propoziţie este analitică atunci cînd vorbitorul îi intuieşte adevărul graţie competenţei sale lingvistice : 'Nici un celibatar nu este căsătorit', 'Oculiştii sînt doctori de ochi' etc. În esenţă competenţa lingvistică a vorbitorului îi permite să opereze în propoziţiile de mai sus substituţiile sinonimice : Nici un (om necăsătorit) nu este căsătorit', '(Doctorii de ochi) sînt doctori de ochi'.

Discuţia lingvistică a analiticităţii a fost deschisă de Katz (1964) şi continuată de Katz (1966), Staal (1966), Johnson-Laird (1967), Vasiliu (1968), Lefkowitz (1969).

Urmîndu-l pe Kant, Katz restrînge conceptul de analiticitate la vacuitatea predicativă. El formulează trei condiţii sintactico-semantice de analiticitate :

(1) egalitatea semantică cu sau incluziunea predicatului în grupul nominal subiect : 'Oculiştii sînt doctori de ochi' ;

(2) identitatea semantică cu sau incluziunea în propoziţia relativă din grupul nominal subiect a propoziţiei regente : 'Oculistul care o plictiseşte este un doctor de ochi care o plictiseşte' ;

(3) identitatea semantică cu propoziţia *dacă*...sau incluziunea în aceasta a propoziţiei *atunci* ... : 'Dacă cineva nu este căsătorit, atunci este necăsătorit'.

Aşa cum a arătat Vasiliu (1968), (3) nu reprezintă un caz de vacuitate predicativă în modelul gramatical pe care îl manipulează Katz.

În *Semantic structure*, Robert W. Lefkowitz propune, în locul regulii enumerative formulate de Katz, o metaregulă semantică unitară :

(4) O propoziţie P=ŞI [CINE [X], CE [Y]] este analitică dacă şi numai dacă X este identic cu sau îl include pe Y[1].

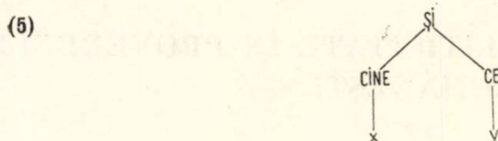
---

[1] Cf. Lefkowitz (1969), p. 74.

(4) are în vedere reprezentarea predicaţiei prin arbori semantici. ŞI este un predicat de rang superior care explicitează relaţia subiect-predicat : 'Copilul plînge' (copilul ŞI plînge), 'Copilul este vioi' (copilul ŞI vioi). CINE şi CE sînt predicate dominate de ŞI. Ele specifică modul în care sînt 'antrenate' (involved) în ansamblul predicaţiei subiectul şi predicatul : ŞI [CINE [copilul], CE (plînge)], ŞI [CINE [copilul], CE [vioi]]. X şi Y abreviază ramurile dominate de CINE, respectiv CE.

Domeniul lui (4) este reprezentabil prin (5) :

(5)

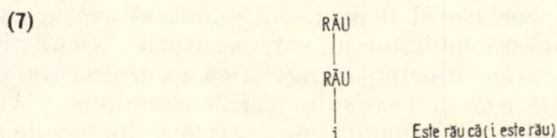
X este identic cu Y echivalează cu *X este sinonim cu Y*, după cum reiese din metaregula :

(6) Două structuri S_j şi S_k sînt sinonime dacă şi numai dacă arborii lor semantici A_j^s şi A_k^s sînt identici [2].

X îl include pe Y atunci cînd o porţiune a arborelui semantic X este sinonimă cu Y.

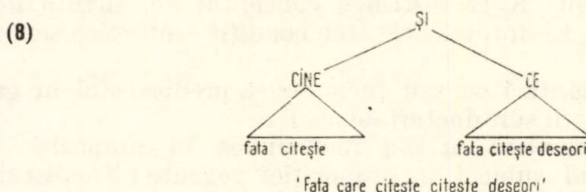
Relaţiile de identitate şi incluziune sînt relaţii orizontale orientate de la stînga spre dreapta. Prin urmare, o structură cum este (7)

(7)

nu e analitică, identitatea stabilindu-se între predicate articulate vertical iar o structură cum este (8) :

(8)

nu e analitică deoarece relaţia de incluziune se stabileşte de la dreapta spre stînga (Y îl include pe X).

Alte structuri semantice orizontale pe care Lefkowitz le consideră subsumate lui (6) sînt Δ[DACĂ, ATUNCI], ? [ORI, ORI].

În cele ce urmează vom folosi metaregula lui Lefkowitz.

Reprezentarea semantică va consta din arbori. Majusculele semnalează caracterul metalingvistic al predicatelor respective.

Cînd un arbore conţine atît notaţia cu majuscule, cît şi notaţia uzuală a aceluiaşi cuvînt, cuvîntul respectiv este considerat ca predicat, în prima ipostază, ca limită dincolo de care interpretarea semantică încetează,

[2] *Ibidem*, p. 14.

în a doua ipostază. Am preferat introducerii unor termeni noi utilizarea semnelor '∆', '?' pentru predicatele supraierarhizate lui [DACĂ, ATUNCI] respectiv [ORI, ORI] întrucît ceea ce ne interesează este configuraţia semantică şi nu terminologia. Am marcat prin ramuri punctate porţiunile în care am efectuat, în interpretarea semantică, abrevieri de care am fost conştienţi. Am încadrat punctat arborescenţele abreviabile printr-un cuvînt unic. Cuvîntul respectiv este indicat în partea de jos a cadrului şi precedat de semnul ' = '.

Proverbele examinate provin din excerptarea exhaustivă a lui Zanne (1895 – 1910).

Principalele tipuri de proverbe la care ne referim sînt :

A.1 X este X (...)
ce e X e X (...)
X,X
2 X este X (şi) Y este Y
X,X (şi) Y, Y
X este X-os (şi) Y este Y-os
B.3 X NU este NU-X
NU–X NU este X
C.4 X NU este Y(...)
5 X NU este Y (şi) Z NU este W

A. 1. Acest tip include proverbe cu structura semantică ŞI [CINE, CE] sau ∆[DACĂ, ATUNCI].

Practic, formula *X este X* poate fi satisfăcută de orice cuvînt din lexicon. *Omul e om*, *Vorba-i vorbă*, cărora li se pot adăuga în funcţie de context *Vinu-i vin*, *Ţuica-i ţuică* etc., postulează unicitatea fiecăruia dintre cuvintele (conceptele) cuprinse în inventarul lexical (conceptual).

S-ar putea considera, în conformitate cu Korzybski (1933), că în *X este X* cei doi X sînt 'multiordinal terms' corespunzători unor nivele de abstracţie distincte. Aceste nivele ar fi : (a) obiect fizic, (b) nume, etichetă pentru (a), (c) inferenţa obţinută pornind de la (b) etc. Într-un asemenea caz, *Omul e om* devine interpretabil ca : OM_a este OM_b (=îi spui unui om 'om', numeşti un om 'om') sau ca : OM_b este OM_c (=se aşteaptă de la un om ca el să confirme inferenţele despre 'om' caracteristice pentru cultura, limba respectivă).

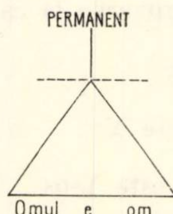
În vorbirea de toate zilele aceste proverbe caracterizează vorbitorii emfatici, dornici să sublinieze folosirea conştientă, asumată, a unor cuvinte de neînlocuit.

La prima vedere, proverbe ca *Omul e om*, *Femeia e femeie* par semantic complete în comparaţie cu *Mojicul tot mojic*, unde *tot* prevesteşte comentariul marcînd deschiderea spre un *chiar*. Domeniul semantic al acestor proverbe devine însă evident acelaşi dacă examinăm forme mai complicate, cum ar fi : *Omul e om şi-i numai om*, *Mojicul e tot mojic* (*chiar*) *şi în ziua de Paşti*, *Prostu-i prost şi în ziua de Paşti* [3], *Femeia e tot femeie şi*

[3] În proverbele de acest tip, porţiunea'...chiar şi în ziua de Paşti' (de raportat la *Crăciunul sătul*, *Paştele fudul*) dezvăluie presupoziţia cultural-folclorică : 'de Paşti nimic nu este aşa cum este de fapt', de 'Paşti X este NU-X' (unde X ar avea conotaţia $NEGATIV_m$, NU-X ar avea conotaţia $POZITIV_n$, iar indicii *m*, *n* sînt meniţi să sugereze diversitatea calităţilor negative, respectiv pozitive.

în ziua de Paşti, *Catena de aur încă e catenă*, *Orfanul e tot orfan*, *de şi* (*sic*) *e bogat*, *Boierul e tot boier*, *măcar d-ar fi încins cu tei*. Primele apar atunci a fi realizări simplificate ale aceluiaşi arbore semantic, în care figurează predicate ca PERMANENT, NU MAI MULT, NU MAI PUŢIN. *Omul e om* înseamnă PERMANENT-NU MAI MULT -NU MAI PUŢIN |OM| este OM şi, în funcţie de elementul pus în evidenţă, proverbul admite ca realizare de suprafaţă formele : *Omul rămîne om*, *Omul e numai om*, *Omul e om*, *nu vită*. De remarcat că numai atomizarea reprezentării semantice a verbului *rămîne* :

(9)

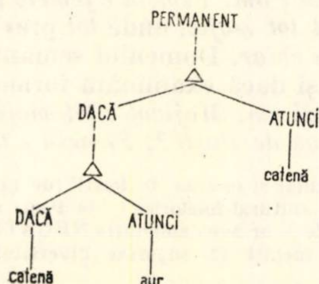
permite detectarea porţiunii analitice a unor proverbe ca : *Omul rămîne om*, *Vasilca*, *cît de mult ai împodobi-o*, *tot Vasilcă rămîne*, *Bondacul*, *oriunde se va urca*, *tot bondac rămîne*, *Aurul şi în gunoi tot aur rămîne*, *Pe arap cît de mult îl vei spăla*, *tot negru va rămînea*, *Omul prost din fire n-are lecuire*.

Ambiguitatea întorsăturii pe care proverbele *X este X* o imprimă unei discuţii ar putea fi justificată prin predicatele NU MAI MULT, NU MAI PUŢIN : 'X este NU MAI MULT decît X, nu i se poate pretinde. . .'/'X este NU MAI PUŢIN decît X, i se poate pretinde . . .'.

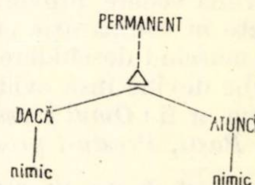
Proverbele *X este X* pot fi realizate prin sinonimele *Dacă* X, *atunci* Y : *Omul e om*/*Dacă e om e om* (*şi pace*),*Catena de aur încă e catenă*/*Chiar dacă e de aur*, *lanţul* (*catena*) *e lanţ* (*catenă*). Distincţia [CINE, CE]/[DACĂ, ATUNCI] este, la acest nivel, sintactică, nu semantică. Nu am întîlnit predicate de rangul 1 care să nu satisfacă reprezentarea DACĂ subiect X, ATUNCI predicat Y.

Adoptarea unei reprezentări Δ [DACĂ, ATUNCI] ar permite regruparea proverbelor de mai sus în aceeaşi clasă cu *Dacă-i boier*, *tot boier*, *Din nimic*, *tot nimic*. Arborii lor semantici ar avea forma :

(10)

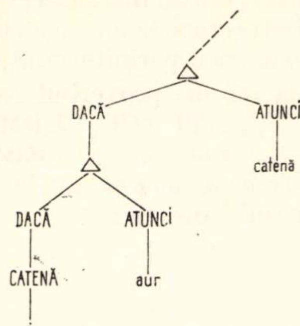

(11)

Reprezentarea semantică s-ar putea rafina prin includerea deicticelor :

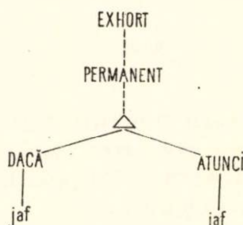
(12)

Structura de mai sus Δ [DACĂ [DACĂ [*i* este o catenă], ATUNCI [aur]], ATUNCI [catenă]...]) sugerează că în *X este X* analiticitatea izvorăşte din *incluziunea* lui Y în X, iar nu din *identitatea lui* Y cu X.

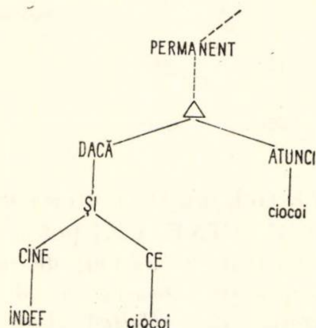
Dacă e jaf, jaf să fie, Dacă-i bal, bal să fie, Vorba să rămînă vorbă pot fi reprezentate printr-un arbore în care predicatul EXHORT (ativ) explicitează valoarea semantică a subjonctivului :

(13)

În *Ce e drept, e drept, Ce-i ciocoi, tot ciocoi, Ce e frumos la toţi place, Cine înşeală o dată, înşeală şi a doua oară, Cine fură o dată, e fur totdeauna, Cine spune minciuna o dată rareori mai are crezare, Cine minte o dată nu i se mai crede*, semantic indefinitele *cine, ce* care figurează în propoziţiile relative (subiective) nu pot apărea într-un mod relevant sub dominanta unui DACĂ (DACĂ impune semantic caracterul definit al elementului dominat). Acesta este cazul pentru care înclinăm să rezervăm o reprezentare semantică de tip ŞI [CINE, CE][4] :

(14)

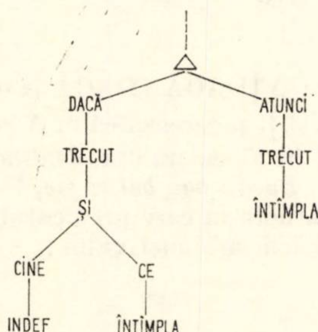

[4] Prin aceasta ne abatem de la abordarea de către Lefkowitz (1969) a relativelor.

În arborele de mai sus *frumos* şi *la toţi place*, *spune minciuna*, *rareori mai are crezare* şi *nu i se mai crede* au fost interpretate ca sinonime. *Frumos*, *mincinos* apar a constitui structuri semantice complexe, a căror decompozabilitate în primitive semantice permite omiterea lor din lexicon.

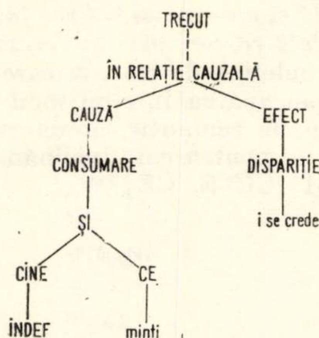
Cînd verbul apare la trecut, proverbul pare a instaura o relaţie de tip DACĂ [TRECUT [. . .]], ATUNCI [PERMANENT [. . .]]. Înclinăm să reprezentăm proverbe ca *Cine a minţit o dată nu i se mai crede*, *Cine a minţit o dată nu se mai crede a doua oară*, *Cine a minţit o dată şi-a mîncat credinţa toată* etc., după cum urmează :

(15)

O rafinare a reprezentării semantice ar avea de justificat sinonimia *şi-a mîncat credinţa toată*/ *nu mai are crezare*/ *mincinos*. Verbul tranzitiv *a mînca* presupune (favorizează presupoziţia) că obiectul său direct — *credinţa* — dispare în urma acţiunii :

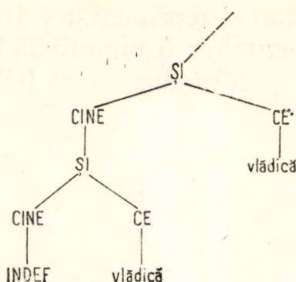
(16)

A mîncat exprimă astfel, indirect, un *nu mai are*.

Printr-o predicaţie ŞI [CINE, CE] pot fi reprezentate şi proverbele care conţin propoziţii explicative *Fierul, de este fier, şi tot putrezeşte*, *Fierul, că-i fier, şi încă rugineşte*, *Dumnezeu, că e Dumnezeu, şi nu poate mulţumi toată lumea*, *Vlădica, de e vlădică, şi tot are ibovnică, dar eu încă protopop, ce să n-am vreo şapte, opt?* includ secţiuni analitice de tipul :

(17)

Mai greu de interpretat par proverbe de tipul : *Frate, frate, dar pita-i cu bani, Frate, frate, dar pînă unde se poate, Neam, neam, dar brînza e pe bani, Rudă, rudă, dar turta-i pe bani, De frate, frate, dar brînza e pe bani, De copil, copil e, dar cu nevasta să nu-l laşi singur, De sfînt, sfînt să fii, dar de frică tot să ştii.*

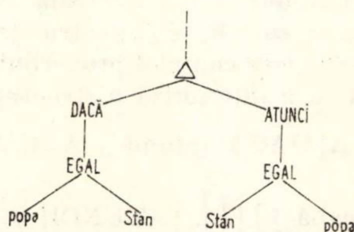
Dacă în ultimele exemple primul X nu ar fi precedat de propoziţia *de*, proverbele de mai sus ar putea fi considerate variante eliptice ale lui *X(e)X*. Acesta nu este totuşi cazul, întrucît *Frate, frate, dar..., De frate, frate, dar...* au în mod evident acelaşi sens.

Am fi mai degrabă tentaţi să le apropiem de complementele de relaţie : *de urîtă, e urîtă* (în ce priveşte urîţenia, e urîtă) *de înalt, e înalt* (în ce priveşte înălţimea, e înalt) etc.

Dacă acceptăm multiordinalitatea termenului *frate*, atunci interpretarea proverbului devine : Δ [DACĂ [DACĂ [$FRATE_b$], ATUNCI [$FRATE_c$]], ATUNCI [NU-$FRATE_d$]], cu alte cuvinte : 'dacă obiectul pe care îl percep este obiectul fizic FRATE, atunci îl numesc FRATE, dar conceptul de FRATE pe care îl interiorizez nu include obligaţii băneşti'.

În exemplele discutate ocurenţele lui *X* au fost constituite fie de acelaşi cuvînt, fie de două cuvinte sinonime. Vom examina în cele ce urmează structuri mai complicate, în care ambele ocurenţe ale lui *X* sînt una şi aceeaşi sintagmă sau două sintagme sinonime. În proverbele *Ce mi-e popa Stan, ce mi-e Stan popa, Ce mi-e baba Rada, Ce mi-e Rada baba* (însemnînd : 'nu introduce distincţii artificiale, aceste două lucruri sînt identice, aşa cum *popa Stan* şi *Stan popa* referă una şi aceeaşi persoană), analiticitatea proverbului se bazează pe reversibilitatea structurii apoziţionale. Vom reprezenta relaţia apoziţională prin predicatul de rang superior EGAL (care, fiind simetric, nu necesită predicate subordonate de tipul [CINE CE], [CAUZĂ, EFECT] etc.) :

(18)

De remarcat că nu numai reprezentarea reversibilităţii, ci chiar perceperea analiticităţii întregului ar fi imposibilă în cazul în care am interpreta relaţia apoziţională prin predicaţia ŞI [CINE, CE]. În :

(19)

Δ

DACĂ ATUNCI

ŞI ŞI

CINE CE CINE CE

popa Stan Stan popa

datorită faptului că sub X (în ramura stîngă, dominată de DACĂ) lui *popa* îi este predicat CINE, iar lui *Stan* îi este predicat CE, pe cînd în Y (în ramura dreaptă, dominată de ATUNCI) lui *popa* îi este predicat CINE, iar lui *Stan* îi este predicat CE, Y nu este identic cu (sau inclus în) X şi, prin urmare, întreaga structură nu satisface metaregula de analiticitate. Aceeaşi structură nonanalitică apare în proverbul *Vai de hoţul care-i sărac şi de săracul care-i hoţ*.

De relevat de asemenea faptul că, deşi conţine pronumele interogativ *ce*, interpretarea semantică a proverbului *Ce mi-e popa Stan, ce mi-e Stan popa* nu conţine predicatul INTEROG(ativ).

O structură analitică *X*, *X* poate fi întîlnită în *Drac ai cumpărat, drac ai luat* dacă interpretăm pe 'ai luat drac' ca semantic inclus în 'ai cumpărat drac'. Nu foarte frecvent în proverbe, acest tip de paralelism hyponimic abundă în balade şi colinde.

A.2. Din alăturarea a două structuri *X este X* rezultă, în mod neaşteptat, un plus semantic.

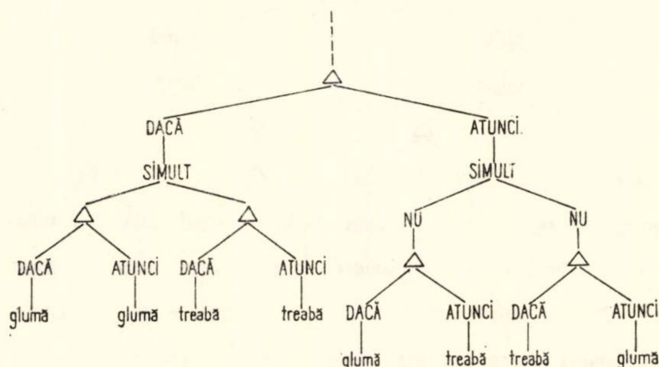
Dacă examinăm proverbele corespunzînd formulelor (*X e X*, *Y e Y*), (*X*, *X*, *Y*, *Y*) cum sînt *Slujba-i slujbă*, *drujba-i drujbă*, *Vorba-i vorbă*, *treaba-i treabă*, *Ce e azi e azi*, *ce e mîine e mîine*, *Vorba*, *vorbă*, *treaba-i treabă*), *Gluma*, *glumă*, *treaba*, *treabă* , observăm că reprezentarea lor semantică exhaustivă ar trebui să dea socoteală nu numai pentru structurile explicite *X este X* şi *Y este Y*, ci şi pentru structurile implicite *X nu este Y* şi *Y nu este X*. A înţelege complet proverbul (*Gluma*, *glumă*, *treaba*, *treabă*) echivalează deci cu a interioriza o structură de adîncime de tipul

Δ [DACĂ [SIMULT [Δ[DACĂ [glumă], ATUNCI [glumă]], Δ[DACĂ [treabă], ATUNCI [treabă]]]]], [ATUNCI[SIMULT [Δ[DACĂ [glu-

mă], ATUNCI [NU-treabă]]], Δ[DACĂ [treabă], ATUNCI [NU-glumă]]]]]. Această reprezentare corespunde intuiției că asemenea proverbe trebuie folosite în cazul confuziei între concepte (cuvinte).

Arborii semantici corespunzători exemplelor de mai sus aparțin tipului :

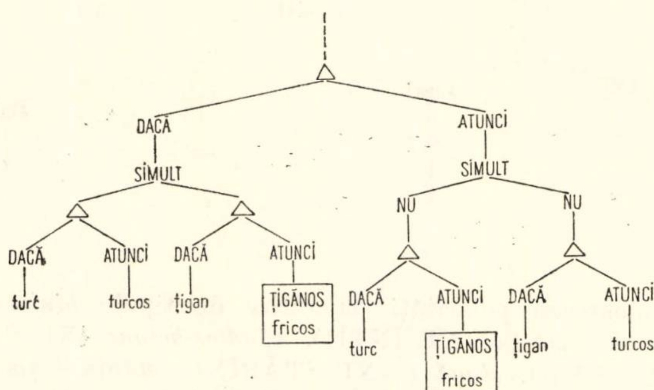
(20)

Un arbore asemănător corespunde proverbului *Una e una, două sînt mai multe.*

Uneori, proverbul se structurează pe așteptarea frustrată a schemei (20). În *Turcul e turcos, țiganul fricos* sau în *Vinurile sînt vinoase și fetele sînt frumoase, fricos* respectiv *sînt frumoase* se substituie predicatelor predictabile 'țigănos' respectiv 'făt-os' :

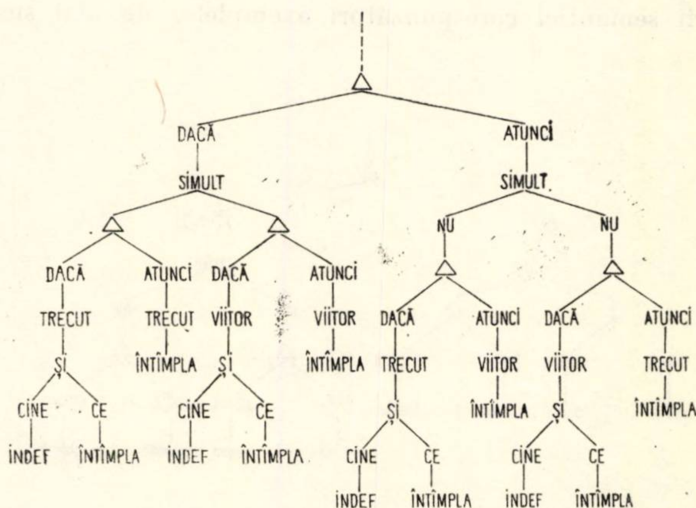
(21)

Proverbele sugerează astfel fie că *fricos* și 'țigănos', *frumos* și 'fătos' sînt respectiv sinonime, fie că, în absența unor derivate adjectivale, *țigan* și *fată* își asociază corespondentele supletive *fricos* respectiv *frumoasă.*

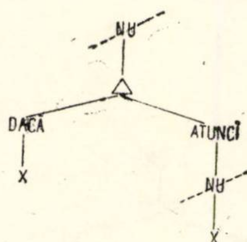
Dacă reprezentăm timpul verbal printr-un predicat de rang superior, proverbului *Ce a fost a trecut, ce o mai fi o mai veni* îi corespunde următorul arbore semantic :

(22)

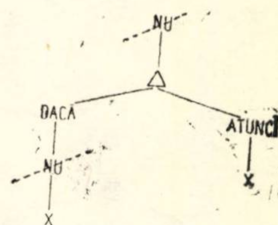

B.3 Proverbele *X NU este NU-X* (*NU-X NU este X*) sînt inferențe elementare bazate pe logic echivalentul *X este X* :

(23)

(24)

Ele exploatează polarități semantice de tipul : *bine-rău* (=NU-BINE), *întîi-pe urmă* (= NU-ÎNTÎI), *sănătos-bolnav* (NU-SĂNĂTOS), *bun-rău* (=NU-BUN), *slugă* (=NU-STĂPÎN), *-stăpîn-dușman* (=NU-PRIETEN)*-prieten*, *femeie* (NU-BĂRBAT)*-bărbat* etc. : *Ce e bine nu e rău*, *Ce e întîi nu e pe urmă*, *Cel sănătos n-are nevoie de doctor*, *Ceea ce e curat n-are trebuință de spălat*, *Ce e drept nu-i păcat*, *Ce-i în mînă nu-i minciună*, *Cine-i slugă nu e domn*, *Dușmanul nu-ți vrea binele*, *Dracul nu face biserici*, *Dracul 'nu face cruci în biserică*, *Cine moare nu mai mișcă* etc.

Putem reprezenta aceste exemple, prin arbori de tipul :

(25)

Δ
DACĂ ATUNCI
SIMULT SIMULT
Δ Δ NU NU
DACĂ ATUNCI DACĂ ATUNCI Δ Δ
ŞI sănătos NU NU DACĂ ATUNCI DACĂ ATUNCI
CINE CE ŞI sănătos ŞI NU NU sănătos
INDEF sănătos CINE CE CINE CE sănătos ŞI
INDEF sănătos INDEF sănătos CINE CE
INDEF sănătos

Proverbele respective pot fi interpretate ca parţial analitice numai cu condiţia acceptării unor relaţii de sinonimie (hyponimie) între NU-SĂNĂTOS/'are nevoie de doctor', NU-CURAT/' are trebuinţă de spălat', NU-DREPT/ 'păcat', REAL/'în mînă', NU-REAL/'minciună', PRIETEN/ 'îţi vrea binele', NU-PIOS/ 'drac', PIOS/ 'face biserici', 'face cruci în biserică', NU-MIŞCĂ/ 'moare' etc.

Am sugera că în *Binele e duşmanul răului*, *Muierea cît de puternică, bărbat pe jumătate*, 'duşman' şi 'jumătate' sînt realizări eufemistice de suprafaţă ale unui NU în structura de adîncine :

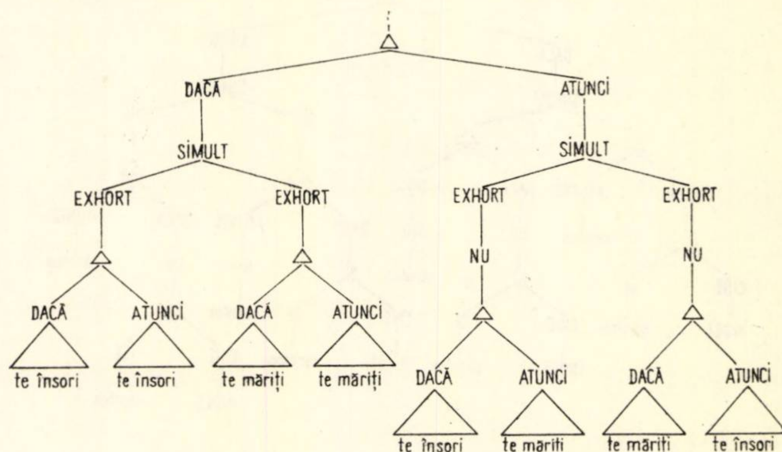
(26)

Δ
DACĂ ATUNCI
SIMULT SIMULT
Δ Δ NU NU
DACĂ ATUNCI DACĂ ATUNCI Δ Δ
NU NU BĂRBAT BĂRBAT DACĂ ATUNCI DACĂ ATUNCI
BĂRBAT BĂRBAT NU BĂBAT BĂRBAT NU
BĂRBAT BĂRBAT

Alături de ceea ce Kurzius numea 'généalogie de la morale', pro . erbele edifică astfel o genealogie a lexiconului.

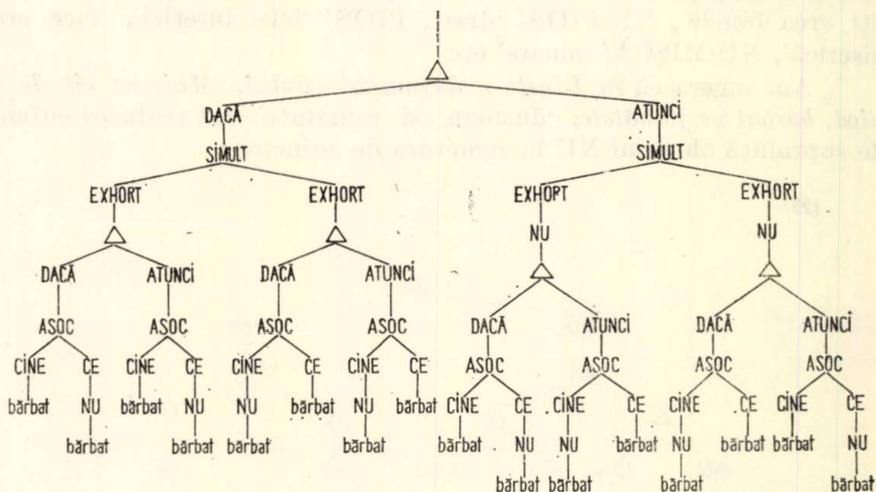
Specific limbii române, în care, alături de (a se) *căsători*, există verbele *însura* şi *mărita* distincte contextual ca [BĂRBAT — NU-BĂRBAT] versus [NU-BĂRBAT—BĂRBAT], este proverbul : *Cînd te însori, să te însori, iar nu să te măriţi*[5] :

(27)

La un nivel mai adînc, proverbul ar avea reprezentarea :

(28)

Arborele reflectă, prin predicatele CINE, CE, caracterul asimetric al predicatului dominant ASOC(iere) inclus în structura semantică 'a se căsători' şi pare să justifice sensul proverbului : 'Cînd te căsătoreşti de

[5] Yuen Ren Chao (1969), p. 119 — 120, arată că aceeaşi distincţie semantică apare în limbile rusă şi chineză, unde ocurenţa proverbului respectiv ar fi aşadar lingvistic favorizată.

pe poziţia de bărbat, căsătoreşte-te ca un bărbat, activ, autoritar, nu te căsători ca o femeie, pasiv supus'. Predicatul EXHORT(ativ) dă socoteală de contribuţia semantică a subjonctivelor *să te însori*, *nu să te măriţi*.

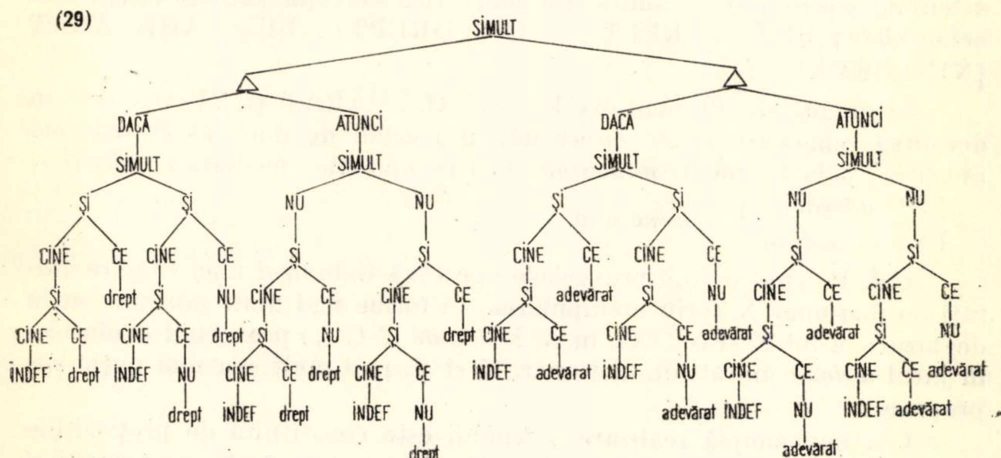
Am acordat notaţiile semantice X respectiv NON-X cu conotaţiile 'POZITIV' respectiv 'NEGATIV' *bine*, *întîi*, *sănătos*, *curat*, *în mînă* (=REAL), *stăpîn*, *îţi doreşte binele* (=PRIETEN), *face biserici*, *face cruci în biserică* (=PIOS), *mişcă* au fost consecvent reprezentate prin X, iar *rău*, *pe urmă*, *are nevoie de doctor*, *are trebuinţă de spălat*, *păcat*, *minciună*, *slugă*, *duşman*, *drac*, *muri* au fost consecvent reprezentate prin NON-X.

Rafinarea analizei în termenii dublei articulaţii X/NON-X, POZITIV/NON-POZITIV ar putea da socoteală pentru faptul că un proverb *X NU este NU-X* nu presupune în mod necesar o evaluare pozitivă, iar un proverb *NU-X NU este X* nu presupune în mod necesar o evaluare negativă a lui X. În proverbul imediat anterior, marcînd *însura* prin X şi *mărita* prin NU-X, obţinem pentru un X POZITIV o apreciere superioară dată autorităţii bărbatului soţ în raport cu supunerea femeii soţie. Putem inversa schema : *Cînd te măriţi, să te măriţi, iar nu să te însori*— direcţia evaluării rămîne aceeaşi. Dar, dacă ne imaginăm că proverbul nu este rostit de cineva care opune pe NON-X ca POZITIV lui X ca NON-POZITIV proverbul va primi interpretarea 'Cînd te căsătoreşti ca femeie (nonautoritar, pentru a fi protejată), căsătoreşte-te ca o femeie non-autoritar (fii protejată), nu te căsători ca un bărbat (autoritar spre a proteja)'.

Proverbele *X NU este NU-X* (*NU-X NU este X*) se dezambiguizează astfel numai în parte. Ele rămîn replici de Pythie, interpretabile exclusiv în cadrul dialogului şi exclusiv ipotetic. Nesigur şi dominat, ascultătorul e silit să accepte enigma.

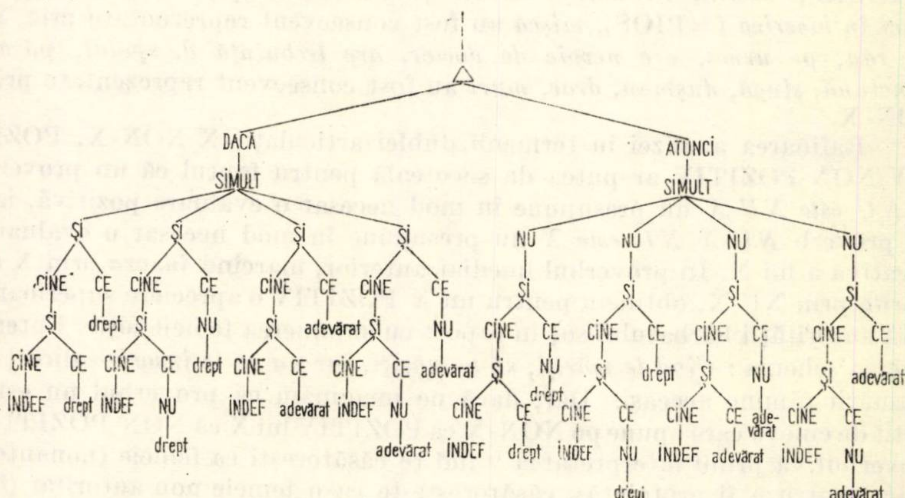
Proverbul *Ce e drept şi adevărat nici la dracul nu e minciună* conţine doi membri *X NU este NU-X* (*NU-X NU este X*) :

(29)

Arborele de mai sus este însă neadecvat în măsura în care fragmentează arborescența semantică *minciună*. O reprezentare preferabilă ar fi, din acest punct de vedere:

(30)

Chiar în acest caz, *minciună* continuă să aibă o reprezentare discontinuă în ramura dreaptă a arborelui : ȘI [. . . [NU-DREPT] . . . , DREPT] . . . ȘI [. . . [NU-ADEVĂRAT] . . ., ADEVĂRAT]. Inserția lexicală trebuie deci să fie precedată de o repoziționare.

În afară de ramificația semantică *minciună*, porțiunea din dreapta a arborelui conține și o ramificație semantică corespunzătoare cuvîntului *neîncredere* : ȘI [. . . DREPT. . ., [NU DREPT]], ȘI[. . . ADEVĂRAT [NU-ADEVĂRAT]].

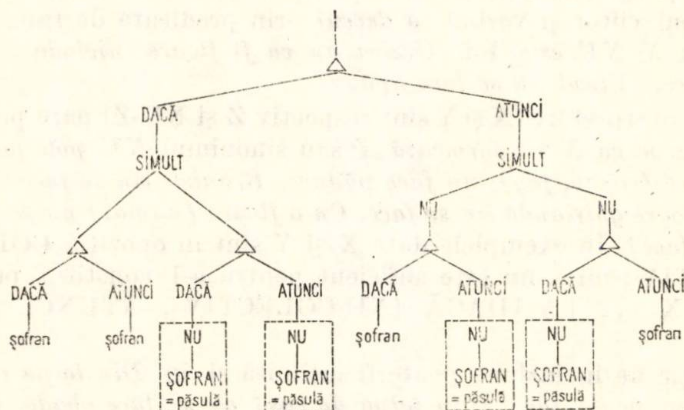
Stipulînd simultaneitatea lui NU-ADEVĂRAT și NU-DREPT în definirea semantică a lui *minciună*, proverbul de mai sus transformă opoziția polară *adevăr-minciună* într-o opoziție mediată : *adevăr* — — { NU-*adevăr* / NU-*minciună* } — *minciună.*

C.4. Pe cînd în B.3 proverbele operează *înăuntrul* unei singure unități de dicționar X (prin manipularea, în forme mai mult sau mai puțin deghizate, a lui X și NU-X), în *X NU este Y* (. . .) proverbul evoluează în jurul *a două* unități de dicționar, X și Y, mai mult sau mai puțin suprapuse.

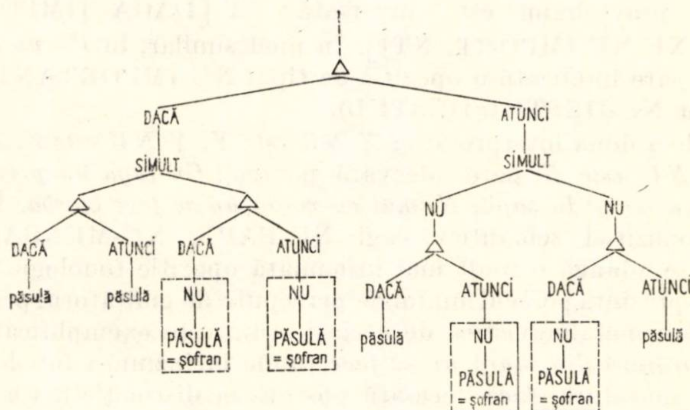
Cea mai simplă realizare a tipului este constituită de propozițiile negative : *Șofranul nu-i păsulă*, *Procopseala nu e cîrpă să o mototolești și*

să o bagi în sîn, Pipă (lulă) cu ciutură mălai nu-i la gură, Nici acasă nu-i la coasă, Sărăcia nu e ruşine. Fiecare admite două reprezentări :

(31)

(32)

Structura proverbelor este bazată în mod evident pe tratarea contrastului X/Y ca opoziţie polară X/NU-X sau Y/NU-Y. În arborele semantic (31) *păsulă* e reprezentat ca NU-ŞOFRAN, în arborele semantic (32) *şofran* este reprezentat ca NU-PĂSULĂ. Oricare ar fi reprezentarea pentru care optăm, proverbul pare să reducă atît termenul *păsulă*, cît şi termenul *şofran* la un unic element (afirmat şi negat) Z.

Putem vedea în *Şofranul nu-i păsulă* numai primul element într-o serie incluzînd ca Y toate unităţile lexiconului cu excepţia lui X. Proverbul ar reprezenta astfel punctul iniţial al unei definiţii negative a lui X : 'X nu este păsulă, X nu este cal, X nu este carte etc.'.

Ambele interpretări evidenţiază similaritatea dintre *X NU este Y*(...) şi *X NU este NU-X*(...) : X este fie opus în mod explicit unui NU-X(*Y*) complementar fie opus în mod implicit întregului lexicon minus X(Y).

Aceluiaşi tip îi aparţin *X nu va fi Y*, *X nu va deveni Y*, dacă reprezentăm timpul viitor şi verbul *a deveni* prin predicate de rang superior dominînd un *X NU este Y* : *Urzica nu va fi floare niciodată*, *Sîngele apă nu se face*, *Vinul nu se face apă*.

Prima interpretare (X şi Y sînt respectiv Z şi NU-Z) pare preferabilă pentru proverbe ca *X nu formează Y* sau sinonimul *NU poţi face Y din X* : *Un arbore (copac, fag), nu face pădure*, *Branişte nu se face de o tufă*, *Numai c-o floare ghirlandă nu se face*, *Cu o floare (numai) nu se face vară (vară nu se face)*. În exemplele date X şi Y sînt în opoziţia COLECTIV/NU-COLECTIV : un X nu este suficient pentru a-l constitui pe Y dar mai mulţi X ... (Δ [DACĂ [NU-COLECTIV], ATUNCI [NU-COLECTIV]]).

O relaţie de incluziune poate fi întîlnită şi în *Din talpa casei cerc de bute nu se poate face*, *Din talpă de casă nu se face obadă de roată*, unde *talpă de casă* şi *cerc de bute (obadă de roată)* se opun ca IMPORTANT /NU-IMPORTANT. Proverbele recomandă implicit : 'nu transforma un X(Z) important, masiv într-un Y(NU-Z) neimportant, nesemnificativ'. Orientarea proverbului este inversată : Δ [DACĂ [IMPORTANT], ATUNCI [NU-NU-IMPORTANT]]. În mod similar, în *Cu un tăciune foc nu se face*, pare implicată o opoziţie de tipul NU-IMPORTANT/IMPORTANT (sau NU-DESTUL/DESTUL).

Cea de a doua interpretare : *X NU este Y*, *Y NU este Z*, *X NU este W*, ...*X NU este N* pare adecvată pentru : *Cu fuga nu prinzi păsări*, *Cu grapa nu mergi la sapă*, *Numai cu vorba nu se face ciorba*. În ultimul exemplu, opoziţiei semantice vagi NU-FAPT, NU-MUNCA, /FAPT, MUNCA i se adaugă o mult mai însemnată opoziţie fonologică. /vorba / şi /čorba/ reprezintă perechi minimale percepute de emiţătorul proverbului. O preocupare metalingvistică de acelaşi ordin este exemplificată de proverbele *Murătură din mură nu se face* (unde incluziunea fonologică a lui /murə/ în /murəturə/ face necesară postularea distincţiei), *Cu gogoşi nu se fac plăcinte* (unde proverbul exploatează omonimia *gogoşi*$_1$ = prăjituri/ *gogoşi*$_2$ = minciună). Dacă *gogoşi* ar însemna exclusiv 'prăjituri', proverbul ar sugera necesitatea unei distincţii semantice locale. Dar *gogoşi* înseamnă şi 'minciună' şi obscura opoziţie *vorbă/ciorbă* reapare într-o variantă *minciună/plăcinte*.

X NU este Y poate fi realizat ca '*Ce e X NU e Y*' : *Ce e astăzi nu e mîine*, *Ce-i căciulă nu-i tulpan*, *Ce-i la cap nu-i la picioare*, *Nu dorm toţi cîţi au ochii închişi*, *Cine doarme nu mănîncă*, *Cine cîntă nu joacă*, *De cîte ori se bolnăveşte omul nu moare* :

Z/NU-Z (NU-Z/Z), la care sînt reductibili, în exemplele de mai sus, X şi Y, pot fi concepuţi ca NU-ÎNAINTE/ÎNAINTE (pentru *astăzi/mîine*), BĂRBAT/NU-BĂRBAT pentru *căciulă/tulpan* (bărbatul fiind, cel puţin

tradițional, purtătorul în exclusivitate al *căciulii*, femeia purtătoare în exclusivitate a *tulpanului*).

Dacă facem abstracție de complexul semantic *muri*, proverbul *Cine moare spînzurat nu moare înecat*, admite următoarea descriere :

(33)

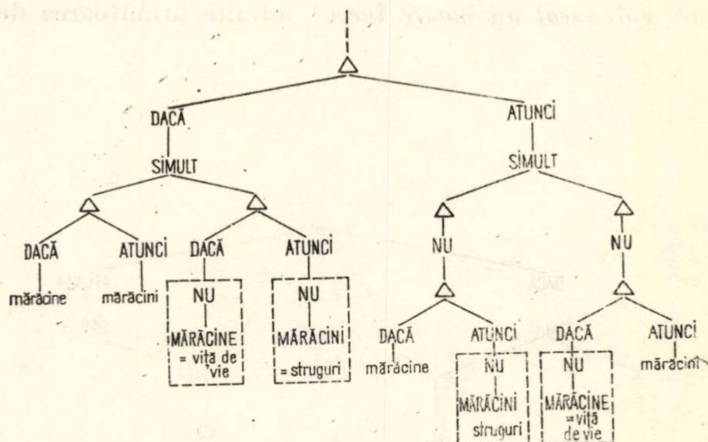
Δ
DACĂ ATUNCI
SIMULT SIMULT
ȘI ȘI NU NU
CINE CE CINE CE ȘI ȘI
ȘI spînzurat ȘI NU CINE CE CINE CE
CINE CE CINE CE SPÎNZURAT =înecat ȘI NU ȘI spînzurat
INDEF spînzurat INDEF NU CINE CE SPÎNZURAT CINE CE
SPÎNZURAT = înecat INDEF spînzurat înecat INDEF NU
SPÎNZURAT =înecat

Am inserat în tiparul *X NU* e *Y* și proverbele de tipul : ***Cînd se-nsoară nu-i (e) de moară)*** (= Δ [DACĂ [CĂSĂTORI], ATUNCI [NU ...MUNCI...]]), ***Cap ai, minte ce-ți mai trebuie*** (= Δ [DACĂ [CAP], ATUNCI [NU...NECESAR...MINTE]]), ***Cu două nu poți, și popă și hoț*** (= Δ[DACĂ [POPĂ], ATUNCI [NU-HOȚ]]), ***Nu o dată se seamănă și se seceră*** (='*a* semăna nu este a secera'), ***Deosebește goga de nucă*** (= EXHORT — Δ [DACĂ [GOGĂ], ATUNCI [NU-NUCĂ]], ***Ascultă tot dar nu crede tot*** (=EXHORT — Δ[DACĂ [ASCULTA], ATUNCI [NU — NECESAR — CREDE]]), precum și seria, bogat reprezentată : ***Dumnezeu dă, dar în obor nu bagă, Dumnezeu dă omului, dar(ă) în traistă nu-i bagă, Dumnezeu îți dă, dar în sac nu-ți bagă***, reductibilă, în linii mari, la Δ [DACĂ [DĂ], ATUNCI [NU-LUCREAZĂ ÎN LOCUL TĂU]], sau Δ [DACĂ [PRIMI], ATUNCI [NU-NU-LUCRA]].

Deseori, un pattern *X NU este Y* se realizează prin exploatarea schemei Δ [DACĂ [ARBORE FRUCTIFER$_x$], ATUNCI [NU-FRUCT$_y$]]:

Pe mărăcine struguri nu cresc, Ulmul nu face pere. Arborele semantic corespunzător este :

(34)

C.5. Dublarea lui *X NU este Y* defineşte proverbe de tipul : *Nici nora fată, nici soacra mumă, Nici mărăcinele struguri scoate, nici scaietele smochine, Plopu nu face pere, nici răchita vişinele (micşunele), Nici din salcie pere, nici din răchită vişinele, Nici din grindă cerc de bute, nici mojicul boier de frunte* etc.

Uneori *X NU este Y* este asociat unui *X NU este NU-X* : *Una gîndeşte cîrciumarul şi alta beţivul, Crîşmarul cu un gînd şi beţivul cu alt gînd, Beţivul cu un gînd şi cîrciumarul cu alt gînd, Omul una gîndeşte şi alta nimereşte, Multe un fel să gîndesc şi alt fel să potrivesc, Noi într-un fel le gîndim şi în alt fel le brodim, Unele gîndim şi altele vorbim, Una spune omul şi alta face Domnul, Una e a făgădui şi alta a împlini, Alta e a auzi şi alta e a vedea, Una e crucea şi alta e neamul, Alta e floarea de grădină şi alta e floarea de cîmp, Mulţi văd puţini înţeleg* etc. Componentul *X NU este NU-X* al proverbelor de mai sus — Δ [DACĂ [unul], ATUNCI [NU-altul]] — generează un curent semantic subteran care orientează interpretarea componentului *X NU este Y* : 'dacă *mulţi* nu este *puţini*... atunci *văd* nu este *înţeleg*...'.

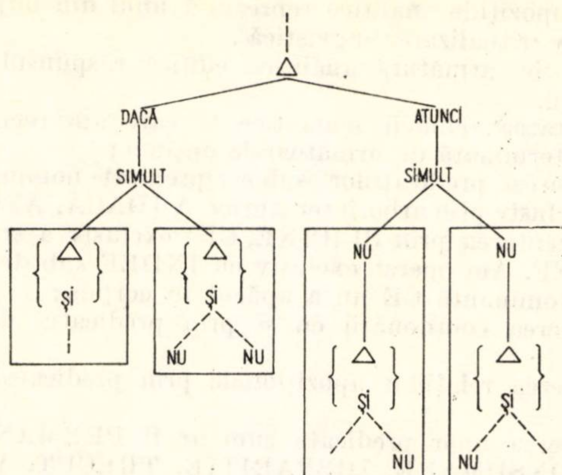
IV. O versiune simplificată a arborilor semantici prezentaţi sub A.1—C.5 le dezvăluie similaritatea (vezi schema (35) mai jos).

Acoladele corespund alternativelor : ramurile punctate semnalează abrevierea ; porţiunile analitice sînt încadrate.

Numind *bază analitică* acel element din Y (sau Y în întregime) care e inclus în sau identic cu X, putem afirma că, în fiecare dintre arborii semantici discutaţi, toate porţiunile analitice au aceeaşi bază analitică. Arborii semantici discutaţi constau din articularea DACĂ-ATUNCI a 4 propoziţii analitice echivalente.

Proverbele examinate realizează la nivelul de suprafaţă fie una, fi două dintre cele patru posibilităţi, niciodată întregul set. A.1 realizează

(35)

la nivelul de suprafaţă oricare dintre ramurile de sub dominanţa celui mai înalt DACĂ. B. 3 şi C.4 realizează la nivelul de suprafaţă oricare dintre ramurile de sub cel mai înalt ATUNCI.

În timp ce în A.1 şi B.3 baza analitică unică e dată de la bun început, în C.4 ea trebuie *produsă* prin interpretarea proverbului (cu alte cuvinte prin reducerea lui X, Y la Z şi NU-Z).

În A.2 şi C.5 o asemenea reducţie nu este posibilă. Cele două tipuri sînt deci reprezentate prin dublarea structurii şi adăugarea predicatului de rang superior SIMULT.

Proverbele de sub A.1 şi B.3 sînt deci un fel de 'voyage autour d'un mot', manipulări logice elementare ale unei unităţi lexicale X: 'X este X, NU-X este NU-X, este fals că X este NU-X, este fals că NU-X este X'.

Proverbele C.4 propun o modificare (de obicei inserarea unui nou termen) în lexicon, înlocuirea a două elemente lexicale X şi Y prin elementul unic Z, a contrastului X/Y prin opoziţia Z/NON-Z. Ele sînt, de aceea, neaşteptate.

Proverbele de sub A.2 şi C.5 alătură pattern-uri din primul tip, pattern-uri din al doilea tip, pattern-uri din ambele tipuri. În primul caz, rezultă un paralelism, în ultimul caz membrul analitic A.1 (B.3) orientează interpretarea membrului C.4.

Cu cît modelul este mai previzibil cu atît rostirea proverbului este mai accentuat agresivă. A enunţa o tautologie *X este X*, interiorizată în mod normal de orice membru al comunităţii lingvistice, ar fi o 'verité de la Palice', o *lapalissade* dacă emiţătorul proverbului nu ar fi *silit* să-l reamintească interlocutorului. Interlocutorul este cel vinovat. În C.4 caracterul întrucîtva mai neaşteptat al proverbului îi diminuează aspectul reprobator.

Provocarea semnalată şi marcată de proverb este însă indirectă, ipotetică.

Ar fi interesant de studiat rolul propoziţiilor analitice în literatura folclorică. Explorări fragmentare sugerează că, pentru balade, colinde,

descîntece, propoziţiile analitice reprezintă unul din mijloacele cele mai importante de 'ritualizare lingvistică'.

În proverbe armătura analitică edifică răspunsul ideal — polivalent şi infailibil.

Specificitatea tehnicii semantice la care am recurs în prezentul studiu este determinată de următoarele opţiuni ;

— descrierea predicaţiilor subiect/predicat nominal, subiect/verb intranzitiv exclusiv prin arborii semantici Δ [DACĂ, ATUNCI] ;

— reprezentarea prin ŞI [CINE, CE] exclusiv a structurilor conţinînd un INDEF. Am operat exclusiv cu INDEF sub dominanţă CINE ; INDEF sub dominanţă CE nu a apărut în corpus ;

— descrierea coordonării cu *şi* prin predicatul de rang superior SIMULT ;

— descrierea relaţiilor apoziţionale prin predicatul de rang superior EGAL.

Introducerea unor predicate cum ar fi PERMANENT, NUMAI, EXHORT, CONSUMARE, DISPARIŢIE, TRECUT, VIITOR, ASOC, POZITIV a fost operaţională.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

Chao (1969) : Yuen Ren Chao, *Dimmensions of fidelity in translation with special reference to Chinese*, în „Harvard Journal of Asiatic Studies", *29*, p. 109 — 130.

Johnson-Laird (1967) : Philip N. Johnson-Laird, *Katz on analyticity*, în „Journal of Linguistics", *3*, 1, p. 82.

Katz (1964) : J. J. Katz, *Analyticity and contradiction in natural languages*, J. Fodor — J.J. Katz, *The Structure of language. Readings in the philosophy of language* p.

Katz (1966) : J. J. Katz, *The philosophy of language*, London & New York.

Korzybski (1933) : Alfred Korzybski, *Science and sanity, An introduction to non-Aristotelian systems and general semantics* New York.

Milner (1969 a) : George B. Milner, *De l'armature des locutions proverbiales. Essai de taxonomie sémantique*, în „L'Homme", *9*, 3, p. 49 — 70.

Milner (1969b) : G. B. Milner, *Quadripartite structures*, în „Proverbium" *14*, p. 379 — 384.

Quine (1966) : W. V. Quine, *The Ways of Paradox and Other Essays* New York.

Staal (1966) : J. F. Staal, *Analyticity*, în „International Journal of Language and Philosophy", *2*, 1, p. 67 — 93.

Vasiliu (1968) : Emanuel Vasiliu, *Analytic sentences in natural languages.*

Zanne (1895—1910) : Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor.*

Octombrie 1970

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

CERCETĂRI BAZATE PE SINTEZĂ ASUPRA VOCALELOR ROMÂNEȘTI i, e, a, o ȘI u

DE

VALERIU ȘUTEU

1. În cîteva studii, apărute anterior, s-au publicat datele obținute în Laboratorul de fonetică al Centrului de cercetări fonetice și dialectale din București, cu ajutorul spectrografului de tip „Sona-graph 661 A", despre structura acustică a vocalelor limbii române literare și a unor nuanțe vocalice din graiuri [1].

Acad. Al. Rosetti a făcut o clasificare a fonemelor-vocale românești pe baza datelor furnizate de spectrograf, încadrîndu-le într-un tablou general care cuprinde și rezultatele obținute pentru fonemele-vocale ale altor limbi romanice [2].

În cercetarea publicată de noi [3], am stabilit că vocalele limbii române literare *i*, *e*, *a*, *o* și *u* sînt caracterizate prin următoarele valori medii ale primilor trei formanți:

Tabelul 1

	[i]	[e]	[a]	[o]	[u]
F I	317 Hz	398 Hz	703 Hz	413 Hz	339 Hz
F II	2 225 Hz	1 934 Hz	1 278 Hz	984 Hz	850 Hz
F III	2 940 Hz	2 754 Hz	2 622 Hz	2 597 Hz	2 507 Hz

[1] Andrei Avram, *Vocalele românești* [ă] *și* [î] *din punct de vedere acustic*, în SCL XIV, 1963, 2, p. 165 — 177; Valeriu Șuteu, *Observații asupra structurii acustice a vocalelor românești i, e, a, o și u*, în aceeași revistă, p. 179 — 198; Cornelia Cohuț, *Cercetare asupra structurii acustice a vocalelor* [ẹ] *și* [â], în aceeași revistă, XVII 1966, 4, p, 413 — 417; Maria Mărdărescu, *Observații asupra structurii acustice a vocalelor* [ǫ] *și* [ę] *din graiurile daco-române*, în aceeași revistă, p. 419—422, și Cornelia Cohuț și Maria Mărdărescu, *Analiza acustică a vocalelor meglenoromâne*, în aceeași revistă, XIX, 1968, 1, p. 11 — 28.

[2] *Remarques sur la structure vocalique du roumain, fondées sur l'analyse spectrographique*, în „Simbolae linguisticae in honorem Georgii Kuriłowicz", p. 243.

[3] Vezi *art. cit.*, p. 194.

N-am avut însă posibilitatea de a verifica imediat justeţea rezultatelor obţinute, întrucît laboratorul nu dispunea de un sintetizor, graţie căruia s-ar fi putut aprecia măsura în care valorile obţinute sînt valabile.

Datorită faptului că, începînd cu toamna anului 1969, laboratorul este dotat cu un astfel de mijloc de cercetare [4], am considerat că este necesar să procedăm la sinteza elementelor acustice esenţiale ale vocalelor citate, în scopul nu numai de a verifica analiza făcută de noi, ci şi pentru a aduce precizări asupra valorilor formanţiale care fac ca urechea să perceapă cît mai ,,corect'' un anumit tip de stimul acustic. O cercetare de acest fel a fost făcută foarte recent pentru vocalele [*ă*] şi [*î*] de Andrei Avram [5].

2. Se ştie, în general, că pentru producerea prin sinteză a sunetelor vocalice este suficient să se ia în considerare numai primii doi formanţi (F I şi F II)[6]. În consecinţă, pentru studiul nostru, în experienţele pe care le-am efectuat şi pe care le vom descrie în cele ce urmează, stimulii acustici produşi de sintetizor au fost compuşi din F I şi F II.

În principiu, au fost supuse testelor de audiţie un număr de 60 de nuanţe vocalice, întrebuinţînd următoarea tehnică : au fost înregistrate pe bandă magnetică, la un magnetofon ,,Revox G 36'', trei serii din nuanţele citate, produse, cu doi formanţi, de către sintetizor. Pentru prima serie, înălţimea frecvenţei fundamentale a fost de 120 Hz, pentru a doua serie de 110 Hz, iar pentru a treia serie de 150 Hz. Fiecare emisiune a avut o durată ce a depăşit o jumătate de secundă (aproximativ 0,6 s) şi a fost înregistrată de trei ori, cu o pauză între stimulii de acelaşi tip de circa 0,3 s. Pauza dintre seriile de cîte trei sunete a fost de 4 — 5 s.

În funcţie de rezultatele obţinute de noi la analiză pentru [*i*], [*e*], [*a*], [*o*] şi [*u*] şi de unele experimentări premergătoare, stimulii sintetici au fost produşi pentru audiţie cu următoarele valori frecvenţiale pentru F I şi F II :

F I = 300 Hz / F II = 800, 1 000, 1 200, 1 800, 2 000, 2 200, 2 400, 2 600, 2 800 Hz (total 9 variante)
F I = 400 Hz / F II = idem
F I = 500 Hz / F II = idem
F I = 600 Hz / F II = 800, 1 000, 1 200, 1 400, 1 600, 1 800, 2 000, 2 200, 2 400, 2 600, 2 800 Hz (total 11 variante)
F I = 700 Hz / F II = idem
F II = 750 Hz / F II = idem
Totalul general al variantelor = 60 (vezi mai sus).

Ordinea în care s-au înregistrat nuanţele vocalice ale fiecărei serii a fost absolut aleatorie şi succesiunea stimulilor este diferită pentru fiecare dintre cele trei frecvenţe fundamentale.

Sunetele produse de sintetizor şi înregistrate pe bandă au fost audiate la un magnetofon de către 25 de persoane. Dintre acestea, 20 de persoane

[4] Sintetizorul a fost conceput şi construit de Aurelian Lăzăroiu, căruia îi mulţumim, pe această cale, şi pentru asistenţa tehnică acordată în cursul cercetării noastre.

[5] *Sur la structure acoustique des voyelles neutres du roumain*, în ,,Revue romane'', 4, 1970, Copenhaga p. 87—93.

[6] Pierre Delattre, *Studies in French and Comparative Phonetics*, London — The Hague — Paris, 19 66, p. 253 şi urm.

sînt cercetători la Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, iar 5 fac parte din personalul tehnico-administrativ al aceluiaşi centru. Dintre lingvişti, 5 sînt foneticieni.

Luînd în considerare numărul auditorilor, al seriilor (frecvenţa fundamentală = Fo) şi al nuanţelor emise de sintetizor, rezultă că numărul total al cazurilor examinate de noi este de 4 500.

Fiecărui auditor i s-a cerut ca, după ce ascultă stimulul acustic, să indice dacă a perceput unul dintre sunetele vocalice ale limbii române literare (*a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *ă* sau *î*) şi care anume. În cazul în care s-a considerat că stimulul nu are caracteristicile nici unuia dintre sunetele menţionate, am convenit ca să se răspundă printr-un „nu".

3. Rezultatele obţinute după încheierea tuturor operaţiilor descrise mai sus, sînt următoarele:

3.1. [*i*]

Zona în care peste 25% (deci cel puţin 19) dintre răspunsuri au considerat stimulul ca [*i*] este cuprinsă între F I = 300 Hz şi F II = 2 000 —2 800 Hz. Deci dacă pentru F II diferenţa între valorile minimă şi maximă este de 800 Hz, pentru F I, valoarea rămîne fixă. Păstrînd aceleaşi valori ale F II, dar ridicînd frecvenţa lui FI cu 100 Hz, stimulii produşi au fost incluşi în categoria „nu" în marea majoritate a cazurilor sau, sporadic, au fost identificaţi ca [*e*], [*î*], sau [*ă*].

Însumînd datele obţinute pentru toate cele trei frecvenţe fundamentale, rezultă că „nucleul" în care procentajul recunoaşterii stimulului ca [*i*] este cel mai mare (56 — 59%) se cuprinde între F I = 300 Hz şi F II = 2 400 — 2 800 Hz.

Tabelul 2

Fo	F I	F II	[i]	[î]	„nu"
110, 120, 150 Hz	300 Hz	2 400 Hz	56%	40%	4%
		2 600 Hz	59%	33%	8%
		2 800 Hz	56%	36%	8%
110 Hz	300 Hz	2 400 Hz	48%	40%	12%
		2 600 Hz	48%	38%	14%
		2 800 Hz	52%	36%	12%
120 Hz	300 Hz	2 400 Hz	44%	56%	—
		2 600 Hz	52%	44%	4%
		2 800 Hz	40%	48%	12%
150 Hz	300 Hz	2 400 Hz	76%	24%	—
		2 600 Hz	76%	16%	8%
		2 800 Hz	76%	24%	—

Considerînd separat valorile frecvenţei fundamentale, reiese însă că, la 150 Hz, 76% dintre stimuli au fost recunoscuţi ca [*i*], pe cînd la 100 şi la 120 Hz s-a obţinut, în cel mai bun caz, o frecvenţă care variază între 40 — 52%. În restul răspunsurilor, stimulii au fost percepuţi ca [*î*], într-o proporţie care merge de la 16 la 48% şi, în cazuri rare, au fost înglobaţi în categoria „nu" (vezi tabelul 2).

3.2. [*e*]

Cel puţin 25% dintre răspunsuri au considerat stimulii produşi pe o arie cuprinsă între F I = 400 – 600 Hz şi F II = 1 600 – 2 200 Hz, 2 600 – 2 800 Hz ca [*e*]. Totuşi în poziţiile F I = 400 Hz / F II = 2 000, 2 600, 2 800 Hz, F I = 500 Hz/F II = 2 000, 2 200, 2 600, 2 800 Hz şi F I = 600 Hz/F II = 1 600, 1 800 Hz, proporţia de recunoaşteri nu a depăşit 39%. Diferenţa între valorile frecvenţelor este, după cum se observă, destul de mare.

Cel mai „curat" [*e*] a fost considerat stimulul produs la F I = 500 Hz / F II = 1 800 Hz unde, calculînd rezultatele obţinute pentru toate cele trei frecvenţe fundamentale, proporţia recunoaşterilor este de 96%. Nici unul dintre stimulii emişi în această poziţie nu a fost identificat cu o altă vocală. Pentru restul de 4% s-a răspuns cu „nu".

Tabelul 3

Fo	FI	FII	[e]	„nu"
110, 120, 150 Hz	500 Hz	1 800 Hz	96%	4%
110 Hz	500 Hz	1 800 Hz	100%	–
120 Hz	500 Hz	1 800 Hz	92%	8%
150 Hz	500 Hz	1 800 Hz	96%	4%

Maxima identificărilor s-a realizat la Fo = 110 Hz, 100%, pe cînd la 120 Hz s-au obţinut 92%, iar la 150 Hz, 96 % (vezi tabelul 3).

3.3. [*a*]

Spre deosebire de rezultatele obţinute la [*i*] şi [*e*], zona care acoperă frecvenţele în care stimulii produşi au fost consideraţi ca [*a*] este mai restrînsă. Ea se situează, avînd în vedere minimum 25% din răspunsuri, între F I = 700 – 750 Hz şi F II = 1 000 – 1 400 Hz. Este de notat că atît la F I cît şi la F II jocul frecvenţelor este mic (50 şi, respectiv, 400 Hz). La F I = 700, 750 Hz/F II= 1 400 Hz, au fost auzite ca [*a*] 46% din sunetele produse de sintetizor. Procentajul este foarte ridicat dacă ţinem seama că, de pildă, la F I = 700 Hz/F II = 1 600 Hz (deci la o diferenţă de numai 200 Hz pentru F II), nici un stimul nu a fost considerat ca [*a*], iar la F I = 750 Hz/F II = 1 600 Hz, proporţia recunoaşterilor este cu mult sub 25%.

Procentul cel mai ridicat pentru [*a*] s-a obţinut în poziţiile F I = = 750 Hz/F II= 1 000 Hz şi F I= 750 Hz/F II = 1 200 Hz. În primul caz 59%, iar în al doilea caz 88% dintre răspunsuri au socotit stimulii ca [*a*] (vezi tabelul 4), ţinînd cont de faptul că rezultatele au fost calculate pentru cele trei frecvenţe fundamentale. Pentru restul sunetelor produse s-a răspuns prin „nu" sau, extrem de rar, sunetul a fost considerat ca [*ă*].

Cele mai numeroase răspunsuri (96%) pentru [a] au fost date la Fo = 120 Hz, în poziţia F I = 750 Hz/F II = 1 200 Hz. În aceeaşi poziţie, la Fo = 150 Hz, s-au identificat 88%, iar la Fo = 110 Hz, 84% din răspunsuri au considerat stimulii ca [*a*] (vezi tabelul 4).

Tabelul 4

Fo	F I	F II	[a]	,,nu''
110, 120, 150 Hz	750 Hz	1 000 Hz	59%	41%
		1 200 Hz	88%	12%
110 Hz	750 Hz	1 000 Hz	64%	36%
		1 200 Hz	84%	16%
120 Hz	750 Hz	1 000 Hz	64%	36%
		1 200 Hz	96%	4%
150 Hz	750 Hz	1 000 Hz	48%	52%
		1 200 Hz	88%	16%

3.4. [*o*]

Pentru [*o*], aria în care stimulii produşi de sintetizor au fost identificaţi ca atare este mai puţin restrînsă decît la [*a*]. Zona în care mai mult de 25% din sunetele sintetice au fost recunoscute ca [*o*] este situată între F I = 400 – 600 Hz şi F II = 800 – 1 200 Hz. Pentru F I deci, diferenţa între limita inferioară şi cea superioară a frecvenţei este de numai 200 Hz, iar pentru F II de 400 Hz. Prin urmare, putem afirma că aceste diferenţe sînt destul de mici.

Ţinînd seama de datele obţinute pentru cele trei frecvenţe fundamentale, cei mai ,,buni'' [*o*] au fost produşi în poziţiile F I = 600 Hz/F II = 800 Hz, cu 67% recunoaşteri, F I = 400 Hz/ F II = 800 Hz, cu 70% recunoaşteri, F I = 500 /F II = 700 Hz, cu 70% recunoaşteri şi F I = 500 Hz/F II= 800 Hz, unde 99% dintre răspunsuri au considerat stimulii ca [*o*] . Celelalte răspunsuri au fost, în marea majoritate a cazurilor, ,,nu''. Într-un procent foarte redus, s-au recunoscut sunetele [*u*] şi [*ă*].

Tabelul 5

Fo	F I	F II	[o]	[u]	[ă]	,,nu''
110, 120	400 Hz	800 Hz	72%	13%	—	15%
150 Hz	500 Hz		99%	—	—	1%
	1 000 Hz	1 000 Hz	70%	—	5%	25%
	600 Hz	800 Hz	67%	—	—	33%
110 Hz	400 Hz	800 Hz	88%	4%	—	8%
	500 Hz		100%	—	—	—
		1 000 Hz	72%	—	8%	20%
	600 Hz	800 Hz	60%	—	—	40%
120 Hz	400 Hz	800 Hz	68%	24%	—	8%
	500 Hz		96%	—	—	4%
		1 000 Hz	80%	—	—	20%
	600 Hz	800 Hz	72%	—	—	28%
150 Hz	400 Hz	800 Hz	60%	12%	—	28%
	500 Hz		100%	—	—	—
		1 000 Hz	60%	—	8%	32%
	600 Hz	800 Hz	68%	—	—	32%

Cel mai ridicat procentaj de identificări s-a realizat la F o = 110 Hz, F I = 500 Hz/F II = 800 Hz şi la 150 Hz, F I = 500 Hz/F II = 800Hz, unde toate răspunsurile, deci 100%, au considerat stimulul ca [*o*]. Procente ridicate s-au obţinut şi la F o = 120 Hz, F I = 500 Hz/F II = = 800 Hz (96%), F o = 110 Hz, F I = 400 Hz/F II = 800 Hz (88%) şi la 120 Hz, F I = 500 Hz/F II = 1 000 Hz (80%) (vezi tabelul 5).

3.5. [*u*]

Rezultatele obţinute arată că zona de recunoaştere a stimulilor ca [*u*] este mai restrînsă decît a tuturor sunetelor examinate pînă acum. Ea se cuprinde, considerînd că cel puţin 25% dintre răspunsuri au considerat stimulul ca atare, între F I = 300 — 400 Hz şi F II = 800 — 1 000 Hz. Avem, prin urmare, diferenţe mici pe scara frecvenţelor : 100 Hz pentru F I şi 200 Hz pentru F II. Calculînd datele pentru cele trei frecvenţe fundamentale luate împreună, rezultă că la F I = 300 Hz/F II = 800Hz proporţia de recunoaşteri este de 100%, scăzînd considerabil la F I = = 300 Hz/F II = 1 000 Hz, unde identificările abia trec peste jumătate (51%). În această din urmă poziţie, marea majoritate a celorlalte răspunsuri au fost „nu" sau stimulii, într-un procent scăzut, au fost recunoscuţi ca [*î*] (vezi tabelul 6).

Tabelul 6

Fo	F I	F II	[u]	[î]	„nu"
110, 120, 150 Hz	300 Hz	800 Hz	100%	—	—
		1 000 Hz	51%	12%	37%
110 Hz	300 Hz	800 Hz	100%	—	—
		1 000 Hz	56%	16%	28%
120 Hz	300 Hz	800 Hz	100%	—	—
		1 000 Hz	40%	16%	44%
150 Hz	300 Hz	800 Hz	100%	—	—
		1 000 Hz	56%	4%	40%

Cel mai bun procentaj în poziţia F I = 300 Hz/F II = 1 000Hz s-a obţinut la Fo = 110 şi 150 Hz (56%).

4. Concluziile care se impun în urma datelor prezentate sînt următoarele :

4.1.1. Testele de audiţie efectuate de noi cu stimuli sintetici demonstrează că, faţă de rezultatele stabilite prin analiză (vezi tabelul 1), maximumul de identificări s-a obţinut pentru un [*i*] sintetic mai acut.

4.1.2. Comparînd datele prezentate de noi cu acelea obţinute pentru vocala similară cardinală sintetică [7] sau din alte limbi [8],

[7] Datele privitoare la vocalele cardinale le dăm din Alvin M. Liberman, Franklin S. Cooper and Louis J. Gerstman, *An Experimental Study of the Acoustic Determinants of Vowel Color*; *Observations on One — and Two — formant Vowels Synthesized from Spectrographic Patterns*, în „Word", VIII, 1952, 3, p. 198 — 199.

[8] Datele referitoare la vocalele din alte limbi le cităm din Pierre Delattre, *Comparing the Phonetic Features of English, French, German and Spanish*, Heidelberg, 1965, p. 48 — 49.

vom observa că [*i*] sintetic românesc a fost recunoscut ca un sunet mai grav decît [*i*] cardinal (F I = 250 Hz/F II= 2 900 Hz), are aproximativ acelaşi grad de acuitate cu [*i*] francez (F I = 250 Hz/F II = 2 500 Hz), dar este ceva mai acut decît [*i*] englezesc (F I = 300 Hz/F II = 2 250 Hz), german (F I = 275 Hz /F II= 2 250 Hz) sau spaniol (F I = 275 Hz/F II= 2 300 Hz). Luînd în considerare şi rezultatele furnizate de analiză, putem conchide, în general, că [*i*] românesc este mai puţin acut decît cel cardinal şi se apropie cel mai mult, ca structură acustică, de sunetul asemănător dintr-o altă limbă romanică, franceza.

4.1.3. Pentru identificarea de către cît mai mulţi auditori a stimulului acustic ca [*i*], se pare că un anumit rol, şi nu lipsit de importanţă, l-a avut şi înălţimea frecvenţei fundamentale. Numai aşa ne explicăm faptul că, dacă la Fo = 110 şi 120 Hz procentajul de recunoaşteri este în jurul sau sub 50%, la Fo = 150 Hz proporţia de identificări se ridică la peste trei sferturi din numărul total (vezi tabelul 2).

Constatăm de asemenea, că orice schimbare a stimulului, prin coborîrea lui Fo (deci la frecvenţe mai grave), aduce după sine mărirea numărului de cazuri în care se consideră că sunetul emis este [*î*]. Proporţia identificărilor ca atare variază între 36 — 56% (vezi tabelul 2, la Fo = 110 şi 120 Hz), deşi, după cercetările făcute de Andrei Avram, cel mai ,,bun" [*î*] a fost recunoscut la FI = 350 Hz/FII = 1 300 Hz [9]. Aceasta demonstrează că, dacă un vorbitor de limbă română aude un sunet cu structura acustică apropiată de a lui [*i*], dar i se pare că acesta nu este suficient de ,,curat", este tentat, în mod logic, să-l identifice cu o vocală neutră de tipul [*î*].

De altfel, este un lucru ştiut că, din punct de vedere acustic, [*i*] şi [*î*] au ca element comun situarea primului formant cam în aceeaşi zonă joasă de frecvenţă, ceea ce înseamnează că trebuie incluse în categoria sunetelor ,,difuze" [10], dar şi că perceperea ca [*î*], în anumite condiţii, a unui sunet produs prin sinteză cu structura formaţională a lui [*i*] este un fapt oarecum explicabil.

4.1.4. Sintetizorul utilizat de noi neavînd posibilitatea să producă pe F I sub 300 Hz, nu am putut determina limita inferioară a acestui formant, care în combinaţie cu F II să dea pe [*i*]. Este cert, în baza experienţelor noastre, că o ridicare a F I peste 300 Hz schimbă timbrul vocalei produse, dar presupunem că o coborîre a lui F I la 250 Hz sau chiar la 200 Hz ar schimba, la audiţie, caracterul specific pentru [*i*] al stimulului, în sensul că l-ar ,,îmbunătăţi". Justeţea celor afirmate este dovedită, pe de o parte, de valorile mai scăzute ale lui F I pentru vocala cardinală [*i*] şi pentru vocalele similare din alte limbi (menţionate mai sus) şi, pe de altă parte, de procentajul de recunoaşteri relativ scăzut pe care l-am obţinut pentru [*i*], faţă de celelalte sunete studiate (vezi tabelele 2 — 6).

---

[9] Andrei Avram, *op. cit.*, p. 91—93.
[10] *Ibidem*, p. 90—93.

Urmează să reexaminăm problema valorilor optime ale F I pentru [*i*] în momentul în care vom dispune de un sintetizor cu parametri tehnici şi electronici îmbunătăţiţi.

4.2.1. Considerînd valorile formanţilor stabilite prin analiză de către noi (vezi tabelul 1) şi într-o recentă cercetare [11], rezultă că [*e*] sintetic a fost identificat ca o vocală mai puţin acută decît aceea obţinută prin calcularea datelor analizei. Trebuie, prin urmare, să conchidem că, dintre stimulii produşi, auditorii au recunoscut ca un [*e*] „corect" pe acela căruia îi este caracteristică o nuanţă de deschidere. După opinia noastră, fenomenul se explică prin aceea că peste 75% din auditori sînt originari din regiuni în care se vorbesc graiuri munteneşti şi şi-au făcut studiile superioare la Bucureşti. Or, s-a semnalat că, mai ales la generaţia tînără şi mai ales la Bucureşti, există tendinţa să se pronunţe un [*e*] cu un timbru deschis distinct, în toate poziţiile [12]. Trebuie să reţinem însă şi inexistenţa în limba română literară a unei opoziţii /e/ ~ /ε/, ceea ce face ca ambele sunete, deşi au structuri acustice diferite, să fie percepute ca acelaşi fonem.

4.2.2. Ca structură acustică, [*e*] sintetic românesc cu maximum de identificări se apropie cel mai mult de [ε], franţuzesc (F I = 550 Hz/F II= 1 800 Hz), englezesc (F I = 550 Hz/F II = 1 800 Hz), german (F I = 500 Hz/F II = 1 900 Hz) şi de [*e*] spaniol (F I = 450 Hz/F II = = 1 900 Hz).

Cît priveşte vocalele cardinale, atît [*e*] (F I = 360 Hz/F II = = 2 400 Hz) cît şi [ε] (F I = 510 Hz/F II= 2 000 Hz) sînt mai acute.

Avînd în vedere valorile date de analiza şi sinteza lui [*e*] românesc, constatăm că acest sunet este în general, faţă de alte limbi, mai grav, valorile frecvenţiale ale lui situîndu-se aproximativ între F I = 400 — — 500 Hz şi F II = 1 800 — 1 950 Hz. Ca şi în cazul lui [*i*], remarcăm similitudinea lui [*e*] sintetic românesc cu [*e*] dintr-o altă limbă romanică, spaniola, dar şi cu [ε] din franceză, engleză şi germană.

4.2.3. Este interesant de observat că procentajul maxim de recunoaşteri (100%) l-am obţinut la Fo = 110 Hz. Vedem aici o confirmare a tendinţei auditorilor de a considera ca cel mai „bun" [*e*] stimulul produs cu cea mai joasă frecvenţă fundamentală.

---

[11] Laurenţia Dascălu, *Cîteva variante ale fonemului (e) din punct de vedere fonetic*, FD, VII (sub tipar), unde autoarea a calculat următoarea medie a valorilor găsite pentru formanţii variantelor poziţionale ale lui [*e*] din limba română literară :

F I = 462 Hz.
F II = 1 884 Hz.
F III = 2 580 Hz.

[12] Andrei Avram, într-o emisiune la televiziune, consacrată unor pronunţări neconforme cu limba literară, a dat şi exemple concrete de tipul : *„la rεvεdεrε", „la tεlεfon"*.

4.2.4. Coborîrea, respectiv ridicarea cu 100 Hz a valorii lui F I (valoarea lui F II rămînînd aceeaşi) de la cel mai „bun" [*e*], ne arată în primul caz că, pe lîngă [*e*], o mică parte a auditorilor au identificat stimulul ca [*î*], iar în al doilea caz, ca [*ă*]. Marea majoritate a auditorilor au răspuns însă prin „nu". De aici reiese că, pentru percepere, în structura acustică a lui [*e*] românesc are un rol deosebit de important situarea lui F I în jurul valorii de 500 Hz.

4.3.1. Maximumul de identificări pentru [*a*] sintetic dovedeşte că sunetul românesc se situează pe o poziţie intermediară în relaţia acut/grav, ceea ce a rezultat şi din datele extrase prin analiză (vezi tabelul 1). Ar fi de menţionat doar că, în raport cu valorile medii obţinute la analiză, cel mai „corect" [*a*] produs prin sinteză (96% recunoaşteri, vezi tabelul 4) este cu foarte puţin mai acut, deci mai anterior.

4.3.2. Structura acustică a lui [*a*] sintetic românesc cu cele mai multe identificări este similară sau se apropie de aceea a lui [*a*] (posterior) din franceză (F I = 750 Hz/F II = 1 200 Hz), engleză (F I = 750 Hz/ F II = 1 100 Hz), germană (F I = 750 Hz/F II = 1 160 Hz), dar şi de aceea a lui [a] (anterior) din franceză (F I = 750 Hz/F II = 1 350 Hz), germană (F I = 750 Hz/F II= 1 250 Hz) şi [a] din spaniolă (F I = 725 Hz/F II = 1 300 Hz). Comparînd valorile lui [*a*] românesc cu cele ale vocalelor cardinale [a] (F I = 720 Hz/F II = 1 300 Hz), [*ɒ*] (F I = 720 Hz/F II = 1 200 Hz) şi [*a*] (F I = 720 Hz/F II = 1 300 Hz) constatăm că, de fapt, întrucît în limba română literară există un singur fonem /*a*/, auditorul îl percepe ca atare, indiferent dacă este vorba de o structură acustică corespunzătoare unui sunet anterior, medial sau posterior. Totuşi, pe baza experienţelor făcute la sintetizor, putem trage concluzia că a fost recunoscut ca [*a*] românesc în cele mai multe cazuri, o vocală cu nuanţă posterioară în raport cu sunetul cardinal.

4.3.3. Este de reţinut în legătură cu [*a*] sintetic că maximumul recunoaşterilor s-a obţinut cu stimulii care au avut ca Fo = 120 Hz. Semnificaţia fenomenului constă în aceea că emiterea stimulului cu o frecvenţă fundamentală medie favorizează (la acelaşi nivel al primilor doi formanţi) perceperea ca atare a sunetului. Totodată credem că faptul este o dovadă în plus în ce priveşte poziţia intermediară pe care o ocupă [*a*] pe axa acut/grav.

4.4.1. Prima constatare care se impune pentru [*o*] sintetic este că, în raport cu datele analizei, el se situează într-o poziţie mai puţin gravă, deşi deosebirile între valorile primilor doi formanţi nu diferă în mod esenţial.

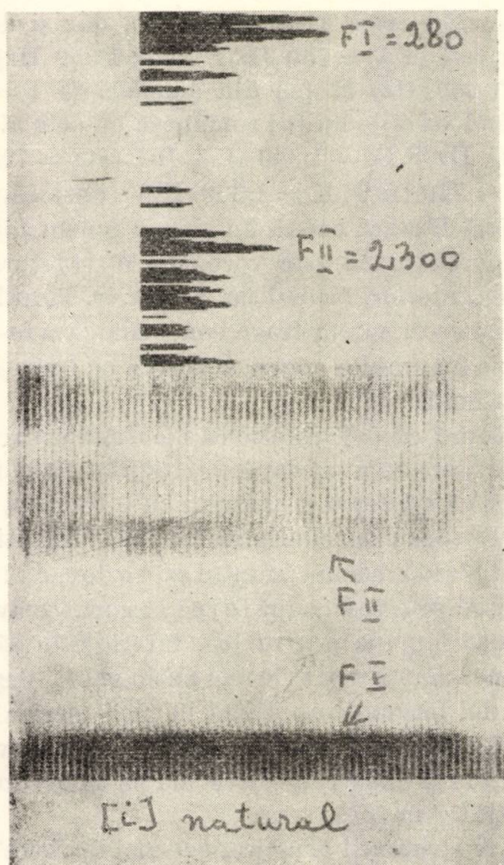
În relaţia acut/grav, [*o*] realizat prin sinteză este un sunet grav. Maximumul de recunoaşteri (100%) la nivelele respective ale primilor doi formanţi (vezi tabelul 5) este ilustrativ în acest sens.

4.4.2 Din punctul de vedere al structurii acustice, cel mai „corect" [*o*] sintetic românesc poate fi apropiat de [*o*] din spaniolă (F I = 450

Hz/F II= 900 Hz). Faţă de sunetele din limba franceză [*o*] (F I = 375 Hz /F II= 750 Hz) şi [ɔ] (FI = 550 Hz/F II = 950 Hz) sau germană (F I = 375 Hz/F II = 250 Hz, respectiv, F I = 500 Hz/ F II = 900 Hz), considerăm că [*o*] românesc are o poziţie intermediară. Acelaşi lucru îl putem afirma şi în ce priveşte poziţia lui [*o*] românesc în raport cu vocalele cardinale [*o*] (F I = 360 Hz/F II = 800 Hz) şi [ɔ] (F I = 510 Hz/F II = 950 Hz).

4.4.3. Se pare că înălţimea frecvenţei fundamentale în cazul lui [*o*] are o influenţă minimă. Fie că Fo = 110, 120 sau 150 Hz, procentul de recunoaşteri la aceleaşi valori ale F I şi F II a fost covîrşitor sau absolut.

4.5.1. Faţă de analiză, datele calculate pentru [*u*] românesc produs prin sinteză diferă extrem de puţin. Sunetul este cel mai grav din seria vocalelor româneşti, F I fiind simţitor mai jos plasat decît al vocalei [*o*] pe scara frecvenţei (vezi tabelul 6).

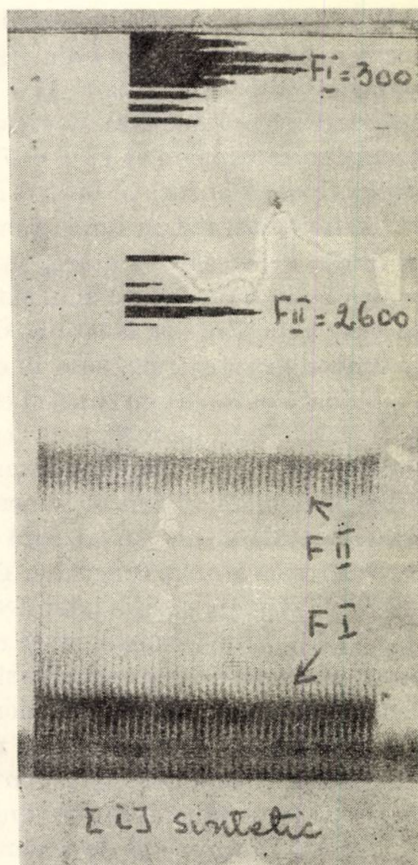

Fig. 1

4.5.2. Caracteristicile acustice cele mai asemănătoare cu ale celui mai „bun" [*u*] sintetic românesc le găsim la [*u*] spaniol (F I = 275 Hz/F II= 800 Hz) şi german (F I = 275 Hz/F II = 850 Hz). În limba franceză [*u*] este mai grav, iar în limba engleză este mai acut. În raport cu [*u*] cardinal (F I = 250 Hz/F II = 700 Hz), [*u*] românesc este mai acut. Nu putem însă afirma categoric acest lucru deoarece, după cum am mai menţionat, cu sintetizorul nostru nu s-au putut produce stimuli ai căror F I să fie sub 300 Hz. Totuşi, ghidîndu-ne după datele analizei şi după realizarea de 100 % a recunoaşterilor la valorile frecvenţiale menţionate pentru [*u*], este aproape cert că nu ne înşelăm în privinţa afirmaţiei de mai sus.

4.5.3. Ca şi în cazul lui [*o*] timbrul lui [*u*] nu este influenţat, la audiţie, de frecvenţa fundamentală. Pentru [*u*] s-a realizat la toate cele trei frecvenţe fundamentale un maximum de identificări.

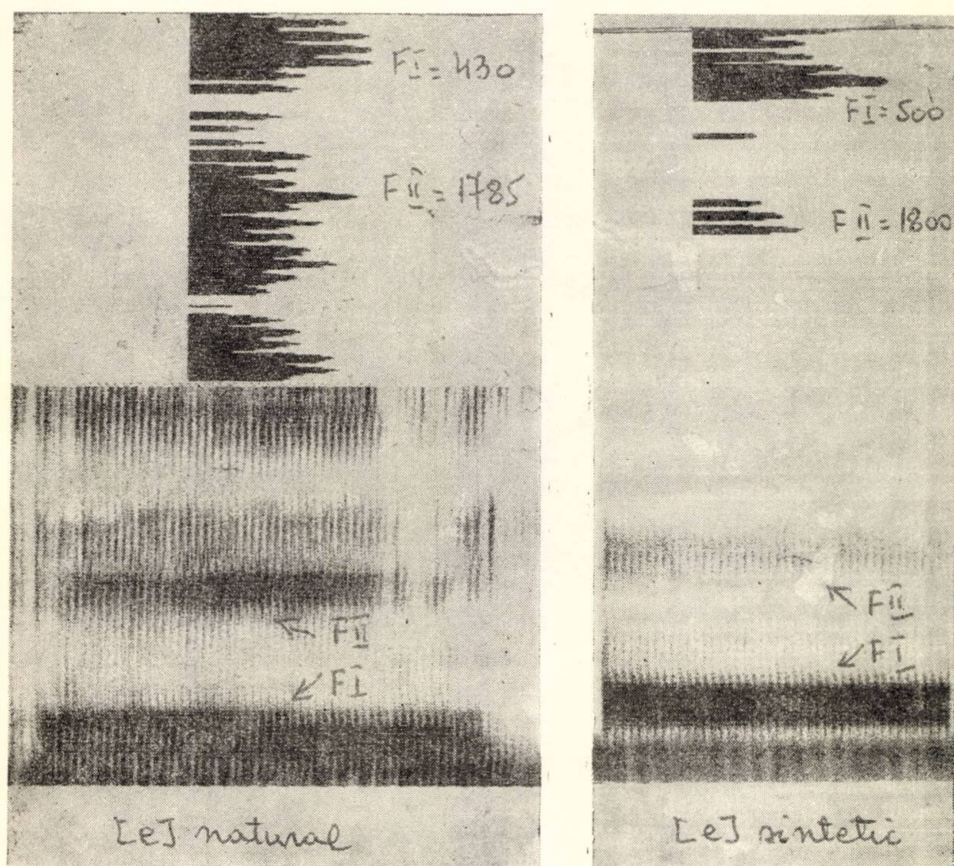

Fig. 2

4.6.1. Comparînd sonagramele făcute pentru sunetele naturale [*i*], [*e*], [*a*], [*o*] şi [*u*], pronunţate izolat de unul dintre cei 25 de auditori, originar din Muntenia, cu sonagramele aceloraşi sunete sintetice, produse cu valorile frecvenţiale cele mai „corecte" ale F I şi F II, vom observa că :

— F II al vocalei naturale [*i*] este plasat mai jos pe scara frecvenţelor decît F II al sunetului sintetic similar, dar este situat între limitele menţionate la 3.1 (vezi fig. 1) ; F I rămîne cu valori aproape neschimbate ;

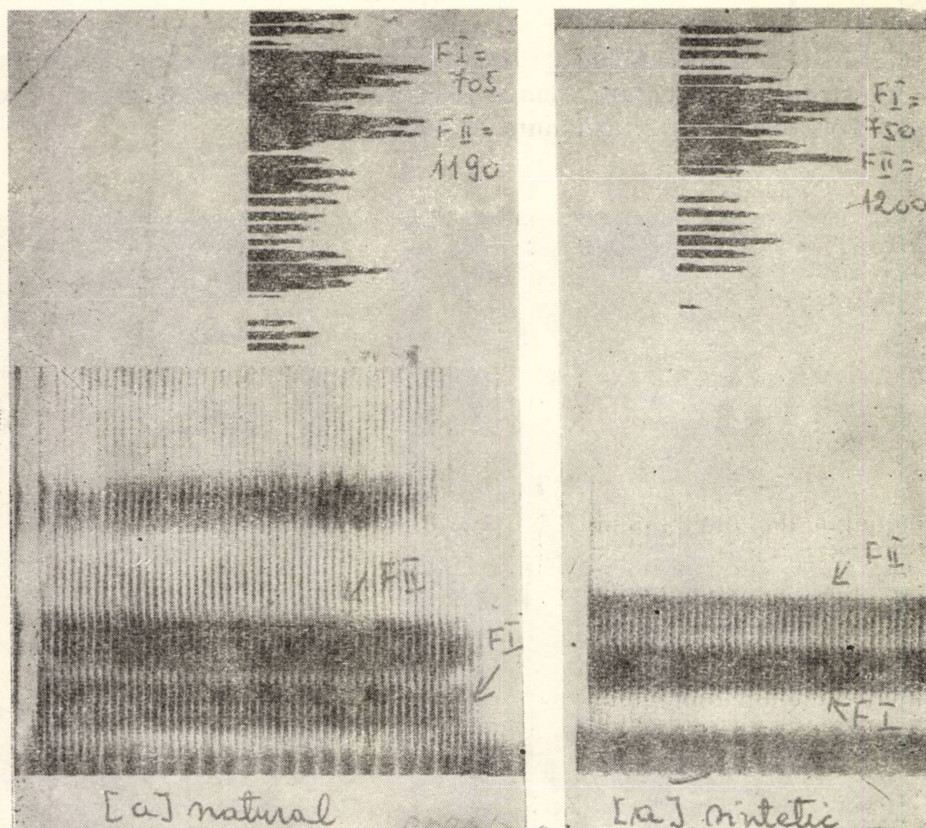

Fig. 3

— F I al vocalei naturale [*e*] se situează între limitele stabilite la 3.2, dar mai jos decît al celui mai „bun" [*e*] sintetic (vezi fig. 2) ; F II are valori foarte apropiate ;

— Atît F I cît şi F II ai vocalei naturale [*a*] au valori apropiate de cele ale formanţilor similari ai lui [*a*] realizat prin sinteză (vezi fig. 3) ;

— Pentru [*o*] şi [*u*] naturali valorile frecvenţiale ale primilor doi formanţi sînt aproape identice cu cele ale sunetelor similare sintetice (vezi fig. 4 şi 5) ;

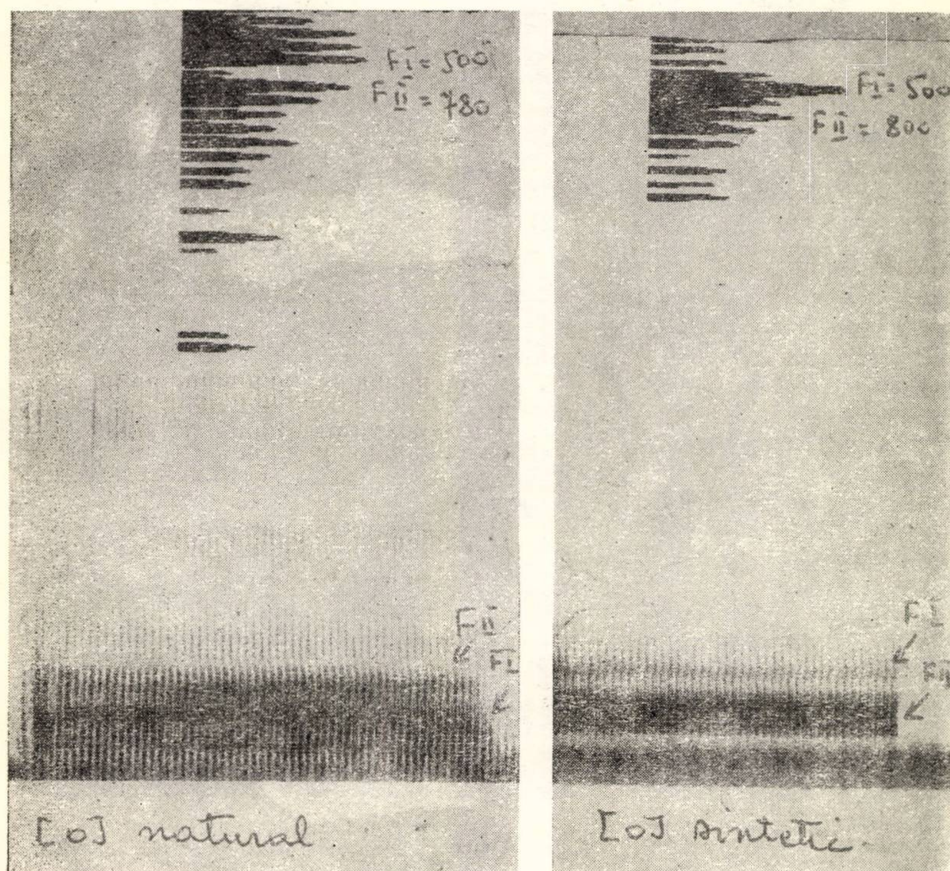

Fig. 4

4.6.2. Similitudinea structurii acustice în sonagrame (fig. 1—5) ale perechilor de vocale naturale şi artificiale este, prin urmare, evidentă. Se constată astfel valabilitatea cercetării noastre şi capacitatea sintetizorului din dotarea Laboratorului de fonetică de a răspunde cu fineţe exigenţelor tehnico-ştiinţifice. Totodată se confirmă faptul că prin testele efectuate cu vocale sintetice am obţinut rezultate asemănătoare acelora realizate prin analiză.

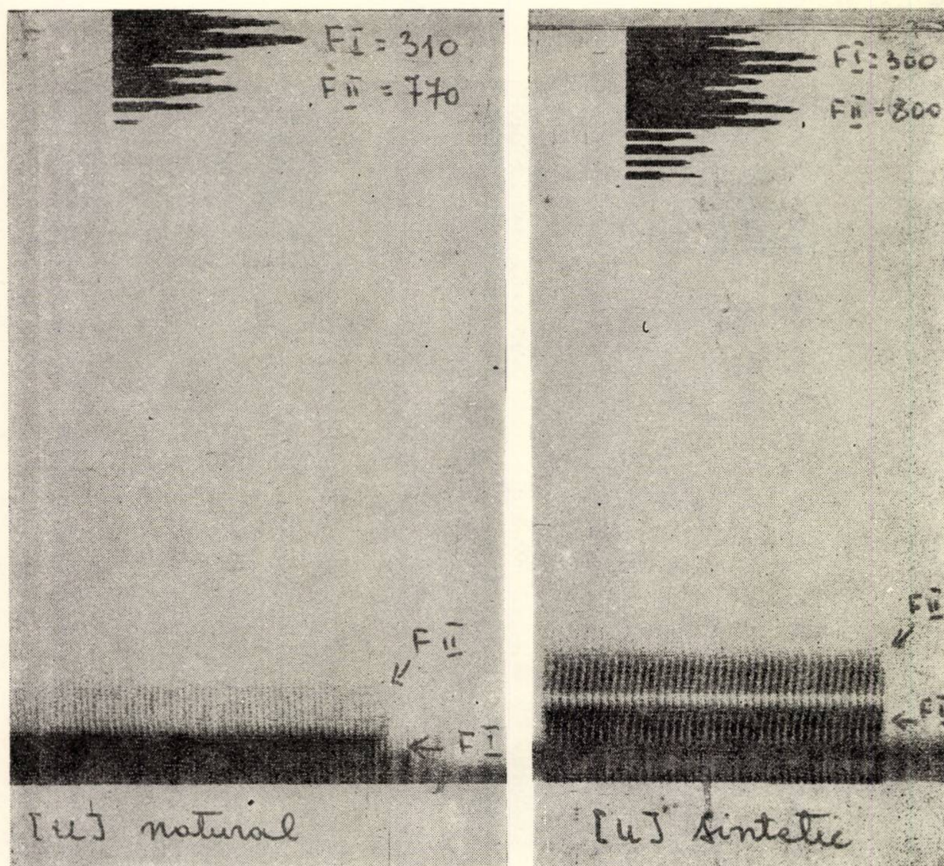

Fig. 5

5. Un grafic (logaritmic) rezumativ cu valorile frecvenţiale ale F I şi F II ale vocalelor sintetice cele mai „corecte'', obţinute prin mijlocirea sintetizorului, în comparaţie cu aceleaşi valori realizate prin analiză şi cu acelea date pentru vocalele cardinale sintetice arată astfel :

Octombrie 1970

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

STADIUL ACTUAL AL PALATALIZĂRII LABIALELOR ÎN GRAIURILE ROMÂNEŞTI DIN REGIUNEA VIDIN (R. P. BULGARIA)

DE

VIRGIL NESTORESCU

Una dintre cele mai masive colonii de populaţie românească din sudul Dunării se află în regiunea Vidin, în partea de nord-vest a R. P. Bulgaria. Desprinse de peste două secole de dacoromână [1], graiurile vorbite de această populaţie au atras în dese rînduri atenţia lingviştilor. Încă la începutul secolului, G. Weigand, primul lingvist care le studiază, include între punctele anchetate pentru alcătuirea atlasului său şi trei localităţi din sudul Dunării [2]. Mai tîrziu, în ALR I şi ALR II, Sever Pop şi Emil Petrovici cercetează alte două puncte din aceeaşi zonă [3]. Faptele înregistrate în WLAD, ALR I şi ALR II au stat la baza unor studii de fonetică în care sînt cuprinse şi graiurile româneşti din Vidin[4].

Cercetările ulterioare se ocupă de lexicul acestor graiuri sau de relaţiile lor cu grupul dialectal din nordul Dunării, mai exact cu cel din sudul Olteniei [5]. Datele cunoscute pînă în prezent se referă numai la o mică

---

[1] Migrarea populaţiei româneşti în sudul Dunării datează, probabil, dinainte de secolul al XVIII-lea. A se vedea în această privinţă Emanoil Bucuţa, *Românii dintre Vidin şi Timoc. Cu un adaus de documente folklor, glosar, fotografii, hărţi*, Bucureşti, 1923, p. 17; culegerea de izvoare îngrijită de C. Constante şi A. Golopenţia, *Românii din Timoc*, I—III, Bucureşti, 1943 — 1944. În ultima lucrare se reproduce, în primul volum, studiul lui St. Romanski, *Românii dintre Timoc şi Morava*, în care se arată că „regiunea dintre Timoc şi Morava, precum şi a Vidinului, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea... ajunge loc de aşezare şi împămîntenire pentru locuitorii de prin satele din împrejurimi" (p. 224).

[2] G. Weigand, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909, punctele Bregovo (273), Vîrf (274), Florentin (275).

[3] ALR I, punctele Bregovo (857), Halovo (859) şi ALR II, punctul Sveti Petăr (858).

[4] Dimitrie Macrea, *Probleme de fonetică*, Bucureşti, 1953.

[5] T. Teaha, *Aspecte ale graiului românesc din sudul Dunării*, în *Omagiu lui Al. Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, 1965, p. 895 — 898; Maxim Sl. Mladenov, *Influenţa românească asupra graiului bulgar din Novoselo*, în „Romanoslavica", XIV, 1967, p. 77 — 96; Virgil Nestorescu şi Marin Petrişor, *Graiul românilor din Bregovo (R. P. Bulgaria). Cîteva particularităţi fonetice*, comunicare prezentată la cel de-al XII-lea Congres de lingvistică şi filologie romanică, Bucureşti, 1968; idem *Graiul românilor din Bregovo* (studiu introductiv şi texte), în culegerea de „Texte dialectale", I, Craiova, 1969, publicate de către Centrul de istorie, filologie şi etnografie din Craiova al Academiei Republicii Socialiste România; P. Asenova şi B. Simeonov, *Obsérvations préliminaires sur le parler d'une population romane isolée dans un milieu slavo-bulgare*, în „Linguistique balkanique", XIII, Sofia, 1968, 1, p. 77 — 80.

parte din cele peste 30 de localități cu vorbitori de limbă română aflate în regiunea Vidin, astfel că numeroase probleme, printre care clasificarea și apartenența dialectală a acestor graiuri, încă nu și-au găsit rezolvarea.

În scopul adunării unui asemenea material, am întreprins în cursul anului 1969 o călătorie de studii în R. P. Bulgaria (potrivit acordului de colaborare existent între Institutul de lingvistică din București și Institutul de limbă bulgară din Sofia). Cu acest prilej am efectuat anchete dialectale în 11 localități din zona amintită. Pentru fixarea punctelor de anchetă am pornit de la datele înregistrate în WLAD și ALR precum și de la unele observații ale lui Emanoil Bucuța [6]. De un interes mai mare ni s-au părut a fi faptele referitoare la palatalizarea labialelor, care arată că graiurile în discuție cunosc acest fenomen în mod diferit. Astfel, din datele consemnate în WLAD, ALR I și ALR II rezultă că pot fi separate două grupe de graiuri : cu forme palatalizate (Florentin) și cu forme depalatalizate sau cu labialele intacte (Bregovo, Vrăv, Sveti Petăr-Molalia).

În consecință, am ales pentru anchete localitățile mai apropiate de cele care au mai fost cercetate, iar dintre acestea am păstrat numai trei (Bregovo, Vrăv, Sveti Petăr-Molalia), pentru a obține informații asupra stărilor de limbă cunoscute anterior. Iată lista acestor localități, în denumirea lor oficială (în paranteză sînt date numele în pronunțarea populației românești) : *Bregovo* (Brégova), *Drujba* (Mólalia sau, învechit, Svéti Pétăr), *Capitanovți* (Căpitánuț), *Cosovo* (Cósova), *Gămzovo* (Gînzova), *Negovanovți* (Negovániț), *Perilovet* (Perilovắț), *Rabrovo* (Rábova), *Slanotrăn* (Stanotîrn), *Tiianovți* (Tiiánuț), *Vrăv* (Vîrf) [7].

În stabilirea rețelei de localități am avut în vedere și un alt fapt, anume împărțirea românilor din aceste locuri în *văleni*, *cîmpeni* și *pădureni*, după zonele geografice pe care le ocupă. Am considerat că este necesar să se constate dacă această repartizare teritorială este sau nu în acord cu unele trăsături de limbă deosebitoare, după cum reiese din unele afirmații ale lui Em. Bucuța [8].

Anchetele s-au desfășurat, în cea mai mare parte, prin înregistrări pe bandă de magnetofon, după principiile și tematica generală a AFLR [9], cu modificări sau amplificări impuse de specificul regiunii și de ocupațiile localnicilor. Subiectele anchetate, în mare majoritate bilingvi, au fost în medie, pentru fiecare punct, între 5 — 7 persoane, reprezentînd ambele sexe și generații diferite. O atenție deosebită am acordat urmăririi efectelor bilingvismului la vorbitorii aparținînd generațiilor tinere, la care contactul cu limba bulgară se face simțit în mai mare măsură decît la vor-

---

[6] În monografia sa, care are în primul rînd caracter etnografic, autorul face adesea și considerații lingvistice. Astfel, nu-i scapă faptul că există două arii în pronunțarea lui *piatră*, anume una cu *chiatră* și alta cu *piatră* (p. 11), sau rostiri diferite ale unuia și aceluiași cuvînt: *scher* „fier" (p. 56), *fterar*, *ftierariu* „fierar" (p. 75, 76), *chiag* sau *teag* (p. 76).

[7] În continuare, vom folosi numele acestor localități prescurtat, indicînd în paranteză, pe lîngă exemplele analizate, următoarele sigle : B, D, Cap, C, G, N, P, R, S, T, V.

[8] Em. Bucuța, *op. cit.*, p. 21 ; după același autor, aceste trei grupuri de populație românească au migrat din direcții diferite : „vălenii" și „cîmpenii" din nordul Dunării, respectiv din Oltenia, „iar pădurenii" din nord-estul Serbiei (p. 28).

[9] Valeriu Șuteu, *Arhiva fonogramică a limbii române*, în „Fonetică și dialectologie", I, 1958, p. 211 – 219.

bitorii mai vîrstnici. Într-un singur punct, la Slanotrăn, am efectuat și o anchetă cu chestionar special [10].

În cele ce urmează, ne propunem să examinăm numai una din numeroasele probleme pe care le ridică studierea materialului dialectal adunat, anume tratamentul labialelor în toate cele 11 localități anchetate. Exemplele discutate, extrase din textele înregistrate și din anchetele desfășurate paralel, provin de la subiecte de vîrste diferite. Nu sînt de remarcat, în linii mari, diferențe de pronunțare de la o generație la alta, cu singura excepție a durificării consoanelor la unii vorbitori mai tineri sau de vîrstă medie, ca urmare a influenței foneticii bulgărești (atît în limba bulgară literară, cît și în graiurile apusene, cu care românii sînt în permanent contact, consoanele sînt dure înaintea vocalelor anterioare) [11]. Presiunea sistemului lingvistic bulgar variază de la un subiect la altul, fiind mai evidentă la bilingvii activi.

P. În pronunțarea cuvîntului *piatră* se disting două arii :

a) cu labiala alterată : *ḱátră, ḱetrič́ícă* (N), *ḱátră, ḱetríș* (Cap, S), *ḱátră vínătă* (Cap) ;

b) cu labiala nealterată, în toate celelalte localități : *pi̯átră, pi̯etričícă* ; pluralul *pi̯étre* este mai frecvent decît *pétre*, formă înregistrată în punctele Drujba, Rabrovo, Vrăv.

În WLAD sînt înregistrate formele *pi̯átră* pentru Bregovo (punctul 273) și *ḱátră* pentru Vrăv (punctul 274), ultima neconcordînd cu cea notată de noi, *pi̯átră*, folosită curent astăzi. În ALRT [12], la punctul 858, Sveti Petăr (astăzi Drujba) sînt consemnate alternativ formele *pi̯átră* și *ḱátră* ; norma graiului indică în stadiul actual al dezvoltării sale forma cu labiala nealterată, *pi̯átră*.

De asemenea, tot două arii distincte apar și în pronunțarea lui *piele* :

a) cu forme palatalizate : *ḱéle* (Cap, N, S) *ḱeličícă* (S) ;

b) cu forme depalatalizate : *ptéli̯* (V), *ptéle* sau *pti̯éli̯* (B, D, C, G, P, R, T).

O deplină identitate se constată în privința ariilor lui *piept* și *pieptene* (*mă pieptăn*) :

a) forme palatalizate : *ḱept* (Cap, N, S,) *c^u óșu ḱéptului̯* (S) sau derivatul *ḱeptár^i* (S) ; *ḱépti̯n* (Cap, N, S) și *mă ḱépti̯n* (S) ;

b) forme depalatalizate : *tept* (B, C, G, V), *pept* (D, P, R) ; *tépten* și *mă tépten* (B, C, G, V) sau *péptene* și *mă pépten* (D, P, R). Într-un singur punct al ariei cu depalatalizare am înregistrat formele standard *pi̯ept* ; *pi̯épten, mă pi̯épten* (T).

Pentru tratamentul *p* + *i̯e* dispunem de încă trei exemple, ale căror forme se repartizează în mod uniform în două arii : una cu palatalizarea labialei, alta cu păstrarea intactă a labialei.

---

[10] Am folosit în acest scop *Chestionarul Noului atlas lingvistic român*, întocmit, sub conducerea lui Em. Petrovici și B. Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, Petre Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, publicat în ,,Fonetică și dialectologie'', V, 1963, p. 159 — 271.

[11] Stojko Stojkov, *Българска диалектология*, ed. a II-a, Sofia, 1968, p. 99 — 102.

[12] Emil Petrovici, *Texte dialectale*, suplement la *Atlasul lingvistic român* II, Sibiu-Leipzig, 1943, p. 283, 284.

Acestea sînt:

Pierde:

a) *kérde, kerdút* (Cap, N, S);
b) *pérde, perdút* (V, P) şi *pi̯érde, pi̯erdúi̯* (B, G, T).

Cele două situaţii în care apare *p*, dur sau urmat de iot, se întîlnesc uneori la acelaşi vorbitor. Formele iotate se remarcă cu precădere în zona localităţilor Bregovo, Gămzovo, Tiianovţi [13].

Mi-a pierit văzul

a) *mi̯-a kérid‿văzu* (Cap, N, S);
b) *mi̯-a perid‿văzu* sau *mi̯-a pi̯erid‿văzu*, forme fluctuante în tot restul punctelor anchetate (B, C, G, D, P, R, T, V). Alternarea formelor cu consoana *p* dură sau urmată de iot este consemnată şi în ALR I pentru Bregovo (punctul 857): *per, peri̯, pére, perim, pi̯ére*.

Piersic (*piersică*):

a) *skársăc, skársăcă* (Cap, N, S), un fonetism deosebit de cel aşteptat, care se explică prin contaminarea cu modificările din seria *f* > *sk* (*sker, skére, skérbe*), curent întîlnite în aria respectivă;
b) *pi̯ársăc, pi̯ársăcă* (B, C, G, T, V).

B. Pentru cercetarea tratamentului lui *b* am avut în vedere cuvintele *porumbel, zbier, obiele*. Primele două au consoana labială palatalizată, ariile lor coincizînd în zona localităţilor Capitanovţi, Negovanovţi şi Slanotrăn (deci în zona „vălenilor"), şi prezintă forma standard, cu labiala intactă, în restul punctelor unde au fost înregistrate: *porušgél, porušgéi̯* (N, Cap, S) şi *golumbél, golumbéi̯* (V), *porumbél, porumbéi̯* (D, R). Notăm că în ALR II, la punctul 858 (Sveti Petăr, astăzi Drujba) este dată forma care ne interesează în sintagma *cotéţu la porumbéi̯* (v. h. 265). Pentru *zbier* am găsit formele *zǵer, zǵáră* (S, N) şi *zbi̯er, zbi̯áră* (B, G, D, P, R). În cazul lui *obiele* situaţia este alta, în sensul că nicăieri în punctele anchetate nu am întîlnit forme cu labiala intactă, ci numai astfel: *obǵálă, obǵéle* (N, S) şi *obdéle, obdʼéle* (C, D, R, V) sau *obdi̯éle* (B, G, T).

F. Din materialul pe care îl avem, cele mai reprezentative forme privind tratamentul *f* + *i̯e* le oferă cuvintele *fier* (*fierar*), *fiere* şi *fierbe*, înregistrate în toate punctele cercetate.

În pronunţarea lui *fier* se evidenţiază aria de palatalizare cuprinsă în zona punctelor Capitanovţi, Negovanovţi, Slanotrăn. Aici am notat două faze de palatalizare: *sker* (cea mai frecventă) şi *fker*; în Slanotrăn am întîlnit şi *skerárⁱ* „fierar" şi *sker de călcát*.

În celelalte puncte apar formele depalatalizate *fter, fterárⁱ*, (B, C, G, D, P, R, T, V), care alternează cu *fti̯er, fti̯erárⁱ* (B, G, T, V). La Gămzovo am notat şi pluralul *fti̯ără* „cursă, capcană".

Pentru *fierbe* materialul arată două arii: una cu palatalizare, alta cu forme avînd labiala intactă. În prima arie se înscriu din nou aceleaşi localităţi: *skérbe, skert, skártă* (Cap, N, S) sau *fkerb, să fkárbă* (Cap, S); la Slanotrăn am notat şi faza *fhi̯ártă*. În cea de-a doua arie, cuprinzînd

---

[13] Informaţii suplimentare am obţinut pentru aceste trei puncte de la un corespondent al nostru, profesorul Dafin Drenkov, din comuna Gămzovo, un pasionat cercetător al graiului natal, căruia îi aducem şi aici mulţumirile noastre.

restul punctelor, apar forme cu labiala intactă : *fiérbe*, *fiártă*, *fiérte* (B, C, G, D, P, R, T), *férbe* (C, V) ; formele iotate se întîlnesc, mai ales, în punctele Bregovo, Gămzovo, Tiianovţi.

În pronunţarea cuvîntului *fiere* se remarcă de asemenea două arii distincte : a) cu formă palatalizată, *sḱére* (Cap, N, S), fără faza *fḱ* înregistrată la cuvintele precedente, şi b) cu formă depalatalizată, *ftére* (B, C, G, D, P, R, T, V). La ultima se adaugă şi *ftiére* (B, G, T, V).

V. Pentru tratamentul *v+ie* dispunem de mai multe exemple : *vier*, *vierme*, *viespe*, *viezure*, *vizuină*.

Pentru *vier* „porc necastrat" am găsit forma *zǵer* (N, S), în aceeaşi zonă palatalizantă a „vălenilor", iar în alte cinci puncte forma depalatalizată *vder* (C, B, G, T, V), care alternează cu *vdier*.

Pentru *vierme* materialul ne arată stadiul de palatalizare *vǵ*, din nou la Slanotrăn, anume *vǵérme*, iar în alte puncte, situate în zona „cîmpenilor", forma cu labiala intactă *vérme* (V) sau *viérme* (B, G, T).

Pentru *viespe* am întîlnit forma cu labiala palatalizată *ǵespár* (Cap, N, S) şi forma cu labiala intactă *vespár*, coexistînd alături de *viéspe* (B, G, T).

Cele mai numeroase forme au fost obţinute pentru *viezure*, la care se remarcă trei arii distincte :

a) palatalizate în faza *zǵ*, anume *zǵézure*, pl. *zǵézuri* (N, S) ;

b) depalatalizate : *vézure* (P), *vdézure* (C, D, V) sau *vdiézure* (G, T) ;

c) forma standard *viézure* (B).

O situaţie analogă are *vizuină*, formele sale prezentînd interes şi pe plan etimologic, deoarece sînt derivate, în cîteva puncte anchetate, din *viezure* [14]. Iată cele trei tipuri de forme înregistrate : a) *zǵezuiínă* (N, S) ; b) *vdezurínă* (V, C), *vdiezurínă* (T) şi *vdiezuiínă* (G) ; c) *vizurínă* (P) şi *viezurínă* (B).

M. Spre deosebire de labialele propriu-zise, bilabiala *m* nu se întîlneşte în forme palatalizate (cu excepţia lui *ńel* „miel", înregistrată în comuna Perilovet). Pe toată aria apar, în cele mai multe cazuri, forme depalatalizate pentru *m + ie*, *ia* : *mnel*, *mnea*, *mnei* (*mnii*), *mnércur*, *mńére*, *namniáz*, *la mneáz*, *mnez*, *mnézuri* (cu variantele iotate *mniel*, *mniércuri*, *mniére*, *mniez*, din nou în punctele Bregovo, Gămzovo, Tiianovţi).

Faptele expuse mai sus demonstrează că enclava lingvistică românească din regiunea Vidin nu reprezintă un grai unitar, ci o sumă de graiuri diferite, cel puţin sub aspect fonetic. După tratamentul labialelor, ele se împart în două grupe : a) cu labialele alterate şi b) cu labialele intacte sau în formă depalatalizată (preponderentă, potrivit materialului nostru).

---

[14] În DM la cuvîntul *vizuină* se trimite spre comparare la *viezure*, presupunîndu-se, probabil, existenţa unor forme intermediare. Cuvintele *vizurină*, *viezurină*, rezultate, credem, din *viezure*, susţin această soluţie etimologică.

În prima grupă intră graiurile din Slanotrăn, Negovanovți și Capitanovți, la care se adaugă și cel din Florentin, anchetat în WLAD. Acestea sînt situate în zona „vălenilor”, în partea de est a regiunii Vidin, la nord de orașul Vidin, avînd în față, pe malul stîng al Dunării, rețeaua de localități din jurul orașului Calafat.

În cea de-a doua grupă intră, cu diferențele semnalate în favoarea depalatalizării labialelor, celelalte graiuri anchetate, adică cele din zona „cîmpenilor”, în partea de nord-vest a orașului Vidin, avînd pe malul opus al Dunării regiunea de sud și sud-vest a Olteniei, și cele cuprinse în zona „pădurenilor”, situate la vest de Vidin, spre granița cu R.S.F. Iugoslavia.

După cum arată faptele analizate, separarea geografică a românilor din regiunea Vidin, semnalată de Em. Bucuța, are directă tangență cu unele particularități lingvistice, în cazul nostru, cu palatalizarea labialelor.

Fenomenul alterării labialelor se produce numai atunci cînd sînt urmate de i̯. Adăugăm și alte forme care confirmă această constatare: *pićór*, *copíl*, *copiléte*, *bíne*, *albínă*, *álbii̯e*, *fir*, *fí-mi̯u* (dar *fḱé-me̯a* sau *fḱí-me̯a* la Slanotrăn), *víte*, *viț́ắl*, *vin* etc. Tot astfel stau lucrurile și în graiurile Olteniei de sud[15], la care trebuie raportate graiurile din aria palatalizantă amintite mai sus. În această privință pledează, în primul rînd, *sḱer*, *sḱére*, *sḱérbe*, apoi *zǵer*, *vǵérme*, *ġespárⁱ*, caracteristice ariei dialectale a Olteniei de sud [16], ca și conservarea labialelor la finală, înainte de *i* plenison sau de i̯ marcă a pluralului.

Formele iotate (*obdi̯éle*, *fti̯er*, *vdi̯er*, *vdi̯ézure* etc.), frecvente în graiurile din nordul regiunii cercetate (zona „cîmpenilor”), sînt o altă verigă de legătură a acestor graiuri cu dialectul muntean, care cunoaște „diftongarea spontană a lui *e*” [17]. Fenomenul este bine cunoscut pe o arie destul de întinsă în nord-vestul și sud-vestul Olteniei [18].

---

[15] Luca Preda, *Cercetări dialectale în Dolj*, în „Grai și suflet”, VII, 1937, p. 231 — 248; NALR-Oltenia, I, întocmit sub conducerea lui B. Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, București, 1967, h. 6, 7, 91, 87, 107 și hărțile interpretative IX, XI; Ion Ionică, *În legătură cu palatalizarea labialelor (pe baza datelor NALR-Oltenia)*, în „Fonetică și dialectologie”, VI, 1969, p. 108; Ion Calotă și Marin Petrișor, *Puncte neincluse în NALR-Oltenia (Orodel, Cetățuia Velahe)*, în „Texte dialectale”, II, publicate de Centrul de istorie, filologie și etnografie din Craiova al Academiei Republicii Socialiste România, Craiova, 1969, p. 9. O altă ipoteză emite cercetătorul bulgar Maxim Sl. Mladenov, *op. cit.*, p. 84, asupra palatalizării labialelor în graiurile românești din regiunea Vidin. El trece cu vederea legătura dintre acestea și graiurile oltenești, explicînd „trecerea *p* > *ḱ*” prin intermediul graiurilor moldovenești. Afirmația este limpede infirmată de fapte, precum și de constatarea că în aria dialectală a Moldovei palatalizarea are loc și înainte de *i*.

[16] ALR I, h. 1 142, ALR II, vol. I, h. 19; Luca Preda, *op. cit.*, p. 234, 235; Dimitrie Macrea, *op. cit.*, p. 79 — 81; NALR—Olt., vol. I, h. 107, și vol. II, h. 297.

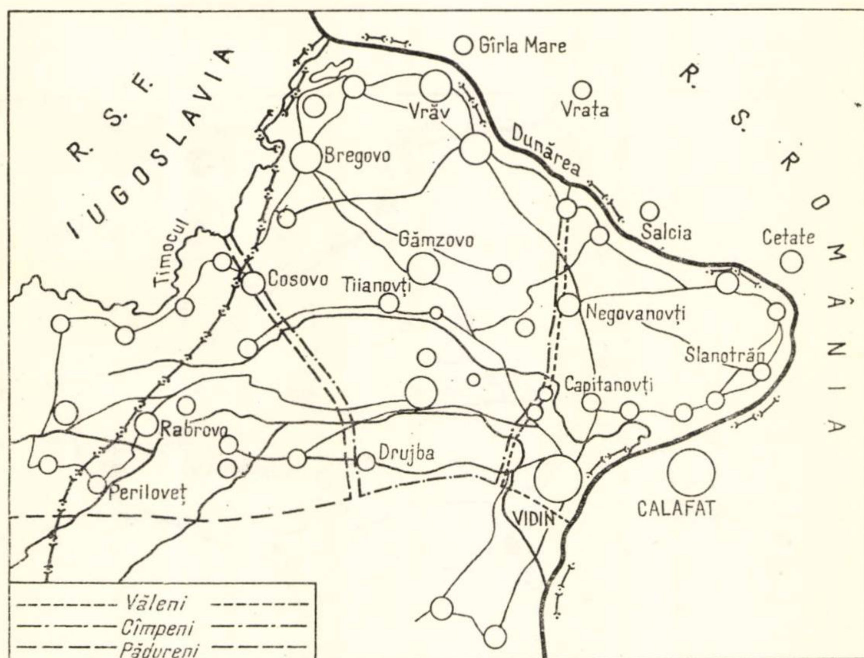
[17] Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 76.

[18] T. Gîlcescu, *Cercetări asupra graiului din Gorj*, în „Grai și suflet”, V, 1931, 1, p, 77 — 78; Ion Calotă și Marin Petrișor, *op. cit.*, p. 7.

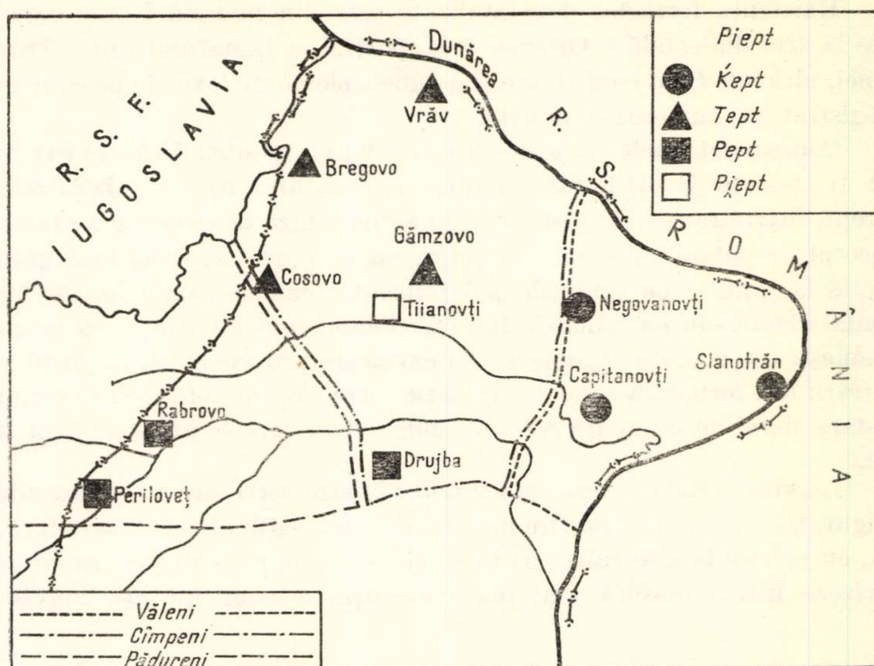
Existența formelor depalatalizate este din nou un factor care trimite la aria dialectală a Olteniei [19] și, parțial, a Banatului sau a Transilvaniei, ultimele fiind confirmate și de unele elemente lexicale pe care le-am înregistrat în numeroase puncte.

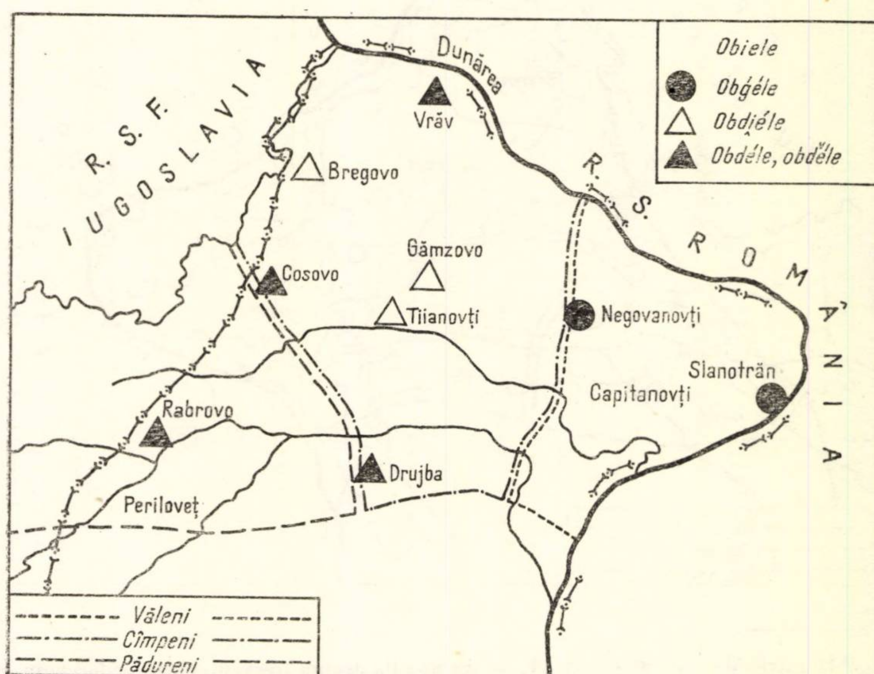
Comparînd unele date înscrise în WLAD pentru Vrăv (Vîrf) și în ALR II, pentru Sveti Petăr (Drujba), în care apar forme palatalizate — e drept, foarte rar —, constatăm că în actuala fază de evoluție a graiurilor procesul de palatalizare, cîndva activ, nu mai are loc. Cele două graiuri, situate la granița cu graiurile palatalizante, cunosc astăzi numai forme depalatalizate sau cu labialele intacte. Fenomenul dovedește că graiurile românești din această regiune au o dezvoltare proprie și că, datorită concentrării lor, formează zone de tranziție între ele, influențîndu-se reciproc, în afara sferei de influență a limbii bulgare, în care se află toate, în mod egal.

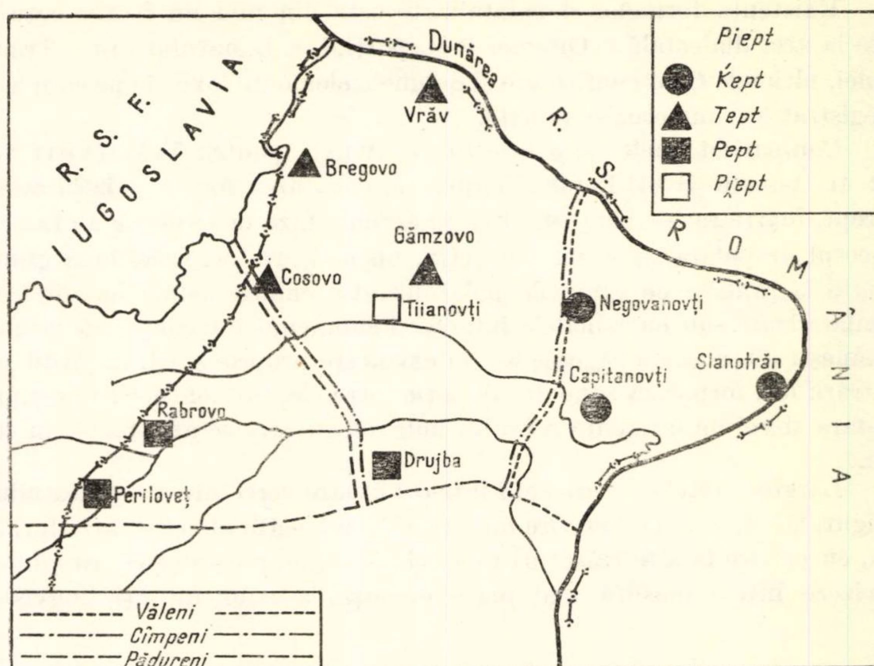
Lărgirea rețelei de anchetă într-o viitoare cercetare va putea aduce, desigur, lămuriri noi cu privire nu numai la subiectul abordat aici, dar, mai ales, cu privire la alte trăsături fonetice, lexicale, morfologice, capabile să precizeze într-o măsură mai mare evoluția acestor unități lingvistice.

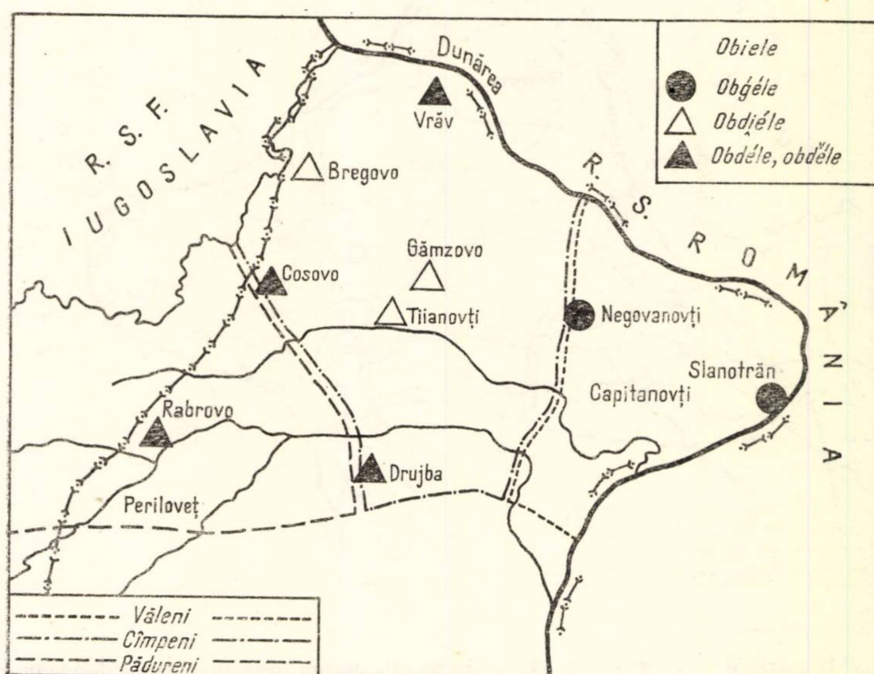

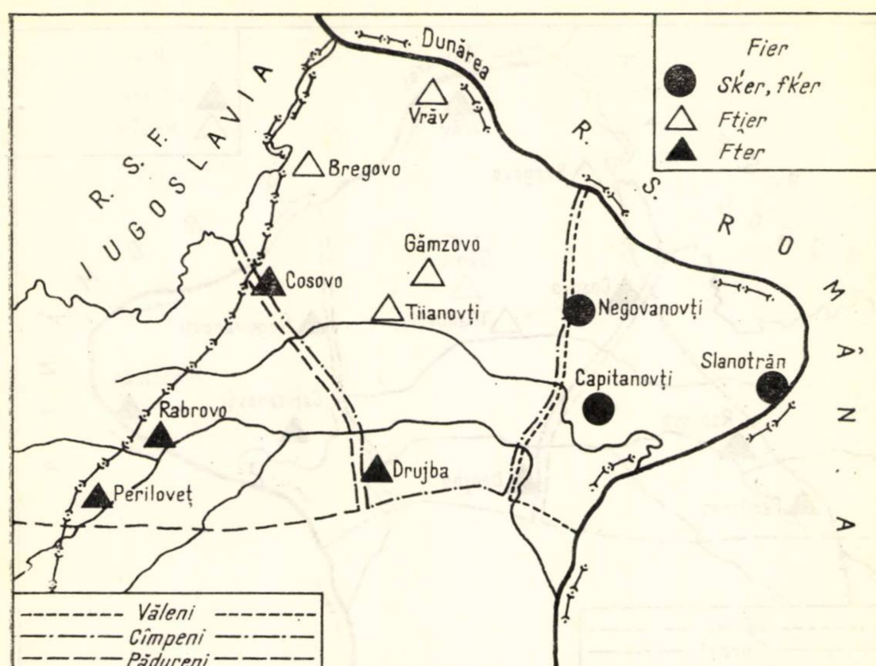
[19] Dimitrie Macrea, *op. cit.*, p. 71, atrage atenția asupra frecvenței acestor forme în sudul Olteniei; NALR-Olt., vol. I, harta interpretativă X, și vol. II, h. 267.

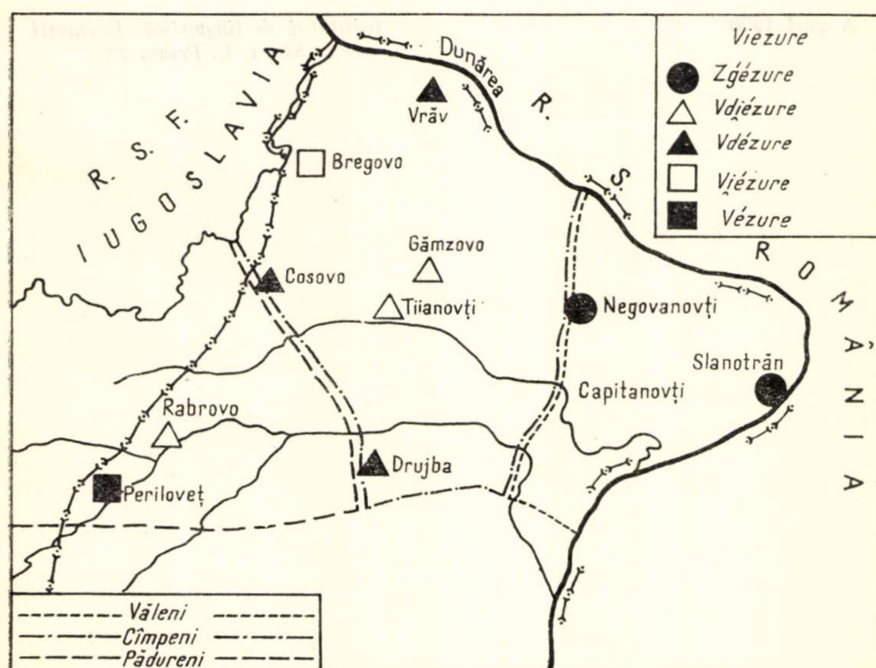

Piept
Ḱept
Tept
Pept
Pjept
Dunărea
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. S. ROMÂNIA
Vrăv
Bregovo
Gămzovo
Cosovo
Tiianovți
Negovanovți
Slanotrăn
Capitanovți
Rabrovo
Drujba
Periloveț
Văleni
Cîmpeni
Pădureni

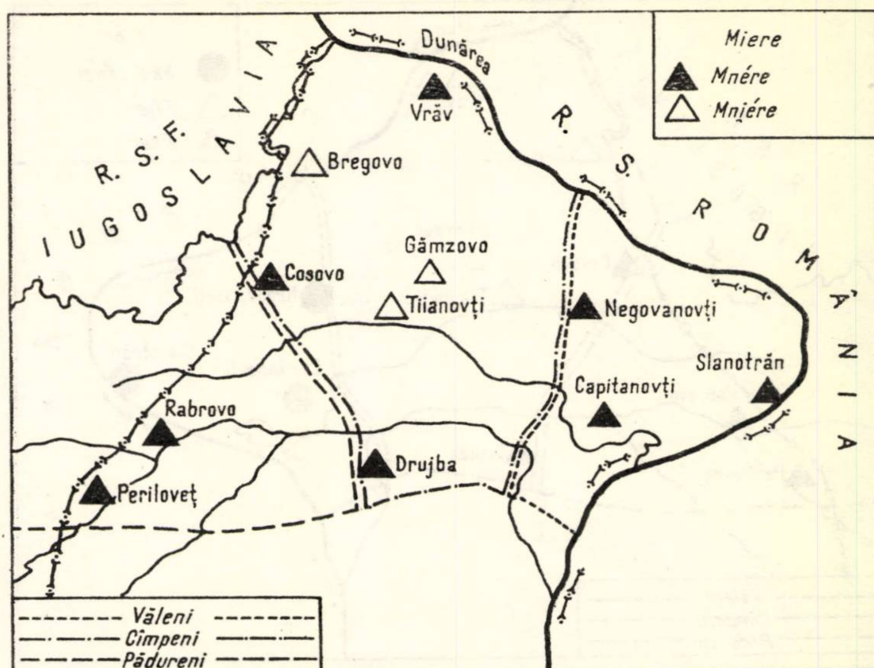

Obiele
Obǵéle
Obdjéle
Obdéle, obdéle
Dunărea
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. S. ROMÂNIA
Vrăv
Bregovo
Gămzovo
Cosovo
Tiianovți
Negovanovți
Slanotrăn
Capitanovți
Rabrovo
Drujba
Periloveț
Văleni
Cîmpeni
Pădureni

Piept
Ḱept
Tept
Pept
Pi̯ept
R. S. F. IUGOSLAVIA
Dunărea
R. S. ROMÂNIA
Vrăv
Bregovo
Gămzovo
Cosovo
Tiianovți
Negovanovți
Slanotrăn
Capitanovți
Rabrovo
Drujba
Periloveț
Văleni
Cîmpeni
Pădureni

Obiele
Obǵéle
Obdi̯éle
Obdéle, obdĕle
R. S. F. IUGOSLAVIA
Dunărea
R. S. ROMÂNIA
Vrăv
Bregovo
Gămzovo
Cosovo
Tiianovți
Negovanovți
Slanotrăn
Capitanovți
Rabrovo
Drujba
Periloveț
Văleni
Cîmpeni
Pădureni

Dunărea
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. S. ROMÂNIA
Fier
Sḱer, fḱer
Ftier
Fter
Vrăv
Bregovo
Gămzovo
Cosovo
Tiianovți
Negovanovți
Slanotrăn
Capitanovți
Rabrovo
Drujba
Perilovet
Văleni
Cîmpeni
Pădureni

Dunărea
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. S. ROMÂNIA
Viezure
Zǵézure
Vdiézure
Vdézure
Viézure
Vézure
Vrăv
Bregovo
Gămzovo
Cosovo
Tiianovți
Negovanovți
Slanotrăn
Capitanovți
Rabrovo
Drujba
Perilovet
Văleni
Cîmpeni
Pădureni

August 1970

Institutul de lingvistică, București
Str. I. C. Frimu 22

VIITORUL CU *HABEO* ÎN LIMBA ROMÂNĂ. II ETIMOLOGIA LUI *VA*. CONSTRUCȚIILE DE TIPUL *O SĂ CÎNT*

DE

DAN BUGEANU

II. 1.1. Supraviețuirea subsistemului viitor/condițional

Am arătat [1] că aceeaşi opoziție HABEO/HABUI s-a manifestat în trei subsisteme :

A. prezent (HABEO)/perfect (HABUI).
B. perf. compus (HABEO)/perf. anterior (HABUI).
C. viitor (HABEO)/condițional (HABUI).

Prin dispariția a două paradigme (HABUI) : perfectul (**aş*, **aşi*, **ar*, **am*, **at*, **ar*), în subsistemul A, şi perfectul anterior (**aş cîntat*, **aşi cîntat* etc.) în subsistemul B, sistemul bazat pe opoziția HABEO/HABUI se destramă chiar din epoca românei comune.

Observăm însă că, spre deosebire de situația din subsistemele A şi B, în subsistemul C se păstrează paradigma mai defectuoasă a condiționalului, construită cu HABUI, şi nu aceea a viitorului, construită cu HABEO.

Acest fapt ne face să credem că subsistemul C a avut o evoluție diferită de a celorlalte subsisteme.

Atîta timp cît opoziția HABEO/HABUI se realizează în subsistemele A şi B, ea menține perechea **am cînta* (viitor)/*aş cînta* (condițional), pereche la care s-ar fi putut renunța, întrucît limba română avea la dispoziție perechea mai diferențiată *voi cînta*/*vrea cînta*. Cu timpul însă, se constituie un sistem viitor/condițional cu două auxiliare : *a avea* şi *a vrea*, sistem în care cele două auxiliare au funcții bine definite : *a avea* indică necesitatea, în timp ce *a vrea* indică voința.

Opoziția necesitate/voință impune menținerea perechii **am cînta*/*aş cînta*, pe o durată de mai multe secole, după dispariția sistemului bazat pe opoziția HABEO/HABUI.

---

[1] Vezi lucrarea noastră *Viitorul cu habeo în limba română*. I, în SCL XXI, 1970, p. 627.

1.2. Situaţia paradigmelor de viitor şi condiţional

Păstrarea celor două paradigme nu s-a făcut fără risc. Ele se aflau într-o situaţie critică.

În urma modificărilor analogice prezentate în prima parte a studiului[2], cele două paradigme s-au constituit în felul următor :

Viitor	Condiţional
**am cînta*	*aş cînta*
ai cînta	**aşi cînta*
a cînta (*o cînta*)	*ar cînta*
am cînta	*am cînta*
aţi cînta	**at cînta*
a cînta (*o cînta*)	*ar cînta.*

Se observă astfel că :

I. Tendinţa (A_1) n-a reuşit să rezolve :

1. Omonimia (1 pl.) *am cînta*, ca rezultat al lui *habemus cantare* şi *habuimus cantare*.

2. Opoziţia cu randament slab : *aţi cînta*/**at cînta*.

II. Tendinţa (A_2) creează trei identităţi :

1. Forma *am cînta* 1 sg. = 1 pl. (viitor).
2. Forma *o*(*a*) *cînta* 3 sg. = 3 pl. (viitor).
3. Forma *ar cînta* 3 sg. = 3 pl. (condiţional).

Acţiunea conjugată a tendinţelor A_2 şi A_3 pentru crearea formei *aş cînta* are, în mod accidental, un rezultat defectuos : opoziţia cu randament foarte slab *aş cînta*/*aşi cînta* 1 şi 2 sg. (HABUI).

Observăm că viitorul are o identitate mai mult decît condiţionalul : 1 sg. = 1 pl. *am cînta*.

În schimb, condiţionalul are o opoziţie cu randament slab (care este, de fapt, o identitate) : *aş cînta*/ **aşi cînta*, mult mai supărătoare, prin poziţia ei (1 sg. = 2 sg.), decît identitatea 1 sg. = 1 pl. Poate că acest fapt explică şi menţinerea paradigmelor HABEO, în detrimentul paradigmelor HABUI.

1.3. Tendinţa D în sistemul viitor şi condiţional

Identitatea singular = plural era tolerabilă. Pentru remedierea celorlalte cazuri susceptibile de confuzie s-a găsit una dintre cele mai ciudate soluţii : fuzionarea celor două paradigme, acţiune realizată de tendinţa D.

Această are următoarele particularităţi :

1. Asemenea tendinţei A_1, acţiunea tendinţei D se produce între formele personale corespunzătoare ale celor două paradigme.

---

[2] *Viitorul cu habeo*... I, art. cit.

2. Acțiunea ei este contrară tendinței A_1. Aceasta crea diferențe, tendința D creează identități.

3. Acțiunea ei se manifestă numai la formele personale care nu intraseră în raza de acțiune a tendinței A_1 : 2 sg. și 2 pl.

Acțiunea tendinței *D* este explicabilă, dacă ținem seama că între *aș cînta* (1 sg. cond.) și **ași cînta* (2 sg. cond.) exista pericolul unei permanente confuzii. Limba română a înlăturat pericolul prin înlocuirea lui **ași cînta* cu *ai cînta* din paradigma viitorului. În felul acesta se realizează opoziția clară *aș cînta/ai cînta* (1 sg./2 sg. condițional).

Sub influența înlocuirii singularului se produce și înlocuirea lui **at cînta* (condițional) cu *ați cînta* (viitor). Înlocuirea este facilitată de forma *am cînta* (1 pl. viitor și condițional)[3].

Cele două forme *ai cînta* și *ați cînta* capătă astfel o valoare dublă : viitor și condițional. În această privință exista un precedent : *am cînta* 1 pl. Fenomenele de mai sus au ca rezultat constituirea a două paradigme cu trei forme personale mixte :

	Viitor	Viitor-Condițional	Condițional
1 sg.	*am cînta*		*aș cînta*
2 ,,	. . . .	*ai cînta*	
3 ,,	*o(a) cînta*		*ar cînta*
1 pl.	. . . .	*am cînta*	
2 ,,	. . . .	*ați cînta*	
3 ,,	*o(a) cînta*		*ar cînta*

În privința celor trei forme cu valoare dublă, teoria noastră seamănă în aparență cu teza formulată de V. P. Titova. Am arătat [4] însă că, spre deosebire de V.P. Titova, pentru care paradigma *aș cînta* ar fi venit din latină cu valoare dublă [5], noi considerăm că *ai cînta* și *ați cînta* au fost împrumutate mai tîrziu din paradigma viitorului, iar *am cînta* reprezintă rezultatul la care a ajuns atît *habemus cantare*, cît și *habuimus cantare.*

1.4. Supraviețuirea viitorului cu HABEO

Avem dovezi că viitorul cu HABEO continuă să existe și după fuzionarea celor două paradigme.

Formele *ai cînta* și *ați cînta*, care au intrat în paradigma condiționalului, păstrează, un timp, vechea funcție de viitor. Ele mai sînt semnalate și astăzi cu această valoare, în puncte geografice izolate [6], ca Peștișani — Gorj (pct. 836), Grădiștea (pct. 812) și Strehaia — Mehedinți (pct. 848).

---

[3] Vezi și lucrarea noastră *Formarea condiționalului în limba română,* în SCL XXI, 1970, p. 561.

[4] Vezi *Formarea condiționalului*... și *Viitorul cu habeo*..., art. cit.

[5] Cf. V. P. Titova, *O problemă litigioasă a morfologiei istorice românești* (*Originea condiționalului*), în SCL X, 1959, 6, p. 569 — 571.

[6] Rodica Orza, care le semnalează, *Forme de viitor în Atlasul lingvistic român*, în CL XI, 1966, p. 223, crede totuși că „este exagerat să considerăm aceste forme drept reminiscențe ale limbii secolului al XVI-lea" și consideră, spre deosebire de noi, că „*ai* și *ați* sînt de fapt variante ale formelor *vei* și *veți*, întocmai ca și *ăi, oi*, și *ăți, oți*".

Un argument în favoarea interpretării de mai sus îl aduce forma *ați să cîntați* [7], obținută, după părerea noastră, din forma *ați cînta* (< lat. *habetis cantare*) cu valoare de viitor și nu de condițional, prin înlocuirea infinitivului cu conjunctivul.

1.5. Condiționalul cu valoare de viitor în secolul al XVI-lea

Sub influența celor trei forme mixte, întreaga paradigmă a condiționalului a putut să ia uneori (sau în unele regiuni), valoare de viitor : *Fi-va atunce scărbă mare cumu n-au fostu de la începutul lumiei pănă acmu, nece ară fi* (Ev. Cor., Mateiu, XXIV, 20—21) sau *se ară Domnulu vre și se viseremu, face vrem ceasta sau ceia* (Cod. Vor., 130, 12) care apare în *Evanghelia* lui Coresi în forma : *de va vre Domnul să fim vii, vom face acěstěa și acělě* (Ev. Cor., Iacov, IV, 15)[8].

V. P. Titova, care semnalează exemplele de mai sus, observă că „în sec. al XVI-lea forma *aș cînta* nu avea numai valoare de mod condițional, ci și valoare de viitor indicativ" [9].

Această observație este folosită de V. P. Titova ca argument principal în favoarea teoriei sale despre „viitorul general romanic"[10], teorie ale cărei deficiențe le-am văzut [11]. După părerea noastră, dubla valoare a paradigmei de condițional nu se poate explica decît ca rezultat al fuzionării parțiale a celor două paradigme. Mai mult, credem că, în secolul al XVI-lea, paradigma de condițional este folosită cu valoare de viitor în cazuri cu totul excepționale. De altfel, valoarea de viitor este discutabilă, chiar și în cele două exemple citate.

Pentru a demonstra acest fapt, este locul să vorbim aici despre un fenomen mult mai complex, care începe cu perturbarea sistemului dublu viitor/condițional și se încheie cu eliminarea opoziției necesitate/voință din limba română.

2.1. Sistemul viitor/condițional. Prima perioadă. Viitorul cu HABEO

Prima perioadă se caracterizează prin folosirea paralelă a celor două verbe *a avea* și *a vrea* într-o opoziție necesitate/voință :

(I)	Viitor	Condițional
Necesitate	* *am cînta*	*aș cînta*
Voință	*voi cînta*	*vrea cînta*

[7] Gh. Bolocan, care o semnalează în Strehaia, *Observații cu privire la viitor în limba română și în bulgară*, în „Romanoslavica" XIV, 1967, p. 204, consideră, spre deosebire de noi, că *ați* „trebuie interpretat ca o formă scurtă provenită din *aveți*".

[8] V. P. Titova, *op. cit.*, p. 569.

[9] V. P. Titova, *loc. cit.*

[10] Vezi V. P. Titova, *op. cit.*, p. 569 — 570.

[11] Vezi lucrările noastre *Formarea condiționalului*... și *Viitorului cu habeo*..., cit.

2.2. Perioada a doua. *Aş cînta*

Acţiunea tendinţei *D* slăbeşte situaţia viitorului cu HABEO.

Este explicabil ca, în aceste împrejurări, paradigma *aş cînta*, care preluase două din formele viitorului, să tindă şi la preluarea funcţiei acestuia. Faptul nu prezenta un pericol prea mare de confuzie. Opoziţia de mod fiind asigurată de perechea *voi cînta/vrea cînta*, paradigma *aş cînta* putea fi întrebuinţată, în cazul că se insista asupra opoziţiei necesitate/ voinţă, fie în opoziţie cu *vrea cînta*, fie cu *voi cînta*.

(II)	Viitor		Condiţional
Necesitate		*aş cînta*	
Voinţă	*voi cînta*		*vrea cînta*

Aşa se explică valoarea de viitor a condiţionalului. După cum se vede, nu este vorba de un arhaism, ci de o inovaţie, care a eşuat însă repede, locul lui HABEO în sistem fiind luat de paradigmele de viitor *voi cînta* sau *am să cînt*, mai potrivite din punct de vedere funcţional. Eventualele exemple de condiţional cu valoare de viitor, din secolul al XVI-lea, au numai aparenţa unor arhaisme.

2.3. Perioada a treia. *Voi cînta*

Soluţia (II) nu putea fi decît temporară. Limba română nu putea să menţină opoziţia necesitate/voinţă fără a pune în pericol opoziţia mult mai importantă viitor/condiţional. De aceea s-a preferat folosirea paradigmei *voi cînta* şi cu valoare de viitor al necesităţii. Preluînd şi funcţia viitorului cu HABEO, paradigma *voi cînta* devine un viitor general, fără disociere semantică, situaţie pe care o are şi astăzi. În schimb, *aş cînta* este folosit numai în funcţia de condiţional:

(III)	Viitor	Condiţional
Necesitate	{ *voi cînta* }	*aş cînta*
Voinţă		*vrea cînta*

În aceste condiţii are loc fuziunea dintre paradigma *voi cînta* şi **am cînta* (viitor). Forma *a cînta* (*o cînta*) 3 sg. şi pl., singura care mai putea fi folosită fără a pricinui confuzii, este introdusă în paradigma lui *voi cînta*, ajungîndu-se astfel la constituirea paradigmei mixte următoare: *voi cînta, vei cînta, a cînta* (*o cînta*), *vom cînta, veţi cînta, a cînta* (*o cînta*). Mai tîrziu, la 3 pl. apare, sub influenţa lui *vor cînta, or cînta* în loc de *o cînta*, formă identică pentru sg. şi pl.

2.4. Perioada a patra. *Am să cînt*

Limba română nu renunţă uşor la opoziţia necesitate/voinţă. Se încearcă salvarea ei prin introducerea în sistem a paradigmei *am să cînt*, paradigmă formată în limba română:

(IV)	Viitor	Condiţional
Necesitate	*am să cînt*	*aş cînta*
Voinţă	*voi cînta*	*vrea cînta*

2.5. Perioada a cincea. *Voi să cînt*

Introducerea în sistem a paradigmei *am să cînt* a complicat şi mai mult lucrurile, în loc să le simplifice. Aceasta era simţită ca o construcţie străină de sistemul viitor/condiţional, bazat pe tipul de construcţie: *aux.* + *inf.* De aceea, după modelul paradigmei *am să cînt* este creată paradigma *voi să cînt*, atestată în mod frecvent în secolul al XVI-lea. Noile paradigme, mult mai vitale din punct de vedere semantic, formează o nouă opoziţie necesitate/voinţă la viitor. Ea are ca efect consolidarea paradigmei *voi cînta* în poziţia de viitor cu valoare generală. Aceasta este situaţia sistemului viitor/condiţional pe care o surprindem în primele noastre texte:

(V)	Viitor		Condiţional
Necesitate	*am să cînt* }	*voi cînta*	{ *aş cînta*
Voinţă	*voi să cînt* }		{ *vrea cînta*

Ne-am fi aşteptat la păstrarea sistemului binar şi la eliminarea din limbă a paradigmei *voi cînta*. Presupunerea noastră este confirmată de situaţia din vorbirea populară, în care *voi cînta* este folosit destul de rar

2.6. Perioada a şasea. *Vrea cînta*

Cele două paradigme *am să cînt* şi *voi să cînt* formează o opoziţie aparte.

Paradigma *voi cînta* rămîne cu valoare de viitor cu caracter general şi continuă să se opună atît paradigmei *aş cînta*, cît şi paradigmei *vrea cînta*:

(VI)	Viitor	Condiţional
Necesitate	{ *voi cînta* }	*aş cînta*
Voinţă		*vrea cînta*

Consecinţa acestui fapt este că opoziţia necesitate/voinţă nu se mai face simţită la condiţional. Una dintre paradigmele acestuia devine inutilă. Paradigma *vrea cînta* este eliminată din sistem :

VII)	Viitor	Condiţional
	voi cînta	*aş cînta*

Care este explicaţia că limba română a optat pentru paradigma *aş cînta*?

Am arătat că noul sistem viitor/condiţional nu mai ţine seama de opoziţia necesitate/voinţă. Perechea *voi cînta/vrea cînta* era simţită ca o opoziţie viitor/condiţional cu caracter voliţional, spre deosebire de *voi cînta/aş cînta*, în care caracterul particular nu se mai putea realiza. Înseamnă că aceasta din urmă exprima mai pregnant opoziţia viitor/condiţional.

După eliminarea ei din sistemul viitor/condiţional, paradigma *vrea cînta* începe să ia funcţia de condiţional trecut. După unii autori [12], în secolul al XVI-lea, *vrea cînta* avea această valoare. După alţii [13], în această epocă, *vrea cînta* mai avea încă valoare de condiţional prezent şi numai uneori apărea ca trecut.

Cu funcţia de condiţional trecut, ea intră în concurenţă cu paradigme compuse din trei segmente : *am vrut cînta* sau *aş fi cîntat*, mai apte prin volumul lor (trei segmente faţă de cele două ale paradigmei *vrea cînta*) să exprime un timp trecut. În cele din urmă paradigma *vrea cînta* dispare din limba literară.

2.7. Disoluţia sistemului viitor/condiţional

Constituirea opoziţiei *voi cînta/aş cînta* a avut următoarele rezultate :

1. Dispariţia opoziţiei necesitate/voinţă la condiţional.

2. Constituirea unui condiţional ca mod, prin folosirea unui alt auxiliar decît acela al viitorului.

3. Dislocarea condiţionalului înseamnă de fapt distrugerea unităţii sistemului viitor/condiţional în limba română. Se ajunge astfel la o situaţie diferită de aceea a celorlalte limbi romanice, care păstrează unitatea sistemului viitor/condiţional.

4. Apariţia unui mare număr de paradigme, cu valoare de viitor, nedisociate semantic, în unele regiuni. În altele (Transilvania şi Banat)[14], limba română încearcă să mai menţină, în afara unui sistem, vechea opoziţie necesitate/voinţă.

---

[12] Cf. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, t. II, Paris, 1938, p. 228 ; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 549.

[13] Cf. H. Tiktin, *Die Bildung des rumänischen Konditionalis*, în ZRPh, XXVIII, 1904, p. 695 – 696.

[14] Cf. Rodica Orza, *op. cit.*, p. 226.

3. Evoluţia paradigmei *habeo cantare* în limba română

Putem acum să trasăm evoluţia fiecăreia dintre formele personale ale paradigmei *habeo cantare* în limba română : 1 sg.**ai*(*b*) *cînta* a dispărut de mult, fiind înlocuită de 1 pl. * *am cînta.*
2 sg. *ai cînta* şi 2 pl. *aţi cînta* există şi astăzi, dar cu valoare de condiţional.
1 pl. *am cînta* şi 1 sg. *am cînta* (care a înlocuit forma *ai* (*b*) *cînta*) nu pot fi folosite din cauza omonimiei cu condiţionalul *am cînta* 1 pl.
3 sg. *a cînta*, folosit în unele regiuni şi ca 3 pl., este atestat ca 3 sg., astăzi, în Transilvania, Moldova şi nord-vestul Olteniei.
3 pl. *au cînta* nu este înregistrat nicăieri. Dar *au cînta* nu s-a putut pierde fără urme.

Este evident că *au cînta* > *o cînta* (3 pl. folosit şi ca 3 sg.), formă atestată şi astăzi în Banat, Oltenia, Muntenia şi Dobrogea.

III. 1. Etimologia lui *va*

Explicarea formei *va* (3 sg. *a vrea*) a suscitat multe discuţii [15].

Marea majoritate a lingviştilor pornesc de la **volet*, explicîndu-l pe *va* fie prin evoluţia : *volet* > **voare* > **voa* > *va*, fie prin : **voare* >* *vare* > *va*. Alţii pornesc de la **velit* > *veare* > *va*. După cum se ştie, a existat şi ipoteza derivării din *vadit*.

Fiecare dintre aceste explicaţii prezintă dificultăţi :

Conform concepţiei noastre, bazată pe structura funcţională, respingem de la început forma *vadit*, a cărei introducere în paradigma lui *a vrea* nu poate fi justificată prin nici un argument.

S-a discutat mult în jurul monoftongării lui *va* din **voare* (< *volet*). Bazat pe unele exemple de monoftongare după labială, date de Al. Graur[16], Al. Rosetti ajunge la concluzia că „*voare* > *va* e un fenomen normal" [17]. Dar chiar dacă admitem în general posibilitatea monoftongării, e greu de crezut că acelaşi *volet* care a dat forma *oare* (prin căderea lui *v* iniţial şi menţinerea diftongului) a putut da şi **vare* (cu menţinerea lui *v* şi cu monoftongarea lui *oa*).

Mai plauzibilă pare să fie derivarea din *velit*. Dar atît această explicaţie, cît şi aceea prin *volet*, prezintă o dificultate peste care s-a trecut mult prea uşor. Este vorba de căderea silabei finale *-re* din **vare*. Explicaţia „prin scurtare", dată de Al. Rosetti [18], ni se pare insuficientă.

Singurul care a încercat, pînă acum, să explice cauza care a provocat „scurtarea" lui *vare* este P. Skok [19]. După părerea acestuia, *vare* s-a scurtat în *va* prin analogie cu perechea *are*/*a*. Oricît de ingenioasă ar putea să pară această teorie, ea este inacceptabilă, întrucît se bazează pe explicaţia defectuoasă a derivării lui *are*.

---

[15] Pentru bibliografia problemei vezi Alf Lombard, *Le futur roumain du type „o să cînt"*, în „Bulletin linguistique", VII, 1939, p. 7 — 8 ; Rodica Orza, *op. cit.*, p. 222.

[16] Al. Graur, *Les diphtongues en roumain*, în „Bulletin linguistique", III, 1935, p. 47.

[17] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 155.

[18] Al. Rosetti, *loc. cit.*, vezi şi Fr. Streller, *Das Hilfsverbum im Rumänischen*, în „IX Jahresbericht", p. 59.

[19] P. Skok, *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?*, în ZRPh, L, 1930, p. 490.

2. Etimologia lui *are*

Conform teoriei sale despre „evitarea hiatului" (*Hiatustilger*), P. Skok presupune că *are* s-a format prin „introducerea unui *r*" într-o formă **ae*, pe care o consideră derivată din *habet* [20].

După P. Skok, *are* „die volle Bedeutung « habere, possidere » hat, wogegen din tonlose vlat. *hat* > rum. *a* als Hilfswort ... vorkommt"[21].

După părerea noastră, e greu de crezut că lat. *habet* a putut să dea o formă **ae*, alături de *a*. Pe de altă parte, așa cum a arătat Al. Rosetti[22], teoria lui Skok prezintă mari dificultăți fonetice.

Nu putem fi de acord însă nici cu explicația propusă de Al. Rosetti : „3 sg. *are* de la *haberet* (sau *habuerit*)" [23]. Lăsînd la o parte dificultățile formale (de ce infinitivul *habere*, în aceeași situație ca și *haberet*, nu a devenit *are*?), nu vedem motivul pentru care s-ar fi făcut apel la forme conjunctivale.

Pentru a evita dificultățile sîntem tentați să acceptăm explicația lui W. Meyer-Lübke : *are* s-a format de la *a* (< *habet*) prin analogie cu perechea *va*/*voare* [24].

Se poate observa că Meyer-Lübke pornește, ca și Skok, de la relația :

a	*are*
va	**voare*

Dar, spre deosebire de Skok, care explică scurtarea lui *voare* în *va* prin analogie cu *are*/*a*, Meyer-Lübke explică formarea lui *are* prin analogie cu *va*/**voare*.

În felul acesta, Meyer-Lübke nu mai poate explica în mod satisfăcător scurtarea lui **voare*.

3. Explicația noastră în problema etimologiei lui *va*

Volet, modelat după *volo*, nu a putut să dea decît forma *oare*. Modelat după pers. 2 sg. *velis* (>rom. *veri*), *velit* a dat *veare* și apoi, prin monoftongarea normală a lui *ea*, *vare*, formă atestată, ca auxiliar al viitorului, în 1747 și în 1802[25].

Este de presupus că, la început, au existat două forme : *oare* și *vare* pentru pers. 3 sg. atît ca auxiliar, cît și ca forme cu valoare semantică. Mai tîrziu însă *vare* a rămas singur în această funcție. *Oare* s-a păstrat numai în conjuncția *oare* și în pronumele și adverbele nedefinite : *oarecine*, *oarece*, *oarecum* etc.

---

[20] Cf. P. Skok, *op. cit.*, p. 490–492.

[21] P. Skok, *op. cit.*, p. 491.

[22] Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 156 : „încercarea lui Skok... de a explica pe *are* prin *habet*, cu *r* introdus pentru evitarea hiatului, nu are șanse de a fi admisă, pentru că, atunci cînd fenomenul acesta se produce, consoana intercalată este determinată de natura vocalelor respective".

[23] Al. Rosetti, *loc. cit.*

[24] Cf. Sextil Pușcariu, *Recenzii*, în „Dacoromania", III, 1922 – 1923, p. 829 : „pe *are* : *a* îl consider, cu Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II, 238, ca modelat după **voare* : **voa* (< *va*)".

[25] Vl. Drimba, care semnalează aceste forme, *Contribuții la studiul morfologiei române*, în SCL IV, 1953, 3, p. 221, acceptă evoluția **voare* > *vare*.

Aşa cum am arătat (**II.1.1.**), limba română a avut două paradigme de viitor, într-un sistem viitor/condiţional cu două verbe auxiliare *a avea* şi *a vrea*, cu folosire complementară într-o opoziţie necesitate/voinţă :

**am cînta*	*voi cînta*
ai cînta	*veri cînta*
a cînta	*vare cînta*
am cînta	*vrem cînta*
aţi cînta	*vreţi cînta*
au cînta	*vor cînta*

În paradigma lui *vrea cînta*, *vare* este greoi. Este singura formă bisilabică a paradigmei. În consecinţă, este folosită din ce în ce mai puţin ca auxiliar în sistemul viitor/condiţional. Ea rămîne numai ca formă personală cu valoare semantică. Situaţia nu era gravă, întrucît mai exista o paradigmă de viitor. *A cînta* ia locul lui *vare cînta* în paradigma *voi cînta*. Explicaţia noastră nu trebuie să surprindă. O paradigmă mixtă se formează, din alte cauze însă, în limba engleză contemporană (judecînd după indicaţiile date de gramaticile normative), din împletirea formelor lui *shall* şi *will* : *I shall*, *you will*, *he will*, *we shall*, *you will*, *they will*. Graiurile limbii române cunosc şi ele numeroase paradigme mixte.

În urma înlocuirii, paradigma *voi cînta* se constituie astfel: *voi cînta*, *veri cînta*, *a cînta*, *vrem cînta*, *vreţi cînta*, *vor cînta*. Mai tîrziu formele cu *v* iniţial l-au impus şi la forma *a* (3 sg.), ajungîndu-se astfel la perechea *a cînta/va cînta* în locul perechii iniţiale *a cînta/vare cînta*.

Destrămarea paradigmei **am cînta* (vezi **III.3**) a făcut ca forma *a cînta*, izolată de restul paradigmei, să se integreze în paradigma *voi cînta*. În felul acesta ea apare ca o simplă variantă a lui *a cînta*. Aşa se explică faptul că majoritatea lingviştilor o consideră, în mod greşit, ca o formă derivată din aceasta.

Pare ciudat totuşi că Alf Lombard, unul dintre principalii apărători ai derivării lui *a* din *va*, scrie, în acelaşi articol în care susţinuse această derivare : „il n'est pas absolument imposible que l'analogie de *are*(*a*) « habet » ait contribué au passage de *voare*(*voa*) à *vare*(*va*)" [26].

Dar dacă *a* < *va*, după o teorie pe care Alf Lombard o acceptă [27], în ce fel ar mai putea acelaşi *a*, rezultat din *va*, să determine trecerea lui **voare* în *va*, din care, de fapt, provine ?

4. Concluzii

Pentru forma *are*, putem accepta acum soluţia lui W. Meyer-Lübke. Pornind de la perechea *a*/*va* a paradigmelor de auxiliar, se formează *are*, formă de prezent, după *vare* formă personală cu valoare semantică, după ce a încetat să mai funcţioneze ca auxiliar în sistemul viitor/condiţional.

---

[26] Cf. Alf Lombard, *op. cit.*, p. 25.

[27] Cf. Alf Lombard, *op. cit.*, p. 7 : „*a* est aux yeux de la plupart des savants un doublet de la forme *va*, quelle que soit la provenance de cette dernière".

P. Skok respinge explicaţia lui W. Meyer-Lübke cu argumentul că: „Man müsste demnach für das Balkan-Latein die Existenz nur der Kurz—, nicht der volleren Form voraussetzen" [28].

Dar ceea ce este pentru P. Skok o ipoteză imposibilă este pentru noi o realitate.

Formele scurte ale auxiliarului *a avea* sînt singurele forme moştenite din latină. Pe lîngă funcţia de auxiliar, ele aveau, la început, şi valoare semantică. Această concluzie îşi găseşte verificarea în sistemul de opoziţii HABEO/HABUI din prima perioadă a limbii române.

5. Paradigmele *am a cînta* şi *am să cînt*

Din cele arătate mai sus reise că paradigmele *am a cînta* şi *am să cînt*, al căror auxiliar prezintă forme refăcute: *are* (3 sg.), *avem* (1 pl.), *aveţi* (2 pl.) şi chiar *au* (3 pl.), pe care îl considerăm transmis din paradigma prezentului în locul lui *o* (*<au <habunt*) sau *a* (*< habet*), nu sînt moştenite, ci s-au constituit în limba română.

IV. Construcţiile de tipul *o să cînt*

1. Particularităţile construcţiilor de viitor în limba română

Din punct de vedere tipologic, construcţiile de viitor ale limbii române se împart în:

A. Aux.+inf.: *voi cînta*

B. Aux.+conj.

Acestea din urmă se împart, la rîndul lor, în:

1. Construcţii al căror auxiliar are forme diferite la fiecare persoană a paradigmei: *am să cînt, ai să cînţi, are să cînte* etc., *voi să cînt, vei să cînţi, va să cînte* etc.

2. Construcţii al căror auxiliar este invariabil [29]:

o să cînt, o să cînţi, o să cînte etc.

va să cînt, va să cînţi, va să cînte etc.

a să cînt, a să cînţi, a să cînte etc.

Paradigmele *voi să cînt* şi *va să cînt* au o formă personală identică: (3 sg.) *va să cînte* [30].

Paradigmele *am să cînt* şi *a să cînt* n-au nici o formă personală identică. Forma *a să cînte* (3 sg.) este introdusă prin confuzie în paradigma lui *am să cînt*. Pînă în secolul al XIX-lea nu apare decît forma *are să cînte* [31].

Paradigmele *am să cînt* şi *o să cînt* n-au nici o formă identică.

---

[28] P. Skok, *op. cit.*, p. 490.

[29] Cf. Alf Lombard, *op. cit.*, p. 5: „la personne des verbes est marquée uniquement par le verbe principal, par rapport auquel l'auxiliaire et la conjonction ne forment ensemble qu'une espèce de préfixe invariable".

[30] Idem, *loc. cit*: „On voit que l'expression *va să cînte* « cantabit » fait partie de deux systèmes de futurs: de celui-ci (C) aussi bien que du précédent (B)".

[31] Cf. Valeria Guţu Romalo, *Le futur en roumain aux XVI-e—XVIII-e siècles*, în RRL, XIII, 1968, p. 429.

Paradigmele *am să cînt* şi *voi să cînt* sînt atestate între secolele XVI – XVIII [32].

Se pare că paradigmele de tipul *o să cînt* nu sînt atestate înainte de 1800 [33].

2. Originea construcţiilor de tipul *o să cînt*

2.1. Explicaţiile date pînă la apariţia articolului lui Alf Lombard

Ceea ce surprinde este numărul mic de demonstraţii în problema originii acestor construcţii. Majoritatea lingviştilor se mulţumesc cu simple afirmaţii, nesusţinute de argumente [34].

2.2. Obiecţiile lui Alf Lombard împotriva teoriilor anterioare

Meritul lui Alf Lombard este de a fi pus în evidenţă insuficienţa explicaţiilor existente în momentul apariţiei articolului său [35].

Autorul citat arată că forma invariabilă a auxiliarului trebuie explicată ştiinţific [36]. Explicaţia prin generalizarea formei de pers. 3 sg. la întreaga paradigmă îl nemulţumeşte pe drept cuvînt [37]. Chiar dacă am admite că *o să cînte* a dat naştere lui *o să cînt*, *o să cînţi*, de ce atunci, se întreabă în mod justificat Alf Lombard, *are să cînte* „n'a-t-il pas amené également **are să cînt* « je chanterai », **are să cînţi* « tu chanteras »?" [38].

2.3. Teoria lui Alf Lombard

După o încercare de demonstraţie, destul de superficială, a derivării lui *a* din *va* şi a lui *o* din *volet* [39], A. Lombard ajunge la concluzia că *a să cînt* şi *o să cînt* sînt simple variante ale lui *va să cînt*. Simplificînd astfel problema, autorul citat presupune că lat. *volet* (sau poate rom. *va?*, căci

---

[32] Cf. Valeria Guţu Romalo, *op. cit.*, p. 428 – 429.

[33] Cf. Valeria Guţu Romalo, *op. cit.*, p. 429, nota 3 : „On peut ajouter un seul exemple de 1616 offert par LRB 83/55 : <*o*> *să esă*, qu'il nous semble préférable de lire <*are*> *să esă*, vue l'absence des formes *o* + *conj.*, dans les autres textes de l'époque".

[34] H. Tiktin, *Grundriß der roman. Phil. I*, 600, cf. Alf Lombard, *op. cit.*, p. 10, nota 6.

[35] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 5 – 32.

[36] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 10 : „Comment *o să cînt*, *o să cînţi*, littéralement « volet ut cantem », « volet ut cantes », c'est-à-dire « il (ou : elle) veut que je chante », «il (ou : elle) veut que tu chantes », a-t-il pu s'employer dans le sens de « je chanterai » , « tu chanteras »? ".

[37] Alf Lombard, *loc. cit.* „L'explication qu'on donne d'habitude n'en est pas une : la 3-e personne du singulier aurait été « généralisée ». Il faut d'abord remarquer qu'à *voi să cînt* de la 1-re personne et à *vei să cînţi* de la 2-e personne (type B) correspond pour la 3-e une forme *va să cînte* ; à l'intérieur de ce type de futur, le remplacement de *va* par *o* n'est pas usuel. A l'intérieur du type C, au contraire, *o* est l'auxiliaire qu'on rencontre le plus fréquemment. La condition la plus élémentaire fait donc défaut. Mais même si l'on ne tient pas compte de ce fait, il semble bien difficile de produire des cas analogues d'une telle généralisation".

[38] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 11.

[39] Vezi, în partea întîi a lucrării noastre (SCL XXI, 1970, 6), capitolele referitoare la etimologia lui *o* şi a lui *a*.

explicaţia nu este prea clară!) a căpătat cîndva (momentul nu este precizat!) o valoare impersonală, comparabilă cu germ. *es gibt*.

Explicaţia se reduce astfel, în concepţia lui A. Lombard, la o simplă problemă de semantică [40]. În consecinţă, cît mai multe exemple similare din diferite limbi ar putea aduce dezlegarea problemei. Ajunge însă Alf Lombard să indice cu precizie forma din care provin construcţiile de tipul *o să cînt*? Vom arăta că nu!

2.4. Obiecţii la teoria lui Alf Lombard

O cercetare asemenea aceleia pe care o întreprinde Alf Lombard trebuie să aibă în vedere două lucruri:

1. Să indice cu precizie construcţia din care provine paradigma *va să cînt*.

2. Să formuleze o teorie plauzibilă a derivării acestei paradigme din construcţia anterioară.

Teoria lui Alf Lombard nu îndeplineşte nici pe departe prima obligaţie. Zadarnic am încerca să aflăm care este, în concepţia autorului, construcţia primară. Alf Lombard se referă, e drept, de mai multe ori la lat. *volet ut cantem*, *volet ut cantes*. Consideră că din această construcţie s-a dezvoltat *va să cînt*? Greu de spus! Autorul nu face nici o precizare şi s-ar putea ca *volet ut cantem* să nu fie decît un simplu exemplu ilustrativ printre multe altele, aparţinînd unor limbi diferite, exemple care nu au nici o legătură formală cu *va să cînt*. Ezitările lui Alf Lombard sînt explicabile. Derivarea lui *va să cînt* din *volet ut cantem* este imposibilă. Construcţiile cu *ut* n-au lăsat nici o urmă în limbile romanice. Pe lîngă aceasta, trebuie să ţinem seama că *va să cînt* (şi construcţiile de acelaşi tip) sînt relativ recente în limba română (începînd cu secolul al XIX-lea).

Aşa se face, credem noi, că Alf Lombard nu exclude posibilitatea unor împrumuturi balcanice [41]. Dar şi aici intervin dificultăţi de cronologie [42]. Nu se poate crede că, în secolul al XIX-lea, limbile bulgară, greacă sau albaneză au contribuit la formarea unor construcţii cunoscute pe un vast teritoriu al dacoromânei.

În sfîrşit, mai există şi posibilitatea poligenezei [43]: „l'usage du latin *volet* dans l'italien *ci vuole* et dans le roumain *o* peut présenter des ressemblances considérables, sans qu'on soit obligé de supposer un lien historique, ou l'existence (non attestée) d'un *volet* (*vult*) impersonnel en latin "[44]. Prin aceasta demonstraţia bazată pe *volet ut cantem* cade. Autorul ar fi trebuit să reia demonstraţia, pornind de la o construcţie a limbii române, lucru pe care nu-l mai face. Dacă ar fi încercat o explicaţie de felul acesta, autorul nu ar fi putut evita derivarea din *voi să cînt* (provenit din *voi cînta*), construcţie atestată în secolul al XVI-lea, ceea ce l-ar fi pus în încurcătura

---

[40] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 12: „La question se pose alors de connaître l'évolution sémantique, dans ce cas, de l'auxiliaire « vouloir », et d'examiner s'il existe des cas analogues de ce développement".

[41] Cf. Alf Lombard, *op. cit.*, p. 28.

[42] Cf. Gh. Bolocan, *op. cit.*, p. 207.

[43] Cf. Alf Lombard, *op. cit.*, p. 28: „la polygénèse demeure toujours possible".

[44] Alf Lombard, *loc. cit.*

în care s-au aflat toți cei ce au încercat să dea o explicație formării construcțiilor de tipul *o să cînt*: „generalizarea" lui *va* (*a* sau *o*) de la pers. 3 sg. la celelalte persoane [45].

Alf Lombard preferă însă să încheie cu o afirmație vagă, ocolind astfel dificultățile: „Ce que les langues romanes, dans les cas de ce genre, ont hérité du latin, ce n'est pas, semble-t-il l'emploi impersonnel de *pote(s)t*, de *volet*, de *debet*, mais la faculté d'employer, au besoin, certains verbes comme les auxiliaires de mode "[46].

Dar, în privința folosirii impersonale a acestor verbe, Alf Lombard comite o eroare gravă. Autorul confundă două lucruri diferite: valoarea impersonală pe care o ia, în anumite cazuri, forma de pers. 3 sg. și folosirea acestei forme la toate persoanele. Numeroasele exemple culese din limbile romanice și germanice nu fac decît să înmulțească, e drept, cunoștințele noastre în legătură cu un fenomen știut: folosirea impersonală a formei de 3 sg., dar nu rezolvă dificultatea principală: folosirea acestei forme la celelalte persoane [47]. Singurul exemplu care ar părea să se apropie de construcția *o să cînt* este **tocca che canti*, **tocca che cantiamo*, cu un auxiliar invariabil. Dar și acesta este neconcludent, căci construcția italiană provine din (*mi*) *tocca a cantare*, „il me faut chanter", cu un verb construit cu un pronume personal în dativ, asemenea verbului rom. *veni*, invariabil în paradigma *îmi vine să cînt*, *îți vine să cînți* etc. Nu există nici o dovadă că *volo* s-ar fi construit vreodată în felul acesta. Folosirea formei it. *ci vuole* invariabil la toate persoanele este o simplă presupunere a lui Alf Lombard [48].

În concluzie, teoria lui Alf Lombard prezintă numeroase deficiențe [49]. În afară de *volet ut cantem* (inacceptabil), autorul nu reușește să indice o altă construcție care să stea la baza lui *va să cînt*, iar demonstrația, care nu rezolvă dificultatea principală (folosirea lui *va* invariabil la toate persoanele), se referă la o problemă total diferită (valoarea impersonală a formei de 3 sg.) [50].

2.5. Situația problemei după apariția articolului lui Alf Lombard

În urma analizei făcute mai sus, ni se pare surprinzător că marea majoritate a specialiștilor a acceptat teoria lui Alf Lombard. Chiar și unii

[45] Cf. Alf Lombard, *op. cit.*, p. 23: „Mais dans le type C, *va să cînt* etc., l'étymologie *vadit* ne serait sémantiquement admissible (sauf à la 3-e personne du singulier, où il y a homonymie avec le type précédent), qu'à condition de considérer le type C comme secondaire par rapport aux deux autres, ce qui est bien problématique. Ainsi que nous avons voulu le prouver, l'auxiliaire de C, identique aux trois personnes du singulier et du pluriel, ne provient pas d'une « généralisation » de celui d'A ou de B, mais suppose un développement sémantique spécial".

[46] Alf Lombard, *loc. cit.*

[47] Ca să luăm un singur exemplu dintre multe altele de același fel: rom. *zice* are uneori valoare impersonală, dar nu s-a ajuns la o paradigmă *eu zice să cînt*, *tu zice să cînți* etc.

[48] Cf. Alf Lombard, *op. cit.*, p. 21: „Peut-on aller jusqu'à supposer que l'it. *ci vuole* ait, comme *tocca*, été employé pour former un simple futur? Il ne paraît pas eu exister d'exemples probants".

[49] Vezi și obiecțiile formulate de Gh. Bolocan, *op. cit.*, p. 204, obiecții diferite într-o oarecare măsură de ale noastre.

[50] Mai adăugăm că, respingînd derivarea lui *a* și *o* din *va* (vezi prima parte a acestei lucrări), nu sîntem de acord nici cu ipoteza originii comune a celor trei construcții de tipul *o să cînt*.

lingviști [51], pentru care derivarea construcției *o să* + *conj.* din *am să* + + *conj.* era evidentă, nu mai cred în această derivare [52], în urma apariției articolului lui A. Lombard.

Mai există însă și alte păreri. Astfel, într-o lucrare recentă, Al. Graur [53] reia explicația din *uado*, a lui Sextil Pușcariu [54].

Alți lingviști nu renunță la vechea teorie a derivării lui *o să cînt* din *am să cînt*, fără a o susține temeinic. Așa, de exemplu, Sever Pop rezolvă printr-o singură frază două probleme, care ar fi avut nevoie de o demonstrație aprofundată : „La forme *a* (*are*) de la troisième personne est devenue *o* : *are să facă* devient *el a să facă* et ensuite *o să facă*" [55].

După cum se poate vedea, există o mare varietate de păreri, emise, de cele mai multe ori, incidental. Unii cercetători consideră că toate trei paradigmele au o origine comună, alții vorbesc numai despre *va să cînt* și *o să cînt*, dar îl omit pe *a să cînt*, sau se ocupă de *a să cînt* și *o să cînt*, omițîndu-l pe *va să cînt*. Dar, indiferent de soluția aleasă, dificultatea semnalată de Alf Lombard este aceeași : cum explicăm forma invariabilă *va* (*a* sau *o*) la toate persoanele?

Pentru a evita teoria „generalizării" nemotivate a formei de 3 sg., teorie criticată pe bună dreptate, vom încerca să vedem dacă nu există o altă posibilitate de a explica apariția formei invariabile *va* (*a*, *o*).

Vom lua ca model trei tipuri de viitor ale limbii bulgare [56] :

(I) *šta, šteš* etc. *pisa* : voi + inf.
(II) *šta, šteš* etc. *da piša* : voi + conj.
(III) *šte da piša* : voi (invariabil) + conj. [57]

În construcția de tipul (I), aux. + inf.,

auxiliarul marchează : { 1. timpul; 2. persoana } marchează verbul : { 1. sensul }

În construcția (II), aux. + conj.,

auxiliarul marchează : { 1. timpul; 2. persoana } verbul marchează : { 1. sensul; 2. persoana }

---

[51] Vezi Iorgu Iordan, *Stilistica morfologică*, în „Buletinul Institutului de filologie română « Alexandru Philippide »", VII — VIII, 1940 — 1941, p. 47 : „*Am să plec* (deci și *o să plec*, care reprezintă o variantă a formei moldovenești : *o* provine tot de la auxiliarul *a avea* chiar dacă întîmpinăm dificultăți la explicarea prefacerii în *o* a unuia din aspectele de la indicativul prezent al acestui auxiliar)".

[52] Vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 155, nota 2 (cu trimitere la articolul lui Alf Lombard) : „Cît despre *o să plec*, există dificultăți de ordin fonetic împotriva identificării formale cu *am să plec*".

[53] Cf. Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 203 : „*o să*... a fost explicat de Pușcariu, DR, VI, 387—393, nu fără temei, din *va să*, care la rîndul lui e din *uado* « merg »".

[54] Observăm că Pușcariu (DR, VI, 390) se limitează la explicarea derivării lui *o* din (*v*)*oare*, fără să spună nimic în legătură cu formarea paradigmei *o să fac* : „Vechiul (*v*)*oare* s-a păstrat în forma scurtată *oa* din regionalul *oa să fac* « voiu face » (rostit *ǫ să fac* în regiunile care rostesc *mǫrte, sǫre*), o formă care se aude adesea... și din care s-a născut *o să fac* cu prefacerea regulată a lui *oa* proton".

[55] Cf. Sever Pop, *Grammaire roumaine*, Berna, 1948, p. 256.

[56] Este vorba de o simplă comparație. Prin aceasta nu vrem să stabilim nici un raport între construcțiile românești și cele bulgare. După cum se va vedea mai departe, modul lor de formare este total diferit.

[57] Cf. Gh. Bolocan, *op. cit.*, p. 202.

În construcţia (III), aux. (invariabil) + conj.,

auxiliarul marchează : 1. timpul — verbul marchează : { 1. sensul; 2. persoana }

Se poate observa că, în construcţia (II), persoana este marcată de două ori : de auxiliar şi de verb. Vorbitorii pot renunţa astfel la finalele auxiliarului : — *ş* (2 sg.), —*m* (1 pl.), -*te* (2 pl.), -*t* (3pl.), ajungîndu-se astfel la două forme : *şta* (1 sg. şi 3 pl.) şi *şte* (2, 3 sg., 1, 2 pl.) Ultima, fiind mai frecventă, s-a impus şi la celelalte două persoane, mai ales că diferenţa formală între *şte* şi *şta* este mică.

În construcţia de tipul (I), aux. +inf., reducţia auxiliarului nu poate fi obţinută fără a pune în pericol una, sau mai multe, dintre categoriile construcţiei.

Înseamnă că o construcţie de tipul (III) poate să provină dintr-o construcţie de tipul (II), dacă îndeplineşte următoarele condiţii :

1. Reducţia se obţine numai în cazul că realizarea paradigmei derivate nu ar pune în pericol una din categoriile paradigmei din care este dedusă.

2. Forma redusă trebuie să se suprapună perfect peste un segment al fiecărei forme din ansamblul (sau majoritatea formelor) din care a fost dedusă.

3. În caz că se ajunge la două forme invariabile (*şte*/*şta*), se impune forma cu un număr de persoane mai mare (*şta*).

Trebuie să observăm că numai construcţiile de tipul (II) satisfac prima condiţie.

Vom încerca să aplicăm acest procedeu la construcţiile limbii române.

3.1. Este posibilă derivarea paradigmei *a să cînt* din *am să cînt?*

Am să cînt este o construcţie de tipul (II). Prima condiţie este astfel satisfăcută.

Forma redusă *a* se suprapune perfect peste un segment al fiecărei forme din paradigma *am să cînt.*

Înseamnă că *a să cînt* poate să provină din *am să cînt.* Demonstraţia este corectă din punct de vedere formal. Derivarea nu poate fi acceptată din motive pe care le vom discuta mai tîrziu.

3.2. Este posibilă derivarea paradigmei *o să cînt* din *voi să cînt ?*

Voi să cînt este o construcţie de acelaşi tip cu *am să cînt.* Prima condiţie este aşadar satisfăcută.

Condiţia a doua este de asemenea satisfăcută: paradigma *voi, vei, va, vom, veţi, vor* are trei forme în care *o* este identic cu segmentul *o* din *voi, vom, vor.* Dacă mai adăugăm formele munteneşti şi olteneşti *oi* (2 sg.)

şi *oţi* (2 pl.), avem cinci forme care satisfac condiţia. Putem presupune că acestea au impus forma invariabilă la singura persoană cu formă diferită (3 sg.).

3.3. Este posibilă derivarea paradigmei *va să cînt* din *voi să cînt*?

Voi să cînt aparţine aceluiaşi tip de construcţie ca şi *am să cînt*.

Prin urmare prima condiţie este satisfăcută.

Va nu se suprapune perfect decît peste *va* (pers. 3 sg.). Pentru toate celelalte forme trebuie să demonstrăm că *vo-*, *ve-* > *va*.

Condiţiile a doua şi a treia nu sînt satisfăcute.

3.4. Este posibilă derivarea paradigmei *o să cînt* din *am să cînt*?

Derivarea este susţinută de Gh. Bolocan, care aduce în sprijinul ei numeroase argumente. Ele sînt mai ales de ordin semantic. Dar, oricît de multe ar fi aceste argumente, ele nu pot duce la precizarea construcţiei de bază. O dovadă este faptul că, după ce afirmă că *o să cînt* provine din *a avea* + conj. [58], Gh. Bolocan consideră totuşi „ca acceptabile din punct de vedere formal ambele puncte de vedere cu privire la originea lui *o*" [59].

Vom arăta că din punct de vedere formal derivarea paradigmei *o să cînt* din *am să cînt* este imposibilă.

Fiind o construcţie de tipul (II), *am să cînt* satisface prima condiţie a reducţiei formale.

Condiţia a doua nu este satisfăcută de nici una dintre formele paradigmei. *O* nu este identic cu nici un segment din *am*, *ai*, *are*, *avem*, *aveţi*.

Cele două paradigme nu au nici o formă identică, astfel că lipseşte chiar şi condiţia elementară necesară pentru a putea aplica defectuoasa teorie a „generalizării".

Un argument important este acela privitor la dezvoltarea auxiliarului invariabil *o* (din *au*) [60], derivare acceptată şi de noi. Dar el nu demonstrează derivarea paradigmei *o să cînt* din *am să cînt*. Aşa cum se arată ceva mai înainte, „în paradigma lui *am să cînt* se introduc forme din paradigma lui *o să cînt*" [61].

3.5. Paradigmele de tipul (III) nu au o origine comună

Am arătat pînă aici (**3.2**, **3.3**, **3.4**) care sînt posibilităţile de derivare a unei paradigme de tipul (III), aux. (invariabil) + conj., dintr-o paradigmă de tipul (II), aux. + conj.

Se pune întrebarea dacă nu este posibilă derivarea unei construcţii de tipul (III) dintr-o altă construcţie de acelaşi tip.

---

[58] Gh. Bolocan, *op. cit.*, p. 204: „Din această formă [a avea + conj.] se dezvoltă mai tîrziu viitorul cu auxiliarul invariabil de tipul *o să cînt*".

[59] Gh. Bolocan, *op. cit.*, p. 205.

[60] Gh. Bolocan, *op. cit.*, p. 204 — 205.

[61] Gh. Bolocan, *op. cit.*, p. 203.

Am arătat însă [62] că *va*, *a* şi *o* nu au o origine comună. În consecinţă, nici o paradigmă de tipul (III) *o să cînt* nu poate proveni dintr-o construcţie de acelaşi tip.

Această teză se confirmă şi în cazul că aplicăm condiţiile cerute de reducerea formală a auxiliarului : auxiliarele *a* sau *va* nu se suprapun peste un segment din auxiliarul *o*.

Singura derivaţie care îndeplineşte condiţiile acestei transformări este următoarea :

va să cînt > *a să cînt*.

3.6. Deficienţele derivării prin reducţia formelor auxiliarului

În concluzie, numai trei derivaţii satisfac condiţiile reducţiei formale a auxiliarului :

1. *am să cînt* > *a să cînt*;
2. *va să cînt* > *a să cînt*;
3. *voi să cînt* > *o să cînt*.

Observăm că paradigma *va să cînt* rămîne neexplicată, în timp ce *a să cînt* are două explicaţii posibile. A doua explicaţie trebuie exclusă, întrucît duce la *va să cînt*, pentru care nu am găsit rezolvare.

3.7. Verificarea prin datele geografiei lingvistice

Paradigmele de tipul (II) : *am să cînt* [63] şi *voi să cînt* sînt răspîndite pe tot teritoriul de limbă română.

Paradigma *o să cînt* formează o arie care cuprinde partea sudică a teritoriului ţării şi o mică regiune din nord [63].

Paradigma *a să cînt* este semnalată în Moldova [63].

De aici se desprind următoarele concluzii :

1. *A să cînt* nu poate proveni din *am să cînt*, deoarece nu există nici o explicaţie care să justifice transformarea paradigmei *am să cînt* într-o singură regiune şi menţinerea ei în restul teritoriului.

2. *O să cînt* nu poate proveni din *voi să cînt* (şi nici din *am să cînt*), deoarece nu există nici o explicaţie care să justifice transformarea paradigmei *voi să cînt* (sau *am să cînt*) într-o parte a ţării şi menţinerea ei în restul teritoriului [64].

3. *O să cînt* nu poate proveni din *a să cînt* (şi nici *a să cînt* din *o să cînt*), deoarece nu există nici o urmă din paradigma *a să cînt* în aria lui *o să cînt* (de asemenea nu există nici o urmă din paradigma *o să cînt* în aria lui *a să cînt*).

---

[62] Vezi prima parte a acestui studiu (SCL XXI, 1970, 6).

[63] Cf. Rodica Orza, *op. cit.*, p. 221, 226. Vezi şi harta de la p. 225.

[64] Cf. Gh. Bolocan, *op. cit.*, p. 205 ; ,,Tipurile *voi cînta* şi *am să cînt* sînt răspîndite pe tot teritoriul de limbă română. Dacă una dintre acele forme nu ar fi generală, stabilirea raporturilor dintre cele trei tipuri nu ar fi prea dificilă : *o să cînt* ar putea fi socotită variantă a acelei singure variante cu care coexistă''.

În concluzie, geografia lingvistică ne arată că :

1. Nici o paradigmă de tipul (III), aux. (invariabil) + conj., nu poate proveni dintr-o paradigmă de tipul (II), aux. + conj.

2. Nici o paradigmă de tipul (III), aux. (invariabil) + conj., nu poate proveni dintr-o paradigmă de acelaşi tip.

Singura derivaţie posibilă este următoarea :

Voi să cînt la *va să cînt.*

Am văzut însă (**3.3**) că *va să cînt* nu poate proveni din *voi să cînt* prin reducţia formală a auxiliarului.

Ar trebui să presupunem că *va să cînt* s-a dezvoltat din *va să cînte* (3 sg.) din paradigma *voi să cînt*. În acest caz însă întîmpinăm dificultăţile „generalizării" unei singure forme la întreaga paradigmă.

4.1. Soluţia noastră în problema originii construcţiilor de tipul *o să cînt*

Vom încerca să vedem în ce măsură paradigmele de tipul (III) : *o să cînt* pot proveni din construcţiile de tipul (I), aux. + inf.

Am arătat (vezi **II.3**) că limba română a moştenit din latina vulgară, asemenea celorlalte limbi romanice, paradigma *habeo cantare.*

Formele acestei paradigme sînt : **am cînta* (care a înlocuit pe *aib cînta*, etimologic), *ai cînta, a cînta, am cînta, aţi cînta, o cînta* (< *au cînta*).

Am cînta (1 sg., 1 pl.) n-a mai putut fi utilizat din cauza confuziei sale cu *am cînta* (1 pl. cond.).

Ai cînta (2 sg.) şi *aţi cînta* (2 pl.) au trecut în paradigma condiţionalului.

A cînta (3 sg.) este folosit şi astăzi în partea nordică a ţării. În aceeaşi regiune, *a cînta* este folosit şi ca formă pentru 3 pl. (vezi **II. 3**).

O cînta (3 pl.) este folosit în partea sudică a ţării. În aceeaşi regiune *o cînta* este folosit şi ca formă pentru 3 sg.

Înseamnă că pentru 3 sg. au existat 3 forme de tipul (I), aux. + inf. :

o cînta,
a cînta,
va cînta.

Prin înlocuirea infinitivului cu conjunctivul, s-a ajuns la construcţiile de tipul (II), aux. + conj :

o cînta > *o să cînte*;
a cînta > *a să cînte*;
va cînta > *va să cînte.*

4.2. Explicaţia lui *o să* (sau *a să*) invariabil

Ne rămîne să demonstrăm cum apare *o* (sau *a*) la celelalte persoane ale paradigmei. Pentru aceasta vom compara pe

o cînta cu
are a cînta.

Structura lor este de tipul

(I) aux. marchează : { 1. timpul / 2. persoana } vb. marchează : { sensul }

Forma *are* intră în opoziţie cu *am/ai/avem/aveţi/au a cînta*.

Forma *o* nu intră în nici una din aceste opoziţii.

Forma *are* din *are a cînta* este susţinută semantic de forma *are* cu valoare semantică.

O formă *o* cu valoare semantică nu există.

Ea nu apare decît în perf. comp. *o cîntat*, dar nici aici ea nu este susţinută semantic.

Înseamnă că *o* nu mai poate avea funcţia unui morfem personal. Funcţia acestuia este preluată de un pronume personal : *o cînta el* (*ea*, *ei* sau *ele*), situaţie neobişnuită pentru limba română, în care pronumele nu se foloseşte decît emfatic.

Rezultă că *o* nu mai este decît un morfem al viitorului (1. timpul), categoria „persoană" fiind exprimată printr-un morfem pronominal. Structura acestei construcţii este deosebită de acelea cunoscute pînă acum :

(IV) aux.: 1. timpul vb. : 1. sensul pron. : 1. persoana

De aici, prin înlocuirea infinitivului cu conjunctivul, se ajunge la (*o să cînte el*) :

(V) aux. : 1. timpul vb. : { 1. sensul / 2. persoana } pron. : 1. persoana

În această construcţie, categoria „persoană" este marcată de două ori. În consecinţă, pronumele poate fi eliminat, fără pericol pentru una din categoriile construcţiei :

(VI) = (III) aux.: 1. timpul vb. : { 1. sensul / 2. persoana }

Evoluţia a fost aceasta :

O CÎNTA 3 sg. pl. (I) > *o cînta el* (*ea*, *ei*, *ele*) 3 sg. pl. *o să cînte el* (*ea*, *ei*, *ele*) 3 sg. pl. > *o să* (*cînte el*, *ea*, *ei*, *ele*) > *o să* (*cînt eu*, *cînţi tu*, *cîntăm noi*, *cîntaţi voi*).

Cu alte cuvinte, construcţia de tipul (II) : *o să cînte* a avut 4 forme personale :

o să cînte el,
o să cînte ea,
o să cînte ei,
o să cînte ele.

În aceste împrejurări, construcţia s-a fragmentat în două.
1. o parte invariabilă *o să*,
2. o paradigmă incompletă :

cînte el,
cînte ea,

cînte ei,
cînte ele.

Aceasta a provocat constituirea celorlalte forme :

cînt eu,
cînți tu,
cîntăm noi,
cîntați voi.

În partea nordică a țării, *a să cînte el* (< *a cînta el*) a avut o evoluție similară.

4.3. Geografia lingvistică confirmă explicația noastră

1. Aria lui *o să cînt*, dezvoltat din *o cînta* 3 sg., coincide cu aria lui *o cînta* (Banatul, Oltenia, Muntenia, Dobrogea).

2. Aria lui *a să cînt* este mai greu de delimitat. Rodica Orza, care stabilește cu precizie aria lui *o să cînt*, nu ne oferă decît date sporadice asupra răspîndirii lui *a să cînt* [65] :

a să cînți (2 sg.) la Coropceni — Vaslui
a să cîntăm (1 pl.) } prin Moldova
a să cîntați (2 pl.) }

Rezultă că aria lui *a să cînt* (Moldova) este cuprinsă în aria mai largă a lui *a cînta*. Nu știm nimic însă despre existența paradigmei *a să cînt* în restul ariei lui *a cînta* (Transilvania, nord-vestul Olteniei). Putem presupune că, în regiunile respective, ea nu mai este folosită.

3. Inexistența unei paradigme mixte alcătuită din formele celor două paradigme *o să cînt* și *a să cînt* ne arată însă că ariile lor de răspîndire sînt în aceeași situație ca și ariile construcțiilor din care provin. Aria lui *o cînta* coincide cu aria lui *o să cînt*, în timp ce aria lui *a să cînt* cu aceea a lui *a cînta*.

4.4. Formarea paradigmei *va să cînt*

În construcția de tipul (I) : *voi cînta* sau în construcția de tipul (II) : *voi să cînt*, forma de 3 sg. (*va cînta* sau *va să cînte*) intră în opoziție cu celelalte forme personale : *voi cînta, vei cînta* (tipul I) sau *voi să cînt, vei să cînți* (tipul II), astfel că folosirea pronumelui nu este necesară.

Înseamnă că paradigma *va să cînt* nu a putut avea o evoluție similară cu aceea a paradigmelor de același tip.

Ea s-a format de la *va să cînte* (3 sg. din construcția de tipul II : *voi să cînt*), prin analogie cu *o să cînt*, în partea de sud a țării, și prin analogie cu *a să cînt* în partea de nord.

---

[65] Cf. Rodica Orza, *op. cit.*, p. 224.

4.5. Concluzii în problema construcţiilor de tipul *o să cînt*

Faţă de toate explicaţiile de pînă acum, teoria noastră prezintă următoarele avantaje :

1. Stabileşte cu precizie formele din care provin cele trei paradigme :

o să cînt reconstituită din *o să cînte* < *o cînta* (3 sg.) < *habunt cantare* ;

a să cînt reconstituită din *a să cînte* < *a cînta* (3 sg.) < *habet cantare* ;

va să cînt reconstituită din *va să cînte* < *va cînta* (3 sg.) prin analogie cu *o să cînt* sau *a să cînt*.

2. Evită explicaţia defectuoasă a „generalizării" formei de 3 sg. la întreaga paradigmă.

3. Evită explicaţia, greu de demonstrat, prin ipoteza unei valori impersonale a formei de 3 sg. Invariabilitatea lui *o să* (*a să*, *va să*) se explică printr-un proces de „depersonalizare".

4. Este confirmată de datele geografiei lingvistice.

Clasificarea paradigmelor de viitor

Clasificarea tipologică a lui Alf Lombard are şi un caracter genetic. Explicaţiile sale etimologice, după care *a* şi *o* sînt variante ale lui (sau provin din) *va*, îi dau posibilitatea să afirme : „Une limite nette sépare les types A — C, formés uniquement à l'aide de *velle* (*volere*), des types D et E, où l'auxiliaire, comme dans tant d'autres futurs romans est partout *habere*" [66].

Concluziile noastre arată însă că, în realitate, concordanţa stabilită de Alf Lombard între criteriul tipologic şi cel genetic nu este perfectă. Două din paradigmele de tip C sînt dezvoltări din *habeo* şi, paralel cu ele, alte două construcţii clasate la A (deci cu *volo*) reprezintă, de fapt, forme ale viitorului cu HABEO. Pentru a le distinge vom utiliza simboluri secundare :

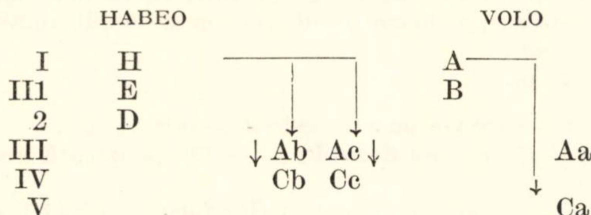
Aa = *va cînta*	Ca = *va să cînte*
Ab = *a cînta*	Cb = *a să cînte*
Ac = *o cînta*	Cc = *o să cînte*.

Pentru *viitorul cu* HABEO, care lipseşte din clasificarea lui Alf Lombard, vom folosi simbolul H = HABEO.

Clasificarea noastră are un caracter genetic. Ea se bazează pe cele două tipuri principale : HABEO şi VOLO. Pentru a înfăţişa filiaţia paradigmelor vom folosi semne de derivare.

[66] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 26.

Această clasificare ţine seama şi de criteriul cronologiei relative, reprezentat prin cifrele I, II, III, IV, V. Vom observa că ele reprezintă în acelaşi timp şi un criteriu tipologic.

Faza I reprezintă două tipuri (1 *habeo* + 1 *volo* : H, A) moştenite din latină, în construcţii de tipul *aux.* + *inf.*

Faza a II-a reprezintă două tipuri (1 *habeo* + 1 *volo* : E, B) formate în limba română, în construcţii de tipul *aux.* + *conj.*

În afară de acestea, există o paradigmă de tipul *aux.* + *inf.* (*habeo* : D). Ea nu are un corespondent *volo.*

Faza a III-a cuprinde trei forme de pers. 3 sg. (2 forme *habeo* : Ab şi Ac şi 1 *volo* : Aa) în construcţia de tipul *aux.*+ *inf.* Ele nu au aceeaşi situaţie. Aa face parte din A. Ab şi Ac au o existenţă izolată. Ele au fost grupate sub III pentru a arăta că detaşarea lor din H este ulterioară constituirii paradigmelor de la II.

Faza a IV-a cuprinde două paradigme (*habeo* : Cb şi Cc) în construcţii de tipul *aux.* invar. + *conj.* Ele provin din tipurile de la III, în felul acesta : Cb< Ab şi Cc <Ac.

Faza a V-a cuprinde o paradigmă (*volo* : Ca) cu o structură identică cu aceea a tipurilor de la IV. Provine din Aa. Ea a fost trecută într-o fază diferită, pentru a arăta că, fiind formată prin analogie după Cb şi Cc, este ulterioară acestora.

Acestea sînt tipurile pure (etimologice) de viitor în limba română. Cu excepţia lui H, toate există în limba actuală : A(a), Ab, Ac, Ca, Cb, Cc, D, E. Un total de nouă construcţii de viitor. Dintre acestea, două construcţii sînt unipersonale (Ab şi Ac).

Mai există numeroase paradigme mixte.

Concluzii în legătură cu viitorul cu HABEO

Am demonstrat că :

1. **Limba română a moştenit din latina vulgară, asemenea tuturor limbilor romanice,** VIITORUL **cu** HABEO

2. Ca în toate aceste limbi, el este reprezentat de paradigma HABEO CANTARE.

3. Viitorul cu HABEO a avut o existenţă îndelungată în limba română.

4. El există şi astăzi în formele populare *a cînta* 3 sg. (şi pl.) şi *o cînta* 3 sg. (şi pl.).

5. Cu valoare de condiţional, HABEO CANTARE există şi astăzi în :

a. *am cînta* 1 pl., care a avut, la început, ca formă rezultată din *habemus/habuimus cantare*, valoare dublă (viitor şi condiţional),
b. *ai cînta* 2 sg.,
c. *aţi cînta* 2 pl.

6. Singura formă care s-a pierdut este *am cînta* (1 sg.).

7. Paradigma *a să cînt* s-a dezvoltat din forma izolată *a cînta* 3 sg. (şi pl.).

8. Paradigma *o să cînt* s-a dezvoltat din forma izolată *o cînta* 3 sg. (şi pl.).

9. Paradigma *va să cînt* s-a dezvoltat din forma *va cînta* (3 sg.) a paradigmei *voi cînta*, prin analogie cu paradigmele *a să cînt* şi *o să cînt*.

Originea viitorului românesc s-a bucurat de atenţia cercetătorilor. Numărul studiilor consacrate acestei probleme este destul de mare, în comparaţie cu cercetările făcute asupra formării tipurilor de viitor.

Am considerat necesar să ne limităm, deocamdată, la acest aspect. Rezultatele obţinute de noi arată că în problema originii viitorului românesc s-a pornit de la premise false.

Concluzii în legătură cu sistemul viitor/condiţional în limba română

1. Limba română a moştenit, asemenea tuturor limbilor romanice, un sistem viitor/condiţional, format cu auxiliarul HABEO.

2. Acest sistem seamănă cu acela al limbii italiene, româna avînd condiţionalul format din perf. HABUI şi nu din imperf. HABEBAM.

3. Spre deosebire de celelalte limbi romanice, limba română a mai avut un sistem viitor/condiţional format cu auxiliarul *volo*.

4. Limba română a avut un sistem viitor/condiţional binar, prin folosirea a două verbe auxiliare : *habeo* şi *volo*, cu funcţie gramaticală identică.

5. Limba română a utilizat acest sistem în scopul menţinerii unei opoziţii necesitate/voinţă. Din punct de vedere tipologic, el poate fi comparat cu acela al limbii engleze, care foloseşte două auxiliare, *shall* şi *will*, în acelaşi scop.

6. Probabil că sistemul binar viitor/condiţional reprezintă o fază arhaică a limbii latine.

7. O caracteristică arhaică sigură este poziţia liberă a celor două segmente care alcătuiesc paradigmele întregului sistem.

Iulie 1970

Institutul de lingvistică Bucureşti,
Str. I. C. Frimu 22

NOTE LEXICALE

(Pe marginea tomului VII, 2, litera *O*, din DLR)

DE

MIOARA AVRAM

Oarcă₁ s. f. „contrabas", cuvînt regional (cu atestare unică din ALR I 1461/954 = Radovanu — Oltenița), dat în DLR cu etimologia necunoscută, ne face să ne gîndim la **hoarță**, care figurează în DA, fără etimologie, cu sensurile 1° „car vechi, stricat" după „Șezătoarea" IX,151, și 2° „violină (în batjocură)" după comunicarea lui A. Tomiac. Amîndouă substantivele pot fi explicate ca derivate regresive de la verbe onomatopeice: *oarcă* de la *orcăi*, variantă a lui *horcăi* „a horăi, a sforăi, a hîrcîi", iar *hoarță* de la *horțăi*, al cărui unic sens indicat în DA „a freca ceva, a scărpina" se potrivește la rigoare și pentru un car stricat și pentru un instrument muzical (vezi citatul din S. Fl. Marian, *Ornitologia poporană română* II, 348: *o voce scîrțîitoare ... ca și cînd cineva ar horțăi c-un bețișor peste dinții unui pieptene*); pentru sensul „car vechi, stricat" cf. însă acum datele suplimentare din D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, asupra sensurilor lui *horțăi*: „1 (despre lucruri) a se slăbi de la încheieturi; a se desface; a se hodorogi; a se strica; a se deșchiola" cu un prim exemplu *S-a horțăit căruța*, iar pentru sensul „violină" cf. *hîrțîi*, înregistrat în DA, după comunicarea aceluiași A. Tomiac, cu sensurile 1° „a scîrțîi, a cînta rău din vioară", 2° „a tăia cu ferăstrăul". În această privință este prețioasă mențiunea din DA că *hoarță* cu sensul „violină" se întrebuințează în batjocură. Pentru *oarcă* „contrabas" nu dispunem de o asemenea informație de ordin stilistic subiectiv, dar se știe că proprietățile obiective ale contrabasului (gravitatea sunetelor sale) au generat o metaforă din sfera semantică a verbului *horcăi*: instrumentul respectiv (contrabasul cu coarde) se numește popular *scroafă* (DA s. v. *contrabas*).

Se poate pune întrebarea dacă nu cumva și **oarcă₂** = **hoarcă** (acesta din urmă tratat în DA s. v. *hoancă* și explicat ca o contaminare din *hoancă* + *hîrcă*) „babă" nu este cel puțin influențat de verbul (*h*)*orcăi*, datorindu-se nu contaminării cu *hîrcă*, ci modelului acestui cuvînt: *hîrcă* pus de vorbitori în legătură cu *hîrcîi* (vezi discuția din DA s. v. *hîrcă*) a putut provoca o formație regresivă (*h*)*oarcă* < (*h*)*orcăi*.

Obejdie, înregistrat în DLR numai în expresia *te duce obejdia* = te duce nenorocul, te trage ața, după CIAUȘANU, V. 183, cu pluralul — nejustificat la un substantiv folosit numai în expresii — *obejdii* „(com. din Turnu-Măgurele)" și cu etimologia necunoscută, este evident un cuvînt din familia lui *obidi₁*, *obijdui*.

Materiale dialectale recente furnizează informaţii care permit completarea descrierii acestui cuvînt. *Lexic regional* 2, p. 15, atestă, din vestul fostei regiuni Argeş, expresia prohibitivă *să nu te ducă obejdia* = = să nu te împingă păcatul, iar D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, înregistrează cuvîntul *obejdie*, din fostul raion Costeşti, cu următoarele sensuri : 1. „om mare, greoi, nătăvălos; namilă; primejdie, naulă" (*o obejdie de om*), 2. „belea" (*Mare obejdie mai fu şi asta pe capul lui!*) şi 3. „diavolul" (*Ducă-te obejdia să scapi vro vorbă, c-ai scrintit-o cu mine!*). Sensurile 2 şi 3 de aici se pot reduce uşor la unul singur şi ele coincid cu întrebuinţarea lui *obejdie* în expresia înregistrată în DLR şi în *Lexic regional* 2 ; de observat că sensul „diavolul" este ilustrat de Udrescu de fapt cu expresia *a duce obejdia*, ca în celelalte două surse amintite.

Cel puţin aceste sensuri ale lui *obejdie* pot fi puse în legătură cu sîrb. *obiđeńe* „molestia, damnum, detrimentum", nume de acţiune de la *obiditi* < v. sl. *obiděti* „injuria afficere" (vezi *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* editat de Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti s. v.). Etimologic ar fi deci sensul „supărare, belea, pacoste", întrebuinţat eufemistic şi pentru diavol. În sprijinul acestei etimologii şi al dezvoltării semantice presupuse vorbeşte paralela cu alt cuvînt regional, *bedă*, înregistrat în DA cu sensurile 1° „nevoie, necaz, pacoste, calamitate", 2° „prepus, bănuială", 3° „drac" (aici şi expresia *bedă de om* = = om rău), etimologia fiind „paleosl. *běda*, bulg. *bědá*, rut. *bidà* « nevoie, necaz », sîrb. *bijèda* « năpastă, învinuire nedreaptă »".

În ce priveşte sensul „om mare, namilă", atestat pentru *obejdie* în glosarul lui Udrescu, el se poate explica pornind de la sensul „drac" > „monstru", „arătare"; cf. sensurile lui *onánie*$_1$.

S.v. **obştnic** adj., după indicarea sensului „obştesc (1)", ilustrat printr-un citat din Dosoftei care prezintă de fapt varianta *obeştnic* (*să feace obeştnic praznic cu de-a valoma*), DLR înregistrează un sens subsumat „comun", cu următorul citat : *Numele este o parte a cuvîntului plecată, carele fiinţă osăbită sau de obştnică însămnează.* AETHIOPICA (1772), 3[v]. Avem a face aici cu o falsă izolare a lui **obştnic* din adevărata formaţie pe care o conţine citatul respectiv : adjectivul **deobştnic(ă)**, formaţie parasintetică, derivată cu sufixul *-nic* din locuţiunea adjectivală *de obşte*. Pentru tipul de formaţie vezi din limba populară actuală adjectivul — folosit şi substantivat ca nume de plantă — *pidosnic* (cf. J. Byck, în SCL II, 1951, p. 126 ; *Formarea cuvintelor în limba română* I, p. 194), iar din terminologia unei gramatici contemporane cu sursa cuvîntului în discuţie *demijlocnic*, în manuscrisul lui Macarie (circa 1770), despre verb, *neam* [= gen = diateză] ~ reprezentînd traducerea slavului **срєдний родъ**. (Vezi Romulus Ionaşcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluţiunea studiului gramaticei limbei române de la 1757 pînă astăzi*, Iaşi, 1914, care la p. 12 n. 1 traduce pe *demijlocnic* prin „neutru", iar la p. 14 n. 2 prin „netranzitiv sau neutru". Vezi de asemenea Diomid Strungaru, *Gramatica lui Smotriţki şi prima gramatică românească*, în „Romanoslavica" IV (1960), p. 304, care foloseşte grafia *de mijlocnicul* cu aceeaşi scindare greşită a cuvîntului, ca şi în cazul lui *de obştnic* din DLR.) Prin

excluderea acestui **obștnic* din *deobștnic* urmează să dispară însuși articolul *obștnic* din DLR, rămînînd ca actuala variantă *obeștnic* să devină unitate de sine stătătoare.

DLR înregistrează două verbe regionale **oceli** (*a se* ~), ambele cu etimologia necunoscută : *oceli*$_1$ „(regional) a se mînia (Fizeș — Oradea)" și *oceli*$_2$ „(prin Transilv., mai ales despre flori) a începe să se usuce" ; pentru acesta din urmă, după formula „etimologia necunoscută", se spune „cf. *celi*". Ambele verbe *oceli* au ca unică sursă *Mic glosar dialectal*, de Romulus Todoran, care însă le tratează ca două sensuri ale unui singur cuvînt, începînd cu sensul dat în DLR s.v. *oceli*$_2$ (la care nu știu de ce DLR omite localizarea lui Todoran : Gîrbova și Șard, jud. Alba). În recenzia acestui glosar (SCL I, 1950, 1, p. 108), acad. Iorgu Iordan a arătat despre *oceli* „a începe să se usuce" că „seamănă foarte bine cu *ofili*". Cred că trebuie să vedem în *oceli* o variantă a lui *ofili* (*ofeli*) foarte apropiată de variantele *ogili*, *ugili* (pentru care vezi în DLR numeroase atestări ale formei participiale tratate la *ofilit* adj. ; variantele verbului date s. v. *ofili* : „*ogili* (DR VI 291), *ugili* (ib.)" reprezintă lecturi greșite ale formelor notate acolo *oǵili*, *uǵili*, care ar fi trebuit transcrise *oghili*, ca în citatul din SEVASTOS, N. 123, respectiv *ughili* — variantă absentă în DLR). Raportarea la *ofili* este posibilă nu numai pentru sensul concret dat sub *oceli*$_2$ (= *ofili* 1°), ci și pentru cel figurat de sub *oceli*$_1$ „a se mînia", care poate fi apropiat de sensurile tratate la *ofili* (2° și 3°) : reflexiv „a se întrista, a se amărî", tranzitiv „a supăra cu vorba, a jigni, a insulta".

În ce privește apropierea, propusă în DLR, între *oceli*$_2$ și *celi* (1° „(despre plante) a se ofili", 2° „(despre lemne) a începe să putrezească"), despre care DA spune, în loc de etimologie, „poate același cuvînt ca *ciuli*", vezi observațiile lui N. Drăganu, în DR VI, p. 291 nota, referitoare la *celi*, a cărui apropiere de *ciuli* o suspectează : „să nu fie mai curînd o rostire nordică, ajuns[ă] în careva chip la Sibii, a lui *ofeli*, *ofili*". Varianta *oceli* a lui *ofili* sprijină această explicație a lui *celi* (ca variantă cu afereză a lui *oceli*).

Odóguri, substantiv atestat numai la plural în expresia *a ajunge în odogurile cuiva* „a ajunge în apele lui cutare, a fi asemenea cutăruia" („Ion Creangă", VI, 251), înregistrat în DLR cu etimologia necunoscută, poate fi explicat ca o variantă cu metateză a lui *ogod*, pl. *ogoduri* ; cf. expresiile *pre ogoada cuiva* „pe placul cuiva", *a fi în ogodul tău* „a fi în largul tău, în voia ta", *a-i căuta cuiva ogodul* „a căuta să-i faci pe plac, pe voie (cuiva)".

Ogi, înregistrat în DLR ca „vb. intranz. și refl. (regional) A plînge într-una (Talpa Ogrăzile — Roșiori de Vede) COMAN, GL. *Copiii mici se ogesc.* id. ib. Etimologia necunoscută", este evident același cuvînt cu *hogi* din DA s.v. *hoge* : „a răcni (ca un hoge cînd strigă din minaret). *Se apucau cu mîinile de torțile cerului și, cînd hîțînau și hogeau, se cutremura pămîntul.* RĂDULESCU-CODIN, L. 28".

Materiale regionale recent publicate vin în sprijinul acestei identificări a lui *ogi* „a plînge" din DLR cu *hogi* „a răcni" din DA : în *Lexic regional* 2, *hogi* este înregistrat atît cu sensul „a plînge" (p. 26 : fostul raion

Rîmnicu-Vîlcea), cît și cu sensul „a striga” (p. 83 : Șicula, fostul raion Ineu), iar în D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, verbul *hogi* figurează cu următoarele sensuri : „a vorbi cu vocea tare, răstit, strigat ; a da chiot, a striga, a răcni ; (despre femei) a jeli, a boci ; (despre copii) a plînge cu glas tare, a orăcăi”. Glosarul lui Udrescu indică și legătura care ne interesează, deoarece înregistrează pe *ogi* ca variantă a lui *hogi*. Acest glosar este inconsecvent însă în ce privește cuvintele înrudite : poreclele *hogilă* și *ogilă*, ca și numele de acțiune *hóget* și *óget*, *hogeală* și *ogeală* nu mai sînt puse în legătură între ele, ci sînt lucrate în cîte două locuri, fără nici o trimitere, deși au exact aceleași sensuri. Familia cuvîntului este completată cu termenii atestați numai cu *h-* : numele de acțiune *hogit* și porecla feminină *hogioaica*, corespunzătoare masculinului *hogea* „poreclă dată unui om care vorbește tare, răstit”.

Fiind același cuvînt cu *hogi*, verbul *ogi* nu are deci etimologia necunoscută. Etimonul stabilit în DA — derivat de la *hoge* — este susținut de atestarea folosirii lui *hoge(a)* ca epitet pentru un om care răcnește.

Oglăsuire[1] este un cuvînt inexistent în limbă, detașat prin falsa analiză a citatului — izolat — *Camera deputaților a priimit mai cu oglăsuire acest proget de lege* „Curierul rumânesc” (1829) 8²/20, în care redactorii DLR au văzut, după prepoziția *cu*, un cuvînt unic cu *o-*, în locul analizei juste care relevă substantivul *glăsuire* + determinantul *o*, aici cu rol de numeral. Sudarea nejustificată a lui *o* la substantivul determinat a dus și la degajarea unui sens fals : *oglăsuire* e glosat prin „aclamație”, ba chiar și la sugerarea unui etimon : „cf. rus. огласить” (care, de altfel, nu înseamnă „a aclama”, ci „a proclama”, „a da pe față”, „a răsuna”).

Simpla confruntare cu DA s. v. *glăsuire* arată însă existența construcției *într-o glăsuire*, ce e drept nesemnalată aparte, dar căreia din glosările indicate la diversele citate, date neorganizat, i se pot desprinde două sensuri : „într-un glas, în unanimitate” : *Arătăm de obște într-o glăsuire* [=într-un glas] ...*socotința noastră*. URICARIUL, I, 7/21 ; *Poftesc într-o glăsuire* [= unanim] *pedeapsa lui toți*. PANN, E. I 115, alături de sensul apropiat „de acord, în concordanță, în consonanță” : *S-au aflat două hrisoave domnești tot într-o glăsuire* [= în concordanță]. URICARIUL, II 23/22 ; *Toți fură într-o glăsuire* [=de acord]. ISPIRESCU, L. 353/25. Ultimul citat, completat (*ca fata să se dea pierzării*), ilustrează și în DLRC „loc. adv. (rar) *într-o glăsuire* = într-un glas, de comun acord”. Vezi și în dicționarul lui Candrea *într-o glăsuire* „într-un glas” cu citatul, tot din Ispirescu, *toți într-o glăsuire primiră de bună cugetarea boierului*.

În citatul din „Curierul rumânesc” înregistrat în DLR avem a face evident cu primul sens discutat aici : *cu o glăsuire* „în unanimitate”.

Pentru folosirea prepoziției *cu* în locul lui *întru* ca în exemplele din DA, găsim un sprijin în construcția relevată de astă dată în mod special în DA la substantivul *glas* (sub 1° „voce”) : „În legătură cu verbe ale strigării, p. e x t. și cu altele) *Într-un* (s. † *cu un*) *glas* = deodată, împreună, f i g. de acord, în unanimitate”, construcția fiind ilustrată de citatul *Cu un glas ...a voastră prăznuire săvîrșim*. MINEIUL (1776) 77 1/1 ; cf. și, sub sensul 3° „vot”, *cu toate glasurile* = unanim PONTBRIANT.

[1] Vezi și p. 82.

Ogovlu, înregistrat ca „adverb" în expresia regională *mai cu ogovlu* = mai încet (Drăușeni — Rupea), după P. Coman, *Glosar dialectal*, cu etimologia necunoscută, trebuie, desigur, pus în legătură cu locuțiunea adverbială *cu ogodul* = încet, pe îndelete, fără grabă, tratată în DLR s.v. *ogod* ad 2°. Menționez că atestarea din *Lexic regional* [1] 96, inserată în DLR fără localizare, provine din Crihalma — Rupea, deci exact din aceeași regiune.

Olaviță, glosat „bere" pe baza unicului citat din CALENDARIU (1814) *Le dau sămînță de pelin bine pisată în beare* (*olaviță*), este desigur același cuvînt cu *holoviță* „drojdii de rachiu amestecate cu borhotul din care s-a extras berea" (DA s.v. după TDRG), folosit de M. Drăghici în *Iconomia rurală*... (1834). De altfel și cuvîntul românesc la care sîntem trimiși în loc de etimologie, *olovină* „bere", provine dintr-un cuvînt slav care înseamnă (în vechea slavă și în slovenă) „drojdie, reziduuri de bere"; vezi Vasmer s.v. ол.

Omilenic, adjectiv cu unică atestare din *Letopisețul* lui Neculce: [*Acest domnu Costandin-vodă era un om prè mic de stat*...*Dar la hire era nalt, cu mîndrie vrè să s-arete, dar*] *era și omilenic. Cazne, bătăi rele la oamini nu făcè*[, *nici la singe nu era lacom, și răbdător mult*], este glosat în DLR „înclinat spre înduioșare, ușor de înduioșat" și explicat ca format din *omilenie* + sufixul *-ic*. Sensul indicat în dicționar nu pare a fi cel mai potrivit în contextul dat; folosirea glosarului din ediția îngrijită de acad. Iorgu Iordan ar fi furnizat sensul „milos" (acolo și „binevoitor, omenos"). Cuvîntul nu poate fi derivat românesc cu *-ic* neaccentuat (neproductiv la vremea aceea — vezi Ana Canarache, în *Limbă și literatură* 18, 1968, p. 131 — 137) de la *omilenie*, ci trebuie considerat împrumut dintr-un slav *оумилєнник, cf. rus. умилённый „înduioșat, emoționat" („înduioșare" fiind și sensul etimologic al lui *omilenie*=*umilenie*, ceea ce a influențat, probabil, definiția din DLR). Dacă sensul pe care l-am propus mai sus este exact, modificarea sensului etimologic în română se poate explica prin apropierea de cuvîntul *milă*.

Omivalnițe, substantiv învechit înregistrat în DLR fără indicații gramaticale (de gen, număr) „vas de spălat", cu un singur citat din Iacov, *Synopsis* (1757), este mai cunoscut din alte texte vechi în varianta etimologică *umivalniță*, care figurează ca atare în dicționarul lui Tiktin (cu un citat din *Șapte taine*, 1645) și la Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* II, p. 534 (citat din Catastihul averii mănăstirii Galata, 1588, după Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni* I, p. 203), deci ar fi trebuit lucrat mai curînd la *u-* (vezi acum și *umivaniță* la Al. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano* s. v. *umivanie*). În orice caz, varianta cu *u-* ar fi trebuit să fie menționată, mai ales că citatele de la Tiktin și Densusianu înlătură și îndoielile asupra calificării gramaticale.

Opsar, „(Mold.) vînzător de vite pentru măcelărie. Cf. TDRG, SCRIBAN, D.", este dat în DLR cu etimologia necunoscută, deși Tiktin sugerase legătura cu expresia *a da o vită de*[*-a*] *hoapșa*. DA nu cunoaște un cuvînt **hoapșă* (absent și în TDRG ca articol), dar are un substantiv *hopșă* „(Ardeal) carne de vită, tăiată în bucăți (de 1, 2...kg) care se dă în sat cît vrea să ia fiecare. VICIU, GL.". Pentru etimologia (și atestarea

suplimentară a) lui *hopşă* — neindicată în DA — vezi acum Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, care consideră acest cuvînt, după N. Drăganu şi Şt. Paşca, de origine maghiară (în maghiară *hopsa*, *hapsa* fiind, poate, un împrumut al românescului *obşte*, ca şi săsescul *hopšə* „Verein zur Beschaffung billigen Fleisches"). Dacă etimologia lui *hopşă* este încă „bei weitem nicht hinreichend klar" (Tamás), raportarea lui *opsar* la *hopşă* se impune.

Orednic, dat în DLR ca „(învechit, cu sens neprecizat, probabil) dregător, demnitar" cu un citat din anul 1621 (IORGA, DB I), este desigur acelaşi cuvînt cu *ureadnic* (transcris *uriadnic*), înregistrat de Tiktin într-un document din 1619 (Melhisedec, *Cronica Huşilor*) şi glosat fără rezerve „oberster Regierungsbeamter des Ortes : Vogt".

Orjátele[2], substantiv atestat numai în formă de plural (aş fi precizat : articulat), regional, în expresia *a merge* (sau *a umbla*) *de-a orjatele* = a merge cu nepăsare, fără grijă (Măţău—Cîmpulung, cf. P. Coman, *Glosar dialectal*), lucrat ca atare în DLR cu etimologia necunoscută, poate fi explicat prin vechiul românesc *hărjate* (cu variantele *harjate*, *hărjeate*, (*h*)*arjeţi*) „tăbliţe de joc" < v. magh. *házsárt* „Würfel, Würfelspiel, Glück" (< germ. *Haschart* < v. fr. *hasard* < arab *azzar*), pentru care cf. N. Drăganu în DR V, p. 897, şi VI, p. 282—284, şi, în ultimul loc, dicţionarul lui Tamás (cuvîntul fusese explicat din fr. *hazard* „Glückspiel", v. fr. *hazart* „Würfelspieler", şi de Tiktin, care presupunea un intermediar germano-polonez). Legătura semantică între „cu nepăsare, fără grijă" şi „la întîmplare, la noroc" e uşor de văzut, iar modificarea fonetică (*h*)*ărj*ₐ > *orj*ₐ nu prezintă dificultăţi. Avem a face deci cu un caz în plus de cuvînt arhaic păstrat numai în expresii figurate în care nu i se mai analizează sensul propriu.

Otaştină „dijmă. . .plătită proprietarului unei vii luate în arendă" este prezentat în DLR cu etimologia necunoscută, iar la sinonimul său *otaşniţă*, sub care se tratează, ca variantă, şi *otaşnică* (de ce oare aşa, cînd *ocolnică* şi *ocolniţă* sînt lucrate separat?) se dă în loc de etimologie „cf. *otaştină*". Lipsa indicaţiei etimologice la *otaştină* este surprinzătoare, întrucît de la Tiktin se cunoaşte un etimon : sîrb. *otiština*. E drept că Tiktin propune acest etimon cu oarecare rezerve: „zu ksl. *uteštati* « pressen », v g l. serb. *otiština* « Ausgepresstes Most »" ; după el Candrea are aceeaşi atitudine : „c o m p. sb. *otiština*" şi numai Ciorănescu dă cuvîntul sîrbesc ca etimon direct. Mi se pare că într-adevăr nu e nevoie de nici o rezervă, cuvîntul sîrbesc (*otještina* în *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, glosat în dicţionarul lui Belin „mosto di torcitura, mustum tortivum") corespunzînd atît ca formă, cît şi ca sens, dacă observăm că dijma respectivă era plătită în natură cu lichidul obţinut (pentru identitatea dintre numele unui impozit şi obiectul impozitului cf. un exemplu ca *fum* cu sensul lui *fumărit* „impozit pe clădiri").

Observ cu acest prilej că s.v. **otaşniţă** ar fi fost bine să se înregistreze construcţiile atestate în cîte un citat de la Tiktin şi Scriban : *a lucra* sau *a ţine via în otaşniţă* (cf. *via lucrătoare în otaşniţă sau embatic* „Moni-

[2] Vezi şi p. 82.

torul oficial" 1880, la TDRG; *ținea via în otașniță* „Adevărul literar" 1930, la Scriban), care îmbogățesc tratarea semantică a cuvîntului; folosirea acestor citate s-ar fi impus cu atît mai mult cu cît s.v. *otașniță* citatele oferă numai varianta *otașnică*.

Otojniță, glosat „o măsură de 1 litru și un sfert de litru [sic] cu care se ia drept plată [sic] la cazan (alambic)", figurează în DLR ca articol independent, cuvîntul fiind înregistrat după „Suflet oltenesc" I 24 (din Bistrița — Turnu-Severin) cu accentul necunoscut și etimologia necunoscută. În realitate avem a face cu o variantă a lui *otașniță* „otaștină". Pentru *șn/jn* cf. *rîșni/rîjni*, *lojniță/loșniță*; vocalismul, *-o-*, se poate explica atît prin asimilare, cît și prin influența lui *otoșcă* („țuică slabă, care curge la urmă de tot din cazan"), atestat în aceeași regiune. În ce privește sensul, trecerea de la „dijmă" (unicul sens înregistrat la *otașniță*) la „unitatea de măsură pentru dijma respectivă" (unic sens la *otojniță*) se explică prin faza intermediară a folosirii numelui dijmei în sintagme de tipul *vadră de otaștină*, pe care ne-o atestă următorul pasaj din *Pravilniceasca condică* (1780), în continuarea citatului din DLR *Să dea otaștină la doaozeci de vedre o vadră*: ... *Dar pentru ca să nu să năpăstuiască săracii din încărcăturile ce va îndrăzni să facă vreunul din vinăriceri la scrisul vinăriciului (de vreme ce stăpînii moșiilor iau otaștina după acel catastih al vinăricerilor), pentru aceia am mai micșorat Domniia mea vedrele de otaștină, orînduind acest fel de vedre însemnate cu fierul domnesc spre a să lua otaștina cu aceste vedre, iară nu cu altele* (p. 82). În cazul lui *otașniță/otojniță* trebuie să presupunem deci o sintagmă similară, *vadră* (sau altă „măsură") *de* ~. De altfel folosirea aceluiași cuvînt pentru denumirea unei dări și a unității sale de măsură nu e ceva neobișnuit în terminologia tradițională: cf. *găleată* = *gălețărit* „impozit pe grîne", *majă* = *măjerit* „impozit pe pește".

Un sprijin al identificării lui *otojniță* cu *otașniță* îl oferă un regionalism a cărui absență din DLR surprinde, întrucît a fost semnalat cu zece ani în urmă într-un glosar publicat în „Limba română" VIII, 1959, nr.5, p. 73: este vorba de **otajnică** — evident variantă a lui *otașnică* = *otașniță* —, înregistrat din Vîrciorova, fostul raion Turnu-Severin (deci dintr-o arie vecină cu cea a lui *otojniță*), cu sensul „uiumul care se dă la cazanul de fiert țuica". (Pentru folosirea și a lui *otaștină*, sinonimul lui *otașniță*, cu sensul de dijmă din ț u i c ă găsesc o atestare indirectă la Udrescu, în felul cum glosează pe *otcă*: înaintea sensului (2) cunoscut de la Candrea „țuică de calitate inferioară", Udrescu dă sensul „dijmă care se ia din țuică; o t a ș t i n ă".)

Otoșcă, din Oltenia, „țuică slabă, care curge la urmă de tot din cazan", este dat cu „etimologia necunoscută. Cf. o t c ă". Din faptul că pentru acest ultim cuvînt sîntem trimiși la *votcă* (*otcă* s. f. v. *votcă*), deducem că redactorii DLR au adoptat pentru *otcă* etimologia propusă de Emil Petrovici (în CL X, 1965, 2, p. 361 — 362): magh. *votka* (< sl. *vodka* „apșoară; rachiu"), împotriva părerilor mai vechi după care *otcă* ar proveni din sîrbescul (Candrea) sau chiar vechiul slav (Ciorănescu) *otok*, derivat din v. sl. *točiti*. Indiferent însă de soluționarea definitivă a etimologiei lui *otcă* — pe care înclin să o consider cel puțin multiplă, numeroasele atestări din Oltenia (vezi acum și *Lexic regional* 2, p. 29, și D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*), exclusiv în forma *otcă* și cu unele deosebiri semantice,

„ţuica slabă rămasă pe fund, care curge la urmă de tot din cazan", faţă de aria ardelenească a lui *otcă/votcă* „ţuică fiartă prima oară" (vezi *Lexic regional* [1], p. 96 şi ALR SN I h. 252), lăsîndu-se mai greu explicate prin maghiară—, sinonimul oltenesc *otoşcă* (pe care nu-l putem socoti, ca Ciorănescu, „variantă" a lui *otcă*) îşi găseşte un etimon unic în sîrbă: este vorba de *otočak*, *otočka* „lichidul tulbure care rămîne pe fundul butoiului după scurgerea vinului sau a rachiului" (*Rječnik*...).

Otroc, din texte vechi religioase, figurează în DLR cu un sens total fals „mucenic, martir", cînd toate dicţionarele anterioare care îl înregistrează (Tiktin, Scriban) indică sensul real, corespunzător şi etimonului slav: „băiat, adolescent". Faptul că în textele respective este vorba de băieţi, adolescenţi deveniţi martiri nu justifică detaşarea lexicografică a unui sens pe care cuvîntul în cauză nu l-a avut niciodată. Iar dacă redactorii au înţeles în acest fel citatele, cum au mai putut adopta un etimon cu sensul complet străin?

Octombrie 1970

Institutul de lingvistică, Bucureşti, Str. I.C. Frimu 22

ADAOSURI LA CORECTURĂ: 1. După predarea la tipar a notelor de faţă, a apărut nr. 2 (iulie-decembrie) pe 1970 al revistei CL (XV) în care Felicia Şerban semnalează, la p. 288—289, greşeala comisă de DLR în cazul articolului **oglăsuire**. Deşi observaţiile mele coincid în esenţă cu cele făcute de autoarea citată, nu am renunţat la publicarea notei respective considerînd utile informaţiile suplimentare pe care le conţine (vezi în special, în ultimul alineat, paralela cu o construcţie similară în care figurează prepoziţia *cu*: *cu un glas*).

2. La unica sursă pe care se bazează inserarea lui **orjatele** în DLR pot adăuga o atestare, tot din Muscel, dintr-o lucrare care nu figurează în bibliografia dicţionarului: *Atunci însă, tocmai pe cînd Guie o fi umblat d-a orjatili, de colo, colo, prin lume, iată, sosesc la nevastă-sa în gazdă cîţiva creştini cari aveau o geantă cu bani*. C. Rădulescu-Codin, *Nevasta leneşă*, Bucureşti, 1926 (Editura Ancora. Biblioteca Universală), p. 55.

ROMAN JAKOBSON, *Essais de linguistique générale*, **traduit de l'anglais et préfacé par Nicolas Ruwet, Les Editions de Minuit, Paris (nouveau tirage), 1968, 260 p.**

Mi-am luat inima în dinţi ca să scriu despre această carte ceva care numai parţial merită numele de dare de seamă. Într-adevăr, trebuie mult curaj ca să discuţi ideile generale ale lui Roman Jakobson, care cuprinde în sfera sa de interes totul : limbile din toate familiile, concepţiile tradiţionale şi cele inovatoare, lingvistica propriu-zisă şi formele de trecere spre alte specialităţi, şi se ştie cît de numeroase sînt astăzi punctele de contact între ştiinţa noastră şi celelalte.

Îmi propun să prezint aici nu volumul în toate aspectele lui, ci doar un număr de idei care mi-au mers la inimă şi pe care sînt bucuros că le pot colporta.

În ciuda faptului că nu-l pot urma pe autor în toate domeniile pe care le atacă (de fapt cine ar putea să o facă?), găsesc foarte întemeiată pledoaria lui împotriva izolaţionismului (p. 26 — 27 şi 161 — 163). Jakobson nu neagă necesitatea de a studia problemele separat, ci numai posibilitatea de a le izola complet. Este un excelent răspuns celor care au încercat (poate mai încearcă?) să excludă diacronia din cercetarea lingvistică.

Problema e tratată amănunţit mai departe (p. 35 — 36) : ,,istoria unei limbi nu poate fi decît istoria unui sistem lingvistic care suferă diferite schimbări. Fiecare schimbare trebuie să fie analizată din punctul de vedere al sistemului, cum era înainte şi cum e după schimbare". Dar aceasta, ,,nu înseamnă că sincronic e egal cu static" (p. 36, p. 75). Un exemplu clar şi convingător : confuzia lui *e* neaccentuat cu *i* s-a produs în rusa de la Moscova în succesiunea mai multor generaţii : în acelaşi timp, unii vorbitori şi-o însuşiseră, alţii o respingeau şi iarăşi alţii o acceptau numai parţial : diacronia străpunge sincronia (p. 36 — 37).

Relev apoi protestul împotriva abuzului de termeni noi : ,,termenii noi sînt adesea boala copilăriei unei ştiinţe noi sau a unei noi ramuri a unei ştiinţe...chiar cînd abordezi probleme absolut noi, e posibil să te lipseşti de neologisme" (p. 29). O carte, fie ea cît de adîncă, trebuie să poată fi înţeleasă de un cerc larg de cititori.

Esenţial pentru limbă este comunicarea, schimbul de mesaje, de aceea e greşită tendinţa actuală ,,de a considera ca unică realitate vorbirea individuală" (p. 32). Într-adevăr, ce nu se comunică nu se poate menţine în viaţă. ,,În materie de limbă, nu există proprietate privată, totul e socializat...idiolectul, în ultimă analiză, nu e decît o ficţiune, cam perversă" (p. 33).

Găsim apoi o pledoarie convingătoare pentru ,,înţeles", pe care unii se străduiesc să-l excludă din cercetarea lingvistică (p. 38 — 42), şi o profesiune de credinţă în posibilitatea de a descifra sensul evoluţiei limbii (p. 77).

În sfîrşit, problemele stilisticii literare, care aparţin lingvisticii (p. 212 — 213). De acord, cu condiţia însă ca cercetătorul să aibă pregătire specială în problemele literaturii, ceea ce la noi nu s-a avut totdeauna în vedere.

O mică şicană : la p. 168 se spune că în greceşte, în formele finite ale verbului, accentul este totdeauna atît de depărtat de finală cît e posibil. Ar trebui specificat : cu excepţia verbelor contrase.

O carte plină de conţinut, pe care ar trebui să o citească toţi lingviştii, şi nu numai lingviştii.

Septembrie 1970

Al. Graur

PIERRE GUIRAUD, *Structures étymologiques du lexique français* (Collection „Langue et langage"), Larousse Paris, 1967, 211 p.

Ideea dominantă a autorului este că forma şi înţelesul fiecărui cuvînt sînt legate de forma şi înţelesul altor cuvinte şi că etimologia trebuie să ţină seamă de toate implicaţiile de acest gen. Mă simt foarte la largul meu ca să-mi însuşesc această idee, deoarece unele detalii am adus şi eu în aceeaşi direcţie : etimologia multiplă şi, mai de curînd, etimologia globală, bineînţeles, fără să fi cunoscut lucrarea lui Guiraud, după cum, fără îndoială, nici el nu le-a cunoscut pe ale mele. Trebuie apoi să recunosc că eu nu am avut viziunea de ansamblu pe care o are el.

Dintre numeroasele exemple pe care le conţine cartea, pentru a arăta că etimologia nu se poate face pe tranşe izolate, cel mai convingător mi se pare acela care priveşte numele date în franceza familiară poliţiştilor (p. 57 — 58) : *roussin, bourrique, cogne, vache, rouen, poulet*... Fiecare dintre aceste cuvinte, luat aparte, a căpătat o etimologie care pare inatacabilă, de exemplu *vache* ar fi alsacianul *Wache* „păzitor", *poulet* e din italianul *poula* „poliţie", *cogne* e un derivat regresiv de la *cogner* „a lovi" etc. Dar, dacă le punem la un loc, constatăm că toate înseamnă, în limba literară, într-un dialect sau în argou, „cal". Aceasta înseamnă că etimologia individuală e incompletă, dacă nu chiar falsă. Pentru a cunoaşte etimologia unui cuvînt, trebuie văzute toate cele cu care are în comun elemente formale şi toate cele cu care se ciocneşte în privinţa înţelesului. Concluzia mi se pare impecabilă.

Autorul nu pretinde că absolut toate amănuntele pe care le-a prezentat sînt definitiv stabilite, dimpotrivă, întrevede posibilitatea unor rectificări, dar nu aceasta îl interesează, ci elaborarea doctrinei. În aceste condiţii, cred că nu e interesant să discutăm altceva decît teoria generală.

După părerea mea, punctul de plecare îl constituie, ca de atîtea ori, „arbitrarul" semnului lingvistic. Dacă un singur animal poartă un nume care, între altele, înseamnă şi „pătat", aceasta este o coincidenţă fără importanţă. Cînd însă constatăm că aceeaşi coincidenţă apare la numeroase alte nume de animale (*maquereau, blaireau, caille, grive, pintade* etc. etc., p. 34 şi urm.), atunci nu mai poate fi vorba de accident. Indiferent dacă s-a pornit de la „pată" sau dacă această idee a apărut prin încrucişare, prin etimologie populară (p. 48) etc., trebuie să ţinem seamă de ea. Un cuvînt poate avea în acelaşi timp două etimologii, ambele juste (p. 58 — 59 ; vezi şi p. 79, unde se recunoaşte posibilitatea împrumuturilor).

Faptele acestea sînt în mai mare măsură valabile pentru cuvintele cu implicaţii onomatopeice şi în general pentru cele expresive. Urmărirea lor, aşa cum sînt descrise de Guiraud, este mai palpitantă decît lectura unui roman poliţist.

Nu voi fi de acord cu conceptul de legi „lexicologice" (p. 10), nici cu ideea unei „liste de seme lexicogenice" (p. 33), pentru că realitatea e prea complicată pentru a putea fi închisă în cadrul strîmt al cîtorva reguli, şi tocmai pe aceasta se bazează teoria arbitrarului.

Septembrie 1970

Al. Graur

I. I. RUSSU, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1970, 269 p.

Prezenta nouă monografie a istoricului, filologului şi lingvistului clujean [1] încearcă să dovedească — o dată în plus — cu argumente plauzibile importanţa elementului etnolingvistic dac în procesul de formare a limbii şi poporului român. Nu este însă vorba, în această carte, de analiza tuturor resturilor de limbă perpetuate de la populaţia autohtonă în graiul nostru cotidian, ci exclusiv despre elementele lexicale pe care limba română le are în comun cu albaneza. S-ar părea că aici problemele pe care I.I.Russu le avea de rezolvat nu erau prea dificile, deoarece, aşa cum singur o spune în *Precuvîntare* (p. 5), „la acest lot de cuvinte, caracterul autohton şi indo-european apărînd de la prima vedere e mai uşor de indicat şi de identificat etimologic, fiind cunoscut şi — în bună parte — de mult recunoscut ca atare". Referindu-se la valoarea materialului lingvistic analizat în monografie, autorul scrie ceva mai jos (p. 5 — 6):

„După cum s-a întrevăzut şi s-a afirmat categoric de unii cercetători în sec. XIX şi XX-lea (ceea ce se verifică integral acum) elementele de limbă — caracteristice şi exclusiv albano-române — studiate şi sistematizate din nou aici sînt moşteniri directe din fondul lexical anteroman, carpato-balcanic (nicidecum împrumuturi ulterioare, post-romane) în limba română şi în albaneză. Ca atare ele au o situaţie lingvistică-etimologică deosebită, o semnificaţie social-istorică şi etnologică excepţională, indicînd şi dovedind în chip peremptoriu o străveche legătură de comuniune etnic-socială între români şi albanezi, dar totodată şi o separare şi dezvoltare izolată a celor două grupe etno-lingvistice începînd chiar din ultimele veacuri ale imperiului roman".

Cartea are două părţi : prima (p. 13 — 126), divizată în 4 paragrafe, este consacrată istoricului cercetărilor privind substratul etnic şi lingvistic al limbii noastre, raporturilor româno-albaneze, examinării graiului şi populaţiilor autohtone din Peninsula Balcanică (iliri, traco-geţi, graniţa şi afinităţile dintre aceste neamuri, romanizarea lor), relaţiilor dintre limba latină şi substratul traco-dacic, formării limbii române etc. În partea a II-a (p. 129 — 225), autorul ne prezintă un *repertoriu al cuvintelor preromane comune limbilor română şi albaneză*, „repertoriu care însă — după remarca lui I. I. Russu — (ca o sinteză şi oglindă a ştiinţei filologico-lingvistice şi a comparatisticii în ţara noastră) nu este considerat ca ceva complet şi definitiv" (p. 5). Evoluţia formală a cuvintelor care compun acest repertoriu a fost urmărită, succint, mai întîi, de la faza indo-europeană la cea tracă, iar apoi, de la faza tracă la limba română de astăzi.

---

[1] Vezi *Limba traco-dacilor*, ed. I, Bucureşti, 1959 ; ed. a II-a, Bucureşti, 1967 ; vezi şi versiunea în limba germană (după ultima ediţie), realizată de prof. dr. Hildegard Beer, *Die Sprache der Thrako-Daker*, Bucureşti, 1969 ; ed. a II-a a fost recenzată de noi în CL XIV, 1969, 2, p. 360 — 369.

Considerate prin prisma n o u t ă ţ i i lor în cîmpul cercetării lingvistice, cele două părţi ale monografiei sînt foarte inegale ca valoare şi material documentar. Din cauze ce vor fi arătate mai jos, incomparabil mai important pentru ştiinţă este repertoriul alcătuit de autor, deci partea a doua a cărţii.

În primul rînd, nu toate lucrurile spuse în prima parte a monografiei de faţă sînt noi : multe se întîlnesc în cercetările precedente ale profesorului de la Cluj. În al doilea rînd, materialul dispus în paragrafele II, III şi IV (partea I, p. 48 — 126) este foarte nesistematic, cu repetiţii şi reluări inutile. Pentru a ilustra lipsa de unitate şi de organizare din prima parte a cărţii (deci pînă la p. 126 inclusiv), vom da, în continuare, mai multe exemple. Astfel, în paragraful II (*Populaţiile autohtone în Peninsula Balcanică şi Dacia*) autorul îşi începe expunerea cu *ilirii*, menţionînd — e drept, în nota 1 (p. 48) — că : ,,Datele şi materialul acestui paragraf sînt luate din monografia *Illirii, Istoria, limba, onomastica, romanizarea*, Bucureşti, 1969"[2]. Ce rost mai au aceste fapte aici (p. 48 — 54)? Se vorbeşte, apoi, de *traco-geţi* (p. 54 — 61), cu precizarea (în nota 11, p. 54) că : ,,Date şi bibliografie mai ample asupra populaţiilor traco-dace în monografia LbTrD (ed.II, 1967), de unde provin toate informaţiile şi rezultatele din acest paragraf şi unde se cuprind toate citatele ce nu mai sînt repetate în studiul de faţă (cf. SprThrD)". Mai era oare necesar acest lucru într-o monografie consacrată s u b s t r a t u l u i c o m u n r o m â n o- a l b a n e z ?

Nu vedem necesară nici reluarea — într-un capitol special (*Istoricul cercetărilor*, p. 13 — 47) — a discuţiilor privind elementele autohtone ale limbii române în raporturile ei cu albaneza, de vreme ce asemenea chestiuni sînt tratate şi în *Limba traco-dacilor* (ambele ediţii). Chiar dacă acum I. I. Russu vine cu unele completări importante, el nu epuizează, totuşi, problema. Operaţia trebuia efectuată o singură dată, în mod cît mai detaliat, exhaustiv chiar, cu eventuale adăugiri acum. Dar nici în cercetările anterioare, nici în cea de faţă problema nu a fost dusă la capăt şi, desigur, va sta iar în obiectivul autorului în volumul promis, consacrat elementelor autohtone din română ce nu au un corespondent în albaneză (vezi p. 101). Mult mai indicat ar fi fost să nu se reia toată discuţia de la D. Cantemir încoace, ci să se prezinte — mai pe larg, ceva mai obiectiv şi în termeni mai academici — rezultatele cercetărilor recente, operaţie pe care I. I. Russu ar fi fost singurul sau, poate, printre puţinii în măsură s-o întreprindă. Fără îndoială, se poate proceda şi aşa cum a făcut autorul, dar această practică este admisibilă, după noi, numai atunci cînd monografia s-ar adresa exclusiv publicului larg sau chiar specialiştilor (cu condiţia ca aceştia din urmă să nu cunoască *Limba traco-dacilor*, orice ediţie, sau *Illirii*...etc.). În caz contrar, discuţia ia proporţii prea mari, inutile, repetiţiile sînt inevitabile, sfîrşitul nu pare să vină vreodată. Aceasta nu înseamnă că notele din paragraful introductiv, rezervat istoricului cercetărilor ca şi cele din capitolele următoare (partea I) ar fi total inutile : într-un anumit sens ele le întregesc, pe alocuri, pe cele cuprinse în lucrările anterioare ale lui I. I. Russu. Spre dezolarea lui, specialistul nu găseşte nimic nou şi necunoscut în aceste paragrafe, vreun gînd sau idee originală, nouă, în afară de tonul ironic şi de interpretarea subiectivă a contribuţiilor aduse de alţi cercetători români (şi străini) din secolul al XX-lea, mai cu seamă din zilele noastre.

În paragraful I (partea I, p. 13 — 47), rezervat, după cum am mai spus, *istoricului cercetărilor*, I. I. Russu expune diversele păreri privitoare la raporturile etnolingvistice româno-albaneze şi substrat începînd cu D. Cantemir şi terminînd cu H. Mihăescu, despre care însă nu se vorbeşte aici, deşi ar trebui, judecînd şi după cuprins (vezi p. 7), ci în paragraful III (partea I, p. 86 — 87)[3]. În afară de aceasta, lipsa de sistematizare se manifestă şi mai pregnant în faptul că despre cîţiva lingvişti (W. Meyer-Lübke, S. Puşcariu, G. Giuglea, A. Graur şi E. Çabej) se vorbeşte în două locuri diferite (după fişe grupate cronologic)

---

[2] Vezi recenzia noastră în SCL XXI, 1970, 1, p. 83 — 92.

[3] Consacrat cuvintelor romanice comune albanezei şi românei.

şi chiar trei (cazul lui Th. Capidan), cînd mult mai corect ar fi fost ca teoriile şi contribuţiile fiecăruia dintre ei să fie examinate în ansamblu, o singură dată, pentru a degaja concepţia lor generală asupra rolului factorului etnologic în procesul de constituire a limbii şi poporului român.

În paragraful II al primei părţi (p. 48 — 77) ni se vorbeşte de populaţiile autohtone în Peninsula Balcanică şi Dacia, expunerea începînd cu *ilirii*. Deşi multe din aceste fapte nu reprezintă decît un rezumat al monografiei anterioare a lui I. I. Russu despre iliri, întrucît ele apar şi aici, vom face, în continuare, cîteva observaţii, sugerate de conţinutul materialului expus de autor:

1. În privinţa *foneticii* limbilor iliră şi traco-dacă, nu este corect să se spună (p. 53, 100) că sistemul celor două idiomuri ar fi identic [4].

2. De vreme ce fonetica limbii ilire a fost dedusă din materialul onomastic, nu prea găsim justificată aprecierea acestuia ca ,,surogat lingvistic'' (p. 53).

În legătură cu populaţiile şi limba *traco-geto-dacilor* (p. 54 — 61) am remarca următoarele:

1. Mărturiile de care dispunem în prezent, cînd nu mai sînt valabile chiar toate ideile formulate în secolul al XIX-lea şi prima jumătate a celui în care trăim, ca şi achiziţiile mai noi ale lingvisticii comparativ-istorice, ne obligă să diferenţiem limba *tracă propriu-zisă* de cea *daco-getică*. Comparînd evoluţia sunetelor indo-europene în daco-moesiană şi tracă, ajungem la constatarea că, în afară de asemănări, sistemele lor fonologice se caracterizează şi prin deosebiri frapante [5]. Este evident că traca, daca, ilira şi frigiana constituie limbi diferite [6].

2. La p. 61, relevînd persistenţa elementelor toponimice trace, I. I. Russu face afirmaţia că majoritatea hidronimelor şi a numelor de localităţi s-au perpetuat ,,cu fonetism slavon''; ceva mai jos numele *slavon* reapare; singurul termen corect aici ar fi *slav*, căci denumirea *slavon* are altă accepţie, este aplicată unei alte realităţi.

3. La aceeaşi pagină ni se spune că unele nume de ape trace s-au conservat în limba română ,,cu fonetism slavon'' (*Olt, Criş, Mureş, Someş, Timiş*). În lumina datelor cuprinse în ILR, vol. II, p. 361 — 362, afirmaţia aceasta trebuie revizuită [7].

În legătură cu r o m a n i z a r e a i l i r i l o r ş i a t r a c o - d a c i l o r (p. 67 — 77) sînt de reţinut unele fapte valoroase, nu însă întotdeauna noi, remarcate judicios de I. I. Russu. Ne reţine atenţia — mai cu seamă — indicarea sumară, e drept, a tuturor factorilor romanizării populaţiilor provinciale (inclusiv cele traco-dace şi ilire) (vezi p. 69), intensitatea acestui proces (mai intens, datorită spaţiului şi timpului, la iliri) şi etapele de producere a lui (mai întîi, prin înlocuirea antroponimelor, iar apoi şi a limbii vorbite de neamurile autohtone) (vezi, de pildă p. 70 — 71), efectele romanizării timpurii în Moesia, Dalmaţia etc. (vezi p. 71 — 73). Nu credem, în schimb, că autorul ar putea avea dreptate cînd face afirmaţii ca cele de la p. 72 — 73, unde citim: ,,Din cauză însă că ilira şi traca (resp. alte idiomuri preromane din spaţiul carpato-balcanic) sînt cunoscute atît de puţin şi lacunos, ca şi din cauza

---

[4] Cf. *Istoria limbii române* (în continuare, ILR), vol. II, Bucureşti, 1969, p. 317.

[5] Cf., de pildă, ILR, II, p. 313 — 314. În privinţa *graniţei şi a afinităţilor dintre iliri şi traci* vezi şi cele spuse de autor la p. 62 — 67.

[6] Cf. şi Vladimir Georgiev, *The Genesis of the Balkan Peoples*, în ,,The Slavonic and East European Review'', vol. XLIV, nr. 103, iulie 1966, p. 285 — 297.

[7] Vezi şi V. Georgiev, *Theiss, Temes, Maros, Szamos* (*Herkunft und Bildung*), în ,,Beiträge zur Namenforschung'', 12, 1961, p. 87 — 95. În legătură cu raporturile lingvistice dintre *tracă* şi *iliră*, vezi studiul aceluiaşi autor: *Thrace et illyrien*, în ,,Balkansko ezikoznanie''(,,Linguistique balkanique'') (în continuare, LB), VI, Sofia, 1963, p. 71 — 74. Cf. concluzia de la p. 74, unde lingvistul bulgar ne spune, în baza toponimiei, a hidronimiei, antroponimiei şi a sistemului de formare a numelor de persoană, că traca şi ilira nu sînt îndeaproape înrudite, divergenţele dintre cele două idiomuri indo-europene fiind aproximativ asemănătoare cu deosebirile ce există între *iraniană* şi *latină*.

confuziilor frecvente şi destul de grave făcute de unii balcanologi pînă acum, nu s-a putut stabili aproape nimic în privința influenței specifice pe care substratul iliric şi cel traco-getic au exercitat-o asupra romanității (limbii) balcanice şi carpato-dunărene, în primul rînd sub raport lexical". Dar este mai mult decît evident că tocmai în vocabular cunoaştem cîteva lucruri sigure (vezi şi cele spuse de autor în *Precuvîntare*, p. 5), ce atestă indiscutabila influență etnolingvistică tracă, daco-moesiană sau iliră. De aceea, noi sîntem înclinați a respinge, întrucît nu corespunde cu realitatea, şi altă afirmație a lui I. I. Russu, după care „nu se poate stabili nici măcar cu largă aproximație aportul propriu-zis etnic-social şi lingvistic al bazei de tip ilir, tracic, getic etc.".

Foarte multe lucruri sînt de spus, mai ales de precizat şi de reformulat, în legătură cu capitolul următor al cărții, consacrat l i m b i i r o m â n e, l i m b i l o r b a l c a n i c e ş i s u b s t r a t u l u i (p. 78 — 101).

1. Se impune, din capul locului, precizarea că apartenența limbii române la aşa-zisa *uniune lingvistică balcanică* (i-am putea spune, cu un termen mai corect, *sud-est-europeană*), nu înseamnă şi acceptarea ideii că graiul nostru ar fi debitor limbii albaneze „cu unele elemente fonetice, lexicale şi morfeme" (p. 78). Este vorba, aici, de fapt, de *identități structurale*, provenite, în parte, independent, în parte, ca urmare a contactului existent, în regiunea amintită, din timpuri foarte vechi. Este, apoi, greşit să se spună, despre cunoscuta carte a lui Kr. Sandfeld[8], că autorul ei a constatat (sau numai a avut impresia) „un număr de trăsături (comune acestor idiomuri) fonetice, morfologice, lexicale şi sintactice...". Dar asemenea elemente există în mod real, nu sînt ficțiuni şi, în consecință, ele cad, obiectiv, sub observația specialistului, care nu le poate ignora şi este, deci, obligat să le constate, eventual să le descrie ori să le explice originea, funcțiunea etc. Interpretarea faptelor este însă altceva decît ființarea lor în sistem. Ideea de *uniune lingvistică* nu poate fi tăgăduită, oricît am vrea. Ea nu împietează cu nimic asupra esenței latine a limbii noastre, care şi-a păstrat caracterul, în ciuda tuturor influențelor (inclusiv a celor autohtone sau slave, a bulgarei, sîrbo-croatei etc.). Trimiteri ca cele de la p. 80, nota 6, la unii autori care nu au acceptat ideea *uniunii lingvistice balcanice*, nu sînt în măsură să afecteze realitatea noțiunii în cauză. În acelaşi timp, trebuie spus că listei cu a d v e r s a r i i u n i u n i i i se poate ataşa alta cu a d e p ț i i ei, mai numeroşi şi tot aşa de iluştri, începînd cu Trubetzkoy[9]. Desigur, conceptul de *lingvistică balcanică* nu este de aceeaşi ordine cu cel de *lingvistică indo-europeană, romanică* ori *slavă*. Nu avem aici i d e n t i t ă ț i g e n e a l o g i c e, ci, aşa cum am mai spus, exclusiv s t r u c t u r a l e, ce pot fi descrise cu mijloacele lingvisticii tipologice. Deci, n u î n r u d i r e, dar nici numai î m p r u m u t u r i sau i n f l u e n ț e, exagerate, evident, de Kr. Sandfeld, care, în schimb, nu a observat rolul decisiv jucat de substrat în Balcani. Dar ideea *lingvisticii balcanice* poate fi menținută chiar şi în cazul cînd nu se admite persistența unor serioase relicve de la populațiile autohtone. Este, însă, revelator faptul că, după o discuție care nu prea promitea să sfîrşească, cu contraziceri vădite, tracologul şi ilirologul clujean ajunge, totuşi, cu sprijinul lui S. Puşcariu, la înțelegerea aproape exactă a esenței termenului incriminant: „Termenul « lingvistică balcanică » apare îndreptățit numai întrucît exprimă scurt şi pregnant ca de ex. cel de « filologie clasică » — un caz de convergență". Dacă se acceptă ideea, nu văd nici eu utilă „anatema lansată de I. I. Russu asupra «uniunii lingvistice » balcanice..."[10].

2. Afirmația după care sunetul *ă* nu provine din substrat (vezi p. 81, 85) trebuie revăzută (în lumina unui studiu mai vechi al lui C. Poghirc[11]), căci există, se pare, un suport serios în materialul de limbă transmis (o confirmare găsim în ILR, II, p. 320).

[8] *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930.

[9] Vezi *Les problèmes fondamentaux de la linguistique balkanique*, Sofia, 1966.

[10] Al. Rosetti, *Chestiuni de metodă*, în FD, III, 1961, p. 63 — 65.

[11] *Vocalele româneşti ă, alb. ë, bulg.* ъ *şi oscilația* a/e *în grafia cuvintelor trace*, în SCL XI, 1960, p. 657 — 660; cf şi varianta în limba franceză publicată în St. Cl III, 1961, p, 33 — 37.

3. În ceea ce priveşte *rotacismul* (*n* intervocalic trecut la *r*), I. I. Russu se raliază părerii că acest fenomen dialectal în română şi albaneză „este de dată tîrzie" (p. 81). În schimb, la p. 22 autorul acceptă ideea lui B. P. Hasdeu, cum că fenomenul „se explică prin comunitatea substratului preroman". Credem că aceste puncte de vedere trebuie puse de acord într-o eventuală nouă ediţie a monografiei.

4. Noi considerăm că există şanse de a explica prin substrat şi transformarea *cs* > *ps*, *ct* > *pt* (vezi şi ILR, II, p. 322 — 323). În general, în materie de sunete influenţa factorului autohton este, adeseori, pe deplin justificată [12].

5. În privinţa conservării n e u t r u l u i în română — fenomen pus de unii pe seama substratului — s-ar putea invoca aici cîteva fapte concludente, ce vin în sprijinul acestei ipoteze[13].

6. Nu considerăm că autorul a fost îndreptăţit să facă afirmaţii de felul celei de la p. 82, nota 12, unde despre lingvişti ca N. Andriotis, C. Kourmoulis, A. Rosetti, E. Çabej, V. Georgiev, I. Pudić şi S. B. Bernstein ni se spune că „sînt deopotrivă de puţin familiarizaţi cu etimologia şi cu adevăratele probleme ale comparatisticii indo-europene şi ale substratului lexical în limba română şi în celelalte limbi « balcanice »".

7. Personal, nu credem justificată includerea, într-o monografie dedicată e l e m e n t e l o r a u t o h t o n e, c o m u n e r o m â n e i c u a l b a n e z a, a unui paragraf despre cuvintele romanice în cele două idiomuri (p. 86 — 88), mai ales că împrumuturile latineşti din albaneză seamănă foarte puţin cu elementele latine ale limbii române (vezi p. 87, nota). Din aceleaşi considerente nu vedem utilă nici adăugarea paragrafului 3. *Cuvinte autohtone inexistente în albaneză* (p. 91 — 101), mai cu seamă că discuţia şi informaţiile, în formulări aproape identice, privind acest lot lexical pot fi găsite în lucrările precitate ale lui I. I. Russu.

8. Nu ştim dacă am putea accepta aprecieri ca cele întîlnite de mine la p. 44, nota, despre contribuţiile din ultimii ani privitoare la limba traco-dacilor şi la substratul limbii române. În acelaşi timp, în ceea ce priveşte menţiunea lui I. I. Russu (p. 78, nota), cum că unele studii consacrate substratului limbii române şi apărute după publicarea de către autor a unui articol în CL, VII, 1962, p. 107 — 127 şi etichetate, acum, drept „repetări în variante diferite a unor tabele de cuvinte şi de păreri vechi care nu prea ţin pas cu cercetarea actuală din ţara noastră", ne-ám permite să observăm că aceste aprecieri sînt pe de-a-ntregul subiective, nu corespund cu realitatea ştiinţifică dezbătută în lucrările avute în vedere.

Din discuţia purtată de autorul clujean în legătură cu elementele autohtone din limba română, comune cu albaneza, reţinem ideea că ele nu sînt împrumuturi. Tot traco-dace trebuie considerate şi cele aproximativ 100 de cuvinte „sigure sau probabile autohtone (preromane) care lipsesc în albaneză" (p. 101 ; tot acolo este reprodusă şi lista lor).

Un capitol special a fost dedicat, în monografia de faţă, analizei *substratului etno-lingvistic şi formării limbii române* (p. 102 — 126), unde I. I. Russu ne prezintă, mai întîi, o clasificare semantică şi dialectală a cuvintelor autohtone comune cu albaneza (vezi p. 103 — 108), apoi raportul dintre limba latină şi substrat (p. 108 — 114), continuînd cu o analogie din Romania apuseană (elemente de substrat celtic în limba franceză) (p. 114 — 116), pentru a insista, în final, asupra formării limbii române (p. 116 — 126).

Nou şi foarte interesant este paragraful afectat r e p a r t i z ă r i i p e g r u p e s e m a n t i c e ş i d i a l e c t e a elementelor lexicale autohtone pe care limba română le are în comun cu albaneza. Fără a exagera, va trebui să recunoaştem că materialul cuprins aici (p. 103 — 108) este cea mai valoroasă parte de c o n t r i b u ţ i e n o u ă (în comparaţie cu cercetările anterioare ale lui I. I. Russu) dintre cele 126 de pagini cît are prima parte a cărţii. Un lucru rămîne însă pe deplin dovedit de autor : în limba română există o puternică influenţă

---

[12] Cf. A. Vraciu, *Precizări în legătură cu elementul autohton din limba română*, în LR XIX, 1970, 2, p. 101 — 116.

[13] Cf. ILR, II, p. 215, 325 ; vezi, în plus, studiul lui M. A. Cabinskij, *Avtoxtonnye elementy v moldavskom jazyke*, în „Voprosy jazykoznanija", V, 1956, nr. 1, p. 86 — 87.

lexicală din partea substratului (mult mai puternică decît în alte idiomuri neolatine). De aici rezultă că pe teritoriul unde s-au constituit limba și poporul nostru populația preromană se afla în număr deosebit de mare, trăia, deci, în mase compacte (vezi p. 111 — 113, 116) și că acest fond era omogen (vezi p. 114, 125).

După cum am mai spus, mult mai important este, pentru specialist, r e p e r t o r i u l de cuvinte preromane comune limbilor română și albaneză, deci partea a doua a acestei monografii, adică acel stoc lexical indo-european moștenit, care nu a fost împrumutat. În legătură cu criteriile de clasificare și de expunere, trebuie spus că acest material a fost sistematizat în mod exemplar, fiind foarte util cercetătorilor, care găsesc aici, la fiecare cuvînt, în ordine alfabetică, indicații privind f o r m a principală și cele secundare, s e n s u r i l e, în ordinea importanței sau a vechimii, cu traducerea franceză, d e r i v a t e l e nominale și verbale, formele d i a l e c t a l e, î m p r u m u t u r i l e în limbile vecine, forma a l b a n e z ă corespunzătoare, b i b l i o g r a f i a, în ordinea cronologică a apariției etimologiei propuse și, în sfîrșit, analiza formală (fonetică-morfologică) și semantică a cuvîntului și s o l u ț i a e t i m o l o g i c ă, ori propuneri și presupuneri în acest sens. Astfel, specialistul va găsi, aici (p. 129 — 216), răspunsuri etimologice privitoare la cuvintele următoare: *abure, argea, balaur, baligă, baltă, barz, bască, brad, brîu, brustur(e), bucura, bunget, buză, căpușă, căputa, cătun, copac, cruța, curma, curpen, cursă, daș, dărîma, druete, fărîmă, gard, gardină, gata, gălbează, ghimpe, ghioagă, ghionoaie, grapă, gresie, groapă, grumaz, grunz, gușă, mal, mazăre, măgură, mărat, mătură, mînz, moș, mugure, murg, năpîrcă, păstaie, pîrîu, pururea, rînză, sarbăd, scăpăra, scrum, scula, sîmbure, spînz, sterp, strepede, strungă, șale, șopîrlă, șut, țap, țarc, vatră, vătui, viezure, zgardă* și *zgîria*[14], considerate ca avînd un corespondent sigur în albaneză, la care se mai adaugă alte trei cuvinte (*baci, căciulă, ceafă*), ce nu pot fi clasificate cu deplină certitudine în rîndul elementelor lexicale transmise din substrat, ele aflîndu-se în eventualitatea de a fi împrumuturi din română (*baci, căciulă*) sau turcă (*ceafă*). E drept, în comparație cu vol. II din ILR, p. 335 — 354, lista întocmită de I. I. Russu ar putea să pară unora prea mică (71 de cuvinte față de 104, cîte atribuie substratului C. Poghirc, autorul capitolului respectiv din *Tratat*). Fără îndoială, nu trebuie să credem că toate cuvintele considerate comune cu albaneza și taxate în consecință provin cu certitudine din substrat[15]. În orice caz, pentru continuarea discuției vom semnala, în cele ce urmează, cuvintele ce apar în plus în ILR, II: *abeș, amurg, aș(i)!, baci* (dat ca sigur, nu cu rezerve, ca la I. I. Russu), *bară, băl* (*bălan, bălaș*), *bîlc, bîr, boreasă, buc, bumb* (*bumbărează*), *burduf, căciulă, ceafă* (ambele date ca sigure), *cioară, cioc, ciucă, ciuf*[16], *ciump, ciupi, coacăză, codru, colibă, copil, droaie, fluier, ghiuj, gogă, hameș, hututui, -e, jumătate, lehăi, lete, leurdă, mare, măgar, mărar, mire, murg, mușcoi* (*mîșcoi*), *noian, pupăză, rață, spîrc, spuză, știră, ț(e)apă, urdă* și *zară*. Pe de altă parte, în repertoriul lui I. I. Russu figurează și cuvinte — mult mai puține — pe care nu le găsim în ILR, II: *căputa, cruța, curma, dărîma, gardină, ghioagă, mărat, mătură, păstaie, pururea, scula, sterp, șale, vătui* și *zgîria*, deci, așa cum remarcam și cu alt prilej[17], nepotriviri semnificative între un autor și altul (în cazul de față, exclusiv în grupa elementelor lexicale autohtone, comune cu albaneza).

După ce ne prezintă — în modul arătat mai sus — materialul lexical și etimologia cuvintelor de substrat comune în română și albaneză, I. I. Russu expune, într-un paragraf special.

---

[14] I. I. Russu distinge aici (cf. p. 219) un număr de 18 cuvinte cu etimologie neidentificată sau foarte îndoielnică (*balaur, baligă, bucura, măgură, mazăre, mătură, mugure, murg, năpîrcă, rînză, sarbăd, scăpăra, scrum, sîmbure, spînz, strepede, șopîrlă* și *șut* (=*ciut*).

[15] Vezi A. Vraciu în CL XIV, 1969, 2, p. 360—369; LR XIX, 1970, nr. 2, p. 101—116.

[16] E drept, la p. 368 acest termen este pus de M. Isbășescu pe seama influenței germanice.

[17] Vezi nota 15.

evoluţia formală a acestor unităţi de vocabular, de la faza indo-europeană la faza tracă (romană), stabilind r ă d ă c i n i l e şi explicînd transformările fonetice, pentru a insista, în continuare, asupra elementelor derivării (p. 217 — 223), apoi de la fază traco-dacică la limba română de azi (în fonetică şi derivare). Numeroase sînt, de bună seamă, problemele pe care le ridică acest capitol al cărţii, dar nu putem releva decît unele aici :

1. Dacă în legătură cu mărturiile istorice privitoare la traco-daci şi iliri autorul ne furnizează material abundent, în partea I a monografiei, el este, în schimb, mult mai zgîrcit cu faptele lingvistice petrecute de la faza indo-europeană la cea autohtonă,

2. Nu putem accepta că substratul anteroman din română, potrivit cu terminologia autorului, *traco-dac*, poate fi ,,eventual iliric" (p. 220; cf. şi p. 221, 222); în alte locuri (de ex., la p. 92 şi 117), I. I. Russu foloseşte pentru elementele autohtone ale limbii române chiar denumirea *traco-ilir*, de mult depăşită, traca fiind asemănătoare, dar şi foarte diferită de iliră.

3. Pentru cuvintele noastre autohtone nu era indicată adoptarea termenului *albaneze* (p. 220), fără ghilimele măcar, ceea ce poate da naştere la nedumeriri.

4. Pentru f o n e t i c a indo-europeană (vezi p. 220, nota) s-au folosit exclusiv lucrări ,,clasice" (generaţia Brugmann), fără să se ţină seama de cercetările mai noi, care au schimbat radical multe din concepţiile anterioare privind indo-europeana comună şi evoluţia ei în dialecte.

5. În ceea ce priveşte elementele lexicale albano-române, după părerea autorului, din stocul de 71 cuvinte, ,,abia 6 pot fi identificate cu oarecare aproximaţie şi rezervă între resturile de limbă traco-dace: *argea, dărîma*(?), *gard, strungă, ţarc, vătui*" (p. 222). După cum am mai spus, credem că substratul limbii române ar trebui definit drept *daco-moesian*[18] (nu *traco-dac*), iar numărul cuvintelor româneşti apropiate de cuvinte atestate în vestigiile acestui idiom sau ale altor limbi vechi balcanice depăşeşte cu mult cifra indicată de I. I. Russu, ridicîndu-se la aproximativ 35[19]: *adaru, adămană, argea, bală, baltă, băl* (*bălăş, băloş, bălai, bălan, bal'u*), *broancă, brustur*(*e*), *bumb, burduf, buză, carîmb*(*ă*), *colibă, druete, drum, dolcă, ghiuj, gorun, hojma, jelţ, laţe, mal, măldac, mazăre, mic, mînz, murg, -ă, rămf, scai, scăpăra, strungă, şiroadă, trişcă, zimbru* şi *zîrnă*. În orice caz, lotul acesta de cuvinte nu poate fi redus numai la 6 termeni: judecînd după materialul de limbă transmis, el trebuie să fie ceva mai mare (poate, nu chiar 35, cum se consideră în ILR, II)[20].

Acestea sînt, în linii generale şi în amănunt, contribuţiile — de mai mare sau mai mică însemnătate — erorile şi lipsurile[21], repetiţiile şi reluările ce ne întîmpină în noua şi inegala (dacă ne gîndim la ambele ei părţi) monografie a prof. I. I. Russu. Eliminînd tot ceea ce autorul a avut prilejul să releve cu alte ocazii (în lucrări anterioare), deci acest balast inutil şi împovorător din prima parte a cărţii (de vreme ce, cum am mai remarcat, majoritatea ideilor şi informaţiilor, cu excepţia p. 103 — 108 şi a altor cîteva), rămîne, ca foarte valoros pentru cercetător şi indispensabil, repertoriul din partea a II-a, în care, cu toate discuţiile ce pot fi purtate în legătură cu etimologia termenilor autohtoni comuni cu albaneza, găsim întruchipat rezultatul unei activităţi îndelungate şi impunătoare.

---

[18] Cf şi ILR, II, p. 313 şi urm.; A. Vraciu, *Problema elementului autohton în limba română*, în ,,Tribuna Şcolii Argeşene", 1970, [nr. 2], p. 42 — 48.

[19] Cf. ILR, II, p. 327 — 335.

[20] Cf şi recenzia noastră în LR XIX, 1970, nr. 5, p. 489 — 498.

[21] Notez aici două observaţii mai mărunte: Pe supracopertă sînt reproduse 10 cuvinte autohtone din limba română, însoţite de corespondentele lor albaneze: primele două echivalente au fost însă redate inexact, şi anume *mal'*, în loc de, corect *mall* (vezi *Fjallor i gjuhës shqipë*, Tirana, 1954, p. 288) şi *mës*, pentru *mëz* (vezi *op. cit.*, p. 312); tot astfel, la p. 90, I. I. Russu scrie *bres*, în loc de *brez* (vezi *op. cit.*, p. 46); la p. 118, autorul pune semn de identitate între elementele *slavone* şi *paleoslave* ale limbii române; cei doi termeni nu sînt sinonimici; cf. şi p. 121: ,,particularităţi vechi slavone ale graiului nostru...".

Specialistul în lingvistică generală află aici unele idei importante privind rolul şi valoarea explicaţiilor prin factorul etnologic, problema contactului dintre limbi şi efectele bilingvismului.

Specialistul în lingvistica indo-europeană găseşte în cartea de faţă un material interesant referitor la diverse limbi din Peninsula Balcanică în raporturile lor cu indo-europeana primitivă şi cu alte limbi din aceeaşi familie.

Specialistul în istoria limbii române, la fel ca şi albanologul, pot urmări mai bine acum, cînd au la îndemînă prezenta preţioasă cercetare a lui I. I. Russu, natura raporturilor dintre cele două limbi, ca şi perpetuarea aceluiaşi substrat în dezvoltarea lor ulterioară.

În sfîrşit, specialistul în istoria limbii române intră în posesia unor informaţii utile privitoare atît la procesul de formare a limbii şi poporului român (faza primitivă), cît şi la cunoaşterea etimologiei acelui stoc de cuvinte preromane, pentru care există un corespondent în albaneză.

Septembrie 1970

A. Vraciu,

Universitatea Al. I. Cuza, Iaşi,
Calea 23 August 11

PIERRE GUIRAUD, *Essais de stylistique*, Paris, 1969, Klincksieck, 283 p.

A intrat în tradiţia lingvisticii franceze ca la un moment dat al dezvoltării sale să facă bilanţul cercetărilor dintr-un anumit domeniu.

Aşa se explică şi apariţia — din anul 1969 — a revistei ,,Langue française'', instrument de lucru sintetic şi pedagogic, ale cărei prime patru numere au fost consacrate sintaxei (februarie 1969), lexicului (mai 1969), stilisticii (septembrie 1969) şi semanticii (decembrie 1969).

Noua colecţie inaugurată la Klincksieck sub direcţia lui Pierre Guiraud şi Alain Rey, intitulată ,,Initiation à la Linguistique'', îşi propune tocmai să grupeze în jurul unei discipline sau probleme majore de lingvistică modernă concluzii sintetice de metodă, orientare, tendinţe şi rezultate ce trebuie sistematizate şi făcute cunoscute atît specialiştilor cît şi tuturor celor interesaţi de progresele lingvisticii ca ştiinţă pilot a contemporaneităţii.

Inaugurînd seria, Pierre Guiraud reuneşte în lucrarea de care ne ocupăm articole, conferinţe, cursuri axate pe probleme de stilistică franceză. Influenţate de Bally, Spitzer, Bachelard şi Jakobson, reflecţiile sale tratează problemele de stil în termenii unei lingvistici structurale şi funcţionale devenite clasice.

Nu mai puţin găsim în aceste studii observaţii asupra structurilor elementare ale lexicului, în spiritul acelor *Structures étymologiques du lexique français* (Larousse, Paris, 1967), tinzînd la o sinteză între structuralism şi lingvistică istorică.

În prima parte (*Problèmes et méthodes*), P. Guiraud tratează teoretic problema raporturilor dintre lingvistică şi critica literară, dintre limbă şi stil, dintre retorică şi stilistică. Stabileşte două mari tipuri de stilistică : o stilistică a vorbirii numită stilistică textuală, critică stilistică menită să descrie şi interpreteze efectele de stil în contextul lor particular şi o stilistică a limbii, avînd ca obiect clasarea efectelor de stil conform categoriilor care le dau naştere. Stilistica lim-

bii este triplă : stilistică descriptivă, stilistică funcțională, stilistică genetică. Cele patru puncte de vedere se găsesc rar izolat, ele colaborînd în funcție de opera studiată și de cercetarea întreprinsă.

Partea a doua (*Le Vocabulaire: Les Champs stylistiques*) este consacrată studiului unor cîmpuri stilistice ; p r ă p a s t i a la Baudelaire, a z u r u l la Mallarmé, u m b r a la Valéry. Structura lexicală a volumului *Les Fleurs du Mal* se repartizează pe patru mari linii de forță care delimitează universul baudelairian : c e r u l , i n f e r n u l , p ă m î n t u l , v i s u l .

Partea a treia (*La Grammaire: Temps, espace et littérature*) aplică tezele lui R. Jakobson potrivit cărora formele gramaticale determină modul de comunicare și sensul intim al viziunii despre lume închise în opera literară cod.

Existența unui sistem complex al timpurilor și a categoriei jakobsoniene de „embrayeurs", semne a căror funcție este de a defini raporturile dintre locutori și obiectul discursului reprezintă cele două aspecte gramaticale, definitorii pentru orice teorie stilistică literară. Analiza raportului dialectic dintre timpul narativ și cel dramatic, trecerea de la primul la cel de al doilea este făcută pe baza unor scene-cheie din tragedia lui Racine, *Phèdre*; iar simbolistica timpului liric, primatul prezentului în poezia lirică este demonstrată prin două poeme complementare datorate lui Baudelaire : *Parfum exotique* (XXIII) și *La Chevelure* (XXIV).

Prin studiul *Le démonstratif épique dans la „Chanson de Roland"*, P. Guiraud a vrut să dovedească, pe de o parte că analiza unui „embrayeur" spațial de tipul demonstrativului ține de aceeași problematică ca și timpul, iar pe de alta că punctul de vedere gramatical conduce la interpretări stilistice, gramatica și stilistica completîndu-se organic.

Ultima parte (*Métrique et expressivité*) tratează probleme legate de codul metricii franceze, precum : semiologia expresiei poetice, estetica versului francez, rima și sursele medievale ale poeziei formale, metrica poemelor verlainiene din *Romances sans paroles*.

Am fi dorit desigur să găsim la sfîrșitul acestui volum concluzii teoretice privind direcțiile de cercetare ce se deschid în stilistica franceză, posibilitățile de formalizare a unor concepte stilistice clasice și poate o situare a cercetărilor de stilistică franceză în ansamblul acestei discipline lingvistice.

Octombrie 1970

Mariana Tuțescu,

Facultatea de limbi romanice și clasice, București, Str. Ed. Quinet 7

ALAIN REY, *La lexicologie*, Paris, 1970, Klincksieck, 323 p.

Cel de al doilea volum al colecției „Initiation à la Linguistique" este o culegere de texte cu caracter istoric, reprezentînd un bilanț al cercetării în domeniul lexical.

De aici — subtitlul de *Lectures*, compendiu de texte cronologic semnificative, prezentate, traduse, comentate, confruntate și structurate cu finețe de Alain Rey în jurul unei probleme cheie pentru a scoate în evidență specificul, originea, evoluția, postulatele, metodologia și perspectivele lexicologiei.

Lucrarea cuprinde trei mari părți. În prima, consacrată genezei intelectuale ale lexicologiei, se trec în revistă concepțiile emise în antichitate despre cuvînt, concepții strîns legate

de istoria scrierii, cea a lingvisticii şi a gîndirii. Analiza limbajului şi a limbii este pînă în secolul al XIX-lea esenţialmente lexicologică, gramatica însăşi fiind concepută ca o construcţie de elemente separate, de cuvinte. Dacă lui Pānini i se datorează crearea unei gramatici de reguli formale (sutas), a celei dintîi morfologii, Aristotel este — după Alain Rey — primul maestru al semanticii. Interesantă ni se pare atitudinea autorului de a stabili filiaţii de concepţii la lexicologi dintre cei mai diferiţi : du Marsais, Darmesteter şi Bréal reprezintă o lexicologie intuitiv psihologică concepută ca un ,,vast catalog'' şi structurată pe valorile lexicale ale cuvintelor ca unităţi izolate, polisemice.

Cea de a doua parte (*Le lexique dans la langue: unités et relations*) este consacrată inserării lexicologiei în lingvistica secolului al XX-lea. Dacă pînă în secolul al XIX-lea tema majoră a gîndirii lexicologice era c u v î n t u l c a s e m n, lingvistica modernă a considerat — începînd cu F. de Saussure şi L. Bloomfield — că în sistemul limbii, lexicul face parte din gramatică.

Punînd probleme ca : viziunea asupra lexicului, funcţii şi relaţii în lexic, arbitrariul şi motivarea semnelor lexicale, unitatea lexicală, relaţiile stabilite în interiorul structurilor lexicale, Alain Rey reproduce textele ,,clasice'' ale structuralismului european, ale glosematicii sau descriptivismului american.

Reunind apoi textele revelatorii pentru relaţiile dintre formele limbii şi mediul uman şi natural, A. Rey schiţează probleme legate de lexicologia diacronică şi etimologie aşa cum apar acestea în concepţiile lui W. von Wartburg, K. Baldinger, P. Guiraud, Meillet, Bréal şi Matoré. Nu sînt neglijate nici realităţile extralingvistice prezente în şcoala ,,Wörter und Sachen'' sau relaţia lexic—cultură, structurile mentale ale lui B. L. Whorf ca şi implicaţiile psihologice ale tezei acestuia, problema grupurilor sociale şi limbajelor tehnice, contactul dintre limbi, posibilităţile de comunicabilitate întregind imaginea despre influenţa limbii asupra viziunii despre lume.

Pertinentă pentru direcţiile actuale în lexicologie ni se pare ultima parte a lucrării, unde se trec în revistă caracterele cercetării lexicologice contemporane, axate pe teme ca : lexicologia şi semantica modernă — caracterizare sintetică a semanticii componenţiale de tip B. Bottier sau J. Apresjan ; lexic, vocabular şi lingvistică cantitativă — tricotomie ilustrată în cercetările de statistică lexicală ale lui Ch. Muller, P. Guiraud sau A. Martinet ; lexic şi teoria comunicării — capitole în care sînt schiţate elementele constitutive ale unei lexicologii informaţionale ; unitatea lexicală în gramatica generativă, în sfîrşit, probleme de lexicologie aplicată : raporturile între lexicologie şi traducere, între pedagogie şi lexic.

Concluziile lucrării sugerează problemele, mereu deschise, puse de lexicologia actuală ca disciplină lingvistică. Reducerea lexicului la o mulţime de unităţi semnificante înseamnă recunoaşterea interdependenţei lui faţă de semantică. Pe de altă parte, suprapunerea componentei lexicale asupra celor sintactică şi semantică în teoria transformaţională rămîne unul din punctele slabe ale lexicologiei actuale.

Nu putem încheia aceste consideraţii fără a spune că aşteptăm cu interes apariţia celorlalte volume din această colecţie, volume datorate lui J.Cl.Chevalier, T.Slama-Cazacu, G. Mounin. I. Fonagy, W. F. Mackey şi prezentînd respectiv gramatica franceză, psiholingvistica, istoria lingvisticii, fonologia şi probleme de bilingvism.

Octombrie 1970

Mariana Tuţescu,

Facultatea de limbi romanice şi clasice, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

*** *Les machines dans la linguistique*. Colloque international sur la mécanisation et l'automation des recherches linguistiques. Prague, 1968, 336 p.

Sub acest titlu a apărut în Editura Academiei de Științe din Praga o culegere de articole care cuprinde lucrările ,,Colocviului internațional al specialiștilor în problemele de lexicografie și lexicologie mecanografică", organizat în comun de Academia de Științe din Praga și Academia de Științe din Berlin între 7 și 11 iunie 1966, la Praga.

După cum se specifică în prefață, invitația organizatorilor a fost adresată doar ,,aux collègues qui disposaient déjà de leurs propres laboratoires lexicographiques, ou avaient déjà achevés les préparatifs respectifs".

Volumul atestă participarea a 11 unități (centre de cercetare sau laboratoare din cadrul unor universități) a căror activitate este direct legată de tema aleasă : mecanizarea și automatizarea cercetărilor lingvistice în domeniul lexicografiei și al lexicologiei.

Caracterul relativ nou al unei asemenea întreprinderi explică nevoia aducerii în discuție a numeroase și variate probleme, întrucît principalul scop al acestui colocviu a fost ,,l'échange de notions et d'expériences",

După o prefață redactată în limba germană și franceză de E. Mater și J. Štindlová și după cuvîntările de inaugurare ale lui B. Havránek și F. Daneš urmează comunicările făcute la colocviu, grupate în 6 secțiuni :

Prima secțiune, intitulată ,,Les Rapports d'introduction", are drept scop să informeze auditoriul despre preocupările și realizările fiecărei unități participante la colocviu. Titlurile rapoartelor sînt edificatoare în ceea ce privește numele și activitatea unităților care au răspuns la invitația organizatorilor colocviului, și anume : *Centre pour l'automation de l'analyse linguistique* (C. A. A. L., Gallarate), p. 25 — 34, de R. Busa S. J., A. Zampolli ; *Laboratoire d'analyse statistique des langues anciennes de l'Université de Liège* (L. A. S. L. A.), p. 35 — 37, de A. Bodson ; *Literary and Linguistic Computing Centre, Cambridge*, p. 39 — 49, de R. Wisbey, M. F. Bott ; *Le Dictionnaire National Néerlandais, Leiden*, p. 49 — 51, de F. de Tollenaere ; *Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Besançon, Laboratoire d'Analyse Lexicologique de Centre d'Etude du Vocabulaire Français*, p. 51 — 65, de B. Quemada ; *Centre de la Recherche sur le Traitement Automatique de l'Information, Amsterdam*, p. 67 — 72, de L. M. C. J. Sicking ; *The Mechanolinguistic Centre of the Italian Institute at the University of Utrecht* (C. M. L. I. U.), p. 73 — 74, de M. Alinei ; *An Information Survey of Work Performed by the Group of Structural and Mathematical Linguistics at A. A. Potebnya's Linguistic Institute of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, Kiev*, p. 75 — 76, de V. I. Perebejnos ; *Report on Work in Computational Linguistics at the University of Göteborg*, p. 77 — 81, de S. Allén ; *Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin* (*D. D. R.*), *Komitee für maschinelle Informationsverarbeitung*, p. 83— 89, de E. Mater ; *Institut de la Langue Tchèque, Académie Tchécoslovaque de Sciences*, p. 91 — 92, de J. Štindlová.

În mod deosebit ne reține atenția activitatea Centrului pentru automatizarea analizei lingvistice, Gallarate. Domeniul cercetărilor cuprinde texte redactate în 9 limbi (latină, italiană, germană, engleză, ebraică, armeană, nabateană, greacă și rusă) și 4 alfabete (latin, ebraic, grec și chirilic). Obiectivele prime ale automatizării cercetărilor lingvistice acoperă 2 faze :

a) transcrierea textelor naturale pe benzi magnetice şi

b) întocmirea de indici [1] şi concordanţe[2] de cuvinte, de morfeme, de grafeme, de sintagme, de frecvenţe etc.

După cum arată autorii, cele două faze sînt ,,primordiale şi necesare pentru orice cercetare automatizată de lingvistică pură şi aplicată'' (p. 26).

Intenţia cercetătorilor de la acest centru (C. A. A. L.) este de a stabili, prin experienţele făcute, metcdologia, timpul şi costul necesar pentru a elabora cu mijloace electronice texte de mai multe milioane de cuvinte. În final va fi publicat, în volume, un sistem de indici şi de concordanţe care va constitui ,,un document obiectiv şi complet'' ıeferitor la caracteristicile lingvistice ale unui text sau autor şi ,,un instrument'' pentru cercetări ulterioare asupra acestui text sau autor.

În continuare, după ce precizează noţiunile de formă[3], cuvînt[4] şi lemma[5], autorul descrie în succesiunea lor principalele faze în elaborarea cercetărilor făcute, adică : preeditarea, perforarea, lemmatizarea şi alegeıea automată a contextului pentru stabilirea concordanţei. Articolul se încheie cu descrierea structurii indicilor şi a concordanţelor care constituie rezultatul final al unei prime faze din activitatea acestui centru.

În afară de datele privind domeniul de activitate, metodologia folosită şi rezultatele obţinute sau în curs de elaborare, rapoartele se referă şi la probleme de echipament tehnic necesar, precum şi la chestiuni de organizare.

Astfel raportul *Laboratoire d'analyse statistique des langues anciennes de l'Université de Liège* (L. A. S. L. A.) discută necesitatea şi importanţa creăıii din iniţiativa acestui laborator a unei organizaţii internaţionale pentru studiul limbilor vechi cu ajutorul ordinatorului. Autorul arată că constituirea acestei organizaţii a fost determinată de creşterea interesului mai multor ţări pentru cercetările automate în domeniul filologiei clasice.

Colaborarea internaţională este necesară pentru a evita studierea în paralel a aceloraşi texte sau ca să nu se facă eforturi pentru soluţionarea unor probleme tehnice deja rezolvate de către alte centre. Întrucît problemele tehnice sînt comune, Organizaţia internaţională pentru studiul limbilor clasice se adresează, în vederea colaborării, şi cercetătorilor din domeniul altor limbi.

Pe linia unei pledoarii pentru necesitatea colaborării internaţionale în problemele automatizării cercetărilor lingvistice se înscrie şi raportul intitulat : *Centre de la Recherche sur le Traitement Automatique de l'Information, Amsterdam.*

Arătînd că ,,les développements dans le domaine de l'automation sont à la fois si dynamiques et si compliqués qu'il n'y a qu'une seule solution pour atteindre le buts de l'Institut : la coopération'' (p. 67), autorul motivează nevoia de colaborare dintre acest centru şi T.A.L.F.[6].

În ciuda titlului, raportul se referă mai mult la scopul şi activitatea organizaţiei T.A.L.F. şi mai puţin la activitatea Centrului de automatizare de la Amsterdam, întrucît ea nu prezintă un ,,interes direct'' pentru participanţii la colocviu. Sînt semnalate doar cursurile pentru iniţierea în problemele automatizării a celor peste 1 000 de studenţi participanţi şi apariţia lunară a unei publicaţii conţinînd în rezumat întreaga literatură internaţională referitoare la tratamentul automat al informaţiei.

---

[1] *Indice* = aranjamentul alfabetic al cuvintelor dintr-un text.

[2] *Concordanţă* = indicele care prezintă într-o anumită ordine toate contextele fiecărui cuvînt dintr-un text (sau contextul cel mai semnificativ pentru sensul cuvîntului dat).

[3] *Formă* = un tip special de secvenţe de simboluri grafice delimitate prin spaţii goale sau semne de punctuaţie.

[4] *Cuvinte* = apariţiile individuale ale fiecărei forme.

[5] *Lemma* reprezintă formele reunite în aceeaşi paradigmă.

[6] T.A.L.F. (The Applied Linguistics Foundation) = un organ internaţional care se ocupă de cercetarea şi progresele din domeniul lingvistic.

În ceea ce priveşte activitatea T.A.L.F.-ului, între altele, raportul se referă la o problemă ce interesează mai ales institutele care publică în alte limbi decît limba maternă a autorului. Este vorba de determinarea automată a cuvintelor care lipsesc unui autor pentru a putea redacta corect într-o altă limbă decît cea maternă.

Mai întîi, prin sondaje efectuate pe texte foarte diferite prin aspectul lor calitativ, s-a stabilit în ce proporţie frecvenţa cuvintelor formează un criteriu pentru măsurarea debitului verbal. S-a ajuns astfel la concluzia că o bogăţie de circa 6 000 şi chiar 4 000 de cuvinte active este suficientă.

Pentru a se alege autorul care urmează să publice ceva, cei vizaţi se supun unei probe care constă în calcularea frecvenţei cuvintelor într-una din publicaţiile anterioare în limba aleasă. Comparînd rezultatele probei cu manualele pentru învăţarea acelei limbi, care se bazează pe circa 6 000 de cuvinte mai des folosite, se poate afla ce cuvinte-i lipsesc unui autor candidat pentru o cunoaştere activă a limbii străine în care ar urma să scrie. Pentru această operaţie nu e nevoie decît de dactilografierea pe cărţi sau benzi perforate a textelor alese şi apoi, pe baza unui program standard, un ansamblu electronic va rezolva restul.

Găsirea unei formule sigure care să fie folosită pentru probele la care vor fi supuşi autorii candidaţi trebuie să ţină seama de probleme ca: influenţa temei asupra textului examinat, caracterul textului (dacă e un articol de popularizare a ştiinţei sau se adresează specialiştilor), frecvenţa cuvintelor-cheie etc.

Autorul referatului arată că în soluţionarea unor astfel de probleme T.A.L.F. ţine seama de sugestiile şi rezultatele obţinute pretutindeni în experienţe similare.

Raportul privind activitatea Laboratorului de analiză lexicologică de la Besançon semnalează în special numeroasele realizări parţial concretizate într-un important număr de ,,publicaţii de lingvistică franceză şi lingvistică aplicată'' patronate de acest laborator, publicaţii menţionate într-un capitol special al volumului de faţă (p. 55 — 65).

Menţionînd că şi restul rapoartelor reţin atenţia prin problemele pe care le tratează şi prin procedeele propuse pentru rezolvarea lor, ne vom referi în continuare la celelalte cinci secţiuni ale volumului.

În secţiunea *Analyse du texte* se cuprind comunicările: *Lexical, Grammatical and Statistical Indexing of Italian Texts with the Help of Punched Card Machines at the University of Utrecht* (p. 95 — 108), de M. Alinei; *Some Experience with the Use of Punched Card Machines for Linguistic Analysis*, p. 109 — 115, de E. Hajičová şi J. Panevová; *Le Programme d'analyse automatique du latin, Traitements statistiques et questions de la fréquence*, p. 117 — 130, de A. Bodson. Comunicările se referă la o serie de experienţe făcute în vederea punerii la punct a unor programe de analiză automată.

Le Programme d'analyse automatique du latin... lămureşte ce înseamnă o analiză automată şi cum reuşeşte ordinatorul să realizeze aşa ceva.

Autorul descrie un program de analiză, în linii mari satisfăcător, care urmăreşte să reducă la minimum partea de lucru ce revine filologului în favoarea muncii cu ordinatorul. Ca perspectivă este vizată automatizarea cercetării datelor sintactice şi stilistice.

Problema unor programe de analiză din ce în ce mai complexă (analiză morfologică, sintactică şi într-o anumită măsură semantică), în vederea unor pregătiri pentru traducerea automată, este tratată şi în articolul *Some Experience with the Use of Punched Card Machines for Linguistic Analysis.* Autoarele arată că experienţele făcute au dovedit necesitatea şi, în acelaşi timp, posibilitatea accelerării ritmului de lucru prin combinarea sistemului de fişe perforate cu unele tipuri de calculatoare care permit transpunerea pe benzi magnetice a datelor din fişele perforate.

Secţiunea *Traitement statistique et questions de la fréquence* grupează articolele: *Über die morfologische Homonymie (Homografie) vom Standpunkt der Textanalyse*, p. 133 — 135, de M. Těšitelová, *Traitement des mots d'une fréquence extrême*, p. 137 — 142, de R. Busa S. J.,

L'Inventaire statistique de l'allemand parlé, p. 143 — 155, de B. Quemada. Remarcăm în special pe acesta din urmă, care conţine informaţii despre o tentativă demnă de urmat. Este vorba de acţiunea Laboratorului de analiză lexicologică de la Besançon de a inventaria cu mijloace mecanografice materialul cules în ancheta pentru stabilirea ,,germanei de bază vorbite". Autorul arată că folosirea mijloacelor mecanice de inventariere lingvistică a deschis posibilităţi considerabile în ceea ce priveşte accelerarea operaţiilor de triere şi numărare a datelor înregistrate. B. Quemada îşi propune să răspundă, prin comunicarea sa, unor chestiuni de metodologie care se pun într-o încercare ca cea inaugurată de Laboratorul de la Besançon.

Alte trei comunicări : *Recherche statistique sur la composition phonologique de la langue italienne exécutée avec un système I.B.M.*, p. 159—175, de A. Zampolli ; *Problems of Mechanized Text Critique*, p. 177 —187, de E. Mater, şi *A propos d'une concordance*, p. 189—197, de L. Delatte, formează secţiunea *Phonologie, Graphématique, Critique textuelle*, unde se discută unele aspecte teoretice şi practice ale statisticii fonetice şi fonologice, probleme de morfematică şi procedee automate în efectuarea criticii de text.

Remarcăm în special articolul lui A. Zampolli, în care chestiunile de metodologie privind tehnica statisticii automate a fenomenelor de fonetică şi fonologie sînt precedate de o justificare teoretică în lumina concepţiilor moderne din lingvistica generală. Autorul îşi propune o interpretare în termeni statistici a distincţiei saussuriene *langue-parole*. ,,La langue — spune Zampolli — est conçue non seulement comme l'ensemble, organisé en système, des formes que l'on rencontre aux différents niveaux constitutifs du langage (...), mais comme l'ensemble de ces unités avec, en plus, leur respective probabilité d'emploi" (p. 159). Şi mai departe autorul arată că probabilităţile de folosire a unităţilor limbii nu pot fi cunoscute *a priori*, ci numai *a posteriori*, pe baza frecvenţelor relative observate în actele vorbirii.

Autorul atrage atenţia asupra faptului că datele statistice în legătură cu frecvenţa anumitor unităţi şi categorii lingvistice depăşesc de multe ori interesul lingvistului ; ele pot fi valorificate de fizicieni şi ingineri în teoria informaţiei, transmisiei, telecomunicaţiei etc.

Importanţa datelor statistice pentru lingvistica teoretică şi aplicată justifică interesul pentru automatizarea cercetărilor statistice. În acest sens partea a II-a a articolului lui Zampolli reprezintă o importantă contribuţie. Autorul prezintă un procedeu de automatizare a operaţiilor de transcriere a textului eşantion. Pornind de la un dicţionar de forme grafice, procedeul permite crearea unui dicţionar de forme transcrise fonologic. Articolul lui E. Mater *Problems of Mechanized Text Critique* are în întregime caracter tehnic. Sînt descrise unele procedee mecanice de efectuare a unor critici de text (colaţionare, filiaţie, descifrarea unor litere nelizibile, întocmirea de indici şi concordanţe), arătîndu-se că experimentele făcute au dovedit că metodele tehnice sînt mai ieftine şi mai rapide decît cele bazate pe operaţiile manuale.

În *A propos d'une concordance*, Louis Delatte analizează metodologia folosită în întocmirea de *concordanţe*, iar concluziile la care ajunge autorul în legătură cu utilitatea lor sînt de natură să contrasteze cu interesul arătat de alte comunicări pentru automatizarea procesului de stabilire a unei concordanţe (à propos de *Problems of Mechanized Text Critique*).

Concepînd concordanţa ca un context eşantion, mai mult sau mai puţin scurt, pentru fiecare cuvînt ales, dar care să lămurească perfect sensul acestui cuvînt, profesorul L. Delatte conchide că ,,c'est une utopie d'imaginer qu'on pourra jamais donner un contexte suffisant pour comprendre le sens de certains mots" (p. 194). Întrucît erorile în stabilirea concordanţelor sînt generate de specificul metodologiei unei astfel de cercetări (alegerea unui context eşantion, ceea ce nu poate cuprinde în întregime sensul cuvîntului), înseamnă că nici automatizarea cercetării concordanţelor nu poate înlătura cauza greşelilor. În acest sens cred că trebuie înţeleasă şi afirmaţia profesorului Delatte că tehnica modernă va impune un nou tip de documentare, adică benzile şi discurile magnetice sau cărţile şi benzile perforate.

Secţiunea intitulată *Les Projets lexicographiques* cuprinde comunicările care se referă la realizarea unor proiecte lexicografice pe baza folosirii mijloacelor electronice. Titlul articolelor

e concludent în ceea ce priveşte domeniul de aplicare a mijloacelor electronice, şi anume: *L'emploi des moyens électroniques pour la constitution du fichier lexicographique général par l'Accademia della Crusca*, p. 201—220, de A. Duro; *Lessicografia Italiana con l'ausilio di macchine a schede perforate all'Università di Utrecht. Prime esperienze e prospettive*, p. 221—225, de M. Alinei; *Die Anwendung von Lochkarten im Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*, p. 227—233, de E. Tellenbach, M. Blumrich; *Le Dictionnaire de la langue tchèque littéraire et l'inscription de ses entrées et leurs caractéristiques sur les cartes et la bande perforées pour les machines à traiter les informations*. p. 235—242, de J. Štindlová; *Caractéristiques syntaxiques des verbes*, p. 243—251, de J. Štindlová; *Un lexique latin électronique*, p. 251—269, de R. Busa S. J.; *A Methodical Problem of Mechanising Lexicography*, p. 271—275, de E. Mater.

Ultima secţiune, *Questions techniques*, grupează patru comunicări care discută probleme de utilaj tehnic privind tratamentul automat al informaţiei; *Coopérateur à transfluxors VAKUS TK* 1, p. 293—299, de K. Vrána, şi *La technique de dépouillement xérographique employée par l'Académie de la Crusca*, p. 285—291, de A. Duro, precum şi probleme ale tehnicii de lucru: *Erreurs humaines dans la préparation de l'imput pour ordinateurs*, p. 279—284, de R. Busa S. J.; *Essai de mécanisation de la bibliographie linguistique française*, p. 301—312, de B. Quemada.

Volumul se încheie cu o bibliografie completă privind mecanizarea şi automatizarea în lingvistică (anii 1960—1967).

Iunie 1970

Ioana Diaconescu Prioteasa,

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

CROS, R.-C., J.-C. GARDIN şi F. LEVY, *L'automation des recherches documentaires. Un modèle général „Le Syntol"*, 2e édition revue et augmentée. (Documentation et Information. Collection dirigée par Paul Poindron.) Paris, Gauthier-Villars, 1968.

Prezenta ediţie se datoreşte pe de o parte succesului obţinut de sistemul documentar denumit SYNTOL, creat în anul 1961, şi pe de altă parte valorii teoretice a lucrării, care, după cum arată titlul, constituie un model al regăsirii informaţiilor. Prima ediţie a apărut în anul 1964.

Lucrarea, în esenţă pragmatică, concepută ca un mozaic de reţete, reuşeşte să iniţieze pe documentarişti în cercetarea automată a informaţiilor cu ajutorul calculatoarelor electronice.

Volumul este alcătuit din următoarele şapte capitole: I. — **Scopul şi limitele lucrării**, capitol în care se arată obiectul şi geneza studiului; II. — **Fundamentele teoretice ale studiului**, care pune în discuţie condiţia necesară şi suficientă a unui limbaj documentar; III. — **Aspectele teoretice ale Syntol-ului**, care studiază organizarea sintagmatică şi paradigmatică a limbajului, precum şi modul de regăsire a informaţiilor în Syntol; IV. — **Programarea**, capitol în care se expun cele două programe experimentale elaborate pentru acest limbaj; V. **Experimentarea pe calculator**, care prezintă condiţiile de interpretare a rezultatelor; VI. — **Aplicaţii**, capitol în care se tratează despre lucrările de lexicografie documentară şi se expune aplicaţia pe calculator ce urmează să fie făcută. În sfîrşit, capitolul VII este consacrat **Conclu-**

ziilor. Lucrarea se încheie cu un *glosar* care cuprinde explicaţii pentru 157 dintre termenii specifici noi folosiţi în prezenta carte şi un *Index* alfabetic al termenilor.

Capitolele I, II, III, VI şi VII, ca şi prefaţa sînt opera cunoscutului teoretician al documentării franceze Jean-Claude Gardin. Capitolul IV se datoreşte lui R.-C. Cros, iar capitolul V este scris de F. Levy.

Denumirea limbajului elaborat de teoreticienii francezi vine de la expresia *Syntagmatic Organisation Language*, care arată un aspect al organizării lingvistice a acestui limbaj şi anume modul de exprimare sintactică prin lanţuri de sintagme elementare. În *Syntol* sintagmele nu ajută numai la exprimarea structurii sintactice a reprezentărilor documentare ; chiar şi organizarea paradigmatică este adesea reductibilă la o mulţime de sintagme binare.

Prefixul *Synt* se referă la un procedeu de exprimare foarte generală, prin sintagme, a caracteristicilor în acelaşi timp semantice (organizare paradigmatică) şi logice (organizare sintagmatică) a limbajului documentar.

Autorii înţeleg prin *limbaj documentar* ,,orice mulţime de termeni, eventual de procedee sintactice convenţionale, folosite pentru a reprezenta un conţinut oarecare al documentelor ştiinţifice, în scopuri de clasare sau de căutare retrospectivă a informaţiilor. Mulţimea termenilor (cuvinte cheie, descriptori etc.) formează ceea ce numim un ,,lexic documentar'' ; aceste lexicuri se prezintă adesea ca simple liste alfabetice de cuvinte cheie (ex. : dicţionare de termeni normalizaţi, recomandări pentru rezumarea sau pentru indexarea documentelor), adesea sub formă de clasificări particulare, unde locul fiecărui cuvînt-cheie indică unele raporturi semantice *privilegiate* pe care acesta le întreţine cu alţi termeni (de ex. : orice clasificare utilizată pentru aranjarea unei biblioteci, pentru stabilirea unui fişier de materii etc.).

Autorii postulează că : ,,construirea unui limbaj documentar este în acelaşi timp necesară şi suficientă pentru a justifica introducerea procedeelor automate în căutările bibliografice''.

Syntol nu este însă un limbaj propriu-zis, el este mai curînd ,,un cadru logico-lingvistic'', un punct de confluenţă al majorităţii limbajelor documentare, *un model al limbajelor documentare*, căci cu ajutorul lui autorii încearcă să exprime proprietăţile structurale ale diferitelor unelte semantice şi sintactice concepute în scopul analizei corpus-urilor particulare.

Syntol-ul este format dintr-o mulţime de reguli logico-lingvistice privind diferitele moduri de a reprezenta informaţiile găsite în documentarea ştiinţifică, în scopul folosirii acestora pe maşinile electronice de calcul. Printre aceste reguli, unele privesc **reprezentarea** propriu-zisă, adică formele de expresie *condensate, normalizate şi organizate*, alte reguli se raportează la **manipularea** unor astfel de expresii, după înregistrarea lor în scopurile regăsirii informaţiilor.

Între termenii limbajului documentar există pe de o parte relaţii sintactice, indicate explicit în însuşi enunţul documentelor supuse analizei şi, pe de altă parte, relaţii implicite, de care se ţine seamă *a priori*, atunci cînd nu apar în documentele înregistrate. Autorii numesc aceste rapoarte, în spiritul lui Ferdinand de Saussure : *sintagmatice*, respectiv *paradigmatice*.

Din punct de vedere lingvistic *Syntol*-ul se bazează pe postulatul necesităţii unei forme oarecare de *indexare* în sistemele documentare. Întreaga activitate de documentare se bazează pe folosirea limbajelor de indexare, documentariştii preocupîndu-se neîncetat de elaborarea limbajelor de indexare optimale pentru necesităţile lor. Valabilitatea limbajelor de indexare este deci continuă şi permanentă.

Un prim experiment a arătat că, între mai multe *stări* posibile ale sintaxei artificiale, cea mai bogată nu este neapărat cea mai eficace. Acelaşi experiment a confirmat rolul esenţial al *organizării semantice* pentru analizarea şi regăsirea informaţiilor. Deoarece nici o clasificare univocă a conceptelor nu este satisfăcătoare, autorii au elaborat un model de *reţete semantice* multivoce, care pot fi considerate ca suma mai multor clasificări concurente, clasificări cărora li se prevede succes.

Manipularea informaţiilor localizate în memorie de către fiecare din cele două **axe**, *sintagmatică* şi *paradigmatică*, necesită o serie de operaţii logico-lingvistice reunite de autori sub denumirea de **modulaţii**. *Syntol A*, primul experiment pe calculator, a arătat că aparatul logic schiţat trebuie dezvoltat şi că organizarea datelor înregistrate în memorie trebuie să fie mai amplă şi mai complexă. Acestea formează obiectul celui de al doilea program *Syntol B*, în curs de elaborare. Autorii au elaborat un limbaj simbolic şi un program de interpretare pentru calculator. Cele două programe au fost concepute la nivele deosebite.

Convenţiile pentru analiză logică, principiile de organizare semantică, modulaţiile şi limbajul simbolic, cele patru categorii ale mijloacelor nemateriale (*software*) folosite în *Syntol* pentru înregistrarea şi regăsirea informaţiilor sînt expuse amplu şi clar de autori.

În privinţa eficienţei sistemului, autorii precizează că au obţinut bibliografii de bună calitate folosind mijloace mecanice.

Punctul de plecare al acestui interesant studiu a fost o cercetare făcută pentru Euratom (şi anume pentru Centrul de prelucrare a informaţiei ştiinţifice a Euratom-ului) şi pentru Universitatea din Paris. Obiectul studiului a fost elaborarea unui „sistem logic care să servească la exprimarea datelor din literatura ştiinţifică...sub o formă precisă şi condensată, care să permită generalizarea folosirii procedeelor automate în cercetarea documentară. Cîmpul fixat pentru experimentarea sistemului a cuprins psihologia, sociologia, şi etnografia".

Ulterior s-a întreprins experimentarea sistemului pe un calculator electronic (I.B.M. 7090) cu sprijinul instituţiei „Maison des Sciences de l'homme".

Cartea de faţă, dare de seamă a unei îndelungate, dificile, dar fructuoase acţiuni, este prezentată sub forma unui studiu teoretic şi cuprinde, pentru înlesnirea abordării ei, numeroase exemplificări, scheme, tabele, grafuri şi figuri, astfel încît ea poate fi citită uşor şi cu folos de orice lingvist, documentarist sau bibliotecar, care manifestă interes pentru problemele lingvistice moderne de documentare.

August 1970

Eliza Roman,
Biblioteca Academiei R.S.R.,
Bucureşti, Calea Victoriei 125

Speech Analysis and Synthesis, Volume II. Editor W. Jassem. Institute of Fundamental Technical Research, Polish Academy of Sciences. Applied Mechanics Series, *Editorial Comittee* : *Waclaw Olszak*, *Tadeusz Iwiński*, *Józef Janiczek*, *Jerzy Mossakowski*, Warsaw, Polish Scientific Publishers, 1970, 275 p.

Culegerea *Speech Analysis and Synthesis* se adresează specialiştilor interesaţi în probleme de fonetică acustică, teoria comunicaţiilor, tehnica telecomunicaţiilor, automatizarea în industrie (comanda vorbită a maşinilor unelte), identificarea persoanelor după particularităţile vocii.

Primul volum, apărut în 1968, reflecta stadiul cercetărilor de acustică a vorbirii, în Polonia, la acea dată ; cititorul putea să-şi facă o idee asupra teoriei şi practicii sintezei vorbirii, domeniu de cercetare care, în Polonia, începuse să se dezvolte. Contribuţiile care apar în volumul al doilea (1970) abordează de asemenea probleme actuale în cercetările de fonetică acustică. Din sumar reiese că în momentul de faţă se efectuează cercetări cu privire la :

determinarea caracteristicilor personale ale vocii, stabilirea efectului ritmului vorbirii şi al efortului vocal asupra anumitor parametri ai semnalului acustic, perfecţionarea aparaturii folosite în sinteza vorbirii, verificarea rezultatelor sintezei, realizarea unor noi instrumente necesare investigării proprietăţilor acustice ale vorbirii. Subiectele sînt tratate din punct de vedere matematic, lingvistic sau tehnic, după cum autorii sînt matematicieni (T. Caliński, Z. Kaczmarek, U. Kosiel), lingvişti (W. Jassem, L. Dukiewicz, P. Łobacz, M. Steffen-Batóg, K. Kudela, L. Frąckowiak-Richter) sau ingineri (J. Kacprowski, R. Gubrynowicz, H. Kubzdela).

În patru dintre articolele volumului se analizează, sub aspecte diferite, proprietăţi ale sunetelor care contribuie la individualizarea vocii. În *Investigation of vowel formant frequencies as personal voice characteristics by means of multivariate analysis of variance* (p. 7 — 39) autorii, T. Caliński, W. Jassem, Z. Kaczmarek, realizează o prelucrare statistică matematică a valorilor obţinute în măsurarea frecvenţei primilor patru formanţi ai vocalelor poloneze, pronunţate izolat de 10 persoane. Cu o oarecare rezervă, determinată de limitele materialului investigat (au fost analizate doar vocale izolate, nu s-a ţinut seamă de fenomenele de coarticulare sau de influenţa contextului fonetic), se ajunge la concluzia că rezultatele cercetărilor de acest fel pot fi aplicate în rezolvarea problemelor practice de identificare a vorbitorului. Rezultatele experimentale obţinute în stabilirea proprietăţilor personale ale vocii nu pot fi ignorate în tehnica telefoniei, în realizarea emisiunilor radiofonice sau în rezolvarea unor probleme de ordin judiciar în situaţiile cînd singura indicaţie asupra unei persoane este conţinută într-o înregistrare pe bandă de magnetofon. În articolul Leokadiei Dukiewicz — *Frequency — band dependence of speaker identification* (p. 41 — 50), se descriu testele de audiţie care au avut drept scop identificarea benzii de frecvenţă specifice unei anumite voci. În concluziile articolului se stabileşte că, pe lîngă informaţia oferită de benzile de frecvenţă, la recunoaşterea vorbitorului mai contribuie şi alţi parametri acustici : frecvenţa fundamentalei, anumite calităţi fonice ale vocalelor. Problema valorii benzii de frecvenţă, în individualizarea vocii subiectului, este reluată în lucrarea lui J. Kacprowski, R. Gubrynowicz — *Automatic recognition of Polish vowels using a method of spectrum segmentation* (p. 51 — 70). Autorii descriu proiectul unui aparat pentru recunoaşterea vocalelor, a cărui construcţie se bazează pe un sistem de filtre trece-bandă. Aparatul va putea fi folosit în viitoarele cercetări de recunoaştere automată a unităţilor vorbirii (silabe, cuvinte etc.) cu aplicaţii şi în comanda automată, prin voce, a maşinilor. M. Steffen-Batóg, W. Jassem, H. Gruszka-Kościelak, în artioclul *Statistical distribution of short-term F_0 values as a personal voice characteristic* (p. 195 — 206) întreprind o analiză statistică asupra frecvenţei fundamentalei în cîteva segmente de frază rostite de mai mulţi vorbitori şi înregistrate sub formă de oscilograme. Datele obţinute arată că distribuţia statistică a valorilor lui F_0, în segmente de frază cu durată între 10 — 50 sec., poate fi folosită cu succes în diferenţierea vorbitorilor. Luînd în consideraţie utilitatea practică a rezultatelor unor asemenea cercetări, autorii sugerează realizarea unui aparat care să extragă automat valorilor lui F_0 şi ale cărui date să fie apoi prelucrate de o maşină de calcul.

În sumarul volumului sînt incluse şi cîteva noi contribuţii la definirea trăsăturilor acustice proprii unităţilor sistemului fonetic al limbii polone : L. Frącowiak-Richter — *Vowel formant transitions at stop-consonant boundaries in Polish* (p. 95 — 118); P. Łobacz — *An acoustic analysis of the opposition (j :i) and (w :u) in present-day Polish* (p. 119 — 134); U. Kosiel — *Acoustic phonetic parameters of the Polish frictionless consonants (l) and (r)* (p. 135 — 161). Din cercetările lui P. Łobacz — *The effect of speech tempo on the courses of vowels formants* (p. 71 — 94) şi L. Frącowiak-Richter, U. Kosiel, J. Czajka — *The effect of voice effort on C/V intensity ratios* (p. 163 — 175) se reţin observaţii interesante în legătură cu efectul ritmului vorbirii şi al efortului vocal asupra anumitor parametri acustici ai vorbirii.

În articolul *An automatic formant frequency extractor* (p. 207—217), inginerul H.Kubzdela descrie posibilităţile şi avantajele oferite de „extractorul de formanţi" construit în Laboratorul de fonetică acustică al Academiei polone de ştiinţe. Acurateţea datelor oferite de aparat, în analiza calităţilor acustice ale vocalelor, poate fi verificată în experimente efectuate cu un sintetizor de sunete sau cu o aparatură automată de recunoaşterea vorbirii. Rezultatele bune, obţinute în aceste experimente, dovedesc cît de necesară este continua modernizare şi perfecţionare a aparaturii destinate unor cercetări complexe de fonetică acustică.

Sumarul volumului se încheie cu lucrarea lui K. Kudela *A study of the optimal formant frequency values of Polish vowels using sinthetic speech* (p. 219 — 238). Pe baza unor teste de audiţie cu 1702 vocale sintetizate şi 20 de auditori, s-au stabilit valorile optime ale frecvenţei formanţilor pentru fiecare vocală din sistemul fonetic al limbii polone. Datele obţinute ar putea fi folosite ca valori primare cărora li se pot aplica diferite algoritme în vederea realizării sintezei vorbirii continue.

La sfîrşitul volumului sînt inserate rezumatele articolelor în limba polonă. Un indice de materii şi de autori ar fi completat în chip util cartea. De asemenea, se simte lipsa unei liste explicative pentru abrevierile folosite în cuprinzătoarele date bibliografice care însoţesc fiecare articol al volumului; această lipsă a explicaţiei abrevierilor îngreunează parcurgerea bibliografiilor şi le micşorează astfel utilitatea.

La apariţia volumelor *Speech Analysis and Synthesis*, un deosebit merit are Wiktor Jassem, conducătorul Laboratorului de fonetică acustică al Academiei polone de ştiinţe, care, ca iniţiator şi editor a realizat o publicaţie cu nivel ştiinţific ridicat; publicaţie care prezintă specialiştilor interesaţi în probleme de acustica vorbirii, activitatea cercetătorilor polonezi.

Septembrie 1970

Maria Mărdărescu
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

Program of the Seventy-Eighth Meeting of the Acoustical Society of America. El Cortez Hotel, San Diego California, 4 — 7 November 1969, în „The Journal of the Acoustical Society of America", Vol. 47, No. 1 (part. 1) January 1970, p. 54 — 135

Reuniunile Societăţii americane de acustică, asociaţie cu recunoscut prestigiu ştiinţific, se ţin în general de două ori pe an (de obicei primăvara şi toamna). Cu acest prilej, membrii Societăţii îşi prezintă ultimele rezultate ale cercetărilor întreprinse în diferitele ramuri ale acusticii. Comunicările sînt citite în şedinţe, grupate pe secţii după tematica lucrărilor. Programul reuniunilor şi rezumatele comunicărilor sînt publicate în revista Societăţii, *The Journal of the Acoustical Society of America*.

Din Programul celei de a 78-a reuniuni a Societăţii reiese că tematica secţiilor acoperă aspectele principale ale cercetărilor actuale în domeniul acusticii: acustică fizică, acustică arhitecturală, acustică fiziologică, reflecţia şi difuzarea undelor acustice submarine, controlul

zgomotului, vibraţia structurilor induse prin sonicitate, influenţa reciprocă între unde luminoase şi sonore, traductori, prelucrarea semnalului în timp real, acustica vorbirii.

Opt secţii din cele 30, în care au fost grupate comunicările, au reunit cercetări asupra *acusticii vorbirii* (*Speech Acoustics*) : perceperea vorbirii (*Speech Perception*), analiza acustică a vorbirii (*Acoustical Analysis of Speech*), înţelegerea vorbirii (*Speech Intelligibility*), prelucrarea vorbirii (*Speech Processing*), sinteza vorbirii (*Speech Synthesis*), aspecte fiziologice ale vorbirii (*Physiological Aspects of Speech*), situaţii anormale în vorbire şi audiţie (*Nonnormal Speech and Hearing Situations*), simpozion asupra registrelor vocale în vocea cîntată (*Symposium on Vocal Registres in Singing*); iar în cele patru şedinţe ale secţiei de acustică psihologică (*Psychological Acoustics*) majoritatea comunicărilor se ocupă de problemele psihologice ale perceperii vorbirii, cercetate pe baza testelor de audiţie şi folosind o aparatură modernă. Faţă de reuniunea precedentă, desfăşurată înte 8 — 11 aprilie 1969, la Philadelphia, în cadrul căreia doar în patru secţii s-au discutat probleme de acustica vorbirii, la ultima reuniune, 4 — 7 noiembrie 1969, comunicările asupra aspectelor acustice ale vorbirii au fost mai numeroase şi mai variate. Cu toate că rezumatele comunicărilor cuprinse în program sînt adesea foarte succinte (enunţă doar scopul cercetării, prezintă sumar, cînd este necesar, aparatura folosită în experimente şi rezultatele cercetării) lectura atentă a rezumatelor poate oferi o cuprinzătoare idee asupra preocupărilor actuale în domeniul acusticii şi asupra locului, bine determinat, pe care îl ocupă *acustica vorbirii* printre celelalte ramuri ale acusticii.

Interesante sînt contribuţiile care prezintă noi posibilităţi de *analiză* şi *sinteză* a sunetelor vorbirii : B. S. Atal — *Determination of the Vocal — Tract Shape Directly from the Speech Wave*; W. B. Newcomb, W. D. Larkin, and R. A. Houde — *Speech Segmentation*; K-P Li, G. W. Hughes, and A. S. House — *Approaches to the Characterization of Talker Differences by Statistical Operations on Speech Spectra*; A. J. Presti — *A Modern Approach to Sound Spectrograph Instrumentation*; B. Purves, K. Blackett, and W. Strong — *Speech Synthesis with a Vocal Tract Synthesizer*; Ralph Vanderslice — *Artificial Intonation*. Utilizarea maşinilor de calcul, în prelucrarea informaţiilor obţinute în analiza sunetelor vorbite, conduce la obţinerea unor noi date utile în *clasificarea trăsăturilor distinctive* ale sunetelor, în *determinarea particularităţilor individuale ale vocii* şi în realizarea unor *sisteme eficiente de transmitere a vorbirii* : Mark Medress — *An Approach to the Computer Recognition of Single-Syllable English Words*; John J. Makhoul — *Speaker — Machine Interaction in a Limited Speech Recognition System*; Hiroya Fujisaki and Kunihiko Niwa — *Optimum Linear Processing of Signals for Speech Transmission*. Frecvente, în ultima vreme, sînt şi cercetările de fiziologie a vorbirii. Din rezumatele comunicărilor citite în secţia *Physiological Aspects of Speech* reiese că observaţiile, realizate cu o aparatură modernă electroacustică, asupra activităţii aparatului fonator, contribuie la clarificarea unor probleme ca aceea a mecanismului fiziologic al silabei, a presiunii aerului în cavităţile orale şi nazale, a locurilor de articulare ale sunetelor: John Ohala and Peter Ladefoged — *Subglottal Pressure Variations and Glottal Frequency*; J. F. Lubker and P. J. Parris — *Simultaneous Measurement of Intraoral Pressure, Labial Pressure, and Labial Electromyographic Activity During Production of the Bilabial Stops /p/ — /b/*; Masayuki Sawashima, Arthur S. Abramson, Franklin S. Cooper, and Leigh Lisker — *Motion Pictures of the Vocal Folds in Speech*.

Pe lîngă şedinţele pe secţii, în program au fost incluse şi patru şedinţe de lucru, în care s-au făcut demonstraţii practice. Într-una dintre şedinţe au fost prezentate avantajele folosirii sintetizoarelor de sunet în cercetările de acustica vorbirii : *Uses of Speech Synthesizers in Speech Research*.

Prezentarea programului celei de a 78-a reuniuni a Societăţii americane de acustică se încheie cu un indice al numelor autorilor care au citit comunicări (aproximativ 660). Dintre autori, după cum am arătat, nu puţini au fost aceia care s-au ocupat de problemele speciale ale *acusticii vorbirii*, domeniu de cercetare care prezintă din ce în ce mai mult interes dato-

rită posibilităţilor practice de valorificare a rezultatelor atît în radiofonie şi telefonie, cît şi în traducerea automată, învăţarea limbilor străine, reeducarea vorbirii.

De obicei o parte dintre comunicările citite în timpul reuniunilor Societăţii sînt publicate în întregime în *The Journal of the Acoustical Society of America*. Ar fi mai util pentru specialişti, dacă, după fiecare reuniune, s-ar publica, într-un volum separat *toate* textele integrale ale comunicărilor însoţite de discuţii.

Întruniri ca cele ale Societăţii americane de acustică sînt întotdeauna folositoare specialiştilor; prin caracterul lor precis delimitat la un anumit domeniu de cercetare ele prilejuiesc utile schimburi de păreri între cercetători preocupaţi de rezolvarea unor probleme ştiinţifice asemănătoare.

Septembrie 1970

Maria Mărdărescu,
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

Langue française: La syntaxe, 1 février 1969, Paris. Larousse, 127 p.

Noua revistă franceză, al cărei prim număr îl prezentăm în rîndurile de mai jos situează în centrul preocupărilor sale problemele cele mai actuale ale lingvisticii contemporane. Ca şi *Langages*, apărută cu trei ani înainte (1966), revista îşi propune să facă din descrierea şi analiza limbii franceze obiectul central al preocupărilor ei, confruntarea fiind, aşa cum se precizează în *Prezentare*, ,,l'activité fondamentale de cette nouvelle revue'' iar ,,le français, l'objet privilégié (p. 3)''.

Abordînd acest obiect predilect din perspectiva metodelor noi de investigaţie în ştiinţa limbii, revista, cu o apariţie trimestrială, îşi propune să ofere cititorilor săi — profesori, cercetători, studenţi — aplicări ale teoriilor celor mai generale la domeniul particular al limbii franceze.

Avînd profilul unei reviste de lingvistivă generală, fiecare număr al revistei va fi axat pe prezentarea unei teme generale, responsabilitatea fiecăruia dintre aceste numere fiind încredinţată unui grup de specialişti în problema respectivă. Primul număr, consacrat problemelor de sintaxă (avînd drept coordonatori pe Jagueline Pinchon şi René Lagane) grupează articolele cuprinse în sumarul revistei în două secţiuni : una de probleme teoretice, a doua de probleme aplicative : definiţie şi clasificare.

În articolul *Note sur les recherches diachroniques et synchroniques* (p. 5 — 20), cu care se deschide prima secţiune, R. L. Wagner abordează chestiunea fundamentală a raportului dintre studiul diacronic şi cel sincronic al unei limbi, subliniind avantajele pe care viziunea sincronică le poate aduce cercetării aspectului evolutiv al limbii.

Adept declarat al sincronismului, autorul, fără a nega importanţa perspectivei diacronice în studierea limbii, consideră totuşi că în descrierea corectă a sistemului unui idiom dat, cunoştinţele care decurg din trecutul lingvistic al acestuia nu sînt de loc necesare (p. 5). Articolul aprofundează cu subtilitate natura distincţiei dintre gramaticile sincronice (care, operînd pe o anumită ,,stare de limbă'' au drept obiect descrierea codului şi a mecanismelor aplicării

sale) şi gramaticile diacronice, în care limba este concepută în funcţie de o durată, iar faptele — întrucît nu se operează cu noţiunea de sistem — nu apar ierarhizate după ordinea valorii lor.

Reţinem ca deosebit de preţioasă posibilitatea cercetării istorice a limbii prin metodele gramaticii structurale ; din această perspectivă, o istorie a limbii devine o istorie a stărilor sincronice ale sistemului prin care idiomul respectiv a trecut înainte de a ajunge la ceea ce este astăzi. Considerăm însă că absolutizarea viziunii sincronice şi neglijarea factorului timp în explicarea fenomenului lingvistic, idei ce se desprind cu claritate din demonstraţie, vor găsi mai puţin adepţi în rîndul specialiştilor pentru care îmbinarea permanentă şi în măsura variabilă a celor două perspective : sincronică şi diacronică, pare a fi singura cale justă, de natură să evite excesele şi exagerările.

La fel de bogate în sugestii şi remarcabile prin ţinută şi argumentare sînt alte două articole semnate de Jean Doubois, *Grammaire distributionnelle* (p. 41 — 48) şi *Grammaire générative et transformationnelle* (p. 49 — 57). În primul articol, după definirea succintă şi critică a principiilor teoretice şi metodologice adoptate de gramatica distribuţională, autorul precizează perspectivele şi limitele acestei metode, a cărei utilitate se relevă la nivelul strict sincronic ; datorită specificului său, extinderea metodei la planul diacronic nu este posibilă. În celălalt articol, consacrat altor două metode moderne de analiză : metoda generativă şi cea transformaţională, autorul aprofundează problema definiţiei şi a obiectului unei gramatici generative, precizînd specificul opoziţiei dintre modelul de competenţă şi cel de performanţă, pentru a se opri apoi asupra unor probleme mult discutate în lingvistica actuală : problema ambiguităţii şi a universaliilor lingviste.

Prezentarea acestor metode noi, relevarea specificului lor, a avantajelor şi limitelor inerente fiecăreia este expresia dorinţei de a realiza o descriere cît mai completă şi mai exactă a limbii, deziderat ce poate fi realizat numai prin coroborarea, utilizarea lor diferenţiată şi cu măsură.

O încercare de reabilitare a principalelor teze şi concepte ale doctrinei lui G. Guillaume : psihosistematica şi psihosemiologia, realizează discipolul său, Henri Bonnard, în articolul *Guillaume il y a vingt ans* (p. 21 — 35) ; autorul relevă aportul de originalitate şi limitele doctrinei lui Guillaume, ignorat sau neînţeles de contemporani, dar a cărui gîndire lingvistică se bucură de reputaţia unei ipoteze prestigioase, fiind îmbrăţişată la ora actuală de numeroşi lingvişti.

Concepţia lingvistică a lui Lucien Tesnière şi intuiţiile lui profunde privind planurile şi nivelurile limbii sînt analizate de Michel Arrivé în articolul *Les éléments de syntaxe structurale, de L. Tesnière* (p. 36 — 40). Autorul relevă importanţa distincţiei fundamentale dintre planul structural şi planul semantic, a conceptului de translaţie etc., idei şi concepte pe care le vom întîlni, aprofundate şi rafinate de către gramaticile generativ-transformaţionale (cf. opoziţia : structură de suprafaţă-structură de adîncime, conceptul de transformare etc.).

A doua secţiune a cărţii cuprinde patru studii consacrate unor aspecte particulare ale sintaxei limbii franceze : R. Lagane : *Problèmes de définition. Le sujet* ; M. Gross : *Remarques sur la notion d'obget direct en français* ; J. Pinchon : *Problèmes de classification. Les adverbes de temps* ; J.-Cl. Chevalier : *Exercices portant sur le functionement des présentatifs.*

În primele două articole se rediscută critic conţinutul unor noţiuni fundamentale de sintaxa propoziţiei : subiectul şi obiectul direct, căutîndu-se noi criterii de definire, mai adecvată, extrase din detalierea nuanţată a conţinutului celor două noţiuni.

Studiile reţin atenţia prin claritatea şi rigoarea argumentării, constituind adevărate modele de revizuire critică a unor concepte sintactice despre care se părea că nu mai era nimic nou de spus.

Prin prisma aceloraşi metode sînt rediscutate problemele de clasificare a adverbelor; în descrierea grupului prezentativelor (c'est — il y a — voilà) J.-Cl. Chevalier aplică analiza transformaţională în scopul definirii lor semantice exacte.

Revista mai cuprinde o suită bogată de recenzii (11) consacrate unor lucrări de gramatică a limbii franceze sau lucrări de lingvistică generală, încheindu-se cu o listă bibliografică utilă întocmită de André Duyé şi J. Pinchon, conţinînd articole apărute în periodice în ultimii cinci ani.

Prin conţinutul ei bogat şi variat, prin caracterul actual al problemelor dezbătute, prin ţinuta ştiinţifică elevată şi în acelaşi timp accesibilă, noua revistă pariziană justifică cu prisosinţă interesul cu care sînt aşteptate numerele sale viitoare.

Septembrie 1970

Elena-Berea Găgeanu

Facultatea de limbă şi literatură română
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

Rectificarea textului slavon al celor două informaţii reproduse în articolul *Un capitol din istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea*, din SCL, XXI, 1970, nr. 6, la p. 652.

† изволенїем ѡц҃а и поспѣшенїем с҃на и съвръшенїем[37] ст҃го дх҃а на-
чѣсѣ и съвръшис сїа третеневагенл съ помоф бжїе. а пониж. копил тот тетриневагенл. паи
брогщо. и кнѣгинѣ его канд кїа. и дал на тот тетройвагенл с 30лт апрси готвѡ. 8 рок
ремона хлаврин тїе. помени гн дше рба бжїи брогщо бвиши старсто и кнѣгинѣ его канадакїа
и родїтелѣ свое въ цртсво нбсеное и въ жизни вѣчнїи и чѣдх свои живим и мрътвим.
и дал тх сїа книг на свти цркв да бодт емѕ памете. и да бодт помонищк въ днь
съда страшнїе. а пониж. кто котори ѡбрѣщит ѿ сни мои що родл ѿ тѣло наш. да
продал тот. сїа книг. или ѿ племенц наш. а ѡн да бодт пролѣтк и анадима. ѿ тиі[?]
ѡць[38] иж въ нѣкїи. и дванадисѣти апостл. нъ ѡставш. тот сїа книг ѡ свти цркв
да бодт наш помѣнъ[39].

† азь ватх брогщо и книгынѣ моа кандакыа. коупх сїа стое благовѣстие, при
днь благочьстиваго и хсолюбиваго. іѡана петра воевѡда земле молвьское. и дадох.
на него рме. злат. іако быx помиль. ѿ гсдара ми[40]. да бждет ми помѣнж и о книгынѣ
моа. и родителеи нашх. аще кто ѿ родытелеи нашх. хощеть продати или ѕкрасти,
ѡнь да бждет проклт. ѿ ба и ѿ прсчтаа его мтрь. и ѿ въсѣх стх:

клт ≠зпд фв е[41]

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii de lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor autorii sînt rugați să respecte următoarele

NORME :

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex. :

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE
de
Acad. IORGU IORDAN

Recenziile și notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat și va purta semnătura autorului cu „bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituția cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la (,...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observație proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau frază la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuație, numărul precedă semnul.

Indicațiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlul lucrării (subliniat) ; c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane) ; d) ediția (în cifre arabe) ; e) locul de apariție (orașul, în românește la articolele în limbi străine) ; f) anul apariției (nu se pune editura) ; g) pagina. (Ex. : Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 84).

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlul articolului (subliniat) ; c) titlul revistei (între ghilimele) ; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată ; inițialele nu se despart prin punct ; d) numerotația (anul, volumul, nr.) ; e) pagina. (Ex. : Al. Rosetti, *Considerații asupra foneticii și fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiția geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în „Romanoslavica" IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menționare se repetă numele autorului, urmat după virgulă, de *op. cit.* (subliniat), apoi pagina. Dacă pagina e aceeași cu cea menționată prima dată, după numele autorului se va menționa *loc. cit.* Ex. : Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor și al textelor se poate pune abrevierea cit., între virgule, după numele autorului, ca abreviere a unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiași autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet și explicate la sfîrșitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoțite de cuvîntul „secol" scris în întregime. Ex. : în secolul al XV-lea...

Corecturile se înapoiază redacției în maximum 24 de ore. Se vor evita corectări care modifică textul inițial. Dacă autorul găsește absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție, Calea Victoriei nr. 194, București.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Studii de limbă literară și filologie**, 1969, 376 p., 18 lei.

Sub redacţia I. COTEANU, **Istoria limbii române**, vol. II, 1969, 464 p., 30 lei.

Liturghierul lui Coresi, ed. îngrijită de Al. Mareş, 189, p. + 42 pl., 25 lei.

I. COTEANU, **Morfologia numelui în protoromână (româna comună)**, 1969, 160 p., 5,25 lei.

Sub redacţia acad. AL. GRAUR şi MIOARA AVRAM, **Formarea cuvintelor în limba română**, vol. I, **Compunerea**, de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan, 1970, 333 p., 23 lei.

I. I. RUSU, **Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez**, 1970, 270 p., 20,50 lei.

LIDIA SFÎRLEA, **Pronunţarea românească literară—stilul scenic**, 1970, 208 p., 6,75 lei.

SALA MARIUS, **Contribuţii la fonetica istorică a limbii române**, 1970, 195 p., 7 lei.

PAULA DIACONESCU, **Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc**, 1970, 301 p., 11 lei.

VASILIU EMANUEL, **Elemente de teorie semantică a limbilor naturale**, 1970, 295 p.,12 lei.

TEOFIL TEAHA, ION IONICĂ şi VALERIU RUSU, **Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia**, vol. II. Sub conducerea Boris Cazacu XIV + 315, hărţi, 1970 230 lei.

* * * **Philologica**, vol. I, 1970, 163 p., 7,75 lei.

* * * **Actes du Xe Congres International des linguistes**, Bucarest, 28 août—2 septembre 1967, vol. 1, 1969, 775 p., 42 lei, vol. 2, 1970, 1158 p., 54 lei; vol. 3, 1970, 779 p., 38 lei, vol. 4, 1970, 1184 p., 55 lei.

* * * **Actele celui de al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică**, vol.I, 1155 p., 57 lei.

Sub redacţia I. COTEANU şi LUCIA WALD, **Sistemele limbii**, 1970, 275 p., 17,50 lei.

SCL, ANUL XXII, NR. 1, P. 1—108, BUCUREŞTI, 1971

I.P. „INFORMAŢIA" – c. 6096

43830

Lei 20.—

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE ★ Anul XXII, nr.

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL XXII

1971

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Întreprinderea de comerţ exterior „Libri", Bucureşti, Republica Socialistă România, Căsuţa poştală 134—135, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

La revue „Studii şi cercetări lingvistice" paraît 6 fois par an.

Toute commande à l'étranger sera adressée à Întreprinderea de comerţ exterior „Libri", Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite comitetului de redacţie al revistei „Studii şi cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an

Adresa redacţiei :
BUCUREŞTI, Sectorul I,
Calea Victoriei 194,
Telefon : 15.15.45

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XXII, nr. 2 1971

SUMAR

SCL, an XXII, nr. 2, p. 109—232, Bucureşti, 1971

„SOCIETATEA ROMÂNĂ DE LINGVISTICĂ"

În ziua de 4 noiembrie 1970 a avut loc adunarea generală pentru constituirea „Societăţii române de lingvistică".

Prin actul constitutiv şi prin Statutul Societăţii se apreciază că „Societatea română de lingvistică" va desfăşura o activitate cu privire la studiul ştiinţific al problemelor de limbă, în general, şi al celor de limbă română, în special, reunind în acest scop forţele ştiinţifice din toate Centrele universitare.

„Societatea română de lingvistică" va contribui, totodată, la promovarea colaborării ştiinţifice internaţionale şi va face cunoscute peste hotare realizările Şcolii româneşti de lingvistică.

Ea continuă şi va dezvolta, în noile condiţii pe care le are cercetarea ştiinţifică în ţara noastră, tradiţia Societăţii cu acelaşi nume, înfiinţată la data de 22 mai 1939.

În aceeaşi şedinţă a fost ales un Comitet de conducere, al cărui preşedinte este acad. Al. Graur şi secretar acad. Al. Rosetti.

Sediul „Societăţii române de lingvistică" este în localul Centrului de cercetări fonetice şi dialectale al Academiei Republicii Socialiste România (Bucureşti, Calea Victoriei, 194).

FORMALISM GRAMATICAL. I.

Simboluri primitive, expresii auxiliare, lanţuri

DE

SANDA GOLOPENŢIA-ERETESCU

0. În discuţia care urmează am pornit de la capitolul intitulat *Formalism* din Chomsky-Halle (1968)[1]. Încercarea de a extinde la întreaga gramatică sistemul formal descris pentru componentul fonologic de cei doi autori, precum şi dorinţa de a lua în considerare numeroasele lucrări teoretice recente care precizează din ce în ce mai sever limitele gramaticii (în sens de „*constrîngeri*" — „constraints" menite să elimine ambiguităţile, puterea nelimitată şi deci nediferenţiată de generare) au provocat suprimări, adăugiri, modificări care nu sînt numai de natură expozitivă. Le-am argumentat pe parcurs.

În orice caz, chiar dacă pentru cititor utilizarea componentului fonologic (sintactic) în calitate de model pentru componentul semantic va părea neadecvată, credem că prezenta încercare de integrare consacrată formalismului tuturor celor trei componenţi ai gramaticii va oferi cel puţin interesul unor clarificări şi va stimula reflecţia teoretică în direcţii ca : localizarea nonunivocă a punctelor de diferenţă în aparatul formal al fiecăruia dintre cei trei componenţi ai gramaticii ; definirea conceptelor de regulă, trăsătură, categorie, ţinînd seama de elaborările teoretice actuale locale ; „conflictele" teoretice, punctele de contradicţie, de incompatibilitate prezente chiar în tratările elaborate neizolat de grupul transformaţionaliştilor americani, şi cu atît mai mult în cercetările conduse independent în alte ţări.

Încadrăm expunerea în următorul sistem :

— *Simboluri primitive* (§ **1.0**) : *trăsătura* (§ **1.1.0**)
specificarea (§ **1.2**)
categoria (§ **1.3.0**)
Ø (§ **1.4**)
operatorii (§ **1.5**)

---

[1] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 390—399. Vezi şi „testarea" aceluiaşi capitol în Bobrow-Fraser (1968).

— *Expresii auxiliare* (§ **2.0**) :	*notaţiile de concatenare* (§ **2.1**)
	variabilele (§ **2.2**)
	notaţiile abreviative (§ **2.3.0**)
— *Lanţuri* (§ **3.0**) :	*trăsătura specificată* (§ **3.1.0**)
	unitatea (§ **3.2.0**)
	matricea (§ **3.3.0**)
	secvenţa (§ **3.4**)
— *Reguli*	*regula de rescriere*
	transformarea
— *Metastructuri*	*trăsătura contextuală* :
	trăsătura-regulă
— *Scheme*	

1.0. SIMBOLURI PRIMITIVE

Constrîngere generală (I). Gramatica utilizează următoarele tipuri de simboluri primitive: trăsătura, specificarea, categoria, Ø, operatorii.

Fiecare tip de simboluri primitive se defineşte printr-un inventar de simboluri primitive.

Constrîngere generală (II). Gramatica operează exclusiv cu inventare de simboluri primitive de acelaşi tip.

Gramatica nu tolerează, automat, inventare mixte (amestecate).

Ø este neutru în raport cu TIPUL DE SIMBOL. El poate face parte din oricare dintre inventarele de simboluri primitive ale gramaticii.

Inventarul unui tip de simboluri primitive se numeşte INVENTAR PARŢIAL DE SIMBOLURI PRIMITIVE.

Ansamblul tuturor inventarelor parţiale de simboluri primitive utilizate într-o gramatică reprezintă INVENTARUL TOTAL DE SIMBOLURI PRIMITIVE al gramaticii (numit şi vocabular nonterminal, vocabular auxiliar, vocabular metalingvistic).

Constrîngere generală (III). Fiecare inventar parţial de simboluri primitive reprezintă o listă minimal ordonată.

Prin „listă minimal ordonată" înţelegem o listă în care se precizează în mod obligatoriu SIMBOLUL (SIMBOLURILE) INIŢIAL(E).

Constrîngere generală (IV). Ø nu poate constitui simbolul iniţial al nici unui inventar parţial de simboluri primitive.

Este preferabilă (*are o valoare mai mare*) gramatica în care fiecare inventar parţial de simboluri are un SIMBOL INIŢIAL UNIC şi nu o pluralitate de SIMBOLURI INIŢIALE.

Constrîngere generală (V). Inventarul parţial iniţial de simboluri primitive al gramaticii este inventarul parţial de categorii (categorial).

Constrîngere generală (VI). Gramatica interzice concatenarea directă a altor simboluri decît categoria şi Ø.

Înțelegem prin concatenare directă concatenarea prin ⌒ (cf. § **2.1**). Implicit, categoria și Ø reprezintă simbolurile primitive independente ale gramaticii, iar trăsătura, specificarea și operatorii reprezintă simbolurile nonindependente ale gramaticii.

1.1.0. *TRĂSĂTURI:* $F_1 \ldots, F_q$ [2]. Trăsăturile sînt numite FONOLOGICE (cum ar fi Segment, Consonantic, Vocalic, Grav etc.) sau SEMANTICE (cum ar fi Lexical, Animat, Abstract, Uman, Obiect, Calitate, Loc, Timp etc.), după cum aparțin zonei fonologice sau semantice a gramaticii. Trăsătura fonologică inițială absolută (F_i^f) este în Chomsky-Halle (1968) trăsătura Segment. Trăsătura semantică inițială absolută (F_i^s) va fi în componentul semantic pe care-l imaginăm trăsătura Lexical. Vom argumenta această opțiune la locul potrivit.

1.1.1. Chomsky-Halle (1968) introduc în componentul fonologic și o serie de trăsături diacritice, cum ar fi Regulat, Nativ, Străin, Romanic, Germanic [3] etc., menite să indice comportamentul elementelor care le conțin în raport cu regulile fonologice. Considerăm însă că trăsăturile de acest tip nu aparțin exclusiv componentului fonologic al gramaticii și că una și aceeași trăsătură Regulat specificată negativ poate semnala depotrivă neregularitatea fonologică, semantică, sintactică. De aceea credem că introducerea unei convenții care să confere statut de trăsături ale gramaticii în ansamblu unor trăsături ca cele enumerate ar fi de natură să simplifice substanțial gramatica. Trăsăturile „gramaticale" ar avea o valoare mobilă, definind mimetic comportarea regulată/neregulată, apartenența la o serie de comportament (la un grup de elemente cu comportare similară, cum ar fi : cuvintele de proveniență străină și în cadrul lor franțuzismele, rusismele, germanismele sau cuvintele alcătuind vocabulare tehnice specializate ș.a.m.d.) în raport cu regulile acelui component căruia îi aparține elementul dominant al expansiunii în care apar.

1.1.2. Trăsăturile semantice enumerate în § **1.1.0** (Animat, Abstract, Propriu, Uman, Obiect, Calitate, Loc, Timp etc.) nu au un statut univoc în teoria transformațională. În Chomsky (1965), Noam Chomsky le denumește trăsături sintactice [4], în cercetări ulterioare autorii se referă la inventare omonime de trăsături denumindu-le alternativ trăsături semantice, trăsături sintactice-semantice etc.

1.1.3. Explicația caracterului ambiguu sau mixt al unor trăsături ca cele de mai sus rezidă în definiția prin apartenență practicată în mod curent. Apartenența echivalînd pentru majoritatea

---

[2] Notația F trebuie raportată la inițiala cuvîntului „feature" (= trăsătură). O menținem pentru a evita confuzia trăsătură/transformare (în lucrările românești de gramatică transformațională T marchează frecvent regulile de transformare).

[3] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 388. Autorii folosesc următoarea notație : ± [Regular], ± [Native], ± [Foreign], ± [Romance], ± [Germanic] etc.

[4] Cf. Chomsky (1965), p. 85 și următoarele ; mai recent, Chomsky-Halle (1968), p. 173 : „This will be true, then, even of *the syntactic and semantic features* (*„animate"*, *„proper"*...)..." (subl. ns., *S.G.—E.*).

autorilor cu „o c u r e n ţ ă î n ", se ajunge de fapt la afirmaţii de tipul următor : este s i n t a c t i c orice smbol (implicit orice trăsătură) care apare în regulile componentului sintactic ; este s e m a n t i c orice simbol care apare în regulile componentului semantic ; este f o n o l o g i c orice simbol care apare în regulile componentului fonologic. Cităm spre convingere : „Notice, incidentally, that the purely semantic lexical features constitute a well-defined set, in a given grammar. A feature belongs to this set just in case it is not referred to by any rule of the phonological or syntactic component. This may be important for the theory of semantic interpretation" [5].

1.1.3.0. Dar nu trebuie uitat că cercetătorul este simultan cel care efectuează partiţia în componenţi a gramaticii, că aceasta nu este un dat, ci o ipoteză şi că deci argumentul apartenenţei la un component ad-hoc delimitat conferă definiţiei caracterul unui cerc vicios.

1.1.3.1. În plus, din punct de vedere formal nu este clar ce înseamnă „apare în" regulile unui component X întrucît o trăsătură F_q poate apărea ca (element constitutiv al unui) simbol dominat, ca (element constitutiv al unui) simbol dominant, dar şi în calitate de (element constitutiv al unei) condiţi(i)(e) de aplicare a unei reguli. Este oare includerea în c o n d i ţ i i l e regulilor unui component X un criteriu identificator de aceeaşi natură cu includerea în înseşi regulile unui component X?

1.1.4. Sesizînd dificultăţile, Katz-Fodor (1963) recomandă inventare omonime sau sinonime „... where it appears that a marker is common to both grammar and semantics, what is in fact the case is that there are two distinct markers having the same or similar names" [6].

1.1.5. În cele ce urmează propunem o soluţie întrucîtva diferită.

Considerăm că introducerea conceptului de t r ă s ă t u r ă s i n t a c t i c ă este posibilă, dar că în definiţia ei trebuie să intre în mod obligatoriu conceptul sintactic de c o n t e x t. Este sintactică exclusiv şi întotdeauna o t r ă s ă t u r ă c o n t e x t u a l ă (o trăsătură în a cărei formulare este necesară specificarea unui context). Este exclusiv şi întotdeauna semantică o trăsătură i n e r e n t ă în a cărei specificare nu se recurge la marcarea contextului. Automat, toate trăsăturile enumerate în § **1.1.0** sînt trăsături exclusiv şi întotdeauna semantice.

1.1.6. Există cazuri în care unei trăsături sintactice (contextuale) îi corespunde constant şi automat o trăsătură semantică (= noncontextuală). De exemplu, trăsătura sintactică specificată pozitiv respectiv negativ D e t [7] __ corespunde constant şi automat trăsăturii semantice P r o p r i u specificate negativ respectiv pozitiv. Vom examina ulterior posibilitatea ca asemenea cazuri să se dovedească relevante pentru stabilirea caracterului m a r c a t (n o n m a r c a t) al trăsăturilor semantice respective.

În general însă, între trăsăturile sintactice contextuale („primite" din arbore) şi trăsăturile noncontextuale i n e r e n t e se menţine o diferenţă pe care Chomsky (1965) o subliniază : „In particular, it seems ...

[5] Cf. Chomsky (1965), p. 88.

[6] Cf. Katz-Fodor (1963), p. 518.

[7] Unde D e t = Determinant iar „ __ " marchează contextul (de dreapta în acest caz) vizat în raport cu D e t.

that the features added to a formative by agreement transformations are not part of the formative in the same sense as those which are inherent to it or as those which it assumes as it enters a Phrase-marker" [8].

1.2. *SPECIFICĂRI:* +, –(=nonplus); 1.2, ..., n; *u, m*, Specificările binare +, – au valoare clasificatorie, distinctivă. Specificările numerice scalare (coeficienţii numerici) 1,2, ..., n sînt descriptiv(e)(i) şi practic nelimitate(ţi).

Continuînd tradiţia Cercului lingvistic din Praga, precum şi o serie de afirmaţii ale lui L. Hjelmslev sau E. Benveniste[9], Greenberg (1966), Chomsky-Halle (1968), Lakoff (1965) conţin discuţii deosebit de interesante cu privire la necesitatea şi utilitatea înlocuirii specificărilor binare +, – prin specificările *u* (= „unmarked"/nonmarcat) şi *m* (= „marked" marcat) după cum specificarea trăsăturii respective are un caracter „normal" sau „nonnormal". De exemplu, este „normal" pentru o trăsătură ca – Număr să corespundă lui + Singular (*lapte, unt, miere* etc.); este „nonnormal" pentru trăsătura – Număr să corespundă lui – Singular (*lapţi, tărîţe, cîlţi* etc.) [10].

Sau, în legătură cu trăsăturile menţionate în § **2.1.1.5** şi pe un plan întrucîtva „stilistic", este „normal" pentru + Propriu corespondentul – D e t _ (*Ion, Nicolae, Zoe*); este „anormal" pentru + Propriu corespondentul + D e t _ (*Mihul, Vlădoaia, Radul*) [11]. În felul acesta, teoria nu mai conferă statut identic tuturor elementelor, ci diferenţiază adecvat fenomenele lingvistice, putînd aspira la rezolvarea unor chestiuni de tipul: de ce nu există toate elementele lingvistice, în aceeaşi măsură, în toate limbile? (mai exact: cum se explică caracterul de universalie al anumitor fenomene – elemente lingvistice?), de ce copilul întîmpină dificultăţi diferenţiate în deprinderea elementelor limbii? şi aşa mai departe.

Specificarea *u* poate fi uşor transformată în criteriu de evaluare: cu cît creşte numărul specificărilor *u*, cu atît scade valoarea gramaticii.

Constrîngere generală (VII). Specificările iniţiale sînt *u, m*.

Constrîngere generală (VIII). Specificările finale sînt 1, 2, ..., n.

Implicit, + şi – reprezintă specificări mediale, tranzitorii. Specificările iniţiale *u, m* sînt convertite în specificări mediale +, –; speci-

---

[8] Cf. Chomsky (1965), p. 179–180.

[9] E. Benveniste (1966 a, b) vorbeşte despre caracterul nonmarcat al persoanei a treia singular a pronumelui personal, despre caracterul nonmarcat al prezentului indicativ, despre caracterul nonmarcat al adjectivului la gradul pozitiv.

[10] Exemplu inspirat de un exemplu analog pentru limba engleză din Ross (1967), p. 16. Exemplul apare şi în Lakoff (1965), care discută despre caracterul marcat (nonmarcat), al trăsăturilor sintactice. Cf. Lakoff (1965), p. 16: „...syntactic features are represented in the lexicon not in terms of pluses and minusses, but only in terms of whether or not they are *normal* (subl. ns. –*S.G.–E.*). We will then have rules to convert the binary features, normal and nonnormal, into pluses and minusses. In order to capture the notion that a lexicon is more regular if it has fewer non-normal features, our evaluation measure will count only nonnormal feature values". Efectuînd evaluarea prin „ – " şi nu prin „ + ", Chomsky-Halle (1968) „are utilizing a partial equivalent of the concept of markedness (minus is marked, plus is unmarked" (Lakoff (1965), II – 3). Vom vedea că această din urmă afirmaţie se inversează uneori (cf. § **2.5.2**).

[11] Pornind de la o gramatică în care articolul apare sub dominanţă D e t.

ficările mediale +, — sînt convertite în specificările finale 1, . . . ,n conform unor constrîngeri de tipul : „—" se rescrie prin 1, . . . , n, „ + " se rescrie prin n + 1, . . . , m.

1.3.0. *CATEGORII:* $C_1, \ldots, C_t$. Gramatica include CATEGORII GRAMATICALE (cum ar fi: P (= Enunţ, deci deopotrivă propoziţie, frază), GN (= Grup Nominal), GV (= Grup Verbal), GAv (= Grup Adverbial), NEG (= Negare), INT (= Interogare) etc.) şi CATEGORII LEXICALE (cum ar fi : N (= Nume), V (= Verb), Aj (= Adjectiv), Av (= Adverb), Conj (= Conjuncţie) etc.).

Constrîngere generală IX. P reprezintă simbolul iniţial al inventarului parţial de categorii şi totodată simbolul iniţial absolut al gramaticii[12].

Înţelegem prin simbol iniţial absolut al gramaticii simbolul iniţial al inventarului parţial iniţial de simboluri primitive al gramaticii.

1.3.1. Opoziţia categorii gramaticale / categorii lexicale a avut la origine opoziţia între reguli de structură a frazei / reguli lexicale.

În versiunea Chomsky (1957) categoriile lexicale erau rescrise la sfîrşitul generării prin cuvintele limbii generate (acest proces se exprima prin regulile lexicale de forma : X → *lup*, *urs* ; Y → *cînt* —, *vin* — etc.).

Dispozitivul gramatical astfel construit avea însă o putere prea mare, el genera constituenţi în care utilizarea nediferenţiată a cuvintelor mergea în cu totul altă direcţie decît intuiţia vorbitorului lingvist.

În versiunea Chomsky (1965), Noam Chomsky limitează rescrierea categoriilor lexicale introducînd clauza rescrierii lor ca Simbol Complex (= SC). Fiecare Simbol Complex este rescris apoi prin trăsături contextuale (sintactice) şi noncontextuale (semantice în accepţia noastră, sintactice sau sintactico-semantice, în terminologia lui Chomsky). SC funcţionează deci în Chomsky (1965) ca simbol iniţial relativ pentru subcategorizarea sintactico-semantică.

1.3.2.0. Spre deosebire de Chomsky (1965), propunem inserarea în gramatică a următoarei constrîngeri de reajustare:

Constrîngere de reajustare (X). Categoriile N, V, Aj, Av, Numeral, Conjuncţie, Personal posedă trăsătura +Lexical; toate celelalte categorii se definesc prin trăsătura —Lexical.

Constrîngere generală (XI). Sînt supuse acţiunii de interpretare semantică (fonologică) exclusiv simbolurile care conţin trăsătura +Lexical.

Automat celelalte categorii gramaticale marcate — Lexical nu pot fi supuse direct interpretării semantice (fonologice), ci o condiţionează

[12] Gramatica renunţînd momentan la preluarea în calitate de simbol iniţial absolut a unor unităţi lingvistice superioare cum ar fi Text, Fragment, etc. şi definindu-se ca dispozitiv de generare a enunţurilor unei limbi. Generarea echivalează cu asocierea la enunţul „generat" a uneia sau a mai multor descrieri structurale univoc interpretabile formulate în termenii teoriei universale a limbii.

zonal. În felul acesta, gramatica ar da socoteală de interpretarea semantică „suprasegmentală" a unor categorii de tipul INT (= Interogare), NEG (= Negare).

1.3.2.1. Teoria semantică a lui U. Weinreich ar echivala în termenii de mai sus cu introducerea, după fiecare regulă de generare sintactică, a unei reguli de tipul:

$$(Q) \left\{ \begin{array}{c} X_1 \\ X_2 \\ . \\ . \\ . \\ X_n \end{array} \right\} \rightarrow [+ \text{Lexical}]$$

unde $X_1, X_2, \ldots, X_n$ reprezintă simbolurile conţinute în expansiunea regulii anterioare (Q—1).

Componentul sintactic ar deveni „un component în doi timpi" (sintactico-semantic), generînd şi interpretînd alternativ secvenţe.

Este evident că un asemenea tratament ar avea exclusiv valabilitate semantică (nu şi fonologică). Categoriile gramaticale ar fi, toate, convertite în trăsături sintactice şi semantice şi ar trebui, automat, să figureze în LEXICON. LEXICON-ul ar conţine în acest caz o serie de elemente fără reprenzentare fonologică!

1.3.3.0. Sîntem conştienţi de faptul că prezentarea de faţă a categoriilor şi a trăsăturilor nu poate să nu ridice în faţa cititorului următoarea problemă: distincţia categorii/trăsături este postulată iniţial pe baza conţinutului simbolurilor respective sau operată pe parcurs, din raţiuni tehnice? În primul caz, ea s-ar întemeia pe opoziţia dintre funcţia de formare şi funcţia de caracterizare pe care o îndeplinesc respectiv simbolurile incriminate în raport cu semnele unei limbi (cu cuvintele limbii respective)[13]. În cel de-al doilea caz ar interveni exclusiv caracterul mai mult sau mai puţin economic (vom defini ulterior acest concept) al „tratării" ca trăsătură (după cum se va vedea specificabilă în termenii specificărilor menţionate) sau categorie (nonspecificabilă, fără a-şi pierde statutul categorial, în termenii specificărilor menţionate) a aceluiaşi fenomen lingvistic.

1.3.3.1. Pe un alt plan, această chestiune echivalează cu problema delimitării inventarului de primitive-*categorii* de inventarul de primitive-*trăsături*. Este evident că în momentul de faţă asemenea inventare sînt în curs de constituire, că delimitarea implică o construire prealabilă a inventarului total de simboluri primitive şi că chiar simpla preluare sau eliminare a unui simbol introdus (eliminat) sau eliminat (introdus) de alţi cercetători (deci „manevrat" anterior în mod similar sau opus în

---

[13] În legătură cu „conţinutul intrinsec al trăsăturilor" în fonologie, vezi Chomsky-Halle (1968), p. 400—435.

cadrul teoriei) să constituie obiectul unei justificări care să aibă în vedere „metaistoria lui derivaţională".

În dificultatea delimitării inventarelor de categorii de inventarele de trăsături rezidă, credem, explicaţia teoriei sintactico-semantice a lui U. Weinreich, explicaţia teoriei semanticii generative propuse de W. Chafe, George Lakoff ş.a.m.d.

Delimitarea inventarelor de categorii (de trăsături) ridică, la rîndul ei, problema caracterului lor limitat (nelimitat).

Dacă admitem distincţia de conţinut dintre categorii şi trăsături, admitem posibilitatea constituirii a două inventare limitate distincte (precis delimitabile) în care nici unul din elementele primului inventar nu apare în cadrul celui de-al doilea inventar şi nici unul din elementele celui de-al doilea inventar nu apare în cadrul primului inventar. Dacă însă admitem opţiunea liberă pentru caracterul de categorie/de trăsătură al aceluiaşi fenomen X, nu ni se mai pare tot atît de evidentă obligativitatea caracterului limitat al ambelor inventare. Ambele devin practic nelimitate (şi nedelimitabile), în orice moment, orice element putînd fi inclus din necesităţi pur locale, momentane etc. în primul inventar sau în al doilea inventar.

În sprijinul acestei ultime idei poate fi adusă următoarea afirmaţie întîlnită în Chomsky-Halle (1968) : „In fact, we may think of the lexical entry of a formative as nothing other than a list of the *categories* (subl. ns., *S.G.-E.*) to which it belongs. *The categories are sometimes called features*" (subl. ns., *S.G.-E.*) [14].

1.4. Ø. Considerăm simbolul Ø definit prin constrîngerile generale (III) şi (IV) ; vom reveni asupra lui în momentul discutării regulilor şi a transformărilor.

Relevăm exclusiv faptul că, în momentul în care face parte din inventarul parţial al specificărilor, Ø apare ca O (=neutru), pe care, automat, nu-l vom mai include în § Specificări.

1.5. *OPERATORII* → (= „rescrie un element necunoscut prin") şi ⇒ (= „transformă orice element cunoscut care satisface descrierea structurală specificată în").

2.0. *EXPRESII AUXIALIARE.* Din mulţimea expresiilor auxiliare ne oprim asupra : notaţiilor de concatenare, a variabilelor şi a notaţiilor abreviative.

2.1. *NOTAŢIILE DE CONCATENARE.* Nonconcatenarea (simultaneitatea) se marchează grafic prin următoarele mijloace :

— eliminarea spaţiului alb între elementele simultane : + *Uman,*

[14] Cf. Chomsky-Halle (1968), precum şi următorul pasaj din Weinreich (1966), p. 443 : „... let us establish that each symbol which is mapped into □ is not a mere category symbol (such as Noun, or Verb), but a complex symbol consisting of a category symbol and a semantic feature. *The „name" of this feature is identical with the name of the category, but the notation is not entirely redundant,* since the categorial portion of the complex symbol alludes to its segmental distinctness, whereas the feature portion alludes to its meaning" (subl. ns. *S.G.–E.*).

— *Obiect, OAnimal, in = cit,* # *om* #. +, —, O nu pot fi „separate" de Uman, Obiect, Animal (decît în metateorie). „=" este „simultan" cu *n* şi cu *c*, primul „#" este simultan cu *o*, iar ultimul „#" este simultan cu *m* ş.a.m.d.

— includerea între aceleaşi braţe ale unei paranteze drepte a elementelor simultane :

$$\begin{bmatrix} -\text{ Proces} \\ +\text{ Obiect} \\ -\text{ Animat} \\ -\text{ Abstract} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \end{bmatrix}, \quad \begin{bmatrix} -\text{ Vocalic} \\ +\text{ Consonantic} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \end{bmatrix}$$

ş.a.m.d.

În cazul a două specificări simultane se adoptă convenţia $+- = +$, $++ = +$, $-+ = -$, $-- = +$.

Concatenarea (fără precizarea vreunei relaţii de ordine între elementele concatenate) se marchează prin spaţiu alb între simbolurile concatenate. În notaţia Šaumjan (dar şi la Chomsky, Ross), o regulă de rescriere a frazei are deseori forma :

$$P \rightarrow GN \quad GV$$

unde GN şi GV sînt concatenate fără nici un fel de precizare cu privire la ordinea lor reciprocă.

Remarcăm că regulile (implicit şi componenţii) gramaticii sînt separate(ţi) de asemenea prin spaţiu alb.

Ordonarea lor implică de aceea introducerea unor convenţii explicite de la simpla numerotare pînă la convenţii de natură complexă, pe care le vom discuta ulterior.

Concatenarea cu precizarea parţială a relaţiei de ordine se marchează prin :

$$P \rightarrow GN \frown GV$$

unde „$\frown$" semnalează „orientarea spre stînga" a lui GN şi „orientarea spre dreapta a lui GV" în arborele sintactic construit pe baza regulii respective. Este deci vorba la acest nivel mai degrabă despre o indicare a „direcţiei" decît despre o indicare a ordonării lineare reciproce a simbolurilor.

Concatenarea cu precizarea totală a relaţiei lineare de ordine se marchează prin „—" :

$$N - V - Det - N$$

şi poate fi frecvent întîlnită în zona *descrierii structurale* la regulile de transformare.

Concatenarea cu precizarea naturii relaţiei dintre elementele concatenate se marchează prin +, —|—>, <—|—, <—|—> (notaţii propuse de Weinreich (1966), asupra cărora vom reveni ulterior).

2.2. *VARIABILELE*. Am marcat alături de categorii şi de trăsături variabilele $C_1, \ldots, C_n$, respectiv $F_1, \ldots, F_q$. Variabilele care substituie categorii sînt marcate deseori în descrierea structurală a transformărilor prin X, Y, Z.

Problema variabilelor categoriale stă în centrul atenţiei în cercetările recente.

Ross (1967) afirmă: ,,This notion (variabilele sintactice, *S.G.-E.*) is crucial for the theory of syntax, for without it the most striking fact about syntactic processes — the fact that they must operate over indefinitely large domains cannot be captured" [15].

După părerea lui Ross, conceptul de variabilă este însă la ora actuală prea puternic şi trebuie deci limitat prin constrîngeri speciale [16] (,,constraint"). O asemenea constrîngere o constituie în concepţia autorului teoria insulelor sintactice (,,syntactic islands"). Fiecare enunţ (arbore) conţine mai multe insule sintactice. În funcţie de regula din care face parte, variabila acceptă sau nu limitele impuse de insulele sintactice.

Ross (1967) îşi pune chiar întrebarea dacă insulele sintactice nu reprezintă entităţi psiholingvistice [17].

Postal (1968) operează distincţia între: ,,Abbreviatory Variables", ,,Essential Variables" şi ,,End Variables". Variabilele Abreviative şi Variabilele Finale au o funcţie de generalizare, Variabilele Esenţiale sînt indispensabile pentru formularea anumitor tipuri de reguli: ,,*Abbreviatory* and *End Variables* are... added to linguistic theory on grounds having to do with the evaluation of the complexity of grammars. *Essential Variables* are introduced to permit the statement of rules otherwise inexpressible" [18]. Variabilele Abreviative, spre deosebire de Variabilele Finale, ,,do not stand for just any sequence whatever. Rather, they may be used only to represent *clause internal* subsequences. In other words, they do not cover higher clause bound area" [19]. Semnul distinctiv al Variabilelor Abreviative e constituit de [...] indexate spre a semnala natura enunţului abreviat simultan de variabila respectivă: [... Va... C...]: ,,... the Abbreviatory Variables.... are enclosed in brackets labelled as representing an S constituent. That is quite crucial and every usage of such variables will have to be so enclosed ... no occurrences of such variables are possible without the relevant subscripted brackets. This is necessary in order to indicate *which clause* the variable is being used to abbreviate part of" [20].

Regulile care includ o Variabilă Esenţială se numesc Reguli Variabile (Variable Rule); toate celelalte variabile intră în structura unor Reguli Constante (Constant Rules).

---

[15] Ross (1967), p. 9.

[16] O asemenea constrîngere a constituit-o ,,the A — over — A principle" introdus de Noam Chomsky. Pentru comentariu, vezi Ross (1967), p. 493.

[17] Cf. Ross (1967), p. 494.

[18] Cf. Postal (1966), p. 118.

[19] Cf. Postal (1966), p. 114.

[20] Cf. Postal (1966), p. 115.

Specificările binare „+ sau —" sînt deseori abreviate prin variabila α. Aceasta permite simplificarea expunerii. De exemplu, două reguli succesive avînd forma :

$$(n)\ +F \rightarrow -F$$

$$(m)\ -F \rightarrow +F$$

pot fi abreviate printr-o singură regulă :

$(q)\ \alpha F \rightarrow -\alpha F$ (așa-numita „polarity rule").

Este adevărat că în formularea (q) se pierde orice informație privind relația de ordine dintre regulile (n) și (m). Formularea (q) abreviază regulile simultane

$$+F \rightarrow -F,\ -F \rightarrow +F$$

Constrîngere generală (XII). Nu pot fi substituiți prin variabile operatorii $\rightarrow$, $\Rightarrow$.

Variabila *e* marchează identitatea a două simboluri. Introducerea ei s-a dovedit absolut necesară în cazul transformărilor de suprimare. Cum suprimarea operată prin transformări trebuie să fie întotdeauna recuperabilă, elementul suprimat trebuie să se caracterizeze prin *e* în raport cu un element menținut de transformarea respectivă. Variabila de identitate este înlocuită uneori prin semnul „=" introdus între cele două simboluri postulate identice, prin indexarea lor similară ș.a.m.d.

În cele ce urmează vom prefera să nu recurgem la indexarea similară, considerînd că *indexul* este o proprietate distinctivă a cuvintelor (morfemelor) concrete conținute în LEXICON și nu a simbolurilor gramaticii (un simbol al gramaticii ar trebui, din punctul nostru de vedere, să aibă o mulțime infinită de indecși). Identificăm (preferîndu-l din punct de vedere formal) indexul cu distinguisherul postulat de Katz-Fodor (1963). Nu vom spune deci : fiecare reprezentare semantică a unui cuvînt conține o trăsătură semantică idiosincratică (o trăsătură care nu mai apare în cadrul nici unei alte reprezentări semantice), ci fiecare cuvînt din LEXICON este indexat (are un index).

Constrîngere generală (XIII). Indexul nu face parte din reprezentarea semantică.

Indexul, ca și cuvîntul (morfemul) concret, aparține limbii-obiect, nu metalimbii gramaticale.

Consacrînd o cercetare amănunțită conceptului de identitate lingvistică, Lakoff (1966) ajunge la concluzia că aceasta implică cel puțin următoarele patru identități :

„1. Identity of lexical items
2. Identity of reference
3. Identity of derived structure
4. Identity of deep structure" [21].

[21] Cf. Lakoff (1966), I—102.

El rafinează în felul acesta conceptul de identitate pe care Chomsky (1965) îl definea exclusiv la nivelul *nondistinctivităţii* şi, eventual, al *coreferenţialităţii* [22].

2.3.0. *NOTAŢIILE ABREVIATIVE.* Notaţiile abreviative concentrează, conform unor convenţii la nivelul întregii gramatici, regulile similare alăturate în scheme. Spre deosebire de variabilele abreviative, în cazul notaţiilor abreviative se precizează în mod riguros atît ordonarea diferitelor reguli abreviate prin aceeaşi notaţie, cît şi ordonarea reciprocă a notaţiilor abreviante conţinute în aceeaşi schemă.

2.3.1. { } : marchează obligativitatea concatenării simbolurilor care le precedă (urmează) cu fiecare rînd cuprins între { } în cadrul a tot atîtea expansiuni diferite. Într-o schemă de forma :

$$X \rightarrow A \begin{Bmatrix} B \\ C \\ D \end{Bmatrix} Y$$

sînt deci cuprinse următoarele trei reguli succesive :

$$X \rightarrow A \quad B \quad Y$$
$$X \rightarrow A \quad C \quad Y$$
$$X \rightarrow A \quad D \quad Y$$

Ordinea regulilor abreviate coincide cu ordinea pe verticală a simbolurilor cuprinse între { }.

Ordonarea este conjunctivă în sensul că aplicarea primei reguli abreviate prin schema { } nu interzice aplicarea celorlalte două reguli (ele se pot succedea în cadrul aceleiaşi derivaţii).

2.3.2.0. ( ) : marchează caracterul opţional al simbolului (simbolurilor) pe care îl (le) încadrează. Într-o schemă de forma :

$$X \rightarrow A\,(B) \quad C$$

sînt deci cuprinse următoarele două reguli :

$$X \rightarrow A\ B\ C$$
$$X \rightarrow A\ C$$

După cum se poate vedea, am indicat în redarea regulilor faptul că, prin convenţie, regula incluzînd elementul în paranteze precedă regula fără elementul în paranteze.

[22] Cf. Chomsky (1965), p. 182 : „Summarizing we seem to be led to the conclusion that non-distinctness rather than strict identity is what is involved in deletion, and that only those features of a formative that are inherent either to its lexical entry or to the position in the sentence where it is inserted are to be considered in determining nondistinctness”. Vezi şi Chomsky (1965), p. 145–147; Ross (1967), p. 113–114 : „... a constituent which is to be pronominalized by virtue of its identity to some other constituent must be identical in deep structure to that constituent”.

2.3.2.1. Ordinea de expansionare inversă — în cazul în care opțiunea are în vedere ocurențe recursive nelimitate ale simbolului optional — este semnalată prin notația ( )* : *Z (X)* W echivalează cu Z W, Z X X W, Z X X X W* ... etc. *în această ordine.*

2.3.2.2. Pentru a ordona între ele două abrevieri opționale conținute în aceeași schemă, se utilizează notația

X^{n} (= numărul maxim de ocurențe ale lui X)
X_{m} (= numărul minim de ocurențe ale lui X).

O expansiune de tipul (C) (X) poate fi astfel rescrisă ca C_0^1 (X). Adoptînd — arbitrar — convenția expansionării posterioare a simbolului în care opțiunea e specificată prin indici numerici, expansiunea C_0^1 (X) nu va mai corespunde unei scheme cu ordonare ambiguă :

(a) C X, sau	(b) C X, sau	(c) C X, sau	(d) C X etc.
Ø	Ø	X	C
X	C	C	X
C	X	Ø	Ø

ci va rezuma exclusiv alternativa (d).

2.3.2.3. Pentru a marca dependențele discontinue, ( ) se înlocuiesc prin ⟨ ⟩ expansionabile simultan: expansiunea conținînd toate simbolurile cuprinse între ⟨ ⟩ precedă expansiunea în care nu figurează nici unul dintre aceste simboluri.

Pentru a exprima și ordona în cadrul unei scheme unice mai multe serii de dependențe discontinue, se introduce convenția indexării unghiurilor : $\langle_i \quad \rangle_i$ se expansionează simultan exclusiv unghiurile indexate identic.

2.3.2.4. Toate ordonările marcate prin ( ) sau ⟨ ⟩ au un caracter disjunctiv. Aplicarea primei reguli abreviate prin intermediul lor interzice aplicarea celei de-a doua reguli: aplicarea regulii incluzînd simbolul facultativ interzice aplicarea succesivă (în cadrul aceleiași derivații) a regulii care nu include simbolul facultativ.

2.3.2.5. *Între notațiile abreviative* menționate, Chomsky-Halle (1968) schițează următoarea relație de ordine :

(I) { }
(II) ( )
(III) ⟨ ⟩, X_m^n

În cazul unei scheme care conține toate notațiile enumerate, expansionarea debutează la nivelul notației { }, continuă la nivelul ( ) și se încheie la nivelul X_m^n. Nu a fost încă precizată relația de ordine dintre notațiile ⟨ ⟩ și X_m^n.

2.3.2.6. Notațiile abreviative constituie, după cum rezultă din cele expuse mai sus, nu numai elemente prețioase în operația de evaluarea gramaticii, ci și indicații sigure cu privire la apartenența parțială sau totală a unei scheme la aceeași derivație.

Ca urmare, în selectarea notaţiilor abreviative se recomandă m a x i m i z a r e a d i s j u n c ţ i i l o r de natură să minimizeze lungimea derivaţiilor şi să mărească 'valoarea gramaticii' (gramatica vizînd reducerea maximă a ceea ce Chomsky-Halle (1968)[23] numesc ,,the amount of computation"). În cazul secvenţelor $\begin{matrix} X\ Y \\ X\ Z \\ X \end{matrix}$, gramatica optează — în spiritul celor expuse — pentru abrevierea $X\left(\begin{Bmatrix} Y \\ Z \end{Bmatrix}\right)$, în defavoarea abrevierii sinonime $X\begin{Bmatrix} Y \\ (Z) \end{Bmatrix}$ întrucît, în prima, expansiunea X e în relaţie de ordonare disjunctivă atît cu X Y, cît şi cu X Z, pe cînd în schema a doua, X e în relaţie de ordonare conjuctivă cu X Y şi în relaţie de ordonare disjunctivă exclusiv cu X Z.

2.3.3. "__" : abreviază ,,contextul vizat în raport cu simbolul proxim enunţat". Contextul se defineşte în raport cu un simbol s i m u l t a n :

$$\begin{bmatrix} + \text{Animat} \\ _ \end{bmatrix} \rightarrow [\pm \text{Uman}]$$

şi în acest caz se recurge la [ ]. Contextul se defineşte în raport cu un simbol concatenat anterior sau posterior :

$$V \rightarrow V_{\text{tranzitiv}} \ / \ _\ GN$$

$$N \rightarrow N_{\text{comun}} \ / \ Det\ _$$

2.3.4.0. În cazul în care contextul vizat condiţionează aplicarea regulii respective, corpul regulii este separat de corpul contextului prin ,, / ".

Utilizarea exclusivă a lui ,, / " are valoare abreviativă : X → Y / C înseamnă deopotrivă :

(i) $X \rightarrow R / _\ C$

şi (ii) $X \rightarrow R / C\ _$

Cele două contexte (şi implicit cele două reguli) nu sînt însă ordonate.

A b r e v i e r e a p r i n ,, / " n u a r e n i c i o d a t ă î n v e d e r e u n c o n t e x t s i m u l t a n (vezi c o n s t r î n g e r e a de o m o g e n i t a t e). De aceea, formula :

$$X \rightarrow Y / [\alpha F]$$

va corespunde lui (i), (ii), niciodată însă lui *(iii) sau lui *(iv)

(i) $X \rightarrow Y / _\ [\alpha F]$
(ii) $X \rightarrow Y / [\alpha F]\ _$ } (sau invers)

*(iii) $X \rightarrow Y / \begin{bmatrix} \overline{\alpha F} \end{bmatrix}$
*(iv) $X \rightarrow Y / \begin{bmatrix} \underline{\alpha F} \end{bmatrix}$ } (sau invers)

[23] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 63.

2.3.4.1. Ordonarea explicită a condițiilor contextuale de aplicare ale unei reguli se realizează prin notația

X → Y / Z _ R / P _ Q

care abreviază, în această ordine, regulile :

(i) Z X R → Z Y R / P _ Q

(ii) P Z X R Q → P Z Y R Q

Aplicarea regulii (i) presupune : (a) detectarea, în cadrul aceleiași fraze fonologice, a tuturor contextelor P _ Q și (b) aplicarea regulii Z X R → Z Y R în toate aceste contexte. Este evident că detectarea contextului P _ Q este mai simplă decît detectarea contextului P Z _ R Q și că notația mărește valoarea gramaticii.

3.0. Concatenările de simboluri primitive compun *LANȚURI*. Lanțurile pot fi verticale (simultane : nu am întîlnit exemple de lanțuri pur verticale), orizontale (trăsătura specificată, secvența categorială) și mixte (vertical-orizontale, unitatea, matricea). Am enumerat exclusiv tipurile foarte cunoscute de lanțuri, cu care se operează deja curent în cercetările gramaticale.

Un lanț care nu conține nici un simbol primitiv independent se numește lanț nonindependent. Un lanț care conține cel puțin un element independent se numește lanț independent.

Constrîngere generală (XIV). Nu este un lanț independent lanțul care nu conține cel puțin un simbol primitiv independent.

Dintre lanțurile enumerate trăsătura specificată, unitatea și matricea sînt lanțuri nonindependente. Secvența categorială este un lanț independent.

Constrîngere generală (XV). Secvența categorială este unicul lanț independent al gramaticii.

3.1.0. *TRĂSĂTURA SPECIFICATĂ* : αX, unde α este o specificare, iar X o trăsătură.

3.1.1. Inovația centrală a componentului fonologic Chomsky-Halle (1968) este constituită de dichotomia trăsături fonologice—trăsături fonetice.

Trăsăturile fonologice sînt trăsăturile specificabile prin coeficienții +, —, 0. Trăsăturile fonetice (phonetic scales) sînt trăsăturile specificabile prin coeficienți întregi de tipul 1, 2, 3, ..., n, care indică poziția elementului caracterizat de-a lungul unei scări fizice cu două limite [24] „designated by antonimous adjectives''. Ele posedă un corespondent acustic și fiziologic determinabil și reprezintă universalii în stabilirea inventarului cărora o dificultate centrală va fi „whether a certain phonetic contrast is to be represented by means of a new phonetic feature or by increasing the number of coefficients that some already existant phonetic feature may be allowed to assume'' [25].

---

[24] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 299.
[25] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 297.

În măsura în care reprezintă universalii, trăsăturile fonetice au caracter *absolut*; în măsura în care sînt specificabile prin coeficienţi numerici, ele au caracter *relativ*.

3.1.2.0. Soluţiei posibile: trăsături fonologice abstracte X, Y, Z / trăsături fonetice distincte şi reguli care să indice corespondenţa între cele două inventare de trăsături, autorii îi preferă omonimia trăsătură fonologică/trăsătură fonetică mai exact spus, opoziţia între o funcţie fonologică şi o funcţie fonetică a unui inventar unic de trăsături distinctive [26], regulile fonologice urmînd să convertească fiecare „+" printr-unul din coeficienţii numerici 1, . . ., n şi fiecare „—" printr-unul din coeficienţii numerici n + 1, . . ., m.

Pe baza examinării unui număr de 101 limbi autorii volumului amintit au degajat un număr de 36 de trăsături „that together represent the phonetic capabilities of man" [27].

3.1.2.1. Alături de trăsăturile degajate (simultan fonetice şi fonologice), Chomsky-Halle (1968) postulează o serie de trăsături fonologice despre care rămîne de văzut dacă dispun sau nu de un corespondent fonetic univoc [28]. Acestea sînt ± Segment, ± Limită de formativ, ± Limită de cuvînt [29].

3.1.2.2. Invers, se pune problema dacă există (şi dacă sînt tolerate de modelul fonologic sau acesta impune exprimarea lor în termenii altor trăsături fonetice numeric ad-hoc specificate) trăsături fonetice fără omonim fonologic.

3.1.3.0. „Fonologizînd", vom considera în cele ce urmează că, la rîndul său, componentul semantic operează în termenii unor trăsături distinctive, clasificatorii, binare, specificabile prin +, —, pe care le vom numi trăsături lexicale, şi în termenii unor trăsături descriptive, scalare, cu un număr nelimitat de valori, specificabile prin coeficienţii numerici 1, 2, . . ., n, pe care le vom numi trăsături semantice.

3.1.3.1. Automat ± Animat, ± Abstract, ± Propriu, ± Uman, ± Obiect, ± Calitate, ± Loc, ± Timp etc. sînt trăsături lexicale. Dispare astfel dificultatea teoretică şi terminologică semnalată în § **2.1.1.2.**

3.1.3.2. În schimb, trăsături de tipul Spătar, Mobilă, Picioare, Paznic Specific (în interiorul cîmpului semantic al mobilelor animalelor domestice) etc. utilizate de B. Pottier, Georges Mounin [30]. etc. sînt trăsături semantice descriptive localizabile în *n* puncte ale unei scări semantice, în cazul cărora operarea cu coeficienţii +, —, nu ni se pare indicată.

Chomsky (1965) „specifică" (asociază specificări la) categoriile lexicale N, V: +N, +V tratîndu-le ca trăsături iniţiale sintactico-semantice ale Simbolului Complex (SC) N, V.

---

[26] Vezi în acest sens Chomsky-Halle (1968), p. 75.

[27] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 299.

[28] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 364: „. . .except perhaps for the fact that word boundaries may optionally be actualized as pauses".

[29] La autori: [± Segment], [± Formative Boundary], [± Word Boundary].

[30] Cf. Mounin (1965 a), Mounin (1965 b), Pottier (1964) etc.

În cele ce urmează nu ne vom ralia la această procedură, considerînd deocamdată că +N, +V, +Aj, +AV etc. au un caracter abreviativ, strict notațional, constituind „cover"- s i m b o l u r i. Cu alte cuvinte, așa cum V,C reprezintă în componentul fonologic Chomsky-Halle (1968) „cover-symbols" pentru toate elementele definite prin:

$\begin{bmatrix} + \text{Vocalic} \\ - \text{Consonantal} \end{bmatrix}$ (= vowel = V) respectiv pentru toate elementele definite prin:

$$\left.\begin{array}{ll} \begin{bmatrix} - \text{vocalic} \\ + \text{consonantal} \end{bmatrix} & = \text{true consonant} \\ \begin{bmatrix} + \text{vocalic} \\ + \text{consonantal} \end{bmatrix} & = \text{liquid } (l,\ r) \\ \begin{bmatrix} - \text{vocalic} \\ - \text{consonantal} \end{bmatrix} & = \text{glide } (h,\ ʔ,\ y,\ w) \end{array}\right\} (= \text{C})$$ [31]

în cadrul componentului nostru semantic, +N va reprezenta o „cover"-trăsătură pentru toate elementele definite prin: $\begin{bmatrix} + \text{Obiect} \\ - \text{Proces} \end{bmatrix}$ (*lup, cer, lapte* etc.) sau $\begin{bmatrix} + \text{Obiect} \\ + \text{Proces} \end{bmatrix}$ (*fugă, gînd, dor, iubire* etc.), +Aj va reprezenta o „cover"-trăsătură pentru toate elementele a căror reprezentare lexical-semantică include trăsăturile lexicale $\begin{bmatrix} -- \text{Proces} \\ -- \text{Obiect} \end{bmatrix}$ (*lung, alb, bun, cald, prost* etc.), +V va reprezenta o „cover"-trăsătură pentru toate elementele definite prin trăsăturile lexicale $\begin{bmatrix} + \text{Proces} \\ - \text{Obiect} \end{bmatrix}$ ș.a.m.d. Analizînd materialul, vom rafina și corecta această afirmație.

3.2.0. *UNITATEA*: $\alpha F_1\ \beta_1 Fi_1, \ldots, \beta_m\ Fi_m$ unde $\alpha = +$ sau $-$, βi este o specificare, iar $F_1\ Fi_1, \ldots, Fi_m$ este un sublanț al lanțului $F_1, \ldots, F_q$ (cf. § **2.1.1.0**).

3.2.1.0. Un ansamblu simultan de trăsături fonologice structurează o u n i t a t e f o n o l o g i c ă, un ansamblu simultan de trăsături fonetice structurează o u n i t a t e f o n e t i c ă. În cazul unităților fonologice se introduce opțiunea posibilă între u n i t ă ț i s e g m e n t a l e și u n i t ă ț i n o n s e g m e n t a l e (limite, pauze).

3.2.1.1. Un exemplu de unitate fonologică segmentală poate fi constituit de engl. ɔ definit în Chomsky-Halle (1968) [32] prin ocurența simultană a următoarelor trăsături:

$$\begin{bmatrix} + \text{vocalic} \\ - \text{consonantal} \\ - \text{high} \\ + \text{back} \\ + \text{low} \\ - \text{anterior} \\ - \text{coronal} \\ + \text{round} \\ + \text{tense} \end{bmatrix}$$

[31] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 68, 132.
[32] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 176.

Transformarea specificărilor $\pm$ în specificări numerice ar converti unitatea reprezentată mai sus în *unitate fonetică segmentală*.

Exemple de *unităţi fonologice nonsegmentale* sînt constituite de unităţile :

$$\begin{bmatrix} -\text{Segment} \\ +\text{Formative Boundary} \\ -\text{Word Boundary} \end{bmatrix}$$

(corespunzînd *pauzei de formativ* şi marcată prin $+$),

$$\begin{bmatrix} -\text{Segment} \\ -\text{Formative Boundary} \\ +\text{Word Boundary} \end{bmatrix}$$

(corespunzînd pauzei de cuvînt şi marcată prin $\#$) şi

$$\begin{bmatrix} -\text{Segment} \\ -\text{Formative Boundary} \\ -\text{Word Boundary} \end{bmatrix}$$

(corespunzînd pauzei interioare aceleiaşi tulpini (teme) şi marcată prin $=$). Este interesant că ultima unitate nonsegmentală le-a fost sugerată lui Noam Chomsky şi Morris Halle de raţiuni cu caracter mai degrabă tehnic : era mai economic un model în care se fructificau toate combinările posibile ale celor două trăsături postulate $\pm$ *Formative Boundary* şi $\pm$ *Word Boundary*. Faptele analizate de cei doi autori par a dovedi însă că simbolul $=$ nu este atît de artificial pe cît ar părea la prima vedere :

În LEXICON fiecare matrice ar trebui să fie precedată şi urmată de cîte o pauză de formativ :

O convenţie abreviativă încorporată o singură dată în teoria gramaticală şi valabilă atît pentru LEXICON cît şi pentru regulile fonologice permite ca notaţia să nu menţioneze de fiecare dată pauzele de formativ cu condiţia ca ele să fie considerate *implicite* şi *suplimentate* prin reguli de *redundanţă* (de completare a omisiunilor regulate operate în vederea simplificării).

Componentul fonologic Chomsky-Halle (1968) se întemeiază implicit pe ipoteza că nu există procese fonologice formulabile prin reguli, care să fie blocate de prezenţa lui + : „The most highly valued („simplest") grammar... is one in which phonological processes that apply when there is no formative boundary apply also when this unit is present, though not conversely; and in which processes stated in terms of other boundaries apply where and only where these appear in strings" [33].

\# se inserează automat la începutul şi sfîrşitul expansiunii constînd din simbolul L e x i c a l. Regula menţionată se completează astfel prin:

$$\left\{\begin{array}{l} N \\ V \\ Aj \\ Av \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \end{array}\right\} \rightarrow \# \text{ L e x i c a l } \#$$

şi sugerează o nouă întrebare: nu există oare nici procese semantice blocate de prezenţa lui #?

Ocurenţa exclusiv în LEXICON a unităţii ≡ ridică problema corespondentului ei semantic. Dacă de exemplu convenim că în LEXICON cuvinte de tipul *incit(a*, *excit(*a vor fi reprezentate ca *in* ≡ *cit(a*, *ex* ≡ *cit(*a rezultă oare din acest fapt că, semantic, în cuvîntul respectiv trebuie să existe de asemenea o „întrerupere", mai exact că, semantic, cuvîntul respectiv va alcătui o c o n f i g u r a ţ i e în sens weinreichian în care trăsăturile semantice se grupează în două zone corespunzînd lui *in* şi *cit(a*?

Subliniem în treacăt caracterul de „cover-symbols" al lui +, #, ≡.

3.2.1.2. Este mai greu de întrevăzut în momentul de faţă reprezentarea unor u n i t ă ţ i f o n e t i c e n o n s e g m e n t a l e. Ni se pare însă evident că va trebui pornit de la conferirea convenţională a unor coeficienţi numerici diferitelor tipuri de pauze în articulare.

3.2.2.0. Un exemplu de unitate lexicală poate fi constituit de reprezentarea rom. *animal*:

$$\begin{bmatrix} -\text{ Proces} \\ +\text{ Obiect} \\ +\text{ Animat} \\ -\text{ Uman} \\ \pm\text{ Masculin} \end{bmatrix} \quad \text{sau, folosind}$$

„cover"-trăsătura + N:

$$\begin{bmatrix} +\text{ N} \\ +\text{ Animat} \\ -\text{ Uman} \\ \pm\text{ Masculin} \end{bmatrix}$$

---

[33] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 67.

Un exemplu de unitate semantică ar avea — în cazul rom. *lup* — aproximativ următoarea formă:

	— Proces
	+ Obiect
	+ Animat
	— Uman
	+ Masculin
1, . . ., n	Mamifer
1, . . ., n	Sălbatic
1, . . ., n	Culoare
	.
	.
	.
etc.	

unde [1, . . ., n *Mamifer*] ar indica apartenenţa la o clasă determinată de mamifere (ar asigura localizarea univocă pe scara mamiferelor), [1, . . ., n *Sălbatic*] ar asigura localizarea univocă pe ,,scara ferocităţii'', [1, . . ., n *Culoare*] ar asigura localizarea univocă pe ,,scara culorilor'' ş.a.m.d. Nu ne va preocupa construirea unor reprezentări de acest tip în lucrarea de faţă.

3.3.0. *MATRICEA:* $X_1, \ldots, X_m$ unde Xi este o unitate.

2.3.3.1.0. O secvenţă de unităţi fonologice (fonetice) formează o reprezentare fonologică (fonetică) matricială în care coloanele separă unităţile, iar rîndurile separă trăsăturile fonologice (fonetice) specificabile în cadrul fiecărei unităţi. Reproducem spre exemplificare matricea propusă de Chomsky-Halle (1968) pentru engl. *stun* [34],

Segment	+	+	+	+
Consonantal	+	+	—	+
Vocalic	—	—	+	—
Nasal	—	—	—	+
low	—	—	—	—
high	—	—	+	—
back	—	—	+	—
round	—	—	+	—
anterior	+	+	—	+
coronal	+	+	—	+
continuant	+	—	+	—
delayed release	+	—	+	—
strident	+	—	—	—

[34] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 415.

care, în cazul respectării unor convenţii notaţionale menite să înlăture redundanţa din reprezentarea de LEXICON şi în cazul indicării prin *m* a specificărilor marcate, ar deveni [35]:

Segment	m	m	m	m
Consonantal				
Vocalic		m		
Nasal				m
low				
high				
back			+	
round				
anterior				
coronal		+		
continuant				
delayed release				
strident				

3.1.1.0. Chomsky-Halle subliniază că matricele cuprind de cele mai multe ori elemente „of a highly mixed sort" [36] în care atît unităţile, cît şi trăsăturile pot fi atît fonologice, cît şi fonetice.

3.3.1.1.1. Reprezentarea matricială nu trebuie concepută — consideră autorii — ca „a direct record of the speech signal" [37], ci mai degrabă ca „a representation of what the speaker of a language takes to be the phonetic properties of an utterance, given his hypothesis as to its surface structure, and his knowledge of the rules of the phonological component" [38], „the speaker-hearer's interpretation rather than directly observable properties of the signal" [39]. De aici discrepanţa între caracterul discret al transcripţiei şi caracterul continuu al semnalului (cuvîntului), între caracterul selectiv al transcripţiei şi caracterul complex al semnalului etc. Aceleaşi ipoteze „highly-sepcific", deci „highly improbable" vor fi efectuate de ascultător în raport cu structura de adîncime în momentul perceperii vorbirii.

2.3.3.1.1.2. Distincţia între funcţia clasificatorie şi funcţia fonetică a trăsăturilor permite abandonarea corespondenţei biunivoce între reprezentarea fonologică şi reprezentarea fonetică. Reprezentarea fonologică este abstractă în sensul că ea nu reprezintă o submatrice a reprezentării fonetice şi nu este continuată de aceasta cu condiţionări de linearitate şi invarianţă: regulile fonologice adaugă (suprimă) segmente, modifică trăsăturile fonologice inerente în procesul treptat de convertire a reprezentării fonologice în reprezentare fonetică.

2.3.3.2.0. Sînt utile sau nu matrici lexicale? Sînt utile sau nu matrici semantice?

---

[35] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 415.
[36] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 65.
[37] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 294.
[38] *Ibidem.*
[39] *Ibidem.*

2.3.3.2.1. În cazul în care considerăm că „sensul" unui cuvînt nu poate fi reprezentat decît sub forma unei propoziţii [40] şi că, din punct de vedere semantic, LEXICONUL unei limbi constituie un set de propoziţii ale limbii respective (poziţie adoptată de Weinreich, Bendix, Fillmore), ar rezulta că reprezentarea semantică a fiecărui cuvînt ar constitui nu o u n i t a t e, c i o m a t r i c e. U n i t ă ţ i l e semantice ar fi reprezentate într-un asemenea caz de g r u p u r i c o n s t a n t e o r d o n a t e de t r ă s ă t u r i l e x i c a l e (semantice), corespunzătoare predicatelor logice ale propoziţiilor-definiţie. S-ar ridica însă problema criteriilor de ordonare a acestor grupuri de trăsături în cadrul matricei.

3.3.2.2. Dacă, fără a aborda pentru moment această chestiune, ne menţinem la ipoteza mai modestă a diferenţierii unor reprezentări lexicale (semantice) de tip *cluster* [41] de reprezentările lexicale (semantice) de tip *configuration* [42], credem că importanţa formală a opoziţiei u n i t a t e/ m a t r i c e devine şi mai evidentă.

Cluster-ul (a, b) unde a, b = trăsături lexicale (semantice) este o u n i t a t e, a cărei natură nu este afectată de schimbarea ordinii trăsăturilor : (a, b) = (b, a).

Configuraţia (a → b) reprezintă o m a t r i c e în care ordinea trăsăturilor nu poate fi alterată :
$(a \rightarrow b) \neq (b \rightarrow a)$.

Matricial, configuraţia (a → b) va fi reprezentată deci prin :

a	b

(există posibilitatea unor unităţi compuse dintr-o singură trăsătură) şi nu prin :

b	a

În cazul în care două sau mai multe unităţi-cluster formează o configuraţie : (a, b → c, d) = (b, a → d, c) = (a, b → d, c) = (b, a → c, d), reprezentarea matricială se va apropia de matricea fonologică din § 2.2.3.1.0 :

a	c	sau	b	d	sau	
b	d		a	c		

[40] Cf. Weinreich (1966), p. 446 : „. . . every relation that may hold between components of a sentence also occurs among the components of a meaning of a dictionary entry. This is as much as to say that semantic part of a dictionary entry is a sentence — more specifically, a deep structure sentence, i.e. a Generalized Phrase-Marker" şi, mai departe : „The sentencehood of dictionary definitions raises an important question : which ones among the infinite number of sentences of a language are dictionary entries ?" (446) sau : „The problem of the lexicographer is to isolate, from among, the infinite set of sentences of a language, the subset which consists of the definitions" (447).

[41] În sensul weinreichian de „unordered set of features", cf. Weinreich (1966), p. 418 şi următoarele.

[42] În sensul weinreichian de „ordered set of features", idem, p. 419 şi urm.

a	d
b	c

sau

b	d
a	c

dar nu :

a	b
c	d

,

a	b
d	c

d	c
b	a

etc.

3.3.2.3.1. Între matricea fonologică (fonetică) şi matricea lexicală (semantică) a aceluiaşi formativ, modelul Chomsky-Halle (1968) instaurează o continuitate care ni se pare plină de sugestii prin convenţia potrivit căreia toate trăsăturile lexicale (semantice) ale formativului sînt propagate în cadrul fiecărui segment al matricei lui fonologice (fonetice)[43]. În felul acesta, în matricea fonologică a cuvîntului rom. *casă*, fiecare segment va fi suplimentat cu trăsături de tipul *+Obiect*, *—Proces*, *—Animat* ş.a.m.d.

c	a	s	ă
.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.
+Obiect	+Obiect	+Obiect	+Obiect
—Proces	—Proces	—Proces	—Proces
—Animat	—Animat	—Animat	—Animat
.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.

În felul acesta gramatica poate „da socoteală" de fenomenele de simbolism fonetic latent. De exemplu, toate sunetele conţinute în cuvinte caracterizate de LEXICONUL unei limbi prin trăsătura semantică „de dimensiuni reduse" (nu vedem de fapt formularea unei asemenea trăsături decît în termenii specificării prin coeficienţi numerici a trăsăturii Dimensiune în forma : n Dimensiune) conţin automat trăsătura „de dimensiuni reduse" şi au şansa de a ajunge să semnifice independent în conştiinţa vorbitorilor limbii respective micimea.

3.4. *SECVENŢA* : $C_1, \ldots, C_n$. Secvenţa reprezintă o concatenare de categorii.

Constrîngere generală (XVI). O secvenţă de simboluri nu poate institui o ordonare lineară a simbolurilor respective.

Constrîngerea (XVI) urmăreşte să exprime convingerea că nu pot fi linear ordonate decît cuvintele limbii în structurile realizate (enun-

[43] Cf. Chomsky-Halle (1968), p. 173 : „...each lexical category of a formative automatically becomes a distinctive feature of each of its segments. This will be true, then, even of the syntactic and semantic features (« animate », « proper », particular semantic properties etc.) which ordinarily have no phonetic effects".

ţurile concrete) ale limbii respective. Simbolurile pot fi cel mult o r i e n t a t e spre o poziţie i n i ţ i a l ă/f i n a l ă.

Conceptul de ,,skeleton rule'' discutat de Ross (1967)[44] se referă tocmai la regulile conţinînd asemenea secvenţe nonordonate de categorii. O limbă caracterizată prin topică liberă ar fi — după Ross — o limbă în care regulile formulate în termenii secvenţiali nu ar fi suplimentate cu transformări de ordonare.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

BENVENISTE (1966) = Emile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris.

BENVENISTE (1966 a) = Emile Benveniste, *Structure des relations de personne dans le verbe*, în Benveniste (1966), p. 225–236.

BENVENISTE (1966 b) = Emile Benveniste, *La nature des pronoms*, în Benveniste (1966), p. 251–257.

BOBROW-FRASER (1968) = Daniel G. Bobrow and J. Bruce Fraser, *A Phonological Rule Tester*, în ,,Communications of the ACM'', XI, 11, p. 766–772.

CHOMSKY (1965) = Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, 1966.

CHOMSKY-HALLE (1968) = Noam Chomsky and Morris Halle, *The Sound Pattern of English*, New York, Evanston and London.

FODOR-KATZ (1964) = Fodor and J. J. Katz (Ed.), *The Structure of Language*. Readings in the Philosophy of Language, Prentice-Hall.

KATZ-FODOR (1963) = Jerrold J. Katz and Jerry A. Fodor, *The structure of a Semantic Theory*, în Fodor-Katz (1964), p. 479–518.

LAKOFF (1965) = George Lakoff, *On the Nature of Syntactic Irregularity* (Doctoral Thesis), în ,,Mathematical Linguistics and Automatic Translation'', Report No. NSF–16, Computations Laboratory of Harvard University.

LAKOFF (1966) = George Lakoff, *Deep and Surface Grammar*, Unpublished paper, Harvard University.

MOUNIN (1965 a) = Georges Mounin, *Un champ sémantique : la dénomination des animaux domestiques*, în ,,La linguistique'', I, p. 31–54.

MOUNIN (1965 b) = Georges Mounin, *Éssais sur la structuration du lexique de l'habitation*, în ,,Cahiers de lexicologie'', 1. p. 9–24.

POSTAL (1966) = Paul M. Postal, *On so-called 'pronouns'' in English*, în ,,Georgetown Monograph Series on Languages and Linguistics'', 19, p. 177–200.

POTTIER (1964) = Bernard Pottier, *Vers une sémantique moderne*, în ,,Travaux de Linguistique et de littérature'', II, 1, p. 107–137.

ROSS (1967) = John Robert Ross, *Constraints on Variables in Syntax* (Unpublished dissertation, MIT).

SEBEOK (1966) = Thomas A. Sebeok (Ed.), *Current Trends in Linguistics III, Theoretical Foundations*, The Hague–Paris.

WEINREICH (1966) = Uriel Weinreich, *Explorations in Semantic Theory in Sebeok* (1966), p. 395–534.

Decembrie, 1970

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale. Bucureşti, Calea Victoriei 194

[44] Cf. Ross (1967), p. 79 : ,,... it is necessary to factor out that part of the various scrambling rules which is language-independent and to state this skeleton once in the linguistic theory. Then the notion « free word-order language » can be equated with the notion « language having a grammar making use of the scrambling skeleton »''.

PROBLEME NOI ALE FONOLOGIEI GENERATIVE

DE

ANCA BELCHIȚĂ

În ultimii ani, lucrările de fonologie generativă, ca şi cele de teorie generală a gramaticilor generative, semnalează probleme noi, impuse de aplicarea metodei la studiul unor limbi diferite. De la prima lucrare în care este prezentată detaliat structura componentului fonologic, M. Halle, *The Sound Pattern of Russian*, Mouton, 1959, şi pînă la N. Chomsky and M. Halle, *The Sound Pattern of English*, New York, Evanston and London, Harper and Row, 1968, s-au făcut precizări asupra raportului dintre componentul fonologic şi celelalte componente ale unei gramatici generative, au apărut elemente noi privitoare la structura lexiconului, a regulilor, a trăsăturilor distinctive şi în general a componentului fonologic, au fost introduse alte convenţii şi sisteme de abrevieri.

În cele ce urmează vom încerca să stabilim, în această multitudine de aspecte, uneori puternic controversate, elementele general admise şi propunerile care nu sînt definitiv rezolvate.

1.1. Fonologia, ca şi semantica, este concepută în teoria transformaţională ca un component interpretativ al gramaticii, asigurînd reprezentarea fonetică a lanţului de formative generat de regulile sintactice.

Interferenţa componentului fonologic cu cel sintactic şi integrarea explicită a fonologiei în gramatică sînt idei dezvoltate larg de P. Postal în *Aspects of Phonological Theory*, New York, Evanston and London, Harper and Row, 1968. În concepţia sa, sintetizînd opinii exprimate anterior, structura fonologică a formativelor este obligatoriu însoţită de informaţii gramaticale furnizate de componentul sintactic sau cuprinse în lexicon. Proprietăţile acestea, nedeterminate fonetic, dar considerate ca făcînd parte din aspectul fonologic al formativelor, sînt numite, generic, trăsături morfologice [1] (cf. P. Postal, 1968, p. 114 şi 120). În ele sînt incluse *proprietăţile categoriale* de tipul *N*, *Vb*, *Det*, prezente în structura sintactică, şi *proprietăţile de selecţie*, cum ar fi [Animat], [Uman]. La aceste categorii se adaugă *clasele flexionare* din care fac parte morfemele, determinînd uneori anumite realizări fonetice ale formelor de bază. Specific trăsăturilor morfologice este faptul că, în timp ce trăsăturile fonologice se referă la cîte o unitate a unui morfem, trăsăturile morfologice se referă

[1] În N. Chomsky and M. Halle, 1968, sînt desemnate prin termenii : trăsături diacritice sau trăsături sintactice. Ultimul termen poate da naştere la confuzii între aceste proprietăţi şi cele sintactice propriu-zise.

la întregul morfem, afectînd fiecare element fonologic care îl compune. Fiind general admise în teoria transformaţională, statutul acestor trăsături este prezentat detaliat de Postal în lucrarea citată. Ţinem să facem însă anumite precizări în legătură cu afirmaţia sa următoare : „Este, evident, o universalie lingvistică, încă imprecis fundamentată în teoria lingvistică, faptul că formele morfemelor lexicale pot, în parte, să determine formele morfemelor gramaticale, *dar nu şi invers* (subl. ns.)" (Postal, 1968, p. 127).

Dacă cele de mai sus se referă exclusiv la formele de bază ale morfemelor, în sensul că un morfem lexical selectează (în *acest* sens „determină") un anumit morfem gramatical, şi nu morfemul gramatical impune prezenţa unui morfem lexical, considerăm întemeiată opinia lui Postal. Dacă însă determinarea este interpretată ca o influenţă fonetică a morfemului lexical asupra celui gramatical, subliniem că ultima parte a afirmaţiei este infirmată de studiul flexiunii în română. Schimbările unor forme de bază ale morfemelor lexicale sînt determinate de cele mai multe ori de structura fonică a morfemelor gramaticale selectate [2].

1.2. Informaţiile fonologice şi morfologice la care face apel componentul fonologic se află în lexicon. Schiţate în Morris Halle, 1959, structura exactă a formativelor în lexicon şi includerea lui într-unul din componentele gramaticii au fost precizate în lucrările ulterioare. Forma unităţilor în lexicon — forma de bază — trebuie astfel selectată, încît să se încadreze în regulile generale ale flexiunii sau derivării, să nu necesite, atunci cînd este posibil, formularea unor reguli speciale.

Problema morfemelor lexicale care nu se încadrează în regulile generale ale limbii nu este teoretic complet rezolvată. Practic, au fost oferite diferite soluţii privind marcarea lor în lexicon sau introducerea anumitor reguli speciale. De acestea din urmă ne vom ocupa mai jos. Alături de trăsăturile fonologice şi morfologice, formativele lexicale pot fi caracterizate şi prin *trăsături de excepţie* (*exception features*), avînd rolul de a indica proprietăţile complet impredictibile ale morfemelor [3]. Într-o anumită limbă trăsăturile de excepţie, spre deosebire de cele morfologice, sînt determinate de regulile fonologice ale acelei limbi, fapt ce le conferă un statut diferit de al celorlalte trăsături. Prezenţa acestor caracteristici de excepţie, teoretizată de Postal, are implicaţii asupra evaluării dicţionarelor unei limbi. Un număr mare de trăsături de excepţie echivalează cu un maxim de arbitrarietate. Dintre mai multe dicţionare propuse pentru aceeaşi limbă, arată Postal în lucrarea amintită, va fi selectat cel care prezintă un grad minim de arbitrar, deci un număr redus de proprietăţi de excepţie.

O modalitate de evitare parţială a trăsăturilor de excepţie o oferă împărţirea vocabularului în diferite categorii, care pot explica abaterea unor forme de la regulile stabilite ca generale pentru o limbă. Criteriile de determinare a acestor categorii pe plan sincronic nu au fost clar stabilite, ideea fiind relativ recentă (cf. Sanford Schane, *French Fonology and Morphology*, 1968 ; J. Augerot, *Romanian Phonology : A Transformational View*,

[2] Cele de mai sus arată şi că generalizarea unei afirmaţii ca *universală* este imprudentă în stadiul actual al cercetării transformaţionale.

[3] Cf. Postal, 1968, p. 133 : „... principala funcţie a trăsăturilor de excepţie este de a indica proprietăţile complet impredictibile ale morfemelor în dicţionar, proprietăţi care nu sînt predictate de nimic şi nu sînt corelate cu nimic".

în curs de publicare). De cele mai multe ori diviziunile lexiconului au la bază criterii diacronice : originea formativelor lexicale şi, legat de ea, momentul pătrunderii lor în limbă. În Schane, 1968, unde se stabilesc două categorii ale vocabularului, fundamentale pentru derivare : savant — nonsavant (*learned — nonlearned*), se specifică : ,,Este important ca distincţia savant — nonsavant într-o *descriere sincronică* (subl. ns.) să nu se confunde cu *faptele istorice* (subl. ns.) pe care această distincţie, în mare măsură, le reflectă. Deoarece aceste diviziuni sînt stabilite pe baza unor criterii interne — dovezi morfologice şi fonologice din franceza modernă — ele nu pot fi corelate în mod necesar în limbă" (*op. cit.*, p. 27).

Considerînd gramatica un sistem de reguli menit să dea socoteala de *competenţa* unui vorbitor — auditor în condiţii ideale, teoria transformaţională include lexiconul cu obligativitate în gramatică. O parte din competenţa vorbitorului unei limbi este reprezentată de cunoaşterea listei complete a formativelor. În urma acestui fapt vorbitorul poate arăta dacă o frază gramatical corectă aparţine sau nu limbii sale. Lista completă a formativelor lexicale şi a celor gramaticale neintroduse prin reguli de rescriere reprezintă *lexiconul* (dicţionarul). Condiţionarea competenţei de cunoaşterea lexiconului şi considerarea gramaticii ca instrument de explicare a competenţei duc evident la încadrarea lexiconului în gramatică.

Deoarece conţine elementele terminale ale unei structuri generate de regulile de constituenţi şi de transformare, structură *interpretată* semantic şi fonologic, neavînd el însuşi rol interpretativ, lexiconul aparţine componentului de bază al gramaticii — componentul *sintactic*. Apartenenţa aceasta este teoretizată ca atare în lucrările mai recente de gramatică transformaţională.

1.3. Stabilirea poziţiei componentului fonologic într-o gramatică generativă şi a inventarului de formative asupra cărora el acţionează este, în ansamblu, un aspect rezolvat, urmînd ca unele amănunte imprecise să fie determinate în cursul aplicării concrete a teoriei transformaţionale la diferite limbi.

Structurarea teoretică precisă a componentului fonologic a ridicat o serie de probleme, dînd naştere unor discuţii în urma cărora s-au trasat anumite coordonate sigure, nestabilite de Halle în *The Sound Pattern of Russian*, 1959.

Reprezentarea fonologică, abstractă a formativelor care intră în alcătuirea enunţului este convertită, printr-o serie de reguli, într-o reprezentare concretă, fonetică. Se conturează astfel două nivele, cu o structură determinată, a căror legătură se realizează prin regulile componentului fonologic al gramaticii : nivelul *sistematic fonologic* (morfofonologic) şi cel *sistematic fonetic*.

În dicţionar orice unitate este reprezentată printr-o matrice fonologică bidimensională, în care este specificată prin *plus* şi *minus* apartenenţa şi, respectiv, nonapartenenţa fiecărui segment la una din trăsăturile clasificatoare. Dacă fonemul nu participă la o anumită opoziţie, intersecţia rîndului cu coloana în care este înregistrat va fi notată cu zero (0). La fel, redundanţa contextuală fonologică, universală sau specifică unei limbi, este indicată prin zero.

Reprezentarea fonologică trebuie să fie însă suficient de bogată, astfel încît să dea posibilitatea specificării matricei fonetice corespunzătoare în toate contextele, deci şi în cazurile de schimbare a formei de bază.

1.3.1. Matricea fonetică rezu'tată în urma aplicării regulilor componentului fonologic este *complet specificată*. Trăsăturile fonetice nu sînt binare, ci au valori variabile, de la *1* la *n*. Specificarea unei trăsături fonetice pentru un segment reprezintă determinarea locului acelui segment pe scala fonetică universală. Distincţia clară între cele două reprezentări şi precizarea structurii lor este un element nou în fonologia transformaţională, teoretic fundamentat convingător. Concret, trăsăturile fonetice scalare sînt rar utilizate. În *Simplicity, descriptive adequacy and binary features*, Language 45, nr. 1, martie 1969, Heles Contreras, pe baza exemplului a două reguli din spaniolă, formulate în trăsături binare şi, paralel, scalare, încearcă să demonstreze că folosirea numerelor întregi (1, 2, 3,...) sau a variabilelor (n, m,...) este preferabilă valorilor *plus* şi *minus*. Or, considerăm că două exemple sînt cu totul insuficiente pentru infirmarea principiului binar anterior, temeinic demonstrat în fonologie [4]. Mai importantă este corecta înţelegere a introducerii trăsăturilor fonetice scalare, ignorată în lucrarea citată. Trăsăturile fonetice nu trebuie considerate ca înlocuitoare ale trăsăturilor fonologice binare, ci ca o nouă etapă, ca un alt nivel, cel mai apropiat de realizarea concretă [5] a secvenţelor generate de gramatică. De aceea este eronată introducerea trăsăturilor scalare şi deci a valorilor integrale (1,...,n) în sistemul de clasificare preconizat de Heles Contreras în articolul amintit. Este vorba de *două tipuri* de trăsături care apar în *două tipuri* de matrice, cu roluri şi structuri diferite. În N. Chomsky and M. Halle, 1968, p. 169, sînt enumerate deosebirile fundamentale dintre o matrice fonologică şi una fonetică :

„a. Mai întîi, unităţile din matricele fonetice pot indica gradul de-a lungul unei scale fizice date, în timp ce unităţile din matricele fonologice indică numai apartenenţa unui segment la o anumită categorie sau la categoria complementară ei.

b. În al doilea rînd, matricele fonetice sînt complet specificate, în timp ce matricele fonologice în general nu sînt specificate.

c. În al treilea rînd, matricele fonetice pot diferi de matricele fonologice care le stau la bază, prin valorile care în acestea din urmă sînt inerente, aşa cum am arătat.

d. În sfîrşit, este clar că o matrice fonetică poate diferi de matricea fonologică pe care se bazează, prin numărul de segmente, cum se întîmplă, spre exemplu, în cazul epentezei sau eliziunii".

Confuziile produse se datoresc denumirii identice a trăsăturilor fonologice şi a celor fonetice.

1.3.2. Neavînd un conţinut fizic concret, trăsăturile clasificatoare ar putea fi notate convenţional prin A, B, C etc. Aceasta ar duce însă la

---

[4] Cf. numai ca lucrări de fundamentare a acestei idei : R. Jakobson, G. Fant, M. Halle, *Preliminaries to a Speech Analysis*, 1952; R. Jakobson, M. Halle, *Fundamentals of Language*, 1956 ; C. Cherry, M. Halle, R. Jakobson, *Toward a logical description of languages in their phonemic aspect*, în : R. Jakobson, *Selected Writings*, vol. I, 1962.

[5] Nu identificăm nivelul fonetic cu realizarea concretă a secvenţelor sonore produse de un vorbitor al limbii, deoarece în această ultimă situaţie intervin caracteristicile specifice vorbitorului sau momentului vorbirii.

suplimentarea componentului fonologic cu o serie de reguli, pentru a stabili echivalenţa între o trăsătură fonologică şi corespondenta ei fonetică. Spre exemplu :

[αA]→[α vocalic]

[α B]→[α consonantic] etc.

Relaţiile dintre nivelul fonologic şi cel fonetic, exprimate prin reguli fonologice, trebuie considerate ţinînd seama de *condiţia caracterului natural* enunţată de Postal, 1968, p. 56. Această condiţie cere ca trăsăturile utilizate în matricea fonologică clasificatoare să fie exact cele preconizate de teoria fonetică universală, deci să existe o corespondenţă directă, naturală între o matrice fonologică şi una fonetică. Trăsăturile fonologice universale nu trebuie să fie un cod arbitrar în raport cu cele fonetice, ci trebuie să fie direct legate de proprietăţile fonetice corespunzătoare. Condiţia impusă de Postal înlocuieşte condiţia taxonomică a linearităţii şi pe cea a invariaţiei, teoretizată în Chomsky and Halle, 1968.

Linearitatea impune ca fiecare ocurenţă a unui fonem într-o reprezentare fonemică să fie însoţită de o anumită succesiune de sunete consecutive, reprezentînd realizările sau membrii fonemului respectiv ; şi dacă un fonem A îl precedă pe B într-o reprezentare fonemică, secvenţa de sunete asociată lui A precedă secvenţa de sunete asociată lui B. În *Current Issues in Linguistic Theory* par. 4.3 (în Katz and Fodor, *The Structure of Language*, Englewood Cliffs — New Jersey, 1964, p. 50—118), Chomsky dă unele exemple care infirmă valabilitatea acestui principiu pentru limbile naturale.

Condiţia invarianţei cere ca matricea fonologică a unui formativ să fie o submatrice[6] a matricei fonetice corespunzătoare, în fiecare context în care apare. În acest caz formativul răspunde condiţiei invarianţei (cf. Chomsky and Halle, 1968, p. 166). După analiza mai multor situaţii concrete, în aceeaşi lucrare se arată că invarianţa este o condiţie insuficient de puternică pentru limbile naturale.

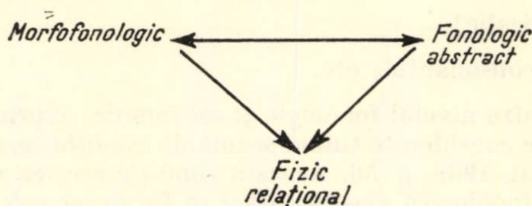
Condiţia caracterului natural, aşa cum apare la Postal, are implicaţii atît asupra trăsăturilor distinctive fonologice şi fonetice, cît şi asupra relaţiei dintre o matrice fonologică şi corespondenţa ei fonetică.

1.4. Componentul fonologic este acum unanim considerat în teoria transformaţională ca un sistem de reguli care exprimă relaţia dintre reprezentarea fonologică a unui lanţ de formative şi reprezentarea fonetică a lanţului, deci relaţia naturală dintre două nivele — sistematic fonologic şi sistematic fonetic —, fiecare cu o structură specifică. Diferitele forme intermediare, rezultate din aplicarea regulilor, nu constituie nivele deosebite, cu o structură determinată.

În *Phonology and Generative Grammar* (vol. Phonologie der Gegenwart, 1967, Wien, p. 215) S. K. Saumjan stabileşte trei nivele : morfologic (corespunzător nivelului sistematic fonemic), fonologic abstract şi fizic

[6] Prin submatrice Chomsky şi Halle (1968) înţeleg o matrice fonologică din care sînt omise toate trăsăturile predictabile şi de la care se obţine matricea corespunzătoare fonetică, specificată complet. În Stanley, *The Formal Character of Redundancy Rules in Phonology*, Second Series, Nr. 6, 1968, se dă o definiţie mai formalizată : ,,M este o submatrice a lui N dacă, ori de cîte ori M are o specificare într-o poziţie, N are aceeaşi specificare în poziţia corespunzătoare, dar reciproca nu este necesară'' (*op. cit.*, par. 3).

relaţional. Important este că autorul relevă faptul că primele două nivele nu sînt unul subordonat altuia, ci se află pe acelaşi plan faţă de nivelul fizic relaţional.

Saumjan arată că, privite din puncte de vedere diferite, primele două nivele se pot subordona [7] diferit unul celuilalt. Am adăuga, mai mult, că însăşi stabilirea unui nivel morfofonologic şi a unuia fonologic abstract se face în raport cu un anumit tip de teorie : sintetică (generativă) sau, respectiv, analitică. În consecinţă, lucrarea citată nu infirmă ideea transformaţională de a admite exclusiv două nivele, ci dezvoltă un principiu fundamental pentru orice investigaţie : stabilirea prealabilă a teoriei care stă la baza cercetării.

2. Structura concretă a componentului fonologic, schiţată de Morris Halle (1959), a fost în mare parte precizată în lucrările ulterioare, unele probleme de amănunt rămînînd încă nerezolvate.

2.1. Înainte de a discuta diferitele tipuri de reguli care alcătuiesc componentul fonologic, ne vom ocupa de trăsăturile distinctive, pe baza cărora se formulează regulile.

Foarte mult discutate, dînd naştere la controverse şi la infirmarea unor lucrări anterioare, trăsăturile distinctive, iniţial binare, au fost împărţite în două clase, în raport cu rolul lor şi cu nivelul la care sînt folosite : *trăsături distinctive fonologice* şi *trăsături distinctive fonetice.*

Prima categorie păstrează caracterul binar, stabilind prezenţa sau absenţa unei caracteristici pentru un fonem [8], şi are rol clasificator. Al doilea grup cuprinde trăsăturile fonetice, scalare, cu valori variabile de la *1* la *n*. Relaţia între fonologic şi fonetic fiind conformă condiţiei caracterului natural, o trăsătură fonologică binară este dezvoltată de corespondenta ei fonetică (cf. tabelul 1), socotind că valorile 1,. . .,m reprezintă

	Fonologic	Fonetic
TD [i]	+ —	1 2 3 ⋮ n

Tabelul 1

[7] Prin subordonare autorul înţelege nu numai situarea pe un plan ierarhic inferior, ci şi posibilitatea de renunţare la unul din nivele.

[8] De trăsăturile redundante pentru un fonem, notate prin zero, ne vom ocupa sub 2.2.1 — 2.2.4, în cadrul regulilor de redundanţă.

[+ i], iar cele m + 1,. . .,n reprezintă [— i]. Interpretarea trăsăturilor binare în unităţi scalare se face în virtutea unor corespondenţe *universale*, care deci nu complică în nici un fel gramatica *unei anumite limbi*. Posibilitatea stabilirii acestor corespondenţe universale ducînd la simplificarea gramaticilor particulare este condiţionată de respectarea caracterului natural al relaţiei dintre nivelul fonologic şi fonetic. Este posibilă reprezentarea fonologică, spre exemplu, a unei labiale ca velară sau a unei vocale ca lichidă, încălcînd condiţia caracterului natural, dar se impune în acest caz enunţarea unor reguli *speciale*, care să convertească trăsăturile fonologice arbitrare în trăsături fonetice reale. Aceste reguli particulare nu ar aduce nici o informaţie cu semnificaţie lingvistică şi ar mări inventarul de reguli.

În principiu sîntem întru totul de acord cu cele arătate mai înainte. Apare însă o problemă impusă de aplicarea teoriei la una sau mai multe limbi : cît de concretă este reprezentarea fonetică, rezultat al aplicării regulilor componentului fonologic, sau cît de largă şi sensibilă este scala fonetică a trăsăturilor distinctive? În cazul în care rezultatul aplicării regulilor fonologice este foarte detaliat, vor apărea pentru fiecare limbă reguli specifice. De aceea nu se poate afirma că sînt suficiente regulile universale de ,,detaliere'' a trăsăturilor fonologice binare în trăsături fonetice scalare. Corespondenţele pot fi guvernate pînă la un punct exclusiv de reguli universale ; de la un anumit grad de concret intervin însă particularităţi ale fiecărei limbi care pot fi specificate numai prin regulile acelei limbi. În acest sens sînt formulate unele propuneri în articolul lui Robert Wilson, *A criticism of distinctive features*, Journal of Linguistics, vol. 2, nr. 2, 1966. Considerînd trăsăturile distinctive numai cu valori binare [9], se recomandă nu divizarea aceleiaşi trăsături, ci *suplimentarea* inventarului universal cu un alt grup de trăsături, tot binare, care să le detalieze pe cele universale. Spre exemplu, trăsătura [bemolat] poate fi divizată în [± labial], [± velar]. În anumite limbi trăsătura [+ bemolat] se poate manifesta ca [+ labial], iar în altele [+ velar]. Propunerea este făcută tocmai pentru a oferi posibilitatea comparării structurii fonologice a limbilor şi a vedea în ce măsură limbile se deosebesc între ele la un nivel mai redus de abstractizare. Reţinem de aici interesul pentru determinarea caracteristicilor specifice unei limbi sau unui grup de limbi în raport cu alte limbi sau grupuri şi în raport cu trăsăturile lingvistice generale, universale. Sistemul de detaliere a trăsăturilor fonologice universale este complicat, însemnînd introducerea unui nivel nou, de la care sînt necesare alte reguli pentru trecerea de la scala binară la cea cu mai multe valori.

2.1.1. Cunoscînd proprietăţile formale ale celor două tipuri de trăsături — fonologice şi fonetice — şi admiţînd corespondenţa lor naturală, rămîne de stabilit care sînt aceste trăsături, aceleaşi în ambele planuri, avînd însă diviziuni diferite.

Cele mai multe lucrări de fonologie transformaţională au folosit sistemul de trăsături distinctive prezentat de R. Jakobson, G. Fant, M. Halle, 1952. În lucrări mai recente au fost propuse alte trăsături distinctive. Inventarul de trăsături, considerat ca o ipoteză asupra limbajului

[9] Ideea diferenţierii trăsăturilor distinctive fonetice de cele fonologice apare în literatura de specialitate după publicarea articolului citat.

natural, urmînd să fie verificată empiric, este supus unor variaţii în urma aplicării la diferite sisteme fonologice. În Noam Chomsky and Morris Halle, 1968, este propusă o listă de trăsături distinctive diferită de cea din R. Jakobson, G. Fant, M. Halle, 1952. Unele trăsături sînt sugerate de cercetarea sistemelor fonologice ale unor limbi africane sau ale indienilor din America. Spre deosebire de trăsăturile stabilite în R. Jakobson, G.Fant, M. Halle, 1952, care sînt de natură acustică, trăsăturile din Noam Chomsky and Morris Halle, 1968, au la bază criterii articulatorii. Argumentele de schimbare a sistemului de trăsături se întemeiază fie, cum am arătat, pe cercetarea unor limbi puţin cunoscute, fie pe situaţii din engleză, pentru care anumite reguli formulate în termenii noului sistem se simplifică [10].

Se consideră, tot pe baza acestor exemple, că, în anumite situaţii, fonemele se grupează ,,mai natural'' folosind criteriul articulatoriu. Este greu de spus dacă modificările sistemului au aceleaşi consecinţe şi pentru alte limbi. De altfel soluţiile fonologice sau fonetice care au la bază sisteme diferite nu pot fi evaluate comparativ, din punctul de vedere al simplităţii. O situaţie poate fi rezolvată mai simplu cu un alt sistem, dar adoptarea lui poate avea consecinţe asupra celorlalte situaţii în sensul complicării lor. De asemenea poate determina modificări în structurarea diferitelor compartimente, ajungîndu-se la imposibilitatea comparării soluţiilor.

2.1.2. Mult discutată, dar departe de a fi rezolvată, este ordonarea ierarhică a trăsăturilor. Este unanim recunoscută situarea trăsăturilor [consonantic] şi [vocalic] la începutul oricărei clasificări. Pentru celelalte trăsături există însă variaţii mai mult sau mai puţin importante de la o limbă la alta sau de la o clasificare la alta, în ceea ce priveşte ordonarea lor.

Ierarhizarea trăsăturilor distinctive este uneori corelată cu noţiunea de *clasă naturală*. Se consideră că mai multe foneme alcătuiesc o clasă naturală dacă pentru definirea clasei se foloseşte un număr mai redus de trăsături decît pentru definirea fiecărui membru al ei. Spre exemplu, segmentele /p, b, m, f, v/ se definesc prin două trăsături : $\begin{bmatrix} + \text{grav} \\ - \text{compact} \end{bmatrix}$, în timp ce pentru caracterizarea fiecărui segment sînt necesare minimum patru trăsături. În raport direct cu noţiunea de clasă naturală se află posibilitatea formulării cît mai simple a regulilor. Dacă o regulă se referă la segmente care alcătuiesc o clasă naturală, ea va cuprinde un număr minim de trăsături. Dar o trăsătură ca cea de sonoritate, care stabileşte două mari clase consonantice, oferă posibilităţi minime de simplificare a regulilor. În română o singură regulă se referă la clasa naturală a consoanelor sonore sau nonsonore. Toate celelalte reguli se formulează ţinînd seama de alte clase naturale. Deşi împart sistemul fonologic mai puţin simetric decît trăsătura de sonoritate, alte trăsături distinctive stabilesc clase ,,mai naturale'' de segmente. De multe ori importanţa acestor clase în raport cu regulile determină situarea unor trăsături pe o treaptă ierarhică superioară.

---

[10] Prin simplificare înţelegînd atît reducerea numărului de unităţi folosite, cît şi, mai ales, creşterea generalităţii unei reguli.

2.2. Lucrările recente aduc contribuţii însemnate la determinarea structurii celor două categorii de reguli fonologice şi ridică unele probleme insuficient clarificate. De aceea ne vom ocupa, pe rînd, de fiecare tip de reguli.

2.2.1. În Noam Chomsky and Morris Halle, 1968, *regulile de redundanţă* [11] sînt incluse într-o categorie mai largă, cea a *regulilor de reajustare*. Rolul lor este ,,de a converti lanţul de formative în ceea ce am numit ,,reprezentare fonologică'', introducînd diferite modificări în reprezentările lexicale şi eliminînd formativele gramaticale în favoarea matricelor fonologice''. (*op. cit.*, p. 163). În cartea citată autorii arată că îşi restrîng investigaţiile la regulile de redundanţă lexicală. Alte tipuri de reguli de reajustare nu au fost concretizate pînă acum, după cîte ştim, în lucrări de fonologie generativă. Dacă formativele gramaticale sînt înregistrate în lexicon, urmînd să fie selectate în raport cu trăsăturile morfosintactice introduse prin regulile componentului sintactic, nu considerăm necesară, pentru limba română, folosirea acestui tip larg de reguli — reguli de reajustare. Putem grupa toate regulile care le precedă pe cele fonologice în reguli de redundanţă lexicală. Dacă însă formativele gramaticale, care se află sub forma unor matrice de trăsături morfosintactice în lanţul generat de componentul sintactic, sînt rescrise în trăsături fonologice prin reguli, fără să fie înregistrate în lexicon, am putea admite categoria mai largă a regulilor de reajustare. Aceste reguli ar ,,elimina formativele gramaticale în favoarea matricelor fonologice''. Totuşi rolul şi structura regulilor de rescriere a morfemelor flexionare din trăsături morfosintactice în trăsături fonologice sînt total diferite de rolul şi structura regulilor de redundanţă lexicală. De aceea încadrarea ambelor tipuri în aceeaşi clasă ne pare arbitrară, lipsită de semnificaţie lingvistică. Ea nu aduce un plus de organizare şi simplificare a gramaticii. De aceea, chiar dacă formativele gramaticale nu se află în dicţionar, ci sînt introduse prin reguli, nu vom trata acest tip de reguli alături de cele de redundanţă [12].

2.2.2. În dicţionar matricea fonologică a unui formativ cuprinde exclusiv trăsături care îl deosebesc de celelalte unităţi. Trăsăturile redundante sînt introduse în matrice prin reguli de redundanţă lexicală. Ideea apare iniţial în Halle, 1959. Ulterior, R. Stanley, în *Redundancy rules in phonology*, Language, 43, 2, 1967, p. 393—444, aduce unele precizări privitoare la funcţia şi natura lor. Rezultatul final al regulilor de redundanţă trebuie să fie o matrice *complet specificată fonologic*, căreia să i se aplice regulile fonologice (F).

Eliminarea tuturor zerourilor (sau a spaţiilor albe), reprezentînd trăsături fonologice redundante, este dificilă. Într-o limbă se disting două tipuri de redundanţă: redundanţa specifică unui fonem şi redundanţa contextuală.

După aceste două tipuri de redundanţă Stanley stabileşte două tipuri de reguli: *reguli de structură a segmentelor* (*segment structure rules*)

[11] Numite în Halle, 1959, şi în alte lucrări ulterioare *reguli de structură a morfemelor*.

[12] Natura regulilor de rescriere a trăsăturilor morfosintactice în trăsături fonologice fiind deosebită de cea a regulilor de redundanţă, semnificaţia simbolului ,,→'' este şi ea diferită: în primul caz A → B trebuie interpretat: ,,A se rescrie ca B'', deci înlocuim pe A prin B; în cazul regulilor de redundanţă ,,→'' semnifică adăugarea unei trăsături în contextul dat, fără modificarea altor trăsături.

și *reguli de structură a secvențelor* (*sequence structure rules*). În urma aplicării lor, matricea din dicționar ar trebui să fie complet specificată fonologic, pentru ca regulile F să poată opera. Dar Stanley elimină din discuție un alt tip de redundanță, astfel că, după aplicarea regulilor de structură a segmentelor și a secvențelor, în matricea fonologică mai rămîn spații libere. Este vorba de trăsăturile în raport cu care într-o limbă nu se stabilesc opoziții. Așa sînt pentru română trăsăturile [lax] și [tense]. Dintr-o gramatică a limbii române ele pot fi eliminate, dar o gramatică comparată a mai multor limbi, dintre care cel puțin una cunoaște fonologic această distincție, va trebui să le includă. Asemănătoare este situația trăsăturilor care sînt distinctive pentru un grup de foneme, dar nu pentru toate. Astfel este trăsătura [strident] pentru vocale. Or, o matrice cuprinde întreg inventarul de trăsături distinctive stabilite. Singura notație corectă lingvistică în aceste situații este zero (sau spațiu liber). Dar cerința formulată de Stanley impune eliminarea oricărui zero din matrice. Deoarece limbile naturale nu folosesc toate combinațiile posibile de trăsături, considerăm această condiție prea puternică pentru limbile naturale [13] și, în consecință, neadecvată [14].

2.2.3. În R. Stanley, 1967 și 1968, se propune înlocuirea regulilor de structură a morfemelor cu *condiții de structură a morfemelor,* urmînd ca regulile componentului fonologic să aibă exclusiv rolul de transformare a unui nivel în altul, adică a matricelor fonologice complet specificate în matrice fonetice.

Înainte de a caracteriza condițiile S M, Stanley (1967, 1968) propune anumite modificări în modul de exprimare a regulilor S M. Fiecare regulă este considerată ca fiind formată dintr-o descriere structurală (D S) și o schimbare structurală (S S) [15]. Descrierea structurală reprezintă segmentul sau secvența incomplet specificată, iar schimbarea structurală indică valorile trăsăturilor redundante specificate prin reguli.

$$\text{De exemplu: D S:}\quad \& \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ -\text{voc} \end{bmatrix} \quad [\ \ ]$$

$$\text{S S:}\qquad \downarrow \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{voc} \end{bmatrix}$$

Așezarea se face astfel ca schimbarea structurală să fie imediat sub segmentul incomplet specificat. În comparație cu modalitatea de exprimare consacrată de lucrările anterioare:

$$[\ \ ] \rightarrow \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{voc} \end{bmatrix} \Big/ \& \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{voc} \end{bmatrix}$$

noul sistem nu aduce nici o simplificare reală. Semnele care sînt eliminate: — și /, sînt cuprinse de fapt în convenția de așezare a seg-

[13] Dacă s-ar realiza toate posibilitățile combinatorii ale trăsăturilor: 2^n, unde *n* este numărul de trăsături distinctive, acest tip de redundanță ar fi eliminat. Dar în limbile naturale apare un număr foarte redus din toate combinațiile posibile.

[14] Cf. Robert Wilson, 1966, unde pentru acest tip de zero se propune folosirea unor reguli *implicaționale*. Prin ele o gramatică este ,,instruită'' să nu pună întrebarea dacă pentru un segment o anumită trăsătură are valoare ,,plus'' sau ,,minus'', atunci cînd segmentul nu se definește în raport cu acea trăsătură. În acest caz în matrice rămîn zerourile universale.

[15] La Stanley: S D (*structural description*) și S C (*structural change*).

mentelor; iar dacă se consideră că cele două linii de context fac parte din aparatul formal al tuturor regulilor, ele nu aduc vreo complicare gramaticii, deci nu se socotesc atunci cînd se evaluează o regulă.

Folosirea condiţiilor de structură a morfemelor presupune alcătuirea unui inventar al tuturor morfemelor limbii, sub forma unor matrice complet specificate fonologic (S), la care se adaugă matricele unor morfeme posibile [16], care nu violează constrîngerile limbii, dar nu sînt realizate în limbă. Specificarea matricelor din dicţionar (D) se face printr-un proces de selecţie: pentru fiecare morfem Di din dicţionar se selectează matricea complet specificată corespunzătoare Si din inventarul alcătuit. Condiţiile M S propriu-zise definesc grupul de matrice S, complet specificat, enunţînd constrîngerile impuse de limbă. În procesul de selectare sînt folosite aceste constrîngeri pentru indicarea valorilor trăsăturilor redundante.

Stanley distinge trei tipuri de condiţii S M:

a) dacă ... atunci (C D ... C A) [17]
b) pozitive
c) negative.

Exemplul dat de Stanley pentru primul tip de condiţii:

$$\begin{array}{lll} \text{C D} & \& [+\text{cons}] & \begin{bmatrix} +\text{cons} \\ -\text{voc} \end{bmatrix} \\ & & \downarrow \\ \text{C A} & \begin{bmatrix} -\text{voc} \\ -\text{grav} \\ -\text{comp} \\ +\text{cont} \end{bmatrix} & [-\text{cont}] \end{array}$$

nu se deosebeşte de o regulă S M decît prin înlocuirea abrevierilor D S şi S S cu C D, respectiv C A.

Condiţiile pozitive şi negative pot părea mai simple în comparaţie cu regulile S M corespunzătoare. În Stanley, 1967, este dat exemplul:

$$\text{P (C)} \ \& \begin{bmatrix} +\text{cons} \\ -\text{voc} \end{bmatrix} \left(\begin{bmatrix} +\text{cons} \\ +\text{voc} \end{bmatrix}\right) \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{voc} \end{bmatrix} ([+\text{cons}]) \ \&$$

pentru o limbă în care toate morfemele au forma C (L) V $\left(\begin{Bmatrix} \text{C} \\ \text{L} \end{Bmatrix}\right)$. Regula corespunzătoare ar fi:

$$[\quad] \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{cons} \\ -\text{voc} \end{bmatrix} \left(\begin{bmatrix} +\text{cons} \\ +\text{voc} \end{bmatrix}\right) \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{voc} \end{bmatrix} \Big/ ([+\text{cons}]) \ \& - \&.$$

Ceea ce apare în plus în regulă în comparaţie cu formularea condiţiei corespunzătoare se echivalează cu simbolul P (C). De fapt simbolurile →, ___, / fac parte din convenţiile de exprimare a regulilor, deci nu intră în categoria simbolurilor de care se ţine seama atunci cînd se evaluează un enunţ. Pentru simbolul [ ], care înseamnă ,,orice segment sau sec-

[16] La nivel fonologic, grupurile consonantice sau vocalice posibile, dar nerealizate se numesc grupuri virtuale. Putem numi, la fel, morfemele posibile, dar nerealizate în limbă, *morfeme virtuale*.

[17] La Stanley I C... T C (*if condition...then condition*).

venţă", găsim în condiţia corespunzătoare „P (C)", care înseamnă „condiţie pozitivă"; deci cele două simboluri — [ ] şi P (C) — se pot echivala în evaluare, ambele fiind întîlnite numai în anumite contexte, nefăcînd parte din convenţiile generale de exprimare a regulilor şi, respectiv, a condiţiilor S M.

Condiţiile negative au o situaţie similară. Exemplul dat de Stanley (1967) se referă la o limbă care are consoanele /č, š, ǰ/, dar nu şi /ž/. Faptul se exprimă prin condiţia negativă:

$$\mathrm{N\ (C)} \sim \begin{bmatrix} -\ \mathrm{voc} \\ +\ \mathrm{comp} \\ -\ \mathrm{grav} \\ +\ \mathrm{cont} \\ +\ \mathrm{voice} \end{bmatrix}$$

Regula S M corespunzătoare:

$$\rightarrow \quad [-\ \mathrm{voice}] \ \Big/ \begin{bmatrix} -\ \mathrm{voc} \\ +\ \mathrm{comp} \\ -\ \mathrm{grav} \\ +\ \mathrm{cont} \\ \underline{\qquad} \end{bmatrix}$$

ar preciza fără vreo complicare, mult mai direct, care din cele cinci trăsături este de fapt redundantă.

Din compararea formală a condiţiilor cu regulile S M reiese că primele nu aduc vreo simplificare gramaticii. Sistemul propus de R. Stanley pentru înlocuirea regulilor S M cu condiţii S M implică însă o creştere simţitoare a numărului de matrice, prin alcătuirea unei liste de morfeme posibile, complet specificate. Numărul acestora este mai mare decît al celor existente, ceea ce înseamnă mai mult decît dublarea lexiconului. La aceasta se adaugă toate condiţiile S M a căror formulare, cum am arătat, nu este mai simplă decît a regulilor. Exemplele de condiţii *dacă* ..., *atunci* sînt formulate după un sistem asemănător cu regulile (cf. mai sus, p. 19). Iniţial, în Stanley, 1967, o condiţie este prezentată sub forma unei perechi de matrice *dacă* ..., *atunci*, cu acelaşi număr de rînduri şi coloane. Trăsăturile care nu sînt specificate în matricea „dacă" sînt specificate în matricea „atunci" şi invers [18]. Această modalitate de prezentare ne pare ambiguă deoarece însuşi autorul defineşte grupul de matrice posibile într-o limbă ca un rezultat al *filtrării* tuturor matricelor universal posibile prin condiţiile S M ale acelei limbi. Nu pare în nici un fel necesară adăugarea unui alt grup de matrice. Matricele fonologice incomplet specificate le selectează pe cele *realizate* din grupul matricelor *posibile* într-o limbă, filtrate prin condiţiile S M.

Stanley stabileşte că, deşi formal similare, între condiţii şi reguli există o deosebire funcţională: condiţiile S M definesc grupul de matrice posibile într-o limbă; regulile reprezintă instrucţii de înlocuire a spaţiilor libere cu *plus* şi *minus*. Precizăm însă că regulile S M se referă atît la structura morfemelor existente, cît şi la a celor posibile, dar nerealizate.

---

[18] În Stanley, 1968, şi regulile S M sînt prezentate în capitolul 3, prin două matrice distincte, una ilustrînd „descrierea structurală", iar alta „schimbarea structurală".

Deoarece, pe de o parte, au un grad de generalitate lingvistică similar cu cel al regulilor, iar pe de altă parte complică mult gramatica, nu considerăm utilă introducerea condiţiilor S M, ca înlocuitoare ale regulilor de redundanţă.

2.2.4. Regulile de redundanţă se referă la trăsăturile predictabile pentru anumite segmente sau secvenţe ale unei limbi. Există însă anumite trăsături redundante pentru toate limbile. Ele se referă atît la redundanţa specifică unui fonem, cît şi la cea contextuală.

Lucrările mai recente, preluînd de la şcoala de la Praga teoria marcării şi a neutralizării, s-au ocupat mult de redundanţa universală. În N. Chomsky and M. Halle, 1968 (în P. Postal, 1968, după N. Chomsky and H. Halle, 1968) se încearcă rezolvarea unor aspecte încă insuficient clarificate prin înlocuirea, într-o formă iniţială, a valorilor *plus, minus, zero* cu *marcat — nemarcat* (M—N). Trăsăturile cu valori nemarcate nu contribuie la complexitatea gramaticii ; pentru evaluare se ţine seama numai de trăsăturile marcate. Marcarea sau nemarcarea valorii unei trăsături se face după anumite reguli universale. Valoarea *nemarcat* se interpretează ca *plus* sau *minus* conform unor convenţii interpretative universale. Folosirea acestui nou sistem de notaţie, M—N, convertit apoi în *plus* şi *minus*, se face pentru simplificarea componentului fonologic. Fiind universale, atît regulile cît şi convenţiile nu contribuie la complexitatea gramaticii unei limbi concrete. Ele înlocuiesc regulile de redundanţă. Totuşi, lucrările în care este teoretizat acest sistem recunosc imposibilitatea de a elimina cu totul regulile de redundanţă specifice fiecărei limbi. De asemenea, se arată şi în N. Chomsky and M. Halle, 1968, că înlocuirea, în mare parte, a regulilor de redundanţă cu convenţii universale face mult mai dificilă definirea noţiunilor de *gol accidental* şi *unitate virtuală* [19].

Sistemul recent constituit, de folosire a convenţiilor universale de marcare ca o ilustrare a universaliilor lingvistice în fonologie, poate aduce date interesante privitoare la limbajul natural. Totuşi, cercetările de pînă acum sînt insuficiente pentru a ne putea permite folosirea acestui sistem într-o lucrare de fonologie a unei limbi. Stabilirea regulilor de redundanţă pentru fiecare limbă ar face posibilă degajarea unor caracteristici universale, ca bază pentru alcătuirea matricelor în termeni *marcat—nemarcat* şi pentru formularea convenţiilor interpretative. Dar orice generalizare insuficient fundamentată poate duce la concluzii eronate.

2.3. După aplicarea regulilor de redundanţă rezultă o matrice specificată fonologic. Teoretic, ea ar trebui să nu aibă nici un simbol *zero*. De cele mai multe ori însă o matrice fonologică cuprinde spaţii libere sau zerouri[20], datorită acelor trăsături în raport cu care anumite foneme sau clase de foneme nu stabilesc opoziţii (cf. mai sus 2.2.2). De aceea nu putem spune că orice matrice fonologică este *complet* specificată.

Toate modificările produse în formele de bază, dictate de influenţa reciprocă a formativelor care compun un enunţ în limbă, se determină prin reguli fonologice (F).

---

[19] Semnalăm în N. Chomsky and M. Halle, 1968, o soluţie mai precisă de caracterizare a gradului de admisibilitate a unei construcţii fonologice într-o limbă (cf. *op. cit.*, p. 417).

[20] R. Harms, 1968, propune notarea diferită a zerourilor, după cum redundanţa poate fi sau nu eliminată : ⊗ şi respectiv 0.

În structura şi organizarea regulilor fonologice s-au făcut cîteva precizări în raport cu Halle, 1959, fără să se propună modificări mai importante.

Gruparea acestor reguli se realizează în raport cu modul de aplicare şi cu informaţia sintactică la care fac apel, după cum urmează :

a. *Reguli ciclice*. Acestea au un statut bine precizat în N. Chomsky and M. Halle, 1968, p. 20. Regulile fonologice care alcătuiesc un ciclu sînt linear ordonate, de la *1* la *n*. Fiind reguli care ţin seama de informaţia oferită de componentul sintactic, ele se aplică întîi formativelor dominate de nodurile inferioare ale unei diagrame ramificate, sau, dacă folosim sistemul de reprezentare cu ajutorul parantezelor, se aplică mai întîi secvenţelor care nu conţin nici o paranteză. Fiind reguli ordonate, regula $1 + l$ nu operează înaintea regulii *l*. Ultima regulă a ciclului cuprinde indicaţia de a elimina parantezele care încadrează secvenţa. După ştergerea acestor paranteze se reia aplicarea întregului ciclu de la *1* la *n* secvenţei mai largi obţinute, secvenţă care acum nu conţine nici o paranteză. Operînd astfel pînă la eliminarea tuturor parantezelor, regulile ciclice au proprietatea de a fi *recursive*. Ordonarea lor este obligatorie pentru obţinerea unor secvenţe corecte. De asemenea ea conferă o maximă generalitate formulării proceselor gramaticale şi derivaţionale. Cercetările istorice sau dialectale au relevat aspecte interesante privind definirea unor faze sau dialecte, prin varierea ordinii regulilor.

b. *Reguli preciclice*. Ele însumează acele reguli fonologice care fac apel la informaţia oferită de componentul sintactic.

d. *Reguli postciclice*. În acest grup se încadrează regulile fonologice a căror formulare sau aplicare nu este influenţată în nici un fel de structura sintactică a enunţului.

2.3.1. Regulile fonologice alcătuiesc un subcomponent care urmează după regulile de redundanţă. Datorită acestei ordonări apar anumite probleme atunci cînd printr-o regulă fonologică sînt introduse segmente sau grupuri de segmente fonologice incomplet specificate. De aceea în Stanley, 1967, se propune ca fiecare segment sau secvenţă de segmente care rezultă din aplicarea regulilor fonologice să fie automat supusă regulilor de redundanţă. Fără această convenţie teoria ar fi neadecvată.

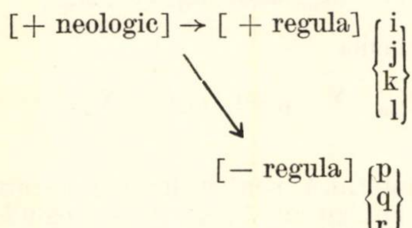
3. Convenţii ca cea enunţată sau convenţiile de notaţie sînt menite să contribuie la economia descrierii. Vom expune, mai jos, convenţiile stabilite pînă acum, grupîndu-le după cum se referă la probleme de „funcţionare” a gramaticii sau la sisteme de abrevieri.

3.1. În prima categorie de convenţii, în afara celei enunţate sub 2.3.1, se încadrează şi cele stabilite în N. Chomsky and M. Halle, 1968. Una din ele arată că orice segment al unei matrice lexicale este automat marcat [+n] pentru orice regulă *n*. Deci, automat, orice segment care este conform cu datele conţinute de *n* trece prin regula *n*. Dacă unul din formative nu trece prin *n*, deşi structura lui corespunde celei din regulă, este marcat, de data aceasta printr-o convenţie notaţională, cu[—n]. Această notaţie, [—n], semnifică apartenenţa *formativului* la categoria excepţiilor de la regula *n*, dar nu şi a fiecărui segment.

Pentru ca orice segment care alcătuieşte formativul să nu treacă prin *n*, a fost stabilită o altă convenţie. Prin ea fiecare segment al unei matrice lexicale *m* este marcat [α K] pentru fiecare categorie [α K] căreia *m* îi

aparţine. Dacă, spre exemplu, formativul *f* aparţine categoriei [—n], fiecare segment al său nu trece prin regula *n*.

Legată de această convenţie este stabilirea a două categorii de reguli : *reguli majore* şi *reguli minore*. Acestea din urmă se referă la acele excepţii de la regulile generale care alcătuiesc grupuri bine determinate, cu regularităţi specifice. Fiecare formativ al limbii este implicit marcat *plus* pentru orice regulă majoră şi *minus* pentru regulile minore. Formativele la care se referă regulile minore vor fi marcate [+ r]. În cazul în care o regulă minoră se aplică unei categorii mai largi a lexiconului, ea nu va fi specificată în structura formativelor, ci va purta *ea* indicaţia clasei la care se referă. Aşa sînt formativele marcate [+ neologic]. În contextul regulilor specifice acestei categorii poate apărea indicaţia [+ neologic]. Formativele avînd în lexicon menţiunea [+ neologic] nu vor mai fi marcate [+ regula n]. Tot pentru astfel de situaţii se pot indica, alături de trăsătura care desemnează categoria, regulile caracteristice ; spre exemplu :

Există secvenţe care au un tratament identic cu cel exprimat de anumite reguli, fără să aibă identice trăsăturile contextului. Prin convenţie, formativele în componenţa cărora intră acest fel de secvenţe poartă în lexicon menţiunea [+ regula m].

Pentru aplicarea regulilor, în N. Chomsky and M. Halle, 1968, este enunţată o convenţie, condiţionată de alta care defineşte formal caracterul *distinct* al unor unităţi sau lanţuri de unităţi :

„Două unităţi U_1 şi U_2 sînt distincte dacă şi numai dacă există cel puţin o trăsătură T astfel ca U_1 să fie specificat [α T] şi U_2 [β T], unde α este + şi β — ; sau α şi β sînt numere întregi şi $\alpha \neq \beta$; sau α este număr întreg, iar β este minus. Două lanţuri X şi Y sînt distincte dacă sînt diferite ca lungime, adică dacă diferă în numărul de unităţi pe care le conţin sau dacă a n[a] unitate din X este distinctă de a n[a] unitate din Y, pentru oricare ar fi n" (*op. cit.*, p. 336).

Ţinînd seama de această definire a caracterului distinct, se poate enunţa convenţia de aplicare a unei reguli de forma A → B/X—Y :

„O regulă de forma A→B/X—Y se aplică unui lanţ Z = ... X' A' Y', unde X', A', Y' nu sînt distincte de X, A, Y respectiv ; ea converteşte pe Z la Z' = X'B'A', unde B' conţine toate trăsăturile specificate ale lui B, pe lîngă toate trăsăturile lui A' nespecificate în B" (*op. cit.*, p. 337).

O altă convenţie de aplicare a regulilor, enunţată în N. Chomsky and M. Halle, 1968, nu o socotim adecvată limbii române :

„Orice regulă care se aplică unui lanţ de forma X Y Z se aplică de asemenea lanţurilor de forma X + Y + Z, X Y + Z, X + Y Z, unde X, Y, Z reprezintă secvenţe de zero sau mai multe unităţi, iar + reprezintă

limita de formativ ... Reciproca totuşi nu este adevărată : o regulă care se aplică lanţului X + Z nu se aplică lanţului X Z" (*op. cit.*, p. 364).

Or, în limba română de multe ori aplicarea unei reguli fonologice este condiţionată de poziţia secvenţei în cadrul morfemului. Nu este indiferent dacă segmentul la care se referă regula este sau nu la jonctura formativelor. O regulă fonologică formulată A→B/X—Z se aplică unei secvenţe ale cărei elemente *nu* conţin o jonctură de morfem. Dacă regula se aplică şi la jonctură, considerăm că este necesar să introducem în formulare semnul joncturii de morfem, opţional :

$$A \rightarrow B \,/\, X\,(+) - Z$$

Este adevărat că se aduce următoarea completare convenţiei enunţate : „O schemă de forma :

$$A \rightarrow B/X_1 \ldots, X_m - X_{m+1}, \ldots, X_n, \text{ unde } X_1, \ldots, X_n$$

sînt unităţi, este o abreviere pentru schema :

$$A \rightarrow B/X_1\,(+)\,X_2\,(+) \ldots (+)\,X_m - X_{m+1}(+) \ldots (+)\,X_n\text{"}$$

(*op. cit.*, p. 365).

Nu socotim însă suficient de puternică pentru limbile naturale această condiţie, deoarece pot apărea ambiguităţi în aplicarea regulilor. O regulă aplicabilă exclusiv la nivelul morfemului ar trebui să aibă specificări suplimentare, pentru a evita folosirea ei la jonctura morfemelor.

3.2. O parte din convenţiile notaţionale au implicaţii asupra ordinii de aplicare a regulilor. Astfel, folosirea parantezelor ca sistem de abreviere a două sau mai multe reguli are ca urmare stablilirea a două tipuri de ordonare : disjunctivă şi conjunctivă.
Spre exemplu, o regulă ca :

$$A \rightarrow B \,/\, A\,(C)\,D$$

sintetizează regulile :

$$\text{a. } A \rightarrow B \,/\, A\ C\ D$$

$$\text{b. } A \rightarrow B \,/\, A\ D$$

Cele două reguli — a şi b — sînt *disjunctiv ordonate*, în sensul că acolo unde se aplică (a) nu se aplică (b) şi invers. Mai multe reguli disjunctiv ordonate alcătuiesc un bloc *disjunctiv ordonat*. Tot disjunctive sînt regulile care ţin seama de convenţia [— regula următoare]. Ele se bazează, pe de o parte, pe distincţia : reguli majore—minore, iar pe de altă parte pe cea a regulilor disjunctive — conjunctive. O regulă formulată pentru o situaţie mai generală cuprinde indicaţia [— regula următoare], dacă nu se aplică unor cazuri la care se referă regula următoare. Am adăuga la această convenţie una similară : [— regula precedentă], aplicabilă în situaţii asemănătoare.

Regulile care nu se conformează acestei convenţii sînt *conjunctiv ordonate*.

Asemănătoare este convenţia regulilor noniterative, stabilită de N. Chomsky, care previne reaplicarea regulilor la propriile lor rezultate[21].

Alte convenţii notaţionale, fără implicaţii speciale, sînt sistematizate de Robert Harms în *Introduction to Phonological Theory*, Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1968. Aşa sînt acoladele pentru notarea unor secvenţe parţial similare din mai multe reguli. Regula :

$$A \rightarrow B \ / \left\{ \begin{matrix} _\ C\ D \\ E\ _\ F \end{matrix} \right.$$

reprezintă regulile :

$$A \rightarrow B \ / \ _CD$$

$$A \rightarrow B \ / \ E_F.$$

Parantezele unghiulare, $< \ldots >$, indică elementele din ,,descrierea structurală'' care impun prezenţa altora, notate tot între paranteze, în ,,schimbarea structurală''.

Folosirea variabilelor α, β, γ etc. se face pentru a indica identitatea sau nonidentitatea valorii unei trăsături în diferite părţi ale regulii. În :

$$[+T_1] \rightarrow [\alpha T_j] \ / \ - \ [\alpha T_n],$$

dacă T_n are valoarea *plus*, T_j are tot valoarea *plus*, iar dacă T_n are valoarea *minus*, T_j are tot valoarea *minus*. Disimilările sînt frecvent exprimate prin ,,reguli α'' :

$$,,[+\text{ obstruent}] \rightarrow [-\text{ continuu}] \ / \ _ \begin{bmatrix} +\text{ obstruent} \\ \alpha\text{ continuu} \end{bmatrix}\text{''}$$ [22].

De reţinut că între aceste variabile nu se stabilesc relaţii obligatorii de opoziţie, în sensul că β nu înseamnă $-\alpha$.

Variabilele ca X , Y etc. indică segmente sau secvenţe arbitrare.

Clasele universale ,,consonantic'' şi ,,vocalic'' sînt notate convenţional prin C şi V. Sistemul acesta nu este însă specific unei fonologii generative.

Simbolul unei categorii notat ca indice în dreapta unei paranteze arată dominarea conţinutului parantezei de categoria respectivă.

Specificarea limitei superioare şi inferioare a numărului segmentelor se face prin indicaţii numerice la dreapta simbolului sus şi, respectiv, jos. De exemplu C_1^3 arată că secvenţa cuprinde maximum trei consoane şi minimum una. Lipsa unei indicaţii ca limită superioară semnifică ,,orice număr de segment''. Simbolul *zero* ca limită inferioară înseamnă ,,nici un segment''. În N. Chomsky and M. Halle, 1968, pentru situaţii asemănătoare, simbolul care poate lipsi sau poate apărea repetat de un număr indefinit de ori este notat între paranteze, cu un asterisc la dreapta : Y (X)* Z sintetizează secvenţele : YZ, Y X Z, Y X X Z, Y X X X Z etc.

---

[21] Cf. N. Chomsky, *Some General Properties of Phonological Rules*, Language, 43, 1967, nr. 1, p. 102–129.

[22] Exemplul este din R. Harms, *The A B C's of Generative Phonology*, Inc., May 1967, cap. VI.

Lipsa liniei de context indică posibilitatea de aplicare a regulii atît înainte cît şi după contextul enunţat. Astfel A→B/C înseamnă :

$$A \rightarrow B / _C \quad \text{şi} \quad A \rightarrow B / C_$$

Aceeaşi idee stă şi la baza compunerii contextelor pe baza unui element comun :

$$A \rightarrow B \;/ \begin{Bmatrix} C_F \\ _DF \end{Bmatrix} \quad \text{devine :}$$

$$A \rightarrow B \;/ \begin{Bmatrix} C_ \\ _D \end{Bmatrix} F$$

Regulile fonologice fiind în esenţă reguli de transformare, s-au sugerat anumite formulări similare cu cele ale regulilor sintactice de transformare. Robert Harms (1968) propune exprimarea, sub forma unei descrieri structurale, a secvenţei care urmează să se schimbe :

$$\begin{matrix} D\,S: & a & b & c \\ & 1 & 2 & 3 \end{matrix}$$

urmată de enunţarea schimbării structurale :

$$\begin{matrix} S\,S: & 1 \rightarrow c \\ & 2 \rightarrow d. \end{matrix}$$

Modificarea aceasta este recomandabilă pentru transformările care afectează mai multe segmente. Ea dă posibilitatea de a renunţa la introducerea unei convenţii care să precizeze păstrarea aceleiaşi ordonări a segmentelor la dreapta şi la stînga săgeţii. În română monoftongarea lui /ea/ urmat de desinenţele *-e*, *-i*, *-le* se exprimă mai simplu şi mai clar folosind această convenţie :

$$\begin{matrix} D\,S & \left.\begin{matrix}[+\text{cons}] \\ \& \end{matrix}\right\} & \begin{bmatrix} -\text{grav} \\ -\text{dif} \end{bmatrix} & \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{comp} \end{bmatrix} & \ldots\&\ldots & \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ -\text{grav} \end{bmatrix}_{\text{Flex}} \\ & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 \end{matrix}$$

$$S\,S: \quad 3 \rightarrow \varnothing$$

De asemenea, pentru metateză, acest tip de exprimare este preferabil formulării curente a regulilor fonologice :

$$\begin{matrix} D\,S: & a & b & c & d \\ & 1 & 2 & 3 & 4 \end{matrix}$$

$$S\,S: \quad 3 \quad 4 \rightarrow 4 \quad 3$$

În acelaşi sens Ronald Langacker [23], stabilind o categorie de reguli cu o structură specifică — reguli cu imaginea reflectată (*mirror image rules*) — , semnalează prezenţa lor atît în sintaxă cît şi în fonologie şi lexic. Pentru aceste reguli propune aceeaşi formulare, indiferent de com-

[23] R. Langacker, *Mirror image rules*, în „Language”, 45, 1969, nr. 3, 4.

ponentul din care fac parte. Ele sînt în esență reguli de transformare, prin care, în fonologie, se adaugă, se modifică, se elimină trăsături sau elemente, după un anumit tipar. Prin consecvența imaginii reflectate, două reguli pot fi unificate într-una, cînd indicii structurii lor și rezultatele sînt aceleași, cu deosebirea că apar în ordine inversă. Regula care prin convenție le sintetizează este marcată prin asterisc :

$$R\ T_1:\ A\ B\ C$$

$$1\ 2\ 3 \Rightarrow 3+1,\ 2,\ 0$$

$$R\ T_2:\ C\ B\ A$$

$$3\ 2\ 1 \Rightarrow 0,\ 2,\ 3+1$$

$$*R\ T_3:*\ A\ B\ C$$

$$1\ 2\ 3 \Rightarrow 3+1,\ 2,\ 0$$ [24]

Situații de acest tip pot fi rezolvate prin eliminarea liniei de context[25]. Dar, spune autorul, fiind vorba de stabilirea unor reguli cu structură identică în toate componentele, semnificația lingvistică a acestui tip de reguli este mult mai largă.

Acolo unde există anumite constrîngeri generale în aplicarea unei reguli, se impune, prin convenție, enunțarea, imediat după regulă, a condiției de aplicare [26].

Convențiile introduse sînt menite, în parte, să simplifice formularea regulilor. În evaluarea regulilor nu se ține seama de elementele grafice prin care se exprimă unele convenții — paranteze, acolade, asteriscuri, cifre care indică ordinea.

3.3. Anumite convenții, enunțate de N. Chomsky și M. Halle (1968), se referă la categoria joncturilor, desemnate [— segment]. În lucrarea amintită sînt stabilite trei tipuri de joncturi :

+, care desemnează limita și jonctura formativelor ;

#, cu referire la limita și jonctura cuvintelor ;

=, care nu se referă nici la formative, nici la cuvinte, spun autorii. Jonctura aceasta a fost introdusă pentru a rezolva problemele de accent în engleză. De fapt, așa cum reiese din exemple, reprezintă o jonctură în interiorul unor unități considerate ca alcătuind un formativ. În realitate, unitatea care conține = este alcătuită, în limba de origine, din mai multe formative : *per=mit*, *contra=dict*. Structura lor deosebită le impune un anumit tratament accentual în cursul derivării. Pentru română nu s-a stabilit situația acestui tip de jonctură față de derivare. Asupra flexiunii însă nu are nici o influență, astfel că se poate renunța la jonctura =.

În legătură cu jonctura de formativ (+), a fost stabilită o convenție de aplicare a regulilor (cf. 3.1, p. 27, 28), pe care am socotit-o insuficient de puternică pentru limbile naturale. Convenția conform căreia o

---

[24] Menționăm că secvența 3 + 1 alcătuiește o unitate.

[25] Cf. convenția anterioară a eliminării liniei de context (p. 31).

[26] În N. Chomsky and M. Halle, 1968, p. 72, întîlnim convenția $A \rightarrow B / C - D / E - F$, cu sensul $E\ C\ A\ D\ E \rightarrow E\ C\ B\ D\ F$. Nu o considerăm utilă, faptul prezentat putînd fi redat obișnuit ca $A \rightarrow B / E\ C - DF$, fără nici o complicare.

regulă aplicabilă în contextul X Y Z se aplică și în X Y + Z, X + Y Z se bazează pe atribuirea unui statut special joncturii de formativ, statut enunțat în N. Chomsky and M. Halle, 1968 : ,,... prezența lui + *poate fi marcată* (subl. ns.) într-o regulă, pe cînd absența lui nu poate fi marcată" (op. *cit.*, p. 67). Confuziile la care poate da naștere acest statut ne îndreptățesc să înlocuim caracterul *posibil* al marcării cu cel obligatoriu : prezența lui + *trebuie marcată* într-o regulă. În acest caz absența grafică a joncturii marchează absența ei. Această soluție rezolvă situația semnalată ca dificilă și în lucrarea citată, necesitînd,, aparate auxiliare"[27].

Jonctura de cuvînt (#) se introduce în lanțul de formative prin convenția :

,,Jonctura # este automat inserată la începutul și la sfîrșitul fiecărui lanț dominat de o categorie majoră, adică de una din categoriile lexicale ,,nume", ,,verb", ,,adjectiv" sau de o categorie ca ,,propoziție", ,,subiect", ,,predicat", care domină o categorie lexicală" (*op. cit.*, p. 366). Prin reguli, simbolul # poate fi introdus în pozițiile nespecificate prin convenție sau poate fi eliminat.

4. Din cele arătate înainte se conturează o serie de precizări teoretice legate de rezolvarea practică a unor probleme, precizări admise explicit sau implicit, de care orice studiu de fonologie generativă a unei limbi trebuie să țină seama.

4.1. Considerarea fonologiei ca un component interpretativ al gramaticii și mai ales argumentarea acestei poziții este deosebit de convingătoare. De aceea orice fonologie transformațională a unei anumite limbi nu poate fi concepută decît ca un component al gramaticii transformaționale a acelei limbi.

Socotim satisfăcător rezolvată structura generală a formativelor în lexicon și situarea acestuia alături de componentul sintactic.

Înregistrarea morfemelor se face sub forma unor matrice de trăsături distinctive fonologice binare, reprezentînd forma de bază, din care orice trăsătură redundantă este eliminată. Informației fonologice i se adaugă anumite trăsături nefonologice — numite, variabil, trăsături morfologice, semantice-sintactice, diacritice — obligatorii pentru formularea și aplicarea corectă a regulilor și obținerea unor forme corecte. Alături de aceste trăsături, sînt uneori necesare alte caracterizări ale formativelor, menite să rezolve neregularitățile din limbă. Delimitarea trăsăturilor de excepție, stabilirea regimului special pe care îl au regulile referitoare la excepții contribuie la clarificarea și sistematizarea unor situații în general numai înregistrate ca atare.

Teoretic, trebuie admis ca rezultat final al componentului fonologic obținerea unor matrice fonetice complet specificate, corespunzătoare nivelului concret, fonetic, deși practic trăsăturile fonetice au fost

[27] ,,Celelalte joncturi nu se comportă în acest mod. Un lanț conținînd # nu e supus unei reguli, dacă acea regulă nu menționează explicit semnul # într-o poziție dată. Această convenție implică faptul că, deși putem prezenta procese fonologice care sînt blocate de prezența joncturii #, *nu putem prezenta procese care sînt blocate de prezența joncturii de formativ* (subl. ns.)" (*op. cit.*, p. 67) ; cf. și *op. cit.*, nota 10, p. 67 : ,,Mai exact, pentru a arăta faptul că un proces este blocat de prezența joncturii de formativ, trebuie să apelăm la aparate auxiliare, mărind astfel complexitatea gramaticii".

folosite accidental şi incorect, fiind situate pe acelaşi plan cu cele fonologice [28].

Relaţiile dintre cele două nivele sistematice — fonologic şi fonetic — sînt exprimate prin regulile componentului fonologic, în conformitate cu raportul natural care există între reprezentarea fonologică şi cea fonetică.

Considerăm că regulile componentului fonologic sînt de două tipuri : *reguli de redundanţă* [29] şi *reguli fonologice* (F.). Adăugăm, înaintea aplicării lor, o serie de *reguli de rescriere a flexiunii* din simboluri morfosintactice în trăsături distinctive fonologice. Nu le subsumăm însă, împreună cu regulile de redundanţă, categoriei regulilor de reajustare. Prin regulile de redundanţă primesc valoare *plus* sau *minus* trăsăturile redundante datorate situării fonemelor în matricea sistemului fonologic sau într-un context dat. Din acest punct de vedere, matricea care intră în subcomponentul regulilor fonologice este specificată. Rămîn însă, în continuare, spaţii necompletate, corespunzătoare trăsăturilor redundante pentru anumite clase de foneme sau pentru limba română, dacă folosim întreg inventarul de trăsături distinctive universale.

Foarte clar şi bine precizat este statutul regulilor fonologice, care, pentru o fonologie generativă a unei anumite limbi nu ridică nici o problemă.

Toate convenţiile enunţate sub 3 pot fi folosite, acolo unde este necesar. Singura neadecvată este cea referitoare la jonctura de morfem. Fiind infirmată valabilitatea ei într-o limbă, socotim că ea trebuie eliminată dintre convenţiile generale ale gramaticii. Dacă în anumite limbi sînt situaţii în care poate fi aplicată, va fi introdusă, menţionîndu-se caracterul ei specific.

4.2. Rămînînd nerezolvate o serie de probleme teoretice sau foarte concrete, în aceste situaţii se optează pentru o soluţie sau alta, după cum este mai simplă sau mai adecvată unei anumite limbi.

În alcătuirea lexiconului intră, în afara formativelor lexicale propriu-zise, morfemele derivative. Cele gramaticale pot fi introduse prin reguli, precizîndu-se în acelaşi timp şi contextul de care sînt selectate.

Nefiind precis stabilite criteriile de divizare a lexiconului în mai multe categorii, socotim că se poate lucra cu morfemele lexicale în totalitatea lor. Dacă, pe parcurs, se desprind anumite trăsături după care să se delimiteze grupe de formative, lexiconul poate fi împărţit după aceste trăsături, cu condiţia ca regulile componentului fonologic să cîştige în simplitate.

Aşa cum am mai arătat, nu considerăm necesară înlocuirea regulilor de redundanţă cu condiţii de structură a morfemelor. La fel, subcomponentul regulilor de reajustare este insuficient de unitar şi puţin motivat. De aceea regulile de rescriere a flexiunii şi regulile de redundanţă trebuie tratate separat.

O sugestie interesantă teoretic este folosirea marcării şi, legat de ea, a unor convenţii universale de marcare, avînd implicaţii serioase asupra regulilor de redundanţă. Nefiind însă decît o propunere, insufi-

---

[28] Cf. Heles Contreras, *op. cit.*, 1969.

[29] Numite *reguli de structură a morfemelor*, în Morris Halle, 1959, şi în alte lucrări imediat următoare.

cient de fundamentată din punctul de vedere al aplicării practice, sistemul prezentat în N. Chomsky and M. Halle, 1968, reluat şi discutat în alte lucrări, nu poate fi folosit corect într-o fonologie a unei anumite limbi. Numai aplicări ale metodei transformaţionale la studiul fonologiei unui număr cît mai larg de limbi ar da posibilitatea stabilirii unor convenţii universale de marcare, degajînd astfel gramatica fiecărei limbi în parte. La fel, problemele insuficient clarificate semnalate înainte ar fi în mare parte rezolvate prin folosirea teoriei transformaţionale în studiul unor limbi variate, fapt ce ar contribui în acelaşi timp la rafinarea modelului generativ-transformaţional.

Octombrie 1970

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

SINTETIZORUL DE SUNETE VOCALICE SLF

DE

VALERIU ŞUTEU

I. Preocuparea pentru construirea unui dispozitiv care să producă sunete asemănătoare cu acelea pronunţate de vocea omenească, cu alte cuvinte, a unei ,,maşini de vorbit", a existat încă demult.

Wolfgang von Kempelen (1791), Johannes Müller (1839), Johann N. Czermak (1879) au făcut experienţe cu ajutorul unor larinxuri artificiale sau luate de la cadavre, şi au reuşit să producă unele sunete vocalice, mai mult sau mai puţin satisfăcătoare la audiţie. Dispozitivele cu tuburi sonore, rezonatoarele cuplate ca şi aparatele mecano-acustice realizate de Charles Wheatstone (1837), H. V. Helmoltz (1863), R. Paget (1923) şi alţii, nu au dat rezultate deosebite [1].

De fapt, era dificil să se obţină realizări substanţiale, avînd în vedere nivelul de dezvoltare al tehnicii din acea vreme. Pe lîngă aceasta, pe cercetători i-a preocupat mai puţin studierea naturii acustice a sunetelor vorbite, atenţia lor concentrîndu-se mai mult asupra descrierii şi funcţionării aparatului fonator. Totuşi, în ceea ce priveşte analiza acustică a undei sonore, R. Paget a adus contribuţii dintre cele mai interesante şi, în acest sens, s-au reţinut ideile lui că vocalele au cel puţin doi formanţi caracteristici şi că tranziţiile au un anumit rol în perceperea consoanelor [2].

Pentru construirea unui aparat care să emită sunete artificiale, ,,sintetice", în adevăratul înţeles al cuvîntului, se impunea cu necesitate, în prealabil, o temeinică cercetare a trăsăturilor acustice ale sunetelor vorbite [3]. Această problemă s-a rezolvat la un nivel corespunzător abia în ultimii ani, prin crearea de către tehnicieni a unui spectrograf, prin intermediul căruia s-au putut obţine, pe o hîrtie de tip special, date grafice care constituiau o excelentă sursă de informaţie acustico-lingvistică [4]. Aparatul, construit de Laboratoarele Bell (SUA) şi cunoscut sub numele de ,,Sona-graph", realizează, în esenţă, un spectru grafic pe care se pot determina, relativ cu uşurinţă, frecvenţa, amplitudinea şi

---

[1] André Rigault, *La synthèse de la parole*, în ,,Etudes de linguistique appliquée", I, 1962, p. 55 şi urm. şi Nicolae Wegener, *Cercetări de analiza şi sinteza vorbirii şi aplicaţiile lor în ştiinţă şi tehnică*, în ,,Telecomunicaţii", 13, I, 1969, p. 14.

[2] Pierre Delattre, *Studies in French and Comparative Phonetics*, 1966, London — The Hague — Paris, p. 249.

[3] André Rigault, *op. cit.*, p. 55—57.

[4] R. K. Potter, G. A. Kopp, H. C. Green, *Visible Speech*, New York, 1947.

durata unor sunete, cuvinte şi propoziţii care nu depăşesc 2,4 sec. [5]. Domeniul de frecvenţă este cuprins între 85 Hz. – 8000 Hz.

Din noianul de informaţii furnizate de o sonagramă, foneticienii s-au străduit să extragă caracterele specifice fiecărui sunet studiat şi să determine ceea ce este important din punct de vedere lingvistic[6]. Studiile de acest fel s-au făcut cu precădere asupra vocalelor, din simplul motiv că era mai uşor de stabilit natura acustică a acestei categorii de sunete. Justeţea datelor astfel obţinute nu se putea însă verifica decît parcurgînd calea inversă, adică prin sintetizarea elementelor considerate la analiză ca pertinente pentru sunet. Era important să se vadă dacă ceea ce se realizează în mod artificial se comportă, la audiţie, corespunzător criteriilor şi la nivelul calitativ scontat. Urmărindu-se acest scop, s-a ajuns la construirea unor aparate care, în sensul menţionat, au dat rezultate notabile şi au făcut să progreseze simţitor cercetările în domeniul foneticii.

II. Trebuie să arătăm că sintetizoarele n-au fost fabricate în serie industrială, ci sînt unicate concepute şi construite după diferite principii şi în diferite variante, în instituţii ca : Şcoala Politehnică din Stockholm, Laboratoarele Bell, Institutul de Tehnologie din Cambridge — Massachusetts, Laboratoarele Haskins din New York, Universitatea din Edinburgh, Academia de Ştiinţe din R. P. Polonă etc. [7]. Cu unele dintre sintetizoare s-au făcut şi demonstraţii publice la Congresele de fonetică de la Helsinki (1961) [8] şi Praga (1967) [9].

Tot ce se ştie ori s-a publicat însă despre sintetizoare, se referă la rezultatele obţinute, şi foarte puţin sau de loc, la schemele de concepţie şi de funcţionare.

Conceperea, proiectarea şi executarea unui aparat de acest fel, în Laboratorul de fonetică experimentală al Centrului de cercetări fonetice şi dialectale al Academiei Republicii Socialiste România (Bucureşti), condus de acad. Al. Rosetti, era, prin urmare, un deziderat dificil de înfăptuit, dar nu imposibil. Avantajele dotării laboratorului cu un astfel de mijloc de cercetare erau evidente : se puteau, în primul rînd, verifica datele obţinute anterior asupra structurii acustice a vocalelor limbii române literare [10] şi, în al doilea rînd, se puteau aborda noi probleme în cercetarea fonetică şi în domeniul acusticii, în general. În momentul cînd am iniţiat realizarea sintetizorului (februarie 1969), dispuneam de unele principii generale de concepţie, extrase din literatura de specialitate [11], şi de unele date sumare asupra unor sintetizoare pe care le-am examinat în călătoriile de studii făcute în străinătate. Notăm că aceste date nu conţineau nici un fel de parametri tehnici sau detalii de construcţie.

---

[5] La ora actuală s-au construit şi spectrografe care fac analize de o durată mai mare.

[6] Pierre Delattre, *op. cit.*, p. 256.

[7] Cf. André Rigault, *op. cit.*, p. 61–62.

[8] Pierre Delattre, *op. cit.*, p. 276–286.

[9] Noi înşine am asistat la demonstraţia făcută la Praga cu sintetizorul de sunete vocalice OVE III de către C. G. M. Fant (Stockholm).

[10] Andrei Avram, *Vocalele româneşti* [*ă*] *şi* [*î*] *din punct de vedere acustic*, în SCL XIV, 1963, p. 165–177 şi Valeriu Şuteu, *Observaţii asupra structurii acustice a vocalelor româneşti i, e, a, o şi u*, în aceeaşi revistă, p. 179–198.

[11] O listă bibliografică bogată referitoare la aceste probleme este dată de Pierre Delattre, *op. cit.*, p. 273–275.

Pe scurt, informațiile pe care le aveam la dispoziție pentru realizarea unui sintetizor, cu ajutorul căruia să fie produse cel puțin sunetele vocalice ale limbii române, se rezumau la următoarele :

1. era stabilită structura acustică a vocalelor românești, cu tabelele respective care indicau frecvența medie a primilor trei formanți (F I, F II și F III) ;

2. pentru producerea prin sinteză a sunetelor vocalice era suficient să se ia în considerare numai F I și F II.

3. reducerea intensității F I aduce după sine perceperea sunetelor vocalice sintetice ca „nazalizate" ;

4. lățimea optimă de bandă pentru o audiție corespunzătoare este cuprinsă între 70 Hz.—150 Hz. ;

5. unitățile funcționale ale unui sintetizor sînt, în general, următoarele :

a. sursa de impulsuri electrice ; b. filtrele generatoare de formanți și c. sistemul de comandă (aceste unități se numesc în termeni tehnici *etaje*).

Era evident că pentru însușirea, înțelegerea perfectă și aprofundarea datelor menționate spre a fi folosite în scopul propus, trebuia să apelăm la o persoană care să posede, pe lîngă cunoștințele necesare de specialitate, și un spirit creator, inventiv. Aceste calități au fost întrunite de Aurelian Lăzăroiu, tehnician al Laboratorului de fonetică experimentală, care, în urma cercetărilor și a studiilor efectuate, a conceput și a proiectat în exclusivitate întregul ansamblu de dispozitive al sintetizorului. Colaborarea dintre un fonetician (autorul acestor rînduri) și un tehnician a făcut ca rezultatele obținute să depășească așteptările inițiale. Aparatul cuprinde cîteva rezolvări tehnice ingenioase care pot fi, eventual, aplicate și în alte domenii. De altfel, pentru o componentă a sintetizorului s-a întocmit și înaintat documentarea necesară forurilor în drept pentru a fi omologată ca invenție. Aparatul, în ansamblu, a primit din partea comisiei respective din Academia Republicii Socialiste România statutul de inovație. Conceperea, executarea și punerea la punct a dispozitivelor a durat aproximativ șase luni. La realizarea părților mecanice ale sintetizorului a contribuit în mod substanțial Gheorghe Abălașei, tehnician la Centrul de cercetări fonetice și dialectale. Unele sugestii care au contribuit la punerea la punct a aparatului au fost date de dr. docent Andrei Avram, de la același Centru.

III. Schema de construcție a aparatului (căruia, în mod provizoriu, i-am dat indicativul SLF = Sintetizorul Laboratorului de fonetică)[12] este arătată în fig. 1.

În figură nu este reprezentată numai schema-bloc generală a unui sintetizor vocalic, adică cele trei etaje menționate la A, B și C, ci întregul complex de aparatură pentru producerea, audiția și înregistrarea vocalelor sintetice, după cum urmează :

A 1. sursa de impulsuri, care constă dintr-un generator de oscilații electrice ale căror configurații sînt asemănătoare cu ale pulsurilor glotale ;

[12] Menționăm că se proiectează construirea unui alt tip, tranzistorizat și cu programare.

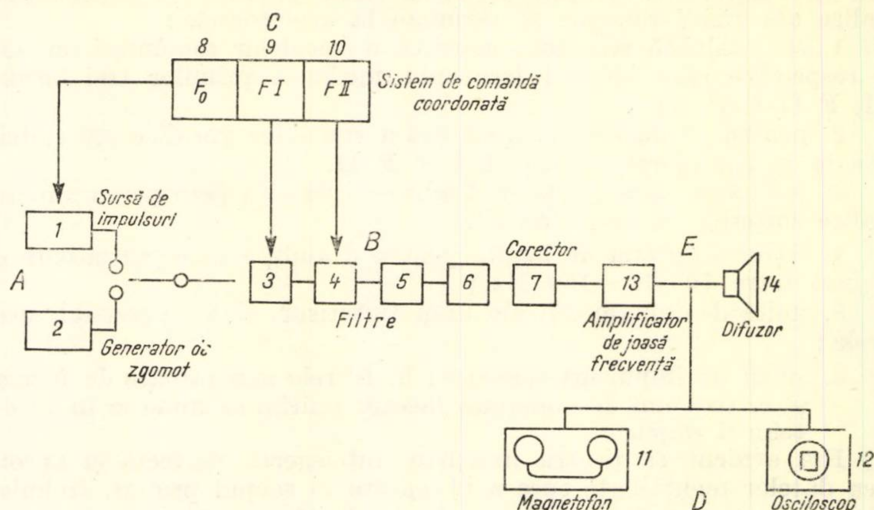

Fig. 1

2. generatorul de zgomot, care produce o infinitate de componente ale căror frecvenţe au toate valorile dintr-un anumit interval;

B 3, 4, 5, 6. filtrele generatoare de formanţi, care selectează componentele spectrale în zonele corespunzătoare rezonanţelor produse de aparatul vocal;

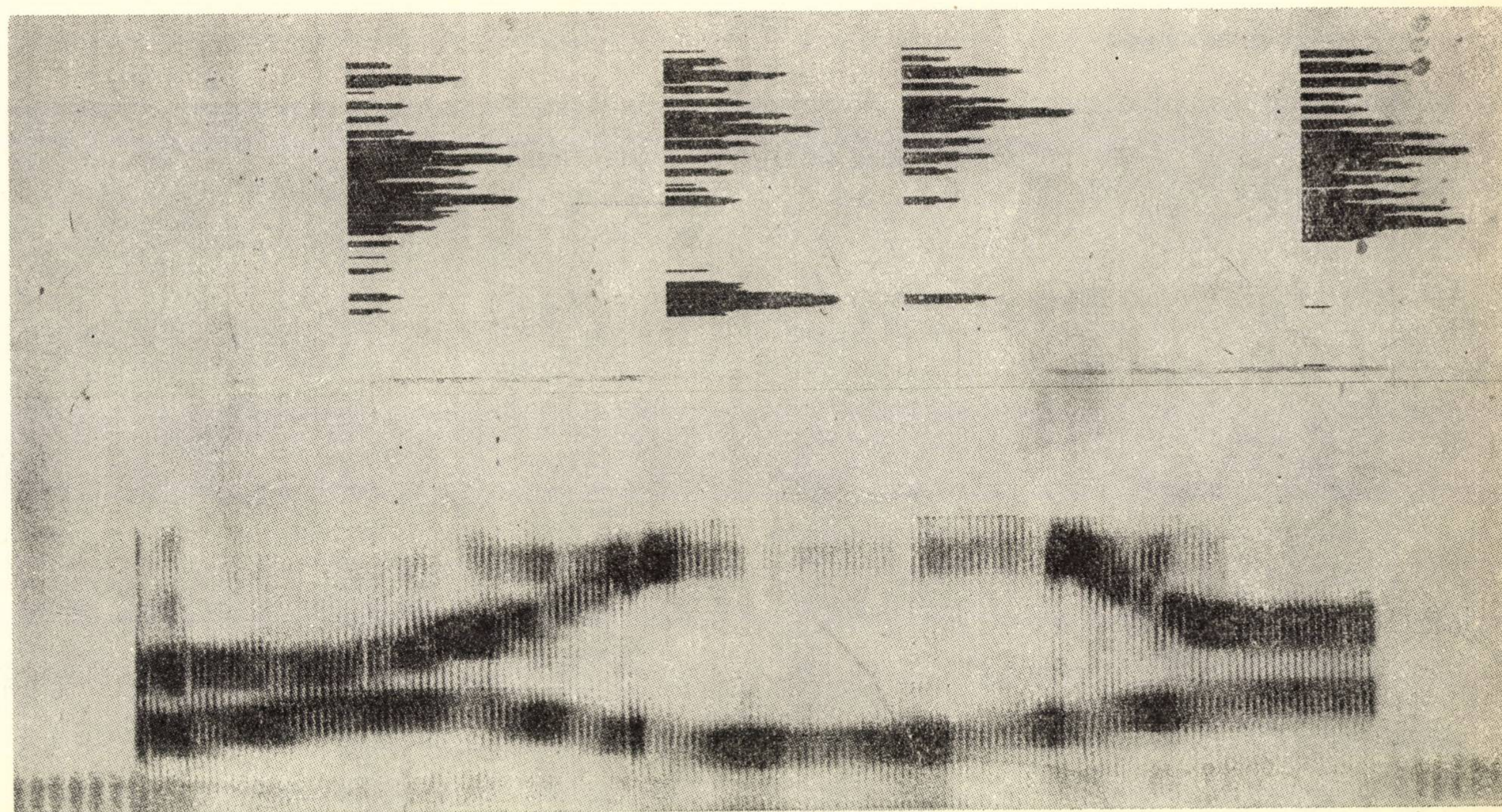
7. filtrul corector;

C 8, 9, 10. sistemul de comandă coordonată care permite, pe de o parte, stabilirea frecvenţei fundamentale (Fo) iar, pe de altă parte, variaţia frecvenţei de rezonanţă a filtrelor în scopul producerii formanţilor (F I, F II) prin manipularea unui braţ;

D 11, 12. aparatele de înregistrare (magnetofon) şi vizualizare (osciloscop) a sunetelor sintetice produse;

E 13, 14. amplificatorul de joasă frecvenţă şi difuzorul, necesare pentru amplificarea semnalului de la ieşirea filtrelor şi audierea lui.

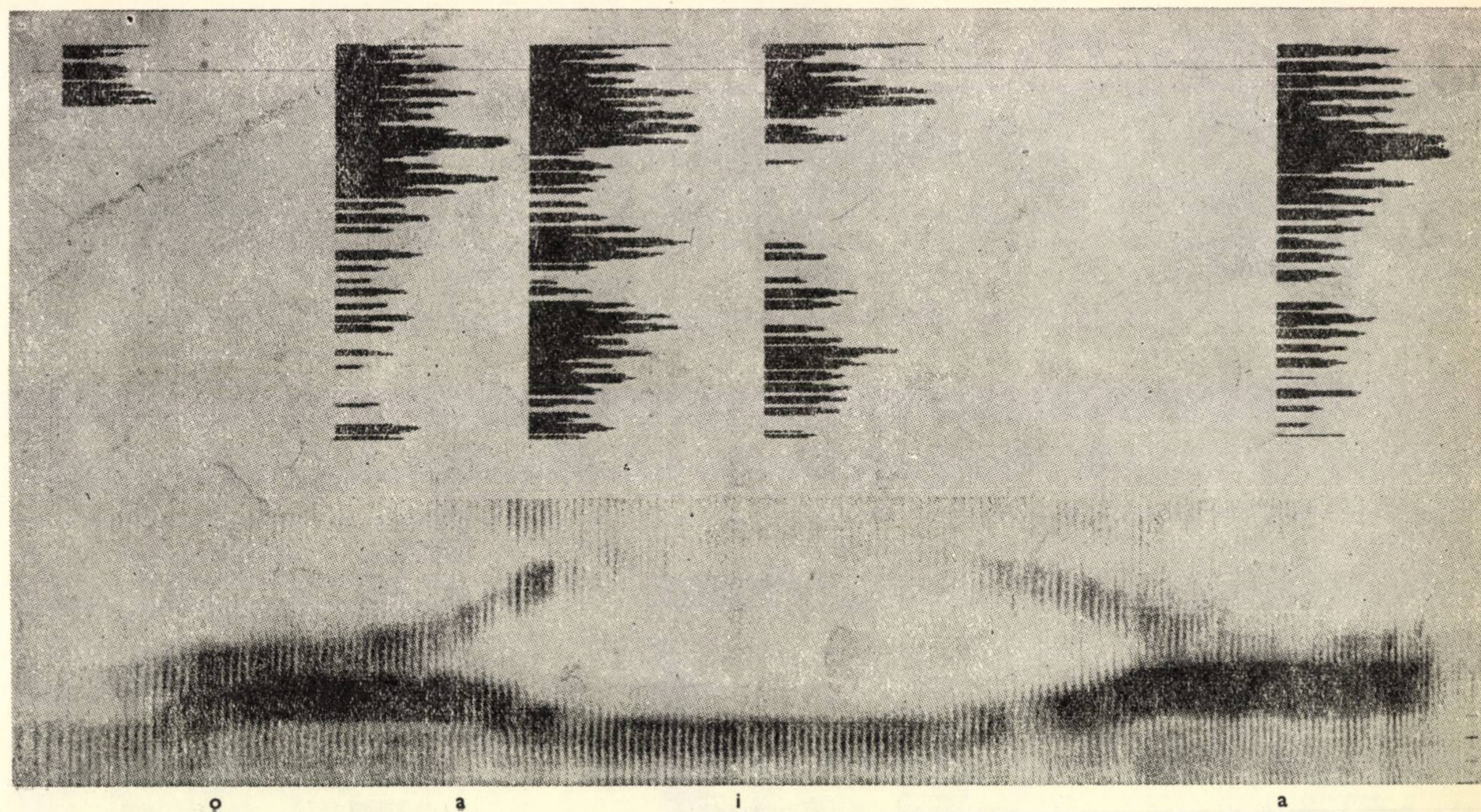
IV. Pentru producerea sunetelor sintetice, aparatul dispune pentru primul formant (F I) de un domeniu de frecvenţe cuprins între 280 Hz.—780 Hz., iar pentru formantul al doilea (F II) de 800 Hz.—2800 Hz. Din ,,combinarea'' acestora rezultă nuanţele vocalice dorite care, practic, sînt în număr nelimitat. Sunetele au, la audiţie, un caracter nazal dacă se reduce intensitatea F I. Prin manipularea atentă în direcţii convenabile a braţului montat la sistemul de comandă coordonată, se pot obţine cuvinte şi unele propoziţii care cuprind numai vocale şi semivocale. Prin trecerea cu o anumită viteză a braţului de la frecvenţele unei ,,vocale'' la frecvenţele alteia, se obţine la audiţie o ,,semivocală''. Astfel se explică posibilitatea de a se realiza cuvinte şi propoziţii. Introducerea în locul impulsurilor a unui zgomot alb (care se produce într-o bandă largă de frecvenţă, cu o amplitudine aproximativ constantă) dă, la audiţie, impresia unor sunete sau cuvinte ,,şoptite''.

o a i a

Produs de sintetizor

Fig.2

pronunțat dẹ V. Șuteu

Fig.3

În demonstrația practică pe care am făcut-o în fața colaboratorilor Centrului de cercetări fonetice și dialectale și la ședința de comunicări, din decembrie 1970, a Societății române de lingvistică, sintetizorul a emis următoarele sunete, cuvinte și propoziții:

1. [*a*], [*e*], [*i*], [*o*], [*u*], [*ă*] [*î*] „orale" și „nazalizate";
2. — *oaia, oaie, ăia, iau, iei, ouă*;
3. — *oaia aia e a ei* „oral" și „nazalizat";
   — *a ei e oaia aia*;
   — *aia e oaia ei*;
   — *ăia au o oaie*;
   — *îi iau o oaie*;
   — *eu iau ouă*;
   — *ăia iau ouă* „oral" și „nazalizat".

E de remarcat faptul că, întrucît sintetizorul construit de Aurelian Lăzăroiu dispune de filtre pentru patru formanți (dintre care ultimii doi cu valori frecvențiale fixe) și deci, încearcă să reproducă sunete în condiții apropiate de acelea emise de vocea omenească, un cuvînt ca, de exemplu, *oaia*, produs de aparat și același cuvînt, pronunțat de voce, vor apărea aproape la fel (vezi fig. 2 și 3), dacă nu identic, pe o sonagramă.

În acest fel se confirmă calitățile excepționale de concepție și construcție ale sintetizorului SLF.

Aparatul, ale cărui performanțe tehnice le-am descris mai sus, a și servit cercetărilor care se fac în Laboratorul de fonetică experimentală. Cu ajutorul lui s-au verificat rezultatele obținute la analiză (cu spectrograful) asupra structurii acustice a vocalelor românești [*a*], [*e*], [*i*], [*o*], [*u*], [*ă*] și [*î*][13]. Cercetările au demonstrat valabilitatea studiilor făcute anterior și posibilitatea de a clarifica, prin sinteză, unele probleme care nu s-au putut rezolva prin intermediul analizei.

Noiembrie 1970

Centrul de cercetări fonetice și dialectale,
București, Calea Victoriei 194.

[13] Andrei Avram, *Sur la structure acoustique des voyelles neutres du roumain*, în „Revue romane", 4, 1970, p. 87—93 și Valeriu Șuteu, *Cercetări bazate pe sinteză asupra vocalelor românești i, e, a, o, și u*, în SCL XXII, 1971, 1, p. 25.

DESPRE ORIGINEA TERMENILOR CIOCĂLĂU, MĂMĂLIGĂ ȘI CIOCLEJ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

VITALE SORBALĂ

După unii autori[1], CIOCĂLĂU 'știulete' (de porumb) provine de la cuvîntul maghiar CSUKLÓ 'încheietură' (la mînă) sau din CIOC, CIOACĂ cu sufixul expresiv -LĂU[2] etc. Materialele *Atlasului lingvistic maghiar* nu prezintă nici un caz de CSUKLÓ 'știulete' (de porumb)[3]. Pentru noțiunea 'știulete' (de porumb), graiurile maghiare din partea de nord-est a Ungariei, regiunea Transcarpatică (U.R.S.S.) și Transilvania (R.S. România) atestă : a) cu grăunțe — CSÖ (CSÜ) înrudit cu rom. CIOCĂLĂU ; b) gol — CSUTKA (CSUTA — pe malul drept al Dunării în Ungaria) apărut prin asociație după formă cu coceanul de măr (CSUTKA).

Termenii înrudiți cu rom. CIOCĂLĂU se întîlnesc și în Bulgaria [4] (pentru 'știulete' de porumb cu grăunțe și gol) : ЧÓКАЛ, ЧÓКЪЛ, ЧÓКАР, ЧÓКУР, ЧОКЕЛÉК, ЧЕКЕЛÉК, ЧОКАЛÉК, ЧУКАЛÉК, ЧУКЕЛÉК, ЧОКАЛÁК, ЧУКАЛÁК, ЧУКЪЛÁК, ЧОКУЛÁК, ЧУКУЛÁК, ЧУКАЛÉЦ, ЧУКУЛÉТ etc. (pe ambele maluri ale rîului Marița și în partea de est a munților Stara Planina). În partea de nord-est se întîlnește și forma turcică ЧÓКЕЛДЕК'. Acești termeni se folosesc mai mult pentru denumirea știuletelui gol. Deci după formele fonetice și sens rom. CIOCĂLĂU e mai apropiat de bulg. ЧОКАЛ, ЧОКАЛЕК, ЧОКЕЛЕК etc. decît de magh. CSÖ. Rom. CIOCĂLĂU, ca și bulg. ЧОКАЛ, ЧОКАЛЕК, ЧОКЕЛЕК etc., este folosit mai mult pentru denumirea știuletelui gol, decît a celui cu grăunțe (magh. CSÖ — numai 'știulete cu grăunțe').

Triburile indigene quechua din America de Sud (teritoriile actuale din Peru și Bolivia) foloseau în hrana lor știuleții (de porumb) cruzi (în lapte), copți în foc sau fierți, și-i denumeau CHOCCLLO. Cu acest sens termenul a fost împrumutat de spanioli. În spaniola contemporană din America de Sud CHOCLO (< quechua CHOCCLLO)[5] se folosește cu sensul de știulete

---

[1] A. Scriban, *Dicționarulu limbiĭ românești*, Iași, 1939 ; I. A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, 1931 ; *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.

[2] A. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife — Madrid, 1958—1966.

[3] *A Magyar Nyelvjárások Atlasza*, vol. I (de Deme Lászlo și Imre Samu), Budapesta, 1968, hărțile 40 (știulete cu grăunțe) și 44 (știulete gol).

[4] *Български Диалектен Атлас*, БДА I, (Югоизточна България) 221, 222; II (Североизточна България) 231, 232; София), 1964—1966.

[5] Joan Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, vol. I—IV, Berna, 1954 ; idem, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, Madrid, 1961.

verde (necopt). Porumbul a fost adus în Spania la sfîrşitul sec. XV şi a început să fie cultivat mai întîi în Africa de Nord. Cultura lui la începutul sec. XVI s-a răspîndit de-a lungul litoralului Mării Mediterane pînă în Orientul Apropiat, pentru ca în Egipt şi Arabia să-şi găsească a doua lui patrie[6]. De aici porumbul a fost împrumutat de turci şi răspîndit în Peninsula Balcanică. Aceasta se confirmă prin termenii bulgari pentru denumirea porumbului : АРАБКА, РАБКА (plantă din Arabia), МИСИР, МИСИРКА, (< turc. MISIR 'porumb' < plantă 'din Egipt')[7]. Mai tîrziu cultura porumbului a fost răspîndită şi în celelalte ţări europene, după cumnu mirile atestate indică originea plantei : it. GRANOTURCO, fr. BLÉ DE TURQUIE, engl. TURKY KORN, germ. TÜRKISCHER WEIZEN, pol. PSZENICA TURECKA, magh. TÖRÖKBÚZA 'grîu turcesc'.

Deci nu mai rămîne îndoială că rom. CIOCĂLĂU, bulg. ЧОКАЛ, ЧОКАЛЕК, ЧОКЕЛЕК etc. şi magh. CSÖ au derivat de la sp. CHOCLO 'ştiulete' (de porumb), probabil prin intermediul limbii turce. Prin urmare originea ar putea fi explicată în felul următor : rom. CIOCĂLĂU < sp. CHOCLO + suf. -ĂU ; bulg. ЧОКАЛЕК, ЧОКЕЛЕК < sp. CHOCLO + suf. - EK ; bulg. ЧОКАЛ, magh. CSÖ < sp. CHOCLO, dacă la mijloc n-a existat o formă intermediară arabă sau turcă * ÇOKAL[8] (< sp. CHOCLO).

Termenul CIOCĂLĂU a fost atestat de *Atlasul lingvistic român* cu următoarele sensuri : a) 'ştiulete' (ĉ o c ă l ắ u̯ : 682 ; ŝ o c ă l ắ u̯ : 514, 520 ; ś o c ă l ắ u̯ : 414 ; ĉ u c a l ắ u̯ : 235, 365 ; ŝ u c a l ắ u̯ : 228, 250) în Moldova, Transilvania şi partea de nord a Dobrogii[9] ; b) 'coceni' (rădăcini) de porumb (pl. ś o c ă l ắ i̯ : 36 ; ĉ u c a l ắ i̯ : 574) în Transilvania şi Banat[10] ; c) 'porumb semănat des pentru nutreţ' (pl. ś o c ă l ắ i̯ : 605) în partea de sud a Moldovei[11]. Adică ariile de răspîndire ale rom. CIOCĂLĂU şi bulg. ЧОКАЛ, ЧОКАЛЕК, ЧОКЕЛЕК etc. se află la o distanţă mare una de alta, iar între ele se găsesc alte arii compacte cu numeroşi termeni noi, apăruţi prin diferite asociaţii.

Sinteza a două hărţi ALR sn 108 + 92 sau ALRM sn 76 + 67 (vezi harta anexată) dă posibilitate să se rezolve în plan istoric formarea terminologiei pentru denumirea noţiunii 'ştiulete de porumb', care mai des se exprimă prin doi componenţi (un 'ştiulete' de 'porumb'), luîndu-se în consideraţie două noţiuni independente, decît prin unul singur (un 'porumb'), cînd se denumeşte planta după numele ştiuletelui (sau invers).

În Maramureş, nordul Crişanei şi nordul Transilvaniei (219, 228, 260, 272, 279, 284, 325, 334, 346, 349, 353, 362) se zice UN CUCURUZ DE MĂLAI (< CUCURUZ 'fructul coniferelor' + MĂLAI 'mei')[12]. În Banat, su-

---

[6] Maria Rădulescu, *Raporturi lingvistice bulgaro-române*, în ,,Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani'', 1958, p. 715.

[7] I. Zaimov, *Названията на царевицата в български език*, în ,,Езиковедски изследования в чест на акад. Ст. Младенов'', София, 1957, стр. 113—126.

[8] Probabilitatea derivării rom. CIOCĂLĂU < turc. ÇOKAL 'platoşă, carapace' a exprimat-o Bogrea (vezi ,,Dacoromania'' IV, p. 809), însă cu această părere nu e de acord A. Cioranescu (vezi *op. cit.*).

[9] ALR sn 108 ; cifrele din paranteze după formele fonetice indică punctele anchetate.

[10] ALR sn 116.

[11] ALR sn 120.

[12] Marius Sala, *În legătură cu denumirea porumbului în limba română*, în ,,Fonetică şi dialectologie'', vol. I, Bucureşti, 1958, p. 186.

dul Crișanei și unele puncte din vestul Transilvaniei (2, 36, 47, 53, 64, 76, 105, 284, 833), pentru noțiunea 'știulete de porumb' se folosește un singur termen : UN CUCURUZ[13]. După ce termenul CUCURUZ a devenit polisemantic, 'știulete' + 'porumb' (plantă), a apărut tendința de a evita polisemia prin căutarea unor termeni noi (mai ales pentru denumirea știuletelui). Ca urmare, termenul CUCURUZ și-a schimbat sensul, denumind numai porumbul (planta). Astfel, în interiorul ariei CUCURUZ 'știulete de porumb' (29, 64) a apărut sporadic O PĂPUȘĂ DE CUCURUZ (< PĂPUȘĂ 'jucărie înfățișînd un copil'). În sud-vestul Transilvaniei (95, 102, 130, 141, 157, 172) se zice UN TULEU DE CUCURUZ (comp. : sîrbo-cr. ТУЉАЈ 'tulpina porumbului')[14]. În centrul Transilvaniei (235, 250) s-a format o mică arie din *UN CIOCĂLĂU* DE CUCURUZ (< sp. CHOCLO 'știulete crud' + suf. -ĂU).

În nord-estul Olteniei și nord-vestul Munteniei (762, 784, 812) s-a format aria PORUMB 'știulete' + 'porumb' (planta) < UN PORUMB 'știulete', apărut prin asociație după formă cu porumbelul (PORUMB). În Oltenia și vestul Munteniei (791, 836, 848, 872, 876, 886, 899) s-a ivit O DRUGĂ DE PORUMB (< DRUGĂ 'fus mare și gros' ; sîrbo-cr. ДРУГА 'fus'). Pentru partea de est a Munteniei, sudul Dobrogii și sud-estul Transilvaniei (192, 705, 723, 728, 762, 769, 987) e caracteristic UN ȘTIULETE DE PORUMB (forma adaptată în limba literară) < ȘTIULEU (ȘTULEU) < TULEU[15].

În nord-vestul Moldovei și estul Transilvaniei (386, 537, 551, 574) se întrebuințează (UN) PĂPUȘOI 'știulete' + 'porumb' (planta) < PĂPUȘĂ 'știulete de porumb pînă nu are mătase' (< 'jucărie înfățișînd un copil') + suf. - OI. În partea de nord-est a Moldovei și în nordul Dobrogii (365, 414, 514, 520, 682) se folosește *UN CIOCĂLĂU* DE PĂPUȘOI (< sp. CHOCLO 'știulete crud' + suf. -ĂU). Iar în sudul Moldovei (531, 537, 605) se zice UN ȘTIULETE DE PĂPUȘOI.

Cîte o singură dată au fost atestați : UN CUCURUZ DE TENCHI și UN TENCHI (< magh. TENGERI 'porumb' < plantă 'de la mare') în Crișana (310, 316) ; UN CĂNUȚ DE CUCURUZ în Banat (27) ; UN ȘTIULEU DE CUCURUZ și UN ȘTIULEU DE PORUMB (< TULEU) în sud-estul Transilvaniei (182) ; UN COTOLAN DE PORUMB în sudul Munteniei (928) ; *UN CIOCĂLĂU* DE PORUMB în nordul Dobrogii (682) și *UN CIOCĂLĂU* DE MĂLAI în nord-estul Transilvaniei (228).

Analizînd combinările terminologice atestate de ALR (*CIOCĂLĂU* DE CUCURUZ, PĂPUȘOI, PORUMB, MĂLAI) și luînd în considerație că ter-

---

[13] Compară : it. KÚKURUKÚ, KUKARUKÚ, KUKÚ 'con de pin' (K. Jaberg und J. Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Zofingen, 1928—1940, harta 574 : în Italia de nord), KOKORIN, KUKULETTE DE ČEPRESSE 'con de chiparos' (A. Cioranescu, *op. cit.*). Asociația știuletelui de porumb cu conul de brad a avut loc acolo unde cresc brazii și se cultivă porumbul (Maramureș, Transilvania, Crișana și Banat). În Maramureș termenul CUCURUZ e polisemantic : UN CUCURUZ DE STRUGURE 'un ciorchine de struguri' etc. Deci de la rom. CUCURUZ au derivat rus. КУКУРУЗА, ucr. КУКУРУДЗА (КУКУРУДЗ 'fructul coniferelor' în partea de vest a R.S.S. Ucrainene, după Б. Грінченко, *Словарь украйнськой мови*, т. I—IV, Київ, 1907—1909), bulg. sîrbo-cr. КУКУРУЗ și magh. KUKORICA 'porumb' (denumire generală a plantei).

[14] Vezi ALR sn 116 ; ALRM sn 82 : TULEI, TULHENI, TULUJI, TUJLENI etc. 'coceni' în Transilvania, Crișana, Banat.

[15] Vezi formele fonetice ale termenilor TULEU, ȘTIULEU și ȘTIULETE (tulắu̯: 130; tuléu̯: 141; tulˡéu̯: 95, 157; tuli̯éu̯: 102, 172 > ști̯uléu̯: 182 > ști̯ulėte: 192, 705, 723, 728, 987; ști̯uléti : 605; ști̯ulétˡ: 531; ștuléte: 762) după ALR sn 108.

menii CUCURUZ, PĂPUȘOI și PORUMB au apărut pentru denumirea porumbului (plantei) prin asemănare cu știuletele porumbului, ca urmare a asociației t o t u m p r o p a r t e, se poate deduce că, înainte de a se ivi termenul CIOCĂLĂU pentru denumirea știuletelui de porumb, au existat CUCURUZ, PĂPUȘOI și PORUMB cu sens de 'știulete'. Deci termenul CIOCĂLĂU putea să fie împrumutat din bulgara tîrzie, care la rîndul ei l-a împrumutat din turcă, iar aceasta din arabă și araba din spaniolă. Ca dovadă că termenul CIOCĂLĂU e un împrumut mai tîrziu poate servi faptul că aria mică CIOCĂLĂU DE CUCURUZ se află intercalată între două arii mai mari, *CUCURUZ* DE MĂLAI și TULEU DE *CUCURUZ*, unde TULEU poate fi de asemenea un împrumut sud-slav (sîrbo-cr. ТУ̏ЛАј), apărut o dată cu CIOCĂLĂU. Ambii termeni au contribuit la schimbarea sensului CUCURUZ 'știulete' > 'porumb' (plantă), ocupînd amîndoi (CIOCĂLĂU și TULEU) locul pentru 'știulete'. Cît privește Moldova, aici termenul CIOCĂLĂU l-a strîmtorat pe *păpușoi* pe calea : PĂPUȘĂ 'știulete pînă nu are mătase' + suf. - OI > PĂPUȘOI 'știulete' > 'știulete, porumb' (+ CIOCĂLĂU 'știulete') > PĂPUȘOI 'porumb' (plantă).

Evoluția combinării terminologice pentru denumirea noțiunii 'știulete de porumb' s-a efectuat în două etape succesive : 1) apariția termenilor pentru denumirea porumbului (plantei), 2) apariția termenilor pentru denumirea știuletelui de porumb.

1. Porumbul (*Zea mays*) a început să fie cultivat pe teritoriul României la sfîrșitul sec. XVII[16] (posibil și mai înainte) și a fost numit în Transilvania CUCURUZ, în Țara Românească PORUMB, iar în Moldova PĂPUȘOI. Toți trei termenii au apărut prin asemănarea știuletelui după formă cu diferite obiecte (fructul coniferelor, porumbelul și jucăria înfățișînd un copil) și au fost împrumutați de popoarele vecine : trans. CUCURUZ > magh. KUKORICA ; sîrbo-cr., bulg. КУКУРУЗ ; ucr. КУКУРУДЗА ; rus. КУКУРУЗА; pol. KUKURYDZA etc. ; munt. (olt.) PORUMB 'porumbel' > 'știulete' = bulg. ГЪЛЪБ 'porumbel' > 'știulete', ГЪЛЪБ 'știuleți, porumb (planta)' în nord-estul Bulgariei (pe malul drept al Dunării)[17]; mold. PĂPUȘOI > ucr. ПАПУШОЯ 'porumb' (plantă) în sud-vestul R.S.S. Ucrainene[18]. Termenii MĂLAI și TENCHI au apărut mai tîrziu.

2. Polisemia CUCURUZ, PORUMB, PĂPUȘOI 'porumb' (plantă) + 'știulete' s-a păstrat numai în unele locuri, formînd trei arii mici, respectiv în Banat-Crișana, Oltenia-Muntenia și Moldova. În nord-vestul țării s-a ivit necesitatea de a numi porumbul (planta) și știuletele de porumb cu doi termeni diferiți. Astfel au apărut MĂLAI 'porumb' și TENCHI 'porumb', păstrîndu-se termenul CUCURUZ pentru denumirea știuletelui. Sub influența puternică a limbii maghiare, în Crișana TENCHI a căpătat și sensul de 'știulete'. În restul țării, cu scopul de a evita sensul dublu al termenilor

---

[16] *Dicționar enciclopedic român*, vol. III, București, 1965, p. 833. După Maria Rădulescu (*op. cit.*, p. 716) porumbul ,,la mijlocul secolului al XVI-lea poate fi întîlnit în Europa centrală".

[17] БДА II, 230. M. Sala (*op. cit.*, p. 186) : rom. PORUMB, posibil, calc după bulg. ГЪЛЪБ. M. Rădulescu (*op. cit.*, p. 717) îl confirmă pe I. Zaimov (*op. cit.*), ,,că bulg. ГЪЛЪБ este un calc după rom. PORUMB, și nu invers, că poate fi folosită existența termenului ВЛАШКА, care dovedește că în Bulgaria de nord-est și est porumbul a pătruns dinspre nord, dinspre România". Aria de răspîndire a lui ГБЛББ e mult mai mică decît cea a lui PORUMB (Oltenia, Muntenia și Dobrogea).

[18] B. Grincenko, *op. cit.*

CUCURUZ, PORUMB şi PĂPUŞOI, a apărut un şir de termeni noi pentru denumirea ştiuletelui, aproape toţi veniţi de la sud de Dunăre. Aceşti termeni (vezi : ARL sn 108 ; ALRM sn 76) au format arii în formă de valuri de la sud spre nord. Dintre toate ariile, cea mai nordică e CIOCĂLĂU (probabil şi mai veche), după ea vin TULEU 'ştiulete' < 'tulpină' (sîrbo-cr. ТУ̏ЛĀj), ŞTIULEU (< TULEU), ŞTIULETE (< ŞTIULEU + suf. -ETE) şi DRUGĂ 'ştiulete' < 'fus mare şi gros' (sîrbo-cr. ДРУ̏ГА). Termenii COTOLAN şi CĂNUŢ au fost atestaţi cîte o singură dată.

Deci dacă termenii pentru denumirea porumbului (plantei) au fost exportaţi peste hotare în ţările vecine, fiindcă porumbul a fost cultivat totdeauna în cantităţi mai mari în România decît în celelalte ţări[19], termenii pentru denumirea ştiuletelui de porumb au fost în mai mare parte importaţi de la sud de Dunăre şi au format arii compacte în partea centrală şi de est a României. Originea rom. CIOCĂLĂU poate fi explicată mai precis în felul următor : sp. CHOCLO 'ştiulete de porumb' > tc. *ÇOKAL > bulg. ЧОКАЛ (ЧОКЕЛЕК) + suf. -ĂU > CIOCĂLĂU. Cît priveşte magh. csö 'ştiulete de porumb cu grăunţe' poate fi, probabil, o continuare a ariei nordice a rom. CIOCĂLĂU, deşi nu este exclusă şi o posibilă împrumutare directă din spaniolă.

Şi termenul MĂMĂLIGĂ 'aliment preparat din făină de porumb', care a fost atestat în România ca nume topic la începutul secolului al XVI-lea (cu mult înaintea introducerii porumbului)[20], nu poate proveni decît de la bulg. МАМУЛ + suf. -IGĂ (< bulg. -ИГА). Termenul МАМУЛ (МАМУ́Л, МАМУ́Л', МЪМУ́Л', МЪМУ́Л) este polisemantic în bulgară. În prezent acest termen se foloseşte mai mult pentru denumirea ştiuletelui de porumb (cu grăunţe şi gol) şi a porumbului (plantei) în nordul, centrul şi estul Bulgariei; ariile МАМУЛ 'ştiulete' (cu grăunţe şi gol) şi МАМУЛ, МАМУЛИ 'porumb' (plantă) nu coincid[21]. Termenul МАМУЛ a mai fost atestat şi cu sens de 'gogoaşă a viermelui de mătase' în sud-estul Bulgariei, formînd o arie mare şi compactă[22]. Pînă la apariţia porumbului, bulg. МАМУЛ servea pentru denumirea fructului (paniculei) meiului, unei plante foarte vechi [23], de la care prin asociaţie funcţională şi-a luat numele ştiuletele de porumb. Deci mai precis originea poate fi explicată în felul următor : rom. MĂMĂLIGĂ < bulg. МАМУЛ ,,panicula (fructul) meiului" + suf. -IGĂ. La rîndul lor bulgarii au împrumutat de la români termenul МАМАЛИ́ГА (МАМАЛИ́ГА, МАМУЛИ́ГА, МУМУЛИ́ГА, МЪМЪЛИ́ГЪ, МУМЪЛИ́ГЪ, МОМУЛИ́ГА, etc.) < rom. MĂMĂLIGĂ, care este folosit în prezent în partea de est şi nord-est a Bulgariei[24]. Iar de-a lungul litoralului Mării Negre şi în sud-estul Bulgariei s-a ivit termenul ВЛАШЕНИК 'mămăligă'

[19] M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 717.

[20] Constantin Giurescu, *Înţelesul termenului PĂRÎNG. Date despre agricultura românească din Carpaţi în evul mediu*, în ,,Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani", Bucureşti, 1965, p. 304.

[21] БДА I, 220—222; II, 230—232.

[22] БДА I, 237.

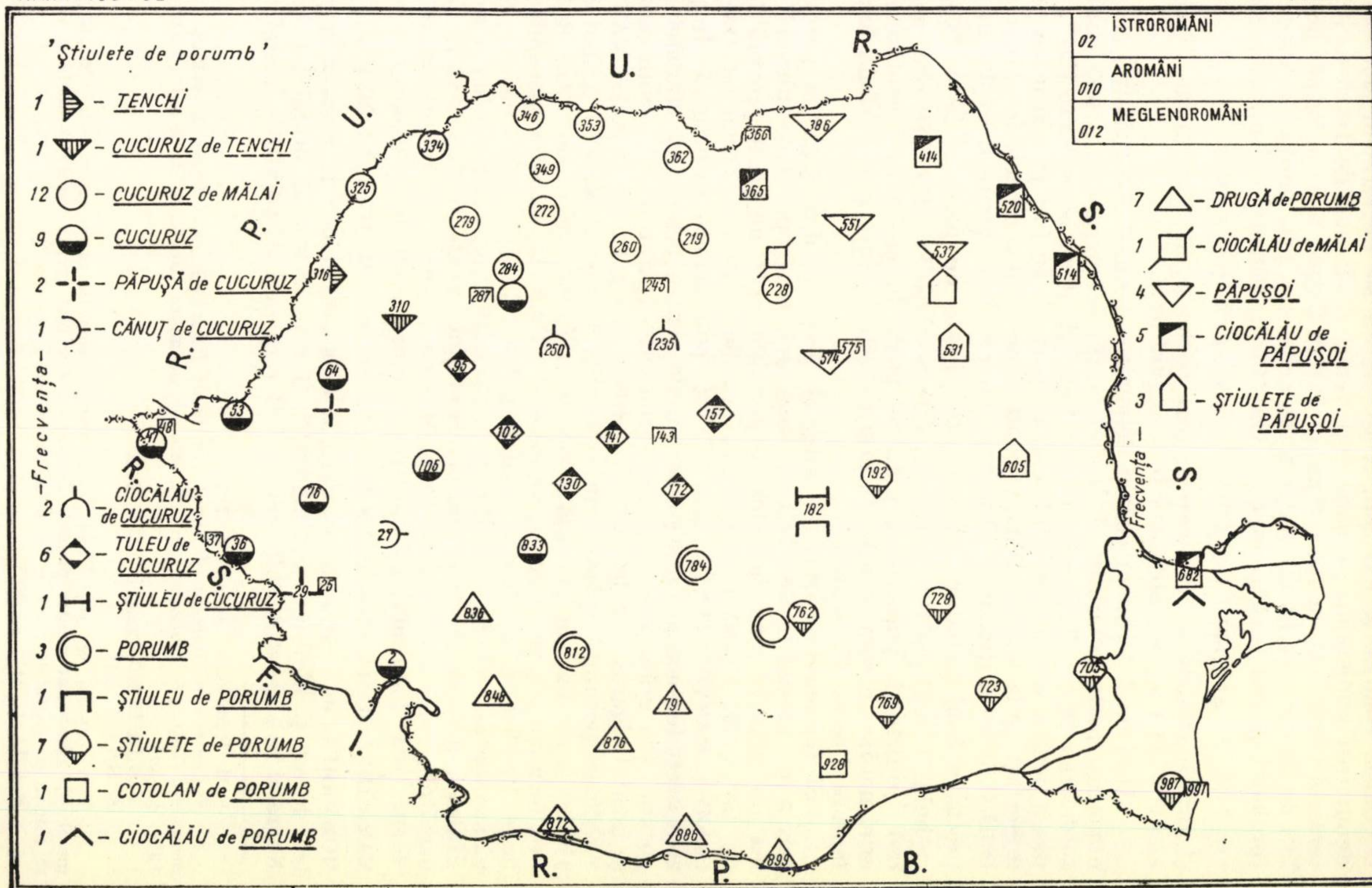
[23] I. Zaimov, *op. cit.* După *Dicţionarul enciclopedic român* (Bucureşti, 1965, p. 315) meiul este considerat printre plantele de cultură cele mai vechi ; cu 2700 ani î.e.n. meiul se cultiva pe suprafeţe mari în China alături de orez.

[24] БДА I, 214; II, 225.

HARTA 108 + 92

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN

vol.I

Termenul CIOCLEJ (ś o̧ c lⁱ é j : 537 ; ŝ u c lⁱ é j : 386, 514)[25] a fost atestat în Moldova cu sensurile ‘cotor la ştiulete’ şi ‘cocean’ (bucată de strujan rămasă pe porumbişte, după ce strujanul a fost tăiat). Termenul CIOCLEJ este folosit în Moldova mai mult cu sensul de ‘strujan’ (de porumb) şi mai puţin de ‘cocean’. După A. Scriban[26], CIOCLEJ ‘strujan’ e înrudit cu CIOCĂLĂU ‘ştiulete’, afirmaţie justă, putînd fi explicată originea termenului CIOCLEJ ca urmare a unei derivaţii din CIOCĂLĂU, fiindcă ştiuletele stă prins de strujan (CIOCĂLĂUL de CIOCLEJ), sau după ce se strîng CIOCĂLĂII, rămîn CIOCLEJII. Însă nu poate oare să fi derivat termenul CIOCLEJ direct din sp. CHOCLO ‘ştiulete’ + suf. -EJ (ca şi magh. CSÖ < sp. CHOCLO)? Doar o parte din cercetători consideră totuşi să fi fost posibilă şi o pătrundere (mai tîrzie) directă din Spania în unele ţări europene a porumbului[27] împreună, desigur, şi cu unii termeni spanioli.

Noiembrie 1970

Facultatea de limbi străine,
Universitatea din Odessa

---

[25] ALR sn 110, 116; ALRM sn 78, 82.

[26] A. Scriban, *op. cit.*

[27] Iv. Stranski, *Проникването на царевицата в България*, ГСУ, Агр.-Лесоведенфакултет, кн. I (Земледелие), София, 1947, стр. 3 (citat după M. Rădulescu, p. 716).

OBSERVAŢII ASUPRA VALORILOR MAI MULT CA PERFECTULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ ÎN SECOLELE AL XVI-lea—AL XVIII-lea

DE

CRISTINA CĂLĂRAŞU

0. *Introducere*. Articolul de faţă îşi propune să stabilească valorile aspectuale şi temporale[1] ale formei sintetice de mai mult ca perfect în secolele al XVI-lea — al XVIII-lea.

Unul dintre procedeele cele mai adecvate de cercetare a conţinutului semnelor lingvistice îl constituie analiza contextuală. Degajarea semnificaţiilor unei forme verbale personale implică limitarea la frază a extensiunii enunţurilor luate în considerare[2], fraza desemnînd enunţuri autono-

[1] Studiul bipartit al semnificaţiilor sistemului verbal a fost preconizat de G. Guillaume : ,la distinction d'aspect figure bien au paradigme dans les ouvrages didactiques, mais sans y recevoir son nom véritable : elle est à tort assimilée à la distinction de temps" (*Epoques et niveaux temporels dans le système de la conjugaison française*, în ,,Cahiers de linguistique structurale", Québec, 1955, nr. 4, p. 8).

[2] Am excerptat enunţuri din următoarele texte :

A : N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, Bucureşti, 1922.
B : *Biblia, adecă dumnezeiască scriptură*, Bucureşti, 1688.
CB : *Cuvente den bătrîni. Limba vorbită între 1500—1600.* Studiu paleografico-lingvistic de B. Petriceicu-Hasdeu, tom. I, Bucureşti, 1878.
CL : Miron Costin, *Opere*. Ediţie critică, studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, 1958.
CI : Cantemir, *Istoria ieroglifică*. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de P. P. Panaitescu şi I. Verdeş, vol. 1—2, Bucureşti, 1965.
CT : Coresi, *Tetraevanghelul, tipărit de Coresi, Braşov 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti (1574)*. Ediţie alcătuită de Fl. Dimitrescu, Bucureşti, 1963.
CV : *Codicele Voroneţean*. (Ediţie I. G. Sbierea,) Cernăuţi, 1885.
IL : *Îndreptarea legii 1652*, 1961.
ISDB : N. Iorga, *Scrisori de domni şi boieri*, ediţia a 2-a, 1925.
ISN : N. Iorga, *Scrisori de negustori*, Bucureşti, 1925.
IvD : Antim Ivireanul, *Predici*. Ediţie critică, studiu introductiv şi glosar de G. Strempel, Bucureşti, 1962.
LRB : *Lettres roumaines de Bistritza* (1592—1638), publicate de Al. Rosetti, Bucureşti, 1926.
NL : Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*. Text stabilit, glosar şi studiu introductiv de Iorgu Iordan, ediţia a 2-a revăzută, Bucureşti, 1959.
P. Ist. Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*. Ediţie îngrijită de M. Gregorian ; studiu introductiv de G. Stănescu, Bucureşti, 1961.
PO : *Palia de la Orăştie* (1581—1582). Ediţie îngrijită de V. Pamfil, 1968.
PS : *Psaltirea Scheiană*. Ediţie alcătuită de I. Bianu, Bucureşti, 1916.
UL : Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron Vodă încoace*. Ediţie critică alcătuită de P. P. Panaitescu, ed. a 2-a, Bucureşti, 1958.
V Caz : Varlaam, *Cazania* (1643), Bucureşti, 1943.

me din punct de vedere gramatical[3]. În frază, o formă verbală poate apărea în propoziţii principale şi în propoziţii secundare[4].

În interpretarea semnificaţiilor formei verbale de mai mult ca perfect, am apelat la diferiţi indici contextuali. O serie de asemenea indici o pot constitui raporturile temporale (de anterioritate, posterioritate, simultaneitate) în care se găseşte forma dată cu alte forme verbale personale. În cazul propoziţiilor principale coordonate, aceste relaţii se determină pe baza succesiunii logice a acţiunilor respective; în cazul relaţiei de dependenţă, relaţiile menţionate se stabilesc prin raportarea timpului subordonatei la acela al regentei[5]. Altă serie de indici o alcătuiesc determinanţii circumstanţiali, care se asociază cel mai frecvent cu forma verbală dată[6].

1. *Valori temporale*

1.1. Tipurile de relaţii pe care le stabileşte mai mult ca perfectul cu alte forme verbale au fost determinate în funcţie de repartiţia formei în propoziţii principale şi în propoziţii secundare. În epoca cercetată, mai mult ca perfectul este utilizat, în toate categoriile de texte,

[3] Am acceptat ideea, din ce în ce mai răspîndită, că pentru efectuarea unei analize lingvistice asupra lanţului vorbirii, se porneşte de la nivelul minim al enunţului: fraza (cf. R. Jakobson, *Essais de linguistique générale.* Paris, 1969, p. 163; vezi şi A. Martinet, *Eléments de linguistique générale.* Paris, 1967, cap. IV, p. 101—145), în timp ce unităţile mai mari constituie obiectul stilisticii, cf. Sol Saporta, *Problema raportului dintre limbă şi poezie,* în *Probleme de stilistică.* Bucureşti, 1964, p. 167. Ne-am îndepărtat astfel de concepţia curentă din majoritatea lucrărilor de gramatică ale limbii române, care raportează, numai în cazul mai mult ca perfectului şi numai în unele situaţii, forma verbală la o altă frază sau chiar la un moment subînţeles. Vezi, de exemplu, I. Iordan, *Limba română contemporană,* ed. a 2-a, Bucureşti, 1956, p. 429. *Gramatica limbii române,* ed. a 2-a, Bucureşti, 1963, p. 228; astfel nu mai este necesar să apelăm la conceptul de valoare *aparent* absolută, ca în lucrările citate, ci vom utiliza numai conceptul de valoare absolută.

[4] Studierea separată a valorilor unei forme verbale în cele două tipuri de contexte este indispensabilă, deoarece anumite semnificaţii ale categoriilor gramaticale se pot manifesta numai într-unul sau altul din aceste contexte. Pentru categoria modului, acest principiu a fost stabilit de Al. Graur: „în unele cazuri valoarea modurilor nu reiese atît de clar în principalele dintr-o frază ca în propoziţiile independente; se întîmplă apoi ca anumite valori să apară numai în frază sau numai în propoziţii subordonate" (*Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale,* în SG I, 1956, p. 124); în acelaşi sens, vezi şi G. Ivănescu, *Sintaxa limbii române,* Iaşi, 1947, p. 125.

[5] Adoptarea strictă a acestei modalităţi de analiză în fixarea succesiunii temporale a acţiunilor este justificată de necesitatea de a aplica tuturor formelor luate în discuţie un criteriu unic; alegerea aceasta are în vedere ordinea structurală a frazei, în care ocurenţa unei subordonate este condiţionată de prezenţa regentei. Pentru identificarea acestui raport în sensul arătat, vezi şi O. Rieman, *Syntaxe latine,* 7e édition, Paris, 1927, p. 237: „Dans les propositions subordonnées, le temps se marque non plus par rapport au moment où l'on parle, mais *par rapport au temps de la proposition principale*" (s.a.). În aceeaşi direcţie, vezi şi A. Ernout — F. Thomas, *Syntaxe latine,* Paris, 1953, p. 407. În limbile unde fenomenul transpoziţiei este o problemă majoră a sintaxei timpurilor (de ex. în franceză), ideea că principala determină timpul subordonatei este acceptată şi de gramaticile curente, vezi, de ex., *Grammaire Larousse du français contemporain.* Paris, 1964, p. 345; în limba română acest mod de analiză a fost aplicat de P. Creţia, în *Corespondenţa timpurilor,* în SCL, 1954, 3—4, p. 311—333.

[6] Dintre determinanţii circumstanţiali, îndeosebi cei adverbiali au fost studiaţi în legătură cu sistemul verbal. Vezi Arne Klum, *Verbe et adverbe.* Stockholm, 1961, unde se află şi bibliografia problemei. Mai recent, vezi P. Imbs, *L'emploi des temps verbaux en français moderne,* Paris, 1967, p. 13; F. R. Palmer, *A Linguistic Study of the English Verb.* 1968, în special p. 69 şi urm.; Alexandra Vlăduţ, *La valeur aspectuelle des adverbes de temps dans le français contemporain,* în RRL, 1968, 4, p. 341—355.

atît în propoziții principale, cît și în propoziții subordonate. Se remarcă o ușoară preferință pentru subordonare (cf. tabelul 1).

Tabelul 1

Textul	Felul propoziției	Forme de mai mult ca perf.	Totalul formelor
L R B	princip.	0	
p. 45–93	secundare	2	2
I S N	princip.	0	
p. 1–137	secundare	1	1
P O	princip.	1	
p. 4–33	secundare	3	4
C T	princip.	1	
p. 39–68	secundare	1	2
V Caz	princip.	0	
p. 4–33	secundare	1	1
CB – Moxa	princip.	10	
p. 345–374	secundare	18	28
C L	princip.	38	
p. 42–71	secundare	37	75
N L	princip.	12	
p. 31–70	secundare	13	25

1.1.1. În propoziții principale mai mult ca perfectul poate să stabilească sau nu relații cu alte forme verbale personale din seria trecutului, prezentînd atît valori temporale absolute[7], cît și valori de relație.

1.1.1.1. În principale mai mult ca perfectul are o valoare absolută în :

a) propoziții principale independente și principale regente :

A doaō zi demânĕța nărodь multь m e r s ĕ s e ꙟ praznicь. CT, 155, 15.

Feciorii Iudeei : Hear, Onan, Sela, Fares și Zerah, ce Hear Onan încă m u r i s e în pămîntul Canaanului. PO, 163, 12.

P u s e s e ꙟ scaunь de ꙟpѫrѫțiѫ Traianь voinicь și brѫbatь vitĕzь și rъbdurivь ꙟtru judecatѫ și dereptь și nefъțarnicь. CB I, Moxa, 360, 33.

Să u r î s e muntenilor cu domnia lui Mihai vodă, totŭ cu oști și războaie. CL, 54, 25.

Ci la întoarcere t u r b u r a s e Cantacozinii pă oamenii țării, îndemnîndu-i să pîrască pă Duca-vodă și pă greci la vezir, că mănîncă țara și altele. P. IST. 443, 28.

În doo rînduri l-a d u s e s ă Duca-vodă pe gurile lor la București, să-i taie capul. NL, 62, 38.

b) propozițiile principale coordonate cu propoziții ale căror predicate sînt verbe la mai mult ca perfect [8] :

[7] Valoarea absolută se obține prin raportarea la momentul vorbirii, cf. *Gramatica limbii române*, București, 1963, p. 40.

[8] Situația este similară cu a unui perfect simplu coordonat cu un alt perfect simplu sau cu a unui perfect compus coordonat cu alt perfect compus.

Slăbise léșii de hrană și de desimea mare de trupuri să scornisă mare putoare în tabăra lor, că nu mai biruia a căra trupurile în Nistru. CL, 81, 24-25.

Și s-agiunsesă cu toate capeteli sîrbimii pe di ciea parte de Dunăre și triimisesă și la nemți pe frate-său Iordachi spătarul și pe ginere-său aga Bălăceanu ca să vie cu o samă de oaste nemțească. NL, 101, 26-27.

Într-acesta chip, Inorogul cîtăva vreme strîmtă și pustnică viață ducînd și nu în silțele, ce așéși nici în viderile sau audzirile gonașilor cădzind, coteii de cehnit, ogarîi de scîncit, dulăii de brehăit și Șoimul de piuit a murțisă și, din toate puterile obosindu-să, a vînătorii toate nedéjdea pierdusă. CI, II, 8, 24-26.

1.1.1.2. În propoziții principale coordonate, mai mult ca perfectul poate exprima un raport de anterioritate, de simultaneitate sau de posterioritate față de alte timpuri trecute, prezentînd deci diverse valori de relație.

a) Raportul de anterioritate se evidențiază în situația menționată prin faptul că de obicei mai mult ca perfectul este antepus față de celelalte timpuri trecute cu care este coordonat :

Mulți amu de ↑iudei mersĕsă cătrâ Mariѫ și văzūrâ ce făcu Isus crezură ↑tru elь. CT, 154, 24.

Ačela adūrmise și vinerâ ucenĭčii și deșteptară ēlь. CT, 48, 28.

Leșii grijise șanțurile bine cu pușci și cu pedestrime și au ieșit și ei cu călărimea denafară de șanțuri. CL, 106, 9.

Oblicise și léșii gîndul lui Schinder pașea și i-au ieșit hatmanul Jolcovschii cu oștile leșești la margine... id. 65, 25.

Să ispitisă Barnovschii vodă oarece la margine cu trimisul lui Necoriță hatmanul la Toporăuți, în dzilele ceștii domnii a lui Alexandru vodă, ce i-au ieșit cu oști Vasile Lupul vornicul și Grama stolnicul și l-au împensŭ pre Nicoriță de la marginile țării. id. 95, 34.

Iară pre doamna lui Gheorghii Ștefan vodă, pe Safta, ce o luase cu sila, precum s-au scris mai sus, o urîsă Gheorghii Ștefan vodă, umblînd prin țări streine și au triimis-o în țară aice, pănă a nu muri el. NL, 23, 24.

... eu la acia vreme eram ca o slugă la dumnealui Hagi Pătru, socrumieu, și ce căștigasăm din simbrioara mea și din osteneala mea, văzănd că să vinde locuri la mezat (...) *am cumpărat moșie și moară...* ISN, 132, 24.

b) Raportul de simultaneitate se poate realiza față de un imperfect : acțiunea mai mult ca perfectului se produce într-un punct al acțiunii lineare a imperfectului ; în acest caz, din punct de vedere temporal, cele două forme se află într-un raport de concomitență parțială :

... și avĕ Caloiōanь doi fečori, anume Andronicь și Manoilь deci sesfъtuise Andronicь cu Țalapie ca sъ-șь učigѫ pъrinții. CB, I, 401, 29.

... iară Viθanĭa ēra aproape de Ĭērusalim și mūlți Jidovi să adunase pentru să mă↑găe pre Marθa și pre Maria... VCaz, 62, 1.

Iară aicea despre Ardeal Bator Jigmontŭ fiindŭ cumnat împăratului nemțăscŭ, alte oști avea împotriva turcilor și luasă de la turci cîteva orașe de crăie ungurească... CL, 47, 26.

Doamna lui era la Țarigrad, iar el aice își luasă o fată a unei rachierițe de pe Podul Vechiu, anume Arhipoaie, care o chema Anița, țiitoare ... NL, 85, 26.

Carte nu știè, ce numai iscălitura învățasă de o făcè. NL, 93, 28.

c) Raportul de posterioritate apare atît în texte religioase, cît și în cronici :

Și fu cînd lăcuiia Israil pre acel pămînt, mearse Ruven și durmi cu Vilha, cu muiarea de pat a tătîni-său și a u z i s e Izdrail... PO, 121, 17.

Supt Răzvanŭ vodă au cădzut calul atuncea în războiŭ, ce încălecîndŭ pre altŭ calŭ, îndată au silit să oprească oastea ungurească și au opritu-oă și p u s é s ă războiul iară la locŭ. CL, 46, 22.

... *l-au legat și l-au pus pe un cal îndărăpt cu fața spre coada calului și d i d e s e coada în mîini de o ține în locŭ de frîu.* NL, 91, 10.

Atunce au ucis calul de supt hatmanul Buhuș și c ă d z u s ă hatmanul într-un răzor cu fața în sus, de nu să putè îndată să să scoali. NL, 58, 10.

Și așè au așădzat sfatul să facă și î n c e p u s — a porni zaharooa și g ă t i s ă toate aceste ce scriu mai sus. NL, 259, 19.

Luînd domniia Antonie vodă de la Enișăr... au venit în țară cu toți boiarii și i-au făcut halai după cum să cade domnilor și să bucura toți dă domnu bătrîn, de țară, nădăjduind bine și de dreptate și au boierit boierii, care după cum le-au venit rînduiala și s ă a ș ă z a s e lucrul țării bine. P. Ist. 405, 26.

Și mérseră toți, iar Șărban spătar fiind conăcit la Cara Agaci, s-au făcut că-i iaste rău, și zăcea lîngă foc și t r im i s é s e pă Ghinea comis să vază ce vor să facă... P. Ist. 413, 22.

1.1.2. În propozițiile dependente, mai mult ca perfectul se poate afla sau nu în diverse raporturi cu alte forme verbale ale trecutului.

1.1.2.1. Mai mult ca perfectul unei propoziții subordonate poate apărea cu valori absolute cînd predicatul regentei este :

a) un imperativ :

Oile voastre și dobitocul luați cu voi cum c e r u s e t. PO, 218, 8.

... *pasă înaintea lui pre țărmurile apeei și ia în mîna ta toiagul carele f ă c u s e șarpe.* PO, 199, 12.

b) un indicativ prezent :

Să pomenéște den zilele lui și o iarnă ce c ă d z u s e în luna lui Martŭ, care iarnă dzic iarna lui Barnovschii vodă, pănă astădzi. CL, 103, 29.

c) un indicativ mai mult ca perfect, simultan din punct de vedere temporal cu cel din subordonată :

Întru anul dentîi al Ducăi-Vodă fiind încă neveniți boiarii den pribegie : banul Gherghe, fie-său Ivașco logofăt, gineri-său Hrizea vistier și alții să întîmplase dă v e n i s e Stroe vornic mai nainte în țară la domnu. P. Ist., 433, 26.

1.1.2.2. Mai mult ca perfectul din subordonată poate stabili diferite raporturi temporale de relație cu alte timpuri trecute din regentă :

a) Raport de anterioritate :

... *fiiѧd cumpѣratѣ acéstѣ sfntѣ și datѣ poménѣ besérecei deѧ*... *de un vornic anume Rad, porecla lui sѣ dezlegѣ fiind ea věche, pentrač̌ě acesta vornic Rad carele o d e d ě s e neavînd cine o lega iatѣ ğupѣnĕsa Tѣmѣșoe Grecoѧsѣ aflѣ o d̆ěde la meșter de o legѣ.* CB, I, 18, 5.

Pohtit-ai dumiata să știi pentru rândul oamenilor sănătoși au ba, și pentru rîndul čelui foc carele dumnedzeu să m ă i n i a s ă pre noi de-l trimisĕse asupra noastră. LRB, 82, 7.

... *de čeia če sta diѧntru Ierusalimŭ ce se a d u n a s e Iudei, vine multe și-și grѣi aduče spre Pavelu.* CV, 77, 5.

Iară Domnūl Hristos, děca vâdzū pre Marѳta și pre Maria plâꙟgăndъ și toți căți să *a d u n a s e* *acolo să ōțâră ꙟtru sine și dzise*... VCaz, 62, 25.

Și crescu copilul și sъ ꙟțъrcъ și fъcu Avraamъ ōspъțu mare ꙟ ziōa care s-au ꙟțъrcatъ fiiul sъu Isaac, și vъzѫnd Saara pre fečorul Agarei eghiptiniěnii carele sъ *n ă s c u s e* *lui Avraam, jucꙟndu-se cu Isaac.* B, 19, I, 22.

Și purceserǎ de la Vavilon și merse pre campii Sinarului unde *l ă c u i s e* *Iov.* A, 108, 1.

Așea s-au plătit și lui Răzvan răul ce *f ă c u s ă* *și el lui Aron vodă.* CL, 46, 32.

Întru aceste vremi, împăratul Suliiman după moartea lui Ianoș crai al ungurilor, au luat Buda de la fii-său Ianoș, care *r ă m ă s é s e* *tînăr cu mumă-sa Ezavela crăiasa.* P. Ist. 284, 6.

Mai ales ieu aveam o bute vin stricat dă-l *l ă s a s e m* *să să facă oțăt și l-am văndut.* ISN, 123, 20.

b) Raport de posterioritate:

...*lăsă un porumb a zbura care nu se* *î n t u r n a s e* *iară înapoi.* PO, 32, 17.

Și au făcut Radul vodă și jalobă mare la împărăției, den care să *a p r o p i i a s ă* *scîrbă de la împărăției mare lui Cantemir și n-au scăpatŭ*... CL., 91, 31.

...*nu fără socoteală și fără temeiŭ în loc de folosul țărîi să-i aducă perire cum s-au prilejitŭ amu și în vremile noastre în cîteva rînduri, de* *a d u s é s ă* *a mulți nesocoteala și nebunie, mare cumpănă acestui pămîntŭ.* CL, 67, 3.

Ștefăniță-vodă, ficiorul lui Vasilie vodă, fiindu domnu tînăr dezmierdat și inimos, de multe ori ieșind cu boierii la primblări, punè de lua frîile din capeteli cailor boierilor și le da chiot cailor de cădè boierii gios de-ș sfărma capetele, cît să *î n g r o z i s e* *boierii a mai merge cu dînsul cu cai buni la primblări.* NL, 26, 12.

Și s-au mai dus după dînsul de aice din Moldova trii nepoți de frate, de să *a ș e d z a s e* *și ei pe lîngă unchiu-său*... NL, 29, 1.

1.2. Determinanți temporali.

1.2.1. În toate textele excerptate, în propoziții principale sau în propoziții subordonate, mai mult ca perfectul este însoțit frecvent de determinanții circumstanțiali: *dentîniu, de demult,* (*mai*) *înainte,* (*pe*) *atunci, pe aceea vreme* etc.

a) în propoziții principale:

De moartěa lui *s c r i s e s e* *și Sevila* **de demult** *că se aflѫ o carte a ei ꙟcurtě ꙟpъrъtěscѫ de era scrise multe prorocii de domni și era obraze de fieri și de oameni scrise ꙟcarte*... CB I, 384, 22, Moxa.

...*s ă* *p r i l e j i s ă* **mainte** *de aceste începături o treabă de care învățase Vasilie vodă pre serdariul*... CL, 138, 23.

În țara Muntenească **pre atunce** *s ă* *r ă d i c a s ă* *muntenii pre domnul lor, Lion vodă, pentru mare desfrînăciuni și nespuse ce era într-acela domnŭ.* CL, 97, 20.

Pre acee vreme *p u s e s e* *Cantemir-vodă hatman pe Velicico ce era frate cu Miron logofătul.* NL, 94, 26.

Atunce *muntenii să* *a g i u n s e s ă* *cu Iusuf pașe saraschérul și sta chihaieoa lui cu pricini.* NL, 138, 24.

... *trimisěse, și încă* de demult *în priința lor îl* *î n t o r s é s e* *și vicleanul cel mai mare al neamului său a fi cu giuruințele îl* *f ă c u s e*. CI I, 132, 8—9.

b) în propoziții secundare:

Și mai de ce înainte mergea cătră amiadzăzi, tot pînă la Betel, la loc unde mainte era cortul lui, între Bețel și între Ai. 4 Tocma acolo pre locul unde dentîniu *preastolul* *f ă c u s e* *și întru agiutoriu chemă acolo numele Domnezeului*. PO, 45, 15.

De-acia nice așa nu era lesne să ajungă leagea, neputîndu-le cuprinde cu mintea de multe și lungi ce era, și mai vîrtos împărații carii se pusease după vremi, lor ce li se păruse ei adăosese în codicurile lor de niște lucruri de ceale ce mai nainte *n-a v u s e a s e leage*. IL, 43, 20.

... *au trimis la Svetagora boiari cu cărți, la părinți, ca să aducă pă Nifon patriiarh, ce* *m u r i s e* mai nainte. P. IST. 266, 16.

1.2.2. Niciodată mai mult ca perfectul nu apare însoțit de determinanții: *acum, astăzi, în clipa de față* etc.

1.3. Pe baza celor prezentate anterior, vom încerca să stabilim caracteristicile temporale ale mai mult ca perfectului.

1.3.1. Analiza relațiilor mai mult ca perfectului cu alte forme verbale evidențiază (cf. 1.1.) faptul că în secolele al XVI — al XVIII-lea, acesta poate exprima:

a) a n t e r i o r i t a t e a față de momentul vorbirii, în propozițiile principale independente și principale regente (cf. 1.1.1.1. a), în propozițiile principale coordonate cu un alt mai mult ca perfect (cf. 1.1.1.1. b), în propoziții secundare al căror verb regent este un indicativ prezent (cf. 1.1.2.1. b), un indicativ mai mult ca perfect (cf. 1.1.2.1.c) sau un imperativ (cf. 1.1.2.1.a);

b) a n t e r i o r i t a t e a față de un alt timp trecut, în propoziții principale coordonate (cf. 1.1.1.2.a) și în propoziții secundare (cf. 1.1.2.2.a);

c) p o s t e r i o r i t a t e a față de un alt timp trecut, în propoziții principale coordonate (cf. 1.1.1.2.c) și în propoziții secundare (cf. 1.1.2.2.b);

d) s i m u l t a n e i t a t e a cu un alt timp trecut în propoziții principale coordonate (cf. 1.1.1.2.b).

Dată fiind varietatea acestor raporturi, rezultă că mai mult ca perfectul, în epoca cercetată, nu este un timp „relativ", prin care să se realizeze un raport unic. Din acest punct de vedere, mai mult ca perfectul are un comportament identic cu alte forme ale trecutului (perfectul compus, perfectul simplu), care în lanțul vorbirii pot exprima oricare din raporturile temporale de mai sus și care sînt considerate timpuri absolute [9].

1.3.2. Analiza tipurilor de determinări circumstanțiale (cf. 1.2) care însoțesc mai mult ca perfectul evidențiază o particularitate distribuțională a acestuia: capacitatea de a selecta determinanți din seria /a/: *înainte, (pe) atunci, pe acea vreme, de demult* etc. și de a exclude determinanții din seria /b/: *acum, azi, în clipa de față* etc. Această proprietate este specifică formei de mai mult ca perfect. Celelalte forme de trecut se comportă diferit față de seriile respective; de exemplu, perfectul simplu

[9] Cf. *Gramatica limbii române*, ed. a 2-a, București, 1963, p. 234 și urm.; vezi și I. Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alex. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române*, București, 1967, p. 61.

admite, de obicei, seria /b/[10], iar perfectul compus se asociază în egală măsură atît cu seria /a/, cît şi cu seria /b/[11].

Interpretarea valorii temporale[12] a formei de mai mult ca perfect pe baza particularităţilor distribuţionale semnalate oferă două soluţii:

a) dacă considerăm că seriile /a/ şi /b/ se definesc temporal ca indicînd un trecut îndepărtat şi respectiv un trecut recent[13], atunci mai mult ca perfectul exprimă un trecut î n d e p ă r t a t;

b) dacă considerăm că seriile /a/ şi /b/ se definesc temporal ca indicînd un trecut şi respectiv un prezent[14], atunci mai mult ca perfectul exprimă un timp t r e c u t. În acest caz, timpul trecut trebuie înţeles ca o perioadă de timp care exclude momentul prezent[15].

Alegerea uneia dintre cele două soluţii depinde de ordonarea întregului sistem al categoriilor verbale; dacă ele sînt dominate de relaţiile temporale, atunci, în zona trecutului s-ar obţine o opoziţie ternară: trecut îndepărtat/ trecut nedefinit[16]/ trecut recent; dacă sînt dominate de relaţiile aspectuale, atunci, de exemplu, principala diferenţă între perfectul compus şi mai mult ca perfect ar fi o opoziţie aspectuală, perfectul (simplu şi compus) grupîndu-se cu prezentul, iar mai mult ca perfectul cu imperfectul[17].

2. *Valori aspectuale.*

2.1. În toate textele cercetate mai mult ca perfectul exprimă o acţiune încheiată, al cărei rezultat este cunoscut:

Şi-l n e g u ţ a s ă cu leşii drept 70 de pungi de bani. NL, 81, 37.

Aşijderea un ţăran n e b u n i s e de cap, au fostu strigîndu în gura mare: Duceţi-vă spre perirea voastră că nu veţi mai veni. UL, 111, 39.

---

[10] Această întrebuinţare a perfectului simplu în secolul al XVIII-lea, în limba documentelor, a fost demonstrată de Al. Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân*, în SG II, Bucureşti, 1957, p. 32–35. Aceeaşi particularitate o are forma respectivă şi înainte de secolul al XVIII-lea, în toate categoriile de texte: *Jucaşi bine astăzъ* şi *vrъtejişi bine calul*, CB I, (Moxa), 384. *Dară amu urniş şi ruşinaş pre noi.* Dosoftei, Psaltirea, 1680, cf. Hasdeu, *Et. Magnum*, p. 228 etc.

[11] Pentru ocurenţa perfectului compus pe lîngă: *înainte, atunci, de demult*, vezi exemplele din DA. Pentru seria /b/: *Astădzi aţi ieşit afară*, PO, p. 221, c. 1. *Au venit toţi cu mine eri şi astădzi.* Dosoftei, Synaxar, 1, 1683, Nov. 11 (f. 118 a), cf. Hasdeu, *Et. Magnum*, p. 1893; în limba vorbită perfectul compus cu această valoare a dat naştere unui idiotism cu înţeles de „récemment, depuis peu": *Cînd au foostu acum*, CB I, 38, cf. Hasdeu, *Et. Magnum*, p. 231.

[12] Întrebuinţările temporale ale formei verbale de mai mult ca perfect prezentate anterior ca „Gesamtbedeutung" (cf. R. Jakobson, *Beitrag zur allgemeine Kasuslehre*, în TCLP, VI, p. 240–288) pot fi incluse într-o definiţie globală, care să acopere toate situaţiile, vezi H. G. Schogt, *Le système verbal du français contemporain*, Paris, 1968, p. 19.

[13] Valoarea temporală a adverbelor de tipul *acum*... este considerată de Al. Georgescu ca exprimînd un trecut recent, *art. cit.* p. 32.

[14] Adverbele din seria /a/ pot fi utilizate numai cu trecutul, iar adverbele din seria /b/ pot fi utilizate numai în legătură cu momentul vorbirii, cf. F. R. Palmer, *op. cit.*, p. 70. Vezi şi definirea temporală a adverbelor din seria *acum*..., care „exprimă momentul de faţă", cf. DA, p. 27.

[15] În opoziţie cu prezentul, care este conceput ca o perioadă de timp (scurt, lung sau etern) care include momentul vorbirii, cf. F. R. Palmer, *op. cit.*, p. 69.

[16] Pentru trecut nedefinit, vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 134.

[17] Asemenea aprecieri au fost deja făcute: legătura perfectului compus cu prezentul a fost semnalată de Kr. Sandfeld şi H. Olsen în *Syntaxe roumaine*, I, *Emploi des mots à flexion*. Paris, 1936, p. 316, iar unele similitudini în întrebuinţarea mai mult ca perfectului şi a imperfectului au fost menţionate de E. Seidel în *Zu den Funktionen der Vergangenheitstempora im Rumänischen*, în BL VII (1939), p. 75 şi urm.

L u a s ă veste doamna și boierii că le vine Schinderu pașea asupră și le porunciia și Radu vodă ca un creștin să fugă devreme. CL, 64, 9.

2.2. În anumite situații, sub influența contextului, mai mult ca perfectul poate exprima valori diferite.

2.2.1. Mai mult ca perfectul la forma negativă, asociat cu anumiți determinanți adverbiali, poate exprima o acțiune al cărei rezultat nu este desăvîrșit :

Încă nu t r e c u s ă toată tabăra leșască valea cîndŭ au sositŭ Schinder pașea. CL, 73, 36.

De aceasta nu să m î n t u i s e bine Pătru vodă, ci i-au venit veste că cazacii s-au rădicat cu un domnu Alixandru, fratele lui Potcoavă. P. IST. 307, 28.

2.2.2. Acțiunea rezultativă a mai mult ca perfectului poate avea și un caracter iterativ, determinat de complinirile circumstanțiale :

În doo rînduri l-a d u s e s ă Duca vodă, pe gurile lor, la București, să-i taie capul. NL, 62, 38.

2.3. Între valorile aspectuale înregistrate există deosebiri de funcții : exprimarea unei acțiuni rezultative (2.1) reprezintă valoarea aspectuală fundamentală a formei de mai mult ca perfect. Celelalte valori sînt variante contextuale (2.2.1, 2.2.2).

În concluzie, influența contextului se exercită în două direcții : fie că modifică valoarea aspectuală fundamentală (2.2.1), fie că îi adaugă acesteia o valoare aspectuală suplimentară (2.2.2).

Decembrie 1970

Facultatea de limba și literatura română, București,
Str. Ed. Quinet 7

AU FOST COPIATE „SAVVINA KNIGA" ȘI „CODEX SUPRASLIENSIS" ÎN DACIA TRAIANĂ?

DE

EMIL VRABIE

Ipoteza că *Savvina Kniga*[1] și *Codex Suprasliensis*[2], însemnate monumente paleoslave din secolul al XI-lea, s-ar fi copiat nu în Bulgaria țarului Simeon și a urmașilor săi imediați, ci printre slavii purtători de graiuri bulgare care conviețuiau cu românii la nordul Dunării, sau, în orice caz, de către copiști provenind dintre aceștia, a fost emisă și dezvoltată în a doua jumătate a veacului trecut și în primii ani ai secolului nostru, pe baza unor indicii și în formulări asemănătoare, de mai mulți slaviști cunoscuți ai vremii, printre care V. Jagić, V. Oblak, W. Vondrák, iar ceva mai tîrziu, și numai pentru un timp, și S. M. Kul'bakin[3].

---

[1] *Savvina Kniga*, numită astfel după două adnotări în care se menționează numele unui oarecare Savva. Prin conținut — evangheliar. Monument chirilic nedatat, din sec. al XI-lea. copiat în Bulgaria răsăriteană după un manuscris mai vechi (nepăstrat), probabil glagolitic, A fost descoperit în secolul al XIX-lea de filologul rus I. I. Sreznevskij (165 de file-pergament, litere unciale liturgice). Actualmente se păstrează în fondul Bibliotecii Tipografskaja, la Arhiva Centrală din Moscova. Ediții: I. I. Sreznevskij, *Древнеславянские памятники юсового письма*, nr. 1, SPb., 1868; V. Ščepkin, *Саввина книга*, *Памятники старославянского языка*, 1, 2, SPb., 1903. Îndreptări la această ediție: N. Karinskij, *Перечень важнейших неточностей последнего издания Саввиной книги*, în „Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук", Petrograd, 1914, fasc. 3, p. 203—216.

[2] *Codex Suprasliensis*, numit astfel după locul în care a fost descoperit, mănăstirea Suprasl de lîngă Białystok (Polonia). Miscelaneu chirilic din sec. al XI-lea, scris în Bulgaria orientală. Descoperit de prof. M. Bobrowski de la Wilno, în deceniul al treilea al sec. al XIX-lea (285 file-pergament, litere unciale, liturgice). Actualmente se păstrează: ff. 1—118 — la fosta Bibliotecă liceală din Ljubljana; ff. 119—134 — la Biblioteca „M. E. Saltykov-Ščedrin" din Leningrad, iar ff. 135—285 — la Biblioteca „Zamojski" de la Varșovia. Minei pe luna martie. Cuprinde 24 de vieți ale sfinților și o serie de omilii (pentru a căror versiune greacă vezi *Slovník jazyka staroslovenského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*, 2, Úvod. Prolegomena, Praga, 1959, p. LXXIV—LXXVI). Ediții: Fr. Miklosich, *Monumenta linguae palaeoslovenicae e Codice Suprasliensi*, Viena, 1851 (la Bibl. Acad. R. S. România: II, 108.453); S. Sever'janov, *Супрасльская рукопись. Памятники старославянского языка*, II, 1, SPb., 1904. Principalele lucrări despre acest monument — la A. M. Seliščev, *Старославянский язык*, partea I, Moscova, 1951, p. 75—77.

[3] Cea mai mare parte a studiilor în care și-a găsit loc ipoteza originii nord-dunărene a celor două manuscrise s-a publicat în „Archiv für slavische Philologie"; vezi t. X (1887), XIII (1891), XV (1893), XVII (1895), XXII (1900), cît și: B. Oblak, *Няколько бележки върху старословянските паметнци*, în „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина", t. IX, Sofia, 1893, p. 3—20; W. Vondrák, *Altkirchenslavische Grammatik*, ed. II, Berlin, 1912, p. 18 și 32; S. M. Kul'bakin, *Древнецерковнославянский язык*, ed. III, Char'kov, 1917, p. 109 și 226.

În anul 1922, adică tocmai cînd această ipoteză începuse a fi abandonată în slavistică, din cauza puţinătăţii şi caracterului prea vag şi parţial echivoc al datelor de limbă concrete pe care le avuseseră în vedere cei ce o admiseseră [4], profesorul român de slavistică Ilie Bărbulescu, de la Universitatea din Iaşi, a reluat-o şi a încercat să o întărească prin argumente lingvistice noi, care i se păreau aproape decisive. Întrucît, din cîte ştim, acest supliment de argumente invocate de I. Bărbulescu nu a fost pînă în prezent analizat, ne propunem o asemenea cercetare în cele ce urmează, profitînd cu acest prilej şi de unele informaţii şi teorii mai noi, pe care la vremea lui profesorul ieşean (m. în 1945) nu le-a cunoscut.

Îmbrăţişînd în 1922 ipoteza amintită a slaviştilor străini citaţi mai sus, ipoteză pe care ei n-au formulat-o nicăieri cu prea mare convingere, I. Bărbulescu a cultivat-o fără întrerupere timp de 15 ani (1922—1937), devenind cel mai consecvent şi mai pasionat, iar totodată, din cîte se pare, şi singurul ei susţinător printre specialişti [5].

În zilele noastre, ipoteza copierii celor două monumente paleoslave la nordul Dunării este, în genere, părăsită şi nu ne-am fi decis, poate, să-i consacrăm rîndurile de mai jos, dacă ea nu ar fi fost reluată şi popularizată, în anii din urmă, în cîteva studii ale unor cercetători români şi străini [6].

---

[4] Despre motivele căderii în desuetudine a ipotezei privitoare la originea bulgară norddunăreană a copiştilor celor două monumente vezi studiul temeinic al lui S. M. Kul'bakin *Du classement des textes vieux-slaves*, în ,,Revue des Études slaves", II, nr. 3—4, Paris, 1922, p. 175—205, în special p. 201.

[5] Studiile în care şi-a expus I. Bărbulescu teza de care ne ocupăm aici sînt, în ordine cronologică, următoarele cinci : *Savina Kniga şi Codex Suprasliensis scrise în Dacia*, în ,,Arhiva" (Iaşi), t. XXIX (1922), nr. 2, p. 164—167 ; *Naşterea individualităţii limbii române şi elementul slav*, ibidem, t. XXX (1923), nr. 1, p. 7—9 şi 16 ; *Curentele literare la români în perioada slavonismului cultural*, Bucureşti, 1928, p. 5—9 ; *Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi*, 1929, p. 45 şi urm., 505 (reluare a lucrării *Naşterea*...) şi, în sfîrşit, *Iarăşi despre Savina Kniga şi Codex Suprasliensis în Dacia Traiană* (*şi părerile prof. E. Gamillscheg, Kr. Sandfeld, P. Skok, Lajos Tamás*), în ,,Arhiva", t. XLIV (1937), nr. 1—2, p. 59—75.

[6] Vezi : D. P. Bogdan, *Din paleografia slavo-română*, extras din *Documente privind Istoria României*. Introducere, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 109, unde autorul declară explicit că admite ,,aserţiunea celor cinci învăţaţi citaţi" (= Šafařík, Jagić, Vondrák, Krymskij, Oblak), fără să arate însă temeiurile acestei opţiuni. Probabil că plecînd de la acest studiu, sau poate direct de la lucrările lui I. Bărbulescu, Al. Piru preia teza originii nord-dunărene a celor două manuscrise paleoslave, prezentînd-o cititorului român ca pe un lucru sigur, în lucrarea *Istoria literaturii române*, vol. I, Perioada veche, Bucureşti, 1970, p. 5. Aceeaşi teză este prezentată favorabil de Mircea Tomescu, în *Istoria cărţii româneşti de la începuturi pînă la 1918*, Bucureşti, 1968 : ,,În chiliile bisericilor şi ale schiturilor existente pe teritoriul patriei noastre în secolele anterioare întemeierii principatelor, —scrie M. Tomescu— s-au copiat desigur texte religioase, în limba slavonă, necesare cultului. Numeroşi slavişti consideră că *Savina Kniga* şi *Codex Suprasliensis*, reprezentînd cele mai vechi texte slavone cunoscute (sic !), s-au scris pe teritoriul României" (vezi p. 17). Cu totul recent, Damian Bogdan reia problema originii nord-dunărene a copiilor păstrate ale celor două monumente, menţionînd că la părerea mai veche a unor învăţaţi străini, printre care V. Jagić şi V. Oblak, s-a raliat şi slavistul român I. Bărbulescu. ,,Argumentele lingvistice prezentate de I. Bărbulescu — scrie Damian Bogdan — şi anume că în slava veche din Dacia se vorbea cu grupul *ro*, de exemplu *robŭ, robota, rovina, rozŭ*, exact ca în textele amintite mai sus, şi nu cu *ra*, ca în textele slave vechi din Balcani — *ne îndeamnă să adoptăm cele exprimate de V. Jagić, V. Oblak şi I. Bărbulescu* (subl. n. — *E.V.*), deşi numărul specialiştilor care au combătut aserţiunile lor este destul de mare (K. Sandfeld, P. Skok etc.)". Vezi *Compendiu al paleografiei româno-slave* [Centrul de multiplicare al Universităţii], vol. I, Bucureşti, 1969, p. 32.

Dintre cercetătorii străini, A. M. Seliščev reproduce fără comentarii esenţa tezei lui I. Bărbulescu, vezi *Старославянский язык*, I, Moscova, 1951 (scrisă de Seliščev în 1941), p. 74, iar recent A. T. Boršč se referă la ea ca la o certitudine ; vezi articolul său *К вопросу о славянском письме в Молдавии*, în culegerea *Методы сравнительно-сопоставительного изучения современных романских языков*, Moscova, 1966, p. 328—329.

În rezumat, teza preluată de I. Bărbulescu de la autorii străini amintiţi la început este următoarea : Graiurile bulgare care au stat la baza textelor paleoslave păstrate se vorbeau în secolele IX—XI nu numai în Balcani, ci şi dincoace de Dunăre, pe teritoriul ţării noastre. În ţinuturile de nord-vest ale fostei Dacii Traiane aceste graiuri slave de tip bulgar se învecinau pe atunci *cu slovaca*, iar în ţinuturile de nord şi nord-est — cu rusa veche, mai precis — *cu* (*proto*)*ucraineana*. Deşi prin fizionomia ei de ansamblu limba celor două manuscrise, *Savvina Kniga* şi *Codex Suprasliensis*, prezintă pregnante trăsături sud-slave răsăritene (adică bulgare), lucru îndeobşte recunoscut, copiştii lor, despre a căror provenienţă exactă nu se ştie nimic precis, au strecurat în ele cîteva cuvinte şi cîteva fonetisme care lipsesc actualmente din graiurile bulgare şi macedonene din Balcani, cît şi din majoritatea manuscriselor paleoslave păstrate, dar care se regăsesc, în schimb, atît în limba ucraineană, cît şi în slovacă. De aici presupunerea că scribii care au copiat cele două manuscrise — căci ambele sînt, foarte probabil, copii, directe sau mijlocite, după originale mai vechi, pierdute — ar fi fost bulgari din nordul Dunării („dacici”), în dialectul matern al cărora ar fi existat — datorită vecinătăţii teritoriale — unele influenţe slovace sau ucrainene [7].

I. Bărbulescu a acceptat această teză a slaviştilor străini amintiţi şi, bazat pe o lectură necritică şi insuficient de atentă a studiilor lor, cît şi pe o documentare neîndestulătoare, a prezentat-o fără obiectivitatea ştiinţifică necesară, adică într-un spirit şi cu procedee din care se degajă tendinţa vădită de a-i intensifica gradul de veridicitate.

În cele ce urmează vom examina mai întîi ipotezele slaviştilor străini amintiţi, în formulările lui I. Bărbulescu (I), iar apoi ne vom ocupa de argumentele suplimentare ale sale invocate în sprijinul originii bulgare nord-dunărene a celor două manuscrise.

I.

1. господа „han” (*Savvina Kniga*, Luca, X, 34).

„Într-adevăr, scrie I. Bărbulescu (1937, p. 60), s-a constatat că Sav[v]ina Kniga are în limba ei forme din limba slovacă, dacă nu chiar şi din rusă (ucraineană) pe care nu le au celelalte 13 [texte] « vechi slave eclesiastice » [8]. Aşa, pe cînd în acestea (13) se află cuv[întul] гостиница [„han”], în Sav[vina] Kniga e господа, ceea ce e o expresie care trădează apropierea de teritoriul limbii slovace sau rutene (maloruse, ucrainene), pentrucă acest cuvînt îl are şi l[imba] rusă, dar nu bulgara de dincolo de Dunăre” (*ibid.*).

Chiar de la început se impune rectificarea unei scăpări a lui I. Bărbulescu în legătură cu *numărul de atestări* al cuvintelor гостиница şi господа,

[7] Vezi I. Bărbulescu, *op. cit.*, 1937, p. 60.

[8] I. Bărbulescu se referă, desigur, la cele 13 monumente paleoslave pe care le citează V. Oblak în articolul amintit, şi anume : 8 texte glagolitice (*Codex Zographensis, Glagolita Clozianus, Codex Marianus, Evangeliarium Assemani, Psalterium Sinaiticum, Euchologium Sinaiticum, Evangeliarii fragmenta Achridana, Folia glagolitica Rylensia*) şi 5 chirilice (*Liber Sabbae* [=*Savvina Kniga*], *Codex Suprasliensis, Fragmenta Chilandarensia, Fragmentum Undol'skii* şi *Psalterii fragmentum Slucense*), vezi Oblak, *op. cit.*, p. 4. [Denumirea latinizantă o reproducem după *Slovník*..., 2, p. LXII — LXXII.]

căci în realitate ele nu se întîlnesc în toate cele 13 texte amintite, ci numai în două dintre ele, şi numai cîte o singură dată : în *Codex Zographensis* şi în *Codex Marianus*, în unul şi acelaşi pasaj evanghelic. Acest raport numeric rectificat între textele paleoslave ce atestă termenii гостиница şi господа micşorează dintr-o dată, şi în mod simţitor, valoarea probatorie a ultimului în sprijinul tezei nord-dunărene. Chiar dacă la ,,cele 13 monumente'' mai adăugăm *Evangeliarium Ostromiri* (tot din sec. al XI-lea) şi *Tetraevangelium Nikoljanum* (monument de redacţie sîrbă din sec. al XV-lea), observăm că aceste două cuvinte sînt folosite în textele paleoslave din secolele IX—XI (sau de tradiţie paleoslavă) nu mai mult decît *de patru ori*. Raportul 3 : 1 (trei monumente cu гостиница faţă de un monument cu господа), iar nu de 13 : 1, cum rezultă din ,,Arhiva'', este, credem, prea mic pentru a se putea decide pe baza lui că graiurile macedonene şi bulgare din sudul Dunării ar fi ignorat în perioada paleoslavă un termen господа ca sinonim pentru гостиница. E adevărat că astăzi în limbile slave meridionale nu se cunoaşte un cuvînt *gospoda* cu sensul de ,,han'', dar de aici nu rezultă, credem, că scribul care a copiat *Savvina Kniga* trebuia să fie numaidecît purtătorul unui grai bulgar din nordul Dunării, şi încă de pe unde ,,daco-slava'' venea în atingere cu slovaca ori cu protoucraineana, cum credea Vondrák [9], iar după el şi I. Bărbulescu. Şi apoi, nimic nu ne împiedică să admitem şi o altă ipoteză, mai simplă şi mai verosimilă totodată, că copistul, care putea fi *bulgar din Bulgaria*, a preluat acest cuvînt (господа) dintr-un manuscris paleoslav anterior [10], de redacţie moravă. O asemenea posibilitate pare să o admită recent, într-un excelent studiu asupra lexicului paleoslav, cercetătorul sovietic A.S. L'vov, care îşi încheie astfel pasajul privitor la cuplul sinonimic гости(нь)ница / господа : ,,Cu alte cuvinte, datele citate îndeamnă la concluzia că cuvîntul господа lipsea din primele traduceri [din greacă în slavă] ale textelor evanghelice şi că, după toate aparenţele, el a fost inserat mai întîi în textul acelui original din Moravia după care a fost făcută copia ajunsă pînă la noi, cunoscută sub numele de Savvina Kniga'' [11]. În ceea ce îl priveşte pe scrupulosul exeget sloven al lexicului paleoslav, F. Grivec, el consideră господа drept un moravism indubitabil (,,nedvomni Savin moravizem gospoda'') [12]. Aceeaşi este şi concluzia cunoscutului slavist ceh Horálek [13].

2. прахнѣнъ ,,putred'' (*Savvina Kniga*, Matei, XII, 33).

Şi acest termen, care este, de asemenea, un hapax legomenon, şi care corespunde gr. σαπρός, a fost atribuit de Vondrák şi de Ob-

---

[9] Vezi recenzia sa la cartea lui V. N. Ščepkin *Рассуждения о языке Саввиной книги*, SPb., 1899, în AfSlPh XXII (1900), p. 249 şi *Altkirch. Gramm.* citată mai înainte, p. 32.

[10] V. N. Ščepkin, *op. cit.*, p. 56 şi urm.

[11] A. S. L'vov, *Очерки по лексике памятников старославянской письменности*, Moscova, 1966, p. 81. Amintim aici şi prevenirea lui S. M. Kul'bakin, care scria, în 1922 : ,,Il n'est pas licite de définir un manuscrit d'après un seul mot *gospoda* au lieu de *gostinica* ; on ne sait pas si ce mot appartient au copiste ou au traducteur ; et qui nous garantit qu'il n'était pas connu d'anciens parlers purement slaves du sud?'' (*op. cit.*, p. 201).

[12] Franc Grivec (Ljubljana), CYRILLO-METHODIANA, I *Drěvo prahněno — jagoda izgnila*, în ,,Slovo'' [Zbornik posvećen Josipu Vajsu prilikom 60-te godišnjice njegova dolaska u Hrvatsku], nr. 6—8, Zagreb, 1957, p. 30.

[13] Karel Horálek, *Význam Saviny Knihy pro rekonstrukci stsl. překladu evangelia*, Praga, 1948, p. 108 şi urm.

lak[14], iar după ei și de I. Bărbulescu, graiurilor slavo-bulgare din fosta Dacie Traiană, pentru aceleași motive ca și în cazul precedent : ,,Tot numai în Sav[vina] Kn[iga] se mai află, dar nu și în celelalte 13 [texte], scrie I. Bărbulescu, cuv[întul] прахнѣнъ, o caracteristică tot a limbii slovace, pe cînd celelalte 13 [texte] au în loc de acest cuvînt зъло și изгнилъ[15], și cuv[întul] acesta nu se găsește în limba bulgară de dincolo de Dunăre“[16].

Și aici se cere, mai întîi, aceeași corectare cu privire la proporția atestărilor, căci, de fapt, зъло și изгнилъ nu apar în ,,celelalte 13'' monumente paleoslave, cum a dedus fără să cerceteze I. Bărbulescu, ci *numai în patru*, și anume, în *Zogr.*, *Mar.*, *As.* și *Ostr.*[17].

Nu vedem, apoi, nici în acest caz vreun motiv care să ne îndemne să acceptăm termenul прахнѣнъ din *Savvina Kniga* ca inserție ,,daco-slavă'', atîta vreme cît apare atît de plauzibilă interpretarea sa *ca moravism*, așa cum a argumentat cu multă finețe acest lucru F. Grivec, în articolul deja citat : ,,Este foarte probabil — scrie autorul — ca cuvîntul *prahněn* să fie moravism'' ; iar mai departe : ,,Verbul *prachněti* se întîlnește și azi în limba slovacă și cehă. În ceha contemporană se mai păstrează și astăzi deosebirea de nuanță între verbul *práchnivěti* (în slovacă *prhneti*) și *hniti* : copacii ,,putrezesc'' (*práchniví*, slovac. *prhné*), pe cînd fructele ,,se strică'' (*gnijejo*). Despre un trup din mormînt se zice că *segnilo* [,,a putrezit''], pe cînd despre oseminte — că *sprhnele* [,,s-au pulverizat''] ; iar ceva mai jos : ,,Așadar, limba cehă vie stă mărturie și astăzi că psl. *prahněno* [din *Savvina Kniga*] este un moravism și că Constantin împreună cu ucenicii săi moravi distingeau cu subtilitate **prahněno** *drěvo* de **izgnili** *plod*''[18].

3. пастоухъ ,,păstor'' (*Savvina Kniga* și *Codex Suprasliensis*, passim).

Citîndu-l pe V. Jagić, I. Bărbulescu admite că și cuvîntul пастоухъ, care, după el, ar fi atestat numai în *Sav.*, *Supr.* și *Ostr.*, și care le-ar opune pe acestea trei textelor paleoslave cu пастырь[19], ar fi un indiciu în favoarea originii nord-dunărene a celor două manuscrise[20]. De fapt însă, acest cuplu sinonimic nu spune *nimic sigur* despre locul în care au fost copiate manuscrisele în discuție aici, deoarece în anumite monumente paleoslave figurează, într-o proporție sau alta, *ambii termeni*. Astfel, în *Zogr.* raportul dintre пастырь și пастоухъ este de 13 : 3, iar în *Ostr.* de 6 : 6[21]. Se consideră lucru aproape dovedit că în primele traduceri din greacă în slavă (sec. IX) s-a recurs la пастырь și că în Moravia acest cuvînt nu a fost înlocuit cu пастоухъ — căci el apare în mod exclusiv : în *Codex Marianus* de 16 ori, iar în *Evangeliarium Assemani* de 11 ori (cu sensurile termenului grec ποιμήν).

Presupunerea că пастоухъ ar proveni, în *Savvina Kniga* și în *Codexi Suprasliensis* de la niște ipotetici copiști bulgari de origine nord-dunăreană,

---

[14] Vezi V. Oblak, *Zur Würdigung des Altslovenischen*, în AfSlPh., t. XV (1892), p. 338—370 [Pe marginea lucrărilor lui W. Vondrák *Altslovenische Studien*, Viena, 1890 și *Über einige ortographische und lexicalische Eigenthumlichkeiten des Codex Supr. im Verhaltnis zu den anderen altslovenischen Denkmalern*, Viena, 1891, p. 356].

[15] Greșeală de tipar în ,,Arhiva'': излинлъ.

[16] ,,Arhiva'', 1937, p. 61.

[17] Vezi *Slovník...*, fasc. 13 (1966), p. 735, s.v.

[18] F. Grivec, *op. cit.*, p. 30. Vezi și K. Horálek, *op. cit.*, p. 108 și urm.

[19] În ,,Arhiva'' greșeala de tipar : пастꙑгь.

[20] ,,Arhiva'', 1937, p. 62.

[21] A. S. L'vov, *op. cit.*, p. 206.

în graiurile cărora acest cuvînt ar fi pătruns în virtutea vecinătăţii teritoriale, din slovacă sau din (proto)ucraineană, ni se pare cu atît mai puţin probabilă, cu cît şi în graiurile bulgare din Balcani cuvîntul *пастух* (care în general are astăzi alte înţelesuri decît acela de ,,păstor") mai păstrează încă pe alocuri sensul primar, din perioada paleoslavă. De pildă, în districtul Trojansko din Bulgaria a fost notată acum cîţiva ani o formă de plural *пастусята* cu înţelesul de ,,păstori" [22].

4. жродивъ ,,nebun", ,,prost" (*Codex Suprasliensis*, passim [23]).

Întrucît în celelalte monumente paleoslave termenii μωρός şi ἄφρων s-au tradus prin боуи [24] şi cum, pe de altă parte, în graiurile bulgare actuale nu se cunoaşte un cuvînt *уродив*, s-a presupus, încă în secolul trecut, că în *Codex Suprasliensis* el s-ar datora intervenţiei copistului, care, dacă ar fi fost bulgar nord-dunărean, l-ar fi putut cunoaşte din graiul său slav local, unde ar fi intrat dinspre nord-est, adică din rusa veche [25]. Într-adevăr, observăm că într-o serie de scrieri din Rusia, începînd cu secolul al XI-lea, este atestat оуродивъи cu acelaşi (sau cam cu acelaşi) sens ca în *Codex Suprasliensis*. Cf., de ex., următorul pasaj din *Изборник 1076 года: С оуродивыим* свѣта не твори[26]. Lăsînd la o parte problema originii populare (adică slave de răsărit) sau cărturăreşti (adică sud-slave) a acestui cuvînt din rusa veche [27], şi întorcîndu-ne la жродивъ din *Codex Suprasliensis*, semnalăm încă o atestare sud-slavă, anume pasajul а иже речеть ѫроде (Matei, V, 22) din *Evanghelia bulgară de la Cracovia* (manuscris mediobulgar din sec. XIII—XIV) [28], necunoscută la noi pe vremea lui I. Bărbulescu. Bazat pe această atestare a cuvîntului ѫроде (faţă de боуе din *Codex Marianus*), K. Mirčev conchide : ,,Acum se poate admite că forma rusească (adică *оуродивыи* — *E. V.*) a fost împrumutată din manuscrisele bulgare" (*Ibid.*, p. 157). Poate că chestiunea nu este limpezită definitiv în sensul concluziei lui K. Mirčev, ţinînd seamă şi de posibilitatea, fie ea şi redusă, a unui rusism în manuscrisul mediobulgar : se ştie doar că între Rusia şi Bulgaria recent eliberată de sub ocupaţia bizantină existau raporturi culturale intense, încă de la începutul secolului al XIII-lea şi în tot decursul

---

[22] Vezi M. Văglenov, *За думата* **пастух** *и* **слап**, în ,,Ezik i literatura", X, Sofia, 1955, nr. 1—2, p. 127—128; pentru alte urme ale sensului de ,,păstor" — idem, *За някои старобългарски думи в нашите диалекти*, ,,Bălgarski ezik" XIII (1963), nr. 3, p. 259—261.

[23] Pasajele în care apare acest cuvînt se identifică uşor pe baza lucrării lui Karl H. Meyer, *Altkirchenslavisch-griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis*, Glückstadt-Hamburg, 1935, p. 296.

[24] Vezi *Slovník...*, fasc. 4 (1961), p. 147.

[25] Cf. V. Jagić, recenzia la lucrarea lui W. Vondrák *Zur Kritik der altslovenischen Denkmale*, Viena, 1886, în AfSlPh, X (1887), p. 180 şi I. Bărbulescu, 1937, p. 62.

[26] *Изборник 1076 года*. Ediţie pregătită de V. S. Golyšenko, V. F. Dubrovina, V. G. Demjanov, G. F. Nefedov, Moscova, 1965, p. 371—372; vezi şi exemplele din I. I. Sreznevskij, *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, SPb, 1903, t. III, col. 1255.

[27] Judecînd după ilustrările din V. Dal', *Толковый словарь живого великорусского языка*, SPb.—Moscova, 1882, t. IV, p. 508 (s.v. *урождать*), termenul *уродивый* (*юродивый*) nu pare a fi popular. Vezi şi N. M. Šanskij, V. V. Ivanov, T. V. Šanskaja, *Краткий этимологический словарь русского языка*, Moscova, 1961, unde cuvîntul e considerat împrumutat din psl. (s.v.).

[28] Kiril Mirčev, *Из историята на кирилометодевия евангелски превод в българските земи*, în volumul *Хиляда и сто години славянска писменост 863—1963* (Culegere în cinstea lui Kiril şi Metodie), Sofia, 1963.

celui de al XIV-lea [29]. Însuşi K. Mirčev relevă unele coincidenţe între *Evanghelia de la Cracovia* şi *Evanghelia de la Vraţa* (aşa-numită *Vračansko evangelie*), unanim recunoscută ca fiind de izvod rusesc [30]. Dar şi într-un caz şi în celălalt ipoteza inserării cuvîntului жродивъ, atestat în *Codex Suprasliensis*, de către un prezumtiv copist „daco-slav" rămîne gratuită.

5. невѣстьникъ „mire" (*Codex Suprasliensis*, passim).

I. Bărbulescu scria în 1937: „Cod[ex] Supr[asliensis] are невѣстьникъ[31], pe cînd celelalte 13 [texte] au женихъ în locu-i" (p. 62). Mai întîi trebuie să îndreptăm şi aici cifrele : în *Suprasliensis* apar trei sinonime cu sensul de νυμφίος : o dată женихъ, de trei ori зѧть şi de opt ori невѣстьникъ [32]. În celelalte monumente psl. din sec. X–XI acest cuvînt nu apare [33]. A. S. L'vov admite că el ar fi putut exista ca regionalism în Bulgaria răsăriteană şi numai în al doilea rînd şi sub semnul întrebării posibilitatea unui calc. Cum însă în graiurile bulgare actuale nu există nici urmă a vreunui cuvînt *nevěstьnik*, credem că ar putea fi vorba, mai curînd, de un calc, dat fiind tocmai că, sub raportul structurii interne, νυμφίος „mire" se află faţă de νύμφη „mireasă" în exact acelaşi raport ca невѣстьникъ faţă de невѣста. Derivate cu sensul de „logodnic", „mire" sau „însurăţel", de la termeni care înseamnă „logodnică", „mireasă" ori „femeie recent măritată" se întîlnesc şi în alte limbi indo-europene vechi [34]. Cf., de ex., în vechea engleză, *brȳdguma* „mire", „însurăţel", format din *bride* „mireasă", „femeie recent măritată" şi sufixoidul *guma* „bărbat" [35]. Oricum, apartenenţa cuvîntului невѣстьникъ de limbile slave de răsărit „nu este confirmată nici de datele scrierilor originale vechi ruseşti, şi nici de cele ale dialectelor din zilele noastre" [36]. Atestarea lui sporadică în cîteva scrieri religioase din Rusia veche [37] nu pare a fi altceva decît o dovadă, ca atîtea altele, că el a fost preluat de copiştii ruşi *tale quale* din originalele de provenienţă sud-slavă ale acestor scrieri [38]. Din cîte se vede, nici în acest punct ipoteza nord-dunăreană a manuscrisului *Codex Suprasliensis* nu oferă ceva pozitiv.

6. жидовинъ „evreu".

În „Arhiva" din 1937 citim : „... cele 13 texte au cuv[întul] Июдеи, dar Cod[ex] Supr[asliensis] are, în loc de acesta, Жидовинъ şi Жидинъ" [39]. Iată ce scrie însă în această privinţă *Dicţionarul paleoslavei*, în curs de elaborare la Praga : „haec vox cum vocibus июдѣи et евреи alternat ;

---

[29] Vezi Vladimir Mošin, *O periodizaciji rusko-južnoslavenskih književnih veza*, în „Slovo", nr. 11–12, Zagreb, 1962, p. 13–130 ; cf. mai ales cap. VIII, *Rusko-južnoslavenske veze u XIII i XIV vijeku*, p. 106 şi urm.

[30] Vezi *История на българската литература. Старобългарска литература*, Sofia, 1963, p. 260.

[31] La autor, greşeală de tipar : невѣстьнкъ.

[32] Vezi pasajele la K. Meyer, *op. cit.*, s.v.

[33] Informaţie căpătată din Arhiva *Slovnik...*, pentru care mulţumim d-nei dr. Zoe Hauptová, colaboratoare a Institutului de lingvistică din Praga (Ústáv jazyků a literatur ČSAV).

[34] Vezi O. N. Trubačev, *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя*, Moscova, 1959, p. 95–96.

[35] Vezi *The American Heritage of the English Language*, New York, 1969, p. 165

[36] A. S. L'vov, *op. cit.*, p. 105.

[37] Vezi I. I. Sreznevskij, *op. cit.*, II, s.v.

[38] A. S. L'vov, *ibid.*

[39] La autor, greşeală de tipar ; Жидобинъ ş Жидинъ (p. 62).

in monumentis canonicis нюдѣи vero praevalet. Status жидовинъ : нюдѣи hic est : *Zogr.* 2 : 50, *Mar.* 1 : 54 ; *As.* 1 : 69 ; *Sav.* 1 : 21 ; *Kupr*[40]. 0 :1, *Euch.* 1 : 4, *Cloz.* 3 : 13, *Supr.* 65 : 5[41]. De aici rezultă clar trei lucruri în legătură cu discuţia pe care o întreprindem : a) că жидовинъ apare nu numai în *Codex Suprasliensis*, ci şi în monumente paleoslave despre care nu s-a susţinut niciodată şi nu s-ar putea susţine cu nici un fel de argumente ştiinţific valabile că s-ar fi copiat de sau printre slavii din Dacia Traiană ; b) că în *Savvina Kniga*, despre care s-a presupus că ar proveni, ca şi *Codex Suprasliensis*, din nordul Dunării, raportul dintre cele două sinonime este, *din contră*, net în favoarea termenului нюдѣи, anume 21 : 1 ; în sfîrşit, c) numărul relativ mare a cazurilor în care *Codex Suprasliensis* foloseşte жидовинъ *se datorește conținutului acestui codice*, care nu se repetă — ca evanghelia sau ca psalmi — în mai multe manuscrise paleoslave. Aceste aspecte numerice ale frecvenţei relative şi absolute a celor doi termeni sinonimici, нюдѣи şi жидовинъ, nu au fost considerate cu întreaga atenţie de cei care au emis şi care au admis ipoteza că *Savvina Kniga* şi *Codex Suprasliensis* ar fi fost copiate pe teritoriul Daciei Traiana (sau de către copişti bulgari proveniţi de aici).

II.

Referindu-se aprobativ la ipoteza slaviştilor străini menţionaţi la început, privitor la originea ,,daco-slavă'' a celor două monumente, I. Bărbulescu arată că *argumentul fundamental* pe care se întemeiau aceştia este ,,existenţa în limba lor (adică a mss. *Savvina Kniga* şi *Codex Suprasliensis — E.V.*), care-i generalmente bulgărească, a unor elemente fonetice şi lexicale slovace sau ruteneşti care nu erau în Bulgaria, ci numai în Slovacia şi regiunile de lîngă ruşi. Astfel, între altele se află în limba din Cod[ex] Supr[asliensis] cuvintele розъ, роботд, робьнъ etc., ca în slovacă şi rusă, î.l.d. bg. propriu-zis din alte texte psl. (vechi bg.) : рдбъ, рдботд, рдбьнъ ...'' [42]. În studiul său din 1937 I. Bărbulescu se referă şi la autoritatea lui S. I. Kul'bakin, din care citează, în traducere proprie, următorul pasaj : ,,O poziţie specială în grupul monumentelor cirilice ocupă ms. Suprasl[iensis]. Dialectul acesta (al lui Suprasl[iensis])... se caracterizează prin alte cu totul originale caractere : din începătorul *or* dinaintea consunantelor [,] în normala vech(i)e slavă biser[icească] (şi sud-slavă în genere) рд [,] găsim uneori în ms. Suprasl[iensis] ро : робъ, роботд, роз-, розвѣ, робьнъ ... Grupul ро în loc de obicinuitul slav bisericesc рд arată apropierea graiului scriitorului lui Suprasl[iensis] de dialectele slave apusene sau răsăritene... Răposatul Oblak — continuă I. Bărbulescu citatul din S. Kul'bakin — cu o anumită parte de probabilitate a presupus producerea ms. Suprasl[iensis] în Dacia de miazănoapte, nu departe de graiurile slovace ; cf. Arch. [= AfSlPh — *E.V.*] XV, 338 i sl.'' [43]. Mai departe, după ce constată că ,,această exprimare o are Kul'bakin şi în ediţia a 3-a a aceleeaşi cărţi a sa *Drevne-cerk.-slov. jazyk*, Harkov 1917, p. 226

[40] *Kupr.* = *Fragmenta Kuprijanovii* sau *Novgorodensia* (evangeliarium).
[41] Vezi *Slovník*..., p. 605.
[42] I. Bărbulescu, *op. cit.*, [1922], p. 165 şi urm. [1923], p. 8, [1928], p. 6—7.
[43] I. Bărbulescu [1937], p. 63—64.

și 109"[44], iar apoi adaogă: „Deși tot el (adică S. Kul'bakin — *E.V.*), în *Revue des Études slaves* II, 3—4, p. 201 își menține părerea asta, totuși zice că nu sînt probe suficiente, ci numai probe că sînt scrise în dial[ectul] bulgar răsăritean"[45].

Nemulțumit parcă de această rezervă a lui S. Kul'bakin, I. Bărbulescu propune *patru probe suplimentare* în sprijinul tezei asupra originii daco-slave a celor două manuscrise. El consideră că Jagić, Vondrák și Oblak, care au intuit posibilitatea localizării acestor monumente paleoslave la nord de Dunăre, nu aduseseră «dovezi suficiente»; „... și nu aduseseră — spune I. Bărbulescu — pentru că le lipseau dovezi cum că într-adevăr în acea daco-sloveană de mult dispărută, dar care se vede azi în cuvintele slave vechi din limba română intrate în aceasta, se vorbea *rob, robota, rovina* cu sens de cîmpie și *roz.* Eu cel dintîi — continuă I. Bărbulescu — am avut această intuiție și am adus dovezi în acele studii[46], arătînd că sînt în limba română, rămase din acea daco-sloveană dispărută și aceste cuvinte cu *ro* în loc de *ra* din bulgăreasca balcanică, precum și că e în limba dacoromână și un număr de *cuvinte, expresii* și *proverbe* cari sînt asemeni și în limba slovacă și în limba bulgară balcanică..."[47].

În cele ce urmează (pct. 7 — 11) prezentăm, *în rezumat,* argumentele suplimentare ale lui I. Bărbulescu, încercîndu-le valoarea probatorie.

7. „În limba română din Dacia Traiană — scrie I. Bărbulescu — se află numiri geografice cu *ro* în loc de ra"[48]. El citează exemplele *Rovine, Rovinari, Rovina* (toponime), și *rovină,* susținînd că toate ar fi legate de psl. равьнъ, și anume, de o variantă fonetică daco-slavă **rovьnъ*. Argumentele sale nu sînt însă convingătoare, iar izvoarele pe care se bazează nu se înscriu printre cele mai demne de încredere[49]. De fapt, *róvínă* din limba română nu are nimic de a face cu psl. равьнъ „neted", „uniform" (ἴσος, ὅμοιος), ci este o formație cu sufixul *-ina* de la cuvîntul atestat în psl. ca ровъ „șanț" (βόθρος, βάραθρον, λάκκος), lucru stabilit de M. Vasmer, Tiktin, P. Skok, în timpul vieții lui I. Bărbulescu. Concluziile lor, publicate în scrieri cunoscute profesorului ieșean[50], au fost nesocotite

[44] *Ibidem.*

[45] *Ibidem.*

[46] E vorba de studiile pe care le-a publicat I. Bărbulescu în anii 1922, 1923, 1928 și 1929, indicate aici mai sus, chiar la început.

[47] I. Bărbulescu [1937], p. 67.

[48] *Ibidem,* p. 68.

[49] Deși laconică, informația din dicționarul lui S. P. Barcianu *Vocabulariu romanu — nemtiescu*, Sibiu, 1868, p. 225, *Rovina* s. « der Sumpf, sumpfige Ort » este destul de precisă, și nu vedem cum a dedus din ea I. Bărbulescu că *rovină* ar însemna „cîmpie". În ceea ce privește referirea sa la lucrarea lui D. Frundzescu *Dictionaru topograficu și statisticu alu Romaniei*, București, 1872, observăm că în realitate articolul *ROVINE* (p. 410) nu oferă nimic din care să rezulte că numele acestei localități este înrudit cu равьнъ și nu cu ровъ: „ROVINE numire de oraș vechi pe rîul Ialomița, însemnată prin marea vărsare de sînge ce se făcu între turci și români și unde turcii fură siliți a se retrage peste Dunăre".

[50] Vezi argumentele, la: M. Vasmer, *Die neuesten Forschungen zu Frage über die rumänisch-slavischen sprachlichen Berührungen*, în „Rocznik sławistyczny" II (1909), p. 29; Tiktin, RDW, București, 1912, p. 1341 (cu multe exemple elocvente); P. Skok, *Des rapports linguistiques slavo-roumains,* în „Slavia", VIII (1929), nr. 4, p. 777 (cu referire sceptică la teza lui I. B.); cf., în timpurile noastre, și G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960, p. 100.

de acesta. Dovezi noi, suplimentare, în defavoarea tezei lui I. Bărbulescu : a) În graiurile bulgare şi macedonene actuale există apelativul *rovina*, cu înţeles foarte apropiat de psl. ровъ, şi nicidecum de psl. равьнъ. De ex., în localitatea Gorna Banja din districtul Sofia *ровѝна* înseamnă ,,vîlcea îngustă cu maluri înalte, roase de ploi'' [51], iar în satele macedonene Stracín şi 'Oblavce (cca 15 km este de Kumanovo) *ро́вина* înseamnă ,,o adîncitură mai mare (în pămînt)'', ,,vale'' [52]. b) În România sînt localităţi în care apelativele *róvină* şi *şes* c o e x i s t ă, primul însemnînd ,,loc mlăştinos, mlaştină'', adică o accepţiune foarte apropiată de psl. ровъ şi de bg. şi maced. *ро́вѝна*, iar cel de-al doilea ,,loc neted'', adică un înţeles identic cu al termenului psl. равьнъ. Această coexistenţă, în unul şi acelaşi grai românesc, a apelativelor toponimice *róvínă* şi *şes* [53] scoate în evidenţă faptul, destul de limpede şi aşa, că *róvínă* s e o p u n e s e m a n t i c cuvîntului *şes*. c) De altfel, chiar şi fără aceste atestări, observăm că o evoluţie fonetică sl. * *rovьna* >rom. *róvínă* se izbeşte de dificultăţi, căci nu e de loc limpede cum s-ar fi vocalizat ierul ,,slab'' din silaba mediană (în limbile slave el s-a pierdut, dacă în silaba următoare se află o vocală neredusă). Această problemă autorul nu şi-o pune, deşi ni se pare că ea singură şi e suficientă ca să răstoarne totul.

8. I. Bărbulescu scrie : ,,În limba română mai este, deja în textele vechi, dar şi astăzi, o mare varietate de cuvinte derivate din *rob* ; aşa : *roabă, robcă, robaci, robace, a robi, robie, robime* şi alte, ca *roboată — robotă, roboteală, a roboti, robotcă* (autorul trimite la *RDW* al lui Tiktin). Limba dacoromână, deci, are nu *rab* şi în deosebi nu *răboată, răvină* etc., cu *ra*, ca de regulă bulgara de dincolo de Dunăre (afară de *rob*) [54], ci cu *ro*, ca limba bulgară din Dacia Traiană în produsul acesteia Codex Suprasliensis'' [55].

Această probă suplimentară, prin care în 1937 I. Bărbulescu mai socotea că ar putea să reabiliteze vechea teză a lui Vondrák şi Oblak despre originea ms. *Codex Suprasliensis* nu s-a impus ca argument valabil, mai ales pentru motivul că varianta fonetică *rob* şi derivatele sale, cum o recunoscuse încă Vondrák, e larg răspîndită în graiurile populare actuale bulgare şi sîrbocroate [56]. La aceasta se mai adaogă însă şi faptul că o bună parte dintre cuvintele cu radicalul *rob-* invocate de I. Bărbulescu *sînt creaţii româneşti, iar nu împrumuturi din slavă*. Astfel, *roabă* e derivat moţional de la *rob* ca *poarcă* de la *porc*, ori *nepoată* de la *nepot* [57] ; *robcă* e derivat moţional de la *rob*, ca *romăncă* de la *român* [58] ; *robaci* (var. *robace*)

---

[51] Zlata Božkova, *Принос към речника на софийския говор*, în culegerea ,,Българска диалектология. Проучвания и материали'', I, Sofia, 1962, p. 266.

[52] Božo Vidoeski, *Кумановскиот говор*, Skopje, 1962, p. 250.

[53] Satul Cinciş, com. Teliuc, pe cursul mijlociu al Cernei, la sud de Hunedoara. Vezi M. Homorodean, *Toponimia satelor Cinciş şi Valea Ploştii*, în ,,Studii şi materiale de onomastică'', Bucureşti, 1969, p. 106. Cf. în acelaşi volum şi articolul lui E. Janitsek, *Toponimia văii superioare a rîului Sieu* : în com. Lunca *róžină* înseamnă ,,loc umed după ploi, primăvara aici se adună apa'' (p. 148).

[54] Precizare a lui I. Bărbulescu.

[55] I. Bărbulescu, [1937], p. 69.

[56] Vezi S. M. Kul'bakin, *Du classement* ..., p. 202 ; *Le vieux slave*, Paris, 1929, p. 361 ; P. Skok, *op. cit.*, p. 777.

[57] *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. II, Bucureşti, 1963, p. 62.

[58] *Ibidem.*

e derivat de la *rob-*, cu sufixul rom. *-acĭ(ŭ)* [59]; originea românească a cuvintelor *a robi, robie* şi *robime* este evidentă.

În sfîrşit, ceea ce nu se ştia pe vremea lui Kul'bakin şi Bărbulescu, nemaivorbind de predecesorii lor, fonetismele bulgăreşti populare de tipul *rot-, lot-* (faţă de *rat-, lat-* din monumentele psl.) se pot explica *nu ca moravisme*, cum au crezut pînă şi experţi de talia lui A. Vaillant[60] sau K. Horálek [61], ci *ca rezultat al unei evoluţii fonetice interne*, aşa cum au presupus, pentru bg. *роб*, K. Mirčev [62], iar pentru întreaga această categorie de fonetisme aparent aberante, S. B. Bernštejn [63], Zd. Stieber [64] şi, într-o argumentare atotcuprinzătoare, Vl. Georgiev [65]. În rezumat, explicaţia propusă de Vl. Georgiev este următoarea :

,,În slava de sud şi în slovacă vocalele *a, e* din grupurile (*t*)*art*, (*t*)*alt*, (*t*)*ert*, (*t*)*elt* sub accent cu intonaţie acută sau circumflexă se lungiseră (secundar) şi coinciseseră cu protosl. *ā, ě*, ca de ex. protosl. * *árbъ* > * *ȧrbъ* > v. bg. [psl.] рабъ. Cînd accentul se deplasa de pe ele, aceste vocale rămîneau însă scurte, ca de ex. protosl. * *arbȧ* (genit.) > v. bg. роба. Legea « unificării radicalului scindat » a eliminat încetul cu încetul această deosebire morfonologică, cf. bg. *роб* ...'' [66].

La fel se explică, fără a ieşi din sînul limbii bulgare din Bulgaria, şi oscilaţiile рабии / робии, работа / робота şi робичиштъ din *Codex Suprasliensis* [67]. În sfîrşit, prin prisma acestei soluţii propuse de învăţatul bulgar se explică ,,intern'' şi роз- (î.l.d. раз-) din *Codex Suprasliensis*,

---

[59] Vezi G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, p. 197—199.

* Amintim cititorului român că litera *t* în grupurile de tipul *rot-, lot-* etc. simbolizează în studiile de slavistică o consoană oarecare.

[60] André Vaillant, *Manuel du vieux slave*, t. I, *Grammaire*, ed. II (revăzută şi lărgită), Paris, 1964, p. 48 — 49 : ,,... Ce flottement ра / ро est dû à la pénétration en vieux slave de traits du slavon morave'' ; ,,...Pour la forme робъ, c'est un emprunt au morave qui a pénétré dans les langues méridionales au sens particulier d'« esclave », avec le commerce des esclaves dont Prague était un centre ; dans la suite le slavon et les langues méridionales distinguent робъ « esclave » de рабъ « serviteur », au sens religieux'' (p. 49).

[61] K. Horálek, *Úvod do studia slovanských jazyků*, Praga, 1962, p. 115.

[62] Kiril Mirčev, *Историческа граматика на българския език*, ed. II, Sofia, 1963 : ,,... Există tendinţa de a explica exemplele cu ро î.l.d. ра ca elemente străine, ca moravisme în monumentele vechi bulgare. Dintre ele numai forma робъ e larg răspîndită în bulgară şi, cu sens deja diferenţiat de рабъ, anume acela de « prizonier », se întîlneşte pînă azi în graiurile populare bulgare. Întrucît moravismele folosite în monumentele vechi bulgare nu au pătruns în vorbirea populară bulgară (cf. господа « han », de care ne-am ocupat mai sus — *E.V.*), ... *роб* (pl. *робé*) trebuie separat de ele şi interpretat ca un element lexical bulgar propriu, neîmprumutat (*исконен*)'' (p. 138).

[63] S. B. Bernštejn, *Gramatica comparată a limbilor slave* (Traducere din limba rusă şi note de G. Mihăilă), Bucureşti, 1965 : ,,...Nu încape nici o îndoială că grupurile slave de sud *ro-, lo-* sînt o urmare a evoluţiei interne a acestor limbi. *Codex Supr.* oglindeşte particularităţile unui dialect bulgar răsăritean din sec. al XI-lea în care grupul *ro-* iniţial avea o largă răspîndire'' (p. 201).

[64] Zd. Stieber, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Fonologia.* Varşovia, 1969, p. 39—40.

[65] Vl. Georgiev, *Праславянската фонемна система и ликвидната метатеза*, în ,,Славистичен сборник'' (По случай на V Международен конгрес на славистите в София), Sofia, 1963, p. 19—31.

[66] *Ibidem*, p. 19.

[67] *Ibidem*, p. 21.

considerat de I. Bărbulescu fonetism daco-slav [68], iar de A. Vaillant — moravism [69].

9. ,,De altfel, scrie I. Bărbulescu, ceea ce iarăşi n-a observat nimeni, nici Oblak, pînă acum, şi ce încă o dată confirmă părerea arătată a acestuia că *Sav*[*vina Kniga*] şi [*Codex*] *Supr*[*asliensis*] ar fi putut fi copiate undeva în Dacia Traiană... mai e şi faptul că în limba română de dincoace de Dunăre se găsesc şi astăzi încă alte elemente lexicale şi culturale (adică altele în afară de *rob, roboată, rovină* — *E.V.*) ce se află în bulgăreasca proprie (sic — *E.V.*) de dincolo de Dunăre, dar şi în slovacă şi [,] poate [,] şi în ruteană" [70]. I. Bărbulescu reproduce apoi, după B. Conev [71], 17 cuvinte slovace ,,care se află şi în bulgara propriu-zisă, dar *nu-s*, cu acelaşi înţeles, şi în ceha cu care se pretinde că slovaca ar fi cea mai înrudită" [72]. Cum aceste cuvinte ,,se află la fel şi în limba românilor din Dacia Traiană: *babă, bahorniţă, buzdugan* etc." ele întăresc, după părerea lui I. Bărbulescu, teza despre originea daco-slavă a celor două manuscrise.

În zilele noastre, mai mult ca în 1928 şi 1937, este însă evident că această argumentare, bazată pe aparenţe şi pe o documentaţie foarte limitată, nu poate fi suficientă. Să considerăm fie şi numai seria slov. *sloboda*/bg. *sloboda*/rom. *slobod*, pe care I. Bărbulescu o reproduce după studiul său din 1928 şi în cel din 1937. În primul rînd, cuvîntul se întîlneşte, cu acelaşi fonetism *sl-* (î.l.d. *sv-*), şi cu acelaşi înţeles de ,,liber(tate)", *şi în ceha populară*, aşa cum rezultă, spre exemplu, din cele 3 ilustrări bine localizate pe care le citează J. Gebauer în cunoscuta sa gramatică istorică, scrisă încă la sfîrşitul secolului trecut (1894) [73]. În al doilea rînd, cuvîntul românesc se explică satisfăcător prin psl. свобода [74], nemaifiind necesară şi o referire la slovacă (pe care, în acest caz ar urma s-o completăm, cum am văzut, cu una la cehă, cît şi la alte idiomuri slave în care, desigur, *sv-* s-a disimilat la *sl-*).

Analiza noastră, pe care nu o mai reproducem aici, arată că *nici unul* din cele 17 cupluri de cuvinte slovaco-bulgare cu corespondente în română nu poate fi utilizat pentru degajarea unor particularităţi locale, daco-slave, şi implicit, pentru dovedirea originii nord-dunărene a mss. *Codex Suprasliensis* şi *Savvina Kniga*.

10. Penultimul argument al lui I. Bărbulescu:

,,Ba slovaca are şi unele expresii ca bulgara propriu-zisă" [75]. Autorul

---

[68] I. Bărbulescu [1937], p. 70; cf. şi V. Oblak, *Zur Würdigung...*, p. 344.

[69] A. Vaillant, *op. cit.*, p. 14 şi 49. În legătură cu aceasta, bine a remarcat Vl. Georgiev că *Foile de la Kiev* şi *Foile de la Praga*, monumente psl. prin excelenţă de redacţie moravă, ,,au numai раз (!)", vezi *op. cit.*, p. 25, nota 2.

[70] I. Bărbulescu [1928], p. 7; cf. şi [1937], p. 70–71.

[71] B. Conev, *История на българскu език*, t. I, Sofia, 1919, p. 52–60.

[72] I. Bărbulescu [1928], *ibid.* Aceste cuvinte sînt (primul e din slovacă, iar al doilea din bulgară), în transcrierea lui I. Bărbulescu: *babka — babka, bachor — bàhor, kračun — kračuni, buzdogáň — buzdogan, krčah — kărčag, mzda — măzda, rabuša — rabuš, skapat'sa — skapa se, sloboda — sloboda, škopiť — skopjavam, škvrna — skvărna* şi *skărna, vlkolák — vărkolak, urda — urda, cedilo — čedilo, kodkodakať — kodkodjakat, postav — postav, naňo — nano.*

[73] Jan Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého*, vol. I, *Hláskosloví*, Praha, 1963, p. 430–431, pct. 6.

[74] G. Mihăilă, *op. cit.*, p. 187.

[75] I. Bărbulescu [1928], p. 8.

citează 6 asemenea expresii [76], adăugînd că ele se întîlnesc și în română. Din aceasta nu decurge însă cîtuși de puțin că slava din fosta Dacie Traiană ar fi avut în secolele IX–XI particularități specifice față de bulgara din sudul Dunării. În afară de aceasta însă, comunitatea de expresii similare celor pe care le citează, I. Bărbulescu nu poate *în principiu* să fie un indiciu cît de cît solid pentru concluzii cu caracter genealogic, *deoarece adesea ele se întîlnesc paralel în limbile celor mai diverse popoare*. Ne oprim la unul din paralelismele invocate de autor în sprijinul tezei sale : slov. *hladny jako vlk*/ bg. *gladen kato vălk*/ rom. *flămînd ca un lup*. Aceeași comparație o găsim însă la ruși — *волчий аппетит* [77], la poloni — *być glodnym jak wilk* [78], la nemți — *Hunger haben wie ein Wolf* [79], la italieni — *fame da lupi* [80] etc. De altfel, expresia e la fel de cunoscută și în cehă : *hladový jako vlk* [81]. Tot așa și seria slov. *ma dlhy prsty*/ bg. *ima dălgi prăsti*/ rom. *are degete lungi* poate fi extinsă cu echivalente similare din alte limbi, cf., de ex., fr. *avoir les doigts longs* [82]. De multe ori asemenea expresii circulă de la un popor la altul pe arii foarte întinse, o dată cu producțiuni folclorice de tipul legendelor, snoavelor etc. [83]. De aceea, ele nu pot fi utilizate pentru atît de pretențioase localizări de manuscrise ca aceea pe care a încercat-o slavistul de la Iași.

11. În sfîrșit, I. Bărbulescu invocă în sprijinul tezei sale o serie de *proverbe* (de fapt și alte unități frazeologice) pe care bulgara și slovaca le-ar avea în comun cu româna. Lăsînd la o parte faptul că argumentul este în principiu inoperant, mai observăm un lucru, anume că multe dintre acestea se întîlnesc și la alte popoare :

slov. *ryba od hlavy smrdi* / rom. *peștele de la cap se împute*, scrie I. Bărbulescu [84], cf. însă și fr. *le poisson commence toujours à sentir par la tête* sau rus. *рыба тухнет с головы* [85]; slov. *palica ma dva konce* / bg. *tojagata ima dva kraja* / rom. *toiagul are două capete*, cf. însă și fr. *bâton à deux bouts* sau rus. *палка о двух концах* [86]; slov. *klin s klinom* / bg. *klin klin izbiva* / rom. *cui pe cui se scoate*, cf. însă și fr. *un clou pousse l'autre* sau rus. *клин клином выбивают* [87]; slov. *darovanu koňovi ne hl'ad' na zuby* / rom. *calul de dar nu se caută*

[76] *Na eden dušok — na edin dušok*; *umoknuty ako myš — mokăr kato miška*; *čertovska robota — djavolska rabota* (subl. de *I. Bărbulescu!*); *ma dlhy prsty — ima dălgi prăsti*; *hladny jako vlk — gladen kato vălk*; *rovny jako svieca — prav kato svĕšt* etc.

[77] *Словарь русского языка в четырёх томах*, t. I, Moscova, 1957, p. 266.

[78] Dymitr Hessen, Rychard Stypuła, *Wielki słownik polsko-rosyjski*, Varșovia—Moscova, 1967, p. 222.

[79] *Немецко-русский словарь*, sub red. lui A. A. Leping și a N. P. Strachova, Moscova, 1968, p. 446.

[80] Enrico Mestica, *Dizionario della lingua italiana*, Torino, 1940, p. 570.

[81] Fr. Trávníček, *Slovník jazyka českého*, Praga, 1952, p. 1658.

[82] Vezi *Recker* [= *Французско-русский фразеологический словарь*, de un colectiv sub red. lui J. J. Recker, Moscova, 1963], p. 359, nr. 953.

[83] Cf. studiul nostru *Métaphores terminologiques chez les Roumains et les autres peuples du Sud-est européen*, în „Actes du premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes", VI, Sofia, 1968, p. 621 și urm., reprodus și în versiune română în „Studii de slavistică", vol. I, București, 1969, p. 89–113; vezi și p. 92 și urm.

[84] I. Bărbulescu [1928], p. 8; celelalte exemple citate de I. Bărbulescu — *ibid.*

[85] *Recker*, p. 862, nr. 1719.

[86] *Idem*, p. 162, nr. 1456.

[87] *Idem*, p. 236, nr. 1596.

după dinți, cf. însă și fr. *à cheval donné on ne regarde pas à la dent* sau rus. *даренному коню в зубы не смотрят* [88]; slov. *jako seješ tak budeš žat'* / rom. *cum vei semăna așa vei secera*, cf. însă și fr. *comme tu sèmeras tu moissonneras* sau rus. *что посеешь, то и пожнёшь* [89]; slov. *vrana vrane oči ne vykole* / rom. *corb la corb nu scoate ochii*, cf. însă și fr. *corbeau contre corbeau ne se crèvent jamais les yeux*, rus. *ворон ворону глаз не выклюет* [90] și așa mai departe.

Ajunși la capătul analizei pe care ne-am propus-o la început, constatăm că ,,probele suplimentare'' prin care I. Bărbulescu a încercat să reabiliteze și, mai mult, să impună ca lucru sigur o simplă ipoteză a cîtorva slaviști străini dinaintea sa, nu rezistă unui examen critic.

Concluzii. La întrebarea formulată în titlul rîndurilor de față nu se poate da un răspuns afirmativ, din lipsă de probe. Toate particularitățile lingvistice ale celor două mss. paleoslave de care ne-am ocupat, *Savvina Kniga* și *Codex Suprasliensis*, se explică astăzi în mod satisfăcător plecîndu-se de la datele dialectelor bulgaro-macedonene din Balcani și de la condițiile culturale din Bulgaria de răsărit în secolele X—XI. Existența în acea vreme la nordul Dunării a unor particularități lingvistice locale, ,,daco-slave'', diferite de ale graiurilor bulgare sud-dunărene, nu se confirmă și rămîne în continuare, cum au arătat-o specialiștii dinaintea noastră [91], o ipoteză abstractă.

Octombrie 1970

Facultatea de limbi slave, București,
Str. Pitar Moș nr. 7—13

[88] *Idem*, p. 219, nr. 1086.
[89] *Idem*, p. 970, nr. 555.
[90] *Idem*, p. 265, nr. 2295.
[91] Vezi acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1968, p. 620—623.

„FONO-MORFOLOGIA AROMÂNĂ..." ÎN ATENȚIA CRITICII

DE

MATILDA CARAGIU-MARIOȚEANU

1. Susținută întîi ca teză de doctorat[1], lucrarea noastră, *Fono-morfologie aromână — Studiu de dialectologie structurală*, a văzut lumina tiparului în martie 1968[2].

Cum problemele pe care le pune cartea sînt multe, complicate și, într-o oarecare măsură, noi, și cum orice cercetare cîștigă din observațiile făcute în urma unei lecturi atente, am așteptat cu interes părerea autorizată a recenzenților.

La aproape trei ani de la apariție, își îndreaptă atenția asupra ei Andrei Avram[3].

2. Recenzentul își propune să critice bazele metodologice ale unor lucrări de lingvistică structurală, încercînd să demonstreze, în cazurile date, superioritatea procedeelor mai puțin „noi", „tradiționale" (vezi recenzia asupra cărții noastre, p. 23 și 28).

Seria a fost deschisă de A. Avram cu discuția (în 42 de pagini !)[4] pe marginea cărții Valeriei Guțu Romalo, *Morfologia structurală a limbii române* (*substantiv, adjectiv, verb*)[5].

În ciuda obiectului de studiu diferit și a scopului specific fiecărei lucrări, cele două recenzii ale lui A. Avram sînt surprinzător de asemănătoare — în structură și în intenție —, „tehnica" criticii practicate de autor fiind transparentă :

— aceeași enumerare a variantelor unor capitole (din cărțile recenzate) publicate anterior[6], menită să diminueze ineditul lor, plasată ca „Introducere" la discuție (a argumenta nu numai utilitatea, dar, mai ales, obligativitatea adîncirii unor teme în mai multe „variațiuni", indiferent de domeniu, care să conducă în ultimă instanță la un tot unitar, ni se pare superfluă) ;

---

[1] În anul 1967.

[2] Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.

[3] Vezi SCL XXI, 1970, 5, p. 597. O primă recenzie asupra lucrării a apărut în LR XVII, 1968, 6, p. 532—534 sub semnătura lui Ion Coteanu.

[4] Vezi SCL XX, 1969, 5, p. 433—453 și p. 557—577.

[5] Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968.

[6] Cu excepția studiului despre *Structura silabei în aromână*, care este identic și în *Fono-morfologie*..., celelalte două articole publicate înaintea cărții sînt diferite prin aceea că descriu numai un grai aromânesc (vezi observația lui A. Avram de la p. 1).

— acelaşi comentariu ,,ostentativ meticulos" [7], care ridică detaliul la rangul de esenţă, amintind de cei ce nu vor să vadă pădurea din cauza copacilor;

— aceleaşi reluări ale aceloraşi amănunte care ,,îneacă" expunerea;

— aceleaşi tendinţe deformante, aceleaşi comentarii ample pe marginea unor fapte discutabile, acelaşi efort nejustificat, cu o destinaţie incertă şi cu profituri ştiinţifice extrem de reduse;

— în fine, acelaşi ton doctoral şi sentenţios, aceeaşi viziune unilaterală, dar cu concluzii care se vor, fără rezerve, generale şi definitive, formulate categoric, întotdeauna la modul indicativ (= modul certitudinii).

În felul acesta se oferă cititorului neavizat o imagine pe cît de incompletă, pe atît de denaturată a lucrărilor recenzate; prin modul îngust în care decurge analiza critică a lui A. Avram, ea este departe de a fi o invitaţie la meditare o sursă de sugestii şi de idei care să suscite interesul cercetătorilor pentru o discuţie ştiinţifică (în stare să conducă la descoperirea adevărului, a celei mai bune căi de urmat).

3. Problema care revine în mai multe rînduri, în discuţia lui A. Avram, este aceea a diasistemului.

Încă într-o lucrare mai veche a sa [8], autorul, discutînd unele puncte de vedere cu privire la dialectologia structurală şi la avantajele ei, abordează şi problema grupării într-un diasistem a mai multor sisteme.

Menţinîndu-se la nivel teoretic, A. Avram lasă să se întrevadă ideea că noţiunii de diasistem i s-a acordat o importanţă exagerată, că acelaşi lucru poate fi realizat şi fără să se facă apel la această noţiune [9].

În discuţia pe marginea *Fono-morfologiei* îi este foarte greu cititorului să determine poziţia actuală a comentatorului, dat fiind că o expunere de principii a acestuia lipseşte. În afara unei aprecieri foarte vagi, formulate încă de la începutul recenziei (p. 2), care include promisiunea unei reveniri pe parcurs asupra noţiunilor de bază (*geosistem — diasistem*, *geofonem*, *geomorfem*), noţiuni care sînt, după părerea autorului, ,,neclare sub unele aspecte"; în afara unor incriminări strecurate în timpul comentării unor detalii (prilej pentru introducerea unei pletore de epitete ca ,,neclar", ,,confuz", ,,nebulos"), nici o frază din lunga sa recenzie nu reprezintă ,,revenirea" promisă. Aşadar nu ştim care este astăzi concepţia lui A. Avram despre diasistem în general, dacă acceptă sau nu, în principiu, noţiunea etc. (cu atît mai mult cu cît nu se face nici o trimitere la vechiul său articol).

Absenţa bazei teoretice a opiniei preopinentului în această problemă nu îngăduie cititorului o înţelegere justă a aprecierilor nefavorabile cu care autorul recenziei califică felul în care am descris diasistemul aromânei.

---

[7] Vezi Valeria Guţu Romalo, *Pe marginea unei discuţii la ,,Morfologia structurală a limbii române"*, în SCL XX, 1969, 5, p. 579–590.

[8] Vezi *Despre dialectologia structurală*, publicată întîi în LR XI, 1962, p. 617–626 şi, apoi, în aceeaşi formă, în *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967 (menţionăm, în treacăt, că la a doua apariţie ,,nu se face nici o trimitere la locul primei apariţii" — o obiecţie de acest fel formulează însă A. Avram cu privire la unele studii ale noastre în recenzia asupra *Fono-morfologiei*, p. 1.

[9] *Elemente de lingvistică structurală*, p. 184.

4. Spre deosebire de A. Avram, care, spre a-şi ilustra ideile în articolul citat, a recurs la exemple confecţionate *ad hoc* („exemplul pe care îl dăm mai jos nu pleacă de la o situaţie c o n c r e t ă [subl. ns.], deşi el reprezintă, foarte probabil, un caz real"[10]), noi am ajuns la o modalitate de descriere parcurgînd drumul invers : încercînd să organizăm într-un suprasistem graiurile aromâneşti (multe, variate nestandardizate).

După cum se ştie,cine este familiarizat cu problemele aromânei, descrierea acestui idiom a constituit o dificultate pentru cercetători tocmai datorită absenţei unei norme supradialectale. În consecinţă, aproape toate descrierile existente (sau chiar scrierile cu caracter literar) au „amestecat" graiurile : în interiorul unei paradigme „general' 'aromâneşti s-au dat adeseori forme aparţinînd la sisteme diferite (de ex. : G.D. feminin, perfectul simplu, condiţionalul sintetic etc.). Intenţia de a pune în evidenţă, în mod organizat şi justificat, acest „general" aromânesc s-a manifestat însă sporadic şi fără a se da o interpretare unitară tuturor unităţilor, la toate nivelele.

Încercarea noastră, prima de acest gen, a apărut de aceea ca urmare a unei necesităţi stringente de a organiza materialul aromânesc şi de a sublinia trăsăturile comune acestui grup de graiuri, ceea ce le conferă c o n t i n u i t a t e la nivel fonologic şi morfologic[11].

Avînd ca punct de plecare ideea ierarhizării sistemelor, am identificat fonemele şi morfemele i n v a r i a n t e, care reunesc variante geografice diferite şi, de aceea, le-a numit *geofoneme* (= clase de *geoalofone*) şi *geomorfeme* (= clase de *geoalomorfe*)[12].

Geofonemele, adică sunetele cu valoare distinctivă la nivelul diasistemului, sînt, ca şi fonemele, realităţi psihologice pe care vorbitorii le recunosc şi le identifică.

Altfel spus, geofonemul (geomorfemul) exprimă raportul constant[13] care există între orice element de expresie dintr-un grai şi orice element de expresie cu aceeaşi funcţie din acelaşi grup lingvistic[14].

Aceste elemente de expresie cu funcţie identică pot fi diferite ca realizare concretă sau identice în unele graiuri sau pot avea uneori realizare Ø. Altfel spus, pot fi realizate negativ într-un grai şi pozitiv în altul sau în altele. (De aceea nu putem fi de acord cu observaţia, însoţită şi de / !/, de la p. 4).

Tot aşa există posibilitatea, ca, la nivelul foarte abstract al diasistemului, realizări identice (geoalofone) să aparţină la clase diferite.

---

[10] Idem, *loc. cit.*

[11] Prin „fono-morfologie" n-am înţeles numai „o fonologie" şi „o morfologie" cum lasă să se înţeleagă autorul (la p. 2), ci o morfologie (= analiză morfologică) ce nu poate fi efectuată fără o fonologie (= analiză fonologică) prealabilă.

[12] Ideea, ca şi terminologia, au atras atenţia dialectologului spaniol Manuel Alvar (vezi raportul general *Estado actual de la dialectologia romanica*, în „Actele celui de-al XII-lea Congres Internaţional de lingvistică şi filologie romanică" (Bucureşti, 15—20 aprilie, 1968), I, Bucureşti, 1970, p. 82—83.

[13] Aceasta ar corespunde ideii de *funcţie* pe care se bazează înrudirea lingvistică dintre limbi (vezi L. Hjelmslev, *Le langage*, Paris, 1966, p. 35 ; autorul stabileşte o analogie foarte interesantă între grupuri de limbi şi grupuri de graiuri, nişte *microcosmosuri* cu o organizare internă asemănătoare, *ibidem*, p. 47.

[14] Vezi şi articolul nostru *Sur la description des idiomes non* κοινή, în „*Actes du X-e Congrès International des linguistes*" (Bucarest, 28 août — 2 septembre, 1967), vol. IV.

De pildă, în dacoromână : [k'] din [k'ibrit] şi [k'] din [k'atră] aparţin la două geofoneme diferite : /k'/ şi, respectiv, /p/ (neînţelegînd această intepretare, A. Avram face numeroase obiecţii împotriva ei).

Pentru a denumi acest raport constant (geofonem sau geomorfem am fi putut alege un semn arbitrar), care să reprezinte întreaga formulă funcţională. Nu am ales însă această cale, ci am utilizat un semn care să reprezinte una din realizările concrete ale funcţiei. De exemplu, pentru a denumi raportul constant dintre [ă] şi [î] în diferitele graiuri aromâneşti, am ales semnul Ă, care trimite la sunetul [ă]. Un cuvînt realizat ca *pădure*, în unele graiuri şi ca *pîduri* în alte graiuri devine *pĂdurE* din punctul de vedere al diasistemului aromânesc. Într-un dicţionar care ar înregistra numai invariantele ar trebui să figureze deci *pĂdurE* (nu *pădure* şi *pîduri*, care sînt realizări concrete).

Am procedat la fel cu cele 7 (6) unităţi ale diasistemului vocalic, cu cele 2 unităţi semivocalice şi cu cele 30 (27) de unităţi consonantice.

O asemenea operaţie de reducere nu este de loc simplă, mai ales în condiţiile unei mari varietăţi teritoriale.

Este normal ca acel procent, foarte redus, de fapte care prin natura lor sînt şi vor fi discutabile (ele au făcut să curgă multă cerneală în fonologia românească) să fie în atenţia specialiştilor : mă refer la statutul fonologic al vocalelor [e, ă, i, î], al semivocalelor [e, i, o, u] al vocalelor finale postconsonantice scurte [-^{i}, -^{ı}, -^{u}], al consoanelor [ţ, ḑ] provenite fie din lat. *t, ḑ* (situaţie în care[ţ, ḑ] nu acceptă un *e, i* următor : *ţîn*^{u} ,,ţin'', *ḑîc*^{u} ,,zic''), fie din lat. *c, g* (situaţie în care [ţ, ḑ] acceptă un *e, i* următor : *ţinu*^{u} ,,cinez'', *ḑiniri* ,,ginere'').

Unele dintre argumentele noastre (asupra cărora nu mai revenim), în aceste cazuri, repet, discutabile, nu sînt după părerea lui A. Avram ,,convingătoare'' (p. 7) sau ,,sînt lipsite de orice valoare'', deşi cu interpretarea ,,sîntem de acord'' (v.p. 6 şi 7) ; altele i se par (!) corecte (v.p. 7), cu privire la semivocalele /i̯/ şi /u̯/. În ambele cazuri însă ,,acceptarea'' nu este motivată cu nici un argument (deşi tonul cu care recenzentul înţelege să combată ar fi impus o exigenţă egală şi în direcţia argumentării sale, tocmai pentru că problemele sînt discutabile).

5. Altă categorie de observaţii, care ne reţine însă atenţia, este aceea care vizează unele inconsecvenţe din punctul de vedere al metodei. De pildă, nerespectarea întotdeauna a nivelului analizei : în analiza morfologică s-a introdus uneori, într-adevăr nejustificat, nivelul fonetic, depăşit prin operaţia de reducere efectuată anterior, la nivel fonologic ; la fel, gruparea unei geoalofone la două clase de geofoneme (de ex., este evident greşit ca [ă, î] din forme ca [ţăn^{u}], [ḑăk^{u}] şi, respectiv [ţîn^{u}, ḑîk^{u}] să figureze şi ca geoalofone ale lui /I/ — v. recenzia, p. 3)[15].

O eventuală nouă variantă a cărţii va datora, de aceea, ochiului atent al lui A. Avram o formă expurgată de toate aceste erori de detaliu, care însă nu modifică rezultatele obţinute.

6. Caracterul deformant prin unilateralitate al analizei critice a lui A. Avram se vădeşte însă, între altele, şi faptul că recen-

[15] Alteori, greşelile semnalate sînt regretabile şi identificabile erori de dactilografiere (sau de tipar) (cum este în unele cazuri folosirea greşită a barelor drepte în locul parantezelor drepte).

zentul nu a înțeles că scrierea diasistemului aromânesc reprezintă un obiectiv de al doilea ordin al *Fono-morfologiei*.

Cartea discutată este, în primul rînd, o descriere a *unui grai aromânesc* (idiolectul autoarei) — toate descrierile efectuate pînă acum de alți autori avînd în vedere aromâna în general.

Orice lingvist imparțial ar fi trebuit să releve așadar faptul că, înainte de toate, *Fono-morfologia*..., este o lucrare de material, înregistrat într-o riguroasă notare fonetică de la un singur vorbitor, pentru cele două nivele analizate fonetic și morfologic.

Ocupîndu-se exclusiv de lipsuri de metodă, autorul ar fi trebuit să-și limiteze aprecierile generalizante la acest aspect și, în consecință, să-și intituleze altfel observațiile. Recenzentul s-a oprit, în fond, numai asupra felului cum s-a făcut descrierea unui diasistem, neglijînd consecvent obiectivul principal al lucrării, înregistrarea și descrierea unui grai aromânesc.

7. Întrebarea pe care și-o pune însă oricine cu privire la o nouă descriere a unui idiom ni se pare a fi următoarea : în ce măsură ultima cercetare a unui domeniu aduce un spor de cunoaștere în raport cu cercetările anterioare?

Această întrebare însă nu și-a pus-o de loc A. Avram.

Nu se cuvine să relevăm, aici, care este contribuția descrierilor noastre și valoarea lor raportată la stadiul anterior al cercetărilor [16]. Amintim numai că nicăieri în studiile de pînă acum nu s-a analizat felul cum funcționează sunetele aromânești, care este locul lor în sistem (cap. *Fonologie*) ; capitolul consacrat structurii silabei, pe marginea căruia autorul face foarte multe observații negîndu-l în final și considerîndu-l „nesatisfăcător" (p. 11) și neelaborat pe baza „unei analize temeinice" (p. 10) este, după părerea noastră, capitolul cel mai bine fundamentat din întregul studiu : recenzentul poate să nu fie de acord cu concluzia formulată de noi (= silaba aromânei este deschisă), și nu vom încerca de loc să-l convingem de contrariu în rîndurile de față [17], descrierea în sine însă a tuturor posibilităților de combinare a fonemelor aromânești în poziție inițială, medială și finală este riguros exactă și, tocmai de aceea, este utilizabilă în orice altă analiză.

8. Unele dintre remarcele de amănunt ale lui A. Avram pot fi utile : ele însă nu justifică tonul superior, *ex cathedra*, adoptat în recenzie, ca și caracterul categoric, de sentință, al observațiilor formulate — procedee nepotrivite și nestimulatoare pentru o discuție științifică —, cu atît mai mult cu cît totul converge spre o imagine denaturată și incompletă a textului.

Octombrie 1970

Facultatea de limba și literatura română,
București, Str. Ed. Quinet 7

[16] Numeroase asemenea raportări se găsesc în recenzia lui I. Coteanu, vezi mai sus.

[17] Concluzie care, de altfel, stă la baza explicării unor evoluții importante ale vocalismului și consonantismului românei comune în Tratatul de *Istoria limbii romane*, II, București, 1969 și în cartea lui Marius Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, București, 1970.

WILLIAM DWIGHT WHITNEY: ELEMENTE ALE LINGVISTICII MODERNE ÎN OPERA LUI *

DE

TEODORA POPA-TOMESCU

În contextul lingvistic al secolului al XIX-lea, se reliefează puternic, prin contrast, personalitatea marelui savant american W. D. Whitney. Originalitatea ideilor şi forţa polemică a lucrărilor sale (atac îndreptat atît împotriva naturalismului cît şi a psihologismului individualist) dezvăluie caracterul de dialectician şi de materialist al autorului lor. Whitney nu s-a mulţumit niciodată să nege şi să desfiinţeze teoriile adversarilor săi întru ştiinţă, ci a construit o teorie proprie deosebit de interesantă, în care pot fi recunoscute toate trăsăturile lingvisticii moderne (de altfel ideile au fost preluate dar adesea fără să se mai indice sursa) şi care porneşte întotdeauna de la mecanismul real al limbilor, înţeles foarte bine şi analizat de lingvist într-un mod suprinzător pentru perioada respectivă.

Articolul de faţă îşi propune să se oprească la alte aspecte ale teoriei generale a limbajului elaborate de Whitney şi care merită din plin să fie supuse atenţiei.

a. O primă idee asupra căreia trebuie să insistăm datorită importanţei deosebite pe care o are este considerarea limbii ca *instituţie socială*. În secolul al XIX-lea, Whitney este primul lingvist care a afirmat că limba este o instituţie socială. Acest lucru e confirmat de existenţa unei observaţii făcute de Ferdinand de Saussure în notele sale rămase inedite (evident, pînă la publicarea lor de către R. Godel.) : ,,Whitney a dit : ,,Le langage est une institution (subl. F.S.) humaine. *Cela a changé l'axe de la linguistique*'' (subl. n.) [1].

Ideea aceasta a caracterului de instituţie socială atribuit limbii apare în sec. al XVIII-lea la economistul Adam Smith — a cărui operă a fost bine cunoscută de Whitney — dar care, neocupîndu-se direct de limbă, face această observaţie mai mult în treacăt, între alte idei referitoare la poetică [2].

---

* 1827—1894. Despre unele aspecte ale concepţiei lui Whitney, precum şi amănunte bio-bibliografice — în LR, XIX, 1970, 3 : Un strălucit precursor al lingvisticii moderne : W. D. Whitney. (Conceptele de *sistem, opoziţii, valoare, semn* etc. precum şi termenii respectivi, folosiţi ca atare de Whitney, au fost discutaţi în articolul din LR, de aceea nu-i mai reluăm.)

[1] R. Godel, *Notes inédites*, în *Cahiers F. de Saussure*, XII, 1954, p. 60.

[2] Cf. Teoria asupra pasiunilor umane, vezi discuţia la B. Terracini, *Guida allo studio della linguistica storica*, Roma, 1949, cap. III ,,Le origini della linguistica generale : Whitney''.

Whitney nu se mulţumeşte să afirme doar caracterul de instituţie socială al limbii, ci şi demonstrează, arătînd totodată că e vorba de cea mai veche şi cea mai importantă dintre instituţiile sociale cu un specific deosebit faţă de toate celelalte instituţii sociale. Pe baza afirmaţiei şi a demonstraţiei trebuie să-l considerăm pe Whitney fondatorul sociologismului în lingvistică [3].

Whitney e primul lingvist care a înţeles raportul de determinare între civilizaţie şi limbă şi, de asemenea, importanţa factorului economic în cadrul civilizaţiei. El spune : ,,Nimic nu poate face o limbă mare (= dezvoltată, perfecţionată) decît o naţiune mare şi nimic nu poate face o naţiune mare decît o civilizaţie avansată [4]" :

Whitney aduce ca argument în favoarea caracterului de instituţie socială al limbii faptul că limba e transmisă de la un individ la altul şi de la o generaţie la alta prin învăţarea ei (o limbă se învaţă în permanenţă, nu se moşteneşte prin ereditate — acesta e laitmotivul lucrării lui Whitney, folosit pentru a sublinia rolul determinant al societăţii), poate fi părăsită de cei cărora le aparţinea şi poate fi adoptată de alte popoare, complet neînrudite cu vorbitorii anteriori. ,,Societatea poate lua o limbă străină şi să nu păstreze nici cea mai mică amintire din limba sa de origine" [5]. El arată de asemenea că o limbă şi chiar o familie de limbi pot fi nimicite prin distrugerea societăţii căreia îi aparţineau sau prin adoptarea altei limbi[6]. Acest fapt e pus în legătură, de-a lungul întregii sale opere, cu caracterul arbitrar şi convenţional al faptelor de limbă, pe care l-a subliniat în repetate rînduri. Desigur, spune autorul, numai circumstanţele externe decid într-un sens sau altul, de a păstra sau a părăsi o limbă, şi anume : un grad mai avansat de civilizaţie, superioritate socială (numerică), suveranitate politică [7].

Pentru Whitney, ,,ansamblul limbajului e o instituţie, o *operă colectivă* (sl. n.), la care au pus mîna mii de generaţii şi miliarde de lucrători" [8].

Încheierea cărţii ,,Viaţa limbajului" îndeamnă la cunoaşterea limbilor vii, pentru a se putea ajunge la cunoaşterea vieţii şi dezvoltării limbajului : ,,Si l'on veut commencer par étudier, pour apprendre à connaître la vie et le développement du langage, les faits qui sont le plus a notre portée, on arrivera à des doctrines coordonnées et sensées sur la nature, l'origine et l'histoire de cette plus ancienne et plus précieuse des institutions humaines [9]".

Într-o perioadă în care predominau istorismul şi atomismul, această încheiere este deosebit de semnificativă pentru întreaga concepţie a autorului.

b. O altă idee demnă a fi relevată este raportul *social-individual*. Whitney e singurul lingvist al sec. al XIX-lea care a înţeles (şi a înţeles

[3] Considerat şi citat ca atare de V. Bröndal, *Substrat et emprunt*..., Bucureşti, 1948, passim. Vezi şi L. Rosiello, *Linguistica illuminista*, Bologna, 1967.

[4] Whitney, *Vie du langage* (trad. fr.), ed. I, Paris, 1875, cap. 9, p. 145. Traducerea în franceză, după *The Life and Growth of Language*, New York 1875, îi aparţine lui Whitney (fără să fie însă ,,ad litteram").

[5] *Vie*..., p. 223.

[6] *Vie*..., p. 218.

[7] *Vie*..., p. 223.

[8] *Vie*..., p. 253.

[9] *Vie*..., p. 262.

foarte bine) dialectica raportului social-individual. Astfel, el subliniază în repetate rînduri că, într-un anumit sens, nu individul, ci societatea face şi schimbă limba, iar participarea societăţii la opera de construire a limbajului se datoreşte acestui fapt, foarte simplu, spune autorul, că o limbă nu este o proprietate individuală, ci colectivă [10]. Limba există nu parţial, ci înainte de orice, ca mijloc de comunicare între oameni. Toate celelalte folosiri sînt secundare [11], iar nevoia de comunicare decurge cu *necesitate din relaţiile sociale* (subl. n.), în primul rînd cele economice [12]; această singură idee ar fi suficientă pentru a-l deosebi fundamental şi a-l distanţa de Humboldt pe autorul citat. (De altfel, opera lui Humboldt, ca şi a continuatorului acestuia, H. Steinthal, au fost binecunoscute de Whitney.)

În privinţa rolului şi locului individului, Whitney arată că o ,,limbă'' pe care nimeni n-ar putea să o înţeleagă în afară de un singur individ, nu are dreptul să se numească *limbă*. Pentru ca sunetele articulate să poată fi numite limbă, trebuie să fie acceptate de o societate [13], oricît de limitată ar fi. De aceea, acţiunea individului asupra limbajului e restrînsă şi condiţionată. Mai întîi, adăugirile şi schimbările făcute de un individ, dacă nu sînt acceptate de comunitate şi păstrate prin tradiţie, mor o dată cu el. Apoi, dacă individul ar depăşi limitele şi ar ieşi prea mult din cadrul deprinderilor obişnuite, ar rămîne neînţeles şi aceasta ar fi suficient pentru a-i îngrădi activitatea [14]. Dar, în ultimă instanţă, această barieră e inutilă, pentru că individul trăieşte sub stăpînirea aceloraşi nevoi, în cadrul aceloraşi relaţii, are aceleaşi deprinderi ca şi concetăţenii lui şi gîndeşte aproape ca şi ei. Nu înclină mai mult ca ei să se depărteze de formele folosite obişnuit în vorbire şi să caute moduri ciudate de exprimare [15]. Pe de altă parte, comunitatea nu poate acţiona altfel decît prin iniţiativa indivizilor. Fiecare fragment de vorbire are *timpul, locul şi prilejul său determinant* (subl. n.). Un cuvînt se extinde din aproape în aproape, pînă ajunge la o folosire generală, sau poate cădea în uitare. Prin urmare, nu e vorba de a nega acţiunea individului asupra limbajului, ci de a recunoaşte societatea ca arbitru suveran prin care rezolvă problema de a şti dacă o inovaţie va trece în limbă [16]. Fiecare vorbitor îşi dobîndeşte limba pe calea tradiţiei şi, după ce a primit-o, o modifică, desigur, în proporţie infinitesimală şi relativă la situaţia individului în societate. Individul continuă tradiţia limbajului şi tot el o alterează. Fiecare părticică de adăugare sau de schimbare îşi are originea în iniţiativa individului şi se extinde prin acceptarea societăţii [17].

În mod categoric această societate, oricît ar fi de primitivă, e totdeauna mai mult decît individul cel mai bine dotat, dar izolat [18]. Fiecare

---

[10] *Vie...*, p. 124, idee pe care o foloseşte ca pe o deviză R. Jakobson.

[11] *Ibidem.*

[12] *Vie...*, passim. În special cap. al XIV-lea. Vezi şi L. Kukenheim, *Esquisse historique de la linguistique française*, Leiden, 1966, p. 84.

[13] Cf. ecoul acestei idei la Saussure.

[14] Vie..., p. 124.

[15] *Ibidem.*

[16] *Vie...*, p. 125.

[17] *Vie...*, p. 127.

[18] *Vie...*, p. 231.

învaţă limba şi, o dată cu aceasta, primeşte şi asimilează roadele muncii altora, experienţa şi cunoştinţele lor [19]. ,,Din aceasta fiecare îşi face punctul de pornire pentru exercitarea propriilor facultăţi, fiind aşadar totodată constrîns, dar şi îndemnat de mediu — mediu pe care individul însuşi îl modifică, îl măreşte în anumit sens [20]''.

De aceea, spune Whitney, orice om, fie el dotat ca Homer sau Demostene, nu poate vorbi dacă nu a învăţat să vorbească, deci în cadrul societăţii, tot aşa ,,cum învaţă tabla înmulţirii sau demonstraţiile lui Euclid'' [21]. Pe de altă parte, îşi continuă raţionamentul autorul, un copil de acum e adesea mai priceput mecanic sau matematician decît cel mai savant dintre vechii greci, nu pentru că facultăţile sale naturale sînt superioare acelora [22], ci deoarece copilul nu face decît să primească şi să asimileze cunoştinţe — rezultat al unei munci de mii de ani — transmise numai cu ajutorul limbii [23].

c. Strîns legată de problemele de mai sus este şi corelaţia *limbă-vorbire*, pe care Whitney o discută în multe locuri ale operei sale. El arată că nu trebuie exagerată uniformitatea limbilor existente, pentru că e departe de a fi absolută. Într-un sens, s-ar putea zice că fiecare persoană are limba sa. Diferenţele pot fi uşoare, dar există, pentru că nimeni nu gîndeşte exact la fel cu altcineva [24], fiecare posedă o individualitate, formată din caracter, educaţie, cunoştinţe, fel de a simţi etc[25].

Această mare şi importantă instituţie, limba, deşi transmisă din prima zi — deci ar fi fost normal să rămînă nemodificată —, a fost din prima zi supusă acţiunii celor care au primit-o şi care pot, prin folosirea limbii, să schimbe forma, sintaxa, semnificaţia cuvintelor [26], dacă simt nevoia unei exprimări noi — în măsura în care vechea exprimare se dovedeşte a fi insuficientă. Vorbitorul nu are conştiinţa modificărilor ca atare [27], în dezvoltarea limbii, ci e conştient numai de scopul comunicării, mai exacte, mai frumoase etc.

Prin urmare, folosirea limbii are loc sub dubla influenţă a obişnuinţei şi a circumstanţelor. Avem deci a face, spune Whitney, cu uzajul, iar uzajul e un lucru în care intervine acel element nedefinit care se numeşte voinţa umană, determinată de circumstanţe, obişnuinţă şi caracter individual — care element se refuză analizei ultime [28].

Cuvîntul *limbaj* [29], spune marele lingvist, are două semnificaţii: a) facultatea de a vorbi, mai exact mai multe facultăţi — care conlucrează pentru producerea *vorbirii*; b) dar facultăţile sînt un lucru, iar *produsul elaborat, existent în societate ca mijloc de comunicare, e altceva* (subl. n.) [30]. Cele două fenomene nu se pot confunda pentru că facul-

---

[19] *Vie*..., p. 230.
[20] *Vie*..., p. 231.
[21] *Vie*..., p. 230.
[22] Într-adevăr, datele ştiinţifice au arătat că nu e vorba de o modificare a structurii creierului.
[23] *Vie*..., p. 230.
[24] Idei asemănătoare, în linii mari, cu ale lui Humboldt.
[25] *Vie*..., p. 128.
[26] *Vie*..., p. 120.
[27] *Vie*..., p. 122.
[28] *Vie*..., p. 218.
[29] Subliniere în text.
[30] *Vie*..., p. 229. A se compara cu schema *langage* < langue / parole a lui Saussure.

tățile sînt insuficiente pentru a forma *limba*, nimeni nu se naște posedînd o limbă, aceasta se învață (se vede încă o dată subliniat rolul și locul societății în fenomenul lingvistic). În schimb, argumentează Whitney mai departe, exercitarea facultăților face ca în toate limbile și în toate timpurile să apară elemente de diferențiere, care însă nu ajung să fie complete, cuvinte și forme de cuvinte în stare de tranziție, forme care se schimbă dar încă neschimbate, fraze folosite dar nu obișnuite, expresii folosite și altele nefolosite, fel de a pronunța învechit care începe să fie privit ca straniu, altul nou care ajunge ,,la modă'' etc [31]. Un cuvînt, de exemplu, se naște dintr-o serie de acte foarte complicate ale organelor vorbirii. Omisiunea neobservată sau indiferentă a unuia din aceste acte duce la mutilarea cuvîntului sau la modificarea articulării care afectează caracterele unuia din sunetele complexului sonor [32]. Astfel că, spune marele savant, s-ar părea că nimeni nu ar ști să dea o definiție abstractă cuvîntului *limbă*, pentru că aceasta e o mare instituție concretă, un corpus de uzaje care se folosesc într-un anumit loc și anumit timp și tot ce se poate face e de a arăta și a descrie aceste uzaje [33].

Și totuși, se argumentează mai departe, în ciuda acestei varietăți, limba e una, pentru că deși vorbitorii ei pot să nu se înțeleagă asupra anumitor subiecte, sînt altele, mai familiare și de interes comun asupra cărora ei pot face schimb de idei. Cum obiectul direct al limbajului e comunicarea gîndirii, ***posibilitatea acestei comunicări face unitatea unei*** *limbi* (subl. n.) [34]. În realitate există o rezultantă, spune Whitney, care pornește de la preferințele unei societăți și care nu e altceva decît sistemul, limba văzută ca un ansamblu de semne arbitrare și convenționale. În afară de variații insensibile, societatea la un moment dat nu face și nu acceptă nimic nou în materie de semnificații, de cuvinte sau de fraze [35]. Această unitate a limbii formată din ceea ce este esențial și pe care se bazează în fond posibilitatea comunicării în societate a fost înțeleasă de Whitney și pentru limbă în ansamblu și pentru fiecare compartiment în parte, supunîndu-le unor analize foarte minuțioase (mai ales în lucrarea ,,Viața limbajului'') [36]. (Vezi și articolul din L R.)

Toate ideile expuse pînă acum (și care sînt în fond pasaje din opera lui Whitney) pot fi în întregime subscrise în lingvistica actuală. Ele ne întăresc încă o dată convingerea că avem a face cu un spirit de dialectician, care nu numai că discută fenomenul sub toate aspectele lui, ci a și înțeles foarte bine natura reală a fenomenului discutat și felul de funcționare a acestuia.

De altfel, crezul său științific, expus de la începutul operei fundamentale pentru lingvistica generală *The Life and Growth of Language* (,,Viața limbajului''), poate fi înscris ca motto pentru oricare lucrare de știință, anume faptul că datoria savantului este ,,să dirijeze atenția inteligentă a cititorului asupra punctelor esențiale, să-i arate generalul

---

[31] *Vie...*, p. 127.
[32] *Vie...*, p. 123.
[33] *Vie...*, p. 130.
[34] *Vie...*, p. 130.
[35] *Vie...*, p. 125.
[36] Relativ la sistem în concepția lui Whitney, vezi articolul din LR sus-menționat.

în particular, fundamentalul în superficial, în materie de cunoştinţe comune [37]".

d. În privința disputei *sincronie-diacronie*, care a pasionat şi pe savanţii secolului al XIX-lea, Whitney are de asemenea o poziţie interesantă şi originală, foarte avansată pentru perioada respectivă. Iată ce spune: ,,A blama pe filologi înseamnă a nu cunoaşte caracterul acestor studii [nota n. despre limbi stinse şi aproape uitate] din punctul de vedere al ştiinţei istoriei; înseamnă a uita că faptele prezente nu pot să fie explicate decît prin faptele trecute şi că amintirea vechii stări de lucruri luminează singură noua stare de lucruri. Înseamnă să se dea prea multă importanţă *principiului, deopotrivă de adevărat, că prezentul explică trecutul* (subl. n.). Ar fi regretabil să fie oprit zelul acelora care supun limbile vii la investigaţii riguroase, mai ales sub raport fonetic şi să fie nesocotită valoarea lucrărilor lor. Nimic mai util în lingvistică; numai că nici ei nu trebuie să disprețuiască lucrările predecesorilor lor, ci să-şi amintească faptul că aceştia le-au pregătit drumul" [38].

Whitney însuşi a alcătuit primul model de descriere completă a unei limbi, ţinînd seama de organizarea ei sistematică, în felul cum supune limba engleză unei investigaţii foarte riguroase [39].

În numeroase locuri ale operei sale arată însă că nici istorismul, dar nici descriptivismul nu sînt suficiente prin ele însele, ambele fiind în mod egal indispensabile savantului înarmat cu o riguroasă probitate ştiinţifică [40], pentru că scopul ultim al cercetării e *stabilirea legilor şi principiilor generale ale limbajului* (idee care merită din plin a fi subliniată).

Orizontul foarte larg al savantului îl face să afirme că ştiinţa limbajului, ca ştiinţă a tuturor limbilor umane, nu respinge nici una sub pretext că ar fi obscură, inferioară în dezvoltare sau că aparţine unor populaţii îndepărtate. O idee oarecum asemănătoare apare şi la Max Müller, contemporanul lui Whitney, cu care acesta a polemizat toată viaţa. Diferenţa constă în faptul că, pentru Müller, acest studiu este util pentru categorisirea schematică a limbilor respective şi caracterizarea societăţilor care le vorbesc, pe cînd la Whitney e vorba de noţiunea de *valoare* [41] ridicată la rangul cel mai înalt, respectiv, precizarea rolului şi locului fiecărui element de limbă prin confruntarea lui cu un material foarte bogat, din toate limbile lumii. El spune: ,,A venit timpul ca problemele care se ridică în număr mare în istoria limbilor indo-europene să nu poată fi rezolvate decît printr-un studiu mai aprofundat al limbilor ,,inferioare"; şi trebuie stabilit, *ca un principiu fundamental al lingvisticii, că nici un fapt de limbă nu poate fi apreciat la adevărata lui valoare dacă nu a fost comparat cu fapte analoge din toate limbile*

---

[37] *Vie...*, p. 5.

[38] *Vie...*, p. 157.

[39] Vezi ,,The Elements of english Pronunciation" şi ,,The Relation of Vowel and Consonant" (*Oriental and linguistic Studies*, vol. II, New York, 1874) şi mai ales *The Life* (*Vie du langage*), New York, 1875, respectiv Paris, 1875. Citat, în această problemă, de B. Malmberg, *Les nouvelles tendances...*, Paris, 1966, p. 52.

[40] *Vie...*, p. 259.

[41] Termenul apare la Whitney. Vezi problema discutată în articolul din LR.

omenești" (subl. n.), [42] chiar dacă, spune autorul în altă parte, atît timp cît va rămîne un colț de lume neexplorat, unele dintre părerile pe care le profesăm astăzi cu multă încredere vor fi expuse a fi răsturnate [43]. Această poziție a lui Whitney — indo-europenist de frunte ca pregătire și într-o perioadă cînd limbile indo-europene constituiau un fel de etalon pentru aprecierea tuturor limbilor de pe glob — este deosebit de importantă și de avansată.

e. Și în privința dialectelor Whitney face observații deopotrivă de judicioase. Astfel, arată că dialectele nu sînt altceva decît discordanțe, *devieri de la un tip de bază mai vechi* (subl. n.) [44], pe care Whitney îl înțelege a fi sistemul. Dialectele, spune Whitney, sînt asemănătoare prin natura lor și neasemănătoare prin gradul de diferențiere. În calitatea lor de simple devieri de la un tip de bază, ele nu au curs decît în anumite limite [45]. În virtutea acestor observații l-am putea considera pe autorul lor ca precursor al dialectologiei structurale. El consideră că toate devierile trebuie să fie studiate și fiecare din aceste *variante* [46] are aceeași valoare pentru studiul sistemului [47].

Whitney este printre primii lingviști care consideră că termenii *limbă* și *dialect* sînt de fapt două nume pentru același lucru, care se folosesc după cum ne situăm pe un punct de vedere sau pe altul. ,,Orice corpus de exprimare care servește unei societăți, oricît de mică și de umilă ar fi, ca instrument și mijloc de comunicare a gîndirii, e o limbă, și nimeni n-ar putea zice că un popor posedă un dialect, ci zice că posedă o limbă. Pe de altă parte, nu există limbă în lume pe care să nu putem, fără să folosim un cuvînt impropriu, să o numim dialect, *dacă o considerăm ca un corpus de semne lingvistice raportat la un alt corpus*" [48].

De asemenea, este printre primii lingviști care au înțeles foarte bine și raportul dintre dialecte și limba literară. Astfel, ilustrînd cu situația limbii germane, arată că dialectele teritoriale ABC (denumite convențional), bine marcate, se diferențiază din ce în ce, așa că aproape se opun unității limbajului. La începutul secolului al XVI-lea condițiile politice și sociale permit o mișcare, jumătate naturală, jumătate artificială, spre unificarea limbajului. A, forma cea mai notorie a limbajului, devine limba model, astfel că azi străinul neavizat crede că A este limba germană (alemanda) (Cuvîntul apare în textul lui Whitney.) în întregime. Dar acest lucru e departe de a fi adevărat, întru cît dialectele BCD etc. subsistă încă, iar vorbitorii nu se înțeleg între ei [49].

Înțelegerea procesului de unificare îl face să afirme : ,,Limbile cultivate își extind domeniul și mătură înaintea lor graiurile locale care se formaseră în urma unei stări de lucruri dispărute, iar extinderea cîștigă pe fiecare zi atîta teren, încît oamenii încep să viseze la o perioadă

---

[42] *Vie*...,p. 158.
[43] *Vie*..., p. 259.
[44] ,,They are deviations from a *former standard of speech*" (subl. n.), *The Life*, New York, 1875, p. 156.
[45] *Vie*..., p. 128—129.
[46] Termenul apare la Whitney.
[47] Cf. *Vie*..., p. 146—147.
[48] *Vie*..., p. 146.
[49] *Vie*..., p. 132.

cînd aceeaşi limbă va putea fi vorbită pe întreg pămîntul; şi chiar dacă acest vis ar fi o utopie, nu există imposibilitate teoretică. Nu trebuie decît un anumit concurs de circumstanţe externe (nota n. sociale, externe sistemului limbii), pentru a face acest rezultat inevitabil[50]".

f. În analiza şi aprecierile pe care le face asupra limbii, Whitney a ţinut în permanenţă seama şi de *conţinutul* unităţilor lingvistice, de posibilităţile de exprimare a gîndirii[51]. El e primul lingvist care a aruncat între ,,lingvistică şi semantica logică puntea necesară pentru dezvoltarea cu adevărat ştiinţifică a semanticii"[52]. De aceea poate fi considerat fondatorul semanticii, chiar dacă nu are o lucrare specială relativ la semnatică, dar idei deosebit de valoroase sînt împrăştiate în întreaga operă[53], iar capitolul al 5-lea din *The Life...*, dedicat în întregime schimbărilor de sens, e un adevărat tratat, primul în acest domeniu.

În acelaşi timp, se poate spune că el exprimă pentru prima dată *în lingvistică* (întrucît în filozofie fusese exprimat deja, cf. J. Locke etc.) un punct de vedere semiotic, relativ la semantică, întrucît spune: ,,În acest fapt fundamental că semnul articulat e un semn convenţional şi că nu-i legat de concept decît prin legătura unei asociaţii mentale se găseşte raţiunea care face posibile schimbările sale de formă şi schimbările sale de sens "[54].

g. Whitney a abordat cu deosebită competenţă toate problemele teoretice ale limbajului. Astfel, relativ la raportul *limbă—gîndire*, a arătat, polemizînd cu Max Müller, pe care l-a criticat foarte aspru, că între limbă şi gîndire nu există şi nu poate exista identitate completă (aşa cum pretinsese acesta, dar mai mult din imaginaţie decît cu rigoare într-adevăr ştiinţifică). Limba, sistem de semne, spune Whitney, e instrumentul gîndirii şi mijlocul de comunicare a acesteia. Numai relaţiile imediate ale limbajului cu gîndirea şi raţiunea[55] au putut duce la greşeala grosolană (după expresia lui Whitney) de a identifica limba cu gîndirea. Lingvistul a înţeles faptul că pentru producerea limbajului conlucrează numeroase facultăţi corelate care au, la rîndul lor, numeroase moduri de manifestare. ,,Nu avem decît, spune el, să luăm fiinţa umană cel mai normal înzestrată şi să închidem calea unei singure clase de impresii sensitive, auzul, şi nu va vorbi niciodată[56]". Dacă limbajul, spune autorul în continuare, e acelaşi lucru cu raţiunea, atunci aceasta ar trebui definită ca o funcţie a nervului auditiv, ceea ce e absurd.

h. Şi originea limbajului a intrat în preocupările savantului. Autorul pune la baza apariţiei limbajului — considerat ca fiind un sistem de semne arbitrar şi convenţional de la început — nevoia de comunicare şi factorul economic. Această problemă e interesant şi amplu dezvoltată în capitolul al XIV-lea din cartea *The Life...*, astfel că acest capitol,

---

[50] *Vie...*, p. 146.
[51] Cf. L. Wald, *Progresul în limbă*, Bucureşti, 1969, p. 23.
[52] B. Malmberg, *Les nouvelles...*, p. 184.
[53] Despre sistemul sensurilor la Whitney, vezi articolul din LR.
[54] *Vie...*, p. 41.
[55] *Vie...*, passim. Întrucît afirmaţia (apărută în *Limbaj şi context*, Bucureşti, 1959, de T. Slama-Cazacu) că Whitney nu vede legătura între limbă şi gîndire porneşte de la o neînţelegere, ne propunem să revenim asupra acestei probleme.
[56] *Vie...*, p. 250.

un adevărat tratat, deşi mic, a fost considerat, în secolul nostru, ca fiind cel mai bun care s-a scris vreodată în această privinţă [57]. Într-adevăr, calităţile de dialectician ale autorului nu se dezmint nici de data aceasta. Ideile valoroase abundă, de exemplu admite rolul şi ajutorul psihologiei pentru descoperirea bazei limbajului, dar neagă ideea susţinută de psihologişti (Steinthal) că originea limbajului se explică din natura limbajului. De altfel savantul american e primul care a susţinut în permanenţă independenţa lingvisticii atît faţă de ştiinţele naturii cît şi faţă de psihologie şi a arătat că a privi ştiinţa lingvisticii ca o ramură a psihologiei şi a-i aplica metodele psihologiei constituie o gravă greşeală.

i. Whitney e printre primii autori care recunosc rolul contextului, deci *al ansamblului*, pentru interpretarea corectă a fiecărui cuvînt [58]. Lingvistul face, între altele, o observaţie interesantă asupra contextului într-un caz special, al oamenilor care învaţă o limbă străină prin practică, nu prin studiu. Un astfel de vorbitor „mutilează cu uşurinţă terminaţiile cuvintelor şi, fericit că a sesizat silabele principale, lasă contextului grija de a explica circumstanţele în care a fost folosit cuvîntul"[59].

De altfel, autorul subliniază în repetate rînduri că fiecare fragment de vorbire îşi are timpul, locul şi ocazia sa determinante [60].

De asemenea, e printre primii autori care atrag atenţia asupra „însoţitorilor permanenţi" ai vorbirii : intonaţia, mimica, pantomima, accentul.

Pentru aceste idei şi observaţii făcute în legătură cu ele, Whitney poate fi considerat precursorul psiholingvisticii. Şi în acest domeniu tezele propuse de el se dovedesc a fi foarte actuale.

Am încercat, în prezentul articol dedicat lui Whitney, să subliniem încă o dată importanţa deosebită a teoriei de lingvistică generală pe care a elaborat-o, atît pentru istoria lingvisticii în ansamblu, cît mai ales pentru filozofia limbajului. Pentru buna înţelegere a evoluţiei lingvisticii, în special a celei moderne, „cazul Whitney" (B. Terracini vorbeşte de „sua enigmatica personalità" (*Guida*..., p. 81)), unic prin amploarea şi originalitatea ideilor, nu mai poate fi ocolit.

Octombrie 1970

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, str. Ed. Quinet 7

---

[57] Cf. B. Terracini, *Guida*..., p. 73.
[58] Citat în sensul acesta de T. Slama-Cazacu, lucrarea menţionată, p. 33.
[59] *Vie*..., p. 89.
[60] Vezi şi p. 207 a prezentului articol.

ASPECTE ALE ACTIVITĂŢII SECŢIEI LINGVISTICE A CENTRULUI NAŢIONAL UNIVERSITAR DE CALCUL ELECTRONIC (CNUCE) DE LA PISA

Aplicarea tehnicii electronice de calcul la analiza limbii nu are o istorie prea îndepărtată. Ea datează de aproximativ 20 de ani. La cel de al VI-lea Congres Internaţional al lingviştilor (Paris, 1948), M. Cohen recomanda lingviştilor să folosească metode matematice şi să recurgă la maşinile de calcul[1]. Meritul de a fi utilizat pentru întîia oară în lume (din 1949), mai întîi maşinile mecanografice cu fişe perforate şi apoi instalaţiile electronice pentru excerptarea textelor îi revine părintelui Roberto Busa[2], de la Facultatea de filozofie din Gallarate, care a elaborat indicele la ,,Summa Theologiae'' a Sfîntului Toma de Aquino ; în 1960 prin colaborarea între Centrul de la Gallarate şi IBM din R.F. a Germaniei s-a excerptat volumul al treilea din Farbenlehre de Goethe, cu ajutorul calculatoarelor cu seria 710, deci aparţinînd primei generaţii IBM. Acestor prime încercări ale părintelui R. Busa de a utiliza ,,memoria'' maşinii — capacitatea ei de a înmagazina atît datele ce pot servi ulterior calculatorului, cît şi unele rezultate parţiale[3] — una dintre marile inovaţii ale maşinilor electronice[4], i-au urmat, în diferite colţuri ale lumii, alţi cercetători, autori ai unor experienţe diverse şi aplicări concrete.

Printre centrele preocupate în mod special de larga aplicare a metodelor exacte în studierea limbii şi de generalizarea cercetării cu ajutorul calculatoareior se află Pisa, oraş cu o veche tradiţie ştiinţifică ; aici, în urmă cu 15 ani, din colaborarea între Universitatea locală şi IBM italian a luat naştere ,,Centrul naţional universitar de calcul electronic'' (CNUCE), unul dintre cele mai avansate instituţii ştiinţifice din Italia. Din 1968 a fost organizată la CNUCE o secţie lingvistică datorită căreia Italia se află astăzi într-o fază înaintată a aplicării tehnicii electronice în cercetarea textelor ; activitatea ei este coordonată de prof. A. Zampolli, specializat în lingvistica computaţională.

Secţia de lingvistică din CNUCE îşi desfăşoară activitatea pe baza unei proceduri de lucru scrupulos stabilite, aplicate — indiferent de natura textelor sau de scopurile specifice urmărite — de numeroase instituţii şi centre ştiinţifice cu care colaborează CNUCE. Prima fază

---

[1] *Actes...*, p. 85 ; vezi C. Tagliavini, *Applicazione dei calcolatori elettronici all'analisi e alla statistica linguistica*, 1968, p. 114, în Actele colocviului asupra temei : *L'automazione elettronica e le sue implicazioni scientifiche, tecniche e sociali*, Roma, 16—19 ottobre 1967.

[2] Informaţii asupra primatului părintelui R. Busa ; vezi în F. de Tollenaere, *Lexicographie et stylistique*, în *Cahiers de lexicologie*, 3, 1962, p. 106 ; C. Tagliavini, *op. cit.*, p. 111 şi 115 ; A. Zampolli, *L'elaboratore elettronico negli studi linguistici*, în IBM 2, mai, 1968, p. 1.

[3] John R. Pierce, *La teoria dell'informazione* (trad. de Fr. Caposio), ed. II, 1965, p. 290—291, 295.

[4] S. Marcus, Ed. Nicolau, S. Stati, *Introducere în lingvistica matematică*, Bucureşti, 1966, p. 49.

de elaborare, cuprinzînd adunarea datelor, a formelor[5a], lemelor[5b], stabilirea frecvențelor, a listelor de concordanțe[5c] și a diverselor tipuri de indice, este comună[6]. Etapele de lucru constau într-o serie predeterminată de operații a căror succesiune este comandată de o memorie specială, de p r o g r a m[7] și anume: ,,citirea'' de către calculator a textului perforat și înregistrarea lui pe bandă magnetică, controlul exactității transcrierii textului, imprimarea diferitelor date statistice, imprimarea concordanțelor de forme, lematizarea[5d], imprimarea concordanțelor lemelor, imprimarea fișelor-context[5e]. Majoritatea acestor faze de lucru se realizează exclusiv de către mașină, altele sînt însă doar parțial automatizate și nu se pot dispensa de intervenția omului, de exemplu verificarea transcrierii exacte a textului sau lematizarea.

Secția de lingvistică a centrului de la Pisa are remarcabile realizări exprimate prin lucrări publicate sau încă netipărite, dar oricînd la dispoziția cercetătorilor la CNUCE, și multiple proiecte în colaborare cu cele peste 50 de instituții de cercetare atît italiene cît și străine, cu care CNUCE este în relație.

Astfel, printre altele, CNUCE are la activul său elaborarea unui monumental dicționar al limbii *Divinei Comedii* a lui Dante, realizat cu ajutorul calculatoarelor IBM 1401 și 7090, sub conducerea prof. C. Tagliavini. Dicționarul a apărut în 1965, cu ocazia celebrării celui de-al șaptelea centenar de la nașterea lui Dante. Cu titlu experimental, în cadrul acelorași preocupări s-a efectuat ciclul complet de elaborare (text — frecvențe — concordanțe) pentru *Novella del Grasso legnaiuolo*, apărut la Florența în 1968[8]. De altfel, arhivele magnetice ale Centrului, alcătuite din circa 2 000 de benzi magnetice, prin zecile de milioane de cuvinte înregistrate, constituie una dintre cele mai importante și moderne biblioteci electronice din lume[9].

Dintre ,,proiectele'' de lucru menționăm, cu titlu de exemplificare, numai cîteva: în cadrul colaborării cu Academia della Crusca s-au obținut liste-text din 63 de opere, lista de concordanțe ale formelor, liste de frecvență în ordine alfabetică și descrescîndă din 40 de opere. Tot la Florența s-a început, sub direcția prof. P. Fiorelli, extragerea materialului documentar pentru un ,,Vocabular juridic'' italian pe baze istorice (codici de legi, statute, jurisprudență etc.). Colaborarea cu ,,grupul de cercetări pentru lirica și metrica greacă și latină'' din Urbino a dus la pregătirea elaborării definitive a analizei textelor lui Pindar și Bacchilide[10]. În acest caz, procedeele electronice se aplică la diverse nivele lingvistice și literare, dar în special la domeniul morfologiei, avîndu-se în vedere că cercetarea se întreprinde asupra ,,morfologiei structurale a poeziei corale antice grecești''. Cercetările statistice, bazate pe calculator, din cîmpul fonologiei limbii italiene sînt utilizate în mod special în studiile elaborate la Universitatea din Padova, sub conducerea prof. C. Tagliavini, astfel A. Zampolli este autorul unei teze despre compoziția fonetică a limbii italiene cercetată cu ajutorul instalațiilor IBM. Tot cu ajutorul mașinilor se analizează și stilul individual. Astfel un studiu de mare interes întreprins în acest mod îl constituie stabilirea ,,concordanțelor'' din opera lui A. Gide începînd cu ,,Jurnalul''

[5a] Întrucît la CNUCE acești termeni sînt utilizați cu o accepție specială, vom da aici explicația lor: *forme* înseamnă *cuvintele diferite* dintr-un text. De ex., în fragmentul: ,,Atunci... s-a ridicat un bărbat, cu glas și statură de bărbat, cu mînie și speranță de bărbat, strigînd tuturora că nu totul este pierdut, că lupta va putea fi dusă — cu îngrozitoare sacrificii — mai departe'' (Contemporanul 46, 1253, 13 nov. 1970, p. 1, col. 5—6), sînt înregistrate 36 de cuvinte (dar unele dintre ele (*bărbat, cu, că, a fi*) se repetă, deci *forme* rămîn numai 30;

[5b] *Leme* sînt cuvintele-titluri, cuvintele care reunesc, în mod convențional formele flexionare ale cuvintelor (de ex., în textul nostru, *a fi* pentru *este* și *va fi*);

[5c] *Concordanțele* sînt fișele cuprinzînd contexte scurte care ,,concordă'' între ele prin prezența unui anumit cuvînt;

[5d] *Lematizarea* este operația prin care se unesc sub un singur titlu (*o lemă*) toate formele flexionare dependente;

[5e] *Fișele-context* conțin ansamblul contextelor largi în care apare un anumit cuvînt; acestea sînt fișele lexicografice propriu-zise care servesc pentru redactarea unui ,,articol'' de dicționar.

[6] A. Zampolli, *art. cit.*, p. 3.

[7] John R. Pierce, *op. cit.*, p. 290.

[8] Vezi CNUCE *Rapporto*, Pisa, 1969, p. 65.

[9] Vezi A. Zampolli, *op. cit.*, p. 6.

[10] Vezi CNUCE, *Rapporto*, p. 80.

său, ,,concordanțe" prin care se urmărește pătrunderea diverselor semnificații succesive ale ,,cuvintelor cheie" utilizate de Gide. Cercetarea statistică pe baza calculatorului asupra limbii unor scriitori, ca de ex., Calvin și Montaigne a reușit să demonstreze că numărul de cuvinte care nu sînt substantive, verbe și adjective este, în general, fundamental același ; de aceea, pentru a se evalua specificul unei personalități literare este suficient a se studia cele trei categorii menționate [11]. Analize cu ajutorul calculatoarelor s-au proiectat și în domeniul folclorului ; ,,grupul italian de cercetări demologice" a experimentat și a dovedit superioritatea studierii folclorului italian prin mijlocirea mașinilor și astăzi se alcătuiesc în Italia numeroase lucrări menite să ducă la elaborarea unei enciclopedii a tradițiilor populare. Nici medicina, cu ramurile ei cele mai apropiate de interesul pentru limbaj — psihiatria, neurologia — nu a rămas departe de cercetările electronice : la Clinica de psihiatrie a Universității din Pisa s-a studiat universul mental al anormalilor ; astfel, s-a cercetat limbajul copiilor hipodotați din punct de vedere intelectual în comparație cu al celor dotați normal, proveniți din același mediu socio-economic și cultural. Au fost supuși cercetărilor de asemenea adulți maniaci și schizofrenici al căror limbaj a fost comparat cu limbajul membrilor familiilor lor. Și într-un caz și în altul, de exemplu, numărul redus al adjectivelor utilizate demonstrează slaba posibilitate a celor supuși testelor de a diferenția diversele caracteristici ale realității. De asemenea, o observație generală prețioasă, rezultată din aceste cercetări, este că dacă structurile profunde sînt comune normalilor și anormalilor, ei se deosebesc prin structurile de suprafață, prin modalitățile concrete de exprimare.

CNUCE organizează periodic cursuri de specializare și de programare rezervate profesorilor, asistenților, cercetătorilor și studenților interesați ; aceste cursuri sînt destinate să-i pună pe participanți în situația de a putea lucra nemijlocit cu calculatoarele electronice. Cea mai recentă realizare din acest punct de vedere a fost organizarea între 16 august și 7 septembrie 1970 a unei ,,școli internaționale de vară" conduse de prof. A. Zampolli. Cursurile de vară cu tema ,,Elaborarea electronică a datelor lingvistice și literare", prima inițiativă de acest fel în lume, a avut ca scop familiarizarea participanților cu metodologia și tehnica modernă de cercetare cu ajutorul calculatoarelor. Pentru experiențele practice de programare, cei peste 150 de participanți — majoritatea de formație umanistică — au avut la dispoziție, pe toată durata școlii de vară, trei calculatoare IBM (360/30, 1401 și 7090) — dintre care primul a fost dotat special pentru aplicările lingvistice, în special pentru asigurarea varietăților de caracter de litere cerute — asistența unor experți în programări și o serie de texte din diferite limbi înregistrate pe bandă magnetică. Elevii școlii au avut posibilitatea de a asista la o serie de cursuri și seminarii de înalt nivel ținute de personalități de seamă ale științei moderne. Astfel, au putut fi audiate cursuri de ,,introducere în gramaticile formale" (M. Gross, prof. al Universității din Vincennes, director la ,,Laboratoire d'Automatique Documentaire et Linguistique" (C.N.R.S.), ,,cercetări stilistice și tehnice computaționale" (R. Dyer, director la ,,Summer Institute in Computer Applications to Classical Studies", U.S.A.), ,,introducere în statistica lingvistică : metode și aplică" (Ch. Muller, prof. la Universitatea din Strasbourg), ,,tehnici pentru analiza sintactică și semantică" (D.G. Hays, prof. la ,,State University of N.Y. at Buffalo", președinte al ,,Association for Machine Translation and Computational Linguistics" și al ,,International Comitee on Computational Linguistics") și ,,starea actuală a lingvisticii computaționale, extragerea electronică a fișelor și analiza literară" (J. Raben, prof. la ,,Queens College of the City University of New York, director la ,,Computer and the Humanities"), în afara cursului de bază de lingvistică computațională ținut de prof. A. Zampolli și de ,,limbajul de programare Pl 1" prezentat de O. Menchi, conferențiar la Universitatea din Perugia, consultant de analiză numerică la CNUCE.

În plus, participanții la cursuri au ascultat expuneri și conferințe ale unor specialiști ca : A. Duro, H. Schnelle, F. de Tollenaere, W. Ott, R. Martin ; aceștia au abordat probleme de statistică lingvistică, analiză sintactică și modele în lexic și semantică, lexicografie etc.

---

[11] Utilizarea ordinatoarelor în cercetarea literaturii franceze a fost recent prezentată de P. A. Fortier în ,,Computers and the Humanities". 5, Jan. 1971, nr. 3, p. 143—154.

În cadrul deosebit de propice al Școlii internaționale de vară s-a desfășurat, sub conducerea prof. G. Devoto, președintele Academiei de la Crusca, un colocviu internațional cu tema ,,Elaborarea electronică în lexicologie și lexicografie". În fața participanților la cursurile de vară și a altor cercetători, specialiști din 12 țări au prezentat, în zilele de 24 și 25 august 1970, un mare număr de comunicări grupate în patru secțiuni. Expunerile au dezbătut unele aspecte ale elaborării ,,dicționarelor istorice". Aldo Duro, directorul vocabularului Academiei de la Crusca din Florența, a expus stadiul lucrărilor acestui dicționar tezaur, preparat cu ajutorul calculatoarelor IBM de la CNUCE. R. Martin, directorul departamentului de informatică al ,,Centrului pentru un tezaur al limbii franceze" din Nancy, a prezentat problemele ridicate de redactarea unui dicționar general al limbii franceze și modul în care, prin utilizarea calculatoarelor, au fost extrase din 1 500 de volume din secolul al XIX-lea și al XX-lea, fișe cu 85 milioane de ocurențe, ceea ce reprezintă circa 71 000 de cuvinte diferite. Prof. F. de Tollenaere, director la Instituut voor Nederlandse Lexicologie din Leida, a expus cîteva aspecte mai dificile ale redactării unui Thessaurus a cărui elaborare a început, pe baze automatice, din 1960. Alte comunicări au avut ca obiect expunerea cercetătorilor unor centre europene de lexicografie și lexicologie, cu care CNUCE colaborează. Au prezentat referate despre lucrările în curs de elaborare în Suedia (la Göteborg) S. Allen, în Belgia (la Liège) P. Evrard, în R.F.G. (la Tübingen) W. Ott și în România (la București) Florica Dimitrescu. Un viu interes l-a suscitat expunerea prof. B. Quemada (Besançon—Paris), directorul Centrului de studii franceze moderne și contemporane care a trecut în revistă activitatea desfășurată la Besançon de la etapa de inventariere mecanografică a vocabularului pînă la stadiul electronic de cercetare[12]; astăzi, la ,,Centrul de la Besançon" se întreprind noi cercetări asupra limbii vorbite, se extrag primele datări în diverse zone ale vocabularului, se elaborează un dicționar invers. Expunerile din final au fost consacrate, pe de o parte, ,,proiectelor și cercetărilor în sectoare specializate" și, pe de altă parte, prezentărilor de lucrări din partea unora dintre participanții școlii de vară. Cu acest prilej s-a scos în evidență vastitatea cîmpurilor în care se poate extinde cercetarea cu ajutorul tehnicii electronice de calcul, menținîndu-se în cadrul studiului limbii; comunicările ținute au avut ca obiect, în afară de lexicologia propriu-zisă (T. Gregory — Roma — *Les recherches et les dépouillements du ,,Lessico Intellettuale Europeo"*, P. Meriggi și O. Carruba — Pavia, *Un lexique de l'hittite cunéiforme*); arheologia[13] (P.E. Arias — Pisa, *Mise en fiches du Corpus Vasorum Antiquorum pour l'étude des commerces de la céramique attique*; folclorul (M. Cirese — Cagliari, *Inventaire et répertoire lexicaux et métriques des chants populaires italiens*); dialectologie și geografie lingvistică (C. Grassi — Torino, *Les dépouillements dans la dialectologie et la géographie linguistique*); științe juridice (U. Ziletti — Firenze, *Les dépouillements pour un vocabulaire de la législation de Justinien*); limba poetică (D'Arco Silvio Avalle — Torino, *Projet pour un dictionnaire des concordances et des fréquences moyennes dans la langue poétique italienne des origines à la fin du XIII-e siècle*). Comunicările prezentate în final au însemnat participarea efectivă la colocviu a cursanților școlii de vară; unele dintre expuneri au fost dedicate unor aspecte particulare ale cercetării lexicului cu ajutorul calculatoarelor la Liège (C. Dubois, *Travaux de l'Institut de lexicologie*), Saarbrücken (N.J. Neuhaus, *The Saarbrücken Computer Lexicon*), Louvain (P. Vermeir, *Travaux de l'Institut de linguistique appliquée*), iar altele s-au referit la domenii speciale : juridic (C. Ciampi — Firenze, *Projets de recherches automatiques des informations juridiques dans l'Institut pour la Documentation juridique du CNR* și M. Losano — Torino, *Recherches dans le domaine de l'informatique juridique*), literatură (A. Dell'Era — Palermo,

---

[12] Rezultatele activității desfășurate la Besançon sînt expuse în revista ,,Cahiers de lexicologie". O prezentare succintă, de ansamblu vezi în L. Kukenheim, *Esquisse historique de la inguistique française*, Leida, 1966, p. 238—239.

[13] Trebuie menționat că recent în țara noastră a avut loc un colocviu anglo-român cu tema ,,Matematica în arheologie și științele istorice" (Mamaia, 16—24 sept. 1970).

Analyse par ordinateur de l'allitération dans le Satyricon de Pétrone şi T. Guardi — Palermo, *Projet d'un lexique du théâtre latin*), medicină (P. Castrogiovanni — Pisa, *Analisi statistica morfologica e lessicale delle riposte al test di Rorschach nella prospettiva di uno studio dei rapporti tra psicopatologia e linguagio*), în fine, G. Ferrari, din partea secţiei lingvistice a centrului de la Pisa a examinat unele faze din elaborarea automatică a Dicţionarului fundamental al limbii italiene de sub conducerea lui C. Tagliavini. G. Ferrari a precizat că programarea pentru dicţionar s-a realizat pe baza unui algoritm[14] care a ţinut seama de constantele morfologice ale cuvintelor, dîndu-se astfel precedenţă trăsăturilor formale.

Colocviul de la Pisa, interesant prin actualitatea problematicii abordate şi prin largile perspective deschise, are meritul de a fi pus premizele unei strînse coordonări a activităţii ce se va desfăşura în viitor. Participanţii la colocviu au părăsit oraşul toscan cu sentimentul că au luat parte la o importantă reuniune ştiinţifică, ocazie binevenită a unui rodnic schimb de opinii.

Larga activitate stimulatoare desfăşurată în Centrul de la Pisa are meritul de a arăta, concret, prin lucrările elaborate sau în pregătire, că, în faza actuală, de vertiginoasă dezvoltare a ştiinţei, este indispensabil ca limbajul să fie cercetat — mai riguros şi mai fin — cu ajutorul calculatoarelor. Toate cercetările menţionate sînt menite să releve avantajele studierii limbii prin intermediul maşinilor electronice, de exemplu, superioritatea unui fişier lexicologic automatic în raport cu fişierul tradiţional, manual, subliniindu-se diversele proprietăţi în măsură să determine beneficiile primului faţă de cel de-al doilea. Bazată pe activitatea caclulatoarelor, documentarea lexicografică pusă la dispoziţia redactorului unui dicţionar ,,de maşină'' este cea mai bogată posibil excerptare de date. La aceasta se adaugă o serie de preţioase materiale auxiliare : statistici, fişe-context, concordanţe lexicale, diverşi indici de frecvenţe (alfabetic, în ordine descrescîndă, în ordine inversă, pe texte, pe grupuri de texte, pe autori etc.).

Calculatorul devenind un instrument n o r m a l al cercetării lingvistice[15], rolul său trebuie privit ca atare ; maşini perfecţionate şi perfecţionabile, puse în slujba omului, calculatoarele îndeplinesc cu mare rapiditate acţiuni pe care omul le-ar putea realiza infinit mai încet (de ex., maşina are capacitatea de a socoti frecvenţa a 500 000 de cuvinte în două ore şi de a căuta un cuvînt într-o colecţie de un milion de cuvinte în 0,001 secunde — o milisecundă[16]), dar pînă acum unele probleme nu au căpătat o descriere algoritmică ; de ex., nu se poate programa, în toate situaţiile, distingerea omografelor ; calculatorul înregistrează formele dar nu poate rezolva problema dacă într-un anumit context *şi* este adverb sau conjuncţie. Dacă totuşi pentru omografele ce aparţin unor clase gramaticale diferite există premizele găsirii unor algoritmi capabili să asigure înlăturarea ambiguităţilor[17], pentru celelalte forme omografe situaţia este însă mult mai complicată (de ex., cînd omografele sînt, toate, substantive). De problema omografelor [18] s-a ocupat recent în mod special prof. Martin ; acesta, în comunicarea ţinută la Colocviul amintit mai sus, a prezentat problemele efectuării unui Dicţionar al formelor omografe (duble, triple) care, în limba franceză, reprezintă 9 milioane de ocurenţe. Dar nu interesează numai ,,înregistrarea'' omografelor ci şi estimarea posibilităţilor pe care le au diferite omografe de a fi utilizate, evaluare la stabilirea căreia un rol important îl joacă maşinile. În comunicarea ţinută la acelaşi Colocviu, S. Allen a relevat gravitatea problemei omografelor în suedeză, arătînd statistic, că, dintr-un milion de cuvinte (provenite din ziare), 64% sînt omografe şi că numai specialistul le poate deosebi. De asemenea, intervenţia omului este in-

---

[14] Pentru noţiunea de algoritm şi modelare algoritmică a limbii, vezi S. Marcus, Ed. Nicolau, S. Stati, *op. cit.*, cap. IV, p. 137 şi urm.

[15] A. Zampolli, *art. cit.*, p. 6.

[16] L. Kukenheim, *op. cit.*, p. 239.

[17] Discuţii privitoare la realizarea unor algoritmi capabili să rezolve omonimia, vezi la S. Marcus, Ed. Nicolau, S. Stati, *op. cit.*, p. 142—148, 157, 315—316.

[18] R. Busa stabileşte patru nivele de omografie. Vezi *Les machines dans la linguistique*, Praga, 1968, p. 258.

dispensabilă, apoi, în momentul stabilirii lemelor, al distingerii unităților lingvistice complexe: astfel nu a fost elaborat un program în măsură, de exemplu, să soluționeze ,,omonimia de construcție''[19] (care dă naștere la analiza, la diferite nivele, a unei anumite combinații), de ex., între grupurile libere de cuvinte și expresiile locuționale alcătuite din aceleași elemente (de pildă *a pune vîrf* poate fi uneori interpretat ca un grup independent, liber de cuvinte și altădată ca o locuțiune). În cazul final, al redactării propriu-zise a dicționarelor este evident că numai un specialist poate stabili structura articolului de dicționar, schema sa, filiația sensurilor etc. Deci, atît p r e p a r a r e a cît și e x p l o a t a r e a materialului foarte bogat pus la dispoziție de mașină nu poate fi decît opera omului[20].

Trebuie menționat că atunci cînd textul ce urmează a fi introdus în calculator prezintă dificultăți de interpretare și, cu atît mai mult, cînd este scris într-un altfel de alfabet decît cel latin, este necesar ca fazei ,,lexicografice'' să-i preceadă ,,faza filologică'', de preparare a unei ediții de text de către specialiști. Aldo Duro, în comunicarea sa la Colocviu, a propus înființarea unui ,,birou filologic'', pentru alcătuirea de ediții științifice destinate prelucrării cu ajutorul calculatoarelor, și a unui ,,birou lexicologic'' pentru despuierea electronică a textelor. De altfel, G. Devoto, în intervențiile sale la Colocviu, a subliniat în numeroase rînduri importanța ,,filologiei'' pentru lexicografie, textele aflîndu-se la baza oricărei încercări de a redacta un dicționar (valoarea textelor crește cu cît perioada de cercetare este mai veche).

Supunînd discuției toate aceste probleme, secția lingvistică a Centrului de la Pisa subliniază, prin activitatea sa concretă, rolul factorului uman în elaborarea unei cercetări de limbă cu mijloace electronice : de om depinde ideația, programarea ca și o serie întreagă de faze de lucru. În raportul dintre om și mașină, dintre gîndire și automat, elementul determinant este omul, singurul capabil de conștiință[21]. Create de om, mașinile sînt în slujba activității sale și operele lexicografice, ca și orice lucrări din domeniul lingvisticii sau din alte ramuri de cercetare, rămîn rodul inteligenței umane.

Noiembrie 1970

Florica Dimitrescu,
Facultatea de limba și literatura română,
București, Str. Ed. Quinet 7

---

[19] N. Chomsky, *Structure syntaxique* (trad. M. Braudeau), Paris, 1968, p. 94 și urm.
[20] Vezi *Cahiers de lexicologie*, I, p. 40 [1959].
[21] Silviu Guiașu, Radu Theodorescu, *Matematica și informația*, București, 1964, p. 216.

MANUEL ALVAR, *Estructuralismo, geografía lingüística y dialectología actual.* Biblioteca Románica Hispánica. Editorial Gredos, S.A., Madrid [1969], 222 p.

Titlul lucrării sugerează, de la început, intenţia autorului de a discuta o serie de probleme care se pun astăzi în dialectologie, de a elucida unele aspecte pe care le conturează noile orientări în lingvistică, în general, şi în dialectologie şi geografie lingvistică, în particular.

Într-o notă preliminară, autorul ne informează în legătură cu geneza lucrării de faţă, pentru a justifica unitatea şi caracterul complementar al celor două părţi ale cărţii. Este vorba deci de alăturarea rapoartelor ţinute la două reuniuni de specialitate (Congresul al XII-lea de lingvistică şi filologie romanică din aprilie 1968 şi Colocviul internaţional de civilizaţii, literaturi şi limbi romanice din septembrie 1958) ambele desfăşurate la Bucureşti. Chiar dacă volumul înmănunchează două rapoarte, dezvoltate la reuniuni de romanistică, el este, de fapt, o lucrare unitară, rezultat al unor preocupări teoretice şi practice constante şi de mare actualitate ale cunoscutului dialectolog spaniol, care are în urma sa o experienţă ştiinţifică vastă ca autor a numeroase şi apreciate studii şi monografii dialectale şi mai ales al binecunoscutului atlas andaluz.

Lucrarea se referă la două cîmpuri de investigaţie, după cum este şi divizată : o primă parte de dialectologie modernă intitulată *Tendinţele actuale,* cu următoarele subcapitole (care sînt, de fapt, şi principalele probleme discutate) : structuralismul şi dialectologia, fonetica şi fonologia, sociologia lingvistică, înregistrările cu ajutorul magnetofonului şi dialectologia şi partea a II-a, *Cartografia lingvistică,* în care sînt incluse probleme de geografie lingvistică : atlase lingvistice, fonetică, fonologie, chestionar, anchetatori, informatori, atlasele lingvistice şi etnografia şi la sfîrşit un capitol în care sînt comparate hărţi ale diferitelor atlase succesive ale unui domeniu lingvistic care să confirme principiile metodologice generale.

Fiecare dintre aceste capitole, ca şi concluziile care însoţesc cele două diviziuni ale cărţii, au intenţia de a releva tendinţele actuale care domină în dialectologie şi în geografia lingvistică. Fără a fi o lucrare polemică, volumul de faţă are în permanenţă preocuparea de a răspunde celor mai stringente întrebări care se ridică în ultimul timp în acest domeniu al lingvisticii, mai ales prin încercările de introducere a metodelor mai noi, structuraliste, diferite de cele tradiţionale, care dăduseră dialectologiei nivelul şi prestanţa cunoscute anterior.

Este interesant de precizat faptul că, discutînd toate aceste aspecte ale unui domeniu lingvistic restrîns cum este dialectologia, autorul face, în realitate, un istoric al evoluţiei acestei ştiinţe, evidenţiind o confluenţă constantă între trecutul, prezentul şi viitorul dialectologiei, pentru a putea avea o înţelegere cît mai deplină a dezvoltării ei. Autorul menţionează, de altfel, că, răspunzînd sarcinii Comitetului de organizare al Congresului de romanistică de a întocmi un raport privind stadiul actual al dialectologiei romanice, înţelege de fapt să elaboreze, în mod necesar, o istorie a dialectologiei romanice, deoarece situaţia actuală a acestei ştiinţe nu se poate separa de întreaga ei dezvoltare anterioară, de experienţa metodologică acumulată pînă în prezent (p. 13).

Dacă avem în vedere şi punctele de contact pe care le-a avut din totdeauna dialectologia cu romanistica, desele referiri pe care autorul le face la diferitele domenii ale Romaniei şi la rezultatele practice ale studierii lor (atlasele naţionale sau cele regionale actuale, de ex.), obţinem o imagine şi mai bine conturată despre importanţa acestei lucrări.

În chestiunea privitoare la raportul dintre dialectologie şi structuralism, punctul de plecare este întrebarea lansată în 1954 de Uriel Weinreich, în cunoscutul studiu din Word, X: *Is a Structural Dialectology Possible?*, care consideră ca o necesitate aplicarea în dialectologie a metodelor structuraliste de cercetare. Este de necontestat că nu numai adepţii structuralismului gîndesc astfel, că întîlnim semnale de alarmă şi la alţi învăţaţi despre care nu se poate spune că îmbrăţişează fără rezerve aceste metode şi care observă că romanistica nu mai are astăzi situaţia privilegiată de ,,conducătoare'' în lingvistică, ba chiar s-ar putea spune că ea a rămas în urmă nu numai în ceea ce priveşte înnoirea propriilor concepţii şi metode, ci şi privitor la însuşirea unora dintre inovaţiile introduse în ştiinţa limbii de reprezentanţii altor discipline lingvistice (cf. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*. Evoluţie. Curente. Metode, Bucureşti, 1962, p. 392). M. Alvar consideră, împreună cu Diego Catalan, pe care îl citează, că în dialectologie este aceeaşi situaţie existentă în toată lingvistica romanică, şi anume că stăruind, în general, în vechile modalităţi de studiu, dialectologia se retrage în sine sau se refugiază în cîmpul etnografiei, fără a-şi mai propune rolul decisiv în ansamblul lingvisticii generale moderne (p. 18).

Cu o mare capacitate de analiză, Alvar trece în revistă principalele realizări ale dialectologiei aşa cum reies ele din cele mai însemnate contribuţii teoretice din ultimii ani. Cu ajutorul unei bogăţii impresionante de fapte autorul demonstrează că dialectologia, pe lîngă marile ei realizări din ultima perioadă, nu s-a închistat în metodele şi concepţiile de la începuturile ei şi chiar a inovat fără încetare, a dezvoltat şi a actualizat şi alte concepte, progresînd pînă la ultimele tendinţe. Stau mărturie în acest sens inovaţiile şi soluţiile cele mai potrivite pe care le folosesc în descrierea şi interpretarea fenomenului dialectal fiecare dintre operele mai recente ale geografiei lingvistice care sînt atlasele regionale. Dar chiar şi atlasele naţionale ale Romaniei aduc adesea principii şi metode mai mult sau mai puţin deosebite de cele preconizate de iniţiatorul geografiei lingvistice, Gilliéron.

Trecem peste faptele de amănunt, care privesc contribuţia dialectologilor la elucidarea unor probleme generale de lingvistică (necesitatea cunoaşterii fonologice a faptelor dialectale, importanţa fenomenelor de polimorfism, conceptele structuraliste de *idiolect* — ca vorbire individuală opusă vorbirii unei colectivităţi (*dialect*), *diasistemul* înţeles ca suprasistem, sistem de alt nivel sau ca relaţie bidialectală rezultată din contactul a două idiomuri etc.) pentru a sublinia poziţia judicioasă a lui M. Alvar în faţa studierii realităţii dialectale concrete. Fără a respinge *de plano* noile tendinţe[1], autorul acordă prima importanţă realităţii dialectale concrete, de unde-şi trage seva dialectologia, vorbind chiar de o ,,chemare a pămîntului'', indispensabilă în această ramură a lingvisticii. În virtutea acestor lucruri, părerea autorului este că nu te poţi avînta în speculaţii teoretice înainte de a face mai întîi o cercetare riguroasă a faptelor. Pe de altă parte, prin aceasta se menţine contactul cu istoria, iar în istorie stau în mare măsură explicaţiile transformărilor dialectale. Cercetarea nu poate fi completă şi ar deforma realitatea, dacă s-ar studia limba izolat[2] de factorii numiţi metalingvistici care determină variatele ei aspecte.

---

[1] Este cunoscut, de altfel, faptul că însuşi Alvar recurge la metode şi concepte structuraliste în opera sa. Astfel în *Atlasul Andaluziei* foloseşte descrieri fonologice alături de cele tradiţionale, iar în lucrarea de faţă subliniază importanţa polimorfismului dialectal (coexistenţa diverselor variante fonetice sau morfologice în vorbirea aceluiaşi individ).

[2] În afară de faptul cînd această izolare se face numai din punct de vedere metodologic.

În concluzie, autorul încearcă în acest capitol să atenueze unele judecăţi negative formulate contra romanisticii, în general, şi dialectologiei romanice, în particular, şi recomandă necesitatea de a folosi cu măsură şi cu grijă ceea ce este valoros în fiecare metodă, aplicînd ceea ce convine în fiecare caz în parte. Nu este atît de necesar să determinăm care sînt sarcinile dialectologiei şi care sînt cele ale structuralismului, ci să înţelegem în ce măsură se pot folosi ambele tendinţe, fără a stigmatiza ca demodate unele procedee care par epuizate (p. 89).

Am stăruit mai mult asupra acestor chestiuni de principiu, deoarece ele definesc concepţia generală a autorului în discutarea celorlalte probleme din capitolele următoare.

Aşa, de pildă, Alvar elogiază rezultatele obţinute de A. Martinet şi alţi lingvişti în aplicarea fonologiei la descrierea unor graiuri, subliniind şi de data aceasta că astfel de studii ar putea împăca dialectologia tradiţională cu un structuralism care se afişează ca excesiv de inovator (p. 53), aşa cum rezultă, de altfel, şi din citatul ales din Martinet : ,,le choix n'est pas entre une linguistiques traditionnelle que paralyse le respect du fait isolé, et une linguistique ,,structurale'' où se donne libre cours l'arbitraire du linguiste, entre une routine depassée et un byzantinisme stérile'' (*Economie des changements phonétiques*, Berna, 1955, p. 7).

Pornind de la evidenta varietate a limbajului, de la stratificarea social-culturală a vorbitorilor, de la modificările inevitabile pe care adesea structura socială le determină în structura lingvistică, M. Alvar găseşte necesar să consacre un capitol special problemelor de sociologie lingvistică. Este normal deci ca dialectologia, ca ramură care se ocupă cu studierea varietăţilor dialectale ale limbii dintr-un domeniu lingvistic dat, să aibă în vedere, pe lîngă varietăţile pe plan orizontal (dialecte, subdialecte, graiuri) şi varietăţile de pe planul vertical, aşa numitele dialecte sociale. În acest ultim domeniu s-a făcut mult mai puţin decît în primul. Din atlasele lingvistice ca opere de amploare ale dialectologiei aceste preocupări aproape lipsesc, prin natura lor atlasele propunîndu-şi studierea spaţială a limbii. Pe de altă parte, motivarea stă, după părerea noastră, în necesitatea asigurării unei anumite unităţi a lucrării cu ajutorul unui anumit mod de a culege materialul de la anume categorii sociale, din celule lingvistice determinate. Este evident caracterul ,,rural'' al multora dintre atlase din acest punct de vedere. Totuşi, măcar în intenţie, au existat şi preocupări de sociologie, aşa cum menţionează K. Jaberg în ceea ce priveşte Atlasul Italiei şi al Elveţiei (AIS) cînd consideră că, faţă de atlasul lui Gilliéron, AIS are, printre altele, trei direcţii în care progresează: biologia limbajului, sociologia lingvistică, relaţiile între cuvinte şi lucrul desemnat prin cuvînt (*Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, p. 19). În ceea ce priveşte sociologia lingvistică : ,,ar fi trebuit interogate persoane de vîrstă diferită şi aparţinînd la clase sociale diferite. Dacă am renunţat la aceasta, este numai pentru că trebuia ţinut cont de posibilităţile practice ale anchetei'' (*Aspects*, p. 10). Ar trebui menţionat faptul că, în această privinţă, atlasele lingvistice au căutat diverse soluţii. Astfel, ALR, cu tot caracterul său general ,,rural'', a inclus în reţeaua sa de localităţi şi unele aşezări mai dezvoltate (mici orăşele) pe care NALR le-a menţinut o dată cu celelalte localităţi din vechea reţea. Tot aici s-ar putea aminti faptul că, paralel cu anchetele NALR, în cadrul unei alte lucrări de amploare, *Arhiva fonogramică a limbii române*, s-au făcut înregistrări de texte (din aceleaşi localităţi cu cele ale NALR) de la mai multe persoane de sex şi vîrstă diferite. Într-un anume fel, credem că sînt interesante, sociologic, şi anchetele ALR I cu cei trei mari scriitori români, M. Sadoveanu, Ion Al. Brătescu-Voineşti, Ion Agîrbiceanu, ca reprezentanţi ai celui mai înalt nivel al limbii, limba literară şi, în acelaşi timp, a trei diferite zone lingvistice ale ţării.

Toate aceste lucruri studiate îndeaproape ar putea duce la unele rezultate de un interes ştiinţific evident.

Revenind la aspectele discutate de Alvar, se menţionează că în dialectologia romanică de azi se pot face studii sociologice în mai multe direcţii : se poate urmări noua stratificare socială în ţările latino-americane în care s-a transferat prin cucerire o limbă romanică, se pot

vedea diferite nivele culturale în vorbirea marilor oraşe, se pot studia diferenţe existente după sex şi vîrstă.

Este necesar, aşadar, să existe şi o dialectologie *diastratică*, alături de una *diatopică*, de vreme ce se constată (ca în cazul unor regiuni colonizate din care se citează exemplul insulelor Canare) suprapuneri de straturi variate, reprezentînd varietăţi mai vechi sau mai noi ale spaniolei. În acest caz ,,dialectalizarea'' orizontală, spaţială este de importanţă secundară faţă de cea verticală determinată de diversele nivele social-culturale (Diego Catalan, *El español en Canarias*, în *Presente y futuro de la lengua española*, t. I, Madrid, 1967, p. 240).

Trecînd în revistă cele mai importante lucrări consacrate acestor probleme, autorul subliniază varietatea şi multitudinea aspectelor pe care le ridică această modalitate de cercetare a limbii.

În încheierea primei părţi a lucrării, Alvar îşi manifestă o anumită reţinere în legătură cu ,,transcripţia fonetică indirectă'' sau, altfel spus, cu folosirea în munca dialectologică a înregistrărilor cu ajutorul magnetofonului. El recunoaşte în mare măsură anumite avantaje pe care le aduce acest mijloc de înregistrare a faptelor lingvistice, dar consideră că discuţiile iscate de această problemă sînt mult prea întinse în raport cu importanţa ,,teoretică'' a chestiunii, care nici măcar nu este o problemă ştiinţifică, ci una pur tehnică de uşurare a înregistrării şi de scurtare a timpului de anchetă. Interpretarea datelor culese se face tot cu ajutorul urechii, avînd la bază tot metoda transcrierii impresioniste ; posibilitatea de percepere a anchetatorului sau a transcriptorului nu este cu nimic schimbată.

Aşa cum am amintit la începutul acestei prezentări, în diviziunea a doua a cărţii lui Alvar sînt incluse o serie de probleme în mare măsură referitoare la latura practică a cercetării dialectale şi în special la atlasele lingvistice regionale (necesitate, ţeluri, structura chestionarelor, metode de anchetă, rezultate).

Discutarea acestor chestiuni se înscrie pe linia preocupării autorului de a reda un tablou cît mai complet al situaţiei dialectologiei şi al lingvisticii romanice actuale.

Alvar constată că au existat mai multe tipuri de atlase lingvistice ca mijloace de studiu proprii geografiei lingvistice : atlase ale unor domenii restrînse, atlase ale marilor domenii (atlase de tip naţional) care, fie că s-au succedat, fie că au coexistat, au corespuns unor necesităţi ale timpului şi ale domeniului respectiv.

Este interesant că autorul insistă (deşi nu e primul care o face) în a demonstra că noile atlase lingvistice preconizate mai întîi în Franţa de A. Dauzat au izvorît din necesitatea de a aprofunda datele marilor atlase existente, cărora nu li se substituie, ci pe care le completează cu interes deosebit pentru bogăţia de fapte lexicale greu de surprins în atlasele domeniilor vaste. Reţinem, prin aceasta, faptul că nu poate fi vorba de o negare a unor metode, principii, rezultate anterioare care să se fi dovedit greşite sau depăşite, ci de o continuă căutare de mijloace noi, adecvate unor necesităţi sporite, fapt care demonstrează cu prisosinţă progresul unei ştiinţe — iar nu o criză a ei.

Avantajele noilor întreprinderi depăşesc inconvenientele. Se poate vorbi de o cunoaştere mai profundă a domeniului lingvistic studiat, de o pătrundere în structurile lingvistice, de posibilitatea stabilirii cît mai precise a acelor linii de demarcaţie între unităţile lingvistice (izofone, izomorfe, izoglose) etc. Inconvenientul cel mai serios este că de data aceasta coerenţa şi sinteza sînt mai greu de realizat între diferitele zone, uneori şi din cauză că se folosesc şi chestionare diferite de la o zonă la alta, nu numai echipe diferite de cercetători, concepţii şi metode diferite. Cu toate acestea, se explică de ce după cîteva rezultate excelente care au fost atlasele naţionale mai cunoscute (ALF, AIS, ALR şi altele), în ultimii ani se elaborează, pe alte baze, atlase lingvistice regionale în mai multe zone ale Romaniei (Franţa, Spania, România etc.).

Momentul în care se alcătuiesc noile atlase, experienţa acumulată de cele anterioare determină apariţia unei serii de probleme noi care sînt rezolvate adesea potrivit condiţiilor spe-

cifice fiecărui domeniu lingvistic. Autorul face şi de data aceasta o trecere în revistă a principalelor atlase regionale cu problemele lor specifice privind mai ales alcătuirea chestionarelor, a echipelor de anchetatori, reţeaua de localităţi etc.

Avînd în vedere în primul rînd faptul că noile atlase se caracterizează prin tendinţa spre adîncire a unor date în general cunoscute datorită marilor sinteze anterioare, se impunea de la început o grijă deosebită în alcătuirea unor chestionare adecvate acestor ţeluri. De altfel aşa se explică şi faptul că, încă imediat după momentul Gilliéron, alte atlase bine cunoscute cum sînt, de ex., AIS, ALI, ALR caută soluţii potrivite condiţiilor proprii : chestionare multiple, mai generale sau mai dezvoltate, datorită cărora faptele culese să fie cît mai interesante. Noile atlase îşi structurează chestionarele dînd o foarte mare importanţă întrebărilor menite să descopere amănuntele cele mai caracteristice (fonetice, morfologice, lexicale) dintr-o zonă dialectală, amănunte care puteau scăpa anchetei de sinteză cu o reţea de localităţi destul de rară. În acest punct, gîndindu-ne la aspectul lexical, atlasele regionale actuale suplinesc sau ajută în mare măsură glosarele dialectale[3]. Aşa se explică şi modalitatea de a aborda lexicul regional apelînd adesea la etnografie, după metoda ,,cuvinte şi lucruri'' (multe dintre atlasele regionale şi chiar naţionale — ca AIS, ALR — sînt şi etnografice). Alvar, la rîndul lui autor de atlas lingvistic şi etnografic, consacră în cartea de faţă un capitol special raporturilor dintre dialectologie şi etnografie.

Din alt punct de vedere, atlasele urmăresc o descriere cît mai completă a tuturor particularităţilor caracteristice unui grai. În acest sens, multe dintre ele folosesc întrebări privind fonologia, care să ajute ulterior la o prezentare, cu mijloace lingvistice moderne, a sistemului fonetic şi fonologic al graiului respectiv. Şi această problemă constituie obiectul unui capitol special în cartea lui Alvar.

Principalul inamic în calea realizării atlasului lingvistic, ca operă de anvergură care cere eforturi serioase, este totuşi timpul. Şi aici perceptele gilliéroniene n-au fost respectate în toate cazurile următoare. Aşa de pildă, AIS împarte teritoriul de cercetări în trei zone în care anchetează (cu mai multe chestionare) trei specialişti. ALR recurge la două reţele de localităţi, cu două chestionare diferite ca întindere şi la doi specialişti etc. Este clar că şi în cazul noilor atlase tot timpul este acela care impune de cele mai multe ori micşorarea zonei de anchetă atunci cînd chestionarul trebuie să aibă un număr mai mare de întrebări sau mărirea numărului anchetatorilor. Toate aceste soluţii au avantaje dar şi dezavantaje care lezează în primul rînd unitatea lucrării. Se cer astfel alte eforturi pentru a asigura omogenitatea metodologică a echipei de anchetatori, uniformitatea de percepere în vederea notaţiei fonetice a realităţii dialectale etc.

Pentru demonstrarea faptului că atlasele regionale au fost iniţiate şi ca o completare a datelor pe care le furnizează marile atlase de sinteză şi pentru a salva ultimele resturi ale dialectelor, autorul face într-un ultim capitol al lucrării o comparaţie între hărţile mai multor atlase ale aceluiaşi domeniu[4], urmărind, totodată, şi modul în care principiile metodologice generale se confirmă. Se constată că noile atlase notează, cum era şi normal, o mai mare varietate dialectală locală, că unele fapte dialectale persistă chiar şi după scurgerea unui interval mare de ani (deşi uneori ele nici nu fuseseră notate de ALF), că anumite neologisme au cunoscut o extindere etc.

Ca o concluzie generală, autorul consideră, pe bună dreptate, că atlasele naţionale şi cele regionale trebuie să coexiste şi în nici un caz să se excludă. Se pare că viitorul atlaselor

---

[3] A se vedea şi definiţia, foarte interesantă din acest punct de vedere, pe care S. Pop (*Buts et méthodes*..., p. 17) o dă atlasului pe care-l aseamănă cu un mare vocabular dialectal.

[4] Pentru domeniul francez se compară hărţi din ALF cu hărţi din ALG, ALPO, ALL şi ALMC, iar pentru domeniul iberic, hărţi din ALPI cu hărţi din ALEA. De remarcat că faptele discutate sînt însoţite la sfîrşitul cărţii de 38 de hărţi, schiţe şi clişee foto.

romanice înclină spre fragmentarea teritorială, cu folosirea tuturor învățămintelor pe care le-au acumulat predecesorii, în scopul obținerii unor rezultate la nivelul acestora.

Adăugăm la această observație faptul că totuşi ideea unor sinteze este încă prezentă, deşi într-o formă deosebită, prin cuprinderea unor zone foarte vaste caracterizate prin anumite puncte comune. Avem în vedere faptul că se lucrează în prezent un atlas mediteranean (specializat pe domeniile de activitate caracteristice vieții maritime din țările acestui bazin), că se intenționează elaborarea unui atlas general al limbilor slave etc.

Prin bogăția preocupărilor şi a informației, prin profunzimea analizei şi prin demonstrația convingătoare întîlnite în fiecare capitol al cărții, Manuel Alvar aduce o contribuție de seamă în elucidarea problemelor teoretice şi practice ale ştiinței sale. El oferă o lucrare plină de sugestii atît pentru dialectolog, cît şi pentru orice specialist în lingvistică.

Decembrie 1970

Ion Ionică
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

*** TESTI ROMENI ANTICHI *(Secoli XVI – XVIII) a cura di Alexandru Niculescu e Florica Dimitrescu con introduzione, studio lingustico e glossario*, Editrice Antenore, Padova, 1970, LIX + 155 p. *(Vulgares eloquentes, 5.)*

Apărută sub auspiciile Institutului de Filologie neolatină de pe lîngă Universitatea din Padova, în cadrul colecției *Vulgares eloquentes* — colecție condusă de prof. Gianfranco Folena — antologia de texte vechi româneşti, alcătuită de Alexandru Niculescu şi Florica Dimitrescu, marchează un moment semnificativ pentru studiul limbii române dincolo de hotarele țării. Interesul crescînd manifestat în Italia pentru limba română s-a concretizat, în ultimii zece ani, prin tipărirea a trei antologii de texte vechi româneşti[1]. Dacă adăugăm la acestea şi culegerile anterioare ale lui Carlo Tagliavini[2] şi Ramiro Ortiz[3] — lucrări care cuprind şi cîteva texte vechi — putem avea o imagine de ansamblu asupra atenției de care s-a bucurat limba veche românească în rîndul cercetătorilor italieni, de-a lungul anilor.

Volumul *Testi romeni antichi* este o culegere selectivă din cele mai reprezentative texte ale literaturii noastre vechi, de la *Scrisoarea lui Neacşul din Cîmpulung* (1521) şi pînă la *Gramatica* lui Ienăchiță Văcărescu (1787); culegerea oferă astfel o prezentare a dezvoltării limbii române literare, de la origini şi pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, moment în care se constată o modernizare a mijloacelor de exprimare şi o accentuare a tendințelor normative.

Alegerea textelor, transcrierea şi glosarul se datoresc Floricăi Dimitrescu, autoare a mai multor studii filologice şi a unei utile ediții a *Tetravanghelului* lui Coresi. În selectarea textelor,

[1] Alexandrina Mititelu, *Letteratura romena antica. Cenni storici. Breve antologia. Glossario*, Padova, 1961; Mario Ruffini, *Antologia romena dei secoli XVI et XVII*, Torino, 1964; Al. Niculescu e Florica Dimitrescu, *Testi romeni antichi* (*Secoli XVI—XVIII*), Padova, 1970.

[2] Carlo Tagliavini, *Antologia rumena. Passi scelti ed annotati di autori rumeni*, Heidelberg, 1923.

[3] Ramiro Ortiz, *Manualeto rumeno*, Bucureşti, 1933.

efectuată cu spirit critic, autoarea a încercat, pe cît posibil, să evite repetarea fragmentelor incluse în alte antologii. Transcrierea e făcută cu rigurozitate ştiinţifică, editoarea apelînd, de cele mai multe ori, la manuscrise sau la ediţiile originale, chiar atunci cînd existau ediţii critice consacrate. (Aşa, de pildă, s-a procedat în cazul *Psaltirei în versuri* a lui Dosoftei, cînd transliterarea s-a realizat după original, confruntîndu-se doar cu transcrierea lui I. Bianu). Alte ori, cînd s-au reprodus fragmente după ediţii care folosesc transcrierea interpretativă şi nu transliterarea, s-au menţionat lecţiunile şi variantele întîlnite la alţi editori (vezi cazul fragmentelor din Miron Costin, reproduse după P.P. Panaitescu, cu lecţiunile şi variantele lui Liviu Onu, în note).

Dacă ţinem seamă de dificultăţile legate de editarea textelor de limbă veche românească, se cuvine să relevăm excelentele condiţii grafice — demne de invidiat de către orice filolog — în care a apărut această antologie.

Înaintea fiecărui fragment reprodus se dau cîteva indicaţii referitoare la autor şi operă se fac utile trimiteri bibliografice. Asupra unora dintre ediţiile folosite, se emit aprecieri sau se semnalează rezerve (de ex. : „non accuratamente filologica" despre ediţia lui Mihail Gregorian *Cronicari munteni* ; „ciò non ha mancato di sollevare alcune riserve" despre interpretarea dată literelor ѣ, ъ, ь, и, în ediţia Neculce a academicianului Iorgu Iordan).

În ceea ce priveşte *Glosarul*, socotim că acesta constituie partea discutabilă a antologiei. În el nu apar, în mod surprinzător, termeni ca[4] : **a** prep. „la" (7, 3) : *şi o dède el a lucrători* ; **deluşel** diminutiv de la *deal* (46, 13) : *să-i fie cădzut săgeata într-un deluşel* ; **despus** subst. „stăpînire, putere" (14, 11—12) : *čeu jost spre tot despusul măriei lui* ; **fericat** adj. „fericit" (3, 3) : *fericatu e bărbatul carele nu merse la svatulu necuraţiloru* ; **gadină** subst. „fiară" (8, 3) : *cu gadinele sălbatece m-am muncit* ; **ghigă** subst. „ghioagă" (41, 27) : *venia înaintea lui un turc cu o ghigă lungă de lemn* ; **hitlean** adj. „viclean" (12, 8) : *nu se apropie de tine hitlenii* ; **ispăsenie** subst. „izbăvire" (10, 22) : *şi pre ispăsenia sufletelor* ; **ispovidi** vb. „mărturisi" (12, 29) : *în iad ispovidi-ţi-se-va ţie?* ; **iuboste** subst. „dragoste" (20, 28) : *cîntece de iuboste* ; **neştine** pron. nehot. „oricine" (42, 5) : *nu iaste cu putinţă să ajungă neştine la liniştia mîntuirii* ; **niştotă** subst. „trebuinţă, lipsă" (10, 13—14) : *molitvenic în care sămnt rugăciunile de toate niştotele creştinilor* ; **oraţie** subst. „cuvîntare" (36, 4) : *în toate oraţiile scrise şi zise* ; **pocaanie şi poeaianie** subst. „pocăinţă" (13, 2 ; 21, 14) ; **pominoc** subst. „prinos, dar" (21, 7) ; **priatnic** subst. „prieten" (10, 21) : *binele fraţilor noştri şi priatnicilor noştri* ; **proclet** adj. „afurisită" (19, 23) : *era o muere procletă* ; **săvai** adv. „măcar" (39, 31) : *pentru bani deci săvai că cu greu lucru era să-i împlinească* ; **upovăinţă** subst. „nădejde, speranţă" (12, 1) : *că tu, Doamne, unul spre upovăinţă sălăşuitu-m-ai* ; **vetrele** subst. „pînze" (36, 14) : *căci în toate părţile vetrelele socotelii deşchizînd* ; **voroave** subst. „vorbe, discuţii" (44, 24) : *între unii oameni era voroave tot de rău* ; **zlotaş** subst. „strîngător de dări" (46, 47) : *cu nişte slugi boiereşti ce era zlotaşi*.

În schimb, apar în glosar alţi termeni care, după părerea noastră, puteau să lipsească, deoarece au aceleaşi sensuri de astăzi : *agonisi, birui, cleveti, clopotniţă, creier, cuget, cuvios, glas, holtei, inimos, ostîndi, rudă, slevă, tîlhar, vătăma*.

În înşiruirea cronologică a antologiilor de texte vechi româneşti apărute pînă în prezent (p. LIX), s-a strecurat o eroare : culegerea lui B. Cazacu, *Pagini de limbă şi literatură veche românească* a apărut în 1964, şi nu în 1967, cum se menţionează.

În afara textelor antologice propriu-zise, a notelor şi a glosarului, despre care am vorbit, volumul mai cuprinde o *Introducere* şi un capitol intitulat *Observaţii asupra limbii textelor*, ambele semnate de Alexandru Niculescu.

---

[4] Dăm în continuare termeni care nu apar în glosar, însoţiţi de un scurt citat pentru a evidenţia sensul. În paranteză prima cifră indică numărul textului din antologie, cea de-a doua indicînd rîndul.

Introducerea (p. XV—LI) constituie o succintă dar substanţială expunere, sobră şi elegantă, asupra evoluţiei limbii şi culturii române pînă în secolul al XVIII-lea.

Observaţiile asupra limbii textelor (p. 107—146) cuprind o prezentare descriptivă a faptelor de grafie, fonetică, morfologie şi sintaxă din textele incluse în antologie. Autorul foloseşte în clasificarea materialului elemente din metoda şi terminologia gramaticii structurale (vezi, mai ales, *Sintaxa*, p. 125 şi urm.), cu deliberată prudenţă pentru ,,non allontanarci troppo dalla tradizione e di non creare difficoltà di comprensione". (De altfel, autorul consideră că ,,in una antologia di testi antichi non era opportuno procedere diversamente".)

Prin aceste două capitole (*Introducere* şi *Observaţii asupra limbii textelor*) volumul depăşeşte valoarea unei antologii propriu-zise, devenind un instrument de lucru menit să răspundă necesităţilor studenţilor romanişti de peste hotare. De altfel, fără îndoială că antologia a fost concepută în acest scop şi că apariţia ei la Padova poate fi considerată ca o încununare a activităţii pe care Alexandru Niculescu a depus-o, în calitate de conducător al lectoratului de limba română, la această universitate.

Octombrie 1970

Paul Lăzărescu,
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

Z. E. ALEXANDROVA, *Словарь синономов русского языка*, Moscova, 1968, 600 p.

Studiului sinonimelor i se acordă spaţiu în mai toate manualele şi cursurile de învăţămînt, în special în capitolele destinate stilisticii. Există de asemenea pentru o serie de limbi studii care tratează această problemă sub aspect lingvistic sau literar. Dicţionarele de sinonime, deşi n-au o tradiţie prea bogată, au apărut şi ele în număr din ce în ce mai mare, mai ales în ultimul timp[1].

În privinţa limbii ruse, un dicţionar de sinonime mai cuprinzător, care să răspundă cerinţelor culturale actuale ale cititorilor nu exista pînă la apariţia lucrării ce formează obiectul acestei recenzii[2]. Dicţionarul de sinonime al limbii ruse de Z.E. Alexandrova, apărut la Moscova în Editura ,,Enciclopedia sovietică", în 1968, contribuie într-o mare măsură la remedierea acestei lipse. El conţine circa 9 000 de serii sinonimice şi cuprinde lexicul literar de

---

[1] Iată cîteva titluri : R. de Noter, P. Vuillermar, *Dictionnaire des synonymes*, Paris, 1953 ; Bénac Henri, *Dictionnaire des synonymes*, Paris, 1956, Bar Elvire D., *Dictionnaire des synonymes*, Paris, 1967 ; Buck Carl Darling, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*..., Chicago, 1949 ; Delvin Joseph, *A Dictionary of Synonyms and Antonyms*, New York, 1961 ; Collins Gem, *Dictionary of Synonyms and Antonyms*, Londra şi Glascow, 1964 ; R. B. Favvell, *Dictionary of German Synonyms*, 1966 ; Liuben Nanov, *Българ-ски синонимен речник*, Sofia, 1968.

La noi o încercare mai veche aparţine lui C. Canella, *Vocabular de quateva vorbe synonime*, Bucureşti, 1867. În prezent, un dicţionar de sinonime, elaborat de Gh. Bulgăr se află sub tipar, iar altul, de proporţii mai mari, sub redacţia prof. I. Coteanu, este în curs de elaborare.

[2] Încercări similare au existat în trecut începînd cu D. I. Fonvizin în 1783, continuate apoi în 1818 de P. Kalaidovici. Ulterior a apărut, la mare interval, de N. Abramov, *Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений*, Moscova, 1900. Pe baza acestuia s-au editat dicţionare de sinonime mai ales pentru uzul şcolarilor (V. D. Pavlov-Şişkin şi P. A. Ştefanovski, în 1930 şi 1931, apoi V. N. Klіueva în 1956).

bază al limbii ruse, cele mai răspîndite cuvinte şi expresii populare, cuvinte învechite şi expresii poetice, exceptînd, bineînţeles, terminologia ştiinţifică şi tehnică. Lucrarea este destinată persoanelor care cunosc limba rusă şi stăpînesc în bună măsură normele ei literare. Prin materialul pe care îl cuprinde, precum şi prin modul de prezentare, lucrarea recenzată se adresează unui public foarte larg : scriitori, traducători, ziarişti, profesori, cercetători ştiinţifici, studenţi, elevi etc.

Absenţa dicţionarelor de sinonime este motivată, uneori, prin absenţa sau stadiul încă scăzut al teoriei în domeniul sinonimiei[3]. În studiile teoretice asupra acestei probleme, dimpotrivă, neclarificarea unor aspecte ale sinonimiei se întîmplă să fie dată de teoreticieni pe seama absenţei instrumentelor de lucru, adică a dicţionarelor de sinonime. Această stare de lucruri, la nivelul diferitelor limbi, credem că-şi poate găsi rezolvarea o dată cu dezvoltarea concomitentă a lexicografiei şi lexicologiei, singurele discipline capabile să furnizeze datele necesare pentru soluţionarea problemelor legate de cuvînt. Apariţia dicţionarului de care ne ocupăm are loc în urma unor succese evidente înregistrate de lexicologia sovietică în ultimii 10 ani[4].

Elaborarea acestui dicţionar i-a fost inspirată autoarei de nevoile practice ale activită ţii de traducătoare[5]. În aceste condiţii, extragerea seriilor de sinonime s-a făcut din context, reale şi cuprinde numai cuvintele cu un însemnat grad de echivalenţă. Respectarea acestei reguli care pare foarte simplă, face ca utilizarea unui astfel de dicţionar de sinonime în scopuri practice să fie de mare eficienţă. Tocmai această trăsătură este şi caracteristica de bază a dicţionarului semnat de Z. E. Alexandrova.

Legătura cu contextul real are însă importanţă şi pe plan teoretic. Determinarea structurii sinonimice a limbii pe baza distribuţiei la nivelul textului izvorăşte din criteriul funcţionalităţii. Acest principiu se cuvine a fi înţeles mai elastic : la nivelul unui context minimal, neutru din punct de vedere stilistic, şi la nivelul unui context larg, în care manifestările stilistice sînt esenţiale. Este un mare merit al autoarei care, după părerea noastră, a reuşit să îmbine foarte bine ambele aspecte.

Caracterul practic al *Dicţionarului* este asigurat prin respectarea, pe parcursul întregii lucrări, a două condiţii : pe de o parte, de a alcătui serii sinonimice cît mai bogate şi mai complete, care să ofere posibilităţi cît mai largi de alegere a termenului necesar, iar, pe de altă parte, de a include în fiecare serie sinonimică numai acele cuvinte care într-adevăr pot fi sinonime în contexte reale. Astfel, cuvintele cu o pronunţată nuanţă pieorativă ca : писака, борзописец, бумагомаратель au fost date într-un articol lexicografic separat, împreună cu щелкопер, iar писатель, литератор, автор, сочинитель în alt articol.

Dintr-o privire de ansamblu asupra inventarului unităţilor incluse în *Dicţionar* rezultă un fapt ce socotim că merită a fi subliniat şi anume că autoarea, deşi o practiciană, a alcătuit această lucrare pe baza unei cunoaşteri amănunţite a problemelor sinonimiei, iar succesul i-a fost garantat de unitatea concepţiei care i-a stat la bază.

Cuvintele-titlu ale articolelor lexicografice sînt date în ordine alfabetică. Fiecare cuvînt dintr-o serie sinonimică este dat în lista alfabetică şi separat, însoţit doar de trimitere la seria în care se încadrează. În felul acesta, fiecare cuvînt din *Dicţionar* este inserat de două ori : o dată în seria de sinonime din care face parte şi separat în ordine alfabetică, cu trimitere la seria respectivă.

În alegerea cuvîntului-titlu dintr-o serie de sinonime s-a avut în vedere cuvîntul cu va-oarea cea mai neutră, precum şi posibilitatea cuvintelor de a intra în diverse combinaţii.

---

[3] Vezi introducerea la dicţionar, semnată de L. A. Ceşko, *О синонимах и словаре синонимов русского языка*, p. 3.

[4] Vezi *Словарь современного русского литературного языка*, I—XVII, Moscova—Leningrad, 1951—1967; *Словарь русского языка*, I—IV, Moscova—Leningrad, 1957—1961.

[5] Vezi cuvîntul autoarei la dicţionar, p. 15.

Spre exemplu, dintre cuvintele: животный, низменный, грубый, скотский, низкий, a fost ales, drept cuvînt-titlu низменный.

În dicționarul de care ne ocupăm autoarea a făcut, în general, o bună selecționare și grupare a sinonimelor. Chiar în cazul cuvintelor mai dificile care exprimă noțiuni cu un grad mai mare sau mai mic de generalizare, seria sinonimică este alcătuită din cuvinte de același grad fără a se încălca limitele dintre „gen" și „specie" (vezi articolele lexicografice la cuvintele: человек, сумасшедший, обмануть etc.).

Spre deosebire de alte lucrări similare, în acest dicționar cuvintele nu sînt însoțite de exemple din literatură, care să arate cuvîntul în context, și nici de explicații prea dezvoltate, care să precizeze sensurile sau nuanțele lor. Existența contextului de la care a pornit autoarea se simte la fiecare pas, mai ales din ordinea în care au fost aranjate cuvintele în seria sinonimică. Faptul acesta, așa cum s-a mai arătat, trebuie apreciat pozitiv. Există însă în astfel de cazuri riscul care n-a putut fi evitat nici în lucrarea de față: contextul poate crea în totalitatea lui situații speciale de sinonimie care se destramă cu ușurință la schimbări, care nu privesc neapărat cuvîntul respectiv, ci contextul în întregime. Această situație este de cele mai multe ori cauza introducerii în lanțul sinonimic a unor verigi slabe cum este cazul cuvintelor грамотный și квалифицированный date în seria lui умелый. Pe de altă parte poate numai contextul a determinat-o pe autoare să nu lege între ele seria de sinonime a lui умелый cu cea a lui ловкий de exemplu. Destrămarea lanțului sinonimic se constată mai des la sensurile figurate ale cuvintelor, datorită introducerii în serie a unor sensuri nelexicalizate complet. Sensurile figurate contextuale, reprezentînd de cele mai multe ori figuri de stil singulare, trebuie luate în considerație numai după o analiză foarte atentă. Bunăoară cuvintele пилить și точить date ca sinonime ale lui упрекать sau вытравить ca sinonim al lui уничтожить.

Includerea în dicționar, alături de cuvinte propriu-zise, și a unui număr de locuțiuni și expresii, care se încadrează perfect în seriile sinonimice, este pe deplin justificată. Un strat interesant sub acest aspect îl formează îmbinările cu caracter terminologic sau cuvintele, destul de multe la număr, formate prin prescurtarea părților componente. Excluderea lor din dicționar ar crea un raport fals între diferitele structuri funcționale ale limbii. Cuvintele care alcătuiesc această categorie au apărut în epoci mai mult sau mai puțin diferite sau au la bază izvoare diferite. În ce privește expresiile idiomatice, se știe că, într-un număr mare de cazuri, datorită sudurii perfecte dintre părțile lor componente, echivalarea lor cu un cuvînt în procesul comunicării este un fapt incontestabil. Remarcăm în prezenta lucrare o foarte bună alegere a acestor expresii. Iată unele exemple: выпустить из рук, [мимо рта прошло] la seria lui упустить sau ставить на одну доску, la seria lui уравнивать, apoi лопни мои глаза, отсохни у меня язык (или рука), провались я, побей меня бог etc. la seria lui клясться. S-ar putea eventual reproșa autoarei că lista locuțiunilor și expresiilor care alcătuiesc seriile sinonimice nu este prea bogată. Numărul lor este însă proporționat cu volumul, totuși redus, al Dicționarului, raportat la bogăția lexicală a limbii ruse.

Spre a ajuta pe cititor, autoarea recurge adesea la scurte precizări privind sfera de întrebuințare a cuvîntului, combinațiile în care intră mai frecvent și chiar dă unele norme gramaticale cărora li se supune (spre exemplu, recțiunea unor verbe).

Majoritatea sinonimelor din serii sînt însoțite de asemenea de ample indicații stilistice, care în esență se bazează pe datele extrase din dicționarele explicative ale limbii ruse. În linii generale ele sînt folositoare și includerea lor în număr mare în prezentul dicționar este pozitivă. Cum însă în diverse dicționare aceste indicații stilistice nu se potrivesc între ele în toate cazurile, ele diferind de la un autor la altul, rămîne de dorit ca modul de determinare a coloritului stilistic să aibă la bază unele criterii mai obiective.

Privit în general, Dicționarul recenzat, după părerea noastră, iese din cadrul unei lucrări cu caracter pur practic. Fiind alcătuit pe baza unei concepții bine conturate, și avînd mai

toate rezolvările concrete (care, uneori, prezintă mari dificultăţi), bine soluţionate, el se înscrie ca un succes incontestabil într-un domeniu atît de sensibil ca cel al sinonimiei. Iată de ce apariţia dicţionarului este un fapt îmbucurător atît pentru cei care se folosesc în mod practic de limba rusă, cît şi pentru cercetători.

Octombrie 1970

I. Ciocea,
Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu, 22

HANS ZIKMUND, *Rückläufiges Verzeichnis der Gemeindenamen der Deutschen Demokratischen Republik*, Akademie-Verlag, Berlin, 1970, 133 p.

Printre preocupările de onomastică din R.D.G., remarcabile sub numeroase raporturi în ultimele două decenii [1], figurează şi studiul numelor de localităţi [2]. În acest domeniu a apărut, recent, o lucrare interesantă, de un tip mai puţin obişnuit (în orice caz, în toponimie), consacrată inventarierii, sub formă de index a tergo, a oiconimelor [3] (comonime, polisonime şi urbonime) din Republica Democrată Germană.

Elaborată de Hans Zikmund, sub egida Institutului central de lingvistică al Academiei Germane de Ştiinţe din Berlin, lucrarea — prima de acest fel — înregistrează, pe cîte două coloane, aproape 9 000 de nume de localităţi şi sectoare (raioane) orăşeneşti. În dreptul fiecărui oiconim se specifică, abreviat, districtul şi, în cele mai multe cazuri, indicativul respectiv, de ex. : *Weimar* + *E* (semnul plus arată că este vorba de o comună urbană, iar sigla *E* indică districtul, Erfurt), după care urmează, pe verticală, în ordine alfabetică inversă, *Görmar E 9*, *Geismar E 6*, *Geismar Su 1*, *Wismar* + *R*, *Wismar N 10*, *Horsmar E 9* etc. (exemplele au fost extrase de la p. 97). Indexarea întregului material, după cum ne mărturiseşte autorul (p. 5), a fost efectuată manual, fără ajutorul maşinilor de calcul.

Dicţionarul propriu-zis (p. 9—133) este precedat de o *Introducere* (p. 3—5), din care aflăm despre destinaţia studiului, amănunte privind elaborarea lui etc., şi de *Îndrumări pentru folosirea lucrării* (p. 6—8), în care se arată sursa materialului indexat, se dă o listă de abrevieri (nume de districte, p. 6) şi se fac o serie de precizări asupra ortografierii toponimelor, problemă care, de la o vreme încoace, îl preocupă pe autor în mod special [4].

De pe urma unei astfel de lucrări (ale cărei rezultate, după cum se precizează în *Îndrumări...*, pot fi utilizate de istorici, economişti, statisticieni) are de profitat, înainte de toate, ştiinţa limbii, îndeosebi etimologia şi studiul formării cuvintelor. Se constată, de pildă, că cele mai frecvente finale sînt : *- n* (din categoria celor formate dintr-o singură literă), *-en* (din cele cu două litere), *-dorf* (din cele cu patru litere). Cea de-a doua finală este, după cum se ştie, desinenţă (o întîlnim, după sufixul *-ing(en)* în componenţa unor oiconime ca *Bellingen*, *Hellingen*,

[1] Vezi, în această privinţă : *Aufgaben und Perspektiven der Namenforschung in der Deutschen Demokratischen Republik*, în „Namenkundliche Informationen”, 1969, 15 [Leipzig], p. 1—3 ; E. Eichler, *Aktuelles zur Namenforschung*, ibid., p. 3—5.

[2] Comp., de exemplu : Rudolf Fischer, Ernst Eichler, Horst Neumann, Hans Walther, *Namen deutscher Städte*, Berlin, 1963. Lucrarea a fost recenzată, la noi, de acad. Al. Graur (în SCL XVIII, 1967, 3, p. 359).

[3] Termenii : *oiconime*, adică nume de aşezări omeneşti, în general (oraşe, sate, etc.), resp. *comonime* 'nume de comune rurale', *polisonime* 'nume de comune urbane' şi *urbonime* 'nume de locuri orăşeneşti : pieţe, străzi, cartiere etc.' (în lucrarea de faţă sînt înregistrate, din ultima categorie, numai numele de cartiere sau sectoare urbane) sînt folosiţi, cu deosebire, de cercetătorii cehi, slovaci, în ultima vreme şi de cei sovietici.

[4] Vezi, de ex. : Hans Zikmund, *Wie lange dulden wir noch Schlechtschreibungen wie 'Hohen Neuendorf' und 'Königs Wusterhausen'* ?, în „Sprachpflege”, Leipzig, 1966, 11, p. 225—229.

Mellingen ş.a., în total 85 de nume, sau după sufixul *-ung(en)* : *Kaufungen, Rehungen, Birkungen* ş.a., în total 34 de nume, fără a lua în considerare indicele lor de repetabilitate), iar cea de-a treia finală este un radical, termen secund al compunerii (comp. *Walddorf, Wenddorf, Seedorf* etc., în total peste 1200 nume de localităţi). Formaţiile sufixate şi, mai ales, compusele sînt, aşadar, extrem de frecvente în domeniul acestui tip de toponime (situaţie, proprie, de altfel, şi apelativelor). În afara termenului secund *-dorf 'sat'*, atît de caracteristic numelor germane de comune rurale (*Indexul* nu înregistrează nici un polisonim cu acest morfem), se mai întîlnesc, deseori, rădăcini finale cu sensul 'pîrîu' şi 'munte' : *-bach* (*Fischbach, Hirschbach, Hetschbach* etc.), *-berg* (*Heidberg, Feldberg, Wildberg* etc.) ş.a.

Sub raport etimologic, cîteva finale ne indică originea străină a unor nume, de ex. slavă : *-witz*, al doilea ca frecvenţă după *-dorf* (este, într-o serie de cazuri, sufixul slav *-ovici*, germanizat ; comp., de ex., *Liebertwolkwitz*, în care cel de-al doilea termen, *-wolkwitz*<slav. *Volkovici* 'oamenii lui Volk'[5], sau *Cunnewitz*, cu varianta *Cannewitz*<sorab. sup. * *Koňovic-*, derivat de la *kon'*[6]), *-ow* (<slav *-ov* : *Tornow*<*torn* 'tufăriş' + suf. *-ov*[7]) ş.a.

Cîteva observaţii privind dispunerea toponimelor în *Index*, de care s-ar putea ţine seama la o nouă ediţie a lucrării.

Pentru o mai bună sistematizare a materialului şi, implicit, pentru a uşura consultarea indexului, ar fi utilă introducerea unor capitole, subcapitole şi paragrafe în funcţie de ultima literă (în primul caz), ultimele două litere (în cel de-al doilea caz), ultimele 3 sau 4 litere (în cel de-al treilea caz), procedeu pe care l-a aplicat cu succes A. Juilland, grupînd finalele după foneme[8]. Este de dorit, de asemenea, ca în dreptul fiecărei secţiuni să se specifice indicele de frecvenţă (cîte oiconime apar în fiecare capitol, subcapitol şi paragraf), iar secţiunile să fie reflectate în sumar, facilitînd în acest fel identificarea numelor, fără pierdere de timp, în funcţie de finala lor.

În sfîrşit, ar fi bine ca *Îndrumările pentru folosirea lucrării* să fie completate cu cîteva precizări privind prezentarea, în *Index*, a unor nume. N-am înţeles, de pildă, cum trebuie interpretat faptul că *Waltersdorf*, întîlnit sub forma a trei ,,omonime'', toate în districtul Dresden, are indicele 13, în primele două cazuri, respectiv 16 în ultimul caz (vezi p. 45, coloana a doua). Este neclar, de asemenea, de ce *Gorden* are indicele 1, în timp ce *Dresden* (p. 72, coloana întîi) n-are nici un indice? Tratamentul este, probabil, explicat în lucrarea menţionată la p. 6–7 (*Systematische Verzeichnis der Gemeiden*), dar ce sens are să-l trimitem pe cititor la o sursă pe care, poate, n-o are la îndemînă?

În ciuda acestor observaţii, de detaliu, *Rückläufiges Verzeichnis der Gemeindenamen...* este o lucrare izbutită şi utilă, care ar putea fi folosită ca model pentru indexarea inversă a oiconimelor româneşti.

Septembrie 1970

Victor Vascenco
Facultatea de limbi slave, Bucureşti, Str. Pitar Moş 7–13

[5] Vezi, acum în urmă : *Die deutsche Sprache* (*Kleine Enzyklopädie in zwei Bänden*), zweiter Band, Leipzig, 1970, p. 717 (la p. 639–751 se face o excelentă expunere rezumativă a chestiunilor de onomastică).

[6] Vezi Ernst Eichler und Hans Walther, *Zur altsorbischen Soziotoponymie*, în ,,Siedlung, Burg und Stadt. Studien zu ihren Anfängen'', Berlin, 1969, p. 244.

[7] *Die deutsche Sprache* (*Kleine Enzyklopädie...*)..., p. 717.

[8] Comp. A. Juilland, *Dictionnaire inverse de la langue française*, London — The Hague — Paris, 1965. Vezi şi recenzia publicată de I. A. Mel'čuk, în ,,Voprosy jazykoznanija'', 1966, 6, p. 124.

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii la lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor, autorii sînt rugaţi să respecte următoarele:

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex.:

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE
de
IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat şi va purta semnătura autorului cu ,,bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precedă semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor:

Pentru volume:

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul lucrării (subliniat); c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); d) ediţia (în cifre arabe); e) locul de apariţie (oraşul, în româneşte, la articolele în limbi străine); f) anul apariţiei (nu se pune editura); g) pagina. Ex.: Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste:

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul articolului (subliniat); c) titlul revistei (între ghilimele; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată, iniţialele nu se despart prin punct); d) numerotaţia (volumul, anul, nr.), e) pagina. Ex.: Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129.

Dacă o operă e citată de mai multe ori după prima menţionare se repetă numele autorului, urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex.: Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abreviaţia *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul ,,secol" scris în întregime, Ex.: *în secolul al XV-lea*...

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 de ore. Se vor evita corecturile care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, iar costul modificărilor va fi suportat de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în esclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, Calea Victoriei 194, Bucureşti.

SCL, ANUL XXII, NR. 2, P. 109—232, BUCUREȘTI, 1971

I.P.I — 2039 | 43830 | Lei 20.—

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXII
3
1971

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacţie : Adresse du comité de rédaction :

Bucureşti 22, I. C. Frimu 22, tel. 11.40.30

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită toate manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă.

Abonamentele se primesc la oficiile poştale, la factorii poştali şi la difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile din străinătate se primesc la : **Libri,** *Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti* sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits au comité de rédaction : **I. C. Frimu, 22, Bucureşti, 22, Roumanie.** Les livres et les tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

Prix de l'abonnement annuel (pour 6 fascicules) : £ 2, 1, 0 ; $ 5, — ; FF 25, — ; DM 20, —. Les abonnements doivent etre adressés à **Libri,** *Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie* ou à ses représentants à l'étranger.

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

SUMAR

MISCELLANEA

RECENZII

NOTE BIBLIOGRAFICE

CRONICI

SCL, an XXII, nr. 3, p. 233–347, București, 1971

ION COTEANU

STILUL CA DEVIERE

Una dintre consecinţele încercărilor de definire a stilului ca deviere de la normă este trecerea problemelor din domeniul relaţiilor generale în acela mult mai restrîns al textului sau mesajului. Mesajul este însă manifestarea verbală concretă a stilului, şi nu stilul însuşi. Acesta din urmă trebuie definit ca ansamblul de reguli lingvistice speciale, capabile de a produce texte. Caracterizarea stilului ca deviere, deşi utilă în practică, nu rezolvă conceptele implicate în discuţie.

Concepţia despre stil cu cea mai largă audienţă astăzi printre lingvişti şi critici literari se datorează unui poet, Paul Valéry, care a emis — pare-se prima dată — ideea că exprimarea poetică este totdeauna o abatere de la normele curente ale limbii. În termeni lingvistici, problema a fost pusă în 1939 de cehul Jan Mukařovský, cel mai consecvent teoretician al esteticii limbii, în raportul prezentat de el sub titlul *La langue poétique* la al V-lea Congres internaţional al lingviştilor (Bruxeles, 1939). Comparînd limba poetică după principiile şcolii pragheze cu limba literară, J. Mukařovský observă că „deformările normei lingvistice pe care limba poetică le face foarte des spre a-şi atinge scopul de a concentra atenţia cititorului asupra semnului lingvistic însuşi sînt simţite şi considerate ca deformări ale normei limbii literare" [1]. Ulterior, într-un studiu despre limbajul standard şi limbajul poetic, el stabileşte trei atitudini posibile ale scriitorului faţă de normă: nici o abatere; abateri care dau culoare locală personajelor şi caracterizează situaţiile din text; abateri în înseşi componentele lingvistice ale textului [2].

Stilul ca deviere sau abatere de la normă a intrat însă în atenţia generală de-abia în 1951 prin articolul lui Ch. Bruneau, *La stylistique* [3], în care autorul ia poziţie împotriva stilisticii literare sau neostilisticii, reprezentate de Leo Spitzer, Damaso Alonso şi Helmut Hatzfeld. Concepţia a fost adoptată apoi şi de matematicieni [4], în special de cei spe-

[1] *Vème Congrès International des Linguistes, Rapports*, Bruges (fără an), p. 94, cf. Jan Mukařovský, *Standard and Poetic Language*, în *A Prague School Reader*..., by Paul Garvin, Washington, 1964, p. 22.

[2] Jan Mukařovský, *Standard and Poetic Language*, în *A Prague School Reader*..., by Paul Garvin, Washington, 1964, p. 28.

[3] Ch. Bruneau, *La stylistique*, „Romance Philology", 5, 1951, p. 1—14, cf. idem, *Histoire de la langue française des origines à nos jours*, vol. 13: *L'époque réaliste*: *Fin du romantisme et Parnasse*, Paris, 1953, cf. recenzia lui A. Juilland în „Language", 30, 1954, 2, p. 313—338.

[4] Vezi recenta lucrare a lui S. Marcus, *Poetica matematică*, Bucureşti, 1970 (cu o bună bibliografie a chestiunii).

cializaţi în statistică, pentru că s-au conturat multe modalităţi de descriere cantitativă a structurii mesajului şi, în felul acesta, s-au îngrădit simţitor aprecierile impresioniste. Totodată, intervenţia matematicii a scos la iveală sau a subliniat şi cîteva puncte slabe ale acestei concepţii. Printre ele se numără însăşi noţiunea de normă lingvistică. Devierea fiind corelativă cu norma, se impunea şi se impune încă o definire a acesteia din urmă în aşa fel încît zona de confuzii dintre ea şi deviere să fie cît mai restrînsă, dacă nu chiar eliminată. Devierea, abaterea, deformarea sînt trei denumiri echivalente pentru ceea ce matematicienii consideră v a r i a b i l ă, iar unii lingvişti v a r i a n t ă. Problema stilului se transformă astfel în studiul variabilelor sau variantelor lingvistice şi totul poate lua înfăţişarea unei funcţii matematice. Se insistă din ce în ce mai mult asupra structurii textului, asupra variaţiilor codului prezente în mesaj şi asupra relaţiilor reciproce dintre caracteristicile lingvistice ale mesajului. ,,Orice limbaj — constată Charles E. Osgood [5] — cuprinde caracteristici de două feluri, obligatorii şi variabile la orice nivel al analizei (fonologic, morfologic şi sintactic). Studiul stilului priveşte caracteristicile variabile ale codului''. ,,Stilul — spune la rîndul lui Sol Saporta [6] — va fi descris în termenii relaţiilor reciproce dintre caracteristicile lingvistice, şi nu în termenii unor caracteristici nelingvistice, astfel încît problema adevărului, a intenţiei etc. vor cădea într-un domeniu aparte al analizei literare''. În sfîrşit, după Archibald A. Hill [7], ,,rolul stilisticii ar fi de a reduce domeniul arbitrarului din lingvistică, explicînd cît mai mult posibil din variaţia lingvistică''.

Deşi nu se echivalează în formulele de mai sus în mod expres *variaţia* cu *abaterea*, avem dreptul să presupunem că această echivalenţă există în mintea autorilor citaţi.

Abaterile sînt mult mai numeroase decît norma. De aceea, nu oricare dintre ele reprezintă în mod obligatoriu şi un fapt de stil. Accidente ca *lapsus linguae* sau *lapsus calami* nu intră cu vreun folos în descrierea stilului. Pentru ca abaterile să intereseze stilistica, e nevoie ca ele să fi fost utilizate intenţionat, printr-un act de voinţă. ,,Violarea normei limbajului standard, violarea ei sistematică, e ceea ce face posibilă utilizarea poetică a limbii; în afara acestei posibilităţi nu există —după J. Mukařovský — creaţie poetică ''[8]. Aceeaşi părere o susţine mai tîrziu Ch. Bruneau.

Stilul apare deci ca o deviere generală sau ca o succesiune de devieri conştiente de la normă. ,,Stilul se defineşte — după Ch. E. Osgood —

[5] Charles E. Osgood, *Some Effects of Motivation on Style of Encoding*, în *Style in Language*, ed. Thomas A. Sebeok, Massachusetts, New York and London, 1960, p. 293.

[6] Sol Saporta, *The Application of Linguistics to the Study of Poetic Language*, în *Style in Language*, p. 89.

[7] Archibald A. Hill, *Introduction to linguistic Structures* : *From Sound o Sentence in English*, New York, 1958, p. 408, ap. Richard W. Bailey and Dolores M. Burton, S.N.D., *English Stylistics* : *A Bibliography*, Massachusetts and London, p. 61.

[8] În *Standard and Poetic Language*, *op. cit.*, p. 18.

ca o deviere individuală de la normele valabile pentru situaţiile în care s-a făcut codarea; aceste devieri există în proprietăţile statistice ale caracteristicilor structurale pentru care există diverse grade de alegere în cod"[9].

Introducerea unui act de deliberare în folosirea devierilor readuce în centrul atenţiei pe autorul mesajului ca singurul factor capabil să aleagă şi să organizeze succesiunile de abateri. Mesajul, care, în cadrul teoriei stilului ca alegere, poate fi caracterizat drept o secvenţă de construcţii lingvistice imitate şi de construcţii lingvistice create, devine, în urma constatărilor precedente, o secvenţă de elemente lingvistice normate şi de elemente deviate conştient de la normă. I-am putea spune şi o secvenţă de norme şi de variaţii ale normei redate într-un material de limbă.

Devierile formează adesea domenii largi ale unei limbi. Dacă admitem că limbajul standard întruchipează cel mai bine sistemul de norme, atunci toate graiurile locale apar ca devieri, indiferent dacă şi din punct de vedere istoric lucrurile stau astfel sau nu.

Faţă de limbajul standard, diversele limbaje profesionale, inclusiv argoul, reprezintă devieri. În practică, nu o dată, problema stilului ca abatere se rezolvă prin presupunerea că ideea noastră despre limba standard coincide cu norma şi tot ce nu o respectă este deviere, abatere, deformare sau greşeală. Avînd deci zone întregi de devieri, emiţătorului i s-ar cere numai să se decidă. În realitate, el nu e nici liber, nici capabil să umble prin oricare din aceste zone. Nu este liber, fiindcă el nu compune mesaje pentru mesaje sau pentru sine, ci pentru ceilalţi, şi nu este capabil fiindcă, oricît s-ar strădui, nu ştie şi nici nu poate şti tot ce se află în zonele în care mişună abaterile lingvistice.

Pe lîngă reconsiderarea rolului deţinut de emiţător în procesul de comunicare, a doua consecinţă a definirii stilului ca deviere voită de la normă este limitarea sferei din care se extrag faptele concrete de limbă reprezentînd devieri. Emiţătorul nu are deci drepturi depline cînd îşi selectează abaterile. El nu are asemenea drepturi nici dacă vrea să creeze devieri. E de neconceput, de exemplu, ca un emiţător care se decide să compună un text format numai din devieri create de el însuşi să reuşească vreodată să încropească cea mai mică secvenţă inteligibilă. Nu e deci inutilă precauţia lui Samuel R. Levin de a arăta că rezultatele analizei din care reiese în ce măsură secvenţele sînt sau nu abateri „corespund cu intuiţiile vorbitorului despre aceste secvenţe"[10].

Revenind la corelaţia normă-deviere, constatăm că determinarea fiecăruia din termenii ei implică luarea unei poziţii teoretice. Norma poate fi înţeleasă ca însăşi structura pertinentă a limbii, prin p e r t i n e n t ă denumindu-se calitatea structurii de a se manifesta concret în enunţuri. Ea poate fi însă privită, într-un sens mai larg, dar mai puţin precis, ca totalitatea regulilor de exprimare curentă, standard. Analiza se aprofundează însă numai cînd se caută aspectele gramaticale şi semantice. „O formulă ca *arborele şopteşte* — spune Sol Saporta — nu e gra-

[9] Charles E. Osgood, *loc. cit.*

[10] Samuel R. Levin, *Deviation — Statistical and Determinate — in Poetic Language*, „Lingua", XII, 1963, p. 289.

maticală decît într-un grad general, fiind conformă stereotipului, nume + verb. Numai cînd împărțim numele în animate și inanimate, iar verbele în subclase și stabilim restricții de asociere între anumite nume și anumite verbe, această formulă violează o restricție. Astfel o frază care violează o regulă foarte generală poate fi mai puțin gramaticală decît o frază care violează o regulă mai specifică. Orice exprimare („discours") poate fi deci descrisă în termeni de gramaticalitate"[11].

Caracterul gramatical al unei construcții se judecă în diverse feluri. Fraze ca *piloții carelează elastic* sau *ideile verzi dorm furioase* sînt perfecte din punct de vedere sintactic, morfologic și fonologic, dar încalcă legile curente ale semanticii. În timp ce fonologia, morfologia și sintaxa nu tolerează devieri prea mari, cf. *pilot carelez ieri* sau *idee verzi dormim furios*, semantica le permite. Constatarea e însă veche și banală, căci se știe încă de la neogramatici că morfologia e închisă și rezistentă la inovații, iar sintaxa le îngăduie într-o oarecare măsură, cu deosebire în cadrul topicii. Semantica e deschisă însă tuturor combinațiilor. Gradele de gramaticalitate se află deci în mod normal în raport direct cu însușirile fundamentale ale diviziunilor limbii. O ilustrare instructivă a constatării de mai sus a dat-o Samuel Levin vorbind despre posibilitatea de apariție a unei devieri externe în structura fonologică a unui poem. Condiția era de a se descoperi într-un poem un fonem sau o combinație fonologică inexistente în limba curentă. Cazul fiind rarisim, autorul ne trimite la unele limbi indo-americane, unde, după știința lui, asemenea situații ar putea să apară.

Normele generale, echivalente cu structura pertinentă a limbii, prezintă caracteristici pe care este foarte greu să le schimbăm, să le facem să devieze, exercitînd asupra lor presiuni violente. Ele cristalizează la un nivel abstract o experiență socială de mii de ani. Din cauza aceasta, cele mai multe, dacă nu toate, sînt inviolabile. Astfel, e imposibil ca în limbile indo-europene să se schimbe norma care cere ca sufixul din succesiunea „radical — sufix — desinență" dintr-un cuvînt să apară numai în această formă. Nu putem spune, de exemplu, în loc de *cîntaserăm*, **cîntamrăse*.

Rezistența excepțională a unor norme de structură se datorează și numărului lor relativ mic, ceea ce nu e decît o consecință obligatorie a naturii lor abstracte, căci cu cît căutăm formule lingvistice plasate pe o treaptă mai înaltă de generalizare, cu atît se micșorează și cantitatea lor. Astfel, într-o limbă flexionară, flexiunea este norma cu gradul specific de cea mai înaltă abstractizare. Dincolo de el, nu se mai poate spune despre acea limbă decît că e limbă, nu altceva.

Normele de structură seamănă cu fonemele. Ca și acestea, ele rezultă din reduceri succesive ale situațiilor particulare. Ca și acestea, ele au un conținut logic restrîns la maximum și, drept corolar, o sferă logică foarte întinsă. Potrivit cu gradul lor de abstractizare, ele constituie ierarhii, care se descoperă în concretizări, adică în enunțuri. Spre a avea o imagine clară a tipurilor de devieri, ar trebui mai întîi să dispunem de o gramatică organizată după principiul ierarhiei normelor. E ceea ce

[11] Ap. Jean Cohen, *Structure du language poétique*, Paris, 1966.

se încearcă astăzi prin gramaticile generative şi transformaţionale, dar deocamdată ele sînt încă foarte departe de nevoile stilisticii. Numai cînd vor depăşi faza de analiză a propoziţiilor binare, putem spera de la ele indicaţii stilistice utile.

Cele două modalităţi de înţelegere a normei, ca deprindere uzuală, exprimare standard, cum gîndeşte acest concept J. Mukařovský, şi normă ca relaţie de structură, cum o consideră unii structuralişti, de exemplu cei care raportează devierea la structura *pertinentă* a limbii, în opoziţie probabil cu structura imanentă, nu au satisfăcut necesităţile impuse de definirea stilului ca abatere. S-a încercat atunci îngustarea cîmpului de investigaţii la textele literare, nutrindu-se ideea că se vor descoperi măcar normele poeziei sau ale unui scriitor. „Dacă 'substituim' normei generale norma autorului, fiindcă este un fenomen care poate fi observat în mod direct, această normă a autorului — spune M. Riffaterre — descrisă ca o gramatică, reprezintă ceea ce s-a convenit să se numească *limba* autorului"[12]. În altă formă, admiţînd o abatere medie în ansamblul poemelor, pe care el o numeşte s t i l, şi J. Cohen se referă la ceva foarte asemănător cu norma aşa cum o înţelege M. Riffaterre: „Susţinem — scrie el — cel puţin ca ipoteză de lucru, existenţa în limbajul tuturor poeţilor a unei invariante care trece prin variantele individuale, să zicem un mod de deviere raportat la normă, o regulă imanentă a devierii înseşi". În aceste condiţii, „stilul poetic ar fi abaterea medie a ansamblului poemelor; pornind de la ea ar fi teoretic posibil să se măsoare «raţia cantitativă» de poezie dintr-un anumit poem" [13].

După Samuel Levin, norma este ceea ce rămîne dintr-un poem după ce se elimină devierile plasate pe fondul poemului. „Deci — spune el ilustrînd această idee — dacă într-un poem arhaismele sau cuvintele împrumutate sînt utilizate cu economie, ele pot constitui o deviere internă. Dacă însă umplu poemul, atunci ele ar putea foarte bine să formeze o normă faţă de care termenii standard devin abatere" [14].

Să reţinem deocamdată precizarea lui M. Riffaterre că „norma" autorului poate fi observată direct, remarca lui S. Levin că, în anumite împrejurări, devierea se poate transforma în normă, iar aceasta în deviere. Mai puţin importantă e problema denumirii normei autorului, a invariantei din limbajul poeţilor, căci fie că le spunem stil, fie altfel, aceasta este o simplă problemă de terminologie.

Observarea directă a fenomenelor de limbă dintr-un text sau dintr-o suită de texte ale unui emiţător, prozator sau poet, nu e nici ea satisfăcătoare dacă nu se supune unor reguli. Cea mai simplă modalitate de a le da o formă riguroasă este aplicarea statisticii. În loc să procedeze la întîmplare, observatorul urmăreşte distribuţia fenomenelor, calculează frecvenţa lor etc. Deşi chestiune de metodă, de care ne-am propus să ne ocupăm în altă parte a expunerii noastre, totuşi ne-am permis excepţia de aici ca un moment necesar trecerii la acele definiţii ale stilului care se întemeiază pe structurile statistice ale mesajului.

12 Michael Riffaterre, în „Romance Philology", 14, 1961, 3, p. 217.

13 Jean Cohen, *op. cit.*

14 Samuel R. Levin, *Internal and External Deviation in Poetry*, „Word", 21, 1965, 2, p. 230.

În definitiv, dacă norma poate fi observată direct, de ce nu s-ar exprima rezultatele observației în termeni statistici, care nu fac decît să-i indice mai riguros calitățile? Statistica presupune însă o identificare a faptelor de limbă cu unitățile aritmetice. Exprimarea verbală constituie din punctul ei de vedere succesiuni asemănătoare ca algoritmele. Intră deci în interpretare calculul probabilităților și previzibilitatea, iar limba este identificată cu un cod. De aici derivă remarca lui W. J. Paisley că, de fapt, conceptul de stil ar fi mai bine numit „deprinderi de codare", eventual, adăugăm noi, totalitatea deprinderilor de codare. „Deci, spune autorul citat, caracterul specific al unei opere poate fi definit în termenii unor decizii succesive ale celui care comunică opera, decizii alese de el din repertoriul lui de simboluri [...][15]". După cum se poate constata, „deprinderile de codare", socotite stil de W. J. Paisley, sînt pasibile de a fi echivalate și cu norma autorului.

Proprietățile statistice ale unui text au fost considerate stil de cei mai mulți dintre cei care au adoptat statistica în acest scop. „Orice text gramatical cu sens constă dintr-un anumit material, *vocabularul*, și o serie de proprietăți structurale ale autorului lor, *stilul*.... Scopul cercetării care urmează este de a formula matematic un număr din proprietățile care constituie stilul în așa fel încît aplicarea la un text dat a unui simplu criteriu matematic să permită atribuirea textului unui singur autor într-o anumită perioadă a dezvoltării lui spirituale "[16]. După alții, „stilul unui text este o funcție a ansamblului de procente dintre frecvențele elementelor lui fonologice, gramaticale și lexicale și frecvențele elementelor corespunzătoare dintr-o normă contextuală înrudită" [17]. Autorul ultimei definiții își explică preferințele într-un mod care trebuie cunoscut. „Stilul — spune el — este *ansamblul* de frecvențe ale elementelor lingvistice în două sensuri diferite. Mai întîi, stilul este rezultatul a mai mult decît un element lingvistic. Un cuvînt, de exemplu, nu capătă semnificație într-un text decît prin juxtapunere cu alte cuvinte. Prin urmare, statistica unui element de limbă neraportat la context nu are importanță. În cele din urmă, numai textul mai lung decît o propoziție este implicat în normă. În al doilea rînd, studiul stilului nu trebuie să se limiteze la observații fonologice, morfologice, lexicale sau sintactice, el trebuie să se întemeieze pe observații făcute la diverse nivele (ale limbii)" [18].

În ceea ce ne privește, am vrea să ne oprim, în afară de cele spuse de Nils E. Enkvist despre caracterul de a n s a m b l u (engl. aggregate) al stilului, la faptul că, pentru el, stilul este o *funcție*, și o funcție în adevăratul înțeles al cuvîntului, constituită pe de o parte de ansamblul de frecvențe ale unui text, un termen al funcției, și de ansamblul corespunzător dintr-o normă contextuală înrudită, al doilea termen al funcției. Prin urmare, stilul apare ca un raport, deci e similar cu o mărime varia-

[15] W. J. Paisley, *Identifying the Unknown Comunicator in Painting, Literature, and Music: The Significance of Minor Enconding Habits*, în „The Journal of Communication", XIV, 1964, p. 219 ap. Richard W. Bailey and Dolores M. Burton, S.N.D., *op. cit.*, p. 67.
[16] Wilhelm Fuchs, *On Mathematical Analysis of Style*, în „Biometrika", XXXIX, 1952, 122, ap. Richard W. Bailey and Dolores M. Burton, S.N.D., *op. cit.*,
[17] Nils Erik Enkvist, *On defining Style*, în *Linguistics and Style*, London, 1964, p. 28.
[18] Idem, *ibid.*

bilă dependentă de doi termeni. Această definiţie ni se pare mult mai elegantă şi mai aproape de adevăr decît acelea care identifică stilul cu mesajul, de exemplu decît definiţia lui Bernard Bloch, deseori reluată de cercetători. După B. Bloch „stilul unei comunicări (discourse) este mesajul rezultat din distribuţiile de frecvenţă şi probabilităţile de trecere ale caracteristicilor lui lingvistice, în special cînd ele se deosebesc de aceleaşi caracteristici ale limbii ca un tot[19]".

Printre puţinii cercetători interesaţi de definirea şi clasificarea abaterilor se numără Samuel R. Levin, pe care am mai avut prilejul să-l numim şi pînă aici. După el, devierile sînt de două tipuri : devieri faţă de fondul poemului şi devieri faţă de o sumă de norme din afara poemului. Celor dintîi le spune interne, celorlalte externe. Dintre exemplificările lui am putea reţine : rima, ritmul, aliteraţia, metafora, imaginea, mitul, aşezarea versurilor unul sub altul, ca deviere externă de la practica lingvistică tipografică ; „densitatea" fonologică foarte mare într-un poem, devierea de la limba curentă etc. Mai utile sînt însă reflecţiile autorului asupra devierilor lexicale : „devierea lexicală internă poate să apară pe diverse căi care depind de diversele norme lexicale stabilite într-un poem. Ca să dăm un exemplu, într-un poem în care s-au stabilit norme de exprimare « poetică », devierea poate fi realizată utilizîndu-se o expresie familiară sau dialectală, un clişeu, un termen vulgar sau obscen ş.a.m.d." [20].

Trecerea problemei normă-deviere din domeniul general al limbii în acela al textului, de preferinţă scris şi artistic, limitat în acelaşi timp şi de subiectul cuprins în el, are o importanţă considerabilă, cu toate că, în aparenţă, este numai o fixare a materialului lingvistic, bazată pe convingerea că ceea ce se întîmplă în text se întîmplă şi în limbă. Pînă la un anumit punct, această convingere corespunde cu realitatea. Nu este însă sigur că ea e valabilă în toate situaţiile. Echivalarea microsistemelor, relativ uşor de descoperit într-un text sau un corpus finit, cu macrosistemele dintr-o limbă dată întîmpină, în practică, foarte multe dificultăţi. Dacă e relativ simplu să se facă dovada că sensurile unui cuvînt formează un sistem, dacă se poate arăta, deşi cu ceva mai puţină certitudine, că multe cuvinte se grupează în cîmpuri semantice, nu e încă posibilă demonstrarea organizării sistematice a unui întreg vocabular dat. Această contradicţie pune sub semnul întrebării valoarea generalizărilor extinse la ansamblul limbii în urma analizei unui fragment lingvistic.

Asupra normei unui text, care reprezintă o regulă specială de compunere lingvistică, se exercită o sumedenie de constrîngeri, interne şi externe, logice şi psihologice, culturale, istorice, sociale, individuale. Ele nu apar ca atare în limba luată ca un tot.

Previzibilitatea apariţiei unui termen diferă profund de aceea a unui sufix sau a unei desinenţe şi e una la începutul textului şi alta la sfîrşitul lui. Apariţia neaşteptată a unui element cu previzibilitate mică provoacă, după cum se ştie, surpriza cititorului, surpriză numită cu o

[19] Bernard Bloch, *Linguistic Structure and Linguistic Analysis*, în *Report on the Fourth Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Teaching*, Washington, 1953, p. 42, ap. Nils Erik Enkvist, *op. cit.*

[20] Samuel R. Levin, în „Word", 21, 1965, 2, p. 230.

formulă mai pretențioasă și „frustrarea așteptărilor". „Frustrarea așteptărilor" e o încălcare, o abatere, o deviere, eventual o violare a normei? A cărei norme, a celei zise standard, sau a unei norme de structură? Din cîte s-au arătat mai înainte, violarea normei de structură a limbii este sau pur și simplu imposibilă din partea individului vorbitor sau atît de riscantă încît el renunță foarte repede la ea. Adesea această violare e numai o iluzie. Un poet contemporan, vrînd să găsească o rimă imprevizibilă pentru *bicicletă*, a inventat substantivul *regretă* (*e în toate o regretă*!). Surpriza e, desigur, mare. Dar s-a încălcat vreo normă a limbii române? Între substantivele românești există cîteva care au singular dublu și plural unic, de exemplu *beret*, *beretă*; *fruct*, *fructă* etc. Introducerea lui *regret* printre ele le mărește numărul, cum s-a întîmplat cu 50—60 de ani în urmă cu *fructă*, care a dublat pe *fruct*, dar norma de structură nu s-a modificat. Ca normă, ea nu a fost încălcată. S-a încălcat numai microsistemul gramatical al substantivului *regret*. Am dat acest exemplu pentru că ilustrează o anumită realitate și ne obligă să ne revedem poziția față de teorie.

A doua posibilitate este de a se încălca norma standard. Noțiunea de normă standard trebuie mai întîi clarificată, căci, în ceea ce ne privește, nu credem că se poate ridica o teorie pe un fundament imprecis și, din această cauză, susținem că, pentru definirea normei standard, e nevoie de un studiu amănunțit. Nu putem, de exemplu, să ne rezumăm la impresiile și cunoștințele noastre și nici la reacțiile vorbitorului mediu. Ele sînt foarte utile în faza tatonărilor și a schițării ipotezelor, dar dau aproximații mult prea grosolane pentru o cercetare atît de fină cum este cea stilistică. Norma standard ar trebui interpretată statistic. În acest caz, se pune întrebarea dacă e norma cu frecvența cea mai mare la toți vorbitorii sau norma cu frecvența medie. Dacă, în loc de toți vorbitorii, alegem un grup foarte mare, de exemplu pe toți vorbitorii cultivați, și declarăm standard limba utilizată de ei, cum se face îndeobște, numărul și importanța variațiilor se schimbă și, în unele cazuri, vom constata că standardul e mai mult teoretic.

Previzibilitatea încălcării normei standard, mai bine ar fi să spunem a exprimării standard, este, după cele de mai sus, mult mai mică decît aceea a încălcării normei de structură, pentru că exprimarea standard e o formă concretă de limbă, aleasă în mod mai mult ori mai puțin convențional dintr-o mulțime de alte forme existente paralel (dialecte, graiuri, limbaje speciale), pe cînd norma de structură e abstractă și implicit generală.

Rolul previzibilității, decisiv pentru definirea stilului ca abatere, diferă prin urmare în funcție de situații. De obicei, lucrurile se judecă după capacitatea medie de a prevedea elementele lingvistice dintr-un text, iar capacitatea medie este presupusă de criticul textului, încît și aici intervin multe și variate aproximații, căci, vrînd-nevrînd, criticul trebuie să mimeze înțelegerea cititorului mijlociu, să-și imagineze reacțiile acestuia sau, cum procedează de cele mai multe ori, să compare textul interpretat cu altele cunoscute de el ca să scoată în evidență elementul de surpriză.

Nu am luat în discuție încă estetica abaterii. Ea constituie o constrîngere în plus pentru autorul unui mesaj, căruia nu-i este îngăduită încălcarea fără motiv a normei textului său. Pentru J. Mukařovský devierea se produce pe un fond de limbaj standard : ,,limbajul standard, spune el, este fondul pe care se reflectă deformarea estetică intenționată a limbajului standard" [21]. Orice compoziție are o logică internă și un registru lingvistic minimal. Ambele sînt determinate de destinația mesajului. Schimbarea registrului se pregătește în diverse feluri, mai simplu sau mai complicat, de la întreruperea prin pauză pînă la amestecul neobservat al autorului mesajului printre personajele lui prin vorbire indirectă liberă sau în alt mod. În orice caz, norma aleasă de autorul mesajului, în fapt o suită de reguli de compoziție, nu mai poate fi părăsită pînă cînd o gîndire, un eveniment sau o situație dintre cele avute în vedere nu se încheie într-un fel oarecare. În acest sens, în mesajul considerat ca o secvență de norme și de abateri de la normă realizate în materialul limbii trebuie să se găsească și justificarea abaterilor.

Cînd, de exemplu, un poem începe cu un enunț ca următorul (din care am eliminat cuvîntul final, fiindcă el constituie centrul ilustrări noastre) :

Tare sînt singur, Doamne, și...,

după *și* pot să apară diverse calificări sau acțiuni specifice ființelor umane. Autorul poemului a făcut alegerea dintre adjective :

Tare sînt singur, Doamne, și **pieziș**,

dar sfera semantică nu e nici una dintre cele presupuse de un cititor mediu. Cuvîntul ales de Arghezi face parte dintre adjectivele care se combină în mod obișnuit cu numele de lucruri (*drum pieziș, privire piezișă*). El nu se asociază cu ideea inițială, deși adverbul omonim se află în sfera semantică a calificării unor acțiuni umane (*merge pieziș, se uită pieziș* etc.).

Această slabă previzibilitate captează atenția cititorului făcîndu-l să se întrebe ce vrea să zică poetul cu *pieziș*. Răspunsul vine parțial în versul al doilea :

Tare sînt singur, Doamne, și pieziș,
Copac pribeag, uitat în cîmpie...

Asociat la început cu o ființă (*eu*), *pieziș* se asociază acum și cu numele de lucru *copac*. Ambiguitatea care rezultă de aici este a doua surpriză.

Tot restul poemului se mișcă în această ambiguitate. *Pieziș* joacă în geneza ei mai întîi rolul unui adjectiv imprevizibil, după aceea rolul unui adjectiv adecvat unui nume de lucru. În această ultimă calitate, el se justifică în text. Așadar, caracterul insolit al unui termen din mesaj impune o ,,explicație" în interiorul mesajului însuși, în structura lui semantică. Devierea de la norma standard astfel ,,explicată" nu mai

[21] Jan Mukařovský, *Standard and Poetic Language*, în *A Prague School Reader*, p. 18.

este deviere față de norma mesajului, fiindcă aceasta din urmă funcționează ca un filtru care nu lasă să treacă decît elementele de limbă adecvate mesajului. Există, bineînțeles, și gratuități lingvistice în unele mesaje, ceea ce înseamnă că filtrul nu e bine reglat, fapt lipsit de interes pentru discuția noastră

Se poate vorbi deci de patru feluri de normă : de structură, standard, a autorului și a mesajului, dar nu și de tot atîtea feluri de devieri, căci cele de la norma de structură sînt cvasiimposibile, cele de la norma autorului nu au rațiune (de ce și-ar încălca norma autorul unui mesaj ?), iar cele de la norma mesajului sînt gratuități sau stîngăcii. Singura care permite devieri e norma limbajului standard. Rezultă de aici că, indiferent de numărul și de calitatea devierilor, stilul ca abatere nu este nimic altceva decît o îndepărtare de la limbajul standard. Concluzia e poate prea săracă sau prea sumară, dar alta nu vedem cum s-ar scoate din premisele acestei teorii.

J. Dubois, F. Edeline, J. M. Klinkenberg, P. Minguet, F. Pire și H. Trinon [22] sînt și mai severi cu acest concept. După ce stabilesc definiția stilului ca deviere de la normă, ei constată că, deși are ,,caracter echivoc și în definitiv nefericit'', formula prezintă ,,fecunditate operatorie''. ,,La cel mai înalt nivel de generalitate, spun ei, formula incriminată postulează pur și simplu că există cel puțin două vizări ale limbajului : funcționarea sa ca literatură și ca altă funcție sau ca alte funcții. În cele din urmă, noțiunea este cu totul banală''.

Previzibilitatea, surpriza (frustrarea sau înșelarea așteptărilor) și ambiguitatea nu sînt caracteristici ale stilului, ci modalități tehnice de înțelegere și interpretare a mesajului. Prima atrage atenția asupra felului în care se creează o surpriză în text. Dacă renunțăm la exprimarea ei în cifre, ea se ,,demitizează'', ca să întrebuințăm un cuvînt la modă, devenind banala cauză a oricărei surprize. A doua e binecunoscuta cerință a retoricii clasice de a trezi interesul ascultătorului. Numai ambiguitatea, singura mai consistentă, prezintă avantajul de a îngusta ,,inefabilul'', țărmul spre care se refugiază uneori incapacitatea noastră de a explica arta poeziei.

Oferind posibilități mai precise decît intuiția neorganizată, statistica lingvistică aduce o corectare la acest tablou, dar ea nu știe deocamdată să numere și să calculeze decît foneme, cuvinte, radicali, sufixe și desinențe. Cînd va putea număra și calcula sensuri, ambiguități, devieri certe, foarte probabil că stilistica va avea mult de cîștigat.

Datorită faptului că devierile nu au valoare decît cînd sînt voite și, prin aceasta, justificate, stilul ca abatere de la normă apare ca altă formă a stilului conceput ca adăugarea unei aprecieri la informația de bază cuprinsă într-un enunț, căci, după cum am văzut mai înainte, devierile nu sînt înfrîngeri ale oricărei norme, ci numai ale deprinderilor curente din exprimarea standard. Cînd devierile se găsesc în alte variante ale limbii, introducerea lor în mesaj ar putea să se identifice cu ceea ce consideră adepții stilului ca adaos că reprezintă conținutul emoțional exprimat lingvistic și suprapus peste nucleul comunicării.

[22] *Rhétorique générale*, Paris, 1970, p. 16.

În sfîrșit, din alt punct de vedere, concepția pe care o analizăm aici se apropie pînă la confruntare cu interpretarea stilului ca efect al mesajului asupra receptorului, interpretare susținută de M. Riffaterre. Așa se și explică de ce se ia în considerație atît de insistent caracterul previzibil al structurilor constitutive ale mesajului și de ce termenului s u r p r i z ă i se preferă formulele ,,frustrare'' sau ,,înșelare a așteptărilor''.

E de necontestat însă că teoria stilului ca deviere conține o idee importantă și fructuoasă, chiar dacă, uneori, ea a fost complicată cu o mulțime de amănunte mai mult sau mai puțin semnificative. Valoarea acestei idei ne-o dă foarte bine repunerea problemei în forma ei cea mai simplă : dacă toate mesajele dintr-o anumită limbă ar urma absolut aceleași reguli, atît ca mesaje standard cît și științifice sau poetice, deosebirile formale dintre ele s-ar șterge complet. Același lucru s-ar produce, evident, și cu exprimările individuale. Dar constatările cele mai puțin pretențioase vin în contradicție flagrantă cu ipoteza de mai sus. De aceea, e nevoie mai degrabă de introducerea unei idei de ordine în varietatea atît de complexă a materialului din care sînt alcătuite comunicările concrete decît de sublinierea diferențelor dintre ele. La aceasta servește așa-numita limbă, limbaj sau exprimare standard, colecție de tipare stabile, care îndeplinește rolul de punct fix pentru determinarea mișcării foarte vii a formelor concrete de exprimare. Standardul lingvistic nu este însă decît o construcție mentală. Ea nu apare niciodată ca o succesiune dezvoltată de mesaje, căci nu se vorbește și nici nu se scrie permanent în limbaj standard. Acesta nu ni se înfățișează decît fragmentar, în construcții cu o lungime de cel mult o frază, pe care sintaxa descriptivă le descrie și le clasifică punînd în lumină tiparele lor. Alegerea și combinarea, mai rar, modificarea lor sînt atît de libere încît este exclus ca două persoane să facă aceste trei operații în mod cu totul identic.

Din această perspectivă, stilul ca deviere reprezintă formularea savantă a constatărilor empirice de care am amintit mai înainte, în sensul că, raportat la indivizii vorbitori, el exprimă realitatea diferențelor de comportare lingvistică a acestora pe care o interpretează prin prisma identității unei limbi cu sine însăși în orice fel de manifestare a ei. Numai că această identitate nu se concretizează în întregime în nici o variantă, deci nici în limbajul standard.

Stilul ca deviere este conceput de cele mai multe ori ca un fenomen concret. B. Bloch o spune foarte clar cînd afirmă că ,,stilul unei comunicări este mesajul rezultat din distribuțiile de frecvență [... etc.]'' [23].

Stilul — oricum i-am privi geneza : ca deviere, ca selecție, ca adaosul emoțional al nucleului comunicării, ca expresie a unei funcții — **nu este mesajul.** El este o sumă de proprietăți ale mesajului, suma regulilor pe baza cărora un emițător alege, combină și eventual modifică materialul de limbă disponibil. Mesajul este spațiul lingvistic, materialul care poartă în sine proprietățile amintite. El este prin urmare concretizarea stilului, de unde rezultă că raportul dintre el și stil seamănă cu raportul dintre sistemul limbii și manifestarea lui concretă. Mesajul este un mod de manifes-

[23] Bernard Bloch, *op. cit.*

tare a stilului, ar trebui adăugat însă nu un mod oarecare, ci unicul mod, referindu-ne firește la exprimarea verbală.

Fiind o sumă de reguli pe care le putem descoperi numai în mesaj, stilul interesează mai puțin ca deviere, abatere sau deformare a unei norme, și interesează mai mult ca sistem de reguli raportat la sistemul lingvistic general. Cei care consideră că stilul este totalitatea proprietăților statistice ale unui text au dreptate, dar numai în măsura în care aceste proprietăți pot servi la descoperirea sistemului de reguli ale textului. Descrierea statistică a textului este o etapă, cu atît mai utilă cu cît este mai adecvată sistemului de reguli ale stilului. Dar, se va spune, descrierea statistică nu se poate adapta și nu poate urmări acest sistem pentru bunul motiv că nu e cunoscut. Ne aflăm deci într-un cerc vicios. Fără îndoială că acum așa stau lucrurile, dar să nu uităm că studii statistice care să urmărească un fenomen reieșit dintr-o cercetare intuitivă prealabilă a textelor sînt încă foarte rare. Statistica e un instrument de analiză care trebuie orientat în direcția necesităților, și nu invers.

Nu ne vom declara deci de acord cu Pierre Guiraud cînd spune că stilul este ,,o deviere care se definește cantitativ în raport cu o normă'' [24]. Măsurarea cantitativă a devierii este un element de mare importanță, dar nu constituie decît o adunare de date statistice utile pentru definirea sistemului de reguli de organizare a mesajelor, sistem pe care îl numim stil.

Februarie 1971

Institutul de lingvistică
București 22, I. C. Frimu 22

Résumé

Définir le style comme un écart par rapport à la norme a été une idée des plus captivantes. En effet, elle a crée l'impression que la notion de style, si labile auparavant, était enfin fixée. Il faut cependant reconnaître qu'en tant que concept, le style n'en profite pas beaucoup, car la norme linguistique elle-même, élément décisif de la définition, reste encore insuffisamment précisée. Considérée soit comme fait de structure, soit comme fait d'usage, la norme paraît un point de repère utile, mais sans consistance.

Afin d'y trouver une issue, on a chargé la statistique du texte (ou du message) de résoudre pratiquement le problème de la norme et de l'écart. Il est pourtant risqué de confondre style et texte (ou message).

Le style est, à notre avis, un schéma particulier, un ensemble de règles qui fait naître des textes. C'est pourquoi la définition du style comme écart nous semble difficilement acceptable du point de vue théorique.

[24] P. Guiraud, *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, Paris, 1960, p. 19.

FLORA ŞUTEU

PRELIMINARII LA O ISTORIE STRUCTURALĂ A ORTOGRAFIEI ROMÂNEŞTI

Se propune o metodă de delimitare a invariantelor şi variantelor grafice (grafeme şi alografe) cuprinse în normele de scriere corectă cu alfabetul latin aplicat la limba română.

1. Scrierea este o formă de manifestare a culturii umane strîns legată de limbaj ca facultate omenească de comunicare. Datorită faptului că are un caracter secundar, în raport cu exprimarea orală, ea a reprezentat şi reprezintă încă şi astăzi, pentru mulţi lingvişti, un obiect periferic de cercetare. Totuşi pornindu-se de la observaţia, elementară de altfel, că o bună parte din cercetarea lingvistică se bazează pe fapte de limbă scrisă şi nu vorbită, s-a înţeles acum aproape un secol că interpretarea formei scrise din punctul de vedere al realităţii fonice pe care o acoperă este absolut necesară atît pentru realizarea ediţiilor de text cît şi pentru istoria limbii. Cîteva lucrări relativ recente demonstrează însă existenţa unei noi orientări în acest domeniu, în primul rînd în cadrul şcolilor lingvistice scandinave, americane şi cehe [1]. Scrierea începe să fie luată în considerare ca obiect de studiu lingvistic independent de vorbire şi situat la acelaşi nivel cu ea : ,,In principle a written text is a phenomenon on the same level as a spoken utterance. Both are primary products of lingual activity'' [2].

Aceleaşi drepturi şi le-a cîştigat în cercetarea lingvistică în ultima perioadă şi *ortografia*. Ca sistem convenţional de norme stabilite pentru utilizarea unor semne grafice i s-a recunoscut şi ortografiei dreptul la o ,,analiză internă'' : ,,Il faut donc essayer de décrire l'orthographe indépendamment d'une notation phonétique ou phonématique, examiner dans quelle mesure l'orthographe est conséquente avec elle-même, trouver le système graphématique'' [3].

2. Aderînd la aceste principii teoretice foarte generale, voi încerca, în articolul de faţă, să dau cîteva sugestii pentru o anumită m o d a l i t a t e d e a n a l i z ă a ortografiei româneşti cu litere latine privită în relaţiile ei interne (structurale) de funcţionare. De asemenea voi încerca să schiţez posibilităţile existente pentru aplicarea acestui fel de analiză în cercetarea istorică a sistemului nostru de scriere.

[1] Vezi Andrei Avram, *Sur quelques particularités des systèmes graphématiques*, în ,,Cahiers de linguistique théorique et appliquée'', I, 1962, p. 9–16; V. Hořejší, *Analyse structurale de l'orthographe française*, în ,,Philologia Pragensia'', V, 1962, nr. 4, p. 224–236.

[2] Sture Allén, *Grafematisk analys som grundval för textedering*, Göteborg, 1965, p. 155; vezi şi V. Hořejší, *op. cit.*, p. 226.

[3] Bjarne Westring Christensen, *Phonèmes et graphèmes en français moderne. Quelques réflexions typologiques*, în ,,Acta linguistica Hafniensia'', X, 1967, nr. 2, p. 218.

2.1. Am considerat că o descriere internă a unor relaţii funcţionale se bazează pe determinarea unui inventar de unităţi funcţionale invariante. În ceea ce priveşte procedura de delimitare a acestor unităţi am pornit de la ideea că trebuie să se ţină seama de cele două ipostaze fundamentale sub care apare scrierea ca obiect al cercetării. În cazul în care este vorba de o scriere uzuală ale cărei norme ne sînt necunoscute şi trebuie deduse, procedura de analiză se aseamănă cu cea aplicată în studiul expresiei fonice [4]. Pentru limba română o asemenea procedură a aplicat Andrei Avram la interpretarea grafiei chirilice, avînd însă ca scop nu descrierea sistemului grafic în sine, ci relaţia dintre acest sistem şi cel fonologic [5].

În cazul în care obiectul de cercetare este format dintr-un sistem normativ convenţional cunoscut, procedura de analiză trebuie să se bazeze pe alte mijloace, impuse tocmai de caracterul convenţional al acestui sistem.

Am considerat, în această analiză, regulile ortografice ca un corpus de texte, forme de expresie ale unui sistem normativ implicit, ale cărui relaţii funcţionale se impune să fie determinate după un criteriu unitar. Acest criteriu, esenţial pentru delimitarea unităţilor funcţionale, îl formează trăsătura comună cea mai generală a convenţiei ortografice româneşti în cursul evoluţiei ei.

2.2. Din nenumăratele principii formulate în istoria ortografiei româneşti am căutat să identific pe acela care, în ciuda diferenţelor terminologice, se păstrează constant asigurînd unitatea şi continuitatea sistemului.

Pentru identificarea acestui principiu am utilizat anumite precizări metodologice făcute cu privire la istoria lingvisticii teoretice, domeniu căruia în mod indiscutabil îi aparţin şi principiile ortografice. Deosebit de utilă s-a arătat a fi metoda ,,analizei critice reductive'', aplicată de lingvistul olandez P. A. Verburg în analiza fundamentelor concepţiei lingvistice a lui F. Bopp [6]. Această metodă constă din examinarea cîtorva noţiuni (concepte) centrale cu care operează un anumit cercetător şi în jurul cărora el îşi concentrează cele mai importante mijloace de demonstraţie. Dacă pentru carcaterizarea lui Bopp s-a ales ca concept esenţial conceptul de ,,rădăcină'', pentru ortografiştii români se impune conceptul fundamental de ,,funcţie a literei''. Analiza critică a interpretării şi prezentării acestui concept în lucrările de ortografie românească poate să creeze premisele unei caracterizări obiective a principiilor ortografice promovate şi aplicate de diverşi ortografişti în decursul timpului.

Din această analiză rezultă că, începînd cu primele sisteme ortografice româneşti cu litere latine, semnelor alfabetului le este atribuită, în mod conştient, o dublă funcţie : 1) semne ale sunetelor, 2) semne ale originii acestor sunete.

[4] Bjarne Westring Christensen, *Glossématique, linguistique fonctionelle générative et stratification du langage*, în ,,Word'', 23, 1967, nr. 1–2–3, p. 57.

[5] Andrei Avram, *Contribuţii la interpretarea grafiei primelor texte româneşti*, în SCL, XV, 1964, nr. 1–5, p. 3–135.

[6] P. A. Verburg, *The Background to the Linguistic Conception of Bopp*, în ,,Lingua'', II, 1950, nr. 4, p. 438–468.

Deosebirea dintre principalele curente ortografice ale secolului al XIX-lea este, din acest punct de vedere, o deosebire de formă, şi nu de conţinut, întrucît, cu foarte puţine excepţii, semnele alfabetice astfel concepute au fost acceptate fără nici o ezitare. Deosebirea de formă dintre aceste curente constă în esenţă în natura semnelor ortografice adoptate : 1. semne diacritice ; 2. accente, sau 3. contexte fonetice, dar niciodată din funcţia atribuită literei, deci niciodată din natura semnelor alfabetice. Se pot astfel delimita :

a) Sisteme ortografice care utilizează ca semne ortografice contextele fonetice şi accentele. Din această categorie face parte sistemul creat de Timotei Cipariu [7].

b) sisteme ortografice care adoptă semne diacritice şi accente. Din această categorie face parte sistemul aplicat de Aron Pumnul [8].

c) sisteme ortografice de tip mixt, care îmbină în proporţie aproximativ egală toate cele trei feluri de semne ortografice. Din această categorie face parte sistemul lui Maior [9].

Marea majoritate a sistemelor ortografice aplicate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea aparţin celui de-al treilea tip. Dintr-un spirit eclectic firesc în toate epocile de tranziţie, o dată ce scrierea cu litere latine începe să se aplice cu mai mare consecvenţă, anumite procedee normative sînt adoptate pe baza tradiţiei, uzul grafic devenind decisiv.

În esenţă însă, din punctul de vedere al principiului aplicat, începînd din 1780 pînă astăzi, toate sistemele ortografice păstrează în sistemul lor alfabetic litera cu o dublă funcţie. Cea de-a doua funcţie a literei se completează în unele sisteme ortografice cu anumite elemente aparţinînd teoriei lingvistice raţionaliste a secolului al XIX-lea : reproducerea structurii lexematice şi morfematice a cuvintelor (principiul morfologic). Marcarea literei după criteriul distributiv, contextural, se reduce foarte mult, păstrîndu-se însă totuşi sub denumirea de principiu silabic.

În aceste condiţii se poate spune că de la începutul adoptării alfabetului latin şi pînă astăzi ortografia românească s-a bazat pe *literă, ca unitate minimală de expresie a unei structuri tipologice romanice.*

2.3. Unitatea minimală de expresie a sistemului ortografic românesc cu litere latine — numită g r a f e m — a fost delimitată deci pe baza criteriului echivalenţei cu alfabetul latin-romanic. Din mulţimea de semne alfabetice cuprinse într-un sistem ortografic dat pot fi astfel interpretate ca grafeme acele semne care apar într-o formă identică cu cea existentă în alfabetul latin sau în sistemele alfabetice ale limbilor neolatine, fără a ţine seama de semnele ortografice care le însoţesc (accente, semne diacritice sau mărci distributive). Sistemul ortografic românesc actual se bazează deci pe un inventar de grafeme care nu coincide decît parţial cu ceea ce în mod curent poartă denumirea de alfabet.

[7] Timotei Cipariu, *Ekstrakt de orthografie cu litere latinesci*, Blaj, 1841.

[8] Aron Pumnul, *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen*, von..., Wien, 1864.

[9] Petru Maior, *Orthographia Romana, sive Latino-Valachica una cum clavi quae penetralia originationis vocum reserantur*, Buda, 1819.

Literele alfabetului *a* şi *ă* nu reprezintă decît elemente variante — alografe — a două grafeme marcate ≪a—≫ şi ≪a+≫[10]. Segmentele grafice numite în *Îndreptarul ortografic* actual[11] grupurile de litere *ch* şi *gh* reprezintă în sistemul grafematic al ortografiei actuale grafeme compuse de asemenea marcate, printr-o marcă distributivă constantă; <ch+ +*e*> şi <gh+*e*> sînt alografe ale grafemelor ≪gh+≫ şi ≪ch+≫, care nu au perechi marcate cu zero. Aceasta este expresia formalizată, în conformitate cu principiile analizei de faţă, a ceea ce în îndreptarul amintit se exprimă prin regula: „grupurile de litere *ch*, *gh* (urmate de *e*, *i*) redau cîte un singur sunet, *k'* *ǵ* : *cheamă*. *gheată*"[12].

2.4. Descrierea inventarului de grafeme prin stabilirea realizării lor ca alografe în scriere, pe baza normelor aplicate, nu este pur şi simplu o formalizare a unor reguli fixate. Ea este o interpretare schematică şi abstractă a unor norme formulate, în îndreptar, adeseori lacunar sau eronat. Întrucît nici un sistem ortografic pînă astăzi nu s-a descris ca sistem grafic pur, această descriere îşi propune să obţină tocmai ceea ce normele ortografice prin tipurile de corespondenţă stabilite şi prin modul lor limitat şi inconsecvent de a formula anumite reguli nu lasă să se întrevadă, adică sistemul grafematic real al normelor.

Dacă se analizează în continuare, din acelaşi punct de vedere, normele ortografice expuse în îndreptarul actual se constată, de exemplu, că în formularea regulilor s-a omis descrierea a două grafeme ≪c+≫ şi ≪g+≫ din cuvinte scrise *car, crac, cer* sau *gemă, gumă, glumă*. Nemenţionarea expresă a acestor grafeme şi includerea lor sub forma tradiţională a literelor *c* şi *g* din alfabet nu provoacă pentru aplicarea actualelor norme nici o dificultate. Pentru descrierea formalizată a sistemului, existenţa acestor grafeme nu poate fi dedusă însă cîtă vreme nu se face apel la fapte externe, legate de sistemul ortografic tradiţional. Pentru a stabili inventarul complet, aceste informaţii sînt absolut necesare. În cazul luat de exemplu, interpretarea este simplă, întrucît se ştie, fiind vorba de un îndreptar contemporan, că segmentele grafice *g* + *e*/*i* sau *c* + *e*/*i* formează un grup funcţional diferit de segmentele *g* + *k*/*a* sau *c* + *k*/*a*, segmente pe care, pînă în 1953, le-au descris printr-o regulă ortografică toate sistemele normative. În cazul în care nu ar fi vorba de un îndreptar contemporan, existenţa acestor grafeme ar trebui dedusă, în limita posibilităţilor, pe baza altor norme existente sau a exemplelor de cuvinte date. Evident în cazurile în care această deducţie nu poate fi făcută, inventarul de grafeme se limitează la ceea ce normele cuprinse în corpusul de texte oferă spre delimitare.

2.5. Cu inventarul de grafeme astfel stabilit se poate trece la analiza valorilor atribuite în lucrările normative literelor alfabetului, valori din care

[10] Semnele convenţionale ale descrierii sînt următoarele: ≪ ≫ = grafeme; ≪ — ≫ = = marcă 0 care apare la un grafem marcat negativ; < + > = marcă pozitivă, care apare la nivelul alografelor, prin accente, semne diacritice şi mărci distributive; < > alografe; # = = pauză grafică — spaţiu alb; / = mărci distributive variabile; + = legătură la stînga sau la dreapta; <[ ]> = marcă distributivă realizată prin context fonetic explicit; cu litere cursive, marcă distributivă realizată prin context fonetic simbolizat, *v* = vocală, *k* = consoană, *a* = = vocală nepalatală; *n* = poziţia nazală, *e* = vocală palatală.

[11] *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Bucureşti, 1965.

[12] *Ibidem*, p. 6.

se poate deduce caracterul monovalent sau plurivalent al grafemelor, exprimat în normele de scriere prin alografe.

≪a—≫ care apare în normele de scriere cu alograful <a > a fost totdeauna monovalent, în timp ce ≪a+≫ a fost în tot cursul istoriei ortografiei, pînă în 1953, plurivalent. Din 1953 și pînă astăzi ≪a+≫ a rămas monovalent. În 1965 cînd s-a reintrodus litera *â* în cuvîntul *român*, caracterul monovalent al grafemului nu trebuie să considerăm că s-a modificat, întrucît utilizarea unei litere numai în anumite cuvinte sau familii de cuvinte este un fapt de scriere care nu aparține sistemului grafematic propriu-zis.

3. Pentru exemplificarea metodei de analiză voi da în continuare inventarul de grafeme cu alografele corespunzătoare a două sisteme ortografice cu litere latine stabilite la un interval de aproximativ un secol. Primul este sistemul aprobat, pentru Țara Românească, de Eforia Școalelor la 23 octombrie 1858 [13], iar al doilea este cel actual, aplicat începînd cu luna aprilie 1954 [14].

3.1. În primul sistem ortografic inventarul de grafeme este următorul:

simple nemarcate:

≪b≫, ≪f≫, ≪h≫, ≪j≫, ≪l≫, ≪m≫, ≪n≫, ≪p≫, ≪r≫, ≪v≫, ≪z≫

simple marcate negativ:

≪a—≫ ≪d—≫ ≪e—≫ ≪i—≫ ≪o—≫ ≪s—≫ ≪t—≫ ≪u—≫

simple marcate pozitiv:

≪a+≫ ≪c+≫ ≪d+≫ ≪e+≫ ≪g+≫ ≪i+≫ ≪o+≫ ≪s+≫ ≪t+≫ ≪u+≫

compuse nemarcate:

nu există

compuse marcate negativ:

≪ch—≫

compuse marcate pozitiv:

≪ch+≫ ≪gh+≫ ≪sc+≫

În seria grafemelor simple nemarcate precum și în seria celor marcate negativ, a l o g r a f e l e sînt identice cu grafemul.

< b > <f > etc.
< a > <e > etc.
<ch >

În seria grafemelor marcate pozitiv situația este ceva mai complicată, întrucît realizarea invariantei ca variantă se face prin adaosul unui semn ortografic:

1. ≪a+≫ < ă> <â > <ă+*n* > <â+*n* >
2. ≪c+≫ <c+*e* > <c+*k*/*a* >
3. ≪d+≫ <ḑ >
4. ≪e+≫ <é > <ĕ > <ê > <ĕ+*n* > <ê+*n* > <e[+a]# >
5. ≪g+≫ <g+*e* > <g+*k*/*a* >
6. ≪i +≫ < ĭ > <î>
7. ≪o+≫ <ó >

[13] *Alphabetulu adoptatu de Comissiunea Gimnasiale și approbatu de Eforia Scólelor prin jurnalulu de 23 octobre 1858.*

[14] *Îndreptar ortografic...*, 1965.

8. ≪s+≫ <ş > <s[+t]>
9. ≪t+≫ <ţ>
10. ≪u+≫ <ŭ>
11. ≪gh+≫ <gh+*e*>
12. ≪sc+≫ <sc+*e*> <sc+*k/a*>

Întregul inventar stabilit se bazează pe interpretarea, din punctul de vedere al principiului formulat mai sus (vezi **2.3.**), a tablei sinoptice şi a regulilor ortografice cuprinse în lucrarea normativă amintită.

3.2. În ceea ce priveşte sistemul ortografic actual voi da în continuare numai deosebirile existente în inventarul de grafeme. Grafemele simple nemarcate sînt mai numeroase. Pe lîngă cele cuprinse în inventarul de la 1858, apar astăzi şi ≪c≫, ≪d≫ ≪e≫, ≪g≫[15], ≪k≫, ≪o≫, ≪x≫.

Grafemele simple marcate negativ se reduc la 5, prin eliminarea lui ≪d−≫ ≪e−≫ şi ≪o−≫, iar cele marcate pozitiv se reduc la acelaşi număr prin eliminarea lui ≪d+≫ (adică < ḍ>), a lui ≪e+≫ (adică a lui é), a lui ≪o+≫ (adică <ó >) şi prin omiterea lui ≪c+≫ şi ≪g+≫, pe care în realitate sistemul ortografic actual le păstrează în uz, uitînd însă să le numească.

În sfîrşit grafemele compuse marcate negativ dispar, întrucît ≪ch−≫ folosit la 1858, în orice context *chor, chimie,* există astăzi numai ca grafem marcat pozitiv ≪ch+≫ avînd ca alograf numai pe <ch+*e*> în cuvinte ca *chem, chiar, chimie.*

Modul insuficient de clar în care sînt formulate normele în actualul îndreptar ortografic rezultă şi din regula cuprinsă în § 71, regulă care are directă legătură cu grafemul compus ≪ch−≫. Deşi acest grafem aparţine exlusiv sistemelor ortografice anterioare anului 1953, actualul îndreptar îl pune în discuţie în virtutea unei tradiţii. În acest paragraf se afirmă : ,,Se scrie şi se pronunţă *h,* nu *ch,* în cuvintele *arheolog, arhitect, psiholog, tehnic*''[16]. Despre pronunţarea grupului *ch* se afirmă însă ceva mai înainte, în cadrul § 1 că ,,(urmat de *e, i*) redă cîte un singur sunet *k*''[17]. Dacă raportăm prima regulă la cea de-a doua putem înţelege că în *psiholog* s-a pronunţat o dată *k,* întrucît în actualul sistem *ch* este determinat exclusiv prin această valoare, iar precizarea ,,urmat de *e, i*'', fiind pusă în paranteză, dă impresia unei caracterizări facultative. Apariţia lui *ch* în acest paragraf se explică prin faptul că în trecut acest grup avea şi valoarea [h]. În felul aceasta, § 71 reprezintă unul din cazurile în care, în lipsa unei analize coerente a normelor de scriere şi a valorilor realizate prin ele, se operează cu termeni ambigui.

Grafemele compuse marcate pozitiv sînt, conform normelor cuprinse în îndreptar, tot două : ≪ch+≫ şi ≪gh+≫ cu alografele <ch+*e*> şi <gh+*e*>. Existenţa unor grafeme compuse ≪chi +≫ sau ≪ci+≫ cu

[15] Cu privire la cauzele apariţiei eronate a acestor grafeme ≪c≫ şi ≪g≫ ca simple nemarcate, vezi cele spuse la **2.4.**

[16] Nicăieri în îndreptar nu este explicată valoarea acestui semn fonetic, pe care nespecialiştii nu-l cunosc.

[17] *Îndreptar ortografic...,* 1965, p. 15.

alografele <chi#> sau <ci#> în cuvinte ca *ochi, voci,* nu poate fi dedusă din normele cuprinse în lucrare.

3.3. Ambele sisteme ortografice examinate se dovedesc a fi sisteme de tip mixt, cu semne ortografice formate din accente <â>, semne diacritice <ă> și mărci distributive <ch+*e*>. Aceasta este caracteristica generală a sistemelor care au fost adoptate în scrierea uzuală românească după 1860, în Principatele Unite, mai întîi, și aproximativ în jurul anului 1880 și în celelalte provincii românești. Prin sinteza de forme grafice realizată în normele lor, ele îndeplineau o condiție esențială : împăcau opiniile divergente, fără să contrarieze spiritele tradiționaliste.

3.4. Stabilirea anumitor trăsături definitorii de natură formală aparținînd diferitelor sisteme ortografice — *procedeu* pe care l-am putea numi *de tipizare* — trebuie să permită introducerea unei ordini schematice absolut necesare pentru o descriere exhaustivă a normelor de scriere aplicate. Cu ajutorul sistemelor astfel tipizate se va putea urmări aplicarea și interferența normelor în scrierea uzuală. Trăsăturile tipice pot fi exprimate la nivelul grafemelor, dar este absolut indispensabilă descrierea lor și prin alografe.

Completarea procedurii de tipizare o reprezintă determinarea valorii atribuite în sistemele ortografice diferitelor grafeme prin alografele lor. Caracterul monovalent sau plurivalent al acestora va reprezenta un alt mod de clasificare a sistemelor ortografice, determinînd o viziune completă asupra pronunțării literare în ultimul secol.

4. Expunerea succintă a modalității de analiză structurală funcțională a ortografiei românești este desigur susceptibilă de îmbunătățiri și completări. Pentru o istorie completă a ortografiei se impune, în primul rînd, descoperirea celui mai adecvat criteriu de delimitare a unităților funcționale din scrierea cu litere chirilice și din cea reprezentată prin alfabetele de tranziție. De asemenea, pentru a oferi un cadru cît mai larg de aplicare a rezultatelor obținute într-o astfel de analiză a evoluției sistemelor normative de scriere, se impune stabilirea unei anumite metode de interpretare a valorilor semnelor grafice în scrierea uzuală, în strînsă legătură cu sistemele grafematice delimitate. Acestea sînt numai două dintre obiectivele care vor trebui rezolvate în viitor pentru obținerea tuturor premiselor metodologice necesare unei exacte istorii structurale a ortografiei.

Neoferind soluții complete și definitive, rîndurile de mai sus urmăresc, în primul rînd, să trezească interesul pentru rezolvarea problemelor pe care o asemenea lucrare le pune. Aceasta întrucît este neîndoielnic faptul că elaborarea unei astfel de lucrări ar prezenta un mare interes, nu numai pentru istoria culturii românești în general, ci și pentru lingvistica aplicată în special, în procesul de raționalizare a predării scrierii și mai ales a pronunțării corecte. Ea ar contribui, în aceeași măsură, și la stabilirea unor principii definitive de editare a textelor literare și la înțelegerea deplină a evoluției limbii române literare.

Februarie 1971

Institutul de lingvistică
București 22, I. C. Frimu 22

Zusammenfassung

Der Aufsatz wurde z.T. während meines Studienaufenthaltes als Stipendiat der Alexander von Humboldt Stiftung, in der BR Deutschland ausgearbeitet. Er versucht, die wesentlichsten Elemente einer strukturellen Beschreibung der rumänischen Schrift mit lateinischen Buchstaben darzustellen. Diese Beschreibung stützt sich auf die Ansicht vor allem der skandinawischen, teilweise auch der amerikanischen und tschechischen Schulen, wonach die Schrift als selbstständiges, unabhängig von der Aussprache behandeltes Objekt der Sprachwissenschaft angenommen werden kann. Dementsprechend schlägt der Aufsatz folgende Prinzipien und Modalitäten vor:

1. Die Rechtschreibungsregeln müssen in ihren inneren Funktionsbeziehungen untersucht werden, indem das Inventar der graphonomischen Funktionselemente dargestellt wird.

2. Um das Kriterium der Abgrenzung dieser Funktionselemente festzustellen, wurde die theoretische Grundlage der rumänischen Rechtschreibunsregeln untersucht und die Äquivalenz zwischen den rumänischen und lateinisch-romanischen Buchstaben als allgemeines Prinzip hervorgehoben.

3. Die Funktionselemente werden *Grapheme* genannt und als abstrakte Einheiten der Rechtschreibung aufgrund der Formänlichkeit von Buchstaben betrachtet, wobei die Rechtschreibungszeichen außeracht gelassen werden, z.B. *â*, *ă* stellen ein einziges Graphem ≪a+≫ dar.

4. Mit Hilfe der Rechtschreibezeichen — Akzente, diakritische Zeichen und Distributionsmerkmale — werden die *Allographen* als konkrete Einheiten der Schrift abgegrenzt und zugleich als Realisierungen von Graphemen betrachtet: z. B. *ce*, in einem Wort wie *cer* „Himmel", stellt als *Allograph* < c + *e*> ein Graphem ≪ c +≫ dar; +*e* in diesem Fall kommt als Distributionsmerkmal vor.

5. Aufgrund dieser Inventare können die rumänischen Rechtschreibunssysteme bei einem aufeinanderfolgendem Vergleich diachronisch betrachtet werden.

Der Aufsatz bringt als Beispiel die Beschreibung zweier verschiedener Rechtschreibungssysteme: eines Systems aus dem Jahre 1858 und des heutigen offiziellen Rechtschreibesystems.

Als künftige Aufgaben hebt der Aufstaz die Notwendigkeit hervor, die kyrillische Rechtschreibung und die phonetischen Werte der Buchstaben einer näheren Untersuchung zu unterziehen.

MARIUS SALA

PRINCIPII DE ELABORARE A UNEI INTRODUCERI ÎN SPANIOLA AMERICANĂ

O descriere amănunțită a spaniolei americane trebuie să conțină aprecieri calitative asupra materialului, diferențiind faptele de inventar de cele de distribuție și să sublinieze răspîndirea lor diatopică, diastratică și diacronică.

1. Stadiul actual al problemei. Necesitatea alcătuirii unei sinteze

Spaniola vorbită pe teritoriul continentului american, pe care o numim pe scurt spaniola americană, nu are o lucrare de sinteză în care să-i fie expuse caracteristicile. Singura contribuție de acest fel, consacrată exclusiv prezentării particularităților diferitelor variante ale spaniolei din Hispanoamerica, este cartea lui M. L. Wagner (*Lingue e dialetti dell'America spagnola*), publicată la Florența în urmă cu peste două decenii (1949) și care se bazează pe cercetările, puțin numeroase, apărute pînă la acea dată. Capitole de sinteză consacrate spaniolei din continentul american găsim și în unele manuale, cum sînt manualele lui A. Zamora Vicente (*Dialectología española*, ed. II, Madrid, 1967, p. 378 — 447) și Rafaél Lapesa (*Historia de la lengua española*, ed. V, Madrid, 1959, p. 341 — 364). Acad. Iorgu Iordan a ținut la Universitatea București o serie de cursuri speciale consacrate spaniolei americane.

Absența unei sinteze pentru spaniola americană este cu atît mai evidentă cu cît în ultimul timp numărul lucrărilor consacrate diferitelor aspecte ale spaniolei americane este în continuă creștere. Au apărut studii despre repartiția geografică a unui fenomen sau grup de fenomene, monografii dedicate unei anumite regiuni, dicționare de regionalisme sau de indigenisme etc., etc. O analiză a lucrărilor consacrate spaniolei americane apărute în ultimele două decenii a făcut Juan M. Lope Blanch în volumul al IV-lea din *Current Trends in Linquistics* (Haga, 1968, p. 106 — 157). O traducere spaniolă a acestei analize a apărut în volum separat *El español de América*, Madrid, 1968, 150 p. În aceste condiții, necesitatea alcătuirii unei lucrări de sinteză consacrată domeniului aici în discuție se face din ce în ce mai simțită.

Pornind de la aceste constatări, la sectorul de limbi romanice de la Institutul de lingvistică din București am inițiat o astfel de sinteză a cunoștințelor achiziționate pînă în prezent asupra spaniolei americane. Principiile care stau la baza întocmirii planului acestei lucrări sînt expuse în cele ce urmează.

2. Caracteristicile studiilor de spaniolă americană publicate pînă în prezent

2.1. Studiile de spaniolă americană se caracterizează printr-o mare varietate de teme, tratate cu metode diferite (de remarcat că în ultimul timp au apărut şi o serie de analize moderne ale diferitelor variante ale spaniolei americane). Alături de studiile datorate unor lingvişti există numeroase lucrări elaborate de persoane cu o pregătire filologică redusă, în care cine se ocupă de această variantă a spaniolei poate găsi uneori un material reinterpretabil.

2.2. Cea mai mare parte a lucrărilor de care ne ocupăm prezintă, la fel cu alte lucrări de dialectologie romanică, numai deosebirile faţă de spaniola peninsulară standard. În stabilirea inventarului de caracteristici ale spaniolei din America nu se ţine seama şi de fenomenele existente atît în variantele spaniolei din Hispanoamerica, cît şi în spaniola peninsulară standard.

2.3. Trebuie să subliniem, aşa cum au făcut în timpul din urmă şi alţi cercetători (J. P. Rona, J. Lope Blanch etc.), că de cele mai multe ori în studiile consacrate spaniolei din America nu se fac precizări „calitative" asupra locului pe care îl ocupă particularităţile deosebitoare în cadrul structurii generale a diverselor variante ale spaniolei americane. Adesea sînt date sub forma unor liste o serie de particularităţi fonetice, morfologice sau lexicale, fără să ştim dacă sunetele sau fonemele, formele, cuvintele sau sensurile respective sînt unice sau dacă, din contra, ele reprezintă numai una dintre modalităţile de exprimare a unei relaţii sau a unei noţiuni etc. În cazul cînd există mai multe sunete sau foneme, forme, cuvinte sau sensuri nu cunoaştem prea multe lucruri cu privire la d i s t r i b u ţ i a lor, adică la raporturile cu variantele sinonime sau analoge. Cu atît mai mult nu ştim dacă această distribuţie este în funcţie de anumite nivele sociale, de generaţie sau chiar de sex.

3. Principiile de alcătuire a introducerii

3.1. Pentru prezentarea faptelor din spaniola americană am luat ca punct de referinţă spaniola peninsulară standard. Alegerea acestei variante a spaniolei a fost determinată de faptul că ea este varianta cea mai bine cunoscută şi cea mai detaliat descrisă: lucrări de ansamblu ori de amănunt dau descrieri ale aspectului ei actual cu referiri la deosebirile diatopice (= geografice), diastratice (= nivele sociale) şi diacronice.

3.2. Autorii lucrării îşi propun să dea o imagine clară a răspîndirii fenomenelor din spaniola americană inexistente în spaniola peninsulară standard şi nu o caracterizare a spaniolei americane ca o unitate dialectală opusă spaniolei peninsulare, fiindcă în stadiul actual al cercetării nu avem o prezentare a faptelor comune spaniolei peninsulare standard şi diferitelor variante ale spaniolei americane. Pentru a da o caracterizare a unei unităţi dialectale considerăm, la fel cu J. P. Rona (*¿ Qué es un americanismo?*, în *El Simposio de México. Enero de 1969*.

Actas, informes y comunicaciones, México, 1969, p. 138), că este necesară și cunoașterea faptelor comune acelei unități și unității cu care este comparată (în cazul nostru trebuie să cunoaștem și faptele comune spaniolei americane și spaniolei peninsulare standard). Autorii nu își propun să dea o caracterizare a unei unități dialectale care să se numească spaniola americană și pentru motivul că nu există nici un singur fapt care să fie general în America și să nu se întîlnească în nici o parte din Spania (cf. Rona, *op. cit.*, p. 147–148).

3.3. În prezentarea trăsăturilor caracteristice ale spaniolei americane ne bazăm în primul rînd pe bibliografia existentă; pentru cunoașterea unor aspecte ale lexicului am inițiat o anchetă specială (vezi 3.4.2.). Materialul oferit de bibliografie va fi de cele mai multe ori reinterpretat în așa fel încît el să fie util la această nouă prezentare a spaniolei americane. Evident că vor rămîne o serie de aspecte neatinse, care nu pot fi cunoscute decît după o cercetare specială. Idealul de adunare a materialului, reprezentat de proiectul de studiere a vorbirii culte din principalele orașe ale Hispanoamericii și ale Peninsulei Iberice (chestionar unic și amplu, număr mare de informatori etc.), practic nu este realizat (rezultatele anchetei proiectului amintit, PILEI, care sînt prevăzute să devină publice în 1975, vor da numai norma din cîteva orașe hispanoamericane — v. Juan M. Lope Blanch, *El Simposio de México* cit., p. 229). Am preferat însă să lăsăm (și chiar am menționat acest lucru) o serie de pete albe, care reprezintă domeniile necercetate, decît să abandonăm ideea întocmirii lucrării aici în discuție. Insistăm asupra acestui ultim fapt, fiindcă el reprezintă una dintre trăsăturile caracteristice ale lucrării. Autorii consideră că această introducere va avea un caracter deschis oricăror completări ulterioare și va reprezenta chiar un îndemn la noi cercetări asupra unor aspecte mai puțin cunoscute sau chiar necercetate.

3.4. În prezentarea diferitelor deosebiri dintre variantele spaniolei americane și spaniolei peninsulare standard vom face nu numai aprecieri de ordin c a n t i t a t i v, așa cum s-au făcut pînă acum, ci vom încerca să facem și aprecieri de ordin c a l i t a t i v.

3.4.1. În primul rînd, vom căuta să facem distincție între faptele de inventar și faptele de distribuție, considerîndu-le pe primele mai importante.

3.4.2. În al doilea rînd, vom preciza, ori de cîte ori vom avea posibilitatea, care este răspîndirea diatopică, diastratică și diacronică a deosebirilor dintre spaniola americană și spaniola peninsulară standard. Pentru lexic, unde de cele mai multe ori pînă acum s-au dat numai liste de regionalisme, arhaisme sau indigenisme, ceea ce nu redă fidel realitatea lingvistică hispanoamericană (de multe ori aceste cuvinte aparțin numai nivelului popular dintr-o anumită regiune sau localitate), am inițiat, cu ocazia celui de-al II-lea Congres internațional pentru predarea limbii spaniole (Madrid, 25 ianuarie-3 februarie 1971), o anchetă specială privind repartiția unui număr de 280 de serii sinonimice din spaniola americană. Rezultatele pe care le așteptăm ne vor permite să prezentăm o serie de aspecte necercetate pînă în prezent (în primul rînd problema distribuției sinonimelor în spaniola americană).

3.5. În explicarea deosebirilor dintre spaniola americană și spaniola peninsulară standard vom apela în primul rînd la situația din întreg

domeniul spaniol şi la tendinţele evolutive manifestate în cursul istoriei limbii spaniole şi numai după aceea la explicaţiile prin factori externi (substrat etc.). Cu ajutorul unor reprezentări grafice, care vor fi folosite ca mijloace auxiliare de lucru, vom avea repartiţia diatopică, diastratică şi diacronică a fiecărui fenomen atît în spaniola americană, cît şi în diversele variante ale spaniolei peninsulare. Atunci cînd un fenomen din spaniola americană care nu există în spaniola peninsulară standard apare în una dintre variantele spaniolei peninsulare, îl vom explica în primul rînd în legătură cu situaţia din aceste variante ale spaniolei peninsulare. În această privinţă vom urma drumul deschis, în urmă cu mai bine de trei decenii, de Amado Alonso, care a combătut teoria ,,substratistă'' a lui Lenz, arătînd că toate fenomenele atribuite de Lenz influenţei araucane erau fapte uzuale în anumite variante dialectale ale spaniolei. Nu excludem însă posibilitatea ca un fenomen oarecare să fie produsul unei tendinţe hispanice, dar întărit de o influenţă externă.

4. Structura lucrării

4.1. După o introducere amplă, consacrată faptelor extralingvistice, prezentarea propriu-zis lingvistică va fi organizată pe compartimentele cunoscute (fonologie, morfologie, sintaxă, formarea cuvintelor, lexic). În fiecare compartiment vom avea două secţiuni :

a) inovaţii, cu subdiviziunile : inovaţii datorate unor cauze interne şi inovaţii datorate unor cauze externe.

b) arhaisme.

Atît în cadrul inovaţiilor, cît şi în secţiunea consacrată arhaismelor, vom face distincţie între faptele de inventar şi cele de distribuţie. Într-un capitol separat vom da unele fapte care nu aparţin nici inventarului, nici distribuţiei.

4.2. Ilustrăm cu cîteva exemple din domeniul fonologiei structura lucrării ale cărei principii le-am expus mai sus. Spre deosebire de studiile de dialectologie hispanoamericană de pînă acum, nu ne vom limita la o simplă enumerare a faptelor, ca de exemplu transformarea lui *e*, *o* neaccentuaţi în *i*, *u*, dispariţia lui *r̄*, păstrarea vechilor fricative *š*, *ž*, etc., ci vom face o ierarhizare a importanţei faptelor discutate.

În secţiunea consacrată inovaţiilor vom analiza, la început, inovaţiile datorate unor cauze interne şi vom începe cu deosebirile de inventar dintre cele două variante ale spaniolei. Aceste deosebiri pot să se refere la inventarul de foneme (cum este cazul pierderii distincţiei fonologice dintre /*r*/ şi /*r̄*/ sau al fenomenului cunoscut sub numele de *yeismo*) sau la inventarul de variante (cazul lui *r* velar fricativ semnalat pentru spaniola din Puerto Rico). După analiza deosebirilor de inventar urmează analiza deosebirilor de distribuţie, în care discutăm o serie de fenomene ca : apariţia unor variante (de exemplu [ɛ]) în contexte necunoscute de spaniola peninsulară standard; apariţia lui *i*, *u* pentru *e*, *o* neaccentuaţi în cuvinte care în spaniola peninsulară standard au *e*,*o* ; transformările suferite de consoanele implozive (*ct* > *it* : *doctor* > *doitor* etc.).

În aceeaşi secţiune a inovaţiilor consacrăm un capitol inovaţiilor cauzate de factori externi. Datorită concepţiei pe care o punem la baza explicaţiilor noastre şi pe care am expus-o mai sus (3.5.), acest capitol va fi mai puţin amplu; numărul inovaţiilor datorate unor cauze externe este, după părerea noastră (şi a multor altor lingvişti), redus. Prezentăm şi de această dată separat inovaţiile de inventar (ca de exemplu apariţia fonemului /ţ/ în spaniola mexicană) şi pe cele de distribuţie (apariţia unui fonem în poziţii necunoscute de spaniola peninsulară standard).

În secţiunea dedicată arhaismelor numărul fenomenelor este mai redus decît în cazul inovaţiilor, mai ales cînd este vorba de inventarul de foneme. Reţinem ca arhaisme care se referă la inventar păstrarea, pînă în secolul al XIX-lea, a vechilor foneme fricative /š/, /ž/, în unele zone din Antile şi Mexic. În privinţa distribuţiei este de semnalat păstrarea lui *-d-* oclusiv la fel ca în vechea spaniolă.

Februarie 1971

Institutul de lingvistică
Bucureşti 22, I.C. Frimu 22

Resumen

El autor enuncia los principios de elaboración de una introducción al español americano, trabajo iniciado en la sección de lenguas romances del Instituto de Lingüística de Bucarest. La presentación de estos principios está precedida por un análisis del estado actual de las investigaciones consagradas al español americano.

Los principios de elaboración de la introducción son los siguientes:

a) tomamos como punto de referencia el español peninsular estándar;

b) damos la difusión de los fenómenos del español americano inexistentes en el español peninsular y no hacemos una caracterización del español americano como una unidad dialectal opuesta al español peninsular;

c) el material empleado es en primer lugar el existente en los trabajos publicados hasta la fecha;

d) al presentar las diferencias entre los variantes del español americano y los del español peninsular estándar distinguiremos los hechos de inventario de los de distribución. Precisaremos también la difusión diatópica, diastrática y diacrónica de los mismos hechos;

e) al explicar las diferencias entre el español americano y el español peninsular estándar invocaremos en primer lugar las tendencias evolutivas manifestadas en el transcurso de la historia del idioma español y solamente después los factores externos;

En la parte final del artículo se presenta la estructura del futuro libro organizado en los compartimientos conocidos (fonología, morfología, sintaxis, formación de palabras, léxico). En cada compartimiento habrá dos secciones: innovaciones (con las subdivisiones: innovaciones debidas a causas internas e innovaciones debidas a causes externas) y arcaísmos. Tanto en el caso de las innovaciones como en el de los arcaísmos distinguiremos los hechos de inventario de los de distribución.

C. FRÂNCU

VECHIMEA ȘI RĂSPÎNDIREA FORMELOR *să deie, să steie, să beie, să ieie* ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

Autorul datează apariția în textele vechi a formelor bisilabice de conjunctiv prezent ale verbelor neregulate *a da, a sta, a bea, a lua* și prezintă procesul de răspîndire a lor în graiurile care le cunosc și astăzi. Atestarea mai tîrzie a formelor *să beie, să ieie* — singurele susceptibile de o explicație etimologică — rezolvă, după părerea autorului, problema originii lor în favoarea caracterului analogic. Apariția tuturor formelor bisilabice discutate (inclusiv a lui *să beie, să vreie* pentru care nu există atestări vechi și date exacte asupra repartiției actuale) este explicată prin presiunea paradigmatică a verbelor regulate de conjugarea I cu desinența *-e* la formele corespunzătoare; inovația morfologică a fost favorizată de un fenomen fonetic care caracterizează graiurile nordice: trecerea lui *ẹa* și *i̯a* finali la *ẹ, i̯ẹ*. Autorul consideră că formele de tipul *să deie* au fost ridicate la rangul de a doua normă literară.

Graiurile dacoromâne actuale se împart, în ceea ce privește formele de conjunctiv prezent, persoana a III-a singular și a III-a plural a verbelor neregulate *a da*, *a sta*, *a bea*, *a lua*, *a la*, *a vrea* (la care s-ar putea adăuga compusele *a preda*, *a se deda*, *a reda*, *a relua*, *a prelua*, mai puțin sau de loc întîlnite în vorbirea populară [1]), în două grupe: a) Graiuri care folosesc formele monosilabice *să dẹá* (*dẹ́*, *di̯ẹ́*), *să stẹá* (*stẹ́*, *sti̯á*, *sti̯ẹ́*), *să i̯a* (*i̯ẹ́*), *să bẹá* (*bẹ́*, *bi̯á*, *bi̯ẹ́*) etc., b) graiuri care utilizează formele bisilabice *să dẹ́i̯ẹ*, *să stẹ́i̯ẹ*, *să i̯ẹ́i̯ẹ*, *să bẹ́i̯ẹ* etc. La aceste două grupe trebuie adăugată o a treia grupă, de graiuri de „tranziție", care utilizează ambele forme (vezi harta anexată).

Se pare că „norma" limbii literare actuale, sprijinindu-se pe situația din graiurile populare, acceptă atît formele *să dea*, *să stea*, *să ia*, *să bea*, cît și formele *să deie*, *să steie*, *să ieie*, *să beie*. Ne bazăm, cînd facem această afirmație, pe faptul că o gramatică normativă, cum este *Gramatica* Academiei, recomandă ambele forme, fără a face nici o pre-

[1] Verbele *a reda* și *a prelua* nu se găsesc în graiurile populare, primul fiind creat după model francez (cf. fr. *redonner*), iar al doilea fiind un calc după germ. *übernehmen*. Singurele folosite sînt *a se deda* (< lat. *dedere*) și *a preda* (< v. sl. *predati*). În textele din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea consultate nu am găsit atestări pentru conjunctivul prezent persoana a III-a a acestor verbe. De aceea, vechimea formelor *să (se) predeie, să se dedeie* nu poate fi precizată decît aproximativ, prin raportarea la forma *să deie*.

cizare privind „uzul", în afară de punerea între paranteze a formelor de tipul *să deie, să steie* [2].

În ceea ce privește etimologia formelor, dacă pentru *să deie, să steie* se poate spune cu siguranță că ele nu sînt etimologice, ci refăcute, întrucît lat. *dēt, stēt* nu puteau să dea prin evoluție fonetică normală *deie, steie* [3], pentru formele *să ieie, să beie* este foarte greu de precizat, necunoscînd răspîndirea veche a fenomenului, dacă ele sînt etimologice sau „refăcute" prin analogie. Cînd facem această afirmație ne referim la faptul că lat. *lĕve(n)t, bĭbĕ(n)t* puteau să aibă, teoretic vorbind, două evoluții normale paralele : 1) lat. *lĕve(n)t > li̯éu̯e > l'ȩáu̯ă > l'ȩá > i̯ȩá > i̯á* ca *stȩáuă > stȩá, măsȩáuă > măseá* (cf. drom. muntenesc să *i̯a*, arom. *si l'a*[4], mgl. *să lȩa(lȩ)* [5]. La fel lat. *bĭbĕ(n)t > béu̯e > bȩáu̯e > bȩáu̯ă > bȩá* (ca în *steauă > stea*) (cf. drom. muntenesc *să bȩa*, arom. *z bȩa* (P. Papahagi, *op. cit.*, p. 8), mgl. *să bȩa* (T. Capidan, *op. cit.*, p. 171), 2) ; lat. *lĕvĕ(n)t > li̯éu̯e > li̯ee* (cu *u̯* provenit din *-v-* intervocalic dispărut de timpuriu) *>l'ȩái̯e > i̯ȩái̯e > i̯éi̯ȩ* (cf. drom. moldovenesc să *i̯ei̯e* ; istr. *låi̯e*[6]. La fel, lat. *bĭbe(n)t > bȩu̯e > bée > bȩái̯e > béi̯e* (cf. drom. moldovenesc și ardelenesc *să béie* ; istr. *neca(se) bei̯e* (S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 190)[7].

[2] Cf. *Gramatica limbii române*, vol. I, București, 1966, p. 289—295.

[3] După O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1961, p. 20, formele *să dea, să stea* ar fi urmașele directe ale lat. *dȩt, stȩt* prin legea fonetică „*ȩ* închis final trece la *ȩa*" (lat. *dȩt > dȩ(t) >* rom. *dȩa*, lat. *stēt > stȩ(t) >* rom. *stȩa*). Credem că această lege fonetică, emisă de Densusianu și susținută și de E. Petrovici (*Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, București, 1956, p. 30), nu există în limba română, întrucît nu cunoaștem și alte cuvinte în care ea să fi acționat. O altă părere este aceea după care formele *să dea, să stea* au apărut prin analogie într-o epocă foarte veche. Părerea este susținută mai întîi de Leca Morariu (*Morfologia verbului predicativ român*, „Codrul Cosminului", IV-V (1927—1928), Cernăuți, 1929, p. 20), care crede că *-a* din *dea, stea* este de proveniență analogică după *bea <* lat. *bibat*. Originea morfologică a lui *-a* din *dea, stea* este susținută și de O. Nandriș (*Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 17). Nandriș crede că *-a* a apărut prin analogie cu conjunctivul conjugărilor a II-a, a III-a, a IV-a, înainte ca acest *a* să fi devenit *-ă*. Fără îndoială, ambele păreri, referindu-se la un fenomen care ar fi avut loc înainte de primele texte românești, rămîn ca posibilități fără a putea fi demonstrate. O explicație originală a formelor *dea, stea* a dat-o recent M. Sala (*Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, București, 1970, p. 120—121). Plecînd de la ideea că, datorită unui fenomen de metafonie, *é* accentuat se pronunța la începutul românei comune mai deschis sau mai închis în funcție de vocala din silaba următoare (fenomen întîlnit și în alte limbi romanice), M. Sala presupune că *ȩ* din lat. *dẹ̄t, stẹ̄t* devenise în româna comună deschis (ȩ), pentru că nu existau vocale închise în silaba următoare pentru a-l păstra închis. Din cauza cîmpului larg de dispersie, varianta *ȩ* s-a pronunțat din ce în ce mai deschis, ajungînd într-o perioadă din româna comună, care nu se poate preciza, la diftongul *ȩá*. Credem că această explicație este mai convingătoare decît cea a derivării diftongului *ȩa* din *ẹ* latin în poziție finală (după legea fonetică emisă de Densusianu) și decît cea a provenienței lui analogice, întrucît privește diftongul *ȩa* din *dea, stea* într-o perspectivă mai largă, general romanică, pornind de la datele oferite de fonologia istorică românească.

[4] P. Papahagi, *Basme aromâne*, București, 1905, p. 631.

[5] Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I, București, 1925, p. 160, 171.

[6] S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, vol. II, București, 1926, p. 177.

[7] Menționăm că o asemenea evoluție dublă a avut loc și în alte cuvinte de origine latină sau autohtonă (lat. *ploveat >* drom. *să plouă*, dar și *să ploaie;* pluralul românescului comun cu albaneza *pîrîu* este în unele graiuri dacoromâne *pîrauă*, în altele *pîrăie*, iar în altele *pîraie*; la fel românescul de origine latină *staul* are la plural în unele graiuri forma *stauă*. Pentru alte exemple de acest fel precum și pentru explicarea lor vezi V. Arvinte, *Terminația de plural* auă *a unor substantive neutre*, SCL, X, 1959, nr. 2, p. 213—235.

Explicaţia etimologică a formelor *să ieie, să beie* este controversată. Astfel, acad. Al. Graur arată că „lat. *bibet, leuet, det, stet* au devenit în mod normal *bea, ia, dea, stea*, formele celelalte (*ieie, beie, deie, steie* — paranteza noastră, C. F.) fiind analogice şi neacceptate de limba literară" [8]. Spre această idee pare a înclina O. Densusianu [9] cînd afirmă că în secolul al XVI-lea „nu apar nicăieri *să ieie, să beie, să steie*, ci numai *să ia, să bea, să stea*". În schimb, T. Cipariu [10] considera etimologică forma *să ieie*. De asemenea, S. Puşcariu [11], referindu-se la formele istroromâne *lâi̯e, stâi̯e*, crede că numai *lâi̯e* este etimologică (din lat. *lĕvet* > *l'âi̯e* > *lâi̯e*) şi că intrînd în paradigma indicativului a putut da naştere lui *dâi̯e, stâi̯e* şi mai tîrziu lui *bei̯e*. Dar Puşcariu adaugă: „Desigur că nu e exclus ca la generalizarea acestor forme să fi contribuit şi croatul *dajem, daješ, daje, dajemo, dajete*..., pe care-l făcea singur vinovat la naşterea conjugării monosilabelor istroromâne Ascoli" [12]. O poziţie oscilantă are şi Leca Morariu [13], care se contrazice de la o pagină la alta, afirmînd la p. 8 că *-e* din *să ieie* este de „provenienţă analogică" (ca şi *-e* din *deie, steie*), iar la p. 17 că „lat. *lĕvent* > rom. *iaie* > > *ieie*".

După părerea noastră, răspunsul la întrebarea dacă ambele posibilităţi de evoluţie fonetică din lat. *levet, bibet* s-au „actualizat" în română, adică dacă actualele *să ieie, să beie* sînt etimologice sau analogice, poate fi dat numai în urma cercetării repartiţiei vechi şi moderne a acestor forme în limba română, deoarece atestarea formelor *să beie, să ieie* în cele mai vechi texte româneşti, precum şi o anumită răspîndire geografică ar putea fi argumente serioase pentru susţinerea descendenţei lor directe din lat. *bibet, levet*, în timp ce neatestarea lor în primele texte româneşti şi apariţia lor tîrzie şi sporadică în texte ar putea fi un argument pentru părerea contrară (susţinută recent de acad. Al. Graur), după care *să ieie, să beie* ar fi forme analogice.

Întrucît nu există o lucrare specială care să fi studiat din punct de vedere diacronic formele *să ieie, să beie, să deie, să steie*, în cele ce urmează vom încerca să stabilim:

1. vechimea formelor *să deie, să steie* şi a formelor *să ieie, să beie*,
2. extensiunea teritorială veche a acestor forme,
3. extensiunea teritorială modernă,
4. cauzele care au determinat apariţia formelor refăcute *să deie, să steie* şi a formelor *să ieie, să beie* (în cazul cînd cercetarea va demonstra că ultimele două forme sînt inovaţii şi nu forme etimologice),
5. raporturile diacronice dintre formele în discuţie şi normele limbii literare.

Ne-am bazat, pentru aceasta, pe datele oferite de un mare număr de texte din secolele al XVI-lea — al XX-lea, precum şi pe materialul

[8] Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 218.
[9] *Op. cit.*, p. 156.
[10] *Gramatica limbii române*, vol. I, Bucureşti, 1969, p. 303, 312, 313.
[11] *Studii istroromâne*, vol. II, p. 191.
[12] *Ibid.*, p. 191.
[13] *Art. cit.*, p. 8—17.

din ALR și textele dialectale culese de Emil Petrovici. Pentru perioada veche am cercetat atît texte literare (cărți bisericești, cronici, cărți populare, literatură juridică etc.), cît mai ales texte neliterare (documente particulare scrise de copiști neînsemnați, inscripții și însemnări din biserici, însemnări laice datate, făcute de anumite persoane, în special la sfîrșitul cărților bisericești). Mai ales acestea din urmă, supunîndu-se mai puțin „normei" literare și reflectînd mai clar limba vorbită dintr-o regiune într-o anumită epocă, permit urmărirea unei inovații încă din primele decenii ale apariției sale.

I. Cercetînd textele din secolul al XVI-lea am constatat că formele *să deie*, *să steie*, *să ieie*, *să beie* nu apar în nici un text, indiferent de regiunea din care provin aceste texte [14]. În toate textele apar numai forme monosilabice: *să bѣ* (PS, CP, PV, LXXVII, 44; PO, 77, 200; CT, 63^r, 106^v, CC^2, 63 etc.), *să dѣ* (CT, 8^v, PS, CP, CX, 7, PO, 58, 73, 91), *să de* (CB, I, 88, CB, II, 360, PS, CLXII), *să ѧ* (PO, 69; CT, 9^r, 87^r; CB, I, 38), *să ꙗ* (PO, 21; CT, 46^r; SB, 73 etc.), *să ste* (CB, I, 88), *să stѣ* (CP, PS, XVII, 39) etc. [15].

În exemplele de mai sus remarcăm faptul că în unele texte care reprezintă graiurile de nord apar forme cu *e* pentru *ea* [16] (*să de*, *să ste*). După cum se va vedea, aceste forme reprezintă *condiția necesară* a apariției formelor bisilabice *să deie*, *să steie*.

II. Primele atestări ale formelor bisilabice le-am întîlnit în prima jumătate a secolului al XVII-lea [17] în texte provenind din Moldova de nord și Ardealul de nord: „La ces(ti)tul biräul de Bistriţe și la tot (s)fatol d(o)mniii sale *să să deae* ceastă carte" (1612, BS, p. 31), „la biräul de Bistrițe *dee* ceastă carte" (1616, Cîmpulung-Moldovenesc, BS, p. 32), „la măna biräului de Bistreț *să se deae*" (1616, Suceava, BS, p. 33); „în cinstita măna Mării Sale biräu de Bistreți *să să deae* cu tot sfatul" (1633, SB, II, p. 5). Subliniem faptul că în documentele din prima jumătate a secolului al XVII-lea formele bisilabice întîlnite se limitează la verbul *a da* (*să deae*), pentru verbele *a sta*, *a lua*, *a bea* nefiind atestate decît formele monosilabice *să stea*, *să ia*, *să bea*. Chiar pentru verbul *a da* formele bisilabice sînt foarte rare în comparație cu formele

[14] Cf. și O. Densusianu, *op. cit.*, p. 156.

[15] Pentru alte exemple vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 156, 159.

[16] Este vorba de cunoscutul fenomen care caracterizează graiurile nordice — trecerea lui *ea* final accentuat și neaccentuat în *ę*.

[17] Afirmația că formele *să deaie*, *să steaie* apar începînd cu secolul al XVII-lea apare și la acad. Al. Graur, *op. cit.*, p. 218, care însă nu ilustrează această afirmație cu nici un exemplu, trimițînd numai la Leca Morariu, *art. cit.*, p. 19—20. Menționăm însă că marea majoritate a exemplelor date de Leca Morariu pentru secolul al XVII-lea nu sînt concindente pentru cronologia fenomenului studiat, deoarece cele mai multe exemple sînt luate din cronicarii moldoveni după ediția M. Kogălniceanu, *Cronicile Moldovei*, ediția a II-a, 1872. Or, după cum este știut, ediția Kogălniceanu nu poate fi luată ca punct de plecare pentru stabilirea cronologiei unui fenomen lingvistic, pentru că editorul intervine mereu în text, fie arhaizîndu-l, fie modernizîndu-l. Verificînd exemplele date de L. Morariu după ediția Kogălniceanu, prin consultarea unor ediții științifice (ediția P. P. Panaitescu, Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1958; ediția Iorgu Iordan, I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1959) am constatat că nici un exemplu nu este veridic, Kogălniceanu înlocuind peste tot *să dè*, *să stè*, *să iè* cu *să deie*, *să steie*, *să ieie*. Exacte rămîn însă la Leca Morariu exemplele din BS.

monosilabice, etimologice. De pildă, în cele 128 documente scrise între 1601 şi 1650 publicate în BS, I, am înregistrat 3 forme refăcute *să deae*, dar 36 forme etimologice *să dea* (*de*). Formele *să steie, să beie* sînt atestate abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea („*să bee* morţii" (1675, Ardeal, G, I, 218/35)). În ceea ce priveşte forma *să ieie* remarcăm faptul că ea nu apare în nici un text din secolul al XVII-lea, în locul ei întîlnindu-se numai forma monosilabică *să ia*, singura întîlnită şi în secolul al XVI-lea. Primele atestări ale formei să *ieie* le-am întîlnit abia începînd cu secolul al XVIII-lea : „*să ei* (= *ieie*) şi el di a dzăcea parti" (1717, Iaşi)[18], „cini s-ar ispiti *s*-o *ei*" (dintr-o însemnare a unui preot maramureşean din 1756, IM, p. 188), dar *să e* (1716, Cîmpulung-Moldovenesc, BS, II, p. 104; 1747, Iaşi, SI, VII, p. 16 etc.).

Decalajul cronologic semnalat mai sus în atestarea formelor *să deie, să steie, să beie, să ieie* este foarte important, după părerea noastră, pentru : 1) stabilirea provenienţei etimologice sau analogice a formelor *să ieie, să beie,* 2) stabilirea vechimii formelor *să deie, să steie, să ieie să beie.*

1) Astfel, textele arată că, întrucît formele *să beie, să ieie* sînt atestate destul de tîrziu (a doua jumătate a secolului al XVII-lea — prima, începutul secolului al XVIII-lea — a doua), în locul lor folosindu-se în perioada anterioară formele monosilabice *să ia* (*ie*), *să bea* (*be*), ele nu pot fi etimologice, cum am fi înclinaţi să credem dacă ne-am baza numai pe metoda reconstrucţiei. Chiar dacă am admite că formele *beie, ieie* sînt descendente normale ale lat. *bĭbet, lĕvet* (deci existente şi înainte de secolul al XVII-lea), dar că tradiţia grafică le-ar fi împiedicat mult timp să pătrundă în texte, nu ne-am putea explica *de ce totuşi ele pătrund în texte într-o perioadă cînd tradiţia grafică devine mai puternică* (secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea) şi *de ce* tradiţia grafică a împiedicat pătrunderea în texte a formelor *să ieie, să beie* şi nu şi a formei analoge *să deie*, atestată încă din primele decenii al secolului al XVII-lea. Din aceste motive socotim că formele *să ieie, să beie* nu sînt etimologice, ci reprezintă inovaţii paralele şi independente în dialectul dacoromân şi istroromân. Dacă pentru dialectul istroromân cronologia absolută a fenomenului nu poate fi făcută, lipsind texte vechi, pentru dialectul dacoromân inovaţia poate fi datată ca nu mai veche de prima jumătate a secolului al XVII-lea, ţinînd cont şi de faptul că apariţia unui fenomen în texte nu coincide totdeauna cu apariţia lui în limba vorbită, unde poate fi mai vechi cu cîteva decenii.

2) Cronologia stabilită mai sus arată că mai întîi a apărut forma *să deaie* (începutul secolului al XVII-lea) şi după aceea, independent sau prin analogie[19] cu *să deaie*, formele *să steaie, să beie* (atestate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea) şi la urmă de tot (începutul secolului al XVIII-lea) forma *să ieie*, probabil prin analogie cu celelalte. Faptul că forma *să ieie* a apărut cel mai tîrziu se poate explica prin caracterul mult mai neregulat al verbului *a lua* la conjunctivul prezent, la indica-

[18] *Documente putnene* publicate de A. V. Sava, vol. II, 1931, p. 63.

[19] Credem că influenţa reciprocă între aceste verbe neregulate a fost destul de mare în tot cursul dezvoltării lor. Faptul acesta a fost remarcat de S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 191, la verbele neregulate din dialectul istroromân.

tivul prezent și la imperativ decît al verbelor *a da*, *a sta*, *a bea*. Dintre toate aceste verbe numai *a lua* are temă supletivă la conjunctiv prezent : *să iau*, *să iei*, *să ia*, *să luăm*, *să luați*, *să ia*.

Pentru ideea că formele discutate sînt inovații recente izolate [20] pledează și o anumită repartiție a lor în texte, în sensul că ele se întîlnesc numai în texte care provin din regiunile reprezentînd graiurile nordice, în textele din Muntenia, Oltenia și sudul Ardealului întîlnindu-se în tot cursul secolului al XVII-lea și al XVIII-lea numai formele *să dea*, *să stea*, *să ia*, *să bea*.

Considerînd că pentru dialectologia istorică românească prezintă interes stabilirea vechimii fenomenului pentru fiecare subdialect în parte, am urmărit inovația pe texte datate și localizate, alese din toate regiunile țării.

Pentru Moldova formele noi sînt bine reprezentate în secolul al XVIII-lea la verbele *a da* și *a sta* în documentele, inscripțiile și însemnările care provin mai ales din regiunile din nordul și centrul acestei provincii : „nu vor *să-și dee* dejma" (1720, Iași, BD, IV, p. 4) ; în același document apar și două forme monosilabice, cu fonetism moldovenesc *să de* (*ibid.*) ; „*să stee* mazilul zapciu acolo" (1797, DRA, II, p. 666, document provenit de la isprăvnicia din Suceava, scris de un copist bucovinean), „*să* li *dee*" (*ibid.*). În acest ultim document apar trei forme noi, bisilabice (*să dee* de două ori), *să stee* (o dată), însă patru forme vechi, toate cu fonetism moldovenesc : *-ea* final trecut la *-è* (*să dè*, *să stè*). În unele documente în aceeași frază apar atît formele noi, cît și formele vechi : „. . . ci *să* li *de* pace pînă or veni *să stei* față la divan și nime *să* nu *stei* înprotiva cărții meli" (1737, „carte" de la curtea lui Gr. Ghica, DC, p. 35) etc. În ceea ce privește frecvența acestor forme „refăcute", remarcăm faptul că marea majoritate a documentelor, inscripțiilor și însemnărilor conțin numai forme vechi (*să dè*, *să stè*). Aceasta înseamnă că formele „refăcute" reprezentau fie al doilea uz în limba vorbită, negeneralizat încă, fie pătrunderi inconștiente ale vorbirii copistului, diacului sau lapicidului în limba textului, care se supunea totuși, în funcție de cultura copistului, unei tradiții grafice și ortoepice. Cert este faptul că textele moldovenești literare (cărți bisericești, cronici, texte juridice etc.) din prima jumătate a secolului al XVIII-lea nu conțin forme bisilabice, ci numai forme vechi. Astfel, în scrierile lui D. Cantemir, N. Costin și I. Neculce apar numai forme monosilabice (la Neculce toate exemplele prezintă trecerea lui *ea* în *e* : *să de* (N, p. 8, 11, 31), *să ste* (N, p. 47, 363).

Cronicile înregistrează abia în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea formele bisilabice. Este vorba de versiunile moldovenești ale cronicilor rimate : *să nu stei* (ms. 1629 din BAR, copiat de un moldovean la 1778, p. 184), *să*-l *dei* (ms. 1417 din BAR, scris în 1770, f. 116), dar *să dè* (*ibid.* f. 114). Cronicile rimate în versiune muntenească prezintă numai formele *să dea*, *să stea*. Aceeași situație există și în cărțile popu-

[20] Un indiciu că inovația nu era cunoscută pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea în multe regiuni îl constituie și faptul că textele scrise cu litere latine și ortografie maghiară, care nu se supuneau de loc tradiției grafice la care se supuneau textele scrise cu caractere chirilice atestă numai formele vechi : „Enka se asztepta se li *je* (=*iè*) citate Niamcului" (Iorga, BS, p. 83, document din 1691) etc.

lare de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, formele refăcute fiind înregistrate numai în textele copiate de moldoveni : *să*-mi *dei*(*e*) (ms. 158 din BAR, copiat de moldoveanul Ioniţă Tăutul la 1785, f. 86ᵛ), dar *să dè* (*ibid.*, f. 76ᵛ) etc.

În documentele din secolul al XVIII-lea care provin din Moldova de sud formele bisilabice nu apar. Abia în secolul al XIX-lea ele sînt înregistrate sporadic : *să dei* (1801, Păuleşti-Vrancea, *Documente putnene*, vol. II, p. 37).

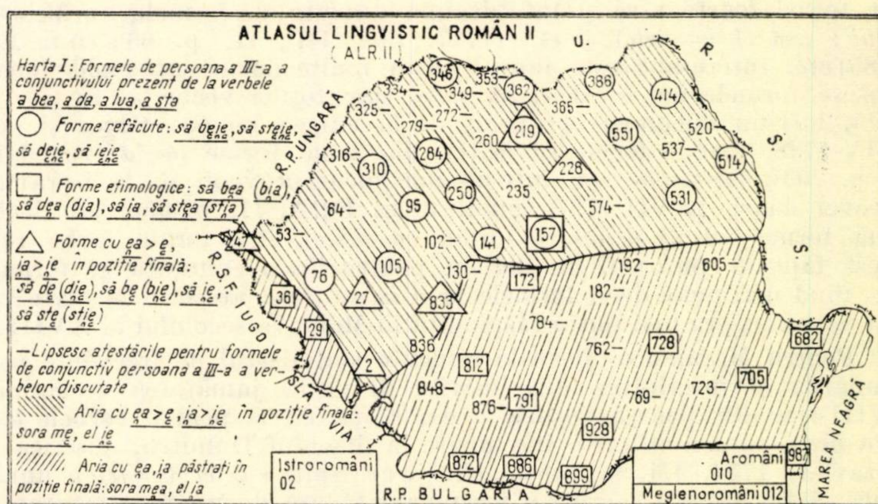
Formele *să ieie*, *să beie*, deşi sînt atestate în documentele, inscripţiile şi însemnările din Moldova de nord şi centrală din secolul al XVIII-lea, sînt totuşi foarte rare şi întotdeauna dublate de formele vechi *să iè*, *să bè* : „*să ei* (= *ieie*) şi el" (1717, Iaşi, DP, II, p. 63 ; ms. 1629, f. 185) etc. Interesant este faptul că în multe documente moldovene se folosesc formele noi *să deie*, *să steie*, dar forma veche *să ia* (*iè*). De pildă, într-un document provenit de la curtea lui Gr. Ghica şi datat 13-IV-1738 apar 5 forme *să dei*(*e*), dar două forme *să ia* (vezi DRA, II, p. 203). De asemenea, într-un document provenit de la ispră̆vnicia Sucevei datat 12-VII-1797, publicat în DRA, II, p. 666, am întîlnit două forme noi *să dei*(*e*), o formă *să stei*(*e*), însă forma veche *să ia*. Acest fapt ar putea fi un indiciu pentru ideea enunţată că forma *să ieie*, fiind mai nouă decît formele *să deie*, *să steie*, atestate în texte mult mai devreme, era mai puţin răspîndită în Moldova secolului al XVIII-lea.

Pentru Maramureş formele refăcute sînt destul de frecvente în însemnările şi inscripţiile din biserici de pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, atît pentru verbele *a da*, *a sta*, cît şi pentru verbele *a lua* şi *a bea* : *să dee* (dintr-o însemnare a diacului Dumitru, biserica din Rozavlea, 1754, IM, p. 158), „cine s-ar ispiti *s*-o *ei* (= *ieie*), unul ca acela să fie afurisit" (dintr-o însemnare făcută de un preot maramureşean în anul 1756, biserica Slătioara, IM, p. 188), *să ee* (dintr-o însemnare făcută de „eu, popa Ioan în Maramurăş, în sat în Glod", 1767, IM, p. 107), *să beie* (dintr-o însemnare din Corneşti, IM, p. 77), *să steie* (dintr-o însemnare din 1783 a diaconului Grigore din Strîmtura, IM, p. 197), dar *să stè* (însemnare mai veche (1766) a aceluiaşi diacon, IM, p. 197) etc. Subliniem faptul că formele noi bisilabice nu apar în inscripţiile şi însemnările din Maramureş scrise înainte de 1750, fapt care constituie un indiciu al apariţiei relativ recente a inovaţiei morfologice.

În ce priveşte Ardealul central şi de nord, inovaţia este înregistrată tot pe la mijlocul secolului al XVIII-lea : *să* o *dee* (dintr-o însemnare făcută de popa Stanca din Gioagiul de Sus în 1750, IB, II, p. 105) ; *să* nu *iae* (dintr-o însemnare făcută de „eu diiac Simeon din Orăştie" în anul 1774, IB, II, 120) ; *să* o *ee* (dintr-o însemnare făcută de dascălul Samoilŭ din Ragla în 1778, IB, II, p. 187) etc.

Pentru Crişana am găsit atestări cu forma nouă abia începînd cu secolul al XIX-lea : *să ieie*, *să steie* (1809, MN, p. 144), dar *să dea*, *să stea* (în acelaşi text) ; *să*-i *dee* (dintr-o scrisoare (1816) a lui T. Popovici, paroh din Gioroc, MN, p. 250), *şi* (= *să*) *dee* (dintr-o scrisoare a preoţilor din Chişineu (Criş) din 1816, MN, p. 163) etc. Este posibil ca formele noi să fi apărut în Crişana înainte de secolul al XIX-lea, însă, întrucît am avut la dispoziţie puţine texte româneşti provenite din această regiune, nu putem face decît o cronologie aproximativă a fenomenului.

Pentru Banat, în inscripţiile şi însemnările consultate am întîlnit o singură atestare a inovaţiei : *să* li *se deie* (dintr-o însemnare din biserica din Mehadia (1788), OB, p. 82). În toate celelalte însemnări din OB apar numai forme vechi : *să să dea* (1792, Mehadia, OB, p. 114), dar şi *să* li *se dè* (OB, p. 72, însemnare din secolul al XIX-lea din biserica Cornereva) etc. De fapt, situaţia din aceste texte coincide cu situaţia din graiurile actuale bănăţene, în care inovaţia nu s-a generalizat (vezi harta anexată).

Spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea formele refăcute încep să pătrundă progresiv şi în scrierile cu caracter literar : *să iae*[21]. În *Ţiganiada* lui I. Budai-Deleanu formele noi sînt destul de frecvente atît în vorbirea autorului cît şi în cea a personajelor : *să dee* (T, I, p. 127, 128, 129, 135, 154, 160), *să stee* (T, II, 250), dar *să dea* (T, I, p. 227 ; II, p. 158), *să ia* (T, I, p. 157) etc.

Destul de rar apar formele refăcute şi în *foile volante* provenite de la curtea lui Iosif al II-lea şi traduse de ardeleni : *să să dee*[22], dar *să dea, să ia* (*ibid.*).

Din materialul prezentat reiese că formele *să deie, să steie, să ieie, să beie*[23], înregistrate izolat după 1612, încep să se generalizeze în graiurile în care apar astăzi (Moldova, Maramureş, Ardealul central şi de nord-est) abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Plecînd de

[21] S. Micu, *Biblia,* Blaj, 1795, CR II, p. 159/35. Cu toate acestea în scrierile laice ale lui S. Micu, ca şi în cele ale lui Gh. Şincai şi P. Maior, apar numai forme vechi.

[22] *Aşezămîntul lui Iosif pentru cadastru,* Viena, 1786, f. 6.

[23] Formele *să vreie, să leie* nu au fost întîlnite în textele consultate. Este posibil ca ele să fi putut apărea în graiuri cam în aceeaşi epocă în care au apărut şi formele *să beie, să ieie.*

la faptul că în inscripțiile, însemnările și documentele mărunte din secolul al XVIII-lea provenite din Moldova, Bucovina, Maramureș, nordul și centrul Ardealului formele bisilabice sînt mai slab reprezentate decît formele monosilabice, credem că mult timp formele noi au coexistat, în aceleași regiuni și la aceiași vorbitori, cu formele vechi. Înlocuirea definitivă a formelor *să bè, să dè* etc. cu formele *să beie, să deie* se încheie în regiunile amintite abia spre sfîrșitul secolului al XIX-lea (în literatura populară din secolul al XIX-lea, precum și în scrierile lui I. Creangă, formele *să bè, să dè* se folosesc alături de formele refăcute *să beie, să deie*). De asemenea, trebuie să admitem că în unele regiuni, cum este Moldova de sud (zona Bîrlad, Tecuci, Vrancea), formele refăcute apar mult mai tîrziu (secolul al XIX-lea). Altfel nu se explică de ce documentele, inscripțiile și însemnările din aceste regiuni nu atestă de loc fenomenul înainte de secolul al XIX-lea, deși marea majoritate a lor sînt scrise într-o limbă cu un pronunțat caracter dialectal.

Fără îndoială, la toate cele spuse mai sus trebuie adăugată mențiunea că apariția unui fenomen în textele de orice natură nu coincide întotdeauna cu apariția fenomenului în limba vorbită, unde el poate fi mai vechi. Ținînd însă seama de faptul că textele cu ajutorul cărora s-a încercat stabilirea cronologiei fenomenului sînt documente mărunte, însemnări, inscripții, care reflectă cel mai bine limba vorbită dintr-o anumită regiune, credem că nu există un decalaj mai mare de un sfert de secol între apariția formelor refăcute în limba vorbită dintr-o regiune și apariția lor în textele din aceeași regiune.

III. Care este extensiunea teritorială actuală a formelor *să beie, să deie, să ieie, să steie*? În ALR, materialul publicat, nu există nici o hartă cu aceste forme. De aceea, am alcătuit o hartă cu formele de conjunctiv, persoana a III-a singular și plural, a verbelor *a bea, a da, a lua, a sta*, bazîndu-ne pe lectura *Textelor dialectale* culese de E. Petrovici[24]. Formele *să beie, să deie* etc. se întîlnesc în zone compacte în Moldova centrală și de nord, Maramureș, Crișana, centrul și estul Transilvaniei și în cîteva puncte din Banat (pct. 76, 27, 105). Această răspîndire coincide în general cu răspîndirea cunoscutului fenomen fonetic care caracterizează graiurile nordice — trecerea lui *-ea* și *-ia* finali la *-ę*, respectiv la *-ię* (*a vrę, băięt*) (vezi harta anexată). Între acest fenomen fonetic și formele *să beie, să ieie* trebuie să existe o legătură, căci acestea din urmă apar numai în ariile cu *-ea* > *-ę*, *-ia* > *-ię*. Graiurile de sud (din Muntenia, Oltenia, sudul Ardealului, Dobrogea), neprezentînd fenomenul fonetic menționat, nu cunosc nici formele noi *să beie, să deie, să ieie*. Din acest punct de vedere ele sînt mai conservatoare decît graiurile nordice.

IV. Care sînt cauzele care au determinat apariția formelor bisilabice în graiurile de nord, dar menținerea formelor etimologice în graiurile de sud? Răspunsul la această întrebare este ușor de dat în lumina faptelor de geografie lingvistică expuse mai sus. Trebuie avut în vedere mai întîi *factorul de natură fonetică* discutat (*ea* > *ę*, *ia* > *ię*), care nu

[24] E. Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu — Leipzig, 1943.

este o cauză a apariției inovației morfologice, ci numai *condiția necesară* pentru acțiunea unui alt factor de *natură gramaticală*. Acest factor de natură gramaticală constă în *presiunea paradigmatică* a verbelor regulate de conjugarea I, toate terminate la persoana a III-a singular și plural a conjunctivului prezent în *-e*. Aproape toate verbele neregulate analizate mai sus sînt de conjugarea I (*a da, a lua, a sta,* la care adăugăm pe *a la, a se deda, a preda*), numai verbele *a bea* și *a vrea* sînt de conjugarea a II-a. Spre deosebire de verbele regulate, verbele neregulate menționate au la conjunctiv prezent, persoana a III-a, desinența Ø. Această desinență provoca o anumită asimetrie în sistem, asimetrie care trebuia înlăturată. În urma reducerii în graiurile nordice a diftongului *ea* final la *ę* (*să dę, să stę*), tendința de uniformizare, de încadrare în sistemul verbelor regulate devine mai puternică, deoarece vorbitorii ,,simțeau" pe *ę* din *să dę, să stę* ca făcînd parte din radicalul formei (din semantem) și nu ca marcă de persoană. De aceea, s-a adăugat încă un *e* analogic ca desinență, prin influența verbelor de conjugarea I cu flexiune regulată : *să de-e, să ste-e* și mai tîrziu *să ie-e*, și, sub influența primelor două, *să be-e, să vre-e* ; *e* în hiat a generat un *i̯*, rezultînd astfel formele *să dé-i̯e, să ié-i̯e, să bé-i̯e, să sté-i̯e,* cu *i̯e* ca flectiv. În graiurile în care n-a acționat primul factor (graiurile sudice), n-a putut acționa nici al doilea, adică presiunea sistemului, deși și aici există o asimetrie în sistemul conjunctivului (e vorba despre desinența Ø a formelor neregulate *să dea, să bea, să stea, să ia* și a compuselor lor, care nu se mai întîlnește la alte verbe).

V. În ceea ce privește raportul dintre normele limbii literare și folosirea formelor *să deie, să ieie* etc., remarcăm faptul că, prin utilizarea frecventă a acestor forme de către marii scriitori moldoveni și ardeleni, ele au ajuns, din fenomene dialectale, să reprezinte un al doilea uz literar, să facă parte din așa-numita ,,variantă neoficială" a limbii literare, despre care vorbea Emil Petrovici într-un articol [25]. Pentru marii scriitori moldoveni și pentru o parte din cei ardeleni, formele de tipul *să deie* au fost, începînd cu secolul al XIX-lea, cele mai des folosite. Iată cîteva date privitoare la situația din publicațiile și din literatura moldovenească și ardeleană din secolul al XIX-lea, date care ni se par concludente pentru raporturile dintre limba literară și graiurile populare. Primele periodice moldovenești folosesc frecvent formele *să steie, să deie* [26]. În schimb în primele periodice apărute în Transilvania, la Brașov, deci într-o zonă care merge cu graiurile sudice, apar numai formele *să dea, să ia, să stea* [27]. Această situație din gazetele din Transilvania privind folosirea numai a formelor vechi, deși mulți publiciști

[25] Cf. *Unele tendințe fonetice ale limbii române actuale*, ,,Cercetări de lingvistică", VI, 1961, nr. 2, p. 330—331 : ,,...pe lîngă norma de pronunțare muntenească, oficială, a limbii noastre literare, oglindită în îndreptarele noastre ortoepice și ortografice, există și o a doua normă, neoficială, dar acceptată de intelectualitatea noastră. E vorba de pronunțarea moldovenească a limbii noastre literare".

[26] ,,Albina românească", nr. 3, 1832, p. 10 ; nr. 1, 1849, p. 4 ; ,,Dacia literară", 1840, p. 107, 156 ; ,,România literară", nr. 2, 1855, p. 28 ; ,,Foiletonul Zimbrului", Iași, 1855, p. 301 ; ,,Convorbiri literare", nr. 3, 1867, p. 31 ; nr. 23, 1868, p. 328 etc.

[27] ,,Foaia Duminicii", Brașov, 1837, p. 24, 29 ; ,,Foaie pentru minte...", nr. 26, 1847, p. 206 ; nr. 12, 1848, p. 95 etc.

proveneau din regiuni care cunoșteau formele refăcute, se poate explica și prin etimologismul recunoscut al intelectualilor ardeleni, prin tendința lor de a respinge formele prea „evoluate". De fapt s-a arătat mai sus că dintre reprezentanții Școlii Ardelene numai I. Budai-Deleanu utiliza mai frecvent formele refăcute. Latiniștii ardeleni de pe la jumătatea secolului al XIX-lea folosesc numai formele vechi *să dea, să stea*, respingîndu-le pe celelalte. Iată ce zicea T. Cipariu despre aceste forme: „În loc de *dea, stea* la a 3-a pers. a conjunctivului se zice mult: *dee, stee* ca *liee* — ci e rău" [28]. Dintre scriitorii ardeleni din secolul al XIX-lea, numai Slavici și Coșbuc folosesc mai frecvent formele refăcute: *să ieie*[29] dar și *să dea, să stea* (I. Slavici, *op. cit.*, p. 487). Cu totul alta este situația la scriitorii moldoveni din secolul al XIX-lea, mai puțin sau de loc preocupați de etimologia formelor, dar foarte mult preocupați de limba populară. Din acest motiv aproape că nu există scriitor moldovean din secolul al XIX-lea care să nu folosească formele de tipul *să deie, să ieie*. Este adevărat că, cu cît ne apropiem de sfîrșitul secolului, cu atît se observă mai evident tendința de a părăsi formele moldovenești [30] și de a adopta formele etimologice păstrate în graiurile de sud și impuse în normele limbii literare „oficiale". Interesantă este valoarea stilistică pe care o capătă formele moldovenești *să deie, să ieie* la Eminescu,

[28] *Gramatica limbei romane*, vol. I, București, 1869, p. 312.

[29] I. Slavici, *Amintiri*, București, 1967, p. 272, 276; G. Coșbuc, *Versuri*, București, 1961, p. 84, 201.

[30] Această tendință se observă începînd din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Primul moldovean care renunță la formele moldovenești de tipul *să deie*, ca de altfel și la alte moldovenisme, este C. Negruzzi. În scrierile lui de pe la 1840 apar frecvent forme de tipul *să dea*. Mai tîrziu însă se pare că Negruzzi revine la formele moldovenești, căci în scrierile apărute după 1850 întîlnim frecvent *să deie* (1855, *Scrisoarea XXVII*, NO, p. 243), *să ieie* (*ibid.*, p. 242) etc. La M. Kogălniceanu și la V. Alecsandri formele refăcute sînt prezente atît în opera de tinerețe cît și în cea de maturitate. La Kogălniceanu primele forme de tip „muntenesc" apar foarte tîrziu: le-am înregistrat abia într-un discurs ținut la Academie în 1891 (*să dea*, K, p. 226; *să ia*, K, p. 225). Alecsandri folosea și recomanda (în gramatica sa din 1863, vezi mai jos p. 272) pe la 1860 numai formele de tipul *să deie, să ieie*; în scrierile de la sfîrșitul vieții însă el preferă formele *să dea, să ia* etc. O discuție specială comportă Al. Russo. În antumele sale Russo folosește numai formele „moldovenești" de tipul *să deie*. În schimb în postume, inclusiv în *Cîntarea României*, apar numai forme „muntenești" de tipul *să dea, să stea* (*Cîntarea României*, R, p. 178; *Soveja*, R, 214, 241). Faptul nu este fără importanță pentru istoria literară: el relevă, pe lîngă multe alte argumente aduse de N. A. Ursu, fie că scrierea „*Cîntarea României* (sau cel puțin versiunea ei românească) nu este a lui A. Russo, ci a unui muntean (Bălcescu), fie că editorii operei postume au intervenit în text, muntenizînd-o. Fără îndoială, faptul semnalat mai sus este insuficient pentru rezolvarea problemei paternității *Cîntării României*", el însă trebuie adăugat argumentelor filologice și lingvistice aduse de alți cercetători, în primul rînd de cercetătorul ieșean N. A. Ursu.

Urmărind folosirea formelor de tipul *să deie* la scriitorii de după 1860, constatăm că aceste forme sînt foarte frecvente la doi mari scriitori moldoveni care prin prestigiul și circulația operelor lor au contribuit mult la ridicarea formelor în discuție la rangul de „a doua normă literară" — Eminescu și Creangă. Pentru frecvența formelor de tipul *să deie* la Eminescu în raport cu formele de tipul *să dea, să ia*, vezi *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (sub redacția acad. T. Vianu), București, 1968. În legătură cu frecvența formelor de tipul *să deie* în comparație cu formele de tipul *să dea* în limba scrisă dintre 1890 și 1940, vezi A. Juilland, Ileana Juilland și P. M. H. Edwards, *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, Londra — Haga — Paris, 1965.

Alecsandri, D. Anghel, Sadoveanu, toţi aceşti scriitori folosind formele în discuţie fie din necesităţi de eufonie, fie pentru realizarea culorii locale. Cu această ultimă funcţie formele de tipul *să deie* apar şi în scrisul unor scriitori munteni, de pildă la I. Ghica şi la I. L. Caragiale [31].

Semnificativă pentru raporturile dintre formele de tipul *să deie*, *să ieie* şi normele limbii literare este poziţia gramaticilor din secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea. Aceste gramatici, majoritatea din ele gramatici şcolare (deci normative), cu o importanţă deosebită în formarea unor deprinderi de pronunţare ,,corectă'' la vorbitorii instruiţi, se împart în două categorii în funcţie de principiul urmărit: a) gramatici care respectă în primul rînd *principiul etimologic*, neluînd în consideraţie sau considerînd ,,incorecte'' formele de tipul *să deie*, *să ieie*, b) gramatici care nu dau prioritate principiului etimologic, ci recomandă în primul rînd formele ,,uzuale'', de obicei cele cunoscute în regiunea din care proveneau autorii acestor gramatici. Fireşte, pentru formele refăcute de tipul *să deie* interesante sînt nu gramaticile din prima categorie, ci cele din a doua categorie, şi în primul rînd cele datorate unor autori moldoveni şi transilvăneni. Astfel, în gramaticile din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea formele de tipul *să deie*, *să ieie* nu apar, aceste gramatici înregistrînd numai formele etimologice de tipul *să dea*. Faptul se explică fie prin aceea că unele gramatici respectau cu stricteţe principiul etimologic (gramaticile lui S. Micu — Gh. Şincai (1780, 1805), I. Molnar (1788), Radu Tempea (1797)), fie prin aceea că formele refăcute de tipul *să deie* nu existau în vorbirea autorilor unor gramatici (e vorba de D. Eustatievici-Braşoveanul, *Gramatică rumânească*, 1757, şi de Ienăchiţă Văcărescu, *Observaţii şi băgări de seamă asupra regulelor şi orînduielilor gramaticii româneşti*, 1787). Primul gramatic care ,,recomandă'' formele refăcute este C. Diaconovici-Loga [32]. Menţionăm că Diaconovici-Loga ,,recomandă'' formele *să ieie*, *să deie* numai pentru modul ,,poruncitoriu'' (imperativ), nu şi pentru modul ,,împreunătoriu şi poftitoriu'' (conjunctiv), la care el recomandă formele *să dea*, *să ia* etc. Apoi formele de tipul *să deie*, *să ieie* sînt ,,recomandate'' de majoritatea gramaticilor moldoveni din secolul al XIX-lea, mulţi din ei autori de gramatici şcolare, care au atins un mare număr de ediţii şi s-au răspîndit după 1860 şi în celelalte provincii [33]. Dintre aceştia majoritatea ,,recomandă'' alături de formele de tipul *să deie* şi forma etimologică de tipul *să dea*, devenită mai răspîndită pe la sfîrşitul secolului trecut.

[31] Cf. Th. Hristea, *Elemente regionale în limba operei lui I. L. Caragiale*, *Contribuţii la istoria limbii române literare din secolul al XIX-lea*, vol. II, Bucureşti, 1957, p. 223.

[32] C. Diaconovici-Loga, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, 1822, p. 127.

[33] Gh. Săulescu, *Gramatică rumânească*, Iaşi, 1833; P. M. Câmpeanu, *Gramatică românească*, Iaşi, 1848, p. 115; N. Măcărescu, *Gramatică românească pentru clasele normale*, Iaşi, 1848, p. 66; V. Alecsandri, *Grammaire de la langue roumaine*, Paris, 1863, p. 66—67; A. Pumnul, *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen*, Cernăuţi, 1882, p. 178—179; I. Nădejde, *Gramatică română pentru învăţămîntul secundar*, Iaşi, 1883, p. 161; Gh. Ghibănescu, *Gramatică română*, Iaşi, 1895, p. 68—69.

Chiar unii gramatici, republicîndu-şi opera, preferă formei moldoveneşti din prima ediţie forma ,,muntenească şi etimologică" în a doua ediţie. Este cazul lui N. Măcărescu, care a publicat o gramatică în 15 ediţii, schimbînd în ediţia a 15-a (Iaşi, 1869) forma de tipul *să deie* cu forma de tipul *să dea*. O poziţie curioasă are P. M. Câmpeanu, autorul unei gramatici în două ediţii (Iaşi, 1848, 1880), care în ultima ediţie recomandă formele *să deie, să steie, să vreie* numai la persoana a III-a plural, la persoana a III-a singular recomandînd formele *să dea, să stea, să vrea* [34]. H. Tiktin [35] recomandă ambele forme *să dea* (*să dee*), *să ia* (*să ee*), punînd în paranteză formele refăcute.

Prin urmare, aproape toate gramaticile provenite din Moldova ,,recomandă" pînă pe la sfîrşitul secolului trecut formele refăcute de tipul *să deie, să ieie* (forme prezente în graiurile din Moldova şi Ardeal), contribuind astfel la impunerea în şcoală a acestora şi, fără îndoială, alături de marii scriitori moldoveni şi ardeleni, la ridicarea lor la rangul de ,,normă literară neoficială".

Cercetarea diacronică a formelor de persoana a III-a a conjunctivului prezent de la verbele neregulate *a bea, a da, a lua, a sta, a la* impune următoarele concluzii : 1) Pînă în secolul al XVII-lea existau în graiurile dacoromâne numai forme monosilabice la persoana a III-a a conjunctivului prezent de la verbele menţionate mai sus. 2) În cursul secolului al XVII-lea apar izolat în unele graiuri din Moldova şi Ardeal formele bisilabice : mai întîi *să deie* apoi *să steie, să beie, să ieie* care se deosebesc de vechile forme cu desinenţa *Ø* prin prezenţa unei desinenţe caracteristice numai verbelor discutate şi compuselor lor — desinenţa *-i̯e*. 3) În cursul secolului al XVIII-lea se desfăşoară procesul de generalizare a acestor forme în Moldova de nord şi centrală, Maramureş, nordul şi centrul Ardealului, o parte din Banat şi probabil şi în Crişana. Inovaţia nu atinge Muntenia, Oltenia, sudul Ardealului, Moldova de sud şi o parte din Banat, care menţin formele etimologice, prezentîndu-se din punctul de vedere al fenomenului studiat ca zone conservatoare. Trecerea de la formele etimologice la formele refăcute bisilabice o fac, în timp şi spaţiu, formele de tipul *să dę*, păstrate azi în unele zone de tranziţie. 4) Apariţia formelor bisilabice cu desinenţa *-i̯e* se datorește ,,atracţiei sistemului", presiunii verbelor regulate de conjugarea I, care la conjunctivul prezent persoana a III-a aveau desinenţa *-e*. Fenomenul de analogie a fost facilitat de un fenomen de natură fonetică, care a acţionat numai în regiunile în care au apărut mai tîrziu formele de tipul *să deie*. Este vorba de trecerea lui *e̯a* în *ę* şi a lui *i̯a* în *i̯ę* în poziţie finală, fenomen caracteristic graiurilor nordice. 5) Prin contribuţia unor intelectuali ardeleni şi a intelectualilor moldoveni din secolul al XIX-lea formele refăcute de tipul *să deie* au fost ridicate la rangul de ,,a doua normă literară".

[34] P. M. Câmpeanu, *Gramatică română*, Iaşi, 1880, p. 130—131.
[35] H. Tiktin, *Gramatica română*, vol. I, Iaşi, 1891, p. 193.

LISTA TEXTELOR CONSULTATE ŞI A ABREVIERILOR

Secolul al XVI-lea

B — I. Bianu, *Documente româneşti*, tomul I, fasc. I, Bucureşti, 1907.
BS — Documente româneşti din arhivele Bistriţei (publicate de N. Iorga), Bucureşti, 1899—1900.
BRV — *Bibliografia românească veche*, I, Bucureşti, 1903.
CA — Coresi, *Lucrul apostolesc*, text reprodus în facsimile de I. Bianu, Bucureşti, 1930.
CC[2] — Coresi, *Evanghelie cu învăţătură* (1580—1581), ediţia Al. Procopovici — S. Puşcariu, Bucureşti, 1914.
CB — *Cuvente den bătrâni* (publicate de B. P. Hasdeu), Bucureşti, 1878, 1879.
— *Codicele Teodorescu* şi *Codicele Marţian*, (în) N. Drăganu, *Două manuscrise româneşti vechi...*, Bucureşti, 1914.
CP — Coresi, *Psaltirea slavo-română*, ediţia B. P. Hasdeu, Bucureşti, 1881.
CT — Coresi, *Tetraevanghelul*, ediţia Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.
CV — *Codicele voroneţean*, ediţia I. G. Sbiera, Cernăuţi, 1885.
G — M. Gaster, *Crestomaţiă română* vol. I, Leipzig - Bucureşti, 1891.
— *Învăţătură la cuminecătură*, (în) I. Bianu, *Texte de limbă din secolul al XVI-lea*, III, Bucureşti, 1925.
— *Întrebare creştinească*, (în) I. Bianu, *op. cit.*, I, Bucureşti, 1925.
LC — Coresi, *Liturghierul*, ediţia Al. Mareş, Bucureşti, 1969.
PO — *Palia de la Orăştie*, ediţia V. Pamfil, Bucureşti, 1968.
PS — *Psaltirea scheiană*, ediţia I.-A. Candrea, Bucureşti, 1916.
PV — *Psaltirea voroneţeană*, (în) I. Găluşcă, *Slavisch-rumänisches Psalterbruchstück*, Halle, 1913.
PH — *Psaltirea Hurmuzaki* (pe baza ediţiei I.-A. Candrea, PS).
SB — A. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècles tirées des archives de Bistritza*, Bucureşti, 1926.

Secolul al XVII-lea

A — *Alexandria* (1620), (în) N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească. Studiu şi text*, Bucureşti, 1922.
B — I. Bianu, *Documente româneşti*, Bucureşti, 1907.
BD — *Documente bucovinene* (publicate de T. Bălan), vol. II—III, Cernăuţi, 1937.
BB — *Biblia*, Bucureşti, 1688 (pe baza ediţiei I. G. Sbiera CV).
BS — N. Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*, vol. II, Bucureşti, 1900.
BRV — *Bibliografia românească veche*, I, Bucureşti, 1903.
DC — *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc* publicate de I. V. Ştefanelli, Bucureşti, 1915.
BL — *Documente bîrlădene*, vol. III—IV, Bîrlad, 1915—1924.
— Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, ediţia I. Bianu, Bucureşti, 1887.
— Dosoftei, *Psaltirea slavo-română*, Iaşi, 1680.
G — M. Gaster, *Crestomaţie română*, Leipzig — Bucureşti, 1891.
DT — I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, I, Cluj, 1941.
IB — N. Iorga, *Inscripţii din bisericile românilor*, I—II, Bucureşti, 1907.
IM — I. Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureşului*, Bucureşti, 1909.

— Miron Costin, *Letopiseţul ţării Moldovei*, ediţia P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.
PM — *Carte românească de învăţătură* (1646), (în) S. G. Longinescu, *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, Bucureşti, 1912.
RH — *Documenta Romaniae Historica*, A. *Moldova*, vol. XIX, Bucureşti, 1969.
S — G. Ştrempel, *Copişti de manuscrise pînă la 1800*, Bucureşti, 1959.
SA — N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii ardelene şi Maramureşene*, (în) *Studii şi documente...*, vol. XIII, Bucureşti, 1906.
SB — Al. Rosetti, *op. cit.*, (v. secolul al XVI-lea).
SI — Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. V—VIII, Iaşi, 1912—1914.
SN — N. Iorga, *Scrisori de negustori*, Bucureşti, 1906.
U — Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţia P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.
V — Varlaam, *Cazania* (1643), Bucureşti, 1943.

Secolul al XVIII-lea

Din volumele menţionate mai sus, pentru secolul al XVIII-lea am consultat textele din BD, BRV, II, DC, BL, G I, DT, IB, IM, S, SA, SI, SN.

Pentru secolul al XVIII-lea am mai consultat :

Al — *Alexandria*, Braşov, 1794, (în) *Cărţile populare în literatura românească*, ediţia I. C. Chiţimia — D. Simonescu, vol. I, Bucureşti, 1963.
— *Cronicari munteni*, ediţia M. Gregorian, Bucureşti, 1961.
CI — D. Cantemir, *Istoria hieroglifică*, ediţia P. P. Panaitescu şi I. Verdeş, Bucureşti, 1965.
DP — Documente putnene (publicate de A.V. Sava), 1931
DRA — *Documente privind relaţiile agrare din veacul al XVIII-lea*, vol. I, *Muntenia*, vol. II, *Moldova*, Bucureşti, 1959—1966.
E — *Esopia*, Braşov, 1795, (în) *PC*.
N — I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte*, ediţia I. Iordan, Bucureşti, 1959.
OB — N. Iorga, *Observaţii şi probleme bănăţene*, Bucureşti, 1940.
PC — *Cărţile populare în literatura românească*, ediţia I. C. Chiţimia — D. Simionescu, vol. I—II, Bucureşti, 1963.
VP — *Cronici şi povestiri versificate*, ediţia D. Simionescu, Bucureşti, 1966.

Secolul al XIX-lea

— ,,Alăuta romînească'', ediţia Cornelia Oprişan, Bucureşti, 1970.
— ,,Albina românească'', Iaşi, 1832, 1849.
— V. Alecsandri, *Culegere de poezii*, vol. I, Bucureşti, 1960.
— Gh. Asachi, *Scrieri literare*, vol. II, ediţia N. A. Ursu, Bucureşti, 1958.
— Gh. Bariţ, *Articole literare*, Bucureşti, 1959.
— ,,Curierul de ambe sexe'', periodul I, 1836—1838.
— G. Coşbuc, *Versuri*, Bucureşti, 1961.
— I. Creangă, *Opere*, Bucureşti, 1967.
— ,,Dacia literară'', Iaşi, 1840.
— M. Eminescu, *Proză literară*, Bucureşti, 1964.
— ,,Foaia Duminicii'', Braşov, 1837.
— ,,Foaie pentru minte inimă şi literatură'', Braşov, 1844, 1848.
— ,,Foiletonul Zimbrului'', Iaşi, 1855.

K — M. Kogălniceanu, *Scrieri*, București, 1967.
— P. Maior, *Scrisori și documente inedite*, București, 1967.
MN — Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară și rolul său la emanciparea românilor din Banat și Crișana*, Arad, 1943.
NO — C. Negruzzi, *Opere alese*, vol. I, București, 1955.
R — A. Russo, *Scrieri alese*, București, 1970.
— Gh. Șincai, *Opere*, vol. I, București, 1967.
T — I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, București, 1970.

Februarie 1971

Universitatea „Al. I. Cuza" Iași

Résumé

Les formes bisyllabiques du subjonctif présent des verbes irréguliers *a da*, *a sta*, *a bea*, *a lua* apparaissent dans les textes à partir du début du XVIIe siècle (*să deie*) et respectivement du commencement du siècle suivant (*să ieie*).

L'auteur présente le processus par lequel ces formes, qui étaient limitées au début au nord de la Moldavie et de la Transylvanie, ont gagné, au cours du XVIIIe siècle, les autres parlers qui les ont conservées jusqu'à nos jours.

Le fait que les formes *să beie*, *să ieie* — les seules susceptibles d'une explication étymologique — soient attestées plus tard que les autres serait à même de résoudre, selon l'auteur, le problème de leur origine en faveur du caractère analogique. L'apparition de toutes les formes bisyllabiques discutées (y compris *să beie*, *să vreie*, dont il n'existe pas de datations anciennes, ni de données exactes concernant leur extension actuelle) est expliquée par la pression paradigmatique exercée par les verbes réguliers de la Ire conjugaison dont le subjonctif présent a la désinence *-e*; cette innovation morphologique a été favorisée par un phénomène phonétique caractéristique des parlers septentrionaux: le passage de *ẹa* et *i̯a* finals à *ẹ*, *i̯ẹ*.

L'auteur considère que les formes du type *să deie* ont été élevées au rang de seconde norme littéraire.

ION GHEȚIE

CÎTEVA OBSERVAȚII FILOLOGICE ASUPRA *CODICELUI VORONEȚEAN*

Pe baza unor observații filologice noi asupra *Codicelui Voronețean*, se stabilesc filiația și destinația acestei vechi scrieri rotacizante. Transcrierea textului nu poate fi atribuită cu certitudine nici Reformei, nici unui curent cultural intern.

Examinînd în cunoscuta sa lucrare *Începuturile scrisului în limba română* cele mai vechi versiuni românești ale *Psaltirii*, *Apostolului* și *Evangheliilor*, Șt. Ciobanu a formulat o serie de opinii care aveau să stîrnească un anumit ecou în filologia românească. După părerea autorului, primele traduceri de cărți religioase în limba română ar fi apărut în procesul de învățare a limbii slavone de către români și ar fi îmbrăcat forma textelor bilingve slavo-române, cu traducere intercalată [1]. Ar fi greșit deci să se presupună că originile scrisului literar românesc se datoresc unui impuls extern (bogomilism, husitism, protestantism sau catolicism). Corolarul acestei păreri este că toate versiunile românești ale cărților sfinte ar descinde din prototipuri bilingve. Extrăgîndu-le din textele slavo-române, copiștii nu aveau în vedere folosirea lor în biserică : „aceste cărți erau destinate pentru lectură particulară, iar nicidecum pentru citirea lor în biserică la anumite sărbători" [2].

Dintre opiniile lui Ciobanu, una e deasupra oricărei îndoieli. Destinația textelor bilingve cu versiune românească intercalată este, în mod cert, una didactică. Am susținut recent, cu o argumentație suficientă, teoria lui Ciobanu : textele slavo-române erau folosite drept manuale în procesul de învățare a slavonei în școlile timpului [3].

Dacă un asemenea punct de vedere nu putea fi demonstrat decît deținînd o imagine exactă asupra tuturor producțiilor de acest fel, pentru a verifica justețea celorlalte păreri ale lui Ciobanu, unghiul de abordare a problemelor trebuie schimbat. Fiecare text cere o examinare aparte, întrucît rezultatele la care ajungem pot diferi de la caz la caz. Chiar dacă s-ar grupa la un loc, prin legături de filiație indiscutabile, textele își au istoria lor aparte.

[1] Se spune de obicei că aceste texte au traducere românească „interlineară", dar acest termen (pe care l-am folosit și noi în unele lucrări) este inexact, întrucît versiunea românească nu se găsește trecută *între rîndurile* textului slavon.

[2] Vezi *Începuturile scrisului în limba română*, București, 1941, p. 40—58 ; citatul la p. 40.

[3] *Cu privire la textele slavo-române cu traducere interlineară din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, în LR, XVII, 1968, nr. 1, p. 75—78.

Iată de ce ne vom opri, în cele ce urmează, asupra *Codicelui Voronețean*, încercînd să verificăm, prin argumente filologice, temeinicia opiniilor lui Ştefan Ciobanu.

a) *Codicele Voronețean derivă, indirect*[4], *dintr-o versiune slavo-română, cu traducere intercalată, a Apostolului.*

Argumentul lui Ciobanu, pentru a explica descinderea textelor româneşti din traduceri bilingve, îl constituie punctuația lor capricioasă, explicabilă numai prin raportare la originalele din care au fost extrase. Se ştie că textele slavo-române conțin o dispoziție particulară a textului celor două versiuni. Acestea nu sînt dispuse pe două coloane, ci sînt împărțite într-un număr mare de porțiuni, fiecare fragment slavon fiind urmat de corespondentul său românesc. Fragmentele sînt delimitate prin puncte. Cînd copiştii au „scos" versiunea românească din asemenea texte, ei au păstrat punctuația din original. Ceea ce fusese logic și normal în originalele bilingve devenea fără sens în versiunile româneşti. Cum *Codicele Voronețean* „n-a păstrat sistemul de punctuație din originalele slavo-române"[5], înseamnă că el derivă dintr-un intermediar românesc.

Demonstrația lui Şt. Ciobanu a fost combătută, cu bune argumente, de Al. Rosetti[6]. Faptul că aceeaşi punctuație anarhică ne întîmpină în textele slavone ale *Psaltirii*, *Apostolului* şi *Evangheliei* ar putea dovedi exact contrariul celor susținute de Ciobanu. Punctuația a putut fi luată din originalele slavone, fără a mai fi nevoie să presupunem intermediare slavo-române cu traducere intercalată. Dimpotrivă, putem crede că textele slavo-române au fost întocmite în urma alăturării textului românesc la originalul slavon, folosindu-se punctuația de aici drept termen limită pentru întinderea fragmentelor slavone și române ce trebuiau alăturate.

Faptul acesta nu înseamnă însă că teoria lui Ciobanu este, în principiu, greşită, ci numai că argumentele alese pentru susținerea ei sînt lipsite de valoare probatoare. Textul *Codicelui Voronețean* ne oferă alte indicii care ne permit să susținem, cu suficientă certitudine, că versiunea *Apostolului* pe care o conține derivă dintr-o traducere slavo-română: *e vorba de prezența traducerilor duble.*

I. G. Sbiera, Gr. Crețu şi, apoi, I.-A. Candrea au atras atenția asupra existenței unor asemenea traduceri duble în *Codicele Voronețean*[7]. Iată o listă a lor:

Fapt. Ap., XIX, 29: pornіră-se (1) într-un sufletu, (2) întru prăvire;
XIX, 31: se nu-şi dea sinre (1) întru zborişte, (2) întru batgiocură;
XX, 9: cădzu (1) din comarnic, (2) din[t]r-a treile pod;
XX, 28: cea ce o (1) dobîndi, (2) preveghie;
XX, 30: (1) înşişi învățați, (2) înşişi... bărbați;

[4] „Textul Codicelui Voronețean... este probabil o copie de pe un intermediar românesc" (p. 54).

[5] *Op. cit.*, p. 54.

[6] *Istoria limbii române de la origini pînă la începutul secolului al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 650.

[7] Vezi, în legătură cu aceasta, I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, vol. I, Bucureşti, 1916, p. LXXXVI.

XXI, 31 : cătră miiaşul (1) gloateei, (2) spirea ;
XXVIII, 6 : (1) prefeaceră-se, (2) îndoiră-se ;

Petru I, III, 1 : (1) cel ce [se] protiveaşte cuvîntului credincioaseeî mu[e]ri cu viaţa fără cuvîntu, vînratu la credinţă fi-va ; (2) şi cel ce se protiveaşte cuvîntului muerişti cu viaţa fără cuvîntu, prădatu fi-va [8].

În aceeaşi lucrare în care se ocupa de această interesantă particularitate a *Codicelui Voroneţean*, I.-A. Candrea descoperea asemenea traduceri duble (şi chiar triple) în două versiuni moldoveneşti unilingve ale *Psaltirii* (ms. BAR nr. 170 şi 540) [9]. După Candrea, dubletele sau tripletele sînt traduceri ,,ale aceloraşi pasagii, copiate de pe diferite Psaltiri'' din ordinul mitropolitului Dosoftei, care voia să utilizeze ,,această lucrare pentru ediţiunea pe care o pregătea'' [10].

Dar *Psaltirea* lui Dosoftei a apărut în 1680, iar cele două manuscrise datează de la jumătatea secolului al XVII-lea, aşa cum a arătat recent Mariana Combiescu, deci dintr-o vreme cînd Dosoftei nu putea să proiecteze publicarea unei *Psaltiri* [11]. În lucrarea citată, M. Combiescu a atras atenţia asupra faptului că textul din ms. 170 şi 540 este conţinut, împreună cu traducerile duble, şi în alte manuscrise, dintre care unul bilingv, slavo-român, cu versiunea românească intercalată, scrise toate în Moldova în jurul anului 1650. Textele fiind practic identice, e deasupra oricărei îndoieli că în toate aceste versiuni se oglindeşte una şi aceeaşi traducere moldovenească a *Psaltirii*.

La aceleaşi rezultate a ajuns autoarea examinînd cinci manuscrise moldoveneşti ale *Apostolului* (din care patru slavo-române), datînd din jurul anului 1650 şi prezentînd traduceri duble sau triple [12].

Pe cît de greu explicabile sînt traducerile duble în versiunile româneşti, pe atît de justificată ne apare prezenţa lor în textele bilingve slavo-române cu traducere intercalată. Într-adevăr, admiţînd scopul didactic al acestor lucrări (fapt deasupra oricărei îndoieli), va trebui să susţinem, împreună cu Şt. Paşca [13], că traducerile duble urmăreau să expliciteze textul slav pentru cei ce-şi însuşeau limba oficială prin intermediul acestor ,,juxte'' *sui generis* sau erau exerciţii stilistice de interpretare a textului slav pentru învăţăceii mai înaintaţi, care puteau deprinde, prin intermediul lor, meşteşugul traducerii dintr-o limbă în cealaltă.

[8] Exemplele sînt reproduse după Candrea, *loc. cit.* Excepţie face cel de-al treilea, care ne-a fost comunicat de colegul nostru Al. Mareş. Marcarea prin cifre a celor două traduceri ne aparţine.

[9] *Op. cit.*, p. LXIV–LXIX.

[10] *Ibidem*, p. LXV.

[11] *Psaltirea de la Mehadia*, în LR, XVII, 1968, nr. 3, p. 263–264, 266.

[12] *Apostolul din colecţia Gaster*, în *Studii de limbă literară şi filologie*, Bucureşti, 1969, p. 181–186.

[13] *Contribuţii la istoria începutului scrisului românesc*, în CL, I, 1956, p. 84–85 ; vezi şi M. Combiescu, *Psaltirea de la Mehadia*, p. 267, I. Gheţie, *loc. cit.*, p. 78.

Foarte adesea cea de-a doua traducere nu urmăreşte să dea o traducere mai exactă, ci conţine o interpretare mai largă, de ordin stilistic, a pasajului slavon :

(1) *şi satele lor vor îmbla din rod în rod* (2) *şi satele lor vor îmbla din mînă în mînă*;

(1) *a lua pîră* (2) *a loa cuvînt de răspuns.*

Dacă acceptăm această explicaţie, atunci e limpede că, în cazul textelor moldoveneşti mai sus amintite, versiunile româneşti descind din cele bilingve şi nu invers [14]. Constatarea aceasta ni se pare foarte importantă, pentru că în temeiul ei putem formula o observaţie cu valoare generală. Într-adevăr, dacă admitem că traducerile multiple n-au putut apărea decît în textele slavo-române cu traducere intercalată, înseamnă atunci că orice text unilingv (românesc) prezentînd traduceri duble sau triple provine dintr-o asemenea versiune bilingvă.

În cazul cînd acest raţionament este fundat, ni se pare că putem susţine, cu destul temei, descinderea *Codicelui Voroneţean* dintr-un text slavo-român cu traducere intercalată. E mai greu de admis ca dubletele să fie adăogiri ulterioare, marginale sau supralineare, pe care copistul distrat le-ar fi incorporat în text, cum crede Candrea. Că persoana care a transcris *Codicele* era neglijentă e un fapt cunoscut [15]. Situaţiile sînt totuşi prea numeroase pentru a fi explicate prin nebăgarea de seamă a copistului. Se observă apoi că, în unele cazuri cel puţin, dubletele nu reprezintă traduceri mai fidele ale cuvintelor sau sintagmelor slave. Am putea spune tocmai dimpotrivă. Ele sînt false sinonime care amintesc izbitor pe cele care se întîlnesc, de regulă, în textele slavo-române cu traducere intercalată.

În sprijinul interpretării noastre pledează următorul fapt. Pe pagina 22 a *Codicelui Voroneţean*, sus, în stînga, deasupra textului, apare, inexplicabil, cuvîntul тлък (= tîlc). După Sbiera, тлък ar fi o greşeală de copist pentru апл^съ^к (= apostolească). Pe pagina următoare stă scris лѹкрадр[є], deci *apostolească lucrare*. Filologul bucovinean credea că *tîlc* n-ar avea nici un sens, întrucît în *Codicele Voroneţean* nu „găsim nici urmă de vreo tîlcuire” [16].

În realitate, în unele texte slavo-române cu traducere intercalată, fragmentele româneşti sînt introduse prin cuvîntul тлък (= tîlc „interpretare, traducere”). Aşa se prezintă lucrurile, de pildă, în *Pravila ritorului Lucaci*, text copiat la Putna în 1581 (ms. slav. BAR nr. 692). În momentul extragerii versiunii româneşti a *Apostolului* din textul slavo-român, cuvîntul *tîlc* a fost în mod normal înlăturat. Din neglijenţă însă, el a fost lăsat într-un loc. Unul din copişti, poate tocmai cel ce a transcris *Codicele Voroneţean*, întîlnind în text cuvîntul *tîlc*, probabil în primul rînd al paginii, şi neînţelegîndu-i rostul, l-a scos din rînd şi l-a trecut deasupra, în colţul din stînga al paginii. În această interpretare,

[14] Vezi I.-A. Candrea, *Monumentele cele mai vechi de limbă românească*, în „Noua revistă română”, vol. 4, 1901, nr. 37, p. 22; M. Combiescu, *Psaltirea de la Mehadia*, p. 267—268, *Apostolul din Colecţia Gaster*, p. 187.

[15] Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, Bucureşti, 1904, p. 33; V. Bogrea, în DR, II, 1921—1922, p. 781.

[16] *Codicele Voroneţean, cu un vocabulariu şi studiu asupra lui*, Cernăuţi, 1885, p. 268.

prezenţa lui *tîlc* nu mai e inexplicabilă şi nu face necesară o emendare a textului. Acest copist nu era persoana care a desprins versiunea românească din textul bilingv, căci în acest caz ar fi înţeles rostul cuvîntului *tîlc* şi l-ar fi eliminat, nu l-ar fi trecut în colţul din stînga sus al paginii. Prin urmare, între versiunea bilingvă şi copia ajunsă pînă la noi trebuie să fi existat cel puţin o copie intermediară.

b) *Codicele, Voroneţean nu era destinat folosirii în biserică, întrucît n-ar avea indicaţii tipiconale.*

Dar textul este împărţit în zaceale, iar acestea sînt, de regulă, numerotate, ceea ce pledează, din capul locului, împotriva afirmaţiilor lui Ciobanu. De altfel, nici indicaţiile tipiconale nu lipsesc[17]; chiar I. G. Sbiera a atras atenţia asupra lor[18]. Dar editorul *Codicelui Voroneţean* a mai semnalat un fapt peste care s-a trecut cu vederea şi a cărui semnificaţie i-a scăpat lui însuşi. După Sbiera, transcriind *Apostolul*, copistul *Codicelui Voroneţean* ar fi lăsat spaţii libere în text, urmînd să revină ulterior şi să înscrie acolo indicaţiile tipiconale pe care nu le avea în acel moment la dispoziţie. Uneori spaţiul rezervat era insuficient; de aceea, notele continuă pe margine ori deasupra sau dedesubtul rîndului (uneori şi deasupra şi dedesubt). Alteori, uită de nota ce urma a fi introdusă şi lasă spaţiu la începutul zacealei următoare. Toate acestea arată că textul după care a fost transcris *Codicele* nu avea asemenea indicaţii şi că ele au fost introduse de copist. S-ar putea spune, de aceea, că transcrierea s-a făcut pentru ca textul să fie utilizat spre citire în biserică.

Împotriva acestei interpretări se ridică următoarea obiecţie : cercetînd manuscrisul *Codicelui* am observat că spaţiul în care se înscriu indicaţiile tipiconale la sfîrşitul zacealelor este de dimensiuni foarte reduse, aşa încît notiţele adăugate ulterior nu încap în el. Aceeaşi observaţie în legătură cu spaţiul rezervat indicaţiilor tipiconale în cazurile cînd copistul a uitat să-l lase la finele zacealei şi care se găseşte, de regulă, la sfîrşitul unui rînd. Este de neînţeles de ce scribul a lăsat spaţii libere în care abia încap două-trei cuvinte, cînd el ştia foarte bine că adesea indicaţiile sînt mult mai lungi. Nu e exclus, de aceea, ca notele tipiconale să fi fost adăugate ulterior, de copist sau de altcineva în spaţiile rămase întîmplător libere la sfîrşitul zacelelor sau în rîndurile următoare. În acest din urmă caz, copierea *Codicelui Voroneţean* nu s-ar fi făcut în vederea citirii în biserică, ci pentru lectură particulară. În acest sens pledează faptul că, într-o serie de cazuri, notele tipiconale sînt adăugate marginal, deasupra sau dedesubtul rîndului. Dacă notele au fost adăugate ulterior, de o mînă străină (ceea ce nu e sigur), atunci copierea *Condicelui* nu s-a făcut în vederea citirii în biserică.

Admiţînd că între textul slavo-român şi copia aflată în mîinile noastre se plasează un intermediar, aşa cum am presupus mai sus, atunci destinaţia celor trei texte a fost următoarea :

— text slavo-românesc, destinat învăţării limbii slave ;
— text românesc, destinat lecturii în afara bisericii ;

[17] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 649.
[18] *Op. cit.*, p. 272.

— text românesc (*Codicele Voronețean*), destinat (probabil) citirii în biserică.

c) *Apostolul nu a fost tradus sub impulsul unui curent cultural extern.* Problema e destul de complicată. Putem afirma că versiunea slavo-română a fost alcătuită din necesități didactice (deci de ordin intern), dar nu avem siguranța că la întocmirea ei nu s-a folosit o traducere românească făcută sub înrîurire externă. În privința copiei intermediare și a copiei conținute în manuscrisul de la Academie, ambele explicații (impuls intern sau extern) se susțin la fel de bine. Așa cum am arătat nu de mult, traducerea în românește a cărților sfinte și chiar citirea în biserică a *Evangheliei* sau a *Apostolului* se puteau face și în afara curentelor reformate [19]. Avem mărturii din prima jumătate a secolului al XVI-lea (1546) că în unele biserici românești preoții obișnuiau să traducă în românește zacealele *Evangheliei*, citite întîi în slavonă. *Codicele Voronețean* ar ilustra tocmai momentul în care, într-o anumită regiune a țării, s-a trecut la „tîlcuirea" *Apostolului* în biserică. Firește, faptul acesta putea să se petreacă și în sînul unei comunități religioase românești care aderase la Reformă, sub influența ideilor acesteia. Rămîne să se stabilească regiunea unde și anii cînd a fost copiat *Codicele*, pentru a ști dacă în spațiul și timpul astfel hotărît s-a manifestat o înrîurire cultural-religioasă externă.

Februarie 1971

Institutul de lingvistică
București 22, I. C. Frimu 22

Résumé

En examinant quelques opinions formulées par Șt. Ciobanu à propos du *Codicele Voronețean* (manuscrit roumain du XVIe siècle), l'auteur aboutit aux conclusions suivantes : a) le texte descend, par l'intermèdiaire d'une copie, d'une version slavo-roumaine ; b) le texte a été copié pour être lu à l'église ; c) il est difficile de préciser, en ce moment, si la dernière transcription de ce texte est due à une influence exterieure (la Réforme) ou à l'action des facteurs internes.

[19] *Textele rotacizante și originile scrisului literar românesc. Chestiuni de metodă*, în *Studii de limbă literară și filologie*, p. 234—236.

EXPLORĂRI SEMIOTICE

Semiotica nu *este o disciplină*. Semiotica este o *modalitate de abordare dominată de perspectiva semnului*.

Semnul rezultă din cuplarea asimetrică *semnificant — semnificat*. Această cuplare este denumită *semiosis*[1].

Actul de semiosis este *motivat* sau *arbitrar*.

Un act de semiosis este motivat prin *contiguitatea* sau *similaritatea* dintre semnificant şi semnificat.

Un exemplu de contiguitate spaţială între semnificant şi semnificat este reprezentat de eticheta (semnificant) *lipită pe* produsul semnificat, de vitrina (semnificant) care desprinde metonimic un subansamblu elocvent din ansamblul proxim de mărfuri (semnificat) etc.

Un exemplu de contiguitate temporală între semnificant şi semnificat este reprezentat de fluieratul arbitrului (semnficant), care marchează limitele reprizei (semnificat), de salut (semnificant), care marchează limitele ciclului comunicativ (semnificat) etc.

Contiguitatea este *absolută* (în fapt quasi-absolută) în măsura în care, ca în exemplele de mai sus, nu există un hiat între semnificant şi semnificat.

Contiguitatea este *relativă* atunci cînd există un hiat relevant între semnificant şi semnificat.

În spaţiu, săgeata indicatoare este semnificantul unui local, hotel, oraş (semnificat) care se situează *undeva în prelungirea* ei.

În timp, cazurile de contiguitate relativă sînt mult mai rare, dacă nu chiar inexistente.

O semiosis întemeiată preponderent pe contiguitate spaţială caracterizează semnele preponderent *indexice*.

O semiosis întemeiată preponderent pe contiguitate temporală caracterizează semnele preponderent *semnale* (engl. *signal*).

Nu există index pur, semnal pur[2] etc.

Vom conveni să utilizăm abreviativ termeni ca *index, semnal* etc. pentru 'semn preponderent indexic'', semn preponderent semnal' etc.

Similaritatea absolută semnificant-semnificat este de neconceput. Ea ar echivala cu suprapunerea semnificantului peste semnificatul identic (sau invers, cu suprapunerea semnificatului peste semnificantul identic) şi ar elimina elementul de asimetrie impus de semiosis.

Imaginea unui obiect în oglindă, în apa care îl răsfrînge etc. nu va reprezenta în nici un caz semnificantul unui act de semiosis în care obiectul respectiv ar fi semnificat.

Similaritatea este prin definiţie relativă.

[1] Cf. Jakobson (1970).

[2] Acest lucru a fost semnalat de Charles Sanders Peirce (1958) şi reluat de Jakobson (1970).

Fotografia semnificant este relativ similară cu obiectul semnificat. Planul topografic, harta sînt relativ similare cu teritoriul semnificat în raport cu care se constituie în semnificanţi [3].

Există *grade diferite de similaritate*. Similaritatea dintre fotografii şi obiectele fotografiate este mai accentuată decît similaritatea între planuri topografice, hărţi etc. şi obiectele pe care acestea le semnifică.

Gradele de similaritate par a fi condiţionate de *domeniul* actului de semiosis.

Înţelegem prin domeniul actului de semiosis obiectul (ansamblul de obiecte) care poate fi propus ca semnificat maxim în cadrul actului respectiv.

Domeniul maxim al unei semiosis de tip fotografie (semnificant) — peisaj (semnificat) este mai restrîns decît domeniul maxim al unei semiosis de tip hartă (semnificant) — teritoriu (semnificat). Putem fotografia numai obiecte situate în cîmpul nostru de vizibilitate. Putem însă cartografia obiecte care nu se află în cîmpul nostru de vizibilitate. Hărţile continentului, ale lunii, ale astrelor (vizibile şi nevizibile) sînt exemple în acest sens. Aceasta în cazul în care facem abstracţie de explorările interplanetare. Satelitul a modificat, amplificîndu-l, domeniul fotografierii: fotografia pămîntului, a lunii sînt, paradoxal, fotografii — hărţi.

O semiosis întemeiată preponderent pe similaritate caracterizează semnele numite *iconice* (engl. *icons*) [4].

Contiguitatea şi similaritatea reprezintă motivări interioare ale actului de semiosis.

Un act de semiosis este *arbitrar* atunci cînd nu cunoaşte motivări interioare.

Cuplarea lanţului sonor p — o — r — t — o — k — a — l — ə (semnificant) cu semnificatul „fruct exotic ..." nu poate fi motivată prin contiguitatea sau prin similaritatea dintre semnificant şi semnificat. Ea este *accidentală*.

Pe o semiosis cu caracter preponderent arbitrar se întemeiază semnele numite *simboluri*.

Semnal, index, icon, simbol corespund unei diviziuni semiotice primare pe care filozoful american Charles Sanders Peirce a rafinat-o exuberant [5]: ultima diviziune semiotică operată de Peirce stabilea nu mai puţin de 66 de semne distincte.

Cuplările motivate semnificant — semnificat nu impun cu necesitate o *iniţiere ad-hoc*.

Nu este necesar să ni se explice că eticheta este semnificantul produsului, că vitrina este semnificantul mărfurilor din magazin, că fluieratul arbitrului este semnificantul a ceea ce urmează, că fotografia este semnificantul obiectului fotografiat etc.

[3] Asupra limitelor acestei similarităţi a insistat Korzybski (1933), pentru teoria căruia *harta* constituia de altfel o „metametaforă" centrală.

[4] În definirea semnelor *index, icon, simbol, semnal* ne întemeiem pe rafinarea definiţiilor Peirce-iene propusă de Thomas A. Sebeok, *Semiotics. The State of the Art* (sub tipar).

[5] Cf. Thomas A. Sebeok, *Semiotics. The State of the Art* (sub tipar).

S-ar părea deci că în fiecare *receptor* este programată *o competență semiotică inconștientă*, actualizabilă în momentul în care sînt satisfăcute condițiile elementare de motivare interioară prezentate mai sus.

Cuplările arbitrare semnificant — semnificat impun cu necesitate o inițiere ad-hoc [6].

Inițierea echivalează cu o motivare convențională, exterioară actului de semiosis, *indusă* în receptor de către un *inițiator*.

Inițierea are un caracter conștient.

Manipularea simbolurilor se situează așadar în zona unei *competențe semiotice conștiente*.

Competența semiotică este preponderent *receptivă*. Înțelegem prin aceasta (A) că ea nu se convertește automat în comunicare extrapersonală (extraobiectuală), ci alimentează comunicarea *intrapersonală* (intraobiectuală) [7].

Numărul semnelor percepute de un individ (om sau animal) depășește cu mult numărul semnelor la care individul reacționează prin *emisie de semne* către un alt individ. Semnele receptate tacit furnizează substanța *dialogului interior*, a *gîndirii* individului receptor. (Peirce definește gîndirea ca dialog între faza *n* și fazele *n — 1, n — 2 ... n — z* ale personalității unui individ.) [8]

Atît comunicarea interpersonală cît și comunicarea intrapersonală presupun *distanța* dintre un *emițător* și un *receptor*.

În comunicarea interpersonală distanța emițător — receptor se instituie spațial. Există o distanță între omul emițător și mașina receptoare (sau invers), între omul emițător și cîinele receptor (sau invers) etc.

Studiile de proxemică animală și mai ales studiile de proxemică umană ale lui Edward T. Hall [9] au evidențiat o condiționare strictă a distanței emițător-receptor. În cadrul speciei umane, cultura are o importanță hotărîtoare în modelarea comportamentului de distanțare semiotică. Edward T. Hall arată, de exemplu, faptul că distanța emițător-receptor este sensibil mai mare în cadrul culturii americane decît în cadrul culturii arabe. Ca urmare, dialogul desfășurat între un american și un arab se va caracteriza prin 'înaintarea' permanentă a arabului, prin 'retragerea' permanentă (engl. *backing*) a americanului.

În comunicarea intrapersonală distanța emițător-receptor se instituie temporal. Vezi cele spuse mai sus cu privire la dialogul interior.

Prin afirmația „este preponderent receptivă" înțelegem de asemenea faptul că (B) competența semiotică tinde să *recepteze ca semn* (*să semiotizeze*) fiecare element cu care vine în contact.

Numai în urma unor expuneri repetate la același element receptorul va încerca să transmită *altcuiva* actul său subiectiv de semiosis (să *inițieze* pe altcineva). El va deveni atunci un emițător care utilizează în calitate

[6] De unele aspecte ale acestei inițieri ne-am ocupat în articolul *Buzele cele mute vorbesc pe tăcute* (sub tipar).

[7] De comunicarea intrapersonală s-a ocupat L. S. Vygotskij (1934).

[8] Ca dialoguri între „the silent sayer and 'that very same man as he will be a second after' ". Cf. Jakobson (1970), p. 4.

[9] Cf. Hall (1959) și Hall (1966).

de semnificant elementul respectiv [10]. Atît comunicarea intrapersonală cît şi comunicarea interpersonală reprezintă *acte semiotice*.

Actul semiotic este actul de exploatare (de manipulare) a unei semiosis. Rolul de emiţător respectiv de receptor al unui act semiotic poate fi deţinut de : o maşină, un animal, om, părţi componente ale unei maşini (ale unui animal, ale omului), de fiinţe terestre sau (ipotetic) extraterestre [11] etc.

Se studiază sub numele de *limbaje de programare*, în discipline de tipul *informatică*, actele semiotice în care este antrenată, ca emiţător sau ca receptor, o maşină.

Se studiază sub numele de *zoosemiotică* [12] actele semiotice în care este antrenat, ca emiţător sau ca receptor, un animal.

Se studiază sub numele de *antroposemiotică* actele semiotice în care atît emiţătorul cît şi receptorul aparţin speciei *om*.

Se studiază sub numele de *endosemiotică actele semiotice* care au loc în interiorul corpului (uman sau animal), la nivelul unuia sau altuia dintre sistemele cibernetice ale acestuia.

În accepţia lui curentă, termenul *semiotică* este o abreviere pentru *antroposemiotică*.

Omul este unicul emiţător (receptor) capabil de *mimetism semiotic*. De aceea, în dialogul om-maşină termenul intens este maşina, în dialogul om-animal termenul intens este animalul. Omul reprezintă de fiecare dată termenul extens.

Emiţătorul (receptorul) unui act semiotic poate fi un *individ* sau o *colectivitate*.

Nu sîntem în măsură să abordăm cazurile de emiţător (receptor) colectiv în informatică, zoosemiotică, endosemiotică.

În antroposemiotică, un exemplu tipic ne pare a fi actul semiotic folcloric. El se instaurează între colectivitatea emiţătoare a absenţilor ascendenţi (strămoşii) şi colectivitatea receptoare a absenţilor descendenţi (urmaşii) [13].

Femeile, bunurile materiale sînt de asemenea — după cum a arătat Claude Lévi-Strauss — semne circulînd între o colectivitate emiţătoare şi o colectivitate receptoare [14].

Atît emiţătorul cît şi receptorul colectiv se definesc printr-o mobilitate (labilitate) (în timp şi spaţiu) uşor de perceput.

Deşi mai greu perceptibilă, aceeaşi mobilitate (*labilitate*) caracterizează şi emiţătorul (receptorul) izolat. Un emiţător (receptor) izolat de tipul *om, animal* poate fi de altfel considerat ca o colectivitate (o sumă de părţi componente, de organe şi sisteme cibernetice) emiţătoare (receptoare).

Semnele pot exista *izolat* sau *integrate într-un sistem*.

[10] În legătură cu aceasta vezi articolul Sanda Golopenţia-Eretescu, *On Defining* (sub tipar).

[11] Pentru detalii vezi Thomas A. Sebeok. *Semiotics. The State of the Art* (sub tipar).

[12] Termenul de *zoosemiotică* a fost introdus de Thomas A. Sebeok. Cf. Sebeok (1965 a şi b) şi Sebeok-Ramsay (1969).

[13] Cf. Sanda Golopenţia-Eretescu, *Probleme semiotice în cercetarea folclorului* (sub tipar).

[14] Cf. Claude Lévi-Strauss (1958).

Ca 'mit personal' [15], obsesia, nevroza etc. reprezintă un semn izolat idiosincratic. Ele rezultă dintr-un act de semiosis inconştient, de care medicul va trebui să-l elibereze pe pacient prin conştientizare.

Semnele de circulaţie, semnele de salut şi reverenţa, gesturile faciale, cuvintele, semnele muzicale, semnalele marinăreşti etc. se integrează în cîte un sistem specific.

Un sistem de semne reprezintă un *limbaj*.

Putem distinge între *limbaje indexice, limbaje de semnalizare, limbaje iconice, limbaje simbolice*.

Un limbaj indexic recurge prioritar şi esenţial la semne de tip index.

Un limbaj de semnalizare recurge prioritar şi esenţial la semne de tip semnal.

Un limbaj iconic recurge prioritar şi esenţial la semne iconice. Exemple pot fi limbajul pictural, limbajul sculptural, limbajul cartografic, limbajul fotografic, limbajul pantomimic, limbajul ghicitorilor etc.

Un limbaj simbolic recurge prioritar şi esenţial la simboluri. Exemplul clasic este limba. Alături de limbă grafia, sistemul gesturilor la călugării trapişti [16], sistemul reverenţelor în cultura japoneză etc. reprezintă sisteme simbolice.

Fiecare limbaj reprezintă în fapt o întrepătrundere de limbaje.

Limbajul semnelor de circulaţie include semne indexice (săgeţile indicînd direcţia), semnale anunţînd proximitatea (în timp — spaţiu) a unui nod de cale ferată, a unui pod etc., semne iconice marcînd încrucişările de drumuri, curba, calea ferată etc.

Alături de simbolurile definitorii, limba include semne indexice (deicticele), semnale (formulele de salut, de adresare), semne iconice (onomatopeea).

Se poate spune că *sincretismul* reprezintă modul de manifestare prin excelenţă al sistemelor semiotice.

Acte semiotice simple sînt greu de întîlnit. În majoritatea cazurilor cercetătorul este pus în faţa unor acte semiotice complexe, sincretice, cum ar fi : un spectacol, un film, un bîlci, o şezătoare, o horă, o nuntă, o înmormîntare, un botez etc.

Există *mutaţii semiotice*. Un limbaj preponderent iconic poate deveni preponderent simbolic. Aşa s-a întîmplat de exemplu în cazul picturii.

Există, de asemenea, neaşteptate *paralelisme semiotice*. Colaborînd cu antropologul T.T.Waterman, poeta Eda Lou Walton a ajuns la concluzia că între pattern-urile folosite în versificaţie şi pattern-urile folosite în ţesut de către indienii Navajo există un paralelism desăvîrşit : colorînd (cu culorile Navajo) versurile (notate de ea) şi utilizînd aceeaşi culoare în cazul repetiţiilor, Eda Lou Walton a obţinut 'succesiuni coloristice ţesute'.

Paralelismele semiotice formează obiectul aşa-numitelor cercetări 'pattern in culture' întreprinse de Boas, Ruth Benedict, Edward Sapir, Margaret Mead, Geoffrey Gorer, Rhoda Métraux, Alan Lomax [17] etc.

[15] Formularea îi aparţine lui Lévi-Strauss.

[16] Cf. G. Van Rijnbeck (1954), Eric Buyssens (1954), Cl. Hutt (1968).

[17] Cf. Ruth Benedict (1959), Edward Sapir (1949), Juri M. Lotman (1967), Alan Lomax (1966).

În sfîrşit, paralelismul între *tipul de cultură* şi *tipul de maladie mentală* prioritară într-o comunitate a alcătuit obiectul cercetărilor lui Selignan.

Există nivele distincte de *complexita e semiotică.*

Limbajul cel mai complex structurat pare a fi limba umană.

Datorită acestui fapt, limba pare a 'include' toate posibilităţile de organizare semiotică pe care le regăsim — parţial — la nivelul altor limbaje. Raportarea la limbă a limbajului explorat devine o sursă de rafinare a analizei.

Aceasta explică rolul pilot pe care îl joacă studiul lingvistic în raport cu studiul unor sisteme semiotice extralingvistice.

Studiul lingvistic modelează parţial şi studiul unor sisteme zoosemiotice, endosemiotice, informatice. În ultimul caz, sistemului lingvistic i se alătură, în calitate de element modelator, sistemul logic. La rîndul său, sistemul lingvistic se pretează modelării logice.

Transpunerea semiotică (convertirea unui limbaj în alt limbaj) este simplificatoare în măsura în care este transpus exclusiv nucleul prioritar (esenţial) al limbajului evitat în limbajul vizat. Exemple de asemenea transpuneri 'abreviative' pot fi considerate, în raport cu vorbirea, sistemul transpunerii fluierate, sistemul transpunerii prin bătăi de tobă[18], transpunerea gestuală a călugărilor trapişti etc.

Transpunerea operează de la limbaje semiotice complexe spre limbaje semiotice mai puţin complexe : limbă→limbaj muzical, limbaj gestual, limbaj pictural, limbaj sculptural (unde *limbă* subsumează *limbajul interior* care precedă momentul creaţiei artistice).

Trecerea inversă (limbaj muzical→limbă, limbaj gestual→limbă, limbaj sculptural→limbă etc.) poate fi întîlnită în momentele de iniţiere semiotică. Ea favorizează analiza limbajului-sursă în termenii distincţiilor, mult mai rafinate, perceptibile la nivelul limbajului limbă. O vom numi *explicitare* [19].

Atît trecerea de la limbaje complexe la limbaje mai simple cît şi trecerea de la limbaje simple la limbaje mai complexe, deci atît *transpunerea* cît şi *explicitarea* sînt acte *metasemiotice.*

Actul semiotic este, simultan, un act de comunicare *prin* semne şi de comunicare *a* semnelor (de informare *cu privire* la semne).

Rezervăm termenul de *comunicare semiotică* exclusiv pentru accepţia „comunicare prin semne".

Vom folosi termenul de *transmisie semiotică* pentru accepţia „comunicare a semnelor".

Faptul că orice *comunicare semiotică* este implicit şi o *transmisie semiotică* poate fi exprimat şi altfel.

Comunicarea semiotică este reflexivă, se comunică pe sine.

Comunicarea semiotică oferă, în subsidiar, informaţii cu privire : (a) la emiţător şi (b) la opinia despre receptor a emiţătorului care, dornic să menţină contactul semiotic, evită deopotrivă frustrarea sau scandalizarea acestuia.

[18] Cf. Hymes (1964).

[19] Cf. Sanda Golopenţia-Eretescu, *Language Transmission and Language Explicitation* (sub tipar).

Fiecare semn emis are valoare de *simptom* (nemijlocit, direct în raport cu emiţătorul; mijlocit, indirect în raport cu receptorul).

Bazat pe contiguitatea sopaţial-temporală, simptomul este situat între *index şi semnal.*

În majoritatea cazurilor simptomele sînt furnizate în mod inconştient. Antrenat în comunicare (şi transmisie), emiţătorul nu poate calcula *implicaţiile (presupoziţiile) simptomatice ale mesajelor sale.*

Există însă cazuri în care emiţătorul exploatează conştient implicaţii (presupoziţii) simptomatice.

Parodia este reuşită în măsura în care integrează alături de transpunerea unui stil *a* într-un stil similar *a*' (prezentă şi în pastişă), simptome ale caracterului *ludic al* emisiei semiotice [20].

O emisie ludică este oare un act semiotic sau un act metasemiotic?

În măsura în care emisia ludică atestă situarea emiţătorului *în afara* şi *deasupra* sistemului semiotic, sîntem tentaţi să o situăm în rîndul unor acte metasemiotice pe care le-am numi *dubitative.*

Alte cazuri de exploatare conştientă a implicaţiilor simptomatice sînt constituite de manipularea perfidă, mincinoasă etc. a limbii. Emiţătorul *provoacă* implicaţii simptomatice al căror caracter *artificial* rămîne ascuns receptorului naiv.

Să luăm drept exemplu manipularea perfidă a limbii. Emiţătorul X induce în receptorul Y implicaţii simptomatice de „*simpatie* pentru Z" dar îi comunică simultan '*antipatie* pentru Z'. Receptorul tinde să acorde plauzibilitate sporită limbajelor semiotice manipulate inconştient. În cazul nostru el este deci dispus să acorde credibilitate prioritară implicaţiilor simptomatice—pe care le presupune inconştiente—în raport cu comunicarea — pe care o estimează *conştientă* sau *parţial conştientă* (vezi expresia „ştie ce spune").

Pe de altă parte, receptorul încrezător Y este convins că între implicaţiile simptomatice ale comunicării şi comunicare trebuie să existe, conform unei *condiţii de sinceritate* fără care nu se poate institui un act semiotic, un acord, o *consonanţă.*

El va rezolva deci contradicţia dintre implicaţiile simptomatice de „simpatie" şi comunicarea de „antipatie" în favoarea primelor: X îl simpatizează pe Z dar (a) „nu ştie ce spune", nu-şi dă seama de caracterul negativ al afirmaţiilor — probabil eronate — pe care le face sau (b) X „nu ştie ce face", nu-şi dă seama de caracterul negativ al purtării lui Z care reiese din afirmaţiile — probabil adevărate — pe care le face cu privire la Z şi continuă — naiv — să nutrească pentru acesta o simpatie nemeritată.

Folosind metafora lui Erving Goffnan [21] vom spune că emiţătorul manipulează implicaţiile (presupoziţiile) simptomatice ale sistemului semiotic în conformitate cu *rolul* pe care, aidoma unui actor, îl asumă în raport cu receptorul.

[20] Cf. Sanda Golopenţia-Eretescu (1969).
[21] Cf. Erving Goffman (1959 şi 1967).

Cele expuse mai sus ridică problema caracterului „distinctiv uman" [22] al manipulării implicațiilor (presupozițiilor) simptomatice. Cercetări recente caută să răspundă întrebării : *sînt animalele capabile de minciună?* care conduce insensibil către — *există minciună extralingvistică?* [23].

REFERINȚE

Ruth Benedict (1934). 1959. *Patterns of Culture*, Boston : Houghten, Mifflin Co.

Eric Buyssens (1954). — *Le langage par gestes chez les Moines*, în „Revue de l'Institut de Sociologie", Bruxelles.

Paul Ekman și Wallace V. Friesen (1969). — *Nonverbal Leakage and Clues to Deception*, în „Psychiatry", 32, nr. 1.

Erving Goffman (1956). 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*, Garden City, New York : Doubleday Anchor Books.

— (1967). *Interaction Ritual*, Garden City, New York : Doubleday Anchor Books.

Sanda Golopenția-Eretescu (1969). *Grammaire de la parodie*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée".

— *Buzele cele mute vorbesc pe tăcute* (sub tipar în lucrările simpozionului *Educație și limbaj* care a avut loc în octombrie 1970 la București).

— *Language Transmission and Language Explicitation* (sub tipar în „Semiotica").

— *On Defining* (sub tipar în RRL).

— *Probleme semiotice în cercetarea folclorului* (sub tipar în REF).

Edward T. Hall (1959). *The Silent Language*. Greenwich Conn. : Fawcett Publications, Inc.

— (1966). *The Hidden Dimension*, Garden City, New York : Anchor Books.

Dell Hymes (1964). *Language in Culture and Society : A Reader in Linguistics and Anthropology*, New York : Harper.

Cl. Hutt (1968). *Dictionnaire du langage gestuel chez les Trappistes* în „Langages" 10, p. 107—118.

Roman Jakobson (1970) *Language in relation to other communication systems*, în *Linguaggi nella società e nella tecnica. Convegno promosso dalla Ing. C. Olivetti E.-C., S.p.A. per il centenario della nascita di Camillo Olivetti*, Milano : Edizioni di Comunità, p. 3—16.

Afred Korzybski (1933). *Science and Sanity. An introduction to non-Aristotelian systems and general semantics*, New York : The International Non-Aristotelian Library Publishing Company.

Claude Lévi-Strauss (1958). *Anthropologie structurale*. Paris. Plon.

Alan Lomax (1966) *Special Features of the Sung Communication*, Essays on Visual and Verbal Arts, Proceedings of American Ethnological Society, Spring Meetings.

Juri M. Lotman (1967) *Problèmes de la typologie des cultures* în „Information sur les sciences sociales" VI, no. 2—3.

Charles Sanders Peirce (1958). *Selected Writings*. Ed. de Philip P. Wiener, Dover Publication.

G. Van Rijnbeck (1954). *Le langage par signes chez les Moines* Koninklijke Akademie van Wettenschappen, Amsterdam.

[22] Cf. Rulon Wells (1967).

[23] Cf. Ekman-Friesen (1969) și Weinrich (1966).

Edward Sapir (1919). *Language. An Introduction to the Study of Speech.* London : Rupert Hart-Davis.

Thomas A. Sebeok (1965 a). *Zoosemiotics : Juncture of Semiotics and the Biological Study of Behavior* în ,,Science'' 29 ianuarie, vol. 147, nr. 3657, p. 492–93.

— (1965 b) *Animal Communication* în ,,Science'' 26 februarie, vol. 147, no 3661, pp. 1006–1014.

— (1970). *Zoosemiotic structures and social organization in Linguaggi nella Società e nella tecnica. Convegno promosso dalla Ing. C. Olivetti E. — C, S. p. A. per il centenario della nascita di Camillo Olivetti*, Milano : Edizioni di Comunità.

Thomas A. Sebeok și A. Ramsay, ed. (1969). *Approaches to Animal Communication*, The Hague : Mouton & Co.

L. S. Vygotskij (1934). *Myšlenie i reči*, Moscova : Socekgiz.

Harold Weinrich (1966). *Linguistik der Lüge.* Heidelberg : Verlag Lambert Schneider.

Rulon Wells (1967) *Distinctively Human Semiotic* în ,,Information sur les sciences sociales'' VI, no. 6.

SANDA GOLOPENȚIA-ERETESCU

Februarie 1971

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei 194

ASUPRA PRELUCRĂRII AUTOMATE A TEXTELOR ROMÂNEȘTI SCRISE CU CARACTERE CHIRILICE

Centrul național universitar de calcul electronic (CNUCE) de la Pisa [1] colaborează cu Centrul de cercetări fonetice și dialectale al Academiei Republicii Socialiste România la strîngerea materialului pentru constituirea unui fișier-repertoriu general al limbii vechi românești. Fișierul, care se lucrează în prezent la București cu mijloace manuale obișnuite, are ca țel principal elaborarea unui *Dicționar al limbii române din secolul al XVI-lea* (DLR XVI).

Necesitatea unui dicționar al limbii române din secolul al XVI-lea pentru cunoașterea detaliată, științifică, a începuturilor vocabularului limbii române scrise, de mult resimțită, a fost semnalată în numeroase rînduri [2]. Pînă în momentul de față, lucrările pregătitoare au dus, printre altele, la extragerea unui număr de peste 360 000 de fișe, ceea ce înseamnă excerptarea a aproximativ jumătate din materialul de limbă scrisă recunoscut ca aparținînd secolului al XVI-lea. Evident că despuierea electronică a materialului ar urgenta mult lucrările și, în plus, ar permite — cu mare rapiditate — dublarea, triplarea etc. a fișierului constituit ; o asemenea operație ar fi foarte necesară pentru că, în momentul clasificării alfabetice a cuvintelor pentru DLR XVI, va putea rămîne în cartoteca dicționarului același material, dar ordonat după alte principii, de exemplu grupat după anumite criterii morfologice, repartizat pe textele din care a fost extras inițial, ceea ce poate înlesni elaborarea *indicilor* sau *glosarelor* tuturor textelor din secolul al XVI-lea etc.

Pentru ca textele vechi românești să fie puse la dispoziția mașinilor este necesar să se țină seama de o serie de probleme ale interpretării scrierii chirilice. Aldo Duro avea perfectă dreptate cînd, discutînd problemele puse de *Dicționarul istoric al limbii italiene*, admitea că un dicționar ,,de mașină'' este mai simplu de realizat cînd e vorba de texte în limba modernă, cu declinări și conjugări regulate[3]. Desigur, pentru ordinator, alfabetul chirilic nu constituie, în sine, o dificultate, dar în cazul nostru este vorba de un alfabet nu inventat, ci a d a p t a t, și anume r ă u a d a p t a t[4] pentru scrierea limbii române în care :

[1] Amănunte referitoare la activitatea secției de lingvistică a Centrului de la Pisa v. în SCL, XXII, 1971, nr. 2, p. 215—220.

[2] V. Al. Rosetti, în LR, III, 1954, nr. 4, p. 63 ; J. Byck, în LR, VI, 1957, nr. 1, p. 18, și în LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 19 ; M. Zdrenghea, în LR, III, 1954, nr. 3, p. 69 și urm. ; Fl. Dimitrescu, în SCL, X, 1959, nr. 1, p. 143—144, în Analele Univ., 25, XI, 1962, p. 372—373, și în SCL, XVII, 1966, nr. 3, p. 351 ș.u.

[3] ,,Cahiers de lexicologie'', 1, 1966, p. 104.

[4] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 439.

a) un simbol corespunde mai multor semnificații, de exemplu grafemul polivalent[5] ѧ poate avea valorile :

—in : ѧ;
— î : ѧнтрꙋ;
—îm : ѧпрєꙋнъ;
— m : ꙋѧбрѫ;
—n : оуѧ;
—ŋ : бѫѧѧ;

— nazalitatea vocalei care precedă nazalele *n* sau *m* : мъѧндріє (din punct de vedere fonologic însă ѧ avea o singură valoare)[6].

b) pentru același fonem sînt utilizate mai multe semne, care în acest caz sînt alografe[7], de exemplu ъ,ь,ѫ pentru /ə/ [8]. Operația de interpretare nu poate fi deci încredințată mașinii atîta timp cît nu s-a studiat distribuția specifică a grafemelor.

În plus, numai un specialist poate rezolva alte dificultăți provenite din *natura* textelor românești scrise cu caractere chirilice. Dintre ele luăm aici în discuție numai patru aspecte :

1. Scrierea continuă. În multe texte vechi românești cuvintele se înlănțuie fără spații între ele și, cu rare excepții, fără semne de punctuație; chiar și în cazul scrierii „semicontinue", în care prepozițiile și conjuncțiile, de exemplu, se atașează la cuvintele „pline", de pildă съФіє, дєωм „cuvîntul" este greu de delimitat de către o persoană care nu are cunoștințe speciale de limbă română veche; din moment ce nu s-a elaborat un algoritm capabil să facă distincțiile necesare, este sigur că o astfel de operație nu poate fi încredințată decît unui specialist.

2. Problema scrierii continue se complică cu prezența în texte a slovelor cu rol de cifre; se știe că în chirilică cifrele sînt reprezentate prin aceleași semne ca și literele, fiecare slovă avînd o valoare numerică specială, pe care mașina — evident — o poate „memora". Dar, pentru cifrele mai mari decît 10, în unele texte nu se marchează într-un fel deosebit (cu o tildă suprapusă) decît prima cifră, de exemplu 31 = л̃а, 32 = л̃в, și atunci pentru mașină devine extrem de dificil să determine dacă simbolul al doilea aparține unui cuvînt sau tot cifrei, pentru a nu mai aminti de cazurile cînd nu se pune de loc tilda pe număr sau cînd se marchează numai al doilea simbol dintr-o serie de trei elemente (x$\tilde{y}$z).

3. Literele aruncate. De obicei sînt aruncate grafemele care reprezintă consoanele finale (Фиꙋ^л) (ceea ce ar putea constitui un criteriu pentru a separa cuvintele) dar alteori sînt scrise deasupra grafeme aflate în interiorul cuvintelor: uneori suprapunerea grafemelor atrage după sine omisiunea vocalei pre- sau postpuse, de exemplu Фр а — frat*e* дꙋ^мтале — dum*i*tale, ceea ce face aproape imposibilă „recunoașterea" cuvîntului de către mașină.

[5] V. E. Alarcos Llorach în *Le langage*, Paris, 1968, p. 554.

[6] V. A. Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, extras din SCL, XV, 1964, p. 130–131.

[7] V. „Studia romanica et anglica Zagrebiensia", nr. 21–22, 1968, p. 128.

[8] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 440.

4. A b r e v i e r i l e . Textele chirilice utilizează cu o mare frecvenţă abrevierile, obişnuinţă comună în paleografia latină, greacă, bizantină şi, prin imitaţie, slavă. Aceste abrevieri, unele reminiscenţe ale ,,notelor tironiene'', sînt foarte diferite între ele (uneori se suprimă partea finală, alteori elemente din interiorul cuvîntului), aşa că fac dificilă ,,reconstituirea'' cuvîntului de către calculator.

Cele cîteva exemple de ,,dificultăţi'' pledează pentru prepararea unor ediţii speciale, alcătuite, toate, după aceleaşi principii, care apoi să fie supuse operaţiei de perforare şi de calcul conform programului fixat. Acest program va trebui să fie stabilit prin eforturile conjugate ale lingviştilor şi ale matematicienilor, în special ale celor grupaţi în jurul Centrului de calcul al Universităţii.

Experimental, colaborarea dintre Bucureşti şi Pisa (CNUCE) s-a efectuat prin introducerea în calculator a unui text din secolul al XVI-lea, recent editat, *Tetraevanghelul* lui Coresi [9].

În prealabil s-au stabilit, convenţional, corespondentele pe de o parte pentru slovele chirilice menţinute care au fost exprimate prin cifre, şi, pe de altă parte, pentru semnele diacritice utilizate în transliteraţia *Tetraevanghelului* (de exemplu : ѱ — 1 ; ѧ — 7 ; ѫ — 9 ; ь — 6 ; Č — c. ; ş — s, ; â — a/ ; ō — o* etc.).

Din textul menţionat s-au alcătuit dezvoltate fişe de concordanţe, un indice alfabetic al *Evangheliei* lui Marcu, un indice de frecvenţă etc. Această primă experienţă, care se poate repeta cu orice alt text de limbă veche, a arătat în mod direct că textele româneşti vechi scrise sau tipărite cu caractere chirilice, dacă nu sînt pregătite în prealabil, se pretează prea puţin la introducerea în maşinile electronice ; ele se află la antipodul situaţiei aduse în discuţie la colocviul cu tema ,,Elaborarea electronică în lexicografie şi lexicologie'' (Pisa, 24 — 25 august 1970) de prof. D'Arco Silvio Avalle, care afirma despre unele texte ce nu prezintă nici un fel de dificultăţi de interpretare că pot fi despuiate direct, fără o pregătire anterioară.

Sistemul electronic de înregistrare poate ajuta, pe lîngă elaborarea unui dicţionar al limbii vechi, şi la elucidarea unor probleme de filologie şi de lingvistică românească. Dintre acestea amintim cîteva — unele foarte controversate — referitoare la epoca mai veche a limbii române :

— cercetarea relaţiilor dintre cele trei versiuni manuscrise ale *Psalmilor* din nordul Transilvaniei — Maramureş ;

— stabilirea legăturilor între scrierile nordice şi textele tipărite de Coresi ;

— studierea raporturilor între textele imprimate în română de Coresi şi primele texte tipărite în slavă, la începutul secolului al XVI-lea de către Macarie ;

— analiza relaţiilor dintre textele româneşti şi slave tipărite în acelaşi timp sau succesiv de Coresi sau de alţi tipografi ;

[9] *Tetraevanghelul tipărit de Coresi (1560—61) în comparaţie cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti* (1574) (ediţie Florica Dimitrescu), Bucureşti, 1963.

— rezolvarea unor probleme speciale (de datare, localizare etc.) referitoare la texte intrate mai de curînd în orbita cercetării limbii din secolul al XVI-lea, de exemplu *Evangheliarul de la Petersburg* (1546 — 1554 ?), manuscrisul slavo-român al popii Bratu (1559 — 1560), manuscrisul cuprinzînd *Psaltirea slavo-română* (1573-1584 ?), presupusă a proveni din Moldova etc.

Problemele de acest tip ar avea de profitat de ajutorul ordinatoarelor în măsura în care, de exemplu, referindu-ne la cercetarea legăturilor dintre manuscrisele nordice şi textele tipărite de Coresi, s-ar putea urmări — înregistrîndu-se pentru prima dată totalitatea ocurenţelor lexicale — pe baze cantitative, raportul între elementele septentrionale pătrunse în textele coresiene şi inovaţiile sudice introduse de Coresi; de asemenea, pe baza fişelor-context (a fişelor în care apar citate ample) ale tuturor cuvintelor din textele cercetate se vor putea scoate în evidenţă relaţiile între lexicul ,,special'' (la fiecare cuvînt se va înregistra frecvenţa în textul X) şi lexicul ,,comun'', deci se va putea fundamenta cercetarea ,,stilistică'' a limbii române vechi; analizarea modalităţii de formare a cuvintelor cu ajutorul calculatoarelor va duce, prin stabilirea frecvenţei sufixelor şi a prefixelor, desigur, la concluzii interesante în ceea ce priveşte ,,specificul'', ,,preferinţele'' textelor nordice în raport cu textele din sud (de exemplu problema lui *în*-). În acest fel, putem afirma, împreună cu C. Tagliavini [10], că maşinile electronice se pretează la numeroase aplicări în cîmpul lingvistic; acestea au nu numai valoare pragmatică, ci şi teoretică, pentru că ajută la clarificarea unor aspecte ale structurii limbii.

Înregistrarea electronică a cuvintelor aparţinînd secolului al XVI-lea va permite deci să se supună fondul lexical al secolului al XVI-lea la studii variate de gramatică şi dialectologie istorică, dar, aşa după cum observa, pe bună dreptate, G. Gougenheim, mai întîi ,,ce qu'il faut, ce n'est pas énumérer des problèmes, mais d'abord réunir de la documentation''[11]. Strîngerea exhaustivă a materialului documentar constituie — evident — prima fază de cercetare aprofundată a limbii române din secolul al XVI-lea.

FLORICA DIMITRESCU

noiembrie 1970

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 7

[10] *Applicazione dei calcolatori elletronici all'analisi e alla statistica linguistica*, Accademia Nazionale dei Lincei, Roma, 1968, p. 118.
[11] ,,Cahiers de lexicologie'', 3, 1962, p. 187.

NOTE ASUPRA TRECERII LUI *Ă* PROTON LA *A* ÎN MARAMUREŞ

Ocupîndu-se în 1954 de fenomenul trecerii lui *ă* proton la *a*, R. Todoran[1] a observat că în unele regiuni ale ţării acest fenomen nu a fost atestat în cursul anchetelor ALR I, deşi cu cîteva decenii în urmă el fusese înregistrat în aceleaşi locuri de dialectologi. Faptul acesta îl îndreptăţea să presupună că ,,fenomenul nu se mai lăţeşte, dimpotrivă, pe cît se pare, îşi micşorează chiar aria de răspîndire'' (p. 75). Una din aceste regiuni era Maramureşul, ,,singura provincie, după cum ne arată hărţile Atlasului lingvistic, în care nu se cunoaşte trecerea lui *ă* la *a*'' (p. 72).

Problema a fost redeschisă recent de Maria-Luiza Purdela, într-un articol publicat în ,,Cercetări de lingvistică'' din Cluj [2]. Examinînd hărţile recentului *Atlas lingvistic* al Maramureşului, apărut în 1969, autoarea a observat că, deşi nu este nici general, nici colectiv, fenomenul trecerii lui *ă* proton la *a* apare cu destulă insistenţă în răspunsurile date de unii informatori. După opinia d-sale, absenţa fenomenului în hărţile ALR trebuie socotită drept accidentală : subiectele anchetate nu aveau în grai această particularitate fonetică, care se găsea totuşi în vorbirea altor persoane din localităţile înscrise în reţeaua ALR. Împrejurarea că fonetismul a fost notat de T. Papahagi în anii 1920—1925 şi apoi de NALR în 1962—1963 ,,vorbeşte nu de o *lăţire* sau *micşorare* a ariei, ci numai de o continuitate, căci e greu de presupus şi încă mai greu de admis că fenomenul a existat, a dispărut şi apoi a reapărut, în exact aceleaşi locuri, şi toate acestea numai pentru că în ALR I nu apare'' (p. 268).

Socotind că opiniile autoarei sînt întemeiate, rămîne totuşi fără răspuns întrebarea pe care şi-o pusese R. Todoran : este fenomenul în discuţie în regres în zilele noastre sau, dimpotrivă, el se află în expansiune? O rezolvare satisfăcătoare a problemei nu poate fi obţinută decît examinînd-o în perspectivele dialectologiei istorice. Lăsînd pe altă dată examinarea amănunţită a problemei, ne vom ocupa, în cele ce urmează, de istoria trecerii lui *ă* proton la *a* în Maramureş [3].

Cele mai vechi documente de limbă românească scrise cu certitudine în Maramureş datează de la sfîrşitul secolului al XVI-lea. Într-un document

[1] *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal*, în SCL, V, 1954, nr. 1—2, p. 63—85.

[2] *Contribuţii la studiul unui fenomen fonetic românesc dialectal* : *ă protonic* > ***a***, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 265—269.

[3] Am avut în vedere numai documentele (scrisori, notiţe etc.) localizate sigur în Maramureş. Textele literare pot reproduce originale alcătuite aiurea, de aceea puritatea graiului reflectat de ele este îndoielnică. Nu am luat în considerare toponimele şi antroponimele (care pun unele probleme aparte).

din 1593, editat de I. Mihályi de Apşa, întîlnim o serie de grafii care arată că evoluţia fonetică amintită nu se produsese la sfîrşitul secolului al XVI-lea, în Maramureş (sau cel puţin în graiul celui ce redactase actul) : *alegădaşului* (p. 638), *s-au arătatu* (p. 638), *bătrînii* (p. 638), *l-au împărţitu* (p. 638) etc.[4]. Grafia *slavi* (p. 639) e dubioasă. Ea ar putea reflecta trecerea lui *ă* proton la *a*, dar s-ar putea datora, de asemenea, influenţei modelului slav[5]. E de observat, în acest sens, că un alt document maramureşean, scris la Sălişte în acelaşi an, nu consemnează fenomenul : *ѫnkirăčiure* (p. 46), *părcălabь* (p. 47), *năimiţi* (p. 47)[6]. Fonetismul *a* nu apare nici într-o scrisoare din anii 1602 — 1617, redactată în nordul Maramureşului : *năpâst[u]escь* (p. 72), *sinătate* (p. 72), *a vădzut* (p. 73)[7]. Prima grafie care nu lasă dubii asupra prezenţei fenomenului în Maramureş este *cumparat-au* (p. 60), notată într-un document din Budeşti, 1619 — 1620 (cf. însă tot aici grafiile : *a depărta*, p. 61, *păcatele*, p. 61, *părinţi*, p. 61)[8]. Din aceeaşi epocă datează un document scris în Săcel, în jurul anului 1620, în care nu se reflectă, însă, trecerea lui *ă* proton la *a* : *părinţi, săboare* (p. 167)[9]. Situaţia se menţine neschimbată douăzeci de ani mai tîrziu (c.1638) : *închinăciune, isprăvi, vlьdicescu* (p. 63)[10]. Fenomenul apare notat din nou într-un text din Dragomireşti, 1648 : *pacatele*[11].

După 1650 şi îndeosebi după 1700, atestările devin din ce în ce mai numeroase. Înainte de a da o listă a lor, atragem atenţia supra faptului că documentele care nu conţin grafii cu *a* sînt mult mai numeroase decît cele care atestă trecerea lui *ă* la *a*. Mai mult decît atît, grafiile cu *ă* sînt, de regulă, majoritare chiar în textele în care am notat grafii cu *a* : Iată acum exemplele (luate în totalitate din SD, XVII)[12] : Vişeul de mijloc, 1655 : *saborul* (p. 210), Hoteni, 1680 : *paniinţi*[13] (= părinţi, p. 117) ; Apşa de mijloc, 1729 : *darui* (p. 4) ; Ieud, 1743 : *legatură* (p. 120) ; Poieni, 1743 : *saboară* (p. 152) ; Năneşti, 1748 : *saboară* (p. 141), Berbeşti, 1750 : *parinţiloru* (p. 15 ; cf. însă tot aici *părinţi*) ; Glod, 1762 : *saboară* (p. 108) ; Borşa, 1771 : *cumparata, au cumparatu, saborul* (p. 30), Ieud, 1772 : *primavara, au statut, zapada* (p. 128 ; cf. însă tot aici *zăpada*)[14] ; Băcicoel, 1800 : *pareche* (p. 14) ; Borşa, 1836 : *au platit* (p. 34).

[4] *Diplome maramureşene din secolul al XIV şi XV*, Sighet, 1900, p. 638 ; cf. T. Bud *Acte istorice despre protopopiatele, parohiile şi mănăstirile române din Maramureş*, Gherla 1911, p. 34.

[5] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 73.

[6] Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle, tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, Bucureşti, 1926, p. 46—47.

[7] *Ibidem*, p. 72—73.

[8] N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor* (= SD), XVII, *Însemnări din bisericile Maramureşului*, culese de Ion Bîrlea, Bucureşti, 1909, p. 60—61.

[9] SD, XIII, p. 167.

[10] N. Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*, I, Bucureşti, 1899, p. 63. Documentul nr. XC din 1639 (p. 68—69) n-a fost luat în consideraţie, întrucît pare scris de un străin.

[11] SD, XVII, p. 94.

[12] Modelul etimologic nu mai trebuie invocat în cazul unor cuvinte cum ar fi *sabor*, întrucît, mai ales în secolul al XVIII-lea, cunoştinţele de slavonă ale modestelor persoane care au scris documentele trebuie să fi fost nule.

[13] De observat falsa regresie.

[14] Remarcăm prezenţa cuvîntului în Maramureş.

Fenomenul trebuie să se fi menținut și după această ultimă atestare, pentru că, la sfîrșitul secolului, Weigand îl înregistrează : *kalare* (Vad ;Jb. VI, p. 73), *katat* (Dragomirești ; Jb. VI, p. 66)[15]. Douăzeci de ani mai tîrziu, îl notează T. Papahagi, iar în zilele noastre, a fost consemnat de anchetele NALR.

Datele înșirate mai sus vorbesc în mod indiscutabil despre o continuitate a fenomenului, începînd cu cel de al doilea deceniu al secolului al XVII-lea și pînă în zilele noastre. Apărut pentru întîia dată într-un document din 1619 — 1620, el se reîntîlnește apoi sporadic în cursul veacului al XVII-lea, pentru a deveni mai bine reprezentat în texte pe măsură ce ne apropiem de zilele noastre. Deși fonetismul nu s-a generalizat niciodată și uzul este adesea oscilant în privința lui, putem afirma totuși, pe baza atestărilor din documente, că în Maramureș, de-a lungul secolelor al XVII-lea —al XX-lea, fenomenul s-a aflat foarte probabil în expansiune. E posibil ca în ultimele decenii, în urma influenței limbii literare, el să fie stagnant sau să se afle în regres.

Afirmînd acest lucru, sîntem conștienți de faptul că încheierile noastre nu pot fi socotite nici pe departe drept definitive, și aceasta din mai multe motive. Întîi de toate, pentru că am cercetat un număr limitat de texte (între altele numai o parte din notițele publicate de Bîrlea în SD, XVII). Dintre ele, majoritatea sînt din secolul al XVIII-lea și mult mai puține din veacul precedent. E posibil ca studierea altor texte scrise înainte de 1700 să schimbe, fie și în parte, concluziile noastre asupra apariției sporadice a fenomenului în veacul al XVII-lea (observația e valabilă, firește, și în privința documentelor din secolul al XVI-lea, care ar fi descoperite de acum înainte). În fine, să nu uităm că multe din texte ne-au fost accesibile în transcrierea unor filologi improvizați. Ei au putut literariza cuvintele (scriind *ă* în loc de *a*) sau, dimpotrivă, au putut să noteze , din neglijență, un *a* în loc de *ă* (concursul tipografilor la asemenea modificări nu trebuie, de asemenea, trecut cu vederea).

Toate aceste observații pun, cu o deosebită acuitate, problema întocmirii, pe baza unui material cît mai sigur, a unei istorii a graiurilor dacoromâne sau cel puțin a unor studii aprofundate de dialectologie istorică consacrate fenomenului de care ne ocupăm (în Maramureș și în alte regiuni). Așteptînd, prin urmare, probabilele corecțiuni pe care asemenea lucrări le-ar aduce părerilor noastre, putem afirma că, apărut în Maramureș la începutul secolului al XVII-lea, fenomenul trecerii lui *ă* proton la *a* s-a menținut în această parte a țării pînă în zilele noastre, marcînd în acest interval o anumită tendință de expansiune.

Cunoscînd acest lucru, vom fi desigur surprinși să întîlnim fenomenul în unele dintre așa-numitele texte rotacizante (*Codicele Voronețean, Psaltirea Scheiană* și *Psaltirea Hurmuzachi*), pe care cei mai mulți cercetători le socotesc traduse în Maramureș, în prima jumătate a secolului al XVI-lea (dacă nu chiar mai devreme). Nu e vorba de o atestare sporadică a trecerii lui *ă* la *a*, căci situațiile în care apare fenomenul sînt destul de numeroase.

[15] Vezi Iorgu Iordan, *Un fenomen fonetic românesc dialectal* : ***ă* > *a***, în „Revista filologică", I, 1927, nr. 1—2, p. 132.

Iată exemplele pe care le dă Densusianu, HLR, II, p. 102—103 (ne limităm la cuvintele în care vocala accentuată este *a*) : *arrata, banat, bunratate, carare, carrarea, čatatea, îmbatat, îmbracași, împarat, înralța, înalțatele, învața, lasa, salaș, sapa, scapare, vătama, vrajmaș.*

Cum se explică prezența fenomenului în aceste texte, în lumina obsevațiilor de mai sus ? După părerea noastră, numai în două feluri : a) textele nu sînt traduse în Maramureș ; b) textele sînt traduse în Maramureș, dar transcrierea s-a făcut în altă regiune, de copiști care aveau fonetismul *a* în grai. *Tertium non datur.*

Ianuarie 1971

ION GHEȚIE

Institutul de lingvistică
București 22, I. C. Frimu 22

ANDRÉ MARTINET, **Elemente de lingvistică generală**, traducere şi adaptare la limba română de Paul Miclău, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1970, 279 p.

Consider necesar să precizez de la bun început că nu mă voi ocupa în cele ce urmează de conţinutul propriu-zis al acestei lucrări. Principiile şi metodele care îi stau la bază au devenit prea bine cunoscute lingviştilor noştri în cei unsprezece ani scurşi de la apariţia primei ediţii a originalului ei, *Éléments de linguistique générale*, spre a mai justifica o asemenea preocupare. Ne aflăm însă în faţa unui tip de traducere puţin obişnuit în literatura noastră de specialitate (şi cred că nu numai a noastră), pe care însuşi André Martinet, în calitate de autor, l-a considerat cel mai potrivit pentru o lucrare de teorie generală ca cea în discuţie şi l-a recomandat ca atare traducătorilor ei (vezi *Prefaţă la versiunea românească* p. 8).

Ţinînd seama de deziderátul autorului, Paul Miclău şi-a asumat delicata misiune de a da la iveală, nu pur şi simplu traducerea românească a originalului, ci o traducere adaptată la limba noastră, mai apropiată de înţelegerea şi cunoştinţele cititorilor români. Este evident că aceasta a cerut traducătorului, pe lîngă o profundă cunoaştere a tezelor cărţii, şi un volum de muncă considerabil, al cărui rezultat merită toată aprecierea noastră.

Ediţia pe care o foloseşte Paul Miclău este cea apărută în 1967 (Collection U_2, Librairie Armand Colin, Paris), întrucîtva modificată faţă de ediţiile anterioare (conţine unele paragrafe în plus în special în partea privitoare la fonetică, precum şi unele exemplificări şi completări la paragrafele altor capitole).

Elemente de lingvistică generală se deschide cu traducerea *Cuvîntului înainte* al autorului la ediţia franceză. Urmează *Prefaţa la versiunea românească*, menţionată şi mai înainte. Aici André Martinet, după ce îşi exprimă satisfacţia de a fi găsit în Paul Miclău un adept al modului de traducere recomandat de el, face cîteva aprecieri interesante asupra unor direcţii noi de cercetare în lingvistică , a căror dezvoltare s-a petrecut după 1960 (anul de apariţie al primei ediţii a lucrării sale).

Deosebit de importantă pentru cititori este secţiunea intitulată *Adaptarea*. În această parte a cărţii, Paul Miclău face o expunere clară a felului în care a înţeles să adapteze lucrarea la limba română şi a situaţiilor mai dificile cărora a trebuit să le facă faţă. Cititorul, astfel pregătit, va putea lua contact în deplină cunoştinţă de cauză cu conţinutul lucrării (p. 23 – 265).

Volumul se încheie cu o *Bibliografie sumară* reprezentînd traducerea celei din original, completată de Paul Miclău cu lucrările româneşti considerate mai importante pentru problemele discutate, şi cu un *Indice terminologic*.

În ce priveşte modul în care s-a făcut transpunerea în româneşte, trebuie arătat încă de la început că *Elemente de lingvistică generală* reprezintă în partea de discuţie teoretică simpla traducere a originalului. Obiectul adaptării l-au constituit ilustrările din textul francez. S-a urmărit, de regulă, înlocuirea exemplelor franceze din original cu fapte similare din română, apte de a se încadra în aşa fel în text, încît comentariul autorului să se păstreze nealterat, eventual cu unele

adaosuri ale traducătorului. Aceasta s-a făcut în mai multe moduri.

Uneori, şi anume acolo unde a fost posibil, s-a recurs la traducerea exemplelor din franceză (vezi, printre altele, paragrafele *Formă lineară şi caracter linear* p. 36, *Moneme dependente, determinate şi determinante* p. 156—157, *Monemul predicativ şi diatezele* p. 168).

Mai adesea însă, ilustrarea românească nu reprezintă traducerea celei din original, ci un fapt de limbă analog: construcţia de la p. 164 — 165, *are loc un concurs* (cu toate variaţiile sale: *ar avea loc un concurs, nu are loc un concurs*), prin care se exemplifică modalităţile de actualizare ale monemului *concurs*, redă perfect situaţia fr. *fête* din *il y a fête* (*il y aurait fête, il n'y a pas fête*). Desigur că într-un asemenea caz transpunerea nu a fost prea dificilă.

Alteori însă găsirea unui echivalent în română a cerut un efort mult mai mare. Acesta este cazul, de exemplu, al seriei de enunţuri *mîncăm friptură, mîncăm zilele* (*cuiva*), *mîncăm litere, ne mîncăm unul pe altul, mîncătorie* (p. 143), care ilustrează la fel de bine pentru limba noastră faptul că aspectul semnificat al monemului *mînca* variază în funcţie de context, ca şi *courir*, în seria *il court après l'autobus, il court après la fortune, il court le cerf, c'est un courreur* din original (p. 107).

Există chiar cazuri în care situaţia din română pare să ilustreze mai pregnant teza autorului decît înseşi exemplificările corespunzătoare din franceză. Un model izbutit de asemenea transpunere întîlnim în paragraful intitulat *Analiza în moneme* (p. 137 — — 139), unde, după cum ne spune chiar traducătorul (p. 13): ,,o formă de mai mult ca perfect *luptasem* are o structură morfologică complexă, dar cu o segmentare în moneme foarte clară, iar coeziunea cu celelalte paradigme este mai izbitoare decît în diferitele puncte analoge ale flexiunii verbale franceze".

Comparativ cu forma de imperfect *nous courions*, discutată în original (p. 103), a cărei analiză în moneme a fost făcută prin raportare la paradigma prezentului, formele verbale de mai mult ca perfect *luptase, luptasem*, datorită flexiunii verbale mai bogate în română decît în franceză, au putut fi raportate, nu numai la paradigma prezentului, ci şi la cea a imperfectului.

Întîlnim de asemenea în versiunea românească foarte reuşite transpuneri ale unor serii de fapte, în special în partea privitoare la fonologie (vezi, în acest sens, paragrafele 3-8, 3-9, 3-12 etc., unde se discută diferite aspecte ale segmentării în foneme).

Merită să fie menţionat aici şi felul în care a fost rezolvată problema articolului hotărît enclitic românesc. Întrucît acesta se alipeşte substantivului, rezultă că în română numărul monemelor dintr-un enunţ care conţine un substantiv articulat e mai mic decît în franceză. Din această cauză, acolo unde numărul monemelor interesa în mod deosebit, s-a recurs la forma românească cu articol nehotărît a substantivului, modalitate cu totul satisfăcătoare, după cum se poate constata la p. 45 sau 54.

Cum era şi firesc, atunci cînd în limba noastră nu există situaţii echivalente celor din franceză s-au păstrat ilustrările din original, ca în cazul paragrafului despre vocale nazale (p. 68) ori în cel despre actualizatorii predicatului nominal, unde se discută cazul lui *il y a* (p. 167).

Destul de frecvent la exemplul din original s-a adăugat un exemplu românesc. Aceasta se întîmplă atît la faptele străine date de Martinet mai adesea cu intenţia de a ilustra o anumită situaţie mai mult sau mai puţin deosebită de cea din franceză, cît şi la unele dintre exemplificările din limba franceză. Adaosul este făcut de obicei astfel încît cititorul neavizat nu sesizează nici un moment intervenţia. Citez în acest sens completarea de la paragraful *Trăsături caracteristice nefuncţionale* (p. 88), cu privire la rostirea muiată a lui *š* în regiunea Bucureştiului sau cea de la

paragraful *Funcțiile accentului* (p. 125), unde, alături de tripleta spaniolă *término-termíno-terminó*, se aduce exemplul românesc *móbilă-mobílă-mobilă* (vezi și remarca făcută de Paul Miclău la p. 21).

Notez în continuare cîteva situații în care exemplul românesc mi se pare fie insuficient comentat, fie discutabil.

La p. 54, alături de sp. *mucho* Paul Miclău aduce în discuție rom. *brici*. Întrucît ele nu au o situație identică în ce privește analiza fonologică, comentariul din text: ,,însă pe plan fonologic situația [lui *brici* — F.C.] este alta decît în spaniolă'', aparținînd traducătorului, mi se pare insuficient. Tocmai pentru că situația lui *brici* este diferită de a lui *mucho*, era necesar să se arate clar în ce constă deosebirea dintre ele.

La p. 132 se spune: ,,Stabilim astfel, în multe limbi, ceea ce numim vocale: în română *a*, *o*, *e* etc. formează semnificanți izolabili; *u* nu poate constitui un semnificant izolabil...'' Dacă vocalele *a* și *o* constituie într-adevăr semnificanți izolabili (primul fiind prepoziție, verb etc., al doilea articol, pronume, numeral etc.), vocala *e* nu apare în română ca un asemenea semnificant. Este desigur vorba de o confuzie între această vocală și aspectul grafic al uneia dintre formele de indicativ prezent persoana a III-a singular a verbului *a fi*, care însă nu se rostește ca vocala *e*, ci ca diftongul *ie*.

La p. 178, ultimul alineat al paragrafului *Criteriul productivității* nu redă exact conținutul originalului. Este vorba de următorul text din ediția franceză: ,,Il arrive parfois que, des deux éléments d'un composé l'un perde son autonomie et ne se maintienne dans la langue que dans ce seul composé. C'est le cas, par exemple, de *-tin*, dans *laurier-tin*. On ne saurait, dans ce cas, parler d'un affixe, puisqu'un affixe est un outil de dérivation et que la dérivation est un processus productif de nouveaux syntagmes'' (p. 136), modificat în versiunea românească în felul următor: ,,Se întîmplă adesea ca, dintre cele două elemente ale unui compus s a u d e r i v a t, unul să-și piardă autonomia și să nu se mențină în limbă decît într-un singur compus s a u d e r i v a t. Acesta este, de pildă, c a z u l l u i *-u z* î n *f r a n ț u z* sau al fr. *-tin* în *laurier-tin*. Nu putem vorbi în acest caz de un afix, de vreme ce un afix este un instrument de derivare, iar derivarea este un proces producător de noi sintagme'' (spațiat de mine — F.C.).

După cum s-a putut vedea din textul francez, Martinet are în vedere situația unui compus alcătuit din două elemente, ca fr *laurier-tin*. Dintre aceste elemente, inițial autonome, se poate întîmpla ca unul (în exemplul dat e vorba de *-tin*) să-și piardă cu timpul autonomia și să se păstreze în limbă numai în compusul respectiv. El nu devine în acest caz afix, ci va continua să-și păstreze statutul de element al compusului. De aceea completările din textul românesc în legătură cu derivarea, ca și exemplul de derivat citat nu se încadrează ideii din original.

În sfîrșit, la p. 198, textul francez: ,,Le terme de patois n-a guère d'équivalents hors du français, et ceci suggère que la situation linquistique que l'on constate en France n'a pas d'équivalent exact ailleurs'' (p. 153) apare în următoarea versiune, care nu corespunde exact originalului: ,,Termenului grai îi corespunde în linii mari termenul francez *patois* care sugerează o situație lingvistică fără echivalent în afara Franței''. Consider că ar fi fost preferabil să se dea mai întîi traducerea textului, specificîndu-se abia după aceea că în română singurul termen care corespunde aproximativ francezului *patois* este *grai*.

Desigur că cele cîteva observații de mai sus nu știrbesc cu nimic valoarea traducerii și adaptării lui Paul Miclău.

Februarie 1971

FULVIA CIOBANU

Institutul de lingvistică
București 22, I.C. Frimu 2

PAUL MICLĂU, **Le signe linguistique**, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie — Éditions Klincksieck, Bucureşti — Paris, 1970, 224 p.

Le signe linguistique reprezintă teza de doctorat pe care Paul Miclău a susţinut-o în 1968 la Universitatea din Montpellier.

Autorul, cunoscut la noi mai ales datorită studiilor sale de lingvistică generală, este un cercetător vechi şi asiduu al problemelor semnului lingvistic [1].

Lucrarea pe care o prezentăm cuprinde două părţi: în prima, intitulată *Semn şi semnal* (p. 3 — 81), se dezvoltă o teorie generală a semnului lingvistic; cea de-a doua, *Motivarea semnului* (p. 85 — 192), se ocupă de unul dintre aspectele cele mai importante ale semiologiei lingvistice. Studiul este urmat de 3 anexe şi de o listă bibliografică.

Despre semnul lingvistic s-a scris foarte mult; discuţiile au fost deosebit de bogate, de variate şi de complexe în secolul al XX-lea, cînd semiologia s-a dezvoltat în mod considerabil. O expunere cu caracter sistematic, care să conţină o teorie unitară, o trecere în revistă a trăsăturilor esenţiale ale semnului şi precizarea locului pe care el îl ocupă în organizarea generală a limbajului, nu exista pînă acum. Acest gol îşi propune să-l umple volumul de faţă (cf. p. 3) şi reuşeşte să o facă.

P. Miclău a luat ca punct de plecare tezele semiologice ale lui Saussure, pe care le-a îmbogăţit cu contribuţii ulterioare ale structuraliştilor, cu interpretări noi bazate pe teoria informaţiei şi pe unele noţiuni matematice, cum e cea de funcţie; în partea a doua a lucrării autorul foloseşte metoda statistică.

Concepţia lui P. Miclău asupra semnului lingvistic, eclectică în sensul pozitiv al termenului, încheagă într-un tot unitar, coerent, idei reţinute din vasta literatură a problemei, cu păreri proprii, rezultat al unei riguroase confruntări a faptelor.

Una dintre coordonatele principale ale acestei concepţii este distincţia între semn şi semnal. Semnul este un element constitutiv al structurii limbii. El apare la nivelul unităţii semnificative, minimale monemul (semnul elementar),şi la nivelul unităţii complexe, lexico-gramaticale, cuvîntul (semnul complex). Semnalul este o unitate a procesului comunicării. El se manifestă şi în procesul de cunoaştere, în cadrul celui de-al doilea sistem de semnalizare, contribuind efectiv la realizarea acestui proces (cuvîntul ca semnal este un stimul general care permite reţinerea trăsăturilor esenţiale ale claselor de obiecte şi de fenomene). În timp ce semnul este bilateral, fiind alcătuit dintr-un semnificant şi un semnificat, semnalul este unilateral, fiind reprezentat numai prin semnificant (semnificatul nu e conţinut în semnal). În această parte a lucrării credem că ar fi fost nimerită o discuţie asupra raportului dintre structura limbii, concepută ca ansamblul semnelor, şi structura semnificatelor (din cele spuse la p. 13, unde se vorbeşte despre aceste două structuri, nu reiese dacă structura semnificatelor este sau nu cuprinsă în structura limbii). De asemenea ar fi fost necesar să se arate care este locul semnificatelor în procesul transmiterii mesajului, dat fiind că separarea celor două aspecte: dinamic (proces) şi static (structură) s-a făcut numai din nevoi metodologice, cuvîntul realizîndu-se de fapt atît ca semnal, cît şi ca semn (p. 49).

Altă teză importantă a teoriei dezvoltate de P. Miclău este cea a stratificării semiotice a limbii. Primul nivel semiotic, cel al monemului, este format din elementele nivelului inferior: trăsăturile distinctive. Fasciculul de trăsături distinctive ale semnificatului, semantemul, cuprinde pleremul (trăsăturile distinctive lexicale) şi morful (trăsăturile distinctive gramaticale). Fasciculul de trăsături distinctive ale semnificantului, formantul, e alcătuit, la rîndul lui, din foneme şi prozodem.

[1] Cf. *Semn, semnal, „arbitrar"*, în PLG, IV, 1962, şi traducerea articolului în limba rusă, în RRL, VIII, 1963, nr. 1; *Le signe dans les fonctions du langage*, în „Zeichen", III, 1966; *Căile pierderii motivării în franceză şi în română (fondul principal lexical)*, în PLG, V, 1967; *La productivité du noyau lexical français*, în RRL, XIII, 1968, nr. 4.

Al doilea nivel semiotic, cel al cuvîntului, e constituit din elementele primului nivel, monemele. Nivelul cuvîntului e organizat în trei subnivele: al lexemului, al morfemului și al sintaxemului. Autorul are grijă să definească toți termenii pe care îi utilizează, să dea suficiente exemple, așa încît cititorul urmărește pas cu pas procedeul de analiză expus și rezultatele la care se ajunge în urma aplicării lui. Remarcăm totuși cîteva inadvertențe: pleremul este calificat ,,unitate semantică minimală" (p. 18), iar morful, ,,unitate gramaticală minimală" (p. 19), fără să se specifice că această calificare este corectă numai la nivelul monematic, căci unitatea minimală ,,ultimă" este, atît în domeniul lexicului, cît și în cel al gramaticii, trăsătura distinctivă. Trăsătura distinctivă lexicală este numită *sem*. Faptul că trăsăturii distinctive gramaticale nu i se dă un nume îngreuiază la un moment dat expunerea. În schema cu care se încheie paragraful (p. 23) apare termenul *gramateme*, care nu a fost folosit în cursul discuției. Exemplele, alese de cele mai multe ori din limba noastră, prezintă desigur un avantaj pentru cititorul român; credem însă că ar fi fost bine să se caute exemple mai ales din limbi de circulație internațională, pentru că volumul, redactat în franceză, va fi consultat de specialiști din diverse țări, pentru care româna nu e totdeauna accesibilă.

Idei noi și interesante conține paragraful care se ocupă de aspectul funcțional al semnului.

Considerînd că gruparea semnificatelor în clase a fost mai puțin studiată pînă acum, autorul se oprește în continuare asupra ei. P. Miclău are în vedere în stabilirea claselor de semnificate următoarele: gradul mai mare sau mai mic de generalitate, prezența trăsăturilor reprezentabile sau a celor abstracte, realizarea trăsăturilor categoriale.

În ultimele două capitole ale primei părți fenomenul limbă este înfățișat din mai multe puncte de vedere: în calitate de cod natural, ca al doilea sistem de semnalizare (cuvîntul, semnal al semnalului), ca structură statică. Tot aici este prezentată poziția unităților semiotice în raportul: substanță-invarianță-formă. După părerea noastră se trece prea repede peste categoria invarianței, stăruindu-se mai mult asupra substanței și formei (categorii foarte mult discutate, de altfel, în literatura de specialitate). Probabil că autorul însuși a sesizat această insuficiență, deoarece în articolul *Sistemul limbajului*, publicat în volumul colectiv *Sistemele limbii* (București, 1970, p. 7 — 26), el a reluat discuția asupra raportului amintit, adîncind și precizînd noțiunea de invarianță.

Partea a doua a cărții, consacrată motivării semnului, are un caracter original mult mai pronunțat decît partea inițială, pur teoretică.

În expunerea principiilor se arată că motivarea va fi tratată ca o manifestare a categoriei mai generale de ,,condiție", iar necesitatea nu va fi pusă în legătură cu arbitrarul (așa cum se procedează adesea, în mod eronat), ci cu întîmplarea. Motivarea apare sub două aspecte: absolută, caracteristică categoriilor de cuvinte al căror semnificant reproduce unele trăsături ale semnificatului (interjecții, onomatopee, cuvinte cu simbolism fonetic), și relativă, caracteristică categoriilor de semne complexe, la structura cărora participă alte semne (cuvinte derivate, compuse, semne care se bazează pe o comparație, pe o metaforă sau pe altă figură de stil semantică, care prezintă deci o motivare semantică). În următoarele două capitole se discută pe larg, cu numeroase exemple, motivarea absolută și cea relativă semantică (acordîndu-se atenție atît limbajului neartistic, cît și imaginilor poetice). Pentru a se studia motivarea semantică în limbajul neartistic se pornește de la o listă care cuprinde (după cum se spune la p. 105) toți termenii tehnici, în sensul larg al cuvîntului, folosiți la figurat, singuri sau în interiorul unei expresii, extrași de autor din *Dicționarul limbii române moderne*. Pe baza acestei liste se fac bogate comentarii și se trag concluzii privitoare la raporturile existente între motivarea semantică și clasele de semnificate (comportamentul diferitelor părți de vorbire, termeni ,,concreți" sau ,,abstracți" etc.). Parcurgînd lista (p. 106 — 112), cititorul are unele nedumeriri. Nu se poate înțelege cum au fost selectați termenii tehnici, căci apar în listă: *ac, afișa, aluat, anonim, bărbi-*

eri, biciui, condei, cui, culoare, descărca, firmă, îmblînzi, îmbrăca, împleti, împușca, încărca, lanț, meserie, parfum, piață, stofă, șoim, toartă, tobă, zidi, zugrăvi, zvon etc., dar nu apar : *abdica, aclimatiza, alibi, amalgama, amfibiu, antediluvian, antidot, antipod, apoteoza* și *apoteoză, arenă, argonaut, arie* [2], *arteră, ascendent* [2], *ascensiune, ascet, ascetism, aspidă, astronomic, atlet* etc. (care se folosesc, potrivit *Dicționarului limbii române moderne*, la figurat). Nu știm de ce figurează în listă uneori doi membri ai unei familii de cuvinte, de exemplu : *axa* și *axă, diseca* și *disecare, dilua* și *diluat* etc., iar alteori este inserat numai un singur reprezentant al familiei (deși mai mulți au întrebuințare figurată în *Dicționar*) : *absorbi*, nu și *absorbant, absorbit*; *accent*, nu și *accentua, accentuat*; *anemie*, nu și *anemic* etc. La numeroși termeni dintre cei cuprinși în listă *Dicționarul* nu menționează folosirea figurată (de exemplu, la : *aflux, agita, alarma, alimenta, aluat, amplifica, analiza, analog* [2], *ancora, angaja, angro, antrena, apela, apogeu, armătură, asimila, aspirație, ateriza, atribut, atu, axiomă* etc.). Probabil că autorul cunoaște utilizarea figurată a acestor cuvinte din propria sa experiență lingvistică, dar ar fi trebuit să atragă atenția asupra acestui lucru (cu atît mai mult cu cît ponderea aspectului cantitativ, al rezultatelor exprimate numeric este mare în acest paragraf).

Studiind motivarea monematică, P. Miclău ajunge la o serie de concluzii interesante prin compararea cîtorva texte de lungime egală în limba franceză și în limba română, aparținînd limbajului familiar, limbajului presei și celui științific. I se poate reproșa autorului că eșantioanele de limbaj familiar examinate (excerptate din *Zazie dans le métro* de Raymond Queneau și *Dănilă Prepeleac* de Ion Creangă) nu reprezintă limbajul familiar autentic, ci un aspect prelucrat de scriitori în scopuri artistice.

Mai departe, în centrul atenției cercetătorului se află raportul dintre motivare, frecvență și structura semnificatelor. Avîndu-se în vedere pe de o parte fondul principal lexical („le fonds essentiel du lexique" sau „le noyau") al românei și al francezei, iar pe de altă parte masa vocabularului ambelor limbi, se arată, printre altele, că cele mai frecvente cuvinte sînt în același timp cele mai nemotivate, iar cele mai multe cuvinte din masa vocabularului sînt motivate, că o limbă, cu cît e mai sintetică, mai productivă în ceea ce privește derivarea și compunerea, cu atît are un fond principal lexical mai nemotivat etc. Mai multe grafice și tabele însoțesc textul, sintetizînd și concretizînd unele dintre rezultatele studiului întreprins.

Ultimul capitol al cărții este dedicat evoluției motivării monematice. După expunerea cauzelor care duc în general la pierderea caracterului motivat, se trece la compararea fondului principal lexical al limbii latine cu fondul principal lexical al francezei și al românei (listele celor trei „fonduri" sînt date în anexe). Cu această ocazie se fac multe observații, valoroase nu numai pentru înțelegerea mecanismului transformărilor pe care le suferă motivarea monematică de-a lungul unor perioade mai îndelungate, ci și pentru înțelegerea unor aspecte ale dinamismului sistemelor semiotice.

Lista bibliografică de la sfîrșitul volumului, foarte bogată (conține 263 de titluri), este desigur binevenită. Credem că ea ar fi fost și mai utilă dacă lucrările menționate ar fi fost grupate potrivit cu conținutul lor : cele care se ocupă exclusiv sau în primul rînd de semnul lingvistic, cele care cuprind teorie generală lingvistică și care servesc pentru orientarea cititorului în diferite probleme (de exemplu : *Le langage et la vie* și *Linguistique générale et linguistique française* de Ch. Bally, *Introducere în știința limbii* de R.A. Budagov, *Linguistique générale et linguistique historique* de A. Meillet etc.), în sfîrșit, cele pe care autorul le-a folosit ca instrumente de lucru sau care i-au furnizat unele exemple (dicționare și gramatici).

Volumul de care ne-am ocupat a apărut în condiții grafice foarte bune. Semnalăm o singură greșeală de tipar supărătoare : la

p. 191, rîndul 17, este scris *motivées* în loc de *immotivées*.

Le signe linguistique constituie o contribuţie de seamă în domeniul lingvisticii generale. Orice specialist care va fi preocupat de aici înainte de problemele semnului lingvistic va trebui neapărat să ţină seama de lucrarea lui Paul Miclău.

Februarie 1971

FINUŢA HASAN
Institutul de lingvistică
Bucureşti 22, I. C. Frimu 22

Problèmes de linguistique roumaine publiés par l'Institutul de linguistică [sic] Bucarest et l'Institut d'études romanes Copenhague sous la rédaction de Iorgu Iordan et Asgar Rosenstand Hansen = „Revue romane'', numéro spécial 4, 1970, Copenhague, 139 p.

Relativ tînăra revistă daneză de lingvistică şi filologie romanică, „Revue romane'', editată între 1966 şi 1969 de institutele de studii romanice din Danemarca, iar din 1970 numai de Institutul de studii romanice al Universităţii din Copenhaga, şi-a făcut o tradiţie ca, pe lîngă cele două fascicule anuale, să publice cîte un „număr special'', a căror serie constituie un fel de bibliotecă anexă a revistei. În acest cadru, în care s-au editat pînă acum *Actes du 4e Congrès des romanistes scandinaves dédiés à Holger Sten* (= Numéro spécial 1, 1967), culegerea de studii ale lui Knud Togeby reunite la a cincizecea sa aniversare sub titlul *Immanence et structure* (2, 1968) şi volumul lui Hans Peter Lund *L'itinéraire de Mallarmé* (3, 1969), a apărut recent, ca al 4-lea număr special (1970), volumul *Problèmes de linguistique roumaine*, rod al unei colaborări între lingvişti danezi şi români. Este vorba de gruparea a nouă articole, dintre care şase au autori români (în ordinea sumarului: Alexandru Rosetti, Emanuel Vasiliu, Marius Sala, Andrei Avram, Maria Manoliu-Manea, Laura Vasiliu), iar trei aparţin unor lingvişti danezi, profesori la cele două universităţi unde — după cum aflăm din prefaţă — se studiază regulat limba română: Copenhaga (Knud Togeby şi Poul Høybye) şi Aarhus (Povl Skårup).

Volumul se deschide cu o prefaţă semnată de Iorgu Iordan şi de Asgar Rosenstand Hansen, sub a căror redacţie se publică lucrarea. Salutînd dezvoltarea actuală a relaţiilor dintre România şi Danemarca, în opoziţie cu trecutul mai îndepărtat, cînd relaţiile dintre cele două ţări „erau rezervate cîtorva personalităţi de marcă, dintre care Hans Christian Andersen şi Tudor Vladimirescu au fost poate cele mai celebre'' — referire insuficient de clară însă pentru cititori —, semnatarii prefeţei îşi exprimă speranţa de a încuraja prin volumul publicat interesul pentru limba şi lingvistica românească în ţările scandinave, unde există exemplul unor înaintaşi ca Kr. Sandfeld.

Sumarul volumului este organizat în două secţiuni: Lingvistica românească (rubrici: Istoria sa şi Un aspect actual) şi Limba română (Evoluţie istorică: Fonetică, Morfologie; Aspecte moderne: Fonetică, Morfologie, Vocabular).

La linguistique roumaine este nu numai denumirea primei secţiuni, ci şi titlul primului articol, datorat lui Al. Rosetti, care dă un util „bref aperçu'' al dezvoltării lingvisticii româneşti în trecut şi astăzi (p. 11—15). Avînd în vedere dimensiunile firesc limitate ale acestui articol-bilanţ, mi se pare că ar fi fost indicat să se amintească în el alte surse de informare referitoare la lingvistica românească, cel puţin broşura lui I. Coteanu *Où en sont la philologie et la linguistique roumaines?* (Bucarest, 1968) sau relativ recentul articol publicat de I. Gheţie şi Ioana Rădulescu în „Revue de linguistique romane'' XXXII (1968). Profit de ocazie pentru a semnala unele regretabile erori de tipar la datele asupra

gramaticii lui Micu și Șincai (p. 11 : 1870 în loc de 1780) și a revistei „Grai și suflet" (p.12), la care se dau anii de apariție (1933 — 1948) și numele redactorului (A. Rosetti) de la revista „Bulletin linguistique", nemenționată. În ce privește periodizarea istoriei lingvisticii românești, cred că avem a face cu o scăpare în afirmația că „spre mijlocul secolului trecut lingvistica românească se impusese deja ca disciplină științifică riguroasă", grație activității unei „prime generații de oameni de știință", alcătuite din Hasdeu, Cihac, Tiktin, Philippide, Lambrior și Șăineanu, cei mai mulți abia născuți sau chiar nenăscuți încă la mijlocul secolului al XIX-lea și, în orice caz, toți cu activitatea desfășurată, dacă nu și începută, spre sfîrșitul secolului; locul lui Philippide, citat cu lucrarea sa din 1923 — 1927 *Originea românilor*, ar fi fost mult mai potrivit la generația „care spre începutul secolului al XX-lea a avut în Ovid Densusianu și Sextil Pușcariu pe reprezentanții săi cei mai iluștri".

În economia volumului mi s-ar fi părut oportună publicarea de către partea daneză a unui articol — pendant al celui semnat de Al. Rosetti — care să fi prezentat preocupările existente pentru studiul limbii române în străinătate, în general, sau în Danemarca, în special, unde o frumoasă tradiție, care explică, în fond, însăși inițiativa de care ne ocupăm, oferă un bogat material de raportat în această direcție. Acest gol din sumar ar fi putut fi umplut fie și prin reproducerea articolului (*Studiile românești în țările scandinave*) apărut acum zece ani sub semnătura lingvistului danez H. Soerensen în „Analele științifice ale Universității « Al. I. Cuza » din Iași (Serie nouă)", Secțiunea III (Științe sociale), VI, 1960, fasc. 2, p. 57 — 59.

Ca „un aspect actual" al lingvisticii românești este publicat articolul lui Emanuel Vasiliu *Grammaire transformationnelle; théorie et interprétation* (p. 19 — 31), singurul articol din volum care nu tratează o problemă „de lingvistică românească", ci demonstrează participarea lingvisticii românești la dezbaterea unor probleme teoretice de interes general. Autorul subliniază pericolul confundării teoriei transformaționale cu una dintre interpretările posibile ale acesteia și respinge unele critici aduse de N. Chomsky structuralismului în ce privește neutilizarea distincției între structura de suprafață și cea de adîncime, ca și presupusa incapacitate a lingvisticii structurale de a descrie „aspectul creativ" al limbajului și asemănările profunde dintre limbi.

Secțiunea Limba română începe cu rubrica de fonetică istorică, unde, sub titlul *Le consonantisme du roumain commun*, Marius Sala publică (p. 37 — 52) traducerea[1] unui extras din capitolul de fonologie semnat de el în tratatul *Istoria limbii române* vol. al II-lea, apărut între timp (1970). Ideea de a face cunoscută pe această cale în străinătate o realizare recentă a lingvisticii românești — pe care o amintește și prezentarea acad. Al. Rosetti (p. 14) — este, desigur, binevenită. Dat fiind caracterul special al acestui articol, fragment de tratat, nu e cazul să fie discutat în sine, separat de întregul a cărui parte organică este. Aș remarca totuși că la publicarea lui aparte ar fi fost necesare unele lămuriri preliminare asupra conceptului de română comună. Semnalez de asemenea unele inadvertențe, datorate probabil unor greșeli de tipar, în prezentarea inventarului de foneme consonantice ale românei comune (în primele rînduri ale articolului, la 1.1, se menționează diferențele față de latina tîrzie ale sistemului consonantic al *românei*, fără specificarea indispensabilă aici: *româna comună*): după ce la 1.1.2 se vorbește de îmbogățirea seriei velarelor cu *h*, la 1.2.1 și 1.2.2 această consoană nu mai figurează în enumerarea consoanelor (vezi și nota 3, unde se admite numai probabilitatea existenței unui asemenea fonem cu „poziție periferică"); la 1.2.1 se spune că sistemul consonantic al românei comune avea 22 de foneme, dar în enumerare apar doar

[1] În legătură cu traducerea cred că în locul termenului *transformation phonétique* ar fi fost de preferat *changement* ~; mai ales un context ca cel de sub 3 „*transformations* phonétiques qui ont *engendré* [rom. *au produs*] des modifications..." este echivoc, asociindu-se în mintea cititorilor cu terminologia proprie unei anumite metode de cercetare, nefolosite de autor.

21, în timp ce în tabloul de la 1.2.2 găsim 23 (în primul loc amintit lipsesc *m* și *ñ*).

Rubrica de morfologie istorică este ilustrată exclusiv de doi cercetători danezi: Povl Skårup semnează articolul *Les descendants romans du latin ILLE* (p. 53 — 73), iar Knud Togeby se ocupă de *L'impératif roman et l'impératif roumain* (p. 74 — 83). Amîndouă aceste articole se caracterizează prin discutarea faptelor românești într-o perspectivă largă romanică.

În studiul asupra descendenților romanici — conjuncți (articole, pronume personale neaccentuate) și non-conjuncți (pronume personale accentuate, pronumele „anaforic" românesc *al*, pronume demonstrative) — ai latinescului *ille*, Povl Skårup se oprește în mod special la originea demonstrativelor românești *ăl*, *ăst* — cărora le contestă proveniența directă din lat. *ille*, *iste*, explicîndu-le ca reduceri ulterioare din compusele cu *ecce* —, la diferențele prezentate de paradigma pronumelor neaccentuate (de dativ și de acuzativ) față de paradigma articolului și a pronumelor accentuate și, mai ales, la formele și poziția articolului. Din bogata bibliografie a autorului lipsește, referitor la problema articolului, lucrarea romanistului sovietic R.G. Piotrovski *Формирование артикля в романских языках*, Moscova — Leningrad, 1960. Pentru română Povl Skårup propune numeroase explicații noi (a dubletelor articolului enclitic masculin la nominativ-acuzativ: *-l(u)*, *-le*, a dubletelor articolului proclitic de genitiv-dativ: *lu*, *lui*, a pronumelui *el*, a poziției articolului), care vor trebui luate în considerare, deși nu sînt totdeauna convingătoare și expunerea faptelor prezintă unele detalii discutabile: aș cita astfel explicația inacceptabilă a lui *ahăsta*, *ahăla* din *acesta*, *acela*, în care „palatala *č* a devenit *h*" (p. 55) sau unele neclarități ale schemei articolelor proclitice de genitiv-dativ (p. 63).

În ce privește imperativul pozitiv, cunoscutul romanist Knud Togeby discută formele romanice de persoana a doua singular și plural în legătură cu tendința de evitare a confuziilor omonimice și prezintă pe larg modul de formare a persoanei întîi plural, inexistentă în latină și în română (pentru română ar fi putut fi menționate totuși cazurile izolate reprezentate de vechiul *blem* <lat. *ambulemus* și de modernul *haidem* < interjecția *haide* + *-m*); în aceste prime două capitole ale articolului româna [2] este amintită numai în opoziție cu situația din celelalte limbi romanice de care se ocupă autorul. În schimb, în capitolul consacrat imperativului negativ și în cel care tratează o problemă anexată imperativului — interjecția lat. *ecce* și continuatorii ei romanici —, discuția interesează direct și limba română. În problema imperativului negativ Togeby e partizanul părerii lui H. Lausberg că formele românești vechi și regionale de tipul *nu cîntareți*, ca și cele din engadina de jos, reprezintă subjonctivul perfect latinesc; ca părere opusă ia în discuție numai explicația prin infinitiv (citînd pe Meyer-Lübke, Densusianu, J. Byck, Leena Löfstedt, la care se puteau adăuga H. Tiktin, Al. Rosetti și Alf Lombard), fără a spune nimic despre explicația prin alt timp al subjonctivului latinesc, imperfectul, susținută de T. Cipariu, A. Mussafia, F. G. Mohl, L. Morariu, V. Bogrea; notez că forme ca v. rom. *nu fireți*, *nu vă temereți*, *nu avĕreți*, *nu mergereți*, *nu ziceręți* (vezi trimiteri la Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*,

[2] Aș remarca aici că nu „numai la conjugarea în *-ire* există identitate între imperativ și indicativ: *dormi*" (p. 74): cf. * șezi*, *vezi* la conjugarea în *-ēre*, respectiv *mergi*, *plîngi* la cea în *-ĕre* și, izolat, *stai* la cea în *-are*.— De asemenea rom. *du-te*, dat ca exemplu la p. 74 pentru a demonstra că omonimia imperativ/indicativ nu e supărătoare, întrucît sensul imperativ este suficient marcat prin mijloace ca intonația sau postpunerea pronumelor personale (neaccentuate), nu a fost bine ales: *du* < lat. *duc* este una dintre puținele forme speciale de imperativ, diferită de indicativul *duci*. De altfel în română locul pronumelor personale (și reflexive) nu e obligatoriu după verb la imperativ, fiind posibile și *te du*, (*ia-ne și*) *ne du* și tocmai în construcție cu pronumele imperativul pozitiv are forme de persoana a doua singular neomonime cu cele de la aceeași persoană a indicativului prezent: *plîngi*, dar *plînge-l*.— Cît despre „imposibilitatea de a adăuga un subiect" la imperativ (tot p. 74), ea e infirmată de rom. *du-te tu*, *spuneți și voi* etc.

II, p. 234 — 235 și la Rosetti, *Istoria limbii române*, 1968, p. 550) se opun în orice caz explicației de la o formă verbală cu tema perfectului. În capitolul *ecce* Togeby susține etimologia latină a interjecțiilor românești *iacă* (<*ecce eam, eccam*), *iacătă* și *iată* (<*iacă*+ pron. *te*), referindu-se la construcții sintactice paralele ale lat. *ecce* și ale descendenților sau înlocuitorilor lui din italiană, veche franceză, veche spaniolă și portugheză.

La rubrica de fonetică din secțiunea consacrată aspectelor moderne ale limbii române se publică articolul de fonetică experimentală al lui Andrei Avram *Sur la structure acoustique des voyelles neutres du roumain* (p. 87 — 95). Autorul discută natura acustică a vocalelor românești *ă* și *î*, comparînd datele obținute prin analiza spectrografică a vocalelor naturale pronunțate de vorbitori ai limbii române literare cu formanții corespondentelor lor sintetice (produse în laboratorul Centrului de cercetări fonetice și dialectale din București) acceptate ca atare la un test de percepție cu vorbitori români. Rezultatele sînt comparate apoi cu cele cunoscute pentru alte limbi care au vocale cu un timbru similar (rusa, bulgara, polona, engleza) și cu cele obținute pentru celelalte vocale ale limbii române literare.

În rubrica de morfologie a limbii moderne sînt grupate articolele a două cercetătoare romănce: Maria Manoliu-Manea, care propune *Un micro-modèle du genre roumain* (p. 96 — 107), și Laura Vasiliu, care se ocupă de *Quelques aspects de la grammaire de la dérivation suffixale en roumain* (p. 108 — 117).

Maria Manoliu-Manea prezintă într-o expunere sintetică idei dezvoltate anterior sau concomitent în alte articole ale sale: definiția genului ca o categorie semică iterativă (vezi SCL, XIX, 1968, nr. 3), părerea că româna are numai două genuri — masculinul ca termen marcat și femininul ca termen nemarcat —, descrierea raporturilor dintre temele substantivale și categoria genului într-un model transformațional în care selectarea genului se găsește la nivelul subcategorizării substantivului (vezi acum și *Sistemele limbii*, București, 1970), interpretarea valorii „neutre" a pronumelor în română și spaniolă (vezi RRL, XV, 1970, nr. 3). În legătură cu trăsăturile semantice non-contextuale stabilite de autoare pentru substantivele comune, în general, și cu zonele semantice ale neutrului se pot face următoarele observații: 1) De ce numele fructelor, *măr* (p. 102) și *prună* (p. 100), sînt considerate ca avînd trăsătura „+ Animat"? Acceptarea acestui punct de vedere ar implica interpretarea similară a numelor părților corpului — pentru care arborele alcătuit de autoare la p. 100 nu oferă exemple — și, în orice caz, a conceptului perfect similar din regnul animal *icre*, care însă e trecut de autoare — just, după părerea mea — la „— Animat" (p. 100, 102). 2) De ce *animal* (p. 101) este interpretat ca avînd un complex de trăsături semantice non-contextuale diferite de *dobitoc* și *mamifer* (p. 102): *animal* = V [—Colectiv + Animat + Animal] și *dobitoc*, *mamifer*= VII [— Colectiv +Animat+Animal —Uman —Sex]? Cred că trăsătura „—Sex" se potrivește la toate trei, iar „—Uman" e discutabilă, de asemenea la toate, omul fiind un animal mamifer. 3) Aserțiunea de la p. 102 că „temele caracterizate prin trăsăturile [+Colectiv —Animat]... nu cunosc regula de selectare a «neutrului»" poate fi ușor infirmată de exemple ca *bănet* sau *pietriș*. 4) Exemplul *neam* pentru un complex de trăsături non-contextuale care începe cu „—Colectiv" (VI, p. 101) e de natură să surprindă, întrucît sensurile de bază ale acestui cuvînt sînt acelea de „popor", „familie", „generație" (deci +Colectiv, ca și *popor*, *trib* de la II), nu „rudă" cum îl folosește neexplicit autoarea (vezi și arborele de la p. 100). 5) În sfîrșit, afirmația autoarei (p. 102) că „limbile slave nu cunosc neutrul animat colectiv" (spre deosebire de rom. *popor*, *stol*, lat. *vulgus*, germ. *Volk*) se dovedește inexactă la confruntarea cu exemple ca rus. *племя*, bg. *племе* „trib", rus., bg. *стадо* „turmă", rus. *крестьянство*, bg. *селячество* „țărănime", rus. *бабьё* „muieret" etc. — În altă ordine de idei se poate discuta conținutul notei 17, în care se prezintă excepții de la regula că numele predicativ acordat cu un pronume feminin din punct de vedere formal, dar neutru ca valoare ia la singular forma omonimă cu masculinul (*asta-i rău*): „Se poate spune și *Asta-i bună!*

Vrei să pleci... cu numele predicativ la feminin sau *O ţii una şi bună: plec...* Această întrebuinţare e limitată la *bun*". A doua construcţie este cu totul în altă situaţie decît prima (singura opozabilă lui *asta-i bine* sau *asta-i rău* din textul de la p. 105) şi, de altfel, numai pentru prima e valabilă limitarea la *bun* a întrebuinţării femininului în limba corectă (pentru a doua construcţie cf. *a o face lată* sau, din limba vorbită, *a o ţine una şi aceeaşi*). —Cît despre afirmaţia din nota 10 că ,,Frederik [sic] Agard a fost primul care a considerat că în română nu există decît două genuri: masculinul şi femininul", cred că ea ar fi necesitat unele nuanţări şi precizări în privinţa nivelului discuţiei, a faptului că e vorba de susţinerea cu argumente a unei poziţii etc.; altminteri părerea e mult mai veche la nivelul gramaticilor elementare tradiţionale.

Cel de-al doilea articol publicat la rubrica de morfologie a limbii moderne este, de fapt, un articol de formare a cuvintelor. Laura Vasiliu descrie, în termenii gramaticii transformaţionale, generarea cîtorva tipuri de derivate sufixale româneşti: moţionale; diminutive, augmentative şi colective; abstracte ale calităţii; nume de agent, de acţiune şi de instrument; nume de ocupaţie şi de locuitori; verbe denominale, discutînd critic unele reguli formulate anterior de alţi transformaţionalişti români (dintre care lipsesc referiri la articolul Gabrielei Pană din *Omagiu Rosetti*, 1965, care ar fi putut interesa discuţia de sub 6). Pornind de la regulile stabilite de Em. Vasiliu şi Sanda Golopenţia-Eretescu în *Sintaxa transformaţională a limbii române*, autoarea propune, pe de o parte, o lărgire a conceptului de nominalizare şi, pe de alta, recunoaşterea unei transformări paralele, de ,,verbiaţie" (fr. *verbiation*); de ce nu *verbalizare/verbalisation*[3] ? Cîteva mici observaţii: Echivalenţa semantică stabilită sub 5 între abstractele calităţii şi ,,grupul nominal care are ca centru substantivul *faptul* determinat de un atribut infinitival" nu e suficient de riguroasă pentru a deosebi aceste derivate de numele de acţiune, care pot fi şi ele echivalate cu un grup ca ,,faptul de a ..."; mi se pare de asemenea că descrierea structurii de adîncime a abstractelor calităţii trebuie să conţină specificarea că atributul infinitival este *a fi* şi nu alt verb, pentru a se evita confuzia cu un grup ca *faptul de a deveni vesel*, care nu ar mai putea genera un abstract al calităţii (*veselie*), ci un nume de acţiune (*înveselire*). —Din discuţia de sub 7 asupra numelor de ocupaţie se poate înţelege că ele ar fi legate exclusiv de ideea de comercializare a obiectului denumit de bază, din moment ce se propune introducerea în matricea sufixelor respective a specificării [-[Indef] ⁀comercializa⁀pe⁀N_2] P, ca şi cum aceasta ar avea aceeaşi forţă generalizatoare[4] ca specificarea de la numele de locuitori [-[Indef] ⁀locui⁀în⁀N_2] P; în opoziţie cu *tutungiu*, pe care se bazează descrierea, se pot cita nume de ocupaţie ca *hangiu* sau *grădinar*, *matematician*, *meseriaş*, *miner*, *muzicant* etc. — La p. 112 semnalez o inadvertenţă: ,,f i i n ţ e inanimate", iar la p. 113 lipsa unei introduceri a reprezentării propuse pentru structura de adîncime a numelor de acţiune.

Rubrica de vocabular, care încheie secţiunea consacrată aspectelor moderne ale limbii române şi totodată volumul însuşi, conţine un articol deosebit de toate celelalte din volum prin scopul său de ordin practic. Este vorba de contribuţia lui Poul Høybye intitulată sugestiv *Pour rendre le roumain moins difficile* (p. 118 — 139). Autorul, care se declară (re)începător în studiul limbii române, oferă străinilor interesaţi de această limbă un ,,opuscul pedagogic" întocmit iniţial pentru uzul propriu al semnatarului lui: un ,,repertoriu alfabetic al principalelor dificultăţi" care privesc în special formele flexionare cu alternanţe fonetice, formele ,,de negăsit" în dicţionare de către un necunoscător al gramaticii. Intenţia este, fără îndoială,

[3] Dacă la mijloc a fost teama de o confuzie cu sensul din limba comună al fr. *verbalisation*, acelaşi ,,pericol" există şi pentru polisemanticul *nominalizare/nominalisation*.

[4] Mai ales că nu se foloseşte formula restrictivă ,,de exemplu", care însoţeşte sub 8 matricea stabilită pentru sufixele verbale.

bună și, împreună cu speranța exprimată de autor că dicționarele viitoare vor da liste complete ale formelor flexionare și vor insera aceste forme la locul lor alfabetic, ea amintește pledoaria mai veche a lui Alf Lombard (*Le verbe roumain*, Lund, 1954, I, p. 32 — 33) pentru un dicționar (român-francez) care să permită cunoașterea formelor flexionare ale tuturor cuvintelor românești înregistrate. Necesitatea unor asemenea indicații este simțită într-adevăr de toți străinii care învață limba română, fie ei romaniști, deși nu se poate subscrie afirmația lui Høybye (p. 118) că „schimbările fonetice românești au transformat limba latină *mai radical* decît majoritatea celorlalte limbi, așa încît diferitele forme ale unui același cuvînt se aseamănă adesea foarte puțin" (comparînd româna cu alte limbi romanice, și anume cu italiana și spaniola, Lombard afirmă, pe bună dreptate, despre acestea din urmă: „schimbările fonetice sînt *nu mai puțin considerabile*, e adevărat" și găsește numai că „ansamblul lor e mai puțin încîlcit, «jocul» lor e mai puțin complex" — *lucr. cit.*, p. 32).

Contribuția lui Høybye are trei capitole, de dimensiuni inegale: [I] *Alternanțe fonetice*, [II] *Lista formelor flexionare* și [III] *Combinații ale dativului pronumelor personale și al pronumelui reflexiv cu acuzativul pronumelui personal* (tablou). În rîndurile care precedă „opusculul" propriu-zis Høybye începe cu justificarea principială a oricăror încercări de facilitare a învățării limbilor. Poziția sa este ireproșabilă, dar, din păcate, discuția polemică pare a fi fără obiect, întrucît pornește de la înțelegerea greșită a următorului exemplu românesc din gramatica lui Weigand: *Greu lucru trebuie să fie studiul limbilor*. Traducîndu-l „*il faut* que l'étude des langues soit un dur travail", Høybye se simte dator să-și exprime dezacordul cu „autorul anonim al acestui postulat"; în realitate *trebuie* nu înseamnă aici „il faut", ci „il est probable", „il est à présumer", iar fraza citată se traduce corect „*il y a tout lieu de croire* que l'étude des langues soit une chose difficile" (nu „un dur travail"). Iată deci o dificultate de ordin lexical care poate induce în eroare pe un străin (mai ales că multe dicționare o scapă din vedere) — necesitatea și supoziția, probabilitatea exprimate prin același cuvînt [5]!

Prezentarea alternanțelor fonetice are în vedere numai aspectul scris al cuvintelor: de aceea nu conține precizări referitoare la caracterul accentuat sau neaccentuat al vocalelor (sub **ă** — **a** se dau și *părți* — *parte*, și *făcut* — *face*) și lipsesc alternanțele **k** — **č**, **g** — **ğ** mascate de scriere; în schimb se indică drept alternanțe **ce** — **cea** (cu unicul exemplu *cepe* — *ceapă*, care apare și la alternanța **e** — — **ea**) și **ge** — **gea**. Printre alternanțele propriu-zise, între vocale (și diftongi), respectiv între consoane (și grupuri de consoane), sînt date în mod curios și segmente desprinse mai mult sau mai puțin arbitrar: **ai** — **al** pentru *cai* — *cal* (de ce nu și **el** — **ei**, **il** — **ii**, **ul** — **ui**, dacă nu se dă **l** — **i**?), **au** — **ău** pentru *caut* — *căuta* (care ar fi mers la **a** [accentuat] — **ă** [neaccentuat]), **ăi** — **ale** pentru *căi* — *cale*, **eji** — **eaz** pentru *viteji* — *viteaz*, **șe** — **șa** pentru *șerpi* — *șarpe*.

Partea centrală a lucrării, *Lista formelor flexionare*, cuprinde circa 650 de articole, care nu sînt numai „substantive, adjective, pronume, articole și verbe", cum indică subtitlul (vezi numeralele *doilea*, *două*, indicate ca atare), și nici măcar numai cuvinte flexibile: vezi conjuncțiile *au*, *de*, *însă*, interjecția *ei*, adverbul *vreo*. La fiecare cuvînt inserat se dă categoria gramaticală, traducerea franceză a sensului de bază (eventual cu scurte sintagme [6]), forma tip sub care se găsește în dicționare și, uneori, indicații speciale asupra folosirii formelor sau cuvintelor [7] respective (familiar, popular, regional, învechit, limbă vorbită, rar).

Lăsînd la o parte arbitrariul unora dintre aceste indicații (vezi inconsecvențe ca **a** *frumoasă* regional/**ăi** *săraci* popular, *aia* popular/

[5] Uneori cu anumiți indici care țin de conjuncția și modul care urmează (cu sensul discutat aici *trebui* se construiește mai des cu *că* + indicativul), de intonație sau de topică (vezi și exemplul nostru).

[6] Care ar fi fost necesare în mai multe locuri (vezi *a* pron. „celle (de)" și *a* pron. „celui, celle, ceux, celles (de)"?).

[7] Precizarea referinței acestor indicații la o formă flexionară sau la cuvînt ca unitate lexicală ar fi fost necesară.

ale(a) și *ăl(a)* literar, lipsa indicației „învechit" la pluralul *cari* sau „regional" la *iai, ăștii(a), ăstlalt* etc.) și unele greșeli de traducere (*resteie — resteu* tradus prin „cannes", *dădeau* prin „je donnais", *vreau* prin „ils veulent" — alături de „je veux" —, în timp ce *vor* e dat numai ca auxiliar, demonstrative de depărtare traduse prin unele de apropiere [8] — vezi *aia, ăi(a), ăl(a), ceea* etc. —), traduceri fără indicații gramaticale indispensabile la formele nedistincte în franceză (*alta* și *altul* traduse la fel prin „l'autre" sau *ceilalți* și *celelalte* prin „les autres" fără indicații de gen sau *vouă* tradus prin „vous" fără indicații de caz) sau greșeli de indicații gramaticale (*au* „est-ce que" considerat conjuncție în loc de adverb ; tratarea sub *de* conjuncție a sintagmei *de al de el*, în care primul *de* este prepoziție, iar al doilea este fals detașat din nedefinitul *alde*), sînt de semnalat numeroase erori în ce privește forma cuvintelor românești înregistrate. Unele sînt, desigur, greșeli de tipar (*a* pentru *ă* în *cestalalt*, în *ramii* și în *scadea* s.v. *scăzut*; *a* pentru *e* în *cestalalte* și în *dînsale* s.v. *dînsul*; *e* pentru *ă* în *moare* s.v. *mori*; *t* pentru *ț* în *băt* s.v. *bețe, fineturi* s.v. *finețe* și în schimb *ț* pentru *t* în *găleață* s.v. *găleți*), altele reprezintă grafii neconforme cu normele actuale și necalificate ca atare [9] (*chiamă, să dee, ghiață* s.v. *ghețuri, greșeală* s.v. *greșeli, iee*; menționez și faptul că notarea unei grafii inactuale la *aceeaș* l-a dus pe autor la traducerea diferită față de *aceeași*: „la même" față de „la même chose"). Destul de multe sînt însă greșelile propriu-zise ; dintre cele mai grave citez pe *mă dor* **dințele** „j'ai mal aux dents", dat așa în două locuri [10], la p. 121 și 127, **ceruri**. dat ca plural al lui *ceară*, **graie** ca plural al lui *grîu*. Vezi și forme suspecte ca *ăleialte, istalaltă, domnea-* (v. *dumnea-*) sau forme care au o existență reală foarte limitată și nu ar fi meritat să intre într-un repertoriu minimal în care lipsesc corespondentele lor literare : pluralele *fremete, cămeși, plăși* (cu sensul „filet"), *rețe, șetre* (acesta și la p. 121), *trebi*, genitiv-dativul *nimărui(a)* (neraportat la *nimeni*). În ce privește selectarea articolelor din această listă se pune problema utilității unor forme ca *iveli* sau a unor cuvinte ca *mreană, prepus, resteu*, a unor variante ca *derege* și a mult prea multelor variante regionale ale demonstrativelor cu toate formele lor.

Tabloul combinațiilor formelor neaccentuate de dativ și de acuzativ ale pronumelui personal și reflexiv conține — fără să se precizeze acest lucru — numai combinații cu acuzativul persoanei a treia a pronumelui personal : *mi-l, mi-o, mi-i, mi le* (acesta scris greșit cu cratimă ; vezi întreaga serie *ți-le, i-le* etc.). Lipsesc atît combinațiile cu acuzativul reflexiv al persoanei a treia (*mi se, ți se* etc.), cît și combinațiile cu alte persoane (*mi te, i te* etc.).

Concluzia care se desprinde din examinarea articolului lui Poul Høybye este că un instrument de lucru adresat începătorilor trebuie verificat cu mai mare atenție pentru ca realizarea să fie pe măsura bunelor intenții. Poate că aici colaborarea cu partea românească ar fi trebuit să se concretizeze într-o revizuire a materialului. Observațiile făcute în recenzia de față (inclusiv corectarea unor greșeli de tipar) au avut în vedere tocmai pe începătorii care se vor simți tentați de acest ghid ; ele doresc să-i avertizeze asupra necesității de a-l folosi cu prudență, de a-l lua mai curînd ca sugestie, model al unei viitoare lucrări.

La capătul acestei lungi recenzii se impun aprecieri de ansamblu asupra volumului discutat. Ceea ce trebuie salutat în primul rînd este existența lui, faptul că pune în circulație

[8] Din listă ar rezulta că există trei pronume demonstrative *a*, tratate în articole separate : *a* din *a casă* „cette maison-là", dat ca regional, un *a* tradus „celle (de)", care ar fi literar („uz normal"), și altul popular, tradus „celui, celle, ceux, celles (de)".

[9] Cum se procedează la *puiu* „je pose", înregistrat — separat de *pui* „je pose, tu poses" — cu indicația Vx = învechit.

[10] În două locuri (p. 120 și 128) apare și *geaman* ca singular al lui *gemeni*. Alteori greșeli din exemplele date la capitolul *Alternanțe fonetice* sînt corectate în *Listă* : e cazul pluralului lui *iarbă*, dat greșit (*ierbe*) la p. 120 și bine (*ierburi*) la p. 128, și al pluralului lui *gîscă*, greșit la p. 121 (*gîști*) și bine la p. 128 (*gîște*).

internaţională unele probleme ale limbii şi lingvisticii româneşti.

În organizarea sa internă volumul este echilibrat şi reuşeşte să îmbrăţişeze domenii şi metode de cercetare diferite. S-ar putea obiecta absenţa unei rubrici de sintaxă (preocupări de sintaxă apar însă în mai toate articolele de morfologie) şi chiar a unor probleme de vocabular propriu-zis (la rubrica de Vocabular am văzut că se dă schiţa unei lucrări lexicografice de interes didactic, orientată numai spre aspectele formale ale cuvintelor). Cum însă un asemenea volum nu-şi poate propune să reflecte toate preocupările existente în cele două ţări, obiecţiile de acest fel n-ar prezenta interes.

Rod al unei iniţiative lăudabile, volumul [11] poate fi considerat şi o realizare meritorie, chiar dacă unele amănunte au putut provoca observaţii ca cele de mai sus.

Decembrie 1970

MIOARA AVRAM

Institutul de lingvistică
Bucureşti 22, I. C. Frimu

[11] Apărut în condiţii grafice foarte bune. Din punct de vedere redacţional se poate remarca însă lipsa explicaţiei unor sigle sau simboluri la unii autori (vezi, de exemplu, la Maria Manoliu-Manea siglele unor publicaţii ca BL, CLTA şi mai ales ale unor cărţi ca STR în note, CC_2 în text la p. 98 sau simbolurile NC şi d de la p. 101).

Ortografia limbii române Cercetare bibliografică, Bucureşti, 1970, 454 p.

Lucrarea elaborată în cadrul Serviciului de cercetări bibliografice al Centrului de documentare universitară de pe lîngă Biblioteca centrală universitară din Bucureşti cuprinde 102 [6] de articole bibliografice privitoare la ortografia limbii române.

Valoarea unei asemenea lucrări rezultă tocmai din bogăţia informaţiilor bibliografice puse la îndemîna cercetătorilor limbii române. Deşi nu se face menţiune în ,,Cuvînt înainte'', ne putem da seama că numărul periodicelor cercetate va fi fost mult mai mare decît cele 211 ,,din care s-au reţinut referinţe''. Dacă se adaugă şi informaţiile privitoare la cele peste 200 de volume prezentate, se obţine o imagine a volumului de muncă, de la baza acestei utile lucrări.

Pentru cercetători o lucrare bibliografică este cu atît mai folositoare cu cît furnizează informaţii exacte, numeroase şi prompte, care să-l scutească de căutări şi de eforturi îndelungate. Privită din acest punct de vedere, OLR [1] satisface, în general, exigenţele — atît sub raportul exactităţii, cît şi, mai ales, al economiei de timp.

Considerăm însă că OLR nu are nevoie atît de cuvinte laudative, cît îndeosebi de observaţii critice, mai ales dacă se ţine seama că lucrarea este multiplicată numai în 400 de exemplare şi se va tipări, probabil, abia mai tîrziu.

Plecînd de la aceste consideraţii, vom prezenta numai aspectele care pot contribui, eventual, la îmbunătăţirea acestui ,,instrument de lucru de primă necesitate'' (p. XX). Intenţionăm să axăm observaţiile în jurul aspectelor mai importante, fără să ocolim nici amănuntele, care — după cum se ştie — nu sînt cu nimic mai puţin importante într-o lucrare de informare bibliografică.

O primă observaţie se referă la faptul că, deşi volumul este considerat ,,un instrument

[1] Folosim această abreviere pentru a indica lucrarea *Ortografia limbii române*, la care ne referim.

de lucru'', nu se desprinde preocuparea pentru a pune la îndemînă cercetătorului un ,,mod de întrebuințare'' corespunzător. Pentru ca să aibă maximum de eficacitate în mîinile cercetătorului, el trebuie să cunoască în amănunt alcătuirea și mînuirea instrumentului de lucru. În acest sens, socotim că ar fi putut lipsi acel ,,Cuvînt înainte'' situat după ,,Prefață'' și că ar fi fost mai utile cîteva indicații în legătură cu structura, organizarea și utilizarea informațiilor bibliografice.

Din aceste indicații cercetătorul ar urma să afle că are în mînă o bibliografie analitică [2], unde se dau informații nu numai despre autor, titlu, publicație, dată etc., ci și despre conținutul fiecărei lucrări. Aici ar fi fost de așteptat să găsim informații în legătură cu aspectele discutate în nota analitică de pe lîngă fiecare titlu.

În ,,Cuvînt înainte'' se arată că ,,bibliografia include ... articole și volume'' (p. XX). De fapt, OLR cuprinde, pe bună dreptate, și multe recenzii. Socotim că semnalarea recenziilor s-ar fi cuvenit să fie mult extinsă, deoarece, uneori, aici se exprimă puncte de vedere de cel mai mare interes pentru cercetători. Considerăm însă că recenziile n-ar fi trebuit să constituie titluri deosebite, ci s-ar fi putut grupa la un loc cu lucrarea recenzată. Aici ar fi putut să se prezinte și conținutul, cînd ar fi adus în discuție elemente noi.

Prin gruparea recenziilor la un loc cu lucrările discutate s-ar fi evitat impresia de nerespectare a criteriului cronologic, cauzată de prezența recenziei înaintea lucrării. Așa se întîmplă la numerele: 348 (352) [3], 390 și 394 (401), 610 și 611(613), 625, 626 și 628(630), 636 și 637(642), 946(947), 958, 966 și 967(968).

Tot în legătură cu prezentarea informațiilor, socotim că ar fi fost mai indicat să se dea mai întîi volumele și apoi articolele din periodice. În felul acesta, s-ar fi înlăturat aspectul nerespectării, cu strictețe, a ordinei cronologice — principiu considerat ca fundamental pentru întreaga bibliografie. De exemplu, la numerele: 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 759, 760, 765 se dau lucrări care se referă, toate, la volumul dat abia la nr. 770. La fel se întîmplă și cu volumul dat la nr. 592 la care se referă lucrările date mai înainte la numerele: 574, 575, 576, 578, 579, 580, 584, 589 și 591. Asemenea nepotriviri cronologice mai pot fi semnalate și la numerele: 348(352) [4], 368(370), 464(470), 616 și 618(622), 728 și 730(732), 827(828), 954 și 962(968).

Tot în legătură cu cronologia, se cuvenea să se precizeze în prealabil că publicațiile datate prin doi ani consecutivi (legați prin linioară de unire) sînt distribuite, cum era firesc, la ultimul an. Dacă s-ar fi procedat așa peste tot, poate n-ar fi fost nevoie de o discuție, dar există lucrări (nr. 215 și 327) care se menționează la primul an din dată. La nr. 446, în cadrul anului 1889, se consemnează o publicație datată 1889 — 1890, care trebuia să fie trecută la 1890, cum se procedează, de altfel, în OLR, la cîteva numere mai încolo (454), cu același periodic. Din consecvență, la fel trebuia să se fi organizat și informația de la nr. 476, chiar dacă paranteza pusă de redactori poate sugera existența, la aceștia, a unei păreri deosebite. La nr. 166, în cadrul anului 1857, se dă ca bază o lucrare tipărită în 1856 și se trimite la o lucrare din 1857, citată tot aici. La p. 182, la sfîrșitul anului 1882, se trimite prin nr. 401 la un volum ce trebuie să fie încadrat în 1883. De aceea, trimiterea urmează să fie transferată la sfîrșitul anului 1883, adică la p. 183. La nr. 362, în cadrul anului 1878 se dă un periodic datat 1879. În cazul acesta, nu încadrarea este greșită, ci data, după cum rezultă din verificarea perioadei de apariție a publicației din ,,Lista periodicelor consultate'' de la p. 431 și din referirea la anul revistei (3), în cuprinsul respectivei note bibliografice. La nr. 505, în cadrul anului 1899, se dă un articol apărut în

[2] Socotim că termenul *analitică* se apropie mai bine de tipul de bibliografie în care se încadrează OLR decît *adnotată*, folosit în ,,Cuvînt înainte''.

[3] În paranteză se dă lucrarea recenzată, situată după recenzii, după cum indică și cifra mai mare.

[4] În paranteză se dă numărul lucrării, la care se referă cea indicată prin primul număr și care este consemnată, întotdeauna, mai tîrziu.

1898, iar la nr. 596, în cadrul anului 1905, apare un articol din 1906. În sfîrşit, atragem atenţia asupra complicaţiei care intervine în cronologie o dată cu apariţia publicaţiilor cu periodicitate diferită: ziare (zilnic), reviste (săptămînal sau lunar), publicaţii de specialitate (o dată la două luni, de două ori pe an sau chiar o singură dată). Această situaţie complexă, la care se adaugă faptul că în cazul publicaţiilor cu paginaţie continuă este indicat să se ţină seama şi de numărul paginilor, nu numai de numărul revistei, explică, în mare măsură, cele cîteva erori de plasare cronologică, care s-au strecurat în OLR, mai ales în legătură cu periodicele. Dintre acestea semnalăm: 882(881)[5], 943 şi 944(942), 946(945), 960(959), 974 şi 978(972), 975 (973), 977 (974), 985(983), 989(988), 995(997), 1003(1002).

În privinţa volumelor cu mai multe ediţii, redacţia arată că ,,s-au făcut fişe diferite numai pentru volumele ale căror ediţii au apărut la mare distanţă în timp sau se diferenţiază în privinţa conţinutului şi a concepţiei ortografice'' (p. XXI). Deşi s-ar părea, la prima vedere, că OLR s-ar fi apropiat mai mult de profilul de ,,ghid istoric al ortografiei româneşti'' şi ar fi fost de o mai mare utilitate, dacă ar fi dat numere separate volumelor reeditate, în loc să fie indicate prin trimiteri realizate printr-un singur număr, în realitate, procedeul adoptat de OLR se dovedeşte pe deplin îndreptăţit. Să amintim, bunăoară, că sînt semnalate şi lucrări reeditate de multe ori (la nr. 130 se indică 21 de ediţii).

Considerăm totuşi că, într-o viitoare ediţie, problema trebuie să fie revăzută cu atenţie, deoarece sînt multe cazuri în care reluarea volumului este cerută de precizia informaţiei, o altă trăsătură de bază a întregii lucrări. Punerea în practică a acestui principiu nu ar mări prea mult numărul de pagini al lucrării, deoarece de cele mai multe ori titlul volumului tot se dă în corpul notei bibliografice de la periodic, iar uneori se consumă mai mult spaţiu cu sistemul practicat în prezent (bunăoară volumului *Lingvişti şi filologi români* nu i se atribuie număr separat, dar figurează de trei ori la nr. 919, 928, 938 şi, de fiecare dată, cu titlul întreg). Dintre volumele pentru care solicităm, în mod deosebit, atenţia redactorilor unei viitoare ediţii, semnalăm aici numai cîteva. La nr. 166 se dau la un loc două lucrări diferite, tipărite fiecare în alt an, în alt oraş, cu alt număr de pagini (elemente suficiente pentru a justifica un loc aparte). La p. 51 se trimite la nr. 31, unde se găseşte gramatica lui Vaillant în limba franceză, în două ediţii, împreună cu ediţia în germană ,,lucrată şi completată cu un adaos de S. Petri'', care nu poate fi pusă la un loc cu ediţia de bază. La nr. 449 se dau ambele ediţii ale lui R. Ionaşcu, deşi se vede şi după titlu că a doua este diferită, chiar dacă aici se omit total informaţiile bibliografice: loc, editură sau tipografie, numărul de pagini. La nr. 553 se menţionează şi volumul, cu alt titlu, în timp ce pe pagina anterioară la nr. 550 nici măcar nu se trimite la volumul cu acelaşi titlu, consemnat în OLR la nr. 561. Ca exemplu de volume diferite, prin titlu, loc de tipărire, dată sau structură mai amintim pe cele semnalate la nr. 14, 105, 128, 162.

O caracteristică importantă a unei bune lucrări bibliografice o constituie sistemul de trimiteri corelative, care permite cercetătorului să-şi strîngă toate informaţiile de care are nevoie, în legătură cu aspectul care îl interesează. În vederea uşurării sistemului de referinţe, în OLR s-a atribuit un număr fiecărei informaţii bibliografice şi s-a folosit un sistem de trimiteri prin *vezi*. Se poate uşor constata că în OLR există mai multe feluri de trimiteri, dar este greu de stabilit care sînt acestea şi, mai ales, care este semnificaţia fiecăruia, deoarece nu există nici o indicaţie despre aceasta în ,,Cuvîntul înainte''. Se constată astfel că, la sfîrşitul fiecărui an, se trimite, prin *vezi*, separat, la periodicele sau volumele date la numere anterioare. Este un procedeu util, prin care se suplineşte repetarea lucrării sau a volumului. Cercetătorul care foloseşte OLR constată însă că alături de trimiterea amintită sînt şi altele şi, chiar, că există mai multe feluri de trimitere pentru aceeaşi situaţie. Astfel pentru a se indica o

[5] Cifra din paranteză indică numărul înaintea căruia se va aşeza indicaţia bibliografică arătată de prima cifră.

altă ediție, pe lîngă formula curent folosită *Vezi și ed.*, se recurge la : *Vezi și ediția* (562), *Ed. a 2-a* (4, 117), *Vezi și* (630, 732). Apropiată de acest procedeu este trimiterea la volum, care se realizează în două variante : *Vezi și vol.* (367, 463, 553, 919, 923, 938, 949) sau *Și în vol.* (664, 800, 993). Se poate aminti că se trimite și la fișă (oare de ce?) în două rînduri, și de fiecare dată sub altă formă : o dată, *Vezi și fișa nr.* (15), altă dată, *Vezi fișa nr.* (18, 536). Deși pot părea amănunte lipsite de importanță, varietatea și inconsecvența procedeelor de trimitere constituie impedimente pentru cercetători și tot atîtea scăderi pentru ținuta științifică a unei adevărate bibliografii. În vederea unei ulterioare remedieri a acestei situații mai pot fi amintite unele cazuri. Deși prin *Vezi nr.* se trimite, de obicei, la numere anterioare, sînt și cazuri cînd se semnalează numere ulterioare (401), la volume din același an cu periodicul la care se face trimiterea (307, 309) sau cînd se omite o asemenea trimitere (399). Există, de asemenea, situații cînd indicația *Vezi nr.* lipsește cu totul : 1842 (62)[6], 1863(210), 1864(212), 1881(378), 1883(401), 1885(399), 1888(213), 1890(443,444), 1905(439), 1930(727), 1964(950). Se fac și trimiteri nemotivate de textul care se găsește la numerele indicate : 118 și 123 (p. 60), 797(351).

Considerăm că, în eventualitatea unei tipăriri, sistemul trimiterilor s-ar putea amplifica recurgîndu-se, eventual, la o cifră pusă în paranteză dreaptă după orice lucrare despre care se pot da indicații în legătură cu prezența ei în OLR. Prin acest sistem de trimiteri corelative, căutările celui care cercetează lucrarea vor fi mult ușurate, iar afirmațiile făcute în notele analitice vor căpăta un apreciabil suport informațional. Întrucît enumerarea aici a acestor trimiteri ar depăși limitele unei recenzii obișnuite, ne mulțumim să dăm un singur exemplu pentru a demonstra utilitatea sistemului. În nota de la nr. 161 se face o referire la ediția din 1851 a gramaticii lui IANOVIĆ. Autorul a avut în 1851 două gramatici și numai trimiterea sugerată de noi [143] l-ar fi scutit pe cercetător de căutări și pierdere de timp. Tot aici se afirmă că „ultima parte a volumului o formează tratatul de ortografie al lui A. Pumnul". Dacă ar fi existat o preocupare pentru asemenea trimiteri corelative s-ar fi constatat că la 143 nu este indicat autorul acestui adaos (ceea ce este greșit), iar, dacă s-ar fi mers și la nr. 451, s-ar fi văzut că acolo este socotit „articol", în timp ce la nr. 161 i se spune „tratat". În concluzie, se poate afirma că sistemul preconizat de noi ar avea pe lîngă avantajele amintite și pe acela de a constitui o adevărată verificare a informațiilor furnizate cercetătorilor.

Privitor la folosirea extraselor în OLR, sînt de făcut, de asemenea, unele observații. În mod normal, extrasul este semnalat la sfîrșitul periodicului unde a apărut articolul. Așa se procedează pe bună dreptate la nr. 311, 559, 723, 743, 765, 804 și 851. Socotim, de aceea, că extrasul de la nr. 765 este socotit volum din greșeală în trimiterea de la p. 326. Există apoi două cazuri : 841 și 862, cînd lucrările apar ca volume, specificîndu-se că sînt „extrase din", ceea ce constituie o abatere de la sistemul folosit, de regulă, în OLR.

Se pot face unele observații și în legătură cu „lista periodicelor consultate". Neexistînd o lămurire a termenului „consultate" cercetătorul nu-și poate da seama dacă unele publicații cu profil filologic și lingvistic omise din listă nu figurează aici fiindcă nu cuprind material privitor la ortografie sau pentru că nu au fost consultate. Lăsînd la o parte omisiunile, am semnala că lista ar fi trebuit să fie concepută ca enumerare de abrevieri, în dreptul căreia s-ar fi dat titlul complet, localitatea (sau localitățiie) și anii apariției și, poate, chiar subtitlurile din care rezultă profilul publicației și chiar numele directorului. Pentru viitoarea tipărire va fi nevoie și de un control atent în legătură cu corespondența dintre situația periodicelor în notele bibliogr afice din volum și lista dată la sfîrșit. Se va constata, bunăoară, că lipsesc din listă abrevieri folosite în lucrare. Așa se întîmplă cu : *Alm. Reuniunii* care lipsește la nr. 12 din listă ; *Cal. pt. rom.* dat la nr. 196 dar omis

[6] În paranteză s-a dat numărul care lipsește la sfîrșitul anului indicat înainte.

din listă; *Lum. t.* care nu figurează în listă la nr. 123 sau, de asemenea, *F. dieces.* Vor putea fi găsite și titluri de periodice la care se trimite în notele bibliografice, deși lipsesc din listă, cum ar fi: *Curierul romănu* la nr. 57; *Epoca* la 547 sau *Lumina* (revistă publicată de Hasdeu).

În sfîrșit, ceva și despre indicele de nume (de ce *Index*?). Rostul acestuia este, în primul rînd, de a indica cercetătorului cine se ascunde sub diverse inițiale folosite la semnarea articolelor și de aceea ar fi fost mai util să fie prezentate în ordine alfabetică cu trimitere la numele corespunzător, și nu la un loc cu numele, într-un fel de cuib. Pentru a se înțelege mai ușor avantajul sistemului preconizat de noi, furnizăm un singur exemplu: la nr. 146, 147 apare semnătura *Dr. A. S.*, a cărei semnificație poate fi găsită numai după repetate căutări la *Şandor, Atanasie.*

După cum am arătat de la început, OLR este o lucrare deosebit de utilă pentru cercetătorii care au nevoie de date în legătură cu istoria complexă a ortografiei românești și chiar în legătură cu alte aspecte legate de limba română.

În eventualitatea tipăririi, lucrarea va putea fi îmbunătățită, așa cum se întîmplă cu orice lucrare supusă discuției de specialitate și va deveni, cu certitudine, ,,*un instrument de lucru de primă necesitate în activitatea de cercetare și în cea didactică*''.

Februarie 1971

AUREL NICOLESCU

Institutul de lingvistică
București, 22 I. C. Frimu 22

EDDY ROULET, **Syntaxe de la proposition nucléaire en français parlé: étude tagmémique et transformationnelle**, AIMAV, Bruxelles, 1969, 188 p.

E. Roulet, asistent la seminarul de franceză pentru străini (Séminaire de Français Moderne) la Neuchâtel (Elveția) și-a îndreptat atenția spre gramaticile structurale cu prilejul compunerii benzilor de sintaxă franceză pentru laboratorul de limbi de la Centrul de lingvistică aplicată al Universității din Neuchâtel. Scopul pedagogic vizat în primul rînd de autor l-a determinat să renunțe la metoda distribuțională în momentul în care contactul cu teoria tagmemică, și ulterior teoria transformațională, i-au sugerat soluții preferabile. Constatînd absența unor informații utile asupra limbii vorbite în gramaticile tradiționale, E. Roulet și-a propus să aplice în abordarea acesteia teoriile lui K. Pike și ale lui N. Chomsky [1].

Structura lucrării reflectă această orientare: partea întîi este tagmemică și evoluează de la prezentarea frazelor exemplificatoare spre stabilirea modelului, iar partea a doua este generativ-transformațională, evoluînd, dimpotrivă, de la model înspre fraze. În ambele părți regăsim același plan: 1) prezentarea critică a metodei, 2) aplicarea ei în cazul propoziției nucleare franceze.

În *Concluzie* autorul discută caracterul complementar al celor două teorii . Model al competenței, teoria lui Chomsky nu admite

[1] Eddy Roulet, *Quelques grammaires utiles à l'élaboration d'exercices structuraux pour le laboratoire de langues*, în ,,Bulletin CILA'' (,,Bulletin de la Comission Interuniversitaire suisse de Linguistique Appliquée'', Neuchâtel), nr. 4, 1967, p. 4—20, și în ,,Contact'' (Berna), 12, 1969, p. 12—21; v. și recenziile lui E. Roulet la J. Dubois, *Grammaire structurale du français, nom et pronom*, în ,,Bulletin CILA'' nr. 1, 1966, p. 61—62, J. Dubois, *Grammaire structurale du français, le verbe*, în ,,Bulletin CILA'' nr. 3, 1967 p. 34—35, N. Ruwet, *Introduction à la grammaire générative*, în ,,Kratylos'', 13, 1968.

un corpus, și nu dă cercetătorului nici un fel de indicații asupra metodei de culegere a materialului. În ciuda deficiențelor ei teoretice (p. 78 — 79 : critica metodei), metoda tagmemică este o excelentă metodă euristică : chiar dacă modelul tagmemic ignoră cîteva tipuri importante de propoziții (pentru că acestea nu au apărut în corpusul limitat la 971 fraze), el este o bună ipoteză de lucru pentru studiul transformațional care urmează.

În partea întîi autorul delimitează cu precizie domeniul lucrării. Nu sînt luate în considerație complementele periferice, nici rapoartele de coordonare și de subordonare ale propozițiilor; nucleul și elementele lui sînt studiate exclusiv pe plan sintactic [2].

Limitele impuse subiectului de cercetare subînțeleg o definire precisă a termenului *nucleu* : o definiție provizorie a propoziției nucleare este dată în paginile 46 — 49. Cu ajutorul celor două fraze :

(1) *je vais à Paris*

(2) *on rencontre beaucoup d'étrangers à Paris,*

unde *à Paris* este un tagmem nuclear în fraza (1) și un tagmem periferic în fraza (2), autorul arată că cele două tipuri de complemente diferă prin trei trăsături :

a) *à Paris* este obligatoriu în fraza (1), opțional în fraza (2);

b) în raport cu *à Paris*, topica este fixă în (1), liberă în (2);

c) în (1), dar nu și în (2), alegerea complementului este legată de alegerea verbului.

După o analiză tagmetică și tagmemică a corpusului și definirea tagmemelor nucleare și a tagmemelor globale devine posibilă o nouă definire a propoziției nucleare (p. 65). *oricare segment format numai din tagmeme nucleare și din tagmeme globale.*

Avantajul cel mai important al analizei tagmemice este de ordin pedagogic : ea furnizează toate informațiile necesare în vederea exercițiilor de substituție pentru practica gramaticii la laboratorul de limbi [3].

Partea a doua, generativ-transformațională, debutează cu un capitol de prezentare critică a raporturilor dintre gramaticile taxonomice, gramatica chomskiană și gramatica tradițională. După autor, Chomsky nu se opune categoric structuraliștilor : ,,baza sintagmatică a sintaxei lui nu este altceva decît o versiune formalizată a gramaticii constituenților imediați a lui R. S. Wells'' (p. 90).

Expunerea ambelor versiuni (Chomsky 1957 și 1965) este precedată de o scurtă introducere în sistemele formale : concisă, explicînd numai elementele teoriei care sînt necesare înțelegerii gramaticii generative, folosind termeni accesibili oricărui lingvist chiar fără cunoștințe speciale de logică formală, ea constituie o inițiere simplă și clară (93 — — 102).

În legătură cu modelul folosit de E. Roulet pot fi remarcate următoarele :

a) Modelul nu prezintă obișnuita diviziune a frazei în subiect și predicat, pe care autorul nu o consideră necesară pentru partea categorială și componentul transformațional. Autorul a introdus un simbol nou : NOY = noyau (nucleu) [4], care are :

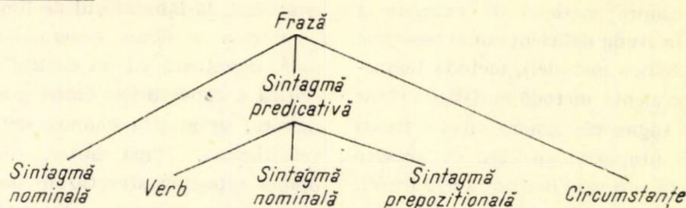
— *o justificare externă*: deoarece se studiază în lucrare numai fraza nucleară, trebuie formulată o bază sintagmatică care s-o prezinte ca pe o unitate;

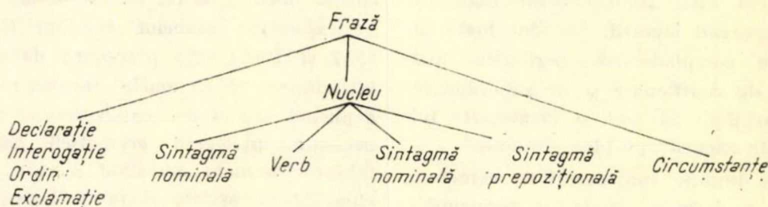
— *o justificare internă* : simbolul preterminal Δ nu poate să fie înlocuit decît de elementele lexicale care se potrivesc cu indicatorul sintagmatic; or, este evident că alegerea *verbului* nu depinde de toate elementele frazei, ci numai de componentele nucleare, inclusiv subiectul. Singura ramificație care cuprinde subiectul în baza tradițională este *Fraza*, dar aceasta domină și simbolul *Circumstanțe*, după cum se vede în acești doi arbori (p. 134) :

[2] Această delimitare prezintă un avantaj deosebit și pe plan pedagogic : începătorul are în fața ochilor o bază sintagmatică de numai zece reguli, ceea ce îi ajută să înțeleagă mai ușor funcționarea modelului.

[3] Acest avantaj, arată autorul, nu poate fi obținut prin utilizarea teoriei transformaționale, care este încă prea abstractă pentru a furniza baza unor exerciții (cf. p. 167).

[4] Simbolul *nucleu* apare și la Katz-Postal, unde, însă, el domină și circumstanțele (GAv).

b) Se ajunge astfel la o a treia definiție a propoziției nucleare, mai precisă și mai formalizată decît cea tagmemică: *este o propoziție nucleară oricare secvență derivată de*:

$$(NEG)\begin{Bmatrix} D \\ I \\ O \\ E \end{Bmatrix} NOY$$

fără introducerea simbolului PHR cu ajutorul regulii S5 [5].

c) Negația este introdusă prin reguli de transformare, cu toate că sistemul ar fi fost mai simplu dacă se introducea în baza sintagmatică: autorul a făcut-o pentru a respecta criteriul universalității, la care ține foarte mult: „[partea categorială] ... trebuie să prezinte o structură cît mai apropiată de structurile elaborate pentru alte limbi, dacă, așa cum o presupune Chomsky, *o mare parte a structurii bazei este comună tuturor limbilor* [6]. În acest sens nu vor fi introduse în bază morfeme care sînt proprii unei limbi particulare (de pildă prezentativele *voici* și *voilà* sau negarea dublă *ne ... pas* în franțuzește)" (p. 129).

Lucrarea lui E. Roulet aduce idei noi și sugestii originale pentru abordarea unor probleme rămase pînă acum nerezolvate sau pentru simplificarea unor aspecte ale teoriilor folosite. Prin cercetarea adîncă și precisă, volumul deschide drumuri noi studiilor generativ-transformaționale asupra limbii franceze; prin limitarea subiectului la nucleul frazei, prin claritatea și abundența exemplelor și prin numeroasele explicații de detaliu, el este o inițiere prețioasă nu numai în metoda tagmemică și în metoda transformațională, ci și în sistemele formale.

Februarie 1971

J.-P. Kent
Universitatea din Neuchâtel

[5] D = Declarație
I = Interogație
O = Ordine
E = Exclamație
NEG = Negație
SNOM = Sintagmă nominală
DET = Determinant
PHR = Frază
NP = Nume propriu

$$S5: SNOM \rightarrow \begin{Bmatrix} DET + SF \\ NP \\ PHR \end{Bmatrix}$$

[6] În conferințele și cursurile lui, E. Roulet arată că numai prin aplicarea consecventă a acestei „règle du jeu" se va putea ajunge la confirmarea sau infirmarea statistică a ipotezei chomskiene.

Kleine Enzyklopädie. Die deutsche Sprache. Herausgegeben von Erhard Agricola, Wolfgang Fleischer und Helmut Protze unter Mitwirkung von Wolfgang Ebert. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, vol. I, 1969, vol. II, 1970, 1174 p.

Cele două volume ale micii enciclopedii care tratează *Limba germană* reprezintă un valoros compendiu, alcătuit sistematic pe baza celei mai recente bibliografii de specialitate și a ultimelor teorii. Deși în prefață autorii afirmă cu modestie că lucrarea lor nu este un tratat de specialitate, ci un *vademecum* pentru publicul larg, totuși ea este utilă deopotrivă și specialiștilor. Autorii nu s-au mulțumit să prezinte rezultatele cele mai convingătoare ale cercetărilor de pînă acum, ei au abordat cu argumente ample și unele probleme încă discutabile. În felul acesta, cadrul inițial informativ și didactic a căpătat și caracter de investigație și de dezbatere științifică.

Lucrarea este compartimentată în nouă capitole mari : 1. Limba și lingvistica ; 2. Calea spre limba națională germană ; 3. Formarea și consolidarea normei limbii naționale germane ; 4. Dialectele germane ; 5. Lexicul german ; 6. Onomastica și toponimia germană ; 7. Fonetică și fonologie ; 8. Trăsăturile fundamentale ale gramaticii limbii germane moderne de sus (Neuhochdeutsch) ; 9. Stilistică.

O lucrare de asemenea proporții nu poate fi discutată integral și amănunțit în cadrul restrîns al unei recenzii. Ne vom limita, deci, numai la capitolele care privesc istoria limbii germane, dialectele germane din țara noastră și principiile gramaticii limbii germane moderne.

Istoriei limbii germane și preistoriei ei pînă în faza indo-europeană îi sînt dedicate capitolele : 2. *Der Weg zur deutschen Nationalsprache*, și 3. *Herausbildung und Festigung der Norm der deutschen Nationalsprache.* Capitolul al doilea a fost redactat de Ruth Klappenbach, Claus Jürgen Hutterer, Siegfried Blum și Gabriele Schieb, iar capitolul al treilea de Wolfgang Fleischer, Erica Ising, Ruth Klappenbach, Claus Jürgen Hutterer, Max Pfütze, Helmut Praschke și Helmut Protze. Capitolul al doilea care analizează problema limbii și patriei comune a strămoșilor germanilor, începe cu indo-europeana și cu așa-numita familie de limbi indo-europene. Surprinde atenția deosebită acordată pe multe pagini vechii despărțiri a limbilor indo-europene *satem* și *centum*, deși astăzi s-a renunțat la ea, nefiind concludentă. În continuare, se urmărește poziția limbii germanice comune printre celelalte limbi europene, constituirea sistemului ei propriu prin și după prima mutație consonantică. Se analizează de asemenea diferențierile de sistem fonologic și de structură morfologică în urma cărora s-au constituit limbile germanice din nord, din est și din vest, precum și aspectele culturii materiale a vechilor germani reflectate în limbă, mitologie și poezie, scrierea runică, scrierea și cultura gotică. Partea din urmă depășește limitele strict lingvistice și trece cu mult în domeniul filologiei, în concepția mai veche. Credem însă că nu este rău să fie prezentată pe multiple planuri cultura care stă la baza lexicului germanic și care determină și unele modificări caracteristice în sistemul limbii germane. Dar, la o nouă ediție, tabela scrierii gotice de la p. 99 ar trebui redesenată, sau, mai curînd, ar trebui să se dea literelor forma lor autentică așa cum apar în facsimilul care însoțește tabelul. De exemplu, s-ar putea evita astfel unele confuzii privind literele *k* și *r*, cu valorile numerice 20, respectiv 200, desenate la fel, pe cînd în grafia bibliei lui Wulfila ele prezintă o diferență izbitoare.

Aceeași concepție largă este caracteristică și pentru începuturile limbii germane și ale evoluției acesteia în perioada culminantă a evului mediu. Expunerea urmează liniile tradiționale ale istoriei, introducînd însă factorul social pentru explicarea dinamicii în sincronie și diacronie. Chiar și descrierile limbii germane vechi de sus (*Althochdeutsch*) și ale limbii germane medii de sus (*Mittelhochdeutsch*) — care în concepția mai veche ignorau adesea factorul timp, punînd alături fenomene separate uneori prin două-trei secole — sînt prezentate acum ca sisteme în

evoluţie, desfăşurate geografic, dialectal şi diacronic. Se scot astfel în evidenţă cauzele şi forţele interne şi externe care au dus la modificări compensatoare în sistemule limbii, modificări determinate de principiul economiei. Clară şi convingătoare apare şi diferenţierea fazelor mai vechi ale limbii germane, diferenţiere admisă pe baza cercetărilor lui Hugo Moser. Problema lexicului, cu pierderile şi cu îmbogăţirea lui prin împrumuturi, calcuri şi mijloace interne, este urmărită consecvent, dar aproape exlusiv în diacronie.

Capitolul al treilea, intitulat *Herausbildung und Festigung der Norm der deutschen Nationalsprache*, utilizează în mare măsură cercetările şi concluziile lui M.M. Guchmann din *От языка немецкой народности к немецкому национальному языку*, Москва, 1955 (vol. 1), 1959 (vol. II)[1]. Vechea supraestimare a rolului limbii cancelariilor şi a lui Luther lasă locul aici unei analize convingător argumentate pe baza temeinicelor studii ale lui Th. Frings. Rolul tendinţelor de unificare, al *koiné*-urilor regionale, al strădaniei tipografilor de a elimina elementele dialectale cu valoare de comunicare restrînsă, importanţa limbilor de cancelarie, a circulaţiei comerciale şi culturale, rolul lui Luther şi al scriitorilor sînt definite precis şi integrate, la justa lor valoare, în complexa evoluţie care a dus la saltul calitativ făcut de limba literară în secolul al XVIII-lea. Nu este neglijat nici rolul gramaticilor normative, ale lexicografiei, al societăţilor lingvistice şi al şcolii din secolele XVI — XVIII, care au putut duce la eliminarea variantelor regionale şi la impunerea unor sisteme raţionalizate de foneme, grafeme şi morfeme. Dar şi în acest capitol analiza structurilor sintactice este sumară, iar aspectele stilistice sînt raportate mai mult la valorile lor estetice şi expresive. În schimb, norma, explicaţia ei istorică, relaţia dialectică dintre ea şi variantele ei în dezvoltarea limbii, rolul limbii uzuale (*Umgangssprache*), funcţia variantelor facultative, ponderea ,,simţului limbii'' (*Sprachgefühl*) faţă de normă, ca şi tendinţele de dezvoltare din diferitele domenii ale limbii actuale sînt privite în lumina celor mai recente teorii. Remarcabilă este în special prezentarea tendinţelor de dezvoltare în domeniile morfologiei, formării cuvintelor şi lexicului, morfosintaxei şi sintaxei frazei. Bine concepută şi reflectînd o bogată informaţie este prezentarea dezvoltării istorice a limbii germane în Ţările de Jos, Luxemburg, Elveţia şi Austria precum şi în insulele lingvistice din Europa şi din S.U.A. Pasajele dedicate dezvoltării istorice a dialectelor germane din ţara noastră, ca şi discutarea aspectelor bilingvismului şi multilingvismului sînt de asemenea bine documentate şi reflectă situaţia reală. Afirmaţia că landlerii din jurul Sibiului (din localităţile Turnişor, Cristian şi Apoldul de Sus) nu vorbesc dialectul săsesc, ci doar graiul propriu, germana cultă şi româna (bătrînii încă şi maghiara), şi că graiului vorbit de ei în casă îi lipseşte ,,valoarea de circulaţie'' (*Verkehrswert*) nu este însă acceptabilă. B. Capesius a dovedit contrariul în *Die Landler in Siebenbürgen*[2], atît printr-un citat dintr-o relatare a lui Heinrich Wittstock[3] publicată în 1888, cît şi prin expunerea constatărilor proprii cu privire la situaţia actuală.

Capitolul 4, *Die deutschen Mundarten*, redactat de Helmut Protze, începe cu definirea ,,dialectului'', în opoziţie cu mult discutata şi încă neprecizata noţiune de ,,limbă uzuală'', şi încearcă să determine structura şi caracteristicile dialectului (persistenţa, forţa creatoare, fantezia şi plasticitatea imagistică, accentuarea sentimentului şi afectivităţii, refuzul sau incapacitatea de a abstractiza, preferinţa pentru parataxă, repetiţia, pregnanţa expresiei, recurgerea la formulări tipice şi proverbe etc.) . Autorul a circumscris, după concepţiile lingvistice germane, noţiunea de ,,limbă cotidiană'' (*Alltagssprache*), ,,slang'' şi ,,jargon'', dar ,,limba cotidiană'', care se suprapune parţial cu limba uzuală, e greu de

[1] Tradus şi în limba germană : *Der Weg zur deutschen Nationalsprache*, Berlin, 1964 (vol. I), 1969 (vol. II).

[2] Editura Academiei R. P. Române, Bucureşti, 1962, p. 31—32.

[3] [Heinrich] Wiittstock], *Zum Volksleben der Landler*, în ,,Sieb.-deutsches Tagesblatt'', IV, 1888, nr. 4486—4488 (12—14 Sept.).

definit. Încercarea de a preciza, cu ajutorul sociolingvisticii, stratificarea interioară a noțiunii generale ,,limbă'', ajunge uneori la rezultate aplicabile doar la fragmentarea dialectală din Germania, deşi se enunță principii și definiții valabile pentru dialectologia generală (de exemplu : ,,limba uzuală'' = *Umgangssprache*) și situația specială a influențelor radiate de orașele mari ca Leipzig, Dresda, Karl-Marx-Stadt, Berlin, Kassel, Mainz, Frankfurt a.M., Darmstadt, Köln).

Analiza sociolingvistică a diversificării dialectelor germane din țara noastră vădește, ca și descrierea perspectivelor de răspîndire a lor, o bună cunoaștere a bibliografiei și a situației actuale pe teren. Mai amănunțit descrisă este stratificarea dialectelor din Sibiu și din zonele limitrofe. Remarcăm distingerea ,,dialectului autentic'' de ,,semidialect'' și de ,,limbă cultă'' la același vorbitor, noțiune denumită ,,Gemeine Landsprache'' de Johann Tröster[4], și nu de Scheiner cum se afirmă la p. 343, apoi dialectul din ,,orașul de jos'' și așa-zisa ,,germană de bucătărie'' (*Kucheldeutsch*).

În privința aplicării metodei moderne a înregistrărilor pe bandă de magnetofon în anchetele dialectale, inițiată în R.F. a Germaniei de către E. Zwirner și în R.D.G. de către R. Grosse și H.J. Schädlich, se face mențiunea că anchetele similare din România ar fi fost făcute ,,in Verbindung mit der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin (H.J. Schädlich, H. Protze, G. Ising, C.-J. Hutterer)'' (p. 362), ceea ce este inexact. Anchetele s-au întreprins numai de Institutul de lingvistică din București, de către Ruth Kisch și Heinrich Mantsch, sub conducerea subsemnatului. Sperăm că, la o a doua ediție, eroarea va fi îndreptată.

Binevenită este și prezentarea tuturor dicționarelor dialectale germane, ca orientare bibliografică într-un domeniu mai puțin accesibil germaniștilor străini și mai slab reprezentat în bibliotecile de dialectologie. sau germanistică din afara statelor de limbă germană. Numeroasele hărți ale răspîndirii unor unități lexicale sau variante fonetice, în cea mai mare parte lucrate de H. Protze, reprezintă o substanțială exemplificare pentru edificatoarea descriere a dialectelor germane în întinderea, interferențele și dinamica lor.

Ultimul capitol de care ne ocupăm este : 8. *Grundzüge der neuhochdeutschen Grammatik*. Autorii sînt Karl-Erich Heidolph, Alexander Isačenko, Hans Joachim Schädlich, Ursula Stötzer și Walther Flämig, care a elaborat și descrierea *Mijloacelor stilistice gramaticale* din capitolul 9, dedicat stilisticii germane. Îndepărtîndu-se de tradiție, autorii urmăresc să ofere o gramatică funcțional-structurală, în care pornesc de la distincția între funcția gramatical-sintactică (poziția într-un sistem gramatical) și funcția semantică (semnificația, realizarea comunicativă). Noțiunea de funcție raportată la formele limbii este înțeleasă în sensul dat de G.F. Meier, ca ,,efect comunicativ intenționat și în mod obișnuit și realizat'' (,,realizarea avînd ca efect comunicarea, înțelegerea''), dar și în accepțiunea lingvisticii mai noi, de ,,poziție a unui element al limbii într-o structură sintactică sau într-un sistem de derivare''. De aici premisa fundamentală că forma și funcțiunea alcătuiesc o unitate indisolubilă și că ele reprezintă două laturi specifice ale mijloacelor de limbă, care nu pot fi izolate una de alta, decît din rațiuni de metodă, proprii cercetării limbii. Sub raportul caracteristicilor formale și funcționale, fondul lexical este împărțit în *Wortarten* și *Wortklassen*, distincția dintre ele făcîndu-se după considerente morfologice. Pentru cuvintele flexionare se ține seama și de categoriile de persoană și număr, timp și mod, gen și caz. Această apartenență la o anumită clasă de cuvinte definește și participarea mijlocită a unui grup (*Wortart*) la funcțiunile sintactice din interiorul propoziției. Împărțirea cuvintelor în categorii se poate face numai pe baza capacității lor de îmbinare (adică a distribuției). Clasele gramaticale de cuvinte nu pot fi deci identificate cu grupările semantice elementare. Principalele clase de cuvinte — cinci la număr (verbele, substantivele, adjectivele, prepozițiile și con-

[4] Cf. Orend Misch, *Das Siebenbürgisch-Sächsische 1666*, în ,,Südostdeutsche Vierteljahrsblätter'' (München), XVII, 1968, p. 180.

juncțiile) sau șase, dacă se adaugă și interjecțiile — nu sînt însă omogene. În interiorul lor se pot distinge subclase, care au o participare diferențiată la funcțiunile fundamentale ale categoriei lor, relevante fiind tocmai tranzițiile de la o categorie la alta.

Și în sintaxă, forma și funcțiunea alcătuiesc o unitate. În ansamblul funcțiunilor individuale suma elementelor formale determină efectul comunicării. Dar, întrucît funcțiunile elementelor formale izolate nu sînt stabilite totdeauna în mod satisfăcător, iar acțiunile univoce de comunicare nu pot fi realizate decît în colaborare cu alte elemente ale limbii, adică în cadrul textului sau al vorbirii, trebuie acordată o atenție deosebită raporturilor sintactice. Astfel formele (structura) și funcțiunile propoziției sînt descrise în planuri de propoziții, în care verbul la formă personală e încadrat de un „antecîmp" (*Vorfeld*) și de un „postcîmp" (*Nachfeld*) ale căror structuri sînt determinate de valențele verbului. În domeniul sintaxei, unde cercetările sînt departe a fi definit și clarificat diferitele planuri de propoziții și fraze, rămîn încă destule semne de întrebare care așteaptă răspuns.

În general, trebuie să aducem toate laudele acestui cuprinzător și extrem de util instrument de lucru, care oferă o viziune utilă și un bun fir conducător prin labirintul extrem de complicat al vastului și complexului domeniu al germanisticii. Orice obiecții s-ar aduce și oricîte din vederile expuse în această lucrare ar mai fi susceptibile de discuții și de perfecționări, ele nu pot umbri meritul autorilor de-a fi alcătuit prima enciclopedie de acest fel și de-a fi realizat-o la un înalt nivel de răspundere științifică.

Februarie 1971

MIHAI ISBĂȘESCU
Institutul de lingvistică
București 22, I. C. Frimu 22

JULIO CALONGE, **Transcripción del ruso al español.** Editorial Gredos, Madrid, 1969, 55 p.

Afluxul informațional din ultimul timp a evidențiat și mai mult necesitatea transpunerii textelor care folosesc alfabet chirilic în limbile cu alfabet latin. În urmă cu cîțiva ani se mai putea considera că dificultățile de transpunere se limitează la numele geografice și de persoană. Azi, ca urmare a afluenței de trimiteri bibliografice constatată în aparatul critic al cărților publicate în limbile din Occident, a devenit clar că elaborarea unor norme general acceptate de transpunere a textelor cu semne chirilice este o necesitate tot mai des resimțită în diverse domenii ale culturii.

Transcrierea alfabetului chirilic în spaniolă a constituit obiectul unor studii întreprinse de Javier Lasso, M. Fernández Galiano și A. Tovar, dar concluziile lor nu satisfac exigențele autorului lucrării de față.

Julio Calonge subliniază necesitatea elaborării unor norme de transcriere care să constituie un instrument sigur, apt să permită o relație corespunzătoare cu forma de expresie, în alt sistem de scriere, a unor realități lingvistice care interesează diverse categorii de oameni. Autorul își structurează în mod judicios lucrarea: capitolul introductiv (în care sînt expuse considerații privind necesitatea unor norme definitive de transcriere a rusei în spaniolă pentru uzul curent, scopul lucrării, premisele ei și modul de lucru al autorului) este urmat de expunerea și motivarea soluțiilor propuse în capitolele *Las vocales*, *Signos semiconsonantes y consonantes*, *Las consonantes palatales*.

În prezentarea vocalelor se pornește de la o caracteristică importantă a limbii ruse, și anume de la dubla posibilitate de articulare a consoanelor, care pot fi palatalizate sau nepalatalizate, fapt care poate fi indicat în diverse moduri, unul dintre acestea fiind caracterul vocalei următoare.

Vocalele rusești *a*, *э*, *o*, *y* care exprimă caracterul nepalatalizat al consoanei precedente n-au ridicat probleme speciale de transcriere, întrucît corespund aproximativ sunetelor spaniole reprezentate prin grafemele *a*, *e*, *o*, *u*. Pentru transcrierea vocalei *ы*, proprie limbii ruse și fără corespondent în spaniolă, s-a adoptat procedeul de International Standard Organization (ISO), British Standards Institution (BSI) și American Standards Association (ASA).

Transcrierea vocalelor care exprimă caracterul palatalizat al consoanei precedente este, în parte, mai dificilă. Pentru rus. *и* și *e* s-a recurs la sunetele aproximativ corespunzătoare din spaniolă, notate prin *i* și, respectiv, *e*. În scopul evitării confuziei *э* = *e* și *e* = *e*, s-a propus *э* = *è* și *e* = *e*. Pentru *ë* s-a păstrat semnul identic, folosit în ISO și BSI/ASA.

În transcrierea lui *я* și *ю* nu s-au mai putut evita, ca în cazul lui *e* și *ë*, dificultățile de transcriere a semnului *й*, care intră în alcătuirea vocalelor respective. Transcrierea folosită de ISO [j] este inacceptabilă pentru spaniolă din motive ușor de înțeles. Luînd în considerație posibilitățile oferite de alfabetul spaniolei, Julio Calonge conchide că semnul cel mai indicat pentru a transcrie pe *й* este *ĭ*. Astfel, vocalele rusești *я* și *ю* vor apărea în transcriere spaniolă sub forma *ĭa*, *ĭu*. Autorul propune însă și transcrierea *ia*, *iu*, pe care o consideră inexactă, dar preferabilă pentru comoditatea scrierii.

Rezolvările propuse de autor pentru transcrierea vocalelor sînt, în general, juste și acceptabile, cu excepția paralelismului *ia/ĭa*, *iu/ĭu*, care putea fi evitat printr-o fermă opțiune pentru una din aceste două forme.

Consoanele rusești au fost transcrise în marea majoritate a cazurilor cu semnul spaniol corespunzător sunetului care în ambele limbi reprezintă valori aproximativ identice. Totuși au existat și aici unele dificultăți, legate în special de semnele *з*, *ж*, *ц*, *ч*, *ш*, *щ* și *x*.

Aici este locul să menționăm soluțiile juste propuse pentru transcrierea rus. *x*, *ч* cu sp. *j* și, respectiv, *ch*. Considerăm că și transcrierile *ж* = *zh*, *ц* = *ts*, *ш* = *sh*, *щ* = *shch* sînt în conformitate cu spiritul limbii spaniole, opțiunile autorului avînd în vedere o anume simetrie în interiorul limbii spaniole, chiar și atunci cînd prin ele se încalcă principiul uniformizării pe plan internațional. Astfel, ISO transcrie pe *ж* cu *ž*, pe *ш* cu *š*, care ar fi putut fi introduse și în sistemul spaniol de transcriere, în timp ce transcrierea rus. *ч* cu *č*, conform sistemelor ISO și BSI/ASA, ar fi fost nerecomandabilă atîta vreme cît în spaniolă putem identifica un sunet aproximativ identic, reprezentat prin digrafemul *ch*.

Transcrierile de texte, bibliografii și nume proprii incluse în cele două anexe ilustrează în mod practic soluțiile teoretice propuse în cuprinsul lucrării. Un deosebit interes de ordin practic prezintă transcrierile numelor proprii și de aceea credem că lista acestora se cere substanțial îmbogățită. De asemenea, prezentarea numelor proprii în ordine alfabetică ar fi ușurat în mare măsură consultarea listei lor. Credem că selecția lor ar fi trebuit făcută în așa fel încît ele să ilustreze situații cît mai variate, mai ales pentru acele sunete care au ridicat probleme speciale de transcriere. Astfel, ar fi fost de dorit că *ë*, *я*, *ю* să apară în poziție inițială și finală, postvocalică și postconsonantică etc. Considerăm nefirească soluția adoptată pentru transcrierea cu *Iu.*, *Ia.* a abrevierilor unor nume proprii care au la inițială *Ю*, respectiv *Я* (de pildă, *Юрий*, *Яков* etc.).

Scăpările semnalate nu ne împiedică să constatăm că analiza întreprinsă de Julio Calonge are drept rezultat elaborarea unui sistem de transcriere care ia în considerație particularitățile sistemului fonologic și ortografia limbii spaniole în individualitatea și originalitatea lor, fiind totodată corelat în parte și cu normele de transcriere cele mai generalizate în limbile occidentale.

Februarie 1971

MAGDALENA GEORGESCU
Institutul de lingvistică
București 22, I. C. Frimu 22

Encyclopaedia of Linguistics, Information and Control.

Editor-in-chief A.R. Meetham
Associate Editor R.A. Hudson.
Oxford, Pergamon Press 1969, 718 p.

Publicată în 1969, *Enciclopedia de lingvistică, informație și control* reflectă și rezumă cunoștințele la care s-a ajuns în domeniile amintite pînă în preajma anului 1966. Cele 145 de articole, dispuse în ordine alfabetică și completate fiecare cu o bibliografie de 5—20 titluri, sînt redactate de specialiști englezi și cîțiva americani. Aproximativ 23% din pagini (pe două coloane) sînt consacrate lingvisticii; procentul este mai ridicat din punctul de vedere al reprezentării în titluri — 39 din 145 (aproximativ 27%). Punerea lingvisticii alături de unele domenii destul de puțin apropiate de aceasta se justifică, după opinia celor doi editori (dintre care R. A. Hudson este lingvist), prin faptul că lingvistica aplicată folosește tehnici ale prelucrării informației și le este, la rîndul ei, folositoare. Cu toate acestea, articolele de lingvistică apar mai strîns grupate între ele și oarecum izolate de rest. Tabloul de pe coperta interioară facilitează identificarea unor posibile asocieri între articole.

În *Cuvînt înainte* este inclusă o scurtă prezentare a lingvisticii generale, semnată de R. H. Robins, profesor la Școala de Studii Orientale și Africane din Londra. Reproducem mai jos cîteva titluri din lista articolelor de lingvistică din volum:

COMPUTATIONAL LINGUISTICS[1]

Introducere — David G. Hays;

Traducerea automată — D. M. Yates.

GRAMATICA STRUCTURALĂ — J. E. Buse

FORMA LINGVISTICĂ Lingvistica algebrică — E. Shamir; Gramatica generativă — E. Bach; Paradigmatica; Sintagmatica; Sistem și structură — R. A. Hudson; Teoria transformațională — E. Bach.

FONETICA Fonetica acustică — D. B. Fry; Fonetică articulatorie;
Fonetică perceptuală — J. C. Wells; Fonetică experimentală — D. B. Fry.

PSIHOLINGVISTICA Studii psiholingvistice despre sintaxă — J. C. Marsall;
Aspecte psihologice ale structurii semantice — J. C. Marshall;
Teorii ale învățării în legătură cu limba — R. J. Wales.

RELAȚII ÎNTRE LIMBI Introducere — T. Bynon; Bilingvismul — N. V. Smith;
Lingvistica comparativă — T. Bynon; Lingua franca — N. V. Smith;
Împrumuturi — T. Bynon; Schimbări semantice — N. C. W. Spence;
Clasificări tipologice și areale — N. V. Smith.

SEMANTICA Introducere — G. N. Leech; Context și colocație; Teoria cîmpurilor; Sens și referință; Semn și simbol — N. C. W. Spence.

Menționăm, la întîmplare, cîteva alte titluri din cuprinsul *Enciclopediei*: automate cu stări finite, învățarea la animale, calculatoare, control, teoria informației, modele ale

[1] În limba română nu s-a impus un echivalent pentru numele acestei discipline. Ca termeni alternativi ni se propun, la p. 49, „prelucrarea automată a limbii” sau „mecanolingvistica”.

memoriei umane, perceperea culorilor, documentarea științifică, sinteza vorbirii, telecomunicații etc.

Recomandăm în special lectura articolului *Structural Grammar* (p. 186 — 207; unul din cele mai întinse din volum), redactat de J. E. Buse, lector de limba rarotongan (Polinezia) la Școala de Studii Orientale din Londra. Iată titlurile subcapitolelor:

1. Gramatică și fonologie: nivele, „ranks" și „units"; 2 Morfem, morf, alomorf; Morfologie: rădăcină, afix, temă; Morfologie și sintaxă: cuvîntul ca unitate gramaticală; Modele gramaticale: „Item and Arrangement (I A); „Item and Process" (I P); „Word and Paradigm" (W P); Constituent, Construcție; Structură, sistem, clasă; Dependență, „downgrading"; Tipuri de categorii lingvistice.

Majoritatea exemplelor sînt, natural, luate din engleză, dar acolo unde își aveau rostul apar și exemple din latină, germană, fidjiană sau finlandeză. Expunerea, echilibrată și clară, cu scheme edificatoare, conține ample referiri la teoriile lingvistice bloomfieldiană, tagmemică, generativă etc., deși orientarea ei principală este cea a școlii londoneze („Firthian" și „Neo-Firthian Linguistics"), dezvoltată în anii din urmă de M. A. K. Halliday. Principiile școlii lingvistice britanice se regăsesc, mai mult sau mai puțin explicit, și în articolele: *Registru, Trăsături prozodice, Paradigmatică, Sintagmatică, Sistem și structură* etc. Interesante și, în bună măsură, originale sînt articolele de psiholingvistică și semantică (remarcăm în primul rînd contribuția lui Geoffrey N. Leech).

Cîteva observații. Tabloul de la p. 206 ar trebui să fie modificat în felul următor: limbi de „nominative-type" sînt, de exemplu, engleza, franceza sau fidjiana, nu hindi. Ca tipuri intermediare, propunem: „nominative-acusative" (romîna, portugheza) și „nominative - accusative - ergative" (limba hindi, în care sînt posibile următoarele combinații: nominativ — nominativ, nominativ — — acuzativ, ergativ — nominativ și ergativ— — acuzativ).

În articolul lui N. V. Smith consacrat tipologiei se afirmă (vezi și C. E. Bazell, *Linguistic Typology*, în *Five Inaugural Lectures*, Londra 1966, p. 31) că „deep-structure of all languages is broadly similar" (p. 488); diferențele în structura de adîncime fiind minime, marea diversitate a structurilor sintactice din limbile lumii ar urma să fie pusă pe seama regulilor de transformare. Gramaticile generative ale unor limbi foarte variate, publicate pînă în prezent, conțin însă (în ciuda intenției autorilor) aproape tot atîtea structuri de adîncime diferite, fapt care sugerează oportunitatea recunoașterii unei opoziții între o structură de adîncime semantică, definită ca universală, și structurile de adîncime sintactice, specifice diverselor limbi.

În concluzie, *Encyclopaedia* reunește o interesantă culegere de articole care își ating, în general, scopul inițial (acela de a prezenta lingvistica specialiștilor din alte domenii), oferind, în plus, lingviștilor prilejul unei prime familiarizări cu terminologia și conceptele școlii lingvistice londoneze (dintre care menționăm *rank, rankshift* — sau *downgrading* —, *colligation, collocation, context of situation, prosody, internal and external meaning, register, institutional linguistics* etc.).

Lucrarea se încheie cu un substanțial și foarte util indice-glosar de 83 de pagini.

Februarie 1971

LAURENȚIU THEBAN

MARIO WANDRUSZKA, **Sprachen vergleichbar und unvergleichlich**, R. Piper & Co Verlag, München, 1969 541 p.

Originală, chiar unică în felul ei, cartea profesorului Wandruszka de la universitatea din Tübingen atacă una dintre problemele cele mai arzătoare ale lingvisticii din a doua

jumătate a secolului nostru: comparaţia sincronică a limbilor moderne şi implicaţiile ei. Tipologia, gramaticile contrastive şi confrontative, contactul între limbi, bi- şi multilingvismul operează de fapt toate cu două sau mai multe sisteme lingvistice puse faţă în faţă.

Autorul volumului compară şase limbi literare moderne (germana, engleza, franceza, spaniola, portugheza, italiana) pe baza unui material uriaş excerptat din 60 de opere literare — de Bernard Show, Oscar Wilde, Thomas Mann, Federico Garcia Lorca, André Malraux, Albert Camus, Ernest Hemingway, Daphné du Maurier, Antoine de Saint-Exupéry, Jorge Amado, Luigi Pirandello etc. — toate traduse în cele şase limbi amintite. Comparaţia se face în cadrul a 30 de capitole, dintre care cele mai multe sînt consacrate morfologiei.

Spre deosebire de marea majoritate a lucrărilor actuale de lingvistică în care se pune accentul pe sistemul limbilor, Mario Wandruszka, pe baza materialului prezentat, subliniază în cartea sa ideea că limbile sînt formate în mare parte din analogii şi anomalii, din redundanţe şi din deficienţe, că ele se caracterizează prin ,,insuficienţă'' şi ,,provizorat'' dar şi prin posibilităţi latente pentru inovaţii şi pentru exprimarea unor idei care nu au luat încă formă lingvistică.

MARIA ILIESCU

ERNESTO ZIERER, KISANG LEE, ALUN L. W. REES, ANBAL SÁNCHEZ, SOCORRO GOICOCHEA, **Comparative Analysis of Languages for Machine Processing**, Universidad Nacional de Trujillo, 1969, 81 p.

Lucrarea prezintă rezultatele obţinute în analiza semantică şi sintactică a particulelor japoneze DE, NI, E, WO în comparaţie cu echivalentele lor din engleză, germană şi spaniolă.

O problemă majoră în traducerea mecanică este analiza limbii bază, îndeosebi cînd sînt implicate aspecte semantice. Polisemia constituie o problemă mai ales cînd relaţiile dintre cuvinte sînt mai puţin explicite în limba bază decît în limba ,,target''. În această privinţă, analiza particulelor japoneze citate arată că selecţia particulelor în această limbă este condiţionată de criterii sintactice şi semantice diferite de cele din limbile ,,target'' sau care sînt irelevante pentru selecţia formelor lingvistice adecvate. În japoneză, limbă cu un grad scăzut de inflexiune, sistemul particulelor joacă un rol foarte important în stabilirea coerenţelor sintactice şi semantice. Găsirea unor echivalenţi în alte limbi pentru un astfel de sistem de particule este un puternic mijloc de descriere mai precisă a acestuia şi în acelaşi timp de descoperire a unei varietăţi de aspecte pînă acum neglijate.

Studiul se bazează pe ,,analiza corelaţională'' propusă de Ernst von Glassersfeld. Această metodă de analiză consideră particulele funcţionînd ca nişte corelatori expliciţi, care stabilesc o relaţie de un anumit tip între cel puţin două corelate. Se extrag din corelate acele trăsături sintactice sau semantice care, împreună cu relaţia specifică implicată, explică prezenţa unei particule anumite şi în felul acesta fac posibilă găsirea echivalenţilor în engleză, germană şi spaniolă.

Gradul scăzut de explicitate a relaţiilor între corelate în japoneză creează mari dificultăţi în găsirea echivalenţilor în celelalte limbi. Această dificultate poate fi în mare parte înlăturată prin codarea în dicţionar a trăsăturilor semantice distinctive ale corelatelor: fiecare cuvînt care poate intra în corelaţie cu o oarecare particulă va avea ca informaţie adiţională trăsăturile sale distinctive de corelaţie. În felul acesta gradul de ambiguitate este considerabil redus. Totuşi o eliminare totală a ambiguităţii nu poate fi realizată numai prin analiza particulelor, deoarece o a treia variabilă, relaţia, nu poate fi totdeauna codată în dicţionar. Aceasta trebuie

eliminată cu ajutorul informației extrase din text. Analiza se bazează pe un număr foarte mare de exemple, autorii urmărind să epuizeze toate cazurile de relații ce se pot ivi între corelate. Numai în felul acesta — credem — se poate ajunge la concluzii exacte în ori ce fel de analiză a limbii.

În diagramele de la sfîrșitul volumului sînt reprezentate rezultatele analizei. Diferitele corelații în care intră particulele japoneze analizate sînt redate în tabele care înregistrează : numărul exemplelor analizate, numărul echivalenților englezi, numărul de decizii binare necesare pentru a produce echivalentul corect.

Combinațiile trăsăturilor semantice distinctive ale corelatelor în raport cu echivalenții englezi ai particulelor japoneze sînt reprezentate grafic printr-un circuit bazat pe operația logică de conjuncție și disjuncție. În diagrama care ilustrează tranziția de la particulele NI și DE în anumite construcții verbale la echivalenții lor în engleză se disting două nivele : nivelul formei, care cuprinde toate formele începînd de la cuvinte pînă la construcțiile sintactice, și nivelul conținutului, care cuprinde trăsăturile semantice distinctive, determinatoare ale selecției particulelor în cele două limbi.

Lucrarea este interesantă nu numai pentru problemele legate de traducerea automată pe care le aduce în discuție, ci și pentru că oferă o metodă de analiză a transpunerii prepozițiilor dintr-o limbă în alta. Atît în cazul predării limbilor, cît și în traducere, problema găsirii echivalenților exacți ai prepozițiilor din limba ,,target'' ridică mari dificultăți și este adesea tratată empiric sau în ori ce caz incomplet. Lucrarea de față scoate în evidență dificultățile care se ivesc în cazul traducerii prepozițiilor și necesitatea unei analize foarte amănunțite bazate pe exemple numeroase pentru a se putea ajunge la concluzii exacte, care să înlăture orice risc de imprecizie.

În încheiere, autorii ajung la o concluzie interesantă de ordin psihologic : din cauza lipsei de explicitate lingvistică, ascultătorul japonez este obligat să extragă cu mult mai multă informație din context decît cel de limbă engleză, germană sau spaniolă, pentru a realiza cu succes procesul de comunicare. Acest fenomen subliniază atitudinea colectivistă a poporului japonez, spre deosebire de cea individualistă a vorbitorilor celorlalte 3 limbi, care pretind ca lucrurile să fie spuse în mod explicit, a fi explicit fiind — după părerea autorilor — o trăsătură caracteristică individualismului.

Februarie 1971

FLORENȚA SĂDEANU

Развитие методов топонимических исследований. Издательство "Наука", Москва, 1970, 110 p.

Apătură sub îngrijirea unui colectiv redacțional al cărui redactor responsabil este E. M. Pospelov, culegerea cuprinde un număr de 12 articole. Obiectul lor îl constituie metodele de cercetare în toponimie și dezvoltarea lor în anii din urmă. Problemele discutate sînt dintre cele mai importante pentru toponimie : locul toponimiei în știința limbii (A. V. Superanskaja), terminologia toponimică (N. A. Podolskaja), clasificarea materialului toponimic (E. M. Černjahovskaja), istoria metodelor etimologice, istorice și formale în toponimie (Jn. O. Karpenko, G. P. Bondaruk, A. I. Popov), folosirea hărților și importanța lor în studierea toponimiei (E. M. Pospelov, G. P. Smolickaja, M. I. Navrot).

Un loc important în lucrare îl constituie și cercetarea hidronimiei (articolul lui B. G. Maslennikov).

R. A. Agheeva în articolul său se ocupă de toponimia în lucrările lui M. Kastren, iar G. F. Blagova despre lucrările de toponimie siberiană ale lui V. V. Radlov.

Prin faptul că acordă atenție metodelor de cercetare în toponimie, culegerea prezintă un deosebit interes pentru specialiști.

Februarie 1971

ANCA ANDREI

AL. GRAUR, **Scrieri de ieri și de azi**, Editura științifică, 1970, 280 p.

Volumul editat cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la nașterea academicianului Al. Graur este o culegere de 38 de articole ale autorului omagiat, apărute în diferite periodice științifice sau culturale, unele dintre ele mai puțin accesibile cititorului de astăzi (ca ,,Viața Românească'', seria veche, ,,Cuvîntul liber'', ,,Reporter'', ,,Revista Fundațiilor" etc.), și în volume omagiale dedicate unor savanți străini, de asemenea mai greu de consultat. Articolele publicate inițial într-o limbă străină sînt redate în culegerea de față în variantă românească.

În ordine cronologică, primul articol este din 1930 (*Strigătele în românește*), iar ultimul din 1969, ceea ce permite înfățișarea activității autorului pe tărîm științific pe o perioadă de 40 de ani.

Articolele sînt repartizate, după tematica lor, în trei secțiuni: lingvistică generală, lingvistică latină și lingvistică românească. Această organizare a volumului reflectă, în mare măsură, preocupările esențiale ale acad. Al. Graur în domeniul lingvisticii.

Cititorul are ocazia să ia contact cu opiniile autorului în diferite probleme mai mult sau mai puțin controversate ca și cu descrierea și explicarea unor fapte de limbă pe baza unui studiu atent și aprofundat. Sînt discutate de către autor unele teorii mai noi (vezi de exemplu articolele *Gîndirea și înțelesul unor cuvinte*, *Traducerea este posibilă?*) sau sînt infirmate pe bază de argumente și de material nou teorii sau explicații eronate (vezi de pildă *Sufixele* **-ior, -cior, -șor, -ișor, -ușor**, *Limba lui Creangă* și altele).

În secțiunea dedicată limbii române (cea mai cuprinzătoare din volum) sînt atinse aproape toate aspectele sub care se poate studia o limbă: fonetic, gramatical, lexical, stilistic și filologic. Alături de faptele românești sînt atrase în discuție numeroase exemple din limbile înrudite sau din limbile de contact, ca și unele teorii generale care se confirmă sau se infirmă în cursul demonstrației.

Ultimele două articole, evocatoare ale unor figuri de savanți (*Moartea unui lingvist* [= Antoine Meillet] și *Matei Nicolau*), relevă spiritul de înalt umanism al autorului.

Cartea se încheie cu o bibliografie care reflectă întreaga activitate din domeniul lingvisticii a profesorului academician Al. Graur în decurs de 45 de ani și un indice de cuvinte, ambele întocmite de dr. Lucia Wald, care împreună cu dr. Ion Coteanu a sprijinit Editura științifică în alcătuirea culegerii.

Prin varietatea subiectelor tratate ca și prin maniera autorului de a aborda probleme științifice dificile într-o expunere deosebit de clară, cartea se adresează nu numai specialiștilor lingviști, filozofi, ziariști, ci și unui public larg interesat de progresele lingvisticii.

Februarie 1971

MAGDALENA POPESCU-MARIN

D. MACREA, **Studii de lingvistică română**, Editura didactică și pedagogică, București, 1970, 255 p.

Volumul *Studii de lingvistică română*, al profesorului Dimitrie Macrea este o culegere de articole care vine să completeze șirul de lucrări anterioare, vădind aceleași preocupări ale autorului pentru problemele limbii române și pentru istoria lingvisticii românești: *Lingviști și filologi români* (1959), *Probleme de lingvistică română* (1961), *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române* (1965).

Articolele volumului sînt grupate în patru secțiuni. În prima secțiune, *Elemente românești în limbi străine*, autorul prezintă o sinteză a influenței limbii române asupra lexicului limbilor învecinate (bulgară, sîrbă, ucraineană, rusă, poloneză, slovacă, cehă, albaneză, neogreacă, turcă, maghiară) și asupra graiurilor unor naționalități conlocuitoare.

În secțiunea următoare, *Aspecte ale structurii limbii române*, se analizează cu metode

statistice, pe de o parte o problemă de vocabular, *Terminologia științifică și tehnică în limba română contemporană* (autorul ajungînd în acest articol la concluzia că terminologia științifică românească are un caracter predominant romanic, în special francez), pe de alta o problemă de fonetică, *Relieful sonor al limbii române în lumina cercetărilor statistice.*

Partea cea mai amplă a volumului, secțiunea *Din trecutul lingvisticii române* este dedicată vieții și activității unor lingviști români. În primele articole (*Școala ardeleană și problemele de lingvistică romanică* și *Activitatea lingvistică a lui Gheorghe Șincai*), autorul se ocupă de reprezentanții Școlii ardelene, care au avut un rol important în formarea și dezvoltarea lingvisticii românești ca știință, precum și în inițierea preocupărilor de lingvistică romanică. În continuare, autorul discută critic activitatea lingvistică a unor personalități complexe de pe la jumătatea secolului al XIX-lea care au fost acuzate de extremism (latinism, analogism, italienism) în abordarea problemelor de limbă : August Treboniu Laurian, Aron Pumnul, Ion Heliade Rădulescu ; relevîndu-le atît erorile, cît și meritele, autorul caută să le stabilească, în mod obiectiv, locul cuvenit în istoria lingvisticii românești. Cîteva articole au în centrul lor personalități științifice de prim rang, mai apropiate de timpul nostru sau chiar contemporane cu noi : istoricul Nicolae Iorga, esteticianul Tudor Vianu, precum și două dintre cele mai reprezentative figuri ale școlii lingvistice clujene — Vasile Bogrea și Emil Petrovici.

În ultima secțiune a volumului, *Lingvistica românească în ultimii 25 de ani* (*1944—1969*), autorul se ocupă de realizările din domeniul cercetării limbii în perioada cea mai apropiată de noi, pe care o apreciază ca fiind cea mai fecundă din istoria lingivisticii românești.

Februarie 1971

IOANA ALEXANDRA NEGREANU

Graffiti del Palatino raccolti ediți sotto la direzione di V. VÄÄNÄNEN. II, **Domus Tiberiana** a cura di P. CASTRÉN e H. LILIUS (Acta Instituti Romani Finlandiae, IV), Akateeminen Kirjakaupa, Helsinki, 1970, 266 p. + CIV pl. +3 hărți.

Institutul Finlandez din Roma și-a propus editarea sistematică și completă a *graffiti*-lor de pe monumentele Palatinului, realizată cu cele mai noi metode ale epigrafiei (interpretarea fiecărei piese este susținută de excelente fotografii, care nu elimină însă tradiționalele decalcuri). Această prețioasă categorie de documente, scrijelări întîmplătoare lăsate de trecători pe pereții exteriori și interiori ai clădirilor, prezintă utilitate nu numai pentru istoriografi sau pentru istoricii culturii, ci și pentru lingviști, prin faptele de limbă vie, mai puțin constrînse de norma literară, pe care le oferă [1].

Volumul de față, al doilea din serie, este consacrat complexului arhitectonic numit Domus Tiberiana, dezvoltat în jurul nucleului constituit de palatul lui Tiberiu, extins pînă în secolul al II-lea prin diverse clădiri adiacente ; a servit, pînă la incendiul din 191, ca sediu al bibliotecii imperiale.

Dintre cele 327 *graffiti* editate (imensa majoritate latine, 8 grecești), numai 65 erau cunoscute mai înainte ; cifra este elocventă pentru importanța colecției (care va putea fi completată numai după ce noi săpături arheologice vor degaja părțile necercetate ale clădirilor).

Conducerea de către V. Väänänen a întregii întreprinderi este o garanție că aspectului lingvistic al inscripțiilor i se va acorda locul cuvenit. Într-adevăr, pe lîngă comentariul consacrat fiecărui document, volumul conține un apendice (p. 255—257) avînd ca obiect particularitățile de limbă ale textelor ; cîteva exemple ilustrative : confuzia dintre

[1] O prezentare elegantă și accesibilă a acestui tip de documente epigrafice se poate găsi la V. Väänänen, *Graffiti di Pompei e di Roma*, Roma, 1962 ; cf. recenzia din „Studii clasice”, VI, 1964, p. 409.

ĕ și *ĭ* (*omnes* nom. sg.), anaptixe (*Rytimus*, *aperiles*), notarea aspiratelor prin surde simple (*Dipilus*), omiterea aspirației (*odie*), omiterea lui *n* precedat de vocală și urmat de *s* (*castresis*, *mesa*; grafie inversă: *formonsis*), căderea lui *-m* (*ad mesa delatu*), nominativul folosit cu funcție de vocativ (*Amicus*, *aue*) etc. Indicele de nume și de cuvinte (p. 258—261) facilitează de asemenea utilizarea acestui valoros instrument de lucru.

Februarie 1971

I. FISCHER

GRETA BRODIN, **Termini dimostrativi toscani. Studio storico di morfologia, sintassi e semantica**, C. W. K. Gleerup, Lund, 1970, 243 p.

Apărută în colecția ,,Études Romanes de Lund'' (XIX) sub conducerea profesorului Alf Lombard, teza de doctorat a Gretei Brodin referitoare la termenii demonstrativi toscani se numără printre puținele lucrări dedicate în exclusivitate termenilor demonstrativi aparținînd unei limbi romanice.

Studiul propriu-zis este precedat de o amplă introducere (5 — 38 p.), concepută în trei secțiuni. În prima, autoarea înregistrează lucrările anterioare care tratează, fie și numai parțial, termenii demonstrativi aparținînd latinei, dialectului toscan sau celorlalte dialecte ale limbii italiene, subliniind contribuția fiecărui lingvist la elucidarea situației demonstrativelor.

După precizările cercetătoarei, scopul lucrării este de a studia, din punct de vedere istoric, mai ales sintaxa și semantica adjectivelor, pronumelor demonstrative și a adverbelor demonstrative de loc din dialectele toscane, eliminînd din discuție adjectivele și pronumele de identitate, adverbele de timp și de mod (de tipul *allora* și *così*) care în anumite contexte pot lua și valori demonstrative.

Spre deosebire de lucrările anterioare, studiul Gretei Brodin acordă o mare importanță textelor medievale, în care se pot înregistra cele mai multe dintre schimbările ce țin de folosirea demonstrativelor sau de diferențe dialectale, care sînt mai accentuate în toscana literară a evului mediu decît în secolele următoare.

Textele folosite ca material faptic ilustrativ aparțin unor genuri diferite, stilul lor variind de la tonul solemn la cel familiar sau popular.

Secțiunea a doua tratează pe larg originea demonstrativelor din dialectele toscane, punînd în paralel pronumele și adjectivele latinești cu seria demonstrativelor toscane. Printr-o bogată argumentație, pe baza textelor, se încearcă stabilirea etimologiei și valorii exacte a fiecărui demonstrativ toscan în parte, prezentîndu-se și discuțiile existente în jurul fiecărui termen.

Interesante sînt încercările autoarei de a localiza unele texte, pe baza preferinței textului respectiv pentru unul sau altul dintre termenii demonstrativi.

Ultima parte a introducerii și cea mai originală (p. 28—37) propune un nou sistem de clasificare a pronumelor și adjectivelor demonstrative. Discutînd încercările anterioare de clasificare (sistemul ternar, sistemul cu patru categorii propus de K. Brugmann, sau cel combinat binar + ternar, formulat de H. Frei), autoarea subliniază punctele slabe ale clasificărilor anterioare, acordînd o atenție deosebită celei din urmă — căreia, deși o consideră cea mai interesantă, îi reproșează o oarecare inconsecvență în stabilirea criteriului de clasificare. Adoptînd criteriul funcțional, Greta Brodin distinge două funcții demonstrative fundamentale, cărora le corespund două categorii principale de demonstrative:

A = termeni referitori la un lucru care e aproape de cine vorbește, de cine ascultă sau care nu e aproape nici de locutor, nici de conlocutor. Acești termeni posedă o valoare demonstrativă puternică.

B = demonstrative care se referă la ceva care precedă („uso anaforico") sau urmează în discurs („uso preparativo").

Oscilaţia unui termen de la o categorie la alta (vezi *cotesto, codesto, colui, ciò* etc.) implică nuanţe semantice bogat exemplificate de autoare.

Materialul propriu-zis care alcătuieşte baza lucrării este ordonat în şase capitole care regrupează demonstrativele după etimologia lor, deci în grupuri de termeni formaţi pe baza lui *iste, ille, hic, ipse, ibi, inde,* iar fiecare pronume sau adjectiv este încadrat în una din categoriile funcţionale propuse.

În capitolul *Concluzii*, autoarea evidenţiază un fapt, vizibil de altfel pe tot parcursul lucrării, şi anume multitudinea demonstrativelor (adjective, pronume, adverbe) folosite în secolele trecute în dialectele toscane, în comparaţie cu lista mult simplificată a termenilor aparţinînd limbii literare italiene contemporane. Reducerea s-a produs, după părerea cercetătoarei, aproape exclusiv în interiorul categoriei B de termeni.

Interesante sînt şi sugestiile în direcţia unor eventuale studii dedicate problemelor particulare ivite pe parcursul investigaţiilor autoarei.

Februarie 1971

SIMONA BĂRBULESCU

M. A. BORODINA, **Современный литературный ретороманский язык Швейцарии, Издательство „Наука", Ленинградское отделение,** Leningrad, 1969, 230 p.

Aproape 100 de ani după *Saggi ladini* şi după lucrările lui Th. Gartner, apariţia unei cărţi consacrate grupului retoroman occidental este un eveniment important pentru lingvistica romanică.

În cele 16 capitole ale volumului, M. A. Borodina prezintă în mod sistematic şi bine documentat structura „silvaniei" — prin „silvană" autoarea înţelege sursilvana şi sutsilvana — pusă faţă în faţă cu cea a engadinezei, considerate amîndouă variante ale limbii literare. Romanista sovietică se ocupă de fonetică, de morfologie, de formarea cuvintelor şi de structura propoziţiei. Acest din urmă capitol, cu profil original, conţine o comparaţie între sintaxa retoromană, franceză şi italiană. (Regretabilă lipsa unui capitol consacrat vocabularului!)

Cartea se termină cu un capitol de concluzii (cu traducere franceză) care, desigur, va da naştere la multe discuţii, şi cu un supliment cu cîteva texte originale şi cu cîteva traduceri. Deosebit de interesant e un fragment din Jacob Bundi, *Călătorie la Ierusalim*, pe baza unui manuscris inedit, găsit de autoare la Leningrad, şi cîteva extrase din *Avarul* lui Molière în traducere sursilvană, angadinează şi italiană.

Pe drept cuvînt, M. A. Borodina arată în concluzii că retoromana ocupă o poziţie de trecere între Romania de est şi Romania de vest, prezentînd unele caracteristici comune cu româna ca, de exemplu, sistemul pronumelor personale tonice şi atone în dativ şi acuzativ.

Datorită excelentei sistematizări a materialului lingvistic — caracteristică pentru toate lucrările autoarei (ca de exemplu *Fonetica şi morfologia istorică a francezei*) —, cartea va putea fi consultată şi de cei care nu ştiu limba rusă.

Februarie 1971

MARIA ILIESCU

G. P. THÖNI, **Rumantsch-Surmeir. Grammatica per igl idiom surmiran,** Ligia Romontscha, Coira, 1969, 365 p.

Pentru specialiştii în lingvistică romanică şi în special pentru retoromanişti, cartea lui G. P. Thöni depăşeşte valoarea unui manual

pentru învățarea unui mic dialect romanic din Grison. Ea reprezintă o sursă pentru cunoașterea structurii gramaticale și, datorită glosarului bilingv de la sfîrșitul cărții, a lexicului fundamental surmiran, ambele puțin cunoscute și greu accesibile. Lingvistul poate găsi în lucrare noțiuni de ortoepie și texte de lectură cu traducerea lor germană.

Dialectul surmiran — căruia și *Crestomația romanică* vol. III_1 București, 1968, p. 1207—1244 îi consacră un capitol — reprezintă o punte de trecere între dialectul engadinez și cel sursilvan. Deoarece pînă în momentul de față acest dialect nu dispune de un dicționar bilingv și de o gramatică sistematică pentru străini, manualul lui G. P. Thöni va constitui, pe lîngă excelenta monografie a lui Mena Grish (*Die Mundart von Surmeir*, Paris — Zürich — Leipzig, 1939), o carte de bază pentru cei care se ocupă de dialectologie romanică.

Februarie 1971

MARIA ILIESCU

MANUEL ALVAR, **Variedad y unidad del español. Estudios lingüísticos desde la historia**, [Madrid], Editorial Prensa Española, 1969, 231 p.

La lista impresionantă a lucrărilor lui M. Alvar se adaugă acest volum, care reunește o serie de contribuții de dialectologie și istorie a limbii spaniole publicate anterior în reviste și volume mai puțin accesibile.

Volumul ilustrează excelent preocupările esențiale ale acestui bine cunoscut lingvist: alături de prezentarea unor aspecte actuale din unele variante dialectale ale spaniolei (diferențierea dintre graiul femeilor și cel al bărbaților în unele regiuni ale Andaluziei; îmbogățirea lexicului spaniolei din insulele Canare), volumul tratează aspecte ale formării altor variante dialectale spaniole (dezvoltarea dialectului castilian în limbă literară; elementele constitutive ale dialectului riojan; influența franceză în dialectul aragonez). Celelalte capitole ilustrează alte preocupări ale autorului: filologia ca mijloc de elucidare a unor probleme de istoria limbii spaniole (analiza cunoscutului *Fuero* din Salamanca) și studiul limbii spaniole în afara granițelor Spaniei (o interesantă prezentare a soartei cuvîntului *Castilla* în Hispanoamerica; două contribuții privind iudeospaniola).

Volumul se adresează în primul rînd hispaniștilor, care găsesc aici un bogat material și o bogată informare bibliografică. Lectura lui este profitabilă însă și pentru dialectologi și pentru istoricii limbii române.

Februarie 1971

MARIUS SALA

DAVID LOPES, **A Expansão da Língua Portuguesa no Oriente nos Séculos XVI, XVII e XVIII**, Reedição actualizada com notas e prefácio de Luís de Matos, Portucalense Editora, Porto 1969, 265 p.

Publicată sub îngrijirea profesorului Luís de Matos, lucrarea *Expansiunea limbii portugheze în Orient în secolele XVI, XVII* și *XVIII* reapare, în cea de a 2-a ediție, după mai bine de 30 de ani. Cele cinci capitole ale cărții se grupează, după conținut, în două părți: primul capitol prezintă condițiile istorice care au favorizat descoperirea Orientului de către portughezi, formarea unui vast imperiu colonial portughez, slăbirea acestuia la un moment dat și pierderea pozițiilor cîștigate anterior; celelalte capitole analizează cîteva aspecte ale răspîndirii limbii portugheze în India, Ceylon, Malaya, Indonezia între secolele XVI și XVIII.

Capitolul al doilea se ocupă de izvoarele străine — considerate mai obiective — care vorbesc despre larga întrebuințare a limbii portugheze în Orient. Atîta vreme cît portughezii au avut dominația politică, au dominat în posesiunile lor asiatice și din punct de

vedere lingvistic (secolul XVI); în secolul XVII apar colonizatori olandezi, englezi, danezi, francezi, fapt care slăbește poziția limbii portugheze; o dată cu pierderea masivă a posesiunilor (secolul XVIII) ar fi fost normal ca portughezii să piardă terenul și din punct de vedere lingvistic. Izvoarele citate de autor arată însă că portugheza s-a păstrat în fostele posesiuni destul de multă vreme și că a influențat limba noilor cuceritori. Pentru olandeză (în Indonezia) o dovedește un studiu din 1911 al lui F. de Haan. David Lopes transcrie, după acest autor, o listă de 200 de cuvinte dintre care numai 46 sînt verbe, 2—3 adverbe, majoritatea fiind substantive. David Lopes nu clasifică aceste cuvinte nici din punct de vedere gramatical, nici semantic. Omite cuvinte a căror apartenență la limba portugheză nu prezintă garanție (*ardasse, defraiche, de peu valide*) și-și exprimă îndoiala asupra unor cuvinte — reținute de F. de Haan — care au corespondent formal și semantic chiar în olandeză (*bastant*) sau într-o altă limbă (*casta* < sanscrită, olandeză sau spaniolă) sau care pur și simplu nu provin din portugheză (*maarcadjota*).

Cele 337 de cuvinte din lista suplimentară întocmită de Luís de Matos sînt cuvinte portugheze sau orientale încetățenite în portugheză care au pătruns în diverse limbi europene îndeosebi prin lucrări de vulgarizare. Credem că ar fi fost binevenită o clasificare a acestor cuvinte în funcție de următoarele distincții: între cuvintele portugheze propriu-zise și cele orientale intrate în portugheză (*amigo, andar, cidade, clérigo — aligator, baju, bambu(e), lagarto, sumba*); între cuvintele orientale de origine indiană (*betel, lascarim, rupia*), arabă (*salamalec*) etc., după cum credem că ar fi ost necesară o grupare a acestor cuvinte conformă cu tipurile de schimbări fonetice și morfologice în care se încadrează.

Capitolul al III-lea este consacrat cuvintelor portugheze care au intrat în limbile asiatice. În acest capitol este subliniată importanța cercetărilor efectuate de Hugo Schuchardt asupra creolei portugheze (mai ales a indo-portughezei din Cochim, Dio, Mangalor, a malaio-portughezei din Batavia și Tugu). David Lopes face dovada unui spirit obiectiv în înlăturarea erorilor întîlnite la unii autori care au exagerat numărul cuvintelor portugheze intrate în limbile asiatice.

Ultimele două capitole sînt consacrate tipăriturilor portugheze din Asia, primelor gramatici scrise de misionari pentru limbile indigene sau pentru predarea limbii portugheze, sînt analizate condițiile care i-au determinat pe misionarii olandezi, danezi, francezi și englezi să adopte portugheza ca limbă de cult sau de predare în școlile nou înființate, precum și rolul deosebit pe care l-au avut sclavii de proveniență indiană în răspîndirea și menținerea îndelungată a limbii portugheze în rîndul populațiilor din Malaya și Indonezia.

Prezenta ediție a cărții a beneficiat de unele revizuiri menite să o actualizeze și de numeroase completări și note bibliografice, competent întocmite de prof. Luís de Matos.

Deși nu se limitează la aspectele lingvistice ale problemei, lucrarea poate fi consultată de toți specialiștii interesați în studiul contactului dintre limbile romanice și limbile orientale.

Februarie 1971

MARIA THEBAN

JOSÉ NUNES DE FIGUEIREDO — ANTÓNIO GOMES FERREIRA, **Compêndio de gramática portuguesa**, Porto Editora, Porto, 1970, 293 p.

Această carte, semnată de doi profesori de liceu, este ediția a III-a a gramaticii pentru anul al III-lea al cursului liceal.

Introducerea gramaticii cuprinde noțiuni despre limbă și elementele sale și precizează obiectul fiecăreia din părțile gramaticii. Nu reiese foarte clar dacă fonetica, lexicologia și semantica au statut de părți de sine stătă-

toare ale gramaticii sau, dimpotrivă, ele formează, cum se spune în text, *alte aspecte lingvistice* care pot fi studiate în interiorul morfologiei şi sintaxei. Se pare că autorii înclină spre cea de-a doua alternativă, subordonînd fonetica morfologiei şi distribuind problemele de semantică celorlalte capitole ale lucrării.

Gramatica propriu-zisă începe cu capitolul de sintaxă, continuă cu morfologia şi cu vocabularul. Capitolul de ortografie care urmează acestora înglobează noţiuni referitoare la alfabetul limbii portugheze, accent, despărţirea cuvintelor în silabe. În capitolul morfologie, unde se discută fonetica, de remarcat este faptul că autorii nu fac distincţie între sunet şi fonem, fonemul fiind sinonim cu sunetul articulat.

Lucrarea nu este numai o gramatică normativă, ci cuprinde noţiuni substanţiale de istorie a limbii, privind în special morfologia şi vocabularul. Toate acestea sînt prezentate în capitolul *De la latină la portugheză*. Ar fi fost de dorit ca descrierea evoluţiei fonetice să se facă nu numai în cadrul flexiunii nominale, ci şi în cel al flexiunii verbale, aşa cum s-a făcut în ediţia precedentă (1966).

Deşi se adresează elevilor de liceu, cartea poate fi consultată de toţi cei interesaţi în problemele limbii portugheze.

Februarie 1971

MARIANA PLOAE

RUDOLF SCHÜTZEICHEL, **Althochdeutsches Wörterbuch**. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1969, 250 p.

De la vechiul *Althochdeutscher Sprachschatz* al lui E. G. Graff (1834—1842) şi de la *Althochdeutsches Wörterbuch* al lui Oskar Schade (1872—1882), n-a mai apărut pînă la volumul de faţă, în mod surprinzător, nici un dicţionar al limbii germane vechi de sus, dacă facem abstracţie de glosarul cuprins în *Althochdeutsches Lesebuch* de Wilhelm Braune şi conceput mai mult pentru scopuri didactice, şi de marele *Althochdeutsches Wörterbuch* început de un colectiv sub conducerea regretaţilor Theodor Frings şi Elisabeth Karg-Gasterstädt, din care n-au apărut însă pînă în prezent decît volumul I (literele A—B) şi o fasciculă din volumul II (literele C—D). Dicţionarul lui R. Schützeichel împlineşte astfel o lacună greu resimţită de cercetătorii limbii şi documentelor vechi germane şi, trebuie să spunem de la început, o împlineşte — la dimensiunile pe care şi le-a propus — în mod strălucit. În primul rînd, pentru că în lista sa de cuvinte şi sensuri este inclus lexicul tuturor monumentelor literare şi teologice scrise în limba germană veche de sus, excepţie făcînd doar cuvintele germane vechi cuprinse în anale, cronici, scrisori, documente, capitulare sau glosare latineşti. În al doilea rînd, pentru că fiecare cuvînt inclus în dicţionar este redat cu toate variantele fonetice sau dialectale atestate, ceea ce uşurează considerabil munca cercetătorului care se foloseşte de dicţionar; este drept că uneori simplele variante de grafie (ca *sc* şi *sk*, *c* şi *z*, *c* şi *k*, *v* şi *u* la început de cuvînt etc.) au fost unificate pentru a evita o îngrămădire de forme paralele, care mai curînd ar fi produs încurcături decît ar fi înlesnit căutarea, dar consecvenţa de aplicare a acestor unificări — explicate clar în prefaţă — înlătură orice nedumerire sau confuzie posibilă. În al treilea rînd, lucrarea de faţă îşi împlineşte din plin rostul prin faptul că la fiecare cuvînt sînt indicate toate izvoarele în care poate fi găsit, ceea ce uşurează folosirea dicţionarului nu numai pentru descifrarea sensului textelor, dar şi pentru cercetări tematice de natură lingvistică sau literară. Tehnica lexicografică folosită este simplă şi clară : cuvîntul-titlu, tipărit cu aldine, urmat — unde este cazul — de variantele culese cu drepte de rînd, este însoţit de indicaţia prescurtată a categoriei gramaticale, de traducere în germana modernă şi de sigla sau siglele izvoarelor, toate acestea din urmă culese cu litere cursive. O problemă discutabilă este, însă, aceea a rînduielii cuvintelor, care sînt înşirate nu în ordinea alfabetică a literei iniţiale, ci în ordinea alfabetică a rădăcinilor, unde sînt grupate şi toate compusele cu diferite

sufixe : astfel, de pildă, după ***heven*** găsim în continuare *intheven*, *uberheven*, *ufheven*, *ufirheven*, *uzheven* etc., deși locul compuselor respective ar fi, după ordinea alfabetică, la alte litere. Cînd rădăcina compuselor este clară, ele pot fi găsite cu destulă ușurință. Este mai greu însă în cazul unor cuvinte ca *kelou* (=klug, geschickt) sau *gilouba* (=Glaube), *bilouben* (= glauben), *gilouben* (= glauben ; beipflichten, annehmen), *arlouben*(=erlauben, erlaubt sein), *misselouben* (= nicht glauben) etc., unde nu există rădăcinile ***lou*** sau ***louba***, ***louben*** ca cuvinte-titlu și unde cu greu te poți gîndi să le cauți la litera ***l***. Aici credem că este una din inadvertențele acestui sistem — discutabil — de orînduire a cuvintelor în dicționar. Ceva mai mult, la cuvinte-titlu ca *arlouben* sînt grupate și variantele respective *urlouben*, *erlouben*, *erlauben*, *arlauben*, *erlaubpan* *erlauppan*, deși la ***ar***, ***er*** sau ***ur*** găsim trimiterea *siehe* ***ir*** ; dar, în cazul de față, compusul *irlouben* nu există. În acest fel,cel care folosește dicționarul trebuie să fie un bun cunoscător al sistemului de prefixe și al variantelor lor în limba germană veche, altfel cu greu se poate descurca. Tot ca o inadvertență ne apare și faptul că alte compuse cu prefixe ca ***un-*** (***unzalahafte***, ***unzalahaftlich***, ***unzam***), ***ur-*** (***urloub***, ***urlaubii***, ***urslaht***, ***ursouch***, ***urteil***), etc. sînt date la litera ***u***, adică litera prefixului, și nu la litera cu care începe rădăcina compuselor respective, așa cum ne-am aștepta în lumina principiului amintit mai sus. Poate că la o nouă ediție, în care — după cum se poate deduce din prefață — vor fi incluse și toate cuvintele din literatura și glosarele în limba latină, omise în prezent, ar fi bine să fie revăzută și organizată mai logic și accesibil și problema ordinii cuvintelor. Oricum, dicționarul lui R. Schützeichel este o realizare valoroasă și extrem de binevenită, atît pentru învățămîntul germanisticii, cît și pentru cercetarea științifică din domeniul lingvisticii și al filologiei germanice vechi.

Februarie 1971

MIHAI ISBĂȘESCU

MIRRA M. GUCHMANN, **Der Weg zur deutschen Nationalsprache**. Teil 2. Ins Deutsche übertragen und wissenschaftlich bearbeitet von Günter Feudel. Akademie-Verlag, Berlin, 1969, 212 p.

În acest al doilea volum — primul a apărut în limba germană în 1964 —, M. M. Guchmann urmărește mai departe procesul formării limbii naționale germane din secolele al XIV-lea — al XV-lea pînă în secolul al XVIII-lea, cînd consideră că procesul de formare propriu-zis s-a încheiat prin conturarea unei norme unitare a limbii literare. De fapt prima versiune — în limba rusă — a acestui volum a apărut încă în 1959 ; dar progresul înregistrat între timp în acest domeniu, discuțiile purtate pe marginea cărții și studiile apărute între timp în U.R.S.S., în R.D.G. sau în alte țări au determinat unele schimbări de concepție sau structură în versiunea germană ; iar includerea bibliografiei noi, ivite între timp, a prilejuit pe alocuri adîncirea și extinderea argumentației în anumite probleme. În plus, confruntarea citatelor cu izvoarele respective a contribuit la înlăturarea unora din inevitabilele greșeli ale primei versiuni.

În cele șase capitole ale primului volum (apărut în limba rusă în 1955, iar în limba germană în 1964), autoarea se ocupase de definirea noțiunilor istorico-sociale de ,,limbă națională'' (*Nationalsprache*) și ,,limbă a naționalității'' (*Nationalitätssprache*) și a noțiunii social-funcționale de ,,limbă literară'' (opusă — în tradiția lingvistică franceză, poloneză, cehă, rusă și română — graiului, limbii uzuale și dialectelor citadine) ; totodată analizase diacronic și sincronic primele încercări de a reduce varietatea dialectală a limbii germane din secolele al XII-lea — al XIII-lea în cadrul unei limbi literare cu tendințe — cel puțin intenționale — de limbă unică supradialectală, comună întregii naționalități germane, și urmărise reflectarea particularităților dialectale în monumentele de limbă ale secolului al XII-lea și în diferite genuri literare ale secolului al XIII-lea ; în fine aruncase și o privire asupra limbii cancelariilor din

secolul al XIV-lea și de la începutul celui de-al XV-lea.

În volumul de față autoarea reia, într-un prim capitol (al VII-lea), problema „raporturilor dintre limba literară și dialectele din secolele XIV-XV", pe bază de analize multiple, bogat exemplificate, ale diferitelor scrieri reprezentative sau arii dialectale și ajunge la concluzia existenței, în acea vreme, a mai multor variante de limbă literară, cu tradiții grafice proprii, în stare de permanentă influențare reciprocă. Această interinfluențare, ca și condițiile speciale economice și culturale din Germania au dus pe de-o parte la o unificare destul de pronunțată, iar pe de altă parte la distanțarea limbii literare de dialecte, evoluția primei rămînînd treptat în urma celei a limbii vorbite, a dialectelor.

Într-un alt capitol (al VIII-lea) se cercetează poziția primilor tipografi față de tendințele antidialectale și de noțiunea de „germană comună" (Gemeindeutsch), contribuția lor inconștientă la normarea limbii și la înlăturarea variantelor regionale ale limbii literare.

Capitolul al IX-lea, închinat „condițiilor limbii în vremea Reformei și a Războiului țărănesc și rolului lui Luther în dezvoltarea limbii literare germane", se situează pe o poziție intermediară între teoriile care absolutizează și cele care neagă aportul lui Luther la făurirea limbii literare moderne și a unei norme unitare. Comparînd limba lui Luther, pentru prima oară, cu aceea a lui Thomas Müntzer, a lui Agricola, a pamfletelor și a documentelor Războiului țărănesc, autoarea relevă condițiile obiective și premisele istorice fără de care „giganticul aport" al lui Luther n-ar fi fost posibil și care au determinat preferințele lui Luther pentru formele moderate ale variantei limbii literare din estul zonei de mijloc a Germaniei.

„Răspîndirea acestei variante a limbii literare din estul zonei de mijloc a Germaniei și formarea unei norme unitare a limbii literare" constituie obiectul capitolului al X-lea, în care autoarea reia o problemă extrem de discutată a istoriei limbii germane și vede soluția pe linia teoriei lui Th. Frings despre impunerea sistemului fonologic și morfologic al dialectului din regiunea Meissen ca bază precumpănitoare pentru cristalizarea sistemelor corespunzătoare ale normei limbii literare moderne. Totodată relevă rolul preponderent al acestei regiuni dialectale pe plan economic și cultural, importanța variantei de germană comună cristalizată în cancelariile de aci, contribuția gramaticilor și dicționarelor normative, a școlii și a scriitorilor. Păcat că autoarea nu a continuat investigațiile cu egală amploare și în privința structurii sintactice, stilistice și lexicale, domenii încă insuficient cercetate și fără de care ipoteze emise apar doar ca parțial acceptabile, dar încă nu integral demonstrate. Această carență se resimte și mai clar în ultimul capitol — succint — al lucrării, unde încercarea de a preciza „legitățile dezvoltării limbii naționalității germane în limbă națională germană" se limitează la unele aspecte și fenomene evolutive de domeniul sociolingvisticii, dar ignorează forțele genetice și coordonatele diacronice ale dezvoltării pe alte planuri decît cele ale sistemelor fonologic și morfologic. Oricum, volumul de față al lingvistei moscovite Mirra M. Guchmann reprezintă o contribuție temeinică și clarifică unele puncte încă neabordate sau confuz interpretate din istoria făuririi limbii germane naționale.

Februarie 1971

MIHAI ISBĂȘESCU

Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch, Dritter Band (G.), Akademie Verlag Bukarest și Walter de Gruyter Verlag Berlin, L + 355 p., 1 hartă.

După o întrerupere de patruzeci de ani, dicționarul graiurilor săsești (*Siebenbürgisch — Sächsisches Wörterbuch*) își reia apariția cu volumul al treilea (litera G). Tradiția dicționarului începe din 1666, cînd J. Tröster a publicat prima listă de cuvinte săsești, dar a căpătat o formă organizată abia în secolul XIX, cînd s-a adunat din documente, tipărituri și anchete dialectale o mare parte

din materialul lexical necesar redactării dicționarului, datorită unor învățați ca J.K. Schuller, J. Haltrich, J. Wolff, G. Bertleff, Fr. Kramer, G. Kisch etc. Primele două volume (literele A-F) și două fascicule din volumul 5 (litera R și începutul literei S) au apărut între anii 1908 și 1931 în redactarea lui A. Schullerus, G. Keintzel, Fr. Hofstädter, J. Roth și Fr. Krauss. În anul 1955 Academia Republicii Socialiste România a luat inițiativa continuării dicționarului în colaborare cu Academia Germană de Științe din Berlin. Conducerea lucrărilor o aveau regretații academicieni E. Petrovici și Th. Frings, iar răspunderea redactării i-a revenit lui Fr. Holzträger (pînă în 1957), apoi lui Bernhard Capesius (pînă în 1965). Vechea concepție a dicționarului — asemănătoare celei a lui B.P. Hasdeu din *Magnum Etymologicum Romaniae* prin ponderea acordată materialelor extralingvistice (de domeniul folclorului obiceiurilor, superstițiilor, adică al istoriei culturii populare — a fost revăzută și adaptată cerințelor dialectologiei și lexicografiei moderne. În anul 1965, o dată cu includerea colectivului de redactare (cu sediul la Sibiu) în sectorul de germanistică al Institutului de lingvistică din București, conducerea științifică a revenit profesorului Mihai Isbășescu, astăzi redactorul responsabil al dicționarului. Urmînd tradiția inaugurată de marele dicționar al limbii române de-a continua redactarea și tipărirea literelor încă nepublicate, pentru a trece abia după terminarea acestora la refacerea volumelor apărute mai de mult, colectivul de redactare al dicționarului, alcătuit din B. Capesius, Gisela Richter, Anneliese Thudt și Roswitha Santa, a început lucrul cu litera G, care a și fost publicată în volumul de față. Literele H, I și J au fost predate Editurii Academiei, urmînd să apară încă în anul 1971. Restul dicționarului, care va mai însuma încă trei volume, va fi gata pentru tipar pînă la sfîrșitul actualului cincinal. Lucrările de redactare sînt foarte complexe și cuprind, în afară de valorificarea fondului lexical existent (ca 400 000 fișe), o serie de alte lucrări ca : anchete directe efectuate în peste 150 de localități din Transilvania, anchete indirecte cu ajutorul chestionarelor, excerptarea studiilor dialectologice și a glosarelor regionale publicate, excerptarea literaturii beletristice dialectale și a izvoarelor istorice sau a arhivelor încă nedespuiate, înregistrări pe bandă de magnetofon (din 1962, în peste o sută de localități) etc. În felul acesta, dicționarul prezintă garanția unei cuprinderi cît mai complete a graiurilor săsești din Transilvania și oferă o imagine de ansamblu nu numai a stadiului actual, ci și a evoluțiilor etimologice și semantice din trecut.

Februarie 1971

M. I.

FRIEDRICH KRAUSS, **Treppener Wörterbuch.** Ein Beitrag zum Nordsiebeubürgischen Wörterbuch, N. G. Elwert Verlag, Marburg, 1970, XXVI + 1206 coloane.

Prin apariția acestui dicționar al graiului săsesc din Tărpiu, jud. Bistrița-Năsăud, dialectologia săsească s-a îmbogățit cu o lucrare remarcabilă. Autorul ei, Friedrich Krauss, este fără îndoială cel mai de seamă reprezentant în viață al dialectologiei săsești, care și-a făcut un nume printre dialectologii germani atît prin întocmirea a două dicționare dialectale de proporții mari : *Nösnerländische Pflanzennamen. Ein Beitrag zum Wortschatz der Siebenbürger Sachsen*. Klausenburg — Bistritz, Siebenbürgisches Wissenschaftliches Institut, 1943, și *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen*, Siegburg, Verlag F. Schmitt, 1957, cît și prin numeroase studii de lexicologie dialectală. *Treppener Wörterbuch* se bazează pe material dialectal cules de autor în anchete directe în perioada 1912 — 1945, completat prin două culegeri inedite de expresii idiomatice, zicale, poezii, cîntece și obiceiuri populare, notate în graiul săsesc local.

Dicționarul are un foarte scurt cuvînt introductiv, în care sînt expuse succint atît

istoricul lucrării, cît și criteriile care au stat la baza întocmirii ei. Propunîndu-și să realizeze un document amplu al graiului popular vorbit în localitatea Tărpiu pînă în deceniul al cincilea al secolului nostru, autorul descrie caracteristicile acestui grai, comparîndu-l cu subdialectul săsesc de nord (*Nordsiebenbürgisch*). Urmează apoi o listă bibliografică, cea a abrevierilor și indicații privind transcrierea fonetică.

Cuvintele-titlu se succedă în ordinea alfabetică a corespondentelor din limba literară, iar acolo unde forma dialectală nu are un echivalent direct în limba literară sau unde forma literară ar trebui căutată la altă literă din alfabet, se indică forma dialectală, marcată prin ~ și urmată de forma literară (de ex. : ~, *brînzə = renken, s. frenzen*). Cuvintele simple, necompuse , sînt urmate, în cazul tuturor părților de vorbire, dar mai cu seamă în acela al substantivelor, de compusele lor. La forma dialectală — redată în transcriere fonetică —, care urmează cuvîntul-titlu în limba literară, se indică, în cazul substantivelor, genul și forma pluralului. La adjective se indică — dacă sînt atestate — gradele de comparație. Infinitivul prezent al verbelor este urmat de pers. 1 sg. prez. ind. (uneori și pl.), pers. 1 sg. imperf. ind. și conj., part. perf. însoțit de auxiliarul de timp corespunzător, part. perf. folosit ca adjectiv (a cărui formă diferă de cea a participiului perfect în cazul verbelor de conjugare tare) și imperativul. În plus, verbele sînt însoțite de indicații referitoare la complement : tranzitiv, intranzitiv, fără complement sau reflexiv. După aceste indicații de ordin gramatical se dau sensurile cuvîntului în limba literară cu toate subîmpărțirile lor, ilustrate prin numeroase exemple dialectale în contexte diferite. Din dorința de a mări numărul atestărilor, fără a spori însă și volumul lucrării, autorul a făcut numeroase trimiteri la alte articole din dicționar, unde cuvîntul-titlu apare în alt context. În cazul unor cuvinte sau forme dialectale care se deosebesc mult de corespondentele lor din graiurile învecinate se indică și formele frecvente în satele vecine. Articolele se încheie adesea cu considerații etimologice.

Transcrierea fonetică folosește sistemul „Teuthonista'' adaptat la necesitățile dialectului săsesc, sistem care nu abundă în semne diacritice și se citește ușor.

Lexicul cuprins în acest dicționar, impresionant atît prin bogăția materialului (1206 coloane tipărite cîte două pe o pagină format in 8°), cît și prin conștiinciozitatea și exactitatea științifică cu care a fost redactat, depășește cu mult lexicul dialectal local din Tărpiu, fiind, mai degrabă, o culegere reprezentativă pentru lexicul subdialectului săsesc din nordul Transilvaniei, redat în fonetismul specific graiului local din această localitate. Astfel, pe lîngă cuvinte dialectale, găsim și altele, provenite evident din limba literară; sînt reprezentate toate straturile stilistice, de la limbajul popular familiar la cel elevat. Exemplificările termenilor sînt astfel alese încît, prin contextul lor, îl informează implicit pe cititorul atent și despre modul de viață al populației săsești din Tărpiu pînă la dislocarea ei în timpul celui de al 2-lea război mondial de către trupele fasciste în retragere . (Astăzi graiul săsesc nu se mai vorbește în această localitate.) Dicționarul cuprinde, pe lîngă lexicul uzual, numeroși termeni tehnici din domeniul diferitelor meșteșuguri exercitate la Tărpiu, denumiri din regnul vegetal, nume de locuri, precum și poreclele locuitorilor din acest sat. Prin complexitatea materialului adunat *Treppener Wörterbuch* capătă caracterul unei monografii ample și detaliate a vieții populației săsești din Tărpiu oglindită în graiul ei. Realizarea tipografică este impecabilă.

Februarie 1971

RUTH KISCH

ERNEST EICHLER und HANS WALTHER, **Die Ortsnamen im Gau Daleminze**, Akademie-Verlag, Berlin, I, 1966, 407 p., II, 1967, 287 p. GÜNTHER HÄNSE, **Die Flurnamen des Stadt- und Landkreises Weimar**, Akademie-Verlag, Berlin, 1970, 378 p.

În seria de cercetări germano-slavice consacrate numelor și așezărilor istorice, editată sub auspiciile Comisiei istorice a Academiei

saxone de științe din Leipzig, au apărut în ultimii ani mai multe lucrări, dintre care fac parte și cele de față. Această serie își propune studiul numelor de locuri în strînsă legătură cu evoluția istorică a așezărilor; ea a fost inițiată de Theodor Frings și Rudolf Fischer.

Cele două lucrări de care ne ocupăm, *Nume de locuri din regiunea Deleminze* de E. Eichler și H. Walther și *Nume de cîmpuri din localitățile urbane și rurale ale districtului Weimar* de G. Hänse, au ca element comun metoda de cercetare și modul de grupare a materialului. După prezentarea acestuia, cu date numeroase de natură istorică și cu explicarea etimologiei denumirilor, urmează analiza fenomenelor lingvistice.

În primul volum al cercetării semnate de E. Eichler și H. Walther se expune, în ordine alfabetică, materialul toponimic din regiunea Daleminze, cuprinzînd, cum indică subtitlul, districtele Döbeln, Grossenhain, Meissen, Oschatz și Riesa.

Numele de așezări stau cel mai mult în atenția autorilor; ei nu pierd însă din vedere nici grupele de case cu nume independente (față de localitatea în care se află), numele presupuse de foste așezări, care sînt deosebit de importante în precizarea raportului dintre toponimie și istorie. Un capitol distinct este dedicat, la sfîrșit, numelui regiunii Daleminze.

Pentru fiecare denumire se dau indicațiile geografice, atestările din izvoarele istorice și etimologia, făcîndu-se trimiteri la cercetările de specialitate. Interesante sînt pozițiile etimologice în legătură cu *Daleminze*, pe care autorii le prezintă pe larg (unii specialiști opinează pentru originea slavă, alții pentru originea germanică, iar alții pentru o origine mai veche).

În final este alăturat un catalog al izvoarelor istorice publicate sau din arhive.

Cel de-al doilea volum, după o analiză a condițiilor geografice și istorice ale regiunii Daleminze, studiază numele de locuri din punct de vedere fonetic și lexical. Interesează, în ceea ce privește fonetica, pe de o parte, evoluția sonorizării slave (transformarea consoanelor surde în sonore), pe de alta, evoluția sonorizării germane, un subcapitol fiind destinat tratării cuvintelor considerate formații slavo-germane. O atenție deosebită se acordă formării numelor de locuri și provenienței lor (de la nume de persoană, apelative etc.), și aici urmărindu-se distinct numele slave și cele germane.

Un alt capitol pune în lumină legăturile dintre numele de locuri și straturile de populații, distingîndu-se astfel perioada germanică, perioada slavă, perioada germană.

Lucrarea se încheie cu note, bibliografie, indici și este însoțită de planuri și hărți consemnînd aspecte mai importante de natură geografică, istorică și lingvistică.

Studiul lui Günther Hänse are în linii mari același plan de prezentare a materialului. După înregistrarea normelor de cîmpuri (FlN), în ordine alfabetică, cu datele geografice, istorice și etimologiile necesare, un capitol este dedicat aspectelor fonetice (vocalism, consonantism asimilare, disimilare, reducție) și formării cuvintelor. Între mijloacele de formare figurează și unele sufixe slave existente și în toponimia românească: *-ica*, *-ov*, *-ovica*, *-nica*.

Prezintă interes capitolul în care se stabilește că la baza denumirilor stau aspecte geografice, locuri, plante și animale, ocupații, evenimente, superstiții, nume de persoane și nume de familie etc. O grupă aparte o constituie numele slave și alta, cele rezultate din etimologie populară.

Ultima secțiune a lucrării reprezintă *o amplă incursiune istorică asupra legăturii dintre nume și populații*. După ce urmărește situația în cele mai vechi timpuri, autorul se ocupă de perioada francilor, colonizarea slavă, evul mediu, evul mediu tîrziu, separaționismul din secolul al XIX-lea și de schimbările din anul 1945.

În anexă se indică izvoarele (arhive, documente, manuscrise, hărți, atlase etc.)și literatura lingvistică. Volumul este însoțit de trei hărți.

Ambele lucrări se caracterizează prin accentuarea bazei istorice în cercetarea numelor de locuri, în conformitate cu scopul general pe care și l-a propus comisia istorică a Academiei saxone din Leipzig, și anume acela de a investiga raporturile germano-slavice cu ajutorul toponimiei. Pentru specialiștii români, aceste

studii prezintă interes nu numai prin metoda de cercetare, dar și prin unele denumiri care pot fi corelate cu numele de origine slavă sau germană de pe teritoriul țării noastre.

Februarie 1971

VIORICA FLOREA

Academia Republicii Socialiste România. Centrul de Istorie, Filologie și Etnografie din Craiova. **Philologica**, I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 161 p.

Înființat în anul 1966, Centrul de Istorie, Filologie și Etnografie din Craiova primea rolul de a da o organizare administrativă stabilă cercetării disciplinelor umaniste în capitala Olteniei. Acest volum colectiv, inaugurînd editarea studiilor redactate de către colectivele filologic și etnografic ale Centrului, vine să prezinte o parte din rezultatele cercetărilor întreprinse de către membrii acestor secții între anii 1966 și 1969.

În cuvîntul introductiv al redactorului responsabil (p. 5 — 7), profesorul G. Ivănescu trece în revistă modul în care s-au ilustrat tradițiile umaniste în ținuturile de peste Olt, prezentînd totodată aria de preocupări a colaboratorilor Centrului și țelul acestei publicații.

Articolul care deschide volumul, de asemenea semnat de către G. Ivănescu, tratează un subiect care aparține unui domeniu rareori abordat de un cercetător român: *Vérité et erreur dans la recherche des dialectes proto-indo-européens* (p. 9 — 35). Autorul atrage atenția asupra necesității unei separații nete între palierul d i a l e c t a l proto-indo-european și epoca despărțirii l i m b i l o r indo-europene, principiu încălcat adesea de cercetările mai recente. Între opiniile cele mai tipice pentru demonstrația autorului menționăm plasarea „patriei primitive“ în Kazahstan (p. 26 — 27; 35) și situarea toharicei ca dialect central în cadrul proto-indo-europenei (p. 28 — 29); o întoarcere atît de personală și de categorică la punctul de vedere al lui Brugmann va trezi desigur discuții în rîndul specialiștilor.

A doua lucrare de întindere mai mare este semnată de Ion Calotă și de Dumitru Ivănuș: *Cercetări statistice privind fizionomia fonetică a limbii române vorbite* (*Considerații pe baza fenomenelor de sandhi*) (p. 37 — 84). Scopul articolului este acela de a defini trăsăturile care caracterizează limba literară vorbită (cu analiza „formei conjuncte“ a cuvintelor), precum și subdialectele dacoromâne (muntean, bănățean, crișean, maramureșean și moldovean). În urma unei amănunțite analize statistice de frecvență a unităților sonore, autorii definesc tendința limbii literare vorbite de a elimina consoanele oclusive și *l* în poziție finală și de a transforma africatele în fricative; ei constată de asemenea că în cele cinci idiomuri regionale cercetate se poate deosebi o variație a frecvenței vocalelor anterioare și centrale, în raport cu timbrul (palatal sau velar) al fricativelor și al africatelor dentale și prepalatale, astfel că subdialectele citate se repartizează în două grupuri, unul sudic — de tip valah (cu timbru palatal), iar al doilea nordic — de tip transcarpatic (cu timbru velar).

Tot unor probleme de limbă li se adresează și următoarele studii de mai mică întindere:

— *Graiul de la Ciudanovița* (*valea Carașului*), de Marin Petrișor (p. 85 — 101), o descriere a unui grai bănățean conservator, pe cale de a fi eliminat sub presiunea limbii literare vorbite.

— *Cîteva observații asupra toponimiei din comuna Gura-Văii* (*județul Mehedinți*), de Rodica Suflețel (p. 103 — 114). Trecînd în revistă materialul strîns pe teren, autoarea insistă asupra principalelor lui trăsături specifice: influența toponimiei sîrbești, frecvența termenilor entopici, precizarea sistematică a toponimelor formate de la apelative cu ajutorul prepozițiilor sau al articolului nehotărît.

— *Cuvinte de origine turcă și neogreacă în* ***Hronograful*** *lui Dionisie Eclisiarhul*, de Emilian Burețea (p. 115 — 131). Convins că *Hronograful* acestui călugăr cu mentalitate conservatoare și cu tendințe arhaizante nu

a fost îndeajuns studiat sub raport lingvistic, autorul a întocmit o listă comentată a împrumuturilor turcești și neogrecești atestate în cuprinsul lui. După o exegeză atentă și detaliată, domnia sa ajunge la concluzia că nici unul din termenii turcești menționați nu a răzbătut pînă în fondul principal al limbii române, deși ni se vorbește imediat despre eliminarea conștientă a lui *cafea* ,,nediscutat de noi tocmai fiindcă este prea cunoscut'' (!) — și autorul continuă : ,,Din același motiv nu am înregistrat nici cuvintele *baclava, bacșiș, catifea, ceșmea, ciumag* (*giumag*), *ghiulea, han, hodaie*" (p. 127 n. 20) ; fără a anula valoarea de ansamblu a demonstrației, această inconsecvență de natură principială îi răpește considerabil din eficacitate.

Volumul este încheiat de trei articole dedicate unor probleme de literatură.

Reușita evidentă pe care o reprezintă volumul la început al seriei *Philologica* editate de Centrul craiovean ne îndeamnă să așteptăm cu interes continuarea acestei publicații.

Februarie 1971

DAN SLUȘANSCHI

Cea de a IV-a reuniune anuală a Societății lingvistice europene (Societas linguistica Europaea), Praga, 9–11 octombrie 1970

Înființată în 1966 cu scopul de a oferi lingviștilor din Europa un for comun de dezbatere a tuturor problemelor privind descrierea și istoria limbilor[1], Societas linguistica Europaea și-a propus încă de la început ca principală formă de manifestare organizarea unor reuniuni anuale de lucru ; în cadrul acestora sînt prezentate comunicări liberate de constrîngeri tematice și metodologice, ceea ce conferă întîlnirilor calitatea de a reflecta imaginea reală și foarte diversă a preocupărilor practice și a tendințelor teoretice ale unui număr mare de lingviști europeni (accesul nu e interzis savanților din alte continente, și, cu toate că Societatea a fost concepută ca un fel de replică la Linguistic Society of America, un număr important de lingviști americani participă la lucrări).

Întîlnirea pragheză, excelent organizată de un comitet național, prezidat de cunoscutul anglist, membru al vechiului cerc lingvistic de la Praga, prof. J. Vachek, s-a desfășurat sub conducerea președintelui în exercițiu, prof. E. Coseriu (Tübingen), secondat de secretarul permanent al Societății, indo-europenistul Werner Winter (Kiel). Numărul mare al comunicărilor anunțate a făcut necesară reducerea ședințelor plenare la cea inaugurală și cea finală, restul lucrărilor desfășurîndu-se pe secții, procedeu obișnuit, fatal am putea spune, în structura congreselor, dar nu fără evidente dezavantaje. Pe baza comunicărilor primite, organizatorii au reușit să constituie trei secții cu o oarecare unitate tematică : (1) sintaxă și gramatică generală, (2) filozofia limbii, semantică, stilistică, (3) fonologie și grafematică, istoria limbii, socio- și psiholingvistică.

Obiectul principal al ședinței inaugurale l-a constituit comunicarea, cu caracter programatic, a lui E. Coseriu, *Die Einheit der Linguistik*. În cadrul ședinței de încheiere, P. Zima (Praga) a vorbit despre *Area and Method in Linguistik Analysis*.

În ședințele de secții, multitudinea și varietatea problemelor abordate au fost impresionante ; nu este vorba numai de multitudinea metodelor, a domeniilor și a concepțiilor teoretice (de la lingvistica istorică în sens clasic pînă la transformaționalism, de la grafematică pînă la poetică), dar și de vastitatea ariei lingvistice luate în considerare (au predominat preocupările de germanistică — de la vechea engleză pînă la germana modernă —, fără a fi însă absente nici cele dedicate limbilor indo-europene vechi, limbilor celtice, romanice, fino-ugriene etc.). Cîteva titluri vor putea ilustra direcțiile mai precise ale cercetărilor : J. Bečka (Praga), *La place de la composition dans les études stylistiques*, S. Bergssveinson (Berlin), *Die Reduktion des nordischen Runenalphabets in sprachhistorischer Sicht*, R. Bismuth (St. Catharines, Canada), *Évolution de la délimitation linguistique entre la poésie et la prose*, H. Brekle (Regensburg), *Die Idee einer generativen Grammatik in Leibnitzens Fragmenten zur Logik*, O. Cacher — N. Griščenko (Irkutsk), *Fonologija faringal'no-nebnyx spirantov sovremennogo nemeckogo literaturnogo jazyka*, A. Crépin (Amiens), *Du langagier au linguistique : la „rumination" de Cadmon*, F. Daneš (Praga), *Zur Theorie der Sprachebenen*, D. Green (Dublin),

[1] Vezi articolul-program al lui L. Hammerich din primul număr al organului Societății, „Folia Linguistica", I, 1967, 1 — 2, p. 1 — 2 ; vezi și articolul 1.2 din Statut : „Its purpose shall be the advancement, in European countries and elsewhere , of the scientific study of language in all its aspects".

Patterns of Numeral Formation in Old Irish, H. Hakkarainen (Oulu, Finlanda), *Linguistische Theorie der Textedition*, V. Hořejší (Praga), *Forme parlée, forme écrite et système orthographique des langues*, P. Sgall (Praga), *Zum Begriff des Sprachtypus*, B. Siertsema (Amsterdam), *What is „Philosophy of Language" („Sprachphilosophie") ?*, J. Šabršula (Praga), *Le signe linguistique et la poésie versifiée*, J. Vachek (Praga), *Prague Functionalist Linguistics and the Principle of Immanentism*, W. Winter (Kiel), *Formal Frequency and Linguistic Change*.

Lingvistica românească a fost reprezentată la Praga de o delegaţie condusă de prof. I. Coteanu, directorul Institutului de lingvistică din Bucureşti, şi alcătuită din: Florenţa Sădeanu, de la acelaşi Institut, A. Avram, de la Centrul de cercetări fonetice şi dialectale din Bucureşti, şi semnatarul acestor rînduri. Comunicările prezentate au fost următoarele : I. Coteanu. *L'esquisse de la stylistique fonctionnelle et l'idiostyle*, F. Sădeanu, *Constantes et non-constantes dans l'héritage latin de l'espagnol (analyse sémantique diachronique)*, A. Avram, *Les phonèmes indéterminés et l'interprétation phonologique des voyelles nasales*, I. Fischer, *Observations sur la langue de Plaute*.

După încheierea şedinţelor de comunicări, a avut loc Adunarea Generală a Societăţii, în cursul căreia s-a procedat la alegerea organelor ei de conducere. Preşedinte a fost ales prof. J. Vachek, răsplătindu-se astfel nu numai meritele savantului, ci şi cele ale neobositului organizator al reuniunii. Funcţia de vicepreşedinte i-a revenit profesorului E. Coseriu; secretariatul îl va asigura în continuare prof. Werner Winter, energicul şi entuziastul spiritus rector al Societăţii; editor al publicaţiilor a fost ales prof. P. Hartmann (Konstanz).

Printre hotărîrile luate cu acelaşi prilej figurează şi aceea de a alege România ca gazdă a uneia din reuniunile următoare (1972 sau 1973).

Prin valoarea comunicărilor prezentate, prin posibilităţile oferite participanţilor de a stabili sau a reînnoi relaţii personale şi nu mai puţin prin ospitalitatea atît de caldă şi de generoasă a gazdelor, întîlnirea de la Praga rămîne unul dintre evenimentele ştiinţifice majore ale anului 1970.

Februarie 1971

I. FISCHER
Institutul de lingvistică
Bucureşti 22, I. C. Frimu 22

Al II-lea Congres internaţional pentru predarea limbii spaniole, Madrid, 25 ianuarie — 3 februarie 1971

Acest congres, la care au participat peste 700 de persoane, a fost organizat de Direcţia Generală de Relaţii Culturale a Ministerului de Afaceri Externe al Spaniei şi de Institutul Hispanic Argentinean. La organizarea congresului, al cărui secretar general a fost prof. M. Criado de Val, au colaborat şi alte instituţii din Argentina şi Spania.

Organizatorii congresului şi-au propus ca scop principal discutarea metodelor de predare a spaniolei atît pentru vorbitorii de limbă spaniolă cît şi pentru străinii care vor să înveţe acest idiom. Un loc important în tematica congresului a fost acordat cunoaşterii şi analizării spaniolei folosite în diverse medii de comunicare socială (presă, cinema, radio, televiziune etc.), precum şi diferenţele dintre diversele variante dialectale ale spaniolei.

Lucrările congresului s-au desfăşurat în şedinţe pe comisii (dimineaţa) şi în şedinţe plenare (după masa), unde au fost prezentate comunicări urmate de numeroase şi uneori vii discuţii. Concluziile discuţiilor din cele şase comisii au fost propuse spre aprobare, sub forma unor rezoluţii, în ultima şedinţă plenară. Rezoluţiile au subliniat între altele că pînă acum nu au fost folosite toate mijloacele, tradiţionale sau moderne, pentru predarea limbii spaniole.

În comisia a treia, ,,limba spaniolă în străinătate'', la lucrările căreia am participat (preşedinte : prof. Roberto Lado de la Georgetown University, S.U.A. ; vicepreşedinţi : prof. Emilio Lorenzo de la Universitatea din Madrid şi autorul acestei cronici), s-a insistat, atît în comunicări cît şi în discuţii, asupra necesităţii de a frîna regresul înregistrat de spaniolă în unele ţări ca Italia, Brazilia, Franţa ş.a. S-a cerut ca autorităţile din statele de limbă spaniolă să contribuie prin toate mijloacele la întărirea prestigiului pe care îl are această limbă romanică în lume.

Februarie 1971

MARIUS SALA

Institutul de lingvistică
Bucureşti 22, I. C. Frimu 22

XIIIe CONGRÈS INTERNATIONAL DE LINGUISTIQUE ET PHILOLOGIE ROMANES

UNIVERSITÉ LAVAL, QUÉBEC

29 août — 5 septembre 1971

Deuxième circulaire (texte abrégé)

COMITÉ D'ORGANISATION

Bureau :

Présidents	*Vice-présidents*
MM Fernand GRENIER	MM Maurice BEAULIEU
Roch VALIN	Jean DARBELNET
	Georges STRAKA
Secrétaire général	M. Jean-Denis GENDRON

Le XIIIe Congrès de linguistique et philologie romanes sera organisé par la Faculté des Lettres de l'Université Laval en collaboration avec la Société de Linguistique romane.

SÉANCES PLÉNIÈRES

Dans les séances plénières, les sujets suivants seront traités :

Du bilinguisme dans le domaine roman, par M. Iorgu IORDAN

L'état présent des études sur les dialectes galloromans au Moyen-Age, par M. Charles-Théodore GOSSEN ;

La dialectologie galloromane : état présent, par Mgr Pierre GARDETTE ;

La philologie médiévale et la critique textuelle, par M. Maurice DELBOUILLE ;

La stylistique littéraire : essai de redéfinition, par M. Albert HENRY ;

Pour une stylistique comparée des langues romanes, par M. Mario WANDRUSZKA.

THÈMES DU CONGRÈS

I. Phonétique et phonologie ; II. Morphosyntaxe ; III. Lexicologie, sémantique, onomastique ; IV. Les tendances actuelles de la linguistique romane ; V. Les idiomes romans et la typologie linguistique ; VI. Rapports entre les faits d'histoire et de civilisation et les faits de langue ; VII. Langues de culture, langues régionales et dialectes ; VIII. Variantes littéraires, non littéraires et parlées des langues romanes ; IX. Dialectologie et géographie linguistique ; X. Interaction des langues en contact ; XI. Philologie ; XII. La langue et le style, la linguistique et la stylistique ; XIII. Les langues romanes dans la nouvelle Romania : l'espagnol et le portugais d'Amérique ; XIV. Les langues romanes dans la nouvelle Romania : le français.

Toute correspondance doit être adressée au Secrétariat du XIIIe Congrès international de linguistique et philologie romanes :

Faculté des Lettres, Université Laval, QUÉBEC 10e, Canada.

XIe CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES ONOMASTIQUES

Sofia, 28 juin—4 juillet 1972

Président du Comité d'organisation	*Secrétaire général*
V. I. GEORGIEV	I. DURIDANOV

PREMIÈRE CIRCULAIRE (texte abrégé)

THÈMES GÉNÉRAUX DU CONGRÈS

1. L'onomastique et la géographie historique
2. Le problème de la transcription des noms propres

Les travaux du Congrès se dérouleront en séances plénières et en séances par sections. On prévoit des sections concernant : 1. Généralités, méthodes, systématisation, état des recherches ; 2. Onomastique slave et balte ; 3. Onomastique germanique ; 4. Onomastique romane ; 5. Onomastique des autres langues indo-européennes ; 6. Onomastique des autres groupes linguistiques ; 7. Interférences linguistiques en onomastique ; 8. Onomastique et cartographie : standardisation, transcription et translittération.

La durée des rapports dans les sections ne doit pas dépasser 20 minutes, celle des communications 10 minutes.

Si vous désirez présenter un rapport ou faire une communication, nous vous prions de bien vouloir nous en faire savoir le titre avant le 1er juillet 1971 et de nous en faire parvenir un résumé (30 lignes à 66 espacements) avant le 31 décembre 1971.

Les langues officielles du Congrès sont l'anglais, l'allemand, le français et le russe. Les communications peuvent être présentées aussi en espagnol et en italien.

Le montant de l'inscription est fixé à US $ 15 pour les participants, US $ 7 pour les personnes accompagnant les congressistes, US $ 5 pour les étudiants.

Les inscriptions et toute correspondance doivent être adressées au **XIe Congrès International des sciences onomastiques, Secrétariat du Comité d'Organisation, Rue Moskovska 27 B., Sofia, Bulgarie.**

XIème CONGRÈS INTERNATIONAL DES LINGUISTES

28 août — 2 septembre 1972

UNIVERSITÉ DE BOLOGNE — ITALIE

Le président du Congrès :

Prof. GIACOMO DEVOTO

Le secrétaire général :

Prof. LUIGI HEILMANN

PREMIÈRE CIRCULAIRE (texte abrégé)

1. Participants — Sont invités au Congrès toutes les personnes s'intéressant à la linguistique — recherche ou enseignement.

2. Programme général — Les travaux se dérouleront en deux séances, le matin et l'après-midi des 28, 29, 31 août et premier septembre, à l'Université de Bologne et se termineront à Florence, en séance plénière, le 2 septembre. La séance d'ouverture aura lieu à Bologne, le matin du 28 août. Les travaux seront suspendus le 30 août, une excursion étant prévue à Ravenne.

3. Travaux — Chaque jour de 9 h à 10 h auront lieu des réunions de groupe ; de 10 h 30 à 12 h 30 se tiendront les séances plénières ; de 16 h à 18 h auront lieu les travaux des sections (pas plus de 3 en même temps). Chaque communication ne pourra dépasser 15 minutes ; 15 minutes seront réservées à la discussion, la durée des interventions ne pourra dépasser 3 minutes.

4. Séances plénières — Les séances plénières seront consacrées aux thèmes suivants : 1. Universaux linguistiques ; 2. Phonologie générative ; 3. Traits sémantiques ; 4. Sociolinguistique et changements linguistiques ; 5. Système grammatical et systèmes juridiques.

5. Travaux des sections — Ils seront axés sur les thèmes suivants : 1. Histoire de la linguistique ; 2. Glossématique ; 3. Tagmémique ; 4. Grammaire stratificationnelle ; 5. Linguistique anthropologique ; 6. Théories de la syntaxe ; 7. Syntaxe diachronique ; 8. Structures et fonctions morphologiques ; 9. Que faut-il entendre par structure profonde ? 10. Phonétique autonome ou systématique ; 11. Ordre des règles ; 12. Reconstruction de mots et cultures.
Les participants au Congrès sont priés d'envoyer un résumé de leur communication avant le 1er mai 1971. Le Comité organisateur se réserve le droit de décider l'admission des communications. Le texte définitif devra parvenir avant le 31 janvier 1972.

6. Travaux de groupe	—	Les membres du Congrès sont invités à suggérer, avant le 1er janvier 1971, des thèmes de discussion sur lesquels ils aimeraient présenter ou écouter des courts rapports. Seront exclus les thèmes susceptibles d'être traités dans des Congrès *ad hoc*, tels que : traduction mécanique, statistique linguistique, enseignement des langues, dialectologie, onomastique, stylistique, linguistique appliquée, analyse purement descriptive de langues particulières ou groupes de langues, philologies particulières (romane, classique, germanique, slave, etc.).
7. Cotisations	—	Congressiste US $ 20 ; accompagnateur — US $ 15 ; étudiant — US $ 10.

Secrétariat du Congrès : **Istituto di Glottologia, Via Zamboni n. 38, 4012 — BOLOGNA, Italie**

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

SCL

XXII

4
1971

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacţie: Adresse du comité de rédaction:
Bucureşti 22, I. C. Frimu 22, tel. 11.48.30

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită toate manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă.

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

4–XXII–1971

SUMAR

G. MIHĂILĂ

CRITERIILE DETERMINĂRII ÎMPRUMUTURILOR SLAVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Determinarea sursei şi a epocii pătrunderii diverselor grupuri de împrumuturi slave în limba română se face pe baza unui complex de criterii: *fonetic, derivativ, semantic-onomaseologic, cultural-istoric* şi *geografic*. Singurul cuvînt sigur slav, pătruns în latina tîrzie şi moştenit de limba română, este însuşi numele vechi al slavilor sudici răsăriteni — *slověne*> lat. *sclavi*> rom. *şchei*. Cuvintele *măgură, mătură, sută, jupîn, stăpîn, stînă, stîncă, gard, baltă* sînt probabil autohtone sau, în tot cazul, nu au origine slavă sigură; *smîntînă, daltă, scovardă, altiţă, mocirlă* sînt vechi slave, cu un fonetism nu în mod obligatoriu anterior secolului al IX-lea, deşi teoretic faptul este posibil.

I.

Limba slavă comună, răspîndită în primele secole ale erei noastre pe teritoriul Poloniei, al Ucrainei nord-vestice şi al Bielorusiei [1], se învecina cu limba dacilor de pe teritoriul ţării noastre [2]: este de presupus deci că între cele două populaţii, dacii şi slavii, au putut exista influenţe lingvistice reciproce [3]. Cu toate acestea, faptul că despre limba dacilor avem numai ştiri fragmentare nu ne permite să vorbim cu siguranţă de vreun împrumut slav în această limbă sau, invers, de împrumuturi dacice în slava comună tîrzie. Problema însă există şi cercetări viitoare vor aduce, probabil, unele precizări în acest sens [4].

[1] Vezi harta nr. 4 din cartea lui S. B. Bernstein, *Gramatica comparată a limbilor slave*, Bucureşti, 1965, p. 65.

[2] Vezi, de exemplu, I. T. Kruglikova, *Дакия в эпоху римской оккупации*, Moscova, 1955: *Приложение. О связях Дакии со славянами*, p. 163—166.

[3] S. B. Bernstein, *Gramatica comparată*..., p. 86.

[4] Vezi, acum în urmă, D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957; idem (D. Decev), *Характеристика на тракийския език* (în bulgară şi în germană), Sofia, 1952 (ed. 2, în „Linguistique balkanique", II, Sofia, 1962: Anexă, p. 145—213); Vl. Gheorghiev, *Тракийският език*, Sofia, 1957; idem, *Raporturile dintre limbile dacă, tracă şi frigiană*, în „Studii clasice", II, 1960, p. 39—58; idem, *Българска етимология и ономастика*, Sofia, 1960; I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. 2, Bucureşti, 1967; idem, *Elemente autohtone în limba română*, Bucureşti, 1970; Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 218—228; C. Poghirc, *Influenţa autohtonă*, în *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 313—365; idem, *Considérations sur les éléments autochtones de la langue roumaine*, în RRL, XII, 1967, 1, p. 19—36; idem, *Probleme actuale ale etimologiei româneşti*, LR, XVII, 1968, 1, p. 15—23, în special, p. 18: „O problemă importantă pe care o pun elementele autohtone este marea lor apropiere uneori de elementele slave, cu care au putut fi confundate, apropiere datorată unor asemănări

Cu mult mai bine sîntem însă informați asupra contactelor lingvistice dintre populația romanizată și slavii meridionali pe teritoriul țării noastre și la sudul Dunării, în epoca migrației acestora din urmă în regiunea carpato-dunăreană și în Peninsula Balcanică, începînd cu secolul VI. O parte din ramura răsăriteană a slavilor sudici au rămas pe teritoriul țării noastre (de aceea, în unele lucrări sînt numiți ,,slavi dacici"), dar cei mai mulți s-au stabilit în sec. VI—VII la sudul Dunării, dînd naștere, în urma asimilării protobulgarilor, poporului bulgar de astăzi [5].

Slavii rămași pe teritoriul țării noastre au fost treptat asimilați, în urma unui îndelung bilingvism, astfel că în jurul sec. al XI-lea — al XII-lea acest proces este considerat, în genere, ca încheiat [6]. De la ei ne-au rămas cele mai vechi împrumuturi slave, care prezintă trăsăturile idiomului sud-slav răsăritean, denumit *limba slavă veche* sau *bulgară veche* și atestat în scris în sec. IX—XI. Dar contactele cu popoarele slave au continuat și în secolele următoare, ceea ce a avut urmări lingvistice bilaterale : pe de o parte, expansiunea unei părți din populația românească, în special păstori, a avut drept urmare pătrunderea unui număr de cuvinte românești în limbile slave vecine (bulgară, sîrbocroată, slovacă și cehă, polonă, ucraineană și chiar rusă și bielorusă) [7]; pe de altă parte, în limba română au pătruns, în continuare, o serie de cuvinte din limbile slave vecine, atît pe cale *orală* (din bulgară, sîrbocroată, ucraineană, polonă, rusă), cît și pe cale *scrisă* (din slavona mediobulgară, dar și din cea sîrbă și rusoucraineană, apoi din polonă și rusa modernă).

În aceste condiții, împrumuturile slave ale limbii române nu constituie o masă nediferențiată, cum pare la prima vedere și cum, de altfel, au considerat primii cercetători din secolul trecut (I. Hinkulov, J. Sterija

importante existente între traco-dacă și balto-slavă. Astfel, cuvinte autohtone ca *gard* și *baltă* au fost multă vreme considerate ca împrumuturi slave dinaintea metatezei lichidelor, fapt foarte puțin probabil. Asemănarea unor forme authotone cu cele slave, dar și deosebirea dintre ele este demonstrată de existența unor paralelisme ca *măgură* (autohton) și *moghilă* (slav), *căpută* (autohton) și *copită* (slav) ș.a." ; idem, *Les rapports entre le thraco-dace et le balto-slave*, în *Actes du X-e Congrès International des linguistes* (*Bucarest, 28 Août — 2 Septembre 1967*), IV, 1970, p. 765—771 ; A. Vraciu, *Precizări în legătură cu elementul autohton din limba română*, LR, XIX, 1970, 2, p. 101—116, ș.a.

[5] Vezi, acum în urmă, *История на България*, t. I, ed. 2, Sofia, 1961, p. 45—63 ; Vasilka Tăpkova-Zaimova, *Нашествия и етнически промени на Балканите през VI—VI в.*, Sofia, 1966.

[6] Vezi, acum în urmă, *Istoria României*, vol. I, București, Ed. Academiei, 1960, p. 728—755 ; *Momente din istoria poporului român*, București, 1966, p. 12—13 ; acad. Al. Rosetti, ILR, p. 283—301.

[7] Vezi Fr. Miklosich — E. Kałužniacki, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, Viena, 1879 ; I.A. Candrea, *Elementele române în limbile slavice*, în ,,Noua revistă română", vol. I, nr. 9, 1900, p. 399—409 ; Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române*, în DR, III, 1922—1923, p. 129—238 ; N. Drăganu, *Românii în veacurile XI—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933 ; D, Crînjală, *Rumunské vlivy v Karpatech. Influențe românești în Carpați...*, Praga, 1938 ; St. Łukasik, *Pologne et Roumanie*, Paris — Varșovia — Cracovia, 1938, p. 158—323 ; A. de Vincenz, *Le substrat roumain dans les Carpathes du Nord*, extras din *Communications et Rapports du Premier Congrès International de Dialectologie générale*, III-e partie, Louvain, 1965, p. 144—153 ; Al. Rosetti, ILR, p. 413—433 (vol. V, ed.1, 1966) ; Emil Vrabie, *Influența limbii române asupra limbii ucrainene*, ,,în Romanoslavica", XIV, 1967, p. 109—198 ; Silvia Niță-Armaș ș.a., *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, în ,,Romanoslavica" XVI, 1968, p. 58—121 ; D. Macrea, *Studii de lingvistică română*, București, 1970, p. 9—25 ; P. Olteanu, *Contribuții la studiul influențelor românești în Carpații de Nord*, în ,,Studia bibliografica", vol. III, 1969 (1970), p. 253—265, și alte lucrări,

Popović, Fr. Miklosich, A. de Cihac), ci ele pot fi grupate, mai întîi, după limbile și dialectele din care provin și, în al doilea rînd, după epocile în care au pătruns, delimitarea făcîndu-se după criterii lingvistice, cultural-istorice și geografice.

Majoritatea împrumuturilor slave au pătruns în epoca celor mai vechi contacte româno-slave, deci pînă la asimilarea „slavilor dacici". Din punctul de vedere al istoriei *limbii slave vechi* (*sud-slave răsăritene vechi* sau *bulgare vechi*), căreia îi aparțineau graiurile slavilor asimilați pe teritoriul Daciei, limita superioară a acestei epoci este sfîrșitul secolului al XI-lea (parțial, chiar începutul secolului al XII-lea), întrucît în această perioadă au avut loc profunde transformări fonetice, care marchează trecerea la *epoca mediobulgară* [8]. Această *limită superioară* corespunde, de altfel, cu epoca admisă de cei mai mulți cercetători ca reprezentînd încheierea bilingvismului slavo-român, cu alte cuvinte, asimilarea „slavilor dacici" de către populația românească veche.

În ceea ce privește *limita inferioară* a pătrunderii *împrumuturilor vechi sud-slave răsăritene* în limba română, teoretic trebuie să admitem secolele VI—VII, epoca în care unele triburi răsăritene ale slavilor sudici s-au așezat pe teritoriul Daciei, iar altele, cele mai numeroase, au trecut în masă Dunărea. Dacă pentru unele cuvinte — puține la număr — se poate presupune o pătrundere relativ timpurie în limba populației daco-romane (străromânești sau protoromâne, sec. VI—VII), tot așa cum în limba slavilor așezați în Peninsula Balcanică au pătruns primele împrumuturi latine, în schimb, influențele lingvistice reciproce intense au început, evident, după o epocă relativ îndelungată de conviețuire româno-slavă : în graiul „slavilor dacici" au pătruns treptat cuvinte românești (daco-romane) și, invers, în limba populației românești au început să pătrundă cuvinte slave, al căror număr a devenit mai mare în perioada asimilării acestei populații, adică în secolele IX—XII. În plus, cum au subliniat regretatul acad. Emil Petrovici și acad. Al. Rosetti, aspectul fonetic al împrumuturilor slave din limba română veche a putut fi reînnoit pînă la un anumit punct — spre deosebire de situația din Grecia, unde slavii au fost asimilați începînd cu a doua jumătate a sec. VIII — , ceea ce face ca cele mai multe împrumuturi vechi sud-slave răsăritene ale limbii române să prezinte trăsăturile fonetice specifice limbii slave vechi (bulgare vechi) din secolele IX—XI (parțial și începutul secolului al XII-lea), adică exact din epoca în care a avut loc asimilarea masivă a slavilor [9].

Această concluzie se impune în urma coroborării tuturor criteriilor de delimitare a celor mai vechi împrumuturi slave, căci, pe de o parte, nu

[8] Vezi, acum în urmă, lucrarea de sinteză a prof. K. Mircev, *Историческа граматика на българския език*, ed. 2, Sofia, 1963.

[9] E. Petrovici, *Daco-slava*, în DR, X, 1943, 2, p. 233—277 ; idem, *Les Slaves en Grèce et en Dacie*, în „Balcania", VII, 1944, p. 466—473 ; Al. Rosetti, *De l'influence du slave méridional sur le néo-grec et le roumain*, în BL, XI, 1943, p. 64 și urm. (reprodus în *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga-București, 1947, p. 332—341) ; idem, ILR, p. 288. Ambii autori pornesc de la discutarea materialului cuprins în monografia lui M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941. Vezi și Iv. Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, 1960, p. 186—188 ; I. Pătruț, *Относительно древности славянского влияния на румынский язык*, în „Romanoslavica", XVI, 1968, p. 23—29 ; idem, *Primele relații slavo-romano-grecești și durata limbii slave comune*, în „Romanoslavica", XVII, 1970, p. 21—30.

toate *trăsăturile fonetice* au valoare probantă absolută (unele trăsături fonetice indică termenul *ab quo*, altele termenul *ad quem*, iar altele sînt ,,indiferente'' față de axa timpului, cel puțin în limitele în care ne interesează aici, de la divizarea slavei comune pînă astăzi, dar sînt specifice slavo-bulgare); pe de altă parte, unele cuvinte nici nu prezintă trăsături fonetice care să ne indice o anumită limbă sau epocă (de ex., rom. *babă* <sl. *baba*).

De aceea, pe lîngă *criteriul fonetic*, care este principalul criteriu lingvistic de datare și de atribuire, trebuie să apelăm la *criteriul derivativ* (anumite afixe specifice limbilor slave sudice, în speță slavei vechi, respectiv bulgarei, sau întrebuințate cu precădere în aceste limbi: prefixul *iz-* sau sufixul sl. *-ica* > rom. *-iță*) și la cel *semantic* : unele cuvinte prezintă un semantism slavo-bulgar (uneori, slav sudic, în genere), și nu slav estic sau vestic; multe din vechile împrumuturi au o gamă de sensuri mai bogată decît cele pătrunse relativ recent în limba română, fie că acestea coincid cu cele din bulgară, fie că prezintă inovații atît de îndepărtate de prototip, încît trebuie să admitem o lungă evoluție a lor în limba română (ex. *bob*, *a lovi* etc.)[10].

Strîns legat de *criteriul semantic* este cel *onomaseologic*, completat pe plan extralingvistic de criteriul *cultural-istoric* : cuvintele pătrunse în epoca veche aparțin anumitor sfere lexicale, deosebite de cele pătrunse prin scris sau într-o epocă ulterioară, deși aici nu putem face totdeauna delimitări precise.

În sfîrșit, toate aceste criterii se completează cu cel *geografic* : s-a constatat că cele mai vechi împrumuturi sud-slave răsăritene sînt răspîndite, de regulă, pe întreg teritoriul limbii române sau pe cea mai mare parte a lui[11] și că adesea se regăsesc în aceeași formă în dialectele aromân, meglenoromân și istroromân[12]. Evident, această din urmă împrejurare nu are o valoare absolută, căci aromâna și meglenoromâna (care s-a desprins din prima) puteau împrumuta concomitent cu dacoromâna cuvinte slavobulgare, fără să se mai fi aflat în contact teritorial cu aceasta din urmă[13].

[10] Vezi lucrarea noastră *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960, partea a II-a : *Observații lexico-semantice*. Mai jos utilizăm unele prescurtări adoptate aici (vezi p. 293—298).

[11] E. Petrovici, *Raportul dintre izoglosele dialectale slave și izoglosele elementelor slave ale limbii române*, în ,,Romanoslavica'', VII, 1963, p. 11—22 (și în *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 74—84); G. Mihăilă, *Contribuții la studierea geografiei împrumuturilor slave în limba română*, Rsl, VII, 1963, p. 23—53.

[12] Vezi Th. Capidan, *Influența slavă în dialectul aromân*, București, 1925, p. 25—26, și passim; idem, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 177—180; idem, *Meglenoromânii*, vol. I, București, 1925, p. 86—94; vol. III, [1935], passim; P. Cancel, *Introducere la filologia și lingvistica slavo-română*, București, 1938, p. 52 și urm.; Al. Rosetti, ILR, p. 308—309; E. Petrovici, *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei și problema teritoriului de formare a limbii române*, CL, XII, 1967, 1, p. 11—19.

[13] În genere, se admite că întreruperea legăturilor dintre aromână și dacoromână a avut loc în jurul secolului al X-lea, întrucît la sfîrșitul lui apar mai multe mențiuni sigure (în anii 978, 980) despre strămoșii aromânilor la sud de ,,linia Jireček'', care trece pe creasta munților Balcani (Haemus), iar apoi se deplasează spre sud pînă la Skoplje, separînd teritoriile romanizate (la nord) de cele grecizate (la sud); vezi Al. Rosetti, ILR, p. 352—354 (cf. C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, ed. 5, București, 1946, p. 318—324; E. Petrovici, *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii românești*, în *Studii de dialectologie...*, p. 56—60, cu o hartă;

În schimb, elementele slavo-bulgare ale istoromânei sînt o dovadă peremptorie a vechimii acestor împrumuturi, pătrunse înaintea separării istroromânei de dacoromână, cum a arătat cu argumente convingătoare E. Petrovici [14].

În sfîrşit, se observă că, aproximativ în aceeaşi epocă (din sec. VI—VII pînă în sec. XI—XII), multe din cuvintele sud-slave răsăritene (bulgare) pătrunse în limba română au fost asimilate şi de limbile maghiară şi albaneză şi că ele prezintă, în linii mari, aceleaşi trăsături fonetice [15].

Ţinînd seama de acest complex de criterii, reuşim să separăm împrumuturile slavo-bulgare de cele sîrbeşti (răspîndite în Banat şi, parţial, în vestul Olteniei, sudul Crişanei şi sud-vestul Transilvaniei), pătrunse începînd cu sec. al XIV-lea ; de cele ucrainene (răspîndite în nord-estul teritoriului dacoromân), intrate în limba română începînd cu sec. al XII-lea, şi, evident, de cele polone şi ruse [16].

idem, *Elementele sud-slave ale istroromânei...*, p. 11—19, cu o hartă la p. 18). După prof. I. Coteanu, această separare „nu s-a petrecut (...) mai devreme de secolul al XII-lea", deoarece aromâna nu are elemente maghiare, care au început să pătrundă în dacoromână începînd cu acest secol sau chiar cu al XIII-lea [*Morfologia numelui în protoromână* (*româna comună*), Bucureşti, 1969, p. 20]. Credem însă că acest argument nu este peremptoriu, întrucît împrumuturile populare se efectuează numai în regiunile de contact, iar „iradierea" lor se produce cu foarte mare încetineală, dovadă ariile dialectale ale multor cuvinte de origine maghiară, sîrbă, bulgară şi ucraineană pe teritoriul dacoromânei. Dimpotrivă, dacă încă în secolul al VIII-lea sînt menţionaţi nişte „vlahi" în Grecia (I. Coteanu, *op. cit.*, p. 21, apud Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, Bucureşti, 1936, p. 57—58 ; cf. Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. I, Iaşi, 1925, p. 799), aceasta nu poate însemna decît că separarea teritorială a aromânilor de dacoromâni începuse mai demult : „Aşezarea slavilor la sud de Dunăre (în sec. VI—VII — *n.n.*) a avut un efect considerabil asupra populaţiei romanice din răsăritul Europei. În afară de faptul că a împuţinat-o (...), cu timpul, a şi dislocat-o, a împărţit-o în *două mari grupe* : una în spre miazănoapte, cuprinzînd pe dacoromâni, cealaltă spre miazăzi, cuprinzînd pe macedoromâni" : din grupa primilor s-au desprins ulterior istroromânii, din a celorlalţi — meglenoromânii ; grupurile mai puţin însemnate, intermediare, s-au contopit treptat cu populaţia slavă înconjurătoare (C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 318 ; vezi şi acad. A. Oţetea şi colab., *Istoria poporului român*, Bucureşti, 1970, p. 94, 106 ; întrucîtva asemănător la Vasilka Tăpkova-Zaimova, *Нашествия ...*, p. 75, 133).

[14] *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii româneşti*, în LR, IX, 1960, 1, p. 79—83 (*Studii...*, p. 56—60) ; *Problema românilor „apuseni". În legătură cu toponimicul* **Pešter** *din sud vestul Serbiei*, SCL, XI, 1960, 2, p. 195—198 ; *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei...*, p. 11—19.

[15] Vezi I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I, 1—2, Budapesta, 1955 ; A. M. Selişcev, *Славянское население в Албании*, Sofia, 1931 ; A. V. Desniţkaia, *Славянские заимствования в албанском языке*, Moscova, 1963 ; aceeaşi, *Славяно-албанские отношения и албанская диалектология*, în *Славянское языкознание. VI Международный съезд славистов. Доклады советской делегации*, Moscova, 1968, p. 120—147 ; G. Mihăilă, *Slavo-Hungaro-Romanica*, „Studia Slavica", t. XII, 1966, p. 259—266. Pentru raporturile slavo-greceşti, vezi lucrările lui M. Vasmer, E. Petrovici, Al. Rosetti, I. Pătruţ, citate mai sus, precum şi : Vl. Gheorghiev, *Вокалната система на славянските езици*, Sofia, 1964 ; idem, *Праславянский вокализм и проблема аканья*, în vol. colectiv (cu V. K. Juravliov, F. P. Filin şi S. I. Stoikov), *Общеславянское значение проблемы аканья*, Sofia, 1968, p. 7—38.

[16] Vezi D. Gămulescu, *Împrumuturi lexicale sîrbocroate în Banat* (*pe baza ALR*), în „Romanoslavica", X, 1964, p. 209—226 ; idem, *Сербохорватские заимствования в Олтении*, în RESEE, II, 1964, nr. 3—4, p. 447—465 ; idem, *Contribuţii la studierea elementelor de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân* (teză de doctorat, Bucureşti, 1970, dactilogr.) ; V. Vascenco, *Elemente slave răsăritene în limba română* (*Periodizarea împrumuturilor lexicale*), în SCL, X, 1959, 3, p. 394—408 ; St. Łukasik, *Pologne et Roumanie*, p. 324—372 ; Elena Deboveanu, *Influenţe polone în „Letopiseţul Ţării Moldovei" de Grigore Ureche*, în AUB, Seria Şt. soc., Filolo-

În cadrul împrumuturilor slavo-bulgare trebuie să delimităm, mai întîi, pe cele vechi populare de cuvintele culturale, pătrunse mai ales pe cale scrisă, în epoca folosirii limbii slavone — formă tîrzie a slavei vechi scrise — nu numai în redacția de bază mediobulgară, ci și, parțial, în redacțiile sîrbă și ruso-ucraineană, ca limbă de cultură în Țările Române (începînd din secolul al X-lea, dar mai ales în secolele al XIV-lea — al XV-lea, iar apoi, paralel cu limba română și cedîndu-i treptat locul, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, cînd numeroase texte slavone, în special de cult, dar și juridice, literare etc., au fost traduse în limba română)[17]. Acestea din urmă pot fi identificate pe baza criteriului *onomaseologic* și a celui *semantic*, întrucît aparțin, de regulă, terminologiei religioase, culturale, administrative și chiar militare. Uneori putem apela, de asemenea, la *criteriul fonetic*, dat fiind faptul că anumite cuvinte au pătruns în limba română cu un anumit fonetism livresc (ca și unele slavonisme ale limbii ruse), iar altele chiar prezintă trăsături fonetice specifice slavonei sîrbe sau ruso-ucrainene (nu celei de bază, mediobulgare), ceea ce dovedește că au fost împrumutate din aceste variante ale limbii de cultură folosite în Țările Române[18].

În al doilea rînd, trebuie să delimităm împrumuturile vechi slavo-bulgare, pătrunse în limba română pînă în secolele XI—XII, de cele noi bulgărești, care au fost împrumutate după această epocă. Aici, în afară de *criteriul fonetic*, cel mai sigur pare a fi cel *geografic*, întrucît, din punct de vedere fonetic, deosebirile dintre slava veche (bulgara veche, sec. IX—XI) și mediobulgară (sec. XII—XIV), respectiv chiar neobulgară (din sec. al XV-lea pînă astăzi) — deși foarte importante în unele privințe—, nu sînt totdeauna tranșante, cu atît mai mult cu cît trecerea de la o perioadă la alta s-a făcut treptat și nu a fost concomitentă pentru toate graiurile bulgărești[19]. Din punct de vedere geografic însă, cuvintele bulgărești pătrunse în limba română după sec. al XII-lea apar cu precădere numai în sudul țării, în timp ce împrumuturile mai vechi (pînă în secolele XI—XII) sînt răspîndite pe întreg teritoriul limbii române sau, în tot

gie, XI, 1962, nr. 25, p. 547—558; Elena Linţa, *Termeni militari de origine polonă în limba cronicarilor români*, în „Romanoslavica", X, 1964, p. 195—208; aceeași, *Elemente polone în limba română (sec. XVI—XVIII)* (teză de doctorat, București, 1969, dactilogr.).

[17] Vezi, acum în urmă, pe lîngă lucrarea profesorului S. B. Bernstein, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии. I. Язык валашских грамот* (Moscova-Leningrad, 1948), încercarea de sinteză asupra slavonei din Țările Române (cu indicarea bibliografiei anterioare), semnată de Lucia Djamo-Diaconiță, Olga Stoicovici, Maria Osman, Elena Linţa și Mihai Mitu, *Характерни черти на книжнославянски език, румъника редакция (XIV—XVI в.)*, în „Romanoslavica", IX, 1963, p. 109—163; Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în secolele XIV și XV*, București, 1971; Olga Stoicovici, *Limba documentelor slavo-moldovenești de la sfîrșitul sec. al XIV-lea și din prima jumătate a sec. al XV-lea* (teză de doctorat, București, 1970, dactilogr.), precum și alte articole publicate în „Romanoslavica", RRL, SCL, CL.

[18] Vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, t. II, Paris, 1938, p. 502—537 (= *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1861, p. 319—341); E. Petrovici, *Les éléments slaves d'origine savante en roumain et les suffixes* **-anie, -enie**, în „Balcania", I, 1938, p. 83—87; Al. Rossetti, ILR, p. 575—578; Al. Rosetti și B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, București, 1961, p. 40—41, 89; P. Olteanu, *Contribuții la studiul slavonismelor lexicale din textele rotacizante. I. Substantivele*, în SCL, XI, 1960, p. 603—619; idem, *Contribuții la studiul elementelor slave din cele mai vechi traduceri românești*, LL, VI, 1962, p. 87—97; G. Mihăilă, *Influența slavonă în limba română literară (Vocabularul)*, în „Romanoslavica" IX, 1963, p. 23—41.

[19] Vezi, de ex., K. Mircev, *Историческа граматика ...*, p. 49—58.

cazul, depășesc aria graiului sudic (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, sudul Transilvaniei) [20].

Așadar, avem posibilitatea — cu o anumită aproximație — să delimităm *cele mai vechi împrumuturi slave* ale limbii române și să le definim ca *vechi sud-slave răsăritene* sau, mai simplu, *vechi slave*, din următoarele motive :

Mai întîi, în secolele IX—XI această limbă, vorbită în partea de răsărit a Peninsulei Balcanice și, sporadic, la nordul Dunării, era numită *językъ slověnьskъ* ,,limba slavă'' și abia mai tîrziu, în urma asimilării definitive a *bulgarilor* (*protobulgarilor*), popor de neam turcic, de către slavii din noul stat constituit la sudul marelui fluviu, în secolele VII—IX, ea s-a numit *bulgară*, ca și poporul nou format [21].

În al doilea rînd, ,,slavii dacici'', adică cei asimilați pe teritoriul Daciei, n-au fost numiți niciodată *bulgari*, ci au fost desemnați totdeauna cu vechiul lor nume, *slověne*, în forma latină tîrzie, *sclavi* (alături de *sclavini*, începînd cu secolele VI—VII) [22], care a dat în română, în mod normal, *șchei*.

Este drept însă că termenul *împrumuturi vechi slave* este astăzi prea general, căci fiecare limbă slavă actuală a avut o epocă veche : el poate fi folosit numai în sensul în care prin *limba slavă veche* (sau *paleoslavă*, fr. *vieux-slave*, rus. *старославянский*) se înțelege limba strămoșilor slavi ai popoarelor bulgar și macedonean actuale, *sud-slava răsăriteană* sau *bulgara veche* [23]. Prin urmare, pentru o mai mare precizie, se poate folosi termenul *împrumuturi vechi sud-slave răsăritene* sau *vechi slavo-bulgare*, însă în formulările curente (de exemplu, la indicațiile etimologice) termenul mai scurt *împrumuturi vechi slave* (v. sl.) este mai comod, cu condiția să avem în vedere ce conținut exprimă.

În cele de mai sus am admis ca un lucru stabilit în știință că ,,slavii dacici'' nu aveau o limbă sau un dialect aparte de limba slavilor ce s-au așezat în partea de răsărit a Peninsulei Balcanice (strămoșii popoarelor bulgar și macedonean slav de astăzi) și că, cel mult, se poate vorbi de unele mici diferențe dialectale (greu de identificat în absența textelor), care marchează trecerea spre limbile slave apusene (slovaca, în parte, ceha și polona) [24], cu atît mai mult, cu cît se presupune că, în cadrul slavei comune

[20] E. Petrovici, *Raportul dintre izoglosele...*, p. 11—17 (resp. 74—79) ; G. Mihăilă, *Contribuții...*, p. 23—46.

[21] Vezi *История на България*, ed. 2, vol. I, Sofia, 1961, p. 58 și urm.

[22] Vezi L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, t. I, Paris, 1923, p. 36.

[23] Majoritatea manualelor și tratatelor denumesc această limbă *slavă veche* (*paleoslavă*), însă lingviștii bulgari preferă denumirea *bulgară veche*, iar în slavistica germană s-a încetățenit termenul *altkirchenslavisch* (*vechea slavă bisericească*), care are dezavantajul că introduce o notă superfluă din punct de vedere lingvistic (se are în vedere, în special, faptul că a fost folosită, ca limbă de cultură, în special în biserică).

[24] Existența ,,daco-slavei'' ca un dialect aparte a fost susținută de G. Reichenkron, în articolul *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik*, în ,,Zeitschrift für slavische Philologie'', XVII, 1940, fasc. 1, p. 143 și urm., și admisă de Iv. Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, p. 44—46. Vezi critica acestei teorii la E. Petrovici, *Daco-slava*, în DR, X, 1943, 2, p. 233—277, și la Al. Rosetti, *Mélanges...*, p. 317—320 ; idem, ILR, p.298—299, 620—623. Vezi și precizările aduse de S.B. Bernstein, în articolul *A existat oare o limbă aparte daco-slavă?*, în SCL, XIII, 1962, 2, p. 147—152. În aceste condiții, teza susținută de P. Olteanu privind explicarea, pur și simplu, prin slovacă a multor împrumuturi vechi slave

tîrzii, subdialectul central (viitoarele limbi slave sudice) al dialectului răsăritean făcea trecerea spre dialectul apusean (viitoarele limbi slave apusene), iar isoglosele comune sud-slave, ceho-slovace, pe de o parte, şi bulgaro-polone, pe de altă parte, sînt un fapt de mult dovedit în slavistică [25]. În sfîrşit, se mai pune încă o problemă. Am văzut că împrumuturile slavo-bulgare populare se împart, din punct de vedere cronologic, în două mari grupe : 1) cele care au fost asimilate de limba română pînă în sec. XI—XII şi 2) cele care au pătruns după această dată. Se pune însă întrebarea dacă nu cumva avem posibilitatea de a identifica unele împrumuturi care au putut pătrunde încă în primele secole ale contactelor slavo-române, cu alte cuvinte, care să se fi păstrat în limba română cu reflexe ale fonetismului sud-slav răsăritean specific secolelor VI—VIII, şi să le separăm de împrumuturile intrate în limba română între secolele IX—XII sau, mai precis, păstrate cu trăsăturile fonetice ale acestei epoci. Cîteva cuvinte de acest fel (cu etimologie mai mult sau mai puţin sigură), care ar putea reprezenta, după unele păreri, un strat străvechi de origine sud-slavă răsăriteană în limba română, au fost semnalate mai de mult, şi în jurul lor s-au dus numeroase discuţii. Asupra lor ne propunem să ne oprim, pe scurt, în cele ce urmează.

II.

Cuvintele susceptibile de a fi trecute în categoria împrumuturilor străvechi sud-slave răsăritene în limba română sînt următoarele : 1) *şchiau* ; 2) *măgură*, *mătură* ; 3) *sută* ; 4) *jupîn*, *stăpîn*, *stînă*, *stîncă*, *smîntînă* ; 5) *gard*, *baltă*, *daltă*, *scovardă* ; 6) *alţiţă* ; 7) *mocirlă*.

Să luăm, pe rînd, fiecare din aceste grupe de cuvinte :

1) *Şchiau*, pl. *şchei*, arom. *şcl'eau* 'servitor'[26], reprezintă continuarea normală a formei latine tîrzii, atestată din sec. VI—VII, *sclavus* (şi *sclavinus*), pl. *sclavi* (şi *sclavini*), care reproduce numele etnic *slověne* (sg. *slověninъ*), trecut în latină în epoca primelor contacte slavo-romanice (în Dacia, în Peninsula Balcanică şi în alte regiuni). Aşadar, cuvîntul, existent în latina daco-moesică tîrzie (de unde şi alb. *shqa* 'bulgar', pl. *shqe*),

K fonetickému suvisu medzi rumunčinou a západnou slovančinou, Turčiansky Sv. Martin, 1947) este şi mai vulnerabilă, şi ea a fost primită critic nu numai de specialiştii români (de ex., Al. Rosetti, ILR, p. 342), ci şi de cei cehi (Zd. Wittoch, în „Romănoslavica", I, 1948, p. 163—164).

[25] Vezi N. van Wijk, *Les langues slaves. De l'unité à la pluralité*, ed. 2, Haga, 1956, p. 28—29 ; S. B. Bernstein, *Gramatica comparată...*, p. 61—73.

[26] În toate cazurile în care cuvîntul este cunoscut şi în dialectele sud-dunărene (aromân, meglenoromân, istroromân), în forme comune cu cele din dacoromână, acestea se citează cu regularitate. Absenţa oricărei menţiuni înseamnă că cuvîntul respectiv n-a fost găsit în izvoarele lexicografice fundamentale de care dispunem : Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, Bucureşti, 1963 ; Th. Capidan, *Meglenoromânii*, III. *Dicţionar etimologic*, Bucureşti, [1935] ; A. Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în „Jhb. des Inst. für rum. Spr.", VI, 1899, p. 174—396 ; completările lui M. Bartoli, în *Publicazioni recenti di filologia rumena*, extras din „Studj di filologia romanza", vol. VIII, Torino, 1901, p. 517—528 ; S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, III, Bucureşti, 1929 : *Glosar* la vol. I, p. 301—332 ; Tr. Cantemir, *Texte istroromâne*, Bucureşti, 1959 : *Glosar*, p. 157—187.

ca şi în greaca bizantină (Σκλάβοι, Σκλαυηνοί) şi reflectînd redarea lui *o* slav prin *a* latin [27], a suferit acelaşi tratament ca şi elementele moştenite în limba română din latină (lat. *clavis* > rom *cheie*) [28]. El reprezintă însuşi numele poporului nou venit în contact cu populaţia romanică şi greacă, şi este normal să fi fost împrumutat imediat.

2) *Măgură* şi *mătură* sînt două cuvinte care, pe lîngă alte particularităţi fonetice, analizate mai jos, prezintă trecerea lui *l* velar intervocalic la *r*, fenomen neîntîlnit în cuvintele de origine sud-slavă şi considerat drept una din transformările cele mai vechi ale latinei daco-moesice pe cale de a deveni română [29].

Măgură (şi *măgúră*) 'munte; movilă' arom. *măgúră*, *măγúlă* a fost trecut de unii cercetători printre elementele slave ale limbii române : cf. v.sl. могыла, provenit dintr-un mai vechi *măgūla* [30], care ar fi pătruns şi în alb. *magulë* [31]. Dar trecerea lui *ă* în *o* şi a lui *ū* în *y* a avut loc în slava comună cu mult timp înainte de contactul slavilor cu populaţia romanică daco-moesică, încă înainte de legea silabelor deschise [32], deşi acad. Vl. Gheorghiev încearcă să ne convingă de contrariul [33]. De aceea ni se pare mai justificată opinia cercetătorilor care trec acest cuvînt printre elementele autohtone ale limbii române, ce-şi găsesc corespondente (pe plan indo-european) în limbile slave [34].

Mătură, arom. *méturâ*, megl. *méturâ*, istr. *méturę* şi *métulę* (Cantemir, 171) , a fost explicat prin sl. com **metьla* [35], dar, cum forma română comună**metula* ar presupune sl. com.**metŭla* (>*metъla*), S. Puşcariu s-a gîndit la o contaminare cu lat. *betula* 'mesteacăn' [36], iar A. Vaillant şi E. Petrovici au admis chiar această formă slavă comună, din care ar proveni şi alb. *netullë* [37]. După părerea noastră, explicaţia prin slava comună este nesatisfăcătoare, cel puţin în stadiul cunoştinţelor actuale, *mătură* putînd fi considerat înrudit, ca fiind autohton, cu alb. *netullë* şi cu sl. com.**metьla* (bg., rus. *метла* etc.), deoarece sl. com. *ŭ*, *ĭ* trecuseră la *ъ*, *ь* (aici în poziţie neintensă) cu mult înaintea contactelor slavo-

[27] Acad. Vl. Gheorghiev şi alţi cercetători susţin că în epoca respectivă mai exista în slava comună tîrzie *ă* (*a* scurt) netrecut la *o* (*Вокалната система* ..., p. 5—12; *Праславянский вокализм* ..., p. 35 şi passim) : *slavěne*.

[28] Vezi, acum în urmă, întreaga discuţie şi bibliografia la E. Petrovici, *Le latin oriental possédait-il des éléments slaves?*, în RRL, XI, 1966, nr. 4, p. 313—316. Vezi şi Al. Rosetti, *Mélanges*..., p. 338 şi 348, nota 1; ILR, p. 286.

[29] Vezi Rosetti, ILR, p. 125—126; *Istoria limbii române*, vol. II, red. resp. prof. I. Coteanu, Bucureşti, 1969, p. 208 —209.

[30] Atragem atenţia că după trecerea lui *y* la *i* în limba bulgară (sfîrşitul sec. XI — începutul sec. XII), *mogila* a pătruns în limba română : *moghilă* (> *movilă*).

[31] Vl. Gheorghiev, *Вокалната система* ..., p. 8, 55.

[32] Vezi, de ex., S. B. Bernstein, *Gramatica comparată*...., p. 131—132, 160—161.

[33] *L'origine des termes roumains* **măgură** *et* **pîrîu**, în *Omagiu lui Al. Rosetti*, Bucureşti, 1965, p. 287—288. Deşi îl citează printre împrumuturile străvechi sud-slave ale limbii române, E. Petrovici (*Le latin*..., p. 319—320) se îndoieşte, totuşi, de această etimologie.

[34] Vezi, acum în urmă, Rosetti, ILR, p. 271; DLR, VI, 222—223; C. Poghirc, în *Ist. lb. rom.*, II, p. 345; I. I. Russu, *Elementele autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, Bucureşti, 1970, p. 177—178 (cu bibliografie); Al. Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, fasc. 1—7, La Laguna, 1958—1966, nr. 4996, are o poziţie ambiguă (vezi, totuşi, bibliogafia).

[35] Cihac, II, 190; Berneker, II, 41—42.

[36] În DR, IV, 2 (1924—1926), p. 1377, nota 1.

[37] E. Petrovici, *Le latin*..., p. 320; idem, *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei* ..., p. 13—14 (în nota 53, resp. 15, E. Petrovici se referă la o comunicare-orală a lui A. Vaillant).

române [38]. De aceea, I.I. Russu îl şi consideră „carpato-balcanic de origine indo-europeană, autohton, înrudit şi identic celui slav"[39].

3) *Sútă* (dr., arom., megl.) a fost considerat adesea un împrumut din sl. com. *sъto*, respectiv din forma arhaică **sŭto*, resp.**sŭtă*, ceea ce ar indica o epocă foarte veche a împrumutului, neconfirmată însă de alte împrumuturi sigure vechi sud-slave în limba română [40]. Dar au fost emise şi alte ipoteze, avîndu-se în vedere dificultăţile de ordin fonetic : din iranică [41] sau chiar traco-dacă (**suta*)[42]. Chiar dacă aceste ipoteze nu sînt acceptabile, din lipsă de material documentar, tot trebuie să luăm în consideraţie faptul că sl. com. *sъto* este socotit de unii cercetători ca fiind un împrumut vechi iranic (**sutəm*, cf. avest. *satəm*), ca şi în finlandeză (*sata*) şi în gotică (în Crimeea : *sada*) [43].

4) *Jupîn, stăpîn, stînă, stîncă, smîntînă* prezintă toate *în* provenit din *an* (prin stadiul intermediar *ăn*), considerat drept un fenomen vechi, petrecut în româna comună, anterior influenţei slave [44]. Dar în afară de această situaţie generală, să analizăm fiecare caz în parte, căci acest argument unic nu este suficient : teoretic, nimic nu ne împiedică să presupunem că primele elemente slave au pătruns în româna comună încă în timp ce se efectua trecerea lui *an* la *ăn* (>*în*).

Jupîn, mold. dial. *giupîn*, înv. (N. Trans., sec. XVII) *giupîr*, arom. *jupîn* 'om de rînd', reprezintă, în mod evident, un dublet vechi, popular, faţă de *jupan* din textele vechi româneşti, care este un împrumut din slavon. жоупанъ [45].

Dar etimologia acestuia nu este sigură pe teren slav, unii cercetători considerînd că poate proveni din avară sau dintr-o altă limbă turcică [46]. În acest caz, pentru *jupîn* (mai ales, avînd în vedere forma mai veche *giupîn, giupîr*, care nu se explică prin slavă : sl. *ž* nu dă v. rom. *ğ*), tre-

[38] Vezi, de ex., S. B. Bernstein, *Gramatica comparată...*, p. 161–164.

[39] *Elemente autohtone....*, p. 179–180 (cu bibliografie şi discuţie). Cioranescu, nr. 511, îl consideră „obscur" (vezi însă discuţia diverselor ipoteze).

[40] Vezi, cu unele rezerve de ordin fonetic, Al. Rosetti, ILR, 304–305 ; Mihăilă, *Împr.*, p. 211–212. Prof. I. Pătruţ admite însă, acum în urmă, etimologia slavă fără rezerve : *Originea rom.* **sută**, în CL, XIII, 1968, 1, p. 87–89. Istroromâna are *sto* din croată (S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, II, Bucureşti, 1926, p. 154).

[41] G. Meyer, *Albanische Studien*, IV, p. 47 ; vezi Cioranescu, nr. 8408. Posibilele împrumuturi iranice (toponimice) în traco-dacă şi română sînt enumerate la Rosetti, ILR, p. 234–238.

[42] C. Daicoviciu, *Însemnări despre daci. II*, în „Steaua", 1956, nr. 2, p. 120.

[43] Vezi S. B. Bernstein, *Gramatica comparată...*, p. 85 ; Vasmer, REW, III, p. 15–16.

[44] Vezi, acum în urmă, *Ist. lb. rom.*, II, p. 191.

[45] Istroromâna are numai *jupan* 'capul satului', din sîrbocroată (Cantemir, 169).

[46] Vezi discuţia, printre altele, la A. G. Preobrajenski, I, 237 ; Al. Rosetti, *Mélanges...*, p. 402–403, 413–414 ; idem, ILR, p. 338–339 ; Vasmer, REW, I, 432–433 (trad. rusă cu completări, de O. N. Trubaciov, vol. II, Moscova, 1967, p. 66) ; Kniezsa, I, 224–226 (*ispan*) ; Sadnik-Aitzetmüller, Hwb., nr. 1178, p. 170, 340 ; P. Skok, *Observations sur le famille linguistique* **župa**, în *Езиковедски изследвания в чест на акад. Ст. Младенов*, Sofia, 1957, p. 329–332 ; Machek, 598 ; Mihăilă, *Împr.*, p. 132–133 ; Cioranescu, nr. 4653 ; Fr. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Poskusni zvezek, Ljubljana, 1963, p. 28 ; E. Petrovici, *Le latin oriental...*, 316–317 ; Vl. Gheorghiev ş.a., BTR, 7, 559–560 (toate cu o bogată bibliografie).

buie să presupunem o altă origine, probabil avară (ζοαπάν, în inscripţia de la Sînnicolaul Mare — Banat) sau dintr-o altă limbă turcică : împrumutul ar fi pătruns, în acest caz, concomitent în limbile slave sudice, apusene (în Rusia veche e un slavonism vechi!) şi în română [47], în timp ce în maghiară *ispán* e un împrumut din sîrbocroată.

Stăpîn, megl. *stăpǫn*, *stăpăn* [48], are o etimologie şi mai puţin clară : dintre limbile slave nu-l cunoaşte decît bulgara, macedoneana şi sîrbocroata. În v.sl. nu e atestat : cele mai vechi atestări ale lui стопанъ, prezentate de Miklosich (Lex. 885), sînt din sec. al XIV-lea. Alb. *stopan* e un împrumut relativ recent din dialectele macedo-bulgare (pătruns şi în arom. *stópan*), în timp ce alb. dial. (gheg) *shtëpâ*, *shtëpani* 'idem' prezintă un fonetism arhaic, mai puţin explicabil prin slavă [49]. Or, faptul că nici o altă limbă slavă, în afara celor menţionate, nu cunoaşte acest cuvînt dă mai degrabă dreptate lui Kr. Sandfeld, care-l trece printre balcanismele cu etimologie neclară [50] : dintr-o limbă necunoscută (în care avea forma **stăpān-*) cuvîntul a pătruns într-o epocă mai veche în română şi în albaneză, iar după venirea slavilor în Peninsula Balcanică, şi în mediobulgară şi sîrbocroată [51] (din graiurile bulgaro-macedonene a pătruns apoi în alb. : *stopan*).

Stînă [52] este trecut doar prin ,,tradiţie'' — după Fr. Miklosich [53] şi Cihac (II, 361) — printre elementele de origine slavă ale limbii române, ca provenind din v.sl. станъ '(Heer-)Lager, tabără militară' (Sadnik-Aitzetmuller, Hwb. nr. 875, p. 124, 308) [54]. În realitate, acest cuvînt, care în limbile slave actuale are şi alte sensuri concrete, a dat în româneşte *stan*, var. *stană* 'parte a iiei de la brîu în sus ; bolovan de piatră (asemănătoare unei figuri umane stînd în picioare)', cf. bg. *стан* 'statură etc.' (v. DLRM, 795, Cioranescu, nr. 8130) [55].

[47] Aşa îl consideră, de pildă, S. Puşcariu, *Limba română*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 257, 285, 286 ; DA, II, II, 57—58 ; Vl. Drimba, în *Ist. lb. rom.*, II, p. 371 (probabil).

[48] Megl. *stópancă*, *stupáncă* sînt din bulgară (*стопáнка*).

[49] Al. Rosetti, *Mélanges*. . . ., p. 406—408. E. Petrovici (*Le latin oriental*. . ., p. 317—318) acceptă teza lui E. Çabej că alb. *shtëpâ* şi rom. *stăpîn* sînt împrumuturi arhaice din slavă (*Ältere Stufen des Albanischen im Lichte der Nachbarsprachen*, în ,,Zeitschrift für Balkanologie'', II, Wiesbaden, 1964, p. 15).

[50] *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930, p. 94. Vezi Mihăilă, *Împr.*, p. 135—136 ; Rosetti, ILR, p. 338—339 (citează critic părerea lui P. Skok, ZRPh, LIV, 463 şi urm., că *stăpîn* ar proveni din tracă : oricum, e semnificativă rezerva romanistului croat faţă de etimologia slavă) ; idem, *Sur quelques emprunts anciens du roumain au slave méridionale et au magyar*, Rsl, XVI, 1968, p. 20. Cioranescu, nr. 8133, îl consideră neclar (vezi diversele ipoteze) ; vezi, de asemenea, I. I. Russu, *Elemente autohtone*. . . ., p. 25, 32, 35, 36, 105, despre diverse încercări de a-l atribui substratului sau, oricum, fondului balcanic.

[51] Sl. sud. *stopanъ* se explică foarte bine din **stăpān-*, în timp ce rom. *stăpîn* nu se explică prin sl., căci acesta ar fi trebuit să dea **stopan* (cf. şi E. Petrovici, *Le latin oriental*. . ., p. 317).

[52] Arom. *stînă* e, probabil, un dacoromânism (Papahagi, 977).

[53] *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Viena, 1861, p, 46.

[54] Vezi, acum în urmă, Al. Rosetti, ILR, 338—339 (cu rezerve) ; idem, *Sur quelques emprunts*. . . ., p. 20 (mai amplu, în *Mélanges*. . . ., p. 408—411) ; E. Petrovici, *Le latin oriental*. . . ., p. 318—319 ; Cioranescu, nr. 8182 (care citează un sl. *stana* 'estacion', dar menţionează dificultăţile, precum şi celelalte soluţii propuse). Vezi etimologia sl. *stanъ* (rădăcina în verbul *stati*) la Sadnik-Aitzetmüller, *loc. cit.* ; Vasmer, REW, III, 3—4.

[55] Nu ştim pe ce se bazează E. Petrovici afirmînd că sl. **stana* este atestat în limbile slave meridionale, alături de *stanъ* ; chiar dacă ar exista, el ar fi dat în rom. *stană* (cf., într-adevăr, *stană*, variantă a lui *stan*).

Stînă, cuvînt specific păstoresc (domeniu în care românii n-au împrumutat cuvinte de la popoarele slave, ci dimpotrivă), este un cuvînt autohton în limba română (sau împrumutat dintr-o limbă indo-europeană neidentificată), rădăcina i.-e. fiind evidentă : **stā-*(cf. lat. *stō*, *stāre*, sl. com. *stati* etc.), ca și sufixul nazal : cf. avest : *stāna-* 'Stand, Stelle, Stall', v. ind. *sthānam*, n. 'Standort, Aufenthalt'. Într-adevăr, îl consideră autohton B. P. Hasdeu, Al. Philippide, G. Pascu, S. Pușcariu G. Giuglea, iar acum în urmă C. Poghirc [56].

Tot așa, *stíncă*, inv. *stincă*, este trecut — după Miklosich (*Die sl. El.*, p. 46) și Cihac (II, 360—361) — printre cuvintele de origine slavă, ca provenind din sl. *stěnьka* (v. sl. numai стѣна 'zid, perete'), ceea ce nu e posibil nici fonetic, nici semantic [57]. De aceea, deocamdată trebuie să-l trecem printre cuvintele cu etimologie necunoscută [58].

Smîntînă, istr. *smăntårę*, este considerat, de obicei, ca provenind fie din sl. **sъmętana*, cf. pol. dial. *śmiętana* (în acest caz, ar fi un derivat de la **sъ-mętati* 'baratter la beurre' [59]), considerat însă de Vasmer (REW, II, 672—673) ca avînd nazala secundară ; fie din sl.**sъmetana* (<* *sъ-metati* 'a strînge'')[60] : cf. bg. *сметáна*[61], sloven. *smétana*, rus., ucr., bielor. *сметáна*, slc., ceh. *smetana*, pol. *śmietana*, dial. și inv. *śmiotana* (Brückner, 533), cașub *smjotana*, sorab. inf. *śmetana* 'e. Kraut, Ulmaria pentapetala' (vezi Vasmer, *loc. cit.*).

Așadar, fie rom. *smîntînă* provine din v.sl. **sъmętana*, prin faza intermediară **smîntană* (al doilea *î* fiind rezultatul unei analogii fonetice), fie din v.sl. **sъmetana*, cu infix nazal neetimologic (ca în *ciste*>*cinste*, plus aceeași analogie fonetică, ceea ce e mai dificil), fie, în sfîrșit, are o origine necunoscută în limbile slave și în română. Într-adevăr, etimologia pe teren slav nu e complet elucidată (impresionează, mai ales, absența atestărilor vechi), iar explicația cuvîntului românesc pe această cale întîmpină unele dificultăți fonetice, după cum am văzut mai sus. Aceasta a constituit motivul pentru care unii cercetători (G. Giuglea, S. Pușcariu) au încercat să explice cuvîntul românesc prin latină, fără succes însă, alții (Al. Philippide) să-l considere autohton [62].

La dificultățile fonetice trebuie să adăugăm că românii n-au împrumutat de la slavi termeni păstorești (cf. mai sus, *stînă*) și că — deși în

[56] Vezi *Ist. lb. rom.*, II, p. 356.

[57] Rosetti, ILR, p. 339 ; idem, *Sur quelques emprunts*..., p. 20, cu rezerve : „A part les difficultés phonétiques, il faut dire que les sens ne coïncident pas" (vezi mai detaliat în *Mélanges*..., p. 412—413).

[58] Vezi S. Pușcariu, *Limba română*, I, p. 286 ; Cioranescu, nr. 8184 (îl consideră cu origine neclară, citînd diverse ipoteze).

[59] Machek, 458—459 ; E. Petrovici, *Le latin oriental*..., p. 319.

[60] Vezi Al. Rosetti, *Mélanges*..., p. 404—406 ; idem, ILR, 338—339 ; idem, *Sur quelques emprunts*...., p. 20 ; Mihăilă, *Împr.*, p. 61.

[61] Cuvîntul nu e atestat în v.sl. și nici Miklosich nu-l citează în *Lex.* din eventuale texte mai noi (doar la съметати, p. 934, reproduce cuvîntul *smetana* din limbile slave actuale și din română) ; nu-l are nici Sreznevski, în sîrbocroată nu există, iar dicționarul limbii macedonene nu-l citează.

[62] Vezi enumerarea acestor ipoteze la Cioranescu, nr. 7924 ; E. Petrovici, *Le latin oriental*..., p. 319. O altă ipoteză e citată de Machek, 459, după o comunicare scrisă a lui V. Šmilauer : „Lahovary, RIO, 3(1951), 191, má *smetana* za praevropské (je iber. *manteca*, téhož vyznamu, rum. *mantică* ; dokonce i dravid. *māntana*")."

limbile slave cuvîntul are o răspîndire aproape generală [63] — nu e deci imposibil ca acest cuvînt să aibă și în limbile slave, și în română o altă origine [64]. În cazul însă în care cuvîntul este într-adevăr de origine slavă, fonetismul lui nu este în mod necesar anterior secolului al IX-lea, cum pare a presupune E. Petrovici [65].

5) *Gard, baltă, daltă, scovardă.* Înainte de a discuta problemele etimologice pe care le pune fiecare din aceste cuvinte ce prezintă — sau par a prezenta — forme slave comune dinaintea metatezei lichidelor în limbile sud-slave și în grupul ceho-slovac, este necesar să precizăm că acest fenomen (trecerea grupurilor *or*, *ol*, *er*, *el*, între consoane, în *ra*, *la*, *rě*, *lě*, prin faza intermediară, cu vocala alungită, *ār*, *āl* [66], *ēr*, *ēl*) s-a petrecut în limbile slave sudice după așezarea purtătorilor lor în Peninsula Balcanică (sec. VI—VII), însă în tot cazul înaintea apariției primelor texte scrise, în a doua jumătate a sec. al IX-lea [67], fără însă ca acest fenomen să se fi petrecut cu consecvență în toate graiurile. Neefectuarea pe deplin consecventă a acestui fenomen (oglindită în unele copii din secolele al XII-lea și al XIII-lea ale scrierilor lui Ioan Exarhul : златарнгъ, малдичие etc.) a fost explicată de A. Lamprecht, pe bună dreptate, prin teoria ariilor laterale, în care un anumit fenomen fonetic poate să nu fie dus pînă la capăt [68]. Așadar, teoretic vorbind, nimic nu se opune ca aceste cuvinte să fie considerate împrumuturi vechi sud-slave, nu în mod obligatoriu însă anterioare secolului al IX-lea.

Cu toate acestea, pentru primele două s-a exprimat părerea că ar putea fi autohtone în limba română. Cuvîntului dr., megl. *gard*, arom. *gárdu* [69] îi corespunde nu numai v. sl. градъ (înainte de metateză, **gardъ*), ci și alb. *gardh*, care nu se explică satisfăcător prin slava veche (lui *d* slav îi corespunde alb. *d*, nu *dh*) [70] ; așadar, cuvîntul ar putea fi autohton (tracodac), înrudit, pe plan indo-european, nu numai cu sl. **gordъ*/ **gardъ*, ci și cu lit. *gar̃das*, got. *garþs* etc. [71]. Această concluzie ,,negativă'' ne este sugerată și de faptul că alte cuvinte românești provenite din derivate ale v.sl. градъ prezintă metateza lichidelor : *grajd*, *grădină* [72]. Mai inte-

[63] În unele dicționare etimologice slave (de ex., Machek) se afirmă că germ. *Schmant* 'smîntînă' e de origine slavă, ceea ce nu se confirmă nici prin geografia cuvîntului, nici prin etimologie (vezi Fr. Kluge — W. Mitzka, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ed. 20, Berlin, 1967, p. 661—662 ; Vasmer, *loc. cit.*).

[64] Etimologia slavă a lui *smîntînă*, ca și a cuvintelor *jupîn*, *stăpîn*, *stînă*, *măgură*, *mătură*, este pusă sub semnul îndoielii și de Gh. Bolocan, în *Ist. lb. rom.*, II, p. 374.

[65] *Le latin oriental....*, p. 319, cf. și p. 320—321.

[66] Vezi, acum în urmă, S. B. Bernstein, *Gramatica comparată....*, p. 196—199. Vl. Gheorghiev (*Вокалната система....*, p. 57—60) presupune chiar că acesta era vocalismul slavei comune pînă în sec. VIII și prima jumătate a sec. IX.

[67] Vezi, de ex., K. Mircev, *Историческа граматика...*, p. 137—139.

[68] *Несколько замечаний о развитии фонетической системы праславянского языка*, în ,,Sborník prací filosofické fakulty Brnénské university'', r. V, Brno, 1956, p. 21 ; vezi S.B. Bernstein, *Gramatica comparată....*, p. 204.

[69] Istroromâna are numai *grad'* oraș', din sîrbocroată (Pușcariu, III, 311 ; Cantemir, 167).

[70] Vezi discuția, acum în urmă, la Al. Rosetti, ILR, p. 342—343, 613—615.

[71] Vezi, de ex., Berneker, I, 230—231 ; Vasmer, REW, I, 297 (ed. rusă, I, 443) ; Gheorghiev ș.a., BER, 271. C. Poghirc (*Ist. lb. rom.*, II, p. 341) și I. I. Russu (*Elemente autohtone ....*, p. 159—161) îl consideră autohton.

[72] Vezi Mihăilă, *Împr.*, p. 38, nota 1 ; I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. 2, București, 1967, p. 204. *Gárdină* e considerat autohton (Poghirc, *loc. cit.* ; I. I. Russu, *Elem. autoht.*, p. 161—163).

resantă e situaţia verbului dr. *a grădí* (rar), *a îngrădí* (*a în-grădi*), explicat, pe bună dreptate, din v.sl. градити, respectiv cu prefixul rom. *în-* [73], dar legat, în mintea vorbitorilor, de *gard*. Cum nu există o variantă * *a îngărdi* [74], derivată de la *gard*, această pereche ar fi un exemplu interesant de apropiere între două cuvinte româneşti de origine traco-dacă şi slavă.

La fel, pentru dr., arom., megl. *báltă*, istr. *bâtę*, alături de ipoteza originii slave, s-a presupus că ar putea fi autohton (traco-dac), cuvîntul regăsindu-se în alb. *baltë* şi gr. biz. βάλτα[75] (cf. lit. *báltas* 'alb' etc.) [76]. Un argument suplimentar în sprijinul etimologiei autohtone l-ar putea constitui numărul relativ mare de derivate vechi populare ale acestui cuvînt : *băltoácă*, *băltói*, *băltíş*, *a bălţí*, *băltăréţ* etc. [77].

Etimologia slavă a lui *dáltă* este însă în afară de orice îndoială : cuvîntul e împrumutat din v.sl. **dalto* (fără metateză ; cf. bg. *длáто*, alături de *длетó*, *длятo* ; provine din sl. com. **dolto* <**dolbto*, cf. rus. *долбить*), în condiţiile precizate mai sus [78].

La fel, *scovárdă* este sigur de origine veche slavă : **skovarda* (<**skovorda*, cf. v. sl. şi mbg. сковрада 'tigaie'), fiind împrumutat fără efectuarea metatezei [79].

Aşadar, din cele patru cuvinte, numai două sînt sigur de origine slavă, dar nu în mod obligatoriu mai vechi decît secolul al IX-lea.

6) *Altíţă* a fost considerat de A. Vaillant ca provenind din v.sl. **altica*, fără metateză (cf. scr. *làtica*), reprezentat şi în bg. dial. *алтúца* 'morceau d'étoffe rapportée' [80], care este fie un arhaism [81], fie un împrumut din limba română (dacă se întîlneşte în nordul Bulgariei). Explicaţia ar fi fost satisfăcătoare, dacă prototipul slav comun reconstituit mai sus ar fi fost sigur [82]. Or cuvîntul de bază este dat de Berneker (I, 693) ca fiind *lata*, fi nu **olta* (respectiv, potrivit reconstrucţiei lui A. Vaillant, **alta*) [83], fără corespondente clare în alte limbi indo-europene : într-adevăr, pol. *lata*, ceh. *lata* indică mai degrabă sl. com. *lata*.

[73] Vezi Cihac, II, 115 ; DA, II, 691—692 (*a grădi*, la G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, Bucureşti, 1885, p. 282b) ; DLRM, 419 ; Cioranescu, nr. 4419. Cf. şi *dez-grădi*. În istroromână a fost înregistrat *gradi* 'a îngrădi' (Cantemir, 167), dar acesta e mai nou, din sîrbocroată.

[74] În megl. apare însă *angărdés* 'îngrădesc'.

[75] Vezi, de ex., Rosetti, ILR, *loc. cit.* (posibil) ; Vl. Gheorghiev, *Въпроси на българската етимология....*, Sofia, 1958, p. 38 ; Cioranescu, nr. 652 ; I. I. Russu, *Limba tracodacilor*, ed. 2, p. 204 ; idem, *Elem. autoht.*, p. 136—137 ; C. Poghirc, în *Ist. lb. rom.*, II, p. 328.

[76] Vezi, de ex., Berneker, I, 70 ; Vasmer, REW, I, 104 (ed. rusă, I, 190) ; DA, I, I, 464.

[77] Există însă şi *băltină*, surprinzător de apropiat de medio-bulg. nemetatezat бал'тина, care poate fi explicat fie ca provenind din acesta, fie ca derivat românesc cu sufixul *-ină* (cf. DA, I, I, 468). La aromânii grămosteni (Albania) a fost înregistrat *blată* (evident, din dialectele macedo-bulgare), alături de *baltă*, furnizat de mai multe surse (Papahagi, 191, 213).

[78] Vezi Berneker, I, 208 ; Vasmer, REW, I, 359, 360 ; Gheorghiev ş.a., BER, 399—400 ; Rosetti, ILR, 343 (e posibilă şi o metateză a grupului *dl-* în limba română, cf. *Mél.*, p. 52) ; Mihăilă, *Împr.*, p. 46.

[79] Vezi *Împr.*, p. 60, 242.

[80] A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, t. I, Lyon-Paris, 1950, p. 162.

[81] Cum presupune Vl. Gheorghiev *Най-старите славянски имена на Балкански полуостров...*, în „Български език", VIII, 1958, nr. 4—5, p. 323. În BER, 9, se spune doar : *алтúца*, v. *латúца* (fascicula respectivă n-a apărut încă), fără a se preciza unde e răspîndit.

[82] Cum am acceptat în *Împr.*, p. 65.

[83] Vezi S. B. Bernstein, *Gramatica comparată ...*, p. 44 (cf. nota noastră nr. 4, la p. 293). Cf. Vasmer., REW, II, 17—18 :*лата II*.

Prin urmare, deşi originea slavă a acestui cuvînt este destul de sigură (cf. şi suf. *-iţă*), totuşi nu e clar dacă reprezintă o formă arhaică, fără metateză sud-slavă, sau o formă cu metateză secundară în limba română [84]. Oricum, nici acest cuvînt nu este în mod necesar anterior secolului al IX-lea, în virtutea aceleiaşi explicaţii formulate de A. Lamprecht şi susţinute de S.B. Bernstein, care se referă şi la grupul *or* aflat la începutul cuvîntului, înaintea unei consoane.

7) În sfîrşit, ultimul cuvînt cu aspect arhaic este *mocirlă*, împrumutat din sl. **močidlo*, formă păstrată în limbile slave apusene (slc. *močidlo*, pol. *moczydło* etc.), dar cu grupul *dl* simplificat în primele secole ale erei noastre în dialectul slav comun răsăritean, din care provin limbile slave sudice şi răsăritene [85]. Cu toate acestea, *dl* se mai păstrează dialectal în limba slovenă, ceea ce reprezintă o isoglosă de trecere spre limbile slave apusene ; un fenomen similar poate fi presupus pentru graiul slavilor asimilaţi în Dacia, care, deşi sudic în esenţă (mai precis, slavo-bulgar), putea face trecerea, ca şi cel din Pannonia, spre domeniul slav apusean, respectiv spre limba strămoşilor slovacilor [86].

În concluzie, singurul cuvînt de origine slavă pătruns în latina tîrzie (atestat începînd cu sec. VI—VII) şi moştenit de limba română este însuşi numele slavilor sudici răsăriteni : *slověne*>lat. *sclavini*, *sclavi*>rom. *şchei*, sg. *şchiau*. În ceea ce priveşte restul cuvintelor analizate mai sus, unele sînt, mai degrabă, autohtone sau, în tot cazul, nu au o origine slavă sigură : *măgură*, *mătură*, *sută*, *jupîn* (nu şi *jupan*, care e un slavonism) ; *stăpîn*, *stînă*, *stîncă*, *gard*, *baltă*. ,,On ne peut pas cependent nier la possibilité qu'elles [cuvintele *jupîn*, *stăpîn*, *stînă*, *smîntînă*, *măgură*, *mătură*] soient — excepté *şchiau* — d'origine non slave, peut-être autochtone — conchidea, în urma analizei sale, regretatul acad. E. Petrovici —. Dans ce cas les ressemblances que l'on constate entre les formes roumaines et slaves s'expliquent par un pur hasard [în tot cazul nu ! — *n.n.*] ou par leur origine indo-européenne commune'' [87]. În sfîrşit, cîteva — *smîntînă*, *daltă*, *scovardă*, *altiţă*, *mocirlă* — sînt sud-slave, dar cu un fonetism nu în mod obligatoriu anterior secolului al IX-lea, deşi, teoretic, faptul e posibil. Faţă însă de numărul mare al cuvintelor vechi slave pătrunse în limba română cu trăsături fonetice databile, în linii mari, în secolele al IX-lea — al XI-lea (parţial şi al XII-lea), acestea sînt prea puţine pentru a putea fi separate într-o categorie aparte, mai veche. Aşadar, putem fi de acord cu prof. V. Kiparsky, unul din specialiştii cei mai autorizaţi în cronologia raporturilor slavo-eteroglote, care conchide : ,,La liste des éléments slaves du roumain ne contient aucun emprunt nécessairement antérieur au IXe siècle'' [88].

[84] Vezi Bernstein, *loc. cit.* În Banat, există forma *lătiţă*, împrumutată din sîrbocroată.

[85] Vezi Bernstein, *op. cit.*, p. 61—64,192.

[86] Vezi articolul nostru *Date noi în etimologia slavo-română*, în SCL, XIII, 1962, 3, p. 385—386. Grupul *-dl-* a trecut în *-rl-* ca în *povidlă*>*povirlă*. În arom. a fost înregistrat *mučirlă*, alături de *mučeálă*, *mucěáră* etc. (Papahagi, 707).

[87] *Le latin oriental...*, p. 320—321.

[88] În ,,Neuphilologische Mitteilungen'', XLV, Helsinki, 1944, p. 43 (cf. Al. Rosetti, ILR, p. 289). Această poziţie este adoptată şi de prof. I. Coteanu, Gh. Bolocan şi col., în *Ist. lb. rom.*, II, p. 15, 372—374. În esenţă, tot sec. IX ca început al pătrunderii elementelor vechi slave a fost propus de prof. I. Pătruţ : *Referitor la cronologia elementelor de origine sud-slavă ale limbii române. În legătură cu sl.* o *şi* ǫ, CL, XII, 1967, 1, p. 21—27. Cf. şi articolele sale *Отноcu*

Rămîne deci să considerăm că cel mai vechi strat de împrumuturi sud-slave în limba română prezintă trăsături fonetice aparţinînd secolelor IX–XI, respectiv, pentru unele cuvinte, începutului secolului al XII-lea, adică epocii în care, în urma bilingvismului slavo-român, slavii „dacici" au fost asimilaţi pe teritoriul de la nordul Dunării [89].

Aprilie 1971

Facultatea de limbi slave,
Bucureşti, Str. Pitar Moş 7

Резюме

Определение источника и периода проникновения различных славянских заимствований в румынский язык проводится на основе ряда критериев, дополняющих друг друга: *фонетического*, *словообразовательного*, *семантически-ономасиологического*, *культурно-исторического* и *географического*. Таким образом, выделяются, с одной стороны, славяно-болгарские заимствования, а с другой — сербские, украинские, польские и русские. Первые, как более многочисленные, разделяются на народные и культурные (*книжнославянские*). Народные же, в свою очередь, разделяются на две неравные группы: *первая*, наиболее многочисленная — это *старославянские* (*древнеболгарские*, имеющие фонетические черты IX—XI вв., частично и XII в.), проникшие в результате ассимиляции румынами в XI—XII вв. тех южных славян, которые остановились на территории Дакии в VI—VII вв. (большинство из них перешли Дунай и в результате ассимиляции протоболгар образовали болгарскую народность); они распространены на всей или почти на всей дакорумынской территории; *вторая группа* — это новоболгарские слова, проникшие после XII в. и распространенные только на юге Румынии.

Что касается *нижней границы* проникновения *старославянских заимствований* в румынский язык, теоретически мы должны допустить VI—VII вв., т.е. начало славяно-румынских контактов. Но эти слова проникли в большом количестве в период ассимиляции славян, то есть около X—XII вв.; их произношение могло, между прочим, „обновляться" до определенного момента, как показали в свое время покойный акад. Э. Петрович и акад. А. Росетти.

Поэтому во второй части статьи мы подвергли анализу ряд слов, относимых к числу древних и имеющих, по мнению ряда авторов, фонетические черты, характерные для VI—VIII вв., и пришли к следующим выводам: 1) единственное слово с неоспоримой славянской этимологией, проникшее в позднюю латынь и унаследованное

тельно древности славянского влияния на румынский язык („Romanoslavica" XVI, 1968, p. 23–29) şi *Primele relaţii slavo-romano-greceşti şi durata limbii slave comune* („Romanoslavica", XVII, 1969, p. 21–30), în care, admiţînd teza lui E. Petrovici – ce decurge din teoria lui Vl. Gheorghiev privind vocalismul slav – despre elementele slave în latina balcanică, datează primele împrumuturi slave în română în secolele X–XI. Pe alte criterii, nu întru totul justificate, I. Bărbulescu propusese şi el secolul X (*Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi*, Bucureşti, 1929 ; vezi critica la A. Rosetti, *Mélanges*. . ., p. 301–308).

[89] O expunere sistematică, cu bibliografia fundamentală, a trăsăturilor fonetice ale elementelor vechi slave ale limbii române se găseşte la Al. Rosetti, ILR, p. 331–346. Completări preţioase, mai ales referitoare la aspectul fonetic al toponimicelor, la substituţia fonetică şi adaptarea morfologică se găsesc într-o serie de studii şi articole ale lui E. Petrovici (vezi *E. Petrovici*, RRL, XIII, 1968, nr. 6, p. 553–566). Acest fapt, precum şi existenţa în limba română a traducerii cărţii profesorului S. B. Bernstein, *Gramatica comparată*. . ., consacrată în special foneticii, ne dispensează deocamdată să reluăm chestiunea în mod detaliat, urmînd s-o facem cu alt prilej. Cf. şi *Împr.*, p. 9–10.

румынским языком, — это само название славян — словѣне > лат. *slavi* > рум *șchei* ед. ч. *șchiau*; 2) слова *măgură* ,,гора, холм'', *mătură* ,,метла'', *sută* ,,сто'' *jupîn* ,,боярин, пан'', *stăpîn* ,,хозяин'', *stînă* ,,овчарня'', *stîncă* ,,скала'', *gard* ,,забор, изгородь'', *baltă* ,,пруд, болото, лужа'' являются вероятно автохтонными, фрако-дакийскими (в отношении некоторых из них см. работы И. И. Руссу, Ч. Погирка и др.), родственными ряду славянских слов, или проникшими из других неизвестных языков; 3) наконец, слова *smîntînă* ,,сметана, сливки'', *daltă* ,,долото'', *scovardă* ,,род пирожного'', *altiță* ,,вышивка на крестьянских женских рубашках'', mocirlă ,,болото, лужа'' являются славянскими заимствованиями, но их фонетические черты не древнее IX в., хотя теоретически это возможно. Однако, по сравнению с многочисленными старославянскими заимствованиями, имеющими фонетические черты IX—XI вв. (и даже XII в.), эти слова столь немногочисленны, что нет смысла их выделять в особую, древнейшую группу, на что обратил внимание еще в 1944 г. проф. В. Кипарский.

MARIA ILIESCU

CONCORDANȚE ÎNTRE LIMBA ROMÂNĂ ȘI DIALECTELE RETOROMANE

Trecere în revistă a trăsăturilor comune, mai importante, din domeniul foneticii și al morfologiei.

1. În preocuparea lor de a stabili locul limbii române între limbile romanice, mai mulți cercetători au analizat diferite aspecte ale românei în ansamblul Romaniei și au relevat trăsături comune cu alte limbi romanice, în special cu spaniola, cu italiana și cu franceza, mai rar cu portugheza.

Și dialectele retoromane, deși mai puțin cunoscute, fără limbă literară comună, cu multe diversificări, au format obiectul unor paralele cu româna, dar fără să se consacre acestei probleme articole speciale. (Studii de ansamblu lipsesc chiar și pentru comparația cu limbile mai cunoscute.)

Amintim în primul rînd paginile privitoare la unele concordanțe, mai ales lexicale, care se găsesc în cartea fundamentală a lui Ovid Densusianu [1] și apropierile făcute de acad. A. Rosetti în cîteva articole [2] și în *Istoria limbii române.*

De concordanțele dintre română și friulană s-a ocupat acum aproape 130 de ani, într-o lucrare de tinerețe, ulterior renegată, chiar întemeietorul lingvisticii retoromane Ascoli [3], atunci în vîrstă de 16 ani. V. A. Urechea s-a ocupat de aceeași temă în discursul său de recepție la Academia Română.

Unele fenomene lingvistice asemănătoare între română și retoromana centrală au fost cercetate de Dumitru Copceag [4] și de lingvistul belgian Louis Mourin [5].

În sfîrșit, concordanțe între română și retoromana occidentală au fost semnalate de lingvistul elvețian H. Schmid [6] și, recent, de cunoscuta romanistă M. A. Borodina [7].

[1] *Histoire de la langue roumaine*, București, 1929, passim, în special p. 230—231.

[2] Cf. *Remarques sur la morphologie historique et sur le vocabulaire d'origine latine en roumain*, în „Orbis", XIV, 1964,1, p. 276—280.

[3] *Il friulano e la sua affinità colla lingua valacca*, Udine, 1846.

[4] *Funcțiunea morfonematică a palatalizării finalelor în idiomele romanice*, în SCL, XIII, 1962, 1, p. 59—66.

[5] *La disparition dés formes différenciées du subjonctif présent roumain*, în *Omagiu lui A. Rosetti*, București, 1965, p. 593—599.

[6] H. Schmid, *Zur Geschichte der rätoromanischen Deklination*, în VRom 12, 1951, p. 78.

[7] *Литературный язык Швеицарий*, Leningrad, 1970, p. 185.

În ultimii ani am avut şi noi prilejul să atragem atenţia, în cîteva articole [8] şi în comentariile care însoţesc textele retoromane din *Crestomaţia romanică* [9], asupra unor asemănări dintre română şi cele 3 grupuri de dialecte retoromane.

În cele ce urmează ne propunem să facem o scurtă trecere în revistă a trăsăturilor comune, mai importante, din domeniul foneticii şi al morfologiei. Unele dintre acestea au fost amintite în lucrările autorilor mai sus citaţi, altele sînt încă nesemnalate.

Distingem în primul rînd concordanţele care sînt comune exclusiv unuia sau mai multor dialecte retoromane şi românei (2.1) şi cele care, fără să fie panromanice, mai sînt proprii altor (cel mult două) idiomuri romanice (2.2). Sînt incluse atît asemănările de structură cu realizări diferite, cît şi asemănările formale.

2. În cadrul fiecărui grup se găsesc trăsături conservatoare şi inovatoare, înţelegîndu-se prin acestea din urmă trăsăturile care prezintă o evoluţie comună faţă de latină [10].

2.1. Drept *trăsătură conservatoare* care caracterizează numai retoromana, şi anume o parte din retoromana occidentală, şi româna poate fi considerată păstrarea unui caz oblic sintetic la unele pronume şi la articolul în dativ la declinarea articulată [11] în vechea sursilvană : *par lgi terra pieva dar* ,,pentru a da pămîntului ploaie''. *Lgi terra* este dativul substantivului *la terra.* În surmirana de azi : *ži kwil li mam* [12] ,,spune aceasta mamei''. În dialectul din Bravuogn[13] : *li fel* ,,fiului''.

Formele acestea, în special cele de masculin, corespund declinării numelor proprii din dacoromâna de azi (*lu/lui Ion*) şi provin dintr-un tip comun latin *illi/illaei femina, illi/illui/ illo amico* [14] în care se mai păstrase încă declinarea sintetică pronominală a cazurilor oblice în timp ce substantivele luaseră forma cazului prepoziţional. În romanşă ca şi în română s-a simţit la un moment dat nevoia să se întărească cazul oblic prin prepunerea lui *ad.* Se ştie că în evoluţia ambelor idiomuri, ca şi în a altora, genitivul şi dativul s-au contopit într-un singur caz, dativul adnominal [15], ce îndeplinea atît funcţia de atribut posesival cît şi cea de complement indirect. Ulterior în romanşă şi în dacoromână s-a simţit nevoia rediferenţierii celor două cazuri : în romanşă s-a adoptat *de* pentru genitiv,

[8] *Du latin au roumain,* în RRL, X, 1965, p. 91—100 ; *Encore une fois sur la place de la langue roumaine parmi les langues romanes,* în ,,Philologica Pragensia'', IX, 1966, p. 129—138 ; *Ressemblances et dissemblances entre les langues romanes du point de vue de la morphosyntaxe verbale,* în RLiR 33, 1969, p. 113—132 ; *Il friulano e la sua individualità. Il friulano e il romeno,* în *Atti del Congresso Internazionale di Linguistica e Tradizioni Popolari,* Udine, 1969, p. 133—138.

[9] Bucureşti, vol. I, 1962 ; vol. II, 1965 ; vol. III, 1968.

[10] Pentru a simplifica expunerea, în cele ce urmează se foloseşte termenul romanşă pentru dialectele retoromane occidentale şi termenul ladină pentru cele din nordul Italiei, vorbite în jurul masivului Sella, ilustrat aici de dialectul din Val Gardena.

[11] Cf. H. Schmid, *op. cit.*, p. 76.

[12] Mena Grisch, *Die Mundart von Surmeir*, Bern, 1939, p. 182 şi 219.

[13] M. Lutta, *Die Mundart von Bergün*, Halle, 1923, p. 325.

[14] Maria Iliescu şi Liliana Macarie, *Aspects de l'évolution syntaxique du génitif et du datif en latin tardif,* în RRL 9, 1964, 4, p. 142—143.

[15] Pentru această problemă vezi Meyer-Lübke, *Rumänisch und Romanisch,* Bucureşti, 1930, p. 10, Ion Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână,* Bucureşti, 1970, p. 53 şi urm., Iliescu-Macarie, *op. cit.*

iar *ad* a fost păstrat pentru marcarea dativului. În dacoromână, pe de o parte *ad* începe să fie folosit numai pentru marcarea genitivului (*al omului*), pe de altă parte în limba populară, prin întărirea lui *ad* cu *illac*, ia naștere dativul analitic format cu ajutorul prepoziției *la* (*a da apă la vite*)[16].

În schimb, aromâna a păstrat pînă azi la declinarea numelor de persoane genitivul nediferențiat de dativ : *ad* + *illo*[17] (*ad* + *illu*) > v. arom. *alu̧* > arom. *al* pentru masculine și *ad* + *illae* > v. arom. *ale* >arom. *ali*[18] pentru feminine[19]. Exemple ca *agli marid*[20] „soțului" (Bifrun I Cor. 7—3), din vechea engadineză corespund lui *alu papu* din vechea aromână.

La pronume, în romanșă, aceste forme întărite de dativ s-au păstrat și azi : engad. *ad üni* „a unui", *ad otri* „a altui", *a quaisti* „a acestui" ; sursilv. *a quelgi* „a acestui".

Fazele evoluției pentru ambele idiomuri pot fi reconstituite în modul următor (la masculin) :

F a z a I

Română și romanșă

Gen. Dat. *illo* (respectiv *illi*) *amico* (sau *amicu*)

F a z a II

Română și romanșă

Gen. Dat. *ad illo* (respectiv *illi*) *amico* (sau *amicu*)

F a z a III

Română		Romanșă
Aromână (nume de persoane)	Dacoromână	
Gen. Dat. *ad illo amico*	Dat. pop. *ad* + *illac amico*	Gen. *de illo amico* Dat. *ad illi amico*

[16] Cf. Iliescu-Macarie, *op. cit.*, p. 444.

[17] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 124.

[18] *Ibidem*, p. 115.

[19] Lăsăm la o parte declinarea numelor proprii din româna actuală (gen. *a lu*(*i*), dat. $\overline{lu}$), deoarece originea articolelor proclitice a fost explicată în diferite feluri (cf. I. Coteanu, *op. cit.*, p. 123 și urm.).

[20] După A. Velleman, *Grammatica teoretica, practica ed istorica dalla Lingua Ladina d'Engiadin'Ota*, Zürig, 1915, p. 127.

Relevarea acestei trăsături comune româno-retoromane are consecinţe importante pentru poziţia ambelor idiomuri în cadrul Romaniei deoarece, după cum multă vreme s-a vorbit de originea balcanică a contopirii genitivului şi dativului românesc formele sintetice romanşe au fost puse pe seama influenţei germanice [21].

Dacă ţinem seama că sursilvana are comun cu vechea gallo-romanică păstrarea acuzativului diferit de nominativ (vestigii se găsesc şi azi la numele predicative : *il bab ei buns* faţă de *il bun bab*), se constată că acest idiom are trăsături comune atît cu aşa-numita Romanie de vest, cît şi cu Romania de est. Cît despre română, nu e prima dată că se constată, că în ce priveşte declinarea, ea merge în mai multe privinţe cu Romania de vest decît s-a crezut în general.

2.2. *Trăsături inovatoare*

2.2.1. A doua trăsătură care uneşte numai româna şi un dialect retoroman, şi anume friulana, este o inovaţie din domeniul foneticii. E vorba de tratamentul lui *ẹ́* latin urmat de o nazală. În ambele idiomuri *e* în această poziţie se închide, de obicei, la *i* : lat. *tempus*, rom. *timp*, friul. *timp*, spre deosebire de engad. *temp*, sursilv. *temps*, gard. *temp* ; lat. *fervente*, rom. *fierbinte*, friul. *fierbint*.

2.2.2. Friulana şi româna mai au identic şi tratamentul lui $l+\hat{i}$ secundar, grup care de cele mai multe ori devine *i* ca şi $l+\bar{i}$ de la plural despre care va fi vorba mai departe : lat. *lepus*, rom. *iepure*, friul. *ieur*, spre deosebire de gard. *liever*, engad. *leivra*, sursilv. *lieur*.

2.2.3. O altă concordanţă între retoromană şi română este o inovaţie de natură tipologică.

Romanşa, ladina şi româna au atît la conj. a IV-a cît şi la conj. I un grup de verbe cu un infix. În timp ce în engadineză şi sursilvană este vorba la ambele conjugări de sufixul, mai bine zis infixul *-isc*/*-esc*-(extins de la conj. a IV-a la conj. I), ladina şi româna dispun de două sufixe deosebite, specializate pe conjugări, care se introduc la aceleaşi timpuri şi la aceleaşi persoane, adică la prezentul indicativ şi conjunctiv la toate persoanele în afară de a 4-a şi a 5-a şi la persoana a 2-a a imperativului. Sufixul are aceeaşi origine la conj. IV (*-esc*/*-isc* transmis tuturor limbilor romanice), el diferă însă la conj. I : rom. *-ez*<*-izare*, lad. *-e*<*-icare*. Sufixul de conj. I prezintă alternanţe vocalice, tipologic identice în ambele idiomuri : pers. 1. 2 ≠ pers. 3, 6 : rom. : 1. 2 **e** ≠ 3, 6 **ea** ; lad. : 1. 2 **ei** ≠ 3, 6 **e**

lucr-*ez*-Ø	ciacul-*ei*-e
lucr-*ez*-i	ciacul-*ei*-es
lucr-*eaz*-ă	ciacul-*e*-a
lucr-Ø-ăm	ciacul-Ø-on
lucr-Ø-aţi	ciacul-Ø-eis
lucr-*eaz*-ă	ciacul-*e*-a

2.3. Dintre trăsăturile pe care româna şi retoromana le au în comun cu alte idiomuri romanice amintim :

2.3.1. *Trăsături conservatoare* :

2.3.1.1. Păstrarea diftongului *au* accentuat se găseşte în afară de română şi retoromană (cu excepţia engadinezei) şi în v. prov. (azi numai

[21] H. Schmid, *op.cit.*, p. 81.

în gasconă) și în sudul Italiei : lat. *taur* ; rom. *taur*, fr. *taur*, gard. *taur*, sursilv. *taur*, sic. cal. *tauru*, dar engad. *tor*. În toate idiomurile *au* se păstrează în unele cuvinte dar se monoftonghează în altele. E posibil ca în cuvintele cu monoftongare aceasta să provină încă din latină, cum e cazul evident la cuvîntul *cauda*. Lat. *gaudere* : friul. *gioldi* ; lat. *auca* : gard. *aucie*, sursilv. *auca*, dar friul. *ocie* ; lat. *cauda* : rom. *coadă* (<*coda*), friul. *code*.

2.3.1.2. Româna, sarda și, dintre dialectele retoromane, friulana, engadineza și sursilvana păstrează diferența dintre lat. *i̯* și lat. *g*+ *i*, *g*+*e*[22] :

	Rom.	Sardă	Friul.	Engad.	Surs.
1 g + i, e	[dʒ]	[g]	[dʒ]	[tʃ]	[ʃ]
2 i̯	[ʒ]	[dʒ]	[i̯]	[dʒ]	[dʒ]

Exemple : Rom genere >ginere
iocu >joc
Sardă generu >gheneru
iuncu >ǵunku
Friul. generu >ginar
[ad]iudare >iuda
Engad. generu >dschender
iugu >giuf
Surs. gelare >schelar
iocu >giug

În friulană, la unele dialecte inovatoare *g*+*i*, *e*> [z], iar *i̯* trece uneori la [dʒ] care poate deveni [z] : *generu* >*zinar* ; *iocu* >*zuc*.

Româna e mai aproape de retoromană decît de sardă avînd în vedere că aceasta din urmă păstrează distincția prin conservarea lui [*g*], în timp ce în retoromană și română distincția se păstrează deși ambele sunete evoluează.

2.3.1.3. Tot printre concordanțele conservatoare se numără păstrarea distincției între dativul și acuzativul pronumelor personale accentuate. Copărtași la această trăsătură sînt, pe lîngă română și retoromană, sarda și unele dialecte provensale.

	Rom.	Sarda Log.	Friul.	Gard.	Eng. v.	Surs. v.	Prov.
N	tu	tu(e)	tu	tu	tü	ti	
D	ție	a ttie	a ti	a ti	a ti (*azi* a te)	a tij (*azi* a tei)	ti
A	pe tine	te	te	te	te	tei	tu

2.3.1.4. Din domeniul morfologiei mai amintim asemănarea frapantă dintre viitorul analitic românesc și cel sursilvan, în special a celui vechi aursilvan, și el format cu ajutorul auxiliarului *volere*. Același tip de viitor

[22] H. Lausberg, *Lingüística romanica*, vol. I, Madrid, 1965, p. 327–328.

se întîlneşte şi în dalmată, franco-provensală şi în dialectele italiene de sud. Detalii am avut ocazia să dăm într-o contribuţie anterioară [23].

2.3.2. *Trăsături inovatoare*

2.3.2.1. Menţionăm în treacăt şi palatalizarea consoanelor finale datorată lui *i* marcă a pluralului, şi crearea în acest fel a unei opoziţii sg. consoană dură/pl. consoană palatalizată în română, friulană, ladină şi unele dialecte italiene centrale şi în special de nord. Problema a fost dezbătută mai amplu în cîteva articole semnate de D. Copceag şi de noi, amintite mai sus. Ne mulţumim să atragem atenţia asupra diferenţei de randament între română, unde acesta este procedeul obişnuit de formare a pluralului masculin, şi celelalte idiomuri amintite, unde e vorba de vestigii ale unui mai vechi plural în *-i*, azi înlocuit de *-s*. Doar un exemplu cu palatalizarea lui *-l* final > *-i* care reprezintă categoria cea mai vie în dialectele retoromane : lat. *caballi*, rom. *cai*, friul. *ciavai*, lad. *ciavei*, v. toscană *cavai*, de la singularele rom. *cal*, friul. lad. *ciaval*, v. toscană *caval*.

2.3.2.2. Diftongarea lui *ẹ́* în *i̯e* atît în silabă închisă cît şi silabă deschisă e comună românei, retoromanei, spaniolei şi dialectului valon. Frapantă este asemănarea cu sursilvana şi cu alte graiuri romanşe în ce priveşte diftongarea în anumite condiţii în *i̯a* şi crearea unei alternanţe morfologice sg. *i̯e*, pl. *i̯a* : rom. sg. *fier*/pl. *fiare*, surs. sg. *fier*/pl. *fiars*.

Etapele diacronice româneşti lat. *é* > *ea* > *e* (*pelle* > *piale* > *piele*) sînt reproduse pe plan sincronic de unele dialecte din Grisonul central, unde găsim forme ca *peal* şi *pel*, *seat* şi *set*, care continuă lat. *pelle* şi *septe* etc. [24].

3. La capătul acestei succinte treceri în revistă a unora dintre concordanţele româno-retoromane am vrea să desprindem cîteva concluzii — unele pentru moment numai ipoteze de lucru pentru cercetări ulterioare — de ordin mai general.

3.1. Faptele sprijină părerea tot mai mult susţinută în ultima vreme [25] conform căreia noţiunile de Romania orientală şi Romania occidentală îşi pierd sensul în lingvistica sincronică. Ele nu rămîn decît concepte geografice. Astfel, este indubitabil că retoromana nu poate fi inclusă numai în grupul Romaniei occidentale. Ea ocupă o poziţie de tranziţie, fiind legată nu numai de domeniul galo-romanic, dar şi de cel italo- şi balcano-romanic.

3.2. S-ar părea că, din punct de vedere al morfologiei, româna e mai aproape de retoromana occidentală, iar ca evoluţie fonetică în special de friulană, ceea ce confirmă rezultatele altor cercetări în acest domeniu [26].

3.3. Punerea alături a unor trăsături dintre care unele au fost considerate multă vreme specifice numai pentru română sau numai pentru

[23] M. Iliescu, *Du latin...*, p. 97—98.

[24] Cf. M. Iliescu, *Du latin...*, p. 94—97.

[25] Cf. W. von Wartburg, *L'articulation linguistique de la Romania*, în *Boletin de dialectologia española*, Barcelona, 1954, p. 37—38 ; W. Manczak, *Le problème de la classification des langues romanes*, în *Actes du IX-e Congrès International de linguistique romane*, I, Lisboa, 1961, p. 81—89 ; M. Iliescu, *Ressemblances....*, p. 129.

[26] M. Iliescu, *Il friulano...*, p. 137 ; Iliescu-Macarie, *op. cit.*

retoromană contribuie la crearea unei noi viziuni asupra celor două limbi în cadrul Romaniei și în unele cazuri la o mai justă apreciere a rolului influențelor externe.

Aprilie 1971

Institutul de lingvistică,
București, Str. I. C. Frimu 22

R é s u m é

Bref aperçu sur les concordances les plus importantes (formelles et typologiques) entre le roumain et les dialectes rhétoromans : 1. Les contributions parues jusqu'à présent dans ce domaine. 2.1. Concordances communes seulement au roumain et à un ou plusieurs dialects rhéto-romans. 2.1.1. Conservatrices : datif-génitif marqué par désinence. 2.2.2 Novatrices. 2.2.2.1 Traitement du lat. *ę* devant nasale. 2.2.2.2. Traitement du *l* + *i* (secondaire). 2.2.2.3. Existence d'un suffixe spécialisé pour le première conjugaison. 2.2. Concordances communes au roumain, aux dialectes rhéto-romans et à un ou deux autres idiomes romans. 2.2.1. Conservatrices : 2.2.1.1. conservation de la diphtongue tonique *au*. 2.2.1.2. Conservation de la distinction entre lat. *g* + *i* et *e* et *į* ; 2.2.1.3. Conservation de la distinction entre le datif et l'accusatif des pronoms personnels. 2.2.1.4. Futur analytique formé à l'aide de *volere*. 2.2.2. Novatrices. 2.2.2.1. Palatalisation des consonnes finales par le -*ī* du pluriel donnant naissance à une opposition : sg. consonne douce/pl. consonne palatalisée. 2.2.2.2. Diphtongaison du *ę* latin en position entravée et non entravée. 3. Conclusions : 3.1. Le rhéto-roman ne peut être considéré comme faisant partie exclusivement de la Romania Occidentale. 3.2. Le roumain semble, du point de vue morphologique plus proche du romanche, du point de vue de la phonétique du frioulan. 3.3. Les concordances mentionnées contribuent à une vision nouvelle sur le roumain et le rhéto-roman dans l'ensemble de la Roumania et, dans certains cas, à une plus juste appréciation du rôle des influences externs.

NICOLAE SARAMANDU

NEUTRALIZAREA OPOZIŢIEI DE SONORITATE ÎN AROMÂNĂ

Fenomenul de neutralizare a opoziţiei de sonoritate nu a fost tratat în descrierile fonologice consacrate aromânei pînă acum. Ne propunem să arătăm felul în care funcţionează *opoziţia surd ∼ sonor* ca marcă de corelaţie în sistemul fonologic al aromânei, raportînd unele aspecte ale fenomenului de neutralizare a opoziţiei de sonoritate la situaţii similare din celelalte dialecte ale limbii române şi din limbile balcanice.

1. În numeroase limbi, printre care şi româna [1], opoziţia de sonoritate se neutralizează în condiţii determinate [2]. În rîndurile care urmează, ne vom ocupa de neutralizarea opoziţiei surd ∼ sonor în *aromână*, dialect al limbii române divizat în mai multe graiuri (grămostean, pindean, fărşerot etc.), care se vorbesc pe un teritoriu întins din Peninsula Balcanică. După cum vom avea prilejul să constatăm, fenomenele care apar în aromână nu sînt caracteristice numai acestui dialect: cazuri similare de neutralizare a opoziţiei de sonoritate se regăsesc în celelalte dialecte ale limbii române sau în limbile balcanice.

2. În aromână participă la opoziţia surd ∼ sonor toate consoanele cu zgomot, în număr de 24, care formează următoarele 12 perechi corelative [3]:

o c l u s i v e	f r i c a t i v e
p t ţ č ḱ k	f θ s š h′ h
b d ḑ ğ g′ g	v δ z ž γ́ γ

Rămîn în afara corelaţiei de sonoritate consoanele sonante (nazale: *m*, *n*, *ń* şi lichide: *r*, *l*, *l′*).

[1] Pentru neutralizarea opoziţiei de sonoritate în română, cf. A. Graur et A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain,* în B.L., VI, 1938, p. 14: ,,l'opposition entre sonore et sourde devant consonne n'est jamais utilisée par la phonologie''. O analiză amănunţită a situaţiilor în care opoziţia surd ∼ sonor îşi pierde funcţia distinctivă în română apare la Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorităţii în limba română,* Bucureşti, 1961, p. 137—148.

[2] ,,En néerlandais, allemand, tchèque, polonais et russe les oppositions de sonorité se neutralisent en position finale de syllabe'' (Helmut Lüdtke, *Le concept de neutralisation sur le plan du signe,* în ,,Travaux de l'Institut de linguistique'', Paris, II, 1957, p. 67).

[3] Avem în vedere sistemul consonantic stabilit pentru aromână de Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Fono-morfologie aromână,* Bucureşti, 1968, p. 37—49.

2.1. În următoarele poziţii sonoritatea este pertinentă în toate graiurile aromânei :

— înainte de vocală : /*pánâ*/~/*bánâ*/, /*torŭ*/~/*dorŭ*/, /*arušésku*/~~/*arużésku*/ şi de diftong : /*kọádâ*/ ~~/*gọádâ*/ ;

— înainte de lichidă : /*krésku*/ ~ /*grésku*/, /*ákru*/ ~ /*ágru*/, /*kl'emŭ*~/*gl'emŭ*/, /*arăsli*/ ~ /*arăzli*/ ;

— după lichidă : /*á*]*ltu*/~/*ká*]*ldu*/, /*su*]*rpári*/~/*u*]*rbári*/[4] ;

— înainte de nazală : /*ka*]*sméti*/ ~ /*hu*]*zméti*/ etc.

3. În continuare, vom analiza opoziţia surd~sonor în următoarele poziţii :

— înainte de consoanele care participă la corelaţia de sonoritate ;
— după consoanele nazale ;
— în poziţie finală.

3.1. *Înaintea unei consoane surde sau a unei consoane sonore*, opoziţia de sonoritate se neutralizează în toate graiurile aromânei. Astfel, în aromână sînt ocurente numai grupurile formate din *surdă* + *surdă* sau *sonoră* + *sonoră*. „Mecanismul" neutralizării opoziţiei surd~sonor în această poziţie este, în aromână, identic cu cel descris de Andrei Avram pentru dacoromână : în grupurile consonantice formate din foneme corelative, hotărîtoare este sonoritatea ultimului element al grupului, opoziţia de sonoritate neutralizîndu-se la consoana precedentă. Astfel, „neutralizarea este o consecinţă a acomodării de sonoritate, iar acomodarea este de tip regresiv" [5]. Pentru grupurile formate din consoane care participă la corelaţia de sonoritate, nu pot fi opuse în aromână decît perechi de tipul : /*sporŭ*/~~/*zborŭ*/, /*sfúngu*/ ~ /*zvúngu*/, /*skrumŭ*/ ~ /*zgrumŭ*/, /*s-ḱárâ*/ ~ /*zǵárâ*/, /*ká*]*ftu*/—/*á*]*vdu*/ etc. Dacă o vocală se sincopează, fenomen frecvent în aromână, se produce acomodarea de sonoritate la consoanele care vin în contact : în loc de *fuḑeámŭ* „fugeam", apare în unele graiuri *vḑeamŭ* (prin sincoparea lui *u* neaccentuat), care se opune, astfel, lui *fţeamŭ* „făceam" (provenit din *fâţeámŭ*) [6].

3.1.1. Acest tip de neutralizare este aproape general balcanic, căci se regăseşte în limbile slave meridionale, în neogreacă şi în turcă [7].

[4] În aromână consoanele nu sînt ocurente după *l'*.

[5] Cf. Andrei Avram, *op. cit.*, p. 144.

[6] Ţinînd seamă de cele arătate pînă aici, grupurile consonantice *bk, bţ, kz, sb, sv, sğ, sg, šb, šd, šv, šgl'*, înregistrate de Matilda Caragiu-Marioţeanu (*op. cit.*, p. 52—61), trebuie considerate fapte de grafie în textele în care apar. De fapt, în toate grupurile menţionate, consoana surdă se sonorizează în faţa consoanei sonore şi invers, ocurente fiind grupurile *pk, pţ, gz, zb, zv, zğ, zg, žb, žd, žv, žgl'*, în cuvinte ca *bápkâ, supţâri, zborŭ, dizvéţŭ* etc. (notate de autoarea citată sub forma : *bábkî, subţiri, sboru, disvéţu* etc.).

[7] Cf. Léon Beaulieux, *Grammaire de la langue bulgare*, Paris, 1933, p. 21 ; A. Meillet et A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, 2-e ed., Paris, 1952, p. 18 ; Horace G. Lunt, *Grammar of the Macedonian Literary Language*, Skopje, 1952, p. 13 ; Jean Deny, *Principes de grammaire turque*, Paris, 1955, p. 77 ; André Mirambel, *La langue grecque moderne*, Paris, 1959, p. 45 ; Blaže Koneski, *Gramatika na makedonskiot literaturen jazik*, Skopje, 1966, p. 80—82. Istroromâna cunoaşte şi ea acest tip de neutralizare, vezi exemplele discutate de S. Puşcariu în *Studii istroromâne*, II, Bucureşti, 1926, p. 135.

3.2. *După consoanele nazale*, opoziţia dintre oclusivele surde şi oclusivele sonore se neutralizează *în graiul pindean*. În acest grai există grupurile consonantice *mb*, *nd*, *nḑ*, *nǧ*, *ng'*, *ng*, dar nu şi grupurile *mp*, *nt*, *nţ*, *nč*, *nḱ*, *nk*. Astfel, în rostirea pindenilor devin omofone cuvinte ca *ntregŭ* ,,întreg'' şi *ndregŭ* ,,dreg'', *ampuţá* ,,împuţea'' şi *ambuţá* ,,împungea (cu coarnele)'' etc., care se deosebesc în celelalte graiuri. Schimbarea discutată aici, semnalată de cei care au studiat aromâna, a fost pusă în legătură cu influenţa exercitată de neogreacă asupra aromânei sudice (graiul pindean)[8]. Considerată ca fenomen de ,,sonorizare'' de tip progresiv, trecerea consoanelor *p*, *t*, *ţ*, *k* la *b*, *d*, *ḑ*, *g* după nazale reprezintă în neogreacă o particularitate cunoscută tuturor dialectelor [9]. Din neogreacă acest fenomen s-a transmis în aromână şi în albaneză [10].

3.3. *În poziţie finală*, neutralizarea opoziţiei de sonoritate este un fenomen recent în aromână, nesemnalat pînă acum. Schimbarea nu cunoaşte o răspîndire generală, întîlnindu-se numai la *grămosteni*, îndeosebi la cei din Bulgaria şi Iugoslavia (aromâni nordici). În graiul acestor aromâni, *fagŭ* ,,fag'' se confundă cu *facŭ* ,,fac'', *arăḑ* ,,obiceiuri'' cu *arăţ* ,,reci'' etc. Fenomenul discutat aici, care apare şi în celelalte dialecte româneşti sud-dunărene [11], se explică prin influenţa exercitată asupra aromânei nordice (graiul grămostean) de limbile bulgară şi macedoneană, care cunosc neutralizarea opoziţiei de sonoritate în poziţie finală [12].

4. În poziţiile de neutralizare discutate sub § **3.1** — **3.3**, *arhifonemele* se realizează, din punct de vedere fonetic, ca unul sau altul din membrii seriilor corelative, astfel:

— ca [*p*, *t*, *ţ*, *č*, *ḱ*, *k*, *f*, θ, *s*, *š*, *h́*, *h*] înaintea consoanelor fonologic surde şi ca [*b*, *d*, *ḑ*, *ǧ*, *ǵ*, *g*, *v*, δ, *z*, *ž*, γ́, γ] înaintea consoanelor fonologic sonore, în toate graiurile aromânei;

— ca [*b*, *d*, *ḑ*, *ǧ*, *ǵ*, *g*] (pentru oclusive) după nazale, în graiul pindean;

— ca [*p*, *t*, *ţ*, *č*, *ḱ*, *k*, *f*, θ, *s*, *š*, *h́*, *h*] în poziţie finală, în graiul grămostean [13].

5. Cazurile de neutralizare prezentate în expunerea de faţă pun în evidenţă modul specific în care *sonoritatea* ,,funcţionează'' ca *marcă de corelaţie* în sistemul fonologic (consonantic) al aromânei. Fenomenele similare

[8] Cf. Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930, p. 102: ,,De même qu'en grec *p*, *t* et *k* deviennent sonores après une consonne nasale, de même on trouve en aroumain des formes comme *fândână* ,,puits'' (roum. *fântână*)...''; Chr. Geagea, *Elementul grec în dialectul aromân*, Cernăuţi, 1931, p. 43: ,,Consoanele *c*, *p*, *t*, după nazale, trec în *g*, *b*, *d*, la sud, ca şi în neogreacă''; Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932, p. 195.

[9] H. Pernot, *Phonétique des parlers de Chio*, Paris, 1907, p. 350: ,,Les anciens groupes composés d'une nasale et d'une momentanée sourde sont devenus nasale+momentanée sonore''; André Mirambel, *La langue grecque moderne*, p. 46.

[10] Cf. Dr. Pekmezi, *Grammatik der albanesischen Sprache*, Wien, 1908, p. 43; Kr. Sandfeld, *op. cit.*, p. 102: ,,En albanais c'est là une règle sans exceptions comme en grec''.

[11] S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 135; Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, Bucureşti, 1925, p. 67.

[12] Cf. Léon Beaulieux, *op. cit.*, p. 20—21; A. Meillet et A. Vaillant, *op. cit.*, p.12; Horace G. Lunt, *op. cit.*, p. 13; Blaže Koneski, *op. cit.*, p. 82. Parţial, fenomenul este cunoscut şi în turcă, cf. Jean Deny, *op. cit.*, p. 82—87.

[13] Pentru diferitele posibilităţi de realizare a arhifonemului în poziţie de neutralizare, cf. N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1964, p. 82—87; E. Alarcos Llorach, *Fonologia española*, Madrid, 1961, p. 46—47; André Martinet, *Neutralisation et syncrétisme*, în ,,La linguistique'', I, 1968, p. 3.

din celelalte dialecte ale limbii române şi din limbile balcanice relevă apartenenţa ,,zonei'' Balcanilor la *aria fonologică est-europeană a corelaţiei de sonoritate*[14].

Aprilie 1971

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194.

Résumé

La neutralisation de l'opposition de sonorité en aroumain apparaît :

1. *devant les consonnes sourdes et sonores* dans tous les parlers aroumains. Elle caractérise non seulement tous les autres dialectes de la langue roumaine, mais également les langues slaves méridionales, le néo-grec et le turc.

2. *après les consonnes nasales* dans le parler des Aroumains de Pind — changement dû à l'influence exercée par le néo-grec sur l'aroumain du Sud. Le phénomène est connu également en albanais.

3. *en position finale* dans le parler des Aroumains de Gramos. Il s'agit cette fois-ci d'un phénomène récent, dû à l'influence exercée par le bulgare et le macédonien sur l'aroumain du Nord.

[14] Cf. Andrei Avram, *op. cit.*, p. 152.

MIOARA AVRAM

DESPRE UNITATEA LEXICALĂ A CUVINTELOR DIN *DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE* (DLR)

Pornind de la constatarea că în volumele recent apărute din DLR există cuvinte tratate în mod nejustificat în articole separate, autoarea ia în discuție circa 50 de asemenea paralelisme de la literele M și N : pe lîngă semnalarea unor erori de transcriere, se reconstituie unitatea lexicală a unor cuvinte atestate în variante sau cu sensuri mai mult ori mai puțin diferențiate și se fac propuneri de corelare a unor cuvinte autonome. Pe de altă parte, în cîteva cazuri se sugerează o reinterpretare a statutului de variante al unor cuvinte în favoarea autonomiei lor sau a subordonării față de alte cuvinte. Operațiile respective au consecințe importante pentru etimologie, împuținînd procentul cuvintelor cu etimologii necunoscute și corectînd unele etimologii contradictorii.

Notele de față grupează unele observații legate de problema unității lexicale a cuvintelor din DLR pe marginea tomului al VI-lea (litera M) și al VII-lea partea 1 (litera N). Dintre numeroasele aspecte ale concepției DLR în această privință care ar putea fi luate în discuție (limitele impuse de formanți diferiți la ceea ce DLR admite drept variante lexicale, limite gramaticale impuse de încadrarea în clase diferite etc.), mă opresc deocamdată la unul dintre cele mai simple, și anume la semnalarea identității unor cuvinte tratate în articole separate [1]. Situațiile constatate sînt de diverse feluri, incluzînd nu numai perfecta identitate formală și semantică, ci și diferențe mai mari sau mai mici pe unul din cele două planuri.

I. Cazurile extreme sînt reprezentate de ,,cuvintele'' cu forme și sensuri identice, care ar constitui deci exemple de omonime cu statut concomitent de sinonime, cel puțin parțiale, dacă nu ne-am găsi pur și simplu în fața unor erori de ordin lexicografic.

Eroarea este cu atît mai evidentă atunci cînd înregistrarea unui cuvînt în două articole separate se bazează pe una și aceeași sursă. Acesta este, de exemplu, cazul celor două ,,omonime'' **moscoli** vb. IV : *moscoli*$_1$ este lucrat ca articol independent ,,Tranz. (Prin nord-estul Munt.) A roade cu dinții sau cu gingiile ; a mozoli (1). Cf. ARHIVA, XXIII, 40. — Prez. ind. : *moscolesc*. — Etimologia necunoscută. Cf. m o z o l i '', în timp ce *moscoli*$_2$ este considerat variantă a lui *mocicoli*, la care sîntem

[1] Vezi și cîteva identități semnalate de alți cercetători ; este cazul articolelor *medeniță/miedeniță* (I. Robciuc, în LR XVII, 1968, 3), *motorungă/mătărîngă* (D.Bugeanu, în LR XX, 1971, 1), eventual și *mislic*$_1$ și *mislic*$_2$ = *măslag* (id. ib.).

trimiși și unde avem surpriza să reîntîlnim, ad 2°, datele de la *moscoli*$_1$: „Tranz. (Prin nord-estul Munt. ; în forma *moscoli*) A mozoli, a roade cu dinții sau cu gingiile. ARHIVA, XXIII, 40", cuvîntul fiind prezentat cu etimologia „din magh. *mocskol*".

Asemănător sub raportul dublei folosiri a acelorași surse este cazul celor două articole **muhai** s.n. : *muhai*$_1$ este redactat ca articol de sine stătător cu unicul sens „(Prin Munt.) Căciulă prea mare, diformă, urîtă" după H IX 496, COMAN, GL. — care furnizează și pl. *muhaiuri* — și L. ROM. 1959, nr. 3, 66 — după care se dă pl. *muhaie* — și cu etimologia redusă la „cf. b u h a i ", iar *muhai*$_2$ este variantă a lui *mohair* („din fr. *mohair*. — Variantele cu *mu-* <tc. *muhayer*"), care, deși e glosat numai „păr de capră angora... ; p. e x t. postav...", are o variantă regională *muhai* cu sursele cunoscute de la *muhai*$_1$ (pl. *muhaie* L. ROM. 1959, nr. 3, 66 și *muhaiuri* COMAN, GL.).

Uneori avem a face cu false deosebiri de formă între articole care reproduc în mod diferit o atestare unică dintr-o sursă comună. Astfel, articolele **nioalfă** și **nolfă** atrag atenția prin faptul că au nu numai același sens, ci și aceeași localizare, dată de una și aceeași sursă : „s.f. (Regional) Gușă (Negrești — Baia Mare). ALRM II/I h 89/346". Confruntarea cu sursa indicată (vezi și ALR II/I 6951/346 la p. 22) dovedește ceea ce era de așteptat : ALR(M) înregistrează o singură formă, și anume *ńǫlfă*, pe care redactorii DLR au transcris-o în două feluri, creînd în mod artificial un cuvînt *nolfă*.

Articolul independent **năroaie** „s.f. (Regional) Făgaș sau rîpă, pline cu cioturi și pietre, făcute de șuvoiul ploilor ; (regional) năruitură (2) (Băița — Brad). CHEST. IV 45/109. — Pl. : ?" trimite, în loc de etimologie, la („cf.") *nărui* și *noroi*$_1$, dar la **noroi**$_1$ (cu variantele **năroi**, *naroi*) s.n. regăsim (ad 1°) sensul „♦ (Regional) Făgaș sau rîpă (plină cu cioturi) făcută de șuvoiul ploilor" cu aceeași atestare : „(Băița — Brad). CHEST. IV 45/109". Nu cumva descoperim în acest caz scindarea în două articole a unui cuvînt unic (*năroi* sg. — *năroaie* pl.), prin interpretarea pluralului neutru drept un singular feminin?

Mai complicată este situația perechii de articole *mironice*/ *miroaică*, la care falsa deosebire de forme e dublată de o deosebire numai aparentă a sursei de informare. Cuvîntul **mironice** s.f. pl. „(Regional) Iele" este înregistrat, cu accentul necunoscut și etimologia necunoscută (pus în legătură, cu „cf.", cu *moroaice*), după DR IV, 888 ; la locul indicat din DR, V. Bogrea semnala cuvîntul dintr-un descîntec publicat de T. Bălășel „(ed. „Ramuri", I^2, p. 131)", întrebîndu-se : „să fie = *emiroaice* (cf. *amiroană*)? (Cf. însă : *moroaice* și *mereonce* din alte variante)". La distanță de 8 articole, DLR înregistrează însă un **miroáică** „s.f. (Într-un descîntec) Ființă care deoache. V. m i r i ș, m i r i t u r ă. Cf. GR. S. VI, 143. — Pl. : *miroaice*", explicat prin *mira*$_1$ + suf. *-oaică*, fără a observa că la locul citat O. Densusianu discută cuvîntul *miroaice*, cu etimologia acceptată de DLR, pe baza aceleiași surse „T. Bălășel, *l.c.* I^{II}, 131". În descîntecul respectiv se găsește numai unul dintre cele două „cuvinte" și anume forma reprodusă de Densusianu (*Toate Miroaicele*), *mironice* de la Bogrea dovedindu-se o simplă greșeală de tipar.

Sub raportul identității formale și semantice este asemănător cu *moscoli* cazul celor două articole **mirioară** s.f., la care însă sursele nu

sînt clar indicate : *mirioară*$_1$ de la BÎRLEA, B. 104 e lucrat ca variantă la *mereoară* < *mieriu* + suf. *-oară*, iar *mirioară*$_2$, fără precizarea sursei, variantă la *mierior*, *-oară* adj., s.f. pl. <*mieriu* + suf. *-or* ; la ambele articole sensul substantivului este ,,viorea (*Scilla bifolia*)". Am pornit discuția asupra articolelor *mereoară* s.f. și *mierior*, *-oară* adj., s.f. pl. de la varianta *mirioară*, care le unește în mod flagrant, dar este indiscutabil că articolele în cauză constituie o unitate cu toate variantele lor, începînd cu formele-titlu : **mereoară**, *merăoară*, *mierioară*/**mierior**, **-oară**, *mierîor*, *-oară*. La acestea trebuie atașat însă și ceea ce formează în DLR un al treilea cuvînt, tratat independent, în articolul **mierăor** s.m. ,,(Bot. ; regional) Ghiocel (*Galanthus nivalis*) (Ceica—Beiuș). ALR I 1932/ /305. — Pl. : *mierăori*. — Etimologia necunoscută". Notez că s.v. *mierior*, *-oară* cu pl. *mieriori*, *-oare* sensul ,,viorele" atribuit unui ,,s.f. pl.", pe care ni-l închipuim *mierioare* în lipsa altor precizări, e dat după CANDREA, Ț. O. 51, unde însă găsim forma *mńeřîórĭ*, pl. și fără gen precizat. În ce privește diferența de sens menționez, după Al. Borza, *Dicționar etnobotanic*, 1968, p. 73 și 157, folosirea lui *ghiorele*, *giorele* pentru denumirea ambelor flori de primăvară aici în discuție : *Scilla bifolia* și *Galanthus nivalis* (pentru aceasta din urmă și *gioare*, *gioarele*), cu aceeași extensiune la o floare albă a unui nume legat inițial de culoarea viorie (vezi și, pentru diverse flori din familia violaceelor, denumiri ca *viorele albe*, *viorele galbene*, *viorea roșie*, alături de îmbinarea, redundantă din punct de vedere etimologic, *viorele nerii*) ; fenomenul invers, al extinderii lui *ghiocel* pentru denumirea florilor cunoscute curent ca *viorele* ,,(*Scilla bifolia*)", apare în îmbinarea *gheocei albaștri*.

În cazul perechii de omonime **mîrlă**, cele două cuvinte lucrate separat (date ca regionale fără indicarea ariei) au același sens ,,mîrlire", cu deosebirea că la *mîrlă*$_1$ acest sens este notat ca sigur, ceea ce permite și explicarea etimologică ,,postverbal de la *mîrli*", pe cînd la *mîrlă*$_2$ sensul e considerat ,,neprecizat, probabil" și de aici și ,,etimologia necunoscută". Dată fiind identitatea semantică a celor două articole rezultată din sensul atribuit lui *mîrlă*$_2$, nu se vede rațiunea separării lor. Dacă trecem peste rezerva referitoare la sensul lui *mîrlă*$_2$, se poate spune că această pereche de articole reprezintă dintr-un anumit punct de vedere cazul cel mai flagrant de înregistrare nejustificată a două cuvinte în loc de unul, întrucît — spre deosebire de cazurile precedente, în care omonimia privea variante tratate în altă parte — aici definițiile identice apar una după cealaltă.

Foarte apropiate una de alta se găsesc și definițiile parțial identice ale lui *nană* (din **nan**$_2$, **-ă** și **nană**$_1$ (care ar fi trebuit marcat cu indicele 2 ca omonim al lui *nan*, *-ă*). Dacă *nan*$_2$, *-ă* este ,,s.m. și f. (Prin Mold.) Naș$_2$ (l a b o t e z [spațiat de mine — *M.A.*] sau la cununie). Cf. I. CR. IV, 212, ALRM I/II h 299, 300, PAMFILE, C. 47" cu explicația etimologică ,,cf. n a n a ș ", cum se mai poate înregistra sensul ,,◆ (Regional ; mai ales în limbajul copiilor) Nașă (la botez), v. n a ș$_2$ (I I). Cf. SCL 1963, 11" la *nană*$_1$ s.f. [2] ,,termen de politețe...", pentru a cărui etimologie se dă ,,cf. scr. n a n a , bg. н а н а , alb. n a n ë "? Menționez că la locul citat din

[2] Sub care se dă însă și ,,P. e x t. (Prin Olt. și Ban.) Nene, bade", care nu prea pare feminin.

SCL 1963, acad. Iorgu Iordan discuta pe *nană* femininul lui *nan* ca același cuvînt cu *nană* „termen de politețe..." și îi susținea originea în vorbirea copiilor („Lállwort").

Din alte puncte de vedere este curios cazul articolelor **mancă₂** s.f., adj. și **mînc, -ă** adj., s.n. La *mancă₂*, după sensul 1° s.f. „lipsă. V. m a n c o... S p e c. (La jocul de biliard) Greșeală de lovire a bilei cu tacul", se dă ca al doilea sens „Adj. (Regional, despre vaci, oi etc.) Căreia îi lipsește o parte a corpului. Cf. POLIZU, DDRF, CDDE, CHEST. V 76/40", ceea ce face suspectă considerarea cuvîntului ca neologism „din lat. *mancus*, fr. *manque*"; în spiritul acestei etimologii varianta *mîncă* s.f., adj. este explicată „prin adaptare la sistemul fonetic popular". Varianta *mîncă* e înregistrată, la locul cuvenit în ordinea alfabetică, cu trimitere la *mancă₂*, dar cu cîteva articole înainte DLR înregistrează un *mînc, -ă* adj., s.n. „(Prin Ban.) I. Adj. 1. (În forma *manc*) Lipsit de... *Este mancă de o țîță*. POLIZU, cf. DDRF. 2. Ciung, schilod, olog. Cf. PUȘCARIU, ET. WB., CDDE. II. S.n. Scobitura tălpii piciorului la om. Cf. CDDE, CADE, SCRIBAN, D.", care e considerat moștenit (lat. *mancus, -a*) și în consecință varianta *manc, -ă* e explicată drept „formă latinizantă". Lăsînd la o parte remarca de ordin tehnic că de astă dată varianta *manc, -ă* nu mai e înregistrată și la locul ei alfabetic cu trimitere la *mînc, -ă*, observ că adjectivul *manc/mînc* este tratat în două articole prin inversarea ierarhiei celor două variante în care apare: o dată e neologism în varianta *manc* cu *mînc* variantă românizată, iar altă dată e moștenit în varianta *mînc* cu *manc* variantă latinizată. De notat și identitatea parțială a surselor (POLIZU, DDRF, CDDE) și contradicția dintre indicația „prin Ban[at]" de la *mînc, -ă* și faptul că s.v. *mancă* adjectivul e înregistrat și după CHEST. V 76/40 = Hîngulești — Galați (dacă nu cumva 40 apare greșit în loc de 41, care e din Banat!).

Între cazurile cu mici deosebiri semantice poate fi citat cel reprezentat de **mălată₁** „s.f. (Învechit, rar) Mămăligă (1). LB. — Etimologia necunoscută" și **mălată₂** s.f. v. *mlat*, al cărui prim sens este „(învechit și regional) Amestecătură de mai multe materii, în stare moale, aproape lichidă, t e r c i; s p e c. hrană pentru pui făcută din mălai cu apă rece" și la care, alături de diverse variante de genul neutru explicate „din slav. (cf. slovacul m l a t o)", apar variantele feminine *mălată, malată* (LM, DDRF, ALEXI, W.), *malotă* (DDRF) explicate separat din maghiară (*maláta*).

Cele două omonime **mișună** s.f. au definiții diferite, dar separarea lor nu e mai puțin suspectă. Lui *mișună₁*, dat ca „rar", avînd o unică atestare la DELAVRANCEA, S. 89, i se atribuie sensul „forfotă, vînzoleală, fojgăială; rumoare" desprins din citatul *Și pe loc s-auzi o vuială de cutremur, c-o mișună amestecată cu cîntece scălămbăiete*; în ce privește etimologia, e explicat ca postverbal de la *mișuna*. *Mișună₂* este o variantă la *mișină*, la care găsim un sens 3 „mulțime, droaie (de ființe)" cu citate de tipul *mișină de cinovnici* (ALECSANDRI), *prin mișuna de oameni* (GALAN), *mișină de goange, de pești* (DENSUSIANU, Ț. H.). Dacă ținem seama de faptul că verbul *mișuna* de la care e dat ca derivat regresiv *mișună₁* este explicat prin „cf. m i ș i n ă" = *mișună₂* și dacă observăm cum e definit acest verb „(despre ființe adunate laolaltă în m a r e n u m ă r [spațiat de mine — *M. A.*]) A umbla de colo pînă colo, în toate părțile; a f o r f o t i, a furnica,.... a f o j g ă i....", înțelegem că tratarea în

cuvinte separate a sensurilor „mulțime” și „forfotă” este arbitrară și nesusținută de citatele folosite ; ele ar fi putut fi alăturate sau chiar reduse la unul singur ca la articolele *mișuială*, *mișunare*, unde se dau ca sinonime atît „aglomerație”, cît și „agitație” (alături de „forfotă” la primul, „mișcare” la al doilea).

De asemenea crearea a două articole **mușlău** s.m. : *mușlău*$_1$, lucrat ca articol independent „(Prin Olt.) Om care se bagă în vorbă nepoftit. LEXIC REG. [1] 37”, și *mușlău*$_2$ v. *mîșlău* „(Prin Munt.) Om căruia îi place să mănînce și să bea de la altul. V. l i n g ă u . I. CR. VIII, 88, LEXIC REG. 37” nu apare justificată de descrierea semantică diferită. De notat că sursa comună — unică la *mușlău*$_1$ — LEXIC REG. [1] 37 dă, din fostul raion Gura Jiului, regiunea Craiova [3], sub același cuvînt *mușlău* ambele sensuri, glosate într-un fel care poate sugera și legătura dintre ele : „1. om care se bagă în vorbă nepoftit, 2. cel care umblă din casă în casă, ca să capete mîncare” ; în fond cel care intră nepoftit în vorbă e ca și cel care vine nepoftit în casă sau la masă (vezi s.v. *mușlui* definiția „f i g. (Prin sudul Mold.) A se amesteca în toate”). În orice caz e curios faptul că pentru etimologia lui *mușlău*$_1$ sîntem trimiși la (*mușlui* și) *mîșlău*, deci la omonimul *mușlău*$_2$, la care se spune „cf. magh. m o s l é k „resturi de mîncare”.

Dintre cele trei omonime **nicoreț**, cele două care denumesc diverse specii de ciuperci, dar care sînt considerate variante ale unor cuvinte diferite (*nicoreț*$_2$ este dat ca variantă a lui *nicorete*, iar *nicoreț*$_3$ a lui *nicoreață*) ar fi trebuit, de asemenea, grupate într-un singur articol.

Tot astfel **negină**$_1$ „s.f. (Bot. ; rar) Garoafă (*Dianthus caryophyllus*)... Etimologia necunoscută. Cf. n e g h i n ă ” nu are de ce să fie separat de *negină*$_2$ dat ca variantă a lui *neghină*, înregistrat în DLR ca nume a patru alte plante, la care însă se pot adăuga, după Al. Borza, *Dicționar etnobotanic*, încă vreo patru, inclusiv *Dianthus caryophyllus* (vezi p. 59 și 264).

În sfîrșit, **núla**$_2$ adj., înregistrat numai după TEAHA, C.N. 247 (*farină nula*), dar pentru care vezi acum și *Glosar dialectal Oltenia*, 1967 ([făină] *de-aia nula*, cu indicația „art.”), nu poate fi admis, exclusiv pe baza echivalenței semantice, ca variantă a lui *núlaș*, *-ă* „adj., subst. (Transilv. ; în sintagma) *Făină nulașă* sau *făină* (*de*) *nulaș* = făină (de grîu) de calitate superioară ; (popular) pielm... — Din magh. *nullás-*(*liszt*)”. El este evident același cuvînt cu ceea ce în DLR constituie „omonimul” *nula*$_1$ s.f., variantă a lui *nulă* „zero” : cf. renumita *făină 3 nule* (sau *3 zerouri*) produsă pînă acum vreo 30 de ani la o fabrică din Botoșani care avea acest semn pe ambalaje.

II. Dacă omonimia perfectă nu a constituit, în cazurile semnalate, o piedică pentru scindarea artificială a unor cuvinte unice, prezența unor deosebiri formale a putut ascunde cu atît mai mult identitatea lor, ducînd la crearea de articole independente acolo unde ne aflăm de fapt în fața unor variante ale aceluiași cuvînt.

A. De multe ori (vezi și cazul articolelor *mereoară*/*mierăor*/*mierior*, *-oară* discutate la p. 382—383) este vorba de variante fonetice regulate, cel

[3] Atenție deci la indicația „Munt[enia]” de la *mîșlău* (=*mușlău*$_2$).

mai adesea cu caracter de corespondențe regionale, care s-ar fi impus să fie observate în spiritul concepției generale a DLR.

Astfel **mateúș** „subst. (Regional) Specie de mohor nedefinită mai de aproape (Marginea — Rădăuți) ALR II 5249/386" este, desigur, același cuvînt cu **meteúș** „subst. (Prin Bucov.) Iarbă de Sudan (*Sorghum sudanense*). Cf. com. din STRAJA-RĂDĂUȚI, LEXIC REG. 114" (la ambele articole se dă „etimologia necunoscută") și ca verigă de legătură între ele ar fi trebuit folosită varianta **măteúș** oferită, din aceeași arie, de GLOSAR REG. (sigla din DLR, ceea ce arată că a figurat în bibliografia literei respective), dar absentă în mod nejustificat din dicționar: „s.n. 1. Iarbă furajeră care se seamănă...2. Sămînță de iarbă pentru nutreț...".

Méșghie s.f., tratat în articol independent ca „(Maghiarism regional) Hat, răzor, hotar (care desparte două ogoare). Com. din fostul județ BIHOR. — Pl.: *meșghii*. — Din magh. *mesgye*", este fără îndoială același cuvînt cu **méjdie**, dat ca variantă a lui *méjdă* (la care se înregistrează și o variantă *meșdă*), cu etimologie dublă, slavă și maghiară: „v. sl. межда, magh. *mesda*, *mezsde*, *mesde*". Vezi acum și L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, 1966, care s.v. *méjghie* grupează și variante necunoscute în DLR: *mejde*, *mijdie*, alături de *mejdă* și *mejdie*, explicînd toate variantele românești exclusiv din magh. *mezsgye*.

Mocadín „s.n. (Prin Olt.) Brîu roșu. LEXIC REG. [1] 42. — Pl.: *mocadine*. — Etimologia necunoscută" este evident același cuvînt cu **mucadím** „s.n. (Învechit) Un fel de stofă de mătase din care se făceau brîie, turbane etc.; (turcism învechit) mucadir. Cf. ȘIO II_2, 82, TDRG. — Pl.: *mucadimuri*. — Și: *mucadín* s.n. SCRIBAN, D.", căruia i se dă etimologia „din tc. *mukaddem* «dinainte, din (de) frunte». Cf. scr. m u k a d e m, pol. m u k a d y n". Pe lîngă această identificare neîndoielnică, semnalez și una care mi se pare cel puțin posibilă: consider că ne găsim în fața aceluiași cuvînt, deformat, în cel care constituie în DLR articolul **megadí** „subst. (Regional; cu sens neprecizat, probabil) Marfă (Plenița — Craiova). GRAIUL, I, 54. *Da ce fel de marfă? Bumbac și mătasă... Fir și ibrișin, Megadi de-al bun.* ib. — Etimologia necunoscută".

Fără nici o îndoială **molichítă** „s.f. (Regional) Agheasmă (Beclean — Făgăraș). CHEST. V 167/ 9. — Etimologia necunoscută" nu e altceva decît o variantă substantivizată a lui **molivítă** „adj. (Prin Transilv., despre apă) Sfințită... *Apă molivită.* Com. din SĂLIȘTE — SIBIU", a cărui etimologie se cunoaște: „V. *molivi*" = *molitvi* vb. < *molitvă* s., care are și sensul (2°) „agheasmă" nu numai în Banat și Oltenia, cum se spune în DLR, ci și în Maramureș: vezi la PAPAHAGI, M. 226 glosarea regională a verbului *moliγ'i* (din citatul folosit în DLR s.v. *molivi*) „a unğe cu molitvă o cu oloi̯".

Morájin, -ă „adj. (Prin Olt.) Pestriț (LEXIC REG. [1] 42); roz-închis (ib.). *Dude morajine.* ib.... Și: *morajíu, -íe* adj." este, desigur, același cuvînt cu **morojín, -ă** adj., tratat ca variantă a lui *morojan,-ă* „adj. (Regional) Fumuriu, brumăriu. *S-a întocmit cu colăcerii să fugă toți pe cai morojini.* DELAVRANCEA, S. 57. *Coloarea lînei este albă,*

neagră, moroj(g)ană (fumurie). H III 68...". La ambele articole se dă etimologia necunoscută.

Moschéci „adj.[4] (Regional, despre cai) Scund și cu picioarele subțiri (Comloșu Mic — Sînnicolau Mare). H IV 184. ◆ (Substantivat, m., în forma *muschici*) Ponei. ALEXI, W." trebuie identificat cu **mușchéci** „adj. (Regional; despre cai) De statură mică, cu corpul și gîtul scurt. Cf. PONTBRIANT, D., CIHAC, II, 206, H IX 5, 311... Și: *mușchéț* adj. H XI 311". Interesant e aici faptul că la cele două articole, separate artificial după părerea mea, se dau etimologii diferite: *moscheci* e explicat ca format în românește din *mosc*$_1$ („adj. (Învechit, rar) Rusesc") + suf. *-eci*", iar *mușcheci* drept împrumut din scr. *muškić*, ceea ce pare mai aproape de adevăr; de notat că tocmai varianta cu *mo-* (care s-ar putea datora cel mult apropierii de numele propriu *Mosc* și de familia acestuia) este atestată din Banat, regiunea în care e mai puternică influența sîrbo-croată.

Morúnă „s.f. (Regional) Mușețel (*Matricaria chamomilla*). Cf. BRANDZA, FL. 283, ENC. AGR. — Pl.: *Morune*. — Etimologia necunoscută" nu poate fi decît o variantă a lui **mărúnă** s.f. — acesta cu pluralul necunoscut („?") — nume a mai multe plante, inclusiv (ad 3°) „mușețel (*Matricaria chamomilla*). Cf. CIHAC, II, 188", căruia i se dă etimologia „din ucr. марyна « *Chrysanthemum parthenium* (spilcuțe) »" și care are alături de el și pe *măruncă* (< ucr. марунка) cu cele mai multe sensuri identice. Vezi și V. Nestorescu, în LR XVIII, 1969, 1, p. 86.

Muzgoare „s.f. (Prin vestul Transilv.) Murdărie (1). Cf. TEAHA C.N. 245.—Pl.: *muzgori*. — Etimologia necunoscută" nu poate fi despărțit de **mîzgoare** „s.f. (Regional, mai ales la pl.) Murdărie, necurățenie; (în special) materie cleioasă, mucoasă (Mățău — Cîmpulung). COMAN, GL. — Pl.: *mîzgori*", cu etimologia clar indicată: „*mîzgă* + suf. *-oare*". În măsura în care am avea vreo îndoială în această privință (eventual datorită lui *múscur*; cf. *muscuros*/*muzguros* „murdar"), ceea ce ar justifica menținerea a două articole diferite pentru abstractele în *-oare* discutate aici, varianta *muscoare* (ALR II/47 [sic]) ar fi trebuit legată mai curînd de *muzgoare* decît de *mîzgoare*, iar pentru etimologia lui *muzgoare* ar fi trebuit făcută cel puțin o trimitere la *mîzgoare*.

Năcoțá „s.f. (Bot.; regional) « Bujor » (Cerneți — Turnu-Severin) ALR I 1910/850. — Pl.: *năcoțele*" trebuie să fie același cuvînt cu **nocoțeá** „s.f. (Regional) Numele unei flori nedefinite mai de aproape. Cf. H IX 70, PAMFILE, DUȘM. 389, BOCEANU, GL. — Pl.: *nocoțele*" (ambele articole au „etimologia necunoscută"). Vezi acum la Al. Borza, *Dicționar etnobotanic*, și *năcoțele* „filimică (*Calendula officinalis*)".

Nădățícă „s.f. (Bot.; regional) Barba-ursului (*Equisetum arvense*) (Păduroiu — Pitești) ALR I 1952/792. — Etimologia necunoscută" este sigur același cuvînt cu **nodățícă**, înregistrat în DLR cu exact același sens — și tot după ALR I 1952, din punctul 954 (Radovanu — Oltenița) — și explicat ca derivat din „*nodat* (= *înnodat*) + suf. *-ică*." În mod surprinzător, articolul imediat precedent, **nodățel** „s. n. (Prin vestul

[4] E curios că acestui adjectiv cu o terminație la singular i se dă pluralul cu două forme de gen „*moscheci, -ce*".

Munt.) Numele unei plante nedefinite mai de aproape. Cf. H XIV 244. — Pl. : *nodățele*", explicat tot din *nodat* (+ suf. *-el*), nu este pus de loc în legătură cu *nodățică*, deși pluralul *nodățele* ar putea ține la fel de bine de paradigma celui din urmă (la care pluralul e dat ca necunoscut : ,,?").

Nămezí ,,vb. IV. Intranz. (Într-o poezie populară ; despre lună) A se afla la zenit (acolo unde soarele ajunge la amiază). *Cînd luna a nămezit, Tu la alta ai pornit...*" trebuia tratat în același articol cu **nemiezí** ,,vb. IV. Tranz. (Prin Olt. și Munt. ; complementul este ,,vitele") A lăsa să se odihnească la ora prînzului". Derivarea celui dintîi din *namiază* și a ultimului din *nemiaz* e destul de arbitrară (vezi diverse variante fonetice și morfologice s.v. *namiază*). O referire la *amiezí* (vezi DA ,,1° În Transilv. Despre oameni « A mînca la amiază, a prînzi »... 2° În Mold. Despre vite. « A se odihni la amiază »") ar fi fost binevenită.

Fără să fie sinonime, **nefleter** ,,adj. (Prin Olt.) Prostănac. I. CR. I, 121" și **nifleter** ,,s.m. (Regional) Tînăr ușuratic, îngîmfat și copilăros (Tuțcani — Bîrlad). Cf. I. CR. III, 186" (ambele cu accentul și etimologia necunoscute) nu pot fi total despărțite unul de celălalt, după cum **nezgúbăn** ,,s.m. (Regional) Om excesiv de dezvoltat din punct de vedere fizic. V. n a m i l ă , m a t a h a l ă . Com. BENIUC" nu poate fi străin de **nizgubán** ,,s. m. (Prin vestul Transilv.) Nătărău (1) (Almaș—Arad). COMAN, GL.".

Nițuváră ,,s.f. (Bot.) Brîndușă de toamnă (*Colchicum autumnale*). H IX 509, ... MUSCEL, 36, cf. COMAN, GL. — Pl. : *nițuvere* și *nițuveri*. — Și : *nițuveră* (MUSCEL, 36), *nițovară* (H IX 509)", prezentat cu etimologia necunoscută, este evident același cuvînt cu **mițuváră** (și : *mițovară*, *mițuvéle* s.f. pl.), la care sensul respectiv se dă ca prim sens, după H IX 436, 405 și ALR I 1941/770, adăugîndu-se un al doilea sens ,,brîndușă de primăvară (*Crocus heuffelianus*)" după PANȚU, PL. ; acest sens există în realitate și la varianta cu *n-*, după cum ar fi trebuit să rezulte din două surse menționate în DLR. În primul rînd, la COMAN, GL. cuvîntul (dat în forma de plural *nițuveri*, cu observația, care nu mi se pare neglijabilă, ,,sing. *nițuvară* nu e uzual") e glosat ,,brîndușe de toamnă ș i d e p r i m ă - v a r ă ", deși după aceasta urmează, ce e drept, numai echivalentul științific al primei plante (*Colchicum autumnale L.*) ; nu mai vorbesc de faptul că glosarul respectiv indică și legătura cu o variantă cu *m-* : ,,cf. *mițuvele* id. Candrea-Adam., Dicț. Encicl.", ceea ce ar fi impus confruntarea cu litera M din DLR. În al doilea rînd, citatul folosit din MUSCEL, 36 : *Flăcăii și fetele... se încîrduiesc mai mulți și pleacă să adune floricele ca: ghiocei, cocărăi, gîgîțele (pe alocuri : nițuvere și ghicitori)* oferă, chiar în această formă, un context floricol destul de clar, dar apelul la sursă arată că fragmentul de text omis între *fetele* și *se încîrduiesc* conține un element prețios pentru datare : [,] *fiindcă prin sărbători nu mai fac hori* (*deoarece e î n p ă r e s e m i*) [,], după ce mai înainte se spusese direct că aceste ,,floricele" înfloresc ,,primăvara, către sfîrșitul lui făurar și prin mărțișor" (de altfel capitolul însuși e consacrat unor obiceiuri legate de începutul primăverii : zilele babelor).

Nootí ,,vb. IV. Intranz. și refl. (Prin Olt.) A se porni, a năvăli (2). Cf. I. CR. III, 120. — Prez. ind. : *nootesc*" este indiscutabil o variantă a verbului, mai bine reprezentat, **năotí** : ,,Refl. (Prin Olt.) 1. (Despre ființe) A se îngrămădi, a se aduna în dezordine ... CV 1951, nr. 12, 37...

LEXIC REG. [1] 42. 2. A se arunca, a năvăli (1) asupra cuiva (pentru a-l bate). Cf. LEXIC REG. [1] 42. — Prez. ind. : *năotesc*. — Și : *năutí* vb. IV LEXIC REG. 42". O dată stabilită această identitate, ea are și implicații asupra etimologiei, mai exact asupra cuvîntului admis ca bază a acestui verb denominativ. DLR explică pe *nootí* ca format „de la *nohot*₁" care e „subst. (Prin Olt. ...) Cantitate mare, belșug (de...). *În vara asta s-a făcut nohot de prune și mere*. I. CR. IV, 306. — Accentul necunoscut. — Etimologia necunoscută", în timp ce la *năotí* se face o referire („cf.") la *năot*, care e o variantă a lui *năhoadă* (alături de *năhoată*, *năhod*, *năhot*, *năoată*), articol unde, după un prim sens (bănățean) „arătare, iazmă ; p. e x t. monstru, pocitanie", găsim sensul „2. Subst. (Prin sudul Olt. ; în forma *năot*) « Grămadă mare de oameni, de vite în mișcare ; ceva colosal care se mișcă amenințînd ». LEXIC REG. [1] 42". Pe de o parte deci e clar că avem un verb *năotí* cu variantele *năutí* și *nootí*, explicabile toate prin *năot*, variantă a lui *năhoadă*. Pe de altă parte, se pune problema dacă nu cumva și *nohot*₁ „cantitate mare..." cu „etimologia necunoscută" nu e, la fel cu *năot*, o variantă în plus a lui *năhoadă* : vezi variantele formale *năhoată*, *năhot* și sensul 2 citat mai sus, a cărui formulare începe cu „grămadă mare...". În sprijinul acestei identificări vine atestarea recentă, la D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, 1967, a lui *năot* cu sensul „mulțime, grămadă" nerestrîns la ființe și mișcare, în contexte dintre care unul se suprapune perfect celui dat în DLR pentru *nohot* (*Năot de fructe ca estimp de mult n-a mai fost*), iar altul reliefează legătura cu verbul în discuție : *A venit lumea năot la filmu-ăsta, ca la tîrg*. Vezi, în același glosar, verbul *năotí*, cu mai multe posibilități gramaticale („intranz., tranz. și refl.") și semantice (nu numai „despre ființe") decît în DLR, precum și abstractul verbal *năotire* (sinonim cu *năot*), unde se dau îmbinări de tipul *năotire de lume*, *năotire de fructe*, *năotire de ape*.

Noatiór „s.m. (Regional) Diminutiv al lui n o a t e n ; berbec de doi ani (Călugări — Vașcău). Cf. TEAHA, C.N. 246" este desigur o variantă a lui **notiór, -oară** „s.m. și f. Diminutiv al lui n o a t e n (2). Cf. TDRG ... MAT. FOLK. 1267". Varianta cu *noa-* prezintă curiozitatea de a avea diftongul *oa* neaccentuat într-un cuvînt din fondul vechi și popular ; confruntarea cu sursa citată ne relevă însă că Teaha semnalează acest cuvînt cu accentul pe *oa* : *noát'ior* (ceea ce nu e mai puțin curios, din punctul de vedere al sufixului diminutival *-ior*, care apare neaccentuat). Pe ce s-au bazat redactorii DLR cînd au „corectat" tacit accentul din unica sursă, TEAHA, C.N. ?

B. Mai numeroase sînt cazurile de neglijare a unității unor articole diferite atunci cînd titlurile lor prezintă deosebiri formale de natură neregulată. Firește, în astfel de cazuri identificarea cuvintelor în cauză poate fi mai riscantă întrucît paronimia se poate datora și hazardului, și unor surse diferite. De aceea observațiile care urmează au, în mai mare măsură decît precedentele, caracterul unor sugestii și nu al unor obiecții.

Miridóv „subst. (Prin Ban.) Minciog. Cf. ANTIPA, P. 784 ... Etimologia necunoscută" mi se pare că poate fi pus în legătură cu **meredeu** (1) „idem", pentru a cărui etimologie, „necunoscută" și în acest caz, se propun totuși diverse corespondente maghiare (*merőedény*, *meritő*

(*edémy*), *mereggyű*). Pentru (bănățeanul) *-ov* față de *-eu* cf. o paralelă ca *acău/acov* (DA).

Mirtosí „vb. IV. Tranz. (Regional) A strivi, a zdrobi (prin apăsare) (Deda — Reghin). Cf. MAT. DIALECT. I, 181" nu pare a fi străin (etimologia e la ambele necunoscută) de verbul, tot regional, **mitosí** „1. A ghionti, a buși... VASILIU, P. L. 196. Cf. PAȘCA, GL., MAT. DIALECT. I, 285. 2. A ascunde, a dosi. Cf. PAȘCA, GL.... Com. din PIATRA-NEAMȚ".

Dacă verbul *mondrăni* este admis drept variantă a lui *mondăni* (alături de *mondăi*), de ce nu se tratează într-un singur articol **móndea** „s.m. (Prin Transilv.) Om care lucrează încet. Cf. VICIU. GL." și **móndrea** „subst. (Regional) Om prost; prostănac. Com. BENIUC"? Pentru *mondea* se dă „etimologia necunoscută. Cf. m o n d ă i, m o n d r e a", în timp ce *mondrea* e dat, cu o tehnică singulară, ca format „de la *mondr*[ăni]".

Moscăí „vb. IV. Intranz. (Regional) A pierde timpul cu nimicuri (Topraisar — Techirghiol). ALR SN III h 777/987. — Prez. ind.: *moscăiesc*[5]", pentru a cărui etimologie sîntem trimiși la *mocăi*, nu poate fi total separat de **moșcăí**, variantă — atestată tot din Dobrogea (com. din ȚEPEȘ VODĂ — CERNAVODĂ) — a lui *moșicăi* „vb. IV. Intranz. (Regional) A lucra încet (și fără spor) sau a-și pierde vremea cu nimicuri... PĂCALĂ, M. R. 157, cf. 140, PAȘCA, GL. ...."[6], explicat drept „contaminare între *moși* și *mocăi*". De notat că ușoara deosebire de sens care ar rezulta din definiții se datorește numai glosării inabile a lui *moscăi*: în unica sursă, ALR II, el a fost obținut ca răspuns la o întrebare în care apare ideea de a lucra încet („Ce spuneți că face un om care pierde mult timp pentru a face un lucru de nimic?").

Mulcucuí „vb. IV. Tranz. (Regional; cu complementul „vorbă") A vorbi neclar, a răspunde nedeslușit; a îngăima (Ștefănești — Drăgășani). ARH. OLT. XXI, 270" poate fi cel puțin pus în legătură, dacă nu identificat, cu **murcucuí** „vb. IV. Intranz. (Olt.) A șovăi înainte de a da un răspuns; a îngăima, a se bîlbîi. Cf. CIAUȘANU, V. 181, ALR II/I 1 32, LEXIC REG. [1] 46". În ce privește etimologia, despre *mulcucui* se spune că e „formație onomatopeică", în timp ce la *murcucui* se dă „etimologia necunoscută. Cf. m o r m ă i, m î c î i$_1$" (deci indirect se sugerează tot explicația printr-o onomatopee). Mi se pare însă foarte posibilă o înrudire a verbelor — sau verbului — în discuție cu *mulc* adv. variantă a lui *mîlc* (din *a tăcea* ~, de exemplu), explicat ca „derivat regresiv de la *mîlcí*$_1$ [<v. sl., bg.]; cf. slavonul... мльком"; pentru varianta verbală cu *-r-* cf. *mîrc*$_1$ (din aceeași expresie cu *a tăcea*, din *a nu zice nici* ~ sau *ba* (*că*) *cîrc*, *ba* (*că*) *mîrc*), explicat drept „contaminare între *mîr* și *mîlc*. Cf. c î r c", deci legat cel puțin în parte de primul. Un caz ca *mărcum*, simplă variantă a lui *molcom* (și: *mălcom*, *mălcum*, *mîlcom* etc.), din aceeași familie de origine cu *mîlc*, arată însă că *-lc-* poate deveni *-rc-* și fără intervenția unei contaminări. Cele mai apropiate paralele ale lui *murcucui* mi

[5] Presupus, probabil, de redactori, căci unica sursă indicată atestă verbul numai la gerunziu: *pierzi timpu bosîncind, moscăind.*

[6] Pe lîngă comunicarea deja menționată, se trimite și la BUL. FIL. II, 289, unde acad. Iorgu Iordan recenzează glosarul lui Pașca sugerînd legătura lui *moșicăi* cu *moși*; trimiterea trebuie mutată deci la alineatul etimologic, sursa nedînd nici o informație asupra cuvîntului ca atare.

se par a fi nu *mormăi* și *mîcîi*, ci două formații verbale cu baza *mîrc*: *mîrcăi* ,,a miorlăi" și mai ales *mîrcui* ,,a se codi să spună ceva, a spune ceva pe ocolite". Pentru reduplicarea parțială din *mulcucui/murcucui* se poate aminti un exemplu cum e *cîcîi* sau, din sfere semantice ceva mai îndepărtate, *măcăcăi*.

Natahoală ,,s.f. (Prin nord-estul Olt.) Nume dat unei femei urîte sau prost îmbrăcate. Cf. CIAUȘANU, V. 182, id. GL. — Pl.: *natahoale*. — Și: *nataoală* s.f. CIAUȘANU, GL. — Etimologia necunoscută" este cu certitudine același cuvînt cu **matahală**. Vezi la acest cuvînt, în DLR, varianta regională *mătăhoală*, înregistrată după aceeași sursă CIAUȘANU, GL., precum și articolul *matahól* ,,s.m. (prin nord-estul Olt.) Epitet injurios pentru oameni. V. m a t a h a l ă (2). Cf. CIAUȘANU, GL.", s.m. la care în mod inexplicabil se dă pluralul ,,*mataholi*, *-oale*"!

Năbrăvală ,,s.f. (Regional) «boală de splină la oi». Cf. SCL 1963, 15. — Pl.: ? — Etimologia necunoscută" trebuie identificat cu **năprăvală**, al cărui prim sens este ,,boală de vite... care se manifestă prin frisoane".

La acest *năprăvală* sîntem trimiși pentru etimologia lui **napravál** ,,subst. (Prin Bucov.) Mică plantă nedefinită mai de aproape care crește prin pîrloage și fînețe și care se folosește în medicina populară împotriva unei boli a păsărilor de curte. Cf. ȘEZ. XV, 91. — Etimologia necunoscută. Cf. n ă p r ă v a l ă", deși nu se vede o legătură semantică între paronimele respective (pe lîngă sensul 1 citat mai sus, *năprăvală* mai are sensurile 2. ,,vreme rea, cu furtună, vijelie" și 3. ,,om năprasnic"). În schimb trebuie menționată apropierea totodată formală și semantică dintre *napraval* și **nopravolă** ,,s.f. (Regional) «Ierburi» (Buhalnița — Piatra Neamț). H X 95. — Accentul necunoscut. — Etimologia necunoscută", iar amîndouă aceste nume de plante neidentificate mai de aproape s-ar putea să nu fie străine de **niprálă**, ,,numele mai multor plante erbacee", dintre care cel puțin despre una (*Helleborus odorus*) se știe că e folosită în medicina populară veterinară (vezi Al. Borza, *Dicționar etnobotanic*). Pentru corespondența *ni-/na-/nă-/no-* cf. un exemplu ca *nicovală* (și *nacovală*, *năcovală*, *nocovală*), *nimăt/nămăt* etc.

Cu aceeași corespondență ne întîlnim în cazul în care pe **nătălog, -oagă** ,,adj. (Prin sud-vestul Transilv.) Nătărău (1); bădăran. Cf. REV. CRIT. III, 162" — raportat, în loc de etimologie, la *nătălău* ,,idem" — îl identificăm cu **nitolog, -oagă** ,,adj. (Regional) Prostănac și leneș (Mărășeni — Vaslui). LEXIC REG. [1] 64", dat cu ,,etimologia necunoscută". De astă dată însă posibilitățile de corelare sînt mai numeroase: *nătălog* poate fi identificat pe de o parte și cu **nădălog** ,,prost", cuvînt semnalat de acad. Iorgu Iordan în SCL 1963, 10, după o comunicare din Corlăteni — Dorohoi, a cărui lipsă din DLR surprinde (cu atît mai mult cu cît de la locul menționat s-a înregistrat cuvîntul *najdalog* ,,om înalt", cu care autorul citat îl punea în legătură probabilă), iar pe de altă parte și cu **motolog** ,,(Regional) Om bleg, prost, tont".

Nătimos, -oasă ,,adj. (Prin nord-estul Olt.; despre oameni) Mătăhălos. CIAUȘANU, V. 182", explicat din ,,*natimă* + suf. *-os*", amintește de **mătinos, -oasă** ,,adj. (Regional) «voinic» (Săveni — Dorohoi). Cf. FURTUNĂ, V. 13... — Etimologia necunoscută", pentru care s-au propus în ultimii ani două etimologii mai puțin satisfăcătoare (vezi LR X, 1961, 6, p. 555, și XVI, 1967, 3, p. 262).

Nebeléțe „s.f. (pl.) (Regional; cu sens neprecizat, probabil) Fleacuri, prostii. Cf. SCL 1963, 21 [la locul menționat acad. Iorgu Iordan dă citatul *Eu-s flămînd, că abia mai văd lumea, și ea îmi umblă cu nebelețe*... din „Revista Bucovinei" I, p. 357] "poate fi pus în legătură cu un alt articol cu situație precară în DLR, **nezbilițuri** „s.n. pl. (Regional) « Comedii ». Com. din STRAJA-RĂDĂUȚI. — Accentul necunoscut. — Etimologia necunoscută". Imaginea cuvîntului în discuție capătă contururi mai precise datorită unei a treia variante — absente din DLR — pe care o semnalează, din fostul raion Dorohoi, volumul *Lexic regional* 2, p. 121: „**nibiliț**, *nibilițuri* s.n. = lucru de mică importanță; fleac". Etimonul e ușor de identificat în ucr. небилиця „palavră, baliverna, brașoavă".

Nechiúrdă „adj., s.f. (Regional) (Femeie) « pierdută de cap » (Ciubăncuța — Dej). COMAN, GL. — Pl. : ? — Etimologia necunoscută" s-ar fi cuvenit să fie cel puțin pus în legătură cu **meciúrd, -ă** „adj. (Prin Transilv.) Prost, nerod, idiot. Cf. com. din ZAGRA — NĂSĂUD, PAȘCA, GL. ◇ (Substantivat)... MAT. DIALECT. I, 285...". Menționez că ultima sursă glosează cuvîntul „într-o dungă (, nerod)", calificativ care pare direct sinonim cu „pierdut(ă) de cap".

Deși depărtate din punct de vedere formal, nu pot fi complet străine unul de altul verbele **neremzi** „(Olt.) A (se) potrivi; a (se) găti, a (se) dichisi; a (se) înfrumuseța... BOCEANU, GL., cf. PAȘCA, GL. .... CV 1950, nr. 4, 37, cf. L. ROM. 1960, nr. 5, 35... Etimologia necunoscută. Cf. n a r a m z i u" și **ninirizí** „(Regional) 1. A alinta, a dezmierda, a mîngîia..., a răsfăța (Cîmpuri — Panciu). Cf. ALR I 553/592. 2. A aranja, a netezi (hainele de pe corp) (Ștefănești — Drăgășani). Cf. ARH. OLT. XXI, 274", pentru care la etimologie se spune „cf. n i n e r a, n i n i n i $_2$" (acestea au numai sensul 1 al lui *ninirizi*, dar trecerea la sensul 2 e ușor de explicat: cf. *titiri*). Legătura dintre *neremzi* și *ninirizi* o sugerează în mod special adjectivul (participial) **ninirîmzît** tratat s.v. *ninirîzît, -ă* adj. „(Regional; despre oameni) 1. Care se îmbracă bine, cu gust...2. Chivernisit, econom", cu unică atestare din Oltenia (Ștefănești — Drăgășani); pentru sensul 1 al acestuia cf. o paralelă ca *întitirizat* adj. „îmbrăcat de sărbătoare, împopoțonat" (Călugăreni — Vidra, în CV 1951, nr. 6, 30).

Pentru etimologia „necunoscută" a lui **nicoreț$_1$** „s.m. (Regional) Păduche" se fac trimiteri la *mișcoce*, *mișcoi$_1$* și *mișcotei*, dar lipsește referirea la **nișcorici** „s.m. = **mișcorici**. ◆ (Regional) Păduche. Cf. SCL 1963, 26 [unde e citat Cezar Petrescu]", de care e evident cel mai aproape. Corespondența *-eț/-ici* e banală (vezi și aici, la p. 387, referirea la *mușcheț*, variantă a lui *mușcheci*); pentru *-c-/-șc-* cf. s.v. *nicorete* s.m. „numele a două ciuperci" varianta *nișcoreți* (pl.).

Nimurúș „subst. (Regional) « Semn, vinietă » (Bonț — Gherla) COMAN, GL. — Pl. : ? — Etimologia necunoscută" ar putea fi o deformare a lui **numărúș** — și *numeruș* — s.n. (< magh. *numerus*) care are în Transilvania sensurile (1°) „număr (2° „recrutare; tragere la sorți pentru ~") și (3°) „(În credințele populare) Amuletă purtată de copii contra deochiului".

Nioțirlan „s.m. (Prin Mold.) Șoarece. H X 259... Etimologia necunoscută. Cf. c h i ț o r a n" este evident înrudit cu **niuțoran** „s.m. (Regional) Specie de șoarece nedefinită mai de aproape (Somova —

Tulcea). H XIV 445", pentru a cărui etimologie se trimite tot numai la *chițoran*. Amîndouă variantele citate pot fi raportate la variante cu *mi-* mai bine atestate: **mițoran** „șobolan" (DLR s.v. *mițorgan*) și **mițorlan** „1. cîrtiță,... 2. popîndău" (s.v. *mitorlan*). Cît privește pe **noțîrlan** „s.m. (Zool.; regional) Șobolan (Văsiești — Moinești). ALR I 1192/582" (pus în legătură de astă dată nu numai cu *chițoran*, ci și cu *ghiorlan*), s-ar putea suspecta o transcriere greșită pentru *ńoțîrlan*.

În aceeași măsură este suspectă inserarea pe baza unei surse comune (ALR I 1892/388 = Straja — Rădăuți) a lui **nidvíz**[6] subst. ca variantă a unui **midvídă** („coropișniță"). După o comunicare din aceeași localitate se înregistrează un **nedvígi** subst. tratat ca variantă adăugată ulterior „= *midvidă*", dar **nitveghi** „idem", notat de COMAN, GL. din Bălăceana — Gura Humorului, e lucrat ca articol cu totul independent. E interesant de observat că pentru etimologia lui *midvidă* ni se propune „cf. ucr. медведик", iar pentru *nitveghi* „cf. ucr. медвидь « urs »"; etimonul se înscrie, evident, în familia ucraineană a „ursului", dar pentru corespondența semantică trebuie să ne adresăm unui derivat cu sensul „coropișniță" (vezi S. Pușcariu, în DR IX 436) și G. Mihăilă, în SCL XX, 1969, 2, p. 213).

Nuțuiéu „s.n. (Regional) Sanie scurtă cu care se scot iarna buștenii din pădure (Deda — Reghin). MAT. DIALECT. I, 183", cu variantele admise ca atare *nițuieu* și *niuțuieu*, nu mai rămîne cu „etimologia necunoscută" dacă facem legătura cu articolul **niuséie** „subst. pl. (Regional) Corcie adăugată la sanie, pentru transportat lemne sau fîn (Voșlobeni — Gheorghieni). ALR I 833/576. — Din magh. *nyoszolya*". De remarcat că unica sursă a lui *nuțuieu* (cu cele două variante din DLR) continuă glosarea reprodusă în dicționar cu sinonimul *corcie*, la care se dă exact sensul din DLR al lui *niuseie*: „leasă făcută din cîteva prăjini, cu care se prelungește sania pentru a putea încărca și transporta fîn" (p. 167).

III. Există, în sfîrșit, cazuri în care afilierea unor „variante" nu este convingătoare, acestea avînd mai degrabă autonomie lexicală sau statut de variante ale altor cuvinte (vezi și $nula_2$ discutat la p. 385).

Astfel, e greu de admis, cu redactorii DLR, că **$mocioc_2$** este o variantă a lui *moțoc*, care ar avea un sens „3 (În forma *mocioc*) Măciulie (I 1). *Boată cu moșoc*. ALR II 3926/36". Atîta vreme cît sensul respectiv nu e atestat în forma *moțoc* și nici măcar la cuvîntul de bază al acestuia, *moț* (care poate denumi „capătul bulbucat sau ascuțit al unui obiect", dar nu exact o măciulie), în timp ce el e bine reprezentat la *măciucă* (2), care are și variantele *mociucă, mocioacă* (vezi și *moșioacă*, lucrat nejustificat ca atare), pare mult mai logic ca *mocioc* să fie grupat cu *mocioacă* — de care e mult mai aproape din punct de vedere formal — sau măcar explicat din acesta.

Sensul 4 dat la **nojíță** („și: (regional) *năjiță*") s.f. (1 „curelușă... cu care se leagă opincile", 2 „legătoare subțire și îngustă", 3 „fiecare dintre găurile... prin care se trece nojița (1)"), anume „(Regional) Plantă (medicinală) care crește în formă de copăcel, cu frunze asemănătoare celor de

---

[6] Vezi afirmația lui I. Mării, în LR XIX, 1970, 2, p. 147, că „pe fișa Atlasului" nu se găsește decît „*nidvidă* (sg.), *nidviğ*" [pl.].

liliac şi cu floarea albastră, nedefinită mai de aproape. *Se face bolnavului o scăldătoare, fierbînd în apă dîrmozie, frunze de nuc şi năjiţă.* PAMFILE, B. 11, cf. H I 360" pare a reprezenta un cuvînt autonom, înrudit mai curînd cu familia lui *năjit*, în care găsim — în Bucovina — mai multe nume de plante (medicinale). **Năjit** însuşi înseamnă şi (III) „pochivnic (*Asarum europaeum*)", la fel ca **năjitnică** (1), acesta avînd şi sensul „degetăruţ (*Soldanella montana*)". **Năjîgniţă** şi **năjîrnic** au fost înregistrate ca nume de plante nedefinite mai de aproape şi prezentate cu etimologia necunoscută; amîndouă pot fi însă apropiate etimologic de *năjitnică*, iar ultimul poate fi identificat cu articolul **nejelnică** (şi: *nejelmică*, *nejelmnică*, **nejernică**), numele plantei „silnică (*Glechoma hederacea*)", evidenţiind şi apartenenţa acestuia la familia lui *năjit*.

Nunélă nu poate fi variantă a lui **núnă** „pistrui pe faţă (com. din POIANA — VAŞCĂU); aluniţă (TEAHA, C.N. 247) sau alt semn mic pe corp (id.ib.)... Cf. a l u n ă " (de observat că acest *nună* ar fi trebuit marcat cu indicele 2, ca omonim cu *nună*[1] femininul lui *nun* [8]) explicat ca singular refăcut după pluralul acestuia, pentru simplul motiv cu *núnă* nu poate avea pluralul *nunéle* pe care îl indică DLR în mod nejustificat. La locul citat Teaha dă, ca unică formă de plural, forma aşteptată *nune* (*núńe*). *Nunelă* este o variantă de singular refăcută după pluralul *nunele*, dar acesta face parte din flexiunea lui **nunea** „idem" (explicat din tc. *nune* „gropiţă"), la care trebuie raportat deci *nunelă*; cf. de altfel explicaţia corectă prin *nunea* a adjectivului *nunelos*.

★

Reconstituirea unităţii lexicale a unor cuvinte atestate în variante sau cu sensuri mai mult ori mai puţin diferenţiate sau chiar simpla corelare a unor cuvinte cu statut autonom are consecinţe importante pentru poziţia cuvîntului respectiv în dicţionar (pondere sporită, precizarea sensurilor şi a ariei de răspîndire) şi în mod special pentru elucidarea etimologiei.

Din acest ultim punct de vedere cazurile de cuvinte tratate în DLR în două (sau mai multe) locuri se găsesc în trei situaţii diferite : 1) în ambele locuri etimologia e dată ca necunoscută (vezi, de exemplu, *mateuş/meteuş*, *mirtosi/mitosi*, *năcoţa/nocoţea*, *nebeleţe/nizbiliţuri*, *nechiurdă/meciurdă*, *niţuvară/miţuvară* etc.) ; 2) într-un loc etimologia e necunoscută, în altul e indicată ca certă sau probabilă sau se sugerează măcar relaţii cu alte cuvinte (vezi *mălată*$_1$/*mălată*$_2$, *mierăor/mierior*, *mocadin/mucadim*, *molichită/molivită*, *morună/mărună*, *nădăţică/nodăţică*, *nimuruş/număruş*, *nuţuieu/niuseie* etc.) ; 3) în ambele locuri este indicată o etimologie — a) aceeaşi (vezi *mereoară/mierior*, *-oară*, *noatior/notior*) sau b) diferită (vezi *mancă/mînc*, *-ă*, *mejdie/meşghie*, *moscheci/muşcheci*, *nan*, *-ă/nană*, *năoti/nooti* etc.). Evident, reducerea unuia dintre articolele perechi, prin demonstrarea unităţii cuvintelor în discuţie, impune opţiunea pentru o etimologie în cazurile de sub 2 şi 3 b, împuţinînd, cu primele, procentul cuvintelor cu etimologii necunoscute şi corectînd, cu celelalte, unele etimologii contradictorii.

Aprilie 1971

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

[8] Vezi şi observaţia făcută la p. 383 pentru *nană/nan, -ă*.

Résumé

L'auteur signale l'identité de certains mots présentés dans DLR dans plusieurs articles séparés et discute environ 50 parallélismes figurant aux lettres M et N.

Dans la plupart des cas discutés, l'auteur rétablit l'unité lexicale de certains mots attestés dans des variantes plus ou moins différentes. Il s'agit de variantes phonétiques régulières, représentant des correspondances régionales, dont l'identification est certaine ; en voici quelques exemples : *mateuș/meteuș/măteuș* ; *mereoară/mierăor/mierior, -oară* ; *meșghie/mejdie* ; *mocadin/ mucadim/* (peut-être aussi *megadi*?) ; *molichită/molivită* ; *morajin/morojin* ; *morună/mărună* ; *moscheci/mușcheci* ; *muzgoare/mîzgoare* ; *năcoța/nocoțea* ; *nădățică/nodățică* ; *nămezi/nemiezi* ; *nefleter/nifleter* ; *nezgubăn/nizguban* ; *nițuvară/mițuvară* ; *nooti/năoti* et *nohot*$_1$*/năhoadă* ; *noatior/ notior*. Certaines entrées présentant des différences formelles irrégulières peuvent être identifiées avec la même certitude.

Dans d'autres cas, les entrées présentant des différences formelles pourraient représenter réellement des mots autonomes (doublets, paronymes, etc.) ; cette interprétation, qui correspond à celle du DLR, impose leur corrélation avec d'autres articles similaires ; des rapprochements, utiles en vue des explications étymologiques,sont suggérées pour *miridov/meredeu* ; *mirtosi/mitosi* ; *moscăi/moșcăi* ; *mulcucui/murcucui* et *mulc, mîrc* ; *napraval=nopravolă/nipralǎ* ; *nătălog/nitolog/ nădălog/motolog* ; *năjîgniță/năjitnică* et *năjirnic/nejelnică* ; *neremzi/ninirizi* ; *nicoreț*$_1$*/nișcorici*.

L'auteur discute également le statut de variantes ou l'inclusion dans certains articles de certains mots, soutenant soit leur autonomie (*nojiță* 4°, à propos duquel l'auteur formule l'hypohèse de sa parenté avec *năjit, năjitnică*), soit leur subordination à d'autres mots que ceux auxquels ils ont été subordonnés par DLR (*mocioc*$_2$, *nula*$_2$, *nunelă*).

Les remarques de l'auteur ont d'importantes conséquences, notamment en ce qui concerne l'étymologie. La reconstitution de l'unité lexicale de certains mots attestés sous forme de variantes ou avec des sens plus ou moins différenciés réduit le pourcentage des mots d'origine inconnue et permet de corriger un certain nombre d'étymologies contradictoires. La corrélation de certains mots doués d'autonomie permet à l'auteur de fournir plusieurs explications étymologiques inédites ; un étymone étranger direct est proposé uniquement dans le cas de *nebelețe/nizbilițuri/nibiliț* ; bien plus nombreux sont les mots expliqués à l'intérieur même de la langue roumaine.

ACAD. IORGU IORDAN

NOTE DE LEXICOLOGIE ROMÂNEASCĂ [1]

Pipá ,,a fuma din pipă" (Cez. Petrescu, *Luceafărul*, p. 361).

Pipăí : în graiurile moldovenești de nord sună (și?) *chipuí* (v. *Adev. liter.*, 18 apr. 1926, schița semnată Gh. Nădejde). Varianta cu *a*-, dată de Tiktin pentru sec. XVII, există pînă astăzi în sudul Moldovei), unde *achipăi* este singurul aspect formal al acestui verb. L-am auzit așa și la Iași. La Scriban *apipăi* apare ca ,,popular".

Pipit, variantă a lui *pepită* ,,țesătură cu pătrățele sau romburi de culori diferite alternînd între ele" (A. Odeanu, *Cămin*, p. 64). Il găsim și la Scriban, cu asterisc (autorul nu spune nicăieri ce reprezintă acest semn), și în DLRM, care, nu știu de ce, înregistrează forma *pepită* cu *-a*.

Pipoașcă : *termini ca tîrtița, birlic și pipoașcă, nepricepuți de vecini* (Arghezi, *Țara de Kuty*, p. 56).

Pipotă : Tiktin dă și sensul, absent în alte dicționare, de ,,Vulva der Kuh", cu indicația vagă Qu., adică Quellen = izvoare. În sudul Moldovei, cu fonetismul local *chipătă*, acest cuvînt circulă exclusiv cu acest înțeles.

Piscalău : ,,cu care se « zgîdăra » în foc" (*Lucr. Inst. Geogr.*, Cluj, IV, p. 218).

Pismáreț, sinonim (și înrudit prin temă) cu *pizmaș* și *pizmătareț* : *răutăcioasă, pismareță, mereu învrăjmășită cu soarta ei* (Cez. Petrescu, *Aurul negru*, p. 81). Ar putea fi o creație personală sau produsul uitării formei *pizmătareț*.

Pisoiaș, dimin. al lui *pisoi* : auzit la Buzău.

Pistuí ,,a striga pe cineva cu *pst*!" (v. Cez. Petrescu, *Luceafărul*, p. 144). La Scriban *pîstuí*.

Pișircos : fem. *pișircoasă* apare la E. Camilar, *V. rom.*, iulie 1938, p. 75. Probabil un derivat de la *pișoarcă*.

Pită : judecînd după dicționarele noastre (cu excepția DLRM, care se oprește la bulgară), acest substantiv pare a avea o etimologie multiplă, căci ele citează forme corespunzătoare din limbi slave moderne, din maghiară și greacă. Pentru ultima, cf. calabr. *pitta* ,,focaccia", de origine v. grecească (v. G. Rohlfs, *Diz. tre Calabrie*, s.v.).

Pitcoace : citate, care lipsesc în dicționare, se pot găsi la H. Papadat-Bengescu, *Rădăcini* I, p. 305, la Marta D. Rădulescu, *Sînt studentă*, p. 146, și la N.D. Cocea, *Fecior de slugă*, p. 11 (*fata din casă, o pitcoace, s-o răstorni cu degetul*).

Pitic : tema acestui cuvînt mult discutat este o creație imediată, cum spunea A. Philippide, traducînd germ. *Urschöpfung*, sau imitativă [2],

[1] Vezi SCL XX, 1969, 2, p. 327 și urm.
[2] E vorba de o senzație vizuală, combinată, poate, cu una tactilă.

cum aş zice eu, existentă în numeroase limbi romanice şi sub diverse forme, menţionate de Tiktin, s.v. *piciu*) [3]. Dacă mă opresc asupra lui, o fac, mai întîi, pentru că are un corespondent cvasidesăvîrşit în limba sardă : *pitíkku* „mic", cu derivatul diminutiv *pitikkẹḍḍu* (v. M. L. Wagner, *Studien über den sardischen Wortschatz*, Genève, 1930, p. 29. Cf. şi idem, *Über die vorrömischen Bestandteile des Sardischen*, Genève, 1931, p. 29—30 ; *Los elementos españoles y catalanes en los dialectos sardos*, extras, p. 244). Afară de asta, mi se pare interesant următorul citat din Arghezi, *Adev. liter.*, 4 ian. 1931, p. 3, col. 1, în legătură cu forma feminină a lui *pitic* :... *n-am întîlnit nici o piticărească, nici o piticuţă, nici o pitică — nu ştiu cum să le zic*... Se întrebuinţează şi cu valoare adjectivală : *laba pitică* (Cez. Petrescu, *Nirvana*, p. 103).

Pitpalacă, fem. lui *pitpalac*, cu sensul propriu, la Tiktin fără citat (indicaţia Qu.) : *Am vrut să prind o pitpalacă'n fîn* (*Adev. liter.*, 10 sept. 1933, p. 7, col. 4).

Pituşcă, dimin. al lui *pită* : la Tiktin are aceeaşi situaţie ca cuvîntul precedent. Iată cîteva atestări : ...*pregătindu-şi pituştele*... *unse cu un strat străveziu de unt* (Cez. Petrescu, *Nirvana*, p. 72) ; *palma scurtă şi grăsună ca o pituşcă*... (idem, *Duminica orbului*, p. 117) ; ...*savurau jumătăţi de pituşti cu icre lăptoase de crap* (*Adev. liter.*, 19 dec. 1937, p. 9, col. 3). În citatul următor : *Mai curînd ceilalţi jucau cum cînta pituşca aceea de copil decît altminteri* (*ib.*, 22 mai 1932, p. 3, col. 3) are valoare metaforică.

Piuit : afară de *a-i lua cuiva piuitul*, foarte frecvent în vorbirea familiară şi populară, există, se pare, judecînd după H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul*, p. 49, şi *a-i tăia piuitul*.

Pîcîi : Tiktin şi Scriban dau numai sensul „a face pîc-pîc fumînd (de obicei cu luleaua)". Sp. Popescu, *Adev. liter.*, 21 dec. 1930, p. 4, col. 2, întrebuinţează acest verb, de origine onomatopeică, despre bătăile inimii : *Cu cît îmi sporea dorinţa*..., *cu atît îmi pîcîia inima*.

Pîlpîelnic : *năsucul cel mititel, cu nări subţiri şi pîlpîelnice* (V. I. Popa, *Velerim*, p. 271). Lipseşte în dicţionare. Este, cu siguranţă, o creaţie personală. — Notez tot aici şi pe *pîlpîi*, adj., întîlnit la Arghezi, *Poarta neagră*, p. 302 : *la lumina pîlpîie*..., tot produs al dorinţei, poate (în cazul autorului *Cuvintelor potrivite*, şi al necesităţii de a exprima o senzaţie sau o impresie mai puţin obişnuită, mai subtilă. Accentul adjectivului trebuie să fi stat pe finală, nu numai pentru a se evita confuzia (în citatul de faţă) cu verbul, ci şi din cauza ultimei silabe, care este simţită ca sufix (cf. *sălciu*). În aceeaşi operă a lui Arghezi apare adjectivul *scîlciu* (tot sub forma femininului), format la fel (de la *a scîlcia*).

Pîndaş : îl are Tiktin, cu două citate, unul mai vechi, celălalt oarecum popular. Iată şi o atestare mai nouă : *pîndaşii l-au lăsat în bună pace* (V. I. Popa, *op. cit.*, p. 175). Dublet morfologic şi semantic al lui *pîndar*, cu o uşoară diferenţă de sens, pe care Tiktin o redă foarte precis în traducerea germană a amîndorura : ultimul e *Wächter*, adică „paznic (de meserie)", primul e *Lauerer* „om care stă (întîmplător) la pîndă".

Pîine, cu sensul „cereale (în general)", atribuit de dicţionare graiurilor moldoveneşti, ne întîmpină şi în sintagma *rachiu de pîne* „rachiu pre-

[3] Cf. şi REW, nr. 6451 şi 6494 ; Puşcariu, *Etym. Wb.d. rum. Spr.*, nr. 1304 ; idem, *Studii i strorom.* II, p. 292.

parat din cereale", curentă, pe vremuri, în sudul Moldovei. (Băutorii înveteraţi preferau această băutură din cauza tăriei, superioară rachiului de drojdie sau de prune.) Paralele semantice, parţiale, găsim şi în alte idiomuri romanice, de pildă sp. *pan* „grîu", pg. *pão* „secară", fapt care nu are nimic surprinzător în el. — Printre numele de plante cu *pîinea* urmat de un determinativ nu apare la Tiktin *pîinea cucului*, interesantă, ca şi în cazul precedent, tot din cauza paralelelor romanice de felul următoarelor : sp. (Argentina) *pan de cuco*, retorom. centr. şi it. nord. *pan del kuko* (comel.), *pan-e-cuc* (bellun.), *pan-kúkü* şi *pan del kukü* (bregagl.), pentru care v. C. Tagliavini, *Dialetto del Comelico*, în *Arch. Rom.* X, 1926, p. 150. Cf. şi RLiR, IV, 1928, p. 29 : sard. *panekukku.*

Pîntecat : *brîul ghintuit şi pîntecat de pistoale* (C. Marino-Moscu, *Adev. liter.*, 22 apr. 1934, p. 5, col. 2). Absent, ceea ce nu surprinde, în dicţionare. Sintactic vorbind, pare a fi part. perf. al lui **pînteca*, al cărui înţeles acest citat nu ni-l poate descifra. De altfel, nici *ghintuit* nu se împacă prea bine cu determinantul *de pistoale*. Dat fiind că brîul se încinge peste abdomen, autoarei i-a apărut în minte, prin asociaţie de idei, sinonimul familiar *pîntece*, fapt care a dus la această „creaţie". Sensul lui *pîntecat* ar fi identic cu al lui *pîntecos*, deci „(brîu) umflat (din cauza pistoalelor)", deşi, în această ipoteză, era pîntecat sau pîntecos — purtătorul brîului cu pistoale pe el. M-am oprit mai mult decît merita în sine asupra acestui exemplu tot din cauza unei asociaţii de idei : mi-am amintit de un studiu al acad. Al. Graur intitulat *Deraieri lexicale.*

Pîntecărí : *îl doare în pîntece şi-l pîntecăreşte* [dizenteria] (v. *Sociol. rom.*, nov. 1936, p. 37). Este un derivat regresiv de la *pîntecăraie.*

Pîntece : fam. şi pop. *cu pîntecele la gură* (despre o femeie cu sarcina foarte avansată).

Pînzí „a ţese (sau, poate,a pune) pînză" : *Iar tocmai cînd ea pînzea, Eu în zbor pe ferestrea* (dintr-o poezie populară, reg. Sătmar., *Adev. liter.*, 16 mai 1937, p. 11, col. 3).

Pînziş : îl are numai DLRM, fără citate, ca substantiv („ceea ce seamănă cu o pînză") şi ca adjectiv („care cade [e vorba de ploaie] ca o pînză..."). Ambele valori le-am găsit în opere scrise : *Pînzişul de minciuni ce o înfăşura ca o blană* (L. Rebreanu, *Jar*, p. 306) ; *ploile pînzişe* (L. Blaga, *Spaţiul mioritic*, p. 21). Metafora porneşte mai puţin de la aspectul exterior al pînzei şi mai mult de la structura ei, de la modul cum se întrepătrund firele urzelii şi ale bătelii.

Pîrgar : sensul, „paznic (de pădure, de vînat, de vie etc.)" dat de DLRM, s.v., nr. 3, pare a exista prin Ardeal, judecînd după citatul următor : *Sînt şi slujbe cu mai puţină învăţătură* ; ... *Iată, nu avem pîrgar în sat*... *El se supără şi mai tare.* (I. Agîrbiceanu, *Adev. liter.*, 25 oct. 1925).

Pîrgolí (refl.) „a se încălzi" (com. Scînteia-Iaşi). Contaminare a lui *pîrjoli* cu *pîrgui.*

Pîrnaie : Tiktin nu cunoaşte înţelesul argotic („închisoare") al acestui cuvînt, pe care îl dau Scriban şi DLRM, deşi îl întîlnim deja la N. Filimon, *Nenorocirile unui slujnicar*, p. 75. Cf. şi I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, p. 189 ; idem, *Calea Văcăreşti* II, p. 170 ş.a. Un sinonim, care a căpătat valoare metaforică pornind de la aceeaşi situaţie de fapt (vasul respectiv transformat în WC şi aşezat în celulă), este *hîrdău*, de asemenea frecvent

în scrieri literare unde apar argotizanţi. Mai interesant, din cauza noutăţii şi a rarităţii, este sensul de vas, în general, pentru băuturi alcoolice, pe care presupun eu că-l are acest termen în următorul citat : *fiecare* [e vorba de nişte vînători] *se prinsese s-aducă în vremea mesei cîte o pîrnaie* (*Adev. liter.*, 7 martie 1937, p. 9, col. 3).

Pîrpîlit ,,(despre un om) care-i beat din cale afară" (com. din Bălţăteşti-Neamţ). Tertium comparationis este ,,încălzirea, fierbinţeala, arderea (interioară)" produsă de băutura alcoolică.

Pîrţ ,,om de nimic, fleac, persoană mică şi neînsemnată" : *Bine, pîrţule, şi tu ai început să-mi umbli cu gheşefturi?* (L. Rebreanu, *Jar*, p. 197).

Pîrţac ,,copil, om naiv, neştiutor"[4] (M. Streinul, *Viaţa în pădure*, p. 97).

Pîrţîgăiat : *ofiţerul acela mic şi pîrţîgăiat* (I. Mironescu, *Îns. ieşene*, III, 1, p. 41). Creaţie personală, cu sens peiorativ, formată din *piţigăiat* contaminat cu *pîrţ*.

Pîşin, variantă fonetică (singura notată în DLRM) a lui *pîşen*, apare cu valoare adverbială în citatul acesta : *Merse pîşin, ţinînd laturile*... (Cez. Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, p. 20). Şi sensul pare întrucîtva diferit de cel modern al adjectivului (,,sfios, modest, ruşinat"), căci ne trimite, mai degrabă, la ,,tiptil, pe furiş".

Pîşîit ,,chitcăit, care pierde mult timp cînd face o treabă" (com. Valea Lupului—Iaşi). Formal, participiu perfect al unui verb (inexistent sau numai neatestat?) *pîşîi* ,,a lucra, a merge încet" < *pîş* ! ,,încet, fără zgomot".

Plafonieră : îl are DLRM, fără citat. Pentru cazul că tot aşa se prezintă lucrurile şi la DLR, trimit la *V. rom.*, aug. 1938, p. 37.

Plagiant : *Autorul plagiant*... (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 18 nov. 1934, p. 1, col. 6). Formaţie personală, bine venită.

Plajist ,,persoană care face plajă" (v. *Adev. liter.*, 14 aug. 1932, p. 6, col. 3). Lipseşte în dicţionare.

Plan : *a se da la plan cu cineva* ,,a propune cuiva un plan pentru o acţiune comună ; a pune ceva la cale împreună cu altul" : *Mă dădui la plan cu finu' şi-i spusei. Dar finu' nu vru* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 5 mai 1929, p. 5, col. 1).

Planetă, cu sensul popular de ,,zodie" (v. DLRM, unde se dă definiţia analitică a acestui termen), apare în scris. De pildă : *Hai... să tragem şi noi cîte-o planetă* (M. Gesticone, *Războiul micului Tristan*, p. 45).

Plasă : se pare că sensul, acum învechit (din cauza noii împărţiri administrative a ţării), de ,,subdiviziune a unui judeţ", este relativ recent. În secolele XVI—XVII, acest cuvînt însemna ,,o parte din moşia unui sat", aşadar ,,proprietate de pămînt particulară" (v. *Arhivele Olteniei* XIII, 1934, p. 325 şi urm.).

Plaţ : îl dă Scriban, cu sensul ,,loc pentru (sau de făcut) casă", ca existent prin Oltenia şi Banat. În citatul : *Căsuţa părăsită e aici la doi paşi, în capul străzii care coboară în pantă. Jos, numai decît după colţ, e plaţul fără gard şi căsuţa* (*V. rom.*, sept.-oct. 1931, p. 253) pare a însemna

[4] Sens aproximativ, din cauza contextului.

„piață", în orice caz „loc liber", judecînd după forma articulată a acestui cuvînt. Determinantul *fără gard* face oarecum dificultăți, căci despre o piață propriu-zisă o asemenea precizare este de prisos. —Același cuvînt este *pleaț* : *la crîșma lui Z. în Păscărie, la Ghiță Cerbu, în colțul pleațului* (G. G. Nădejde, *Îns. ieș.* III, 1, p. 585), cu sensul sigur de „piață" și originar din graiul moldovenesc de nord. E germ. *Platz*, intrat în română prin intermediu slav (sîrbo-croat în Oltenia și Banat, ucrainean în Moldova ; cf. ucr. *pleats*).

Plaur : îl găsim, fără citate, la Scriban și în DLRM, care îl localizează în regiunea Dunării, de-a lungul malurilor ei (cel puțin, așa rezultă din descriere). Iată două atestări : *Valurile de vînt slobozite din ținuturile îndepărtate ale plaurului de ghiață...* (Victor Papilian, *Rom. liter.*, 20 mai 1933, p. 2, col. 1) ; *se făcea întuneric în soarele amiezii și năștea din plaur o fantasmă a morții* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 389). Apariția acestui cuvînt la Sadoveanu dovedește că indicația geografică din cele două dicționare nu corespunde realității.

Plaz : îl au dicționarele utilizate de mine, dar fără citate. Iată unul : *să nu prind pe cineva tîrînd plugul pe plaz* (*Adev. liter.*, 28 nov. 1937, p. 7, col. 4).

Pleopană, pl. *-ne* „ochelari de cai" : *e sectarism de cai cu pleopane la ochi* (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 8 aug. 1937, p. 18, col. 1).

Pleosnet, variantă, cunoscută de Tiktin și Scriban, a lui *plesnet*. Primul trimite, fără să reproducă textul propriu-zis, la Ion Ghica și o explică prin influența lui *pleoscăi*. Dacă ar exista o variantă cu *-eo-* a lui *plesni*, această explicație ar fi perfectă. Cred că trebuie să admitem o contaminație a lui *plesnet* cu interj, *pleosc* ! Se pare că *pleosnet* este o variantă populară, judecînd după apariția ei la Stoian Gh. Tudor, *Hotel Maidan*, p. 57.

Pleoști : *Mitu pleoști ochii mari* (Gib Mihăescu, *Zilele și nopțile unui student întîrziat*, p. 200). Ca sens, acest verb, pe care dicționarele îl explică prin „a turti", este aici sinonim cu *bleojdi* „a holba" (despre ochi). Nu este vorba, cred, de o confuzie semantică, ci de una fonetică : vreau să spun că asemănarea fonetică foarte mare dintre aceste două verbe (după părerea mea, creații imitative) a dus în mod inevitabil la identificarea lor semantică. Dacă în limba noastră ar exista de la o regiune la alta deosebiri de felul celor existente între hochdeutsch și niederdeutsch (oclusive surde lenes și oclusive sonore fortes în primul și oclusive ca în toate limbile romanice, de pildă, în al doilea), am putea afirma că *pleoști* este numai perceput așa de cei care articulează oclusivele ca în niederdeutsch, și tot așa *bleojdi* reprezintă perceperea acustică a acelorași vorbitori de niederdeutsch. Interesantă este și varianta *pleojdi* (v. *Adev. liter.*, 29 mai 1928, p. 4, col 4 ; autorul schiței e bucureștean), care face impresia unui compromis între *pleoști* și *bleojdi*. La asemenea cuvînt, variațiile de sunete sînt în firea lucrurilor : atît *bl*, cît și *pl*, atît *șt*, cît și *jd*, imită în același mod o senzație tactilă combinată cu una vizuală.

Plescáriță, variantă moldovenească de sud, necunoscută dicționarelor, a lui *plescá(v)iță*.

Plésniță : numele unei boli de piele, descrise de V. Bologa, *Dacorom.* IV, p. 962, care-i propune și etimologia (din ucraineană), nu tocmai sigură.

Acest cuvînt, care, la fel cu precedentul, lipsește în dicționarele noastre, ne întîmpină și în limba literară. V. E. Giurgiuca, *Poeții tineri ardeleni*, p. 122.

Pleumonie și *plămînie*, forme populare ale lui *pneumonie*. *Pl-* pentru *pn-* s-ar putea explica prin influența lui *plămîn*, deși această ipoteză pare a fi infirmată prin fr. pop. *pleumatique* (< *pneumatique*; v. A. Dauzat, *La langue française d'aujourd'hui*, p. 64, n. 2), care-i produsul disimilației *pn>pl*. *Plămînie*, comunicat din Tecuci (sudul Moldovei), apare cu același sens și în terminologia ciobanilor : cf. *Sociologia românească*, iulie-sept. 1936, p. 19, unde este înregistrat din comuna Nereju (Vrancea) și explicat prin „boală de oi (apă la coșul pieptului, din răceală)".

Plev „cană de tinichea pentru băut apă" (comunicat din Borca-Neamț). Este una dintre numeroasele variante (unele cu *bl-*) ale lui *bleu*, existente la Tiktin și Scriban.

Plevașcă „jgheab din scînduri, cu apă și așezat în pantă, pentru coborîrea din pădure a butucilor" (comunicat din regiunea muntoasă de nord-est a țării). Tema pare a fi o variantă a lui *plav-* din cuvinte slave care însemnează „a pluti".

Plici!: este tradus de Tiktin prin „klatsch!" (tot cuvînt imitativ) și explicat amănunțit de Scriban. Cel dintîi are un citat din limbajul familiar. Cred util să adaug eu unul popular : *Ia să mai ședem și azi și mîine și poimîine, să vedem n-o crăpa dracul, n-o face plici!* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 25 aug. 1928, p. 5, col. 4). De la această interjecție s-a derivat verbul *a pliciui*, cunoscut lui Scriban, care-l explică prin „a scutura de colb izbind cu petica și făcînd « plici »". În citatul următor sensul pare a fi ceva mai larg, deși destul de greu de sezisat :... *pune întîi tocurile pe asfalt, apoi pliciuie talpa pantofului de lac* (H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul*, p. 322).

Plimbăreț: îl au Tiktin (sub forma *primblăreț*) și DLRM, dar numai cu valoare adjectivală. Primul dă două citate, ambele din Conachi și cu sens figurat. Cuvîntul circulă și ca substantiv, totdeauna cu o nuanță peiorativă (pe care o cunoaște, în anumite contexte, și adjectivul). De pildă : ... *misionari peste graniță, « plimbăreți » oficiali* (*Îns. ieș.* II, 4, p. 60). Între cele două războaie se întrebuința, uneori, și la adresa profesorilor universitari cu catedra în provincie, dar cu locuința în București [5]. Cf. și I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, p. 245 : *E voiajor comercial sau dascăl de școală primară sau numai plimbăreț*. La p. 306 întîlnim și fem. *plimbăreață*.

Plin, ca determinant pe lîngă un titlu, un grad etc., cu însemnarea de „întreg, titular, activ", apare numai în DLRM (*profesor plin* și *catedră plină*, a doua formulă fiind derivată din prima și, cred, puțin răspîndită), deși vorbirea curentă îl folosește la tot pasul : *colonel plin* (în opoziție cu *locotenent-colonel*, care, cînd servește ca mijloc de adresare, se reduce la *colonel*), *ministru-plin* (spre deosebire de *ministru-adjunct*), *membru-plin* (*al Academiei R.S.R.*, opus lui *membru-corespondent*, sau *al C.C. al P.C.R.*, în opoziție cu *membru-supleant*) etc. Iată și un citat : ... *înapoiat administrator financiar p l i n din București* (I. Peltz, *Cuv. liber*, 15 sept. 1934, p. 4, col. 1; subliniat de autor).

Plițui :... *directorul* [școlii primare] ... *ne-a privit cercetător prin ochelari și ne-a plițuit a mîngîiere pe obraji* (N. M. Condiescu, *Viața rom.*,

[5] Termenul oarecum consacrat în acest caz era *ambulant* (adjectiv și substantiv).

mai-iunie 1935, p. 18). Numai etimologia ar putea ajuta la identificarea sensului acestui verb.

Pliurd „prost" ne întîmpină la Scriban și în DLRM (primul îl dă ca moldovenism, celălalt ca regional), dar fără atestări. Pot completa eu informația : ... *cîtu-i de pliurd și tăntălău* (Cez. Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, p. 25) ;... *albit, încocîrjat, tare de amîndouă urechile și cam pliurd*.... (Nicodim Cola, *Adev. liter.*, 19 febr. 1933, p. 7, col. 3 ; apoi, în continuare, col. 4 : *Moș Fetcu era pliurd* ; *nu cunoștea nici o buche. Mai mult ca 50 lei nu cred să fi numărat o dată în viață*).

Plîngoci „plîngăreț" : *banală și plîngoace* (G. Topîrceanu, *Adev. liter.*, 23 mai 1937, p. 10, col. 2—3). Lipsește în dicționare.

Plopă „fructul plopului" (v. *Anuarul liceului „Petru Rareș" din Piatra-Neamț*, pe 1934—1935, p. 70). Cuvînt popular, deci, pînă la proba contrară, trebuie acceptat ca o realitate neîndoielnică.

Plodan, augmentativ de la *plod* și cunoscut dicționarelor, dar fără citate. Iată unul : ... *familia lui reumatică, alcătuită din una nevastă și patru plodani* (Virgil Gheorghiu, *Lumea românească*, 20 aug. 1938). Pun tot aici și dimin. *plodeț*, cu sens depreciativ (ca și *plodan*, de altfel, cel puțin în contextul de mai sus) : *Scrie-i că s-a îmbolnăvit plodețul* (*al cui este, Flofa cel ticălos, al lui ori al meu?*) (Gala Galaction, *Doctor Taifun*, p. 123).

Ploșpană „pulpană" (?) : *Un cîine mă apucă de ploșpana zeghiei* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 10 martie 1928, p. 2, col. 1).

Ploștină : sensul „mocirlă, mlaștină", înregistrat de Scriban (diferit de „feuchtes Wiesenland", dat de Tiktin), apare și la E. Camilar, *Adev. liter.*, 6 nov. 1938, p. 3, col. 3—4 (... *se zice că ploștina neagră a înghițit pe feciorul popii cu tot cu cai și cu plug*).

Plouros „ploios" : *Era timp plouros, gloduri multe* (comunicat din Borca-Neamț ; l-am auzit și în satul Schitu, de la poalele Ceahlăului). Lipsește în dicționare. Pentru formație, cf. *gloduros*, *nouros* ș.a. (analizat, primul în *glod* + *uros*, iar al doilea simțit, probabil, ca un derivat tot în *-uros*).

Plugăraș „cel care umblă cu plugușorul (la Anul Nou)" : *La 31 decembrie 1889, în sfintele sărbători de iarnă, pe cînd plugărașii se pregăteau să ure*... (M. Sadoveanu, *Adev. liter.*, 27 nov. 1932, p. 2, col 3). Tiktin are *plugăraș*, „diminutiv" de la *plugar*, dar nu precizează dacă se referă la sensul 2 al acestuia (identic cu cel din citatul de față), ceea ce mi se pare foarte probabil, sau la sensul 1 („țăran, agricultor"). De fapt, *plugăraș* este un pseudodiminutiv, de felul lui *pescăruș*, *umăraș* etc. : pentru evitarea confuziei semantice cu tema, se recurge la o formație diminutivală, care însemnează „asemănător cu, apropiat de etc.".

Poaleș : ... *vișinii mai poaleși** (Șt. Ciobotărașu, *Îns. ieș.*, iulie 1940, p. 28). Pare a fi derivat de la *poală* și ar putea însemna „scund, cu ramurile aplecate în jos, apropiate de poala (= partea inferioară a tulpinei) pomului" (?) .

Poarcă, jocul copilăresc bine cunoscut și foarte răspîndit pînă nu tare de mult, are paralele în diverse idiomuri romanice, de ex. pg. *porca*, prov. *trucia*, loren. *truye*, leonez *gocha* „diversión infantil consistente en meter una bola en varios agujeros" (v. *Volkst. u. Kult. d. Romanen* I, 1928, p. 258—259).

Pobile „cureaua care se pune după coada calului, în drumurile de munte" (Nereju-Vrancea, v. *Sociol. rom.*, nov. 1936, p. 13). Din păcate, nu se indică accentul și nu se spune nici dacă forma dată e de singular sau de plural.

Pocherist, -ă „jucător de pocker" : ... *e cea mai strașnică pocheristă* (L. Rebreanu, *Jar*, p. 78).

Poclău „un fel de plasă de prins pește" : ... *mai la vale, un pescar. Îl văd lăsînd poclăul pe ape și fugind spre mal* (E. Camilar, *Adev. liter.*, 6 nov. 1938. p. 3, col. 5). Îl are Scriban, care cunoaște și varianta *plocău*, fără citate.

Podeață, variantă feminină a lui *podeț*, necunoscută dicționarelor : *Pe podeața care retează șanțul porții, unind drumul cu bătătura, Ciochindel...* (*Adev. liter.*, 19 mai 1929, p. 4, col. 2).

Podei „tăpșan" (comunicat din Lapoș-Bacău).

Podidí apare ca reflexiv la Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, p. 129 :... *pentru a se podidi apoi și mai adînc în nemernicia monotonului destin.* Sensul corespunde mai bine etimonului propus de Tiktin (slav. *podŭdati* „unterwerfen") decît cel pe care-l are acest verb cînd este folosit ca transitiv. Varianta *pododi* (*Au pododit-o lacrimile*, în *Viața rom.*, iulie-aug. 1932, p. 283), dacă nu-i o greșeală de tipar, confirmă etimologia lui Tiktin.

Podișcă are, în citatul :... *pe podișca muntelui Gud-Aul* (*Îns. ieș.*, iunie 1939, p. 583), sensul „platformă", cunoscut numai de DLRM.

Podvig „canon ; suferință, chin", termen din limbajul bisericesc vechi, apare la Damian Stănoiu, *Adev. liter.*, 29 nov. 1931, p. 4, col. 1 : *Întovărășitu-ne-am cu muieri și am călcat podvigul călugăresc.* Se știe că acest autor a fost monah, prin urmare, apariția unui asemenea cuvînt în scrisul lui nu trebuie să ne surprindă.

Podzol „un sol brun-roșcat, care, în ce privește compoziția chimică, reprezintă tipul cel mai înaintat în degradare, adică solul care a ajuns în ultimul stadiu al vieții sale" (*Rev. geogr. română* I, 1938, p. 125). Din rus. подзол.

Poetastru : ....*cine-și vinde poeziile este un poetastru* (Aristarc [= G. Călinescu], *Adev. liter.*, 4 nov. 1934, p. 5, col. 2). Îl au, fără citate, Scriban și DLRM. Primul îl socoate împrumut italienesc, celălalt, franțuzesc. Trebuie preferată etimologia ultimă. Cf., ca formație, *criticastru*, *politicastru* ș.a.

Poftoreală „cusătură dublă" (*Cercetări folclorice* I, p. 24). Derivat de la (*a*) *poftori* „a repeta".

Pogan apare și cu valoare adverbială în vorbirea populară, cu același sens ca adjectivul, adică „strașnic" (*Bul. Soc. Geogr.* LIV, 1936, p. 71 ; accentuat pe finală, desigur sub influența cuvintelor în *-án*) [6].

Poge „cureaua de la șa (sau de la ham) care se vîră sub coada calului" (comunicat din Filioara-Neamț). Este același cu *poğ*, înregistrat de Tiktin și Scriban ca variantă, cam greu de explicat, a lui *pofil*, care sună, între altele, și *povili*. Cf. și : *Șaua se punea cu mare greutate, fiindcă se gîdileau* [caii] *de pohilă și chingă* (N. Dragomir, *Săliște*, p. 220) [7]. V. mai sus *pobile*.

[6] Îl are și O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 329, care, din păcate, nu-i notează accentul (nici la p. 60, unde-l discută din punct de vedere etimologic).

[7] Studiul citat poartă titlul *Din trecutul oierilor mărgineni din Săliște și comunele din jur* și a apărut în *Lucr. Inst. Geogr. Cluj* II, 1922—1925, p. 195 și urm.

Pogîrcí, variantă a lui *pobîrci*, dată de Scriban ca mold.-munt., dar auzită de mine la Sibiel (sud. Sibiu).

Pogonaș ,,băiat care mînă boii (sau caii) la plug" (C. Stere, *În preajma revoluției* II, p. 18). Variantă moldovenească a lui *pogonaci*, existent la Tiktin, s.v. *pogonici*, care-l atribuie graiurilor muntenești (,,numai în rimă"). Scriban are un *pogonaș*, cu alt sens (,,care lucrează la pogoanele de vie, ca să fie scutit de bir").

Pohodí ,,a merge, a umbla" : ...*pohodea înapoi*" (Cezar Petrescu, *1907*, I, p. 369). Din rus. походить. Lipsește în dicționare.

Pohornicioară ,,partea de jos a jugului" (comunicat din Andrieșeni-Iași). Dimin. lui *pohorniță*, una dintre numeroasele variante ale lui *podhorniță*, pe care Scriban îl derivă dintr-un ucr. **podhorlitsa*. Etimologia propusă (ca ,,posibilă") de Tiktin nu poate fi acceptată.

Poiată : înseamnează ,,staul" nu numai în Transilvania, cum afirmă Tiktin și Scriban, ci și în sudul Moldovei (unde adăpostul pentru păsări se cheamă *coteneață*).

Poienice = *poieniță* (comunicat din Agăș-Bacău).

Pojghie = *pojghiță* :... *cadrul radiatorului e înghețat în pojghii de metal* [autorul descrie un automobil] (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 30 nov. 1930, p. 3, col. 1). Acest cuvînt apare des la Arghezi ; cf. *Adev. liter.*, 5 ian. 1930, p. 9, col. 2, *Icoane de lemn*, p. 6, *Ochii Maicii Domnului*, p. 120. — Notez tot aici și pe *pojiță*, care pare a fi variantă a lui *pojghiță* : *Pungile... împodobite cu ,,ciucuri" și baieri de ,,pojiță împletită în multe*" (N. Dragomir, *Săliște*, p. 247).

Pol ,,napoleon de aur ; monedă de aur în valoare de 20 de lei" ; în ce privește etimologia, cred că este de preferat cea propusă în *Arhiva*, XLVI, 1939, p. 281—282, și anume *pol sorocovăț* (de origine ucraineană), cu însemnarea ,,douăzeci" (literal ,,jumătate din 40"). Cf. și *Revista critică* (Iași), XIV, 1940, p. 175.

Politic, cu valoare substantivală :... *viitor politic sau șef de cabinet* (Arghezi, *Adev. liter.*, 29 apr. 1934, p. 4, col. 5). După fr. *politique*.

Politică ,,a discuta despre politică" : *În fața institutului de coafură,... 12 profesioniști în halate albe ieșiseră în ușă, fumînd și politicînd* (Arghezi, în ziarul *Dimineața* de la 2 sept. 1933, p. 1, col. 6). Apare în DLRM ca învechit, fără nici o trimitere, care, în cazul de față, ar fi fost foarte necesară, căci Tiktin, așa de bine informat în ce privește limba veche, nu-l cunoaște. La Arghezi avem a face, probabil, cu o creație proprie, cum probează, cred eu, nuanța ironică a întregului citat. Trebuie să recunosc că sensul ironic se împacă bine cu caracterul arhaic al cuvintelor, dar nu-l văd pe poetul nostru, atît de modern în multe privințe, recurgînd la texte vechi. Cît despre originea acestui verb, nu mi se pare necesară, ba nici măcar recomandabilă, invocarea fr. *politiquer*. Tocmai ,,vechimea" lui impunea ideea unei formații românești propriu-zise. Cf. învechitul *politicale*, și el cu nuanță ironică astăzi (chiar și mai de mult), de la care un derivat regresiv (*a*) *politica* se impune cu tărie.

Politicastru, dat de DLRM fără citate, ne întîmpină la Arghezi, *Adev. liter.*, 14 oct. 1934, p. 5, col. 1 : ...*trebuințele intime ale primului politicastru venit* (v. aici mai sus, pentru formație, *poetastru*).

Politicărie ,,politică urîtă, murdară, interesată": *Un om mult mai dificil și strein da socotelile politicăriei* (Cez. Petrescu, *Oraș patriarhal* II, p. 321).

Poliță ,,stîncă dreaptă pe Ceahlău, formată din conglomerate și așezată, de obicei, pe marginea prăpăstiilor'' (comunicat din Hangu-Neamț). Este același cu *poliță* ,,raft'', folosit metaforic (s-a pornit de la poziția stîncilor pe munte, poate și de la forma lor).

Polmoade ,,niște ridicături de pămînt în jurul pereților ce se asemănau cu lavițele'' (N. Dragomir, *Săliște*, p. 218). Este pluralul lui *polmod*, variantă înregistrată de Tiktin, a lui *podmol* ,,terasă; prispă''.

Pomneață: una dintre numeroasele variante, necunoscută dicționarelor noastre, a lui *pomene(a)ță*, cu sensul de ,,basma cu gologan înnodat în ea, care se dă de pomană la înmormîntări'' (comunicat de o profesoară ieșeană originară din județul Ilfov).

Pomosteá: *Contra inundațiilor oamenii fac pomostele, adică ridică movile de pămînt, unde adăpostesc vitele, stupii etc.* (*Analele Dobrogei* V—VI, 1924—1925, p. 61, în articolul *Balta Ialomiței*). Din familia verbului *a pomosti*. — Înregistrez tot aici varianta cu *-mu-* (cunoscută lui Scriban) a verbului *pomosti* din următorul citat, unde el posedă și o nuanță semantică specială: ...*trăiesc din gunoiul pomustit în cutiile din poalele palatelor* (*Cuv. liter.*, 5 oct. 1935, p. 3, col. 6—7).

Ponci: *drumul* (*locul etc.*) *îi cam ponci, cam rapăgă* (comunicat din Tabăra, jud. Iași). Îl are și Scriban, care-l explică prin ,,prea povîrnit, prea aproape de vertical''. Cf. și *deal ponci* ,,deal greu de urcat'' (din aceeași localitate). *Rapăgă* însemnează ,,alunecă''.

Ponciș, în locuțiunea adverbială (absentă în dicționare) *de-a-n ponci-șul*:... *o lua d-a curmezișul, d-a lungul și de-a-n poncișul locurilor, pe unde o croise cel dintîi ceferist beat* (I.C. Vissarion, *Adev. liter.*, 29 martie 1931, p. 5, col. 1).

Ponorî' are forme de prezent și fără sufix (*-ăsc*): *să nu se ponoare zidul* (comunicat din Asău, jud. Bacău).

Pont ,,cel care pontează la un joc de noroc'' (v. M. Sadoveanu, *Trenul fantomă*, p. 124). În citatul următor: *ponții se strîng în jurul barabaftei* (C. Argeșanu, *Îns. ieș.* II, 3, p. 84) are alt sens, pe care l-aș explica prin ,,chibiț'' sau, mai bine, prin ,,personaj neînsemnat, cu rol secundar într-o afacere oarecare''. Citatul are în întregime aer argotic. Cf. și H. Papadat-Bengescu, *Rădăcini* I, p. 157:... *căsătoria celor doi ponți*. Natura argotică a acestui termen iese, mi se pare, mai clar la iveală în contextul următor: *D-l Emil i-a vîndut și un ,,pont'': i-a dat numele și adresa unui ofițer american de aviație care decolează poimîine spre zona americană a Germaniei* (Ury Benador, *Flacăra*, 22 aug. 1948, p. 11) [8]. Există și un derivat, cu aceeași accepție: — *Păi și țăranul era de-al nostru, pontagiu tocmit să dea ghies fraierilor* (Ioachim Botez, *Însemnările unui belfer*, p. 25). Pe

[8] DLRM, s.v. *pont*, înregistrează locuțiunea verbală, de origine argotică, *a vinde pontul*, interpretată astfel: ,,A dezvălui unui hoț locul de unde se poate fura''. Rezultă că *pont* are aici un înțeles tot figurat. Ar fi de ales, dintre cele date în dicționarul citat, între ,,cartea de joc cea mai de valoare; prilej favorabil la joc'' și ,,problemă sau parte a unei probleme în discuție; idee, principiu care stă la baza unei discuții''. DLRM se oprește la prima, eu aș înclina pentru a doua. Fiind vorba de expresii argotice, trebuie să arăt că *a-i face cuiva pontul* va fi avînd și sensul dat în DLRM (,,a înșela pe cineva''), căruia i s-ar fi putut indica totuși izvorul, dar în mod curent însemnează ,,a face aluzie la ceva bun, a încerca să-i cîștige bunăvoința'', ca în acest citat: *Pe urmă faci publicului pontu cu ochiu*... (G. Niculescu-Basu, *Adev. liter.*, 8 iulie 1934, p. 3, col. 4).

pont l-am auzit şi sub forma feminină *pontă* (la jocul de bacara) ,,cel care pontează”, spre deosebire de *banc*, numit, în glumă, şi *bancher*, care dă cărţile. Şi în cazul acestuia apare fem. *bancă*, dar justificat, prin faptul că încasează şi plăteşte ca şi cum ar avea bancă.

Popic, diminutiv depreciativ al lui *popă*: *Popicu, de cum văzuse trăznaia, o şi sfeclise* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 10 iunie 1928, p. 3, col. 3).

Popină: apare la Scriban, care-l explică just. Interesantă, pentru semantismul acestui termen, frecvent ca toponim în bălţile Dunării, mi se pare descrierea făcută de un geograf (Ion Conea, în *Sociol. rom.* II, 1937, p. 60): ,,Sînt cunoscute la noi *popinele* sau *grădiştile* — înălţimi izolate în luncile rîurilor sau boturi şi promontorii prinse între două ape care se întîlnesc”.

Poporean, variantă neînregistrată de dicţionare [9] a lui *poporan* = *enoriaş*, apare în următorul citat: *Să nu bei, să nu mănînci, poporeanul se socoteşte duşmănit*... [vorbeşte un preot] (*Adev. liter.*, 3 febr. 1930, p. 3, col. 4). Dacă m-am oprit asupra acestui cuvînt, o fac din cauza etimologiei lui, de fapt a temei, care este *popor*, cu semnificaţia lui bisericească, ,,totalitatea credincioşilor, a enoriaşilor”. Tiktin (la fel DLRM) îl consideră, în ciuda vechimii, precum şi a caracterului lui popular [10], drept un împrumut din latină (*populus*) [11]. Este clar că pe această părere s-a întemeiat, probabil subconştient, sensul modern, de natură politică, al lui *popor*. Că avem a face cu un cuvînt moştenit, pentru mine nu există nici un motiv de îndoială. Cum s-a transmis lat. *populus* cu accepţia aici în discuţie direct unor limbi romanice (de ex. italiana şi spaniola), de ce nu s-ar fi întîmplat acelaşi lucru şi cu româna? Faptul că cea mai veche atestare datează din sec. XVII nu înseamnează că el nu exista în limba noastră deja mai înainte. Cîte cuvinte circulă în vorbire şi apar în scris tîrziu sau chiar foarte tîrziu? Să nu uităm că terminologia religioasă era de origine slavă aproape în întregime şi crea prin forţa lucrurilor o ,,atmosferă” puţin favorabilă pentru întrebuinţarea în scris a cuvintelor neslave. Şi apoi, dacă îl socotim împrumut (fie latinesc, fie italienesc), nu este cazul să ne întrebăm cum s-a putut împrumuta, în secolul al XVII-lea, din una sau cealaltă limbă amintite aici un asemenea termen? Dificultăţile fonetice nu trebuie exagerate, mai ales dacă ţinem seamă de omonimia lat. *populus* ,,popor” şi *populus* ,,plop”, care în română a fost evitată prin metateza lui *l* în numele arborelui. În ce priveşte aspectul semantic, pot invoca, afară de situaţia din italiană şi spaniolă, evoluţia paralelă a sinonimului lat. *plebs*, care, după E. Löfstedt, *Syntactica* II, p. 469—470, însemna ,,comunitatea creştină”, adică mulţimea creştinilor fără demnităţi administrative bisericeşti, opusă preoţilor, episcopilor etc., întocmai ca *plebs* ,,plebea” (masele de cetăţeni) faţă de conducătorii ei politici. În sprijinul păstrării lui *populus* cu valoare religioasă, cf. şi lat. *lex*, *legis*, transmis limbii noastre cu sensul de ,,credinţă”, referitor la acelaşi domeniu spiritual. — Încă un derivat al lui *popor* este *poporime*, înregistrat de Scriban şi DLRM (după acesta, învechit), pe care îl găsesc la Cez. Petrescu, *1907* I, p. 224

[9] CADE o dă ca învechită.

[10] DLRM spune, greşit, că-i arhaism. Circulă şi astăzi în vorbirea populară (cel puţin în cea moldovenească).

[11] CADE se gîndeşte la it. *popolo*.

cu -î-, deci mai conform cu fonetismul limbii noastre : ... *să vă cadă toată popoprîmea* [= toți țăranii de pe moșie] *în genunchi.*

Popotaș, sinonim (și totodată dublet formativ) al lui *popotar* ; existent în DLRM[12]. I-am întîlnit femininul la Stoian Gh. Tudor, *Cuv. liber*, 14 dec. 1935, p. 4, col. 1 :... *călugăriței popotașe* (care împărțea hrană la săraci).

Popular are în vorbirea familiară a unor pături mai modeste înțelesul de ,,apropiat de oamenii simpli, neînfumurat, democrat (cu sens social, nu politic)". Îl cunosc din adolescența mea petrecută la Tecuci, iar mai tîrziu l-am întîlnit la I. Peltz, *Țară bună*, p. 266.

Porcan este, în unele graiuri moldovenești (de ex. la Bălțătești-Neamț), și numele unui pește, pentru care dicționarele cunosc numai diminutivul *porcușor*. La Tecuci acest pește, nu prea mare, se cheamă *porcușor de piatră*, probabil din cauză că trăiește în locurile unde rîul are bolovani de piatră. Așa știu că era situația la Tecuci : îl prindeam cu mîna din găurile bucăților de piatră rămase în apă din timpul construirii podului peste Bîrlad.

Porcăí ,,a face porc pe cineva" (Scriban) are și sensul ,,a murdări" (la propriu și la figurat), mai ales cînd se folosește reflexiv : *O cîrciumă ca alea unde te-ai porcăit* (*Gluma*, 25 aug. 1940, p. 2, col. 5). În citatul... *trebuie că am porcăit-o rău*[13] (G. Ciprian, *Soț ori fărdă*, p. 182) pare a avea o nuanță semantică ușor diferită. La C. Stere, *Uraganul*[14], p. 116 apare sub forma *porcări* (vezi imediat mai jos) : ... *ne porcăresc, pentru că ținem la nația noastră.*

Porcărí însemnează (la Tecuci, de ex.) în limbajul jocurilor de copii (poarca, țurca etc.) același lucru ca *a fi la păscare* ,,a alerga după minge, după țurcă etc., a sta în serviciul celor care *sînt la bătaie*". Mai des se spune *a fi la porcăreală* decît *a porcări*. Interesant și totodată curios este că cel sau cei care aleargă după minge etc. nu poartă numele de *porcar*(*i*). Căci punctul de plecare pentru verb a fost acest substantiv : la jocul de-a poarca, cel care ,,plimbă", cu bățul, mingea (adică ,,poarca" = purceaua) a fost asimilat cu păzitorul de porci, adică cu porcarul.

Porcoi (și *porcan*, *porcușor* etc.) ,,grămadă mică de fîn în formă aproximativ conică" are paralele în diverse idiome romanice. De pildă : fr. dial. *kay* ,,scroafă ; grămadă de fîn", sp. *cerda*, arag. *porka* etc. Cf. și *Rev. lingu. romane* IX, 1933, p. 315. Și alte nume de animale au această semnificație : în unele graiuri spaniole peștele (*pez*, *peje*), în dialectul bearnez (sud-vestul Franței) măgarul (*bourricou*), în Alto Minho (Portugalia) vulpea (*raposa*) ș.a.

Porcotos ,,porcos" : *Dar privirea mea vagă, fixată într-un colț de odaie, îl făcu să-și reție încă toastul porcotos, pe care buzele lui erau gata să-l frămînte*... (Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, p. 64).

Portărie ,,funcția de portar și rangul boieresc corespunzător" (e vorba de portarul Sucevei) : creație personală, reușită, a lui G. Călinescu (în *Opera lui M. Eminescu* II, p. 301).

Portocală are formații similare în dialecte italienești, de ex. roman. *portogallo* (Chiappini, *Vocabulario romanesco*, p. 234), calabr. *portugallu* (Rohlfs *Diz. tre Calabrie*, s.v.).

[12] Cf. *cimpoiaș-cimpoier*, *cismaș-cismar*, *poștaș-poștar* etc.
[13] Spune ,,eroul", după ce s-a trezit din beție.
[14] Volumul VIII al romanului *În preajma revoluției.*

Porumb ,,porumbel", căruia în graiurile moldovenești de nord îi corespunde *hulub*, apare la Neculce în legenda nr. 41 din *O samă de cuvinte*. Se spunea *porumb* și în Moldova de nord ca în sudul ei? Puțin probabil, căci sinonimul lui de origine ucraineană trebuie să fie acolo cu mult mai vechi decît sec. XVIII. Cred că Neculce cunoștea pe *porumb* din vremea petrecută de el în Muntenia, la rudele sale după mamă.

Porumbar ,,arborele care face *porumbe(le)*", cunoscut de Scriban, ne întîmpină la Galaction, în ziarul *Dimineața* de la 12 apr. 1931, p. 3, col. 1 : *Fragii, cornii și porumbarii erau plini de frunză tînără și de floare.*

Poruncí cu sensul de ,,a tocmi oameni la lucru, a-i angaja" lipsește în dicționare. Iată un citat din Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 278 : *oamenii porunciți de dregători.*

Poslușniță, femininul, absent în dicționare, al lui *poslușnic* cu sensul religios (ca în rusește) al acestuia, și anume ,,frate călugăresc, novice la mînăstire" : *S-a dus și ea poslușniță la Mînăstirea Coșelenca* (*Viața rom.*, aug.—sept. 1940, p. 150).

Posponiță : [să cosească cînepa] *pe din jos de posponițe, să nu facă-n veci sămînță* (într-o poezie populară din regiunea Sălajului, publicată în *Adev. liter.* de la 3 oct. 1937, p. 6, col. 4). Nu pot să-i descifrez înțelesul.

Postrov :. . . *postrovul ferecat cu plumbi* (Maria Arsene, *Adev. liter.*, 20 iunie 1937, p. 11, col. 1). Pare a însemna ,,brîu, cingătoare, chimir".

Poșidică, femininul lui *poșidic* : *poșidica tatii* (Sărmanul Klopștock, *Adev. liter.*, 25 dec. 1926, p. 4 col. 3 ; autorul e bucureștean).

Poștagiu, sinonim, se pare peiorativ, al lui *poștar* (e vorba de un diriginte de poștă) : *I-o spusese, te pomenești, căzătura de poștagiu* (*Adev. liter.*, 22 dec. 1934, p. 10, col. 2). — Tiktin dă ca învechit pe *poștar*, care circulă încă în vorbirea familiară. Cf. I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, p. 119, și Dan Petrașincu, *Sîngele*, p. 288.

Poștal = factorul poștal :. . . *pe la 2 a sosit poștalul. Am primit poșta*. . . (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 17 febr. 1929, p. 3, col. 2).

Poștă ,,echipă de lucru în porturi", înregistrat de DLRM, apare în scris la Jean Bart, *Viața rom.*, iulie-aug. 1930, p. 5 (. . . *se alcătuiau în fiecare dimineață echipele — poștele — de hamali pentru încărcare a vapoarelor*). Cf. și Panait Istrati, *Casa Thuringer*, p. 151 : . . .*echipele de lucru zise « poște »*". Cu sensul ,,alice mari pentru vînatul lupilor", dat de Scriban, îl găsim în *Adev. liter.*, 22 apr. 1928, p. 2, col. 3 : *La brîu îi atîrnau cîteva pungi de pînză, pline de alice de toate mărimile* : *de la ploaie de prepelițe pînă la poște de cele mari. — A face poștă* (*pe cineva*)" a-l bate zdravăn" (?) : . . . *m-au bătut, m-au făcut poștă, de la comisarul de serviciu pîn-la ungureanul care spăla cimentul* (I. Peltz, *op. cit.*, p. 165) [15].

Potcă : este cunoscut în sudul Moldovei numai cu sensul de ,,om mic de statură și (de aceea?) pocit" și, mai ales, cu acela de ,,copil" (tot din cauza micimii), de obicei ca formulă de adresare și fără nuanță peiorativă. Cf., de ex., V. I. Popa, *Velerim și veler doamne*, p. 45 : *Cîntă înainte, măi moșule* ! [Spune un om în vîrstă unui copil] *Dar potca a dat din cap.* Numai Scriban cunoaște acest ultim sens, dar — lucru curios — se referă exclusiv la fete : ,,Frișcă, fată de vreo 10—15 ani", de pildă *o potcă de fată*. . . Dar

[15] Autorul subliniază pe *poștă*. Reflectînd mai bine asupra acestui pasaj, am ajuns la concluzia că *a face poștă* înseamnă, a[-l] trece pe presupusul infractor de la unul la altul, ca cu poșta ,,spre a fi bătut de fiecare".

se spune și *potcă de băiat*, chiar și *o potcă de om*. Apare și în formule injurioase ca *potca dracului* !

Potlogărie ,,furtul unei găini" (v. *Cercetări istorice* II–III, 19, p. 176).

Potol, postverbal de la (*a*) *potoli*, apare la Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, p. 52 : *Deși aceste ambiții mă înțepau fără potol*... și p. 89 :... *își găsiseră potolul de-a valma soldații și căprarii mici*. Cf. și p. 92. În primul citat înțelesul acestui cuvînt mi se pare clar, foarte înrudit cu al verbului : *fără potol* ,,fără încetare". O nuanță asemănătoare exprimă el și în al doilea citat, unde l-am putea explica prin ,,liniște". — Cred util să înregistrez aici formele de prezent (indicativ și conjunctiv) ale lui *a potoli*, în *-esc* și fără acest sufix, dar cu valori semantice diferite, existente în vorbirea populară din sudul Moldovei : *focul se potoale*, dar *mîniosul se potolește*.

Potou < fr. *poteau* este înregistrat numai în DLRM. Apare frecvent în limbajul sportiv (și nu numai cînd e vorba de alergările de cai). Dau un citat : ...*caii se opreau aproape imediat de potou* (*Adev. liter*., 1 apr. 1934, p. 8, col. 3).

Potrivnicie :... *potrivnicia tezelor* (*Cuv. liber*, 30 nov. 1935, p. 3, col. 1). Pare a avea sensul de ,,contradicție, opoziție".

Potroz ,,model" (?) : *Casele lor erau ,,după potrozul"* [16] *caselor mărginenești* : *din lemn, cu ferestre de sticlă*... (N. Dragomir, *Săliște*, p. 229).

Aprilie 1971 (Continuă)

[16] Pus în ghilimele și subliniat de autor.

ALBANO-ROMANICA, I.

Metoda comparației româno-albaneze

Elementele lexicale preromane pe care româna le are în comun cu albaneza au atras atenția cercetătorilor încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, dar, deși s-a recurs la cele mai variate posibilități de explicare a lor, nu s-a ajuns nici pînă astăzi la acceptarea unanimă a unor soluții etimologice definitive. Problematica acestui capitol din istoria limbii noastre este, deci, departe de a fi elucidată. Acest lucru se explică prin aceea că materia lexicală care reprezintă obiectul acestor cercetări este extrem de neuniformă, în sensul că lipsesc notele comune suficiente care să unească toate aceste cuvinte într-un grup compact din punct de vedere etimologic. Astfel, unele conțin fonetisme mai vechi decît corespondentele albaneze (*mazăre*, *brad*, *bască*, *buc* etc.), altele, dimpotrivă, sînt identice cu cele albaneze sau prezintă modificări fonetice posterioare față de acestea. Unele sînt răspîndite pe o mare arie lingvistică balcanică și extrabalcanică, altele, din contra, sînt restrînse la română și albaneză, unde pot fi generale sau dialectale. Unele există numai în dacoromână și albaneză, altele numai în dacoromână și în dialectul tosc, lipsind deci în aromână, respectiv în ghegă. Cîteva dintre ele pot fi raportate la urme din tracă și ilira, dar pentru cele mai multe este exclusă această raportare. La unele se ivește posibilitatea de a fi explicate prin iraniană sau macedoneana veche, la altele prin latină, greacă sau slavă, ceea ce înseamnă, în cazul acestora din urmă, că descendența lor din substrat devine îndoielnică.

Și din punct de vedere semantic se observă diferite grupări, cu toate că, în general, aceste elemente exprimă obiecte proprii unei culturi și civilizații primitive. Unele prezintă identitate semantică cu corespondentele albaneze, altele au sensuri numai asemănătoare sau chiar total diferite.

Dacă în lingvistica mai veche această diversitate de trăsături particulare ale elementelor care constituie fondul autohton comun românei și albanezei nu împiedica pe unii învățați să afirme și ideea unui împrumut reciproc între cele două limbi, astăzi această a treia soluție este înlăturată cu totul. În cele mai recente lucrări se susține fie ideea împrumutului din albaneză (Çabej), fie aceea a moștenirii directe din substrat (I. I. Russu, A. Vraciu, C. Poghirc ș.a.).

Argumentul hotărîtor invocat în favoarea tezei împrumutului este că cele mai multe dintre elementele nelatine comune celor două limbi se pot explica prin criterii interne proprii albanezei. Într-adevăr, nu se poate tăgădui că aceste elemente sînt izolate în albaneză, căci fac parte din familii bogate de cuvinte, cu baze existente deja în limbă. Astfel *vjedhull*

se poate raporta etimologic la vb. *vjedh*, *gërresë* la vb. *gërryej*, *brez* la vb. *brej*, *gropë* la vb. *gërmoj*, *shtrungë* la vb. *shtroj*, *tharbët* la vb. *thar*, *hamës* la vb. *ha*, *moshë* la subst. *mot*, *këlbazë* la vb. *kalb*, *thërrimë* la vb. *ther* etc., derivarea justificîndu-se atît formal cît şi semantic. Pe acest principiu, al derivării interne, îşi sprijină întreaga sa concepţie Eqrem Çabej în cercetările etimologice pe care le-a întreprins în ultimii zece ani (publicate în buletinul lingvistic de la Tirana, între 1960—1970). Trebuie arătat însă că mecanismul acestei derivări s-a petrecut (ori s-a putut petrece şi) în faza antică a albanezei. Cu alte cuvinte, *vjedhull*, *këlbazë* etc. pot fi socotite şi moşteniri directe din ilîră sau traco-ilîră alături de cuvintele de bază, mai ales că elementele derivative respective (sufixe, prefixe, particule deictice) se explică în stadiul străvechi al limbii, în albaneza mai tîrzie multe dintre acestea încetînd de a mai fi productive în condiţiile date. În conştiinţa vorbitorilor de astăzi nu se mai face nici o legătură între *gropë* şi *gërmoj*, între *shtrungë* şi *shtroj* etc., nici chiar între *vjedhull* şi *vjedh*, între *këlbazë* şi *kalb*, la care derivarea este mult mai clară. Observaţia aceasta nu e împotriva criteriului de explicare prin mijloace interne albaneze, criteriu etimologic a cărui justeţe nu poate fi contestată, ci numai împotriva tezei împrumutului tîrziu petrecut în română (cf. Rosetti, *Istoria limbii române*, 1968, p. 260—261).

Alţi cercetători (Russu, Poghirc, Vraciu) susţin teza opusă „împrumutului", şi anume că toate aceste elemente lexicale comune provin în română, în mod independent de albaneză, din substrat. Dovada ar consta în faptul, observat de multă vreme, că în română vocabulele respective nu au caracterul unor împrumuturi, că au suferit, în evoluţia lor, un tratament identic cu al elementelor latine, că, prin fonetismul lor, ni se descoperă a fi mai vechi decît corespondentele albaneze, încît nu se pot explica prin acestea. Se adaugă aici unele deosebiri gramaticale şi semantice (*barză*, *bucura*, *moş*, *mazăre* etc.) care îngreuiază cercetarea comparativă.

Încă de la Meyer (*Die latein. Elem. in Alb.*, în „Grundriss der Roman. Phil.", I, p. 804—821) reţinem ideea că unele cuvinte autohtone care au forme identice sau asemănătoare în română şi albaneză nu trebuie explicate prin împrumut reciproc, ci, independent, printr-o a treia limbă. Acelaşi este cazul cuvintelor latineşti din albaneză care se explică direct din latină, nu din română : *kal* „cal", *kut* „cot", *unq* „unchi", *nalt* „înalt" etc. Observaţia lui Meyer, care totuşi a admis în nenumărate rînduri împrumutul românesc din albaneză, poate fi extinsă şi asupra elementelor comune de origine slavă sau turcă, elemente identice ca formă şi sens în română şi albaneză, dar receptate în mod independent. Cuvinte ca *pod*, *prak* „prag", *grazhd*, *oborr*, *kotec*, *kosh*, *sitë*, *lopatë*, *opingë*, *trup* etc. au intrat în albaneză, ca şi în română, direct din slavă, deşi formele lor sînt identice în ambele limbi. La fel interpretăm pe cele turceşti : *hambar*, *oka*, *çoban*, *konak*, *kuti* „cutie", *boja*, *xhep* „gep, buzunar", *bunar* etc.

Rezultă de aici că şi elementele de substrat au putut fi moştenite independent, chiar dacă formele unora dintre ele sînt identice astăzi în cele două limbi.

În cazul românei, e de adăugat observaţia că o parte din aceste cuvinte s-au răspîndit de timpuriu în limbi din afara ariei balcanice, ceea ce înseamnează că ele au o mare vechime în limba noastră, că nu pot fi considerate împrumuturi albaneze, ci urme directe din idiomul autohton. E vorba de

termeni ca : *baci*, *balegă*, *baltă*, *căciulă*, *copil*, *fluier*, *măgură*, *mînz*, *mal*, *strungă*, *țap*, *vatră* etc. (cf. Pușcariu. L.R. I, p. 180 ; Polák, în „Omagiu Iordan", p. 694). *Mal* pătrunde în toponimia maghiară încă din secolele al XII-lea – al XIV-lea (cf. Hasdeu, CB, I (1879), p. 289–290 ; Drăganu, *Românii*, p. 111–128 ; contra : L. Treml, în „Ung. Jahrb.", VIII, p.44).

Unii cercetători observă că cuvinte românești ca *abur*, *baci*, *brînză*, *căcărează*, *căciulă*, *ciut*, *curpăn*, *gălbează*, *murg*, *țap*, *țarc*, *urdă* s-au extins și în greacă, prin mijlocirea păstorilor (cf. H. Mihăescu, SCL, XIX (1968), 1, p. 64–65).

A fost reluată de curînd (I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română*, București, 1970) ideea justă a lui Philippide (OR, II, p. 754) și a acad. Al. Graur (BL, IV, p. 31–45) potrivit căreia nu e de conceput ca românii, care practicau păstoritul, să împrumute atîtea cuvinte păstorești de la albanezi, iar aceștia nici unul de la români. În sfîrșit, în sprijinul teoriei moștenirii din substrat s-a invocat și faptul că, în afară de elementele comune cu albaneza, româna posedă un număr destul de mare de termeni (circa 100, după I. I. Russu) din substrat care nu se găsesc în albaneză. Dar, înainte de orice concluzie, trebuie dovedit că termenii respectivi nu existau în albaneza străveche. Raportarea la faza actuală a limbii, prin ignorarea unei evoluții de aproape două milenii, duce la rezultate nesigure, aproximative. În chip asemănător, se poate spune că nici absența unor elemente autohtone din aromână nu este o dovadă că acestea nu au existat cîndva, la o epocă veche, și în acest dialect (cf. SCL, XVIII (1967), 5, p. 491 și urm.).

Prin tablourile de corespondențe fonetice întocmite, după C. Treimer, de numeroși învățați, s-a arătat că există diferențe fonetice mari de la română la albaneză. Astfel, unele sunete albaneze au în română două, trei sau chiar patru corespondente. De exemplu, alb. *th* corespunde în română cu *s*, *ts*, *č*, *f* : *tharbët-sarbăd*, *thark* — *țarc*. *thump* — *ciump*, *thërrimë* — *fărîmă* ; alb. *sh* îi corespund trei sunete în română : *s*, *ș*, *č* : *shkrumb* — *scrum*, *këpushë* — *căpușă*, *shut* — *ciut* ; lui *ë* îi corespund două sunete : *ă*, *e* : *gjymës* — v. rom. *ğumetate*, *thërrimë*— v. rom. *fărămă* etc. (cf. Rosetti, *op. cit.*, p. 261–263). Această constatare i-a făcut pe unii să privească cu scepticism metoda comparației între română și albaneză și să susțină independența absolută din punct de vedere etimologic a termenilor comuni celor două limbi. De comparația cu albaneza nu ne putem însă dispensa, chiar dacă aceasta nu e decît operația preliminară la cercetarea etimologică propriu-zisă. Orice cuvînt românesc bănuit a proveni din substrat trebuie căutat înainte de toate în albaneză, aceasta fiind singura metodă prin care se poate spune ceva sigur în legătură cu originea lui preromană. Am arătat în altă parte (v. SCL, XVII (1966), 2, p. 207) că comparația nu trebuie făcută la nivelul contemporan al celor două limbi, ci la stadiul românei comune, respectiv al albanezei comune (cf. și Poghirc, *Influența autohtonă*, capitol în *Istoria limbii române*, II, 1969, p. 319–320 ; A. Vraciu, în LR, XIX (1970), 2, p. 107 ; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 95). Stabilind variantele inițiale, observăm că tabloul de corespondențe fonetice se reduce mult, că diferențele de la o limbă la alta scad simțitor. Cele mai multe modificări fonetice s-au petrecut în albaneză, româna arătîndu-se foarte conservatoare cu expresia fonică a elementelor de substrat. În albaneză există, pentru elementele comune cu româna,

corespondente cu numeroase variante dialectale sau arhaice. Multe dintre acestea sînt de dată relativ recentă, nu depășesc, în trecut, începutul epocii literare albaneze (secolele al XV-lea — al XVI-lea). Faptul acesta e dovedit de marea apropiere dintre graiurile de tip tosc vorbite în coloniile din Italia și Grecia (formate din albanezi tosci emigrați în secolul al XV-lea) și ghega de nord, păstrată în textele din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Prin urmare, într-o perioadă mai veche, albaneza era mult mai unitară decît astăzi (cf. Çabej, SCL, X (1959), p. 528). Cu toate acestea, există unele trăsături dialectale foarte vechi, cu mult anterioare secolului al XV-lea, pentru a căror stabilire comparația cu româna se impune ca metodă necesară. Reconstrucția variantelor inițiale albaneze este extrem de utilă pentru etimologia elementelor românești.

Asurzirea oclusivelor și spirantelor finale în dialectul tosc este, după toate probabilitățile, o particularitate dialectală foarte veche, mai ales că aceasta caracterizează și albaneza din Italia și Grecia. Există cîteva indicii că în albaneza comună primitivă oclusivele și spirantele finale erau sonore și că afonizarea acestora în toscă a reprezentat inovația : a. fenomenul de asurzire a acestor consoane în poziție finală nu a cuprins toate cuvintele, deci nu are caracter general în toscă ; b. la formele determinate ale numelui, consoana finală și-a conservat sonoritatea : *breth* — det. *bredhi*, *bunk* — det. *bungu* ; c. etimonurile trace sau ilire la care e posibilă raportarea unor forme albaneze conțin la finală consoană sonoră (*mës* — *mëzi* se comp. cu baza traco-iliră atestată *menz-*) ; d. corespondentele românești, care reflectă, de regulă, fonetisme mai vechi, au la finală consoană sonoră : *brad*, *mînz* (rom. com. *bradz*, *mîndz*). Rezultă de aici că cuvintele autohtone românești de felul lui *brad*, *gard*, *murg*, *bung*, *mînz*, *grumaz* etc. trebuie raportate la acele variante albaneze care au finala sonoră : *bredh* (**bradh*), *gardh*, *murg*, *bung*, *mëz*, *gërmaz* etc., cunoscute astăzi în ghegă.

Se știe (Meillet, „Indogerm. Jahrbuch”, I (1914), 16 ; Jokl, „Indogerm. Forsch.”, XXIV/VII, p. 217 ; Barić, *Hymje në historinë e gjuhës shqipe*, p. 52 ; Çabej, „Zeitschrift f. Balkanologie”, II (1964), 17) că spiranta interdentală surdă *th* provine din palatala i.e. **k'*, prin intermediul africatei *ts* (alb. *c*). Dubletele actuale *cipë* — *thipë*, *cicë* — *thithë*, *cjap-cap-thjap* etc. ar dovedi, după Jokl, că în faza străveche a albanezei un fonem *th* nu exista, că variantele cu *c* sînt mai vechi decît celelalte. De acord cu învățatul vienez, Çabej (*op. cit.*) adaugă un șir de alte dublete care se explică, etimologic, din teme comune : *acaroj*, *carac*, *curr* — *ther*, *cermë* — *therm*, *cërmok* — *thërmoj*, *cmak*, *cimak* — *thumb* etc. De adăugat și varianta *-c* a sufixului diminutival-*th* : *thimth* — *thimc*.

Prin urmare, cuvinte românești ca *țap*, *țarc*, *țeapă* presupun ca termeni albanezi de comparație forme cu *ts*, nu cu *th*. Dintre variantele albaneze de astăzi : *thjap*, *cjap*, *cap*, ultima trebuie considerată ca fiind cea mai veche. De asemenea, *cark* (comp. și ngr. τσάρκος) este anterioară variantei *thark*, iar *thep* (un plural singularizat) presupune o formă mai veche cu *c-*, la care trebuie raportat rom. *ț(e)apă*.

Paralel cu *th* poate fi studiată și istoria interdentalei sonore *dh*, existentă în multe cuvinte comparabile cu elemente autohtone românești. Aceasta a rezultat dintr-o africată *dz*, care, la rîndul ei, provine din palatala sonoră i.e. **ģ* (cf. Jokl, loc. cit.). Acest lucru presupune că termenii

albanezi *vjedhull*, *dhallë*, cu care se compară rom. *vie(d)zur(e)*, *(d)zară*, conţineau în faza străveche a limbii africata *dz* (sau *d'z*), nu spiranta *dh*, care e ulterioară.

Grupul *rd* (lichidă + oclusivă dentală sonoră) a avut o evoluţie, similară cu a palatalei *ǵ*, rezultatul final fiind tot o spirantă sonoră, *dh*, precedată de *r*. Aşadar, pentru formele actuale *gardh*, *udhos*, *shkardhë* se pot reconstrui în albaneza străveche variante cu *rd* : **gard*, **(h)urdë*, ** skardë* (cf. Çabej, „Rev. Shkodra", 1, 1964, p. 17). Constatarea aceasta se poate verifica şi cu evoluţia elementelor latineşti cu *rd* : *surdus* >alb. *shurdh*, *viridis*<alb. *verdh*, *meridiare*>alb. *mërxej*, *mërzej*, ultimul exemplu reflectînd stadiul *dz* (alb. *x*), *z* al lui *d* precedat de *r* şi în poziţie palatală (cf. G. Meyer, *Die latein. Elem. in Alban.*, în „Grundriss der Roman. Phil.", I, 1888, p. 804–821).

Se ştie, de asemenea, că alb. *s* provine, în anumite cazuri, dintr-o africată de tipul *ć* (alb. *ç*); prin urmare, rom. *cioară* nu trebuie raportat la forma albaneză actuală *sorrë*, ci la un prototip străvechi cu *č* (reflex al i.e. *ḱ*, Jokl, LKU, 93). Rom. *ciut* poate fi raportat la o formă albaneză primitivă cu *č*, refăcută pe baza celei actuale : *sutë* „căprioară".

Fonemul vocalic *ü* (alb. *y*) nu există în albaneza comună (cf. Pedersen, „Zeitschr. f. vergleich. Sprachforsch.", 36, p. 231). Trecerea lui *u* în *y* s-a făcut prin intermediul lui *uj* : *hyll* „stea" (comp. lat. *sol*) provine dintr-o formă mai veche *ujll* (la Buzuku : *uill*; comp. *uvill* din albaneza din Gjakova, cu *v* care evită hiatul). Lat. *ū* a devenit *uj* în albaneza veche : *fructus* >*frujt* (la scriitorii vechi gheghi); prin sec. al XVII-lea, *uj* a evoluat la *y* : *fryt* (comp. şi lat. vulg. *padulem* > alb. *pëujll*>*pëyll*>*pyll*, cf. Çabej, BUT, 3, 1958, 81).

Pentru alb. *byk* (Meyer, EWA, 58, îl înregistrează sub forma *byq*, probabil un plural singularizat), se dă ca termen de comparaţie pers. *buk* (Meyer, loc. cit.); deci rom. *buc* trebuie comparat cu un alb. com. *buk*, devenit mai tîrziu *byk*.

La unele corespondente albaneze au apărut la finală sunete secundare. Astfel în *shkrumb*, *b* s-a dezvoltat din cauza bilabialei *m* (ca în *krimb* „vierme", comp. lituan. *kirmės*, pers. *kirm* etc. sau ca în *ambël*, *kumbull*, *shtambë* etc.); deci rom. *scrum* presupune un termen de comparaţie fără *b* la finală.

Paralel cu *b* după *m*, s-a dezvoltat şi un *d* după *n* în *katund* dintr-un mai vechi *katun*, cunoscut azi în ghegă, formă cu care trebuie comparate toate corespondentele acestui cuvînt din celelalte limbi balcanice.

La alte cuvinte, dimpotrivă, a dispărut un sunet final. E cazul lui *-ë* din cuvinte ca : *mugull*, *vjedhull*, *thumbull* etc., care, reconstruite în albaneza comună, capătă finală vocalică, mai ales că variantele cu *-ë* există încă dialectal sau în vechile tipărituri (comp. de ex. *avullë*, la Bogdani, sec. al XVII-lea).

Din cele arătat pînă aici, se poate constata că, readucînd prin fonetică istorică termenii actuali albanezi în faza lor străveche, se obţin forme identice sau foarte apropiate de cele din româna comună. Fără să susţinem prin aceasta că româna ar fi împrumutat termenii respectivi din albaneză sau invers, dovedim, dimpotrivă, că aceşti termeni, avînd în primele secole ale erei noastre forme identice sau aproape identice în ambele limbi, provin atît în română cît şi în albaneză dintr-un izvor comun. Româna,

conservînd numeroase fonetisme vechi, servește în bună măsură pentru reconstrucția formelor respective din albaneza comună (cf. Çabej, „Rev. Shkodra", 1, 1964). O mulțime de fonetisme albaneze actuale se arată a fi secundare numai prin comparație cu româna. La situațiile discutate mai sus, se pot adăuga următoarele : *v* din *avull* presupune la origine un *b* sprijinit de consoană (comp. gheg *abull*), *sh* din *bashkë*, *shtrungë* provine din *s* (comp. rom. *bască*, *strungă* și chiar alb. *baskë*, la Meyer, EWA, s.v.), *o* din *modhull* e o modificare a lui *a*, *bredh* descinde dintr-o formă cu *a* (**bradh*), *hudhër* „usturoi" provine, prin metateza lui *r*, din *hurdhë* (azi în albaneza din Italia), **hurdë* (comp. rom. *leurdă*, cf. Barić. *Albano-rum. St.*, 29), *grep* dintr-un mai vechi * *grapë* (comp. rom. *grapă*) etc.

De aici nu trebuie trasă însă concluzia că albaneza ar fi împrumutat din română termenii cu fonetismele de mai sus, dar nici aceea, la care ajunge Çabej (*ibid.*), partizan fără concesii al ilirismului albanezei, că în română au fost preluați la o epocă foarte veche din albaneză și că ceea ce atribuim substratului (care nu ar fi identic cu faza antică a albanezei) ar trebui pus pe seama stadiului străvechi, primar, al albanezei. De fapt, cu elementele autohtone din română, care „și-au întrerupt" evoluția fonetică „traco-dacă", conservînd fonetisme mai arhaice decît albaneza, s-a întîmplat același lucru petrecut cu cuvintele vechi slave, care au în română caracteristici mai arhaice decît corespondentele lor din limbile slave actuale. Deci, din comparația cu albaneza rezultă că cuvintele noastre autohtone au totuși caracterul unor împrumuturi, efectuate însă nu în româna comună, ci în latina dunăreană.

Faptul că cei mai mulți dintre termenii autohtoni comuni cu albaneza se explică prin albaneză nu înseamnă negarea acțiunii substratului tracodac. E și firesc ca explicația să fie căutată în albaneză de îndată ce acești termeni sînt din fondul preroman balcanic, aparținînd unei limbi de felul celei pe care o continuă, în parte, albaneza de astăzi. Chiar dacă traca ar fi atestată și am fi siguri că albaneza descinde din ea, cercetarea etimologică nu ar putea ignora comparația cu albaneza.

Din cercetarea noastră nu trebuie înțeles că provin din substrat numai acele cuvinte care își află corespondente în albaneză. Nu este exclus ca termeni ca *a băga*, *brîndușă*, *doină*, *melc* etc. să fie autohtoni, dar dovezi sigure în acest sens nu există. Reconstrucția acestora în tracă este extrem de dificilă și, mai ales, riscantă, din cauza neajunsurilor metodei cu care operăm, dintre care absența celui de-al doilea termen al comparației este cel esențial. Acest termen trebuie să fie o limbă descinsă din cea în care reconstruim sau o limbă influențată de aceasta.

Martie 1971

GR. BRÂNCUȘ

Facultatea de limba și literatura română
București, Str. Ed. Quinet 5

J. DUBOIS, F. EDELINE, J. M. KLINKENBERG, I. MINGUET, F. PIRE, H. TRINON, **Rhétorique générale**, „Langue et langage", Ed. Larousse, Paris, 1970, 202 p.

Retorica generală a grupului μ, cum au ţinut să-şi spună cei şase autori, universitari din Liège, este o lucrare de concepţie elaborată în urma unor reflecţii colective.

Înainte de a prezenta liniile mari ale gîndirii autorilor şi structura de ansamblu a cărţii, mi se pare deosebit de important să subliniez tonul reconfortant şi stilul vioi şi atrăgător în care cei şase au ţinut să-şi expună părerile. Felul lor de a scrie îţi comunică sentimentul plăcut că ai de-a face cu „nesupuşi" inteligenţi, civilizaţi şi spirituali pentru care argumentul autorităţii valorează cît valorează ideile profesate. E un lucru demn de reţinut nu numai pentru aspectele lui educative în ştiinţă ci, mai ales, pentru că a dus la formularea critică a unui punct de vedere nou, cu atît mai preţios cu cît domeniul stilului, al stilisticii şi al interpretării artei literare a fost invadat în ultimii 15 ani de terminologii şi concepţii adesea derutante. Aceasta nu înseamnă, fireşte, că în contribuţiile celor care nu au rezistat tentaţiei de înnoire terminologică nu s-ar găsi multe şi interesante contribuţii. A existat însă în felul lor de a pune problemele o vădită dezinteresare faţă de posibilităţile cititorului de a-i înţelege, o izolare netă de orice neiniţiat, deşi, ce-i drept, nu totdeauna exprimată.

Revenind la izvoarele retoricii, comparînd esenţa acesteia din urmă cu aproape tot ce s-a obţinut în lingvistica zilelor noastre, grupul μ a confruntat, a rejudecat şi s-a decis în fiecare caz în parte, neezitînd să atragă atenţia cititorului chiar şi asupra curselor minore care-l pîndesc dacă nu este cu luare aminte cînd se referă pînă şi la un cuvînt ca *artă* în *arta limbajului*, ca să nu mai vorbim despre riscurile de a accepta termeni ca metaforă, metonimie, sinecdocă şi alţii ca aceştia aşa cum s-au fixat printr-o utilizare frecventă şi rapidă. Desigur, şi din această „iscodire" permanentă a înţelesurilor terminologiei reiese sentimentul că autorii au dorit şi au reuşit să regîndească valoarea rezultatelor obţinute pînă acum, invitînd discret pe cititor să participe la construirea unei modalităţi noi de interpretare a literaturii. În acelaşi timp, şi cum problema nu consta în reîntoarcerea la retorica de altădată, adevărat paladium de canoane şi interdicţii, iar acţiunile întreprinse pînă acum nu s-au concretizat într-un corp de doctrină căruia să-i putem da numele de retorică, autorii au fost nevoiţi să inventeze şi ei o terminologie, care să cuprindă mai bine decît ar fi făcut-o cea existentă felul lor de a gîndi.

Retorica se află astăzi — după cum spune cu dreptate grupul în introducerea lucrării — nu numai în situaţia unei discipline de viitor, ale cărei concepte şi a cărei tehnică de cercetare urmează a fi formulate, ci într-un punct de întîlnire a structuralismului cu neocriticismul şi semiotica. Iată de ce apar în discuţie cu necesitate o serie de noţiuni de lingvistică şi de semantică structurală, începînd cu triunghiul lui Ogden şi Richards, atît de des utilizat de semanticieni, şi terminînd cu ultimele teorii ale semioticii.

În partea I, „Retorica fundamentală", se aduc în discuţie, într-o clară şi ingenioasă subordonare, toate noţiunile legate de cercetările cu caracter general. Aici ne întîlnim cu interpretarea critică a segmentării enunţului (fr. discours), a unităţilor de semnificaţie, a redundanţei, a abaterii, a statisticii vocabularului, a isotopiei lui Barthes etc. şi tot aici se descriu şi se delimitează cele patru mari domenii ale retoricii fundamentale. Denumirea lor poate surprinde : domeniul metaplasmelor, al metataxelor, al metasemelor şi al metalogismelor, dar ele corespund cu fonologia,

sintaxa, semantica și construirea logică a enunțului, fără să se înfățișeze însă în retorică în același fel ca în gramatică, fonologie, lexicologie sau în logică. Asupra oricărui fapt din categoriile amintite operează reguli diferite de cele din gramatică, lexicologie și, într-o oarecare măsură, și de cele din logică, indiferent de tipul acesteia. Era deci necesar să se înregistreze deosebirea nu numai printr-o declarație de principii sau printr-o redefinire și o redenumire a domeniilor. De aici, utilizarea prefixului *meta-*, care sugerează, ca în *metalimbă*, o facultate distinctă de mișcare a fenomenelor din *metaplasmă* față de cele din fonologie, a celor din *metataxă* față de cele din sintaxă ș.a.m.d. În ceea ce ne privește, avem convingerea că efectele acestei reinterpretări vor fi cel puțin într-un sens salutare, căci vor îngrădi stilistica vulgarizatoare, adică impresionismul panègirist al acelora care nu încetează de a se mira în fața unor „minunate" combinări de cuvinte.

Fiecărui domeniu astfel caracterizat i se dedică un capitol, iar procedeele particulare se cercetează simetric, în așa fel încît suprimarea, permutarea, adjoncțiunea etc. se reîntîlnesc în fiecare capitol în care ele trebuie implicate spre a explica o schimbare de structură.

A doua parte, intitulată „Spre retorica generală", titlu care vrea să sublinieze caracterul de încercare al acestei părți, dezvoltă în două mari capitole („Figuri privind pe interlocutori"; „Figuri ale narațiunii") noțiunile referitoare la opozițiile de bază, de exemplu: persoană/ non persoană; terminal/ non terminal; emițător/destinatar etc. sau la contexte literare structurale ca: enunțul narativ, enunțul literar, teatral, cinematografic, fapte de cronologie, reprezentarea spațiului în enunț etc.

Din mulțimea și varietatea ideilor cărții, am ales două-trei lucruri la care am considerat util să ne oprim ceva mai pe larg, cu intenția de a preciza poziția autorilor față de retorica literară clasică și față de structuralism.

În prefața la *Handbuch der literarischen Rhetorik* (München, 1960), Heinrich Lausberg spunea că întoarcerea la retorică reprezintă o precauție și un antidot împotriva exagerărilor produse de interpretarea individualității operei literare prin individualitatea creatorului ei. După părerea lui, în care este ușor să se vadă o critică abia voalată la adresa neostilisticii, retorica se ocupă de *limbă* (fr. *langue*) ca „mediu covențional de expresie a vorbirii" (fr. *parole*), și nu de *vorbire*. Autorii *Retoricii generale*, după ce subliniază importanța teoriei *quadripartita ratio*, cunoscută de la Quintilian, după ce acceptă posibilitatea integrării figurilor de gîndire în retorica propusă de ei, își formulează astfel punctul de vedere față de retorică și limbă: „La distinction la plus importante consiste sans doute à déterminer *les aspects fondamentaux* du langage (subl. ns.), étant entendu que l'intention rhétorique peut viser chacun d'eux. Dans les pages qui précèdent, on a parfois négligé de préciser que par « langage » nous entendions le phénomène linguistique total, dont la « langue », au sens saussurien, n'est qu'un facteur" (p. 23).

Asemănarea dintre cele două păreri este vizibilă. Pozițiile se modifică însă complet cînd se trece la analiza fenomenelor. Pe cînd H. Lausberg urmează, cum și-a propus de altminteri liniile retoricii clasice, membrii grupului regîndesc toate conceptele retoricii în termenii lingvisticii structurale. Ei satisfac în felul acesta una din cerințele cele mai actuale ale stilisticii.

Spre a ilustra ideea de mai sus, ne oprim la modul în care a fost abordată problema m e t a p l a s m e i. În retorica literară clasică, *metaplasma* este „o deviere de la compoziția fonetică corectă a cuvîntului, tolerată din motive legate de *ornatus* sau de *metrum*" (H. Lausberg, *op. cit.*, § 479). Pentru autorii *Retoricii generale*, metaplasma „este o operație care alterează continuitatea fonică sau grafică a mesajului, adică forma expresiei ca manifestare fonică sau grafică" (p. 50). Admițînd aici, ca și în alte locuri, teoria lui L. Hjemslev, autorii au redefinit pe această bază însuși cuvîntul, o dată prin prisma signifiantului, a doua oară prin aceea a substanței. În primul caz, cuvîntul apare ca „o unitate discretă dată, constituită dintr-o colecție decompozabilă de silabe și foneme

aranjate într-o ordine pertinentă care admite repetiţia" (p. 51).

În al doilea caz, el reprezintă „o unitate discretă dată, constituită dintr-o colecţie de semne grafice aranjate într-o ordine pertinentă care admite repetiţia" (p. 52). Ambele definiţii sînt formalizate, termenul *colecţie* fiind luat în sensul teoriei mulţimilor.

Redefinirea celor două aspecte ale cuvîntului a fost impusă de necesitatea de a diferenţia *metaplasma* de ceea ce autorii numesc *metagrafe*, schimbări în aranjarea semnelor grafice, exemplificate prin cuvinte franţuzeşti supuse acestui procedeu în diverse opere literare. Modul de tratare a *metaplasmei* este, credem, concludent pentru a se înţelege distanţarea autorilor de conceptele vechii retorici şi aplicarea de către ei a unor noţiuni din lingvistica structurală la retorica schiţată în cartea de faţă.

În acelaşi sens am putea lua în discuţie şi *adjoncţiunea*, procedeu invers apocopei şi protezei, constituind adaptarea la nivelul structurii fonice a ceea ce retorica literară clasică denumea *adiunctio*, adică, după unii autori, antepunerea sau postpunerea predicatului ca modalitate de aşezare stilistică a acestei părţi de propoziţie în frază. Am putea de asemenea să reluăm foarte interesantele aprecieri critice făcute de autori asupra stilului ca deviere, asupra ideii înseşi de deviere (*écart*), care, după cum spun ei, nu rezolvă problema stilului, sau să analizăm critica formulei după care stilul constă într-un adaos la nucleul comunicării etc., etc. Ţinînd seama de caracterul lucrării, aproape toate marile probleme ale retoricii şi ale stilisticii estetice ar trebui înşirate şi analizate aici, căci *Rhétorique générale* este o reinterpretare de pe poziţiile lingvisticii structurale a unei discipline cu o lungă şi complicată istorie. *Rhétorique générale* a fost gîndită ca o sinteză, dar şi ca o bază pentru noi studii.

Informată, plină de sugestii, scrisă atrăgător, cartea celor şase autori are o mare importanţă şi o valoare incontestabilă pentru critica literară, stilistică şi lingvistică.

Aprilie 1971

I. COTEANU,
Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I.C.Frimu 22

Studii de limbă literară şi filologie, Editura Academiei Republicii Socialiste România Bucureşti, 1969, 375 p.

Alcătuită de sectorul de limbă literară şi filologie al Institutului de lingvistică din Bucureşti, culegerea de faţă conţine 14 studii (7 de limbă literară şi 7 de filologie). „În marea majoritate, ele sînt — cum se spune în *Cuvînt înainte* — contribuţii preliminare, menite să permită abordarea, într-un viitor pe care-l dorim cît mai apropiat, a două importante cercetări, înscrise în planul de perspectivă al sectorului : *Istoria limbii literare* şi *Originile scrisului literar românesc*". Din acelaşi *Cuvînt înainte* reţinem necesitatea de a se aduce noi clarificări în problemele de filologie şi istorie a limbii literare.

Numai această idee nu ar justifica însă punerea împreună în acelaşi volum a unor studii cu subiecte disparate, dacă, dincolo de varietatea temelor, nu am intui intenţia formulării unor principii de metodă. În această direcţie am orientat şi noi recenzia de faţă, cu regretul de a nu fi putut cuprinde în cele ce urmează mulţimea de fapte şi de idei din *Studii de limbă literară şi filologie*.

Atenţiei cititorului i se impun mai întîi articolele semnate de Ion Gheţie şi de Lidia Sfîrlea. În *Textele rotacizante şi originile scrisului literar românesc. Chestiuni de metodă*, Ion Gheţie, redactorul responsabil al volumu-

lui, şi-a asumat dificila misiune de a discuta toate părerile şi argumentele privitoare la data, cauzele şi locul de apariţie a textelor rotacizante. Autorul a strîns şi a comentat nu numai teoriile expuse pe larg, ci şi opiniile formulate accidental de unii lingvişti, filologi şi istorici, trecîndu-le critic în revistă spre a determina circulaţia, filiaţia şi evoluţia ideilor.

Cea mai importantă critică a vechilor teorii este, hotărît, aceea de la p. 202, referitoare la provenienţa locală a textelor, plasate după particularităţile lor de limbă în regiunile în care se regăsesc *astăzi* aceste particularităţi, ca şi cînd configuraţia dialectală a limbii române nu s-ar fi clintit de acum 4—500 de ani. Autorul are deci perfectă dreptate să respingă metoda şi rezultatele ei, cu atît mai mult cu cît, în altă împrejurare, a arătat că unele fenomene fonetice dialectale, luate ca bază pentru localizarea în Maramureş a textelor rotacizante, aveau în secolul al XVI-lea o arie de răspîndire mult mai întinsă decît astăzi.

Cercetînd la fel de atent şi alte aspecte ale localizării prin limbă, de exemplu luarea în consideraţie a unui număr restrîns de fenomene lingvistice, determinată de optica dialectologiei moderne, nediferenţierea textelor, localizate ,,în bloc'', ,,deşi ar fi fost mai indicat ca localizarea să se facă pentru fiecare în parte'' (p. 200), I. Gheţie propune reluarea studiului pe alte baze : examinarea limbii textului în întregime, distingerea în limita posibilului a limbii copiei faţă de limba originalului, raportarea fenomenelor regionale la situaţia graiurilor dacoromâne din secolul al XVI-lea, reinterpretarea arhaismelor şi inovaţiilor folosirea filigranelor şi a altor elemente ale hîrtiei.

Este aici un întreg program. În el intră ca ceva de la sine înţeles elaborarea unei lucrări de dialectologie istorică, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, şi a unui *Catalog general al filigranelor* utilizate la noi în care să se înregistreze şi să se analizeze în amănunte mărcile de hîrtie, dat fiind că pînă acum informaţiile noastre în acest domeniu cuprind numai tipurile de filigrane, nu şi varietăţile lor.

Metoda propusă de autor este în mod vădit mult mai pretenţioasă decît oricare dintre cele anterioare. Este, desigur, mai costisitoare şi cere timp pentru pregătirea instrumentelor de identificare filologică a textelor, dar prezintă incontestabilul avantaj de a îngrădi la maximum aproximaţiile şi soluţiile impresioniste.

În *Consideraţii cu privire la ritmul prozei româneşti*, Lidia Sfîrlea demonstrează prin sondaje statistice existenţa unei structuri ritmice-tip a prozei româneşti, artistice şi neartistice. Spre deosebire de G. L. Beccaria şi mai aproape de Pius Servien, autoarea consideră că ,,lirismul nu naşte spontan structuri ritmice de tip superior. Mişcarea sonoră din textul liric, oricît ar fi de liberă, rămîne în bună măsură dependentă de *posibilităţile obiective ale structurii limbii*'' (p. 99, subl. ns.). Fără a anula sau a diminua efortul individual de organizare ritmică a enunţului artistic, subordonarea lui structurilor ritmice obiective repune în drepturi un raport neobservat sau neglijat pînă la studiul de care ne ocupăm aici. Este vorba despre o veche racilă a prozodiei româneşti, şi nu numai a acesteia, de a judeca problemele ritmului independent de structura ritmică-tip a limbii. După cum observă autoarea, structurile ritmice superioare (rafinate, am adăuga noi) ,,trebuie deci studiate şi interpretate prin prisma celor inferioare şi nu prin ele însele'' (p. 99), printr-o cercetare a frecvenţei generale a distribuţiei unităţilor ritmice, denumite versuri, un fel de clauzule în terminologia retoricii literare clasice. Potrivit cu această cercetare, tipul ritmic ideal al frazei româneşti ,,este constituit din 3×6 silabe şi are 9 accente tonice (dintre care 3 pot fi nerealizate)'' (p. 129). Mişcarea ritmică apare realizată sonor ca o suită de amfibrahi.

Consecinţele acestor constatări sînt variate. Unele au fost schiţate de autoare, de exemplu interesantele comparaţii dintre structura ritmică a limbii române, a limbii italiene şi spaniole (p. 125 şi 127), care constituie un mod de caracterizare a specificului limbii române. Altele rezultă din asocieri sugerate de interpretările de stil individual propuse pentru Bacovia, Creangă, Camil Petrescu, M. Sadoveanu. Acestea din urmă

ar putea fi extinse la fragmente mai mari din operele scriitorilor citaţi şi, bineînţeles, la alţii. Ar fi interesantă şi o cercetare a prozei populare întreprinsă cu metoda autoarei. Ne referim la proza populară autentică din basmele, povestirile şi snoavele înregistrate cu mijloacele tehnice moderne ca cele din *Antologia de proză populară epică* a lui Bîrlea din 1966.

Ne oprim în continuare la reflecţiile acad. Iorgu Iordan *Despre ediţiile de texte* şi la cele ale Florei Şuteu despre *Literarizare, modernizare şi critică de text în editarea poeziilor lui Eminescu*. În stilul său binecunoscut, acad. Iorgu Iordan îşi expune punctul de vedere privind editarea textelor. ,,Ţin să precizez — avizează d-sa pe cititori — că voi prezenta lucrurile în mod cu totul general, întrucît intenţia mea nu este să dau directive sau măcar sugestii, ci să exprim un punct de vedere personal, cu aprecieri critice, despre munca, grea şi delicată, a editării textelor literare, aşa cum o înţeleg şi-o practică, în zilele noastre, marea majoritate, dacă nu chiar unanimitatea celor ce-şi iau o astfel de sarcină" (p. 259). Autorul cere editorului de texte să fie curajos ,,ca lingviştii", nu ,,rob al literei", ca filologii, şi să interpreteze grafia şi ortografia chiar împotriva manuscriselor, pentru că, remarcă d-sa, este sigur că forme ca *sunt*, *zimbet*, *risul*, *ţiţă*, *scăldâ*, *serute* (,,*sărute*"), *remâne*, *string*, *respunse* din manuscrisele lui Creangă nu corespund pronunţării reale a scriitorului moldovean. ,,Să le interpretăm lingvistic, cu ajutorul cunoştinţelor pe care ni le pune la dispoziţie istoria limbii (în sens foarte larg)?". Autorul răspunde pozitiv şi-şi exprimă părerea de rău că editurile nu manifestă entuziasm pentru această soluţie. Punctul de vedere al acad. Iorgu Iordan coincide perfect, cel puţin pentru textele româneşti vechi, cu dezideratul formulat în 1912 de Demostene Russo, pe care Flora Şuteu îl citează în articolul privitor la editarea poeziilor lui Eminescu : ,,Filologul român — scria Demostene Russo — care va îndrăzni să editeze un text din secolul al XVI-lea sau al XVII-lea redînd cu litere latine sunetele cum crede că le-ar fi pronunţat scriitorul, nu substituind buchilor chirilice caracterele latine, va aduce un serviciu imens filologiei ; e de netăgăduit că va face multe greşeli, dar chiar greşelile lui, provocînd discuţiuni şi polemici, vor aduce mai mare folos decît transcrierea aproape fotografică a editorilor de pînă astăzi".

Prin compararea ediţiei poeziilor lui M. Eminescu din 1964, datorată regretatului Perpessicius, cu cea din 1939 a aceluiaşi mare eminescolog, Flora Şuteu scoate în evidenţă oscilaţiile care decurg din aplicarea principiului ,,demoldovenizării moderate" la care, după cum se ştie, Perpessicius ţinea atît de mult. După părerea Florei Şuteu, ,,cu unele îndreptări de detaliu" (propuse de d-sa în studiul citat, la care nu am considerat însă util să ne oprim aici) ,,textul ediţiei din 1964 a acad. Perpessicius va rămîne pentru multă vreme modelul ediţiilor de mare circulaţie", ceea ce nu exclude continuarea eforturilor pentru elaborarea unei ediţii critice care ,,nu trebuie considerată fără nici o utilitate" (p. 336).

În secţiunea de filologie, apar încă patru contribuţii importante. După Mariana Combiescu, *Apostolul* din colecţia Gaster este o copie muntenească a unei versiuni moldoveneşti executată cu stîngăcie de ,,Teofil, holtei, nepotul popii Stanciului din Rucăr", diac tînăr şi fără experienţă. I. Rizescu cercetează lingvistic *Pravila* lui Eustratie Logofătul şi o caracterizează ca un bun exemplu de demonstrare a evoluţiei stilului juridic. Alexandru Mareş determină data de tipărire a celei dintîi pravile româneşti între 1560 şi 1562 şi se ocupă de cele şase versiuni ale acestei pravile, stabilindu-le filiaţia. În sfîrşit, Arnold Huttman şi Pavel Binder, într-o documentată cercetare de istorie a vechii culturi româneşti, arată că ultima tipăritură în româneşte a lui Coresi, *Cazania a II-a*, a fost imprimată nu în Şcheii Braşovului, ci chiar în Braşov, în tipografia lui Cornelius Honterus, fiul lui Johannes Honterus, şi nu a avut un caracter antiprotestant, după cum dovedeşte faptul că au fost eliminate pasajele despre cultul sfinţilor.

În secţiunea de limbă literară, afară de *Adaptarea adjectivelor neologice în limba lite-*

rară din perioada 1760—1860 al Despinei Ursu și de articolul discutat mai înainte al Lidiei Sfîrlea, volumul include o disertație din 1822 despre limba română literară studiată de N. A. Ursu, o cercetare statistică a lexicului eminescian, prezentarea încercărilor lexicografice ale lui Ienăchiță Văcărescu, analiza hiperbatului la Dimitrie Cantemir și a mai mult ca perfectului în opera lui G. M. Zamfirescu.

Despina Ursu propune o listă de sufixe adjectivale împrumutate, în concurență între anii 1760 și 1860, și le urmărește evoluția în două etape: 1760—1830 și 1830—1860. După părerea sa, sufixul *-icesc*, foarte productiv în perioada avută în vedere, ,,s-a format în limba română, pe baza sufixului mai vechi *-esc*, în procesul adaptării adjectivelor grecești terminate în *-ikós* și a celor latinești terminte în *-icus*''. Altfel spus, rus. *-ičeskiĭ*, atît de apropiat de rom *-icesc*, nu ar reprezenta decît unul din sufixele în circulație la acea dată, iar rom. *-icesc* s-ar fi constituit independent de el. Trebuie să recunoaștem că această teză surprinde.

Asemănarea dintre vechile adjective românești *bisericesc*, *duhovnicesc*, *pustnicesc*, *voinicesc*, pe care autoarea le aduce ca exemple în sprijinul părerii sale, și *academicesc*, *aristocraticesc*, *astronomicesc*, *doftoricesc* etc. este însă numai aparentă. Primele, *bisericesc*, *duhovnicesc* etc., ar trebui să se segmenteze în *biser-icesc*, *duhovn-icesc*, *pustn-icesc*, *voin-icesc* ca să putem considera că *-icesc* a fost izolat pe terenul limbii române. Altminteri, prin segmentare normală, nu obținem decît sufixul *-esc*, care se adaugă numai la substantive spre a le transforma în adjective. Prin urmare, *academicesc* și *doftoricesc*, de exemplu, ar fi trebuit să aibă mai întîi forma *academic* și * *doftoric*, și în această formă să fi fost substantive ca să fi putut primi un *-esc* la sfîrșit, ceea ce este greu de admis, mai ales pentru * *doftoric*. Există substantive și adjective omofone ca *mecanic*, *catolic*, *fanatic*, *războinic*, *voinic*, dar, ca adjective, ele nu se derivă cu *-esc*. Un adj. *mecanicesc*, un adj. *fanaticesc* ș.a.m.d. sînt, structural vorbind: subst. *mecanic*, subst. *fanatic* + sufixul *-esc*, și nu adj. *mecanic*, adj. *fanatic* + suf. *-esc*. De aceea un *arabicesc* nu se desparte decît în subst. *arab* + suf. *-icesc*. Deosebirea de distribuție dintre *-esc* și *-icesc* este decisivă; *-icesc* se adaugă oricînd la adjectiv, dar niciodată la substantiv. Invers, *-esc* nu se adaugă niciodată la un adjectiv, nici primar, nici derivat.

Rămîne, desigur, să se explice apariția unor adjective în *-icesc* la Cantemir, din opera căruia autoarea exclude influența rusă, dar aceasta este o problemă de istorie a culturii, de altă natură decît analiza morfologică și distribuția celor două sufixe. Și, în treacăt fie spus, de ce nu ar exista influență rusă la D. Cantemir?

Statisticile lexicale elaborate de Luiza Seche în *Lexicul artistic eminescian în perspective statistice* scot în evidență raporturile dintre vocabularul general și cel folosit de marele poet, căci autoarea compară rezultatele sale cu cele obținute de A. Juilland, V. Șuteu, Gh. Bolocan și V. Pamfil. Deși fiecare dintre cei citați s-a întemeiat pe alt număr de cuvinte, totuși comparația sugerează diferențe care, dacă ar fi luate în considerație de criticii literari, ar permite o reinterpretare măcar parțială a stilului eminescian. E concludentă, de exemplu, frecvența în poezia și proza artistică a lui Eminescu a pronumelor *el*, *ea* și *eu*. *El* și *ea* sînt amîndouă la rangul 1; *eu*, la rangul 12. În statistica prozei literare (V. Șuteu), *eu* apare la rangul 14, în timp ce în presă (statistica Gh. Bolocan), la rangul 67, iar în ,,Palia de la Orăștie'' (statistica V. Pamfil), la rangul 9. În lexicul eminescian, cele trei pronume ocupă o poziție statistică foarte apropiată de cea din *Palia de la Orăștie*, lucru care nu ni se pare lipsit de însemnătate.

Precizările lui Andrei Nestorescu referitoare la dicționarele lui Ienăchiță Văcărescu întregesc cunoștințele noastre despre poetul muntean, care a avut și preocupări sporadice și superficiale de lexicograf, mai mult de nevoie și numai în vederea completării registrului său personal de cuvinte într-o vreme de lipsă acută a dicționarelor.

O interesantă întîlnire cu preocupările de cultivare a limbii la începutul secolului al XIX-lea ne-o prilejuiește textul editat și

studiat de N. A. Ursu în articolul *O disertaţie necunoscută de la 1822 privitoare la limba română literară.* N. A. Ursu atribuie lui Grigore Pleşoianu *Cuvîntarea asupra limbii româneşti*, aflată în ms. 600 din Biblioteca Academiei şi rămasă necunoscută, deşi N. Iorga o semnalase în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea* (vol. II). Editarea acestei cuvîntări completează informaţia noastră asupra ideilor despre limba literară la începutul secolului trecut, cu toate că pledoaria pentru o anumită limbă literară făcută pe un ton declamator de G. R. Pleşoianu este, cum a notat pe manuscris G. Bariţ, pare-se, o ,,discusiune filologică naivă".

Studiile semnate de Dragoş Moldoveanu şi Dan Bugeanu adaugă volumului un capitol de stilistică literară. În *Influenţe ale manierismului greco-latin în sintaxa lui Dimitrie Cantemir*: *hiperbatul*, Dragoş Moldoveanu ne-a convins că D. Cantemir a utilizat dislocarea sintactică — hiperbatul — ca un procedeu adoptat în mod conştient din retorica vremii. Insistînd în cîteva locuri asupra intenţiei lui D. Cantemir de a scrie în maniera greco-latină, autorul arată că dislocările sintactice nu se explică prin traduceri făcute mecanic de Cantemir, ci ,,printr-o acţiune voluntară, perfect conştientă" (p. 31). Ele sînt o figură de stil. După părerea lui Dragoş Moldoveanu, care le interpretează cu ajutorul unei variante a teoriei estetice a încifrării stilului, ,,condamnarea dislocării se bazează pe o eroare de principiu, rezultată din confundarea limbii cu stilul" (p. 50) şi de aceea nu e bine, crede d-sa, să apreciem stilul lui Cantemir din perspectiva normelor actuale ale limbii. În sprijinul acestui punct de vedere, se citează şi un fragment din *Teoria literaturii* de Wellek şi Warren în care aceştia spun că ,,uneori cînd citim poezia mai veche, trebuie să ne înăbuşim conştiinţa lingvistică modernă".

Deosebirea dintre noi şi Dragoş Moldoveanu constă în aprecierea aceloraşi fapte. Admitem că D. Cantemir a recurs la hiperbat cu cele mai nobile intenţii, admitem că avea importante preocupări retorice. Sîntem însă departe de a considera că rezultatele coincid cu intenţiile şi foarte departe de a le căuta justificări. Nu ne plasăm făcînd această afirmaţie pe poziţia limbii actuale, de pe care tentativa lui Cantemir este foarte uşor de respins. Ne plasăm în epocă şi comparăm pe Cantemir cu Dosoftei şi cu Neculce. Rezultatul este însă acelaşi. Aceasta pe de o parte. Pe de altă parte, exprimarea artistică nu se interpretează exclusiv prin atitudinea emiţătorului faţă de enunţ. Cînd Wellek şi Warren ne invită să ,,înăbuşim conştiinţa lingvistică modernă", ei ni se adresează ca unor destinatari ai mesajului artistic verbal, căci ei cred că expresia este o poartă prin care se intră în structura operei literare. Dacă apelăm la ei în favoarea hiperbatului din scrierile lui D. Cantemir, acestea din urmă nu au de cîştigat. În cazul lui Cantemir nu avem de-a face cu refuzul unui cititor modern de a accepta încîlcitele dislocări sintactice, ci cu un refuz de două secole, în decursul cărora cititorii nu au putut să-i guste opera din cauză că poarta prin care ar fi trebuit să intre era închisă. Dacă, aşa cum crede Dragoş Moldoveanu, Cantemir a scris *împotriva* normelor limbii române, atunci învăţatul domn moldovean a făcut o mare eroare artistică, pentru că abaterea de la normă nu este cheia succesului stilistic. Ea are nevoie de reveniri, de ceea ce unii numesc astăzi convergenţă, operaţie la care un scriitor neinfluenţat de teoriile retorice recurge instinctiv. Dar lucrurile stau probabil mult mai simplu. D. Cantemir nu a scris *împotriva* normelor limbii române. El a făcut cu totul altceva, a compus cu vocabularul românesc după regulile retoricii şi după modelele greco-latine, cum învăţase desigur de la dascălii lui. Încălcarea normelor în această situaţie este un accident, de care autorul ar fi putut foarte bine să nu-şi fi dat seama, să nu fi observat şi nici să nu-l fi interesat, singura lui preocupare fiind reproducerea cît mai frumoasă a tiparului retoric. Statistica nepotrivirilor sau a exagerărilor dintre limba română şi construcţiile lui D. Cantemir nu dovedeşte că scriitorul a avut conştiinţa abaterii, ci numai că ea există,

dar cauza poate fi cu totul alta decît cea presupusă de noi astăzi cînd facem statistica.

Teza de la care a pornit Dan Bugeanu pentru a analiza unele *Funcții ale mai mult ca perfectului în proza lui G. M. Zamfirescu* este aceea a lui T. Vianu din *Mai mult ca perfectul și tehnica narațiunii*. Dan Bugeanu are impresia că, în studiul citat, T. Vianu a neglijat importanța m.m.c.pf. în stilul indirect liber, prin care acest timp a ,,reintrat'' în proza română modernă. După părerea sa, luînd locul imperfectului din cauza variației de planuri ale narațiunii (personaj/ajutor), m.m.c.pf., ,,eliberat de nexul temporar lingvistic [...] devine la G.M. Zamfirescu un semn al stilului indirect liber'' (p. 15). Astfel, în fragmentul din *Cîntecul destinului* pe care îl redăm mai jos, raportul temporal ar fi lipsit de interes : ,,Puișor ar fi vrut să meargă la înmormîntare. Sfîrșitul lui Fane îl impresionase... Numai moartea lui Ivan îl duruse așa. Fane fusese un om rar''.

Fără îndoială că cititorul poate neglija raportul temporal care nu are mare importanță din punct de vedere estetic. Dar pentru cel care interpretează fragmentul, rezultă cu totul altă concluzie, căci m.m.c.pf. este cerut aici de concordanța timpurilor. După *ar fi vrut să meargă*, nu se putea întrebuința alt timp care să arate că personajul *fusese* impresionat de evenimentele care se *petrecuseră* înaintea celor povestite. De fapt, scriind discontinuu, G.M. Zamfirescu folosește tehnica eliminării conjuncțiilor de subordonare. Textul citat se încadrează într-un model obișnuit de subordonare, trecut de scriitor în parataxă : ,,Puișor ar fi vrut să meargă la înmormîntare, [fiindcă] sfîrșitul lui Fane îl impresionase. Numai moartea lui Ivan îl duruse așa, [căci și] Fane fusese un om rar''. Așadar, nu m.m.c. pf., ci discontinuitatea creează stilul indirect liber.

Improbabilă ni se pare valoarea de durată a m.m.c.pf. în : ,,Bisericoasă din fire, se *rugase* la icoană s-o lumineze cerul. *Plînsese*, se *tîrîse* cu burta pe dușumele, se *mînjise* cu chinoroz... și se *înțepase*... cu acele''. Dan Bugeanu crede că acțiunea exprimată aici ,,are un caracter infinit'', iar m.m.c.pf., aspect imperfectiv (p. 20). În realitate, exprimînd o acțiune care se petrece în mod obligatoriu înaintea alteia redată explicit sau implicit, m.m.c.pf. nu indică și stratificarea acțiunilor din planul anterior acțiunii care a determinat utilizarea lui. Unica lui valoare este în cazul acesta prezentarea acțiunilor ca precedînd un fapt din trecut. În fragmentul citat, *plînsese, se tîrîse, se mînjise, se înțepase* nu redau o acțiune unică, și impresia de durată provine din succesiunea de verbe diferite, nu din m.m.c.pf.

G.M. Zamfirescu abuzează de m.m.c.pf. Dan Bugeanu o și spune de cîteva ori în studiul său (p. 17, p. 23). Era oare interesantă cercetarea valorilor stilistice ale unui timp insuficient de bine stăpînit de scriitor? În narațiune m.m.c.pf. are același defect stilistic, dacă putem spune așa, ca și perfectul simplu : o dată întrebuințat, el atrage aproape toate verbele. Cauza rezidă în însăși valoarea lui fundamentală de a acoperi nediferențiat tot trecutul anterior unui alt trecut. Dan Bugeanu a simțit lucrul acesta afirmînd : ,,avem impresia că limba română ar trebui să aibă un alt timp, dincolo de m.m.c.pf., pentru exprimarea unor acțiuni mai îndepărtate cronologic'' (p. 23). Chestiunea este însă rău pusă din punct de vedere stilistic. Arta unui scriitor constă în rafinarea a ceea ce există, și nu în căutarea de structuri gramaticale noi.

Valoarea volumului de *Studii de limbă literară și filologie* reiese, credem, din însăși darea noastră de seamă. El are marea calitate de a incita la discuții, a sugera și a indica soluții pentru o serie de capitole de limbă literară și de filologie românească. După părerea noastră, aceasta și este cea mai bună recomandare.

Aprilie 1971

I. COTEANU,
Institutul de lingvistică
București, Str. I.C.Frimu 22

GAVRIL ISTRATE, **Limba română literară. Studii și articole**, Ed. Minerva, București, 1970, 414 p.

Lingvistica românească din ultimele decenii a înregistrat un interes crescînd față de istoria limbii române literare, disciplină relativ nouă în țara noastră, dar nu fără anumite tradiții (cf. I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme, bibliografie*, Ed. Academiei, 1970, p. 246–270). Evident, aici, ca și în alte domenii, pe lîngă articolele publicate în revistele de specialitate, volumele colective sau monografiile despre limba și stilul unor mari scriitori, atrag atenția cărțile acelor autori care și-au consacrat ani îndelungi cercetării problemelor de ansamblu sau unor întregi perioade. Deosebit de meritoriu ni se pare, în acest caz, faptul că asemenea cărți izvorăsc din activitatea universitară a unor remarcabili profesori, care fac astfel cunoscute rezultatele studiilor întreprinse unor cercuri mai largi de cititori, ca, de exemplu, prof. B. Cazacu (*Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, ESPLA, 1960), prof. I. Coteanu (*Româna literară și problemele ei principale*, EȘ, 1961), conf. Gh. Bulgăr (*Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români*, EDP, 1966) și alții.

Pe aceeași linie se înscrie și volumul recent apărut al prof. Gavril Istrate, de la Universitatea din Iași, care reunește o serie de cercetări întreprinse de autor în ultimele două decenii asupra istoriei limbii române literare, de la apariție, în secolul al XVI-lea, pînă în epoca actuală. Cartea este cu atît mai binevenită, cu cît multe din studiile tipărite aici au apărut inițial în publicații periodice universitare și academice din Iași, care, din păcate, sînt încă insuficient cunoscute în mișcarea noastră științifică.

Volumul se deschide cu un articol teoretic general, intitulat *Limba română literară*, în care autorul își expune concepția asupra originii acesteia, completat cu o serie de considerații privind *Caracterul regional al textelor noastre vechi*. Atrage aici atenția ideea că la baza limbii traducerilor tipărite de Coresi și colaboratorii săi ,,nu stă graiul dintre Tîrgoviște și Brașov (de fapt, graiul muntean, care cuprinde și sudul Transilvaniei — *n.n.*), ci, mai degrabă, cel dintre Brașov și Orăștie (cu infiltrații în Banat și Crișana !)'' (p. 12; vezi și p. 26), ceea ce nu credem că se poate susține numai pornind de la *Palia de la Orăștie* (1581–1582), ultima tipăritură din epoca coresiană, rămasă, totuși, un fapt destul de izolat în istoria culturii noastre scrise. Tot așa, nu credem că formele *maire* (mare), *minuine* (minune) ș.a. (*Un fonetism propriu Psaltirii Scheiene*) ,,trebuie explicate prin influența vorbirii sașilor'' (p. 30) asupra graiului unuia din copiști, ci, mai degrabă, așa cum a arătat acad. Al. Rosetti, în cadrul unei tendințe mai generale de ,,anticipare'' a palatalizării consoanei urmate de o vocală anterioară.

Lăsînd la o parte secolul al XVII-lea, autorul trece la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, ocupîndu-se de *Școala ardeleană și rolul ei în dezvoltarea limbii române literare* și, în special, de *Gramatica lui Radu Tempea* (1797). Aici, prof. G. Istrate subliniază, pe bună dreptate, atît influența lui Ienăchiță Văcărescu, autorul primei gramatici românești tipărite în *limba română* (1787) — alături de cea a lui Micu–Șincai, publicată în limba latină (1780) și de cea a lui Ioan Piuariu-Molnar, apărută în limba germană (1788) — , cît și încercarea, în bună măsură izbutită, de a introduce cuvinte de origine latină în terminologia gramaticală românească.

Cele mai multe studii sînt consacrate secolului al XIX-lea, începînd cu *Fenomene specifice limbii române literare din prima jumătate* a acestuia și *O problemă controversată: literarizarea* (adoptarea intenționată în scris a unor fonetisme arhaice sau crearea prin analogie a altora noi) și continuînd cu cercetări consacrate limbii, stilului și preocupărilor lingvistice ale unor scriitori de frunte sau publiciști și oameni politici: *Preocupări de limbă în activitatea lui George Barițiu*, *Vasile Alecsandri și limba literară*, două studii consacrate lui Eminescu (*Eminescu și limba populară*, *Limba postumelor lui Eminescu*)

și trei lui Coșbuc (*Părerile lui Coșbuc despre limba literară*, *Probleme de limbă în variantele unor poezii ale lui Coșbuc*, *Vocabularul poeziei lui Coșbuc*). La acestea se adaugă două contribuţii de mai mică întindere, nu lipsite de interes : *O lectură greșită în opera lui Creangă* și *Numele mic al poetului Coșbuc* (se dovedește că forma *George* reprezintă o pronunţare populară reală în jurul Năsăudului și a fost folosită cu consecvență de poet).

Un spaţiu destul de amplu, deși cuprinde puţine nume, este consacrat secolului nostru. După studiul *Ibrăileanu despre limba literară* urmează o amplă cercetare — cea mai dezvoltată de care dispunem pînă astăzi — consacrată *Vocabularului lui M. Sadoveanu*, precum și un studiu despre *Limba poeziei lui Goga*. Volumul se încheie cu o luare de poziţie critică : *Creaţie sau libertate nepermisă?* (*În legătură cu limba poeziei lui Ion Gheorghe*), în care autorul, referindu-se la poemul *Neagoe în Epicenia* („Luceafărul", 29 aprilie 1967), arată pe bună dreptate că aici „orice limită ni se pare depășită", licenţa poetică fiind „înlocuită cu siluirea limbii. Nu am stărui asupra acestui lucru — continuă prof. G. Istrate — dacă n-ar fi vorba de un poet tînăr din cei mai înzestraţi, căruia nu-i este permis să pună cuvintele să-și schimbe aspectul fără nici o umbră de justificare" (p. 402).

În această a doua parte a cărţii, dedicată secolelor al XIX-lea și al XX-lea, este evidentă preferinţa autorului pentru *limba și stilul scriitorilor*, ceea ce reprezintă un aspect, desigur, foarte important al limbii literare, dar nu unicul. În acest caz, o anumită precizare în titlul cărţii s-ar fi impus, cu atît mai mult cu cît volumul a apărut la o editură literară. De asemenea, credem că ar fi fost necesare indicarea anului de apariţie în reviste a studiilor reproduse aici, pentru a explica anumite absenţe bibliografice, renunţarea la gruparea opiniilor știinţifice după centre universitare („bucureșteni", „clujeni" „ieșeni"), ca și comprimarea unor liste de cuvinte, citate și digresiuni, care lungesc unele studii sau fac mai dificilă urmărirea ideilor de bază.

Dincolo însă de aceste observaţii, cartea lui Gavril Istrate reprezintă o contribuţie meritorie la studiul limbii române literare și al stilului unora din marii noștri scriitori.

Aprilie 1971

G. Mihăilă,
Facultatea de limbi slave,
București, Str. Pitar Moș 7

RUDOLF SCHWARZENBACH, **Die Stellung der Mundart in der deutschsprachigen Schweiz. Studien zum Sprachbrauch der Gegenwart**, „Beiträge zur schweizerdeutschen Mundartforschung", vol. 17, Huber, Frauenfeld, 1969, XVI + 509 p.

În lucrarea de faţă, apreciatul dialectolog elveţian și-a propus să determine funcţia internă și externă a dialectului german din Elveţia, locul pe care el îl ocupă, ca instrument al comunicării orale, în cîmpul orizontal și vertical al formelor de limbă. Faţă de alte lucrări de acest gen, cea a lui Schwarzenbach are meritul incontestabil de a fi dat pentru prima oară o privire sincronică de ansamblu asupra rolului și sferei de întrebuinţare a dialectului. O atenţie deosebită acordă autorul problemelor pragmatice de funcţionare a dialectului german elveţian în diverse situaţii și la diferite niveluri, aceasta oarecum în detrimentul unei sistematizări concise privind ierarhia formelor de limbă care se manifestă între cei doi poli : dialect — limbă literară (în forma ei scrisă).

Cartea cuprinde trei părţi distincte. În prima, cu caracter general (p. 15—184), sînt analizate particularităţile dialectului german elveţian (*Schweizerdeutsch*) ca formă a limbii

vorbite. În acest context, autorul își îndreaptă atenția asupra raportului dintre limba literară și dialect, privit din punct de vedere istoric și formal, precum și asupra sferei posibilităților de exprimare a conținutului comunicării, de care dispune dialectul. Tot în acest capitol sînt discutate și unele probleme de geografie lingvistică, precum și aspecte legate de rolul social și politic pe care-l joacă dialectul în partea de limbă germană a Elveției. Capitolul se încheie cu considerații referitoare la tradiția și cultivarea dialectului în Elveția. Partea a doua a lucrării (p. 185—411) cuprinde o serie de studii cu un caracter practic mai accentuat, consacrate aspectelor funcționării diferitelor forme de limbă în anumite situații date, cum ar fi limba folosită în emisiunile de radio și televiziune, în școli, parlament, biserică, la întruniri publice, în armată, pe stradă etc. Aceste studii reprezintă de fapt o exemplificare a tezelor expuse în partea întîi. Cea de-a treia parte prezintă cititorului o serie de texte dialectale, culese fie cu ajutorul magnetofonului, fie din emisiunile de radio și televiziune, din ziare sau de la corespondenți voluntari.

În analiza fenomenelor de limbă și a raportului dintre dialect și limba literară, autorul pornește de la tabloul lingvistic al unei singure localități (comuna Wädenswil din cantonul Zürich). Referiri la situația din alte localități sau cantoane de limbă germană sînt puține. La prima vedere, această bază de material și informație pare cam îngustă. Bineînțeles, autorul nu face o monografie a comunei respective, ci discută o problemă generală pe baza unei realități lingvistice date. Tocmai de aceea se naște întrebarea dacă datele culese dintr-un singur punct de pe harta lingvistică a unui ținut cu regiuni dialectale bine conturate — și în care se poate presupune că interferențele dialect-limbaj curent (*Umgangssprache*)-limbă literară, cu diferitele lor nivele, se exteriorizează diferențiat — prezintă garanții suficiente pentru generalizări și concluzii privind un subiect atît de pretențios. În orice caz, materialul folosit este foarte variat și bogat, astfel încît cititorul nu rămîne cu impresia că autorul ar fi lăsat o teză neacoperită.

Elveția nu cunoaște o formă literară a limbii germane vorbite. Funcțiile și rolul ei sînt preluate, în parte, de dialect, în parte de forma orală a limbii scrise. ,,Schweizerdeutsch'', ca dialect supraregional, reprezintă și astăzi forma generală a limbajului curent (*allgemeine Umgangssprache*) și este folosit în comunicarea zilnică de toate păturile populației de limbă germană din Elveția. În noțiunea de ,,Schweizerdeutsch'' autorul include atît graiurile locale (Berndeutsch, Zürichdeutsch etc.), cît și limbajele de specialitate și particulare, limbajul literaturii dialectale, limbajul conversației, limba populară etc. Este deci o sferă largă pe care o cuprinde dialectul, aproape echivalentă cu cea a limbajului literar curent (*hochdeutsche Umgangssprache*). Din păcate nu se precizează destul de clar ce se înțelege prin termeni ca limbaj particular, limbaj curent, limbă populară etc. Această împărțire în astfel de categorii și subcategorii ni se pare la un moment dat arbitrară, fiindcă nu reiese clar în ce ar consta de exemplu diferența de conținut și sferă de întrebuințare dintre grai și limbă populară. Fără îndoială că există o gradație, dar nivelurile respective nu reprezintă, după părerea noastră, decît diferite variante ale a c e l e i a ș i forme de limbă, și nu forme d i f e r i t e.

În opoziție cu ,,Schweizerdeutsch'' se află forma limbii germane scrise (*Schriftdeutsch*), care funcționează în primul rînd ca limbă scrisă propriu-zisă (*Schreibsprache*), apoi, în forma ei orală, ca limbă citită (*Lesesprache*) — de fapt o treaptă intermediară între limba scrisă și dialect, fiindcă în pronunțare se păstrează, în esență, caracteristicile dialectului — și în al treilea rînd ca limbă a comunicării oficiale (*Vortragssprache*) în școală, biserică, la radio și televiziune, la anumite întruniri și în conversații cu vorbitori de limbă germană.

Avînd o întrebuințare atît de restrînsă, s-a pus și problema dacă limba germană scrisă nu trebuie considerată ca limbă străină pentru elvețienii de limbă germană. Această teză își are originea în greșita înțelegere a noțiunilor de limbă scrisă și limbaj literar curent, de unde rezultă și punerea semnului

egalității între limbă și națiune. Autorul respinge pe drept cuvînt asemenea teorii, susținînd că limba germană scrisă reprezintă doar o formă a limbii germane din Elveția, o formă a limbii materne a unei populații de sine stătătoare.

În ceea ce privește noțiunea de ,,formă de limbă'' (*Sprachform*), autorul este conștient de dificultatea definirii criteriilor de determinare a ei. Pentru fiecare criteriu există argumente pro și contra. El consideră totuși că o formă de limbă ar putea fi determinată, ținîndu-se seama de : **a**. modul de realizare (limba scrisă, limba comunicării oficiale etc.), **b**. conținutul comunicării (limbaj tehnic, gazetăresc etc.) și **c**. caracteristicile geografice și cele sociale (graiul din Berna, limbajul soldaților, studenților etc.).

Un spațiu larg este acordat problemelor referitoare la domeniile în care vorbirea dialectală este dominantă în comunicarea între oameni. Autorul distinge domenii esențiale (*Kernbereiche*), de pildă lumea materială, viața în familie, lumea sentimentelor (*Gefühlswelt*) ș.a., precum și domenii secundare, cum ar fi meseriile, viața instituțională etc. Se pune întrebarea dacă vorbirea dialectală se pretează și pentru discutarea să zicem a unui subiect care implică probleme pur teoretice, cum ar fi de pildă cibernetica sau gramatica. În această privință părerile sînt împărțite. Autorul se pronunță în favoarea acestei întrebări aducînd în sprijinul ei exemple întîlnite la Wädenswil, dar și în alte localități, unde au fost organizate conferințe cu caracter științific ținute în dialect. Noi avem totuși rezerve în acest sens, fiindcă sîntem de părere că nu ajunge să îmbraci cîteva cuvinte într-o haină dialectală pentru a putea considera că avem a face cu o formă de exprimare dialectală. Latura fonetică este doar un aspect al acestei forme de limbă, un altul, poate tot atît de important, îl constituie sintaxa, stilul și însuși lexicul folosit. Este adevărat că în ultimele decenii întreaga structură a dialectului este supusă unor presiuni tot mai puternice și se tinde din ce în ce mai mult spre o nivelare a formelor de limbă în toate compartimentele, astfel încît, la un moment dat, devine foarte greu de trasat o linie de demarcație între dialect și ceea ce se numește limbaj curent. Rămînem, totuși, la părerea că anumite domenii, în special cele care solicită gîndirea abstractă, nu pot fi incluse în cîmpul de funcționare al dialectului.

Temele discutate în volumul de față sînt multiple și nu se rezumă la cele arătate mai sus. Evident, ele depășesc cadrul strict local și prezintă interes pentru întreaga dialectologie. Prin modul în care sînt puse problemele, prin siguranța și profunzimea cu care sînt discutate, autorul cărții se dovedește un bun cunoscător al realităților lingvistice din țara sa. Cartea reprezintă încă o nouă dovadă a nivelului înalt atins de cercetarea dialectală în Elveția. Din ea rezultă, de asemenea, poziția puternică pe care o are forma dialectală a limbii germane din Elveția, prețuirea și prestigiul de care se bucură în această țară.

Aprilie 1971

HEINRICH MANTSCH
Institutul de lingvistică,
București, Str. I.C. Frimu 22

JAMES W. HARRIS, **Spanish Phonology**, Research Monograph No. 54, MIT Press, Cambridge (Massachusetts) Londra, 1969, XIII, 218 p.

Spanish Phonology a lui James W. Harrris este un studiu al variantei mexicane a spaniolei, bazat pe metoda generativă transformațională. Autorul însuși, în introducere, precizează cele două scopuri fundamentale pe care le-a urmărit în elaborarea lucrării :

a. realizarea unui studiu detaliat al problemelor pronunțării în spaniola mexicană,

faptele cercetate fiind prezentate cu ajutorul metodei generative;

b. probarea, în sensul confirmării sau infirmării anumitor părți din teoria fonologică universală, enunțată de Chomsky și Halle în *The Sound Pattern of English*, New York, 1968. Prin prezentarea unui corpus larg de fapte *concrete* teoria poate fi acceptată integral sau parțial și, în această ultimă situație, poate fi revizuită în conformitate cu aceste date lingvistice concrete.

Nedispunînd de un dicționar de pronunție pentru spaniola mexicană, autorul a descris graiul unor informatori culți care locuiesc în Mexico City, considerați reprezentativi pentru vorbitorii spaniolei mexicane standard. Fără să intre în detalii privitoare la studiul dialectelor, fiind vorba de un aspect particular al spaniolei, James W. Harris readuce în discuție, sumar, anumite aspecte ale dialectologiei generative spaniole sau generale.

Cu excepția a două capitole care se referă la aceeași problemă, 3 — *Verb Forms*: *Regular Verbs* și 4 — *Verb Forms*: *Further Details*, celelalte capitole ale lucrării au ca temă aspecte variate de fonologie spaniolă, fiecare fiind un argument în plus sau aducînd o modificare unor date din teoria lui Chomsky și Halle (1968).

Capitolul referitor la fenomenele consonantice analizează, din punct de vedere fonologic și uneori fonetic, tratamentul diferit suferit de unele consoane sau grupuri consonantice, la cele patru niveluri stilistice de pronunțare stabilite: largo, andante, allegretto, presto. Deosebirile înregistrate nu sînt considerate variante libere, deoarece vorbitorii ,,nativi'' le simt ca aparținînd unui stil îngrijit sau mai puțin îngrijit. Asimilarea nazalelor în raport cu obstruentele evidențiază gradul mai mare de adecvare a sistemului de trăsături distinctive propus de Chomsky și Halle (1968) decît a celui ,,clasic'' jakobsonian. Aceeași remarcă o face J. Harris și în legătură cu tratamentul semiconsoanelor *y* și *w*. Considerate ca fiind mai apropiate de nivelul fonetic decît trăsăturile stabilite de R. Jakobson, G. Fant și M. Halle în *Preliminaries to Speech Analysis*, Cambridge (Massachusetts), 1952, trăsăturile distinctive din Chomsky și Halle (1968) pot exprima fenomenele consonantice cu mai multă acuratețe, fără să facă apel la detalierea valorilor binare în valori scalare.

Depășind problematica propusă inițial, după observațiile asupra obstinentelor și lichidelor nonlaterale, autorul își extinde cercetarea la limita de morfem sau de cuvînt și la pauză. În legătură cu simbolul $\#$, J. Harris sugerează rafinarea ideii expuse de Chomsky și Halle în lucrarea citată, care propun a-l elimina din reprezentările fonologice, după aplicarea întregii secvențe de reguli, ținînd seama de stilul vorbirii. Asupra simbolului $=$, introdus inițial de Chomsky și Halle (1968) nu se face nici o observație[1]. Pentru reprezentarea pauzei, J. Harris propune utilizarea simbolului $/\!/$, care nu apare la Chomsky și Halle (1968). El ar fi echivalent cu *JP* (juncture point), propus de R. P. Stockwell în *The place of intonation in a generative grammar of English*, în ,,Language'', 36, p. 360—367, sau cu $O\#$, folosit de Bierwisch în *Regeln für die Intonation deutscher Sätze*, în ,,Studia Grammatica'', 7, p. 99—201. Spre deosebire însă de *JP* și $O\#$, simbolul $/\!/$ nu este condiționat în nici un fel de intonație.

Pentru fenomenele cercetate sînt formulate reguli în exprimarea cărora Harris propune introducerea unei convenții noi, pentru eliminarea contextelor în care regula nu se aplică. Spre exemplu:

$$\begin{bmatrix} +\text{ obstr} \\ -\text{ tense} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{cont} \\ -\text{ strid} \end{bmatrix} \textit{ except } (\text{s.n.})\ /\#$$

Cele două capitole despre verb aduc atît date concrete, precise referitoare la flexiunea verbală în spaniolă, cît și anumite precizări teoretice privind fonologia generativă. Binevenită este prezentarea succintă, la început, a modului de segmentare a formativelor în gramatica tradițională, structurală și transformațională. Este relevată dificultatea de a preciza uneori cărei categorii îi aparține un

[1] Cf. J. Harris, p. 59: ,,I simply do not have enough well-organized evidence to say anything further about $=$''.

morfem gramatical: modului, timpului sau persoanei. Dintre au*orii care s-au ocupat de verbul spaniol este citat James Foley. Folosind metoda generativă, J. Foley consideră permanent două morfeme distincte de număr și persoană. De asemenea, el postulează o formă de bază, de la care sînt derivate celelalte forme flexionare, nefăcînd referire la noțiunea de *alomorf*. Ceea ce îi reproșează J. Harris lui Foley este ignorarea totală a sintaxei. În lucrarea prezentată aici, J. Harris relevă importanța precizării clasei căreia îi aparține tema verbală și arată *explicit* cazuri în care relațiile sintactice determină selectarea unei anumite forme a verbului. Prezentarea flexiunii verbale este făcută sistematic, pe conjugări. Semnalăm referirile la derivare, făcute de autor pentru stabilirea formei de bază a unor verbe.

Din punct de vedere teoretic trebuie subliniată distincția stabilită de J. Harris între regulile *minore* și regulile *speciale*. Această ultimă categorie este introdusă de autor pentru formativele cu un tratament particular, dar care formează o clasă mult mai largă decît cea a ,,excepțiilor''. Astfel, pentru această ultimă categorie, sînt formulate reguli minore, în timp ce pentru o categorie cum ar fi ,,latin vulgar'' se introduc reguli speciale. În descrierea structurală a regulilor este inclusă trăsătura diacritică [S], ,,special''. Formativele în lexicon sînt subcategorizate în raport cu această trăsătură. Folosind distincția marcat (m) — nemarcat (n), prin convenție [m S] se rescrie ca [+S], iar [nS], ca [—S]. În general, se remarcă aici folosirea trăsăturilor diacritice [2], fapt socotit discutabil de P. Kiparsky [3].

,,Clasa de reguli de reajustare'' stabilită de Chomsky și Halle (1968) este ilustrată de J. Harris prin reguli de reprezentare fonologică a trăsăturilor sintactice.

Capitolul 5 al lucrării cuprinde un aspect al derivării în spaniolă, și anume alternanțele consonantice produse în urma atașării sufixelor derivaționale la formativele lexicale. Alternanțele și regulile sînt precedate de stabilirea tiparelor productive și neproductive pentru derivare.

Regulile enunțate în capitolele 2—5 sînt reexaminate în capitolul 6. Sînt propuse formulări optime pentru unele reguli, prezentîndu-se diferite variante ale regulii, sînt eliminate reguli lipsite de generalitate și sînt unificate anumite reguli folosind unele convenții specifice regulilor de transformare (cf. p. 171). Materialul prezentat anterior este aici regrupat în raport cu procesele fonologice arătate: diftongare, palatalizare transformarea velarelor în stridente, ,,căderea'' lui *e* final. Pentru formularea regulilor sînt propuse și discutate două sisteme fonologice consonantice. Tot aici se face remarca interesului pe care îl prezintă aceste date pentru o cercetare dialectală sau istorică. Și, ca o ilustrare a acesteia din urmă, în capitolul ultim al lucrării J. Harris se ocupă de evoluția stridentelor din spaniola medievală în dialectul castilian și mexican. Pe lîngă înregistrarea faptelor de istorie a sistemului consonantic spaniol, sînt verificate cîteva aspecte mai generale de fonologie transformațională. Autorul însuși arată că își propune să urmărească rolul trăsăturii [*distributed*] [4], introdusă de Chomsky și Halle (1968), în schimbările fonologice. În plus, sînt formulate convențiile de marcare referitoare la această trăsătură, deoarece în lucrarea citată nu se face nici o referire în acest sens. Prin stabilirea convențiilor de marcare pentru trăsătura [*distributed*], convențiile enunțate de Chomsky și Halle (1968) pentru strident se modifică, între cele două trăsături existînd o corelație. Sînt examinate, în acest sens, și alte urmări ale introducerii trăsăturii [*distributed*] asupra valorii lui [*strident*]. Schimbările suferite de consoanele stridente din spaniola medievală în evoluția către sistemul consonantic mexican și castilian sînt exprimate prin cinci și, res-

[2] Cf. și [D], pentru a indica o vocală care se diftonghează, p. 109.

[3] P. Kiparsky, *How abstract is phonology?*, MIT, 1968, unpublished mimeograph.

[4] Am dat termenul în engleză, deoarece corespondentul *distribuit* din română nu pare cel mai potrivit.

pectiv, patru reguli fonologice, dintre care trei sînt comune celor două dialecte. Existenţa convenţiilor interpretative, arată J. Harris în legătură cu aceste reguli, duce la o formulare simplificată a lor.

Ocupîndu-se de probleme diverse, J. Harris nu formulează o concluzie generală privitoare la fonologia spaniolă. În ansamblu, lucrarea aduce, pe lîngă un număr de fapte de fonologie spaniolă prezentate detaliat, şi anumite precizări teoretice de aplicare a metodei transformaţionale la studiul fonologiei unei limbi romanice.

Martie 1971

ANCA BELCHIŢĂ,
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

YAKOV MALKIEL, **Patterns of Derivational Affixation in the Cabraniego Dialect of East-Central Asturian**, University of California Press, Berkeley—Los Angeles, Londra, 1970, 95 p.

Lucrarea la care ne referim continuă linia cercetărilor anterioare ale autorului, îmbinînd interesul şi pasiunea lui pentru portugheza şi spaniola peninsulară cu preocuparea constantă de investigare a domeniului formării cuvintelor. În acest din urmă domeniu sînt cunoscute şi alte contribuţii valoroase ale aceluiaşi autor care s-au bucurat de succes nu numai în rîndul romaniştilor. Este destul să amintim *Los interfijos hispánicos*[1] şi *Genetic Analysis of Word-Formation*[2].

Autorul urmăreşte de această dată să dea o descriere completă a modelelor (termenul ,,model'' nu are accepţia cunoscută din teoria modelării; aici înseamnă ,,structură'' sau ,,tip'') de derivare afixală dintr-o zonă lingvistică dată. La alegerea pentru această demonstraţie a subdialectului spaniol din Cabranes (subdialect care face parte din grupul dialectelor asturo-leoneze) au contribuit doi factori: bogăţia materialului lexical şi originalitatea lui.

Utilizînd metoda descriptivă în această monografie, Malkiel a urmărit deocamdată conturarea structurilor şi a microstructurilor derivaţionale în sincronie şi interacţiunea lor, lăsînd la o parte, în mod intenţionat, consideraţiile de ordin genetic care, fără îndoială, ar fi fost deosebit de utile, dar care e bine să urmeze fazei pur descriptive.

În ciuda faptului că încă din titlu monografia îşi propune studiul modelelor derivării cu afixe în graiul menţionat, în cursul expunerii sînt atrase în discuţie şi alte mijloace de formare a cuvintelor, cum ar fi compunerea şi derivarea regresivă, cărora, ce-i drept, li se acordă un spaţiu destul de restrîns în comparaţie cu derivarea afixală (vezi paginile 22—24). În ceea ce priveşte derivarea cu afixe, rolul principal în unitatea lingvistică studiată îl joacă sufixele, de aici şi locul predominant pe care-l ocupă în economia cărţii descrierea acestui aspect al formării cuvintelor. Derivării cu prefixe (care se limitează aproape numai la verb) ca şi parasintezei, care este destul de slab reprezentată, li se acordă un spaţiu redus.

Cartea este împărţită în trei secţiuni. Partea I, intitulată ,,Probleme preliminare de clasificare'', aduce unele precizări absolut necesare în tehnica analizei ,,cuvintelor formate''. Tot în această parte se face descrierea mijloacelor nesufixale de formare a cuvintelor. În partea a II-a este dat inventarul de sufixe (*Un inventar analitic al sufixelor deri-*

[1] *Problema de lingüística histórica y estructural*, în ,,Miscelánea A. Martinet: Estructuralismo e historia'', II (La Laguna, 1958), p. 107—199.

[2] Publicată în ,,Current Trends in Linguistics'', vol. III, Haga, 1966, p. 305—364.

vaţionale), iar partea a III-a conţine *concluziile* cercetării. Cartea se încheie cu un indice de cuvinte.

Dintre numeroasele probleme teoretice dezbătute în preliminariile metodologice ne vom opri asupra acelora care ni s-au părut deosebit de interesante, atît prin importanţa lor pentru domeniul formării cuvintelor cu afixe, cît şi prin originalitatea cu care au fost rezolvate de autor.

Astfel este de reţinut lărgirea conceptului de cuvînt format. După ce arată că regula generală în stabilirea unei relaţii derivaţionale autentice cere prezenţa simultană a primitivului şi a derivativului în unitatea de vorbire, Malkiel menţionează necesitatea neglijării acestei cerinţe, în unele situaţii, pentru lărgirea cîmpului de investigaţie. În acest fel pot fi atrase în discuţie aşa-numitele în engleză ,,quasi-derivatives'' care, chiar în absenţa unui primitiv, pot fi asimilate unei categorii cunoscute cu condiţia ca, în primul rînd, segmentul final să coincidă în formă cu un sufix clar detaşabil şi, în al doilea rînd, ca sensul lor global să se armonizeze uşor în seria pertinentă a derivatelor autentice. Sentimentul relaţiei derivaţionale este păstrat mai ales atunci cînd coexistă două sau mai multe formaţii care dau impresia unor derivate, deşi primitivul nu există în mod independent. Vezi în română exemplele : *rîndun-ică, rîndun-oi* [3] etc.

Lărgirea conceptului de cuvînt derivat este deosebit de utilă pentru studiul exhaustiv al mijloacelor de formare a cuvintelor dintr-o limbă dată. În acest mod intră de exemplu în structuri derivaţionale corespunzătoare familii de cuvinte fără o bază atestată (*acephalous word families*), bază care se poate deduce însă printr-un sistem de opoziţii.

Tot în această parte a monografiei se fac precizări în legătură cu o noţiune cu care autorul operează mai departe : aceea de *sufixoid*. Acestui termen i se dă o accepţie diferită faţă de cea care circulă de exemplu în unele lucrări din lingvistica românească (unde denumeşte elementul de compunere existent în partea finală a cuvîntului, de tipul *-scopie* în *radioscopie*). Malkiel numeşte sufixoide segmentele finale asemănătoare cu un sufix, existente în acele cuvinte pe care analistul descriptivist le tratează ca pe unităţi indivizibile, chiar dacă istoricul este în stare să le descompună în unităţi mai mici. Uneori, aceste finale de cuvînt cu aparenţă de sufix sînt, din punct de vedere diacronic, sufixe. Îngăduinţa de a le lua în considerare serveşte faptului că, în unele situaţii, ele sînt incluse în corpul principal al formaţiilor sufixale (devin interfixe). De exemplu *beriya* ,,strength and vitality of babies'' şi *bidaya* ,,temple'' sînt monomorfemice, chiar dacă prototipurile lor latine *vir-īlia* şi *vīt-alia* au fost clar bimorfemice. Principalele motive pentru care cuvintele din Cabranes pomenite nu pot fi socotite derivate sînt : inexistenţa formei independente * *ber-* (care nu apare nici în alte formaţii) şi, în al doilea caz, inexistenţa relaţiei semantice între *bidaya* ,,tîmplă'' şi *bida* ,,viaţă''. În aceste condiţii *-aya* şi *-iya* sînt sufixoide.

Pentru a putea include în monografia sa unele tipuri structural asemănătoare derivatelor cu sufixe, autorul operează cu un termen tehnic nou, pe care nu l-am mai întîlnit în literatura de specialitate. Este vorba de aşa-numitele *suffixal and suffixoid increments* (dezvoltări de tip sufixal sau sufixoidal). În gramatica latină se folosea termenul *crēmentum* (fr. *crément*) pentru a denumi orice element (desinenţial sau sufixal) adăugat la o formă considerată de bază (*ama-ue-ri-mus* ar avea trei unităţi de acest tip).

Există cuvinte analizabile al căror segment final cu aspect de sufix nu aduce nici o valoare semantică suplimentară ,,derivatului'' (şi pe care noi le-am numi, pentru a nu complica terminologia, ,,sufixe asemantice''). Se pare că numărul mare de elemente formative de acest tip în subdialectul studiat a impus tratarea lor deosebită de a sufixelor propriu-zise. Ele pot fi clasate după consoana-pilon (pillar consonant), care este *-g-*, *-l-*, *-n-* sau *-r-*, totdeauna precedate de vocala *a* şi urmate de *-a* sau *-u* potrivit cu genul

[3] Termenul ,,cuvînt semianalizabil'' este folosit şi în tratatul *Formarea cuvintelor în limba română*. Vezi de exemplu vol. I, p. XI, apărut în acelaşi an (1970) cu lucrarea pe care o discutăm.

primitivului. Astfel, în vorbirea din Cabranes se foloseşte *abiésp-ara* ,,viespe'', în timp ce în vecinătate este uzual *abiespa* cu acelaşi sens. Deşi nu cu aceeaşi regularitate, situaţia poate apărea şi în alte limbi romanice. De exemplu în domeniul formării cuvintelor din română am putea opera cu acest termen în cazul unor cuvinte de tipul *ram*-*ură*, faţă de *ram* sau *siguranţ-ie*, faţă de *siguranţă*.

Tot în această secţiune a cărţii se face şi inventarul interfixelor. Utilitatea folosirii conceptului de interfix a fost demonstrată, cel puţin în ceea ce priveşte spaniola, în lucrarea dedicată de Malkiel acestei probleme. În spaniolă interfixele sînt numeroase şi pot fi organizate în serii. Stabilirea inventarului de interfixe şi a relaţiilor lor cu sufixele (vezi p. 12—17) are avantajul că micşorează numărul sufixelor (se renunţă la noţiunea de lanţ de sufixe sau de sufix compus).

Partea I se încheie cu studiul relaţiilor de gen în derivarea sufixală (genul substantivelor postverbale, discrepanţă în gen între primitiv şi derivat, dubletele masculine şi feminine).

Partea a II-a, cea mai cuprinzătoare din volum, conţine inventarul de sufixe (şi sufixoide) prezentat după o tehnică într-o oarecare măsură originală. Enumerarea sufixelor în tratatele de formare a cuvintelor se face, de obicei, fie în ordine alfabetică, fie după funcţia semantică principală a derivativului. Autorul grupează toate sufixele şi sufixoidele după consoana-pilon în aşa fel încît să reiasă care sînt sufixele integrate într-o serie structurală (de exemplu *-án*, *-ín*, *-ón* sub pilonul *N*; *-aco*, *-ico*, *-uco* sub pilonul *C* ş.a.m.d.) şi care sînt sufixele izolate (de exemplu *-ura* care nu este flancat de **-ara*, **-era*, **-ira*, **-ora* şi nici de **-iera*, **-uera*, **-ueyra*). Dacă în studiul unor serii de sufixe această tehnică a mai fost folosită (vezi de pildă la S. Puşcariu, *Die rumänischen Diminutivsuffixe*, Leipzig, 1899, capitolele *Die c-Suffixe*, *Die l-Suffixe* etc., vezi şi P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, Paris, 1933, pentru unele categorii de sufixe: derivate în -K-, de exemplu), într-o lucrare de ansamblu apare pentru prima dată aplicată la întregul material.

Autorul arată că o astfel de prezentare are avantajul că poate oferi un tablou complet al seriilor de sufixe dintr-o unitate lingvistică şi poate explica în acest fel absenţa unor piloni consonantici (de ex. absenţa pilonului P) prin existenţa altor piloni (în cazul menţionat prin pilonii T şi K care creează loc gol pentru P).

Se poate urmări de asemenea dacă în cazul unei game vocalice scurte — prin gamă vocalică autorul înţelege totalitatea vocalelor care pot preceda o consoană-pilon (de exemplu *-al* şi *-il* sub pilonul L) — vorbitorii simt nevoia de a umple spaţiile goale prin crearea de cuvinte cu alte vocale înaintea consoanei-pilon (de exemplu în *-el*, *-ol* sau *-ul*). În cadrul fiecărui sufix se fac observaţii cu privire la sensul derivatelor şi la sfera lor de întrebuinţare.

Se remarcă astfel faptul că o serie de sufixe riguros circumscrisă prin trăsături formale comune (pe baza consoanei-pilon) nu este dublată de o clasă semantică unitară. De exemplu nu toate sufixele cu pilonul T sînt diminutive.

Din această cauză era necesară şi o altă clasificare a sufixelor din zona dată, pe baza unui compromis între criteriul funcţional şi cel semantic. Autorul stabileşte din acest punct de vedere următoarele cinci mari categorii : sufixe pur sau predominant adjectivale, sufixe comune adjectivului şi substantivului, sufixe pur sau predominant substantivale, sufixe verbale şi sufixe adverbiale.

Clasa sufixelor nominale, în mod obişnuit cea mai bogată în categorii semantice unitare, se pretează cel mai uşor la clasificări de acest ordin. Din numărul restrîns de categorii semantico-funcţionale stabilite de autor ne putem da seama că nu se poate vorbi de o varietate de valori ale derivativelor în acest subdialect. Pentru nume se remarcă îndeosebi prezenţa abstractelor adjectivale, a numelor colective, a abstractelor verbale, a numelor de agent şi a diminutivelor.

Rezultatele cercetării (rezumate în capitolul *Concluzii*) pot fi privite din două perspective. Studiul formării cuvintelor cu afixe în vorbirea din Cabranes depăşeşte în multe privinţe interesul strict pentru îmbogăţirea cunoştinţelor cu privire la acest grai (scopul

imediat al lucrării), confirmînd unele constatări de ordin mai general.

Se poate observa cu destulă uşurinţă tendinţa continuă de echilibrare a sistemului prin umplerea spaţiilor goale (neîncetata tentativă de introducere a noi consoane-pilon, ca : -MP-, -Ñ-, -P-, ca şi configuraţia schimbătoare a gamei vocalice).

O consecinţă a echilibrării sistemului este productivitatea crescută a sufixelor integrate (în serii) spre deosebire de cele izolate.

Se remarcă şi în subdialectul studiat prezenţa redusă a sufixelor abstracte (caracteristică a graiurilor populare în general) şi tendinţa de concretizare a sensului derivatelor. De exemplu evoluţia semantică de la numele de acţiune propriu-zis la rezultatul concret sau la locul unde se desfăşoară acţiunea în cazul formaţiilor cu sufixul *-ura*. Acelaşi fenomen se poate observa şi în graiurile populare româneşti în ceea ce priveşte evoluţia semantică a derivatelor cu sufixe specifice abstractelor verbale ca *-(t)ură, -eală* etc.

Tendinţa romanică de subordonare a verbului la nume este confirmată şi aici în graniţele derivării : orice gamă vocalică singulară (*single vocalic gamut*) întîlnită la verbe are corespondent exact la nume (vezi de pildă cele suportate de consoane-pilon ca -K-, -SK-, -X-), nu şi viceversa. Se poate observa şi o asemănare a sufixelor neintegrate de la verb cu cele de la nume, deşi nu în mod atît de sistematic ca în cazul gamelor vocalice.

Malkiel arată că o comparaţie oricît de superficială între sistemul de derivare din latină şi cel din subdialectul amintit demonstrează, în cazul celui din urmă, o schimbare esenţială a configuraţiei, ca urmare a eroziunii fonetice suferite de sufixele latineşti. În schimb, spre deosebire de latină, unde rolul vocalelor iniţiale ale sufixelor diminutivale era neglijabil, ceea ce ducea adesea chiar la omiterea lor (*vet-ŭl-us*<*vetus*, dar *puel-la* <*puer*), în Cabranes identificarea lui *i* cu diminutivarea a ajuns aproape o regulă.

Nu vom epuiza lista rezultatelor la care a ajuns autorul în urma studiului său. Lectura cărţii va întregi cititorului imaginea de ansamblu, dîndu-i satisfacţia de a urmări într-o expunere clară un studiu deosebit de valoros atît prin consecvenţa aplicării tehnicii de analiză, cît şi prin modalitatea de rezolvare a problemelor teoretice mai spinoase.

Cartea lui Malkiel va deveni, fără îndoială, un instrument de lucru indispensabil cercetătorului care se ocupă de formarea cuvintelor.

Aprilie 1971

MAGDALENA POPESCU-MARIN,
Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

ACTES DU Xe CONGRÈS INTERNATIONAL DES LINGUISTES. Bucarest 28 août—2 septembre 1967. I—IV. Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1969—1970, 3846 p.

La sfîrşitul anului trecut a apărut la Bucureşti ultimul volum al Actelor celui de-al X-lea Congres internaţional al lingviştilor, manifestare ştiinţifică pe care ţara noastră a găzduit-o acum patru ani. Numeroasa participare la acest congres, dar mai ales cadrul tematic foarte variat şi cantitativ excepţional de bine reprezentat în care s-au desfăşurat lucrările lui se reflectă în masivele volume apărute, în anii 1969 şi 1970, sub titlul de Acte, ale congresului, însumînd, în patru tomuri, peste 3 500 de pagini.

Organizarea materialului în cele patru volume urmăreşte în primul rînd criteriul tematic, iar în al doilea rînd criteriul cronologic al desfăşurării lucrărilor congresului. În primul volum sînt cuprinse cuvîntările oficiale şi festive de deschidere şi de închidere a congresului precum şi rapoartele principale prezentate, la invitaţia Comitetului internaţional permanent al lingviştilor, de cîţiva dintre cei mai reputaţi lingvişti contemporani (Bertil Malmberg, Emil Petrovici, Roman Jakobson, Giacomo Devoto, Olga S. Akhmanova şi A. Hood Roberts). Volumul se încheie cu comunicările şi cu discuţiile care au avut loc în primele două secţii ale congresului: 1. Teoria limbajului şi 2. Sociolingvistică. Volumul al doilea cuprinde lucrările desfăşurate în următoarele patru secţii: 3. Geografie lingvistică, 4. Istoria lingvisticii, 5. Semantică, 6. Sintaxă. În volumul al treilea sînt cuprinse ultimele 6 secţii ale congresului cu tematică precis delimitată: 7. Poetică, 8. Deprinderea vorbirii la copii, 9. Psiholingvistică, 10. Stilistică, 11. Tipologia limbilor, 12 Probleme de patologie a limbajului. Secţia a 13-a, numită Varia, încheie seria acestor Acte, fiind inclusă în întregime în cel de-al 4-lea volum.

În afara rapoartelor, comunicărilor şi a intervenţiilor, Actele Congresului publică, în volumul I, programul întregului congres, lista membrilor comitetelor de organizare, precum şi lista celor peste 1 000 de participanţi români şi străini. Ultimul volum, al IV-lea, se încheie cu un indice de autori, în care sînt cuprinşi atît autorii rapoartelor şi ai comunicărilor, cît şi participanţii la discuţiile din cadrul şedinţelor congresului.

Apariţia celor patru volume o dată încheiată, se poate spera la o evaluare exactă a acestui congres general al lingviştilor, care a fost remarcat pînă acuma mai ales pentru virtuţile organizatorice ale gazdelor — ceea ce onorează pe lingviştii români — şi pentru neobişnuit de bogata participare activă, ceea ce spune ceva despre momentul actual al disciplinei căreia i-a fost consacrat. Evitînd să facă vreo selecţie în prezentarea lucrărilor elaborate şi prezentate cu prilejul acestui congres, Actele oferă o imagine semnificativă a stadiului lingvisticii contemporane şi a modului în care este abordată întreaga problematică a disciplinei noastre. Întrucît această valoare documentară este cea pe care trebuie să o conţină orice publicaţie de acest fel, putem considera că, prin tipărirea Actelor, se creează premisele unei fructuoase discuţii asupra a ceea ce este astăzi util şi inutil, bun şi rău, greşit şi corect, în cercetarea ştiinţifică a limbii. În lumina unui astfel de examen critic, prilejuit de publicarea Actelor, orientarea tematică a viitorului congres ar putea găsi idei şi argumente folositoare. Sperăm că ele nu se vor lăsa aşteptate.

FLORA ŞUTEU

MAURICE LEROY, **Les grands courants de la linguistique moderne,** Deuxième édition revue et augmentée, Université de Bruxelles, 1971, 210 p.

În *Avant-propos à la deuxième édition* (p. XV), Maurice Leroy afirmă că ,,il convenait [...] tenir compte d'une évolution parfois considérable et de tirer profit des recherches récentes : aussi des paragraphes nouveaux ont-ils été insérés dans cette deuxième édition, d'autres ont été remaniés et, au total, il en reste peu qui n'aient subi l'une ou l'autre retouche''.

Amintim că lucrarea a apărut pentru întîia dată în 1963, deci ,,paragrafele noi'' și ,,remanierile'' trebuie privite în lumina dezvoltării lingvisticii în acest răstimp.

Putem spune că promisiunile din *Avant-propos* sînt respectate în măsura în care autorul a îmbogăţit bibliografia minimală a fiecărui paragraf, efectuînd în același timp și unele modificări și adăugiri care nu afectează însă în mod substanţial punctele de vedere adoptate în prima ediţie.

,,Paragrafele noi'' sînt : *Withney, La sémiologie, Le « langage » des animaux, La double articulation linguistique.* Ceea ce ne miră este faptul că autorul nu a considerat necesar să introducă și un paragraf despre lingvistica transformaţională și gramaticile generative, menţionate doar (într-un fel care lasă să se întrevadă rezervele autorului) la sfîrșitul paragrafului *Le structuralisme.*

Fiind vorba de o reeditare, ne vom ocupa doar de unele paragrafe care apar numai în ediţia a doua.

În *La sémiologie* (p. 108—111), sintetizînd ceea ce, după părerea sa, caracterizează sistemele de comunicare nelingvistice, Maurice Leroy scoate în evidenţă incapacitatea lor de a fi utilizate în dialog și faptul că, spre deosebire de limbajele naturale, din interpretarea unor secvenţe de semne de acest fel nu se degajă sensuri, ci numai interpretări globale. O categorie aparte o constituie substitutele limbii vorbite (alfabetul, scrierea Morse, scrierea Braille etc.), care nu sînt inteligibile decît prin referire la limba vorbită. Este evident că, în cazul lor, posibilitatea de comunicare reciprocă și principiul secvenţei sînt valabile.

Cum se vede și din titlu, în *Le « langage » des animaux* Maurice Leroy nu este de acord cu denumirea de ,,limbaj'' dată sistemelor de comunicare ale animalelor, considerînd că termenul este folosit abuziv. Pentru a scoate în evidenţă diferenţele dintre limbă și ,,limbajul'' animalelor, autorul se referă la cărţile lui Karl von Frisch, *Aus dem Leben der Bienen* (1952) și *Tanzsprache und Orientierung der Bienen* (1965), acceptînd concluziile lui Georges Redard din articolul *Langue et société,* apărut în 1967 în *Wom Wesen der Sprache.*

În *La double articulation linguistique* sînt expuse binecunoscutele teorii ale lui André Martinet.

Faptul că autorul se mulţumește să informeze cititorul, la un nivel la care lucrurile pot fi înţelese în general și fără cunoștinţe de specialitate propriu-zise, face cartea deosebit de accesibilă, fiind deci recomandabilă mai ales pentru cei care vor să-și formeze în mod rapid o părere de ansamblu despre istoria lingvisticii.

VASILE COVACI

TATIANA SLAMA-CAZACU, **Lenguaje y contexto. El problema del lenguaje en la concepción de la expresión y de la interpretación por las organizaciones del contexto,** Ediciones Grijalbo, Barcelona — Mexico, 1970, 345 p.

Lenguaje y contexto este a doua ediţie într-o limbă de largă circulaţie — după *Langage et contexte,* publicată de editura Mouton din Haga în 1961 — a cărţii Tatianei Slama-Cazacu, *Limbaj și context,* apărută la București în 1959.

Ediţia spaniolă face parte din seria ,,Biología y psicología de hoy'', care apare sub conducerea psihologului Alberto L. Merani. Acesta face de altfel o prezentare elogioasă cărţii pe coperta a patra a volumului.

Aşa cum mărturiseşte în *Prefaţă*, autoarea a avut de optat între o traducere fidelă a primei versiuni şi o aducere a ei la zi. A adopta cea de-a doua cale ar fi însemnat însă — date fiind progresele lingvisticii şi ale psihologiei şi dezvoltarea psiholingvisticii — a scrie o nouă carte. Ca şi cei mai mulţi autori aflaţi în această situaţie, Tatiana Slama-Cazacu a preferat ca recenta traducere spaniolă să urmeze fidel versiunea românească apărută cu un deceniu în urmă. De altfel, studiile publicate de autoare în acest răstimp în ţară şi în străinătate sînt în măsură să facă cunoscut celor interesaţi modul în care au evoluat preocupările sale în ultima vreme.

Faţă de ediţia românească, cea spaniolă cuprinde, aşa cum anunţă autoarea, unele note suplimentare, unele modificări în sistemul referinţelor bibliografice, beneficiind în plus de adaptarea unora dintre exemple la limba spaniolă. S-a renunţat în schimb la *Anexe*, care se refereau la experimente dificil de tradus.

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

SOLOMON MARCUS, **Poetica matematică**, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, 400 p.

Lucrarea prof. Solomon Marcus continuă seria de studii consacrate limbajului matematic şi constituie una dintre primele încercări de a aborda, cu ajutorul unor metode matematice, problemele fundamentale ale limbajului poetic. Cartea este alcătuită din două părţi : prima, mai întinsă, cuprinzînd şapte capitole [1], are ca obiect modelarea matematică a limbajului poetic, autorul analizînd problemele complexe ale limbajului şi recurgînd pentru aceasta la modelarea logică a unor aspecte fundmentale privitoare la natura şi la funcţiile limbajului şi a figurilor poetice care îl caracterizează ; cea de-a doua, alcătuită dintr-un singur capitol [2], propune cîteva modele matematice de analiză a dramaturgiei.

Prezentînd aspectele generale ale metodelor matematice şi ale aplicării lor în studiul literaturii, autorul arată că, în mod greşit, mai dăinuieşte teama că modelarea matematică ar tinde să spulbere starea de încîntare pe care o declanşează poezia şi ar transporta-o pe aceasta în zona gîndirii reci, lipsite de emoţie şi de sensibilitate. Contradicţiile dintre limbajul poetic şi cel matematic sînt într-adevăr foarte puternice, la un pol aflîndu-se *poezia* sau *limbajul poetic*, cu trăsăturile lui specifice : inefabil, particular, ambiguu, reflexiv, îndeplinind o funcţie de sugestie, avînd o structură muzicală şi un conţinut solidar cu expresia lui, variabil de la un moment la altul şi de la un individ la altul ; la celălalt pol, *limbajul matematic* : explicabil, general, lipsit de ambiguitate, tranzitiv, exprimat în numere aride, îndeplinind o funcţie noţională, fixă în spaţiu şi constantă în timp, manifestînd independenţă faţă de structură şi de expresie şi aflîndu-se sub semnul lucidităţii şi al rutinei. Aceste opoziţii însă nu constituie piedici, ci, dimpotrivă, înlesniri în studierea poeziei.

Demnă de relevat este ierarhia pe care o face Solomon Marcus în legătură cu cele patru tipuri de limbaje : muzical, poetic, uzual şi ştiinţific, apreciind că la partea superioară se află limbajul muzical, la cea inferioară cel ştiinţific, iar la mijloc, cel poetic. Limbajul uzual, nefiind un limbaj elaborat, se prezintă ca un aliaj al celorlalte trei, iar ca poziţie trebuie plasat imediat după cel poetic. Ordinea celor patru limbaje, în ierarhia de mai sus, este dictată, pe de o parte, de gradul de ambiguitate : maximă la cel muzical, nulă la cel ştiinţific, intermediar la cel poetic şi la cel uzual, pe de altă parte, de importanţa pe care o prezintă planul

[1] Preliminarii. 2. Opoziţii între limbajul ştiinţific şi cel poetic. 3. Un limbaj pur denotativ : limbajul matematic. 4. Modelarea matematică a opoziţiei dintre limbajul poetic şi limbajul ştiinţific. 5. Figurile poetice. 6. Aspecte probabilistice şi informaţionale ale limbajului poetic. 7. Analiza comparativă a textelor poetice.

[2] Metode matematice în studiul teatrului.

expresiei: în limbajul muzical expresia este totul, în cel poetic aproape totul, în cel uzual raportul dintre expresie şi conţinut se echilibrează, iar cel ştiinţific manifestă o relativă independenţă faţă de expresie.

Elementul cel mai interesant din studiul pe care-l prezentăm, şi mai cu seamă cel mai nou, mai îndrăzneţ şi, în mod fatal, cel mai discutabil, este — după părerea noastră — *considerarea limbajului ştiinţific drept termen de referinţă pentru limbajul poetic*. Spre deosebire de concepţia clasică, tradiţională, întîlnită la autori mai vechi (Charles Bally) sau mai noi (Jean Cohen), în care limbajul poetic era definit în raport cu limbajul uzual, cotidian, şi era considerat o abatere de la norma existentă, Solomon Marcus opune ca termen de referinţă pentru analizarea limbajului poetic limbajul ştiinţific — un concept riguros elaborat şi constituind gradul zero al limbajului. Concepţia adoptată constă — aşa cum o declară autorul însuşi — într-o ,,detaşare din limbajul uzual a componentului logic, sub forma limbajului ştiinţific, şi a celui afectiv, sub forma limbajului poetic''. În opoziţie cu limbajul ştiinţific, limbajul poetic nu cunoaşte sinonimia; alegerea expresiei potrivite este cu atît mai realizată cu cît expresia aleasă se impune cu exclusivitate, sustrăgîndu-se oricărei substituiri. O operă poetică de mare valoare ne dă impresia că în ea nimic nu se poate modifica. Tocmai din cauză că este neechivalabilă, expresia poetică poartă o încărcătură semantică incomparabil mai bogată decît expresia ştiinţifică şi se caracterizează prin deschidere, ambiguitate, prin devenirea ei stilistică în funcţie de cel care o recepţionează, este subiectivă, singulară, individuală, intraductibilă, în vreme ce expresia ştiinţifică este lipsită de deschidere, semnificaţia ei este independentă de cel ce o primeşte, are un caracter obiectiv, general, universal, traductibil.

Una dintre cele mai puternice contradicţii existente între limbajul ştiinţific şi cel poetic este aceea determinată de funcţiile de denotaţie şi de conotaţie. Limbajul ştiinţific este dominat de funcţia denotativă a cuvintelor, de rutină, standardizare şi stereotipie, în timp ce limbajul poetic prezintă sensuri conotative, stă sub semnul inovaţiei, al ineditului, al creaţiei. Nici limbajul poetic nu este lipsit de repetiţii, de clişee, de stereotipii, dar, în vreme ce stereotipiile din limbajul ştiinţific sînt aceleaşi pentru toţi, stereotipiile din limbajul poetic sînt altele pentru fiecare creator (cu cît un poet este mai mare, cu atît ,,clişeele'' sale sînt mai pregnante, mai personale).

Un larg spaţiu este acordat figurilor de stil — ca devieri ale limbajului denotativ — , şi îndeosebi *metaforei*. Solomon Marcus distinge *metafora lingvistică* (de tipul ,,piciorul mesei'', adică metafora cu funcţie denotativă prin natura ei, care se manifestă la nivelul limbii comune şi execută rolul de comunicare) de *metafora poetică* (care are un caracter individual, neimpunîndu-se ca o cerinţă a limbajului, ci decurgînd din personalitatea poetică şi îndeplinind o funcţie de exprimare conotativă) şi de *metafora matematică* (adică metafora denotativă, tranzitivă, generală, avînd — ca şi metafora lingvistică — un rol de comunicare, cu caracter obligatoriu, inevitabil, impunîndu-se oricărui autor).

Partea a doua a cărţii se ocupă cu investigarea metodelor matematice în studiul teatrului şi are ca obiect principal găsirea şi delimitarea marilor ,,funcţii'' pe care se sprijină dinamica teatrală. Marea diversitate a situaţiilor dramatice posibile impune o analiză atentă a funcţiilor şi a combinaţiilor la care se supun aceste funcţii pentru a putea fi desprinse proprietăţile estetice şi varietatea lor, modul lor de desfăşurare, mecanismul mişcării scenice, elementele operei dramatice (personaje, replică, decor şi regie), ale artei teatrale în genere.

În sfîrşit, nu putem încheia prezentarea *Poeticii matematice* fără a spune cîteva cuvinte despre bogata bibliografie care însoţeşte fiecare capitol al lucrării, precum şi despre bibliografia suplimentară de la sfîrşitul volumului.

Reluînd ideea amintită mai sus în legătură cu considerarea limbajului matematic drept termen de referinţă, sîntem de părere că, într-adevăr, limbajul matematic este limbajul către care aspiră orice ştiinţă şi că tinde să devină ,,latina viitorului''. Nu putem

însă adera la punctul de vedere potrivit căruia limbajul poetic este privit ca o abatere de la limbajul ştiinţific. La baza acestei concepţii a autorului se află un adevăr incontestabil: definiţia neconvenabilă a normei. Atîta vreme cît cercetările tradiţionale nu au determinat cu exactitate ,,norma'' lingvistică uzuală faţă de care să considerăm abaterile, n-o putem folosi ca punct de referinţă fundamental. Limbajul cotidian este considerat un reper empiric, neştiinţific, aproximativ şi incomplet. Opoziţiei imperfecte, relative: uzual-poetic i se preferă, în *Poetica matematică*, una care se pretează la formalizare: ştiinţific-poetic. Autorul cărţii nu urmăreşte cîtuşi de puţin ,,să pună în formulă'' limbajul poetic; rămîne un adept fidel al concepţiei că unicitatea expresiei îl defineşte pe adevăratul creator şi că numai forţa lui inventivă este aceea capabilă să-l detaşeze.

Lucrarea prof. Solomon Marcus constituie o preţioasă şi deosebit de utilă contribuţie la studiul problemelor de bază ale limbajului poetic prin folosirea unor metode matematice deterministe (nu probabiliste), prin ideile noi, îndrăzneţe (deşi uneori discutabile) şi prin bogata informare şi documentare pe care *Poetica matematică* le dovedeşte cu prisosinţă.

LUIZA SECHE

Mille. I dibattiti del Circolo Linguistico Fiorentino. 1945–1970, Leo S. Olschki, Firenze, 1970, 282 p.

Volumul *Mille. I dibattiti del Circolo Linguistico Fiorentino*, apărut sub auspiciile Academiei Toscane de Ştiinţe şi Litere ,,La Colombaria'' cu ocazia împlinirii a douăzeci şi cinci de ani de activitate, concretizată în o mie de şedinţe de lucru ale Cercului lingvistic florentin, reuneşte contribuţii lingvistice ale celor mai asidui membri ai cercului.

Articolele sînt precedate de o prefaţă semnată de Giacomo Devoto şi intitulată semnificativ ,,Un exemplu de modestie'', în care se enumeră cauzele succesului din activitatea acestui cerc, se caracterizează atmosfera specifică de lucru. Cercul florentin şi-a propus ca prim obiectiv dezbateri care să reunească un număr cît mai mare de auditori, iar ca măsuri pentru realizarea lor, discutarea nu numai a lucrărilor finite, dar şi a proiectelor în lucru, a încercărilor studenţilor din primii ani universitari din domenii diferite ale lingvisticii.

Preocupările tematice extrem de variate ale Cercului lingvistic florentin şi-au găsit expresia şi în suita de articole care alcătuiesc volumul de faţă, cărora nu le putem găsi un punct comun decît, poate, în metoda tradiţională de abordare a faptelor lingvistice.

Pentru domeniul foneticii putem semnala articolul lui Arrigo Castellani *Note sul dittongamento toscano*, în care respinge, în mod argumentat, teza potrivit căreia diftongarea toscană (*e* > *i̯e*, *o* > *u̯o*) ar reprezenta o inovaţie adusă în această regiune prin vorbirea claselor culte, care imitau exprimarea din nordul Italiei, aflată sub influenţa franceză. Această idee a fost susţinută de Temistocle Franceschi şi adoptată de Gerhard Rohlfs.

Teza introducerii tîrzii a diftongării în toscană este contrazisă de două fapte de importanţă majoră: cronologia relativă — raportul cronologic cu alte transformări fonetice — şi existenţa diftongării ca regulă în toponime, dovadă incontestabilă a caracterului ei autohton.

Unei probleme aparţinînd aceluiaşi domeniu îi este dedicată şi cercetarea lui Ruggero Stefanini *Comportamento di* [*kw*] *in fiorentino*. Lingvistul examinează tratamentul acestei labiovelare surde, care cunoaşte în graiul florentin o evoluţie variată; sînt urmărite datele lingvistice oferite nu numai de aria urbană, ci şi de împrejurimi.

Articolul lui Bruno Migliorini *Omofonie e omografie nella svolta ortografica italiana del Cinquecento* este consacrat discutării cîtorva cazuri de omofonie şi omografie care s-au produs în italiană în momentul trecerii de la grafia etimologică a umaniştilor la aceea de tip fonetic.

Alberto Nocentini încearcă să stabilească locul exact, în ordinea importanţei, al principiului cauzalităţii care acţionează în fonologie. Articolul său *Il principio di causalità in*

fonologie subliniază aportul Cercului lingvistic de la Praga în interpretarea faptelor de fonetică, care şi-a găsit expresia cea mai deplină în opera lui André Martinet *Économie des changements phonétiques.*

Elucidarea unor probleme privind etimologia sau semantica unor cuvinte din latină, greacă sau română a constituit obiectul atenţiei unor lingvişti ca Giovanni Pascučci (*Lexicalia*: *obiter*) sau Giorgio Caragaţă (*Sul romeno Dunăre*). Acesta consideră substantivul *Dunăre* (< *Dánussis*) drept un exemplu elocvent pentru demonstrarea existenţei în română a două valuri succesive în trecerea *á*>*o*, dintre care numai cel de-al doilea poate fi atribuit influenţei slave, dovadă, în plus, a teoriei istoriei particulare a fiecărui cuvînt.

Domeniul formării cuvintelor este prezent cu articolul lui Lászlo Pálinkás *Considerazioni sulla suffissazione nominale ungherese,* care socoteşte că sufixarea maghiară nu este un tip ideal, ci unul destul de complex. El consideră sufixele din limba maghiară ca al treilea tip de morfeme pe lîngă cele două stabilite de indo-europenişti, şi anume al aşa-ziselor semne caracteristice (*Jelek*) care nu schimbă nici semnificaţia cuvîntului, nici raporturile sale în interiorul enunţului, dar restrînge sfera semantică, precizînd-o.

Din mozaicul tematic al volumului de faţă nu lipsesc nici problemele de stilistică : Emidio de Felice discută *L'Assoluto linguistico di ,,Arnolfini'' de G.L. Piccioli,* fiind preocupat de inovaţiile lingvistice cu valoare stilistică atît la nivelul lexical, cît şi pe planul selecţiei şi combinării morfosintactice constitutive ale frazei şi propoziţiei : prevalenţa absolută a parataxei, elipsa verbului la infinitiv prezent, primatul lui *a,* fie cu funcţia de conjuncţie subordonatoare, fie ca prepoziţie, cunoscînd o dilatare a cîmpului ei semantic.

Gabriela Giacomelli (*Dal dialetto alla lingua* : *le traduzioni pirandelliane de ,,'A Giarra'' e di ,,Liolà''*) abordează, în cadrul problemei complexe a raportului limbă-dialect în opera literară, un fenomen mai puţin explorat : acela al ,,traductibilităţii'' sau, mai exact, al posibilităţii traducerii dintr-un dialect în limba literară, într-o viziune mai amplă a ,,intertraductibilităţii'', absolut necesară în situaţia în care, după părerea autoarei, o operă scrisă în dialect poate fi mai mult sau mai puţin recreată, dar rămîne în esenţă intraductibilă.

Elucidarea unor probleme de lingvistică indo-europeană stă în atenţia lui Giuliano Bonfante (*Il tipo delle radici indoeuropee*) prin încercarea de a demonstra că teoria radicalilor indo-europeni poate găsi o soluţionare perfectă şi fără a se apela la teoria ,,laringală'' ; sau a lui Carlo Alberto Mastrelli, care, remarcînd o criză în cîmpul cercetării indo-europene, propune o reînnoire a principiilor reconstrucţiei indo-europene, cu demonstrare practică în cîmpul denumirilor indoeuropene ale conceptului ,,testa''.

Volumul se încheie cu o scurtă istorie a evoluţiei activităţii acestui cerc de-a lungul celor douăzeci şi cinci de ani de existenţă, consemnată de C.A. Mastrelli, şi cu lista comunicărilor ţinute în cadrul Cercului lingvistic florentin.

SIMONA BĂRBULESCU

HELMUT LÜDTKE, **Geschichte des romanischen Wortschatzes**, vol. 1, **Wandlungen innerhalb der Romania von der Antike bis zur Gegenwart**, vol. 2, **Ausstrahlungsphänomene und Interferenzzonen**, Verlag Rombach, Freiburg im Breisgau, 1968, 122+145 p.

Studiul comparat al lexicului unui grup de limbi ar trebui, teoretic, să îmbrăţişeze întregul tezaur de cuvinte al limbilor respective. În practică, bogăţia materialului face extrem de dificilă o astfel de întreprindere. Pînă acum nu există nici măcar încercări de a studia întregul lexic al unei singure limbi, cu atît mai puţin al unui grup de limbi.

Propunîndu-şi să urmărească istoria lexicului romanic, Helmut Lüdtke operează o

selecţie a faptelor de limbă. Capitolele cele mai interesante din *Istoria lexicului romanic* sînt acelea care se disting prin contribuţia sporită a autorului la clarificarea unor probleme prin ipoteze şi soluţionări proprii. Astfel, tratarea galicismelor din Sicilia, centrul şi sudul Italiei se bazează numai pe datele cercetărilor personale. De asemenea, în capitolul amplu consacrat problemei *Grecizării sudului Italiei*, autorul susţine un punct de vedere diferit de acela al lui G. Rohlfs. Termenii pentru ,,episcop'' analizaţi detaliat (II, p. 46–52) şi reprezentaţi pe o hartă (p. 47) pledează pentru o nouă împărţire a zonelor de influenţă latină şi grecească.

Lucrarea este în genere o istorie a vocabularului în centrul şi vestul Romaniei. Referirile la limba română se fac destul de sporadic, ceea ce conduce la restrîngerea imaginii de ansamblu asupra vocabularului romanic. Ne permitem cîteva observaţii pe marginea unor exemple româneşti : termenul pentru ,,stärker'' nu este *mai foarte*, ci *mai puternic* (I, p. 58); lat. *haedus* s-a perpetuat nu numai în sardă, ci şi în rom. *ied* (I. p. 56); sufixul fr. *-aj* a fost împrumutat şi în limba română (la p. 80 se afirmă că România constituie o excepţie).

Spre deosebire de manualele de romanistică tradiţionale, Helmut Lüdtke se ocupă şi de limbile mixte : pidgin, creolă şi papiamento, pentru care indică şi o bibliografie destul de bogată.

Fără să reprezinte o contribuţie originală în întregul ei, după cum atrăgea atenţia şi autorul în prefaţă, prin sugestiile numeroase şi prin problematica vastă, lucrarea este o apariţie remarcabilă în literatura de specialitate.

ZAMFIRA MIHAIL

JOHANNES KRAMER, **Etymologisches Wörterbuch des Gadertalischen (Dolomitenladinisch)**, Köln, 1971, Fasc. 1–A, Fasc. 2–B, 30+32 p.

Apariţia primelor două fascicule ale unui dicţionar etimologic modern al graiului badiot, vorbit în văile rîului Gadera, e un eveniment îmbucurător pentru retoromanişti şi pentru cercetătorii care se ocupă de studiul comparat diacronic al idiomurilor romanice.

Dialectul din Val Gadera este unul din graiurile ladine vorbite în Dolomiţii italieni, dialect care face parte aşadar din grupul retoroman central. Aproape cu o sută de ani în urmă J. B. Alton [1] a publicat primul dicţionar etimologic, azi depăşit, al acestui dialect bazat pe lexicul din localitatea Kolfuschg. De atunci n-a mai apărut în acest domeniu cu indicaţii etimologice decît cartea lui Th. Gartner, *Ladinische Wörter aus den Dolomitentälern*, Halle, 1923, şi dicţionarul lui Lardschneider-Ciampac [2] consacrat dialectului învecinat din Val Gardena.

J. Kramer porneşte de la materialul lexical pe care-l cuprinde dicţionarul lui Antone Pizzinini [3], revăzut de G. Plangg, cu eliminarea neologismelor italieneşti şi a derivatelor secundare.

În afară de traducerea germană şi de etimon găsim în cadrul paragrafelor consacrate fiecărui cuvînt toate formele din celelalte dialecte retoromane centrale, cît şi cele friulane şi romanşe [4]. Trebuie subliniată grija autorului de a nu omite nici dialectele italiene de nord, atît de importante pentru cunoaşterea graiurilor retoromane centrale şi orientale. Acolo unde i s-a părut autorului mai interesant se dau şi formele corespunzătoare din alte limbi romanice, inclusiv româna. J. Kramer încearcă să stabilească, în mare, aria romanică în care e răspîndit fiecare cuvînt şi ne furnizează cele mai importante fapte de fonetică şi semantică necesare pentru înţelegerea trecerii de la latină la ladină. Se fac referiri la marile dicţionare romanice ca

[1] *Die Ladinischen Idiome in Ladinien, Gröden, Fassa, Buchenstein Ampezzo*, Innsbruck, 1879.

[2] *Wörterbuch der Grödner Mundart*, Innsbruck, 1933.

[3] *Parores ladines, Vokabulare badiot-tudësk*, Romanica Aenipontana III, Innsbruck, 1965.

[4] Prin romanşă înţelegem grupul retoroman occidental cuprinzînd ca dialecte principale engadineza şi sursilvana.

REW, FEW, DRG[5] şi la principalele monografii care formează bibliografia de bază pentru studierea graiurilor în cauză[6].

În cele ce urmează am vrea să facem cîteva observaţii care ne-au venit în minte la o primă răsfoire a celor două fascicule, a căror valoare o apreciem în mod deosebit, ca un indispensabil instrument de lucru în domeniul mai puţin studiat al lexicului retoroman din Dolomiţi.

adüm ,,împreună'' : la forma românească *adun* ar trebui specificat că e vorba de aromână şi nu de dacoromână. Indicaţia e omisă şi de REW 211. Papahagi[7] presupune ca etimon *de-ad-unum*[8].

ài < lat. *alium* : la formele romanice poate fi adăugat şi rom. *ai*.

aldì < lat. *audire* : ca şi dialectele din Val Gardena şi Val Gadera, româna nu a dat verbului *a simţi* sensul de ,,a auzi''.

aràñ < lat. *aranea*. Cuvîntul există şi în friulanul *rai* şi în engad. *aragn*.

arà : la formele romanice poate fi adăugat şi rom. *ara*.

armënt < lat. *armentum*. Cuvîntul avea încă în latină sensul ,,vită''. În friul. *armente* (< *armenta* pl.) are accepţia ,,vacă'', iar în engad. *armaint* înseamnă ,,animal''. Pentru amănunte vezi DRG s.v.

arpès < lat. *hirpex*. Spre deosebire de toate dialectele retoromane, friulana, ca şi româna, a adoptat pentru această noţiune cuvîntul *grapa*.

berba ,,unchi'' se găseşte şi în friul. *barbe*.

biša < **bĕstia*; engad. *besch* e formaţie regresivă de la *bescha* (cf. DRG s.v.).

În concluzie nu ne rămîne decît să ne exprimăm speranţa ca celelalte fascicule ale dicţionarului să apară cît de curînd.

MARIA ILIESCU

[5] *Dicziunari Rumantsch Grischun*, Cuoira, 1939.

[6] Th. Elwert, *Die Mundart des Fassatals*, Heidelberg, 1943; C. Tagliavini, *Il dialetto di Livinallongo*, Bolzano, 1934.

[7] *Dicţionarul dialectului aromân*, Bucureşti, 1963.

[8] A. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în BLV, 1938, p. 10 socoteşte că e vorba de un derivat al lui ADUNARE.

GAETANO BERRUTO, **Dialetto e società industriale nella valle d'Andorno.** Note per una **sociologia dei sistemi linguistici. Supplementi al ,,Bollettino dell'Atlante linguistico italiano''**, n. 1, Torino, 1970, 70 p.

Această carte, de proporţii reduse, semnată de tînărul cercetător Gaetano Berruto, deschide colecţia de studii aferente binecunoscutului ,,Bollettino dell'Atlante linguistico italiano''.

Obiectivul urmărit de autor a fost relevarea unor fenomene lingvistice care apar într-un grai din nordul Italiei, pe valea Andorno, ca urmare a profundelor transformări sociale, determinate de procesul rapid de industrializare şi urbanizare a regiunilor nordice.

Răspunzînd unei necesităţi de rigoare metodologică, care se face tot mai mult simţită în cercetările de dialectologie sociologică, autorul a preluat în interpretarea materialului punctul de vedere structural. Anumite concepte şi tehnici cu care operează dialectologia de orientare structurală au fost adoptate şi adaptate la analiza şi prezentarea acestei situaţii concrete.

De aici au apărut observaţiile de natură metodologică ale autorului şi propunerile sale pentru reinterpretarea unor concepte ale dialectologiei structurale, în urma utilizării lor într-o investigaţie sociologică.

Metoda folosită se bazează pe un concept central pentru dialectologia structurală, conceptul de diasistem. G. Berruto consideră că diasistemul este operant şi în analiza unei situaţii dialectale care se caracterizează printr-un proces de contact între sisteme lingvistice inegale din punctul de vedere al prestigiului social-cultural.

În acest sens trebuie înţeleasă formularea existentă în subtitlul cărţii; ,,note pentru o sociologie a sistemelor lingvistice''.

Valea Andorno este o vale tipic alpină, situată în apropierea unui centru industrial cu o dezvoltare foarte rapidă, oraşul piemontez Biella, care polarizează tot mai mult viaţa economică şi social-culturală din regiunea înconjurătoare. Aceasta se reflectă pe plan

lingvistic prin puternica acţiune unificatoare exercitată de varianta dialectală vorbită la Biella, mai influenţată de graiul torinez, asupra celorlalte variante de tip bielez, care funcţionează în văile învecinate.

În cadrul procesului general de unificare a dialectelor, graiul bielez acţionează ca factor nivelator, de asimilare treptată. Această asimilare se orientează în direcţia: variantă dialectală locală, graiurile piemonteze (în speţă graiul din Torino), limba naţională.

Pentru detectarea inovaţiilor fonetice, morfologice şi lexicale datorate influenţei torineze, care sînt propagate de la Biella, autorul construieşte mai întîi diasistemul comun graiurilor bieleze. În stabilirea acestuia a fost folosit un bogat material dialectal provenit din mai multe anchete, care s-au succedat la scurt interval . Menţionăm că regiunea din jurul Biellei a fost aproape complet explorată în cadrul anchetelor pentru ,,Carta dei Dialetti Italiani''.

Fenomenele lingvistice care apar în această vale sub influenţe externe vor fi studiate în funcţie de relaţiile contractate de această varietate dialectală cu alte sisteme lingvistice, ordonate ierarhic. Se operează cu conceptul de *opoziţie diasistematică*, care reprezintă relaţia dintre structura sistemului hegemon şi structura sistemului dominat. Opoziţia diasistematică dintre două sisteme vocalice se rezolvă prin mărirea inventarului de foneme al sistemului din valea Andorno, cu încă o unitate, /ö/, de provenienţă torineză. Acest fenomen a determinat reducerea randamentului funcţional al fiecărui fonem. Sub influenţa graiului torinez se pierde, de asemenea, opoziţia fonematică /a : /~/a/ şi /i : /~/i/, caracteristică graiurilor bieleze.

Pentru a ne da seama de mecanismul apariţiei în inventar a noului fonem /ö/ este folosit procedeul preconizat de C. Grassi, de ,,spargere'' a unităţii fonemului, prin legarea lui de unităţile lexicale în care se realizează. Din această ,,fărîmiţare'' a fonemului vor rezulta ,,segmentele lui de extensie'', care sînt mai mult sau mai puţin supuse influenţei exercitate de fonemul din sistemul dominant.

Materialul propriu-zis al cărţii este completat de două hărţi ale zonei din jurul oraşului Biella, de un indice analitic, de un indice al cuvintelor bieleze şi piemonteze, precum şi de o bibliografie grupată pe secţiuni.

În legătură cu aceasta din urmă credem că ar fi fost necesară urmărirea unor criterii mai stricte în gruparea diferitelor titluri în cadrul celor opt secţiuni. Capitolul ,,Il dialetto piemontese'', din cartea lui B . Terracini, *Pagine e appunti di linguistica storica*, Florenţa, 1957, credem că nu este bine plasat în secţiunea VIII, ,,Opere sussidiare'', alături de lucrări cu caracter sociologic sau economic. De asemenea socotim că ar fi fost mai nimerită folosirea termenului obişnuit de *structură semantică* în locul celei de *familie semantică* folosit de autor în capitolul IV ,,Conseguenze della trasformazione sociale sul lessico''.

Remarcăm igeniozitatea cu care autorul a valorificat în acest gen de cercetare cu orientare sociologică conceptul de diasistem. Nu credem totuşi că se poate vorbi de o ,,revizuire'' sau de o ,,reinterpretare'' a conceptului ca atare, ci mai degrabă de o revalorificare a uneia dintre ipostazele lui, de o extindere a valorii sale operante.

Pentru bogatul material dialectologic, interpretat în lumina unei concepţii metodologice ingenioase, recomandăm această carte în special cercetătorilor preocupaţi de dialectologia sociologică.

IOANA NICHITA

STUDII DE HISPANISTICĂ, **Societatea română de lingvistică romanică (S.R.L.R.)**, nr. 4, Bucureşti, 1970, 151 p.

Cel de-al patrulea volum din seria publicaţiilor editate de Societatea română de lingvistică romanică reuneşte 12 studii elaborate cu prilejul celui de-al III-lea Congres al Asociaţiei internaţionale a hispaniştilor, care s-a ţinut la Ciudad de México în luna august 1968.

Dintre acestea, patru tratează probleme lingvistice, celelalte fiind consacrate unor probleme ale literaturii spaniole şi hispano-americane.

În comunicarea intitulată *Observaţii asupra formării cuvintelor în limba spaniolă* (p. 57–65), acad. Iorgu Iordan semnalează, pe baza analizei unui mare număr de verbe create în limba spaniolă în ultima vreme, libertatea aproape nelimitată a acestui idiom în domeniul formării cuvintelor. Acest fapt, care are rădăcini în istoria limbii spaniole, o deosebeşte de celelalte limbi romanice occidentale şi o apropie o dată mai mult de română, ceea ce se explică, desigur, prin lipsa, pînă la o epocă relativ recentă, a unor preocupări normative în domeniul limbii în cele două ţări extreme ale Romaniei, spre deosebire, de pildă, de tradiţia franceză în acest domeniu.

În comunicarea sa *Arhaisme şi inovaţii în lexicul spaniolei americane* (p. 87–93), Marius Sala atrage atenţia asupra faptului că în caracterizarea lexicului spaniolei americane trebuie să se diferenţieze elementele panamericane de cele limitate la unele regiuni ale Americii Latine şi să se ţină seama de existenţa unei ierarhii în interiorul vocabularului (cel puţin de deosebirile dintre vocabularul activ şi cel pasiv). Specificul lexicului spaniolei americane este reliefat prin compararea sa cu lexicul iudeo-spaniol, care a avut acelaşi punct de plecare, dar o evoluţie foarte diferită de aceea a lexicului hispano-american.

În comunicarea *Despre existenţa unei fricative labiodentale sonore* [*v*] *în spaniola din Cuba* (p. 68–72), pe baza înregistrărilor efectuate folosind ca subiecţi studenţi cubanezi aflaţi în 1964 la Bucureşti (ale căror rezultate generale au fost incluse în studiul *El español en Cuba — Observaciones fonéticas y fonológicas*, publicat în aceeaşi serie a Societăţii române de lingvistică romanică în 1968), Cristina Isbăşescu ajunge la concluzia că spaniola cubaneză posedă, printre alofonele libere ale fonemului /*b*/, şi o variantă labiodentală fricativă [*v*]. Situaţia din spaniola cubaneză este comparată cu aceea din spaniola peninsulară şi din celelalte regiuni ale Americii Latine.

Articolul Domniţei Dumitrescu, *Limba spaniolă în opera de lingvist şi filolog a lui B. P. Hasdeu* (p. 39–50), se înscrie pe linia inaugurată de volumul semnat de Iorgu Iordan şi Paul Alexandru Georgescu, *Los estudios hispánicos en Rumania* (publicat, ca prim număr al seriei din care face parte şi culegerea pe care o prezentăm, în 1964), propunîndu-şi să evidenţieze încă o faţetă, pînă acum trecută cu vederea, a vastităţii preocupărilor lui Hasdeu.

Adresîndu-se hispaniştilor de pretutindeni, acest volum cuprinde şi scurte rezumate în limba spaniolă ale articolelor pe care le include.

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

MARIUS SALA, **Estudios sobre el judeo-español de Bucarest**. Universidad Nacional Autónoma de México, México, 1970, 193 p.

Apărut în colecţia Facultăţii de litere şi filozofie a Universităţii din Ciudad de México, volumul de faţă reuneşte, într-o structură unitară, 9 studii publicate anterior, în română sau franceză, referitoare la problemele şi aspectele fundamentale ale iudeospaniolei din Bucureşti.

Relevînd deosebita importanţă prezentată de studiul iudeospaniolei, profesorul Juan M. Lope Blanch, autorul prefeţei, atrage atenţia asupra utilităţii ediţiei de faţă, care, fiind realizată în versiune spaniolă, este accesibilă hispaniştilor.

După cum era de aşteptat, în structura volumului se ţine cont de faptul că este vorba de un idiom pe cale de dispariţie. Astfel, primele studii conţin unele observaţii în legătură cu dispariţia limbilor (*Observaciones sobre la desaparición de las lenguas, La desaparición de las lenguas y la polisemía* şi *Consideraciones sobre el valor de la parte inicial de las palabras*), problema restrîngîndu-se apoi, de la cadrul general, la acela romanic (*Cómo contribuye una lengua románica a la desaparición de otra*).

Sînt studiate în continuare diferitele particularități ale iudeospaniolei din București, insistîndu-se mai ales asupra celor din domeniile fonetic, fonologic și lexical (*Factores internos y externos en la fonética judeoespañola*, *Investigaciones sobre el judeoespañol de Bucarest*, *Elementos balcánicos en el judeoespañol*, *Algunas observaciones lingüísticas sobre los refranes judeoespañoles de Bucarest*).

Ca o sinteză a acestor complexe încercări de descriere a caracteristicilor idiomului în discuție se realizează, în cadrul unui studiu aparte (*La organización de una norma en el judeoespañol*), o privire de ansamblu asupra modalităților în care s-a ajuns la organizarea unei norme în iudeospaniola din București.

Prin evidențierea trăsăturilor caracteristice iudeospaniolei din România și prin sublinierea unor aspecte privind procesul de dispariție a acestui idiom, volumul de față prezintă interes atît pentru hispanistică, cît și pentru lingvistica generală.

TUDORA ȘANDRU OLTEANU

GILLES LAVOIE, **Le rythme et la mélodie de la phrase littéraire dans l'oeuvre de Mgr. F.-A. Savard. Essai de phonostylistique**, Les Presses de l'Université Laval, Librairie C. Klincksieck, Québec—Paris, 1969, 168 p.

Mijloacele foneticii experimentale oferă o bază de investigație din ce în ce mai sigură în domeniul — pe cît de interesant, pe atît de puțin cunoscut — al elementelor suprasegmentale. Așa se explică, desigur, creșterea considerabilă a numărului de cercetători care se preocupă de aspectele prozodice ale unei limbi, ale unui stil, ale unui scriitor etc. În seria lucrărilor de acest fel, cartea lui Gilles Lavoie se înscrie ca o contribuție valoroasă, importantă atît prin demonstrarea posibilităților unei metode de lucru, cît și prin interpretarea faptelor concrete.

Obiectul studiului lui Gilles Lavoie îl constituie cîteva fragmente din opera lui F.-A. Savard, imprimate pe bandă de magnetofon în lectura autorului. Cu ajutorul oscilografului catodic, înregistrările sînt transformate în oscilograme, lucru care permite determinarea precisă a duratei fonemelor și silabelor, precum și calcularea frecvenței și a amplitudinii vibrațiilor într-o unitate de timp. Rezultatul calculelor e consemnat în diagrame și supus unor comentarii care au în vedere un șir întreg de factori : conținutul de idei, deprinderile de rostire ale scriitorului canadian, intențiile lui estetice etc.

Fixîndu-și de la început principiile de lucru, regulile segmentării textelor, modul și etapele analizei, G. Lavoie urmează o ordine logică foarte riguroasă în prezentare. Primul mare capitol îl consacră așa-numitului ,,ritm prozodic'', izvorît din alternanța silabelor accentuate și neaccentuate în cadrul grupului ritmic; se ocupă apoi de ,,ritmul sintactic'', rezultat din organizarea grupurilor ritmice în cadrul frazei; în sfîrșit, rezervă ultimul capitol melodiei, adică succesiunii tonurilor în frază. Se desprind astfel tipuri de organizare ritmico-melodică la nivelul grupului de silabe situat între două pauze, la nivelul frazei și chiar la nivelul alineatului. Raportînd aceste realizări la uzul literar francez, Lavoie descoperă numeroase abateri, dintre care unele sînt specifice colectivității de vorbitori ai limbii franceze din Canada, altele reflectă anumite preferințe ale scriitorului, altele ilustrează clar efortul lui de a exploata elementele prozodice în scopul sublinierii ideii textului. Deși pe alocuri alunecă înspre o interpretare exagerat estetizantă (vezi, de pildă, p. 128—129, unde diagramei în formă de M i se atribuie o valoare simbolică, ea exprimînd ,,o înclinație tainică, probabil inconștientă, a autorului''), totuși, în general, G. Lavoie face observații interesante, convingătoare, în care precizia științifică se îmbină armonios cu intuiția lingvistică și cu simțul pentru nuanțele artistice. Remarcabilă este, de exemplu, reliefarea unui anumit raport între timbrul și durata sunetelor; de asemenea relevarea corespondenței dintre mișcarea ritmică și ideea de mișcare conținută în anumite texte.

Un merit principal al cărții îl vedem în faptul că elementele prozodice nu sînt concepute și tratate izolat, didacticist — cum

se face de obicei — , ci în legătura lor sistematică, în interdependenţa lor naturală. Alt merit important constă în aceea că se demonstrează, pentru prima oară în chip concludent, rolul pauzei (ca durată şi distribuţie) în construirea ritmului sintactic şi a liniei melodice. Dacă şi-ar fi extins cercetarea şi asupra variaţiilor de tempo, G. Lavoie ar fi izbutit să dea imaginea completă a sistemului prozodic care caracterizează opera lui F.-A. Savard.

LIDIA SFÎRLEA

GEORGES FAURE, **Les éléments du rythme poétique en anglais moderne. Esquisse d'une nouvelle analyse et Essai d'application au Prometheus Unbound de P. B. Shelley**, Mouton and Co., Haga—Paris, 1970, 336 p.

Cum reiese şi din subtitlul ei, cartea este alcătuită din două studii care au în comun faptul că se ocupă de analiza elementelor de ritm poetic specifice limbii engleze.

Primul studiu (p. 15—159), cu caracter teoretic, reia şi dezvoltă unele consideraţii făcute de autor cu cîţiva ani în urmă[1], cu privire la rolul elementelor muzicale în pronunţarea limbii engleze, de data aceasta cu referire specială la efectele lor poetice. Cel de-al doilea studiu (p. 163—328) este o aplicare a principiilor expuse în prima parte a cărţii la analiza elementelor de ritm poetic dintr-un corpus de texte ilustrative extrase din poemul lui Percy Bysshe Shelley *Prometheus Unbound* — ,,Prometeu descătuşat''.

Mijloacele de exprimare subtile şi complexe specifice poeziei au dat naştere la numeroase studii de metrică, prozodie, stilistică. Şi poate că opera nici unui alt poet englez nu a suscitat atîtea comentarii şi controverse ca aceea pe care a lăsat-o literaturii, în cei 30 de ani ai frămîntatei sale existenţe, P. B. Shelley.

Cartea lui G. Faure nu va trece neobservată, deoarece atît problemele cu aspect teoretic pe care autorul le ia în discuţie, cît şi alegerea unei opere de Shelley ca obiect de analiză sînt în măsură să polarizeze interesul specialiştilor.

Primele capitole, în care se face o succintă şi documentată trecere în revistă a contribuţiei principalilor teoreticieni ai prozodiei engleze, schiţează coordonatele pe care s-au dezvoltat studiile din acest domeniu. Distingem în linii mari două curente divergente : pe de-o parte adepţii existenţei unui ,,ritm temporal'' (care se pretează la scandare), bazat pe alternanţa cantităţii silabelor, pe de altă parte cei care văd în alternanţa silabelor purtătoare ale accentului de intensitate elementul de bază al unui ,,ritm accentual''.

Pornind de la concepţia lui T. S. Eliot, că muzica poeziei trebuie să existe în mod latent în limba epocii respective (,,The music of poetry must be a music latent in the common speech of its time''[2]), G. Faure îşi propune o reexaminare a structurii ritmului poetic al creaţiei lui Shelley prin prisma particularităţilor de ritm ale limbii engleze vorbite. Ceea ce autorul reproşează teoriilor menţionate este, în primul rînd, tendinţa acestora de a efectua analiza recurgînd la o serie de ,,canoane'' clasice, improprii fenomenului cercetat ; de a forţa interpretarea unor aspecte ale limbilor moderne prin mecanisme (certe sau presupuse) ale limbilor moarte. Chiar dacă ideea că o poezie nu trebuie privită ca fiind realizarea unor scheme metrice prestabilite apare încă de la începutul secolului în lucrările lui P. Verrier şi ale lui G. Saintsbury, aceştia nu au reuşit să se detaşeze de vehicularea unor asemenea concepte prestabilite în momentul în care au trecut la analiza propriu-zisă a unui text poetic.

G. Faure urmăreşte să demonstreze că a ne limita la examinarea elementelor de durată şi/sau a accentelor de intensitate înseamnă

[1] G. Faure, *Recherches sur les caractères et le rôle des éléments musicaux dans la prononciation anglaise*, Paris, 1962. Presupunem că în nota 5 de la p. 83 s-a strecurat o eroare tipografică în privinţa anului de apariţie al acestei lucrări (1952?), căci nu am găsit nicăieri vreo menţiune că ar fi vorba de două ediţii.

[2] T. S. Eliot, *The Music of Poetry*, Glasgow, 1942, p. 17.

a nu sesiza elementul decisiv al ritmului limbii engleze, şi anume variaţia liniei melodice. Argumentarea sa se bazează pe o serie de date recente [3] furnizate în lucrări de fonetică descriptivă şi fonologie, care au pus în evidenţă faptul că strucura fonologică a limbii engleze se caracterizează prin succesiunea isocronă a unor elemente de ritm melodic[4]. Prin urmare, analiza particularităţilor ritmice ale unei poezii scrise în limba engleză nu se pretează la o interpretare în care unitatea de măsură este silaba, ci trebuie să scoată în evidenţă factorul determinant al reliefului sonor. Urmărind să stabilească o ierarhie a elementelor constitutive ale ,,efectului de proeminenţă'', autorul subliniază faptul că variaţiile de înălţime sînt sesizate de ureche mult mai uşor decît variaţiile de intensitate, ceea ce însă nu înseamnă că putem trece cu vederea corelaţia fizică dintre durată, intensitate şi accent melodic (p. 82—83). În sprijinul acestei teorii vin o serie de date cu privire la elementele muzicale ale limbii engleze (cf. D. S. Fry, *Duration and Intensity as Physical Correlates of Linguistic Stress*, în ,,The Journal of the Acoustical Society of America'', XXVII (1955), nr. 4, p. 765; D. L. Bolinger, *A Theory of Pitch Accent in English*, în ,,Word'', XIV (1958), nr. 2/3, p. 109 etc.) pe care autorul le evaluează din punct de vedere al rolului şi al forţei expresive pe care aceste elemente le asumă în cadrul poeziei.

Căutînd să precizeze raportul dintre variaţiile melodice, accent de intensitate şi durată, autorul este de părere că ,,les ruptures et les variations d'acuité qui en constituent la manifestation sensible pour l'auditeur, tendent souvent à s'accompagner d'un surcroît d'intensité, dont nous savons que l'oreille éprouve les plus grandes difficultés à la percevoir à l'état pur, et d'un certain accroissement de durée qui n'est en réalité qu'un phénomène marginal, relativement dépourvu de valeur expressive, la ,,tension'' requise par une rupture ou une variation dans la ligne mélodique exigeant toujours, pour se manifester, un certain laps de temps'' (p. 95).

În stabilirea inventarului elementelor de ritm ale englezei contemporane, autorul ţine seama de faptul că perceptibilitatea acustică a silabelor este determinată esenţialmente de variaţii de registru. În funcţie de mobilitatea nivelului de acuitate, G. Faure distinge *tonuri statice* şi *tonuri melodice* (acestea din urmă putînd fi simple — cînd linia melodică se deplasează succesiv în aceeaşi direcţie, fie către acut, fie către grav — sau complexe, cînd linia melodică trece succesiv de la acut la grav, şi invers).

Alt factor luat în considerare este raportul dintre accentuarea pasivă, ,,imposée en quelque sorte par la mécanique de la langue'' (p. 93) şi accentuarea expresivă, determinată de conţinutul emoţional. Deosebit de interesantă ni s-a părut analiza amănunţită a rolului pe care efectele de timbru îl au din punct de vedere al ritmului poetic (cap. VIII, p. 106—149).

Capitolele XI—XIV constituie completarea expunerii teoretice din prima parte a cărţii printr-o amplă analiză care are ca obiect elementele ritmice şi melodice folosite de P. B. Shelley în poemul *Prometeu descătuşat*. Prevenim pe cititor că în capitolul XII, *Valeur et hiérarchie des moyens d'expression*, nu va găsi o sistematizare a acestor mijloace — aşa cum sugerează titlul — , ci doar o enumerare detaliată care s-ar fi putut intitula mai curînd ,,Richesse des moyens d'expression''. Transcrierea elementelor melodice ale ritmului este făcută într-un sistem de notaţie grafică simplificat, uşor de urmărit.

Lucrarea se încheie cu o cuprinzătoare bibliografie selectivă. Întreaga carte se remarcă printr-o informare bogată şi prin interesante aprecieri critice asupra bibliografiei

[3] Cititorul îşi va da desigur seama că nota 6 de la p. 72 se referă la Daniel Jones (şi nu B. Jones, aşa cum a apărut dintr-o eroare tipografică).

[4] Nu toţi specialiştii sînt însă de acord cu această teorie: ,,Some of those who have supported the isochronic view with linguistic arguments have defeated their own account by maintaining that *all* English speech tends to be equally timed. Then, of course, equal timing does not distinguish metrical from nonmetrical discourse'' (cf. W. K. Wimsatt, Jr., M. C. Beardsley, *The Concept of Meter: an Exercise in Abstraction*, în *Style in Language*, Th. Sebeok (ed.), The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, 1966, p. 195).

de specialitate. Meritul esenţial al lucrării decurge, după părerea noastră, din încercarea autorului de a ne prezenta o imagine cît mai complexă a elementelor de ritm, elemente care se complinesc, se întrepătrund, se suprapun în dinamica unui text poetic.

ILINCA CONSTANTINESCU

L. L. BULANIN, **Fonetika sovremennogo russkogo jazyka**, Izdatel'stvo ,,Vysšaja Škola'', Moscova, 1970,206 p.

Închinată sărbătoririi a 150 de ani de existenţă a Universităţii din Leningrad (1819—1969), *Fonetica limbii ruse contemporane* a lui L. L. Bulanin se adresează unei mari mase de cititori şi reprezintă o reuşită încercare de descriere a laturii sonore a limbii ruse contemporane.

Concepută în lumina Şcolii fonologice leningrădene, *Fonetica* de care ne ocupăm este prima lucrare care sintetizează în acest fel tezele regretatului L. V. Ščerba, fără a-şi propune ca scop atitudinea polemică faţă de ideile Şcolii moscovite. Bulanin prezintă diverse puncte de vedere în analiza unităţilor fluxului sonor, a căror ignorare nu este admisibilă, ţinînd seama de nivelul actual de dezvoltare a studiilor de fonetică.

Autorul porneşte de la unitatea indisolubilă a aspectului sonor şi a celui funcţional al sunetelor, analizîndu-le în lumina celor mai noi date ale foneticii generale şi experimentale.

Organizînd întregul material al lucrării în nouă capitole, L. L. Bulanin acordă o mare importanţă analizei unităţilor sonore neliniare (suprasegmentale): accentul, intonaţia, subliniind funcţia diferenţială, formativă şi stilistică a segmentării sintagmatice.

Definind fonemul ca ,,cea mai mică unitate a sistemului sonor al limbii, care nu se poate segmenta liniar şi care posedă relaţii potenţiale cu sensul şi participă la formarea complexelor sonore ale limbii, diferenţiindu-le'' (p. 38), Bulanin explică termenul de *independenţă a fenomenului* (nezavisimost' fonemy), folosit de Ščerba, arătînd că independenţa nu presupune existenţa fonemului în afara cuvîntului. *Varianta fundamentală a fonemului* (osnovnoj ottenok fonemy) este şi ea o variantă, dar ea se găseşte într-o poziţie de minimă dependenţă.

L. L. Bulanin introduce unele date de analiză spectrală a sunetelor, subliniind ca o caracteristică lingvistică de bază a sunetelor vorbirii *spectrul*, determinat de structura formativă a sunetului.

Pornind de la stilul neutru de rostire, autorul distinge în sistemul fonologic al limbii ruse contemporane şase foneme vocalice (a, o, u, y, i, è) şi 35 de foneme-consoane. Pentru *y* autorul foloseşte termenul de *vocală mixtă* (glasnyj smešannogo rjada). Diftongii limbii ruse sînt consideraţi *diftongi fonetici*, de natură bifonemică, iar *y* şi consoanele posterolinguale palatalizate *k'*, *g'*, *ch'* sînt socotite foneme independente.

Autorul reuşeşte să-şi facă plauzibile punctele de vedere prin argumentaţia precisă a faptelor expuse. Cu toate acestea, autorul nu aduce argumente suficient de convingătoare pentru a demonstra că *y* este un fonem independent, şi nu o variantă a fonemului *i* (p. 78—80, § 31). La începutul cuvîntului, *y* apare ca funcţie distinctivă în cuvintele *ikat'*-*ykat'* şi derivatele lor, dar aceste cuvinte sînt folosite numai în terminologia lingvistică, sensul lor fiind tocmai evidenţierea deosebirii *y*/*i* în anumite poziţii fonetice, şi nu la începutul cuvîntului.

Cu toate meritele sale, lucrarea, datorită numeroaselor explicaţii terminologice date la subsol, devine la un moment dat greoaie sub raportul urmăririi ideilor de bază. Ar fi fost, credem, mai nimerit ca asemenea explicaţii să apară sub forma unui glosar sau apendice.

SILVIA ŢIMBOLSCHI

N.I. TOLSTOJ, **Slavjanskaja geografičeskaja terminologija**, Izdatel'stvo Nauka, Moscova, 1969, 261 p.

Publicat sub auspiciile Institutului de slavistică şi balcanistică al Academiei de

Ştiinţe a U.R.S.S., acest volum are ca redactor responsabil pe cunoscutul slavist prof. S. B. Bernstein. Într-o introducere de 17 pagini, N. I. Tolstoj, unul din cercetătorii care îmbină cu multă competenţă metodele noi cu cele tradiţionale, îşi defineşte metoda de lucru şi enunţă planul lucrării.

Obiectul cercetării îl constituie studiul semasiologic al termenilor geografici slavi, pe baza materialului cules atît din anchetele toponimice în regiunea Polesie, cît şi din documente, hărţi şi alte izvoare scrise.

Autorul atrage atenţia asupra faptului că în acest volum nu se ocupă de toţi termenii geografici. Cei care nu figurează aici vor constitui obiectul unor cercetări viitoare. Materialul este ordonat semasiologic în felul următor: I. Munte-pădure; II. Teren neîmpădurit-pădure; III. Baltă; IV. Bulboană, gîrlă, smîrc.

Prin felul în care sînt prezentate faptele şi prin metoda folosită, lucrarea este deosebit de interesantă şi merită atenţia specialiştilor.

Anca Andrei

Lucrări ştiinţifice. Filologie, Constanţa, 1970, 148 p.

Volumul *Lucrări ştiinţifice*, editat de Institutul pedagogic de 3 ani din Constanţa, cuprinde trei secţiuni: literatură, limbă, metodică.

Reţinem din secţiunea destinată problemelor de lingvistică studiul *Structuri sintactice cu inserţiuni incidente* (p. 73—82), semnat de Vladimir Robu, în care autorul îşi propune să definească mecanismul de realizare a construcţiilor incidente în dublul lor aspect — gramatical şi stilistic.

Avînd în vedere relaţia *idiolect — idiostil* (noţiunea de *idiostil* este înţeleasă ca aspect concret al performanţei lingvistice), autorul construieşte, în termenii gramaticii transformaţionale, un număr de reguli de dezambiguizare şi de transformare inserţională incidentă. Aceste reguli, posterioare regulilor ciclice de transformare, îi permit să definescă procedeele de inserare şi caracteristicile lor. Concluzia lucrării este că inserarea unităţilor sintagmatice se poate face în două faze: prima — precorectura, în care inserarea nu amplifică inventarul unităţilor lexicale şi a doua — corectura, în care inserarea produce creşterea numărului unităţilor lexicale. Ambele tipuri sînt însă însoţite de modificări ale intonaţiei enunţului. Autorul abordează astfel o problemă mai puţin tratată, printr-o metodă de analiză modernă, aceea a gramaticii transformaţionale; el introduce însă o serie de termeni noi, insuficient sau deloc explicaţi (ex. *corectură*, *precorectura*, *contur intonematic*).

Diomid Strungaru în *Aspectul arhaic şi componenţa istorică a vocabularului limbii române din secolul al XVII-lea* (p. 89—96), analizînd cinci lucrări manuscrise ale grămăticului Staicu din Tîrgovişte, constată că vocabularul acestuia continuă să păstreze numeroase cuvinte considerate pînă acum ca fiind caracteristice secolului anterior. Nu rezultă clar motivarea calificativului *arhaic* atribuit acestor elemente lexicale înregistrate şi în secolul al XVII-lea, pe baza faptului că ele reprezintă continuarea fondului lexical caracteristic secolului al XVI-lea. În partea a doua a lucrării, autorul stabileşte statistic componenţa din punct de vedere etimologic a vocabularului cuprins în lucrările amintite. Aceasta îi permite să arate încă o dată inexactităţile cuprinse în dicţionarul lui Cihac.

Nestor Ignat semnează două lucrări, în care prezintă glosematica lui Louis Hjelmslev şi teoria sensului şi a schimbărilor de sens aşa cum apare ea în lucrarea lui Gustav Stein, *Meaning and change of meaning*. Interesantă ni se pare de asemenea încercarea Alexandrinei Grădinaru de a deosebi contextele specifice adjectivului şi adverbului *gata*. Seriile distribuţionale pe care le obţine determină pe autoare să considere cuvîntul *gata* drept element marginal în sistemul adjectivului.

Reţinem din sumar şi articolele semnate de Valeria Petrescu *(Exerciţii structurale în predarea limbii franceze)*, Vladimir Robu (*Criteriul cîmpului funcţional în tipologia elementelor conjuncţionale*) şi Alexandrina Novac (*Cîteva reguli privitoare la segmentarea*

frazei în constituenții ei ulteriori și relațiile dintre aceștia).

Menționăm ca o caracteristică pozitivă a volumului faptul că cele mai multe din articole sînt urmate de un mic rezumat în limbile franceză sau engleză. Surprinde în schimb absența unui cuvînt introductiv care să cuprindă precizări cu privire la caracterul volumului.

În concluzie, subliniem varietatea problemelor abordate și a metodelor de cercetare folosite.

MARIANA PLOAE

Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane (S.R.L.R.), VI (1969), București, 148 p.

Volumul al VI-lea al *Buletinului Societății române de lingvistică romanică* inaugurează o nouă serie, ale cărei caracteristici sînt schițate de acad. Iorgu Iordan, președintele societății, în *Avant-propos* : într-un spațiu tipografic sporit, publicația își propune să includă, pe lîngă dări de seamă asupra ședințelor societății (care se țin la București, Iași, Cluj și Timișoara) și informații asupra activității membrilor — la care se limitau numerele anterioare — , și textele unora dintre comunicările prezentate în ședințele societății, precum și alte studii de lingvistică romanică (publicația este deschisă tuturor specialiștilor în acest domeniu).

Studiile cuprinse în primul volum al acestei serii reprezintă — cu excepția articolului Mariei Iliescu — comunicări susținute în ședințele societății sau cu prilejul sesiunii științifice organizate la Cluj în aprilie 1969. Aceste studii tratează probleme de lingvistică generală — cu referiri la limbile romanice (V. Șerban, *L'ordre des mots dans l'étude de la typologie linguistique*, p. 77—84 ; Magdalena Vulpe, *Dialectal, populaire, parlé*, p. 91—97), examinează ansamblul idiomurilor romanice, privite fie dintr-un punct de vedere precumpănitor descriptiv (Emese Kis, *La structure informationnelle de quelques mots invariables dans les langues romanes*, p. 67—75), fie din perspectivă diacronică (Maria Iliescu, *Sur l'origine de la désinence de la première personne du singulier de l'indicatif présent dans les langues romanes*, p. 61—66) ; alte studii iau în discuție limba română în comparație cu o altă limbă romanică (Teodora Cristea, *La structure de la phrase négative à verbe fini en français et en roumain*, p. 19—40 — studiul cel mai amplu din volum) sau cu latina (Andrei Avram, *Sur le traitement roumain des voyelles latines accentuées précédées et suivies de consonnes nasales*, p. 7—17 ; E. Vasiliu, *Quelques remarques phonologiques sur l'évolution du lat. ĭ en roumain*, p. 85—90) sau un anumit aspect al limbii franceze (Claude Dignoire, *Observations concernant l'utilisation de l'adverbe* „certainement", p. 41—50). La aceste opt studii cu caracter lingvistic se adaugă articolul Luminiței Fassel (*Torquato Tasso nelle traduzioni di Ion Heliade-Rădulescu e Aron Densusianu*, p. 51—59).

Volumul cuprinde de asemenea note bibliografice referitoare la lucrări recente de lingvistică romanică și românească aparținînd unor autori români — rubrică asigurată de Ecaterina Goga.

În secțiunea consacrată „vieții societății" se publică rezumate — diferite ca proporții — ale unora dintre comunicările prezentate în ședințele societății, al căror text integral nu apare în volum. Pentru comunicările care s-au publicat în alte reviste de specialitate se fac de obicei trimiterile corespunzătoare.

Fiind redactat în limba franceză (după cum s-a văzut, unul din studii este publicat în italiană), *Buletinul Societății române de lingvistică romanică* se adresează și specialiștilor de peste hotare ; prin noul său profil, *Buletinul* reușește să ofere o imagine mai cuprinzătoare decît în prima sa formă a activității desfășurate în țara noastră în domeniul lingvisticii romanice.

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

Academia Republicii Socialiste România, Secţia de ştiinţe filologice, **Sesiune ştiinţifică consacrată semicentenarului Partidului Comunist Român** (Bucureşti, 26 — 28 aprilie 1971)

În zilele de 26—28 aprilie 1971 s-a desfăşurat în Aula Academiei Republicii Socialiste România sesiunea de comunicări ştiinţifice dedicată împlinirii a 50 de ani de la crearea Partidului Comunist Român, organizată sub auspiciile Secţiei de ştiinţe filologice a Academiei.

După cuvîntul de deschidere rostit de acad. Al. Rosetti, acad. Iorgu Iordan a prezentat comunicarea *Universitatea din Iaşi în lupta antifascistă*. Prof. G. Ivănescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, a susţinut comunicarea *Terminologia filozofică şi politică în operele lui C. Dobrogeanu-Gherea.*

Din partea Institutului de lingvistică din Bucureşti au prezentat comunicări prof. Ion Coteanu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România (*Stilul ca expresie a unui mod de gîndire*), Mircea Seche (*Aspecte ale relaţiilor sinonimice în limba română*), Flora Şuteu (*Preliminarii la o istorie structurală a ortografiei româneşti*), Al. Mareş (*Criterii de datare a vechilor texte româneşti*), Maria Iliescu (*Concordanţe între limba română şi dialectele retoromane*), I. Fischer (*Grigore Alexandrescu, traducător. Probleme lingvistice*), Dan Sluşanschi (*Arii centrale şi arii laterale în limitele unui vocabular special*), Sebastiana Popescu (*Probleme de cronologie şi etimologie în derivarea latină*), Gh. Bolocan (*Principii de elaborare a dicţionarului slavonei din ţările româneşti*), Ion Robciuc (*Terminologie păstorească de origine română în limba ucraineană*) şi Viorica Florea (*Delimitarea contextuală a numelor proprii*).

Din partea Centrului de cercetări fonetice şi dialectale din Bucureşti au prezentat comunicări Teofil Teaha (*Politica partidului privind cercetarea ştiinţifică şi principalele realizări ale Centrului de cercetări fonetice şi dialectale*), Nicolae Saramandu — Ruxandra Pană (*Dialectologia sociologică*), Anca Belchiţă (*Aspecte ale fonologiei transformaţionale*), Rodica Mihăilă (*Semantica interpretativă şi semantica generativă*). Liana Pop-Burcă (*Probleme actuale în cercetările de lingvistică matematică*), Lucia Vaina (*Probleme actuale în informatică*), Laurenţiu Theban (*Orientări actuale în cercetarea tipologică a limbilor*), Ion Ionică — Paul Lăzărescu — Magdalena Vulpe (*Raporturile dintre limba literară şi graiuri în lumina cercetărilor actuale*), Cornelia Cohuţ (*Observaţii asupra naturii acustice a consoanelor fricative româneşti*), Maria Mărdărescu (*Despre natura acustică a consoanelor africate în limba română literară*), Laurenţia Dascălu (*Aspecte ale intonaţiei enumerative*) şi Bogdan Marinescu — Mihai Conţiu (*Factori ai modificărilor în mesaj implicaţi într-o anchetă dialectală*).

Sesiunea ştiinţifică a Institutului pentru limba germană de la Mannheim

Consiliul ştiinţific al Institutului pentru limba germană (Institut für deutsche Sprache) din Mannheim a ţinut între 31 martie şi 4 aprilie 1971 sesiunea anuală cu tema generală „Teoriile gramaticale noi şi aplicarea lor la limba germană de astăzi", la care am avut prilejul să particip ca membru corespondent al acestui consiliu ştiinţific. Scopul sesiunii a fost să definească metodele şi să delimiteze cîmpul de investigare al principalelor teorii gramaticale moderne, prin

comparaţie cu concepţia şi posibilităţile gramaticii tradiţionale, şi să precizeze ce contribuţii pot aduce cercetării ştiinţifice, precum şi metodologiei predării limbii germane actuale ca limbă maternă şi ca limbă străină.

Sesiunea a avut trei părţi distincte : a) prezentarea dărilor de seamă privitoare la activitatea generală a institutului (prof. dr. Hugo Moser, preşedintele institutului), la activitatea secţiei de prelucrare mecanică a datelor lingvistice (prof. dr. Gerold Ungeheuer) şi la stabilirea metodei de lucru a secţiei de gramatică contrastivă germană-franceză (prof. dr. J. M. Zemb din Paris) ; b) prezentarea referatelor ştiinţifice în legătură cu tema generală a sesiunii ; c) analiza contrastivă a unei fraze din ,,Brief vom Dolmetschen" de Martin Luther (în versiunea originală şi într-o traducere în germana modernă) cu mijloacele gramaticii tradiţionale şi ale gramaticilor mai noi. La discutarea referatelor şi a analizelor textului menţionat au participat membrii consiliului ştiinţific şi o serie de invitaţi dintre cadrele didactice şi de cercetare mai tinere care se ocupă de studierea limbii germane.

a) Din darea de seamă generală asupra activităţii institutului s-a desprins preocuparea de a dezvolta un program de cercetare amplu în toate sectoarele gramaticii şi semanticii, în vederea redactării unei gramatici practice, destinate învăţării limbii germane ca limbă maternă şi ca limbă străină. Activitatea institutului se desfăşoară cu concursul unui colectiv central de cercetători care lucrează la Mannheim sub conducerea lui Ulrich Engel, şi al mai multor colective mai mici aflate la Freiburg, Bonn etc. Începînd din 1969, institutul dispune şi de o instalaţie electronică de calcul (Siemens 4003/35) care permite reducerea considerabilă a duratei de prelucrare (analiză, programare, organizare şi cuprindere sistematică) a fondului de texte din toate planurile limbii germane vorbite şi scrise. În activitatea sa, institutul din Mannheim colaborează permanent şi cu colectivul de cercetare lingvistică de la Universitatea din Saarbrücken (condus de prof. dr. Hans Eggers) şi cu Forschungsinstitut für deutsche Sprache — Deutscher Sprachatlas din Marburg (condus de prof. dr. L. E. Schmitt).

Darea de seamă asupra activităţii secţiei de gramatică contrastivă germană-franceză a relevat necesitatea definirii unei metode de cercetare, în care prima fază s-o constituie compararea sincronică a celor două limbi, după care să se ajungă la precizarea aspectelor contrastive ca element al metodologiei predării celor două limbi.

b) În centrul referatelor pe tema generală a sesiunii s-a situat expunerea prof. dr. Eugen Coşeriu despre ,,Semantică şi gramatică", în care dsa a subliniat necesitatea unei delimitări în substanţă a conceptelor şi domeniilor semanticii şi gramaticii, respectiv sintaxei. Această delimitare apare cu atît mai necesară, cu cît conceptele respective şi obiectele lor sînt diferit definite de lingvişti, iar terminologia folosită de lingvistica europeană se deosebeşte apreciabil de cea a lingvisticii americane producînd confuzii. Ţinînd seama de faptul că semantica este, în înţeles larg, cercetarea conţinuturilor limbii, adică a laturii semantice a limbii, şi că limba este ,,per definitionem" semantică, constituind, în totalitatea ei, obiectul semanticii, nu se poate pune problema dacă există relaţii între semantică şi gramatică, ci doar problema care semantică intră în discuţie în cazul gramaticii. De aceea teza lui Chomsky că, în gramatică, se poate face totală abstracţie de semantică nu este acceptabilă, după cum nu poate fi acceptată nici introducerea aşa-ziselor ,,restricţii semantice" în gramatică (Chomsky, *Aspects*), întrucît ele nu sînt — în cea mai mare parte — de natură gramaticală, ci sînt date extralingvistice, referitoare mai ades la combinaţii lexicale. De asemeni nu poate fi admisă nici teoria lui Lakoff şi McCawley, cum că semantica ar fi structura ce stă la baza oricărei gramatici, întrucît semantica de care e vorba în acest caz se referă, în cele mai multe situaţii, la desemnare (,,Bezeichnung"), adică nu la funcţiunea semnificativă propriu-zisă a limbii ; or, din punctul de vedere al limbii, nu desemnarea, ci semnificaţia (,,Bedeutung") este aspectul primar.

Pe aceeaşi temă a relaţiei dintre sintaxă şi semantică s-a axat şi referatul lui Klaus Heger, care a încercat să demonstreze imposibilitatea de-a distinge ,,sintaxa" de ,,semantica (frazei)", pe baza fundării semantice a unui ,,model de actanţi", în care cazurile dintr-un ,,model de cazuri

structural de profunzime" construit pe principiile teoriei lui Fillmore pot fi transpuse astfe încît să nu apară într-o enumerare întîmplătoare, ci într-o corelație sistematică.

Celelalte referate au tratat despre: „aspecte ale gramaticii stratificaționale" pe baza modelului lui Lamb (Alexandru Ströbl, Mannheim); „structura logică a regulilor gramaticale" în lumina gramaticii transformaționale (Bjarne Ulvestad, Bergen; „teze cu privire la semantica propoziției" din punctul de vedere al gramaticii stratificaționale și pe bază de „analiză Input-Output" (Jacques Lerot, Louvain); „Noam Chomsky și filozofia limbii" (Karl-Otto Appel, Saarbrücken); „gramatica conexională" („Dependenz-gramatik", de Ulrich Engel, Mannheim) și „norme de prelucrare a verbelor pentru lexiconul valențelor" (Helmut Schumacher, Mannheim). În general, atît referatele, cît și discuțiile s-au purtat la un nivel abstract de teoretizare a metodelor de investigare, dovedind — într-un fel — unilateralitatea și limitele actuale ale diferitelor tipuri de gramatică, croite pentru anumite sectoare ale limbii și incapabile încă să dezvolte metode aplicabile limbii în totalitatea ei.

c) Deosebit de interesante și instructive au fost referatele și discuțiile din cadrul simpozionului final referitor la teoriile gramaticale moderne și la aplicabilitatea lor la descrierea și analizarea limbii germane actuale. Obiectul simpozionului l-a constituit analiza gramaticală contrastivă a unei fraze de Martin Luther și a traducerii ei în germana actuală. Grafematica, interpuncțiunea, fonematica și diferențele lexical-semantice nu au fost luate în considerație decît în măsura în care determinau modificări sintactice. Analizele au fost întreprinse din perspectiva gramaticii tradiționale a lui O. Behaghel, H. Paul și Ingerid Dal (de către Georg Stötzel, Düsseldorf) și din cea a gramaticilor mai recente (de către Hennig Brinkmann, Münster, Johannes Erben, Innsbruck, Jean Fourquet, Paris, Hans Glinz, Aachen, Paul Grebe, Mannheim, Hans Jürgen Heringer, Heidelberg, Klaus Baumgärtner, Stuttgart, Helmut Gipper, Bonn). Soluțiile au fost contradictorii și, cu toată energica și abila conducere a discuțiilor de către Gerold Ungehener (Bonn), nu s-a putut realiza un acord asupra numărului de propozițiuni principale și secundare din fraza supusă analizei. Oricum, argumentările au fost interesante prin faptul că au dezvăluit valoarea practică și posibilitățile metodelor de analiză gramaticală folosite.

MIHAI ISBĂȘESCU

Atti del VII Convegno del Centro per gli Studi dialettali italiani (Torino-Saluzzo, 18—21 maggio 1970), A-Nuovi problemi e nuovi strumenti per la Dialettologia italiana, B-Comunicazioni su temi di vario genere. Volume publicato col contributo del Centro per gli Studi dialettali italiani dipendente dal Consiglio Nazionale delle Ricerche, Istituto dell'Atlante linguistico italiano, Torino, 1971, 221 p.

Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane, VI, Bucureşti, 1969, 148 p.

Cartilha em Tamul e Português (Impressa em 1554 por ordem do Rei), Edição Fac-Simile do Museu Nacional de Arqueologia e Etnologia com preâmbulo de D. Fernando de Almeida, Lisabona, 1970, [27+46 p.].

CIOCULESCU, ŞERBAN, STREINU, VLADIMIR, VIANU, TUDOR, *Istoria literaturii române moderne*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1971, 350 p.

FAURE, GEORGES, *Les éléments du rythme poetique en anglais moderne*, Esquisse d'une nouvelle analyse et Essai d'application au Prometheus Unbound de P. B. Shelley, Studies in English Literature, vol. LIII, Mouton, Haga—Paris, 1970, 336 p.

KRAMER, JOHANNES, *Etymologisches Wörterbuch des Gadertalischen (Dolomitenladinisch)*, Fasc. I—II (A—B), Köln, 1971, 30+32 p.

LEROY, MAURICE, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Deuxième édition revue et augmentée, Septième tirage, Éditions de l'Université de Bruxelles, 1971, 210 p.

Les chansons de Blondel de Nesle, Concordances et index établis d'après l'édition L. Wiese par G. Lavis. Traitement automatique : C. Dubois, Publications de l'Institut de Lexicologie Française de l'Université de Liège, Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, V + 186 p.

Mille. I dibattiti del Circolo Linguistico Fiorentino, 1945—1970, Accademia Toscana di Scienze e Lettere „La Colombaria", Editore Leo S. Olschki, Florenţa, 1970, 282 p.

MONDEJAR, JOSE, *El verbo andaluz. Formas y estructuras*, Revista de filologia española — Anejo XC, Oficina de publicaciones del Consejo Superior de Investigaciones Cientificas Madrid, 1970, XV+196 p.

Quelques remarques sur la flexion nominale romane, Société Roumaine de Linguistique Romane, III, Bucureşti, 1970, 151 p.

SCHMITT JENSEN, JØRGEN, *Subjonctif et hypotaxe en italien*, Une esquisse de la syntaxe du subjonctif dans les propositions subordonnées en italien contemporain, Odense University Press, 1970, 748 p.

SLAMA-CAZACU, TATIANA, *Lenguaje y contexto*, El problema del lenguaje en la concepción de la expresión y de la interpretación por las organizaciones del contexto, Ediciones Grijalbo, Barcelona-Mexico, D.F., 1970, 345 p.

STÖLTING, WILFRIED, *Beiträge zur Geschichte des Artikels im Bulgarischen*, Slavistische Beiträge vol. 44, Verlag Otto Sagner, München, 1970, 296 p.

Studii de hispanistică, Societatea Română de Lingvistică Romanică, IV, Bucureşti, 1970, 151 p.

Texas Studies in Bilingualism, Spanish, French, German, Czech, Polish, Sorbian, and Norwegian in the Southwest. With a concluding chapter on code-switching and modes of speaking in American Swedish, edited by Glenn G. Gilbert. Studia Linguistica Germanica, heraus-

gegeben von Ludwig Erich Schmitt und Stefan Sonderegger, 3, Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1970, 223 p.

Theoretical Problems of Typology and the Northern Eurasian Languages, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1970, 184 p.

Travaux de Linguistique et de Littérature, publiés par le Centre de Philologie et de Littératures Romanes de l'Université de Strasbourg, VIII, 1, *Mélanges de linguistique, de philologie et de littérature* offerts à Monsieur Albert Henry. Ouvrage publié avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique, Strasbourg, 1970, 340 + XI p.

Travaux de Linguistique et de Littérature, publiés par le Centre de Philologie et de Littératures Romanes de l'Université de Strasbourg, VIII, 2, *Études littéraires*. Ouvrage publié avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique, Strasbourg, 1970, 186 + XI p.

SOCIETAS LINGUISTICA EUROPAEA

Tentative Program—Annual Meeting—Leiden, September 1971

Thursday 9/9

9.30-12.00 Opening, plenary session; presidential address

14.30-17.30

	Section A	*Section B*
14. 30	Afendras: STOCHASTIC ASPECTS OF VARIATION AND CHANGE IN PHONOLOGY	Larochette: L'ANALYSE SÉMANTIQUE
15. 00	Foley; ASSIBILATION AS UNIVERSAL PHONOLOGICAL RULE	Rosén: SATZBAU UND AUGMENTLOSES HISTORISCHES TEMPUS IN HOMERISCHEN TATSACHENBERICHT
15. 30	Voorhoeve; SOME PROBLEMS IN GENERATIVE PHONOLOGY (with special reference to tone)	V. d. Berk: DIE STRUKTUR DER SUGGESTION DURCH SPRACHE
16. 00	Walter: DICTIONNAIRE SUR ENQUÊTE DE LA PRONONCIATION DU FRANÇAIS PARISIEN	Hellinger: ASPECTS OF BELIZEAN CREOLE
16. 30		KNAPPERT: THE SOCIOLINGUISTIC SITUATION IN EAST AFRICA
17.00	Markey: WEST FRISIAN –vW /–jV– BREAKING	Mulder: topic to be announced

Friday 10/9 *9.30—12.30*

9.30 Winter: „ÜBERLÄNGE" IM DEUTSCHEN: IST SIE DURCH GEORDNETE REGELN ZU ERFASSEN?
10.00 Boeder: ZUR TIEFENSTRUKTUR VON PRÄPOSITIONALPHRASEN
10.30 Evers: NO BACKWARD GAPPING FOR GERMAN
11.00 Ebneter: NP—COMPLEMENTATION THEORIES
11.30 Werner: VON DER GENERATIVEN SYNTAX ZU EINER DEPENDENZGRAMMATIK
12.00 Pitha: Topic to be announced

14.30—17.30

14.30 Zimmermann: STRUCTURAL CHANGE IN THE ENGLISH AUXILIARY SYSTEM: ON THE REPLACEMENT OF 'BE' AND 'HAVE'
15.00 Hartmann: PROBLEME DER TEXTGRAMMATIK I: ZUM ERKENNTNISINTERESSE DER TEXTLINGUISTIK
15.30 Rieser: PROBLEME DER TEXTGRAMMATIK II: ZUM AUFBAU EINER TEXTGRAMMATIK (TEG)
16.00 Schuhmacher: LINGUISTIK UND SYSTEMTHEORIE
16.30 Pilch: APHASISCHE WORTSCHATZSTÖRUNGEN

Saturday 11/9

9.00—11.00 Business meeting
11.00—12.30 Closing, plenary session; paper by S.C. Dik

Abonamentele se primesc la oficiile poştale, la factorii poştali sau la difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile din străinătate se primesc la: **Libri**, *Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti* sau la reprezentanţii săi din străinătate.

R. P. d'ALBANIE, **Ndermarja Shtetnore e Bolimeve**, Tirana ;
R. D. ALLEMANDE, **Deutscher Buch Export und Import**, Leninstrasse 16, Leipzig 701 ;
R. P. de BULGARIE, **Hemus**, Place Slaweikov, 11, Sofia ;
R. P. de CHINE, **Waiwen Shudian**, P.O.B. 88, Pékin;
R.P.D. CORÉENNE, **Chulphanmul**, Phenian;
RÉPUBLIQUE CUBA, **Cubartimpex**, Simón Bolivar 1, Palacio Aldamo, Habana ;
R. P. de HONGRIE, **Kultura**, P.O.B. 149, Budapest 62 ;
R. P. MONGOLE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;
R. P. de POLOGNE, **Ruch**, Ul. Wronia 23, Warszawa;
R. S. TCHÉCOSLOVAQUE, **Artia**, Ve Smeckach 30—Praha II ;
U.R.S.S., **Nejdunarodnaia Kniga**, Moskva G-200 ;
R. D. du VIETNAM, **So Huat Nhap Khau Sach Bao**, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;
R. S. F. de YOUGOSLAVIE, **Jugoslovenska Knjiga** Terazije 27, Belgrad; **Prosveta** 16/1, Terazije, Belgrad ; **Forum** Voivode Misica, Novi Sad ;
ARGENTINE, **Editorial Sudaminter S. A.**, Alsina 500, Buenos Aires ;
AUSTRALIE, **Current Book Ltd. Distributors** 168—174, Day Street, Sydney;
AUTRICHE, **Globus Zeitungs Drucks und Verlagsanstalt** GmbH, 1200, Wien, Höchstädplatz 3 ;
BELGIQUE, **Du monde entier**, 5, Place St. Jean, Bruxelles, **Agence Messageries de la Presse**, 14—22, Rue du Persil, Bruxelles ;
CANADA, **Progress Books**, 44 Stafford St. Toronto, Ontario, **W. M. Dawson Subscriptions Service Ltd**, Six Thorneliffe Park Drive, Toronto 17, Ontario ;
COLOMBIE, **Libreria Buchholz Galeria**, av. Jiménez de Quesada 8—40 Bogotá ;
DANEMARK, **Ejnar Munksgaard**, Noregade 6, Kobenhavn ;
ESPAGNE, **Libreria Herder**, Calle de Balmés 26, Barcelona 7 ;
ÉTATS-UNIS, **Fam Book Service** 69, Fifth Avenue, Suite 8 F, New York, 10003 N. Y. ; **Continental Publications**, 111, South Mermanec Ave., St. Louis Missouri, 63105 ; **Turner Subscription Agency** 235, Park Avenue South, New York 3 N. Y. ;
FINLANDE, **Akateeminen Kirjakauppa** P.O.B. 10128, Helsingfors, 10 ;
FRANCE, **Nouvelles Messageries de la Presse Parisienne**, 111, Rue Réaumur, Paris II, **Europériodiques S.A.** 72, Boul. Senard, 22 Saint-Cloud ;
GRANDE-BRETAGNE, **Collet's Holdings Ltd**, Dennington Estate, Wellingborough, **Northants Central Books, Ltd.**, 37, Inn Road London W.C.1 ;
ISRAËL, **Lepac Ltd.**, P.O.B. 1136 Tel-Aviv ; **Haiflepac Ltd.** P.O.B. 1794, Haifa ;
ITALIE, **So. Co. Lib. Ri.** Piazza Margana 33 — Roma ; **Messagerie Italiane Sp. A.** Milano, Via Priv. Renzo e Lucia 7;
JAPON, **Nauka Ltd.** 30—19 Minami—Ikebukuro 2 chome Toshima Ku, Tokyo ;
PAYS-BAS, **N .V. Mrtinus Nijhoff**, P.O.B. 269, Den Haag ; **Swetz & Zeitlinger**, Keizersgracht 471—487, Amsterdam C. ;
NORVÈGE, **Tryggve Juul Moller-Boekhandel Øvre**, Slottsgate 15, Oslo 1 ;
R. F. d'ALLEMAGNE, **Kubon & Sagner**, P.O.B. 68, München 34 ; **Presse Vertriebsgesellschaft GmbH**, 6, Börsenstrasse 13—15, Frankfurt/Main; **Kunst und Wissen**, Erich Biber P.O.B. 46, 7000 Stuttgart 1 ;
SUISSE, **Pinkus & Cie**, Froschaugasse 7, Zürich, **Fachbücherei Berne**, P.O.B. 397, 3001 Berne.

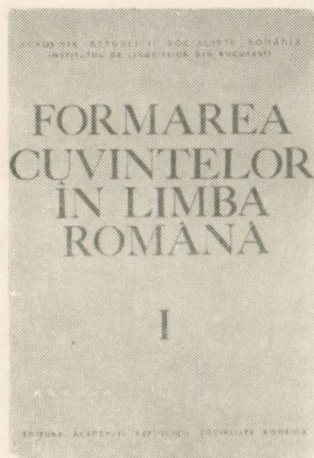
Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits au comité de rédaction: ***I. C. Frimu, 22, Bucureşti, 22, Roumanie.*** Les livres et les tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

Les abonnements doivent être adressés à **Libri**, *Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie* ou à ses représentants à l'étranger.

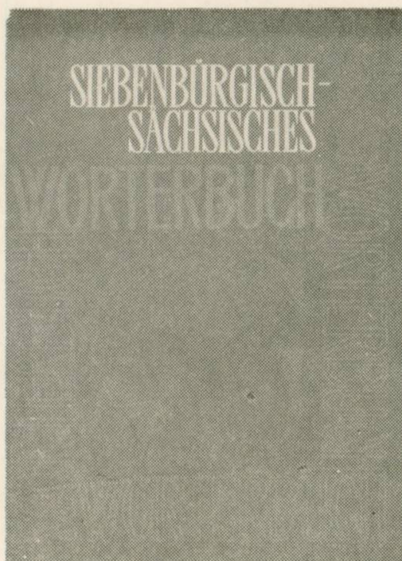

În Editura
Academiei Republicii Socialiste România

a u a p ă r u t :

Vol. I, COMPUNEREA

Lei 20

I.P.I. c. 2479

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

SCL

XXII

5
1971

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție: Adresse du comité de rédaction:
București 22, I. C. Frimu 22, tel. 11.48.30

Colaboratorii sînt rugați să trimită toate manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compterendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

5 – XXII – 1971

SUMAR

NOTE BIBLIOGRAFICE

CRONICĂ

TAMARA REPINA

CARACTERUL SINTAGMATIC AL DECLINĂRII ROMÂNEȘTI

Articolul reprezintă o încercare de studiere a evoluției declinării românești la nivelul unor sintagme declinabile, urmărind trecerea de la mai mulți indicatori ai cazului spre unul singur pentru întreaga sintagmă.

Declinarea constituie una din cele mai caracteristice trăsături ale structurii est-romanice. Nu este întîmplător deci că problemele declinării românești stau mereu în centrul atenției lingviștilor. Studierea acestui fenomen gramatical s-a intensificat mai ales în ultimele decenii, ceea ce este în legătură cu dezvoltarea generală a studiilor de lingvistică în două direcții : cea de a descoperi și de a explica evoluția limbii, pe de o parte, și, pe de altă parte, cea de a descrie cît se poate de adecvat caracterul sistematic al acesteia din urmă[1].

Declinarea ca un ansamblu de forme și paradigme conexe și totodată opuse reciproc se referă în primul rînd la domeniul morfologiei. Prin aceasta se explică fără îndoială predominarea în studiile în chestiune a celor care tratează unele probleme ale morfologiei istorice, mai cu seamă evoluția flexiunii nominale, precum și ale structurii morfologice a substantivului românesc[2].

În unele lucrări, printre care și cîteva din cele citate mai sus, se poate găsi apelul de a descrie declinarea românească la un alt nivel decît cel al cuvîntului, și anume la nivelul unor expresii sau grupuri de cuvinte. Pînă acum însă, o astfel de cercetare nu este decît la începuturile ei[3]. Elaborarea insuficientă a problemelor teoretice legate de evoluția numelui la acest nivel, precum și însemnătatea acestora, ne-au hotărît să închinăm articolul de față analizei declinării românești (pe planul istoric, ținînd cont totodată și de starea ei actuală) la nivelul u n o r s i n t a g m e

[1] Însuși faptul că orice limbă reprezintă un sistem devine astăzi un fel de axiomă, dar în același timp numeroase probleme, atît teoretice cît și practice, privind formarea și funcționarea acestui sistem sînt încă departe de a fi rezolvate ; cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală, Variantă nouă*, București, 1960, p. 19, 26.

[2] Printre lucrările închinate acestor probleme se pot cita monografiile : I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, București, 1969 ; P. Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970 ; o serie de articole ale acelorași autori publicate în SCL, RRL (1962—1965) ; cercetările lingvistului ceh Vl. Hořejší în SCL (1960), CL (Cluj, 1958), Philologica Pragensia (1964) și multe alte studii de valoare.

[3] Primul pas în această direcție l-a făcut Paula Diaconescu introducînd în studiul său privitor la morfologia numelui descrierea structurii unor grupuri de cuvinte (*op. cit.*, p. 223—254).

d e c l i n a b i l e[4]. Prezentînd o încercare de a trata niște fapte lingvistice cunoscute dintr-un alt punct de vedere decît cel obișnuit, studiul nostru nu pretinde în nici un fel să soluționeze definitiv problemele, ci urmărește mai degrabă scopul de a invita pe cititor să reflecteze împreună cu noi și să discute justețea metodologiei propuse, precum și obiectivitatea rezultatelor obținute[5].

În istoria limbii — chiar în perioada relativ scurtă pe care o putem observa (adică ultimele 400—450 de ani de la apariția primelor texte scrise în românește pînă în zilele noastre) — s-a schimbat simțitor procedeul de a exprima cazul la unele tipuri de sintagme nominale. Și dacă schimbările s-au petrecut la acest nivel, s-ar putea presupune că cel din urmă nu este cu totul indiferent pentru evoluția declinării înseși. De aceea am vrea să începem tocmai cu analiza acestor schimbări.

După cum se știe, sintagmele nominale care se compun dintr-un substantiv și un adjectiv (respectiv un adjectiv și un substantiv) admit în limba română contemporană, la genul masculin, un singur tip de construcție cazuală : indicatorul cazual (forma corespunzătoare a articolului postpus) îl primește numai acel membru al sintagmei care ocupă primul loc. De exemplu : *Rămăsese la fel de subțire și înalt ca și cu cincizeci de ani în urmă, numai că în locul* b ă r b a t u l u i s u p l u *era unul osos...* (Leu, 28)[6]; *Vindecarea îi apărea* b ă t r î n u l u i b o g ă t a ș *tot ca o afacere* (id., 37).

În limba română veche[7], pe lîngă procedeul amintit, care se folosea și atunci, a mai existat un alt fel de a marca cazul. Să confruntăm, pe de o parte : *...ca să meargă să să închine* p u t e r n e c u l u i î m p ă r a t... (Cron., II, 246) ; *...să le trimiță la Bender ca să fie pentru treaba* c r a i u l u i ș f e ț e s c u... (id., 207) și pe de altă parte : *Precum lăcomiia păgînească mod și sațiu n-are, nici uitîndu-să vreodată la neputința* t i c ă l o ș i l o r s u p u ș i l o r *lor, așa și acum...* (id., 147) ; *...Costandin Cantacozino stolnecul, moșul* c o c o n u l u i *mai sus* p o m e n i-

[4] Nu intrăm aici în discuția asupra a numeroase probleme de teorie a sintagmei, îl trimitem pe cititor la lucrarea : S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967, p. 85 și urm.

[5] Majoritatea construcțiilor analizate mai jos au fost amintite în mai multe lucrări ; cea mai bogată prin materialul ilustrativ și cea mai amplă în ce privește clasificarea unora din ele este monografia citată a Paulei Diaconescu (v. p. 232—233 ; 237—239 ; 253—254). Dar nici autoarea acestei lucrări multilaterale și noi prin metodele ei de cercetare nu caută e x p l i c a r e a evoluției structurilor studiate, limitîndu-se în descrierea lor la simpla constatare a faptelor.

[6] Lista prescurtărilor se dă la sfîrșitul articolului.

[7] Ne vom baza cu preferință pe materialele cronicilor din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea, deoarece acolo se găsesc mai numeroase exemple din cele ce ne preocupă, dar construcțiile studiate nu sînt străine nici textelor de alt fel : traducerilor religioase, documentelor, scrisorilor etc., inclusiv cele din secolul al XVI-lea.

Trebuie observat de asemenea că frecvența folosirii unuia sau altuia din procedeele analizate variază de la o cronică la alta, de la un text la altul, ceea ce se explică prin mai mulți factori : cel al timpului, al individualității autorului și a copistului, cel geografic etc. Problema depășește însă cadrul studiului de față. Ne bazăm pe faptul însuși al posibilității de a folosi în limba română veche cutare sau cutare construcție. Analiza frecvenței de întrebuințare în diferite texte a construcțiilor studiate ar putea constitui obiectul unui studiu aparte.

t u l u i... (id., 143)[8]. Limba română contemporană nu mai cunoaşte aceste din urmă construcţii. Ele par să fi fost arhaice chiar în limba cronicilor, iar în cursul secolului al XVIII-lea să fi dispărut cu totul.

La prima vedere explicarea fenomenului de dispariţie a celor din urmă construcţii nu dă mult de gîndit: întîiul *-lui* (*-lor*), la adjectiv ori la substantiv, redă destul de clar toată informaţia necesară asupra caracteristicii cazuale a primului element, în consecinţă şi a celui de-al doilea, care este legat de cel dintîi atît semantic, cît şi sintactic. Reluarea aceluiaşi indicator cazual trebuia să se prezinte celui ce vorbea ca un element pleonastic. S-ar părea deci că avem de-a face cu un caz foarte tipic al acţiunii tendinţei bine cunoscute de eliminare a pleonasmului gramatical ori de economie a efortului. Să nu ne grăbim totuşi cu concluziile şi să vedem cum stau lucrurile în alte tipuri de sintagme nominale.

În direcţia trasată mai sus, adică de la mai mulţi indicatori cazuali la mai puţini (sau chiar la unul singur), s-au dezvoltat şi unele sintagme apozitive[9], care se compuneau dintr-un nume propriu însoţit de un nume comun desemnînd un titlu sau o funcţie a persoanei respective (tipul: *Ion vornicul*, *Costandin postelnic* etc.). În ce priveşte legăturile dintre componente, precum şi din punctul de vedere al structurii lor aceste sintagme diferă simţitor de cele analizate mai sus, dar evoluţia amîndurora şi rezultatele ei privind procedeele cazuale sînt atît de asemănătoare, încît pare nu numai posibil, ci şi necesar să le comparăm în această privinţă.

În secolele al XVI-lea – al XVIII-lea sintagmele apozitive de felul amintit cunosc cîteva procedee de a exprima cazul. Cele mai tipice dintre ele sînt următoarele:

1) Indicatorul cazual se dublează, adică se pune pe lîngă fiecare membru al sintagmei: *Şi au pus caftanul în spatele* **l u i** I o n R a c o - v i ţ ă v o r n i c u **l u i**, *să fie caimacam*... (Neculce, 90); *Căutînd deci şi aflînd trupul* **l u i** C h e v e - v o i e v o d u **l u i**, *al sultanului lor*..., *l-au îngropat*... (Cron., I, 77).

2) Indicatorul de caz apare o singură dată înaintea numelui propriu, iar la cel de-al doilea component al sintagmei articolul se păstrează nemarcat cazual /-(*u*)*l*/: *Deci boierii tot să strîngè la gazda* **l u i** B o g d a n v o r n i c u l *şi sfătuiè şi să mira ce poate fi* (Neculce, 173); ...*unde sînt şi picioarele podului* **l u i** T r a i a n î n p ă r a t u l, *ce au făcut peste Dunăre*... (Anonim, 63). Interesante sînt cazurile unde se folosesc

[8] Deşi în cele ce urmează nu ne vom opri în mod special la studierea sintagmelor cu membri multipli (studiul acesta punînd un alt fel de probleme teoretice decît cele de care ne ocupăm), am vrea să cităm aici cîteva exemple conţinînd mai mulţi termeni omogeni, care ni se par extrem de ilustrative în ce priveşte marca de caz a componentelor sintagmei nominale de tipul studiat; cf.: *Începătura istoriii vieţii* l u m i n a t u **l u i** ş i p r e a c r e ş t i n u **l u i** d o m n u **l u i** *Ţării Rumâneşti*... (Cron., II, Titlul cronicii lui Radu Greceanu, p. 5); P r e a î n ă l ţ a t u **l u i** ş i p r e a l u m i n a t u **l u i** ş i p r e a s l ă v i t u **l u i** *şi de Dumnezeu* i u b i t o r u **l u i** s t ă p î n u **l u i** ş i o b l ă d u i t o r u **l u i** *Io Costandin Basarab Brîncoveanu-voievod*... (id., 7). Cf. şi exemplele citate în lucrarea lui Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 611, nota 1.

[9] După unii cercetători atributive, vezi M. Mitran, *Despre apoziţie şi raportul apozitiv*, în LR XII, 1963, 1, p. 36–45. Ne ocupăm aici numai de apoziţia neizolată, exprimarea cazului la cea izolată (*cuvintele lui Popescu*, d i r e c t o r u l (u i) *fabricii*) depăşind cadrul studiului de faţă.

amîndouă construcţiile în cadrul uneia şi aceleiaşi propoziţii : *Mai socotit-au şi din letopisăţul* lui Evstratie logofătul *şi a* lui Simion dascalului *şi a* lui Misail călugărului *neşte cuvinte cîteva*... (Neculce, 4); ...*şi cu Ioniţă sărdariul, ficior* lui Miron Costin logofătului, *şi Antiohii hatmanul şi Lupul, ficior* lui Gavriliţă vornicul (id., 152)[10].

3) Indicatorul de caz se foloseşte numai o dată precedînd numele propriu, iar numele comun (apoziţia) nu se articulează : *Dar Postelniceştii, ce era atunci lîngă domnu credincioşi, au vrut să facă nevoie* lui Stroe vornec... (Cron., I, 433); ...*Velicico hatmanul, fratele* lui Miron logofăt... (id., 464); ...*Geţea, socrul* lui Şărban spătar... (id., 422). Acest tip de construcţii apar de altfel destul de rar, întrebuinţarea lor pare să fi fost în oarecare măsură ocazională.

Dacă aici evoluţia ar fi constat în simplificarea procedeului, adică în eliminarea elementului pleonastic — ceea ce am presupus vorbind mai sus de sintagmele formate din substantive şi adjective — ar fi fost de aşteptat dispariţia primelor două procedee în favoarea celui din urmă, cu mult mai logic şi mai consecvent din acest punct de vedere. Într-adevăr primele două construcţii au dispărut din limbă[11], dar — ceea ce ni se pare foarte semnificativ — nici cel de-al treilea n-a biruit.

Dispariţia din limbă a tuturor acestor structuri a fost însoţită de biruinţa unui al patrulea procedeu, care a existat şi el în perioada studiată, dar se folosea destul de rar : *Atunce triimisă Brîncovanul pe văru-său Ştefăniţă păharnicul, ficiorul* stolnicului Costantin Catacozino... (Neculce, 175); ...*al doilea păhar întru sănătatea şi norocirea* înpăratului Leopold... (Anonim, 91). Cf. şi folosirea paralelă a unor construcţii diferite în cadrul aceleiaşi propoziţii : ...*şi au găsit scrisoarea* păharnicului Dumitraşco *în bozănariul* lui Staico păharnicul (id., 48).

Tocmai acest procedeu a învins. El şi numai el există ca un procedeu productiv în limba română contemporană, ceea ce se confirmă atît prin folosirea lui indiferent de stil (el predomină chiar în operele istorice), cît şi prin faptul că, după ieşirea din uz a titlurilor vechi şi apariţia unora noi (inginer, student, doctor etc.), cele din urmă au adoptat ca singura posibilă structura unde indicatorul cazual nu apare decît o dată după numele comun, care precedă pe cel propriu : *directoru***lui** *Bucsi, turnătoru***lui** *Cîmpian, avocatu***lui** *Bejan, inginerului* *Moroianu, contabilu***lui** *Olteanu, voluntaru***lui** *Adam Jora, studentu***lui** *Mircea Rotaru* etc. (D. Micu, *Romanul românesc contemporan*, Bucureşti, 1959). Se pare deci că sîntem

[10] Amîndouă construcţiile se folosesc şi atunci cînd articolul este postpus numelui propriu şi se aglutinează la el : *împotriva... a* Radului comisului (Cron., I, 123); *la casele* Vladului comisul (id., 202). Cu privire la problemele legate de locul articolului pe lîngă numele proprii vezi P. Diaconescu, *Declinarea cu articol proclitic a substantivelor proprii, nume de persoană, în limba română*, în *Omagiu lui Al. Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, 1965, p. 171–175.

[11] În operele literare şi în tratatele istorice se mai foloseşte în special cel de-al doilea tip de construcţie : *Repetatele rugăminţi de înapoiere trimise în Polonia* lui Mihu logofătul *şi fraţilor săi nu sînt decît indiciul slăbiciunii poziţiei interne a lui Ştefan*... (Ist. II, 491). Se pare totuşi că avem de a face cu o structură neproductivă, reflectînd mai degrabă uzul epocilor trecute.

martori ai unor procese mai complicate decît ar putea părea la prima vedere [12].

Înainte de a încerca o explicaţie, să trecem în revistă încă un tip de sintagmă nominală, şi anume acela care se compune tot dintr-un substantiv şi un adjectiv, dar un adjectiv precedat de articolul determinativ (adjectival). Evoluţia acestui tip de structură prezintă şi ea unele analogii cu a celor studiate mai sus.

În textele româneşti vechi acest fel de sintagme nominale se organiza, în ce priveşte exprimarea cazului, în mai multe moduri :

1) Cazul se marca de două ori, adică în forma articolului postpus şi totodată în cea a articolului adjectival (modul cel mai tipic). *Deci Ştefan-vodă au luat plugul* **fratelui celui** bogat *şi l-au dat* **fratelui celui** săracŭ, *să fie a lui* (Neculce, 11).

2) Cazul se exprima numai o dată, ceea ce se obţinea la rîndul său pe două căi :

a. Prin schimbarea topicii — pe primul loc se punea articolul adjectival la forma de caz corespunzătoare, adjectivul şi substantivul fiind nemarcate cazual : *...întru pomenirea şi cinstea* **celui** mare făcător *de minuni...* (Cron., II, 98) ; *...scoase de † scriptura prorocilor şi ap*<o>*s*<to>*lilor şi* **celor** sfinţi părinţi... (Crestom., 162).

b. Prin păstrarea topicii obişnuite, dar totodată prin pierderea de către articolul adjectival a indicatorului cazual : *...şi i-au făcut bogaţi precum alţii ...nu era şi ei să să facă pînă într-atîta vrăjmaşi şi pricină nevinovatului sînge al* **stăpînului** *lor* **cel** bun *ca să să verse...* (Anonim, 121) [13].

Ultimele două construcţii (a, b) se folosesc în limba veche cu mult mai rar decît prima structură, şi totuşi toate trei structurile s-au mai păstrat pînă astăzi, deşi cu trecerea timpului au avut loc unele „corectări".

Prima structură (*omului* **celui** *bogat*) e fixată de norma literară ca singura admisibilă pentru adjectivul (precedat de articolul determinativ) în gradul pozitiv: *S-a oprit iar, în dreptul* **soldatului celui** înalt, *privindu-l cu ochii măriţi...* (Camilar, 225).

Interesant este însă faptul că tocmai acest tip de organizare a sintagmei, un tip „corect", „legalizat", admis de normă, dispare din limbă, atrăgînd după dînsul şi articolul adjectival ca atare. Construcţiile cu adjectivul însoţit de articolul determinativ, mai ales la genitiv-dativ devin din ce în ce mai rare [14].

[12] Pentru evoluţia construcţiei cazuale a apoziţiei vezi şi M. Grigorescu, *Atributul substantival în limba română*, în SCL V, 1954, 1—2, p. 119—120.

[13] Cf. exemplele citate de Laura Vasiliu, *Acordul în caz al atributului adjectival în limba secolelor al XVI-lea — al XVIII-lea*, în *Omagiu lui Al. Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, 1965, p. 982, 983 : *pre numele* omului **cel** rău ; *scriem...* priiatini**lor** *noştri* **cei** dulci. Neutralizarea formei de caz a articolului adjectival avea loc în limba veche şi în construcţiile cu numele proprii : *feciorul lui Ştefan vodă* celui *bun* / *ficiorul lui Ştefan vodă* cel *bun* (Ureche, 135, 147) ; cf. şi în limba română actuală : *O lună întreagă fu musafirul nelipsit al* **lui** Laboş **cel** tînăr, *pînă-şi bău toţi banii...* (Popovici, 36).

[14] Vezi Gh. Bulgăr, *Tendinţe în sintaxa limbii române literare contemporane*, în LR XI 1962, 4, p. 417 : „Pagini întregi de literatură sau din presă se pot parcurge azi fără a întîlni astfel de construcţii". Cf. de asemenea I. Iordan, V. Guţu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967, p. 178.

Adjectivul în gradul superlativ (nu în cel pozitiv ca în epocile mai vechi) în limba din zilele noastre ţine să ocupe, mai cu seamă în cazul genitiv-dativ, locul dinaintea substantivului determinat : *...îi răspunsei cu glasul* **celui** mai blajin băiat *din lume...* (Stancu, 189). În construcţiile de acest fel cazul gramatical se exprimă numai o dată.

Cea de-a treia structură se foloseşte şi acum în limba vorbită (pătrunzînd uneori şi în operele literare) : *Se rezemă cu spatele de trunchiul zgrunţuros al* păr**ului** **cel** bătrîn *şi fumă neîntrerupt pînă-l podidi o tuse seacă, răscolitoare* (Popovici, 118) [15]. Structurile de acest fel mai rămîn la nivelul unor inovaţii, nefiind admise de norma literară.

Dacă confruntăm evoluţia tuturor sintagmelor studiate în paginile precedente, putem constata, după cum se pare, cîteva direcţii comune, şi anume :

1. Toate aceste sintagme nominale au avut în istoria lor o etapă în care fiecare din componentele lor semnificative primea un indicator cazual : *cuconu*lui *pomenitu*lui, **lui** *Ion vornicu*lui, *omu*lui **celui** *bogat* (scrierea separată a articolului în ultimele două exemple nu schimbă mult în caracterul general al situaţiei).

2. În toate structurile în chestiune tocmai acest fel de a organiza sintagma s-a dovedit cel mai puţin stabil. În primele două tipuri s-a preferat cu desăvîrşire structura unde cazul gramatical nu se exprimă decît o dată (*largului bulevard, studentului Ionescu*), în cel de-al treilea fel de sintagme, cum am mai arătat, se manifestă o tendinţă vădită de a trece la acelaşi principiu.

Se pune deci o întrebare : de ce, deşi urmînd căi de dezvoltare diferite, toate aceste structuri ajung (sau tind să ajungă) la unul şi acelaşi rezultat — de a exprima cazul gramatical o singură dată? Răspunsul la această întrebare s-ar putea găsi, după cum se pare, în comparaţia acestui fapt cu situaţia din limba latină, pe de o parte, şi cu cea din celelalte limbi romanice, pe de altă parte.

Caracteristica principală a sintagmei nominale latine (independent de natura gramaticală a componentelor : nume, pronume, adjectiv) era, în ce priveşte exprimarea cazului, organizarea ei după un principiu bazat pe cuvinte, adică fiecare component al sintagmei era purtător de sine stătător al informaţiei necesare de caz : *...in un*ius *homin*is *perdit*i *iudicio plur*es *simil*es *repert*i *sunt* (Cic., Epist., 46) ; *At si hoc idem* **huic** *adulescent*i *optim*o *P. Sesti*o*... dixissem...* (Cic., Catil., I, 8). Aceasta era una dintre cele mai importante caracteristici ale sintagmei nominale latineşti.

Din acest punct de vedere, sintagma din limbile romanice apusene prezintă cu totul altceva. Să confruntăm cîteva exemple din limbile — franceză : *„Te souviens-tu?" dira Jérôme. Et ils évoqueront* **le** temps passé, **les** jours sombres, ...**les** amis disparus, **les** repas fraternels (Perec, 129) ; *...terrifié par l'approche* **du** moment fatal... (Du Gard, 196) ; — spaniolă : *En la calle había* **un** silencio plano y dilatado *de invierno...* (Arconada,

[15] Cf. exemplele citate de Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 601 : *în interesul* publ**icului** **cel** mare; *la ieşirea* domn**ului** **cel** gras etc.

68) ; *Floriano se sentía alegre y le desbordaba el gozo de la idea* d e l r e p a r t o p r ó x i m o... (id., 309) ; — i t a l i a n ă : ...*il paesaggio, non più sconosciuto, aveva attenuato* i p r o p r i a s p e t t i s i n i s t r i (Lamp., 70) ; *L'avvocato aveva l'ufficio al terzo piano* d i u n p a l a z z o n e v e c c h i o e b r u t t o (Moravia, 141).

Se subliniază de obicei că deosebirea dintre sintagma nominală romanică şi cea latină constă în prezenţa articolului şi în faptul că raporturile respective se exprimă prin prepoziţii, nu prin nişte forme cazuale. Am vrea să atragem atenţia asupra unei alte deosebiri fundamentale, foarte importantă pentru înţelegerea evoluţiei de la structura latină la cea romanică. Chiar din puţinele exemple citate mai sus se vede că în limbile romanice apusene articolul şi prepoziţia caracterizează sintagma nominală ca un fel de unitate sintactică numai o d a t ă pentru tot grupul. Articolul caracterizează sintagma în primul rînd după raportul ei cu actualitatea, în parte şi din punctul de vedere al genului şi al numărului, prepoziţia — în ce priveşte raporturile acestei unităţi sintactice cu celelalte cuvinte şi îmbinări de cuvinte în propoziţie. Menirea lor gramaticală este diferită, dar atît articolul, cît şi prepoziţia, referindu-se la substantiv c u t o a t e d e t e r m i n a n t e l e l u i, contribuie prin aceasta la sudura gramaticală a sintagmei, în cadrul căreia deci se formează un anumit centru de informaţie gramaticală privind sintagma î n î n t r e g i m e.

În limba franceză acest centru se dovedeşte destul de des singurul izvor de informaţie despre toţi cei patru parametri gramaticali ai sintagmei : actualizarea, funcţia sintactică, genul şi numărul. În celelalte limbi romanice el împărtăşeşte ultimele două caracteristici cu flexiunea nominală. Deosebirile de la o limbă romanică la alta nu sînt însă, după părerea noastră, decît forme de manifestare a dezvoltării c o m u n e tuturor limbilor romanice, şi anume a celei d e l a c u v î n t l a s i n t a g m ă ca purtătoare a informaţiei gramaticale necesare. Tocmai această schimbare de principiu al organizării unei sintagme nominale, însoţind apariţia articolului şi răspîndirea prepoziţiilor şi prezentînd totodată un rezultat firesc al acestora, a însemnat trecerea c a l i t a t i v ă de la un tip de structură a limbii (cel sintetic) la un alt tip de structură (cel analitic). Folosirea prepoziţiilor în Romania Occidentală pentru a exprima raporturile cazuale a dus deci nu numai la slăbirea flexiunii nominale şi la dispariţia declinării, ceea ce se subliniază de obicei, ci a însemnat în acelaşi timp — şi aceasta nu e mai puţin important — o schimbare fundamentală în s t r u c t u r a însăşi a sintagmei. De la împărţire la centralizarea informaţiei gramaticale — aşa ni se prezintă esenţa acestei schimbări.

În regiunile e s t - r o m a n i c e, trecerea de la cuvînt la sintagmă a şi fost, după cum se pare, una din cele mai puternice „pîrghii" ale dezvoltării lingvistice în domeniul declinării. Faptul amintit mai sus că în etapele mai timpurii ale evoluţiei sale limba română admitea însoţirea f i e c ă r u i c u v î n t de un indicator cazual (*cucon***ului** *pomenit***ului**, **lui** *Ion vornic***ului** etc.), adică mai urma principiul vechi, „poliform", ca să renunţe mai tîrziu la acest principiu în favoarea celui „monoform", sau s i n t a g m a t i c (*bun***ului** *om*, *doctor***ului** *N*. etc.) dovedeşte, după

părerea noastră, tocmai această direcție de dezvoltare lingvistică în Estul Romaniei[16].

Etapa de dezvoltare a limbii române fixată de textele vechi se prezintă ca un fel de ecou al vechiului principiu de a organiza sintagma nominală, a cărui principală condiție era aceea de a da fiecărui component al sintagmei o marcă specială de caz. În esența lor deci construcțiile vechi românești cu indicatorul de caz dublat (repetat de mai multe ori) nu se deosebeau de cele latine decît prin folosirea unor mijloace noi de a exprima cazul (flexiune „pură" în latină / articolul-flexiune în română). P r i n c i p i u l de a organiza sintagma era i d e n t i c.

Folosirea unor mijloace analitice, n o i prin natura lor însăși, pentru a forma o sintagmă nominală pe baza unui principiu v e c h i, nu putea să nu creeze o anumită contradicție la rezolvarea căreia trebuia să tindă limba română prin întreaga ei evoluție. În primele două structuri (*bunului om*, *studentului N.*) spre etapa actuală această contradicție s-a găsit cu totul rezolvată : mijloacelor noi de exprimare a cazului le corespunde pe deplin și un procedeu nou de a organiza sintagma. În cel de-al treilea tip de structură, după cum reiese din unele inovații ale limbii vorbite (*omului* **cel** *bun* ; preferința vădită de a pune superlativul înaintea substantivului) sîntem martori ai unei tendințe spre obținerea acestui fel de echilibru.

Referindu-ne la cele spuse mai sus, trebuie deci să constatăm că pierderea celui de-al doilea indicator cazual nu însemna o simplă înlăturare a unui element pleonastic, cum s-ar putea părea la prima vedere. Ea însemna trecerea la un nou p r i n c i p i u de organizare a sintagmei nominale, mult mai corespunzător unei structuri de tip nou[17].

„Sintagmatizarea" procedeului gramatical de a exprima cazul se observă net, fără nici o complicare, la sintagmele masculine (respectiv, ambigene sau neutre[18]). În ce privește cele f e m i n i n e, lucrurile aici se

[16] „Poliexprimarea" cazului gramatical în limba secolelor al XVI-lea — al XVII-lea caracteriza și sintagmele cu numele propriu pus după numele comun : *Iar apoi au vinit preutĕsa* p o p e i l u i I s a c *<to>t de acul< o> de Vьrtopole*... (Crestom., 160). Cf. și exemplele citate de Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 558 : *Grăi* f i ĭ u **l u i** *său* **l u i** I s a c u ; *în poala* p ă r i n t e **l u i** p a t r i ĭ a r h u **l u i** **l u i** A v r a m ъ etc.

[17] Cf. organizarea cazuală „monoformă" a sintagmelor cu articolul nehotărît sau cu unele determinative pronominale prepuse numelui : **unui** *bărbat înalt*, **acestui** (**acelui**, **celuilalt**, **fiecărui** etc.) *copil necunoscut*, ș.a.m.d.

[18] Deși nu ne ocupăm aici în mod special de problema denumirii genurilor românești, am vrea totuși să profităm de acest prilej ca să explicăm de ce, în ciuda obiecțiilor exprimate în această privință de autoarele recenziilor la cartea noastră *Rumînski iazîk*, Moscova, 1968 (vezi LR XIX, 1970, 5 — M. Pietreanu ; RRL XV, 1970, 6 — L. Farcaș), ținem și acum la termenul „ambigen", preferîndu-l celui care este mai răspîndit în literatura lingvistică română (neutru).

În problema definirii acestei categorii de cuvinte există, după cum se pare, o confuzie a două chestiuni. Este vorba, pe de o parte, de caracterul de sine stătător al acestei categorii gramaticale care nu trebuie împărțită între celelalte două genuri (ceea ce fac unii lingviști — vezi Vl. Hořejší, în SCL VIII, 1957, 4, p. 415—426 ; I. Pătruț, în *Romanoslavica* VIII, 1963, p. 95—97). Împărtășim pe deplin punctul de vedere al majorității lingviștilor români asupra caracterului i n d e p e n d e n t în sistemul limbii al clasei de cuvinte în chestiune. Îmbinarea unui acord gramatical dublu nu numai că nu unește această categorie cu masculinul sau cu femininul, ci dimpotrivă, tocmai prin această capacitate de a îmbina indiciile amînduror genurilor, ea se deosebește p r i n c i p i a l de cele din urmă.

Cealaltă latură a problemei ni se pare pur terminologică. Din punctul nostru de vedere, nici unul din termenii concurenți nu poate fi considerat pe deplin reușit : neutru („nici unul,

prezintă ceva mai complicat, deoarece, după cum se ştie, substantivul primeşte la genitiv-dativ singular o marcă de caz suplimentară (*casei înalte*, *unei fete frumoase* etc.). În ciuda acestei complicaţii, evoluţia sintagmelor feminine pare să fi urmat aceleaşi direcţii ca şi a celor masculine. Să apelăm din nou la datele textelor româneşti vechi.

În secolele al XVII-lea — al XVIII-lea mai găsim unele sintagme feminine (în cadrul structurilor studiate) în care fiecare component primeşte un indicator special de caz (forma corespunzătoare a articolului postpus) : *Însă romanii den faţa pămîntului şi marea cetate acéia o au sfărămat*... *Aşa Numanţii*, cetăţii marei şi frumoasei *în Spania, Sţipionu Emiliu şi minunatului pe atunce Corinthului în Elada*... *au făcut, den temelie sfărămîndu-le şi răsipindu-le*... (Cron. I, 19) ; ...*hram adormirea* preacuratei născătoarei *de Dumnezeu şi pururea* fecioarei Mariei... (id., 106);...*mergea la jupîneasa Stanca, cu mumă-sa băneasa Ilinca, sora* jupînesii Stancăi... (Anonim, 74). Se ştie bine că acest procedeu, dublînd indicatorul cazual în întregime, adică nu numai flexiunea, ci şi forma respectivă a articolului a ieşit din uz şi în sintagmele feminine. În limba română contemporană cazul gramatical se marchează şi aici cu ajutorul formei speciale a articolului numai o dată şi tot la primul component al sintagmei : *cetăţii mari şi frumoase*, *mătuşii Alina* etc.

Este semnificativ şi faptul că în limba vorbită din zilele noastre se observă dorinţa de a înlătura la cel de-al doilea component al sintagmei feminine chiar şi indicatorul suplimentar de caz, ceea ce se vede clar din unele inovaţii ca, de pildă : *guvernul Republicii* Algeriană, *succesele Uniunii* Sovietică, *unei singure* zi etc.[19]. În exemplele de acest fel informaţia cazuală se concentrează, ca şi în sintagmele masculine, la primul element al sintagmei [20].

nici altul") pentru că el ascunde însăşi esenţa categoriei (îmbinarea trăsăturilor atît ale unuia, cît şi ale altuia) ; ambigen — deoarece el ascunde în oarecare măsură caracterul de sine stătător al categoriei. Întrebarea se pune deci astfel : la ce să renunţăm ? ce anume să subliniem alegînd unul sau altul din termeni — esenţa categoriei ori caracterul ei de sine stătător? Cel din urmă prezentîndu-ni-se incontestabil, preferăm termenul „ambigen" care pune în evidenţă caracteristica principală a substantivelor de acest fel, adică subliniază esenţialul în specificul acestei categorii. Latura istorică a problemei (vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 345—361) cere studii amănunţite şi, după cum ni se pare, nu trebuie în nici un fel să influenţeze alegerea termenului respectiv.

[19] Împrumutăm exemplele din lucrările : Al. Graur, *Evoluţia limbii române, Privire sintetică*, Bucureşti, 1963, p. 66 ; Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 300.

[20] Cu deosebirea că aici se mai păstrează, în afară de articol, şi flexiunea (indicatorul suplimentar de caz). În această privinţă sînt foarte interesante observaţiile asupra unei sistematizări a paradigmelor feminine, expuse în articolul : Em. Vasiliu, *Observaţii asupra flexiunii nominale în limba română*, în SCL IV, 1953, 1, p. 145 ; cf. şi P. Diaconescu, *Aspecte ale declinării cu articol definit în limba română*, în SCL XVI, 1965, 1, p. 157.

În ce priveşte acordul parţial din limba literară (de ex. : *Va trebui s-o ieie cu binişorul, ca pe-un copil la învăţătura* unei cărţi *prea* **grea** *în tîlcuri*, Camilar, 251), avem de-a face aici, probabil, cu alţi factori decît cei studiaţi în articolul de faţă ; vezi explicarea lipsei de acord în caz prin tendinţa de segmentare a sintagmei la Iorgu Iordan, *Tendinţe sintactice în limba română actuală*, în SCL XVII, 1966, 6, p. 612 (cf., de asemenea, R. A. Budagov, *Etiudî po sintaksisu rumînskogo iazîka*, Moscova, 1958, p. 56—59). Toate aceste probleme cer un studiu amănunţit.

Faptele din istoria limbii române analizate mai sus ne permit, după cum se pare, să apreciem în chip nou și starea ei actuală. În limba română contemporană pare să se creeze, ca rezultat al dezvoltării istorice în direcția de la cuvînt ca purtător al informației cazuale — la sintagmă, un întreg sistem al unei declinări sintagmatice, care s-ar putea prezenta în tabelul următor :

un om bătrîn *unui* om bătrîn	*un* bătrîn om *unui* bătrîn om
omu*l* bătrîn omu*lui* bătrîn	bătrînu*l* om bătrînu*lui* om
cel mai bătrîn om *celui* mai bătrîn om	
[omu*l* cel mai bătrîn omu*lui* cel mai bătrîn]	omu*l* *cel* mai bătrîn omu*lui* *celui* mai bătrîn
[omu*l* cel bătrîn omu*lui* cel bătrîn]	omu*l* *cel* bătrîn omu*lui* *celui* bătrîn

După cum se vede din tabelul trasat, cinci „compartimente" ale sistemului (trei de sus la stînga și două de sus la dreapta) se caracterizează prin procedeul cazual „monoform". La ele se alătură și ultimele două „compartimente" din stînga : le-am inclus în sistem convențional, arătînd aceasta prin paranteze drepte, deoarece ele nu există decît la nivelul limbii vorbite, nefiind adoptate de norma literară. Tot aici s-ar putea pune și sintagmele apozitive : *inginerul* *Petrescu* — *inginerului* *Petrescu*, construite și ele după principiul „monoform"[21].

Două „compartimente" numai (două de jos la dreapta) dezechilibrează sistemul, fiind construite după principiul „poliform". Oare nu prin aceasta se și explică caracterul lor neproductiv, precum și tendința evidentă de a disparea din limbă?

Concluzii :

1. Schimbarea procedeului cazual în cadrul unor anumite grupuri de cuvinte arată că evoluția declinării românești depășește nivelul cuvîntului ca atare și că, prin urmare, devine actuală studierea acestei

[21] Pe aceeași treaptă se plasează și sintagmele cu determinantele prepozitive : **acestui** *om*, **fiecărui** *om*, **altui** *om* etc. Sintagmele cu determinantele postpuse tind și ele, după cum se pare, să se încadreze la procedeul cazual monoform (*împotriva pămîntului* **acesta**, Popovici, 121 ; cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 601). Interesante sînt în această privință și inovațiile de felul următor : *în cursul celei de-a două* l u n ă, *celei de-a șasea* z i — Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 300.

evoluții, precum și a situației sistemului de declinare din zilele noastre la un nivel mai ridicat, și anume la cel sintagmatic [22].

2. Trecerea de la structura sintetică (latină) la cea analitică (romanică, în cazul analizat — română) a fost însoțită de o schimbare radicală a însuși p r i n c i p i u l u i de a organiza sintagma nominală. Procedeul bazat pe exprimarea cazului gramatical prin forma fiecărui cuvînt a cedat locul unui principiu sintagmatic, a cărui trăsătură caracteristică este c o n c e n - t r a r e a informației cazuale într-un singur element gramatical, reprezentat în Estul Romaniei prin forma corespunzătoare a articolului.

Tendința de a elimina c o n t r a d i c ț i a care s-a format în etapele mai vechi ale istoriei limbii române între folosirea unui mijloc gramatical calitativ nou de a exprima cazul (articolul) și organizarea sintagmei nominale după un principiu vechi, sintetic (cuvîntul ca purtător autonom al întregii informații gramaticale, inclusiv al celei cazuale) a fost, după cum se pare, acea „pîrghie" activă, acel i m p u l s puternic de dezvoltare lingvistică care a determinat liniile principale de formare a declinării românești și mai continuă să acționeze în limba actuală.

3. Așa numita tendință de a elimina pleonasmul gramatical poate s ă a s c u n d ă unele schimbări de structură mai adînci, rezultînd din acționarea unui mecanism lingvistic care nu se dezvăluie la observații directe.

LISTA PRESCURTĂRILOR

Anonim	*Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*. Ediție de C. Grecescu. Editura științifică, București, 1959.
Arconada	Cesar M. Arconada, *Obras escogidas*, t. I. Editorial Progreso, Moscova, s.d.
Camilar	Eusebiu Camilar, *Negura*. E.S.P.L.A., București, 1959.
Cic., Catil. I	M. Tulli Ciceronis *Orationes, In Catilinam Oratio* I ; A. Curtis Clark, Scriptorum classicorum bibliotheca oxoniensis, Oxonii, 1908.
Cic., Epist.	*Ausgewählte Briefe* von M. Tullius Cicero, erklärt von Fr. Hofmann, Bd. I, Berlin, 1898.
Crestom.	*Crestomație romanică*, întocmită sub conducerea acad. I. Iordan, vol. I. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1962.
Cron.	*Cronicari munteni*. Ediție de M. Gregorian, vol. I—II. Editura pentru literatură, București, 1961.
Du Gard	Roger Martin du Gard, *Les Thibault*, t. I. Gallimard, Paris, 1955.

[22] În lucrările lingvistice din ultimul timp se susține necesitatea de a introduce analiza paradigmatică în domeniul sintaxei (vezi, de exemplu, S. Stati, *op. cit.*, p. 11 și urm., tot acolo și bibliografia corespunzătoare). Articolul de față ar putea prezenta un fel de justificare a introducerii în m o r f o l o g i e a unei metode s i n t a g m a t i c e de a aprecia faptele. Raportul „morfologie / sintaxă — paradigmatică / sintagmatică" pare să fie cu mult mai complicat pentru limba română (precum și pentru limbile romanice în general, poate chiar mai larg — pentru toate cele cu structura analitică) decît s-ar putea crede.

Ist., II — *Istoria României*, red. resp. acad. A. Oţetea, vol. II. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1962.

Lamp. — Giuseppe Tomasi di Lampedusa, *Il Gattopardo*. Feltrinelli Editore, Milano, 1959.

Leu — Corneliu Leu, *Ochiu-Dracului*. E.S.P.L.A., Bucureşti, 1956.

Moravia — Alberto Moravia, *Racconti romani*. Casa editrici „Progresso", Moscova, 1969.

Neculce — Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi o samă de cuvinte*. Ediţie de Iorgu Iordan. E.S.P.L.A. Bucureşti, 1959.

Perec — Georges Perec, *Les choses*. Julliard, Paris, 1965.

Popovici — Titus Popovici, *Setea*. E.S.P.L.A., Bucureşti, 1958.

Stancu — Zaharia Stancu, *Pădurea nebună*. Editura pentru literatură, Bucureşti, 1963.

Ureche — Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Ediţie de P. P. Panaitescu. E.S.P.L.A., Bucureşti, 1958.

Iunie 1971

Catedra de filologie romanică
Universitatea din Leningrad

Résumé

L'auteur pense que l'évolution de la déclinaison roumaine, ainsi que l'état de la déclinaison en roumain contemporain doivent être étudiés à un niveau supérieur à celui du mot, à savoir au niveau syntagmatique. L'article représente une tentative d'étudier de cette manière l'évolution de la déclinaison roumaine au niveau des syntagmes déclinables, en observant comment, à partir de plusieurs indices du cas (procédé casuel « polyforme », par exemple : *cucon*ul**ui** *mai sus pomenit*ul**ui**, **lui** *Ion Racoviţă vornic*ul**ui**, *frat*el**ui** **celui** *bogat*) on a abouti à un seul par syntagme (procédé casuel « monoforme » : *om*ul**ui** *mai sus pomenit*, **lui** *Ion vornic(ul)*, *frat*el**ui** *cel bogat*).

L'auteur considère que le passage de la structure synthétique (latine) à celle analytique (romane, dans le cas étudié — roumaine) a été accompagné par un changement radical du principe même de l'organisation du syntagme nominal. Le procédé qui consistait à exprimer le cas grammatical par la forme de chaque mot a cédé la place à un principe syntagmatique, dont le trait spécifique est de concentrer l'information casuelle dans un seul élément grammatical, représenté dans l'est de la Romanie par la forme correspondante de l'article.

La tendance à éliminer la contradiction qui est née au cours des étapes plus anciennes de l'histoire de la langue roumaine entre l'emploi d'un procédé grammatical qualitativement nouveau pour exprimer le cas (l'article) et l'organisation du syntagme nominal selon un principe ancien, synthétique (le mot autonome portant à lui seul toute l'information grammaticale, y compris l'information casuelle) a été, semble-t-il, le « levier » actif, la forte impulsion du développement linguistique ayant déterminé les lignes principales de la formation de la déclinaison roumaine et qui continue à agir dans la langue actuelle.

DOMNIŢA DUMITRESCU

DESPRE PERIFRAZELE VERBALE ÎN SPANIOLĂ ŞI ROMÂNĂ

Lucrarea de faţă este un studiu comparativ între două limbi romanice — spaniola şi româna — sub aspectul construcţiilor verbale binare socotite „perifraze". Ea propune o definiţie şi o clasificare proprie mai cuprinzătoare a acestora şi abordează chestiunea, mai puţin studiată, a posibilităţilor lor de echivalare dintr-o limbă în cealaltă.

În lucrarea sa *Fisonomía del idioma español. Sus características comparadas con las del francés, italiano, portugués, inglés y alemán* (Madrid, 1954), Manuel Criado de Val socoteşte „valoarea şi amplitudinea perifrazelor verbale" drept unul dintre „indicii stilistici" [1] cei mai pertinenţi în caracterizarea profilului şi tendinţelor unei limbi în raport cu altele. Intenţia noastră în cele ce urmează este să încercăm o comparaţie între spaniolă şi română sub acest aspect, insistînd îndeosebi asupra dificultăţilor de echivalare a construcţiilor respective dintr-o limbă în cealaltă. Înainte de aceasta însă, socotim necesară o clarificare a accepţiilor în care vom folosi noţiunile de bază cu care avem de operat, şi în primul rînd conceptul, destul de controversat, de perifrază verbală.

I. Conceptul de perifrază verbală

În spaniolă. Studierea sistematică şi, pe cît posibil, exhaustivă a perifrazelor verbale este un capitol relativ recent al lucrărilor de lingvistică spaniolă.

Referiri sporadice la cîteva „forme verbale compuse" (*haber de* + infinitiv, *estar* + gerunziu) sau la „un fel de conjugări perifrastice" (*poder*, *deber*, *osar*, *soler* + infinitiv sau *estar*, *ir*, *andar*, *venir*, *quedar*, *seguir* + gerunziu) apar şi în *Gramática de la lengua castellana* de Andrés Bello şi Rufino José Cuervo [2] şi, respectiv, *Gramática de la lengua española* [3]

[1] Prin „índices estilísticos" autorul înţelege „cierto número de cuestiones gramaticales que revelan con especial intensidad la tendencia y la personalidad del idioma" (p. 199); „el valor y la amplitud de las perífrasis verbales, especialmente de la pasiva", ca şi „la preferencia por determinados verbos auxiliares" figurează, alături de „el mayor o menor predominio de la construcción nominal o de la verbal, el grado de amplitud de la sustantivación, los usos y el carácter del infinitivo" în grupa indicilor meniţi să dezvăluie „la tendencia más o menos activa del lenguaje, el predominio de la objetividad o de la subjetividad" (p. 200).

[2] Ed. IV, Buenos Aires, 1954, p. 209.

[3] Nueva edición reformada, Madrid, 1931, p. 407 şi 412.

(Gramatica Academiei), după cum o serie de „construcţii binare" cu sens modal sau aspectual sînt explicate şi în *Gramática castellana. Segundo curso* de Amado Alonso şi Pedro Henríquez Ureña [4]. Dar primul care atrage insistent atenţia asupra existenţei, în limba spaniolă, a unor „conjugări compuse" sau „perifrastice" cu valoare obligativă, progresivă, durativă sau perfectivă — şi pentru care el propune denumirea de „diateze perifrastice" — rămîne Rodolfo Lenz, în lucrarea sa *La oración y sus partes* [5] (*Estudio de gramática general y castellana*).

Gramatici spaniole mai recente care consacră un spaţiu amplu „frazelor verbale" — cum preferă să denumească autorii lor construcţiile de care ne ocupăm — sînt *Manual de gramática española* de Rafael Seco [6] şi, îndeosebi, *Curso superior de sintaxis española* de Samuel Gili y Gaya [7]. Pot fi citate, de asemenea, *Gramática española y comentario de textos* de Manuel Criado de Val [8] şi *Introducción a la gramática* de José Roca Pons [9], în care apare folosit constant termenul de „perifraze verbale", încetăţenit de ultimul autor, José Roca Pons, prin lucrarea sa cu caracter monografic *Estudios sobre perífrasis verbales del español* [10], care reprezintă pînă la ora actuală cea mai vastă contribuţie de sinteză la tratarea problemei respective.

Oricum ar denumi-o însă, autorii [11] menţionaţi înţeleg în principiu prin perifrază verbală — ca şi Roca Pons — „la unión de un verbo auxiliar (más o menos auxiliar o gramaticalizado, según veremos) con una forma nominal de un verbo conceptual [12]".

Divergenţele de opinie se ivesc în momentul în care se trece la definirea celor doi constituenţi verbali enunţaţi. Astfel, în ceea ce priveşte verbul conceptual, el poate sta, după opinia majorităţii cercetătorilor, la oricare dintre formele nepersonale [13] din limba spaniolă, respectiv infinitiv, gerunziu sau participiu. Există însă autori ca Rafael Seco [14] (sau

[4] Ed. XII, Buenos Aires, 1955, p. 113—116 şi 120—123.

[5] Ed. II, Madrid, 1925, p. 383 şi urm.

[6] Ed. IX, Madrid, 1968, p. 171—175.

[7] Ed. IX, Barcelona, 1964, cap. VIII (p. 95—105).

[8] Ed. a 3-a, Madrid (f.d.), p. 137—143. Vezi şi *op. cit.*, cap. X.

[9] Barcelona, 1966, vol. II, p. 17—24.

[10] Revista de Filología Española, Anejo LXVII, Madrid, 1958. Partea a 2-a a lucrării, cea mai întinsă, este consacrată studiului perifrazelor verbale formate cu participiu şi cu verbe statice de tipul lui *estar*, *hallarse*.

[11] Personal, optăm pentru denumirea, mai puţin echivocă, de „perifrază verbală", aşa cum recomandă şi Iorgu Iordan şi Const. Duhăneanu în *Curs de gramatică a limbii spaniole*, Bucureşti, 1963, p. 155.

[12] I. Roca Pons, *Estudios...*, p. 10.

[13] În Gramatica Academiei spaniole, ca şi în lucrarea citată a lui Roca Pons, infinitivul, gerunziul şi participiul sînt numite „formas nominales del verbo". Lenz propune termenul de „verboides", Bello şi Cuervo, pe cel de „derivados verbales", iar Seco pe acela de „formas auxiliares del verbo". Cel mai potrivit ni se pare însă acela folosit de Gili y Gaya şi de Emilio Alarcos Llorach (în *Gramática estructural* (*según la Escuela de Copenhague y con especial atención a la lengua española*) Madrid, 1951) anume „formas no personales del verbo". Conf. şi rom. „moduri nepersonale".

[14] Vezi Rafel Seco, *op. cit.*, p. 175: „Las frases verbales con participios vienen a ser oraciones cualitativas..., meras variantes de las oraciones con *ser* y *estar*".

Eugenio Coseriu[15]), care contestă existenţa unor perifraze verbale cu participiul, susţinînd că în asemenea cazuri avem a face mai degrabă cu propoziţii nominale. În ce ne priveşte însă, credem că distincţia, deşi adesea anevoioasă, nu este totuşi imposibil de realizat[16] şi rămînem, în consecinţă, la opinia generală conform căreia toate cele trei forme verbale nepersonale din limba spaniolă pot intra în componenţa perifrazelor.

Cu privire la natura verbului aşa-zis auxiliar[17], controversele sînt reductibile în esenţă tot la două poziţii-limită şi anume :

a) aceea a lui Roca Pons, care socoteşte drept auxiliar, în sens larg, orice verb care „sirve esencialmente para expresar una modalidad determinada de un concepto verbal"[18]; şi

b) aceea a lui Gili y Gaya, care, aplicînd un criteriu restrictiv, socoteşte drept auxiliare numai acele verbe care, combinîndu-se cu formele nepersonale, se gramaticalizează, golindu-se, fie total, fie — măcar — parţial, de sensul lor lexical iniţial[19].

În consecinţă, după acest autor, verbele modale *poder*, *deber* etc. sau „aspectuale" ca *empezar*, *comenzar* etc. — care nu-şi pierd sensul lexical în combinaţie cu infinitivul (ci dimpotrivă, tocmai graţie acestui sens imprimă nuanţă modală sau aspectuală construcţiei verbale infinitivale în care intră) nu trebuie socotite auxiliare, ci verbe predicative care, pentru a forma un concept verbal complex, cer complinirea unui infinitiv

[15] Comentînd un articol al lui Amado Alonso, intitulat *Sobre métodos*: *construcciones con verbos de movimiento en español* (în *Estudios lingüísticos. Temas españoles*, ed. 3, Madrid, 1967, p. 190—236) Eugenio Coseriu arată (în *Sobre las llamadas construcciones con verbos de movimiento. Un problema hispánico*, Montevideo, 1960, 16 p.) că trebuie făcută distincţie între „a) las construcciones de estos verbos (en cuanto intransitivos) con adjetivos, sustantivos, *participios* / subl. n./ frases adjetivas y sustantivas (o también con adverbios y frases adverbiales) en las que los verbos mismos se presentan como „auxiliares" o „copulativos" (en el sentido de que forman predicaciones nominales)" şi „b) las construcciones de verbos de la misma serie (aunque no siempre los mismos) con gerundio o preposición e infinitivo, en las cuales esos verbos se presentan como „gramaticalizados", o sea como elementos de perífrasis verbales" (p. 3).

[16] Distincţia aceasta este pe larg explicată în Ricardo Navas Ruiz, *Ser y estar. Estudio sobre el sistema atributivo del espanol*, Salamanca, 1966, p. 25 şi urm., precum şi în J. Roca Pons, *Introducción*..., p. 23—24, unde se arată că „una verdadera perífrasis perfectiva la ofrecen dichos verbos (este vorba de intranzitivele *estar*, *hallarse* etc. /*n.n.*/) sólo cuando el resultato o estado que expresa el participia aparece en estrecha conexión con la acción o proceso que lo ha producido".

[17] În gramaticile spaniole nu se obişnuieşte să se facă o distincţie sistematică între verb „auxiliar" — care ajută la formarea timpurilor compuse sau a diatezei pasive — şi verb „semiauxiliar" — care redă nuanţe modale, aspectuale etc. ale acţiunii verbului principal. Această distincţie o fac explicit doar Iorgu Iordan şi Const. Duhăneanu (*op. cit.*, p. 73—74) care includ în prima categorie pe *haber* şi *ser*, iar în cea de a doua pe *estar*, *tener*, *ir*, *venir*, *andar*, *llevar*, *quedar*, *seguir*, *echar* etc. ca şi verbele modale cele mai importante. În ceea ce ne priveşte vom folosi termenul de „auxiliar" (în accepţia pe care o vom explica în continuare), fără a ne ocupa însă de *ser* şi *haber* atunci cînd formează pasivul şi, respectiv, formele compuse ale conjugării.

[18] Roca Pons, *Estudios*..., p. 12. Aceeaşi definiţie o dau şi Amado Alonso şi P. Henríquez Ureña: „Pueden ser considerados auxiliares todos los verbos que se combien con el infinitivo, con el participio o con el gerundio de otro, para expresar aspectos especiales de la significación del segundo" (*op. cit.*, p. 116).

[19] „Gramaticalizarea" este definită de Coseriu ca un proces în care verbele aşa-zise auxiliare „además de asumir los morfemas de persona, tiempo etc. funcionan ellos mismos como" „morfemas", es decir, como modificadores gramaticales de los verbos en gerundio o infinitivo con los que se hallan construídos".

cu rol de complement direct; ele nu pot forma, deci, decît perifraze lexicale [20].

Acest punct de vedere pare a fi adoptat tacit şi de Criado de Val, în gramatica sa, unde nu apar menţionate perifraze cu asemenea verbe, aşa cum nici la Lenz acestea nu figurează, fireşte, între „diatezele" propuse de autor.

În schimb, adepţii punctului de vedere expus de Roca Pons includ verbele modale sau aspectuale cele mai importante printre auxiliarele capabile să formeze perifraze verbale [21], tocmai pentru că nu condiţionează apariţia acestora de gramaticalizarea primului verb, ci socotesc, aşa cum scrie Ricardo Navas Ruiz că : „hay que destacar la función por encima de las engañosas apariencias de los significados" şi că, în consecinţă „una perífrasis surge cuando los dos componentes forman un todo funcional"[22].

Acelaşi punct de vedere este pregnant expus şi de Bernard Pottier în articolul său „Sobre el concepto de verbo auxiliar" în care arată că „auxiliar es todo verbo que es incidente de otro verbo en un mismo sintagma verbal"[23].

În ceea ce ne priveşte, vom adopta aceeaşi poziţie şi vom socoti perifrază verbală orice construcţie verbală binară în care primul constituent este, cum spune Pottier, un „*modificante*" cu „n variables (número finito)", iar cel de al doilea un „*modificado*" cu „x variables (número infinito)" [24].

De precizat, în legătură cu relaţia sintagmatică dintre cei doi componenţi, că incidenţa auxiliarului asupra verbului al doilea poate fi directă sau mediată (prin prepoziţiile *a*, *de*, *por*, *para*, *sin* sau prin pronumele *que*), în cazul în care acest al doilea verb se află la infinitiv [25] (cu gerunziul sau participiul, incidenţa e totdeauna directă), şi că existenţa perifrazei presu-

[20] "Las frases así logradas — arată Gili y Gaya, *op. cit.*, p. 100 — son como una suma en que los sumados están visibles por separado, y no un producto nuevo en que el primer verbo se ha vaciado de su significado total o parcialmente. No olvidemos que sólo con esta condición puede un verbo ser considerado auxiliar".

[21] Ele apar astfel în gramaticile citate ale lui Amado Alonso şi Henríquez Ureña, Iorgu Iordan şi Const. Duhăneanu, Bernard Pottier (*Grammaire de l'espagnol*, Paris, 1969) sau Rafael Seco. Acesta din urmă oferă şi o explicaţie concludentă a faptului : „los verbos *poder*, *querer*, *deber* y algunos otros conservan en las perífrasis su sentido propio ; pero como su empleo más característico es precisamente en tales frases, pueden ser considerados como verdaderos auxiliares" (p. 175).

[22] *Op. cit.*, p. 26. În ce priveşte golirea de sens a auxiliarului, Navas Ruiz precizează că pierderea completă a semnificaţiei originale (sau gramaticalizarea auxiliarului) apare în cazuri foarte rare, generală fiind numai modificarea sensului, într-atît încît să permită fuziunea. De altfel, Roca Pons în *Estudios*..., postulează explicit existenţa mai multor categorii de auxiliare „según el mayor o el menor grado de vaciedad significativa" oscilînd între gradul maxim de gramaticalizare (*haber* şi *ser* ca unelte gramaticale) şi gradul zero al gramaticalizării (auxiliarele de mod şi de aspect).

[23] În *Lingüística moderna y filología hispánica*, Madrid, 1969, p. 194—202.

[24] *Ibidem*, p. 195.

[25] Maria Papadopol, în *Expansiunea verbală prin infinitiv în limba spaniolă contemporană standard* (Analele Univ. Bucureşti — Limbi romanice, 1970, p. 88), stabileşte contextele în care un verb la un mod personal poate fi complinit de un al doilea la infinitiv, şi anume a) V + I; b) V + p + I; c) V + al + I; d) V + que + I; e) V + qué + I (unde V = verb la un mod personal, I = infinitiv, p = prepoziţie). Or, perifrazele verbale pot apărea numai în contextele a) (incidenţă directă) şi b), d) (incidenţă mediată).

pune întotdeauna identitatea subiectelor celor doi componenți verbali [26]. De asemenea, că gradul de fuziune dintre Vn și Vx este de așa natură încît să permită intercalarea anumitor determinări adverbiale între cei doi constituenți, fără ca acest lucru să antreneze pulverizarea perifrazei (*ha comenzado* **ya** *a llover*; *voy*, **a ratos perdidos**, *preparando un libro*; *iba* **anoche** *a acostarme cuando faltó la luz*) [27].

O dovadă a faptului că cele 2 verbe sînt simțite funcționînd ca un tot unitar o constituie posibilitatea de a plasa pronumele personale sau reflexive la orice capăt al lanțului Vn + Vx, fie că auxiliarul este „gramaticalizat (**te lo** *iba a decir*, **se** *está lavando* sau *está lavándo***se**, *iba a decír***telo**) fie că nu este (*no* **te** *quiero ver* sau *no quiero ver***te**) [28].

În română. Gramaticile românești nu conțin, ca cele spaniole, descrieri ale perifrazelor verbale din această limbă — termenul, de altfel, nici nu este încetățenit —, dar aceasta nu înseamnă că ele nu există. Ca dovadă, discuția care s-a purtat (și continuă să se poarte în momentul de față) în legătură cu semi-auxiliarele de mod și de aspect[29] în limba română și cu necesitatea de a recunoaște sau nu integrarea lor în așa-numitele predicate verbale compuse, care corespund, de fapt, după părerea noastră, perifrazelor verbale din spaniolă (sau din alte limbi romanice). Și în cazul de față părerile emise se pot grupa în două mari categorii: a) părerea Gramaticii Academici [30] care, fără a nega direct posibilitatea interpretării în unele situații ca predicate verbale compuse a verbelor de modalitate sau aspect, însoțite de conjunctiv, indicativ sau moduri nepersonale, recomandă totuși analiza sintactică independentă a fiecărui element component și b) poziția lingviștilor, destul de numeroși, care opinează că sintagmele de acest tip formează predicatul verbal în bloc [31].

[26] B. Pottier, care în *art. cit.* clasifică auxiliarele limbii spaniole în auxiliare de incidență directă și auxiliare de incidență indirectă, atrage atenția asupra faptului că, în cazul incidenței directe cu infinitivul, trebuie făcută distincția între auxiliare și verbele care pot fi urmate de infinitiv fără a-și pierde valoarea autonomă, prin aceea că auxiliarele determină *concordanța* subiectelor (*yo quiero hacer* (yo)) pe cînd neauxiliarele determină *discordanța* subiectelor: (*yo permito hacer* (él)), (p. 199)).

[27] Exemplele sînt luate din gramatica lui Seco, p. 175.

[28] Vezi Gramatica Academiei spaniole, p. 412 și Lenz, *op. cit.*, p. 383.

[29] De semiauxiliarele de mod și de aspect s-a ocupat în mod special Valeria Guțu Romalo, resp. în *Semiauxiliarele de mod* (*Studii de gramatică* I, 1956, p. 57—81) și în *Semiauxiliare de aspect*? (LR X, 1961, 1, p. 3—15). Cercetătoarea, plecînd de la premisa că „denumirea de auxiliar sau semiauxiliar de mod implică recunoașterea gramaticalizării procedeului și desprinderea acestor verbe din categoria mijloacelor lexicale de exprimare a modalității (*Studii*..., p. 58) ajunge la concluzia că în limba română există o serie de verbe care pot fi socotite semiauxiliare de mod, însă nu există verbe semiauxiliare de aspect (ci numai îmbinări lexicale libere cu această valoare). Această părere este reluată și în *Structura morfologică a limbii române contemporane* de Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo și Alex. Niculescu (1967, p. 185) cu singura deosebire că în această lucrare numărul semiauxiliarelor modale este redus de la 7, cîte erau în studiul Valeriei Guțu (*a putea, a trebui, a avea, a fi, a vrea, a veni, a părea*) la 4 (*a putea, a avea, a trebui, a fi*). Alți cercetători însă vorbesc și de existența unor semiauxiliare de aspect. Vezi de ex. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, LRC, ed. a II-a, București, 1956 (p. 409, nota 1) și, în general, adepții predicatului verbal compus, care vor fi enumerați mai jos.

[30] Vezi *Gramatica limbii române*, vol. II, ed. a 2-a, București, 1963, p. 98.

[31] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 563—564; V. Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs prac-*

În limba română, de altfel, situația se complică prin aceea că semiauxiliarul nu se combină, ca în spaniolă, doar cu o formă verbală nepersonală (în cazul de față infinitiv — *pot* **cînta**, supin — *am* **de citit** — și, mai rar, participiu — *trebuie* **văzut**, ci și cu conjunctivul (care substituie, cum se știe, foarte adesea infinitivul [32]) (*pot* **să cînt**), sau, mult mai rar, cu prezumtivul (*trebuie* **să fi știind** *asta de mult*) ori cu indicativul (*se preface că nu* **știe** *nimic*), iar în cazul semiauxiliarelor așa-zise de aspect, și cu un al doilea verb care repetă aidoma timpul și modul auxiliarului [33] (**s-a apucat** *și* **a strîns** *masa*).

În ceea ce ne privește, vom socoti, pentru unitatea terminologică și metodologică a lucrării, că și în limba română avem a face cu perifraze verbale [34] în cazul construcțiilor binare în care primul verb joacă rolul unui modificant cu n variabile — număr finit — iar cel de al doilea este un modificat cu x variabile — număr infinit.

În ce privește relația sintagmatică dintre cele două verbe, și în română, ca și în spaniolă, incidența auxiliarului asupra verbului al doilea poate fi directă (*poate veni*, *stă să cadă*, *trebuie văzut*) sau mediată (prin prepozițiile *a*, *de*, *din*, *pe* sau conjuncțiile coordonatoare *și*, *de*, ori subordonatoare *că* — pe *să*, însă, îl socotim numai marcă a conjunctivului, inclusă, deci, în forma verbală), decisivă rămînînd și în cazul de față — mai cu seamă la perifrazele cu conjunctivul — identitatea subiectelor. În sfîrșit, și în

tic, ed. a 2-a, București, 1970, p. 95—96, 403—405; A. I. Ciobanu (URSS), *În jurul problemei semiauxiliarelor*, comunicare la al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică (rezumatul la p. 48 a volumului de rezumate). De asemenea, Finuța Asan și Laura Vasiliu, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română*, în „Studii de gramatică" I, p. 99, și V. Guțu-Romalo, *art. cit.* din același volum, p. 81. Recent, D. Irimia într-o comunicare la SRLR, a propus introducerea denumirilor de *predicat verbal* pentru unitățile sintactice compuse din semiauxiliar de aspect sau de mod + verb la conjunctiv și la infinitiv, și de *predicat verbal complex* pentru aceleași verbe (fără funcție de semiauxiliare însă) combinate cu participiul sau supinul (vezi rezumatul cumunicării în „Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane", vol. VI, Bucarest, 1969, p. 134—135).

[32] Pentru înlocuirea infinitivului prin conjunctiv în asemenea situații, vezi Magdalena Vulpe, *Repartiția geografică a construcțiilor cu infinitivul și conjunctivul în limba română*, în „Fonetică și dialectologie", vol. V (1963), p. 123—141 și D. Copceag, *Despre înlocuirea infinitivului prin forme personale în graiurile românești și sud-italiene*, în SCL XII, 1961, 3, p. 361—374.

[33] Vezi Valeria Guțu Romalo, *Semiauxiliare de aspect?*... Și limba spaniolă cunoaște o construcție formată din verbul *ir* + conjuncția coordonatoare *y* („și") urmată de un al doilea verb la același mod și timp cu *ir* (*va y se enfada, tú vas y hablas*) (foarte uzuală în limba colocvială atît din Spania cît și din America); dar în cazul de față nu avem a face cu o „perifrază" în accepția pe care am dat-o termenului în lucrarea de față (întrucît aici verbul *ir*, fiind lipsit atît de sens lexical cît și de sens gramatical, nu modifică în nici un fel verbul următor, cel mult îl subliniază: *va y se enfada* = *se enfada*; *tú vas y hablas* = *tú hablas*. (Cf. rom. *se duce și se supără, te duci și îi spui*.) Numai în Columbia și America Centrală construcția aceasta la indicativ prezent are valoare de perifrază de viitor echivalînd cu *ir a* + I: *va y se cae* = *va a caerse*. Cf. Manuel Seco, *Diccionario de dudas y dificultades de la lengua española*, ed. a 4-a, Madrid, 1966, p. 203 și p. 341. Vezi și articolul: *Paralele româno-spaniole în sintaxa verbului* de Florența Sădeanu, în SCL XVIII, 1967,2, p.204, unde sînt semnalate unele construcții spaniole de preferință vechi sau americane, în care semiauxiliarele *coger*, *tomar* (sau eventual *agarrar*) sînt urmate de *y* și de un al doilea verb la același timp și mod. Aceste construcții nu aparțin însă aspectului „standard" al limbii, astfel că în lucrarea noastră nu au fost luate în considerație.

[34] D. Irimia, în comunicarea citată, propune denumirea de „perifrază verbală" doar pentru unitatea sintactică formată de semiauxiliar cu verb la subjonctiv sau infinitiv, deci o accepție mai restrînsă (gen Coseriu) decît aceea pe care i-o dăm noi termenului în lucrarea de față (gen Pottier).

română, cei doi constituenţi permit intercalarea determinărilor adverbiale [35] (*ştie* **deja** *să cînte*, *trebuia* **de ieri** *să vină*, *poate* **iar** *să vorbească* etc.).

★

Încercînd să sintetizăm într-o formulă generativă [36] definiţia perifrazei verbale (GV) atît în spaniolă cît şi în română, vom obţine :

$$GV \rightarrow Vn^\frown(Rel)^\frown Vx$$

în care

$$Rel \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} (sp) \left\{ \begin{array}{l} prep. \\ pron. \end{array} \right\} \\ \\ (rom.) \left\{ \begin{array}{l} prep. \\ conj. \end{array} \right\} \end{array} \right\}$$

iar

$$Vx \rightarrow \left(\begin{array}{l} (sp.) \left\{ \begin{array}{l} I \\ G \\ P \end{array} \right\} \\ (rom.) \left(\begin{array}{l} I \\ Ind \\ S \\ P \\ C \\ Prez \\ Vn' \end{array} \right) \end{array} \right)$$

Aşadar, formula completă va fi, pentru fiecare limbă, următoarea :

$$GV\ sp \rightarrow Vn^\frown \left\{ \begin{array}{l} \left\{ \begin{array}{l} prep \\ pron \end{array} \right\}^\frown I \\ G \\ P \end{array} \right\} \qquad GV\ rom. \rightarrow Vn^\frown \left(\begin{array}{l} (prep)^\frown I \\ prep\ ^\frown S \\ P \\ C \\ Prez \\ Conj^\frown \left\{ \begin{array}{l} Vn' \\ Ind \end{array} \right\} \end{array} \right)$$

II. Clasificarea perifrazelor verbale

În spaniolă. Clasificarea perifrazelor verbale din limba spaniolă se poate face după criteriul structurii formale sau după cel al valorii semantice. Conform primului criteriu, clasificarea se poate face în funcţie de verbul

[35] În română se poate intercala şi pronumele personal sau reflexiv : *vreau să* **mă** *spăl*, *nu pot să* **te** *sufăr*. În cazul verbului *a putea* + infinitiv, el devine proclitic, exact ca în spaniolă : *nu* **te** *pot suferi* (cf. *no* **te** *puedo aguantar*).

[36] Folosim următoarele simboluri : Vn = verb modificant (cu n variante) sau „verb auxiliar" ; Vx = verb modificat (cu x variante) sau „verb conceptual" ; Rel = element de relaţie ; Ind = indicativ ; I = infinitiv ; G = gerunziu ; P = participiu ; S = supin ; C = conjunctiv ; Prez. = prezumtiv ; Vn' = verb la acelaşi mod şi timp (şi persoană) cu Vn ; → = se rescrie ca ; { } = elemente la alegere ; ⁀ = simbolul concatenării. Mulţumim colegei Anca Giurescu pentru sugestiile d-sale la scrierea acestor formule.

auxiliar folosit [37] (perifraze cu *ser*, *estar*, *tener*, *haber* [38], cu verbe de mişcare — *ir*, *venir*, *llegar* etc.), dar mult mai frecvent se porneşte de la elementul al doilea, adică de la forma nepersonală a verbului conceptual, care imprimă în fiecare caz o anumită semnificaţie generală perifrazelor formate cu ajutorul ei. Astfel, după cum arată Emilio Alarcos Llorach, pornind de la teoria lui Guillaume despre timpul „in posse" conţinut în aceste trei forme, „el infinitivo, con su tensión intacta, ofrece una perspectiva de realización, un valor *progresivo*; en consecuencia, las perífrases con infinitivo tienen, en general, valor progresivo dirigido hacia el futuro: *voy a saltar*; por eso, el Infinitivo se ha escogido como „forma auxiliada" en la reconstrucción de los futuros gramaticales (*cantare habeo*). El gerundio, con su equilibrio entre tensión y distensión, entre potencialidad realizable y realizada, ofrece la doble perspectiva de una parte del proceso cumplida y otra por cumplir, un valor *durativo* en que se reúnen elementos reales y elementos virtuales; por ello, las perífrasis con gerundio presentan, en general, un valor continuativo : *estoy escribiendo*.

El participio, con su tensión cero y su máximo de distensión, ofrece una perspectiva retrospectiva de virtualidad ya realizada, un valor *perfectivo*; así, las perífrasis con participio tienen, en general, un valor perfectivo : *está construido*"[39].

Clasificarea în funcţie de criteriul semantic se poate face, aşa cum procedează Roca Pons în monografia sa, în interiorul fiecărui grup de perifraze amintit mai sus (cu infinitivul, cu gerunziul, cu participiul) sau, pentru evitarea anumitor repetiţii, independent — aşa cum procedează, de pildă, Lenz [40] atunci cînd stabileşte, în funcţia doar de semnificaţia lor (nu şi de structură) patru diateze perifrastice principale, şi anume: „1) voz obligativa", „2) voz progresiva", „3) voz durativa" (cu subspecia progresivă) şi „4) voz perfective activa" (cu o variantă pasivă).

Tot criteriul semantic prezidează şi la clasificările lui Gili y Gaya [41] (perifraze de semnificaţie progresivă, durativă şi perfectivă) sau Rafael Seco [42] (perifraze care redau determinări temporale şi perifraze care redau modalităţi subiective — cu subdiviziunile de rigoare).

În română. Pentru limba română nu există deocamdată o clasificare unitară a perifrazelor verbale. În lucrările citate ale Valeriei Guţu Romalo, clasificarea construcţiilor cu valoare modală este făcută în funcţie de semiauxiliar (valorile semantice fiind enumerate pentru fiecare dintre construcţiile în care intră acesta, în speţă *a putea*, *a fi*, *a veni* etc.), pe cînd clasificarea celor cu nuanţă aspectuală este realizată după criterii semantice (construcţii care arată începutul, continuarea sau încheierea acţiunii).

O încercare de clasificare în funcţie de forma verbului modificat (Vx) — adaptată însă la realitatea lingvistică românească, în cazul de

[37] Aşa procedează, de pildă, Criado de Val, în gramatica citată (138—139), sau, într-un fel, Amado Alonso şi Henríquez Ureña. Clasificările de acest gen sînt însă dintre cele mai precare sub raportul sistematizării, reducîndu-se de fapt la simple inventare de construcţii.

[38] Perifrazele cu aceste verbe sînt pe larg studiate în gramaticile româneşti ale limbii spaniole, de Iorgu Iordan şi Const. Duhăneanu sau Gregorio Escudero şi Dumitru Copceag, *Gramatica limbii spaniole cu exerciţii*, Bucureşti, 1965, p. 239—249.

[39] *Op. cit.*, p. 105.

[40] *Op. cit.*, p. 424.

[41] *Op. cit.*, p. 100.

[42] *Op. cit.*, p. 174.

faţă cu totul altfel organizată decît cea spaniolă şi mai eterogenă — întîlnim în studiul aceleiaşi autoare, din „Limba Română", unde, la concluzii, se afirmă că sub raportul structurii construcţiei (este vorba, în speţă, de cele aspectuale), se disting două tipuri : cel *subordonator* (verb plus infinitiv, conjunctiv sau supin) şi cel *coordonator* (în care relaţia dintre cele două verbe componente se stabileşte prin conjuncţiile *şi* sau *de*) [43].

În eventualitatea unei clasificări globale a perifrazelor verbale româneşti după acest criteriu, la tipul subordonator ar trebui adăugate, credem, variantele *verb + participiu*, *verb + indicativ* şi *verb + prezumtiv* şi specificat că limba „literară", limba standard, nu cunoaşte nici un fel de perifraze construite, ca atîtea altele din spaniolă, cu gerunziul [44].

Oferim în continuare o variantă proprie [45] de clasificare semantică a perifrazelor verbale spaniole, care ne va sluji totodată ca inventar al construcţiilor cărora ne vom strădui după aceea să le găsim echivalentul românesc :

A. *Perifraze aspectual-temporale.*

1. Perifraze progresive

a. viitorul (apropiat)	ir a + I
sau „posterioritatea imediată"	haber de + I
b. iminenţa acţiunii	estar para + I
(perifraze „pre-incoative")	estar por + I
	ir a + I
c. valoarea incoativă	comenzar (empezar, principiar) a + I
	echar(se) a + I
	ponerse a + I
	romper a + I
	pasar a + I
	dar(se) + I
	dar en + I

[43] Valeria Guţu Romalo, *Semiauxiliare de aspect?...*, p. 12.

[44] Regional însă (şi arhaic) există o întreagă conjugare perifrastică formată din *a fi* + gerunziu, cu nuanţe foarte apropiate de acelea ale lui *estar* + *gerunziu* din limba spaniolă, de ex. *era cîntînd=estaba cantando*; cf. Iorgu Iordan, LRC, p. 432 şi Maria Manoliu-Manea, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, Bucureşti, 1971, p. 174.

[45] Modelul nostru porneşte de la o combinaţie a schemelor propuse de Gili y Gaya şi Rafael Seco, dar cu numeroase adăugiri şi modificări interne, realizate pe baza materialului informativ oferit de celelalte lucrări de lingvistică citate (îndeosebi, Roca Pons, dar şi Pottier, Amado Alonso, Emilio Lorenzo ; (vezi mai jos). Clasificarea noastră este, de altfel, „deschisă", în sensul că mai poate fi completată (mai cu seamă la capitolul „modalităţii") cu o serie de diferite alte construcţii precum *limitarse a + I* (*se limitó a suspirar*), *contentarse con + I* (*se contentó con saberlo*), *renunciar a + I* (*renunció a salir*), *olvidar + I* (*olvidaba decirte*) ş.a., a căror prezenţă posibilă ne-a fost sugerată de Dumitru Copceag, care a avut amabilitatea să ne citească manuscrisul şi să ne facă o serie de observaţii preţioase. Am preferat totuşi, din motive de economie a lucrării, să ne limităm în general la perifrazele spaniole consemnate în majoritatea lucrărilor de specialitate pe care le-am putut consulta. (Echivalentele româneşti ale construcţiilor mai sus citate sînt : *s-a limitat să ofteze, s-a mulţumit să ştie, a renunţat să iasă, uitam să-ţi spun.*)

2. Perifraze durative

a. durată statică	estar + G
	hallarse (encontrarse) + G
b. continuarea (sau persistenţa) acţiunii)	seguir + G (seguir sin + I)
	continuar + G
	quedar (permanecer) + G
c. durata „dinamică" (viziune progresivă)	ir + G
	venir + G
	andar + G
	llevar + G
	salir + G
d. valoare reiterativă	volver (tornar) a + I
	estar (ir, andar ...) + G
e. frecventativul	soler (acostumbrar) + I

3. Perifraze perfective

a. valoare terminativă (viziune progresivă)	acabar (terminar, concluir) + G
	acabar por + I
	llegar a + I
	venir a + I
	pasar a + I
b. încetarea acţiunii	dejar de + I
	cesar de + I
c. anterioritatea imediată	acabar de + I
d. rezultatul acţiunii (verbe tranzitive)	tener + P
	llevar + P
	traer + P
	dejar + P
e. pasivul rezultativ (verbe intranzitive)	estar + P (estar sin + I)
	ir + P
	venir + P
	salir + P
	andar + P
	resultar + P
	haber (imp.) + P

B. *Perifraze care pot exprima modalitatea propriu-zisă* :

1. posibilitatea	poder + I
	saber + I
	ir a + I
2. voinţa	querer + I
	desear + I etc.

3. intenţia sau decizia	penser + I
	haber de + I
	ir a + I
	andar a + I
	estar por + I
	tener de + I
	venir en + I
	decidirse a + I
	negarse a + I
4. încercarea	esforzarse por + I
	intentar (procurar) + I
	tratar de + I
5. aparenţa	parecer + I
	fingir + I
6. ipoteza	deber de + I
7. obligativitatea sau necesitatea	haber de + I
	deber + I
	tener que + I
	haber que + I (impers.)
	estar por + I
	ser de + I
8. porunca sau îndemnul	ir a + G
	ir + G
	no dejar de + I
	acabar de + I

III. Echivalente româneşti ale perifrazelor din limba spaniolă

Exemple[46]:

A 1 a *el tren* **va a llegar**[47] *dentro de media hora = trenul* **are să sosească (va sosi)** *peste o jumătate de oră*
la ceremonia **ha de celebrarse**[48] *la próxima semana = ceremonia* **urmează să aibă loc** *săptămîna viitoare*

A 1 b *el tren* **está para salir** = *trenul* **stă** (*gata*) **să plece**
está para llover dă să plouă

[46] Exemplele sînt luate, în marea lor majoritate, din lucrările de specialitate citate anterior sau din dicţionare. Numerotaţia se referă la clasificarea făcută în paragr. anterior.

[47] Cf. francezul *il va arriver*. Construcţia are valoare şi de ,,viitor în trecut'', tot ca în franceză. (cf. *allait* + infinit.): *aquello* **iba a traer** *su desdicha = asta* **avea să-i aducă** *nenorocirea*.

[48] După cum se ştie, perifraza infinitivală cu *haber* stă la baza formei de viitor simplu (şi de condiţional prezent) în spaniola modernă (unde *cantaré* / *cantar he*; *cantaría* / *cantar (hab)ía* (cf. Ramón Menendez Pidal, *Manual de gramática histórica española*, ed. a 10-a, Madrid, 1958, p. 322—324). Şi în româneşte, viitorul şi condiţionalul, care (spre deosebire de situaţia din spaniola modernă) sînt şi astăzi ,,forme compuse, cu auxiliarul neaglutinat, sînt de fapt nişte perifraze infinitivale (diferă însă auxiliarul, care în paradigma românească este *a voi*). Pentru formaţiile cu *a avea* (*am să plec* sau *am a pleca*) vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 155 şi urm. Valeria Guţu Romalo, *Forme verbale compuse*, în SCL XIII, 1962, 1, p. 197 şi Elena Berea, *Perifraze verbale cu valoare de viitor în română*, comunicare la SLRL (rezumatul francez al comunicării în ,,Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane'', p. 124—125).

estuve por mandarle *diez veces al diablo* **= am fost cît pe ce să-l dau** *dracului*

iba a caerme = era să cad

A 1 c **comenzó a leer** *en voz alta* **= începu să citească (a citi)** *cu voce tare*

empezó a contar = prinse să povestească (a povesti)

se echó [49] **a reir = se porni pe rîs (să rîdă)**

echó a correr = o rupse la fugă

rompió a llorar = izbucni în plîns

se puso a comer = s-a pus să mănînce

paso a contestar *su carta del* ... **= vă răspund** *la scrisoarea dv. din* ...

dió en coleccionar *sellos* **= s-a apucat să colecţioneze (de colecţionat)** *timbre*

se dió a estudiar [50] **= s-a apucat de învăţat** [51]

A 2 a *todo el día* **estoy leyendo** [52] **=** *toată ziua* **(stau şi) citesc** [53]

se halla durmiendo = (stă şi) doarme

se encuentra bailando *sola* **= (stă şi) dansează** *de una singură*

A 2 b **sigue (continúa) viviendo** *en la misma casa* **= continuă să locuiască** *în aceeaşi casă*

sigue sin comer [54] *nada* **= continuă să nu mănînce** *nimic*

se quedó escribiendo *la carta* **= a continuat să scrie** *scrisoarea*

permaneció mirándome *inmóvil* **= a continuat să mă privească** *nemişcat*

A 2 c *el sol* **se va poniendo** [55] **=** *soarele* **apune (treptat)**

la epidemia **viene desarrolándose =** *epidemia* **se dezvoltă (neîncetat)**

anda buscándome *por todas partes* **= mă caută** *peste tot* (*într-una*)

[49] Perifrazele formate cu *echar (se)*, *romper*, *dar en* (şi altele mai puţin generale, menţionate de Roca Pons în *Estudios*..., p. 68) indică un început brusc şi neaşteptat al acţiunii.

[50] Manuel Seco, *dicţionarul citat*, p. 112 menţionează că perifraza incoativă *dar a* + I, echivalentă cu *empezar a* + I este un americanism.

[51] Gili y Gaya menţionează şi tipul *ir a* + I (la perfectul simplu) cu valoare incoativă : *cuando* **fui a hablar**, *me interrumpieron* = *cînd* **a fost (să încep) să vorbesc**, *m-au întrerupt*.

[52] Cf. engl. *I am reading*. Pentru distincţia între forma simplă şi forma perifrastică cu *estar*, vezi Emilio Lorenzo, *El español de hoy, lengua en ebullición*, Madrid, 1966, p. 108 : „La forma tradicional del presente (*come*) es sumamente movediza, con orientación decidida hacia el futuro y cierto retroceso hacia el pretérito... ; en cambio la perífrasis *está comiendo* es relativamente más puntual".

[53] Cf. Maria Manoliu-Manea, *op. cit.*, p. 174. În general, pentru echivalenţele dintre *estar* şi *a sta*, vezi Dumitru Copceag şi Gregorio Escudero, *„Ser" y „Estar" en español y en rumano*, RRL XI, 1966, 4, p. 339—349, şi gramatica citată a aceloraşi autori.

[54] Perifraza *seguir sin* + *I* este echivalentul lui *seguir* + *G* în cazul cînd verbul de bază este la negativ (avem deci a face cu un fel de perifrază continuativă a „non-acţiunii"), care însă în româneşte are aceeaşi structură ca cea pozitivă, adăugînd doar adverbul de negaţie : *continuă să respire* / *continuă să nu respire* (faţă de sp. *sigue respirando* / *sigue sin respirar*).

[55] Pentru semnificaţiile perifrazei *ir* + *G*, vezi tot Emilio Lorenzo, *op. cit.*, p. 110—113. În gramatica lui Seco, această perifrază e corelată cu anterioara *seguir* + *G* şi următoarea *venir* + *gerunziu*, arătîndu-se că „*ir* señala la progresión desde el presente ; *seguir*, en el presente y *venir*, hasta el presente" (p. 172).

ahora **sale diciendo**[56] *que no quiere* = *acuma* **(vine şi) spune** *că nu vrea*

A 2 d **volvió a decir** *su nombre* = *îşi* **spuse din nou** *numele*
han vuelto a notarse *movimientos sísmicos* = **iar s-au observat** *mişcări seismice*
tornó a correr = reîncepu să fugă
estuvo disparando[57] *cinco horas seguidas* = **a tras cu puşca cinci ore în şir**
anduvo cantando *por varios teatros* = **a cîntat** *prin diverse teatre*

A 2 c **suele madrugar = obişnuieşte să se scoale cu noaptea în cap**
acostumbra (a) tomar *cafe* = **obişnuieşte să bea** *cafea*

A 3 d **acabó (terminó) por creerme (creyéndome) = a sfîrşit prin a mă crede**
llegué a creer *que no había peligro alguno* = **am ajuns să cred** *că nu e nici un pericol*
nunca **veníamos a ponernos**[58] **de acuerdo** = *niciodată* **nu izbuteam (nu ajungeam) să ne punem de acord**
los moros **pasaron a dominar** *la ciudad* = *maurii* **au sfîrşit prin a stăpîni** *oraşul*

A 3 b *nu puedo* **dejar de fumar** = *nu pot* **să mă las de fumat (să nu mai fumez)**
cesó de reir *bruscamente* = **a încetat** *brusc* **să rîdă (s-a oprit din rîs)**

A 3 c **acabo de llegar**[59] *de la estación* = **abia am sosit** *de la gară*

A 3 d **tengo** *ya* **escrita** *la carta*[60] = *scrisoarea o* **am** *(deja)* **scrisă**[61]
tengo pensada *otra solución* = **m-am gîndit** *la altă soluţie*
cuando se interrumpió el partido, los brasileños **llevaban marcados**[62] *tres tantos* = *cînd s-a întrerupt meciul, brazilenii*

[56] E. Coseriu, *op. cit.*, p. 8 arată că ,,es cierto que una expresión como *salir diciendo* puede ser perífrasis o no serlo; pero lo es en construcción inmediata (ej. *siempre estuviste de acuerdo conmigo y ahora te sientas a la mesa y sales diciendo que no sabías nada del asunto*) y no lo es en construcción mediata (*salió de la casa diciendo que volvería a las tres*). En otros términos, para que los verbos mencionados formen perífrasis, ellos no deben tener complemento propio ni expreso, ni contextual''. Lucrul acesta iese în evidenţă şi la căutarea echivalenţelor: în primul caz, perifraza s-ar putea traduce prin *vii şi îmi spui*, în al doilea este posibilă traducerea ,,ad-litteram'' *a ieşit spunînd.*

[57] *Estar, ir, andar* etc. + G unor verbe perfective capătă forţamente valoare reiterativă şi nu durativă ca în cazul verbelor imperfective.

[58] Perifraza *venir a* + I poate avea şi o valoare ,,aproximativă'' în contexte ca *este traje* **viene a costar** *mil pesetas* = *costumul acesta* **costă în jur de** *o mie de pesete, el orador* **vino a** *decir lo siguiente* = *vorbitorul* **a spus mai mult sau mai puţin** *următoarele.*

[59] Cf. franc. *je viens d'arriver. Venir de* + I este în spaniolă un galicism uzitat, mai ales în America, dar nerecomandabil. Vezi Manuel Seco, *dicţionarul citat*, p. 342. Perifraza castiliană are însă şi un alt sens, de posibilitate, mai ales la forma negativă: **no acabo de comprender** *lo que quieres de mí* = **nu reuşesc să pricep** *ce vrei de la mine.*

[60] După cum arată M. Manoliu-Manea, *op. cit.*, p. 172 ,,o dată cu degradarea valorii aspectuale a seriei temporale analitice, apar creaţii paralele pentru redarea intensivă a valorii de perfect... În limbile ibero-romanice, se foloseşte în acelaşi scop, auxiliarul *tenere*'' În spaniola literară, construcţia aceasta se foloseşte doar cu verbe tranzitive folosite ca atar. şi cu participiul acordat. Folosirea cu verbe intranzitive sau tranzitive uzate intranzitiv este regională, nerecomandabilă (**tengo comido** *con apetito* = **am mîncat** *cu poftă*).

[61] Cf. traducerea dată de D. Copceag şi G. Escudero în *Gramatica...*, p. 249.

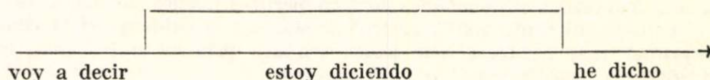
[62] Pentru valorile perifrazei *llevar* + P, ca şi pentru *llevar* + G, vezi Emilio Lorenzo, *op. cit.*, p. 100—104. De asemenea, pentru diferenţele stilistice dintre construcţiile participiale cu *tener, llevar, traer* etc. vezi Amado Alonso şi Henríquez Ureña şi José Roca Pons, *Estudios...*, p. 93—94 (cap. *Correlaciones entre los auxiliares*).

marcaseră (aveau marcate) 3 *puncte*
me **trae enloquecido** *con su conducta inestabile* = **m-a înnebunit** *cu purtarea lui instabilă*
estas explicaciones **dejan aclarada** *la cuestión* = *aceste explicații* **lămuresc pe deplin (lasă lămurită)** *chestiunea*

A 3 e *la cas* **está edificada** [63] *con cuidado* = *casa* **este (= a fost)** *construită cu grijă*
el cuarto **está sin arreglar** = *camera* **este (stă) nearanjată** [64]
está escrito *en la pared* = **stă scris** *pe perete*
este vestido **viene bordado** [65] *con hilo* = *rochia asta* **vine brodată** *cu fir*
la foto **va puesta** *sobre el piano* = *fotografia* **este (vine) pusă** *pe pian*
salió herido [66] *en la batalla* = **a fost rănit** *în luptă*
anda enamorado [67], **anda preocupado** = **este îndrăgostit, este preocupat**
corre impreso = **este tipărit**
en aquel paño **había pintada** *inmensa muchedumbre de figuras de árabes* [68] = *pe pînza aceea* **era pictată** *o mare mulțime de chipuri de arabi*

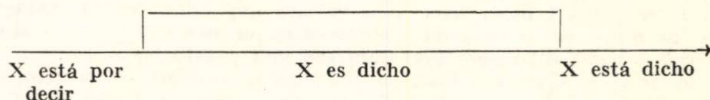
B 1 **no puedo andar** *mucho a pie* = **nu pot (merge) să merg** *mult pe jos*
no sé tocar *el piano* = **nu știu să cînt** *la pian*
! quien se lo **iba a creer!** = *cine* **ar fi crezut (putut crede)** *una ca asta!*
! qué le **vamos a hacer!** = *ce* **putem face!**, *ce* **să facem!**

[63] Diateza pasivă, în spaniolă ca și în română, se formează cu verbul *ser* — *a fi* + participiu. *Estar* + P, cum arată Gili y Gaya, exprimă rezultatul unei acțiuni încheiate, timpurile imperfective ale lui *estar* corespunzînd celor perfective ale lui *ser*: *la casa* **está (estaba** etc.) **edificada** = *la casa* **ha sido (había sido** etc.) **edificada.** B. Pottier, în *Grammaire...*, p. 46 stabilește următoarele corespondențe sistematice între viziunea activă:

voy a decir estoy diciendo he dicho

și cea „atributivă" (sau pasivă)

X está por decir X es dicho X está dicho

care explică foarte limpede acest „decalaj" temporal între *ser* + P și *estar* + P.

[64] Construcția *estar sin* + I (ca și *seguir sin* + I — vezi mai sus nota 54) corespunde perifrazei *estar* + P la formă negativă: *estar abierto* / *estar sin abrir* = *a fi deschis* / *a fi nedeschis*. D. Copceag și G. Escudero, în *art. cit.*, p. 347—348 semnalează posibilitatea folosirii în asemenea contexte a rom. *a sta* echivalent cu *estar*: *a sta nedeschis* (*a sta deschis*).

[65] Perifraza *venir* + P este socotită de Manuel Seco (*dicționarul citat*, p. 342) un italienism nerecomandabil. Celelalte lucrări o menționează însă fără nici un fel de discriminare, alături de *estar*, *ir* etc.

[66] Pentru valorile lui *salir* + P, vezi art. lui Amado Alonso, *Sobre métodos...*, p. 208—210.

[67] *Idem* (p. 214 și urm.) pentru sensurile lui *andar* + P (și diferența stilistică față de *vivir* + P, în speță *andar enamorado* / *vivir enamorado*).

[68] Exemplu menționat de Roca Pons, unde *haber* are valoare impersonală, indicînd existența. Cf. fr. *il y avait*.

B 2 **i no quiero oir** *nada más!* **= nu** *mai* **vreau să aud** *nimic!*
? *qué* **deseas preguntarme? =** *ce* **dorești să mă întrebi?**

B 3 **pienso decír***selo mañana mismo* **= am de gînd să** *i-o* **spun** *chiar mîine*
no **he de deciros** *más que la pura verdad* **= n-am (de gînd) să vă spun** *decît purul adevăr*
el año que viene **voy a comprar** *esos terrenos* **=** *la anul* **am de gînd să cumpăr** *terenurile astea*
tengo de decirle [69] *lo que pienso* **= sînt hotărît (am intenția fermă) să-i spun** *ceea ce gîndesc*
estoy por acercarme *por allí* **= am intenția (am de gînd) să mă duc** *pe acolo*
anda a venderlo = umblă să-*l* **vîndă**
vengo en decretar *una amnistia* **= am de gînd să decretez** *o amnistie*
no se decide a comprar = nu se hotărăște să cumpere
se niega a confesar *la verdad* **= refuză să mărturisească** *adevărul*

B 4 **se esfuerza por convencerme = încearcă să mă convingă**
intenta (procura) serenarte = încearcă să te liniștești
trata de conseguir *un puesto* **= încearcă să obțină** *un post*

B 5 **parece haber olvidado** *su promisión* **= pare să-***și* **fi uitat (că și-a uitat)** *făgăduiala*
finge no saber *nada* **= se (pre)face că nu știe** *nimic*

B 6 **debe (de) ser** *muy tarde* **= trebuie să fie** *foarte tîrziu*

B 7 *ya* **debía** [70] *Juan* **estar** *aquí* **=** *Juan* **ar fi trebuit să fie** *deja aici*
el buen ciudadano **ha de obedecer** *a la ley* **=** *bunul cetățean* **trebuie (are datoria) să asculte** *de lege*
he de escribir *una carta* **= am de scris** [71] *o scrisoare*
tengo que ir*me* **= trebuie (sînt obligat) să plec**
hay que saber *la verdad* **= trebuie aflat** *adevărul*
es de suponer = este de presupus
el cuarto **está por barrer =** *camera* **trebuie măturată**
el trabajo **está** *todavía* **por hacer =** *lucrarea* **urmează să fie făcută (este de făcut)**

B 8 **id comiendo** [72] *no me esperéis* **= începeți (și) să mîncați,** *nu mă așteptați*
vas a salir *ahora mismo* **= ai să pleci** [73] *chiar acum*
no dejes de pasar *unos días con nosotros* **= stai neapărat** *cîteva zile cu noi*
! acaba de levantarte [74] *de una vez!* **= scoală-te odată!**

Observații

Din analiza exemplelor de mai sus, se deduc două mari posibilități de echivalare a perifrazelor verbale din limba spaniolă în limba română, și anume:

[69] *Tener de* + I nu se folosește în limba actuală decît la pers. 1 sing.

[70] Pentru diferențele stilistice între *deber* + I, *tener que* + I și *haber de* + I, vezi în special Amado Alonso și Henríquez Ureña.

[71] Pentru nuanțele modale ale perifrazelor românești cu *a avea* (*am a citi* = *am de citit*) vezi Iorgu Iordan, *Stilistica*..., și celelalte lucrări citate în nota 48; de asemenea V. Guțu Romalo, *Semiauxiliarele de mod*...

[72] Valoare semnalată de Emilio Lorenzo, *op. cit.*, p. 89.

[73] Pentru nuanța de imperativ a viitorului, vezi Iorgu Iordan, LRC, p. 430.

[74] Tot Emilio Lorenzo semnalează și această valoare (p. 107).

1. Situația în care *sp.* $Vn^\frown(Rel)^\frown Vx \rightarrow$ *rom.* $Vn^\frown(Rel)^\frown Vx$ adică perifrazei verbale spaniole îi corespunde în română tot o perifrază verbală (mai mult sau mai puțin echivalentă).

2. Situația în care *sp.* $Vn^\frown(Rel)^\frown Vx =$ *rom.* $\left\{\begin{matrix} V \\ Loc\ V \end{matrix}\right\}^\frown(Circ)$ adică perifraza verbală spaniolă nu are un echivalent românesc de acelaş tip (tot perifrastic), ci trebuie transformată (la nivel lexical) într-un verb simplu (V) sau o locuțiune verbală (Loc V) — semantic echivalente cu Vx — care pot primi eventuale compliniri circumstanțiale (Circ), care să suplinească (tot în plan lexical) dispariția determinării prin Vn.

În prima situație, trebuie făcută, credem, distincția între a) existența unor perifraze româneşti *perfect echivalente semantic* cu cele spaniole şi b) existența unor perifraze româneşti *echivalente semantic doar în linii generale* cu cele spaniole.

Cînd spunem perifraze româneşti perfect echivalente semantic cu cele spaniole, ne gîndim, de pildă, la perifrazele formate din *a avea* + conj. care îmbină ideea de viitor cu nuanța de necesitate, intenție ori ordin, la perifrazele formate din *a avea* + supin sau infinitiv (care îmbină tot ca în spaniolă, nuanța de necesitate cu ideea de viitor) sau la alte perifraze precum *stă să plouă* = *está para llover*; *era să cad* = *iba a caerme*; *stă şi citeşte* = *está leyendo*; *umblă să-l vîndă* = *anda a venderlo*; *vine brodat* = *viene bordado*; *scrisoarea o am scrisă de ieri* = *la carta la tenga escrita desde ayer*; *este de presupus* = *es de suponer*; *trebuie să fie tîrziu* = *debe de ser tarde* etc., la care se adaugă, evident, perifrazele „clasice" cu verbe de modalitate şi aspect (*pot citi* = *puedo leer*; *quiero marcharme* = *vreau să plec*; *obişnuiesc să mă plimb* = *suelo pasear*; *încep să înțeleg* = *empiezo a comprender*; *continua să asculte* = *seguía escuchando*; *încetă să cînte* = *cesó de tocar*; *am ajuns să cred* = *llegué a creer* etc., unde păstrarea sensului lexical al auxiliarului determină posibilitatea traducerii acestor perifraze „ad-litteram" dintr-o limbă în alta. Trebuie adăogate aici, de asemenea, paralelele sintactice cu valoare aspectuală semnalate de Florența Sădeanu în articolul citat (tipul incoativ: *a prinde* /*cóger*+I, *a lua*/ *tomar*+I, sau tipul durativ îmbinat cu ideea de intensitate: *dă-i, şi dă-i* /*dale y, dale*).

Prin perifraze verbale româneşti echivalente semantic doar în linii generale cu cele spaniole, înțelegem acele perifraze care nu pot reda decît semnificația de bază, nu şi nuanța stilistică specifică a fiecărui component dintr-un grup de perifraze spaniole „sinonime". Este cazul, de pildă al grupului perifrazelor obligative spaniole, cu ierarhia lor de grade de obligativitate (morală şi facultativă = *haber de*, necesitate = *deber*, obligație impusă, stringentă = *tener que*, *haber que*) care în română se reduce în toate situațiile la acelaşi „trebuie". Sau cazul perifrazelor cu *estar*, *ir*, *andar*, *salir*, *vivir*, *resultar* + participiu, care în româneşte se traduc în mai toate cazurile prin „a fi" + participiu [75] (*estar* / *andar* / *vivir enamo-*

[75] Cum arată E. Coseriu, *op. cit.*, p. 11, valoare unitară a întregii serii de verbe de mişcare construite cu participiul este dată de faptul că „los verbos mencionados funcionan en las construcciones en cuestion como f o r m a s a s p e c t i v a s del verbo *ser*". Aspectul —

rado = *a fi îndrăgostit*, *ir* / *resultar* / *salir herido* = *a fi rănit*). Din acelaşi motiv, româna nu face o distincţie explicită între *la casa es edificada* (*por los obreros*) *en la calle X* (acţiune în curs de desfăşurare) şi *la casa está edificada en la calle X* (acţiune încheiată, ale cărei consecinţe există în prezent), spunînd în ambele cazuri *casa este construită în strada X* [76].

Aceeaşi situaţie apare în cazul perifrazelor spaniole construite cu *tener* şi alte verbe tranzitive (ca *llevar*, *traer*) + participiu, care reprezintă variante „intensive" ale lui *haber* = *a avea*, singurul verb care poate figura în perifraza românească : *tiene* / *trae* / *lleva* (*hasta ahora*)/ *escritas cinco cartas* = *are scrise* (*a scris*) (*pînă acum*) *cinci scrisori*.

Cum arată B. Pottier [77], în limba spaniolă „con *ser* y *haber* se forman modalidades fundamentales que afectan al proceso mismo : la voz y la terminación ... Con *estar* y *tener* se expresa una captación externa del proceso, de tipo resultativo :

	proceso	*resultado*
hace	ha hecho	tiene hecho
	es hecho	está hecho

Los demás auxiliares seguidos de un participio perfecto ... se emplean como variantes de *estar* y expresan la modalidad del resultado : *ir*, *venir*, *andar*, *seguir*, *quedar* ... *Estar* es la forma no-marcada de esta serie. Llegamos a la agrupación siguiente :

modalidad interna	*modalidad externa*
ser	estar → ir, quedar, andar ...
haber	tener"

Aşadar, generalizînd, putem spune că româna nu cunoaşte — decît în mult mai mică măsură — posibilitatea de a exprima prin perifraze verbale, această „modalitate externă" atît de caracteristică limbii spaniole.

În situaţia a doua (a imposibilităţii redării perifrazelor spaniole tot prin perifraze româneşti echivalente) se află formaţiile de tipul *volvió a decir*, *acabo de llegar*, *vino a costar*, *no dejes de venir* ş.a. care se traduc prin verb (V) + adverb (Circ.) (*spuse iar*, *abia am sosit*, *a costat aproximativ*, *vino negreşit*) sau de tipul lui *ir*, *venir*, *andar*, *llevar* + gerunziu, care nu se pot traduce decît prin verbul conceptual simplu (*el niño va creciendo* = *copilul creşte*, *la epidemia viene desarrollándose* = *epidemia se întinde*) urmat, eventual, tot de un adverb care să marcheze sensul durativ din spaniolă (*mereu*, *într-una* etc.). Locţiuni verbale sînt, de pildă, *a o rupe la fugă*, *a avea de gînd*, corespunzătoare span. *echar a correr*, *estar por* (*salir* etc.).

continuă el — „se expresa justamente mediante los verbos *andar, estar, ir, salir, venir* etc. „gramaticalizados", qu e,en tal caso tienen el valor de *ser* + un determinado aspecto". În română aşadar lipseşte posibilitatea de a reda acest „determinado aspecto" care să nuanţeze sensul fundamental de „a fi" al perifrazelor respective.

76 Autorii *Structurii morfologice...*, arată că în anumite cazuri, la verbele momentane, româna se foloseşte, pentru exprimarea neechivocă a sensului pasiv, de construcţia reflexivă : *casa* **se părăseşte** / *casa* **este părăsită** (comp. cu span. *la casa* **es abandonada** / *la casa* **está abandonada**).

77 *Lingüística moderna y filología hispánica*, p. 197—198.

IV. Concluzii

1. Limba spaniolă este deosebit de bogată în perifraze verbale care nu se regăsesc decît parțial în limbile romanice, printre care și româna. Această deosebită dezvoltare a perifrazelor verbale constituie o trăsătură specifică a profilului stilistic al acestei limbi în raport cu altele [78].

2. Ca structură formală, perifrazele spaniole se deosebesc de cele existente în română prin aceea că primele nu pot fi alcătuite decît dintr-un verb la un mod personal, urmat de altul la un mod nepersonal, pe cînd la cele de al doilea există posibilitatea ca ambele verbe să adopte moduri personale. Pe de altă parte, nici modurile nepersonale la care poate sta al doilea verb nu coincid întotdeauna în română și în spaniolă (aceasta din urmă nu cunoaște, de pildă, supinul, pe cînd româna literară nu formează, cum am văzut, perifraze cu gerunziul).

În ce privește elementele de relație, în afară de prepoziție, care se regăsește în ambele cazuri, în română verbul al doilea nu poate fi introdus prin pronume ca în spaniolă și, invers, în această ultimă limbă, verbul al doilea nu se introduce, cum am văzut, prin conjuncții.

3. În ce privește auxiliarele, în spaniolă se remarcă, pe de o parte, folosirea multivalorică a perechii dedublate de auxiliare fundamentale *ser* — *estar* și *haber* — *tener* [79], iar pe de altă parte, preferința marcată pentru o bogată serie de verbe de mișcare gramaticalizate, care formează o particularitate a ariei lingvistice hispanice [80]. În română, verbele de mișcare sînt reprezentate absolut sporadic (practic, doar prin *a veni*), toată greutatea formării perifrazelor celor mai frecvente căzînd asupra auxiliarelor de bază *a fi* și *a avea*.

4. Din punct de vedere semantic, perifrazele verbale spaniole sînt capabile să exprime o gamă de nuanțe aspectuale, temporale, modale sau pur și simplu stilistico-afective, care cu greu poate fi transpusă în toată amploarea și complexitatea ei în limbi în care, ca și în română, sistemul verbal perifrastic este mai puțin dezvoltat. În anumite cazuri — mai ales cînd auxiliarul nu a suferit o gramaticalizare radicală sau cînd construcția este moștenită din latină (ex. *habeo ad cantare*) — se pot găsi pentru perifrazele spaniole echivalente românești destul de fidele. Alteori însă — și

[78] Lenz, *op. cit.*, p. 425, scrie : „La gramática científica no podrá menos de reconoce que el sistema perifrástico llega en castellano a una riqueza desconocida en las demás lenguas romances".

[79] M. Criado de Val, *Fisonomía...*, p. 72, afirmă, caracterizînd sistemul verbal spaniol (și portughez) în opoziție cu cel francez, italian, englez și german că „la sección de los *verbos auxiliares* presenta, como diferencias más notables, la doble pareja *haber* y *tener* (en portugués *haver* y *ter*) *ser* y *estar* (en port. *ser* y *estar*), característica de las lenguas ibéricas, si bien entre ellas difieren por el predominio español de *haber* frente al port. de *ter*.

[80] Amado Alonso (*art. cit.*, p. 191) socotește că așa-numitele „construcciones con verbos de movimiento", „constituyen una manifestación de la específica „forma interior del lenguaje" del español (la *Inneresprachform* de Humboldt), y uno de los rasgos más fisonómicos de nuestro estilo idiomático". Coseriu aduce precizarea că seria respectivă apare practic integral și în portugheză și, în mare parte, și în catalană, conchizînd că „la serie misma se presenta desde el punto de vista sincrónico como un *hecho hispánico* y no simplemente *español*" (*op. cit.*, p. 9).

aceasta pare a fi situaţia predominantă — la transpunerea construcţiilor din spaniolă în română, se pierd sau se simplifică o serie de nuanţe stilistice preţioase, pierdere sau simplificare a căror remediere nu e posibilă decît, eventual, prin compliniri adecvate.

5. Acest lucru face ca perifrazele verbale spaniole să ocupe un loc de frunte în ierarhia dificultăţilor care se cere stabilită în vederea gradării procesului de predare a acestei limbi străine vorbitorilor alteia (în speţă, vorbitorilor de limbă română); în consecinţă, merită să i se acorde o atenţie deosebită, atît în studiile comparative hispano-române cu caracter teoretic, cît şi în practica didactică de fiecare zi.

Iunie 1971

Facultatea de limbi romanice şi clasice
Bucureşti, Edgar Quinet 7

Resumen

El presente trabajo es un estudio comparativo entre dos idiomas románicos — español y rumano — bajo el aspecto de las así-llamadas „perífrasis verbales". Está formado por tres secciones. En la primera — titulada „El concepto de perífrasis verbal" — la autora pasa revista a las diferentes definiciones propuestas para dicha noción en las principales gramáticas españolas, así como en unos estudios particulares dedicados a la cuestión, decidiéndose para el criterio del hispanista francés Bernard Pottier, según el cual la perífrasis verbal es una construcción binaria, en la que el primer verbo es un modificante con un número finito, *n*, de variables (*Vn*), mientras que el segundo es un modificado con un número teóricamente infinito, *x*, de variables (*Vx*). El mismo criterio se aplica luego en rumano, definiéndose de modo similar el así-llamado „predicado verbal compuesto". En la segunda parte del trabajo están examinadas las distintas clasificaciones de dichas perífrasis (según la forma del verbo modificado, según el modificante o según la significación), la autora acabando por proponer una clasificación propia, sobre bases semánticas, bastante amplias, de las perífrasis españolas de valor aspectivo-temporal y de las que expresan el modo de la acción. La última parte del trabajo está dedicada a las posibilidades de trasladar al rumano las perífrasis españolas del cuadro clasificador. La conclusión del artículo es que sólo una parte — bastante reducida - de las construcciones verbales del español tienen en rumano un equivalente semántico (y a veces también gramatical) fiel; en los demás casos, por lo contrario, se van perdiendo buen número de matices estilísticos que deben restituirse al contexto con la ayuda de ciertos determinantes adverbiales.

SCL, an XXII, nr. 5, p. 471–489, Bucureşti, 1971.

3 – c. 2677

SANDA GOLOPENŢIA-ERETESCU

FORMALISM GRAMATICAL, II.

Reguli de rescriere şi transformări *

Sînt discutate restricţiile introduse succesiv în teoria transformaţională cu privire la forma regulilor de rescriere şi a regulilor de transformare, avîndu-se în vedere regulile sintactice de constituenţi şi transformările sintactice. Sînt propuse restricţii noi şi se discută opoziţia dintre relaţia de ordonare lineară şi relaţia de orientare.

4.0. Regulile sînt concatenări care includ operatori (le opunem prin aceasta l a n ţ u r i l o r — concatenări care nu includ operatori)[45].

Discutînd despre exigenţele pe care trebuie să le satisfacă o regulă gramaticală, Chomsky-Halle (1968) observă : „The rules of the grammar operate in a mechanical fashion; one may think of them as instructions that might be given to a mindless robot, incapable of exercising any judgment or imagination in their application. Any ambiguity or inexplicitness in the statement of rules must in principle be eliminated, since the receiver of the instructions is assumed to be incapable of using intelligence to fill in gaps or to correct errors. To the extent that the rules do not meet this standard of explicitness and precision, they fail to express the linguistic facts". Ne permitem să inserăm în continuare şi nota polemică a autorilor la această remarcă : „It is a curious fact that this condition of preciseness of formulation for the rules of a generative grammar has led many linguists to conclude that the motivation for such grammars must be machine translation or some other use of computers, *as if there could be no motive in clarity and completeness other than this*"[46] (subliniat de noi, S. G.-E.).

În funcţie de faptul că operatorul este $\rightarrow$ respectiv $\Rightarrow$ regulile se numesc r e g u l i d e r e s c r i e r e respectiv r e g u l i d e t r a n s f o r m a r e (t r a n s f o r m ă r i).

* Vezi Sanda Golopenţia-Eretescu, *Formalism gramatical, I. Simboluri primitive, expresii auxiliare, lanţuri*, în SCL XXII, 1971, nr. 2, p. 113—136.

[45] Cf. Chomsky-Miller (1958), 91 : ...„each rule specifies the state of the system in which it can be applied, the symbol which is generated, and the state of the system after the rule is applied". Generarea procedează „in a fixed order, from past to future (or left to right)" (idem, 92).

[46] Cf. Chomsky-Halle (1968), 60.

În versiunea Chomsky (1957) opoziţia reguli de rescriere / transformări era clar marcată.

4.0.0. Notînd prin X elementul afectat direct de procesul respectiv (distinct de „elementul din stînga operatorului" care poate include şi contextul procesului) şi prin Y elementul rezultat direct din procesul respectiv (distinct de „elementul din dreapta operatorului" care poate include şi contextul procesului), selecţia operatorului → impunea în Chomsky (1957) următoarele condiţii:

(XVI) (1) $X \neq Ø$

(2) $Y \neq Ø$

(3) X este o categorie şi numai una singură.

(4) Y este o secvenţă şi numai una singură sau o categorie sau un cuvînt concret al limbii.

(5) $X \neq Y$ care, în contextul în care X este în mod obligatoriu o categorie şi numai una singură iar Y este în mod obligatoriu o secvenţă (şi numai una singură) echivalează cu: categoria X nu poate figura în secvenţa Y (restricţia de nonrecursivitate).

Condiţia (5) interzicea reguli de tipul:

(2) (i) P → P⌒Coord

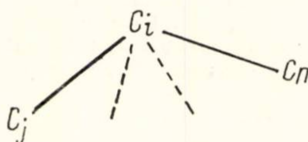
(ii) GN → GN⌒GN

(iii) GV → GV⌒GV ş.a.m.d.

Condiţiile (XVI) (1) şi (XVI) (2) marcau faptul că gramatica interzice rescrierea prin Ø a unui simbol (lanţ) a cărui descriere structurală nu este cunoscută (am văzut că informaţia cu privire la caracterul cunoscut al simbolului iniţial este conţinută în însuşi →) precum şi rescrierea printr-un simbol (lanţ) a unui simbol Ø a cărui provenienţă este nedefinită. Ele sînt raportabile la o constrîngere pe care o considerăm mult mai generală a recuperabilităţii.

Condiţiile (XVI) (1), (XVI) (2) şi (XVI) (3) au fost impuse de modelarea prin arbori (*phrase marker*) a derivaţiilor compuse din reguli de rescriere. Numai respectarea lor asigura corespondenţa biunivocă derivaţie-arbore sintactic. Conceptul de derivaţie era foarte puţin elaborat în Chomsky (1957).

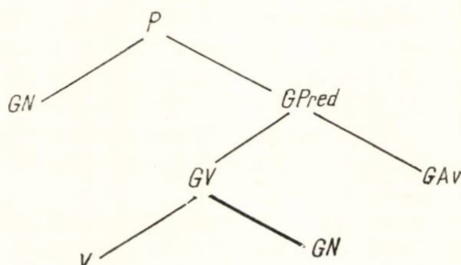
Grafic, arborele sintactic se construieşte în modul următor. Simbolul dominant X al unei reguli de rescriere e reprezentat printr-un punct (nod) unit prin drepte (ramuri) de nodurile care marchează simbolurile dominate:

Succesiunea de ramuri şi noduri rezultate din reprezentarea regulilor unei derivaţii poate complica structura arborescentă de mai sus. Să luăm de exemplu derivaţia:

(2) P → GN⌢GPred
(1) GPred → GV⌢GAv
(3) GV → V⌢GN

Ei îi va corespunde arborele:

Restricţia (XVI) (4) era mai degrabă o « diluare » formală în măsura în care prevedea pentru Y o natură profund eterogenă: atît simboluri (secvenţe) ale teoriei cît şi cuvinte (grupuri de cuvinte) ale limbii concrete. Utilizarea unui inventar mixt de elemente se răsfrîngea în duplicitatea reguli de rescriere (operînd cu simboluri, secvenţe de simboluri în calitate de Y)/reguli lexicale (operînd cu cuvinte, grupuri de cuvinte în calitate de Y).

Condiţia (XVI) (5) limita generarea prin reguli de rescriere la domeniul propoziţiei[47] (simple sau dezvoltate); fraza nu constituia obiectul generării.

Nu erau formulate restricţii cu privire la natura noncontextuală (liberă de context, context-free) sau contextuală (dependentă de context, context-sensitive) a regulilor de rescriere, fiind deci deopotrivă posibile tipul X→Y şi X→Y/A—C (sau AXC→AYC).

4.0.1. Selecţia operatorului ⇒ elimina restricţiile (XVI) (1), (XVI) (2), (XVI) (5), modifica parţial restricţiile (XVI) (3) şi (XVI) (4) şi adăuga restricţiile (XVI) (6) şi (XVI) (7). ⇒ (şi implicit transformările), era(u) deci definit(e) după cum urmează:

(XVI) (3′) X este o categorie, Ø, o secvenţă, o concatenare de două secvenţe (care pot include cuvinte concrete ale limbii reale).

(4′) Y este o secvenţă şi numai una singură (care poate include cuvinte ale limbii reale, şi pe Ø), o categorie.

(6) X reprezintă expansiunea finală a unei (a două) derivaţii, cu alte cuvinte, X rezultă din aplicarea prealabilă a unei (a două) succesiuni de reguli de rescriere.

[47] Propoziţiile fiind concepute ca structuri perfect similare cu propoziţiile concrete ale limbii reale.

(7) este exclus ca Y să conţină t o a t e categoriile din X şi numai pe a c e s t e a (= constrîngerea de n o n r e f l e x i v i t a t e). Restricţia aceasta elimina t r a n s f o r m a r e a z e r o.

Restricţiile (XVI) (3'—7) asigurau următoarele tipuri de transformări :

(4) (i) B—X—A⇒B—A (transformarea l-a s u p r i m a t pe X).

(ii) B—Ø—A⇒B→X—A (transformarea l-a a d ă u g a t pe X).

(iii) B—X—A⇒B—A—X (transformarea a r e p o z i ţ i o n a t simbolurile X şi A). Considerăm că repoziţionarea este suficientă pentru satisfacerea restricţiei de n o n r e f l e x i v i t a t e XVI (7).

(iv) B—X—A⇒X—B'—C unde B' este „modificat" în raport cu B, B şi X au fost repoziţionaţi, A a fost înlocuit prin C.

(v) (B — X —A)⁀(C — Y — D)⇒B—X—F—D—Y—A unde „fuzionarea" celor două secvenţe pe care le-am marcat prin includere între ( ) provoacă de asemenea suprimări, adăugări, repoziţionări.

(vi) A—B—X⇒Ø

unde (4i), (4ii), (4iii), (4iv), (4vi) reprezintă transformări simple limitate la nivelul unei singure secvenţe iar (4v) reprezintă o transformare generalizată (operînd asupra a două secvenţe). Nu este clar dacă versiunea Chomsky (1957) admitea t r a n s f o r m ă r i d e s u p r i m a r e t o t a l ă cum este aceea de sub (4vi) pe care, practic, constrîngerile enumerate nu o interzic, după cum nu este clar nici dacă erau tolerate t r a n s f o r m ă r i d e î n l o c u i r e t o t a l ă[48] cum ar fi de exemplu :

(4) (vii) A—B—C⇒D—E—F

Condiţia (XVI) (6) elimina posibilitatea ca secvenţa (secvenţele) „transformată(e)" să fie altceva decît o propoziţie. Transformările simple acţionau implicit asupra unui singur simbol (categorie) sau asupra unui P, transformările generalizate fuzionau doi P.

Atragem atenţia asupra faptului că, deşi degajarea unora dintre restricţii în forma menţionată ne aparţine, toate au constituit probleme dezbătute în versiunea Chomsky (1957).

4.0.2. Faptul că înţelegem prin X exclusiv elementul (elementele) a f e c t a t e direct de transformare ne-a permis să vorbim despre transformări în care X este o categorie (vezi constrîngerea XVI (3')). Din (4i) rezultă însă în mod clar că singura transformare de acest tip este transformarea de suprimare.

X ⇒ Ø

şi că deci nu există la acest nivel primejdia unei confuzii reguli de structură a frazei / transformări.

Prezentarea contrastivă r e g u l i d e r e s c r i e r e / t r a n s f o r m ă r i pare a implica opoziţia : o s i n g u r ă o p e r a ţ i e / c e l p u ţ i n d o u ă o p e r a ţ i i conţinute în procesul respectiv cu alte cuvinte opoziţia între „caracterul primitiv" al regulii de rescriere şi caracterul „complex" al transformării.

[48] Care ar corespunde întrucîtva, la nivelul de secvenţe, aşa-numitelor „Exchange Rules" la nivel de trăsături specificate (unităţi) din Chomsky-Halle (1968).

Chiar într-un caz ca cel de mai sus, transformarea efectuează două operații care, în cazul marcării contextului, devin evidente:

A—X—B⇒A—Ø—B (mai simplu: A—B)

Este evident că, alături de suprimarea lui X, transformarea operează și repoziționarea reciprocă a lui A și B.

O serie dintre operațiile efectuate de transformări neputînd fi efectuate prin regulile de rescriere (suprimarea unui element, fuzionarea a două secvențe), ⇒ nu reprezintă însă o simplă notație abreviativă în sensul celor enumerate sub **2.3.** ci un operator distinct.

Clauza xvi (6) alătură opoziției de mai sus opoziția primar/derivat.

Dacă adăugăm la condițiile menționate faptul că regulile de rescriere asigurau generarea unor descrieri structurale reprezentabile grafic prin arbori și că, în conformitate cu constrîngerea XVI (6) transformările „acționau" deci asupra unor arbori avem o imagine relativ completă a momentului de diferență formală explicitată maximă reguli de rescriere/transformări. Subliniem că era vorba în această etapă, exclusiv despre reguli de rescriere și despre transformări sintactice (după cum rezultă de altfel din natura de categorie, secvență a lui X, Y) și că rezultatul aplicării succesive a regulilor de rescriere și a transformărilor, era constituit de enunțuri concrete ale limbii generate (după cum rezultă din faptul că Y conține cuvinte concrete ale limbii) și că există chiar reguli de rescriere cărora le revine exclusiv rolul de introducere a cuvintelor concrete — regulile lexicale.

Vom prezenta stadiul actual al formalizări conceptelor de regulă de rescriere și de transformare „acceptînd" în calitate de reguli de rescriere exclusiv regulile sintactice de constituenți iar în calitate de transformări exclusiv transformările sintactice. Toate generalizările în legătură cu care nu este menționat un autor, ne aparțin.

Nu vom încadra în una sau alta dintre cele două clase toate celelalte reguli care asigură în momentul de față funcționarea (formularea) componenților fonologic, semantic, sintactic. Vom discuta însă eventualitatea unei asemenea încadrări.

4.1.0. *REGULILE DE RESCRIERE*: X→Y/A—C sau AXC→→AYC sînt cunoscute curent sub denumirea de reguli de generare, reguli generative, reguli de formare, reguli sintactice, reguli de constituenți, reguli de structură a frazei, branching rules („reguli care ramifică", reguli care asigură construirea unui arbore sintactic) etc. Operatorul → (= „rescrie pe X, fără a-l cunoaște, ca...") conferă simbolului „de rescris" X din stînga săgeții calitatea de simbol dominant X iar lanțului (simbolului) Y din dreapta săgeții, „care rescrie", calitatea de simbol dominat Y, expansiune a lui X, expansiune X. Operatorul → conferă procesului calitatea de regulă de rescriere și marchează o relație de dominare.

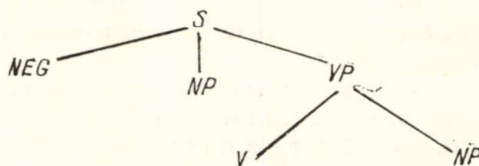
Spunem că X îl domină direct pe Y dacă X apare în partea stîngă și Y apare în partea dreaptă a aceleiași reguli de rescriere.

Spunem că X îl d o m i n ă i n d i r e c t pe Y dacă Y apare ca simbol dominat într-o regulă posterioară a aceleiaşi derivaţii din care face parte regula de rescriere care îl conţine pe X în calitate de simbol dominant.

4.1.1. Forma „lineară" monotonă a regulilor maschează marea d i v e r s i t a t e a r e l a ţ i i l o r d e d o m i n a n ţ ă s i n t a c t i c ă. Acestea alcătuiesc obiectul unor cercetări pline de interes.

Ross (1967 a) defineşte astfel, pornind de la examinarea arborilor sintactici, relaţiile de d o m i n a r e e x h a u s t i v ă, de d o m i n a r e s l a b ă, de d o m i n a r e i m e d i a t ă etc. asupra cărora nu avem răgazul să insistăm în lucrarea de faţă[49].

Cercetări convergente efectuate de Ross, Klima, Langacker sînt de natură să evidenţieze importanţa unei relaţii speciale de dominare. Cu diferenţe de detaliu, această relaţie numită „bounding" de Ross „in construction with" de Klima, „command" de Langacker constă în esenţă în următoarele : „We will say that a node A „commands" another node B if (1) A does not dominate B ; (2) B does not dominate A ; (3) A is in structure S^i ; and (4) node S^i dominates B"[50]. Pentru caracterul intuitiv sporit al reprezentării grafice ne permitem să reproducem în cele ce urmează şi definiţia relaţiei "in construction with"[51] : „A constituent B is said to be „in construction with" another constituent A if a third constituent C directly dominates A and C also dominates B". În arborele :

(unde S=P, NEG=Negare, NP=GN, VP=GV) — arată Langacker — NP obiect direct (NP sub dominanţă VP) este „în construcţie cu" simbolul NEG dar simbolul NEG nu este „în construcţie cu" NP obiect.

Relaţiile speciale de dominanţă de tipul amintit — printre altele — i-au sugerat lui Ross teoria i n s u l e l o r s i n t a c t i c e în care este subdivizabil în raport cu fiecare transformare, fiecare arbore sintactic.

4.1.2. În afara relaţiilor de dominanţă, arborii instituie r e l a ţ i i d e o r d o n a r e l i n e a r ă la nivelul simbolurilor finale ale derivaţiei. Nu insistăm aci asupra lor întrucît, după cum am arătat şi înainte considerăm că este vorba numai în aparenţă despre o ordonare lineară ; în realitate, admitem că în gramatică este interzisă stabilirea unei relaţii

[49] Cităm totuşi cîteva definiţii, cf. Ross (1967 a), 38, nota 6 : „I use the term (*weakly*) *dominate* as follows : if A (*weakly*) *dominates* B, then A exhaustively dominates XBY, where X and Y are (possible null) variables and B is a single symbol or a string of symbols. A *immediately dominates* B if and only if A dominates B and there is no Z such that A dominates Z and Z dominates B". Conversa conversei relaţiei de d o m i n a r e e x h a u s t i v ă a fost definită în Fraser (1963).

[50] Cf. Langacker (1966).

[51] Cf. Klima (1964).

de ordine lineară între simboluri în cadrul secvenţelor generate; că există cel mult o relaţie de orientare a cărei imagine ni se conturează încă destul de vag; că, în sfîrşit, relaţia de ordonare lineară se stabileşte exclusiv la nivelul cuvintelor (grupurilor de cuvinte) concrete ale limbii.

4.1.3. Structura elementului dominant (dominat) respectă în Chomsky (1965) restricţiile (XVI) (1) — (XVI) (3) din Chomsky (1957).

Chomsky elimină în noua versiune posibilitatea Y = cuvînt al limbii concrete (regulile lexicale) conţinută în (XVI) (4) introducînd aşa-numitele reguli de subcategorizare.

Practic această eliminare reprezintă însă mai degrabă un deziderat decît o constrîngere generală luată în consideraţie ca atare. Elemente ca *be* (*fi*), *have* (*avea*), *and* (*şi*), *or* (*sau*), în română *de*, *nu*, *care*, *unde*, *cînd*, *cum*, *a* revin la tot pasul în formularea regulilor sintactice de constituenţi în toate lucrările de gramatică transformaţională. Cuvintele concrete ale limbii cîştigă astfel, în mod paradoxal, statut abreviativ în raport cu simbolurile teoriei.

De altfel, vom vedea că în cazul transformărilor, practica menţionării directe a cuvintelor limbii este şi mai accentuată.

O asemenea practică are deseori consecinţe teoretice. În Chomsky (1965)[52] arată Ross (1967 a) „*be* is not treated as a verb, but rather as a terminal element of the base component"[53]. Ca urmare Chomsky-Halle (1968) îl vor elimina explicit pe *be* din clasa V (= Verb). De aci necesitatea demonstrării naturii verbale a auxiliarelor în Ross (1967 b)[54].

Faptele enumerate ne par de natură a veni în sprijinul introducerii următoarei constrîngeri generale:

Constrîngere generală (XVII). Nu sînt admise ca simboluri (secvenţe) în cadrul regulilor gramaticii morfemele (radicale, sufixe, prefixe, infixe etc.), cuvintele, cuvintele compuse (aşa-numitele formative lexicale şi gramaticale)[55].

Nu credem că afirmaţia lui Ross cu privire la condiţionarea particular lexicală a unor transformări poate constitui un contraargument la cele de mai sus. După Ross „some syntactic processes seem to depend

[52] Cf. Chomsky (1965), 102.

[53] Cf. Ross (1967 a), 55.

[54] Cităm, pentru „atmosferă", un pasaj. Cf. Ross (1967 b), 1 : „In § 1 I present ten arguments that indicate that auxiliaries and verbs are really both members of the same lexical category, *verb*". Şi, pentru a nu vicia imaginea de ansamblu reproducem digresiv continuarea : „In § 2, I present two arguments, which indicate that they must be main verbs".

[55] Weinreich consideră ca un deziderat greu de atins o asemenea delimitare : „Even if the constituent elements of a language can be exhaustively and uniquely divided into a non-terminal and terminal vocabulary (so that the non-terminal vocabulary belongs to the grammar and the terminal vocabulary to the 'lexicon') ......" (Weinreich (1966), 469). Multe dintre enunţurile introduse prin „*chiar dacă.....*" în literatura transformaţională s-ar dovedi interesante puncte de plecare pentru o delimitare mai precisă prin constrîngeri riguros formulate, a diferitelor porţiuni ale modelului.

on (and therefore 'follow') particular lexical realizations of just such entities as the comparative forms of adjectives:

i. *She became friendlier and frienlier*[56]
ii. *She became more and more friendly*".

Cu alte cuvinte forma *(iii) *She became friendlier and more friendly* poate fi evitată numai în cazul în care transformările operează asupra unor grupuri de cuvinte iar nu asupra unor secvenţe (de categorii). Credem că o soluţie mai simplă ar fi constituită de clauza de identitate (introducerea variabilei *e* în marcarea simbolului Comparativ: Comparativ/*e* Comparativ) a simbolurilor care introduc în structura de adîncime cele două comparative coordonate.

Teoria interzicînd, prin constrîngerea (XVII) ocurenţa unor formative concrete ale limbii generate în reguli (transformări), interzice implicit ocurenţa lor în formularea unor trăsături contextuale. Este deci exclusă operarea cu trăsături contextuale de tipul ±[nişte—], ±[un—], ±[—pe⁀GN], ±[—că], [±—să].

Toate formativele lexicale concrete (înţelegînd prin concret nu în mod obligatoriu cuvinte concrete ci şi morfeme concrete) nu pot figura decît în LEXICONUL asociat corpului gramatical de reguli şi transformări.

4.1.4. Eliminarea regulilor lexicale îi sugerează lui Chomsky (1965) introducerea simbolului fictiv („dummy") Δ care să apară în calitate de „expansiune finală" a tuturor categoriilor lexicale şi să localizeze în secvenţa obţinută acţiunea ulterioară a regulilor de subcategorizare: „In fact, suppose that (for uniformity of specification of transformational rules) we add the convention that in the categorial component, there is a rule A→Δ for each lexical category A, where Δ is a fixed „dummy symbol". The rules of the categorial component will now generate Phrase-markers of strings consisting of various occurences of Δ (marking the positions of lexical categories) and grammatical formatives"[57].

Weinreich (1966) propune înlocuirea notaţiei-semnal de subcategorizare Δ printr-o notaţie care să semnaleze în plus apartenenţa la zona claselor majore sau minore de reprezentări semantice (fonologice).

Toţi membrii unei clase majore de categorii se caracterizează printr-o „trăsătură semantică distinctivă" [+N], [+V] etc. care marchează caracterul de „clasă deschisă", explică posibilitatea formaţiilor mobile neatestate în LEXICON etc.

Toţi membrii unei clase minore de categorii se caracterizează printr-o trăsătură sintactică (notată prin includerea între paranteze duble: [[Prepoziţie]]), fără semnificaţie semantică, marcînd faptul că: „... each minor class is specified by enumeration and has no distinguishing semantic feature; hence new members cannot be added at will"[58].

[56] Cf. Ross (1964), 3.
[57] Cf. Chomsky (1965), 122.
[58] Weinreich (1966), 432.

Orice element care aparţine clasei majore este exclus prin convenţie din clasa minoră, orice element care aparţine unei anumite subclase a elementelor majore (iv) este exclus dintr-o altă clasă (v). Weinreich introduce în acest scop următoarea constrîngere generală:

Constrîngere generală (XVIII). "If F_1, $F_2 \ldots F_n$ is the set of semantic features which define the major classes of lexemes, and if G_1, $G_2 \ldots G_m$ is the set of syntactic markers (which define minor classes of lexemes), then $[+F_i]$ implies $[-F_j]$ such that $i \neq j$ and G_i implies $[-F_i]$ for any $1 \leqslant i \leqslant n$"[59].

Weinreich îşi defineşte cu precizie inovaţia în raport cu Chomsky (1965): "The preterminal strings generated by Chomsky's categorial component are labeled trees containing symbols of two kinds: category symbols (drawn from the 'nonterminal vocabulary' of the language) and a fixed 'dummy symbol', Δ which constitutes an instruction for the insertion of a morpheme from the dictionary. We modify this theory to distinguish between two dummy symbols: □, for the insertion of a morpheme belonging to a major class, and Δ, for the insertion of a morpheme belonging to a minor class. Moreover we postulate the existence of an empty dummy symbol, ⊙, which is not replaced by a morpheme from the dictionary"[60], la care se adaugă: „As a final revision of the categorial component, let us establish that each symbol which is mapped into □ is not a mere category symbol (such as Noun or Verb), but a complex symbol consisting of a category symbol and a semantic feature. The „name" of this feature is identical with the name of the category, but the notation is not entirely redundant, since the categorial portion of the complex symbol alludes to its segmental distinctness, whereas the feature portion alludes to its meaning"[61].

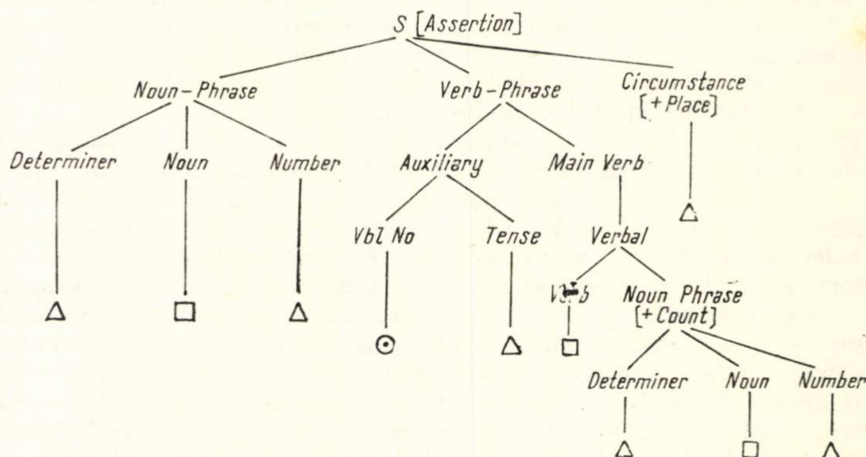
În structura b a z e i gramaticale, Weinreich (1966) situează atît s i m b o l u r i l e c o m p l e x e cît şi 'dummy symbols' Δ, □, ⊙; primele par chiar a le domina pe acestea din urmă: "The base of the grammar consists of a series of branching rules with recursive power. The rules are defined on an alphabet containing symbols of three types: category symbols, complex symbols, and dummies. A complex symbol is a category symbol paired with a matrix of semantic features. The category symbols include such symbols as Noun Phrase, Circumstance, Adjective. There are three dummy symbols: □, Δ and ⊙ into which all category symbols are mapped. The base generates preterminal strings. A preterminal string generated by the base is, jointly with the dictionary, the input to the Lexical Rule. The dictionary is an unordered set of morphemes. Some morphemes are triplets (P, G, μ), in which P is a sequence of phonemes, G is a syntactic marker, and μ is a cluster, or configuration of clusters, of semantic features... Other morphemes are pairs (P, M). The Lexical Rule maps each occurence of Δ into a triplet (P, G, M) and each occurence of □ into any morpheme"[62].

[59] Cf. Weinreich (1966), 461.
[60] Cf. Weinreich (1966), 433.
[61] Cf. Weinreich (1966), 443.
[62] Cf. Weinreich (1966), 443–444.

Ne rezervăm dreptul de a reveni asupra cîtorva detalii ale acestei imagini a dispozitivului gramatical. Am citat-o pentru că este una dintre rarele tentative de a defini cu precizie rolul şi momentul de acţiune al regulilor de rescriere şi de subcategorizare care alcătuiesc „background"-ul sau însăşi substanţa componentului (procesului) semantic.

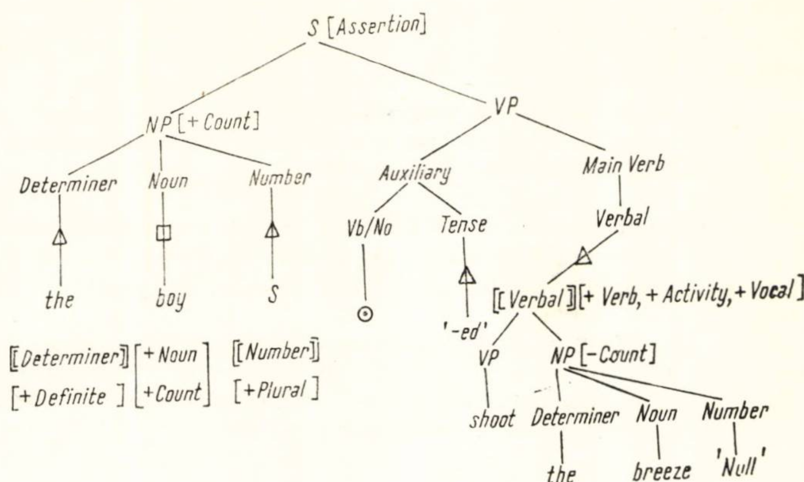
În concepţia lui Weinreich, regulile de rescriere sintactico-semantice nu indică numai r a m i f i c a r e a categoriilor ci şi ordinea preferenţială de interpretare semantică, caracterul direct sau mediat al interpretării. Categoriile gramaticale se opun categoriilor lexicale în măsura în care interpretarea lor semantică este anterioară şi directă; în cazul categoriilor lexicale, Weinreich sugerează necesitatea unei interpretări „amînate" şi introduce în acest scop simbolurile mediatoare diferenţiate Δ, □. Aceste simboluri au simultan valoare semantică şi fonologică. Pe plan fonologic Δ, □ indică faptul că e x i s t ă c e l p u ţ i n o r e p r e z e n t a r e l e x i c a l ă (o matrice fonologică de LEXICON) corespunzătoare categoriei respective); ⊙ indică faptul că nu există nici o reprezentare lexicală (matrice fonologică de LEXICON) corespunzătoare categoriei pe care o rescrie.

Este însă neclar dacă ⊙ are sau nu „valoare" semantică, dacă îi corespunde de exemplu o trăsătură semantică în procesul de interpretare. Este de asemenea neclar de ce într-un tablou ca cel de mai jos, S, Noun Phrase, Verb Phrase nu sînt specificate prin ⊙ sau Δ.

Un Δ poate domina la rîndul său o ramificare exclusiv în cazul e x p r e s i i l o r i d i o m a t i c e. Aceasta echivalează cu decizia de a insera în LEXICON toate expresiile idiomatice „as categories corresponding to nonterminal symbols of the base: *by heart* as a Circumstance, *shoot the breeze* as a Verbal, etc. Un arbore sintactic conţinînd o expresie idiomatică va avea deci forma următoare[63]:

[63] Cf. Weinreich (1966), 452.

În cazul în care expresia idiomatică reprezintă de exemplu o l o c u ţ i u n e v e r b a l ă (în interiorul căreia trebuie introdus, să presupunem, un complement etc.) Weinreich propune marcarea zonei în care se poate produce intercalarea (*slot*) prin ▼ : *pull* ▼ *'s* leg („...the idiomatic dictionary entry would in turn contain a special dummy symbol, ▼, which would have to be mapped into whatever Noun Phrase the Verbal contains"[64]).

4.1.5. Chomsky (1965) elimină (cel puţin pentru simbolul P, cu posibilitatea implicită a extinderii acestei „libertăţi" şi asupra altor simboluri) restricţia (XVI) (5).

Deşi în versiunea Chomsky (1965) gramatica admite explicit recursivitatea pentru simbolul P, ea pare a o limita la „recursivitatea inovatoare" în care Y este reprezentat de X+Q (ex. : P→P⌒Coord⌒P sau P→(P)* unde ( )*[65] indică repetarea de un număr infinit de ori a simbolului inclus şi constituie „inovaţia recursivă"). Vom vedea că acceptarea (limitată) a recursivităţii modifică restricţia transformaţională (XVI) (3') în sensul că, în cadrul transformărilor, elementul „afectat" (modificat) nu mai poate fi reprezentat de o concatenare de două secvenţe (ar exista două procese cu aceeaşi funcţie).

În cele ce urmează propunem limitarea „puterii generative" a regulilor de constituenţi printr-o nouă „renunţare" în raport cu restricţia (XVI) (4) din Chomsky (1957). În concepţia noastră, restricţia (XVI) (4) ar avea forma :

(XVI) (4") Y este o secvenţă (renunţîndu-se la posibilitatea Y e s t e o c a t e g o r i e) iar formule de tipul :

(i) P→GV

(ii) GV→V

[64] Weinreich (1966), 454.

[65] De remarcat că (P)* constituie un lanţ, nu un element primitiv.

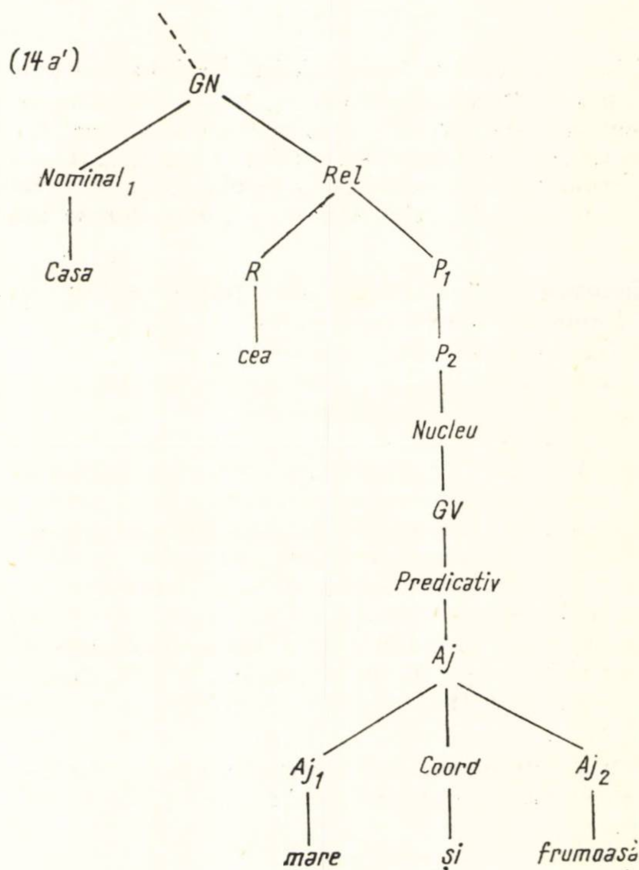
(iii) GN→N
(iv) GAv→Av ş.a.m.d.
nu ar fi admise de gramatică.

Cum asemenea formule sînt prezentate curent ca reguli independente, vom expune în detaliu motivele pentru care considerăm necesară limitarea restricţiei (XVI) (4)[66] la (XVI) (4'').

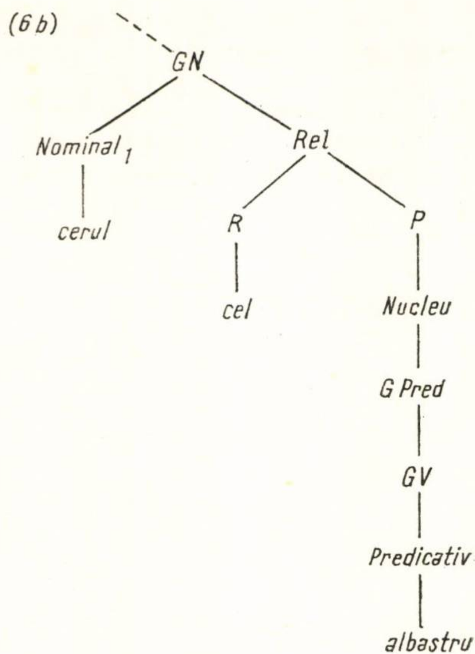
Ideea ne-a fost sugerată de Ross (1967 a).

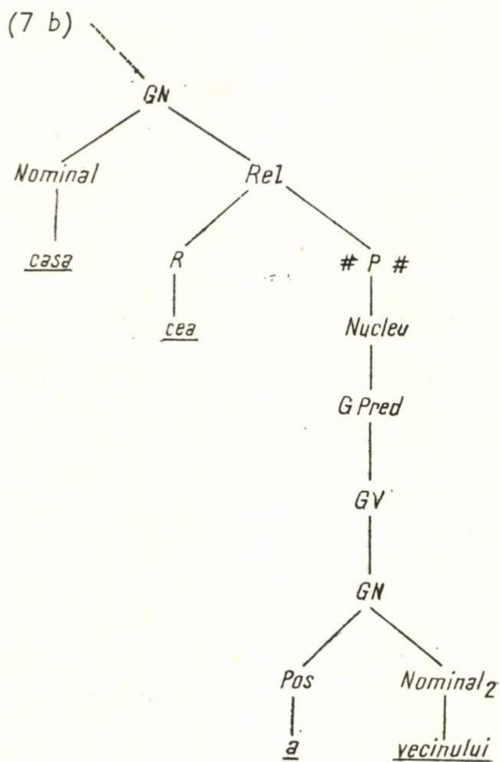
În lucrarea menţionată, Ross observă că, în urma transformărilor, se întîmplă deseori ca „embedded S'' (= P dominat) să ajungă să domine cîte un singur element într-un mod care contravine profund intuiţiei lingvistice.

Aceasta ne-a reamintit momentele de perplexitate încercate de Em. Vasiliu şi de subsemnata S. G.-E. în calitate de coautori ai volumului Vasiliu-Golopenţia Eretescu (1969)[67] în faţa arborilor „linearizaţi", care rezultau din majoritatea transformărilor. Reproducem la întîmplare :

[66] Menţinută, cu excepţia clauzei referitoare la cuvintele concrete (care nu este explicit respinsă aşa cum am făcut-o noi prin constrîngerea (XVII)) în Chomsky (1965).
[67] Cf. Vasiliu — Golopenţia-Eretescu (1969), 226, 208.

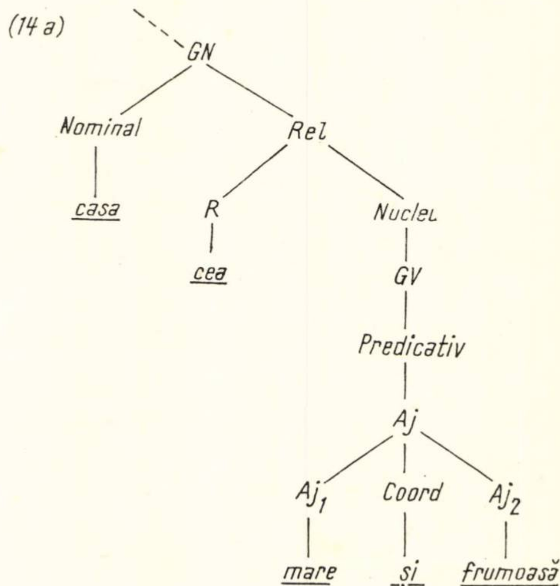

(6 b)
GN
Nominal 1
Rel
cerul
R
P
cel
Nucleu
G Pred
GV
Predicativ
albastru

(7 b)
GN
Nominal
Rel
casa
R
P
cea
Nucleu
G Pred
GV
GN
Pos
Nominal 2
a
vecinului

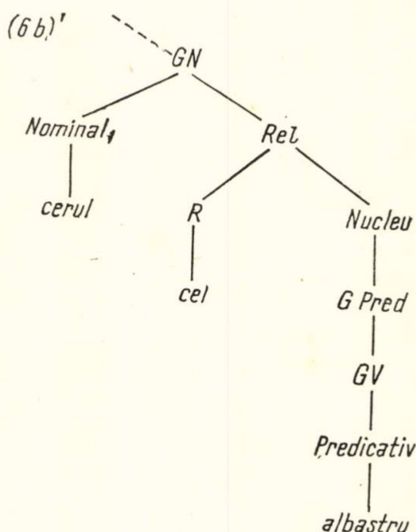
Pentru evitarea acestor situații, Ross propune introducerea convenției numite „S-pruning" (= suprimarea nodului S) cu următorul conținut:

(**XIX**) „... delete any embedded node S which does not branch (i.e., which does not immediately dominate at least two nodes"[68].

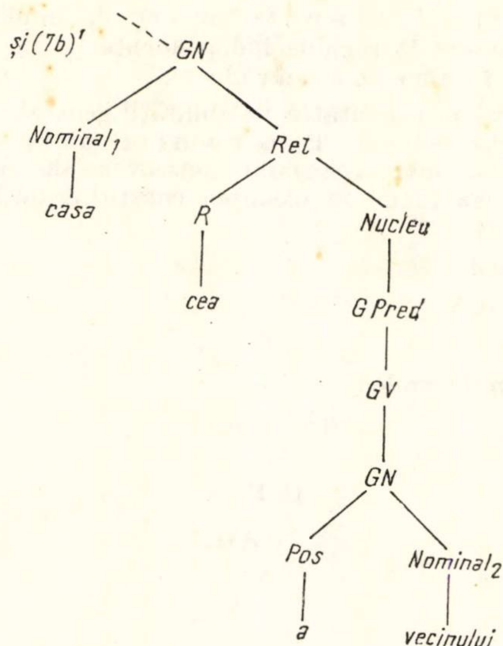
Conform acestei convenții, arborii „transformați" enumerați anterior ar avea forma:

respectiv:

[68] Cf. Ross (1967 a), 44

Ross subliniază caracterul de c o n d i ţ i e u n i v e r s a l ă privind structura arborilor şi nu de r e g u l ă particulară a principiului de „S-pruning": „this principle should not be thought of as a rule which is stated as one of the ordered rules of any grammar, but rather as *a condition upon the well-formedness of trees*, which is stated once in linguistic theory and applies to delete any nonbranching S nodes which occur in any derivation of sentences of any language"[69]. El justifică restrîngerea domeniului convenţiei la „embedded S" prin necesitatea de a preveni suprimarea unor propoziţii imperative monomembre de tipul *Go home* (în care S nu ar fi dominat)[70].

Kuroda propune extinderea sferei de acţiune a convenţiei „tree-pruning" şi la noduri dominate cum ar fi GN, GV.

După părerea noastră, convenţiile privind structura unui arbore categorial şi caracterul lui mai net sau mai vag opus intuiţiei lingvistice sînt a c e l e a ş i indiferent de faptul că arborele respectiv a fost sau nu supus transformărilor. Cu alte cuvinte, dacă postulăm caracterul i n a d e c v a t al unui arbore în care, d u p ă t r a n s f o r m ă r i, un simbol dominat P nu se mai ramifică în cel puţin două noduri dominate, credem că un arbore în care, î n a i n t e d e t r a n s f o r m ă r i, un simbol dominat P nu se ramifică este c e l p u ţ i n t o t a t î t d e n e a d e c v a t. De aceea ni se pare că o afirmaţie de această natură vizează s t a t u t u l f o r m a l a l a r b o r e l u i c a t e g o r i a l (nu al arbo-

[69] Cf. Ross (1967 a), 44.

[70] Sau ar fi dominat, în funcţie de interpretarea sintactică pe care convenim să o dăm enunţurilor imperative. Dar nu aceasta este problema.

relui categorial transformat) şi, implicit, reprezintă o constrîngere referitoare la regulile independente (şi nu la simpla reprezentare grafică a transformărilor).

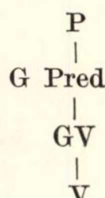
În plus, credem în necesitatea valabilităţii generale (şi nu limitate la (nodul) simbolul(ui) dominat P) a ramificării obligatorii. Altfel, introducerea unor expansiuni nonsecvenţiale ar provoca redundanţe sinonimice. Să luăm un exemplu constituit de următoarea derivaţie:

(10) P→G Pred

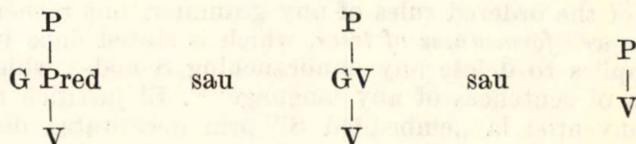
(11) G Pred→GV

(12) GV→V

reprezentabilă prin arborele:

Este evident că într-un asemenea arbore ramurile nu indică decît prejudecăţi de filiere a simbolurilor şi nu poziţia reciprocă a lui P, GPred, GV, V, relaţiile dintre ele. Arborele ar putea consta, fără pierderi lingvistice substanţiale, din:

De aceea, în modelul pe care încercăm să-l imaginăm, conform constrîngerii (**XX**): toate categoriile gramaticale se ramifică în mod obligatoriu, iar regulile formează nu traduc (transpun) — au funcţie de formare şi nu de metainterpretare. Regulile independente construiesc un arbore lingvistic interesant (efectuează o descriere structurală relevantă) în măsura în care asigură ramificarea fiecărui nod dominant în cel puţin două noduri dominate. În momentul în care se sistează operaţia de ramificare generarea se încheie, cedează locul interpretării.

4.1.6. Chomsky (1965) explicitează parţial, sub denumirea de ordine intrinsecă următoarea constrîngere (a cărei formulare ne aparţine):

Constrîngere generală (XXI). Cu excepţia regulii iniţiale absolute, orice regulă care rescrie un simbol

d o m i n a n t X u r m e a z ă d u p ă r e g u l a î n a c ă r e i e x p a n s i u n e f i g u r e a z ă s i m b o l u l X. De exemplu, regula:

(1) G P r e d → GV⌢GAv

(unde G Pred = Grup Predicativ, GV = Grup Verbal, GAv = Grup Adverbial) urmează după regula:

(2) P→GN⌢G Pred

iar regula:

(3) GV→V⌢GN

urmează după regula (1).

„Urmează după" este folosit în accepţia: „e s t e o r d o n a t l i n e a r f a ţ ă d e" „each rule operating on the strings as modified by all earlier applicable rules"[71].

Cu alte cuvinte, fiecare regulă de rescriere (n) se aplică simultan tuturor porţiunilor din expansiunea regulii (n—1) în care figurează simbolul dominant al regulii (n).

Succesiunea regulilor (2) — (1) — (3) compune o DERIVAŢIE PARŢIALĂ unde „—" marchează c a r a c t e r u l o r d o n a t a l d e r i v a ţ i e i.

Regulile (n) ale căror simboluri dominante X, Y, Z figurează în expansiunea aceleiaşi reguli (n—1) nu pot fi ordonate între ele. Ele ocupă aceeaşi poziţie în ordonarea asigurată prin respectarea constrîngerii generale (XXI) şi sînt în relaţie de o r d o n a r e s i m u l t a n ă. Folosim termenul de o r d o n a r e s i m u l t a n ă în accepţia Chomsky-Halle (1968): „all rules apply to the input string rather than to the string as modified by earlier rules"[72].

Vom numi o derivaţie care include reguli simultane DERIVAŢIE PARŢIAL ORDONATĂ.

4.1.7. Contextul A—C, deşi menţionat cu regularitate, pare a fi practic presupus egal cu Ø şi regulile de rescriere par a fi implicit definite ca reguli „context free"[73] în Chomsky (1965) deşi, explicit, autorul distinge posibilitatea unor reguli de rescriere „context free" şi a unor reguli de rescriere „context sensitive". Nu am întîlnit pînă în momentul de faţă în gramaticile parţiale concrete reguli de constituenţi *context-sensitive*.

4.1.8. Rezumînd, § 4.1. defineşte regulile sintactice de rescriere în modul următor.

R e g u l i l e s i n t a c t i c e d e r e s c r i e r e r e p r e z i n t ă u n p r o c e s d e c o n v e r t i r e c a t e g o r i e → s e c v e n ţ ă î n r e l a ţ i e d e c o r e s p o n d e n ţ ă b i u n i v o c ă c u u n a r b o r e s i n t a c t i c.

[71] Cf. Chomsky-Halle (1968), 340.

[72] Cf. Chomsky-Halle (1968), 342.

[73] Chomsky (1965) afirmă chiar la un moment dat: „The categorial component consists solely of branching rules, which are possibly all context-free" (120) dar în contextul unei alte afirmaţii ca: „Branching rules and subcategorization rules may be *context-free* (......) or *context-sensitive* (......)" (112) această afirmaţie, care revine şi cu prilejul discutării unor exemple de reguli de rescriere, nu poate fi interpretată ca o ipoteză.

În intenţia noastră termenul „rescriere" (ca şi operatorul $\rightarrow$) evocă d i s p a r i ţ i a lui X în fiecare etapă a derivaţiei. Cu alte cuvinte, regulile de acest tip efectuează o substituire secvenţială a fiecărei categorii pînă în momentul în care, prin epuizarea categoriilor, substituirea nemaifiind posibilă şi rescrierea nemaiputîndu-se efectua decît r e f l e x i v: $X \rightarrow X$ (unde X nu dispare din expansiunea-rezultat), procesul de generare se blochează.

4.2.0. TRANSFORMĂRILE. Operatorul $\Rightarrow$ (= „transformă orice lanţ cunoscut care satisface descrierea structurală specificată în"..., cf. § 2.1.4. în raport cu definiţia din care am efectuat exclusiv substituţia „element"-„lanţ") conferă lanţului din stînga săgeţii duble calitatea de d e s c r i e r e s t r u c t u r a l ă (*structural description*) iar lanţului din dreapta săgeţii duble calitatea de schimbare structurală (*structural change*). Operatorul $\Rightarrow$ conferă lanţului total calitatea de t r a n s f o r m a r e şi marchează o relaţie de s c h i m b a r e (*change*).

Chomsky-Halle (1968) se referă la „gramatical transformation" definind-o ca „a rule applies to a string of symbols by virtue of some categorial representation of this string"[74].

În raport cu Chomsky (1957), Chomsky (1965) modifică restricţiile (XVI) (3′), (XVI) (6).

T r a n s f o r m a t u l n u m a i e s t e c o n s t i t u i t d i n d o u ă s e c v e n ţ e P întrucît, în noua versiune a teoriei, regulile de rescriere parţial recursive preiau generarea frazei. Transformările operează direct asupra unor secvenţe frază (propoziţie), nu concatenează secvenţe-propoziţie în secvenţe-frază.

Implicit, transformările devin semantic nonrelevante, ele sînt simple f i l t r e s i n t a c t i c e, c o n s t r î n g e r i impuse descrierilor structurale produse *de regulile de rescriere, test* al structurii de adîncime generate de gramatică.

Nefiind admise ca structură a transformatului două secvenţe, descrierea structurală constituie rezultatul aplicării prealabile a unei singure derivaţii (cf. (XVI) (6)).

Implicit dispare opoziţia t r a n s f o r m ă r i s i m p l e / t r a n s f o r m ă r i g e n e r a l i z a t e.

Precizînd importanţa eliminării transformărilor generalizate, Chomsky (1965) utilizează chiar în raport cu transformările, termenul de i n t e r p r e t a t i v asupra căruia vom reveni. Pentru moment reproducem contextul acestei calificări : „In the earlier version of the theory, the recursive property was assigned to the transformational component, in particular, to the generalized transformations and the rules for forming transformation-markers. Now the recursive property is a feature of the base component, in particular, of the rules that introduce the initial symbol S in designated positions in strings of category symbols. There are, apparently, no other recursive rules in the base. *The transformational component is solely interpretive*" [75] (subliniat de noi, S.G.-E.).

[74] Cf. Chomsky-Halle (1968), 20.
[75] Cf. Chomsky (1965), 137.

4.2.1. Elaborarea cea mai spectaculoasă a formalismului transformaţional o constituie introducerea în sintaxă a conceptului iniţial dezvoltat în fonologie de *ciclu transformaţional*. Conceptul de *ciclu transformaţional* (în a cărui expunere ne vom conduce în cele ce urmează după Chomsky-Halle (1968) a rezultat din necesitatea *ordonării extrinsece*, de către lingvist, a proceselor transformaţionale în legătură cu care nu se putea opera cu conceptul de *ordine intrinsecă*.

Constrîngere generală (XXII). *Este exclusă pentru un ciclu transformaţional nonrespectarea următoarelor clauze*[76]:

(1) *transformările sînt ordonate linear* $T_1 \dots T_n$ *prin ipoteză* (unde T_n = *suprimă notaţiile abreviative proxime*).

(2) fiecare *transformare se aplică lanţului maxim care nu include notaţii abreviative mediale*.

(3) *după aplicarea lui* T_n *se aplică din nou* T_1 (se reia ciclul).

(4) *cu excepţia cazului în care a intervenit aplicarea transformării* T_n, *transformarea* T_j *nu poate fi aplicată după transformarea* T_i $(j < i)$.

Aplicarea unei transformări se efectuează simultan în toate porţiunile de enunţ în care au fost identificate lanţuri satisfăcînd „descrierea structurală cunoscută de transformare": „to each phrase.... beginning with the smallest and proceeding to successively larger phrases until the maximal domain of... processes is reached"[77].

Constrîngere generală (XXIII). *Două transformări distincte nu pot fi niciodată simultane*.

În contrast cu *derivaţia*, ciclul transformaţional *nu poate fi deci niciodată parţial ordonat*.

4.2.2. Conceptul de *schimbare*, central pentru definirea transformărilor, este de natură să releve un punct esenţial pentru localizarea distincţiei *reguli de rescriere/transformări*. Spre deosebire de primele, în care categoria iniţială *dispare din secvenţa*-rezultat, în cazul transformărilor, *descrierea structurală* iniţială se regăseşte *modificată* în *schimbarea structurală*. Altfel, dispariţia totală a *descrierii structurale* din *schimbarea structurală* ar echivala cu caracterul de *regulă de rescriere* al transformării respective.

Credem deci plauzibilă introducerea unei constrîngeri generale de tipul:

Constrîngere generală (XXIV). *Este obligatorie recursivitatea parţială a descrierii structurale în schimbarea structurală*.

[76] Efectuăm faţă de Chomsky-Halle (1968) modificările impuse de faptul că ne referim a transformări în general şi nu la transformările fonologice în particular.

[77] Cf. Chomsky-Halle (1968).

O asemenea constrîngere este de natură să elimine transformările totale arbitrare în care în schimbarea structurală nu mai subsistă nimic din descrierea structurală (şi care, practic, sînt infinite ca număr şi nelimitabile ca structură).

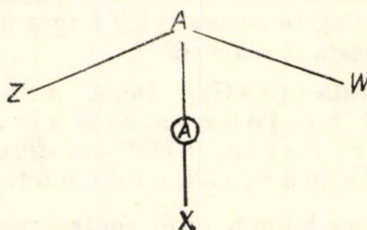
Din cele expuse rezultă însă o întrebare la care răspunsul ni se pare extrem de important. Se poate spune despre transformări că instituie o relaţie specifică tipică în măsura în care, de exemplu, relaţia de dominare, este o relaţie caracteristică pentru regulile de rescriere?

Cu excepţia clauzei ipotetice de recursivitate parţială (de intersecţie descriere structurală/schimbare structurală), „relaţia de transformare" nu este cîtuşi de puţin definită.

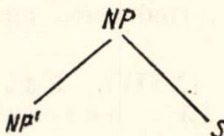
Faza prezentă de elaborare ne sugerează chiar ipoteza potrivit căreia transformările ar constitui exclusiv operaţii auxiliare de reajustare iar nu un proces unitar. În sprijinul unei asemenea ipoteze ar veni şi observaţia lui Ross (1967 a) că, pînă în momentul de faţă, transformările au fost definite exclusiv ca operaţii de reducere a structurii.

4.2.3. În momentul de faţă se lucrează intens la stabilirea constrîngerilor de formulare şi funcţionare privitoare la transformări.

Chomsky (1968) a formulat constrîngerea numită: „A-over-A principle" potrivit căreia toate transformările care se referă la A (încercuit în figura de mai jos) trebuie să se aplice la „the topmost instance of A" (la ocurenţa dominantă a lui A):

Cum în momentul de faţă singurul simbol recursiv al gramaticii este P, această constrîngere exprimă deci obligativitatea noninterogării (nonrelativizării) elementelor unei propoziţii relative, obligativitatea noninterogării elementelor unei propoziţii apoziţionale pe lîngă un nume de tipul *fapt*, *idee*, *întrebare* etc. [78], obligativitatea noninterogării (nonrelativizării) unui NP coordonat, obligativitatea noninterogării (nonrelativizării grupului NP' într-o structură relativă de tipul:

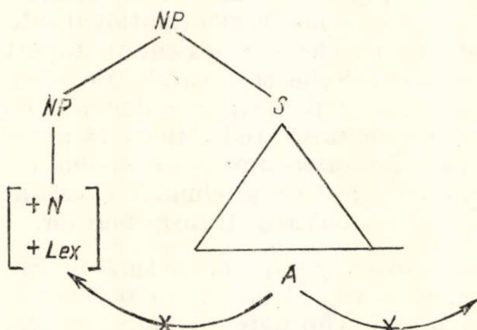
obligativitatea ca un NP dominat exhaustiv de Determinativ să nu fie interogat (relativizat) în afara NP-ului imediat dominant etc.

[78] Cf. Chomsky (1968) şi Ross (1967 a).

Ross (1967 a) propune constrîngerea universală (care constituie o versiune mai slabă [79] a lui „*A- over-A principle*") numită *Complex NP Constraint*:

Constrîngere generală (XXV). No element contained in a sentence dominated by a noun phrase with a lexical head noun may be moved out of that noun phrase by a transformation" [80].

Reprezentarea grafică a acestei constrîngeri este următoarea [81]:

Menționăm și o altă constrîngere universală — *The Coordinate Structure Constraint* — formulată de Ross (1967).

Constrîngere generală (XXVI). „In a coordinate structure, no conjunct may be moved, nor may any element contained in a conjunct be moved out of that conjunct" [82].

Complex NP Constraint, *Coordinate Structure Constraint* sînt în concepția lui Ross „meta-constrîngeri". Autorul are în vedere o gramatică în care asemenea metaconstrîngeri funcționează simultan cu o serie de condiții (generale sau particulare) specifice unui număr limitat de (eventual unei singure) limbi, sugerînd: „that the theory of grammar be changed so that every particular grammar contains a condition box in which constraints of various types, which affect all rules of the grammar, can be stated. Such constraints are intermediate in generality between particular conditions on particular rules and meta-constraints like the Complex NP Constraint and the Coordinate Structure Constraint" [83].

[79] În sensul de „mai precis delimitată".

[80] Cf. Ross (1967 a), 127. Un NP este complex atunci cînd domină nodul S(=P) și nu poate domina exhaustiv un S(=P) printr-o constrîngere ad-hoc (cf. Ross, 1967 a, 57). Introducerea mențiunii „Lexical" se explică prin comportamentul diferit al elementelor lexicale în raport cu elementele Pro: „The fact that elements of clauses in construction with „empty" nouns like *it* ..... can be relativized, whereas this is not possible in clauses in construction with nouns like *girl* ...... necessitates that the constraint be stated with reference to some such features as ± Lexical" (Ross, 1967 a, 138).

[81] Cf. Ross (1967 a), 127.

[82] Cf. Ross (1967 a), 161.

[83] Cf. Ross (1967 a), 240.

În anumite cazuri, formularea unor condiţii particulare de funcţionare a unor (unei) anumite transformări se realizează într-un mod mai economic prin (a) introducerea lor direct într-un (o serie de) element(e) lexical(e) „in a highly restricted way"[84] sau (b) prin introducerea lor în regulile de redundanţă care operează asupra elementelor lexicale.

Examinînd această posibilitate, Lakoff (1965) distinge reguli transformaţionale majore (care se aplică tuturor cazurilor normale, dar nu şi excepţiilor), reguli transformaţionale minore (care se aplică tuturor excepţiilor simple) şi excepţii absolute — „lexical items which must, or must not, meet the structural description of some transformational rule"[85].

Subcategorizînd fiecare element lexical în raport cu toate regulile gramaticii şi cu toate descrierile structurale ale tuturor transformărilor incluse în gramatica respectivă (deci introducînd în lecţiunea fiecărui element „both rule features and structural description features")[86], Lakoff (1965) asigură delimitarea univocă a inventarului de excepţii absolute al limbii respective şi elimină necesitatea postulării unor condiţii costisitoare în formularea transformărilor.

4.2.4. Cercetarea constrîngerilor de natură să rafineze conceptul de transformare a evidenţiat faptul că există o serie de constrîngeri care filtrează nu regulile de transformare ca atare, ci elementele „input" şi „output" ale acestor reguli: „....the grammars of natural languages must have appropiate devices for two types of 'filtering' of ill — formed sentences not provided for in the theory of syntax proposed by Chomsky n *Aspects*. One set of devices will filter out ill — formed inputs to the transformational component and the other will filter out ill — formed outputs of the transformational component"[87].

Alături de blocarea transformărilor propusă de Chomsky, Perlmutter (1968) discută deci introducerea unor constrîngeri ale structurii de adîncime distincte de regulile de subcategorizare Chomsky (1965) în măsura în care acestea din urmă se refereau exclusiv la fenomenele din cadrul unei singure propoziţii. Există o serie de constrîngeri ale structurii de adîncime care nu devin aparente decît în cadrul unor arbori generalizaţi: „Deep structure constraints like the like — subject and unlike — subject constraint, however, are constraints whose domain is two (vertically) contiguous Ss. Such domains exist only in a theory like that of Chomsky (1965) which posits generalized phrase-markers"[88].

În felul acesta, Perlmutter aduce un argument în plus, la nivelul puterii explicative, şi nu la acela al economiei (simplităţii) gramaticii, pentru recursivitatea regulilor de structură a frazei: „The existence of pretransformational constraints is the strongest kind of evidence for a theory with generalized phrase-markeı s"[89].

[84] Cf. Lakoff (1966), I–9.
[85] Cf. Lakoff (1965), X.
[86] Cf. Lakoff (1965), II–5.
[87] Cf. Perlmutter (1968), 2.
[88] Cf. Perlmutter (1968), 18.
[89] Cf. Perlmutter (1968), 19.

În afara constrîngerilor structurii de adîncime, gramatica trebuie să includă în concepţia lui Perlmutter (1968) şi o serie de constrîngeri ale structurii de suprafaţă ireductibile la simpla blocare de transformări şi esenţiale pentru cercetarea tipologică a limbilor [90].

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

Chomsky (1957) = Noam Chomsky, *Syntactic Structures*, The Hague.

Chomsky (1965) = Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge Massachusetts.

Chomsky (1968) = Noam Chomsky, *Nominalization* (manuscris).

Chomsky-Halle (1968) = Noam Chomsky-Morris Halle, *The Sound Pattern of English*, New York, Evanston and London.

Chomsky-Miller (1958) = Noam Chomsky-George A. Miller, *Finite State Languages* (in) *Information and Control*, 1, 91—112.

Klima (1964) = Edward S. Klima, *Negation in English* (in) J. Fodor-J.J. Katz, *The Structure of Language. Readings in the Philosophy of Language*, Prentice-Hall, 246—323.

Lakoff (1965) = George Lakoff, *On the Nature of Syntactic Irregularity* (Doctoral Thesis), Mathematical Linguistics and Automatic Translation, Report No. NSF—16, Computation Laboratory of Harvard University.

Lakoff (1966) = George Lakoff, *Stative Adjectives and Verbs in English*, NSF—17.

Langacker (1966) = Ronald W. Langacker, *On Pronominalization and the Chain of Command*. Unpublished multilith., University of California at San Diego, La Jolla.

Perlmutter (1968) = David M. Perlmutter, *Evidence for Deep Structure Constraints in Syntax* (mss.)

Ross (1964) = John Robert Ross, *A Partial Grammar of English Superlatives*, Master's Thesis, University of Pensylvania, Philadelphia.

Ross (1967 a) = John Robert Ross, *Constraints on Variables in Syntax*, Unpublished dissertation, MIT.

Ross (1967 b) = John Robert Ross, *Auxiliaries as Main Verbs. Preliminary Version* (mss.)

Vasiliu-Golopenţia Eretescu (1969) = E. Vasiliu-Sanda Golopenţia-Eretescu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti.

Weinreich (1966) = Uriel Weinreich, *Explorations in Semantic Theory* (in) Thomas A. Sebeok, *Current Trends in Linguistics III. Theoretical Foundations*, The Hague-Paris, 395—534.

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

Iunie 1971

[90] Cf. Perlmutter (1968), 2 : „...there are sentences of natural languages, whose ungrammaticality can not be attributed to the blocking of any obligatory transformations and for which it is necessary to introduce into linguistic theory the notion of *surface structure constraint*". Autorul dă ca exemplu ordinea relativă a pronumelor în limba spaniolă.

Gramatical formalism II. Rewriting rules and transformations

The various restrictions concerning the form of the rewriting rules and the form of the transformations in Chomsky (1957), Chomsky-Miller (1958), Chomsky (1965), Weinreich (1966), Ross (1967), Kuroda (1968), Chomsky-Halle (1968) are compared. New restrictions are added as well as the opposition *ordering of the terminal symbols/orientation of the nonterminal symbols.*

UN *APOSTOL* ROMÂNESC TIPĂRIT LA SIBIU DE FILIP MOLDOVEANUL?

De o sută de ani şi mai bine, filologia românească trăieşte în speranţa descoperirii unui exemplar al celei mai vechi tipărituri româneşti, *Catehismul* din 1544. Încă în 1848, Cipariu se întreba dacă nu văzuse cumva, cu unsprezece ani înainte, un exemplar al cărţii sibiene, dar nu era prea sigur, deoarece el avusese în mînă o cărticică in — 12°, or *Catehismul* trebuia să fi avut, după părerea sa, un format in—4°[1]. Nu de mult, V. Molin credea că a dat de urmele lucrării, semnalînd-o în lista de cărţi alcătuită în 1597 de un librar neamţ din Tübingen [2]. Se înşela însă, căci *Catechismus Walach*[*i*]*i* din catalogul întocmit la sfîrşitul secolului al XVI-lea e, de fapt, cum s-a arătat recent, o lucrare germană, avînd drept autor pe un oarecare Walchius [3].

Recent, Sigismund Jakó s-a oprit asupra *Catehismului* sibian, exprimînd o serie de opinii în legătură cu acţiunile care ar trebui întreprinse în vederea recuperării unui exemplar din tipăritura din 1544 [4]. Cu acest prilej, d-sa face o comunicare foarte interesantă asupra prezenţei incunabulului românesc într-o bibliotecă particulară din Sibiu în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Cercetînd catalogul cărţilor existente în biblioteca lui Dionisiu Bánffi în anul 1763, S. Jakó a descoperit următoarea notiţă, care ar dovedi că lucrarea catalogată era *Catehismul* de la Sibiu [5] : „Filep Olah Apostol Oláhul irt könyve az oláhok reformatiójára'', adică, pe româneşte, în traducerea autorului: „Cartea scrisă în valahă de Filip Apostol valah pentru primirea reformei de către români''. Întrucît singura persoană cu numele de Filip cunoscută a fi desfăşurat o activitate (tipografică) pusă în serviciul ideilor Reformei este sibianul Filip Moldoveanul, alias Maler (Pictor), S. Jakó înclină să creadă că opera catalogată în 1763 era *Catehismul* din 1544 [6].

Vom spune de la început că identificarea lui Filip din notiţa de mai sus cu tipograful sibian din anii 1540—1550 ni se pare justificată. Nu ne putem însă uni în păreri cu S. Jakó atunci cînd vede în cartea catalogată în 1763 un exemplar al *Catehismului*, dintr-o serie de motive asupra cărora ne vom opri în cele ce urmează.

[1] Vezi „Organul luminării'', I, 1848, nr. 54—55, p. 301—308.

[2] Virgil Molin, *În legătură cu circulaţia unui „catehism vechi'' din veacul XVI*, în „Biserica ortodoxă română'', 78, 1960, nr. 3—4, p. 369—370.

[3] Vezi Flora Şuteu, *A existat un catehism românesc la Tubingen în 1597?*, în LR XX, 1971, nr. 3, p. 280.

[4] S. Jakó, *Pe urmele Catehismului românesc din anul 1544*, în „Revista bibliotecilor'', XXIII, 1970, nr. 11—12, p. 716—720. Trimiterea de mai sus la Cipariu s-a făcut după această lucrare, p. 717.

[5] Notiţa a fost inclusă, în vara anului 1763, într-un mai vechi catalog întocmit în 1752.

[6] *Loc. cit.*, p. 717.

După cum se vede din traducerea lui S. Jakó, autorul presupusului catehism s-ar fi chemat Filip Apostol (valahul). Numele de Apostol poate să surprindă pe toţi cei ce ştiu că tipograful e numit întotdeauna, în socotelile oraşului Sibiu, Philipp (Philipus) Maler sau Pictor şi niciodată Filip Apostol [7]. El însuşi, în epilogul *Tetraevanghelului* din 1546, îşi spune, pe slavoneşte, Filip Moldoveanul şi e foarte probabil că aşa i-a figurat numele şi în *Catehismul* pierdut din 1544 (dacă a crezut de cuviinţă să-l menţioneze). E puţin probabil ca el să fi semnat Filip Apostol, chiar dacă acesta i-ar fi fost numele, pentru că, de regulă, tipografii de cărţi chirilice care şi-au desfăşurat activitatea în Muntenia şi Transilvania în secolul al XVI-lea îşi notau numai numele de botez sau, mai rar, pe cel de familie, urmate sau precedate, de obicei, de titlul religios ori laic pe care îl aveau : Toader diac, Călin diac, Lorinţ diac, diaconul Coresi etc. Excepţie fac numai Dimitrie Liubavici şi Şerban Coresi (acesta pentru a se deosebi de tatăl său). Filip, în *Tetraevanghelul* din 1546, nu face însă excepţie. În plus, dacă *Apostol* este un patronimic, atunci el ar fi trebuit aşezat, conform topicii ungureşti, înaintea lui *Filep*, care e numele de botez al autorului.

Şi mai puţin convingătoare ni se pare eventuala interpretare a lui *Apostol* nu ca antroponimic, ci ca epitet (apoziţie) pe lîngă *Filep*, relevînd o calitate a acestuia. În această interpretare notiţa din 1763 ar suna : „Cartea lui Filip, apostol(ul) valah...". Un astfel de epitet pare cu totul deplasat pentru a califica persoana unui tipograf, chiar dacă acesta a desfăşurat o anumită activitate de prozelitism protestant. El s-ar potrivi mai bine pe lîngă numele unui propovăduitor al învăţăturilor lui Luther, care ar fi reuşit să cîştige mase largi de români la noua credinţă. Dar de acţiunea misionară a unui asemenea „apostol" luteran al românilor izvoarele istorice nu pomenesc nimic şi e îndoielnic că el va fi existat.

O altă împrejurare care atrage atenţia în notiţa semnalată de S.Jakó este absenţa titlului cărţii de propagandă protestantă pe care o pomeneşte. S. Jakó observă caracterul incomplet al însemnării bibliografice, dar crede că acest fapt s-ar datora împrejurării că exemplarul inventariat în 1763 ar fi fost lacunar (îi lipsea probabil foaia de titlu) [8]. Să admitem că exemplarul aflat în biblioteca lui Bánffi era defectuos. De unde au fost luate în acest caz informaţiile privitoare la numele tipografului şi destinaţia cărţii? În tipăriturile româneşti şi slavone din secolul al XVI-lea asemenea date figurează nu în foaia de titlu (cînd există), ci în introducere sau, cel mai adesea, în epilog (colofoniu). În aceste texte complimentare se amintesc numele tipografului sau traducătorului, titlul cărţii şi eventuale informaţii referitoare la scopul urmărit prin imprimarea ei. Un astfel de epilog are şi *Tetraevanghelul* din 1546 tipărit de Filip Moldoveanul. Prin urmare, oricît de defectuos ar fi fost, exemplarul din 1763 trebuia să aibă, în mod firesc, un epilog ori o introducere, altminteri numele autorului (tipografului) şi destinaţia lucrării nu aveau de unde să fie cunoscute. De ce nu e pomenit atunci şi titlul lucrării?

[7] A. Huttmann şi P. Binder, *Contribuţii la biografia lui Filip Moldoveanul, primul tipograf român*, în *Limbă şi literatură*, XVI, 1968, p. 157.

[8] *Loc. cit.*, p. 717.

S-ar putea crede că omisiunea se datorează neglijenței sau lipsei de interes a persoanei care a întreprins catalogarea cărților. Explicația e greu de admis, căci notița înregistrează totuși numele autorului, precizează limba în care a fost scrisă lucrarea și scopul urmărit prin publicarea ei. Chiar dacă n-ar fi citit cartea, ci numai ar fi răsfoit-o (ceea ce trebuie negreșit să fi făcut), autorul însemnării ar fi observat că are în mîini un catehism, cu materia organizată, în mod caracteristic, pe „întrebări" și „răspunsuri". (Cu aceasta răspundem posibilei observații că tipăritura inventariată în 1763 avea lipsă o parte din introducere sau din epilog și de aceea bibliograful n-a putut consemna titlul ei.) Firește, datele din notiță puteau fi luate dintr-un catalog mai vechi sau dintr-o însemnare aflată pe prima pagină a lucrării, ceea ce pare probabil, căci e îndoielnic ca bibliograful ungur din 1763 să fi vorbit românește și să fi cunoscut scrierea chirilică. Cu aceasta însă lucrurile nu se schimbă, deoarece persoana care a consemnat cea dintîi date bibliografice asupra cărții a trebuit să cunoască epilogul sau introducerea, în care titlul era menționat, sau, dacă textul era lacunar, să fi răsfoit lucrarea și să-și fi dat astfel seama ce fel de carte ține în mînă.

După părerea noastră, n-ar fi exclus ca notița din 1763 să se refere nu la *Catehismul* din 1544, ci la un *Apostol*, pînă acum necunoscut, al lui Filip Moldoveanul. În acest caz, informația transmisă nouă ar avea în vedere „cartea lui Filip, *Apostol* valah..." sau, într-o altă interpretare, mai puțin sigură[9], „cartea lui Filip valahul, *Apostol*..." (în primul caz, *oláh* ar fi epitet pe lîngă *Apostol*, iar în al doilea, pe lîngă *Filep*). Afirmăm acest lucru știind foarte bine că, în conformitate cu topica limbii maghiare, mult mai fixă decît cea românească, singura interpretare absolut corectă este cea care se referă la „cartea [fără titlu] a lui Filip, apostol(ul) valah...". Dar atîta timp cît după topica cea mai corectă primim informații care numai cu greu se pot reține și sînt pe deasupra (contrar așteptărilor) incomplete, credem că avem dreptul să presupunem că însemnarea a fost redactată într-o topică defectuoasă. Ar fi exagerat să cerem o ireproșabilă acuratețe gramaticală unei persoane care înregistrează mai mult sau mai puțin grăbit o notiță, ale cărei date le consemnează în ordinea în care le descoperă.

Dar mai există o explicație a topicii în care e redactat textul. Așa cum am arătat mai sus, e posibil ca bibliograful din 1763 să nu fi făcut altceva decît să transcrie o notiță redactată anterior de o altă persoană (care știa românește și cunoștea scrierea chirilică). În această primă versiune, însemnarea ar fi putut avea următoarea înfățișare: „Filep [,] Olah Apostol [,] Oláhul irt könyv [,] az oláhok reformatiojára", adică pe românește: „Filip [numele autorului], Apostol valah [titlul cărții], carte scrisă în valahă în vederea reformării valahilor [amănunte asupra cărții]," ceea ce, pe cît știm, e cît se poate de corect din punctul de vedere al topicii maghiare. Transcriind această notiță, bibliograful din 1763 a putut să adauge (mai ales dacă virgulele lipseau în original și nu le-a suprimat el) pe *-e* posesiv după *könyv* (= „cartea lui..."), conform deprinderilor sale

[9] Căci în acest caz *Oláh* ar trebui, în mod normal, să-l preceadă pe *Filep* sau să fie precedat de *az*: *az Oláh*.

bibliografice[10], fără să bănuiască că măruntа sa intervenţie va crea o problemă de exegeză filologică pentru specialiştii de peste două veacuri.

Dacă modul nostru de a raţiona este întemeiat, atunci ar însemna că în afara celor trei cărţi cunoscute pînă astăzi (*Catehismul românesc*, *Tetraevanghelul* slavon şi *Evangheliarul* slavo-român, zis *din Petersburg*), Filip Moldoveanul a tipărit şi un *Apostol*. Faptul acesta, pe care l-am întrezărit încă din 1966[11], nu trebuie să surprindă. Într-adevăr, între 1544 (cînd apare *Catehismul*) şi 1551–1553 (data probabilă a imprimării *Evangheliarului din Petersburg*) se găsesc cinci ani (1545, 1547, 1548, 1549 şi 1550), în care e greu de presupus ca tiparniţa din Sibiu să-şi fi suspendat activitatea. Cheltuielile costisitoare făcute de proprietari pentru achiziţionarea presei nu se puteau acoperi lucrînd sporadic. Nu e, apoi, de crezut ca ei să nu fi urmărit scopuri comerciale, ci numai propagandistice, atunci cînd au pus bazele imprimeriei chirilice de la Sibiu. Tipărirea *Tetraevanghelului* slavon (1546) e o dovadă în acest sens şi e foarte probabil ca, pe lîngă cărţi slavone, proprietarii să se fi gîndit şi la alte texte româneşti, în afară de *Catehism* şi de *Evanghelie*.

Desigur, existenţa *Apostolului* sibian rămîne ipotetică şi ea urmează să fie confirmată de cercetările ulterioare. Pentru aceasta (ca să parafrazăm titlul articolului lui S. Jakó) e nevoie să pornim pe urmele *Apostolului* lui Filip Moldoveanul.

Iunie 1971

ION GHEŢIE

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[10] Rămîne să se cerceteze cu atenţie catalogul din anii 1752–1763 spre a se stabili felul în care îşi redacta bibliograful necunoscut însemnările.

[11] Cf. *Observaţii filologice şi lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, în SCL XVII, 1966, nr. 1, p. 81.

A EXISTAT O TIPOGRAFIE CHIRILICĂ MOLDOVENEASCĂ ÎN ANII 1551–1552?

Cronica Banatului, scrisă de Nicolae Stoica de Hațeg, în anii 1826–1829, conține o știre despre existența tiparului românesc în Moldova, la jumătatea veacului al XVI-lea [1]. În cuvîntul către cititori (*Cuvînt întîiu*), autorul cronicii face o scurtă prezentare a alfabetului egiptenilor, evreilor, caldeenilor, turcilor, grecilor, romanilor și slavilor. Cu acest prilej, el notează despre literele chirilice : *Care în urmă și rumânii luundu-le, Ioan Stefan Petru voevodul Moldovii, în tipografia Sucevii pentru rumâni* ↑ *și* џ, *iară serbii* ѣ, *dierv au adaos* [2]. Din capul locului se naște întrebarea cine a fost acest domnitor, în timpul căruia în Moldova a existat o tipografie chirilică?

În diplomatica românească, domnitorii sînt amintiți întotdeauna cu numele de botez, indicîndu-se numai extrem de rar și descendența lor. În cazul nostru, posibilitatea interpretării lui Ioan ca nume de botez este infirmată de cercetarea izvoarelor documentare. În secolele al XIV-lea — al XVII-lea, în Moldova au fost numai trei domnitori cu numele de Ioan : Ioan Joldea (septembrie 1552), Ioan Vodă cel Cumplit (februarie 1572 — iunie 1574) și Ioan Potcoavă (noiembrie — decembrie 1577). Dintre aceștia nici unul nu poate fi identificat cu Ioan Stefan Petru. Ioan Joldea și Ioan Potcoavă nu aveau descendență domnească și, în plus, au domnit extrem de puțin pentru a putea întreprinde o acțiune de promovare a tiparului în limba română. Cît privește pe Ioan Vodă cel Cumplit, acesta a fost fiul lui Ștefăniță vodă (1517–1527), al cărui tată a fost Bogdan al III-lea (cel Orb), urmașul direct al lui Ștefan cel Mare.

În urma acestor încercări neizbutite de identificare, se impune o singură explicație : Ioan nu este numele unui domn, ci doar forma întregită a binecunoscutului *Io*, care apare curent în titlul domnitorilor români [3]. În această ipoteză, atenția trebuie restrînsă asupra lui Stefan Petru, adică urmează să aflăm un domnitor Ștefan, fiul unui Petru, de asemenea, domn. Dezlegarea ne-o oferă tot Nicolae Stoica, care în capitolul *Căderea Temișoarei sub turci* inserează o scurtă informație referitoare la domnii care ocupau scaunele celor două țări românești. În legătură cu domnul Moldovei el notează : *Anul 1554 Ștefan VI, fiu lui Petru Raleș* (!) [4]. Cum între domnitorii Moldovei, în afara lui Ștefan Rareș nu mai întîlnim un

[1] Asupra acestei informații, pe care o vom comenta în continuare, a avut amabilitatea să ne atragă atenția Ion Gheție, căruia îi exprimăm și pe această cale mulțumirile noastre.

[2] Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, studiu și ediție de Damaschin Mioc, București, 1969, p. 52.

[3] Asupra acestui împrumut din cancelaria domnitorilor bulgari, vezi Ioan Bogdan, *Scrieri alese*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, 1968, p. 146.

[4] Nicolae Stoica, *loc. cit.*, p. 130.

alt Ştefan, urmaş al unui domn cu numele Petru, putem avea certitudinea că identificarea noastră este exactă [5]. Trebuie să precizăm însă că la Nicolae Stoica, anul instalării acestui domnitor este indicat greşit (1554), deoarece documentele atestă că domnia lui Ştefan Rareş a fost cuprinsă între 1551 [6] (aprilie) şi 1552 [7] (august). Această inexactitate nu cade în seama lui Nicolae Stoica, ci a izvorului folosit de el la stabilirea cronologiei domnitorilor Moldovei. În anexa *Psaltirii* tipărite la Iaşi în 1817 se oferă o listă a domnitorilor Moldovei [8] în care la f. 228ᵛ putem citi: *1554 Stefan al 6-lea, fiiul lui Petru Raleş* (!) : *3 ani şi 4 luni.*

Ne-am întrebat şi am căutat să aflăm care a fost sursa informaţiei referitoare la existenţa tipografiei sucevene în vremea lui Ştefan Rareş. Se ştie că pentru părţile din cronică care privesc Moldova şi Ţara Românească, Nicolae Stoica a utilizat lucrarea istoricului sîrb Iovan Raić, *Istorija raznih slavjanskih narodov, naipače Bolgarî, Horvatovă i Serbovă*, Viena 1794—1795, 4 vol [9]. Nu am aflat însă în această lucrare sursa informaţiei care ne interesează. Pare mai puţin probabil ca în mîinile lui Nicolae Stoica să fi ajuns un exemplar dintr-o posibilă tipăritură suceveană din vremea lui Ştefan Rareş, în colofonul căreia a putut afla locul imprimării şi numele domnitorului. În mod obişnuit, epilogurile vechilor tipărituri româneşti indică lîngă locul de imprimare şi data. Admiţînd că Nicolae Stoica a avut un exemplar înzestrat cu un epilog datat 1551—1552, ar fi fost de aşteptat ca el să corecteze anul suirii lui Ştefan Rareş pe scaunul Moldovei din 1554 în 1551 ori 1552. Să presupunem atunci că Nicolae Stoica a putut afla despre existenţa vechii tipografii sucevene dintr-o tradiţie orală, iar nu ni se pare potrivit. După două secole şi jumătate e greu de admis că s-ar fi putut păstra în Banat o tradiţie legată de numele unui obscur domn moldovean. Mai plauzibilă ni se pare altă explicaţie. Ştirea existenţei tipografiei sucevene, fiind direct legată de introducerea la români a alfabetului chirilic, ar fi putut fi preluată de Nicolae Stoica dintr-o lucrare despre scriere, o bucoavnă sau tîlc al literelor, în care, de obicei, se dau diferite amănunte despre scriere. Lucrările de acest gen pe care le-am cercetat în fondul manuscriselor din Biblioteca Academiei nu ne-au furnizat însă nici un indiciu util pentru depistarea sursei urmate de Nicolae Stoica.

Care este valoarea documentară a acestei ştiri? Nu vom aduce în discuţie originea românească atribuită slovelor ҹ şi џ care, în urma studiilor lui Ioan Bogdan şi Ilie Bărbulescu, nu mai poate fi susţinută [10]. Vom reaminti numai că vechimea care se atribuie acestor slove este mult

[5] Într-un singur document, Ştefan Rareş apare chiar semnalat *Ştefan voevod, fiul răposatului Petru voevod Rareş* (vezi DIR XVI, *A. Moldova*, vol. III (1551—1570), nr. 4, p. 7).
[6] Vezi DIR XVI, *A. Moldova*, vol. III, nr. 2, p. 5.
[7] *Ibidem*, nr. 31, p. 32.
[8] Asupra acestui izvor utilizat de Nicolae Stoica a atras atenţia Damaschin Mioc în studiul care precedă textul propriu-zis al cronicii (vezi Nicolae Stoica, *loc. cit.*, p. 39).
[9] Nicolae Stoica, *loc. cit.*, p. 39.
[10] Ioan Bogdan, *De la cine şi cînd au împrumutat românii alfabetul chirilc*? în *Lui Titu Maiorescu, omagiu*, Bucureşti, 1900, p. 585—594. Ilie Bărbulescu, *Fonetika ćirilske azbuke u pisanju Rumunjskoga jezika XVI i XVII vijeka u svezi sa Srpsko-slovenskim, Bugarsko slavenskim i Rumunjsko-slavenskim spomenicima*, Zagreb, 1899, p. 72, 121; acelaşi, *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI şi XVII în legătură cu monumentele paleo-sîrbo-, bulgaro-, ruso- şi româno-slave*, Bucureşti, 1904, p. 237—248, p. 440—448.

mai mare decît aceea care se indică de Nicolae Stoica[11]. Este posibil ca în izvorul pus la contribuţie de cronicarul bănăţean precizarea utilizării de către români a celor două slove să nu fi avut în vedere scrierea de mînă, ci scrierea tipărită. Cu alte cuvinte, se prea poate ca, în acest izvor, să se fi specificat că ꙟ şi ц, în tipărituri româneşti, apar pentru prima dată în cele ieşite de sub teascurile din Suceava, iar Nicolae Stoica să fi extins această observaţie asupra întregii scrieri româneşti.

Cu această observaţie, ajungem însă la o altă întrebare : a existat la Suceava în timpul lui Ştefan Rareş a tipografie românească, aşa cum precizează informaţia din *Cronica Banatului*? Este momentul să spunem că existenţa tiparului în Moldova la jumătatea veacului al XVI-lea a fost susţinută de Nicolae Iorga într-un articol publicat în 1931[12]. Argumentele invocate de istoricul român în sprijinul opiniei sale nu mai pot fi reţinute în prezent : a. *Tetraevanghelul* slavon din 1546, deşi tipărit de un meşter originar, probabil, din Moldova, Filip Moldoveanul, este o tipăritură sibiană[13]; b. *Apostolul* slavon din 1547, pe care N. Iorga îl consideră tipărit în două ediţii, dintre care una, alcătuită în Moldova de Dimitrie Liubavici, iar alta alcătuită la Tîrgovişte, a cunoscut, de fapt, o singură ediţie, şi aceasta din Tîrgovişte. Exemplarelor *Apostolului* destinate a fi desfăcute în Moldova li s-a adăugat un epilog cu numele domnitorului Iliaş Rareş şi al mamei sale Elena şi o filă avînd un frontispiciu cu însemnele Moldovei[14].

În favoarea ipotezei susţinută de Iorga cu privire la existenţa tiparului în Moldova veacului al XVI-lea ar mai putea fi invocată mărturia unei cărţi pe care bibliografii noştri nu au avut-o în mînă pînă în prezent. Este vorba de un *Tetraevanghel* slavon, înregistrat de BRV I la *Adause şi îndreptări* sub nr. 6, p. 513, cunoscut din descrierea pe care i-a lăsat-o P. A. Sîrcu. Şi în această carte întîlnim un frontispiciu încadrat de o inscripţie în care este pomenit Iliaş vodă, fapt care ar putea pleda pentru originea moldovenească a tiparului (posibilitate întrevăzută de Ioan Bianu şi Nerva Hodoş[15]). Dar textul acestei inscripţii (въ Х͠а Б͠а благовѣрныи б͠гомь хранимы и самодрьжавны земли молдовскои іѡ наїiашко воевода гпⷣнь „Întru Hristos Dumnezeu, binecredinciosul şi de Dumnezeu păzitorul şi atotstăpînitorul Ţării Moldovei Io Iliaş voivod<şi>domn") este identic cu textul care însoţeşte frontispiciul cu stema Moldovei din exemplarele

[11] Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 440—441.

[12] N. Iorga, *Tipărituri româneşti necunoscute*, în „Revista istorică", XVII, 1931, nr. 1—3, p. 26.

[13] Ferenc Hervay, *L'imprimérie du maître Philippe de Nagyszeben et les premiers livres en langue roumaine*, în „Magyar könyvszemle", 1965, nr. 2, p. 121—122 ; S. Jakó, *Tipografia de la Sibiu şi locul ei în istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", VII, 1964, p. 97—115 ; Arnold Huttmann şi Pavel Binder, *Prima carte tipărită în limba română*, în „Călăuza bibliotecarului", 18, 1 965, nr. 2, p. 94—96 ; Ludovic Demény şi Dan Simonescu, *Un capitol important din vechea cultură românească* (*Tetraevanghelul*, Sibiu, 1546), în „Studii şi cercetări de documentare şi bibliologie", VII, 1965, nr. 1 (Supliment), p. 16.

[14] BRV I, p. 515.

[15] *Ibidem*, p. 513.

Apostolului, destinate acestei provincii, dar imprimate la Tîrgoviște[16]. Considerăm, prin urmare, că și acest *Tetraevanghel* este tot un produs al oficinei tipografice din Tîrgoviște, a cărei activitate, pe baza unor semnalări mai vechi și mai noi, a fost mult mai bogată decît se crede în prezent.

Revenind la informația din *Cronica Banatului*, ținem să precizăm că ea nu poate fi confirmată de faptele care ne stau la dispoziție. A presupune că în timpul domniei lui Ștefan Rareș se puteau tipări la Suceava cărți în limba română, al căror conținut nu putea fi decît religios, înseamnă a neglija un aspect important din politica internă a acestui domnitor. O dată instalat la domnie, Ștefan Rareș a dezlănțuit o prigoană fără precedent împotriva ereticilor din țară. Din documentele de care dispunem reiese că ascuțișul acestei politici era îndreptat împotriva armenilor și a ungurilor, care îmbrățișaseră în masă Reforma[17]. Persecuțiile nu s-au întrerupt o dată cu moartea lui Ștefan Rareș, ci au fost continuate sub domnitorul următor, Alexandru Lăpușneanu[18]. Progresele importante pe care Reforma le-a înregistrat în răsăritul Europei au determinat în Moldova o reacție puternică de contrareformă, care a avut drept consecință politica de prigonire a ereziilor, în general. Or, în lumina acestor informații, e greu de presupus că la Suceava s-ar fi putut tipări cărți bisericești în limba română, și încă într-o perioadă cînd inițiatorii unor asemenea acțiuni erau sașii luterani. În plus, dacă tiparul ar fi existat la acea dată în Moldova, Iacob Heraclit Despotul, care a domnit zece ani mai tîrziu, nu ar mai fi dus tratative cu reformații germani pentru înființarea unei tipografii la Cotnari.

Să fie atunci știrea din *Cronica Banatului* lipsită de orice sîmbure de adevăr? După părerea noastră, nu. Ceea ce ne-a surprins de la bun început, cînd am examinat această știre, a fost faptul că, din punct de vedere cronologic, ea prezintă o coincidență frapantă cu data la care apărea la Sibiu un tetraevanghel slavo-român. Este vorba de așa-numitul *Evangheliar din Petersburg*, localizat de ultimele cercetări la Sibiu și datat, pe baza examinării filigranelor, în perioada 1551—1553[19]. Am amintit, puțin mai înainte, că la Sibiu s-a tipărit în 1546 și o versiune slavonă a evangheliilor destinate Moldovei, după cum ne încredințează stema cu armele Moldovei de pe una din filele cărții. Nu ar fi exclus, deci, ca o parte din exemplarele *Evangheliarului din Petersburg* (1551—1553) să fi avut aceeași destinație și, prin urmare, acestora să li se fi anexat o filă cu stema Moldovei, eventual și un epilog cu numele domnitorului Ștefan Rareș. Un astfel de exemplar, lipsit de indicația locului unde a fost tipărită cartea (indicație care lipsește și în *Tetraevanghelul* sibian din 1546) ar fi putut crea ușor impresia că tipăritura s-a executat în Moldova. De aici, pînă la atribuirea cărții, unei presupuse tipografii din Suceava nu mai era de făcut decît un

[16] *Ibidem*, p. 515, fac. nr. 273 ; vezi și articolul nostru *O ipoteză care nu se confirmă : tipărirea primelor cărți românești la Tîrgoviște*, în SCL XIX, 1968, nr. 1, p. 53, nota 7.

[17] Șerban Papacostea, *Moldova în epoca Reformei*, în „Studii. Revistă de istorie", XI (1958), nr. 4, p. 65, 68—69.

[18] *Ibidem*, p. 68—70.

[19] Pentru datare, vezi articolul nostru *Observații cu privire la „Evangheliarul din Petersburg"*, în LR XVI, 1967, nr. 1, p. 67 și L. Demény, *Papiergeschichte des 16. Jahrhunderts im Blickpunkt der Historiker aus Rumänien (Aufgaben und Aussichten)*, în „Revue roumaine d'histoire", VII, 1968, nr. 1, p. 35.

pas, știut fiind că această cetate era, în secolul al XVI-lea, reședința domnilor moldoveni. Credința că la Suceava a existat o tipografie românească în vremea lui Ștefan Rareș ar fi putut, după o anumită perioadă de timp, să devină generală și bineînțeles să fie înregistrată și în scris, constituindu-se, în acest fel, sursa directă sau indirectă a informației lui Nicolae Stoica. Dacă faptele s-au petrecut întocmai, iar informația din *Cronica Banatului* se referă, într-o interpretare eronată, de fapt la o tipăritură sibiană, probabil *Evangheliarul din Petersburg*, atunci am căpăta un element prețios pentru fixarea termenului *ante quem* al tipăririi acestei cărți. (Știrea din *Cronica Banatului* impune terminarea tipăririi înainte de 1 septembrie 1552, cînd moare Ștefan Rareș.) Făcînd această observație, noi indicăm numai un rezultat posibil, în cazul în care sursa informației lui Nicolae Stoica s-a constituit într-adevăr pe aprecierea *Evangheliarului din Petersburg* drept o carte moldovenească. Bineînțeles, această sursă pe care a urmat-o cronicarul bănățean, ar fi putut să aibă ca punct de plecare și o altă carte românească, tipărită la Sibiu și rămasă necunoscută pînă în prezent.

La sfîrșitul acestor scurte observații, un fapt se impune în mod evident : informația din *Cronica Banatului* nu poate pleda în favoarea opiniei existenței la Suceava a unei tipografii românești la mijlocul veacului al XVI-lea.

Iunie 1971

ALEXANDRU MAREȘ,
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

ETIMOLOGII SÎRBOCROATE

(Contribuţii la studierea influenţei româneşti)*

Cunoştinţele noastre despre influenţa limbii române asupra vocabularului altor limbi cu care a venit în contact au fost şi continuă să rămînă într-un raport de strictă dependenţă faţă de calitatea şi cantitatea informaţiilor pe care ni le oferă, din domeniul dat, cercetătorii limbilor respective. În cazul concret al limbii sîrbocroate, studiile lui P. Skok, H. Barić, I. A. Candrea, S. Puşcariu, Al. Rosetti, I. Popović şi ale altora, referitoare la românismele din această limbă [1], n-ar fi fost posibile fără progresele înregistrate în cunoaşterea lexicului graiurilor populare şi fără materialul lexical înregistrat în RJA. Elaborarea şi publicarea, cu începere din 1959, a celui de al doilea dicţionar-tezaur al limbii sîrbocroate, *Rečnik srpskohrvatskog narodnog i književnog jezika* [2], ajuns acum la al VI-lea volum, oferă un binevenit prilej de reluare, pe o bază mai extinsă, a studiului raporturilor româno-sîrbocroate. Prin materialul său, RSA oferă cercetătorului în domeniul care ne interesează cel puţin două direcţii principale : a) urmărirea felului în care au fost rezolvate în dicţionar etimologiile unor cuvinte sîrbocroate a căror origine română, certă sau numai probabilă, a fost deja arătată anterior [3] şi b) identificarea ca româneşti a elementelor lexicale susceptibile de aceasta, dar neexplicate în RSA (şi nici în alte studii de specialitate) sau explicate nesatisfăcător.

Obiectul cercetării noastre îl constituie examinarea unor cuvinte sîrbocroate de felul celor incluse sub b).

Aurel

Prenumele scr. *Aurel*, relativ rar şi nou, înregistrat fără soluţie etimologică în RSA II 200, trebuie adăugat, fără îndoială, pe lista antroponi-

* Abrevieri (mai puţin cunoscute sau care necesită unele precizări) : BER = Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, J. Zaimov, St. Ilčev, *Bălgarski etimologičen rečnik*, I—VII, Sofia, 1962—1970 ; *Infl. roum.* = S. Niţă-Armaş, N. Pavliuc, D. Gămulescu, T. Pleter, T. Alexandru, M. Mitu, M. Osman-Zavera, I. Rebuşapcă, A. Tănăsescu, E. Timofte, D. Zavera, *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, Rsl, XVI, 1968, p. 59—128 ; RJA = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, vol. I-XVIII, Zagreb, 1880—1960 ; Rosetti ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968 ; RSA = Srpska akademija nauka. Institut za srpskohrvatski jezik, *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, vol. I—VI, Belgrad, 1959—1970.

[1] Informaţii generale vezi în *Infl. roum.* 64—65, 116—121.

[2] Pentru simplificări de ordin tehnic şi redacţional, numele autorilor şi operelor, precum şi cuvintele slave citate, scrise în original cu caractere cirilice, se redau în transcriere latină.

[3] Unele aprecieri şi observaţii facem în recenzia asupra primelor două volume ale RSA, publicată în Rsl. XII, 1965, p. 353—355.

melor sîrbocroate de origine română [4]. Etimonul lui este prenumele românesc *Aurel*, de origine latină [5], împrumutat şi în bulgară sub forma *Aurel*, *Avrel*, explicate corespunzător de St. Ilčev [6].

bàčuga

Scr. reg. *bàčuga* „băţ cu măciulie puternică la un capăt, ciomag", înregistrat cu o singură atestare în RSA I 350 [7] şi lăsat fără soluţie etimologică, credem a fi acelaşi cuvînt cu scr. *mačuga*, *močuga* (vezi RSA II 332 s.v. *budža* 1), explicate prin română [8]. Originea românească a acestora din urmă e susţinută şi de faptul că presupusul etimon, rom. *măciucă*, e de origine latină (<**matteuca*; cf. Tiktin 937, DLRM 484) [9]. În ce priveşte scr. *bàčuga*, acesta ar rămîne să fie explicat şi din punct de vedere formal: *b*- în loc de *m*-. Putem oferi două explicaţii deosebite: 1) scr. *bàčuga* îl poate datora pe *b*- unei contaminări a scr. *màčuga* cu sinonimele sale *batina*, *baketa*, *buc* [10] şi altele, care prezintă un *b*- şi 2) forma cu *b*- este posibil să fi existat în graiurile româneşti din care a fost împrumutat termenul sîrbocroat, ca variantă a celei normale cu *m*-; cf. rom. *băciulie* < rom. *măciulie* (vezi DA I 410). În acest din urmă caz, etimonul corect ar fi rom. reg. **băciucă*.

Oricum, scr. *bàčuga* apare ca o variantă a scr. *mačuga*. Prin urmare, era mai firesc ca RSA să-l fi explicat făcînd trimiterea la forma de bază şi nu la *budža*, cu care nu e înrudit etimologic.

bàluca

Scr. *bàluca* „un soi de vin bun, negru din Krajina" e ilustrat de RSA I 277 cu următoarele exemple: « *Baluca* se zove neko dobro crno negotinsko vino » („*Baluca* se numeşte un soi de vin bun negru din regiunea Negotinului") şi « Ako je neko učitelj u Krajini, pa zaboravi doneti [načalniku] bar jednu petačku *Baluce* (najbolje krajinsko vino)... taj... neka se ne nada klasi » („Dacă cineva e învăţător în Krajina şi uită să aducă [prefectului] o bardacă de cinci litri de *Baluca*... acela ... să-şi ia gîndul de la avansare"). RSA nu explică originea acestui cuvînt, ci doar sugerează compararea lui cu scr. *bàlej* „un soi de vin numit astfel după dealul Balej din apropierea Negotinului". La rîndul său, scr. *bàlej* este comparat cu scr. *balejac*, *baluca* (cf. p. 271). Acelaşi vin mai este numit, în regiunea amintită, şi *balucan* (RSA I 277).

Dintre termenii citaţi au origine clară, apărînd ca formaţii pe teren sîrbocroat, următorii: *balej* (vezi mai sus), *balejac* (derivat cu suf. *-ac* din *Balej* sau *balej*), *balucan* (< *baluca* + *-an*). Scr. *baluca*, în schimb, ne apare ca un termen de împrumut, căci în sîrbocroată nu este cunoscut

[4] O listă mai cuprinzătoare de astfel de nume găsim la S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, II, 1926, p. 274—296.

[5] Cf. Constantinescu DO 183—184.

[6] Vezi St. Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969, s.v.

[7] Atestarea provine din L. Grđić-Bjelokosić, *Zbirka reči iz Bosne i Hercegovine*, 1896.

[8] Cf. *Infl. roum.* 90.

[9] Rom. *măciucă* a fost împrumutat şi în bg. *mačuga* (Rosetti ILR 430, *Bălgarski tălkoven rečnik* 398) şi în pol. *maczuga* (*Infl. roum.* 90).

[10] Pentru acestea cf. RSA II 332 s.v. *budža*.

un sufix *-uca* şi nici o eventuală temă *baluc-* (în situaţia că ne-am gîndi la un sufix *-a*). Repartiţia geografică a termenului ne sugerează explicarea lui prin română, Krajina Negotinului fiind o zonă în care teritoriul lingvistic român şi sîrbocroat se întrepătrund. Tot la română ne trimite şi forma cuvîntului, care prezintă sufixul specific românesc *-uţă* şi o temă românească, *băl-*, chiar dacă aceasta este la origine slavă [11]. Româna cunoaşte într-adevăr un derivat *băluţă* (*băl* „bălai, blond, alb" < băl + *-uţă* sau < *băluţ* „băl" + *-ă*), întrebuinţat în Banat şi în regiunile învecinate ca adjectiv pentru fetele bălaie, blonde. Substantivizat, rom. *băluţă* înseamnă 1. „drăguţă, ibovnică" şi 2. „nume dat oilor albe sau cu botul alb" (cf. DA I 442, 470).

Pentru explicarea semantismului scr. *bàluca* ne-am putea gîndi că în graiurile româneşti locale *băluţă* „fată" a putut numi şi un soi de vin, eventual de viţă de vie, la fel cum adj. *fetească* „de fată", „pentru fete" a devenit numele unui binecunoscut soi de viţă de vie şi de vin în România (cf. DA II 107). Comparaţia scr. *bàluca* cu sinonimele sale *balej*, *balejac*, formate de la numele topic *Balej*, sugerează posibilitatea ca scr. *bàluca* să aibă la origine rom. *Băluţă*, nume de persoană (cf. Constantinescu DO 187—188 s.v. *Bal* IV 14 şi 194 s.v. *Băl* III 18; vezi şi DA I 470 s.v. *băluţ*), devenit ulterior nume topic, poate chiar numele românesc al dealului *Balej* [12], despre care a fost vorba mai sus. Această a doua supoziţie îşi găseşte un sprijin important în faptul că scrierea cu majusculă a scr. *Baluca* în cel de al doilea exemplu citat îşi găseşte singura motivare în conştiinţa autorului că scr. *bàluca* are la origine un nume propriu. Fără îndoială, investigaţii la faţa locului ar aduce precizările necesare privind latura semantică a cuvîntului dar, totodată, ar confirma, credem, şi originea românească a lui [13].

bèrbeč

Printre cuvintele sîrbocroate de origine română înregistrate în RSA şi neexplicate din punct de vedere etimologic se numără şi scr. *bèrbeč* „mai pentru bătut pari, piloni", folosit în Banatul iugoslav şi în regiunea Timocului (cf. RSA I 472). Etimologia lui este simplă : rom. *berbéce* „dispozitiv mecanic sau manual compus dintr-o piesă grea care acţionează prin cădere, folosit la baterea pilonilor, bătucitul pămîntului, spargerea bucăţilor mari de fontă etc." < lat. *berbex*, *-ecis* (= vervex) [14]. Locul accentului, pe silaba precedentă celei accentuate din etimon, este normal pentru limba sîrbocroată, unde, de regulă, accentul împrumuturilor se mută cu o silabă spre începutul cuvîntului, devenind, totodată, ascendent. Printre altele, în cazul de faţă, schimbarea accentului apare şi ca rezultat al adaptării morfologice. Pierzînd pe *-e*, împrumutul ar fi urmat, dacă

[11] Cum presupune DA I 442—443 şi argumentează G. Ivănescu, în *Variations régionales de l'influence du vieux slave sur la langue roumaine*, Rsl, XVI, p. 36—37, 42. ILR II este, însă, de părere că rom. *băl* este un cuvînt de substrat.

[12] Acest toponim este înregistrat şi de RJA I 164, care însă nu se pronunţă asupra originii lui.

[13] Rom. *băluţă* a fost împrumutat şi în bg. *băluca* „o horă" (cf. M. Sl. Mladenov, *Govorăt na Novo Selo, Vidinsko*, Sofia, 1969, p. 212), dar aici semantismul este clar, căci rom. *băluăţ* are şi sensul „dans ţărănesc cu lăutari, mînioasa" (DA I 470).

[14] Cf. DA I 543, DLRM 77.

păstra accentul originar, să fie accentuat pe ultima silabă, ceea ce, evident, contravine sistemului accentologic sîrbocroat [15].

bràčir, bràšir

Scr. *bràšir* „fîșie (dungă) țesută în partea superioară a șorțului (opregului)”, atestat în localitatea Boljarevac din Serbia răsăriteană, se numără printre cuvintele populare cu etimologie necunoscută, înregistrate de RSA (II, 125) [16]. La originea cuvîntului sîrbocroat se află, în mod cert, rom. *brăciri* (formă defectivă de singular în unele graiuri din sud-vestul țării) „brîu îngust de încins pentru bărbați și pentru femei țesut din părul scos din lînă” (DA I 635, s.v. *brăcire*). Explicarea formei nu pune probleme, întrucît rom. *-ă-* și *-ri(r')*, nefiind cunoscute limbii sîrbocroate, au trecut la sunetele cele mai apropiate din această limbă: *-a-*, respectiv, *-r*.

Scr. *bràšir* „țesătură îngustă” este înregistrat de RSA din aceeași localitate cu scr. *bràčir* și considerat un cuvînt diferit de acesta (II, 126). Etimologic, scr. *bràšir* este însă identic cu scr. *bràčir*, deosebirea formală explicîndu-se prin faptul că la baza lui trebuie să fi stat o variantă românească *braśir'*, cu tratamentul *-ci-* > *-ś-*, specific subdialectului bănățean. Originea românească a cuvintelor sîrbocroate este întărită și de faptul că etimoanele românești propuse sînt de origine latină (< lat. *bracile*; cf. DA, *loc. cit.*).

brànzar, bȑzak, bȑzar, bȑzdar, bȑznar, bȑnzar

Transcriem din RSA în ordinea în care sînt înregistrate: *brànzar* reg.[17] vezi *brnzar* II 105), *bȑzak* [18] vezi *bȑzar* (II 156), *bȑzar* reg. „traistă de piele în care se poartă brînza, smîntîna, făina” (II 156) [19], *bȑzdar* reg.[20] vezi *brzar* (II 157), *bȑznar* reg. [21] vezi *brzar* (II 158), *bȑnzar* „traistă de piele

[15] Bg. *berbek* „dărven čuk... služašt za nabivane na kolovete” (vezi Hr. Vakarelski, *Dobrudža, materiali kăm veštestvena kultura na bălgarite prez perioda na kapitalizma*, Sofia, 1964, p. 56) este tot un împrumut din română, dar care, evident, are la bază forma românească *berbec*.

[16] În principiu, RSA notează etimologia cuvintelor populare, bineînțeles, cu condiția să o cunoască, și se abține de la etimologizarea neologismelor.

[17] Atestarea provine din Lj. Mićević, *Život i običaji Popovaca*, în „Srpski etnografski zbornik”, LXV, Belgrad, 1952, p. 65.

[18] Ilustrat cu exemplul: « Imam jedan *brzak* sira, ima u njemu, tako otprilike, desetak oka » („Am un burduf de brînză, să tot fie în el așa ca la vreo zece ocale”). Cuvîntul se întrebuințează în Muntenegru și Herțegovina.

[19] După ce e comparat cu scr. *brzak, brzdar, brznar, brnzar*, e ilustrat cu citatul: « Pa razdrijši *brzar* te sad svi junački navališe na proju i sir » („Apoi dezlegă traista (burduful) și acum toți năvăliră voinicește la mălai și brînză”).

[20] Iată cele două exemple cu care se ilustrează sensul: « U pohodam' kad si bila /Šta si donela? /... Prazan *brzdar* donosila,/ Prazan vratila » („Cînd ai fost la neamuri, ce ai dus?... Am dus o traistă goală și cu ea goală m-am înapoiat”) și « Pa ću ti ... svaki bogoviti mrsidnji dan usuti u *brzdar* punu šaku trvenoga sira » („Și în fiecare ziulică de dulce a Domnului îți voi pune în burduf o mînă plină de brînză frămîntată”).

[21] Se întrebuințează în Bosnia și Herțegovina: « *Brznar* /je/ od neučinjene kože sašivena kesica u kojoj čobani i kiridžije nose mrs » („*Brznar* /e/ o trăistuță cusută din piele netăbăcită în care ciobanii și chirigiii poartă merindele”).

făcută din piele de ied sau de miel tăbăcită, pentru brînză, smîntînă și altele [22] (II 191).

După cum se vede, *Dicționarul* consideră literare formele *b̀rzar* și *b̀rnzar*. Am putea deduce că forma de bază e considerată a fi *b̀rzar*, pentru care RSA propune ca etimon (cu semnul ?) it. *borsa*. Însă etimonul acesta nu satisface sub aspectul formei și trebuie să ne gîndim la altă soluție. În sîrbocroată există cuvîntul *brnza* „fel de brînză", de origine românească (< rom. *brînză*)[23], consemnat ca atare și de RSA (II 191), și care, deși e considerat regionalism, pare să cunoască o răspîndire destul de largă.

Pe de altă parte, sensul de bază al scr. *branzar*, *brzak*, *brzar*, *brzdar*, *brznar*, *brnzar* este „burduf de piele pentru păstrat brînza", ceea ce subliniază caracterul păstoresc al lor. Presupunem că termenii în discuție se și datorează contactului populației sîrbocroate cu păstorii români medievali și cu tehnica acestora de a prepara și păstra brînza. Explicarea etimologiei comportă însă două soluții :

1) Forma de bază e scr. *branzar* < rom. **brînzar* „burduf pentru păstrat brînza", care va fi existat în graiul păstorilor români medievali din Balcani [24]. Această soluție ne-ar ajuta să-l explicăm pe primul *-a-* din forma citată ca rezultat al adaptării fonetice (rom. *-î-* > scr. *-a-*). Celelalte forme ar reprezenta rezultatul adaptării fonetice de tipul rom. *-rî-* > scr. *-r-*.

2) Forma de bază ar fi scr. *brnzar*, derivat cu ajutorul suf. scr. *-ar* de la scr. *brnza* [25]. În acest caz, rămîne neexplicată forma scr. *branzar*.

Acceptînd oricare din soluții sau pe amîndouă parțial, vom putea explica scr. *brznar* ca pe o formă metatezată a lui *brnzar*, scr. *brzar* ca rezultat al simplificării pronunțării, scr. *brzak* ca pe o formă paralelă cu *brzar*, în care suf. *-ar* a fost înlocuit cu suf. *-ak*, iar scr. *brzdar* ca pe o variantă cu *-d-* epentetic a lui *brzar*.

bùrta, burtice, burtati, burtanje

Rom. *burtă* „stomac, abdomen", de origine incertă DA I 703—704, DLRM 102), a fost împrumutat în unele graiuri bulgare [26] și, ca termen argotic, în sîrbocroată : *bùrta* „stomac, abdomen mare" (RSA II 308) [27].

[22] Reproducem cele două citate care urmează sensului : « U Gornjoj Hercegovini mala čapra [torbica] se kaže *brnzar* » („În Herțegovina Superioară *brnzar* se numește o traistă mică") și « Imam ja u torbi dobar komad pogače i više od po *brnzara* sira i kajmaka » („Am eu în traistă o bucată zdravănă de plăcintă și peste o jumătate de *brnzar* de brînză"). În ultimul exemplu, *brnzar* pare să aibă mai de grabă sensul „unitate de măsură (pentru brînză)", nesesizat de autorii RSA.

[23] Rom. *brînză* a fost împrumutat în toate limbile slave învecinate ; cf. *Infl. roum.* 76—77.

[24] Pentru dacoromână DA I 642 dă *brînzar* „fromager", „cel care prepară sau vinde brînză".

[25] Probabil că o soluție asemănătoare a avut în vedere și RSA II cînd s.v. *brnza* propune compararea cu scr. *brnzar*. Dar această comparare era nimerit să fi fost făcută s.v. *brnzar*, căci acesta poate fi explicat prin scr. *brnza* și nu invers.

[26] Cf. Rosetti ILR 430, BER 91, *Infl. roum.* 77.

[27] Etimologia românească o dăm în SCL XVI, 1965, nr. 4, p. 535, și o reluăm în *Infl. roum.* 77.

RSA atestă, fără să explice etimologic, scr. reg. *burtice* ,,rubovi na goveđem želucu", ,,margini, iregularități la stomacul vitelor", care credem că trebuie raportat tot la rom. *burtă*. Aceasta cu atît mai mult cu cît atestarea provine din regiunea Negotinului, învecinată cu teritoriul lingvistic românesc. Prezența, ca regionalism, a formei sîrbocroate diminutivale *burtice* ne duce la ideea că scr. *bùrta*, amintit mai sus, cunoaște nu numai o întrebuințare argotică, cum se specifică în RSA. Această presupunere poate fi susținută și de existența verbului scr. *burtati* [28] ,,a împunge (cu coarnele)", de asemenea neexplicat etimologic de RSA (II 308) [29], care pare să fie un derivat de la scr. *bùrta*. În acest caz, scr. *burtati* ar fi însemnat inițial ,,a împunge în burtă", extinderea sensului făcîndu-se ulterior [30].

butuk

Scr. *butuk* ,,trunchi, tulpină, buștean; stîlp (de telegraf)", ,,stîlp (de susținere la ogradă, curte)", cuvînt folosit în părțile Timocului < rom. *butuc* ,,trunchi de arbore tăiat, curățit de crengi (și de coajă); bucată mai mare tăiată dintr-un astfel de trunchi; bucată groasă de lemn" (DA I 711). În română cuvîntul e de origine obscură [31], dar aceasta nu pune sub semnul întrebării etimologia propusă de noi, pentru corespondentul sîrbocroat, dat fiind că, în timp ce rom. *butuc* este vechi și general, scr. *butuk* este un regionalism atestat într-o arie restrînsă, în care contactele românosîrbocroate au o vechime relativ mică.

gùrica

RSA II 764 înregistrează, din părțile Timocului, scr. *gùrica* ,,gaură la trișcă sau fluier" și-i dă etimologia: rom. *gaură*. Etimonul corespunde semantic dar nu și formal [32], căci e greu de admis că hiatul rom. *-au-* ar fi putut trece în sîrbocroată la *-u-* : *-a-* din cuvîntul românesc, aflîndu-se sub accent, nu putea cădea în favoarea vocalei următoare neaccentuate. În plus ar mai trebui explicat și suf. *-ica*, pe care-l prezintă corespondentul sîrbocroat.

Etimonul corespunzător sub aspectul formei și al sensului este rom. *guriță*, formație diminutivală din *gură* ,,deschizătura unui obiect", ,,deschizătura din capătul unei țevi etc." (cf. DA II 328—329).

Mai 1971

DORIN GĂMULESCU
Facultatea de limbi slave, București, Pitar Moș 7

[28] Față de acesta RSA înregistrează și derivatul scr. *burtanje*.

[29] Atestarea provine din insula Hvar.

[30] RSA ilustrează sensul cu un singur exemplu (Koza me *je burtala*), care nu e nici pe departe sugestiv. Din Gorj cunoaștem verbul *a borhăni* ,,a împunge în burtă, a deschide abdomenul prin împungere", derivat din *borhan* ,,stomac de animale (mari)" cu sufixul verbal *-i*. Verbul rom. *a borhăni* confirmă posibilitatea unei derivări de tipul celei presupuse pentru scr. *burtati*. Cf. și DA I 619, 698.

[31] Și pare să fie vechi, întrucît rădăcina *but-* se regăsește și în rom. *butură, buturugă* (DA I 711).

[32] Asupra acestui aspect am atras în mod indirect atenția în *Infl. roum.* 87, comparînd scr. *gùrica* cu rom. *gură*.

JOHN LYONS, **Chomsky**, « Fontana Modern Masters », Londra, 1970, 120 p.

1. Colecţia londoneză « Fontana Modern Masters », al cărui profil este să prezinte publicului larg, în lucrări de sinteză, personalităţi de talie mondială din diferite domenii ale vieţii şi culturii moderne (filozofie, psihologie, literatură, politică, istorie etc.), şi-a îndreptat interesul spre celebrităţi ca Guevara, Camus, Fanon, Marcuse, Eliot, Freud, Gandhi, Joyce, Russel, Wittgenstein, Yeats etc. Primul lingvist căruia i se consacră o carte în această colecţie este Noam Chomsky, prezentat ca promotorul unei „revoluţii" fără precedent în istoria lingvisticii, cu consecinţe deosebit de fertile şi pentru alte domenii ale ştiinţei moderne : psihologie, filozofie, critică literară, poetică.

O asemenea carte destinată unui public larg, în mare parte fără iniţiere lingvistică, şi al cărei scop este „celebrizarea" unui nume ar putea să fie total neinteresantă pentru un cititor lingvist şi cu atît mai mult pentru un lingvist introdus cît de cît în teoria lui Chomsky.

Dar, contrar aşteptărilor, graţie autorului acestei monografii, John Lyons, o minte clară, pătrunzătoare şi extrem de sintetică, cartea despre Chomsky este interesantă şi utilă pentru toate categoriile de cititori. Autor al unei valoroase lucrări de teorie lingvistică generală (*Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, 1968) şi al unei priviri de ansamblu asupra celor mai noi orientări şi direcţii în lingvistica modernă (*New Horizons in Linguistics*, London, 1970), John Lyons era foarte indicat pentru această monografie.

John Lyons realizează o sinteză remarcabilă a concepţiei teoretice a lui Chomsky, delimitînd-o pe de o parte, de concepţia lingvistică tradiţională, pe de altă parte, de concepţia lingvistică modernă ante-chomskyană (bloomfieldiană şi harrisiană). Deosebit de interesante sînt ultimele două capitole, care cuprind analiza concepţiei teoretice a lui Chomsky din noi unghiuri de vedere, mai puţin tehniciste, din perspectivă psihologică şi filozofică.

Autorul a reuşit să facă accesibilă concepţia lui Chomsky, şi în general teoria lingvistică modernă, unui public neiniţiat lingvistic, fără nici o deformare sau vulgarizare din punct de vedere ştiinţific, ci numai evitînd aparatul prea tehnic pe care îl presupune aplicarea modelului transformaţional. John Lyons n-a urmărit înarmarea cititorului cu tehnica de lucru transformaţională, ci introducerea lui în teoria limbii formulată de Chomsky, precum şi sublinierea expresă a interesului extralingvistic — general ştiinţific, şi în mod deosebit pentru psihologie şi filozofie — pe care-l prezintă cunoaşterea teoriei transformaţionale.

2. Cartea despre Chomsky cuprinde 10 capitole, urmate de o succintă prezentare biografică şi o listă bibliografică.

După o *Introducere*, în care se prezintă, în termeni elogioşi, personalitatea lui Noam Chomsky, ca lingvist şi ca om politic („Chomsky's theory of grammar is undoubtedly the most dynamic and influential ; and no linguist who wishes to keep abreast of current developments in his subject can afford to ignore Chomsky's theoretical pronouncements. Every other „school" of linguistics at the present time tends to define its position in relation to Chomsky's views on particular issues"., p. 9), capitolul « *Modern Linguistics* : *Aims and Attitudes* » urmăreşte introducerea cititorului în problemele ştiinţei lingvistice. Sînt aici enumerate şi discutate caracteristicile cele mai generale, dar şi semnificative, ale lingvisticii moderne, comune orientărilor lingvistice moderne de orice factură.

Capitolul intitulat « *The „Bloomfieldians”* » încadrează pe Chomsky în școala bloomfieldiană, atrăgînd atenția asupra celor două etape în evoluția concepției lui Chomsky : a) perioada de formație la școala lui Harris, al cărui elev și colaborator a fost, și b) perioada următoare, marcată prin apariția lucrării *Syntactic Structures* (1957) și caracterizată prin atitudine critică vehementă față de bloomfieldieni.

Găsim în acest capitol o caracterizare sistematică a școlii „formale” americane, reprezentată prin L. Bloomfield și, în forma ei expresă, prin Z. Harris.

Asupra raporturilor lui Chomsky cu școala bloomfieldiană, John Lyons conchide : „It is worth emphasizing therefore, not only that his earlier views were formed in the „Bloomfieldian” school, but also that he could hardly have made the technical advances he did make in linguistics, if the ground had not been prepared for him by such scholars as Harris” (p. 35).

Capitolul IV poartă, semnificativ, titlul unui capitol din *Syntactic Structures* : « *The Goals of Linguistic Theory* », fiind analizată aici concepția teoretică a lui Chomsky, în lumina lucrării lui, *Syntactic Structures*.

Remarcăm faptul că lucrarea care stă în centrul atenției lui John Lyons și care constituie principala sursă pentru prezentarea concepției lui Chomsky este *Syntactic Structures*. Optarea pentru *Syntactic Structures* se întemeiază, credem, pe mai multe considerente : *Syntactic Structures* reprezintă momentul de cotitură în gîndirea lui Chomsky, și implicit în gîndirea lingvistică contemporană ; John Lyons nu urmărește concepția transformațională în detaliu, ci este preocupat, în special, de aspectele relevante pentru modul în care Chomsky concepe structura și funcționarea limbajului uman, ca sistem de comunicare net distinct față de toate celelalte sisteme de comunicare non-umane, și — la acest grad de generalitate și din acest punct de vedere — deosebirea de vederi dintre *Syntactic Structures* și *Aspects of the Theory of Syntax* este nesemnificativă ; *Aspects* față de *Syntactic Structures* este mai „tehnicistă”, cuprinzînd unele fragmente de gramatică transformațională — mostre de aplicare a modelului transformațional pe o limbă concretă — și, după cum am spus, dat fiind specificul acestei cărți, autorul evită, cu bună știință, aparatul tehnic transformațional.

Caracteristicile generale ale concepției lui Chomsky sînt prezentate prin referire permanentă la concepția bloomfieldiană.

Chomsky, spre deosebire de bloomfieldieni, pune accent pe *creativitatea* limbajului uman, pe care o consideră una din trăsăturile specifice cele mai importante ale limbii umane față de sistemele de comunicare ale altor specii. De aici, necesitatea ca teoria lingvistică pe care o elaborează să fie capabilă să dea socoteală de *creativitatea* limbii, adică de capacitatea oricărui vorbitor nativ al unei limbi de a produce și înțelege enunțuri pe care el nu le-a auzit niciodată înainte.

Gramatica lui Chomsky, spre deosebire de cea bloomfieldiană, este o gramatică *generativă*, adică în stare să producă infinitatea de enunțuri concrete ale unei limbi. Și chiar dacă descrierea se bazează pe un corpus redus de enunțuri reale, rezultatele sînt „proiectate” asupra unui set infinit de enunțuri — care este limba.

Gramatica lui Chomsky este capabilă să expliciteze distincția enunț gramatical/enunț negramatical. Ea oferă criteriile pentru a decide asupra validității unei gramatici, în compararea mai multor gramatici alternative (ceea ce Chomsky numește *evaluation procedure*).

Gramatica generativă a lui Chomsky apare ca o reacție — adesea expres formulată — la aspectul excesiv „procedural” (ceea ce Chomsky numește *discovery procedures*) al gramaticii lui Harris („a linguistic theory should not be identified with a manual of useful procedures, nor should it be expected to provide mechanical procedures for the discovery of grammars”, *Syntactic Structures*, p. 55).

Din această succintă enumerare se constată că aceste caracteristici privesc gramatica generativă în general, și nu numai tipul transformațional.

De altfel, în capitolele următoare, John Lyons trece în revistă cele trei modele de

gramatică generativă elaborate de Chomsky : gramatica cu un număr finit de stări, gramatica de structură a frazei, gramatica transformaţională. Sînt capitolele mai tehnice din această carte, fără însă să creeze dificultăţi sub aspectul accesibilităţii.

În capitolul destinat gramaticii transformaţionale găsim rezumată (credem că prea succint şi incomplet) deosebirea dintre cele două modele transformaţionale, cel din *Syntactic Structures* şi cel din *Aspects*.

Capitolul « *The Psychological Implications of Generative Grammar* » cuprinde interesante consideraţii — în lumina vederilor lui Chomsky — despre domeniile comune ale psihologiei şi lingvisticii (de exemplu, procesul de achiziţie a limbii de către un copil care învaţă să vorbească).

În ce priveşte raportul lingvistică-psihologie, se semnalează aici două etape în evoluţia lui Chomsky : etapa *Syntactic Structures* — cînd Chomsky, de formaţie bloomfieldiană, concepe lingvistica ca o ştiinţă autonomă — şi etapa următoare, marcată prin *Cartesian Linguistics* şi *Language and Mind* — cînd Chomsky priveşte lingvistica ca o ramură a psihologiei. John Lyons atrage atenţia asupra faptului că această evoluţie în concepţia lui Chomsky nu trebuie înţeleasă în sensul investigării limbii de pe poziţiile şi cu metodologia psihologistă, ci în sensul că studiul lingvisticii — şi în special gramatica generativă — şi studiul psihologic se întîlnesc undeva, în interesul comun de investigare şi aprofundare a specificităţii gîndirii umane. Punctul de vedere lingvistic şi cel psihologist în investigarea limbii au rămas, însă, net distincte în concepţia lui Chomsky : lingvistica competenţei — lingvistica performanţei sînt unghiuri de vedere ireconciliabile în raporturile lingvist-psiholog.

Capitolul următor « *The Phylosophy of Language and Mind* » analizează ideea cu cele mai adînci implicaţii filozofice din gîndirea lui Chomsky, anume ideea *gramaticii universale*.

Se ştie că, spre deosebire de bloomfieldieni, care au subliniat diversitatea limbilor, Chomsky subliniază asemănările dintre limbi, considerînd că acestea sînt profunde, în timp ce diferenţele sînt superficiale. În acord cu această idee, Chomsky stabileşte un fond comun al limbilor, constituit dintr-un număr de *universalii substanţiale* şi de *universalii formale*. Explicaţia acestui fond ar constitui-o faptul că fiinţele umane sînt genetic înzestrate cu o facultate a limbii, care ar fi răspunzătoare pentru aceste trăsături universale, trăsături constituind deci partea înnăscută a limbajului uman.

John Lyons discută ideea gramaticii universale în cadrul mai larg al disputei filozofice empirişti/raţionalişti, stabilind o anume evoluţie în gîndirea filozofică a lui Chomsky de la empirism spre raţionalism.

Capitolul *Concluzii* strînge, într-o prezentare sintetică, principala contribuţie a lui Chomsky în domeniul lingvisticii teoretice şi aplicate. Este singurul capitol în care autorul introduce comentariul personal, dar, în cele mai multe situaţii, sub forma adeziunii totale la părerile lui Chomsky. „Nepotrivirile" de care John Lyons aminteşte în Prefaţa cărţii se rezumă numai la două, dar şi acestea formulate destul de general, încît o apreciere asupra valabilităţii lor este greu de făcut*.

Simptomatic, însă, pentru momentul actual în care se găseşte lingvistica este modul în care John Lyons sfîrşeşte această carte elogioasă despre Chomsky, amintind că există posibilitatea ca gramatica lui Chomsky — în forma în care acesta a elaborat-o — să se dovedească la un moment dat nerelevantă pentru descrierea limbilor naturale. Din acest punct de vedere, credem că era utilă con-

* John Lyons arată, de exemplu, că deşi distincţia competenţă — performanţă este utilă şi din punct de vedere teoretic şi din punct de vedere metodologic, graniţa dintre ele nu s-a trasat totdeauna exact, aşa că multe fapte descrise de Chomsky ca elemente de performanţă ar putea fi tratate în termenii competenţei. Comentariul se opreşte aici, fără a se menţiona care anume fapte sînt avute în vedere de autor.

fruntarea gramaticii lui Chomsky cu orientările generativiste post-chomskyene, confruntare care ar fi făcut posibil să se aprecieze, pe de o parte, aspectele mai vulnerabile ale gramaticii lui Chomsky, pe de altă parte, în ce măsură deosebirile față de Chomsky, afirmate repetat în timpul din urmă, sînt numai terminologice, sau, dimpotrivă, vizează aspecte mai profunde.

Iunie 1971

GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN
Facultatea de limbă și literatură română
București, Edgar Quinet 7

E. VASILIU, SANDA GOLOPENȚIA-ERETESCU, **Sintaxa transformațională a limbii române,** București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969, 329 p.

0.1. *Sintaxa transformațională a limbii române* poate fi considerată un remarcabil exemplu de aplicare creatoare a unei metode noi de cercetare în lingvistică la studierea unei limbi concrete, privită în ansamblul ei. Lucrarea dovedește o subtilă înțelegere a metodei transformaționale (faza N. Chomsky, *Aspecte of the Theory of Syntax*, 1965, care constituie baza teoretică a cercetării), precum și o bună cunoaștere a unor aspecte particulare ale limbii române ; de aceea, ea reprezintă, pe de o parte, o interesantă demonstrație a posibilităților și avantajelor pe care le oferă această metodă de cercetare formalizată și, pe de altă parte, un studiu coerent al problemelor generale ale sintaxei limbii române.

0.2. Nu ne vom ocupa, în cele ce urmează, de compararea *Sintaxei transformaționale...* cu fragmentele de gramatică elaborate de Chomsky[1], E. Klima (*Negation in English*) sau R. Lees (*The Grammar of English Nominalizations*), ci vom încerca să evidențiem importanța pe care o prezintă rezultatele dobîndite în această carte pentru studierea gramaticii limbii române. De aceea, ne vom opri asupra unor aspecte lingvistice care-și găsesc interpretări și rezolvări diferite de cele curente, interpretări al căror grad de adecvare la realitatea lingvistică a limbii române este sensibil sporit. Observațiile noastre de sub 4 (în general în domeniul amănuntului) nu reprezintă constatarea unor limite ale metodei ; ele indică unele nelămuriri personale sau eventuale sugestii de interpretare diferită a faptelor de limbă la care se referă.

1.0. Diferențele dintre modelul transformațional și gramaticile tradiționale au fost semnalate, teoretic, în diverse articole care-și propuneau să prezinte avantajele acestei metode noi de cercetare ; ele încep cu modul de a concepe limba și gramatica.

1.1. În lucrarea de care ne ocupăm studierea sintaxei limbii române are un caracter m e d i a t, dat fiind că s-a pornit de la o serie de descrieri anterioare ale obiectului cercetat : lucrări de gramatică din secolul trecut (Cipariu, Tiktin) și din secolul nostru, dintre care cîteva studii recente care și-au propus cercetarea unor fragmente ale limbii române cu metoda transformațională (cf. cap. Referințe bibliografice, p. 11—14). În elaborarea componentului sintactic al limbii române autorii au ținut seama de perspectiva integrării sale într-o ,,gramatică unitară'', ceea ce a presupus o atenție deosebită în repartizarea judicioasă a faptelor lingvistice între cei trei componenți (sintactic, semantic și fonologic), ca și între cele două nivele ale componentului sintactic : nivelul construcțional și nivelul transformațional.

1.2. În problema delimitării și repartizării pe nivele a faptelor de limbă care interesează cercetarea, ni se pare interesantă

[1] O comparație de acest tip, conține recenzia Gabrielei Pană-Dindelegan, din LR XIX, 1970, nr. 5, p. 478—482, în care, pe baza unor argumente convingătoare, se formulează și judecăți de valoare cu privire la importanța lucrării în bibliografia generală a metodei transformaționale.

poziţia autorilor în legătură cu raportul dintre exprimarea neutră şi aspectele expresive ale vorbirii (este vorba mai ales de exprimarea emfatică), raport privit în funcţie de opoziţia structură de adîncime/structură de suprafaţă: „În viziunea noastră nu este adecvată realităţii opoziţia forme simple — neutre/forme mai complicate — expresive, nefiind excluse aspecte neutre a căror generare să fie mai complicată decît aceea a unor aspecte expresive sau, dimpotrivă, aspecte stilistice expresive care pot fi generate exclusiv la nivel constructional, neapelîndu-se nici măcar la transformări" (p. 63—64). Acesta este cazul coordonării şi al adverbului propoziţional, unde structurile de adîncime se actualizează în structuri de suprafaţă numai în contextul trăsăturii semantice [+ Emfază]. Astfel spus, în timp ce enunţurile emfatice cu coordonare (*Nici el n-a venit, nici ea n-a venit*, ca şi cele din limbajul oral de tipul #P1#⁀dar⁀însă⁀# P2#) sau un adverb propoziţional (*Sigur, nu are nimic de spus*; *Probabil, o fi plecat omul*) sînt generate, în concepţia autorilor, la nivelul structurii de adîncime; enunţurile neutre corespunzătoare sînt generate la nivelul structurii de suprafaţă, neputînd fi obţinute decît prin transformări de omitere a simbolurilor Corel, respectiv avP, în context [— Emfază]. Acest mod de abordare a distincţiei limbaj neutru/limbaj afectiv derivă, credem, din concepţia că transformările pot numai repoziţiona, elimina sau înlocui elemente recuperabile semantic, dar nu pot introduce simboluri noi[2]. Aşadar, nu trebuie să înţelegem, din cele spuse mai sus, că structura sintactică fundamentală a limbii române ar fi emfatică. Structurile emfatice sînt introduse în structura de adîncime pentru că, în comparaţie cu structurile neutre corespunzătoare, conţin simboluri suplimentare. Generarea lor la nivel construcţional este dictată de necesităţi metodologice.

1.3. Ţinînd seama de faptul că în concepţia transformaţională apare distincţia dintre gramaticalitate şi acceptabilitate, autorii ajung la concluzia că enunţurile cu un număr infinit de coordonate pot fi considerate, sub raportul adecvării la structura sintactică a limbii române, perfect g r a m a t i c a l e; numai sub raportul a c c e p t a b i l i t ă ţ i i ele sînt „incorecte". Faptul că, în modelul transformaţional, se distinge gramaticalitatea de acceptabilitate este de natură să precizeze la ce nivel anume ne situăm pentru a judeca dacă un fapt de limbă este sau nu corect.

1.4. În legătură cu structura propoziţiei, punctul de vedere al *Gramaticii transformaţionale...* este unificator faţă de cel al gramaticii tradiţionale care, pornind de la opoziţia structură bimembră/structură monomembră, clasifică propoziţiile limbii române în mai multe tipuri. Această problemă este tratată, în cartea discutată, în cadrul regulii C5, care indică rescrierea simbolului Nucleu (= Nucleu Propoziţional), dominat direct de #P#, prin GN⁀GPred, ceea ce echivalează cu a spune că, în limba română, toate propoziţiile sînt bimembre în structura de adîncime. Această ipoteză antrenează necesitatea explicării propoziţiilor cu structură monomembră la nivel transformaţional. În *Gramatica transformaţională...* atît propoziţiile „monomembre verbale" de tipul: *Era într-o după amiază de toamnă, La cabană se mănîncă bine, Tună* etc., cît şi propoziţiile „monomembre nominale" de tipul: *Ceaţă, Frig, Noapte* etc. sînt, ca structură fundamentală, bimembre (pentru explicaţie vezi p. 77—78). Această interpretare prezintă avantajul de a pune la baza sintaxei o structură unitară, oferind şi o explicaţie a modului de generare a propoziţiilor monomembre conţinute în structura de suprafaţă a limbii române[3].

[2] Tot din motivul că nu se admite „ipoteza existenţei unor transformări de inserare, care să introducă simboluri redundante din punct de vedere semantic" sînt introduse, în structura de adîncime, prepoziţia *pe* (care precede obiectul direct) şi simbolul Art (= articol „hotărît"), considerîndu-se că obiectele directe fără *pe* şi substantivele nearticulate cu articolul hotărît reprezintă numai aspecte ale structurii de suprafaţă (cf. G. Pană-Dindelegan, *lucr. cit.*, p. 489).

[3] Pentru observaţii în legătură cu modul de interpretare a secvenţelor de tipul: *Ninge, Plouă, Tună mereu, Fulgeră din cînd în cînd*, Cf. recenzia Ilenei Vincenz, în RRL XVI, 1971, nr. 3, p. 255.

2.0. În domeniul definiţiilor, metoda transformaţională aduce importante inovaţii. Spre deosebire de caracterul implicit al definiţiilor din gramatica tradiţională, definiţiile date simbolurilor sînt mult mai precise, prin caracterul lor explicit (formularea se bazează pe folosirea regulilor de rescriere) : un simbol general este definit, în cadrul regulilor de structură a frazei, prin raportul de dependenţă faţă de simbolul sub dominanţa căruia apare şi prin concatenarea simbolurilor pe care le domină (de exemplu simbolul Nucleu este definit prin 2 reguli : (C 1)#P#→AvP⁀Pro⁀Nucleu şi (C 5) Nucleu→GN GPred, iar un simbol preterminal este definit explicit, în cadrul regulilor lexicale, prin înşiruirea formativelor care îl compun (ex. L3 pronume→*acesta, acela, el, dînsul, unul, altul, cineva, ceva, careva, dumnealui, asta*...). Cele 24 de reguli de structură a frazei, tratate în prima secţiune a lucrării, asigură rescrierea simbolurilor generale prin simboluri din ce în ce mai particulare ; în derivare, prin înlocuire treptată se ajunge de la #P# (simbolul iniţial cf. regula C1, p. 67) la simbolurile terminale, care nu mai pot fi rescrise prin nici o regulă de constituenţi.

Regulile de structură a frazei (p. 67—145), dovedesc o bună înţelegere a esenţei structurii sintactice a limbii române. Datorită unei formulări riguroase, numărul mic de simboluri cu care se operează se combină în expansiuni capabile să explice numeroase fapte lingvistice. Mulţi dintre indicatorii sintagmatici obţinuţi în urma aplicării acestor reguli se pot converti în structuri de suprafaţă (identice cu structurile de adîncime descrise) fără intervenţia transformărilor. În economia lucrării faptul este foarte important pentru că, în felul acesta, modelul implică, cu necesitate, un număr redus de transformări. Descrierea beneficiază, în consecinţă, de un caracter echilibrat, evidenţiind puterea explicativă aproximativ egală a celor două nivele (construcţional şi transformaţional) ale componentului sintactic.

Considerăm că structura sintactică de adîncime a limbii române este riguros expusă prin reguli de structură a frazei şi este adecvată obiectului cercetat, ceea ce vom încerca să dovedim în continuare :

2.1. Lipsa de concordanţă dintre anumite simboluri şi clasele tradiţionale cu acelaşi nume evidenţiază caracterul eterogen al respectivelor clase[4]. Se poate astfel remarca faptul că a) formativele care detaliază un simbol terminal în modelul transformaţional fac parte din mai multe clase ale gramaticii tradiţionale, iar b) formative care aparţin unei singure clase tradiţionale detaliază, în modelul transformaţional, mai multe simboluri. Situaţia de sub a) se întîlneşte în cazul simbolului d e t e r m i n a t i v >Det> GN (care nu-şi găseşte corespondent printre categoriile şi clasele gramaticii tradiţionale) şi care este definit după cum urmează : „Simbolul d e t e r m i n a t i v corespunde tuturor modificatorilor care nu sînt admişi ca nume predicativ şi nu pot fi deci generaţi prin transformări de suprimare a copulei (vom vedea că pentru modificatorii adjectivali, participiali, nominali în genitiv sau cu prepoziţie, care apar în structura de suprafaţă, se porneşte de fiecare dată de la o structură de adîncime c o p u l ă + m o d i f i c a t o r)" (p. 80). Simbolul este apoi definit, explicit, prin regula lexicală (L4) d[illegible]nativ → *tot* (cu sens cantitativ), *alde*, *mult* (cu sens cantitativ), *puţin* (cu sens cantitativ), *un*, *nişte*, *niscaiva*, *unu*, *doi*, *trei*, *amîndoi*, *ambii*, *tustrei*, *însumi*, *cutare*... Printre formativele care rescriu d e t e r m i n a t i v u l remarcăm membri ai mai multor clase tradiţionale : articolul nehotărît, numeralul, pronumele (de fapt adjectiv) de întărire, adjectivul nehotărît *cutare* etc.

[4] În repetate rînduri cititorul este avertizat asupra faptului că, din motive de accesibilitate, în elaborarea terminologiei gramaticii transformaţionale româneşti s-a urmărit stabilirea unei *apropieri* între simboluri şi denumirile unor clase morfologice sau funcţiuni sintactice din gramatica tradiţională. Dar, pentru o înţelegere corectă a fiecărui simbol, trebuie să se ţină seamă de sensul special care i se acordă în metalimbajul transformaţional şi care nu este identic cu cel din terminologia altor gramatici, ci, deseori, fundamental diferit.

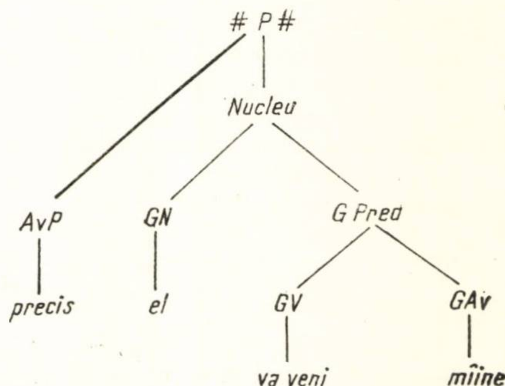
Situaţia de sub b) priveşte clasa tradiţională a pronumelui, definit în Gramatica Academiei ca „partea de vorbire care se declină şi ţine locul unui substantiv". Această definiţie ar trebui să corespundă, în egală măsură, tuturor formativelor care reprezintă : pronume personale, de politeţe, reflexive, de întărire, posesive, interogativ-relative, demonstrative, nehotărîte şi negative, ceea ce nu se poate susţine în cazul pronumelor reflexive sau de întărire, care nu ţin locul unui substantiv. Dat fiind caracterul eterogen al acestei clase tradiţionale, formativele sînt redistribuite în *Sintaxa transformaţională*... Cum am văzut, o parte dintre membrii clasei „pronume" (de fapt adjective pronominale) apar sub dominanţa simbolului D e t e r m i n a t i v; ceilalţi detaliază următoarele simboluri : (1) P e r s o n a l, adică o clasă închisă de formative corespunzătoare pronumelui personal de persoana I şi a II-a „caracterizate prin trăsătura sintactică [[Personal]] şi prin trăsături semantice inerente dintre care cea mai importantă pare a fi [± Auditor]" (p. 90) ; (2) p r o n u m e, care cuprinde pronumele personale de persoana a III-a, pronumele demonstrative, pronumele nehotărîte, pronumele de politeţe ; (3) r e l a t i v simbol rescris prin L9 ca o clasă de formative din care fac parte *care, unde, încotro, cînd, cum*..., deci atît pronume, cît şi adverbe relative ; (4) R e f l (= Reflexiv) care apare ca simbol opţional în expansiunea simbolului Verbal, alături de Prep, „pentru a da socoteală de cazurile în care verbul impune în mod necesar ocurenţa unui pronume reflexiv în acuzativ (sau în dativ — n.n.) sau a unei anumite prepoziţii" (p. 112). Generarea pronumelor negative (*nimeni, nimic*) este asigurată de expansiunea Neg⁀determinativ⁀Flex⁀Nominal⁀Art, unde simbolul Neg este încorporat în Nominal atunci cînd acesta din urmă domină trăsătura [+ Idef] ; generarea pronumelor interogative (*cine, ce*) este asigurată, în mod similar, de expansiunea Int⁀determinativ⁀Flex⁀Nominativ⁀Art.

Acest mod de organizare a formativelor considerate prin tradiţie „pronume", ni se pare a beneficia de un grad mai mare de adecvare la realitatea lingvistică românească.

2.2. Teoria transformaţională evidenţiază similitudinea dintre o serie de sufixe lexicale, prefixe sau elemente de compunere şi membri ai unor clase „morfologice" tradiţionale, alături de care ele figurează ca formative cu statut identic. În *Sintaxa transformaţională* ... lucrul acesta reiese din rescrierea unor simboluri terminale ca : md → *agale, aiurea, bine, iar, lesne, mereu, cam, aproape, abia, încă, mult, puţin, foarte, prea(-), ultra-, extra-, arhi-, -isim, chiar*, ... (cf. L13, p. 115) sau d e t e r m i n a t i v : „O serie de sufixe lexicale, cum ar fi de exemplu sufixele dimunutive (*-ic(ă), -uc(ă), -iţ(ă), -uţ(ă), -el*), augmentative (*-oi, -an* etc.) ar putea fi prezentate ca formative caracterizate prin $\begin{bmatrix} [[\text{determinativ}]] \\ + [_N] \end{bmatrix}$', (p. 82).

2.3. În orice model transformaţional funcţiunile sintactice sînt prezentate formalizat (conform rigorilor metodei), în termenii dominanţei ; sistemul de opoziţii se creează pe baza apartenenţei aceluiaşi simbol la noduri diferite. Vom exemplifica, din *Sintaxa transformaţională* ..., cu simbolul GN care poate fi : a) subiect, cînd este dominat direct de Nucleu, b) obiect (direct sau indirect) cînd este dominat direct de GV, c) nume predicativ, cînd este dominat direct de Predicativ, d) complement indirect prepoziţional, cînd este dominat direct de GPrep.

2.4. Reprezentarea structurii frazei prin indicatori sintagmatici prezintă şi alte avantaje. În cazul enunţului : *Precis, el va veni mîine*, indicatorul sintagmatic (rezumat) :

ne indică diferenţa de statut dintre adverbul propoziţional *precis*, aflat sub dominanţa directă a lui#P#(care, deci, determină *întreaga* propoziţie şi nu reprezintă o altă propoziţie, ca în gramatica tradiţională) şi adverbul *mîine*, aflat sub dominanţa lui GAv > GPred, care determină numai simbolurile de sub nodul GPred.

2.5. Aplicarea tehnicii de partiţie a formativelor pe baza unor reguli de subcategorizare (strictă, de selecţie şi noncontextuală) reprezintă o contribuţie importantă a autorilor *Sintaxei transformaţionale*... la realizarea unei repartizări nuanţate a formativelor româneşti în subclase, pe baza trăsăturilor lor sintactice sau sintactico-semantice.

Deşi problema subcategorizării stricte şi a selecţiei nu a fost abordată exhaustiv, ţinem să remarcăm, în mod special, observaţiile deosebit de interesante (p. 101—107) în legătură cu partiţia formativelor clasei V (= Verbal).

2.6. Dat fiind că, după cum sîntem avertizaţi încă din Prefaţă, în cadrul modelului transformaţional (de tip Chomsky, *Aspects*...) „nu este precizată nici n a t u r a raporturilor dintre gramatică şi semantică, nici m ă s u r a în care semantica intervine în formularea regulilor gramaticale" (p. 9), observaţiile cu implicaţii semantice sînt, în general, evitate în lucrare. Ele intervin numai acolo unde sînt de natură să sprijine explicarea unor fapte de gramatică, a unor distincţii sesizate intuitiv, cum ar fi aceea între complementele indirecte *vin la el, merg spre cine îmi place* ... şi complementele circumstanţiale *stau lîngă drum, vin la slujbă, merg spre casă*; la acestea din urmă, trăsăturile semantice inerente [+ Loc], [+ Direcţie], conţinute în prepoziţii, se transferă asupra numelui următor (p. 128—129).

3.0. Folosirea metodei transformaţionale în descrierea unei limbi măreşte puterea explicativă a gramaticii, care este în măsură să i n t e r p r e t e z e c a *transformări* şi s ă e x p l i c e *natura* relaţiilor dintre o serie de fapte lingvistice a căror echivalenţă fusese, în unele cazuri, sesizată şi de gramaticile tradiţionale.

3.1. La nivel transformaţional se *explică* şi se *defineşte* cu rigurozitate sinonimia sintactică pe baza unor construcţii, echivalente semantic, avînd structuri de suprafaţă diferite. Acesta este cazul binecunoscutei transformări pasive (p. 276—281), a transformării *sum pro habeo* (p. 203—204) şi a transformărilor de nominalizare (p. 243—275)[5]. Tot ca sinonimie sintactică este tratată şi echivalenţa dintre atributele adjectivale sau substantivale (în genitiv sau precedate de prepoziţii) şi propoziţiile relative de forma s u b i e c t - c o p u l ă - p r e d i c a t i v, în care predicativul este adjectiv sau substantiv (pronume) în genitiv sau precedat de o prepoziţie. În consecinţă, în cadrul modelului propus în *Sintaxa transformaţională*..., o structură de suprafaţă de tipul *cerul (cel) albastru* se generează numai la nivel transformaţional din structura de adîncime: *cerul cel care cerul este albastru* (p. 205—214).

3.2. Într-o gramatică transformaţională se *defineşte* şi se *explică* omonimia sintactică, pe baza unor construcţii cu structuri de suprafaţă identice, dar care au structuri de adîncime şi istorii derivaţionale diferite. Acesta este cazul construcţiilor cu pasivul reflexiv şi cu reflexivul impersonal (p. 276—281), al construcţiilor cu genitiv subiectiv şi cu genitiv obiectiv, ca şi al construcţiilor cu coordonare propriu-zisă: *Elevul citeşte cartea şi ziarul*, faţă de construcţiile cu falsă coordonare: *El merge cu oricine şi oriunde* (p. 147—166).

3.3. La nivel transformaţional autorii *explică* relaţia sintactică multiplă care caracterizează o parte din categoria denumită în Gramatica Academiei „element predicativ suplimentar" (construcţii de tipul *Ion vede pe Gheorghe mergînd pe stradă*). Această structură de suprafaţă reprezintă „un caz în care una şi aceeaşi construcţie este susceptibilă de mai multe derivaţii" (p. 236—242), deci un caz de ambiguitate sintactică.

3.4. În *Sintaxa transformaţională*..., în cadrul componentului transformaţional, autorii *explică*, prin istoria derivaţională a unei structuri de tipul *Ion vede casa frumoasă şi de cărămidă a vecinului*, un fapt de intuiţie

---

[5] Pentru observaţii privind nominalizarea vezi Ileana Vincenz, *lucr. cit.*, p. 253.

lingvistică şi anume constatarea că „atributele adjectivale şi prepoziţionale care determină un nume se găsesc între ele într-o altă relaţie decît aceea în care se găseşte fiecare dintre ele cu atributul genitival care determină acelaşi nume" (p. 229–232).

4.0. Ne îngăduim, în cele ce urmează, cîteva observaţii de detaliu şi cîteva întrebări în legătură cu modul de interpretare a unor fapte de limbă în *Sintaxa transformaţională*...

4.1. Prima observaţie se referă la regula C13, care indică rescrierea simbolului GV (= Grup Verbal) în următorii termeni:

$$GV \rightarrow \left\{ V^\frown \left\{ \begin{array}{l} (pe^\frown GN)^\frown((pe)^\frown GN^\frown(Pas))^\frown \\ Predicativ \end{array} \right. (Impers) \right\}^\frown(Md)^\frown(GPrep)$$

Prezentarea celor XXI de expansiuni ale lui GV (p. 99–100) nu epuizează toate posibilităţile de combinare a simbolurilor cuprinse în regula C13. Secvenţa ...⌢Md⌢GPrep apare numai în expansiunea XXI: V⌢Predicativ⌢Md⌢GPrep. Din modul de formulare a regulei deducem că, cel puţin în structura de adîncime, ar fi posibile şi următoarele expansiuni (pe care le numerotăm în continuare):

(XXII)	V⌢Md⌢GPrep
(XXIII)	V⌢*pe*⌢GN⌢Md⌢GPrep
(XXIV)	V⌢*pe*⌢GN⌢Pas⌢Md⌢GPrep
(XXV)	V⌢GN⌢Md⌢GPrep
(XXVI)	V⌢*pe*⌢GN⌢*pe*⌢GN⌢Pas⌢Md⌢GPrep
(XXVII)	V⌢*pe*⌢GN⌢*pe*⌢GN⌢Md⌢GPrep
(XXVIII)	V⌢*pe*⌢GN⌢GN⌢Md⌢GPrep

Autorii nu indică motivele care i-au determinat să omită expansiunile (XXII) – (XXVIII). De altfel, în cadrul modelului propus, un enunţ de tipul *(El) vine agale spre mine* pare a se explica prin una dintre aceste expansiuni: (XXII) V⌢Md⌢GPrep (formativul *agale* figurînd printre posibilităţile de rescriere ale simbolului md > Mod > Md).

Pe de altă parte, nu se poate admite că: „În fiecare dintre expansiunile I – XXI poate figura opţional simbolul Impers, care, atunci cînd apare, are rolul de a caracteriza construcţiile impersonale" (p. 100). El poate figura numai în expansiunile I–XXVIII, cum reiese, de altfel, şi din formularea regulei.

4.2. Autorii nu se pronunţă explicit asupra pronumelui „posesiv" din gramaticile netransformaţionale, iar referirile din cuprinsul lucrării pot da naştere la echivoc.

Pronumele posesiv apare, în exemple, mai întîi (la p. 130, regula C22) pentru a ilustra expansiunea lui Predicativ → Pos⌢GN:

casa este a vecinului
cartea este a elevilor
caietul este al meu

unde este considerat, ca şi substantivele respective, pronume în *genitiv* (!?) şi apoi (la p. 203) în cadrul transformării *sum pro habeo*:

Eu am o casă
Casa este a mea [6].

S-ar părea că autorii îmbrăţişează teza Mariei Manoliu-Manea (*Sistematica substitutelor în limba română*), deşi această opţiune nu este exprimată explicit.

4.3. La p. 85 se spune că pronumele de politeţe aparţine clasei de formative dominate de p r o n u m e. Credem că pronumele de politeţe de persoana a II-a (*dumneata, dumitale, dumneavoastră*) ar trebui şi el inclus printre formativele clasei închise Personal, fiind caracterizat prin trăsătura sintactică [[Personal]] şi prin trăsătura semantică inerentă [+ Auditor] ca şi pronumele personal de persoana a II-a.

4.4. Cîteva dintre cele XV lanţuri de formative corespunzînd celor XV expansiuni ale lui VA (p. 109 şi 111) pot fi convertite în structuri ca: *voi fi fiind cîntînd, aş fi fiind cîntat, aş fi fiind cîntînd, aş fi fost cîntînd* etc., în care e greu să recunoaştem „diferitele forme de prezumtiv prezent sau perfect" din structura de suprafaţă a limbii române. Ele pot aparţine, mai degrabă, acelei categorii de structuri de adîncime care nu se actualizează în structuri de suprafaţă ale prezumtivului.

4.5. În cadrul indicaţiilor privind selecţia formativelor din clasa d e t e r m i n a t i v

[6] Vezi şi soluţia propusă de Ileana Vincenz, *lucr. cit.*, p. 252.

se spune că : „*alde, cutare*, nu pot apărea decît pe lîngă nume de persoane (în cazul lui *alde* partiţia s-ar putea referi la trăsătura [+ Propriu] a numelui următor)" (p. 82). Există, însă, secvenţe ca : *în cutare loc, cutare lucru*, unde numele următor nu este caracterizat prin trăsătura [+ Personal], sau o secvenţă ca *alde unchiu-său*, unde numele de persoană nu include trăsătura [+ Propriu].

4.6. Simbolurile interogaţiei şi negaţiei sînt introduse în derivare prin aceleaşi reguli de structură a frazei (C3 şi C7), apărînd în expansiunea acestoraşi simboluri : AvP şi Det. La nivel transformaţional însă, negaţia şi interogaţia sînt tratate în mod diferit :

1) În legătură cu construcţiile interogative se afirmă următoarele : „Este evident că o interogativă nu poate aparţine în acelaşi timp şi clasei a) şi clasei b), adică nu poate fi şi totală şi parţială" (p. 190). Se admite, însă, că o propoziţie negativă, ambiguă sintactic, ca *Ion nu citeşte cartea acasă* (care are, în cadrul modelului discutat, 6 istorii derivaţionale) poate aparţine ambelor tipuri de negaţie — parţială şi totală.

2) Prin regula T5, caracteristică negaţiei *totale* (p. 171–179) se obţin enunţuri ca : *Nu Ion citeşte cartea acasă, Ion citeşte nu cartea acasă, Ion citeşte cartea nu acasă.* Dar aceste structuri de suprafaţă nu pot fi generate şi la nivel construcţional ? Există o diferenţă *reală* între structura descrisă în diagrama (15) şi cea descrisă în diagrama (15 a) [7] ?

3) Ne întrebăm în ce fel s-ar putea explica următoarele structuri interogative de suprafaţă :

(1) *La şcoală merge Ion* ?

(2) *Merge Ion la şcoală* ?

care nu pot rezulta nici în urma aplicării regulilor de constituenţi şi nici prin transformări (aşa cum se prezintă ele în regulile T6 sau T7). Ar rămîne, de asemenea, de precizat dacă (1) şi (2) aparţin tipului de interogaţie t o t a l ă sau p a r ţ i a l ă, precum şi dacă nu s-ar putea vorbi despre propoziţii de două ori interogate (marcate şi prin repoziţionarea simbolurilor, şi printr-o intonaţie cu contur ascendent), după cum se vorbeşte despre propoziţii de două ori negate. Aceasta ar impune renunţarea la restricţia : „Într-o propoziţie nu poate fi chestionat decît un singur constituent şi numai unul singur" (p. 191), restricţie care nu există în cazul negaţiei.

Dat fiind că simbolurile negaţiei şi interogaţiei sînt introduse prin aceleaşi reguli, deci, la nivel construcţional, se bucură de acelaşi tratament, credem că descrierea ar cîştiga în echilibru dacă lucrul acesta s-ar repeta şi la nivel transformaţional. Rămîne de văzut dacă este posibil.

5.0. Deşi autorii îşi concep lucrarea numai ca o „primă aproximare a unei descrieri de ansamblu a sintaxei limbii române", se poate spune că *Sintaxa transformaţională*... a reuşit să fie mai mult decît atît. Privită ca „punct de plecare pentru viitoare studii de gramatică transformaţională a limbii române", cartea lui Em. Vasiliu şi a Sandei Golopenţia-Eretescu reprezintă un început care obligă, prin faptul că se situează pe o treaptă ridicată de realizare. Cu toate că lucrarea se menţine la un nivel general al analizei, preocuparea constantă de a realiza o descriere sistematizată şi lipsită de contradicţii se îmbină cu subtilitatea observaţiei şi cu sugestii de nuanţare a interpretărilor, fapt care fereşte descrierea de un schematism sec. Se poate spune că, aşa cum au nădăjduit autorii, „utilitatea teoriei transformaţionale a primit pe această cale o confirmare".

Iunie 1971

MARINA RĂDULESCU-MENDEA
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[7] Vezi şi Ileana Vincenz, *lucr. cit.*, p. 253–254.

SORIN STATI, GH. BULGĂR, **Analize sintactice şi stilistice**, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1970, 294 p.

Lucrarea de faţă continuă preocupări mai vechi ale autorilor ei pentru sintaxă şi stilistică, două domenii lingvistice legate între ele prin accentul pe care-l pun pe relaţiile dintre cuvinte, pe rolul cuvîntului în context.

În ciuda titlului, *Analize sintactice şi stilistice*, cartea cuprinde şi elemente de teorie (sintactică şi stilistică), căutînd să familiarizeze pe cititor cu problemele majore şi cu terminologia folosită în studiile actuale despre cele două domenii lingvistice.

Cartea este compusă din două părţi elaborate independent una de cealaltă, de cîte unul din cei doi autori.

În prima secţiune, intitulată *Analiza elementară a structurilor sintactice* (p. 7—150), Sorin Stati încearcă o prezentare a structurii sintactice a limbii române în lumina cercetărilor actuale, menită să aducă înnoiri în practica predării limbii române. Privită din acest punct de vedere, prezentarea „nu se opune celei tradiţionale", „ci are un caracter complementar". Sugestiile date de autor în această privinţă sînt mai mult un punct de plecare pentru crearea unui model sintactic închegat, la îndemîna celor interesaţi în procesul de predare şi de învăţare a limbii române.

Principiile care stau la baza lucrării de faţă ne sînt cunoscute dintr-o lucrare mai amplă a aceluiaşi autor, apărută în 1967 şi intitulată *Teorie şi metodă în sintaxă*.

Metoda folosită de Sorin Stati pentru conturarea structurii sintactice a limbii române este cea descriptivistă şi ea este în acord perfect cu una din tendinţele actuale, de formalizare lingvistică. Atenţia autorului se îndreaptă în special spre evidenţierea însuşirilor combinatorii ale cuvintelor, pe relaţiile contractate de acestea în context.

Expunerea este structurată în şase capitole: *Enunţul, Cuvîntul sintactic, Valenţele cuvîntului, Cuvînt şi parte de propoziţie, Sintaxa frazei, Sinonimie şi omonimie sintactică*. Ne vom opri în discuţia noastră, mai ales, asupra acelor aspecte mai interesante, în care concepţia sintactică împărtăşită de autor se diferenţiază de cea tradiţională.

Încă de la începutul expunerii, autorul dînd definiţia sintaxei, introduce termenul de enunţ, pe care-l consideră unitatea fundamentală, specifică nivelului sintactic. În concepţia sa „enunţul conţine o comunicare întreagă, de sine stătătoare, ceva care poate fi înţeles de cititor fără să se simtă nevoia unor completări" (p. 15). În funcţie de gradul de complexitate al structurii, enunţurile se împart în: propoziţii, fraze şi structuri nepropoziţionale (fără predicat verbal sau nominal şi deci neanalizabile din punct de vedere sintactic). Aici, autorul ne atrage atenţia asupra distincţiei, pe care terminologia obişnuită nu o face, între propoziţie, frază cu valoare de enunţ, şi propoziţie, frază cu valoare de parte de enunţ.

Statutul termenului de enunţ nefiind foarte bine fixat (chiar în literatura de specialitate), folosirea lui mai ales în manuale şcolare comportă multe dificultăţi [1].

Importantă, pentru tipul de analiză al structurii sintactice, ni se pare introducerea noţiunii de valenţă sintactică, noţiune care stă la baza definirii părţilor de vorbire după criterii gramaticale, adică în funcţie de însuşirile combinatorii ale cuvintelor, de contextele în care ele apar. Stabilirea claselor de unităţi morfologice şi a valorilor lor sintactice pe baza aceluiaşi criteriu sintactic, al valenţelor, modifică — credem — raportul dintre morfologie şi sintaxă, în sensul conturării unor clase morfosintactice. Autorul face chiar un studiu concret al valenţelor părţilor de vorbire din limba română stabilind în felul acesta pentru fiecare parte de vorbire un spectru posibil de valenţe, din care numai o parte se actualizează la un mo-

[1] Atîta timp cît delimitarea textului în enunţuri se face după criterii formale (de punctuaţie, de intonaţie), utile, dar dificile şi insuficiente, iar aprecierea caracterului complet al enunţului se face nu pe criterii obiective ci prin raportarea la receptor, cu termenul de *enunţ* este greu de operat.

ment dat într-un enunţ (spectru real de valenţe)[2].

Clasificarea părţilor de vorbire pe baza acestor însuşiri contextuale are avantajul că elimină unele limite existente în definiţiile tradiţionale, în care predomină criteriul semantic. Definit astfel, de exemplu, adjectivul nu mai este „partea de vorbire care se declină şi exprimă calitatea unui obiect...", ci e o clasă de unităţi cu următorul spectru de valenţe : adjectiv coordonat, adjectiv apoziţie, substantiv sau pronume subordonat cu recţiune în dativ etc. Conform definiţiei tradiţionale („ţine locul unui substantiv") pronumele ar urma să aibă un spectru de valenţe comun cu cel al substantivului ; în realitate, un studiu concret al posibilităţilor combinatorii ale pronumelui scoate la iveală faptul că acest spectru este mult mai mic şi că variază chiar, de la pronume la pronume, aşa că în final această clasă ne apare conturată neomogen, dar foarte exact din punct de vedere sintactic.

Semnalăm, de asemenea, că autorul împărtăşind punctul de vedere conform căruia este preferabilă o analiză care reduce elementul regent la un singur cuvînt (ideea reducerii funcţionale a unor unităţi sintactice la un singur cuvînt merge pe linie tradiţională, dar şi actuală), înscrie în spectrul de valenţe ale cuvîntului însuşirea de a intra în relaţie şi cu o propoziţie („relaţiile sintactice din fraze se stabilesc între o propoziţie şi predicatul altei propoziţii sau între o propoziţie şi un cuvînt oarecare din altă propoziţie" p. 112).

Stabilirea spectrului de valenţe are mare importanţă pentru punerea în evidenţă a unor relaţii sintactice care se cer satisfăcute într-un context în mod obligatoriu (*determinanţi sintactici obligatorii*) sau facultativ (*determinanţi sintactici facultativi*), precum şi a unor relaţii sintactice incompatibile în acelaşi timp, într-un anumit enunţ. Satisfacerea anumitor valenţe caracteristice determină calitatea de *părţi de propoziţie* a cuvintelor purtătoare de *funcţii sintactice*.

Valenţele ne ajută, de asemenea, în analiza practică de text, de exemplu la recunoaşterea locuţiunilor, lucru foarte important într-o analiză corectă. După cum spune autorul, dacă într-o îmbinare de cuvinte, cel puţin unui cuvînt nu-i sînt satisfăcute însuşirile combinatorii caracteristice, îmbinarea este o locuţiune.

O altă problemă teoretică asupra căreia merită să ne oprim este aceea a tipurilor de raporturi sintactice existente în propoziţie şi frază, chestiune care a provocat lungi controverse lingvistice. Autorul e de părere că raporturile posibile într-un enunţ sînt în număr de patru : de subordonare (X ← Y), de coordonare (x + *y*), predicative (x ← → *y*) şi apoziţionale (x = y).

Autorul stabileşte statutul atît de disputat al apoziţiei şi al propoziţiei apozitive, ca un tip de relaţie sintactică aparte (de obicei, ele apar tratate în cadrul relaţiilor de subordonare). Argumentele cu care autorul îşi susţine punctul de vedere sînt : prin formă, raportul apoziţional seamănă cu cel de coordonare, cuvintele aflate în apoziţie aparţinînd adesea aceleiaşi părţi de vorbire, iar rolul cuvintelor apoziţionale (*anume, adică* etc.) este asemănător cu cel al conjuncţiilor coordonatoare ; prin conţinutul ei, relaţia apoziţională este un tip special de relaţie atributivă — motiv pentru care a fost tratată, de exemplu, de *Gramatica Academiei* în cadrul relaţiilor de subordonare. Dar, pe de altă parte, ceea ce o deosebeşte de celelalte două tipuri de raporturi este că, în majoritatea cazurilor, ea stă în nominativ, indiferent de cazul termenului explicat, iar topica este fixă, apoziţia stînd totdeauna după cuvîntul explicat[3].

Un alt punct în care concepţia autorului diferă de cea obişnuită, se referă la modul de tratare al raportului dintre o propoziţie su-

[2] Constatăm că singura „parte de vorbire" din gramatica tradiţională, căreia nu i s-a stabilit spectrul de valenţe este articolul. Poate că era bine ca autorul să precizeze motivele care l-au determinat să omită această clasă de unităţi din clasificarea făcută. Oare articolul este considerat un morfem al determinării ?

[3] Uneori — credem că apoziţia poate sta şi înaintea cuvîntului explicat, ca în exemplul : *Elev silitor, Ionescu a luat şi anul acesta premiu.*

biectivă şi regenta ei (pe care autorul o numeşte *propoziţie predicat*). Întrucît la nivelul frazei, propoziţiile contractează aceleaşi tipuri de relaţii existente şi la nivelul propoziţiei, se emite părerea că propoziţia subiectivă nu intră în raport de subordonare cu regenta ei, ci în raport de predicaţie (ca subiectul şi predicatul la nivelul propoziţiei). Semnalăm aici şi sugestia autorului, care, mergînd pe linia găsirii unei terminologii cît mai puţin confuze, propune, pentru ceea ce în mod curent şi impropriu numim propoziţie predicativă, denumirea de *propoziţie — nume predicativ*.

În sfîrşit, subliniem ca pe o noutate faptul, că într-o descriere a structurii caracteristice a limbii române sînt atrase în discuţie şi noţiunile de sinonimie şi omonimie sintactică, explicate şi definite prin comparaţie cu sinonimia şi omonimia lexicală. După cum remarcă autorul, în practica analizei sintactice, discutarea acestui aspect de semantică dă posibilitatea efectuării de către elevi a unor exerciţii de un tip mai puţin obişnuit, cum ar fi exerciţii de transformare a unor construcţii sintactice în construcţii sinonime.

Structura sintactică propusă de Sorin Stati este foarte utilă pentru cei ce au deja o imagine bine conturată asupra gramaticii tradiţionale şi care totodată vor să cunoască punctul de vedere al lingvisticii moderne în privinţa sintaxei. Pentru aceste scopuri pur didactice, autorul păstrează, în mare, terminologia tradiţională, introducînd însă şi termeni corespunzători unor noţiuni lingvistice moderne.

Înţelegerea unei astfel de structuri sintactice, precum şi efectuarea unor analize după criterii mai mult gramaticale decît semantice are avantajul că orientează spiritul elevilor spre un grad mai înalt de abstractizare.

Cea de-a doua secţiune a cărţii cuprinde *Probleme şi analize stilistice* şi aparţine lui Gh. Bulgăr. Autorul se ocupă, mai întîi (p. 153—222) de probleme de teorie stilistică (valorile afective ale limbajului literar; sensul logic, figurat, metaforic al cuvintelor; resursele expresive ale vorbirii; cerinţe şi procedee stilistice etc.) bazîndu-se pe observaţiile de ordin stilistic ale unor scriitori, esteticieni români şi străini: I. H. Rădulescu, Alecu Russo, T. Arghezi, M. Sadoveanu, L. Blaga, T. Vianu, G. Călinescu, R. Barthes, Pierre Guiraud, Piaget etc.), urmate apoi, de analize stilistice pe texte literare (p. 222—294). De fapt, aici, autorul reia unele chestiuni discutate într-o altă carte a sa, *Limba română. Sintaxă şi stilistică*, apărută în 1968.

Sîntem avertizaţi, încă din prefaţa cărţii, precum şi din preliminariile la cea de-a doua secţiune, că autorul urmăreşte „să umple un gol în literatura noastră de specialitate" cu prezentarea unor probleme teoretice, în lumina noilor orientări ale stilisticii moderne. Intenţia autorului este în conformitate cu scopul practic al acestei cărţi destinate a fi un manual care să contribuie la înnoirea treptată a procesului de predare a limbii române. Ne-am fi aşteptat deci ca la capătul lecturii să cunoaştem — în linii generale, bineînţeles (întrucît cartea e concepută ca o introducere în cele două domenii: sintaxa şi stilistica), care sînt noile direcţii în stilistica actuală, care sînt rezultatele cercetărilor pe baza aplicării metodelor mai noi în analizele de text, ce lucrări (româneşti şi străine) caracteristice pentru anumite tendinţe actuale ale stilisticii pot fi consultate de cititorul interesat.

Ne-am fi aşteptat să avem unele precizări teoretice în privinţa metodei de lucru aplicate, care, în intenţia autorului, pare să fie structurală, şi despre ce înseamnă această metodă folosită în stilistică.

Se cerea introdus şi explicat, de asemenea, termenul de bază cu care operează lingvistica modernă, acela de *structură*, aplicat de data aceasta în legătură cu un text literar. Deşi autorul introduce termenul de *nivele ale expresiei* unei opere literare (nivelul fonetic, gramatical, lexical-semantic şi cel al figurilor de stil), el nu este pus niciodată în legătură cu cel de *structură* a operei.

De fapt, autorul foloseşte numai sporadic termeni care să ne trimită, într-un fel sau altul, la stadiul actual al cercetărilor stilistice (termeni cu *sens denotativ*, *conotativ*, *cantitate*, *probabilitate* — sînt pomeniţi doar, fără ca să se opereze cu ei).

Cititorul ar fi dorit să afle de la un astfel de studiu, de exemplu, mai multe amănunte în legătură cu ceea ce, de fapt, constituie o tendință evidentă în stilistica modernă (și nu numai aici), și anume abordarea stilului prin prisma teoriei informației și a codurilor. Studiile statistice asupra faptelor de stil pun în lumină două tendințe caracteristice limbajului literar modern, — amintite de autor : tendința dispersării, a dilatării textului literar, pe de o parte, și tendința concentrării, pe de altă parte. Ele puteau fi puse în legătură cu cele două tendințe contrarii din procesul de comunicare lingvistică, despre care se vorbește foarte mult în ultima vreme : redundanța și economia.

În loc de toate acestea, cititorului i se oferă, în acest studiu, un fundament teoretic destul de eclectic și confuz, cuprinzînd, fără o selecție prea riguroasă, idei mai vechi și mai noi despre *stil* și *stilistică*, față de care autorul nu-și precizează clar poziția ; lucrul acesta este cu atît mai vizibil prin comparație cu prima secțiune a cărții, în care Sorin Stati, în tot cursul expunerii, își definește sistematic concepția sa prin delimitarea față de celelalte concepții existente.

Adaptarea *unuia* din numeroasele puncte de vedere exprimate în stilistică, precum și un grad sporit de sistematizare în expunere ar fi ușurat cititorului înțelegerea a ceea ce autorul însuși consideră a fi conceptele de *stil* și de *stilistică*. Altfel, definirea lor este destul de ambiguă : Stilul este considerat, o dată, abatere de la normă (p. 158), altădată, expresia unui mod personal de exprimare (p. 182), sau nivel al expresiei, în rînd cu celelalte nivele lingvistice (cf. p. 154, 160—161). Dacă stilul ar fi un nivel al limbii, ar însemna că în expresia unui mesaj s-ar putea identifica unități „stilistice", separat de unitățile fonetice, morfologice, sintactice, ceea ce credem că nu este posibil (de altfel punctul de vedere menționat, nu este argumentat în nici un fel de autor).

Stilistica este definită, în partea teoretică (p. 160), ca ocupîndu-se de procedeele expresivității care pun în evidență valorile afective ale limbajului (concepția Bally), dar în partea de analize ale textelor literare, ne dăm seama că autorul înțelege prin stilistică expresia unei individualități artistice (concepția Spitzer).

Partea a doua a secțiunii lui Gh. Bulgăr cuprinde analize stilistice pe diferite texte literare, de la Miron Costin la Lucian Blaga. Aceste analize nu sînt, conform cu așteptările noastre, modele de analiză stilistică în lumina cercetărilor moderne, pentru că înseși premisele teoretice de la care pornesc nu se bazează pe rezultatele cele mai noi în domeniul studiat.

De fapt, autorul urmărește constituirea istorică a limbii române literare la toate nivelele ei, mai precis a „aspectului artistic" al limbii, pentru că altfel, între textele selectate, ar fi trebuit să figureze și texte administrative, religioase etc.

Mai toate analizele stilistice făcute de autor cuprind aprecieri de ordin fonetic, morfologic, sintactic, lexical și stilistic (unde, de obicei *stilistic* = „figuri de stil"), în legătură, mai ales, cu ceea ce îl interesează pe autor : „treptata fixare a normelor fonetice, a ortografiei, stabilirea gramaticii limbii literare și perfecționarea stilurilor", și mai puțin cu ceea ce ne-am fi așteptat noi, adică urmărirea cu consecvență a faptelor de stil în toate straturile expresiei ; puteau fi scoase astfel la iveală anumite procedee stilistice, (de exemplu, folosirea anumitor timpuri și moduri verbale pentru interesante dimensionări temporale etc.), care se întîlnesc în mod obișnuit în analizele moderne de text.

Folosirea metodelor statistice în aceste analize ar fi condus la stabilirea unor categorii de cuvinte importante pentru conturarea profilului stilistic al operei literare, cum ar fi : cuvîntul temă (care apare în text cu o frecvență mare și indică o anumită direcție constantă a gîndirii scriitorului) și cuvîntul — cheie (care apare rar și proiectează textul literar într-o nouă lumină).

Considerăm deci că, deși contribuția lui Gh. Bulgăr atinge probleme de interes pentru cititor, ea nu corespunde pînă la urmă scopului expus în prefață.

Pe de altă parte, lipsa de unitate metodologică între cele două secțiuni duce la impresia că, de fapt, avem de-a face cu două cărți

diferite, care tratează domenii complet separate.

Aşadar, credem că lucrarea *Analize sintactice şi stilistice* răspunde doar prin prima ei parte deziderатului autorilor „de a elucida, în lumina cercetărilor actuale, problemele de bază ale structurilor sintactice şi stilistice, specifice limbii române".

Iunie 1971

IOANA ALEXANDRA NEGREANU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

I. COTEANU, **Morfologia numelui în protoromână (româna comună)**, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969, 160 p.

Preocupările îndreptate către elucidarea transformării latinei dunărene într-o limbă romanică se bucură în ultima vreme din nou de atenţia lingviştilor[1], deşi, cantitativ, se află în urma celor dedicate descrierii limbii contemporane sau a unor faze istorice mai apropiate. Rezultat al acestei sfere de preocupări este şi lucrarea lui I. Coteanu, care-şi propune să reconstituie, pe baza datelor oferite de dialectele româneşti şi cu ajutorul unei raportări permanente la celelalte limbi romanice şi la latina tîrzie, sistemul flexiunii nominale din perioada dinaintea scindării romanităţii dunărene. Importanţa problemei este evidentă, implicaţiile flexiunii nominale interesînd practic toate domeniile limbii; dificultatea subiectului se datorează mai ales profunzimii schimbărilor de structură caracteristice trecerii de la sistemul latin la cel românesc şi multitudinii de factori care au putut contribui la acestea (de aici şi numeroasele ipoteze contrarii sau chiar contradictorii, avansate în ultimele decenii). Originalitatea punctelor de vedere şi rigoarea metodei fac din lucrarea lui I. Coteanu o reuşită incontestabilă.

În calea urmată pentru reconstituirea formelor şi a paradigmelor, etimologiile fonetice, de tip tradiţional, ale morfemelor sînt considerate în mod consecvent în perspectiva sistemului, prin încadrarea fiecărui fapt particular în structura de ansamblu a flexiunii nominale, ţinîndu-se seama în acelaşi timp de utilizarea sintactică a formelor. Nu ne este posibil, în cadrul, prin forţa lucrurilor restrîns, al acestei dări de seamă, să trecem în revistă totalitatea chestiunilor tratate şi să urmărim în detaliu linia argumentării. Ne vom mărgini aşadar la prezentarea pe capitole a cîtorva dintre rezultatele investigaţiei întreprinse de autor.

Introducerea (p. 9—27) serveşte în primul rînd la precizarea şi delimitarea problematicii. După ce, chiar din primul paragraf, îşi expune poziţia în disputa, recent reactualizată, referitoare la posibila refacere a flexiunii nominale după dispariţia ei din latina tîrzie, adoptînd ideea, indubitabilă şi pentru noi, a conservării formelor cazuale latine, autorul defineşte principalele noţiuni cu care va opera, şi în special pe cea de română comună. Definită lingvistic, româna comună este un diasistem, constînd dintr-o „serie de particularităţi comune, realizate însă diferit pe plan local" (p. 25); acest diasistem, conceput ca o abstracţiune constituită dintr-o serie de invariante (cele fonologice sînt enumerate succint, p. 25—27, ca bază a discuţiilor ulterioare), are drept corespondent, pe planul realităţii istorice, ansamblul graiurilor „traco-romanice" (termenul aparţine autorului), sensibil unitare, dar diferenţiate treptat de celelalte dialecte ale latinei; din punct de vedere cronologic, procesul de diferenţiere se plasează între secolele IV şi VII şi se accentuează după această din urmă dată, cînd poate fi presupusă încetarea influenţei unificatoare a normei oficiale. După cum se poate remarca, raţio-

[1] Se pot aminti, astfel, reeditarea *Istoriei limbii române* de Al. Rosetti (1968), volumul lui Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne* (1968), cel de al II-lea tom din *Istoria limbii române*, publicată sub auspiciile Academiei (1969, responsabil al acestui tom fiind I. Coteanu), *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române* de M. Sala (1970).

namentul are avantajul metodologic de a stabili momentul apariţiei limbii române în funcţie de factori lingvistici din interiorul istoriei limbii latine, fără să recurgă, cum se face adesea, la o influenţă exterioară, în speţă la cea slavă; chiar dacă aceasta ar fi fost puternică, ea n-a putut determina schimbări de natura celor cauzate de lipsa unei norme literare şi administrative. Acest factor decisiv a provocat şi diferenţierea crescîndă dintre graiurile aromâne şi cele dacoromâne (începînd chiar din secolul al VIII-lea)[2]. Pe de altă parte, pentru determinarea naturii transformărilor lingvistice şi pentru aprecierea rolului lor în marcarea trecerii de la o structură (latină) la alta (română), autorul aduce în discuţie principiul continuităţii şi discontinuităţii. Prin discontinuitate (noţiunea de continuitate nu necesită o definiţie), autorul înţelege modificările structurale care duc la contractarea unor opoziţii noi, diferite de cele dintr-o epocă istorică anterioară : constituirea genitiv-dativului, de exemplu, provoacă, pe de o parte, transpunerea pe plan sintactic şi semantic a diferenţierii dintre genitiv şi dativ, iar pe de altă parte, intrarea noului caz sincretic în raporturi cu celelalte cazuri diferite de cele din latineşte.

Capitolele următoare tratează, rînd pe rînd, problemele flexiunii substantivului (acesta formează partea cea mai întinsă a volumului, p. 28–142, incluzînd şi problema articolului), a adjectivului şi a numeralului.

În expunerea privind clasele de substantive, autorul stabileşte că opoziţia fundamentală, în cadrul căreia numărul omonimiilor este extrem de redus, e cea dintre singular şi plural; acest principiu permite explicarea unor fapte din evoluţia formelor, deoarece diferenţierea singularului de plural este esenţială pentru flexiunea românească şi se reconstituie ori de cîte ori anumite tratamente fonetice pot duce la ştergerea ei (ceea ce nu se î ntîmplă cu opoziţiile de gen şi de caz).

[2] Momentul precis al apariţiei aromânei şi dacoromânei nu poate fi desigur fixat, neexistînd criterii certe de definire a unui dialect faţă de limbă, mai ales în lipsa unor documente scrise. De altfel, datorită şi contactului lor îndelungat, idiomurile „traco-romanice” par să fi fost multă vreme puţin diferenţiate.

Capitolul închinat neutrului (p. 35–39) reţine de asemenea atenţia cititorului. După cum se ştie, originea şi însăşi existenţa neutrului în limba română au dat naştere unei literaturi extrem de vaste, inegale ca valoare, cu reluări inutile şi cu argumente nu totdeauna logice. O reevaluare critică a soluţiilor propuse anterior şi o demonstrare strînsă a poziţiilor adoptate deveniseră necesare, sarcină pe care autorul şi-o asumă, cu o deosebită stricteţe a argumentării; foarte pe scurt, opinia la care s-a oprit I. Coteanu este următoarea : neutrul românesc, clasă de gen distinctă de a celorlalte două, continuă neutrul latin, atît în ceea ce priveşte forma, cît şi conţinutul, chiar dacă s-a produs o oarecare redistribuire pe genuri a substantivelor (pentru aceasta, influenţele străine sînt posibile, fără a fi însă neapărat necesare). Autorul adoptă aşadar o atitudine nuanţată : partizan al continuităţii neutrului, admite totuşi existenţa unor modificări în conţinutul acestei categorii.

În capitolul „Declinarea” (p. 44–95), se demonstrează cu argumente din domeniul foneticii şi morfologiei istorice (argumentele izvorîte din logica evoluţiei lingvistice au fost invocate în introducere) faptul că declinarea feminină, cu formele de genitiv-dativ specifice, continuă situaţia din latină şi nu reprezintă o refacere ulterioară. Convingător fundamentate sînt, în cadrul aceluiaşi capitol, şi observaţiile referitoare la constituirea unui nominativ nou, pe care autorul o atribuie dificultăţii de a menţine în paradigmă nominativele temelor consonantice latine (*caro*, *carnis*, de exemplu, ar fi devenit *caru*, *carni*; *parens*, *parentis* — *pare*, *parenţi*, etc.)[3] şi nece-

[3] În cazul temelor în *-i-* aduse în discuţie (*securis*, *uulpes*, *canis*), chiar dacă formele româneşti nu provin din nominativ, ele sînt omofone cu descendenţii ipotetici ai nominativului. Semnalăm de asemenea că în tabelul de la p. 50–51 nu ne pare necesară presupunerea, la temele consonantice, a identităţii dintre dativ şi ablativ; acest din urmă caz se confundă mai degrabă cu acuzativul în *-e(m)*, constituindu-se astfel un caz prepoziţional unic; numai în paradigma temelor în *-i-* (tip *securis*) omonimia dativ-ablativ e certă.

sității de a clarifica exprimarea opoziției esențiale dintre singular și plural. Noul nominativ, identic cu acuzativul devine „o formă nemarcată, care cumula mai multe valori", ceea ce provoacă ulterior (sau concomitent, fenomenul fiind atestat și în latina tîrzie) reluarea obiectului direct prin pronume.

Constituirea genitiv-dativului, prin dominarea formală a dativului, este explicată de asemenea ca un proces început în latinește și nu datorat unor influențe externe; poziția în flexiune a genitiv-dativului românesc a influențat declinarea bulgară (și nu invers, cum se afirma uneori în trecut); în ceea ce privește concordanța cu albaneza, se poate presupune că albaneza a fost influențată de latină (invocarea substratului devenind astfel inutilă). Se demonstrează apoi că rolul esențial în fixarea uzului sintactic al acestui caz (și în evitarea echivocurilor posibile) îl dețin elementele de determinare (adjectiv, articol, particula *al* etc.); izolarea cuvîntului de determinantul său „face automat din orice genitiv un dativ", detaliu care constituie un „argument concludent în favoarea provenienței genitivului din dativ" (p. 64).

Ca o ilustrare a metodei folosite și a felului în care autorul înțelege să studieze problemele într-un cadru cît mai larg, aducînd în discuție totalitatea factorilor care au putut determina o inovație lingvistică, trebuie considerat și capitolul închinat acuzativului cu *p(r)e*. Sînt invocate aici nu numai textele vechi dacoromâne sau comparația cu celelalte dialecte, dar și ansamblul exprimărilor și construcțiilor posibile ale obiectului direct și ale celui indirect în limba română; această trecere în revistă a construcțiilor sintactice a fost justificată de o primă concluzie a demonstrației, și anume că apariția lui *pre* la acuzativ se explică prin sintaxă. Concluzia finală a autorului este că în structura sintactică românească obiectul direct necesită precizări mai numeroase decît cel indirect, fiind mai puțin gramaticalizat decît acesta din urmă; printre soluțiile la care limba a recurs, se află și transpunerea construcției circumstanțiale cu *pre* într-un echivalent al acuzativului. Procesul de precizare, în care intervine și reluarea obiectului prin pronume, își are începutul în româna comună, dar nu poate fi considerat încheiat, din punctul de vedere al gramaticalizării, nici în româna actuală.

În problema postpunerii, a rolului și cronologiei articolului, autorul adusese contribuții importante încă din 1956[4]; capitolul din volum (p. 91–142) reprezintă de aceea rezultatul și sinteza unor preocupări mai îndelungate. După ce reia, nuanțat, ideea, formulată între alții de E. Löfstedt, a interdependenței dintre simplificarea flexiunii și apariția articolului (ne referim în special la precizarea că interdependența nu poate fi înțeleasă ca o simplă relație de la cauză la efect), autorul se raliază principiului enunțat de Al. Graur, după care apariția articolului trebuie explicată ținîndu-se seama de grupurile nominale (substantiv + adjectiv): *ille* devine determinativ obligatoriu al adjectivului și se deplasează apoi la substantiv; așadar, cauzele determinante în apariția și evoluția articolului nu sînt de ordin semantic (slăbirea valorii pronominale a lui *ille*), ci în primul rînd de ordin morfo-sintactic. Față de teoriile predecesorilor, analizate în paginile 95–107, care aveau, în general, un obiect limitat, expunerea lui I. Coteanu oferă o analiză a întregului complex de elemente morfologice și de construcții sintactice referitoare la determinarea numelui, ducînd în felul acesta la o explicație care înglobează toate detaliile, situîndu-le într-un sistem coerent. Primul scop pe care și-l propune autorul este circumscrierea și definirea precisă a noțiunii de articol; d-sa contestă, cu argumente sintactice, caracterul de articol al seriei *al, a, ai, ale* (în realitate „pronume anaforice izvorîte din necesitatea de a distinge din punct de vedere gramatical genitivul de dativ", p. 111), atribuind lui *cel, cea* statutul de determinative negramaticalizate (cu excepția, relativ recentă, a superlativului). Pot fi considerate articole numai determinativele neautonome: din seria pro-

[4] *Despre poziția articolului în limba română*, în SCL VII, 1956, nr. 1–2, p. 57–71; *Contribuții la teoria articolului*, în SCL IX, 1958, nr. 1, p. 17–42; *Ce este* -ule *de la vocativ?*, în *Omagiu Iorgu Iordan*, 1958, p. 213–216.

cliticelor, cele mai importante sînt *lu* şi *lui*, acesta din urmă fiind însă o creaţie analogică recentă, în timp ce *lu* poate fi atribuit românei comune. Această precizare cronologică permite repunerea în discuţie a etimologiilor : *lui* fiind în concepţia autorului, o transformare analogică (după *acestui, acelui*, pronumele personal *lui* etc.) a articolului *lu*, nu e necesară recurgerea la etimonul *illui* pentru cel dintîi şi poate fi acceptată etimologia *illo* (dativ) pentru cel de al doilea, ceea ce, pe de altă parte, permite o explicaţie unitară pentru arom. *al*(*u*) : acesta provine din acelaşi *illo* devenit *lu*, cu „aglutinarea ulterioară a prepoziţiei *a*" (p. 124) ; în sprijinul acestei explicaţii sînt aduse, pe lîngă mărturia a numeroase texte româneşti, vechi sau dialectale, şi paralele romanice. În paginile următoare autorul trece la discutarea originii articolului enclitic şi constată că „au rămas fără soluţii convingătoare cel puţin patru aspecte ale articolului enclitic românesc, şi anume : 1. Trecerea lui *illu*(*s*) la *-lu* ; 2. Forma *-le* din *cînele, fratele, păretele* etc. ; 3. Genitiv-dativul ar. *-l'ei*, dr. *-ei* ; 4. Vocativul în *-ule*" (p. 128). Pentru explicarea pierderii lui *e* din **-elu*, rezultatul aşteptat al lat. *illu*, autorul invocă simetria dintre singular şi plural a articulării : dacă din *pomi* + **eli* se ajunge normal la **pomili*, analizat de vorbitor *pom* + *i* + *li*, la singular se obţine, prin aceeaşi analiză, *pomulu* (*pom* + *u* + *lu*). Articolul *-le* este explicat prin menţinerea lat. *ille*, menţinere ajutată de simetria articulării, invocată mai sus (*pomulu, *pomili* ; **fraţili*, deci *frate* + *le*). În ceea ce priveşte articolul de dativ *-ei, -l'ei*, autorul nu consideră satisfăcător etimonul, general acceptat, *illaei*, căruia i se opune evoluţia fonetică : *illaei* ar fi trebuit să devină **-lei* (ceea ce se şi întîmplă în cazul lui *acelei*), nu *l'ei, -ei*. Pentru înlăturarea dificultăţii, Al. Lambrior propusese un etimon complicat, *illae* + *hic*> **-lie* + *i*. I. Coteanu preferă să recurgă la forma latină obişnuită *illi*> *-l'i*, păstrată în aromână şi confirmată de v. dacorom. *muieriei* etc. ; *-ei* adăugat acestei forme vechi de dativ se explică prin extinderea analogică a dativului descendenţilor lat. *iste*, cu dativul **istaei*.

După fixarea statutului determinativelor şi a originii lor, autorul îşi opreşte atenţia asupra cronologiei articolului românesc. Metoda de determinare a etapelor constituirii sistemului fiind comparaţia dintre dialectele române, e necesară rezolvarea în prealabil a problemei privitoare la data întreruperii contactului dintre aromână şi dacoromână şi a celui dintre istroromână şi dacoromână. Bazîndu-se pe repartiţia teritorială a elementelor maghiare, autorul situează sciziunea dintre aromână şi dacoromână în secolele XII—XIII şi cea dintre istroromână şi dacoromână în aceeaşi epocă sau ceva mai tîrziu. Pe baza trecerii în revistă a trăsăturilor comune şi a celor divergente ale dialectelor, se stabileşte caracterul recent (sec. XIII—XIV), dacoromân (şi poate istroromân), al seriei *al, a* etc. (descendentă din *ille*, nu din prepoziţia *ad*). Trecerea lui *ille* de la funcţia de pronume la cea de articol e pusă în legătură cu reorganizarea declinării (crearea unui genitiv-dativ determinat, opus atît nominativ-acuzativului determinat, cît şi celorlalte forme cazuale nedeterminate) ; un indiciu al acestei transformări este şi pierderea formei de feminin *illarum* : *illorum* serveşte, încă din secolul al VII-lea, de morfem (avînd deci funcţie de articol) al genitiv-dativului determinat.

Capitolul consacrat adjectivului (p. 143—152) defineşte în primul rînd clasele de flexiune şi sistemul opoziţiilor dintre morfeme. Sînt prezentate apoi gradele de comparaţie, scoţîndu-se în evidenţă caracterul arhaic al sistemului aromânesc şi topica (adjectivul, la gradul pozitiv şi comparativ, este aşezat după substantiv ; topica superlativului este mai liberă).

În paginile dedicate numeralului (153—160) e de amintit în mod special analiza sistemului de numărare aromânesc şi a deosebirilor faţă de cel dacoromânesc : păstrînd lat. *uiginti*, aromâna şi-a creat independent un sistem de numărare între 20 şi 29 analog cu cel dintre 11 şi 19, acesta din urmă fiind calchiat după slavă ; pe de altă parte, pentru numărarea de la 31 la 99, aromâna prezintă un sistem mai apropiat de cel latin ; aceste fapte duc la concluzia unei influenţe slave

mai puţin puternice în aromână în comparaţie cu dacoromâna. În ceea ce priveşte originea numeralului *sută*, autorul se pronunţă în mod categoric în favoarea originii slave.

La capătul acestei dări de seamă, care, spre a nu deveni exagerat de extinsă, a fost nevoită să opereze o selecţie în multitudinea de fapte şi idei cuprinse în lucrare şi să simplifice etapele argumentării, se cuvine, poate, să trecem sumar în revistă rezultatele care, după părerea noastră, pot fi considerate achiziţii definitive ale istoriei limbii române : conceperea românei comune ca un sistem de invariante ; datarea formării limbii române nu cu ajutorul unor factori externi, ci prin transformări structurale riguros definite (discontinuitatea unor raporturi de opoziţie esenţiale) şi încadrate în istoria dezvoltării latinei tîrzii (încetarea influenţei normei oficiale) ; explicarea faptelor morfologice prin încadrarea lor sintactică ; punerea în lumină a naturii şi mecanismului inovaţiilor din paradigma nominală ; definirea noţiunii de articol şi descrierea de ansamblu a apariţiei şi evoluţiei acestei părţi de vorbire, cu precizări cronologice, relative şi absolute, care au dus la importante rectificări de etimologie.

După cum s-a putut observa, *Morfologia numelui în protoromână* oferă mai mult decît lasă să se presupună titlul, fiind de fapt o sinteză a întregii istorii a flexiunii nominale româneşti. Meritul ei nu se reduce însă la faptul de a fi prezentat soluţii originale în numeroase probleme ; prin bogăţia de idei şi prin orientarea metodologică, va constitui fără îndoială un impuls şi o linie directoare pentru cercetări viitoare[5].

[5] Prezentarea îngrijită, chiar elegantă, a volumului face cu atît mai regretabil numărul destul de ridicat de greşeli de tipar. Semnalăm, astfel : p. 18, nota 17 : trebuie citit H. Mihăescu în loc de N. Mihăescu (şi p. 53, nota 20), p. 27, nota 33 : *roumaines* în loc de *romaines* ; p. 39, nota 11, 1955 în loc de 1965 ; p. 50, r. 2 : *hospes* în loc de *hospis* ; r. 6 : *uermem* în loc de *uermen* ; r. 14 : *ciuitas-ciuitatem* în loc de *ciuitatas-ciuitatatem* ; r. 7 de jos : *ciuitatem* în loc de *ciuitate* ; r. 4 de jos : *dentium* în loc de *dentum* ; p. 59, r. 4 de jos : *Senonenses* în loc de *Senonensis* ; p. 60, r. 2 : *aedificata* în loc de *aedificată* ; p. 115, r. 9 : I. Popovici în loc de D. Popovici ; p. 131, r. 1 : *illae* în loc de *illaie* ; p. 135, r. 2 de jos : *Zagrabiensia* în loc de *Zagrebiensia*.

Iunie 1971

I. FISCHER
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

*** **Лингвистические проблемы научно-технической терминологии.** Издательство „Наука", Moscova, 1970, 230—232 p.

Volumul cuprinde comunicările prezentate la consfătuirea consacrată problemelor lingvistice ale terminologiei tehnico-ştiinţifice care a avut loc sub auspiciile Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. la Leningrad între 30 mai — 2 iunie 1967. Culegerea a fost întocmită sub redacţia lui S. G. Barhudarov de un colectiv format din : I. A. Klimoviţki, V. I. Siforov, I. S. Sorokin şi E. N. Tolikina. Materialele prezentate la consfătuire sînt grupate în trei capitole mari după cum urmează :

I. comunicările consacrate unor chestiuni teoretice cu caracter mai general, vizînd aspectele logice şi lingvistice ale studierii terminologiei tehnico-ştiinţifice ;

II. comunicările care abordează chestiunile referitoare la terminologia ştiinţifică din punct de vedere strict lingvistic ;

III. cuvîntul unor participanţi la consfătuire.

Prima comunicare este aceea prezentată de V. S. Kulebakin şi I. A. Klimoviţki sub titlul *Работа по построению научно-технической терминологии в СССР и советская терминологическая школа* (*Lucrările privind constituirea terminologiei tehnico-ştiinţifice în U.R.S.S. şi şcoala sovietică de termi-*

nologie). După ce trece în revistă lipsurile terminologiilor existente (sinonimia, polisemia, imprecizia termenilor etc.), autorii prezintă un scurt istoric al preocupărilor de alcătuire a terminologiei tehnico-ştiinţifice în Uniunea Sovietică, evidenţiind meritele lui S. A. Ceaplîghin şi D. S. Lotte în acest domeniu. O parte însemnată a acestui studiu este consacrată delimitării conceptelor de *cuvînt*, *termen*, *terminologie* şi corelaţiei dintre ele. Referindu-se la aspectele lingvistice practice ale activităţii de constituire a terminologiei tehnico-ştiinţifice, V. S. Kulebakin şi I. A. Klimoviţki arată că aceasta trebuie să îndeplinească unele condiţii obligatorii, între care se amintesc: caracterul monosemantic şi sistematic, precizia şi scurtimea. Totodată, autorii subliniază că nici aspectele logice ale problemei nu trebuie neglijate; astfel, logica trebuie să dezbată şi să clarifice probleme ca: raportul dintre semnul lingvistic şi noţiune, însuşirea fundamentală a obiectului reflectată în noţiune, tipurile de legături între noţiuni, clasificarea, sistemul şi definirea noţiunilor, tipurile, funcţiile şi construcţia definiţiilor, procesul de fixare a noţiunii în semn.

În articolul *Работа по упорядочению научно-технической терминологии и некоторые лингвистические проблемы возникшие при этом* (*Activitatea de regularizare a terminologiei tehnico-ştiinţifice şi cîteva probleme lingvistice apărute în legătură cu aceasta*) T. L. Kandelaki se referă la greutăţile datorate caracterului imprecis sau impropriu al termenilor cu care operează cei care lucrează în domeniul terminologiilor ştiinţifice. Pentru evitarea confuzilor este necesară delimitarea strictă a unor noţiuni şi mai ales a sistemelor de noţiuni, făcîndu-se o ierarhizare care să aibă în vedere:

1. noţiunile tehnice generale;
2. noţiunile interdisciplinare;
3. noţiunile proprii unui anumit domeniu al ştiinţei sau al tehnicii.

Autorul este de părere că studierea termenilor tehnico-ştiinţifici se poate extinde din planul sincronic în cel diacronic. Astfel în domeniul cauciucurilor s-au efectuat cîteva secţionări diacronice şi s-a constatat că în 1909 бутадиеновый каучук era o denumire care intra în nomenclatorul de specialitate. În 1932 apare o varietate nouă, denumită бутадиеновые каучуки нерегулярного строения, iar în 1961 — бутаиеновые каучуки стереорегулярные. Ca urmare, denumirea însăşi din nomenclator a unei varietăţi de cauciuc (бутадиеновый каучук) s-a transformat într-un termen care indică o clasă întreagă de cauciucuri şi nu o varietate concretă.

Se poate deci presupune că studierea diacronică a terminologiei va releva procesele de reorganizare a sistemelor de sensuri, a sistemelor de semne, apariţia unor noi modele etc.

E. N. Tolikina atrag atenţia asupra cîtorva probleme lingvisti ale studieri termenilor în articolul *Некоторые лингвистические проблемы изучения термина*

Autoarea enumeră caracteristicile lingvistice ale termenului:

1. termenul are un singur sens sau tinde să aibă un singur sens;
2. termenul are funcţie denominativă şi nu are funcţie emoţional-expresivă sau modală;
3. semnificaţia termenului echivalează cu noţiunea;
4. din punct de vedere stilistic termenul este neutru;
5. termenul are calitatea de a se încadra armonios în sistemul lingvistic general, intrînd totodată şi în componenţa terminologiei speciale, care, la rîndul ei, alcătuieşte un alt sistem lingvistic, subordonat celui general al limbii comune. Pornind de la premisa că terminologia este un sistem de semne, E. N. Tolikina îşi propune să prezinte proprietăţile sistemului terminologic, deosebirile dintre el şi sistemul general al limbii. În acest scop se iau în consideraţie tipurile de raporturi dintre cuvintele care intră în alcătuirea respectivelor sisteme: corelaţia de polisemie, omonimie şi sinonimie, ajungîndu-se la următoarele constatări:

1. În sistemul general al limbii mijloacele sinonimice servesc nu numai expresivi-

tatea, ci şi exactitatea enunţului; în acest sistem seriile sinonimice reprezintă o multitudine de semnificanţi pentru un singur semnificat, corelaţi în mod diferit cu el. În sistemele terminologice corelaţia dintre semnificat trebuie să aibă caracter biunivoc, adică un semnificat — un semnificant şi, invers, un semnificant — un semnificat.

2. În sistemul general al limbii poate avea loc dezvoltarea semantică a semnului, proces în urma căruia apar corelaţiile de polisemie — pentru unele cuvinte — şi de sinonimie pentru altele. În sistemele terminologice se impune ca semnul să nu se poată dezvolta din punct de vedere semantic, fapt care exclude posibilitatea formării polisemiei şi sinonimiei. Apariţia corelaţiilor de polisemie şi de sinonimie este o caracteristică importantă a sistemului general al limbii, prin care acesta se deosebeşte net de toate celelalte sisteme semiotice.

3. În sistemul general al limbii o bună parte a lexicului este alcătuită din sinonime care pot exprima atitudinea afectivă a emiţătorului faţă de mesaj. În sistemele terminologice conţinutul riguros ştiinţific, intelectual exclude momentele emoţional-expresive ale mesajului şi face din termen un semn lingvistic neutru, care nu implică o atitudine faţă de obiectul comunicării, ci exprimă doar o informaţie în legătură cu el.

Revenind asupra deosebirilor dintre sistemul general al limbii şi sistemele terminologice, autoarea subliniază că semnul lingvistic în funcţia de termen este, principial, monosemic (dar păstrează tendinţa către polisemie), are caracter de sistem şi, din punct de vedere funcţional, este limitat (lui îi sînt proprii funcţiile primare ale semnului şi anume funcţia denominativă şi diferenţiatoare, dar el este lipsit de funcţiile legate de exprimarea unui conţinut emoţional-expresiv sau modal), iar din punct de vedere stilistic este neutru.

În comunicarea *Нормативная и ненормативная специальная лексика*, N.P.Kuzmin se referă la probleme şi procedee de normalizare a lexicului de specialitate. Pornind de la ideea că vocabularul special se caracterizează şi prin anumite trăsături specifice, care îl deosebesc de vocabularul limbii comune, autorul crede că acţiunea de normare a lexicului de specialitate se poate face numai dacă se corelează normele existente în limba comună cu cele care acţionează în această categorie de lexic. În acest scop, după părerea autorului, specialiştii în terminologie trebuie să aibă un ascuţit simţ al limbii şi largi cunoştinţe lingvistice.

Părerile lui N. P. Kuzmin nu sînt însă împărtăşite de toţi cercetătorii. Astfel L. L. Kutina crede că, dimpotrivă, principiile de organizare a terminologiei ca sistem diferă profund de principiile care stau la baza sistemului lexical al limbii standard. L. L. Kutina analizează deosebirile dintre cele două sisteme în articolul *Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем* (*Procesele lingvistice legate de apariţia şi dezvoltarea sistemelor terminologice*):

1. Caracteristicile semasiologice ale termenului apar ca negare sau ca transformare fundamentală a caracteristicilor semasiologice ale cuvîntului.

2. Principiul cel mai important care stă la baza terminologiei ca sistem de sine stătător este crearea corespondenţelor biunivoce; o noţiune — un semn, un semn — o noţiune (adică principiul limbajelor formalizate).

Autoarea recunoaşte însă că în practică principiul corespondenţei biunivoce nu se manifestă niciodată în întregul sistem şi că principalele caracteristici semasiologice ale termenilor (monosemia, lipsa sinonimiei etc.) există doar ca tendinţă principală într-o anumită categorie funcţională de cuvinte, tendinţă care nu se realizează niciodată pe deplin.

În partea a doua a volumului sînt incluse comunicările prezentate de Le Cha Che şi Nguen Kim Than (*Despre elaborarea terminologiei ştiinţifice în limba vietnameză*), C. Maneca (*Probleme actuale ale terminologiei tehnico-ştiinţifice româneşti*), M. Roudny (*Orientarea activităţii desfăşurate în domeniul terminologiei în R.S.C.*), E. Hirschfeld (*Problemele terminologiei tehnice în R.S.C.*), I. Goreţki (*Corelaţia dintre noţiune şi denumire*).

★

Prin multitudinea problemelor puse în discuţie, prin diversitatea punctelor de vedere exprimate şi prin profunzimea analizelor şi studiilor întreprinse, volumul *Лингвистические проблемы научно-технической терминологии*, rod al unei colaborări internaţionale de înaltă ţinută ştiinţifică, prezintă interes atît pentru specialişti — lingvişti sau persoane care lucrează în domeniul creării şi reglementării terminologiilor tehnico-ştiinţifice —, cît şi pentru oricine este interesat să cunoască stadiul actual al problemei.

Iunie 1971

MAGDALENA GEORGESCU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Балканска народна мъдрост. Успоредици на български, сръбски, турски, румънски, гръцки и албански пословици и поговорки, Съставил N. Il. Ikonomov, Sofia, 1968, 362 p.

Contactele între limbi, înrudite sau nu, şi, pe plan mai larg, între culturi aparţinînd unor popoare diferite, situate în acelaşi spaţiu geografic, constituie o preocupare actuală. Din acest punct de vedere, Peninsula Balcanică a trezit de multă vreme interesul specialiştilor din diverse discipline. Cartea de care ne ocupăm se înscrie în rîndul cercetărilor menite să evidenţieze legăturile ce s-au stabilit de-a lungul timpului între popoarele din această regiune şi care se reflectă, între altele, în domeniul frazeologiei populare.

Avînd un subiect care stă la confluenţa lingvisticii şi folcloristicii, lucrarea este concepută ca un dicţionar comparat de proverbe şi de alte expresii frazeologice din limbile albaneză, bulgară, greacă, română, sîrbocroată şi turcă. Prima secţiune, precedată de o scurtă introducere şi de bibliografia folosită, cuprinde o bogată listă de unităţi frazeologice din cele şase limbi, repartizate numeric astfel : 2650 din limba bulgară, 1330 din sîrbocroată, 1230 din turcă, 625 din română, 515 din greacă şi 330 din albaneză. Materialul comentat este dispus în ordine alfabetică, după litera de început a primului cuvînt din expresia bulgărească, pusă în titlu.

În secţiunea a doua sînt date proverbe şi zicători turceşti cunoscute şi folosite de populaţia de origine turcă din Bulgaria şi, în egală măsură, de populaţia bulgară din nord-estul ţării (regiunile Razgradsko şi Şumensko). În partea finală, după un rezumat în limba engleză, este anexat un amănunţit indice tematic şi de cuvinte.

În cuvîntul introductiv se fac consideraţii asupra împrejurărilor care au favorizat crearea unui fond comun de „înţelepciune populară balcanică". Se subliniază că factorii determinanţi sînt nu atît vecinătatea geografică, cît cei politico-sociali şi economici, fundament al unor strînse relaţii spirituale şi culturale între popoarele din această parte a Europei. Autorul aminteşte aici şi asemănările care se pot constata, în domeniul frazeologiei, în limbile unor popoare care nu au avut niciodată şi pe nici un plan contacte directe. Spaţiul afectat teoriei „universaliilor" gîndirii umane depăşeşte, credem, scopul propus, fiind, în orice caz, în dauna explicării şi precizării unor principii şi metode de lucru.

Astfel, problema clasificării unităţilor frazeologice nu este abordată, proverbul şi zicătoarea, noţiuni de bază cu care se operează în lucrare, nu sînt definite, nu sînt delimitate alte tipuri mai puţin complexe. Absenţa unor criterii după care a fost selectat materialul provoacă de la început nedumerirea cititorului, care, potrivit subtitlului cărţii, se aşteaptă la o prezentare comparată de proverbe şi zicători, dar este întîmpinat de o colecţie de unităţi frazeologice eterogene. Numeroase din acestea sînt îmbinări mai mult sau mai puţin sudate, care se pot întîlni în multe limbi. Iată cîteva exemple : *Foame*

de lup (333)[1], *Ce e nou ? Lacrimi de crocodil* (1116), *Negru pe alb* (1597), *Pe crucea mea!* sau *Asta mi-i crucea!* (2307), *Mînca-te-ar lupii!* (291) etc.

Sub semnul întrebării poate fi pusă şi includerea în rîndul balcanismelor a unor maxime, cugetări, dictoane cunoscute din istoria culturii universale, intrate în circulaţie prin operele unor personalităţi proeminente din domeniul filozofiei, artei, literaturii, politicii. Precizarea autorului că „o parte importantă de proverbe generale, care provin din ţări din afara Peninsulei, sînt considerate de populaţie ca locale" (p. 6) aduce în discuţie un punct de vedere subiectiv, care nu este susţinut de exemplele în cauză. Astfel, vechiul dicton latin *Mens sana in corpore sano* este trecut, la art. 738, ca existent numai în bulgară şi turcă, deviza lui Harpagon, eroul lui Molière, *Nu trăieşti ca să mănînci, ci mănînci ca să trăieşti,* este cunoscută, după autor, numai în bulgară şi sîrbocroată (cf. art. 1384), iar principiul lui Machiavelli (îmbrăţişat apoi de filozofia pragmatică) *Scopul scuză mijloacele* este descoperit numai în bulgară şi în greacă (cf. art. 2562).

Asemenea „cuvinte înaripate", cum se mai numesc aceste unităţi frazeologice, au un grad de difuziune diferit chiar în interiorul aceleiaşi limbi şi cu atît mai mult nu pot fi considerate ca făcînd parte din categoria creaţiilor populare. În general, ele îşi menţin caracterul livresc şi de aceea trebuie deosebite cu multă circumspecţie de cele care poartă pecetea geniului popular.

Titlul lucrării cerea în mod necesar o separare mai puţin aproximativă, decît s-a realizat în fapt, a proverbelor, zicătorilor şi altor vorbe de duh populare, cunoscute şi folosite în Balcani. Într-un compendiu consacrat frazeologiei comune limbilor din această zonă, pe prim plan trebuie să se afle acele unităţi care coincid atît din punctul de vedere al structurii, cît şi din acela al sensului lor. De real interes pentru studierea interferenţelor balcanice sînt acele construcţii asemănătoare structural, dar cu semnificaţii diferite de la o limbă la alta. De o valoare redusă în acest scop sînt acele unităţi frazeologice care consemnează numai apropieri semantice, deoarece nu ilustrează neapărat caracterul local al creaţiilor balcanice.

În situaţia specifică a culturilor şi limbilor balcanice o însemnată influenţă au exercitat limbile greacă şi turcă, prin care s-au vehiculat numeroase expresii frazeologice, devenite balcanisme. De cele mai multe ori, balcanismele în frazeologie constau în calcuri care merg pînă la identitate structurală şi semantică. Aceste fenomene de corespondenţă, la care este greu de stabilit modelul originar, sînt, în general, bine oglindite în lucrarea pe care o discutăm, cu unele rezerve privind elementele româneşti, cum se va arăta mai jos. O parte importantă a materialului prezintă paralelisme numai pentru unele din limbile comparate, mai ales pentru bulgară, turcă şi sîrbocroată, ceea ce reflectă fie o stare reală de lucruri, fie o informaţie insuficientă. În ceea ce priveşte limba română, se pare că ultima circumstanţă explică unele lipsuri ale cărţii.

Problema balcanismelor în domeniul frazeologiei a mai fost cercetată de lingvişti. Începutul studierii ei îl face cunoscuta lucrare a lui T. Papahagi, *Parallele Ausdrücke und Redesarten im Rumänischen, Albanischen, Neugriechischen und Bulgarischen*, Leipzig, 1908 (pe care N. Il. Ikonomov nu o aminteşte în bibliografia dată la p. 13–16). Cartea *Балканска народна мъдрост* readuce tema în actualitate, încercînd să-i dea o rezolvare de mare amploare. La baza informaţiei au fost puse mai ales culegeri de proverbe populare, în absenţa unor dicţionare speciale. Suplimentar, autorul a recurs şi la unele dicţionare bilingve. Folosirea acestora din urmă comportă riscuri mari, ştiut fiind că traducerea expresiilor sau a proverbelor este făcută, în unele cazuri, „ad litteram". Prin urmare, teoretic cel puţin, unele paralele descoperite pe această cale nu prezintă suficientă siguranţă. Un exemplu îl constituie tratarea rom. *Are orbul găinilor* (art. 1372) ca echivalent al bg. *Не види по-далеч от носа си* (despre un om care „nu poate prevedea ceva, nu poate ghici, este prost"). Traducerea luată din *Румънско-български речник* (Sofia

[1] Cifra din paranteză indică numărul articolului respectiv.

1962, p. 449), conţine o eroare, căci expresia românească nu se întrebuinţează cu semnificaţia cuprinsă în cea bulgărească. Autorul a folosit-o necritic, omiţînd existenţa expresiei *Nu vede mai departe de vîrful nasului*, cu construcţie şi sens foarte apropiate de cea bulgărească.

În cele ce urmează, ne vom ocupa numai de elementele româneşti, stabilite în lucrare ca paralele ale altor unităţi frazeologice din limbile considerate. Autorul a folosit ca izvoare documentare colecţia lui I. A. Zanne, *Proverbele românilor*, I—VI, Bucureşti, 1895—1901, ediţia prescurtată a aceleiaşi lucrări, apărută în 1959 la Editura Tineretului, şi dicţionarul româno-bulgar citat mai sus. Trezesc cel mai viu interes articolele care relevă structuri identice sau aproape identice cu cele din alte limbi. Asemenea cazuri sînt numeroase[2]. Atrage atenţia faptul că ele apar mai des între română şi bulgară sau între română, bulgară şi sîrbocroată.

Asupra echivalentelor româneşti avem de făcut două observaţii mai importante: sub a) am grupat acele articole care dau paralele aproximative sau greşite şi omit pe cele mai adecvate structural şi semnatic, iar sub b) articolele care nu dau echivalente româneşti, deşi acestea există şi au o largă folosire. Ca bază de comparaţie luăm expresiile bulgăreşti, notînd şi numărul sub care sînt trecute în lucrare.

a) 383 şi 1520: *Окото на господаря коня оправя. Ochiul unei case este prezenţa stăpînului.* Trebuia: *Ochiul stăpînului îngraşă vita.*

224: *Взеха ме на мезе. A intrat în gura lumii.* Nu acesta este sensul expresiei bulgăreşti; trebuia: *A lua (pe cineva) peste picior.*

837: *Имам зъб на някого. Port (ţin) sîmbetele cuiva.* Corespondentul direct în româneşte este: *A avea un dinte împotriva cuiva.*

950: *Кога си види ушите. Cînd mi-o creşte păr în palmă.* Semantic cele două expresii sînt echivalente, dar se cuvenea să fie dată aceea care este mai apropiată şi din punctul de vedere al elementelor componente, şi anume: *Cînd mi-oi vedea ceafa.*

1442: *Ни в клин ни в ръкав.* În loc de *Nici în clin, nici în mînecă*, autorul dă ca paralelă expresia *Ca nuca-n perete*!

1865: *Потъвам в земята от срам. Îmi crapă obrazul de ruşine.* Corespondent fidel este: *A intra în pămînt de ruşine.*

1925: *Притискам някого до стената. Îl apuc din scurt.* Evident greşit. Apropiată este expresia: *A strînge pe cineva cu uşa.*

2103: *Секи ден не е великден. Odată-i Crăciunul într-un an.* Trebuia: *Nu-i în fiecare zi paşte (sărbătoare).*

b) Am extras aici numai o parte din articolele care nu conţin şi elementele româneşti corespunzătoare:

157: *Боли ме сърцето* (cu sensul *боли ме стомахът*). *Mă doare la inimă* (= *la stomac, la burtă*), expresie curentă în Oltenia, probabil calchiată din bulgăreşte, opusă expresiei *Mă doare inima* (= *sufletul*).

177: *Бъкел ни зная* sau *не зная ни бъкел. Nu ştie boacă (boabă, buche).*

284: *Всяка пчела не бере мед. Nu toate muştele fac miere.*

358 şi 1918: *Говоря (приказвам) на вятъра. A vorbi în vînt.*

375: *Господ дава, ама в кошара не вкара. Dumnezeu îţi dă, dar nu-ţi bagă în traistă.*

481: *Дето влиза слънце, доктор не влиза. (În casa) unde nu intră soarele, intră doctorul.*

531: *Добра дума железни врата отваря. Vorba dulce mult aduce.*

700: *За хатър и печена кокошка и ядат (ядам). De dragul tău am să mănînc şi un pui fript.*

778: *И дявола би подковал на леда* (despre un om viclean). *Îl potcoveşte şi pe dracul.*

801: *Ивер от клада далеч не пада. Aşchia nu sare departe de trunchi.*

803: *Играе се като котката с мишката. Se joacă ca pisica cu şoarecele.*

972: *Което не искаш да ти правят другите, не го прави и ти тям. Ce ţie nu-ţi place, altuia nu face.*

[2] Vom cita numai cîteva din aceste articole: 734, 903, 947, 993, 1115, 1120, 1125, 1060, 1064, 1261, 1313, 1445, 1576, 1584, 1912.

1102 : *Комшийската кокошка се вижда като гъска. Găina vecinului totdeauna-i curcă* sau *Găina vecinului e mai grasă.*

1110 : *Която кокошка много крещи, малки яйца носи. Găina care cotcodăceşte mult nu face ouă.*

1241 : *Многото отиде, малкото остана. Mult a fost, puţin a rămas.*

1354 : *Наместо воловете да реват, колата скърцат. În loc să geamă boii, scîrţîie carul.*

1851 : *Попа слушай щото ти казва, а недей прави каквото прави. Să nu faci ce face popa, ci să faci ce zice popa.*

2232 : *Стара кокошка—добра чорба. Găina bătrînă face zeama bună.*

2439 : *Тоягата има два крака. Băţul (ciomagul, vătraiul) are două capete.*

2638 : *Що доноси един час, не доноси година. N-aduce anul, ce-aduce ceasul.*

2655 : *Езикът по-зле сече от ножа. Limba taie mai rău ca sabia.*

Exemplele româneşti se bucură de un tratament special în lucrare. Anume, atunci cînd sînt extrase din *Proverbele românilor,* ele sînt însoţite de comentariile lui Zanne (sau ale lui Golescu), reproduse în limba română, ceea ce creează impresia falsă că reprezintă un fel de „variante" ale unităţilor analizate (cf. articolele 201, 204, 337, 454, 1846 ş.a.). Oricum, chiar în afara acestei ipoteze, adnotările moralizatoare şi explicaţiile amănunţite cu privire la împrejurările în care se folosesc expresiile respective, binevenite într-o ediţie românească, nu îşi găsesc aici locul potrivit (măcar şi pentru faptul că nu se procedează în acelaşi mod şi faţă de materialul ilustrativ din alte limbi, mai puţin bulgara).

În sfîrşit, nu se poate trece cu vederea că unele exemple provenite tot din colecţia lui Zanne (ediţia 1895—1901) păstrează în lucrarea recenzată grafia învechită, care, pentru lectorul străin, ar putea prezenta greutăţi de interpretare : *dioa* = ziua (art. 4), *lovesce* = loveşte (art. 59), *cuĭŭ*= cui, *scóte* = scoate (art. 930), *ĭĕrbă* = iarbă (art. 1419) ş.a.

Încercînd să răspundă mai multor probleme decît celor enunţate în titlu, autorul se lasă depăşit de vastitatea temei. La aceasta a contribuit, în primul rînd, absenţa unei concepţii clare privind frazeologia, ceea ce a dus la o aglomerare de fapte dintre cele mai diverse, de multe ori în discordanţă cu subiectul îmbrăţişat, şi, în al doilea rînd, o informaţie inegală asupra realităţilor din limbile cercetate.

Faptele interesante pe care le oferă balcanismele în frazeologie îşi aşteaptă încă valorificarea într-o operă ştiinţifică, pe care lingviştii sînt cei chemaţi s-o întreprindă, pornindu-se de la principii teoretice bine fondate şi de la o cunoaştere profundă a limbilor studiate.

Mai 1971

VIRGIL NESTORESCU

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

PIERRE BEC, **Manuel pratique de philologie romane**, tome I, Collection « Connaissance des langues", Edition Picard, Paris, 1970, 558 p.

Proiectată în două volume, lucrarea lui Pierre Bec consacrată prezentării limbilor romanice face parte din colecţia „Conaissance des langues" dirijată de Henri Hierche. Colecţia a inclus pînă în prezent manuale dedicate unei singure limbi: greaca veche, franceza veche, germana, latina medievală, latina clasică.

Pierre Bec îşi propune să prezinte, prin intermediul unor texte reprezentative, limbile romanice şi trăsăturile lor tipologice. În acest fel cartea este o completare valoroasă a lucrărilor fundamentale ale lingvisticii romanice (Ed. Bourciez, W. v. Wartburg, G. Rohlfs, C. Tagliavini, B. E. Vidos, W. D. Elcock, I. Iordan).

Primul volum cuprinde analiza italienei, spaniolei, portughezei, occitanei, catalanei şi gasconei, grupate în trei secţiuni: italo-romanică, ibero-romanică şi occitano-romanică. Volumul al doilea urmează să ia în discuţie limbile „extreme" ale Romaniei, franceza şi româna. Totodată, acest volum va include şi un apendice cuprinzînd texte din sardă, reto-romană şi franco-provensală. Comentariul acestor texte se va mărgini la traducere şi la cîteva note tipologice de ansamblu.

Pornind de la cîte un text considerat reprezentativ pentru fiecare limbă (pentru occitană şi gasconă, pe lîngă textul de limbă veche se dă şi cîte un text de limbă modernă urmat de transcriere fonetică), autorul evidenţiază trăsăturile fonetice, morfologice şi sintactice caracteristice fiecărei limbi. S-ar părea că, mărginindu-se la un singur text şi acela ales din perioada veche a limbii, metoda adoptată, care preconizează contactul direct al cititorului cu limba respectivă, ar restrînge considerabil posibilitatea evidenţierii tuturor trăsăturilor generale. Parcurgerea cărţii evidenţiază însă un tablou tipologic bine realizat. Aceasta deoarece, înaintea analizei fiecărui text, autorul enumeră trăsăturile generale ale limbii prezentate. În acelaşi timp, compararea trăsăturilor tipologice ale textelor analizate se realizează cu ajutorul a două semne (=) indică trăsătură comună cu... şi (/) indică trăsătură diferită de.... Analiza nu se mărgineşte la textul propriu-zis; luînd în discuţie fiecare cuvînt în parte, autorul extinde analiza şi asupra altor cuvinte care prezintă fenomenul respectiv. Discuţia nu se opreşte la stadiul limbii vechi, autorul făcînd referiri la stadiul actual al limbii în cazul în care acesta este diferit de cel vechi (mai ales fonetic şi semantic).

Metoda de prezentare a faptelor este cea clasică, fără să neglijeze uneori şi modalităţi de expunere caracteristice lingvisticii moderne (ex. prezentarea opoziţiilor fonologice).

Autorul anunţă că-şi va încheia lucrarea cu un *Index de forme* pentru fiecare limbă discutată şi un *Index rerum* pentru ansamblul fenomenelor comentate.

Astfel lucrarea nu se limitează a fi numai un manual practic, aşa cum arată titlul, ci realizează totodată un examen tipologic esenţial.

Principiul care a condus pe autor în ordonarea limbilor a fost trecerea progresivă de la limba cea mai puţin evoluată la cea mai inovatoare în raport cu latina. Astfel cartea începe cu prezentarea italienei şi se încheie cu descrierea limbii române. Aşezarea limbii române la sfîrşitul analizei nu se face după criterii evolutive. Autorul sesizează corect că: « le roumain (...) constitue lui aussi et pour d'autres raisons une langue un peu à part dans l'ensemble romane ». Evident, este interesant de ştiut care vor fi „aceste alte motive" şi care va fi locul acordat de autor limbii române. Prefaţa

în care își expune punctul de vedere nu este tocmai explicită în acest sens ; de asemenea, din faptul că autorul consideră după prezentarea limbii franceze și înainte de prezentarea limbii române că : « les grands problèmes évolutifs romans ayant été déja traités », se întrezărește ideea de a singulariza limba română în ansamblul romanic.

Interesantă este concepția autorului privind clasificarea limbilor romanice, cu deosebire în legătură cu poziția acordată limbii catalane. Raportînd catalana pe de o parte, la limbile ibero-romanice (spaniola, portugheza), pe de alta la occitană, autorul care s-a preocupat în special de occitană[1] situează catalana în grupul occitano-roman, alături de occitana propriu-zisă și gasconă. Autorul ține însă să precizeze că : „la place du catalane dans l'économie du livre obéit à un principe purement didactique et ne saurait constituer une réponse à la question désormais oiseuse de la place du catalan dans l'ibéro-roman" (p. 3). Totuși trăsăturile tipologice pe care le stabilește autorul motivează înrudirea catalanei cu limbile grupului occitano-roman, iar așezarea ei în acest context lingvistic nu răspunde numai unor cerințe didactice.

Preocupat de problemele gasconei autorul o consideră o entitate etnică și lingvistică cu totul aparte ; drept urmare îi acordă un studiu aparte amănunțit.

O clasificare asemănătoare, urmînd același criteriu al fidelității față de tradiția latină

[1] Vezi : *Les saluts d'amour du troubadour Arnaud de Mareuil*, textes publiés avec une introduction, une traduction et des notes, Toulouse, 1961. *Petite anthologie de la lyrique occitane du moyen âge. Initiation à la poésie des troubadours*, Avignon, ed. IV, 1966. *La langue occitane*, Paris, Coll. „Que sais-je?", ed. II, 1967. *Les interférences linguistiques entre gascon et languedocien dans les parlers du Comminges et du Couserans*, în „Essai d'aréologie systématique", Paris, 1968. *Formations secondaires et motivation dans quelques noms d'animaux en gascon*, în R. Li. L., 1960 nr. 95—96, p. 296—351. *La douleur et son univers poétique chez Bernard de Ventadour*, în „Essai d'analyse systématique", Cahiers de Civilisation Médiévale XII, 1969, nr. 1, p. 545—571 și nr. 2, p. 25—32.

a propus A. Alonso în „Miscellánea Fabra", Buenos Aires, 1943, sub titlul „*Partición de las lenguas romanicas de Occidente*". În această clasificare occitana este punctul de legătură între Peninsula Iberică și Franța.

Descrierea fiecărei limbi este completată prin scurte considerații istorice. Bibliografia generală consacrată problemelor de lingvistică romanică este urmată de bibliografii consacrate fiecărei limbi în parte.

Primul volum cuprinde de asemenea 11 hărți referitoare la Romania actuală, Italia dialectală, repartizarea geografică a unor fonetisme dialectale (*mb* > *mm*, *nd* > *nn*, apoi fenomele numite *yeísmo*, *voseo* etc.), limbile Peninsulei Iberice, dialectale occitane, dialectale catalane.

În totalitate, primul volum al acestui manual de lingvistică romanică se dovedește a fi un util instrument didactic și o bună carte de inițiere în domeniul lingvisticii romanice.

MARIANA PLOAE

AUREL NICOLESCU, **Școala ardeleană și limba română**, Editura științifică, București, 1971, 291 p.

Autorul își propune să prezinte „o schiță în legătură cu atitudinea teoretică și practică a cărturarilor ardeleni asupra limbii noastre", cu precizarea că cercetarea făcută „nu depășește dimensiunile unei prezentări generale" și că este concepută „ca o lucrare de informație" (p. 5, *Cuvînt înainte*).

Lucrarea se compune din două părți distincte : studiul propriu-zis (p. 7—147) și ANEXE.

În *Introducere* (p. 7—31) sînt prezentate problemele generale, menite să introducă pe cititor în atmosfera culturală a epocii. Problemele discutate sînt grupate sub următoarele titluri : *Școala ardeleană și cultura*, *Marea „familie" a Școlii ardelene*, *Limba română înainte de Școala ardeleană*.

În capitolul intitulat *Şcoala ardeleană şi părţile constitutive ale limbii române* sînt expuse problemele teoretice şi analizate lucrările reprezentanţilor Şcolii ardelene privitoare la vocabular, ortografie, gramatică, fonetică şi limbă literară. Cum nu vom putea cuprinde toate problemele discutate în lucrare, şi aici condensat prezentate, ne mulţumim numai cu enumerarea celor pe care le-am considerat mai importante.

Subcapitolul referitor la *vocabular* (p. 33—96) prezintă părerile reprezentanţilor Şcolii ardelene în legătură cu îmbogăţirea vocabularului (ca surse de îmbogăţire ei preconizau împrumutul dintr-o limbă de cultură, în primul rînd din latină, şi derivarea) şi strădania lor de a demonstra latinitatea vocabularului limbii române.

Privitor la atitudinea reprezentanţilor Şcolii ardelene faţă de cuvintele moştenite şi străine (sînt redate accepţiile acordate cuvîntului *străin*), autorul precizează că, în general, nu a fost o atitudine puristă, dar că „nu lipsesc atitudini şi manifestări din care s-au născut exagerările de mai tîrziu" (p. 45).

Un spaţiu larg este acordat, pe bună dreptate, activităţii lexicografice, pe care autorul o împarte în trei etape :

— prima, situată la începutul sec. al XVIII-lea, în cadrul căreia autorul include şase lucrări (tipărite sau rămase încă manuscris), făcînd pentru fiecare o scurtă caracterizare ;

— a doua, etapa Şcolii ardelene, cuprinsă între 1780—1852, cuprinde 13 lucrări (p. 59). Discuţiile privitoare la aceste lucrări sînt axate în jurul problemelor principale ale unui dicţionar : istoric, listă de cuvinte, glosare, etimologie, tehnică lexicografică etc. *Lexiconul de la Buda* este privit nu numai ca o încununare a vastei activităţi lexicografice a Şcolii ardelene, ci şi ca operă de seamă în istoria lexicografiei, limbii şi culturii române. Capitolul se încheie cu o prezentare a concepţiei" lexicografice a Şcolii ardelene ;

— etapa a treia, a continuatorilor Şcolii ardelene, ajunge pînă la 1873.

Problemele de ortografie (p. 96—111) se referă, cu deosebire, la introducerea alfabetului latin în scriere, la soluţiile propuse, şi la lupta dată de reprezentanţii Şcolii ardelene pentru adoptarea principiului etimologic în scrierea cu alfabet latin. Remarcăm observaţiile de amănunt referitoare la notaţiile şi semnificaţiile literei *a*, precum şi discuţiile purtate în jurul vocalelor *ă* şi *î*.

În *Şcoala ardeleană şi gramatica* (p. 111—130), după o scurtă prezentare a gramaticilor (mai ales latineşti şi greceşti) care au circulat în Transilvania în epoca studiată, autorul enumeră, în ordine cronologică, lucrările de gramatică aparţinînd Şcolii ardelene (p. 118—119). În continuare sînt prezentate, în linii generale, caracteristicile acestor gramatici, din care reies, mai ales, tendinţele de apropiere a gramaticii româneşti de gramatica latină, manifestate de reprezentanţii Şcolii ardelene. Un loc important în cadrul discuţiilor cuprinse în acest capitol îl ocupă problema terminologiei gramaticale (p. 124—128). Autorul consideră că „Şcoala ardeleană pune bazele studierii ştiinţifice a gramaticii româneşti" (p. 130).

Un scurt subcapitol privitor la *fonetică* (p. 130—135) semnalează terminologia folosită şi adună referirile la probleme fonetice făcute în diversele lor scrieri de reprezentanţii Şcolii ardelene.

În subcapitolul referitor la problemele *limbii literare* (p. 135—143) sînt expuse părerile protagoniştilor Şcolii ardelene în legătură cu aspectul unitar şi normat al limbii. Este reliefată şi grija manifestată de ei pentru cultivarea limbii române. Nu sînt neglijaţi nici aici termenii folosiţi pentru conceptul de limbă literară (p. 141).

Partea întîi a lucrării se încheie cu un capitol de *Concluzii* din care cităm : „În general se poate afirma că prin eforturile Şcolii ardelene s-a realizat fundamentarea teoretică în demonstrarea originii latine a limbii române şi s-au pus, în felul acesta, bazele lingvisticii româneşti acum aproape două veacuri".

Partea a doua a lucrării, formată din ANEXE, cuprinde : 1. Note bibliografice referitoare la viaţa şi activitatea, lucrările (tipărite sau manuscrise) ale fiecăruia dintre autorii care fac parte din Şcoala ardeleană : Damaschin T. Bojîncă, Ion Budai-Deleanu, Ştefan

Crişan (Körösi), Constantin Diaconovici-Loga, Paul Iorgovici, Petru Maior, Samuil Micu, Dimitrie Eustatievici, Ioan Molnar-Piuariu, Ioan Monorai, Vasile Popp, Antoniu Praedetis Nasody, Gheorghe Şincai, Radu Tempea, Dimitrie Tichindel. 2. Texte reprezentative din operele fruntaşilor Şcolii ardelene, date în ordine cronologică. 3. Bibliografia lucrărilor referitoare la Şcoala ardeleană, însoţită de un indice de nume, autori şi opere din bibliografie.

Aşa cum este concepută şi realizată, lucrarea constituie o bogată sursă de informaţii şi o contribuţie preţioasă la studierea Şcolii ardelene.

LUCREŢIA MAREŞ

J. P. VINAY şi J. DARBELNET, **Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction,** Nouvelle édition revue et augmentée, Didier, Paris, 1967, 331 p.

Lucrarea face parte din colecţia *Bibliothèque de stylistique comparée* condusă de A. Malblanc, care semnează de altfel o *Stylistique comparée du français et de l'allemand* apărută în 1966.

În *Préface,* p. 20, autorii îşi definesc domeniul afirmînd că „le passage d'une langue A à une langue B, pour exprimer une réalité X, passage que l'on dénomme habituellement traduction, relève d'une discipline particulière, de nature comparative, dont le but est d'en expliquer le mécanisme et d'en faciliter la réalisation par la mise en relief des lois valables pour les deux langues considérées. Nous ramenons ainsi la traduction à un cas particulier, à une application de la stylistique comparée".

Desigur, proiectul este mult prea ambiţios pentru a fi realizat în limitele unei singure lucrări, dar concepţia autorilor şi felul în care au aplicat-o ni se par demne de reţinut.

În studiul lor autorii nu exclud nici unul din stilurile funcţionale ale limbii, pentru că scopul lor este de a degaja pînă la urmă unele principii cuprinzătoare, dar totuşi bine conturate, cu privire la ceea ce ei numesc „les deux génies différents", tendinţele cele mai generale ale celor două limbi. Trebuie precizat însă că în cadrul stilurilor funcţionale nu se face un studiu stilistic clasic, ci mai degrabă se studiază frazeologia limbilor respective, ceea ce restrînge implicit accepţia noţiunii de stilistică.

Din punct de vedere teoretic autorii sînt în mod mărturisit adepţii lui Charles Bally, care prin observaţiile pe care le face în cunoscutul *Traité de stylistique française* este un punct de reper pentru cei care abordează problemele stilisticii comparate din perspectivă structuralistă.

După părerea noastră, mai ales avînd în vedere că această „metodă" nu a fost concepută în mod special pentru lingvişti, autorii au fost bine inspiraţi cînd au introdus la începutul lucrării un *Glossaire des termes techniques employés dans l'ouvrage* (p. 4—16). Dacă fiecare lucrare de mai mare întindere ar preciza astfel, de la bun început, noţiunile noi cu care operează şi accepţia exactă pe care o acordă unor noţiuni larg răspîndite dar nu întotdeauna suficient de clare, aceste lucrări nu ar face decît să cîştige în rigoare şi capacitate de comunicare, cititorul nemaitrebuind să facă mereu transpoziţii terminologice. Cu titlu de exemple cităm dintre noţiunile mai puţin răspîndite: „*chassé-croisé*: procédé de traduction par lequel deux signifiés permutent entre eux et changent de catégorie grammaticale (p. 6); *charnière*: mot ou groupe de mots qui marque l'articulation de l'énoncé (ibid.); *étoffement*: variété d'*amplification* appliquée aux prépositions françaises qui ont besoin d'être étoffées par l'adjonction d'un adjectif, d'un participe passé, ou même d'un nom, alors que les prépositions anglaises se suffisent à elles-mêmes" (p. 9).

În concepţia autorilor (p. 37), materialul care trebuie tradus se segmentează în *unités de traduction,* fiecare fiind „le plus petit segment de l'énonce dont la cohésion des signes est telle qu'ils ne doivent pas être traduits séparément". Aceste unităţi „s'ordonnent à leur tour sur un autre plan, horizontal cette fois, et qui est la trame de l'énoncé, auquel

nous donnerons le nom d'*agencement* pour insister sur les faits de structure. La fonction, la valeur des UT est conditionnée à chaque instant du déroulement des énoncés par les marques particulières, par des variations de forme (morphologie) et par un certain ordre" (p. 44).

În ceea ce priveşte acele tendinţe generale de care vorbeam la început, caracteristica principală a limbii franceze este după părerea autorilor înaltul ei grad de abstractizare în comparaţie cu engleza. Afirmaţia nu este nouă (Bally era şi el de aceeaşi părere), dar este sprijinită cu noi fapte de limbă. Limba franceză e mai bogată în ceea ce se cheamă „mots signes" decît în „mots images", se adresează mai mult raţiunii decît simţurilor. Iar acest lucru este vizibil şi la nivelul frazei, nu numai al lexicului — spun autorii — fraza franceză prezentînd mai întîi rezultatul şi apoi, eventual, procesul, pe cînd în engleză fraza e mai legată de desfăşurarea evenimentelor, de succesiunea concretă a proceselor.

Desigur, e vorba de „tendinţe" şi nu de „legi". Ar fi nevoie de studii vaste, pe mari corpusuri, folosind şi metode statistice pentru a trece de la intuiţie la certitudini.

Ceea ce nu fac autorii „metodei" de faţă este încercarea de a delimita tendinţele actuale, în sensul oarecum avangardist al termenului, din limba franceză şi din limba engleză. Interferenţele dintre aceste limbi de mare circulaţie au devenit adesea atît de frecvente încît uneori nici nu mai sînt simţite ca atare de vorbitorul de rînd. (Cf. Étiemble, *Parlez vous franglais*?, 1964.) Ar fi interesant de văzut dacă aceste interferenţe sînt atît de adînci încît să fi „alterat" într-o oarecare măsură însuşi „le génie de la langue". De altfel, această carenţă de studii de mare anvergură despre stilul limbii vorbite în zilele noastre în diferite pături sociale este destul de mare în literatura de specialitate şi probabil că aceasta se explică prin dificultăţile problemei. Dar actualele mijloace de cercetare, mai ales evoluţia lor tehnică, permit depăşirea acestui impediment şi studierea limbii pe viu, la un mare număr de vorbitori, ar duce fără îndoială la concluzii deosebit de interesante.

Revenind la lucrare, credem că are printre altele meritul de a-şi delimita precis scopul. Autorii urmăresc nişte procedee de traducere şi folosesc un material bogat pentru a le ilustra, rămînînd mereu în limitele competenţei şi ale bunului simţ. Disocierile pe care le fac nu urmăresc în general fineţea excesivă, pentru că nu e vorba de stilistică literară, ci de stabilirea unui inventar de procedee cuprinzător.

Cartea are calităţile unui instrument de lucru şi din punctul de vedere al organizării.

În afară de cele trei părţi : *Le lexique* (p. 58—90), *L'Agencement* (p. 91—156) şi *Le Message* (p. 157—269) cartea mai cuprinde cinci *appendices* dintre care *Appendice III* (p. 279—303) e o aplicare a procedeelor de traducere la 7 texte literare în versiune bilingvă, *Appendice IV* un *Index* al noţiunilor folosite, iar *Appendice V* o bibliografie destul de cuprinzătoare avînd în vedere veleităţile lucrării.

Apreciem deci că este o *metodă* accesibilă unui public larg, uşor de consultat, şi care inaugurează o colecţie pe care am dori-o cît mai bogată, pentru că ar fi o contribuţie valoroasă la studiul comparat al limbilor, şi mai ales la propagarea rezultatelor studiilor de acest fel în rîndurile marelui public.

VASILE COVACI

Les chansons de Blondel de Nesle. Concordances et index établis d'après l'édition L. Wiese par G. Lavis. Traitement automatique: C. Dubois, Liège, 186 p.

Institutul de lexicologie franceză de pe lîngă Facultatea de litere a Universităţii din Liège a iniţiat publicarea unei serii de „concordanţe" de texte franceze medievale, în primul rînd a romanelor lui Chrétien de Troyes şi a operelor principalilor truveri din secolele XII şi XIII. Concordanţele din lucrarea de faţă au fost stabilite pe baza singurei ediţii existente a cîntecelor lui Blondel de Nesle, truver picard din secolul XII, îngrijită de L. Wiese şi publicată la Dresda în 1904. Analiza este încredinţată în întregime unei maşini de calcul I.B.M. 026 pentru care însă a fost

necesară adoptarea unor anumite convenţii pentru redarea tuturor semnelor diacritice. Întregul material, de 850 de leme, este prezentat mai întîi (153 p.) în ordine alfabetică ţinîndu-se cont, în cadrul fiecărei leme, de categoria gramaticală de care aparţine precum şi de funcţia pe care un element o îndeplineşte în enunţ. Descrierea fiecărui articol este completată de două indicaţii de frecvenţă: una referitoare la formele pe care le prezintă aceeaşi lemă şi cealaltă la numărul de ocurenţe în corpus.

Un foarte bun apendice cuprinzînd două tablouri de frecvenţă precum şi un indice de referinţă alfabetic întregesc cu conluzii de ordin statistic analiza propriu-zisă. Primul tablou de frecvenţă reconsideră lemele în funcţie de rangul ocupat şi de frecvenţa lor în ordine descrescîndă [rang (1), lemă (*moi*), analiză (pronume), frecvenţă (310)], iar cel de al doilea în funcţie de categoria lor gramaticală. Se poate observa cu uşurinţă că deşi frecvenţa cea mai mare (310) în cîntece o are un pronume (*moi*), raportîndu-ne însă la categoria gramaticală, verbul este cea mai frecventă categorie, pronumele ocupînd rangul 4 (după verb, substantiv şi articol), ultimul loc fiind ocupat de interjecţie.

O analiză automată nu epuizează toate problemele pe care le pune un text, mai ales medieval, dar credem că poate servi ca bază pentru analize mai aprofundate.

MARIA THEBAN

MARIUS SALA, **Phonétique et phonologie du judéo-espagnol de Bucarest**, Janua Linguarum, Series Practica 142, The Hague — Paris, 1971, 224 p.

Cartea pe care o prezentăm, teza de doctorat a autorului, este consacrată unuia dintre aspectele cele mai interesante şi mai puţin studiate ale limbii spaniole, şi anume iudeospaniolei. Studiul acestei variante a spaniolei prezintă interes atît pentru lingvistica romanică, cît şi pentru lingvistica generală. Iudeospaniola conservă în linii mari trăsăturile caracteristice spaniolei din secolul al XV-lea şi studierea ei poate explica anumite fenomene ale spaniolei vechi şi contemporane. Dintr-un punct de vedere mai general iudeospaniola constituie un exemplu interesant de bilingvism, iar dialectul pe care îl studiază Marius Sala, cel din Bucureşti, poate furniza informaţii preţioase asupra procesului de dispariţie a unei limbi.

În timpul anchetei, iudeospaniola era vorbită în Bucureşti de aproximativ 150 de persoane, majoritatea în vîrstă, care o foloseau doar ca limbă de familie. Autorul a anchetat opt persoane, folosind două chestionare, unul mai restrîns (2500 de întrebări) şi altul mai amplu (7000 de întrebări).

Lucrarea cuprinde două părţi: prima este consacrată foneticii iudeospaniolei din Bucureşti, iar a doua cuprinde analiza sistemului ei fonologic. În cadrul fiecărei părţi aspectul sincronic şi cel diacronic sînt prezentate în capitole separate. Spre deosebire de studiile anterioare, care în general nu conţin o descriere completă a dialectelor iudeospaniole, ci se ocupă mai ales de trăsăturile considerate esenţiale prin care iudeospaniola se deosebeşte de celelalte variante ale spaniolei, Marius Sala a înregistrat toate faptele întîlnite, existente sau nu în spaniola literară. Astfel se explică importanţa acordată aspectului sincronic. Aspectul diacronic este invocat pentru a explica faptele înregistrate şi pentru a situa dialectul din Bucureşti atît în ansamblul dialectelor iudeospaniole, cît şi în cadrul general al domeniului hispanic.

În cadrul foneticii descriptive (p. 25—84) se prezintă sunetele iudeospaniolei din Bucureşti în comparaţie cu cele ale spaniolei literare, avînd ca punct de referinţă manualul lui Navarro Tomás, şi cu cele ale celorlalte dialecte din Peninsula Balcanică. Se dau exemple numeroase pentru diferitele poziţii în care poate apărea fiecare sunet şi frecvenţa lor aproximativă. La fiecare exemplu se precizează informatorul. Sînt semnalate şi sunetele existente în alte dialecte iudeospaniole, dar care lipsesc din iudeospaniola din Bucureşti.

În capitolul de fonetică istorică (p. 85—159) subcapitolele consacrate fiecărui sunet sînt organizate în felul următor : se prezintă diferitele poziţii în care apare sunetul respectiv, ţinînd seama de originea cuvintelor, se indică diferenţele în ceea ce priveşte apariţia lui în cuvintele spaniole şi în cele împrumutate, transformările pe care le-a suferit în iudeospaniolă. Autorul indică etimologia exemplelor citate cînd este vorba de împrumuturi. Studierea separată a modificărilor fonetice în cuvintele spaniole şi în cele împrumutate ne dă o imagine clară asupra contribuţiei împrumuturilor la transformarea structurii fonetice a iudeospaniolei din Bucureşti. Alte subcapitole se ocupă de arhaisme, de apariţia şi dispariţia unor sunete. Ca şi în capitolul precedent dialectul bucureştean este comparat cu celelalte dialecte iudeospaniole şi spaniole. Autorul stabileşte următoarele tipuri de diferenţe dintre iudeospaniola din Bucureşti şi spaniola literară : arhaisme, sunete păstrate în iudeospaniolă şi care au dispărut din spaniola literară contemporană, inovaţii interne şi inovaţii datorate influenţelor externe.

Din analiza sincronică şi diacronică a foneticii iudeospaniolei din Bucureşti rezultă că acest dialect seamănă cu dialectele din nord-vestul Peninsulei Balcanice (în special cu cel vorbit la Bitola). Ca şi aceste dialecte, prezintă fenomene (majoritatea arhaisme) care se regăsesc în dialectele conservatoare din nord-vestul Spaniei.

În descrierea sistemului fonologic (p. 163—185) autorul ia ca punct de referinţă sistemul spaniolei literare contemporane descris de Alarcos Llorach. Pentru delimitarea unităţilor fonologice i-a servit drept model descrierea graiului francoprovensal din Hauteville a lui Martinet. Sistemul fonologic al iudeospaniolei din Bucureşti prezintă diferenţe faţă de cel al spaniolei literare contemporane în ceea ce priveşte atît numărul unităţilor, cît şi tipurile de opoziţie. Pentru a explica aceste diferenţe, în capitolul de fonologie diacronică (p. 187—198) se compară evoluţia celor două sisteme. Ca punct de plecare comun se analizează sistemul spaniolei medievale, după care se prezintă diferenţele dintre aceste trei sisteme.

După analiza amănunţită a foneticii şi fonologiei iudeospaniolei din Bucureşti, autorul ajunge la concluzia că în cursul dezvoltării ei, începînd cu separarea de Peninsula Iberică pînă în zilele noastre, esenţa ei hispanică nu s-a schimbat. Majoritatea particularităţilor ei fonetice şi fonologice se regăsesc în dialectele spaniole. Tendinţele ei evolutive dovedesc acelaşi caracter hispanic. Autorul defineşte poziţia dialectului studiat ca „periferia periferiei domeniului spaniol". Acest fapt explică apariţia unei norme noi, slabe, care nu este subordonată normei spaniolei literare.

Avînd ca obiect de studiu acest amestec interesant de inovaţii hispanice cu arhaisme spaniole şi împrumuturi din alte limbi, topite într-o unitate inexistentă în restul domeniului hispanic, şi folosind metoda structuralistă, extrem de rar întîlnită în lucrările despre iudeospaniolă, cartea lui Marius Sala constituie o contribuţie valoroasă la studierea acestei variante a limbii spaniole în curs de dispariţie. Aşteptăm cu mult interes continuarea promisă de autor, un studiu mai amplu consacrat şi celorlalte aspecte ale iudeospaniolei din Bucureşti.

MARIA GROSSMANN

JORGE MORAIS-BARBOSA, **A língua portuguesa no mundo.** 2ª edição, revista. Lisboa, Agência — Geral do Ultramar, 1969, 170 p.

Vorbită de peste 100 de milioane de oameni, pe teritorii întinse (de exemplu Brasilia) sau foarte mici, răzleţite pe patru continente, limba portugheză s-a dezvoltat în condiţii deosebite de la o regiune la alta, ajungînd în unele cazuri în situaţia de a da naştere unor variante creole. Examinarea particularităţilor acestei evoluţii istorice şi evaluarea situaţiei actuale a reprezentat una din temele preferate de lingviştii luso-brazilieni ; cartea de faţă se încadrează în seria lucrărilor de acest gen.

În primul capitol, consacrat originii limbii portugheze, autorul discută pe larg două probleme importante : originalitatea grupului galaico-portughez față de celelalte idiomuri romanice din Peninsula Iberică și locul de formare a limbii portugheze. Jorge Morais-Barbosa acceptă părerea lui A. Griera, preluată și de Harri Meier, potrivit căreia diferențierea grupului galaico-portughez față de celelalte limbi romanice din peninsulă se datorează în primul rînd diferențelor deja existente în limba latină în momentul aducerii ei de către romani în Hispania, precum și faptului că, din punct de vedere administrativ, încă de pe vremea romanilor Lusitania ținea de Hispania, ulterior restul provinciei fiind inclus în Hispania Citerior. În legătură cu locul de formare a limbii portugheze, autorul admite, alături de J. Leite de Vasconcellos, Manuel de Paiva Boléo, Kurt Baldinger și Harri Meier, că portugheza nu s-a format exclusiv în nordul țării și că, în consecință, un rol important în fixarea limbii portugheze ca limbă de sine stătătoare ar fi avut atît centrul cît și sudul țării (între primii doi savanți amintiți există însă diferențe cu privire la ceea ce înțelege fiecare prin sud : J. Leite de Vasconcellos înglobează aici trei regiuni — Estremadura, Alentejo, și Algarve — pe cîtă vreme Manuel de Paiva Boléo numai Estremadura). Cu aceasta însă problema locului de formare a limbii portugheze nu este rezolvată pe deplin. Studiul aprofundat a noi fapte de limbă ar putea să delimiteze mai precis rolul avut de fiecare din aceste regiuni în formarea și fixarea limbii portugheze.

Capitolul al doilea descrie caracteristicile portughezei medievale, scoțînd în evidență principalele schimbări care s-au produs în portugheză de-a lungul evului mediu, diferitele influențe (latină, germanică și romanică) reflectate în primul rînd în vocabular, precum și începutul accentuării și totodată cauzele deosebirilor dintre dialectul galician și portugheză.

Autorul consacră capitolele III, IV și V evoluției limbii portugheze între secolele al XVI-lea și al XX-lea. Secolul al XVI-lea și, implicit, Renașterea au avut consecințe deosebite pentru evoluția limbii portugheze. Pe de o parte aspectul cult al portughezei se îmbogățește cu termeni preluați din latină, pe de altă parte expansiunea maritimă a Portugaliei constituie poate momentul cel mai important din istoria limbii portugheze, întrucît a permis îmbogățirea acestei limbi cu numeroși termeni exotici, care au pătruns prin ea și în alte limbi europene. În plus, pentru o lungă perioadă de timp portugheza a fost singurul mijloc de comunicare nu numai între portughezi și băștinași, dar și între alți cuceritori europeni. În sfîrșit, expansiunea maritimă portugheză a permis răspîndirea limbii portugheze pe alte continente. Jorge Morais-Barbosa expune pe larg procesul de creolizare a portughezei în anumite regiuni (Africa), cauzele care au determinat apropierea unor dialecte creole de portugheza standard și îndepărtarea lor de pidginul din care au provenit (Macau), decreolizarea portughezei în alte regiuni (Brazilia) și totodată tendința generală spre decreolizare a dialectelor creole portugheze.

Ultimele pagini sînt consacrate problemelor comune portughezei din Metropolă și din Brazilia, necesității unei convenții cu privire la o ortografie comună, la descrierea exhaustivă a varietăților culte ale portughezei contemporane din Portugalia și Brazilia, la unitatea limbii. Autorul propune înființarea unui institut luso-brazilian de limbă portugheză, organism cu caracter consultativ la care ar trebui să recurgă ambele guverne ori de cîte ori va fi nevoie de indicații referitoare la studierea, cultivarea și difuzarea limbii portugheze.

Însoțită de o bibliografie bogată la sfîrșitul fiecărui capitol, cum și de una generală (de aproximativ 140 de titluri) la sfîrșitul volumului, lucrarea oferă cititorului un material interesant, bine organizat, prezentat cu competență și într-o redactare clară.

MARIA THEBAN

Travaux de l'Institut de Phonétique de Strasbourg, Université de Strasbourg, Faculté des Lettres et Sciences Humaines, I (1968—1969), II (1969—1970)

Din anul 1970, Institutul de fonetică din Strasbourg (creat în 1947) a început să publice volume anuale care cuprind lucrările colaboratorilor permanenţi sau temporari ai Institutului. Volumele apar în luna ianuarie pentru anul precedent. Pînă în prezent, la Strasbourg, au apărut două asemenea volume de lucrări, ianuarie 1970 — nr. I (1968—1969), ianuarie 1971, nr. II (1969—1970), al căror conţinut indică permanenta îmbinare a activităţii de cercetare cu activitatea didactică. Laboratorul pune la dispoziţia cercetătorilor mijloace tehnice moderne necesare investigaţiilor atît în domeniul foneticii articulatorice cît şi al foneticii acustice. Din sumarul volumelor reiese că foneticienii din Strasbourg sînt preocupaţi de studiul sistematic al procesului articulării şi al coarticulării, de observarea anumitor aspecte organice ale patologiei limbajului. Se întreprind, de asemenea, cercetări de acustica vorbirii şi a percepţiei; sînt studiate experimental probleme ale accentului, intonaţiei şi ritmului. Relaţiile interdisciplinare şi colaborarea efectivă cu alte ştiinţe permite cercetătorilor abordarea unor noi direcţii de cercetare, a unei tematici moderne.

Sumarul celor două volume indică interesul foneticienilor din Strasbourg pentru descrierea trăsăturilor acustice sau fiziologice ale sistemelor fonetice proprii unor idiomuri mai puţin studiate: Magnus Petursson, *Les consonnes occlusives palatales* [$\underset{\smile}{k}^h$, $\mathring{g}$] *en islandais* (nr. I, p. 1—13) şi *Le système vocalique de l'islandais à partir de l'analyse radiocinématographique* (nr. al II-lea, p. 1—31), Maria Inès Rob de Malo, *Quelques caractéristiques consonantiques de l'espagnol parlé au Chili* (nr. al II-lea, p. 131—132), André Bothorel, *Contribution à l'étude descriptive des latérales de l'albanais* (nr. al II-lea, p. 133—144). Gérard Guth, *Contribution à l'étude de la structure acoustique des voyelles du français* (nr. I, p. 93—110), Josiane Munch, *Quelques observations à propos de l'intensité des voyelles du français* (nr. al II-lea, p. 112—125) şi Kojima Gôichi, *Le Japonais — Langue à tons — (à propos de la description du japonais dans l'Accent de P. Garde)* (nr. I, p. 24—30), aduc, în lucrările lor, noi date în descrierea, din punct de vedere acustic, a sistemelor fonetice ale limbilor franceză şi japoneză. La sfîrşitul numărului I, G. Guth şi D. Burgstahler publică *Contribution à l'étude de la structure acoustique des sons du langage-Documents* (nepaginat în volum), mic album fonetic, care prezintă trăsăturile acustice ale vocalelor franceze, în completarea studiului lui G. Guth de la paginile 93—110. Albumul fonetic începe cu o descriere a aparatului fonator ca generator al diferitelor calităţi acustice ale sunetelor. Apoi sînt reproduse imaginile spectrografice şi schemele radiografice ale vocalelor franceze în vocea şoptită şi în vocea normală, grupate pe serii de localizare. Pentru seria de vocale anterioare, nelabializate, [i e ɛ a], sînt reproduse, în imagini, proprietăţile fiecărui sunet: schema mişcărilor articulatorice, spectrograma şi reprezentarea ei sub forma unei machete tridimensionale, palatograma şi valorile în cps. ale primilor 9 formanţi ai fiecărei vocale. Schemele sînt utile celor care vor să se iniţieze în elementele de bază ale foneticii.

În scopul îmbunătăţirii sistemelor de predarea foneticii unor limbi străine în clasele cu elevi francezi, s-au întreprins, la Strasbourg, cercetări de fonetică contrastivă franceză-engleză şi franceză-germană: Jacqueline Meyer, *Le traitement articulatoire du groupe occlusive + nasale dans la prononciation de l'anglais parlé par des francophones* (nr. I, p. 51—63), de aceeaşi autoare *Les testes de perception et leur interprétation. Application à l'acquisition des voyelles anglaises par des élèves francophones*(nr. al II-lea, p. 66—81) şi Arlette Witz, *Étude des liquides et nasales sur le plan de la sonorité en allemand et en français* (nr. I, p. 64—85) şi *L'assimilation de sonorité en allemand et en français. Divergences entre les tendances générales propres aux deux systèmes de langue* (nr. al II-lea, p. 91—107).

În sumarul volumelor, pe lîngă cercetările care abordează teme largi, cîteva lucrări se

ocupă de analiza trăsăturilor proprii unei singure unităţi fonetice, încercînd să-i precizeze astfel natura acustică, să o individualizeze printre celelalte unităţi ale sistemului: Sybille Buhler, *Étude articulatoire de la mi-occlusive ts et des groupe de consonnes correspondants en allemand* (nr. al II-lea, p. 50–65).

Am amintit interesul manifestat la Strasbourg pentru cercetările interdisciplinare care facilitează observarea complexă a anumitor fenomene. În lucrarea Irenei Styczek, *Essai d'interprétation d'un cas d'aphasie* (nr. I, p. 14–23) se realizează o cercetare atentă a cauzelor şi simptomelor bolii şi a urmărilor ei asupra procesului vorbirii la persoanele bolnave. Cîteva anomalii psihopatologice sînt analizate de către Christian Bermon în *Retard scolaire et dyslexie* (nr. al II-lea, p. 32–49) şi Dr. E. Dillenschneider în *Explications de certains troubles phonétiques à la lumière de l'analyse spectrale de la parole et du niveau du champ auditif* (nr. I, p. 31–40).

Observaţii concrete asupra unor metode îmbunătăţite de analiza sunetelor, metode verificate în timpul analizelor de laborator, sînt descrise de către François Wioland, *Aperçu sur une nouvelle méthode d'investigation* (nr. I, p. 41–50) şi Laurent Sauterre-André Bothorel, *Mesure et interprétation de la ligne d'intensité sur les sonagrammes* (nr. al II-lea, p. 82–90).

Ar fi util ca revista să cuprindă la început, pe lîngă lista colaboratorilor şi un inventar al aparaturii folosite în cercetările de laborator, inventar necesar în aprecierea posibilităţilor de realizarea experienţelor de laborator.

Prin sumarul cuprinzător, întocmit cu seriozitate, cele două volume de lucrări publicate, pînă acum, la Institutul de fonetică din Strasbourg, anunţă apariţia unei noi reviste de fonetică, utilă prin caracterul ei de caiet în care este consemnată activitatea concretă de cercetare în laborator, de îndrumar practic în cercetările de fonetică experimentală.

MARIA MĂRDĂRESCU

NORSK TIDSSKRIFT FOR SPROGVIDENSKAP (**Norwegian Journal of Linguistics**), Supplementary Volume IX (**Lochlann**, Volume IV), Oslo, 1969, Universitetsforlaget, IX + 388 p.

Volumul al IX-lea, suplimentar, al NTS include în paginile sale vol. al IV-lea al revistei internaţionale de studii celtice *Lochlann*, închinat memoriei lui Alf Sommerfelt, căruia i-a aparţinut şi iniţiativa unei astfel de reviste (vol. I, 1958).

În prima secţiune a volumului (p. 1–278) sînt reunite opt studii de celtistică, dintre care le menţionăm pe cele de interes lingvistic:

The Irish Dialect of Urris. Inishoven. Co. Donegal de Emrys Evans (Univ. din Manchester) este un început de monografie a unui dialect irlandez, constînd din descrierea sistemului fonologic, la care autorul adaugă 6 texte de dimensiuni variate şi o listă de cuvinte.

The Banquet of the Fort of the Geese reprezintă traducerea, cu scurte note şi comentarii filologice, a unei variante a naraţiunii celtice *Fled Duin na nGéd.*

În articolul lui H. Corbes, *Les traductions en langues étrangères du* **Barzaz Breiz**, cîţiva dintre traducătorii culegerii de folclor breton (1839) a vicontelui H. de la Villemarqué sînt revendicaţi implicit pentru celtistică[1]. Din comentariile traducătorilor celei de-a doua versiuni germane (1859), M. Hartmann şi L. Pfau, se citează constatarea că „les chants populaires bretons sont proches des chants germaniques, et *très differents des chants roumains* (s.n.), italiens et espagnoles" (p. 166 NTS).

[1] În acest caz, o istorie a preocupărilor de celtistică din România ar trebui să înceapă, poate, cu C. Negruzzi, traducător din poetul irlandez Thomas Moore, după toate probabilităţile pe la 1839 (cf. E. Lovinescu, *C. Negruzzi. Viaţa şi opera lui*, Bucureşti, 1913, p. 158–161), precedînd cu aproape trei decenii traducerea lui Eliade (1867) din Macpherson.

M e l v i l l e R i c h a r d s (Bangor) consacră 46 de pagini unei chestiuni de toponimie, *The Distribution of Some Welsh Place-Names* (*continued from Vol. VIII*); lucrarea cuprinde un inventar de toponime galeze compuse cu *Ton* („surface, peel, skin"), *Twyn* („hill, hillock"), *Tyle* („hill").

Profesorului M a g n e O f t e d a l (Univ. din Oslo), succesorul lui Sommerfelt la dirijarea revistei, îi aparţin ultimele două studii de lingvistică din partea întîi: *A New Approach to North Welsh Wovels* — un studiu descriptiv, realizat cu mijloacele foneticii instrumentale, la sfîrşitul căruia (p. 268—269) se face o comparaţie între sistemul vocalic al galezei de nord şi *acela al românei standard* — şi *The Gaelic of Leurbost, Isle of Lewis* — o completare la un studiu anterior al autorului.

Dintre cronicile din partea a II-a (p. 279—293) sînt de semnalat cele privitoare la *al III-lea Congres Internaţional de Studii Celtice* (Edinburgh, 23—29 iulie 1967) şi la *Congresul Celtic Internaţional 1969* (Fougères, Bretania), precum şi dările de seamă privind situaţia studiilor celtice la Brest (Franţa), în Germania şi în Scandinavia.

Partea a III-a (p. 294—314) cuprinde necroloagele consacrate celor şapte figuri de seamă ale celtisticii, dispărute începînd din 1965: *A. Sommerfelt* şi *C. Marstrander* (Univ. din Oslo), *Sir Ifor Williams* (Bangor), *R. Hertz* (Bonn), *P. Trépos* (Rennes), *F. N. Robinson* (Harvard) şi *H. Lewis* (Swansea).

Recenziile şi dările de seamă, în număr de 17, din partea a IV-a (p. 315—378) analizează unele studii de celtistică, editări de texte celtice, culegeri festive şi volume omagiale. În încheiere este consemnată şi salutată apariţia a două noi periodice închinate celtisticii: *Trivium* (Lampeter, I, mai 1966) şi *Studia Celtica* (Aberystwyth, Cardiff, I 1966, II 1967).

Volumul de faţă al NTS, deosebit de important pentru celtist, nu-l poate lăsa indiferent nici pe comparatistul indo-europenist, căruia îi pune la îndemînă un bogat material de studiu, în unele privinţe inedit; el prezintă oarecare interes şi pentru filologia şi lingvistica românească, în cele cîteva locuri evidenţiate mai sus.

C. DOMINTE

Fondul internaţional pentru terminologie romanică

În zilele de 14 şi 15 septembrie 1970 a avut loc la Paris o *Reuniune latină*, organizată de Consiliul Internaţional al Limbii Franceze, întîlnire în cadrul căreia s-au trecut în revistă contactele lingvistice stabilite cu celelalte ţări de limbă latină. Analizate în profunzime, problemele înscrise pe ordinea de zi a *Reuniunii* demonstrează efortul participanţilor de a rezolva problema dificilă a stabilirii unei terminologii comune, pentru ţările de limbă latină, în scopul de a evita împrumutarea integrală a terminologiei anglo-saxone.

În acest scop, *Reuniunea latină* de la Paris a propus constituirea, pe plan naţional, a unor grupuri de cercetare care să realizeze studii teoretice şi practice, legate de această problemă ; pe plan internaţional, s-a recomandat înfiinţarea unui secretariat permanent pentru coordonarea acţiunilor care au ca scop stabilirea unei terminologii comune.

Preocupările de acest gen sînt însă ceva mai vechi. Astfel, în noiembrie 1969, G. Devoto, preşedintele Academiei della Crusca, a făcut o vizită la sediul Consiliului Internaţional al Limbii Franceze, purtînd convorbiri cu P. Imbs, Rossillon şi A. Guillermou în legătură cu problema necesităţii unei cooperări lingvistice între ţările de limbă romanică. După cîteva observaţii cu caracter general, cei prezenţi au ajuns la concluzia că această acţiune comună trebuie să aibă în vedere în primul rînd limbajul ştiinţific şi cel tehnic, acestea fiind domeniile în care se manifestă mai evident procesul de sărăcire a limbii. Problema este cu atît mai importantă, cu cît acest proces depăşeşte graniţele lingvisticii, manifestîndu-se cu aceeaşi putere şi în alte domenii, cum ar fi comerţul şi economia.

Cooperarea în materie de neologisme ar trebui să se realizeze, potrivit celor discutate la Paris, plecînd de la fondul comun latin, cuvintele alese primind, pe lîngă vechea lor valoare în cadrul limbii din care fac parte, una nouă, în cadrul terminologiei comune stabilite pentru ţările neolatine.

În timpul acestor convorbiri s-a schiţat conturul unui viitor organism internaţional, care să aibă în centrul preocupărilor sale rezolvarea problemei terminologiei comune ţărilor de limbă latină. Participanţii au făcut propuneri concrete, încercînd să găsească o soluţie optimă care să ducă la rezolvarea rapidă a principalei probleme aflate pe agenda de lucru a convorbirilor.

Anunţată încă de la Paris, *Reuniunea latină privitoare la terminologia romanică* de la Barcelona a continuat discuţiile pe aceeaşi temă, concretizînd propunerile formulate în septembrie 1970. Organizată de Institutul Cervantes al Consiliului Superior al Cercetării Ştiinţifice, *Reuniunea* de la Barcelona s-a desfăşurat între 4 şi 6 decembrie 1970, în prezenţa unor lingvişti din Spania, Franţa şi Italia.

Întîlnirea, prezidată de prof. M. Criado de Val, a propus un proiect de cooperare între ţările de limbă latină, cu următoarele obiective principale : cercetarea evoluţiei actuale a limbilor romanice ; îmbogăţirea vocabularului ştiinţific, tehnic şi profesional, recurgîndu-se, în mod deosebit, la fondul comun greco-latin ; stabilirea metodologiei.

Totodată, proiectul de cooperare avea în vedere crearea unui *Fond Internaţional pentru Terminologie Romanică* (F.I.T.R.O.), la care urmează să coopereze organismele reprezentate la *Reuniune* (vezi mai jos).

Potrivit *Rezoluţiei* adoptate de participanţii la întîlnirea de la Barcelona, noul organism, care va funcţiona prin intermediul unor comitete naţionale restrînse, va fi administrat de cinci

8 – c 2677

persoane, desemnate de comitetele respective. Printre sarcinile şi obiectivele fixate se numără : coordonarea lucrărilor de selectare şi analiză referitoare la terminologie, în mod special la cea ştiinţifică, realizîndu-se o raportare permanentă la fondul comun greco-latin ; informarea academiilor naţionale cu privire la rezultatele obţinute şi publicarea materialului lingvistic rezultat din anchete ; luarea tuturor măsurilor necesare pentru a asigura larga difuzare şi impunerea termenilor propuşi.

În legătură directă cu aceste obiective, o altă problemă viu discutată la Barcelona a fost punerea la punct metodologică a studiilor multilingve referitoare la terminologie. Astfel, după ce s-au examinat rezultatele cercetărilor asupra unor termeni aparţinînd, printre altele, domeniului televiziunii, prezentate de *Înaltul Comitet* al *Reuniunii*, au urmat discuţii asupra posibilităţilor de a găsi echivalenţi cît mai precişi în celelalte limbi avute în vedere.

Corespunzător concluziilor la care s-a ajuns, au fost stabilite sarcini şi criterii de lucru pentru viitor, ţinîndu-se seama în permanenţă de scopul final — alcătuirea unor dicţionare multilingve. Încă de la prima şedinţă s-a decis că trebuie duse la bun sfîrşit, în primul rînd, lucrările privind vocabularul televiziunii, al agriculturii şi informaticii, domenii care prezintă un interes imediat pentru ţările participante.

S-au făcut precizări în legătură cu manifestările internaţionale viitoare : colocviul privitor la creativitatea limbii franceze (Paris, 11—13 mai 1971), al cărui scop era de a demonstra, după cum a anunţat Y. Joly, supleţea limbii franceze, facultatea ei de a crea şi de a asimila noi terminologii, adaptate ştiinţelor şi tehnicii ; s-a considerat, de asemenea, necesar să se prevadă pentru 1972 o reuniune în cadrul căreia să se facă un bilanţ al rezultatelor obţinute şi să se comunice rezultatele lucrărilor efectuate pînă la acea dată.

A fost înregistrată, în afara organismelor care au contribuit la transformarea în realitate a acestor proiecte (Conseil International de la Langue Française, Bureau International d'enquête et d'observation sur la langue espagnole şi Accademia della Crusca), adeziunea Academiei Spaniole, ca şi a altor organisme de acelaşi tip, care sînt de acord să-şi aducă contribuţia la realizarea planurilor de viitor ale participanţilor la *Reuniunea* de la Barcelona. S-a propus, de asemenea, o luare de contact cu forurile interesate din Portugalia şi România, cu scopul lărgirii colaborării şi al rezolvării într-un timp mai scurt a principalelor probleme legate de terminologie. Eforturile *Fondului Internaţional pentru Terminologie Romanică* şi ale celorlalte organisme antrenate în realizarea planurilor propuse continuă.

MIOARA CATRANI—POPESCU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Dialectele romanice din Franţa în lumina atlaselor regionale (colocviu, Strasbourg, 24—28 mai 1971)

La Strasbourg, care este, datorită prof. G. Straka, de multă vreme unul dintre cele mai active centre de lingvistică din Franţa, s-au desfăşurat lucrările acestui colocviu naţional sub auspiciile Centrului Naţional de Cercetări Ştiinţifice din Franţa (C.N.R.S.). Colocviul, prezidat de prof. F. Lecoy, a fost organizat de Mgr. P. Gardette şi G. Straka.

Dacă primul colocviu de dialectologie galoromanică organizat tot la Strasbourg în urmă cu 15 ani (vezi SCL IX, 1958, 2, p. 281—285) a avut ca scop definitivarea metodelor de anchetă pentru atlasele lingvistice regionale franceze, acesta din urmă a fost organizat pentru analiza

primelor rezultate care se degajă din atlasele publicate pînă în prezent (*ALLy*, *ALG*, *ALMC*, *ALPO*) sau în curs de realizare. Evident că un astfel de scop şi-l pot propune mai ales dialectologii francezi, care sînt, aşa cum remarcă prof. K. Baldinger în concluziile colocviului, în fruntea cercetărilor actuale de acest fel (Franţa este ţara cu cele mai multe atlase şi cu cele mai multe echipe de cercetători, formaţi, cei mai mulţi, sub îndrumarea Mgr. P. Gardette).

Tema centrală a colocviului a fost analiza limitelor dialectale, problemă mult discutată în literatura de specialitate. Ceea ce este nou din punct de vedere metodologic în discuţiile care au avut loc este faptul că unii autori (J. Séguy, X. Ravier, H. Guiter) fac distincţie netă între planul sincronic şi cel diacronic, adică discută faptele fără nici o referinţă la planul diacronic. Cei mai mulţi au continuat însă să ţină seamă şi de diacronie şi au făcut ceea ce K. Baldinger a caracterizat foarte bine ca „sincronie diacronică".

În analiza strict sincronică a faptelor dialectale s-au aplicat o serie de metode utilizate în studiile de analiză sincronică. Pentru a dovedi inexistenţa limitelor dialectale, J. Séguy (*La fonction minimale du dialecte*) a prezentat rezultatele unei analize matematice folosind teoria ansamblurilor la nivelul a cinci localităţi învecinate din Pirineii orientali. O analiză asemănătoare a făcut X. Ravier (*L'incidence maximale du fait dialectal*), dar de această dată fenomenul dialectal a fost cercetat în ansamblul dialectului gascon ; pentru aceasta Ravier a luat ca puncte de analiză patru localităţi din reţeaua ALG situate în nordul, sudul, estul şi vestul domeniului gascon. Concluzia este că stabilirea unor limite dialectale este posibilă în cazul unor idiomuri foarte bine diferenţiate (catalana faţă de non-catalană, gascona faţă de non-gasconă), dar nu se poate realiza în cazul unor unităţi mai puţin net diferenţiate. Tot o analiză strict sincronică a făcut şi H. Guiter (*Atlas et frontières linguistiques*), care s-a bazat pe statistica prin „triangulare" (unirea tuturor punctelor dintr-un atlas, două cîte două, prin segmente de dreaptă fără ca două astfel de segmente să se întretaie) ; rezultatele, exprimate în procente, permit delimitarea netă dintre catalană şi dialectul languedocian şi mai puţin netă între punctele aparţinînd aceluiaşi domeniu lingvistic. O singură frontieră lingvistică, isoglosa palatalizării lui *k*-, *g*- + *a* din graiurile nord-provensale, a constituit obiectul unei analize cantitative şi calitative în comunicarea mult discutată a lui J.-C. Bouvier şi C. Martel (*Atlas linguistique de la Provence : les effets de la palatalisation de* k, g + a *sur le système consonantique des parlers nord-provençaux*).

Analiza sincronico-diacronică a limitelor dialectale a apărut în celelalte comunicări. În cele mai multe comunicări din această categorie au fost discutate limitele unor unităţi dialectale, în timp ce în altele au fost prezentate limitele unui singur fenomen : trecerea lui [*l*] intervocalic la [*rl*] (J. Cl. Potte, *Atlas linguistique de l'Auvergne et du Limousin : un trait phonétique original de la région de la Chaîne des Puys*) şi isoglosa lui *k* rezultat din lat. *c* + *a* (P. Brasseur, *Atlas linguistique de la Normandie : l'isoglosse de* k *issu de* c + *a latin dans le département du Calvados*). Menţionăm aici şi comunicarea lui E. Negre (*Concordances entre gascon et languedocian*), deosebită de toate celelalte fiindcă a fost singura în tot colocviul care şi-a propus să arate asemănările dintre două idiomuri învecinate înrudite.

Mgr. P. Gardette (*Frontières linguistiques et limites dialectales en Lyonnais d'après l'ALLy*) a făcut o analiză detaliată a limitelor principalelor fenomene care opun francoprovensala celor doi puternici vecini (franceza şi provensala), insistînd asupra originii acestor frontiere (un loc aparte a fost acordat influenţei limbii franceze, ale cărei particularităţi au pătruns uneori în întreg teritoriul francoprovensal actual). De delimitarea aceluiaşi domeniu lingvistic s-a ocupat şi G. Tuaillon (*Caractéristiques de l'Atlas linguistique du francoprovençal central*), care ajunge la concluzia că este greu de făcut delimitarea unui astfel de domeniu lingvistic şi că, de fapt, interesează mai puţin pe unde trece limita dialectală, esenţialul fiind aria centrală, compactă şi coerentă a domeniului respectiv.

Celelalte comunicări au analizat unele aspecte ale delimitării unităţilor dialectale din alte regiuni ale domeniului lingvistic francez propriu-zis. Cele mai numeroase au fost consacrate

dialectelor din vestul Franței (B. Horiot, *Limites et caractéristiques dialectales dans l'Atlas linguistique de l'Ouest*; M.—R. Aurembou, *Aspects phonétiques de l'Atlas de l'Ile de— France et de l'Orléanais : unité ou diversité?*; G. Guillaume, *Atlas linguistique de la Haute-Bretagne, du Maine et de l'Anjou : recherche d'aires dialectales*; Cl. Deparis, *Atlas linguistique de la Picardie : du picard au wallon-observations sur les parlers modernes de la Wallonie occidentale et du Hainaut français*). Alături de acestea pot fi amintite alte două comunicări : una consacrată delimitării dintre diverse graiuri dintr-o regiune care nu reprezintă o unitate lingvistică (G. Taverdet, *Frontières intérieures de l'Atlas linguistique de la Bourgogne*) și alta care delimitează frontierele unor dialecte din nord-estul Franței (C. Dondaine, *Frontières et caractéristiques dialectales dans l'Atlas linguistique de la Franche-Comté*).

Autorii comunicărilor au urmărit să arate care sînt frontierele dialectale și să descopere ceea ce s-a numit adesea *ligne de force* sau *ligne dominante*, adică linia care este cea mai apropiată de locul pe unde trec cele mai multe isoglose. S-a discutat mult în ce măsură aceste frontiere sînt determinate de factori politici, geografici sau sociali. Ultimul aspect, relația existentă între frontierele lingvistice și diverși factori amintiți, a constituit obiectul exclusiv al unor comunicări (Ch. Camproux, *Routes, obstacles naturels et limite linguistique*; L. Michel, *Aires dialectales et migrations humaines dans le Languedoc méditerranéen*; P. Dubuisson, *Atlas linguistique du Centre : les foires et marchés ont-ils joué un rôle sur les parlers?*; H. Bourcelot, *L'histoire et géographie linguistique à la lumière de l'Atlas linguistique et ethnographique de la Champagne et de la Brie*).

Caracteristica celor mai multe comunicări prezentate la acest colocviu este, așa cum a subliniat și prof. F. Lecoy în cuvîntul de închidere, că s-a încercat, mai mult ca altădată, să se introducă o „măsură" în aprecierea faptelor dialectale. Această măsură trebuie înțeleasă în două feluri : pe de o parte, este vorba de măsurarea faptelor cu ajutorul metodelor matematice și, pe de altă parte, de constatarea că s-a pus de multe ori întrebarea „de cîte fapte avem nevoie pentru ca să putem considera că avem o nouă unitate dialectală". Răspunsurile au fost contradictorii, neajungîndu-se, după părerea noastră, la un consens unanim. Aceasta se datorește în mare măsură punctului de plecare diferit al celor care au discutat problema, mai exact punctelor de referință diferite la care sînt raportate caracteristicile dialectelor și graiurilor. La situația amintită a contribuit fără îndoială și împrejurarea că nu s-a ținut seama totdeauna și de măsurarea c a l i t a t i v ă a faptelor discutate : au fost puse pe același plan fapte de fonetică cu o ocurență ridicată cu altele care sînt accidente din punctul de vedere al sistemului limbii (amintim în treacăt că nu au fost evocate prea des datele pe care le-ar putea furniza analiza funcțională. O excepție din acest punct de vedere a fost comunicarea lui J. Richard, *Morphosyntaxe du système verbal lorrain*, care a făcut o interesantă analiză a sistemului imperfectului în dialectul loren). În aceeași ordine de idei am putea aminti importanța extraordinară dată de unii vorbitori lexicului, considerat ca primul element prin care se realizează diferențele dialectale (experiența prezentată de Ravier este edificatoare în acest sens : după Ravier, printre factorii care caracterizează incidența maximală a faptului dialectal, atît din punctul de vedere al omului de știință, cît și din cel al vorbitorului, lexicul ocupă primul loc).

Cu această ultimă remarcă ajungem la o altă chestiune apărută frecvent în comunicări și discuții : atitudinea subiectului vorbitor față de faptele dialectale, mai exact părerea acestuia despre ceea ce este caracteristic dialectului lui. Și de această dată s-a văzut că trebuie să se găsească o „măsură", în sensul că nu orice informație dată de subiect corespunde unei realități lingvistice și că interpretarea dată de subiectele vorbitoare nu corespunde adesea cu interpretarea științifică dată de anchetator. Aceeași observație se poate face cu privire la interpretarea materialului din atlas de către anchetator, în sensul că acesta nu trebuie să interpreteze în atlas materialul, fiindcă nu se poate ști în ce măsură interpretarea dată este cea mai bună : atlasele trebuie e l a b o r a t e, nu i n t e r p r e t a t e (F. Lecoy).

Am prezentat numai unele dintre problemele aduse în discuție la colocviul la care am avut plăcerea să asistăm. Nu putem termina această cronică fără să amintim remarca pertinentă făcută de prof. K. Baldinger la sfîrșitul concluziilor trase în ultima ședință : dialectologii sînt printre cei mai privilegiați lingviști fiindcă au posibilitatea să intre în contact direct cu realitatea lingvistică. Pornind de la această realitate lingvistică, de la detaliile acestei realități, ei pot să ajungă la formularea unor principii de lingvistică generală pe care să le aplice apoi la un alt nivel al cercetării. Colocviul a arătat de multe ori acest adevăr, precum și faptul că în unele cazuri unii dialectologi s-au oprit la prima etapă a procesului schițat de prof. K. Baldinger.

Apariția Actelor colocviului va permite cunoașterea mai aprofundată a numeroaselor idei exprimate de cei care au prezentat comunicări sau au luat cuvîntul la discuții în ședințele a căror atmosferă de lucru a fost remarcabilă.

MARIUS SALA

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

A XII-a CONFERINŢĂ INTERNAŢIONALĂ

"EIRENE"

Între 2 şi 7 octombrie 1972 se va ţine la Cluj a XII-a Conferinţă internaţională de studii clasice organizată sub auspiciile Comitetului ,,Eirene", care reuneşte Societăţile de studii clasice din ţările socialiste ale Europei. Temele Conferinţei vor fi următoarele :

I. **Lingvistică** : Vocabulare tehnice şi vocabulare speciale în greacă şi latină.

II. **Istorie literară** : Proza narativă la greci şi la romani.

III. **Istorie**: Secolul II al erei noastre.

IV. **Istoria filozofiei, a ştiinţelor şi a religiei** : Însuşirea de către greci şi romani a culturii popoarelor supuse sau colonizate.

V. **Arheologie** : Descoperiri arheologice recente în ţările aparţinînd Comitetului ,,Eirene".

În cadrul Conferinţei se prevede organizarea a două colocvii :

VI. **Seminarium epigraphicum** ;

VII. **Colocviu de micenologie.**

Lucrările se vor desfăşura sub conducerea unui Comitet de organizare compus din : C. Daicoviciu, preşedinte, Al. Graur şi D. M. Pippidi, vicepreşedinţi, I. Fischer, secretar, N. Lascu, preşedinte al Comitetului local, D. Protase, secretar al Comitetului local.

Informaţii şi înscrieri la Secretariatul Conferinţei :
Societatea de studii clasice
Str. I. C. Frimu 11, Bucureşti 22.

Comenzile din străinătate se primesc la: **Libri**, *Căsuța poștală 134—135, București* sau la reprezentanții săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à **Libri**, *Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie* ou à ses représentants à l'étranger.

R. P. d'ALBANIE, **Ndermarja Shtetnore e Bolimeve**, Tirana ;

R. D. ALLEMANDE, **Deutscher Buch Export und Import**, Leninstrasse 16, Leipzig 701 ;

R. P. de BULGARIE, **Hemus**, Place Slaweikov, 11, Sofia ;

R. P. de CHINE, **Waiwen Shudian**, P. O. B. 88, Pékin ;

R.P.D. CORÉENNE, **Chulphanmul**, Phenian ;

RÉPUBLIQUE CUBA, **Cubartimpex**, Simón Bolivar 1, Palacio Aldamo, Habana ;

R.P. de HONGRIE, **Kultura**, P.O.B. 149, Budapest 62 ;

R.P. MONGOLE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

R.P. de POLOGNE, **Ruch.**, Ul.Wronia 23, Warszawa ;

R.S. TCHÉCOSLOVAQUE, **Artia**, Ve Smeckach 30, — Praha II ;

U.R.S.S., **Nejdunarodnaia Kniga**, Moskva G-200 ;

R. D. du VIETNAM, **So Huat Nhap Khau Sach Bao**, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

R.S.F. de YOUGOSLAVIE, **Jugoslovenska Knjiga** Terazije 27, Belgrad ; **Prosveta** 16/1, Terazije, Belgrad ; **Forum**, Voivode Misica, Novi Sad ;

ARGENTINE, **Editorial Sudaminter S.A.**, Alsina 500, Buenos Aires ;

AUSTRALIE, **Current Books Ltd. Distributors** 168—174, Day Street, Sydney ;

AUTRICHE, **Globus Zeitungs Drucks und Verlagsanstalt** GmbH, 1200, Wien, Höchstädplatz 3 ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5, Place St. Jean, Bruxelles, **Agence Messageries de la Presse**, 14—22, Rue du Persil, Bruxelles ;

CANADA, **Progress Books** 44 Stafford St. Toronto, Ontario, **W. M. Dawson Subscriptions Service Ltd**, Six Thorneliffe Park Drive, Toronto 17, Ontario ;

COLOMBIE, **Librería Buchholz Galeria**, av. Jiménez de Quesada 8—40, Bogotá ;

DANEMARK, **Ejnar Munksgaard**, Noregade, 6, Kobenhavn ;

ESPAGNE, **Librería Herder**, Calle de Balmés 26, Barcelona 7 ;

ÉTATS-UNIS, **Fam Book Service** 69, Fifth Avenue, Suite 8 F., New York, 10003 N. Y. ; **Continental Publications**, 111, South Mermanec Ave., St. Louis Missouri, 63105 ; **Turner Subscription Agency** 235, Park Avenue South, New York 3 N. Y. ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirjakauppa** P.O.B. 10128, Helsingfors, 10 ;

FRANCE, **Nouvelles Messageries de la Presse Parisienne**, 111, Rue Réaumur, Paris II, **Européeriodiques S.A.** 72, Boul. Senard, 22 Saint Cloud ;

GRANDE-BRETAGNE, **Collet's Holdings Ltd.**, Dennington Estate, Wellingborough, Northants **Central Books Ltd.**, 37, Inn Road, London W.C. 1 ;

ISRAËL, **Lepac Ltd.**, P.O.B. 1136 Tel-Aviv ; **Haiflepac Ltd.** P.O.B. 1794, Haifa ;

ITALIE, **So. Co. Lib. Ri.** Piazza Margana 33 — Roma ; **Messagerie Italiane Sp. A.** Milano, Via Priv. Renzo e Lucia 7 ;

JAPON, **Nauka Ltd.** 30—19 Minami —Ikebukuro 2 chome Toshima Ku, Tokyo ;

PAYS-BAS, **N. V. Martinus Nijhoff**, P.O.B. 269, Den Haag ; **Swetz & Zeitlinger** Keizersgracht 471—487, Amsterdam C. ;

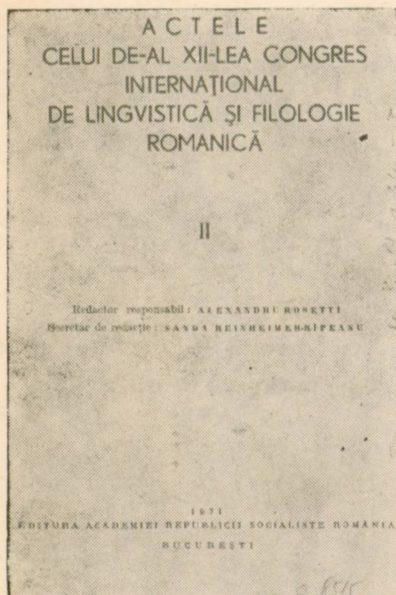
NORVÈGE, **Tryggve Juul Moller-Boekhandel Øvre**, Slottsgate 15, Oslo 1 ;

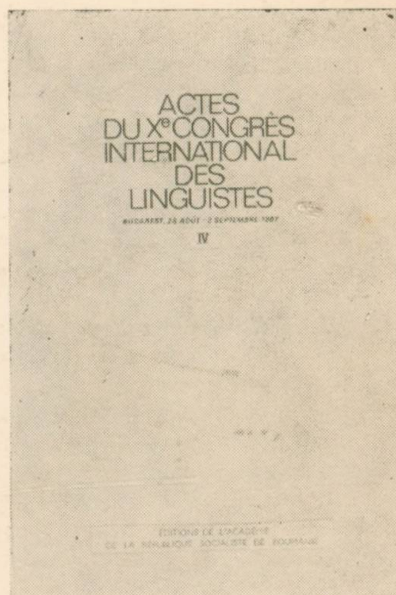
R.F. d'ALLEMAGNE, **Kubon & Sagner**, P.O.B. 68, München 34 ; **Presse Vertriebsgesellschaft GmbH** 6, Börsenstrasse 13—15, Frankfurt/Main ; **Kunst und Wissen**, Erich Biber P.O.B. 46, 7000 Stuttgart 1 ;

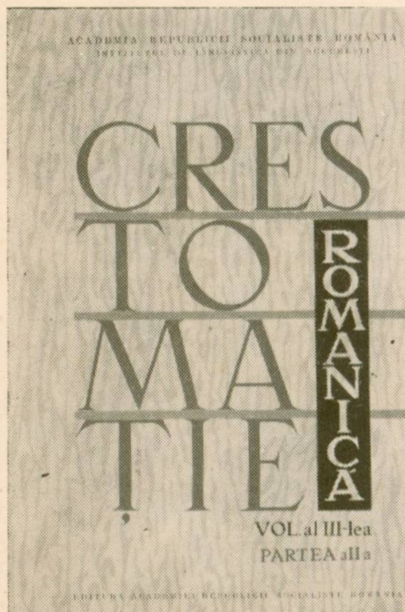
SUISSE, **Pinkus & Cie**, Froschaugasse 7, Zürich, **Fachbücherei Berne**, P.O.B. 397, 3001, Berne.

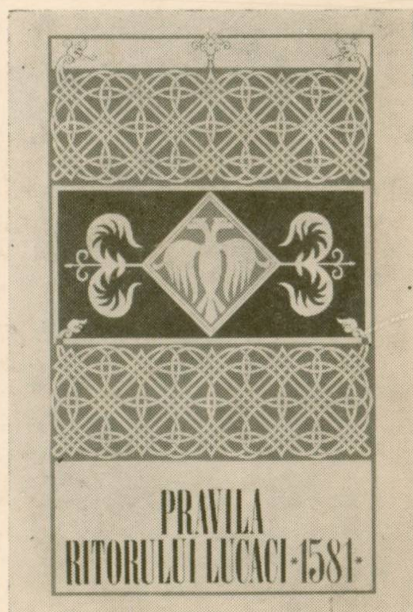
În Editura
Academiei Republicii Socialiste România

a u a p ă r u t :

I.P.I. c. 2677

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXII

6

1971

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție: Adresse du comité de rédaction:
București 22, I. C. Frimu 22, tel. 11.48.30

Colaboratorii sînt rugați să trimită toate manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et les tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

6 – XXII – 1971

SUMAR

SCL, an. XXII, nr. 6, p. 577–670, București, 1971.

WITOLD MAŃCZAK

EVOLUŢIA FONETICĂ NEREGULATĂ DATORATĂ FRECVENŢEI

Bazîndu-se pe numeroase exemple din limba română şi din alte limbi romanice, autorul propune o explicaţie unică pentru diversele cazuri de evoluţie fonetică neregulată, punîndu-le în legătură cu frecvenţa unităţilor lingvistice în care se produc. Spre deosebire de predecesorii săi la care se găseşte această idee, autorul atribuie acestui tip de evoluţie fonetică un rol mult mai important, subliniind că el nu se limitează la cuvinte şi grupuri de cuvinte, ci se produce şi la nivelul morfemelor.

Se ştie că forma familiară *jumate*, întrebuinţată în locul lui *jumătate*, nu este formată regulat, după cum dispariţia lui *n* în *ūnam* > *o* nu se explică prin evoluţie normală. Căderea finalei în *cantāre* > *cînta* nu este nici ea normală — ca şi trecerea lui *a* în *ă*, în *cantāmus* > *cîntăm*.

Neregularităţile de acest fel sînt cunoscute de multă vreme, dar lingviştii nu văd nici un raport între ele şi le explică pe fiecare în moduri diferite. De exemplu, dezvoltarea *jumătate* > *jumate* este explicată printr-o haplologie [1]. Dispariţia lui *n* în *ūnam* > *o* este atribuită caracterului proclitic al acestui cuvînt [2]. Căderea finalei în *cantāre* > *cînta* este pusă pe seama influenţei slave [3]; *ă* din *cîntăm* este explicat, între altele, prin analogia formei de la persoana a 3-a sing. *cîntă*.

Nu ni se pare necesar să discutăm aici toate explicaţiile neregularităţilor menţionate. Este suficient să spunem că, într-o perspectivă puţin mai largă, ele se vor dovedi greşite. Este puţin probabil că evoluţia *jumătate* > *jumate* se explică printr-o haplologie. Oricare ar fi etimologia lui *jumătate*, este un fapt că numeroase cuvinte româneşti terminate în *-ătate* (de ex. *bunătate*) nu se scurtează niciodată. Dacă vorbitorii nu au dificultăţi de a pronunţa cuvinte de tipul *bunătate*, nu prea vedem de ce le-ar fi avut la *jumătate*. Este imposibil să atribuim căderea lui *n* în *ūnam* > *o* caracterului pretins aton al acestui cuvînt, de vreme ce accentul nu joacă nici un rol în menţinerea lui *n* intervocalic. El se menţine şi cînd urmează şi cînd precede o vocală, cf. *cēnam* > *cină* şi *sānitātem* > *sănătate*. Este de asemenea imposibil să explicăm căderea finalei în *cînta* < *cantāre* prin influenţa slavă, pentru că acest fenomen nu este nicidecum limitat la română : îl regăsim în unele graiuri italiene [4] şi chiar în franceză, unde *r* din *chanter* nu se pronunţă, deşi în mod normal se menţine (cf. *amārum* >

[1] F. Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1967, p. 31.
[2] F. Dimitrescu, *op. cit.*, p. 91.
[3] M. Křepinský şi P. Beneš, SCL, VI, 1955, p. 255 ş.u.
[4] G. Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache*, II, Berna [după 1949], p. 410.

amer). Toate încercările de a explica desinența lui *cîntăm* sînt atît de neverosimile, încît Al. Graur nu ezită să afirme că „nu se știe pentru ce" a avut loc această schimbare [5].

După părerea noastră, trebuie să încercăm să aducem toate aceste neregularități la un numitor comun. Credem că ele se explică toate în același mod, și anume prin evoluția fonetică neregulată datorată frecvenței. Pentru a explica această noțiune, trebuie să începem prin a aminti că, deși, prin legea lui, Zipf stabilește raportul dintre lungimea cuvintelor și frecvența lor, acest savant își dădea seama de un fenomen mult mai general cînd spunea : „it can be shown that the length of a word, far from being a random matter, is closely related to the frequency of its usage — the greater the frequency, the shorter the word. It can furthermore be shown either from speech-sounds, or from roots and affixes, or from words or phrases, that the more complex any speech-element is phonetically, the less frequently it occurs" [6].

Cu alte cuvinte, există o lege sincronică după care *elementele lingvistice folosite mai frecvent sînt, în general, mai mici decît elementele lingvistice întrebuințate mai rar*, sau — ceea ce este același lucru — *elementele lingvistice mai mici sînt, în general, întrebuințate mai frecvent decît elementele mai mari*. Iată cîteva exemple împrumutate din diferite domenii ale limbii. Vocalele lungi apar în texte mai rar decît cele scurte (fonetică). Minusculele sînt întrebuințate mai des decît majusculele (grafie). Cuvintele simple și cuvintele-rădăcină sînt întrebuințate mai des decît compusele sau derivatele (formarea cuvintelor). Dacă comparăm *cînt*, *cînți*, *cîntă* cu *cîntăm*, *cîntați*, *cîntă*, vedem că formele singularului, care au o întrebuințare mai frecventă, sînt mai scurte decît cele ale pluralului (flexiune). Verbul foarte mult întrebuințat *a putea* se poate construi cu infinitivul fără prepoziție, pe cînd verbele mai puțin frecvente cer întrebuințarea unei prepoziții (sintaxă). Cuvintele întrebuințate cel mai des sînt mai scurte decît cuvintele întrebuințate mai rar, cf. *om* și *învățător* (lexic).

Dacă legea sincronică după care elementele lingvistice întrebuințate mai des sînt mai mici decît cele folosite mai rar este adevărată (și este imposibil să ne îndoim de aceasta), trebuie să tragem o concluzie logică și să formulăm legea diacronică următoare : *elementele lingvistice a căror frecvență crește își micșorează, în general, volumul*. Dacă într-o limbă dată lungimea mijlocie a cuvintelor din prima mie este de 4 foneme și aceea a cuvintelor din a treia este de 7 foneme, este ușor de înțeles că cuvintele a căror frecvență va crește în așa măsură încît vor trece din a treia mie în prima vor tinde să se scurteze. Și într-adevăr, se constată astfel de scurtări în toate limbile. Chiar fără a consulta dicționarele de frecvență, se știe că frecvența pronumelui *ille* a crescut simțitor în limbile romanice unde acest cuvînt a devenit articol ; în același timp *ille*, întrebuințat ca articol, a suferit peste tot reduceri, cf. fr. *le* sau it. *il*. În limba română vorbită, această evoluție neregulată a atins ultima sa fază, pentru că, în *lupum illum* > *lupul* [lupu], lat. *illum* a dispărut complet.

Este evident că frecvența lui *habēre*, care nu era în latină decît un verb obișnuit, a crescut simțitor în limbile romanice, în care acest cuvînt

[5] M. Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, București, 1970, p. 118.
[6] G. K. Zipf, *The Psycho-Biology of Language*, Boston, 1935, p. V.

a devenit un verb auxiliar; în acelaşi timp, acest verb a suferit peste tot reduceri, cf. *habet* >fr. *a*, it. *ha* sau rom. *a*.

Se ştie că, datorită creştinismului, frecvenţa lui *sanctus* a crescut în limbile romanice; în acelaşi timp, în unele din utilizările lui, şi anume în cele mai frecvente, acest cuvînt a suferit reduceri, cf. it. *San Pietro*, sp. *San Sebastián* sau port. *São Paulo*. În acest caz, se poate pune întrebarea de ce fr. *saint* prezintă numai o evoluţie regulată, pe cînd în alte limbi romanice există forme duble, de tipul it. *santo* şi *san*. Răspunsul este uşor: forma regulată italiană *santo* are 5 foneme, în timp ce francezul *saint* are numai 2 foneme; cum evoluţia fonetică regulată a redus astfel cuvîntul francez, nu mai era necesar să fie scurtat mai mult.

Se ştie de asemenea că frecvenţa adverbului *subtus* a crescut în limbile romanice, unde a devenit prepoziţie; în acelaşi timp, el a suferit o reducere neregulată în română: *subtus* >*subt* >*sub*. Dar evoluţia fr. *sous* şi a it. *sotto* este regulată. Cazul fr. *sous* este acelaşi ca al fr. *saint*: cum dezvoltarea fonetică regulată a scurtat deja acest cuvînt la două foneme, nu era necesar să fie redus mai mult. Se pune însă întrebarea de ce it. *sotto* a avut o evoluţie regulată. Noi nu pretindem că orice cuvînt foarte des întrebuinţat trebuie să sufere neapărat o dezvoltare neregulată. Ceea ce afirmăm este că cele mai multe cuvinte a căror evoluţie fonetică neregulată a fost atribuită caracterului pretins aton, sau a fost altfel explicată, sînt cuvinte foarte des utilizate. Explicaţia regularităţii it. *sotto* este din cele mai simple. Dacă raportul sincronic dintre frecvenţa cuvintelor şi lungimea lor ar fi aşa de strîns încît ar face posibil a se prevedea lungimea unui cuvînt după frecvenţa lui sau invers, este evident că, din punct de vedere diacronic, fiecare creştere a frecvenţei unui cuvînt dat ar antrena în mod obligatoriu o reducere a volumului lui. Se ştie însă că raportul sincronic dintre frecvenţa cuvintelor şi lungimea lor este departe de a fi aşa de rigid: este suficient de a invoca, de exemplu, faptul că proporţia de monosilabe variază de la o limbă la alta. Cu alte cuvinte, legea sincronică a legăturii dintre volumul elementelor lingvistice şi frecvenţa lor este valabilă pentru masa cuvintelor — şi nu pentru fiecare cuvînt în parte. Consecinţa acestui fapt este că legea diacronică a scurtării neregulate a cuvintelor des întrebuinţate este valabilă pentru masa vocabularului, dar nu pentru orice cuvînt în parte.

Evident, acest raţionament se aplică nu numai cuvintelor, ci şi morfemelor. Se ştie că frecvenţa infinitivului a crescut în limbile romanice, în care construcţiile verb auxiliar plus infinitiv au înlocuit complet viitorul latin şi parţial subjonctivul latin (e vorba de formarea unui mod nou, condiţionalul). Datorită acestui lucru, toate infinitivele româneşti şi multe infinitive franceze au suferit reduceri. Nu trebuie însă să ne mirăm că marea majoritate a infinitivelor din italiana literară (afară de cazuri ca *facere* > *fare*) şi-au păstrat forma regulată. Aceasta se explică în acelaşi mod ca şi aspectul normal al it. *sotto*.

Se pune întrebarea cum se poate şti dacă o neregularitate a dezvoltării fonetice se explică prin frecvenţă. Neregularităţile de acest tip se caracterizează prin două trăsături:

1° Ele constau totdeauna într-o reducere neregulată a morfemului cuvîntului sau grupului de cuvinte. Dacă dezvoltarea neregulată datorită frecvenţei este destul de avansată, ea constă în căderea unuia sau a mai

multor foneme, de ex. *per >pre >pe*, *cantāre >cîntare >cînta*, dar cînd evoluţia fonetică neregulată se găseşte în faza sa iniţială, ea nu constă decît într-o reducere parţială a fonemului. Iată cîteva exemple :

— cantitatea vocalei poate fi redusă, de ex. nom. * *tabulā* s-a scurtat în *tabula* (în timp ce abl. *tabulā*, mai puţin frecvent, s-a menţinut aşa cum a fost), * *duō* (cf. grec. δύω) >*duo*, *nostrum* >fr. *nôtre* >*notre* ;

— timbrul vocalei poate fi redus, cf. viitorul fr. *fera* de la *faire*, faţă de viitorul regulat *plaira* de la *plaire* ;

— gradul de deschidere a vocalei poate fi redus, de ex. *a* poate deveni *e* sau *o*, şi acestea pot deveni *i* sau *u*, cf. sp. *sin* în locul regulatului **sen*, la care ar fi trebuit să ajungă lat. *sine* ;

— o consoană palatalizată poate fi redusă la o consoană nepalatală, de ex. *illōs* a devenit în spaniolă *los*, deşi *l* muiat există în spaniolă la iniţială, cf. *llano* ;

— articularea consoanei poate fi redusă, cf. pronunţarea lui *d* intervocalic în sp. *pudo* şi în sufixul *-ado* etc.

2° Schimbările fonetice neregulate nu au loc decît în morfeme, cuvinte sau grupe de cuvinte foarte des întrebuinţate. Sînt patru mijloace de a recunoaşte că este într-adevăr vorba de astfel de elemente lingvistice :

a) Dacă există, pentru limba şi perioada în chestiune, un dicţionar de frecvenţă, ne putem folosi de el, bineînţeles, pentru că marea majoritate a cuvintelor care au avut o evoluţie fonetică neregulată datorată frecvenţei se găsesc printre cele 1 000 de cuvinte cel mai des întrebuinţate în limba respectivă.

b) Alături de dezvoltarea fonetică neregulată datorată frecvenţei, există o altă evoluţie neregulată, constînd în accidente fonetice cunoscute de multă vreme sub numele de asimilări, disimilări sau metateze, în forme hipercorecte sau expresive. Or, toată această evoluţie neregulată se caracterizează prin aceea că ea are loc, în diferite limbi, în cuvintele cele mai diferite. Cuvîntul românesc *cunună<corōnam* prezintă o asimilare, *rost< rōstrum* o disimilare şi *frumos<fōrmōsum* o metateză, însă n-ar fi uşor să găsim, într-o limbă indo-europeană, un cuvînt însemnînd ,,cunună'' care să prezinte o asimilare, un cuvînt însemnînd ,,gură'' cu o disimilare şi un cuvînt însemnînd ,,frumos'' cu o metateză. Pe scurt, nu există nici un paralelism între neregularităţile numite asimilări, disimilări sau metateze care se produc în limbi diferite. Contrar asimilărilor, disimilărilor sau metatezelor, dezvoltarea fonetică neregulată datorată frecvenţei se realizează în diferite limbi într-un mod mai mult sau mai puţin paralel, ceea ce se explică prin faptul că, cu toate deosebirile care separă comunităţile lingvistice, cuvintele cele mai frecvente sînt peste tot mai mult sau mai puţin aceleaşi. De exemplu, cuvintele *quālem >care*, *quantum >cît*, *quandō >cînd* şi *quam >ca* prezintă o dezvoltare fonetică neregulată datorită frecvenţei ; ea constă în aceea că :

1) *qu* s-a redus la * *q*, de unde *c* în română, şi nu *p*, cf. *quattuor > patru*, 2) *n* a dispărut în *cît*, cu toate că se menţine în mod normal, cf. *cantō >cînt*, 3) *m* a dispărut în *ca*, în timp ce în mod regulat el se păstrează în monosilabe, cf. *in >în*. Este interesant de notat că în cazul acestor cuvinte este vorba de o dezvoltare neregulată paralelă. Pronumele *quem*, care semantic se aseamănă cu *quālem*, prezintă o evoluţie anormală în fr. *que*

şi it. *che*. Regăsim aceeaşi situaţie în limbile slave, unde există pe de o parte forme pline, ca rus. *kotoryj*, v. sl. *koteryjь*, *kotoryjь*, şi pe de altă parte forme reduse, ca sloven. *kateri*, *kəteri*, *kteri*, ceh. *který*, pol. *który*, sorab. sup. *kotry*. În ce priveşte limbile germanice, engl. *that* are cîteodată o pronunţare redusă, iar engl. *which* şi germ. *welch* au suferit şi ele reduceri neregulate. *Quantum* s-a dezvoltat neregulat în cîteva limbi romanice, cf. sp. *cuan* şi port. *quão*. La fel, sinonimul lat. *quot* este rezultatul unei reduceri anormale din **quoti*, cf. v. ind. *káti*. Cuvîntul însemnînd „cît" în limbile slave prezintă de asemenea cîteodată neregularităţi, cf. rus. *skol'ko* cu o cădere neregulată a lui *i* faţă de v. rus. *koliko*. Dezvoltarea lui *quandō* nu este normală în friulană, unde acest cuvînt a devenit *kand*, în timp ce *quārtum* a ajuns la *kuart*. În limbile slave, cuvîntul însemnînd „cînd" are peste tot o evoluţie neregulată, cf. v. sl. *kogda*, pol. *kiedy*, *gdy*, bulg. *koga*. *Quam* a avut o evoluţie neregulată în toate limbile romanice unde s-a menţinut, cf. v. it., logud., v. sp., v. port. *ca*. Acelaşi lucru pentru echivalentele slave ale acestui cuvînt, cf. pol. *niż*<*niże* sau *jak*<*jako*.

c) Dacă morfemul, cuvîntul sau grupul de cuvinte apare într-o limbă sub o formă dublă, regulată şi neregulată, dezvoltarea fonetică neregulată datorată frecvenţei se caracterizează prin faptul că forma neregulată este în general mai des întrebuinţată decît forma regulată. De exemplu, infinitivele de tipul *cînta* sînt mai des utilizate decît substantivele de tipul *cîntare*, a căror evoluţie a fost regulată.

d) În ceea ce priveşte schimbările fonetice neregulate datorate frecvenţei care survin în interiorul paradigmei unui cuvînt, este caracteristic că scurtările neregulate au loc mai des în formele mai frecvente decît în formele mai rare. Să luăm în considerare verbul *avea*<*habēre*, la care formele de la indicativ prezent au suferit reduceri care nu se găsesc la imperfectul ind., care este mult mai rar folosit.

În sfîrşit, se cuvine să subliniem că ideea conform căreia evoluţia fonetică neregulată poate fi provocată de frecvenţă este destul de veche. Încă Diez [7] era de părere că fr. *sire*<*senior* a fost „durch häufigen Gebrauch verkürzt", iar Pott [8] constata că it. *andare*, sp. *andar*, fr. *aller* provin din *ambulāre* „mit zwar ungewöhnlichen, aber durch die Häufigkeit des Gebrauchs von diesem Worte gerechtfertigten Buchstabenwechseln". Deosebirea dintre concepţiile lui Diez, Pott şi ale altor lingvişti care îşi dădeau seama de evoluţia fonetică neregulată datorită frecvenţei şi părerea noastră în această problemă constă în aceea că noi atribuim acestui tip de evoluţie fonetică un rol mult mai important decît predecesorii noştri. Această deosebire constă în aceea că, după părerea noastră, evoluţia fonetică datorată frecvenţei are loc:

1° într-un număr de cuvinte mult mai mare decît s-a crezut pînă acum;

2° nu numai în cuvinte şi grupuri de cuvinte, ci şi în părţile de cuvînt care sînt afixele şi desinenţele.

[7] A. Diez, *Altromanische Sprachdenkmale*, Bonn, 1846, p. 12.

[8] A. F. Pott, *Plattlateinisch und romanisch*, Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch., I, 1852, p. 315.

Acum să trecem în revistă cîteva exemple de evoluţie fonetică neregulată datorată frecvenţei în limba română, fără să avem nicidecum intenţia de a da o listă exhaustivă a acestora.

În ceea ce priveşte substantivele, se pot menţiona diferite forme din limba secolului al XVI-lea de tipul *domnitale*, *domitale*, *mneata*, despre care A. Rosetti spune pe bună dreptate că „termenii aceştia fiind frecvent întrebuinţaţi, pronunţarea lor a fost neglijată"[9]. El explică în acelaşi mod *astă seară* >*astară*, *fată* >*fa*, formele verbului auxiliar *vrea* < **volēre*, formele *e*, *ie*, *i* <*est* şi *s*<*sunt*, *sum*, ca şi substantivul *îmă* <*mamă*,*mumă*. După părerea noastră, aceeaşi explicaţie este valabilă pentru *dominum* > *domn* (faţă de *hominēs* >*oameni*), *avunculum* >*unchi*, *cōnsocrum* >*cuscru* (faţă de *integrum* >*întreg*), *presbyter* >*preot* sau *jumătate* >*jumate*. Este probabil că neregularitatea lui *diem* >*zi* (faţă de *fie*), *fossātum* >*fsat* >*sat* (comparabil cu **volēre* >*vrea*) sau *cīvitātem* >*cetate* (unde *e* pare să provină din *ĭ* în loc de *ī*) se explică în acelaşi fel. Ceea ce face această ipoteză verosimilă este că alte cuvinte provenind din *diem* şi *cīvitātem* prezintă de asemenea reduceri[10].

Cu privire la pronume, se pot cita *eu*, *nouă* (<*nōbīs*), *ne*, *ni*, *îţi*, *vă*, *vi*, *lui*, *lor*, *nimeni* sau *nimic*. Este absolut imposibil să explicăm o formă ca *vă*<*vōs* prin caracterul pretins aton al acestui pronume, dat fiind că *ō* protonic trece nu în *ă*, ci în *u*, cf. *cōnsūtum* >*cusut*.

În ceea ce priveşte adjectivele, se pot menţiona *meu*, *tău*, *său*, *alt*, *atît* sau adjectivele devenite articole, ca *nişte* sau *cel*.

Multe numerale prezintă o evoluţie neregulată datorată frecvenţei, cf. *patrusprezece* >*paisprezece* >*paişpe*.

Aceeaşi situaţie o găsim la verbe auxiliare, de ex. *fi*<*fierī* (faţă de *scrie*<*scrībere*), *aţi*<*habētis* sau *va*< **volet* şi alte cîteva verbe foarte des întrebuinţate, cf. imperativul lui *aduce*: *adu* >*adă* >dial. *ad*, subjonctivul *aducă* >*adă*, indicativul *aduce* >dial. *ace* şi participiul *adus* >dial. *as* sau v. rom. *blăm*<*ambulēmus* şi *las'*, *vin'*. În timp ce aceste forme sînt în mod sigur datorate frecvenţei, există altele la care acest lucru este probabil, astfel *boteza*<*baptizāre*, cf. faptul că rus. *krestit'* se reduce în unele dialecte la *kstit'*.

Tot frecvenţei i se datoresc reducerile în adverbe ca *doar*<*doară*, *destul* < *de sătul*, *mai*<*magis* (faţă de *fugit* >*fuge*), *acas'*<*acasă*, *afar'*, *îndat'*, *desdimineaţă*<*de zi de dimineaţă*, *cum*<*quōmodo*, *acum*<*eccum modo*, pop. *amu*<*ad modo*, *oare*<**volet*. Căderea lui *r* în *jos*<*deorsum*, *sus*<*sūrsum* se explică de asemenea prin frecvenţă, ca dovadă faptul că în cuvinte mai rar folosite *r* înainte de *s* se menţine, cf. *ursum* >*urs*, *arsum* >*ars*, *mersum* > *mers*, *Persicam* >*piersică*. La fel se explică şi *nu*<*nōn* şi forma mai redusă încă *n-*, care apare numai în faţa verbului foarte des întrebuinţat *avea*. Dacă etimologia unui adverb ca *iar*<*iară* este obscură, aceasta se datoreşte faptului că acest cuvînt a suferit în mod sigur reduceri datorate frecvenţei.

Prepoziţiile sînt, de asemenea, cuvinte foarte des întrebuinţate, ceea ce explică de ce majoritatea acestor cuvinte au suferit reduceri. Faptul este valabil şi pentru prepoziţii ca *cu*, *pe*, *către*, *fără*, *la*, precum şi pentru

[9] A. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 525.

[10] W. Mańczak, *Le développement des langues romanes et la fréquence*, Cracovia, 1969, p. 31–32.

prepoziţii compuse ca *din < dē in*, *prin*, *după*, *pentru*, *peste*. Prepoziţia *spre<super*, în care tocmai vocala tonică a căzut, constituie cea mai bună dovadă că aceste reduceri n-au nimic comun cu accentul. La fel se explică şi alte cazuri : este imposibil să explicăm, de exemplu, evoluţia lui *contrā* la *către* prin caracterul pretins aton al acestui cuvînt, dacă se ţine seama de faptul că 1° *o* protonic trece în *u*, cf. *comparāre>cumpăra*, 2° evoluţia lui *n* este independentă de accent. Trebuie să alegem : ori căderea lui *n* şi trecerea lui *o* la *ă* în *contrā>către* sînt regulate şi păstrarea nazalei şi trecerea lui *o* la *u* în *comparāre>cumpăra* nu sînt regulate, sau invers, în schimb este contrar logicii să încercăm a considera aceste două tratamente diferite ca regulate.

Conjuncţiile sînt, de asemenea, foarte des folosite, ceea ce ne permite să înţelegem de ce ele suferă reduceri anormale, cf. *că<quod*, *dacă<deacă*, *fiindcă* (pronunţat fără *d*), *ci<ce<quid*, *nici<neque*. În ceea ce priveşte ultimele două conjuncţii este cazul să repetăm că evoluţia neregulată datorită frecvenţei constă adesea într-o reducere a gradului de deschidere a vocalei (*e>i*). Dacă etimologia unei conjuncţii ca *dar* prezintă dificultăţi, aceasta se datoreşte faptului că ea a suferit în mod sigur o evoluţie fonetică neregulată datorată frecvenţei, ca dovadă existenţa variantelor *dară* şi *da*.

Dintre interjecţii se poate cita *uite<uită-te*.

După cum se vede, nici o parte de vorbire nu scapă evoluţiei fonetice neregulate datorate frecvenţei, dat fiind că nu caracterul sintactic al cuvîntului, ci numai frecvenţa este aceea care provoacă reduceri neregulate.

Evident, dacă un cuvînt, ca urmare a desei întrebuinţări, poate suferi o scurtare anormală, nu este deloc de mirare să se producă acelaşi fenomen şi în cazul părţilor cuvîntului care sînt morfemele. Bineînţeles, printre morfeme, cel mai des folosite sînt desinenţele flexionale, ceea ce explică de ce mai ales ele prezintă evoluţii neregulate. Aşa se explică desinenţa pers. I pl. a prez. ind. (*cantāmus>cîntăm*), cîteva desinenţe ale perfectului (*cantāvit>cîntă*, *cantāvistī>cîntaşi*), sufixul de infinitiv (*cantāre>cînta*) sau terminaţiile substantivelor articulate (*lupum illum>lupul*, pronunţat fără *l*, *casae illae>casei*)[11].

Explicaţia tuturor acestor cazuri prin evoluţia fonetică neregulată datorită frecvenţei are următoarele avantaje :

1° este mult mai simplă decît explicaţiile tradiţionale ;

2° nu conţine contradicţii, dat fiind că multitudinea explicaţiilor este înlocuită cu un singur principiu ;

3° este susceptibilă de a fi verificată cu ajutorul statisticii, adică este uşor a se constata că toate elementele lingvistice menţionate mai sus, care au suferit reduceri, sînt într-adevăr foarte des folosite.

În încheierea acestei scurte expuneri asupra evoluţiei fonetice neregulate datorate frecvenţei [12], am dori să atragem atenţia asupra faptului

[11] Pentru detalii mai multe referitoare la această problemă, v. W. Mańczak, *Terminaisons roumaines à développement phonétique irrégulier*, în *Omagiu lui A. Rosetti*, Bucureşti, 1965, p. 515–517.

[12] Pentru mai multe amănunte în această problemă, a se vedea lucrarea noastră *Phonétique et Morphologie historiques du français*, Łódź, 1962, şi mai ales *Le développement phonétique des langues romanes et la fréquence*, Cracovia, 1969.

că lingviştii încearcă să evite explicarea formelor cu evoluţie fonetică neregulată datorată frecvenţei, mulţumindu-se să afirme că o neregularitate există de multă vreme. Astfel, pentru a explica vocala iniţială a lat. *quattuor* se spune că încă din epoca indo-europenei comune acest numeral prezintă în silaba iniţială *ə alături de *e. Pentru a explica fr. *aller* se spune că încă în latina vulgară a existat, alături de *ambulāre*, o altă formă **allāre* şi aşa mai departe. Trebuie să insistăm asupra faptului că astfel de afirmaţii nu explică absolut nimic. Este exact ca şi cînd, dacă am fi întrebaţi asupra cauzei diferenţei dintre fr. *la terre, la mer* şi it. *la terra, il mare*, ne-am mulţumi să răspundem că această diferenţă este de dată foarte veche. Evident, singurul răspuns satisfăcător la această întrebare este că 1° italiana prezintă o stare de lucruri mai veche decît franceza şi că 2° genul feminin din *la mer* se explică prin analogia cu *la terre*. Este acelaşi lucru pentru numeralul indo-european însemnînd ,,patru'' cu *e şi *ə ca şi pentru *ambulāre* şi **allāre*. Nu este suficient să constatăm că ele există de multă vreme, ci trebuie spus în mod expres care formă este cea mai veche şi trebuie arătată cauza care a provocat transformarea formei mai vechi într-o formă mai nouă.

Meyer-Lübke avea perfectă dreptate cînd spunea că ,,nu putem fi destul de preveniţi contra abuzului care constă în a pune pe seama latinei vulgare tot ceea ce nu putem explica imediat'' [13].

Iulie 1971

Universitatea Jagellonă
Cracovia

Résumé

L'examen de nombreux cas d'évolution phonétique irrégulière du roumain et des autres langues romanes conduit l'auteur à proposer de remplacer les explications particulières qui ont été données pour chaque exemple par une explication unique, en attribuant ces irrégularités à la fréquence des unités linguistiques dont les sons respectifs font partie.

Cette explication présente l'avantage d'être plus simple que les explications traditionnelles, d'être unitaire et vérifiable à l'aide de la statistique.

À la différence de ses prédécesseurs chez lesquels on rencontre parfois des explications semblables, l'auteur attribue à ce type d'évolution phonétique un rôle beaucoup plus important ; il souligne que ces phénomènes ne sont pas limités aux seuls mots et groupes de mots, mais qu'ils se retrouvent également au niveau des morphèmes.

À la lumière de cette théorie, l'auteur étudie une série d'évolutions phonétiques irrégulières qui ont eu lieu au cours de l'histoire du roumain.

[13] W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, I, Paris, 1890, p. 7.

DAN SLUŞANSCHI

STUDIUL VOCABULARELOR SPECIALE

Probleme de metodă*

Autorul îşi propune o revizuire şi o lărgire a definiţiei „vocabularului special", privindu-l ca pe o unitate esenţială în cercetarea domeniilor şi a evoluţiei lexicului unei limbi. Studiul vocabularului special poate şi trebuie să se bazeze pe analiza punctului de vedere al textului, respectiv al vorbitorului, cuprinzînd deopotrivă, în funcţie de criteriul decisiv al denotării, termenii tehnici şi specializaţi ca şi formele figurate şi cuvintele uzuale ale limbii comune.

Teoria vocabularului special constituie fără îndoială unul din cele mai vitregite domenii ale lexicologiei. Vreme îndelungată, formula „vocabular special" a fost întrebuinţată cu precădere drept o simplă variantă sinonimică ocazională pentru aceea de „vocabular tehnic": pentru a deschide înţelegerii nespecialiştilor textele cu caracter tehnic, argotic, de jargon etc. au fost alcătuite periodic şi tot mai sistematic liste explicative de termeni tehnici şi specializaţi în sensuri necunoscute sau ascunse marelui public.

Astfel, deosebite de vocabularul comun pe baza criteriului practic al necunoaşterii lor publice, termenul tehnic şi terminologia specială au primit, prin forţa lucrurilor, o definiţie negativă: cuvîntul sau mulţimea de termeni care prezintă o aplicare circumscrisă, aparte, neştiută de vorbitorul „normal" al limbii comune. La izolarea categorică a termenilor tehnici faţă de masa imprecisă a vocabularului apreciat drept „comun" a contribuit în mod considerabil uzul întocmirii dicţionarelor academice tradiţionale, a acelor lexicoane care, în spiritul învăţămîntului retoric francez, continuă să reprezinte „le bon usage", trecînd cu vederea în mod voit şi conştient regionalismele şi vulgarismele, inovaţiile ad-hoc şi formele sau clişeele cu valoare tehnică precisă.

Dezvoltarea rapidă a tehnicii analizei lingvistice şi avîntul remarcabil cunoscut de cercetările de semantică între cele două războaie au determinat o reexaminare generală a teoriilor şi mai ales a fundamentelor opiniei comune asupra elementelor care alcătuiesc lexicul unei limbi. Introducerea noţiunii de „limbă specială" (J. Vendryes, 1921[1], 293; Jos. Schrijnen, 1922, ap. Chr. Mohrmann, 1961[2], I, 4—8), teoria cîmpurilor semantice (J. Trier, 1931), încercările asupra „grupărilor de sens" (F. Dornseiff, 1940[1]), cercetările asupra stilurilor limbii şi asupra limba-

* Aceste observaţii ne-au fost sugerate de cercetarea vocabularului criticii literare latine din primul secol al erei noastre.

[1] Cf. şi R. Hallig — W. von Wartburg, 1952.

jelor stilistice (Leo Spitzer 1924[1]; 1948; apoi 1962[2]) au pus treptat într-o lumină nouă relaţiile dintre înţeles şi nume, dintre sens şi semnificaţie, dintre semnificat şi semnificant, scoţînd în evidenţă insuficienţa metodei tradiţionale de a analiza cuvinte şi nu ansambluri de forme şi de a aduce direct în discuţie *designatum*-ul material al numelui dat.

După al doilea război mondial a început să se vorbească tot mai insistent despre ,,vocabulare speciale" ca subîmpărţiri naturale ale lexicului unei limbi, dar fără a le da în mod hotărît acestora un statut aparte faţă de vocabularele tehnice [2]. Lărgirea studiului diverselor arii de vocabular era cerută mai ales sub raport stilistic şi gramatical: cercetările lui J. Marouzeau (1935; 1945; 1949), ale lui Erd. Struck (1940; 1959), P. Guiraud (1954; 1956; 1964 [2]), Chr. Mohrmann (1955; 1961[2], I — III) sau ale lui A.-J. Greimas (1966; 1968), au urmărit în special efectele sintactice şi morfologice sau aspectele cantitative ale formării şi dezvoltării limbajelor speciale [3].

În cercetarea vocabularelor speciale ale limbii latine, apariţia unui *Mémorial des Etudes Latines* — număr jubiliar dedicat în mare parte definirii noţiunii de termen tehnic şi de vocabular special — părea să marcheze un început deosebit de promiţător. Din păcate, după acest număr unic, ieşit de sub tipar într-un efort comun stimulat de resentimentul faţă de ocupaţia străină (1943), foarte puţine dintre lucrările propuse de către E. de Saint Denis în planul său concret de studiu au ajuns să fie întreprinse în realitate. Mai mult chiar, acestea diferă în fapt foarte puţin de lexicoanele tehnice tradiţionale, constituind repertorii restrînse pentru terminologia tehnicienilor în domenii ca acela al zoologiei, al botanicii, al medicinii, al gemoetriei, al culorilor etc. Ca atare, pentru limba latină continuă să lipsească o analiză cuprinzătoare şi variată a căilor pe care le urmează evoluţia nucleelor de termeni tehnici prin îmbinarea şi concurenţa lor cu forme curente sau cu variante metaforice. Cîştigul teoretic şi metodologic pe care l-au însemnat lucrările lui P. Imbs (1954), St. Ullmann (1951; 1962; 1964), G. Matoré (1953), P. Guiraud (1956; 1964[2])[4] a rămas nefructificat în analiza vocabularelor speciale ale limbilor clasice. Excelente studii filologice descriptive, lucrările lui J. André (1941; 1949; 1956), B. Axelson (1945), E. de Saint Denis (1947) etc. elucidează în bună parte nesiguranţele noastre asupra vocabularelor t e h n i c e pe care le iau în consideraţie, dar ele lasă la o parte cercetarea fluxului necontenit al formelor populare, uzuale, ca şi rolul expresiv al variantelor figurate şi al poetismelor.

Cu toate acestea, semnificaţiile simbolice ale culorilor sau ale zborului diverselor specii de păsări depind şi ele d e şi fac parte d i n respectivele domenii lexicale, dacă judecăm după unicul criteriu într-adevăr relevant, adică după uzajul vorbitorilor înşişi — al preotului păgîn sau al poetului inspirat.

Atracţia şi expansiunea semnificaţiilor şi a conotaţiilor — pentru a relua denumirile prin care H. Sperber a definit cîndva această mişcare

[2] Din păcate această confuzie persistă pînă astăzi, chiar şi în articole cu un caracter teoretic evident, ca acela publicat de W. Schmidt şi J. Scherzberg, 1968.
[3] Pentru o trecere în revistă a acestui ,,renouveau de la sémantique,", v. M. Leroy, 1962.
[4] Cf. şi A.-J. Greimas — G. Matoré, 1968.

bilaterală a sensurilor [5] — își găsesc astfel rolul natural în explicarea modului de funcționare, de creștere și de impunere a unui vocabular special: el **atrage** prin s p e c i a l i z a r e elemente curente ale lexicului comun și prin t r a n s f e r imagini concrete și expresive (metaforice sau metonimice); el **împrumută**, **dă** prin e x p a n s i u n e altor arii lexicale termeni și forme tehnice, specializate, care pot fi supuse unei alte specializări sau unui nou transfer metaforic. Dar, pentru a examina t o a t e elementele care, în afara numirilor tehnice, participă la formarea unui vocabular special, este necesară o schimbare importantă în m o d u l de a ataca problema acestor subîmpărțiri ale lexicului general al unei limbi: cercetarea va pleca nu de la punctul de vedere al l i m b i i c o m u n e, ci de la acela al v o r b i t o r u l u i, fiind organizată d e l a și p e n t r u t e x t, iar nu d e l a și p e n t r u l e x i c o n.

În momentul în care abordăm dintr-un alt unghi de vedere problema fundării și a alcătuirii unui vocabular special, sîntem nevoiți în mod automat să căutăm o nouă definiție a lui ca unitate a lexicului limbii și să stabilim sub raport lingvistic și filologic care sînt granițele care despart vocabularele speciale atît între ele, cît și de limba comună.

Numim deci v o c a b u l a r s p e c i a l ansamblul de elemente lexicale întrebuințate de către un grup de vorbitori în comunicarea lor normală — scrisă sau orală — în cadrul unui domeniu delimitat și stabil al existenței sociale. Criteriul fundamental de diferențiere a diverselor vocabulare speciale îl constituie conștiința — atît pozitivă, cît și negativă — a vorbitorilor de a forma o grupare aparte, după vîrstă, sex, religie, dar mai ales în funcție de preocuparea, de meșteșugul sau de poziția lor socială. Vom distinge astfel vocabularul special al femeilor, al școlarilor, al comunităților religioase, al păstoritului, al medicinii, al picturii, al criticii literare ș.a.m.d.

În analiza textelor ilustrative pentru aceste domenii lexicale vom fi îndreptățiți să excludem, după părerea noastră, nu m a j o r i t a t e a termenilor, cu excepția celor strict tehnici (cum am opera în cazul întocmirii unui lexicon tehnic), ci numai o m i n o r i t a t e de elemente cu funcție gramaticală — morfologică sau sintactică; studiul particularităților de flexiune, al uzului pronumelor, al adverbelor propriu-zise, al verbelor ajutătoare, al particulelor etc. va fi lăsat în seama prezentării l i m b a - j u l u i s p e c i a l dat [6], cu condiția ca aceste forme să nu se găsească în poziție emfatică, semnificativă și sub raport lexical [7].

O asemenea cercetare va cuprinde ca obiect direct nu numai **sfera centrală** a t e r m e n i l o r t e h n i c i, pe baza căreia se postulează inițial existența respectivului vocabular special, ci și **ariile laterale**, care conțin v a r i a n t e l e c o m u n e, u z u a l e și seriile de corespon-

[5] Citat și comentat de către G. Matoré și St. Ullmann în LLFR, 1961, 95 și, respectiv, 104.

[6] Pentru „langue spéciale" („Sondersprache"), v. Chr. Mohrmann, 1955, 8 — 9; 1961 [2], I, 8—9; 55—66; 84—85; 386. Vom prefera în românește formula de l i m b a j special, mai comodă pentru precizarea subordonării acestuia față de l i m b a dată, precum și pentru implicațiile sale mai concrete, care întretaie și domeniul „parole" — al exprimării vii, curente.

[7] Cf. *possum* (cu semnificația „capacității individului" și nu a „posibilității"), apoi opozițiile cu încărcătură afectivă dintre *nunc* și *olim*, dintre *iste* și *ille*, reinterpretate necontenit în limbajul istoricului, al omului politic sau al criticului de artă.

dente metaforice sau metonimice. Pentru ilustrarea utilităţii acestei extinderi vom da în cele ce urmează cîteva exemple din domeniul vocabularului criticii literare latine.

În acest vocabular special *oratio* („discurs"), *actio* („cuvîntare publică") şi *dictio* („expunere orală") reprezintă, ca termeni tehnici-cheie, trei domenii esenţiale; faţă de verbele care le corespund — *agere*, *dicere* dar şi *orare* [8] — studiile de critică literară şi lexicoanele retorice manifestă o şovăială şi o reticenţă uşor de înţeles, dar greu de acceptat, căci ele prezintă adesea valori specializate perfect paralele cu cele ale substantivelor derivate. Mai mult decît atît, H. Bardon, de pildă, schiţează în cuvîntul introductiv o listă de termeni pe care i-a ignorat cu bună ştiinţă în inventarul său (*addere*, *adicere*, *agnoscere*, *bonus*, *clamor* [4], *concupiscere*, *cura*, *decernere* etc.), motivînd fără să se neliniştească: „...leur usage est si neutre, leur valeur si incolore, pourrait-on dire, que nous les avons omis", pentru a se întreba îndată: „D'ailleurs où commence, où finit la critique littéraire?" [9]. Teama de a examina cîmpul instabil şi mişcător al relaţiilor cu limba comună a determinat neglijarea unei întregi mulţimi de forme care oferă adesea indicii preţioase asupra formării şi evoluţiei terminologiei tehnice propriu-zise.

Aceeaşi tendinţă de a obţine un lexicon de termeni pur tehnici, cu eliminarea instinctivă a variantelor de orice fel, a dus la omiterea figurilor de stil care dau culoare descrierilor exacte, prin înlocuirea expresivă a formulelor specializate, consacrate. Şi totuşi, *cot(h)urnus* („încălţămintea actorului tragic") sau *soccus* („sandaua actorului comic") ajung treptat să reprezinte *en titre* genurile dramatice respective, ca numiri ale tragediei şi comediei; înregistrarea exclusivă a formelor tehnice de origine grecească (*tragoedia* şi *comoedia*) ar constitui deci o limitare comodă pentru cercetător, dar arbitrară din punctul de vedere al textului (adică al vorbitorului), deci potrivnică unei descrieri pertinente a specificului său lexical. De asemenea, *Maeonius* („lidian", apoi „homeric") şi *Pierius* („din Macedonia", apoi „protejat de muze") au ajuns cu timpul — în tradiţia poeziei docte de manieră — să fie sinonime cu *poeticus* şi ar fi o eroare să le trecem cu vederea în analiza lexicului criticii poetice.

Prin urmare, limitele de ordin lingvistic ale unui vocabular special pot sta, în cursul studierii unui corpus reprezentativ de texte [10], acolo şi numai acolo unde sfîrşeşte **denotarea** directă a domeniului dat. Delimitat prin uzul particular al vorbitorilor, fie acesta normal sau aberant, vocabularul special cuprinde în primul rînd nucleul central al termenilor

[8] Pentru *orare* cf. de ex. Tac., *Dial.*, 6, 5; 7, 1; Quint., *Inst.*, 1, 2, 31; 2, 15, 20; 11, 44.

[9] 1940, 2–3.

[10] Analiza unui vocabular special dat are şanse de a fi corectă şi exactă numai în cazul în care sîntem în posesia unui corpus de texte (de înregistrări) care, prin numărul relativ mare de forme atestate, ne dă certitudinea că în el se află reflectat cu fidelitate uzajul individului, al grupului, al şcolii sau al epocii studiate, altfel spus că ne pune la dispoziţie marea majoritate a termenilor centrali (tehnici şi specializaţi) şi o bună parte a formelor laterale (uzuale sau figurate) care au fost sau sînt folosite cu referire la domeniul dat. Orice concluzii întemeiate pe un stoc foarte restrîns de fraze şi/sau de termeni scoşi din context vor păstra în consecinţă un caracter provizoriu şi ipotetic.

tehnici și specializați, îmbrățișînd apoi și variantele lor curente sau figurate.

Ca atare, problema acută a delimitării ultime a granițelor unui vocabular special trece — prin portița **denotării**, a **semnificării** — din sarcina lingvistului în cea a filologului; limitele filologice ale domeniului în cauză pot fi precizate la rîndul lor tot numai printr-o clasificare distinctă a ariilor centrale, privilegiate ale compunerii acestuia, de ariile laterale, complementare, ale lui [11].

În mod natural, aprecierile de critică literară din textele latine pe care le-am despuiat (de la Seneca-tatăl la Iuvenal) se subordonează marilor categorii retorice ale factorilor creației și ale etapelor ei [12]:

OPUS (sub aspect concret) sau *ARS* (sub aspect teoretic)	cu	*inuentio* *dispositio* *elocutio* *memoria* *actio*
și		
ARTIFEX (sub aspect concret și ideal deopotrivă)	cu	*ingenium* *litterae* *iudicium*

Fiecare dintre aceste mari categorii cunoaște la rîndul ei o serie de subîmpărțiri de detaliu, cuprinzînd în total, ca într-o plasă, totalitatea termenilor tehnici importanți ai acestui domeniu.

Lucrările dedicate criticii literare antice iau arareori în considerație forme care să aparțină unor arii învecinate cu aceste serii centrale și dependente față de ele, pe baza postulatului implicit sau explicit al limitării criticii latine la temeiurile estetice formale, cu neglijarea subiectului, a efectului și a aspectelor morale [13]. Dar, spre deosebire de mentalitatea modernă asupra rolului artei și a locului artistului, textele antice ne arată o preocupare insistentă a tuturor — oratori, istorici, poeți, pedagogi, cititori — pentru rezultatul, pentru cîștigul, pentru renumele meritat de artist prin activitatea sa literară. Din punctul de vedere al textelor, o separare a lui *mirabilis* față de *subtilis* (sc. *orator*) sau a lui *amabilis* față de *egregius* (sc. *poeta*) vine împotriva reprezentării adecvate a concurenței celor două moduri de apreciere valorică — a celui direct, de ordin etic

[11] Pentru o definire mai largă și mai înțelegătoare a cercetării filologice și pentru precizarea raportului dintre lingvistică, stilistică și filologie în abordarea unui asemenea subiect, v. P. Imbs, 1957/1958.

[12] Lucrarea fundamentală pentru înțelegerea sistemului retoricii și al poeticii antice este în momentul de față *Manualul* lui H. Lausberg (1960, I — II), completat și înnoit de prescurtarea lui (1967³).

[13] Cf. A. M. Guillemin, 1928, 150, deși, în alte lucrări ale ei, autoarea a căutat cu insistență să pună în lumină rolul primordial al publicului în lumea literară a acestei epoci (1927; 1935); v. și E. Auerbach, 1965.

şi estetic, şi a celui mijlocit, de judecare a spectacolului şi a succesului public [14].

Lărgirea graniţelor analizei vocabularelor speciale dincolo de aria centrală a termenilor tehnici, pînă la înregistrarea tuturor formelor — fie ele tehnice, metaforice sau uzuale — pe care le putem întîlni într-un corpus dat, corespunde direct, în descrierea şi în clasarea unităţilor inventariate, cu necesitatea de a întregi definiţia f i e c ă r u i c u v î n t cu **notele complementare** care îi sînt caracteristice, dincolo de simpla **denotare** a unui element din cadrul domeniului dat. Mereu deschisă, ca orice definiţie semantică, circumscrierea sensului, a ansamblului semnificaţiilor unui cuvînt nu poate ignora — pe lîngă funcţia centrală de *Be-deutung*, de *de-notatio*, nici **conotaţiile** specifice, nici afinităţile **sintagmatice,** nici plasarea sa **afectivă** preferenţială [15].

Astfel, pentru *sententia* (termen tehnic — „maximă, frază de efect"), o definiţie care ar ignora frecventa sa folosire ironică ar fi insuficientă; pentru *causidicus* (termen tehnic — „avocat pledant") ar fi incorect să nu relevăm faptul că apare sistematic *in malam partem*; pentru *uates* (termen specializat —„bardul, poetul inspirat") este absolut necesară menţiunea că el reprezintă un titlu solemn, cu implicaţii religioase şi cu nuanţă arhaică, susceptibil uneori de o reinterpretare ironică.

Prin urmare, în funcţie de variaţia factorilor indicaţi mai sus, putem deosebi patru categorii principale de termeni, şi anume:

— termenii t e h n i c i : formele frecvente şi precise, împrumutate, create sau adaptate pentru a defini cu exactitate — şi, în principiu, fără implicaţii afective — categorii şi elemente constante, tipice pentru domeniul dat: termeni tehnici agricoli, industriali, ştiinţifici, şcolari etc. Din lexicul criticii literare latine vom cita, de pildă, cuvinte ca *adiectio*, *color*, *figura*, *propositio*, *sc(h)ema*, *sententia*, *usus*. Cei mai de seamă termeni tehnici formează elemente-cheie, centrale, în jurul cărora se orînduiesc celelalte clase de cuvinte;

— termenii s p e c i a l i z a ţ i (sau aflaţi p e c a l e d e s p e c i a l i z a r e) : formele împrumutate din alte vocabulare speciale sau din vorbirea comună şi care primesc tot mai des şi mai constant accepţii precise, fără a fi ajuns încă, datorită polivalenţei, expresivităţii, rarităţii lor sau din cauza concurenţei cu un termen tehnic, să aibă statutul unor veritabile denumiri tehnice; de exemplu, *absolutus*, *calor*, *effeminatus*, *fingere*, *solidus*, *uirilis*;

— termenii u z u a l i : forme luate din limbajul curent, cotidian, fără intenţii de exactitate, pentru a susţine şi a explicita aprecierile tehnice. Asemenea cuvinte dau frazei mai multă cursivitate, fie în sensul simplificării, fie în cel al colorării ei expresive, după cum joacă rolul unor elemente colocviale sau al unor variante stilistice voite (ἰδιωτισμοί); de exemplu, *audire* sau *legere* faţă de *probare*, *ponere* faţă de *inserere* sau *inducere* etc. Moda vremii sau capriciul unui mare autor pot imprima unui astfel de termen curent o accepţie specializată sau chiar o semnificaţie tehnică precisă;

[14] Pentru izolarea arbitrară a oricăror „manifestations de l'auditoire", v. H.Bardon, 1940, 2, n. 2.

[15] V. intervenţiile lui P. Robert şi P. Imbs în LLFR, 1961, 110 şi, respectiv 121.

— termenii f i g u r a ţ i : formele metaforice sau metonimice, bogate în nuanţe secundare şi în implicaţii afective, care se pot înlănţui în şiruri legate pînă la a l e g o r i e ; de exemplu *corpus* (şi figura trupului omenesc) faţă de *summa* (sc. *orationis*), *cot(h)urnus* faţă de *tragoedia* sau *lucerna* („lampa de lucru") faţă de *cura* sau *elucubratio*.

Acestor categorii bine delimitate în funcţie de *denotatum-ul* lor curent li se alătură şi o sumă de calificative poetice, de p o e t i s m e de tipul lui *felix*, *ingens* sau *amoenus*, rafinamente de stil şi de gîndire lipsite de vreun înţeles tehnic bine definit. Apariţia lor frecventă în versuri, fie ele epice sau lirice, le-a adus o nuanţă aparte, ideală şi muzicală, dîndu-le farmecul sentimental al impreciziei [16].

În legătură cu toate aceste clase de termeni sînt deosebit de utile precizările de ordin cantitativ, asupra f r e c v e n ţ e i lor în corpusul de texte, pentru a da şi măsura numerică a rolului jucat de către fiecare formă şi categorie în parte.

Redefinirea vocabularului special, a limitelor lui şi a unităţilor care intră în componenţa lui — din punctul de vedere al textelor şi al vorbitorilor — prezintă drept avantaj secundar posibilitatea unei îmbinări comode a descrierilor statice, sincronice ale textelor cu prezentarea dinamică în mişcare, a evoluţiei care leagă în timp atestările de care dispunem. Astfel, pentru cazul concret al criticii literare latine din primul secol al erei noastre problema alcătuirii unui lexicon complet şi comentat al tuturor formelor şi variantelor stilistice cuprinse în acest vocabular special nu devine într-adevăr actuală decît după analiza monografică amănunţită a scrierilor fiecărui autor al acestei perioade care s-a arătat interesat de comentarea artei cuvîntului; abia apoi poate fi întreprinsă o sinteză istorică de ansamblu, care să ilustreze deopotrivă sub aspectul lexicului şi sub cel al istoriei ideilor avatarurile criticii literare latine din vremea lui Tiberius pînă în cea a lui Hadrian. Atunci, pe baza sigură a analizelor monografice de detaliu, avînd ca instrument paralel de referinţă lexiconul, putem spera să ajungem la o reprezentare fidelă a mişcării terminologiei critice în relaţiile ei cu limba comună, pentru a pune în evidenţă atît norma epocii, cît şi locul inovaţiilor individuale, fără a ignora nici circulaţia poetismelor sau a vulgarismelor, nici valoarea reminiscenţelor livreşti sau a formelor religioase arhaice.

Iunie 1971

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

BIBLIOGRAFIE

J. ANDRÉ, *Le vocabulaire de la couleur*, REL, 18, 1941, 132—141.
Id., *Les termes de couleur dans la langue latine*, Paris, Klincksieck, 1949.
Id., *Lexique des termes de botanique latine*, Paris, Klincksieck, 1956.
E. AUERBACH, *Literary Language and its Public in the Late Latin Antiquity and in the Middle Ages*, New York, Parthenon, 1965.

[16] Asupra poetismelor limbii latine, v. A. Cordier, MEL, 1943, 80—92, şi M. Leumann, 1959, 131—155.

B. AXELSON, *Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache*, Lund, 1945.
H. BARDON, *Le vocabulaire de la critique littéraire chez Sénèque le Rhéteur*, Thèse complémentaire..., Paris, Belles Lettres, 1940.
A. CORDIER, *La langue poétique à Rome*, MEL, 1943, 80–92.
F. DORNSEIFF, *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, Berlin, de Gruyter, 1940 [1]; 1965 [6].
A. -J. GREIMAS, *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris, Larousse, 1966.
A.-J. GREIMAS, G. MATORÉ, *La méthode en lexicologie. A propos de quelques thèses récentes*, Frankfurt/Main, V. Klostermann, 1968.
A. M. GUILLEMIN, *Sociétés de gens de lettres au temps de Pline*, REL, 5, 1927, 261–292.
Id., *La critique littéraire latine au premier siècle de l'empire*, REL 6, 1928, 136–181.
Id., *Pline et la vie littéraire de son temps*, Paris, Belles Lettres, 1929.
Id., *Pour l'étude de la critique littéraire antique*, REL, 13, 1935, 40–43.
P. GUIRAUD, *Caractères statistiques du vocabulaire. Recherche de méthodologie*, Paris, PUF, 1954.
Id., *Les champs morpho-sémantiques*, BSL, 52, 1956, 265–288.
Id., *La sémantique*, Paris, PUF, 1964 [2].
R. HALLIG — W. von WARTBURG, *Begriffsystem als Grundlage der Lexicographie. Versuch eines Ordnungsschemas*, Berlin, Akademie-Verlag, 1952.
P. IMBS, *Le diable dans l'oeuvre de Rabelais. Etude de vocabulaire*, în *Mélanges...Ch. Bruneau*, Génève, Droz, 1954, 241–261.
Id., *Analyse lingustique, analyse philologique, analyse stylistique*, Progr. Univ. Strasbourg, 1957/1958, 61–79.
H. LAUSBERG, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, München, Hueber, 1960, I–II.
Id., *Elemente der literarischen Rhetorik*, München, Hueber, 1967 [3].
M. LEROY, *Le renouveau de la sémantique*, în *II Fachtagung für indogermanische und allgemeine Sprachwissenschaft*, Innsbruck, 1962, 95–106.
M. LEUMANN, *Die lateinische Dichtersprache*, în *Kleine Schriften*, Zürich — Stuttgart, Artemis-Verlag, 1959, 131–155.
Lexicologie et lexicographie françaises et romanes. Orientations et exigences actuelles, Colloque..., Strasbourg 1957, [1961], (LLFR).
J. MAROUZEAU, *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, Belles Lettres, 1935.
Id., *L'adverbe dans la phrase latine*, REL, 23, 1945, 182–201.
Id., *Quelques aspects de la formation du latin littéraire*, Paris, Klincksieck, 1949.
G. MATORÉ, *La méthode en lexicologie. Domaine français*, Paris, 1953.
Mémorial des Etudes Latines publié à l'occasion du vingtieme anniversaire de la Société et de la Revue des Etudes Latines, offert à J. Marouzeau, Paris, Belles Lettres, 1943, (MEL).
CHR. MOHRMANN, *Latin vulgaire. Latin des chrétiens. Latin médiéval*, Paris, Klincksieck, 1955.
Id., *Etudes sur le latin des chrétiens*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1961–1965 [2], I–III.
E. de SAINT DENIS, *Les vocabulaires techniques du latin*, MEL, 1943, 55–79.
Id., *Vocabulaire des animaux marins en latin classique*, Paris, Klincksieck, 1947.
W. SCHMIDT — J. SCHERZBERG, *Fachsprachen und Gemeinsprache*, Sprachpflege, 17, 1968, 4, 65–74.
JOS. SCHRIJNEN, *Sociale Klassieke Taalkunde*, Amsterdam, 1922.
LEO SPITZER, *Stilstudien*, München, Hueber, 1924 [1], 1962 [2], I–II.
Id., *Essays in Historical Semantics*, New York, Vanni, 1948.
ERD. STRUCK, *Bedeutungslehre. Grundzüge einer lateinischen und griechischen Semasiologie mit französischen und englischen Parallelen*, Stuttgart, Klett, 1940 [1], 1954 [2].
Id., *Die Bedeutungslehre als Hilfmittel bei der altsprachlichen Lektüre*, Berlin, Akademie-Verlag, 1959.
J. TRIER, *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes*, Heidelberg, Winter, 1931.
ST. ULLMANN, *Principles of Semantics*, Glasgow, Jackson, 1951.
Id., *Semantics*, Oxford, Blackwell, 1962.
Id., *Language and Style*, Oxford, Blackwell, 1964.
J. VENDRYES, *Le langage*, Paris, Albin Michel, 1921 [1], 1953 [2].

Résumé

Basée sur le point de vue du locuteur, la définition nouvelle du vocabulaire spécial proposée par l'auteur ratache positivement cette aire lexicale — partie intégrante d'une « langue spéciale » — au domaine social concret dont elle nomme les éléments : la dénotation sert de critère philologique et linguistique fondamental pour la délimitation ferme mais flexible de cet ensemble de signifiants qui constituent un vocabulaire spécial. Pour être complète, l'analyse de ce vocabulaire devra comprendre, à côté des termes techniques et spécialisés, les formes figurées et les mots usuels empruntés à la langue commune, tout en enregistrant fidèlement leurs valeurs connotatives et affectives, ainsi que leurs préférences syntagmatiques les plus marquées.

Entreprise à un niveau intermédiaire, plus élevé que le commentaire serré des textes, mais moins ample que l'histoire de la civilisation ou de la langue (commune) en cause, l'étude du vocabulaire spécial ainsi défini doit apporter des éclaircissements précieux sur l'évolution graduelle de la norme des langues spéciales, telles que celle du droit, celle des relations politiques, celle de l'Eglise, celle de la peinture, celle de la critique littéraire, etc.

SCL, an XXII, nr 6, p. 587–595, Bucureşti, 1971

C. DIMITRIU

ROMANITATEA VOCABULARULUI UNOR TEXTE DE LIMBĂ ROMÂNĂ VECHE

Plecînd de la faptul că în lexicul românesc elementul romanic este constituit din cuvintele moştenite din latină, cele formate pe terenul limbii române şi neologismele latino-romanice, am constatat că în textele vechi cercetate — ca de altfel şi în cele moderne — proporţia cuvintelor-titlu romanice este de aproximativ 80 %, iar proporţia cuvintelor-text romanice este de aproximativ 90 % (faţă de acestea, cuvintele-titlu de toate celelalte origini luate la un loc însumează doar aproximativ 20 % cu abia aproximativ 10 % cuvinte-text). Constanţa proporţiei elementului romanic din secolul al XVI-lea şi pînă în secolul al XX-lea ne poate da dreptul — credem — să spunem că lexicul limbii române a avut întotdeauna un caracter incontestabil romanic.

1. Dacă pentru epoca modernă a limbii române există un număr relativ mare de studii statistice în care se prezintă structura genealogică a vocabularului fie pe baza unor dicţionare [1], fie pe baza unuia sau mai multor texte [2], pentru epoca veche a limbii române studiile de acest fel sînt mai puţine şi vizează în special problema vocabularului de bază [3].

[1] A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Elements slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort S/M, 1879, p. VII–XVIII; S. Puşcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, Bucureşti, 1920, p. 39 sqq; M. Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, I, Bucureşti, 1966, p. 107 sqq; D. Macrea, *Circulaţia cuvintelor în limba română*, în „Transilvania", an. 73, nr.4, p. 268–288, studiu reluat sub titlul *Fizionomia lexicală a limbii române*, în „Dacoromania", X, partea a II-a, 1943, p. 362–373, şi rezumat în *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961, p. 30 sqq (vezi şi p. 31–36, unde este prezentată statistica la *Dicţionarul limbii române moderne*).

[2] B. P. Hasdeu, *Limba în circulaţiune*, în *Cuvente den bătrîni*, tom. III, partea I, 1881, p. 91–105, republicat în *Etymologicum magnum romaniae*, tom. I, Bucureşti, 1886, sub titlul *În ce constă fizionomia unei limbi*, p. XLVI – LIX; S. Puşcariu, *lucr. cit.*, p. 40 sqq (vezi şi *Études de linguistique roumaine*, Cluj-Bucureşti, 1937, p. 48 sqq, şi *Limba română*, Bucureşti, 1940, p. 195 sqq); D. Macrea, *Circulaţia* . . ., p. 275 sqq (vezi şi *Fizionomia* . . ., p. 362 sqq); V. Şuteu, *Observaţii asupra frecvenţei cuvintelor în operele unor scriitori români*, SCL, X, 1959, nr. 3, p. 419–441; Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, SCL, XII, 1961, nr. 1, p. 35–71; A. Juilland, P.M.H.Edwards şi Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Rumanian Wörds*, London, The Hague, Paris, 1965, ş.a.

[3] Claudia Tudose, *Lexicul de bază în secolul al XVI-lea* (I), SCL, XVI, 1965, nr. 5, p. 619–653; (II), nr. 6, p. 801–828; idem, *Vocabularul fundamental al limbii române vechi*, în *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 119–164. Un studiu statistic în care — exceptînd substantivele proprii şi derivatele de la acestea — se ia în discuţie întreg materialul lexical dintr-un text vechi românesc a fost realizat de Viorica Pamfil, *Contribuţii la studiul statistic al lexicului românesc. Structura lexicală a Paliei de la Orăştie (1581–1582)*, în *Studii de lexicologie*, Cluj, 1965, p. 157–232.

Acest lucru explică de ce aprecierile cele mai cunoscute privitoare la structura lexicului românesc vechi au mai ales un caracter general, motivat de cercetarea selectivă (nu exhaustivă) a textelor care reprezintă această epocă. Ideea întîlnită în majoritatea lucrărilor de bază pentru istoria limbii române este aceea că „limba din secolul al XVI-lea era destul de săracă în ce priveşte lexicul, ceea ce nu ne miră...” [4] şi că în acest secol cuvintele slave „abundă mai ales în traducerile cărţilor religioase şi de cele mai multe ori sînt termenii care trebuiau să redea idei pentru care vocabularul nostru tradiţional nu avea cuvintele echivalente” [5]. Cele spuse de O. Densusianu apar mai explicit la acad. Al. Rosetti : „Traducătorii [din secolul al XVI-lea, *nota noastră*] dispuneau de un lexic sărac şi nu aveau la îndemînă termeni româneşti suficienţi, care să corespundă termenilor slavoneşti sau maghiari din versiunea biblică. S-au întrebuinţat diverse procedee pentru a ocoli aceste dificultăţi ; pe lîngă procedeul de a traduce mai mulţi termeni din textul biblic printr-un singur termen românesc [6], traducătorii au recurs, de cele mai dese ori, la procedeul mai simplu de a introduce în textul lor cuvintele slavoneşti sau maghiare care nu aveau echivalent românesc. În felul acesta, un mare număr de elemente străine a pătruns în vocabularul traducătorilor” [7]. Pe aceeaşi linie, în *Istoria limbii române literare* [8] găsim că traducerile din secolul al XVI-lea „sînt înţesate de cuvinte luate din textele slave sau maghiare, în lipsa termenului românesc corespunzător” [9].

Privitor la vocabularul *Cazaniei* lui Varlaam din 1643, acad. Al. Rosetti şi B. Cazacu exprimă ideea că acesta „este foarte bogat şi, în acelaşi timp, foarte colorat” [10] şi că „numeroase slavonisme bisericeşti, curente în cărţile religioase româneşti din secolul al XVI-lea (tipărituri şi manuscrise) şi în primele decenii ale secolului al XVII-lea (manuscrise), nu apar în scrisul mitropolitului moldovean” [11].

2. Cele spuse mai sus ne-au făcut să credem că prezentarea statistică a întregului vocabular din unele dintre cele mai importante texte religioase din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea precum şi din pravilele cele mai valoroase din secolul al XVII-lea ar putea furniza date interesante privitoare la structura etimologică a vocabularului românesc vechi. Pentru aceasta, ne-am oprit la textele pentru care am avut la dispoziţie indice de cuvinte complete (tipărite sau în manuscris), şi anume : *Codicele Voroneţean*, editat de I. G. Sbiera, Cernăuţi, 1885 ; *Psaltirea Voroneţeană*, editată de C. Găluşcă (Slavisch-rumänisches Psaltesbruchstück),

[4] O. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, 1961, p. 267.

[5] *Ibidem*, p. 319.

[6] În această privinţă, I.-A. Candrea — în *Psaltirea Scheiană* comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte, Bucureşti, 1916 — arată că, „pentru a-şi face cineva o idee de sărăcia lexicului primilor traducători, e de ajuns să menţionăm că verbul *a (se) pleca* traduce din originalul care a servit de bază *Psaltirii Scheiene* nu mai puţin de douăsprezece cuvinte slavone” (p. XI).

[7] Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 573.

[8] Bucureşti, 1961 (elaborată de acad. Al. Rosetti şi B. Cazacu).

[9] Pagina 48.

[10] *Op. cit.*, p. 100.

[11] *Ibidem*, p. 101 (printre slavonismele care se menţin la Varlaam, se citează *bezdnelor*, *blagoslovită*, *buecíră* şi alte cîteva).

Halle, 1913 ; *Psaltirea Scheiană* — textul şi notele de la subsol[12] — editată de I. - A. Candrea, Bucureşti, 1916 ; *Tetraevanghelul* lui Coresi, editat de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963 ; *Liturghierul* lui Coresi, editat de Al. Mareş, Bucureşti, 1969 ; *Cazania a doua* a lui Coresi, editată de S. Puşcariu şi A. Procopovici, Bucureşti, 1914 (la care indicele de cuvinte — manuscris — a fost elaborat de autorul prezentei lucrări) ; *Palia de la Orăştie*, editată de Viorica Pamfil, Bucureşti, 1968 ; *Cazania* lui Varlaam, editată de J. Byck, Bucureşti, 1943 (la care indicele de cuvinte — manuscris — a fost elaborat de un colectiv ieşean condus de prof. G. Istrate, din care a făcut parte şi autorul acestei lucrări) ; *Pravila Moldovei...şi...Îndreptarea legii*, editate de S.G. Longinescu, Bucureşti, 1912.

Ţinînd cont de faptul că indicele acestor texte au fost alcătuiţi de persoane diferite, în momente diferite şi după principii diferite, am încercat să anulăm deosebirile dintre indici prin : descompunerea tuturor grupurilor de cuvinte (compuse, locuţiuni şi expresii) în elementele alcătuitoare (de exemplu, *argintutăetoriu*, *binesupuitoriu* ş.a. din indicele *Codicelui Voroneţean* au fost „descompuse" în — respectiv — *argint* şi *tăietor*, *bine* şi *supuietor*) ; considerarea tuturor „derivatelor" drept cuvinte-titlu (de exemplu, am considerat cuvinte-titlu *adunătoriu*, *aproprietoriu* ş.a., chiar dacă în indicele *Psaltirii Scheiene* apar sub — respectiv — *aduna*, *apropia*) ş.a.m.d.

Procedînd în acest fel, am obţinut liste de totalul cuvintelor-titlu şi de totalul cuvintelor-text pentru fiecare text vechi cercetat, al căror rezultat cifric este următorul :

Nr. crt.	Textul	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text
1	Codicele Voroneţean	1 490	11 018
2	Psaltirea Voroneţeană	1 316	10 884
3	Psaltirea Scheiană-text[13]	2 104	circa 35 000
4	Psaltirea Scheiană-note	2 347	circa 35 000
5	Tetraevanghelul lui Coresi	2 296	57 017
6	Liturghierul lui Coresi	940	7 768
7	Cazania a doua a lui Coresi	3 760	170 827
8	Palia de la Orăştie[14]	2 813	59 307
9	Cazania lui Varlaam	3 506	142 563
10	Pravilele împărăteşti (1646)	1 935	circa 40 000
11	Îndreptarea legii (1652)	1 899	circa 40 000

[12] Aici — după cum arată I. - A. Candrea la p. CCXXXVII — se face comparaţia cu *Psaltirea slavo-română* a lui Coresi, 1577, *Psaltirea românească* a lui Coresi, 1580, *Psaltirea slavo-română* a lui Şerban Coresi, 1588, *Psaltirea Hurmuzachi*, *Psaltirea Voroneţeană* şi *Psaltirea slavo-română* a lui Dosoftei, 1680.

[13] Întrucît autorii indicilor la *Psaltirea Scheiană* şi la „pravilele" de la 1646 şi 1652 nu fac toate trimiterile la text, pentru aceste texte numărul cuvintelor-text îl indicăm doar cu aproximaţie.

[14] Cuvintele-titlu şi cuvintele-text din *Palia de la Orăştie* cuprind şi substantivele proprii şi „derivatele" de la acestea, aşa cum apar în indicele întocmit de Viorica Pamfil, fapt care explică diferenţele dintre cifrele indicate de noi şi acelea indicate de Viorica Pamfil în studiul citat (vezi nota 3).

La listele de cuvinte din fiecare text am notat etimologia utilizînd simultan *Dicționarul limbii române moderne*[15], *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*[16] și *Dicționarul limbii române*[17]. La stabilirea etimologiei cuvintelor foarte puțin frecvente în limba română ne-am folosit de sugestiile date de autorii indicilor. Astfel, indicațiile etimologice pentru cuvinte ca *aciu*, de origine maghiară[18], sau *corvan*[19] și *effata*, de origine ebraică, le-am luat din „Indicele de cuvinte" al *Tetraevanghelului* lui Coresi publicat de Florica Dimitrescu; proveniența maghiară a unor cuvinte ca *aldovăni*, *crijolită*, *hojen* etc. din *Palia de la Orăștie* este arătată de Viorica Pamfil în studiul citat; la stabilirea originii slave a unor cuvinte ca *irodie*, *isledi*, *jaloste* etc. ne-am bazat pe „Glosarul româno-slav" întocmit de I. - A. Candrea pentru *Psaltirea Scheiană* ș.a.

La cuvinte ca *aciuător*, *adaosă*, *cugetătură* etc., deși neînregistrate în dicționarele cercetate, am trecut totuși etimologia, considerînd că acestea sînt derivate evidente pe teren românesc (din cuvinte latine moștenite neatestate — primele două — și dintr-un latin moștenit atestat — ultimul).

Am mai citat etimologia și la cîteva zeci de cuvinte (neînregistrate în dicționarele cercetate) de tipul *alexandresc*, *amalechitean*, *amonitean* etc., pe care le-am considerat — fără a avea întotdeauna siguranța că am procedat bine[20] — derivate românești din substantive proprii.

La substantivele proprii nu am citat etimologia datorită faptului că lucrările pe care le-am fi putut folosi în această privință conțin foarte puține substantive proprii din cele întîlnite în textele cercetate[21].

Pentru a putea face o comparație în ceea ce privește structura genealogică între vocabularul românesc vechi și cel modern, ne-am folosit de două texte, și anume: *Baltagul* lui M. Sadoveanu (*Opere*, X, București, 1957, p. 513—563), la care indicele de cuvinte — manuscris — a fost elaborat de prof. G. Istrate și autorul lucrării de față cu ajutorul a 12 studenți[22]; poeziile antume ale lui M. Eminescu, pe baza datelor statistice oferite de D. Macrea[23], pe care le-am interpretat în sensul celor ce se vor spune în paragraful următor.

3. De obicei, în lucrările în care se prezintă statistic structura genealogică a lexicului românesc se încadrează în aceeași grupă etimologică atît cuvintele moștenite din latină sau împrumutate din alte limbi cît

[15] Editat de Academia R.P.R., București, 1958.

[16] Publicat de I. - A. Candrea și Gh. Adamescu, București, 1931.

[17] Publicat de Academia Română (literele A—C, F—L, pînă la *lojniță*), București, 1913—1940, și continuat, de la litera M înainte, de către Academia Republicii Socialiste România.

[18] Așa cum rezultă din comentariile făcute de N. Drăganu, *Un pasaj din Evanghelierul de la 1560—61 al lui Coresi rău înțeles pînă acum,* DR, I, p. 349—356.

[19] Pentru acest cuvînt în DA (vezi nota 17) se indică proveniența din „greacă" sau „slavă bisericească".

[20] Ne referim la faptul că unele dintre acestea ar putea fi împrumutate ca atare din limba după care s-a făcut traducerea sau prelucrarea respectivă.

[21] Compară, de exemplu, N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, cu substantivele proprii din indicele de cuvinte de la oricare dintre textele cercetate de noi.

[22] Numele studenților care au contribuit la elaborarea acestui indice le-am indicat în *Vocabularul Cazaniei a doua a lui Coresi* (*Aspecte statistice comparative*), AUI, XVI, 1970, p. 47—48.

[23] Vezi studiile citate în nota 1.

şi derivatele româneşti pe baza acestora [24]. În această privinţă, însă, sîntem de părere că trebuie să se facă deosebire între cuvintele moştenite sau împrumutate, pe de o parte, şi cuvintele formate pe terenul limbii române, pe de altă parte. Spunînd aceasta, avem în vedere că un cuvînt ca *fierbinţeală*, derivat cu sufixul de provenienţă slavă *-eală*, nu poate fi considerat ca moştenit din latină chiar dacă radicalul *fierbint-* este latin moştenit; un cuvînt ca *iubire*, derivat cu sufixul latin moştenit -(*i*)*re*, nu poate fi trecut în rîndul împrumuturilor din slavă, cu toate că radicalul *iub-* este de origine veche slavă ş.a.m.d.

Aplicînd acest mod de interpretare materialului lexical din textele vechi şi moderne cercetate de noi, am obţinut rezultate care — în punctele esenţiale — se deosebesc sensibil de datele statistice cunoscute pînă în momentul de faţă.

4. Întrucît listele de cuvinte din textele cercetate de noi depăşesc cadrele unui articol [25], în cele ce urmează dăm doar un tabel centralizator care cuprinde: textele vechi şi moderne[26] avute în vedere; totalul proporţiei [27] elementelor lexicale romanice (cuvinte-titlu şi cuvinte-text) precum şi proporţiile „componentelor" acestui element (cuvintele moştenite din latină, cuvintele formate pe terenul limbii române şi neologismele latino-romanice); totalul proporţiei elementelor lexicale neromanice (cuvinte-titlu şi cuvinte-text) precum şi proporţiile „componentelor" acestui element (cuvintele comune cu albaneza, împrumuturile slave etc.); totalul proporţiei substantivelor proprii (cuvinte-titlu şi cuvinte-text).

5. Cu ajutorul acestui tabel vedem că, deşi textele cercetate aparţin unor epoci diferite şi au un conţinut variat (literatură religioasă din secolele al XVI-lea — al XVII-lea, literatură juridică din secolul al XVII-lea,

[24] Vezi, de exemplu, studiile de această natură publicate de D. Macrea, pe care le-am citat în nota 1.

[25] Menţionăm că „Dicţionarul de frecvenţă" al textelor vechi cercetate de noi însumează 504 pagini dactilografiate.

[26] La poeziile antume ale lui M. Eminescu reamintim că ne-am bazat pe datele statistice oferite de D. Macrea, pe care le-am interpretat în sensul celor arătate în § 3.

[27] În fiecare coloană a acestui tabel notăm media dintre proporţia calculată în funcţie de toate cuvintele, inclusiv substantivele proprii, şi proporţia calculată în funcţie de suma cuvintelor fără substantivele proprii, în paranteză, dedesubt, indicînd şi proporţiile corespunzătoare din care aceasta a rezultat (la coloanele la care sub media proporţiei nu apare paranteza, înseamnă că coincide proporţia calculată după toate cuvintele, inclusiv substantivele proprii, cu proporţia calculată după suma cuvintelor fără substantivele proprii).

Pentru operativitate, la elementele romanice (cu excepţia neologismelor latino-romanice), la totalul cuvintelor „neromanice" şi la împrumuturile slave, media proporţiei o dăm numai în cifre întregi, adăugînd o unitate cînd zecimalele sînt peste 0,50 % sau neadăugînd nimic cînd zecimalele sînt sub 0,50 %. De la această regulă ne-am abătut de cîteva ori pentru evitarea anumitor nepotriviri (de exemplu, media proporţiei cuvintelor-titlu formate pe terenul limbii române în *Cazania a doua* a lui Coresi trebuia să fie, potrivit regulei, 53 %; am trecut-o totuş 52 % — neadăugînd, adică, unitatea ce trebuia să rezulte din zecimale — pentru că, dacă am fi adăugat-o, media proporţiei acestor cuvinte adunată cu media proporţiei cuvintelor moştenite din latină ar fi dat o sumă mai mare decît media proporţiei elementelor romanice din acest text. Vezi tabelul).

Precizăm cu această ocazie că suma dintre media proporţiei elementelor romanice, a celor neromanice şi a substantivelor proprii depăşeşte 100 de procente cu aproximativ jumătate din cifra care indică media proporţiei substantivelor proprii (de exemplu, în *Cazania a doua* a lui Coresi, media proporţiei substantivelor proprii cuvinte-titlu este de 4,04, iar suma rezultată din media proporţiei elementelor romanice, a celor neromanice şi a substantivelor proprii este de circa 102).

poezie lirică şi epică din secolul al XIX-lea şi proză artistică din secolul al XX-lea), totuşi, în ceea ce priveşte structura genealogică, vocabularul prezintă foarte mari asemănări. Este vorba de faptul că în toate aceste texte—lăsînd la o parte diferenţele de cîteva procente de la un text la altul — *cuvintele-titlu romanice* [28] *reprezintă circa patru cincimi din întreg vocabularul şi cuvintele-text romanice reprezintă circa nouă zecimi din întreg vocabularul*. Faţă de elementele lexicale romanice, atît în textele vechi cît şi în cele moderne, cuvintele-titlu neromanice însumează doar o cincime (aproximativ), iar cuvintele-text neromanice însumează abia o zecime (aproximativ).

Faptul că în secolele al XVI-lea — al XVII-lea şi în secolele al XIX-lea—al XX-lea apare „aceeaşi" proporţie atît la elementele lexicale romanice cît şi la elementele lexicale neromanice nu înseamnă că în acest lung interval de timp nu s-a petrecut nici o schimbare în vocabularul românesc, ci relevă că, indiferent de ponderea uneia sau a alteia dintre influenţe, *în lexicul limbii române elementul romanic este întotdeauna dominant*, faţă de care împrumuturile neromanice pot fi considerate ca avînd un rol auxiliar.

Evoluţia de la stadiul vechi la stadiul modern al vocabularului românesc vizează pe de o parte „componentele" elementului romanic, iar pe de altă parte „componentele" elementului neromanic. Ne referim în primul rînd la neologismele latino-romanice, care în scrisul românesc vechi sînt neglijabile (atît în calitate de cuvinte-titlu cît şi în calitate de cuvinte-text reprezintă cu mult mai puţin de 1%), dar care în poeziile antume ale lui M. Eminescu [29] devin o componentă importantă a elementului romanic (aproape 14% cuvinte-titlu şi aproape 4% cuvinte--text). În al doilea rînd, în cadrul elementelor neromanice constatăm o scădere a proporţiei împrumuturilor slave (în bloc)[30], care în epoca veche reprezentau între 13—17% cuvinte-titlu şi între 7—9% cuvinte-text, dar care în epoca modernă reprezintă doar între 10—14% cuvinte-titlu şi între 5—7% cuvinte-text. Aşadar, în general, *modernizarea vocabularului limbii române s-a făcut mai ales prin îmbogăţirea cu neologisme latino-romanice şi prin trecerea în fondul pasiv sau ieşirea din uz a unor împrumuturi slave* [31].

Urmărind „componentele" elementului romanic, observăm că formaţiile pe terenul limbii române cuvinte-titlu se menţin în aceeaşi pro-

[28] Şi după media proporţiei, dar mai ales după proporţia calculată în funcţie de suma cuvintelor fără substantivele proprii. Am făcut această precizare întrucît, în textele în care substantivele proprii apar în cantitate foarte mare, proporţia cuvintelor-titlu romanice calculată după toate cuvintele, inclusiv substantivele proprii, este mult redusă faţă de proporţia aceloraşi cuvinte calculată după suma cuvintelor fără substantivele proprii (vezi, de exemplu, *Palia de la Orăştie*, în care proporţia cuvintelor-titlu romanice calculată după toate cuvintele, inclusiv substantivele proprii, este abia 61,21 %, în timp ce proporţia aceloraşi cuvinte calculată după suma cuvintelor fără substantivele proprii este de 77,04 %).

[29] Datorită „locului" şi „momentului" în care se petrece acţiunea, în *Baltagul* lui M. Sadoveanu neologismele latino-romanice apar în proporţie mai mică (aproape 4 % cuvinte-titlu cu aproape 1 % cuvinte-text).

[30] Facem abstracţie aici de faptul că în epoca modernă au ieşit din uz o serie de cuvinte vechi slave şi slave bisericeşti, dar au pătruns, în schimb, alte cuvinte din limbile slave moderne. Celelalte elemente lexicale neromanice apar atît în epoca veche cît şi în epoca modernă în proporţii mai mult sau mai puţin asemănătoare (vezi tabelul comparativ).

[31] Cele spuse aici au valabilitate pentru textele vechi şi moderne luate în considerație.

Textul	Elemente lexicale romanice											
	Total		Cuvinte moştenite din latină		Cuvinte formate pe terenul limbii române		Cuvinte latino-romanice		Cuvintele formate pe terenul limbii române: Pe baza radicalilor moşteniţi din latină		Cuvintele formate pe terenul limbii române: Pe baza radicalilor de toate celelalte origini	
	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text
1. Codicele Voroneţean	78 (74,69+80,70)	89 (87,34+90,47)	38 (36,57+39,55)	62 (60,69+62,86)	40 (38,12+41,21)	27 (26,25+27,61)	—	—	25 (24,16+26,12)	22 (21,85+22,63)	15 (13,96+15,08)	5 (4,80+4,97)
2. Psaltirea Voroneţeană	81 (78,96+83,31)	90 (89,30+90,94)	46 (44,98+47,39)	65 (64,63+65,80)	35 (33,96+35,92)	25 (24,66+25,12)	0,07 (0,07+0,08)	0,01	27 (25,91+27,34)	22 (21,97+22,38)	8 (7,97+ 8,42)	3 (2,69+2,74)
3. Psaltirea Scheiană-text	79 (77,28+81,05)	—	43 (41,67+43,66	—	36 (35,59+37,33)	—	0,04 (0,04+0,05)	—	26 (25,57+26,81)	—	10 (9,98+10,51)	—
4. Psaltirea Scheiană-note	78 (76,73+79,21)	—	32 (31,40+32,48)	—	46 (45,03+46,64)	—	0,08	—	29 (28,76+29,78)	—	17 (16,23+16,85)	—
5. Tetraevanghelul lui Coresi	75 (71,21+78,87)	87 (85,21+89,19)	37 (35,32+39,12)	65 (63,63+66,12)	38 (35,80+39,65)	22 (22,17+23,03)	0,08 (0,08+0,09)	0,02	26 (25,04+27,69)	20 (20,09+20,87)	12 (10,76+11,89)	2 (2,08+2,16)
6. Liturghierul lui Coresi	78 (76,70+79,58)	83 (82,26+83,11)	39 (38,04+39,51)	53 (53,03+53,59)	39 (38,31+39,62)	30 (29,20+29,51)	0,10 (0,10+0,11)	0,01	29 (28,61+29,69)	23 (22,65+22,73)	10 (9,89+10,26)	7 (6,55+6,62)
7. Cazania a doua a lui Coresi	81 (79,73+83,02)	88 (86,68+88,96)	29 (28,51+29,68)	60 (58,81+60,36)	52 (52,19+53,30)	28 (27,86+28,59)	0,02	0,002	33 (32,04+33,37)	23 (22,98+23,59)	19 (19,14+19,93)	5 (4,87+5,00)
8. Palia de la Orăştie	69 (61,21+77,04)	87 (84,50+90,09)	35 (30,89+38,88)	64 (61,61+65,70)	34 (30,25+38,07)	23 (22,88+24,40)	0,07 (0,07+0,08)	0,006 (0,006+0,007)	23 (20,36+25,63)	20 (19,38+20,67)	11 (9,88+12,43)	3 (3,50+3,73)
9. Cazania lui Varlaam	74 (70,96+76,67)	88 (86,98+87,97)	30 (29,12+31,46)	59 (58,68+60,02)	44 (41,75+45,42)	29 (28,27+28,92)	0,08 (0,08 +0,09)	0,02	28 (26,38+28,50)	24 (23,76+24,31)	16 (15,31+16,54)	5 (4,50+4,61)
10. Pravilele împărăteşti	76 (75,76+76,99)	—	36 (35,39+35,97)	—	40 (40,15+40,80)	—	0,20 (0,20+0,21)	—	26 (25,52+25,94)	—	14 (14,62+14,86)	—
11. Îndreptarea legii	77 (76,40+77,51)	—	36 (35,22+35,74)	—	41 (41,02+41,61)	—	0,15 (0,15+0,16)	—	26 (25,59+25,96)	—	15 (15,42+15,65)	—
12. Poeziile antume ale lui M. Eminescu	78 (75,97+79,24)	91 (90,32+91,05)	26 (25,34+26,42)	73 (72,36+72,88)	38 (36,92+38,50)	14 (14,36+14,46)	13,99 (13,71+14,28)	3,68 (3,67+3,70)	24 (23,34+24,34)	11 (10,63+10,71)	13 (12,30+12,83)	3 (3,40+3,42)
13. Baltagul lui M. Sadoveanu	73 (71,51+74,14)	87 (85,99+88,87)	28 (27,32+28,33)	73 (72,04+74,44)	41 (39,85+41,28)	13 (13,25+13,67)	4,45 (4,36+4,55)	0,74 (0,73+0,75)	24 (23,85+24,71)	10 (9,53+ 9,85)	16 (15,99+16,56)	3 (3,69+3,81)

Textul	Elemente lexicale neromanice									
	Total		Cuvinte comune cu albaneza		Cuvinte slave		Cuvinte v. sl. şi sl. bis. reg. şi ieşite din uz		Cuvinte maghiare	
	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text
1. Codicele Voroneţean	18 (17,78+19,23)	9 (9,19+9,52)	0,34 (0,33+0,36)	0,15	13 (12,61+13,64)	7 (6,90+7,15)	2,02 (1,94+2,10)	0,65 (0,64+0,66)	1,81 (1,74+1,88)	0,92 (0,90+0,94)
2. Psaltirea Voroneţeană	16 (15,80+16,68)	9 (8,89+ 9,05)	0,70 (0,68+0,72)	0,29	13 (12,38+13,07)	8 (7,88+8,02)	3,81 (3,72+3,92)	1,15 (1,14+1,16)	1,16 (1,13+1,20)	0,34 (0,34+0,35)
3. Psaltirea Scheiană-text	18 (18,06+18,91)	—	0,58 (0,57+0,59)	—	15 (14,25+14,95)	—	4,57 (4,42+4,63)	—	1,11 (1,09+1,14)	—
4. Psaltirea Scheiană-note	20 (20,06+20,78)	—	0,47 (0,47+0,48)	—	14 (14,10+14,60)	—	5,16 (5,07+5,25)	—	1,86 (1,83+1,89)	—
5. Tetraevanghelul lui Coresi	20 (19,07+21,12)	11 (10,40+10,80)	0,82 (0,79+0,86)	0,17 (0,17+0,18)	15 (14,06+15,58)	9 (8,76+9,10)	1,92 (1,82+2,02)	0,25 (0,25+0,26)	1,28 (1,21+1,35)	0,56 (0,55+0,57)
6. Liturghierul lui Coresi	20 (19,65+20,41)	17 (16,70+16,88)	0,64 (0,63+0,66)	0,19	15 (15,10+15,67)	14 (14,18+14,63)	2,48 (2,44+2,53)	1,18 (1,18+1,19)	1,11 (1,06+1,16)	0,28
7. Cazania a doua a lui Coresi	17 (16,30+16,97)	11 (10,75+11,03)	0,37 (0,37+0,38)	0,08	13 (12,76+13,29)	9 (8,49+8,83)	2,27 (2,23+2,32)	0,54 (0,54+0,55)	1,00 (0,98+1,02)	0,58 (0,57+0,59)
8. Palia de la Orăştie	21 (18,23+22,95)	10 (9,27+ 9,88)	0,35 (0,31+0,40)	0,06 (0,06 + 0,07)	14 (12,40+15,61)	7 (6,32+6,74)	2,52 (2,23+2,81)	0,99 (0,96+1,02)	3,24 (2,87+3,62)	1,15 (1,12+1,19)
9. Cazania lui Varlaam	22 (21,59+23,32)	11 (10,77+11,02)	0,53 (0,51+0,56)	0,17 (0,17+0,18)	17 (16,05+17,34)	8 (8,07+8,26)	3,14 (3,02+3,26)	0,47 (0,47+0,48)	1,51 (1,45+1,57)	0,80 (0,79+0,81)
10. Pravilele împărăteşti	23 (22,64+23,00)	—	0,56 (0,56+0,57)	—	16 (16,17+16,43)	—	2,39 (2,37+2,41)	—	2,08 (2,06+2,10)	—
11. Îndreptarea legii	22 (22,16+22,48)	—	0,57 (0,57+0,58)	—	16 (16,16+16,39)	—	1,95 (1,94+1,97)	—	1,77 (1,73+1,81)	—
12. Poeziile antume ale lui M. Eminescu	20 (19,93+20,91)	9 (8,88+ 8,94)	0,45 (0,44+0,46)	0,41	10 (10,21+10,66)	5 (5,03+5,09)	—	—	1,18 (1,16+1,21)	0,53
13. Baltagul lui M. Sadoveanu	25 (24,93+25,82)	11 (10,77+11,12)	0,72 (0,71+0,74)	0,42 (0,42+0,43)	14 (13,90+14,71)	7 (6,56+6,78)	—	—	1,91 (1,88+1,95)	0,72 (0,71+0,73)

Textul	Elemente lexicale neromanice										Substantive proprii	
	Cuvinte turceşti (uneori şi cumane, alteori şi tătare)		Cuvinte greceşti		Cuvinte germane		Cuvinte ebraice		Cuvinte fără etimologie cunoscută			
	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text
1. Codicele Voroneţean	—	—	0,76 (0,73+0,79)	0,33 (0,33+0,34)	—	—	—	—	2,43 (2,34+2,53)	0,88 (0,88+0,89)	7,81 (7,51+8,12)	3,49 (3,45+3,53)
2. Psaltirea Voroneţeană	—	—	0,54 (0,53+0,56)	0,12 (0,12+0,13)	0,07 (0,07+0,08)	0,0009	—	—	1,01 (0,98+1,04)	0,25	5,38 (5,24+5,53)	1,81 (1,80+2,83)
3. Psaltirea Scheiană-text	0,09	—	0,67 (0,66+0,69)	—	0,04	—	—	—	1,36 (1,33+1,39)	—	4,76 (4,65+4,88)	—
4. Psaltirea Scheiană-note	0,17 (0,16+0,18)	—	0,55 (0,55+0,56)	—	—	—	—	—	2,98 (2,93+3,04)	—	3,50 (3,45+3,56)	—
5. Tetraevanghelul lui Coresi	0,04	0,001	1,05 (1,00+1,10)	0,27 (0,27+0,28)	—	—	0,27 (0,26+0,29)	0,01	1,78 (1,69+1,88)	0,63 (0,62+0,64)	10,24 (9,72+10,77)	3,78 (3,65+3,91)
6. Liturghierul lui Coresi	—	—	1,19 (1,17+1,21)	0,37	—	—	—	—	1,73 (1,70+1,76)	1,38 (1,37+1,39)	3,68 (3,61+3,75)	1,03 (1,02+1,04)
7. Cazania a doua a lui Coresi	—	—	0,81 (0,79+0,83)	0,24	0,02	0,0005 (0,0005+0,0006)	—	—	1,35 (1,32+1,38)	1,36 (1,35+1,38)	4,04 (3,96+4,12)	2,59 (2,56+2,62)
8. Palia de la Orăştie	0,03 (0,03+0,04)	0,001	1,31 (1,16+1,47)	0,59 (0,58+0,61)	0,23 (0,21+0,26)	0,03	—	—	1,36 (1,20+1,52)	1,17 (1,13+1,21)	23,20 (20,54+25,86)	6,42 (6,22+6,63)
9. Cazania lui Varlaam	0,35 (0,34+0,36)	0,01	1,36 (1,31+1,41)	0,32 (0,32+0,33)	0,08 (0,80+0,09)	0,003	0,02 (0,02+0,03)	0,0007	1,86 (1,79+1,94)	1,39 (1,38+1,41)	7,74 (7,44+8,04)	2,25 (2,23+2,28)
10. Pravilele împărăteşti	0,31	—	1,61 (1,60+1,62)	—	0,10	—	—	—	1,81 (1,80+1,83)	—	1,61 (1,60+1,62)	—
11. Îndreptarea legii	0,26	—	1,64 (1,63+1,65)	—	0,10	—	—	—	1,64 (1,63+1,65)	—	1,43 (1,42+1,44)	—
12. Poeziile antume ale lui M. Eminescu	1,12 (1,10+1,15)	0,23	1,77 (1,73+1,82)	0,48 (0,48+0,49)	0,42 (0,41+0,43)	0,08	—	—	4,89 (4,79+5,00)	2,06 (2,06+2,07)	4,18 (4,10+4,27)	0,70 (0,70+0,71)
13. Baltagul lui M. Sadoveanu	1,70 (1,67+1,73)	0,60 (0,59+0,61)	1,73 (1,70+1,76)	0,49 (0,48+0,50)	0,51 (0,50+0,52)	0,09	—	—	4,31 (4,24+4,39)	1,91 (1,88+1,95)	3,52 (3,46+3,54)	3,26 (3,21+3,32)

porţie în cele două stadii ale limbii române (între 34—46%) şi, mai mult, atît în epoca veche cît şi în epoca modernă, majoritatea acestora (circa două treimi cuvinte-titlu cu „aproape toate" cuvintele-text) au la bază radicali moşteniţi din latină şi numai aproximativ o treime cuvinte-titlu cu 2% pînă la maximum 7% cuvinte-text au la bază radicali de toate celelalte origini luate la un loc. *„Numărul" şi „circulaţia" formaţiilor româneşti din radicali moşteniţi din latină şi în textele vechi şi în cele moderne scot încă o dată în relief importanţa foarte mare a elementului „primar" al vocabularului românesc, şi anume, cuvintele moştenite din latină.*

Cuvintele-titlu moştenite din latină apar în textele vechi în proporţii cuprinse între 29—46% şi în textele moderne în proporţii cuprinse între 26—28%. Interesantă ni se pare — chiar dacă nu am găsit o explicaţie satisfăcătoare — relaţia dintre cuvintele-text moştenite din latină (la care cuvintele-titlu apar în epoca modernă în proporţie ceva mai mică decît în epoca veche) şi cuvintele-text formate pe terenul limbii române (la care în cele două stadii ale limbii proporţia cuvintelor-titlu se menţine între aceleaşi limite). Ne referim la faptul că la cuvintele-text apare o situaţie contrară aceleia de la cuvintele-titlu : în epoca modernă proporţia cuvintelor-text moştenite din latină (circa 73%) este mai mare decît în epoca veche (în jur de 60%) cam cu atîtea procente cu cîte este mai mică proporţia cuvintelor-text formate pe terenul limbii române în epoca modernă (circa 13%) faţă de epoca veche (unde media proporţiei acestora în toate textele este de circa 26%).

Indiferent de acest lucru, important ni se pare faptul că, *atît în epoca veche cît şi în epoca modernă, cuvintele-text moştenite din latină sînt categoric dominante (60—73%) faţă de toate celelalte elemente romanice şi neromanice luate la un loc.*

Relaţia dintre proporţia cuvintelor-titlu moştenite din latină şi proporţia cuvintelor-titlu formate pe terenul limbii române relevă şi un alt lucru. Este vorba de faptul că în *Psaltirea Voroneţeană* şi în *Psaltirea Scheiană — text* [32] proporţia cuvintelor-titlu moştenite din latină (circa 46% şi, respectiv, circa 43%) este mai mare decît proporţia cuvintelor-titlu formate pe terenul limbii române (circa 35% şi, respectiv, circa 36%), în timp ce în *Tetraevanghelul*, *Liturghierul* şi *Cazania a doua* ale lui Coresi proporţia cuvintelor-titlu formate pe terenul limbii române (circa 38%, circa 39% şi, respectiv, circa 52%) este „egală" sau mai mare faţă de proporţia cuvintelor-titlu moştenite din latină (circa 37%, circa 39% şi, respectiv, circa 29%). Această caracteristică ar putea fi invocată în favoarea tezei „unităţii lingvistice" atît a celor două texte rotacizante cît şi a celor trei texte coresiene.

Din alt punct de vedere, constatăm că proporţia mai mare a cuvintelor-titlu formate pe terenul limbii române faţă de cuvintele-titlu moştenite din latină apare, în afară de textele coresiene, şi în *Cazania* lui Varlaam, în *Pravilele împărăteşti* şi în *Îndreptarea legii*, precum şi în poeziile antume ale lui M. Eminescu şi în *Baltagul* lui M. Sadoveanu. Aşa stînd lucrurile, înseamnă că limba română modernă a continuat în această privinţă situaţia din textele coresiene (şi nu pe aceea din textele rota-

[32] *Codicele Voroneţean* şi *Psaltirea Scheiană — note* nu au această caracteristică.

cizante), ceea ce poate constitui un argument în sprijinul ideii că începuturile limbii române literare se află în tipăriturile coresiene.

În legătură cu elementul neromanic din textele cercetate — pe lîngă cele spuse mai sus — putem adăuga că împrumuturile vechi slave și slave bisericești regionale și ieșite din uz apar în majoritatea textelor vechi în proporție asemănătoare (în jur de 2 % cuvinte-titlu cu maximum 1,18 % cuvinte-text), excepție făcînd doar *Psaltirea Voronețeană* (3,81 % cuvinte-titlu cu 1,15% cuvinte-text), *Psaltirea Scheiană-text* [33] (4,57 % cuvinte-titlu) și *Cazania* lui Varlaam (3,14 % cuvinte-titlu cu 0,47 % cuvinte-text).

Indiferent de explicație, proporția ceva mai mare de împrumuturi vechi slave și slave bisericești regionale și ieșite din uz din *Psaltirea Voronețeană* și din *Psaltirea Scheiană-text* întărește ideea [34] că aceste două texte rotacizante se aseamănă între ele, deosebindu-se și din acest punct de vedere de *Codicele Voronețean*.

În *Cazania* lui Varlaam explicația proporției ceva mai mari de cuvinte-titlu [35] vechi slave și slave bisericești regionale și ieșite din uz trebuie căutată — credem — în cultura deosebită a mitropolitului moldovean (sau în eventualii colaboratori pe care acesta îi va fi avut).

Oricare ar fi explicația, reținem că proporția maximă a împrumuturilor vechi slave și slave bisericești regionale și ieșite din uz în calitate de cuvinte-titlu este de 4,57 % în *Psaltirea Scheiană-text* [36], iar în calitate de cuvinte-text este de 1,18 % în *Liturghierul* lui Coresi, proporții care se aseamănă cu acelea ale neologismelor latino-romanice din *Baltagul* lui M. Sadoveanu (4,45 % cuvinte-titlu cu 0,74 % cuvinte-text). Prin urmare, ținînd cont de asemănarea dintre proporțiile cuvintelor vechi slave și slave bisericești regionale și ieșite din uz din textele vechi cercetate și proporțiile neologismelor latino-romanice din *Baltagul* lui M. Sadoveanu, dacă am admite că traducerile religioase din secolul al XVI-lea „sînt înțesate cu cuvinte luate din textele slave" [37], ar însemna să admitem și că *Baltagul* lui M. Sadoveanu este „înțesat" cu neologisme latino-romanice, ceea ce nu mi se pare a fi corect.

Comparînd din acest punct de vedere *Psaltirea Voronețeană* și *Psaltirea Scheiană-text*, textele coresiene și *Cazania* lui Varlaam, constatăm că proporția cea mai mică de cuvinte-titlu [38] vechi slave și slave bisericești regionale și ieșite din uz apare în textele coresiene. Aceasta înseamnă că și aprecierea potrivit căreia „numeroase slavonisme bisericești, cu-

[33] Am lăsat la o parte *Psaltirea Scheiană — note* pentru că aici nu avem de-a face cu materialul lexical dintr-un singur text rotacizant, ci din mai multe texte rotacizante și nerotacizante (vezi nota 12).

[34] Pe care am formulat-o ceva mai sus, cînd am urmărit relația dintre proporția cuvintelor moștenite din latină și a celor formate pe terenul limbii române.

[35] Cuvintele-text vechi slave și slave bisericești regionale și ieșite din uz apar și aici în proporție mult mai mică de 1 %.

[36] În legătură cu *Psaltirea Scheiană — note* vezi nota 33.

[37] Vezi citatul pe care l-am dat în §1.

[38] Cuvintele-text din această categorie se află în proporții foarte mici, care se aseamănă mai mult sau mai puțin între ele (vezi tabelul comparativ).

rente în cărţile religioase româneşti din secolul al XVI-lea (tipărituri şi manuscrise)..., nu apar în scrisul mitropolitului moldovean" [39] ar trebui modificată.

Exceptînd *Palia de la Orăştie*, unde împrumuturile din maghiară întrunesc 3,24% cuvinte-titlu cu 1,15% cuvinte-text, în toate celelalte texte vechi şi moderne pe care le-am cercetat proporţia acestora în calitate de cuvinte-titlu variază între 1,00% în *Cazania a doua* a lui Coresi şi 2,08% în *Pravilele împărăteşti*, iar în calitate de cuvinte-text proporţia variază între 0,28% în *Liturghierul* lui Coresi şi 0,92% în *Codicele Voroneţean*. Aceasta arată, pe de o parte, că *Palia de la Orăştie* are, din acest punct de vedere, o situaţie particulară; pe de altă parte, de aici rezultă că nici la împrumuturile din maghiară nu se poate vorbi de faptul că traducerile din secolul al XVI-lea „sînt înţesate cu cuvinte luate din textele... maghiare" [40].

Ar mai fi de menţionat că în textele vechi cercetate împrumuturile din turcă fie că nu apar deloc, fie că apar în proporţii foarte mici, şi în calitate de cuvinte-titlu, şi în calitate de cuvinte-text (vezi tabelul comparativ). În cele două texte moderne prezentate, împrumuturile din turcă se întîlnesc în proporţii puţin mai mari (între 1,12% — 1,70% cuvinte-titlu, dar mult sub 1% cuvinte-text). Aceasta înseamnă că, atît în vocabularul textelor vechi cercetate cît şi în vocabularul celor două texte moderne, elementele lexicale de origine turcă ocupă un loc periferic.

Cuvintele de celelalte origini (şi anume, cele comune cu albaneza, cele împrumutate din greacă, germană şi ebraică, precum şi cele fără etimologie cunoscută) nu pot fi folosite pentru individualizarea unuia sau altuia dintre textele vechi cercetate şi nici chiar pentru deosebirea textelor vechi de cele moderne, întrucît în textele vechi şi moderne pe care le-am cercetat proporţiile cuvintelor de aceste origini sînt reduse şi în acelaşi timp asemănătoare (vezi tabelul comparativ). Bazîndu-ne pe proporţia lor redusă, putem spune că şi cuvintele de aceste origini au un rol secundar atît în textele vechi cercetate cît şi în poeziile antume ale lui M. Eminescu şi în *Baltagul* lui M. Sadoveanu.

Avînd în vedere că în fiecare text vechi cercetat, la fel ca şi în cele două texte moderne, elementul romanic reprezintă aproape patru cincimi cuvinte-titlu şi aproape nouă zecimi cuvinte-text (faţă de care elementul neromanic de toate celelalte origini la un loc însumează doar aproximativ o cincime cuvinte-titlu şi abia aproximativ o zecime cuvinte-text), putem aprecia — parafrazînd pe S. Puşcariu [41] — că vocabularul textelor vechi religioase şi juridice pe care le-am cercetat este la fel de romanic ca şi vocabularul textelor moderne.

Facultatea de filologie
Universitatea „Al. I. Cuza"
Iaşi

[39] Vezi citatul pe care l-am dat în § 1.
[40] Vezi citatul pe care l-am dat în § 1.
[41] *Locul limbii române între limbile romanice*, p. 41, unde se spune că, „în privinţa tezaurului lexical, limba română nu e mai romanică, nici mai puţin romanică, decît limba italiană, franceză sau oricare alta, ci pur şi simplu romanică fără comparaţie".

Résumé

La présente étude porte sur le lexique de onze textes religieux et juridiques des XVIe et XVIIe siècles (environ 600.000 mots repris dans le texte) et de deux textes modernes (presque 75.000 mots repris dans le texte). Bien qu'appartenant à des époques et à des styles différents, du point de vue de l'origine des mots, le matériel lexical discuté présente certains traits invariables, notamment :

a) L'élément roman (formé des mots hérités du latin, des mots créés sur le territoire de la langue roumaine et des emprunts latins et romans) comprend dans chaque texte à peu près 80 % mots en titre avec 90 % mots repris dans le texte.

b) L'élément non roman (formé des mots de toutes les autres sources mises ensemble) comprend, également, dans chaque texte, à peu près 20 % mots en titre, à fréquence d'à peine 10 % mots repris dans le texte.

C'est ce qui atteste que même dans le lexique des siècles XVI et XVII (dont généralement on dit que les mots non romans de diverses origines y « abondent »), l'élément roman était, sans doute, prédominant.

„SOL, an. XXII, nr. 6, p. 597–606, București, 1971

UN FENOMEN MORFOLOGIC „SURPRINZĂTOR" ȘI APARIȚIA FORMELOR VERBALE CU DENTALĂ REFĂCUTĂ

Înregistrînd, în cunoscuta sa lucrare *Histoire de la langue roumaine*, vol. II, p. 211, forma *să țină*, întîlnită în *Glosele* Bogdan, O. Densusianu făcea următorul comentariu : „*să țină* CL, XXIV, 728 est surprenant, puisqu'il ne concorde pas avec la morphologie du XVI-e siècle ; peut-être faut-il l'interpréter toujours comme *să ținie*". După cum se vede, autorul, care a suspectat întotdeauna fenomenele o singură dată atestate, socotește drept dubioasă grafia *sa țină* [1], pentru că îi lipseau atestările din secolul al XVI-lea ale formelor verbale cu dentală refăcută.

Nici Al. Rosetti nu înregistrează asemenea forme în *Istoria limbii române* ; mai mult (acceptînd, se pare, interpretarea lui Densusianu), nici nu consemnează grafia notată în *Glosele* Bogdan [2].

În realitate, unele texte din secolul al XVI-lea notează forme verbale cu dentală refăcută. Astfel, fenomenul poate fi întîlnit în *Palia de la Orăștie: să se cuvină* (266/8), *să se țină* (234/24), [să] *vină* (76/21) [3]. În *Evangheliarul din Petersburg*, text bănățean tipărit la Sibiu în anii 1551—1553, de Filip Moldoveanul, am întîlnit destul de frecvent grafiile *spunъ* (19, 102), *se vinъ* (102), care notează, după părerea noastră, mai degrabă forme verbale cu *n* refăcut, decît forme cu *ń*. Tot aici, am întîlnit și o formă cu *t* analogic*: scot* (75) [4]. În fine, chiar în *Glosele* Bogdan, unde a fost consemnată grafia *sa țină*, apare forma *să prendă* (744), alături de *prindză* (742) [5].

Iată deci că, din punctul de vedere al morfologiei secolului al XVI-lea, *sa țină* nu reprezintă cîtuși de puțin o apariție surprinzătoare. Formele cu *d*, *n*, *t* refăcuți apar în regiuni în care fenomenul a fost atestat astăzi, ceea ce dă un plus de veracitate interpretărilor noastre. *Să prendă*, notat de I. Bogdan, dar neluat în seamă de istoricii limbii române, reprezintă întîia atestare moldovenească a fenomenului, anterioară cu un secol celor mai vechi înregistrări ale lui [6].

[1] Așa e scris în *Glose*, cu *ă* proton > *a*, în fonetică sintactică, *să țină* fiind realizat în vorbire ca o unitate cu accentul pe *i*.

[2] *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII—lea*, [București], 1968, p. 545.

[3] Trimiterile se dau după indicele ediției V. Pamfil, *Palia de la Orăștie, 1581—1582*, Text, Facsimile, Indice, București, 1968.

[4] Exemplele din *Evangheliarul din Petersburg* sînt luate dintr-o transcriere a textului pe care colegul nostru Al. Mareș a avut amabilitatea să ne-o pună la dispoziție.

[5] Referințele se fac la lucrarea lui I. Bogdan, *Glose române într-un manuscris slavon din secolul al XVI-lea*, în „Convorbiri literare", XXIV, p. 727—752.

[6] Vezi G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, București, 1947, p. 277 ; Al. Rosetti — B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, I, București, 1961, p. 120.

Dar să revenim la grafia *sa ținâ* din *Glosele* Bogdan și să vedem în ce măsură ea ar reflecta, cum crede O. Densusianu, o rostire cu *ń*. Mai înainte de toate, va trebui să cunoaștem locul unde au fost redactate *Glosele*. În această privință există două păreri : după I. Bogdan (opinie admisă de cei mai mulți cercetători), ele ar fi fost scrise în nordul Moldovei (probabil la Mănăstirea Neamțului) [7], în timp ce Al. Rosetti susține (dar fără a produce vreun argument) că redactarea lor s-a făcut în nordul Ardealului-Maramureș [8].

Fără a intra acum în detalii asupra acestei probleme, de care ne vom ocupa mai pe larg cu un alt prilej, socotim că dreptatea e de partea lui I. Bogdan, cu observația că locul scrierii *Gloselor* ni se pare a fi fost mai degrabă vreo mănăstire bucovineană, decît vechea ctitorie a lui Ștefan cel Mare din ținutul Neamțului [9].

Cercetînd textele moldovenești din secolele al XVI — al XIX-lea, am observat că, fără excepție, ele consemnează la pers. 3 a conjunctivului prezent al verbelor cu radical în *n* numai forme iotacizate.

Cînd formele de conjunctiv prezent, pers. 3, cu *n* refăcut, apar, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în texte moldovenești, ele trebuie socotite drept „literare" și nu drept reflexe ale graiurilor locale. Că așa stau lucrurile ne-o arată și repartiția formelor iotacizate și a celor refăcute în graiurile de astăzi. Harta nr. 1, alcătuită pe baza ALR I, ne arată că formele în *-nă* sînt răspîndite în Banat și zonele limitrofe [10]. Prezența fenomenului în puncte izolate din Muntenia și Moldova se explică prin influența limbii literare. O dovadă în acest sens o găsim în harta nr. 2, întocmită pe baza ALR II, în care atestările moldovenești ale formei cu *n* refăcut lipsesc. Iată deci că *sa ținâ* din *Glosele* Bogdan nu poate să redea o formă cu dentală refăcută, căci asemenea forme n-au circulat în graiurile moldovenești pînă în secolul al XIX-lea sau al XX-lea (nu avem nici un motiv să credem că formele analogice ar fi apărut în secolul al XVI-lea, pentru a dispărea apoi, sau că autorul glosarelor ar fi avut la dispoziție izvoare bănățenești). Fără temei real ar rămîne și interpretarea lui *sa ținъ* ca *sa țin* (pers. 1 sg., ъ final fiind pur ortografic). Într-adevăr, după cum se vede din harta nr. 3 [11], întocmită pe baza ALR I, forma refăcută *să vin* nu se întîlnește în Moldova, ci numai în Banat și în jurul său, precum și în unele puncte din Transilvania. Rămîne să se verifice această repartiție a formelor de conjunctiv prezent, pers. 1 sg. a verbelor cu radical în *n*, prin consultarea răspunsurilor date la alte întrebări [12].

[7] *Loc. cit.*, p. 751 ; cf. G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 81—82 (nota), care presupune că glosele au fost compuse în Moldova între 1556—1561.

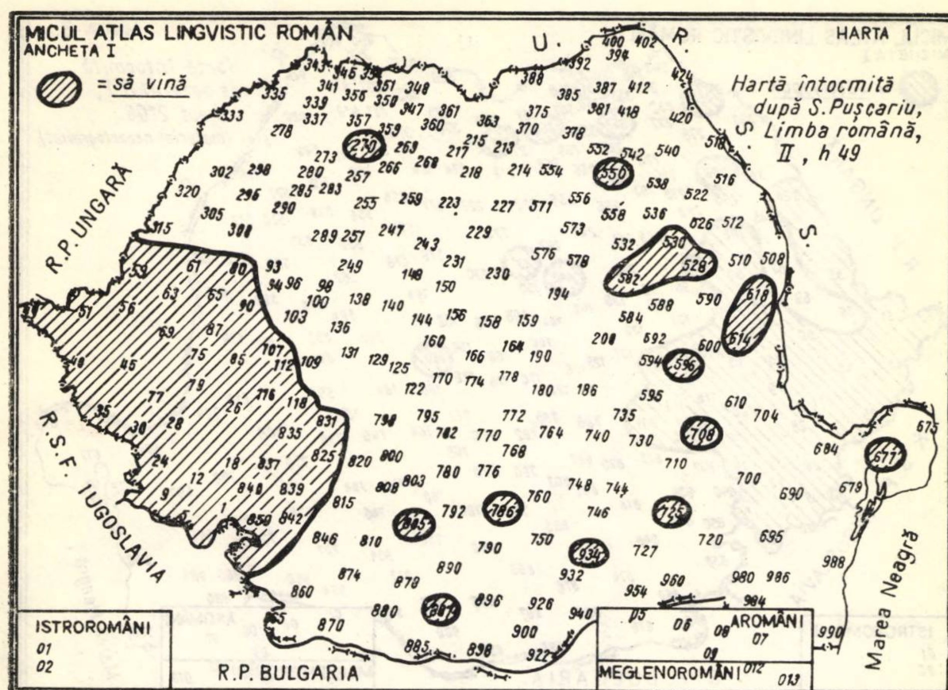
[8] *Op. cit.*, p. 478—479.

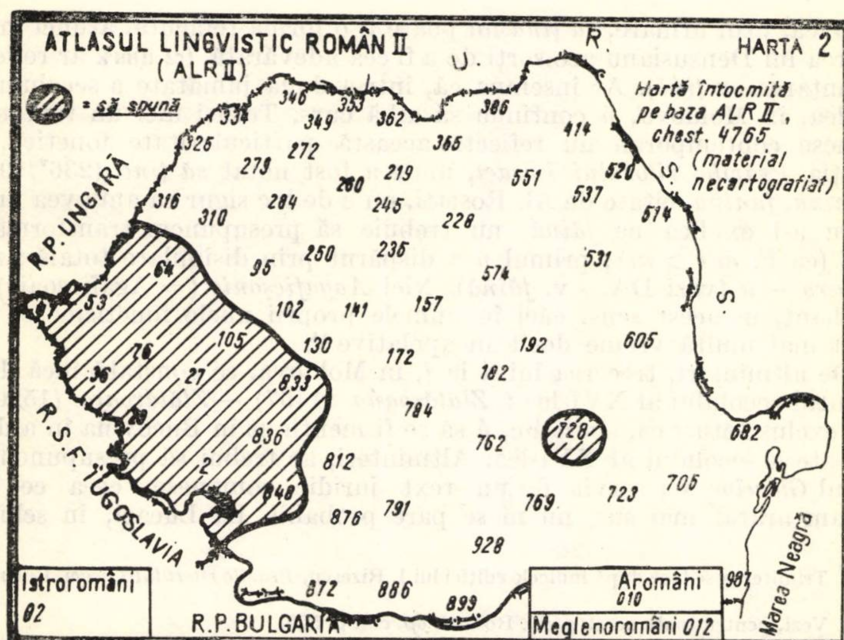
[9] Cf. I. Bogdan, *loc. cit.*, p. 752, care nu exclude posibilitatea ca *Glosele* să fi fost scrise la o altă mănăstire din Moldova de nord.

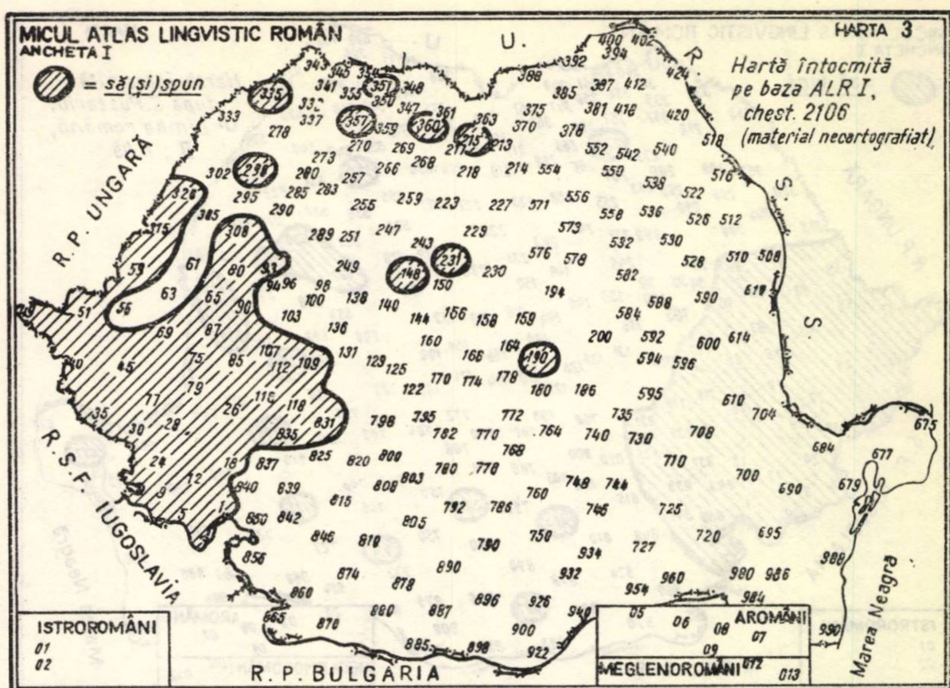
[10] Prin urmare, formele literare de conjunctiv *să ţină, să vină* etc. provin din graiurile din sud-vestul țării (în special din cele bănățenești).

[11] Amîndouă aceste hărți (nr. 2 și 3) le datorăm lui I. Mării, cercetător la Institutul de lingvistică din Cluj, care a binevoit să le întocmească pentru noi pe baza materialului necartografiat al ALR.

[12] În unele puncte s-a răspuns cu pers. 3 sg. a conjunctivului ; la pers. 1 sg. a ind. prez. în Moldova de nord au fost notate formele *rămîn, spun, țin, vin*; vezi Gr. Rusu, *Probleme de morfonologie în Atlasul lingvistic român*, în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 74, 76.

MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN
ANCHETA I
= să vină
HARTA 1
Hartă întocmită după S. Pușcariu, Limba română, II, h 49
U. R. S. S.
R.P. UNGARĂ
R.S.F. IUGOSLAVIA
R.P. BULGARIA
Marea Neagră
ISTROROMÂNI
01
02
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN II
(ALR II)
= să spună
HARTA 2
Hartă întocmită pe baza ALR II, chest. 4765 (material necartografiat)
U. R. S. S.
R.P. UNGARĂ
R.S.F. IUGOSLAVIA
R.P. BULGARIA
Marea Neagră
Istroromâni
02
Aromâni
010
Meglenoromâni 012

Dacă, prin urmare, *sa ţină* nu poate fi o formă refăcută, atunci interpretarea lui Densusianu are sorţi de a fi cea adevărată (сѧ цннѣ ar reflecta pronunţarea *sa ţińĕ*). Ar însemna că, într-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în Moldova, *ń* continua să aibă curs. Totuşi nici un text moldovenesc contemporan nu reflectă această particularitate fonetică, cu excepţia *Pravilei ritorului Lucaci*, unde a fost notat *să ţine* (236ᵛ/10)[13]. În *fanină, fanina*, citate de Al. Rosetti, nu e de loc sigur că am avea un *ń*. Pentru a-l explica pe *făină*, nu trebuie să presupunem transformarea *ń* > *i̯* (ca în *ani* > *ai*); primul *n* a dispărut prin disimilare totală : *n* — *n* > *zero* — *n* (vezi DA, s.v. *făină*). Nici *Aagafieșonie* (= Agafieşoaie) nu e probant, în acest sens, căci în numele proprii unele fonetisme se pot păstra mai multă vreme decît în apelative[14].

De altminteri, trecerea lui *ń* la *i̯*, în Moldova, se constată încă de la începutul secolului al XVI-lea : *Zlătăroańa* (1467) — *Zlătăroaia* (1520)[15]. Nu e exclus totuşi ca, sporadic, *ń* să se fi menţinut în Bucovina în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Altminteri, ar trebui să presupunem că autorul *Gloselor* s-a servit de un text juridic românesc, ceea ce, aşa cum am arătat mai sus, nu ni se pare probabil. La Lucaci, în schimb,

[13] Trimiterea se face după indicele ediţiei lui I. Rizescu, *Pravila ritorului Lucaci*, Bucureşti, 1971.

[14] Vezi, pentru toate acestea, Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 520.

[15] Vezi E. Petrovici, *Repartiţia graiurilor dacoromâne după Atlasul lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 16.

care a folosit izvoare ardeleneşti (de sud[16] sau de aiurea), *ń* ar putea să nu provină din graiul bucovinean.

În concluzie, vom spune că dreptatea este de partea lui Densusianu cînd susţine că *sa ţină* reflectă o formă cu *ń*, nu însă şi atunci cînd socoteşte drept „surprinzătoare" apariţia unei forme verbale cu dentală refăcută în textele secolului al XVI-lea.

Iulie 1971

ION GHEŢIE
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[16] I. Rizescu; *op. cit.*, p. 32.

SCL, an XX., nr. 6, p. 607 – 611, Bucureşti, 1971.

PE MARGINEA UNUI DICȚIONAR ETIMOLOGIC AL LIMBII ENGLEZE

I. 1. Printre lucrările lexicografice de mari proporții care au apărut în ultimii ani și care s-au impus atenției specialiștilor, *Dicționarul etimologic comprehensiv al limbii engleze* de Ernest Klein ocupă un loc aparte și, în unele privințe, de frunte[1].

2. Ca operă a unui singur om, acest dicționar este impresionant în primul rînd prin dimensiunile lui (două volume totalizînd 1 776 de pagini). În ceea ce privește concepția generală care îi stă la bază, aceasta face din el o realizare deosebită, într-un fel oarecare, în domeniul lexicografiei etimologice engleze și al celei generale. Iată de ce socotim că e necesar să fie examinată critic și să fie cunoscută îndeosebi *concepția etimologică* a acestui învățat, așa cum se reflectă ea în cea mai recentă și mai importantă dintre lucrările sale.

3. Familiarizat, mai mult ori mai puțin, cu peste 50 de limbi vechi și moderne și stăpînit de o pasiune rar întîlnită pentru cercetarea etimologică, Ernest Klein era, desigur, printre cei mai chemați să realizeze primul dicționar etimologic c o m p r e h e n s i v al limbii engleze. Din mărturisirile autorului rezultă că dicționarul său este rodul unei munci intense de aproximativ 20 de ani.

II. 1. Pornind la alcătuirea unui astfel de dicționar, Ernest Klein și-a asumat o sarcină grea și cutezătoare. Spre deosebire de alți lexicografi, el și-a propus să indice atît etimonul imediat, cît și pe cel îndepărtat al cuvintelor englezești, urmărindu-le, adeseori, pînă la presupusele forme indo-europene și încercînd să stabilească toate relațiile posibile cu „ru-

[1] Titlul exact și complet al dicționarului e următorul: *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language Dealing with the origin of words and their sense development thus illustrating the history of civilization and culture* by Dr. Ernest Klein. Volume I (A—K), 1966; volume II (L—Z), 1967. Elsevier Publishing Company, Amsterdam-London-New York, 1 776 p. În expunerea consacrată acestui dicționar vom folosi următoarele abrevieri: AMERIC. HERIT. DICT. = *The American Heritage Dictionary of the English Language*. Published by American Publishing Co., Inc., and Houghton Mifflin Company. William Morris, Editor. Boston, New York etc., 1969; BLOCH-WARTBURG = *Dictionnaire étymologique de la langue française* par Oscar Bloch et W. von Wartburg. Troisième édition refondue par W. von Wartburg, Paris, 1960; MATHEWS = *A Dictionary of Americanisms on Historical Principles*. Edited by Mitford M. Mathews. The University of Chicago Press (third impression), Chicago--Illinois, 1956; NOUV. DICT. ÉTYM. = *Nouveau dictionnaire étymologique et historique* par Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, Paris, Librairie Larousse, 1964; OXFORD = = *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Edited by C. T. Onions with the assistance of G.W.S. Friedrichsen and R. W. Burchfield. Oxford University Press, 1967; SKEAT = = Walter W. Skeat, *An Etymological Dictionary of the English Language*. Oxford University Press. New Edition Revised..., 1953; WEBSTER = *Webster's New World Dictionary of the American Language*. College Edition. The World Publishing Company. Cleveland — New York, 1966.

dele" lor mai apropiate sau mai îndepărtate. După părerea lui Klein (care n-ar putea fi împărtășită decît cu anumite rezerve), istoria unui cuvînt englezesc poate fi înțeleasă numai prin compararea acestuia cu cît mai multe dintre formele înrudite, existente în alte idiomuri : *If we want to understand the history of an English word, we must compare this word with as many correspondences as possible* („Introduction", p. IX). O astfel de concepție cerea și o metodă de lucru corespunzătoare, pe care, în forma din dicționarul lui Klein, n-a fost posibil s-o mai descoperim la alți lexicografi. După cum se va vedea, în concepția autorului și, practic, în dicționarul său, orice cuvînt englezesc apare asociat, pe de o parte, cu toate echivalentele străine derivate din aceeași bază îndepărtată iar, pe de altă parte, cu toate cuvintele, numele proprii și elementele formative existente în engleza *veche*, *medie* sau *modernă* și provenite din aceeași rădăcină unică (de obicei indo-europeană). Urmărit pe cele două planuri, care, uneori, se interferează, cuvîntul englezesc devine un obiect de studiu exhaustiv, iar articolul în care el este tratat se transformă, adesea, în ceea ce am putea numi un fel de „micromonografie" etimologică (vezi mai multe exemple, cum ar fi : *acrid*, *be*, *can*, *cave*, *date*, *day*, *do*, *eight*, *eye*, *fact*, *few*, *food*, *get*, *heart*, *join*, *light*, *mind*, *moon*, *nine*, *orient*, *potion*, *red*, *rich*, *same*, *space*, *tell*, *two*, *version*, *water*, *who* etc.).

2. Aplicat exclusiv în dicționarul etimologic al unei singure limbi, procedeul folosit de Klein este în cea mai mare măsură nou și prezintă unele avantaje evidente, alături de cîteva riscuri și inconveniente tot atît de evidente, pe care autorul nu prea putea să le evite, de vreme ce a adoptat, din capul locului, o astfel de metodă. E vorba, pe de o parte, de faptul că, în mod cu totul firesc, pot fi omise multe forme dintre cele pe care ne-am aștepta să le găsim în dicționar, iar, pe de altă parte, că unele articole ale dicționarului devin atît de încărcate și depășesc atît de mult cadrul strîmt al etimologiei engleze, încît nu o dată ai impresia că dicționarul nu este, de fapt, al unei singure limbi, ci al unei întregi familii de idiomuri cu vechi și numeroase ramificații. Astfel, pentru a lua un singur exemplu, subst. **genus** este urmărit, pe plan vertical, pînă la ipotetica bază indo-europeană **ĝen-*, **ĝenē-*, **ĝenō-*, **ĝn*, și e raportat, totodată, la numeroase forme, care se reduc, în ultimă analiză, la același trunchi îndepărtat : lat. *gens*, *gignere*, *nāsci* (pentru **gnāsci*) etc., gr. γένος, γένεσις etc., vechiul irlandez *ro-genar* „am fost născut", arm. *cnanim* (aor. *cnay*) „sînt născut", lituan. *gentis* „rudă, neam, consîngean", și multe altele, de care credem că un dicționar etimologic al limbii engleze (fie el și comprehensiv) se poate dispensa. În același timp (și cu aceasta putem fi de acord), la nivelul limbii engleze, *genus* este comparat cu 83 de cuvinte și elemente formative, care au aceeași rădăcină foarte îndepărtată, începînd cu *gen*, *geny-* sau *benign*, *cognate*, *gender* etc. și terminînd cu nume proprii ca *Antigone*, *Iphigenia* și *Telegonus*. Tot așa, adj. **fluent** e comparat cu 23 de cuvinte englezești, verbul **to get** e pus în legătură cu 32 de alte unități lexicale, subst. **version** cu 71, adj. și subst. **agent** cu 87 ș.a.m.d.

3. În dicționar se fac referiri, adeseori complete, la un număr impresionant de limbi vechi și moderne, începînd cu cele de origine indo-europeană (inclusiv t o h a r i c a, frecvent invocată) și terminînd cu cele s e m i t i c e, în care Ernest Klein este un specialist unanim recunoscut.

Din păcate, prea numeroasele asocieri (nu întotdeauna pe deplin justificate) și, în general, explorarea diacronică neobișnuit de intensă încarcă dicționarul cu o serie de fapte și date care nu par, în toate cazurile, absolut necesare pentru înțelegerea unor etimologii și la care credem că autorul ar fi trebuit să renunțe în favoarea unor cuvinte create sau pătrunse de curînd în engleza contemporană și îndeosebi în varianta ei americană. Multe dintre cuvintele la care ne referim lipsesc din dicționarul lui Klein, în schimb sînt înregistrate în AMERIC. HERIT. DICT., MATHEWS, OXFORD, WEBSTER etc. Foarte probabil, pentru a se realiza o economie de spațiu n-au fost înregistrate, spre exemplu, zeci de compuse de felul lui : **baby-sitter, barbershop, downtown, honeymoon, house-keeper, lipstik, rockaway, seaboard, self-service, waterproof** etc. Unele dintre acestea sînt mult folosite în special (sau exclusiv) în engleza americană, iar două dintre ele au dat chiar naștere unor interesante derivate regresive. E vorba de verbele *to baby-sit* < *baby-sitter* „persoană care are grijă de un copil (sau de copii), de obicei seara, cînd părinții sînt plecați de acasă" și *to house-keep* < *house-keeper* „femeie care se ocupă de menaj", „gospodină" etc.[2].

III. 1. În ciuda unor exagerări (asupra cărora am ținut să atragem atenția dintru început), nu vom nega, totuși, că metoda folosită de Ernest Klein rămîne, în esență, interesantă, originală și, pînă la un punct, justificată de însuși scopul principal pe care eruditul lexicograf și l-a propus cînd a pornit la elaborarea unei astfel de lucrări.

2. Atrăgînd în sfera comparației numeroase forme din diverse limbi, mai mult ori mai puțin înrudite cu engleza, reconstituind „arborele genealogic" al cîtorva mii de cuvinte și urmărind, totodată, evoluția semantică a acestora, Ernest Klein a intenționat să facă din dicționarul său un fel de „istorie în cuvinte" a civilizației și a culturii umane, în măsura în care aceasta poate fi reconstituită cu ajutorul datelor succinte ale etimologiei.

3. Intenția autorului de a da paralel cu „istoria cuvintelor" și „istoria *în* cuvinte" este clar exprimată la p. X a „Introducerii", din care cităm următorul pasaj, foarte semnificativ pentru concepția etimologică și lexicografică a lui Klein : „Una dintre trăsăturile de bază ale acestui dicționar este că — spre deosebire de alte dicționare etimologice — el urmărește să dea nu numai istoria cuvintelor, ci și Istoria *în* cuvinte. Dicționarul de față reprezintă prima încercare *de a da istoria civilizației și a culturii umane condensată în datele etimologice ale cuvintelor.* Noi nu numai că vorbim, dar și gîndim și chiar visăm în cuvinte. Limba este o oglindă în care se reflectă întreaga dezvoltare spirituală a omenirii. Așadar, urmărind dezvoltarea cuvintelor pînă la originea lor îndepărtată, urmărim, în același timp, și dezvoltarea civilizației și a culturii pînă la rădăcinile lor reale" [3].

[2] Pentru ultimul, cf. Leonard Bloomfield, *Language*, New York, 1933, p. 416.

[3] „One of the basic features of this dictionary is that — in contradistinction to other etymological dictionaries — its aim is not only to give *the history* **of** *words*, but to give also *History* **in** *words*. This dictionary is the first attempt *to give the history of human civilization and culture condensed in the etymological data of words*. We not only speak but think and even dream in words. Language is a mirror in which the whole spiritual development of mankind reflects itself. Therefore, in tracing words to their origin, we are tracing simultaneously civilization and culture to their real roots".

4. Semnificativ pentru concepţia despre etimologie şi despre limbă, în general, a lui Klein ni se pare şi următorul moto, cu care se deschide primul volum al dicţionarului său : „To know the origin of words is to know the cultural history of mankind"[4]. Acest lucru este, în mare măsură, adevărat şi sublinierea lui este binevenită într-o vreme cînd studiul etimologiei şi al istoriei limbii, în general, este destul de neglijat. Cît priveşte scopul pe care şi l-a propus autorul, el va părea oricui extrem de temerar şi imposibil de realizat în întregime, pentru simplul motiv că istoria culturii şi a civilizaţiei umane este de o mare complexitate şi ea nu se oglindeşte, în limbă, decît parţial şi, de multe ori, insuficient de clar.

IV. 1. Scopului principal urmărit de autor îi este subordonată şi o altă încercare a sa, de asemenea temerară, şi anume aceea de a indica etimologia unui mare număr de termeni tehnici şi ştiinţifici de aşa manieră, încît cititorul să poată reconstitui cu ajutorul lor istoria ştiinţei, în general, şi a diverselor ei ramuri, în particular. În acest sens sînt valoroase mai ales datele pe care dicţionarul le furnizează din domeniul şi din istoria unor ştiinţe cum ar fi : *medicina*, *biologia*, *zoologia*, *botanica*, *mineralogia*, *geografia*, *istoria*, *fizica*, *chimia*, *astronomia*, *matematica*, *gramatica*, *filozofia* etc. În general vorbind, erudiţia şi documentaţia lui Klein se dovedesc şi de data aceasta impresionante, chiar dacă unele date furnizate de autor sînt susceptibile de completări şi, mai rar, de rectificări.

2. Conform unui procedeu care poate fi, de asemenea, discutat, autorul indică, în sute de cazuri, pînă şi numele celui care a creat un anumit termen tehnic sau ştiinţific, descompune termenul respectiv în elementele lui constituente şi, ori de cîte ori este posibil sau necesar, îl urmăreşte pe plan vertical pînă cînd devine în întregime „transparent" sau inteligibil (vezi, spre exemplu, explicaţiile etimologice amănunţite date unor termeni internaţionali bine cunoscuţi, cum ar fi : *amnesia*, *archipelago*, *atom*, *basalt*, *biology*, *cavern*, *cirrhosis*, *clinic(al)*, *diet(etic)*, *fauna*, *galaxy*, *heliotrope*, *history*, *hygiene*, *induction*, *metaphysics*, *metal*, *myope*, *nucleus*, *oxygen*, *protoplasm*, *rhetor(ic)*, *scrofula*, *timocracy*, *semantics*, *trypsin*, *uranium*, *vitamin(e)* şi altele, cărora în celelalte dicţionare etimologice ale limbii engleze sau ale altor limbi li se acordă, în general, un spaţiu mult mai restrîns).

3. Mult prea minuţioase ni se par în special indicaţiile pe care le dă autorul cu privire la crearea şi folosirea pentru prima dată a unor termeni tehnico-ştiinţifici (cîteodată nici măcar înregistraţi de alte dicţionare etimologice). Astfel, adresîndu-ne numai cîtorva pagini din litera *E*, luate absolut la întîmplare (503, 505, 531 şi 534), aflăm că un termen din domeniul mineralogiei cum ar fi **eglestonite** se leagă de numele profesorului american *Thomas Egleston* (1832—1900). Un alt termen din acelaşi domeniu **(ekebergite)** a fost numit aşa după suedezul *A. G. Ekeberg*, care l-a analizat cel dintîi. **Epidote** (care denumeşte „un silicat complex de calciu, aluminiu şi fier") a fost creat de mineralogul francez *René-Just Haüy* (1743—1822). **Epitrochlea** (med.) a fost format în mod greşit de

[4] „A cunoaşte originea cuvintelor înseamnă a cunoaşte istoria culturală a umanităţii".

către chirurgul și anatomistul francez *François Chaussier* (1746–1828). Despre **epidermis** < lat. *epidermis* (de origine grecească) ni se spune că a fost folosit mai întîi de către filozoful englez *Francis Bacon* (1561–1626) ș.a.m.d.

4. Este de la sine înțeles că, într-un domeniu atît de vast cum este cel al terminologiei tehnico-științifice, informația se poate dovedi, adeseori, insuficientă chiar în cazul unui lexicograf atît de documentat cum este Ernest Klein. Referindu-ne, spre exemplu, la ultimul termen din lista de mai sus, vom observa că istoria lui pare ceva mai complicată decît este ea prezentată în dicționarul de care ne ocupăm. Astfel din OXFORD (p. 319) aflăm că gr. ἐπιδερμίς (la care se referă, de altfel, și Klein) a fost folosit mai întîi de către Hipocrat, iar din unele dicționare ale limbii franceze [5] rezultă că fr. *épiderme* este atestat încă în 1560 la vestitul chirurg Ambroise Paré [6].

5. Continuînd cu terminologia tehnico-științifică, vom preciza că, după părerea noastră, un criteriu de selecție mai riguros l-ar fi determinat pe autor să nu includă în dicționar o serie de termeni de strictă specialitate, cum ar fi: **epididymectomy** (med.), **endothecium** (bot.), **valvulae conniventes kerkringii** (anat.) și alții, pe care nu-i mai cităm. În schimb, ar fi trebuit inserați alți termeni, care sînt mult mai cunoscuți în engleză, care existau în această limbă înainte de publicarea dicționarului lui Klein și care există, de asemenea, și în alte limbi [7]. Notăm dintre aceștia pe *astrobiology* (și sinonimul lui *exobiology*), *lawrencium* (numit astfel după fizicianul american Ernest P. Lawrence), *napalm* (creat în 1942 și devenit rapid un termen internațional), *neurosurgery* (care corespunde fr. *neurochirurgie*, germ. *Neurochirurgie* și *Nervenchirurgie* etc.), *psycholinguistics* (care datează, se pare, din 1946) [8], *vitalism* (cf. fr. *vitalisme*, atestat încă din 1775) etc.

6. Înainte de a încheia discuția cu privire la terminologia tehnico-științifică se impune să relevăm și atitudinea pe care o are Klein față de ceea ce el numește *hibrizi* sau *cuvinte hibride* („hybrid words"). Pornind de la premisa că numai rareori oamenii de știință sînt și lingviști, autorului i se pare firesc ca aceștia să greșească, uneori, cînd creează noi termeni de care tehnica și știința au nevoie. Una dintre greșelile frecvent întîlnite în acest domeniu este formarea de cuvinte noi prin îmbinarea unor rădăcini grecești și latinești. După părerea lui Klein, lexicograful are datoria să corecteze astfel de termeni și să sugereze alții, formați exclusiv din elemente componente provenite din aceeași limbă. Întemeiat pe o astfel de concepție (justă, în principiu) el recomandă să se folosească **chrysomycin** în loc de *aureomycin*, **physiopathy** în loc de *naturopathy*, **rhinology** în loc de *nasology*, **oophoritis** în loc de *ovaritis*, **toxicology** în loc de *virology* și multe altele, pe care Klein le preferă pentru că ambele elemente sînt

[5] Vezi BLOCH-WARTBURG și NOUV. DICT. ÉTYM. (s.v. *derme*).

[6] Iată de ce (pentru cine nu știe că fr. *épiderme* este mai vechi decît engl. *epidermis*) indicația „first used by the English philosopher Francis Bacon (1561–1626)" ar putea fi cel puțin echivocă.

[7] Pentru franceză, vezi, spre exemplu, NOUV. DICT. ÉTYM. și LE PETIT ROBERT (s.v.).

[8] Vezi detalii la Tatiana Slama-Cazacu, *Introducere în psiholingvistică*, București, 1968, p. 22 și urm.

de origine grecească. După cum se ştie, încercările altor lexicografi (şi în primul rînd ale lui Littré) de a corecta o serie de termeni ştiinţifici, în special medicali, au rămas de cele mai multe ori zadarnice. Este de presupus că nici recomandările lui Klein nu vor găsi aprobarea specialiştilor şi că nu se va renunţa niciodată în special la acei termeni care s-au impus (uneori chiar în mai multe limbi) sub forma condamnată de autor.

V.1. O deosebită atenţie se acordă în dicţionarul lui Klein şi c a l c u r i l o r l i n g v i s t i c e, în care autorul vede, pe bună dreptate, un interesant şi important aspect al contactului dintre limbi şi implicit dintre popoare. În acelaşi timp, ele sînt un mijloc în plus de a reconstitui istoria unor ştiinţe pe baza terminologiei de care acestea se folosesc. Astfel, pentru a lua, deocamdată, un singur exemplu, o bună parte din termenii gramaticali care aparţin limbii engleze şi celorlalte limbi moderne din Europa au fost creaţi, de fapt, în Grecia antică. Latina a calchiat aceşti termeni după vechile modele greceşti, iar prin intermediul ei au ajuns în multe limbi actuale, printre care şi engleza (cf. **case, nominative, genitive, dative, accusative, verb, adverb, subject, conjunction, preposition, subjunctive** şi mulţi alţi termeni, pe care dicţionarul în discuţie îi explică în mod detaliat, pornind de la formele englezeşti şi ajungînd pînă la cele greceşti).

2. După cum se ştie, numărul calcurilor latineşti după greacă este enorm şi ele se întîlnesc în cele mai variate domenii. Este, de bună seamă, un merit al lui Klein de a fi înregistrat şi explicat în dicţionarul său foarte multe cuvinte englezeşti împrumutate din latină şi explicabile, în această limbă, ca imitaţii după modele greceşti cu o structură analizabilă. Astfel, în cazul cuvîntului **indolence**, autorul nu se mulţumeşte numai cu indicarea etimonului imediat, care este lat. *indolentia*, ci îl descompune pe acesta în elementele lui constituente (< *in-* + *dolens*, *-entis*, part. prez. al lui *dolere* „a simţi durere"), arătînd că e format de Cicero, pentru a reda gr. ἀπάθεια „apatie" (literal : „nepăsare", „insensibilitate"). Despre acesta din urmă aflăm, în continuare, că a fost, la început, un termen filozofic, pe care l-a creat Aristotel din adj. ἀπαθής „nepăsător", „fără suferinţă" (format, la rîndul lui, din pref. privativ ἀ- + subst. πάθος „durere", „suferinţă").

3. În modul arătat mai sus procedează Klein şi în cazul simplelor adaosuri de sens (sau al aşa-ziselor *calcuri semantice*). Notăm şi din această categorie un singur exemplu, de astă dată din domeniul matematicii. E vorba de adjectivul **surd**, care e împrumutat tot din latină şi care (cu privire la un număr sau o cantitate) apare întrebuinţat cu sensul de „care nu poate fi exprimat în numere raţionale", „iraţional". Sensul acesta, pe care l-a dobîndit mai întîi lat. *surdus*, a fost calchiat după arab. *aṣámm* „surd", dar şi „iraţional", în sintagma *jadhr aṣámm* (literal : „rădăcină iraţională"). Cel de al doilea sens al cuvîntului arab este el însuşi calchiat după grec. ἄλογος „mut" (folosit de Euclid şi cu înţelesul de „incomensurabil, absurd, iraţional"). Pentru acest sens special, cititorul este trimis la cartea a X-a a *Geometriei* lui Euclid (cf. şi OXFORD, p. 889, s.v. *surd*).

4. Uneori, preocuparea autorului este nu numai de a descoperi modelul originar al calculului englezesc şi de a reconstitui drumul — adeseori lung şi sinuos — pe care acest model l-a parcurs, pentru a ajunge

să fie imitat în limba engleză. Ceea ce mai urmăreşte autorul este şi alcătuirea unui inventar cît mai complet al formaţiilor similare existente în alte limbi şi explicabile, în ultimă instanţă, tot ca imitaţii ale aceluiaşi tipar primordial. Astfel, după ce se arată că engl. **forget-me-not** este o copie a v. fr. *ne m'oubliez mie* (actualul *ne m'oubliez pas*), sînt înşirate mai multe forme din alte limbi, arătîndu-se că toate sînt calcuri, directe ori indirecte, după modelul franţuzesc amintit: oland. *vergeet-mij-nietje*, germ. *Vergißmeinnicht*, sued. *forgätmigej*, magh. *nefelejcs* şi slov. *nezabudka*[9]. Această listă ar putea fi completată cu rom. *nu-mă-uita*, it. *nontiscordardime*, pol. *niezapominajka*, rus. *незабудка* şi altele, care (împreună cu cele deja menţionate) arată că, de fapt, ne aflăm în faţa unui calc pe care l-am putea numi „internaţional".

5. Pentru a înţelege şi mai bine cît de mare este importanţa pe care o acordă Klein calcurilor lingvistice, e necesar să reamintim că unele categorii de compuse nu sînt înregistrate în dicţionarul său dacă ele reprezintă simple formaţii interne, alcătuite în general din două elemente existente, în limbă, ca unităţi lexicale independente. Cînd însă un compus este rezultatul calchierii unui model străin, autorul îi asigură un loc în dicţionar împreună cu explicaţia de rigoare. Astfel, dintre numeroasele compuse cu *wine* (ex: *wine-cellar*, *wine-grower*, *wine-press*, *wine-glass* şi altele)[10], Klein nu întregistrează decît pe **winebibber** „beţivan", interpretîndu-l ca un calc după germ. *Weinsäufer* (format din *Wein* „vin" + *Säufer* „beţiv")[11]. Este în această atitudine încă o dovadă a marii importanţe pe care Ernest Klein o acordă factorilor externi sau influenţelor exercitate asupra limbii engleze, adeseori în dauna forţei ei creatoare, pe care o considerăm insuficient relevată în dicţionarul de care ne ocupăm.

VI. 1. Într-un dicţionar care acordă aşa de mare importanţă relaţiilor dintre limbi, originii îndepărtate a cuvintelor, precum şi evoluţiei formale şi semantice a acestora era cît se poate de firesc ca una dintre cele mai importante probleme de etimologie să fie altfel abordată decît în majoritatea dicţionarelor de pînă acum. E vorba de aşa-zisele d u b l e t e e t i m o l o g i c e, care se bucură din partea lui Klein de o atenţie specială, poate şi pentru că nu şi-au găsit încă, în lingvistică, o tratare pe măsura importanţei lor. În continuare dăm numai o listă săracă de dublete şi triplete etimologice discutate de Klein, atrăgînd însă atenţia că dicţionarul său este, şi din acest punct de vedere, de o bogăţie excepţională: *an — one / able — abile / aptitude — attitude / benison — benediction / camera — chamber / chair — chaise / chance — cadence / custom — costume — consuetude / Draco — dragon — dragoon / especial — special / guaranty — warranty / jealous — zealous / master — mister — maestro/*

[9] În dicţionar se spune, de fapt, „Czech and Slovak *nezabudka*", dar din informaţiile noastre rezultă că în cehă se foloseşte numai *pomněnka* (despre care ştim că este un reflex, mai puţin fidel, al germ. *Vergißmeinnicht*). Pe *nezabudka* nu l-am găsit în dicţionarele ceheşti consultate, aşa încît, pînă la proba contrară, trebuie să punem sub semnul întrebării existenţa acestei forme (cel puţin în limba cehă literară).

[10] Pentru care vezi AMERIC. HERIT. DICT., WEBSTER, *The Oxford English Dictionary* (1933) etc. (s.v.).

[11] Vezi şi OXFORD (p. 1 008), care insereazǎ, de asemenea, compusul *winebibber*, comparîndu-l cu „Luther's Weinsäufer".

minster — monastery / *naive — native* / *orison — oration* / *penance — penitence* / *poor — pauper* / *slander — scandal* / *spice — species* / *ticket — etiquette* / *treason — tradition* / *travel — travail* / *word — verb* / *zero — cipher* / etc.

Dintre „cvadrupletele etimologice" am putea menţiona pe *estate — state — status — état* şi pe *hostel — hotel — hospital — spital* (pentru a căror diferenţiere semantică vezi WEBSTER şi AMERIC. HERIT. DICT., s.v.). Ca exemplu de „cvintet etimologic" cităm pe *parable*, *parole*, *palaver*, *palabra* şi *parabola* (cu etimologie imediată diferită şi, în general, foarte deosebite ca sens).

2. Spre deosebire de alţi lexicografi (care lărgesc în mod exagerat şi nejustificat sfera conceptului în discuţie)[12], Ernest Klein are despre dubletele etimologice o concepţie care ni se pare clară şi, totodată, corectă. Din exemplele pe care le dă rezultă că, după părerea sa, două cuvinte formează un dublet etimologic numai atunci cînd ele se reduc, în ultimă analiză, la unul şi acelaşi etimon (ex : **display** „a expune", „a etala" etc. < v. fr. *despleier* şi **deploy** „a desfăşura" etc. < fr. *déployer*). După cum se vede, cele două verbe englezeşti sînt diferenţiate din punctul de vedere al sensului, iar etimonurile lor sînt unul şi acelaşi cuvînt franţuzesc (de origine latină) în două etape distincte ale evoluţiei lui formale şi semantice. Fiind împrumutat în perioade diferite din istoria limbii engleze, el s-a putut transforma în două unităţi lexicale independente, al căror etimon mai îndepărtat (indicat, desigur, şi de Klein) este lat. *displicare*.

3. Există şi cazuri cînd dubletele sau tripletele etimologice provin din limbi cu totul diferite, dar etimonul lor ultim este întotdeauna acelaşi. Cf. **czar** şi **Kaiser**, care sînt împrumutate, primul din rusă, iar al doilea din germană, şi care provin, în ultimă analiză, din lat. *Caesar* (cognomen al celebrului dictator roman *Caius Iulius*). Tot aşa **palabra** este din spaniolă, **palaver** din portugheză, iar **parole** din franceză, dar toate au ca etimon mai îndepărtat lat. *parabola* (de origine grecească : παραβολή).

4. Ori de cîte ori dubletele etimologice diferă prea mult sub raport formal sau semantic, Klein cercetează istoria lor, uneori extrem de complicată, preocupat fiind, în primul rînd, de reconstituirea principalelor stagii sau etape din evoluţia semantică a acestora. Vezi, spre exemplu, cele spuse s.v. **cretin** (acelaşi, în ultimă instanţă, cu rom. *creştin*, cu fr. *chrétien*, cu it. *cristiano* şi, bineînţeles, cu engl. *Christian* < lat. eclez. *Christianus*, împrumutat, la rîndul lui, din gr. χριστιανός, un derivat de la χριστός, şi acesta un calc după ebraic. *māshi*[a]*h*, care înseamnă „uns").

5. În cazul *tripletelor*, *cvadrupletelor*, *cvintetelor* şi chiar *sextetelor* etimologice, încercarea de a limpezi istoria acestora (prin explicarea diferenţierii lor formale şi semantice) poate fi şi mai anevoioasă. Vom lua şi aici tot un singur exemplu, asupra căruia Klein se opreşte foarte pe larg, reuşind să-i reconstituie evoluţia într-un mod care ni se pare foarte convingător. E vorba de cuvîntul **taper** („lumînare mică sau foarte subţire"), care, după părerea autorului, formează un triplet etimologic cu **paper** „hîrtie" şi cu neologismul **papyrus**, toate trei reducîndu-se la ter-

[12] Vezi, spre exemplu, dicţionarul etimologic al lui Skeat (şi în special *lista de dublete* pe care acest autor o dă între paginile 748—751).

menul latinesc *papyrus* de origine grecească (< πάπυρος) și, în greacă, probabil de proveniență egipteană. Pentru a demonstra că și *taper* provine din *papyrus*, Klein reia o părere veche, în sprijinul căreia aduce noi argumente și care admite că etimonul latinesc amintit a cunoscut o formă **tapurus*, explicabilă prin disimilare după formula **p — p > t — p**[13]. Această formă s-ar reflecta în v. engl. *tapur*, care a existat alături de *tapor* și care a evoluat apoi, în *tapre* și *taper*. Ca să explice dezvoltarea semantică a etimonului latin și a continuatorului său, autorul admite că, la Roma, papirusul a fost întrebuințat nu numai ca hîrtie de scris, ci și ca „feștilă" și „fitil" (engl. *wick*)[14]. În sprijinul acestei supoziții Klein invocă, printre altele, dezvoltarea semantică similară pe care a suferit-o cuvîntul german *Kerze* „lumînare". Formele pe care le avea acest cuvînt în vechea germană de sus erau *Charza* și *Kerza*, provenite din lat. *charta* și acesta din gr. χάρτης „(foaie de) papirus" și „fitil sau feștilă făcută din papirus".

6. O concepție diferită de a lui Ernest Klein are despre dubletele etimologice Walter W. Skeat, al cărui dicționar etimologic (unul dintre cele mai cunoscute și mai apreciate ale limbii engleze) este, de asemenea, foarte bogat în astfel de fapte. Dacă ne referim numai la el, aceasta se datorește faptului că, după știința noastră, Skeat e singurul lexicograf care a încercat să întocmească un inventar complet al dubletelor etimologice din limba engleză. În lista pe care am citat-o și pe care autorul o dă la sfîrșitul dicționarului său, nu figurează, totuși, o serie de dublete etimologice evidente, pe care le întîlnim însă la Klein și, uneori, chiar comentate foarte pe larg. Cităm dintre acestea: **czar (tsar)—Kaiser, cretin — Christian, dean — doyen, chrism —rusma, dollar — t(h)aler** și altele, care, deși au fost inserate în dicționar, au fost omise de pe lista la care ne referim. Ceea ce este și mai important e că pe listă apar unele fapte care, după părerea noastră, n-ar trebui să figureze. Prezența lor se explică prin aceea că, după Skeat, sînt dublete etimologice nu numai cuvintele care se reduc la unul și același etimon (mai apropiat ori mai îndepărtat), ci și cele care provin din aceeași rădăcină, uneori chiar indoeuropeană, și care pot să difere prin unele „sufixe neimportante" (ex.: **cow — beef, banjo — mandoline, moslem — mussulman, lineal — linear, hyper- — super-, hypo- — sub-** etc.). Toate acestea și altele de aceeași natură sînt considerate de Klein pur și simplu cuvinte înrudite în ceea ce privește originea lor și nu putem decît să subscriem unei astfel de păreri. În concluzie vom spune că, din punctul de vedere care ne interesează aici și în special al concepției despre dubletele etimologice, dicționarul lui Klein este superior operei similare a lui Walter Skeat, ca și altor dicționare etimologice. Nu încape îndoială că cine va studia, odată, această interesantă problemă de etimologie și de semantică diacronică (eventual la nivelul lingvisticii generale) va găsi în dicționarul lui Klein un material bogat și variat alături de sugestii dintre cele mai prețioase[15].

[13] Vezi și OXFORD, WEBSTER etc. (s.v. *taper*).

[14] Pe lîngă sensul de „lumînare mică sau foarte subțire", cuvîntul *taper* înseamnă și astăzi, în engleză, „un fel de șnur lung acoperit cu ceară și folosit la aprinderea lumînărilor, a lămpilor cu gaz etc." (vezi WEBSTER și AMERIC. HERIT. DICT., s.v.).

[15] În special pentru fapte din limba franceză poate fi amintit aici și singurul dicționar de dublete pe care îl cunoaștem și care este, desigur, învechit: A. Brachet, *Dictionnaire des doublets ou Doubles formes de la langue française* (apărut în 1868).

VII. 1. O altă caracteristică a dicționarului de care ne ocupăm este că el înregistrează și explică din punctul de vedere al sensului și al originii lor un număr apreciabil de u n i t ă ț i f r a z e o l o g i c e, aproape întotdeauna de proveniență străină. În englezește ele au fost fie „traduse", fie împrumutate sub forma pe care o au în alte limbi. Cităm dintre acestea (în ordine alfabetică) : **Achilles' tendon** (folosit pentru prima dată de anatomistul olandez Verheyden, în 1963), **Adam's apple** „mărul lui Adam" (după Klein, o inexactă traducere a ebraicului *tappuăḥ hāădām*) [16], **apple pie bed** (o alterare prin etimologie populară combinată cu deglutinație a fr. *nappe pliée*) [17], **Caesarean section (operation)** „operație cezariană", **embarrass de richesse** (< fr.), **fata morgana** (cu o explicație de asemenea foarte detaliată, după ce se indică, mai întîi, etimonul italian imediat), **force majeure** (< fr.), **high treason** (calc după fr. *haute trahison*, care a fost redat și în germană prin compusul *Hochverrat*), **hors d'oeuvre** (< fr.), **lingua franca** (< it.), **matter of fact** (calc după lat. *res facti*), **Phrygian cap** „bonetă frigiană", **portmanteau word** (lingv.) „un alt nume pentru contaminație" (termenul a fost creat de Lewis Carroll, 1832–1898), **presence of mind** (calc. după fr. *présence d'esprit*), **Roman balance, round table** (calc după fr. *table ronde*), **Sublime Porte** < fr. *la Sublime Porte* (împrumutat din it. *la Porta Sublima* și acesta, în ultimă analiză, un calc după arab. *al-Bāb al-'Alī*, titlul Curții Otomane, la Constantinopol), **Summer herring** (o traducere a oland. *zomerharing*), **trudgen stroke** (după numele înotătorului englez John Trudgen din sec. al XIX-lea), **viola da gamba** (< it.) etc.

2. Ori de cîte ori este cazul, Klein nu se mulțumește nici de data aceasta cu simpla indicare a etimonului sau a modelului imediat prin care se explică o unitate frazeologică englezească. De obicei, el face și aici tot istorie, cum nici nu s-ar putea altfel, cel puțin în unele cazuri. În explicarea originii ultime a unora dintre unitățile frazeologice pe care le discută, bogata informație a autorului iese din noua la iveală, iar metoda explorării etimologice în adîncime se dovedește de multe ori foarte fructuoasă (vezi, spre exemplu, cele spuse în articolul *Roman balance*).

3. În alte cazuri, datele oferite de dicționarul lui Klein sînt incomplete, ceea ce nu trebuie să surprindă prea mult cînd e vorba de o lucrare lexicografică [18]. Mai surprinzătoare este absența unor fapte de același tip cu cele menționate mai sus, ceea ce ne împiedică să înțelegem foarte bine care au fost criteriile după care autorul a făcut selecția unităților frazeologice înregistrate în dicționarul său.

VIII. 1. Înainte de a încheia, se cuvine să menționăm, măcar în treacăt, că dicționarul lui Klein înregistrează și numele proprii vechi (în special mitologice), tratîndu-le, din punct de vedere etimologic, după aceeași metodă a explorării în adîncime și a stabilirii de asociații cu toate cuvintele, elementele formative și antroponimele derivate din aceeași bază îndepărtată (vezi, spre exemplu, articolele : *Abram* și *Abraham*, *Aeneas*, *Agamemnon*, *Aphrodite*, *Apollo*, *Atlas*, *Benjamin*, *Brahma*, *Casi-*

[16] Vezi explicația amănunțită de la p. 22, col. 1.

[17] Sensul engl. *apple pie bed* este de „pat în care cearșafurile sînt dublate de așa natură, încît cel care folosește patul să nu-și poată întinde picioarele".

[18] Vezi, spre exemplu, articolul *Caesarean section* (*operation*) și compară cu cele spuse în lucrarea noastră *Probleme de etimologie*, București, 1968, p. 247–250.

mir, *Christopher*, *Clement*, *Dorothea*, *Eugenia*, *George*, *Gerard*, *James*, *Jonathan*, *John*, *Mary*, *Richard*, *Stephen*, *Thomas*, *Walter* etc.). Dacă la tot ce am spus pînă aici vom adăuga că autorul dă şi etimologia unui mare număr de compuse şi derivate, apoi a elementelor de compunere şi a morfemelor derivative, vom înţelege mai bine în ce constă caracterul „comprehensiv'' sau (atot)cuprinzător al acestui dicţionar şi în ce măsură se deosebeşte el de alte dicţionare etimologice ale limbii engleze sau ale altor limbi.

2. Este de la sine înţeles că, într-un dicţionar conceput în felul acesta şi realizat prin forţele unui singur om, nimic nu pare mai firesc decît să constaţi absenţa unor cuvinte sau a unor nume proprii, să observi inconsecvenţe de diverse naturi sau să descoperi inexactităţi de care, în treacăt fie spus, nici un dicţionar n-a fost încă şi nici nu va fi, vreodată, în întregime scutit.

3. După părerea noastră, unul dintre aspectele mai puţin realizate ale acestui dicţionar — remarcabil în multe privinţe — îl constituie aşa-zisa e t i m o l o g i e i n t e r n ă. Asupra ei ne vom opri, foarte pe scurt, în continuare, semnalînd numai cîteva dintre formaţiile cărora Ernest Klein le dă explicaţii pe care nu le putem împărtăşi, chiar dacă multe dintre ele se regăsesc şi în alte dicţionare ale limbii engleze. Astfel, raţiuni de ordin semantic ne împiedică să-l considerăm pe **motel** o simplă contaminaţie între *motor* + *hotel* (cum se afirmă şi în AMERIC. HERIT. DICT., s.v., sau în alte lucrări)[19]. În realitate e vorba de un compus prin abreviere din [**mo**]*torists*' *ho*[**tel**] „hotel pentru automobilişti'', cum s-a spus, în mod sigur, la început.

4. În domeniul d e r i v ă r i i c u s u f i x e, un substantiv ca **agriculturist** nu trebuie interpretat ca o formaţie direct de la lat. *agricultura*, ci de la engl. *agriculture* (< fr., lat.) + suf. *-ist*. Tot aşa, pentru explicarea adj. **ovulate**. „cu ovul(e)“, ni se pare mai normal să pornim de la subst. englezesc *ovule* (care este anterior, în limbă, adjectivului amintit), decît să admitem că suf. *-ate* a fost ataşat chiar la rădăcina lat. *ovulum* [20].

5. Despre **dominance, predominance, protuberance** şi alte formaţii de acest fel Klein afirmă că sînt derivate de la *dominant*, *protuberant* etc. + suf. *-ce*, dar părerea noastră este că un astfel de sufix nu există, încă, în limba engleză. De la caz la caz, cuvintele citate şi altele, pe care nu le mai amintim, sînt fie împrumuturi din franceză (unde există *dominance*, *prédominance*, *protubérance* etc., atestate anterior corespondentelor englezeşti în discuţie), fie formaţii independente ale limbii engleze, rezultate prin s u b s t i t u ţ i e d e s u f i x de la adjectivele corespunzătoare în *-ant*. [21]. Afirmaţia este valabilă şi pentru formele în *-ence* (**convergence,**

[19] Vezi, spre exemplu, Hans Marchand, *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation* (ediţia a II-a), München, 1969. p. 452. În WEBSTER, *motel* e privit tot ca o contaminaţie, însă între *motorist* şi *hotel*, de unde rezultă că se confundă şi aici contaminaţia cu compunerea prin abreviere.

[20] *The Oxford English Dictionary* (1933) admite, totuşi, o astfel de derivare, atît pentru adjectivul *ovulate*, cît şi pentru verbul omonim, ceea ce ni se pare greşit. Aceeaşi inexactă indicaţie etimologică există şi în AMERIC. HERIT. DICT. (s. v. *ovulate*, vb.).

[21] De altfel, şi în franceză *prépondér[ance]* este din *prépondér[ant]*, *protubér[ance]* din *protubér[ant]*, *prégn[ance]* din *prégn[ant]* etc.

senescence etc.), care trebuie interpretate fie ca împrumuturi (atunci cînd este posibil), fie ca formaţii din adjectivele englezeşti în *-ent*, cu condiţia ca acestea din urmă să fie mai vechi în limbă [22].

6. Trecînd la d e r i v a r e a r e g r e s i v ă, vom spune că un verb de felul lui **correlate** nu este format din *cor-* + lat. *relatus* sau engl. *relate* (cum se afirmă şi în alte dicţionare) [23], ci este extras din *correlation* şi *correlative*, atestate cu două secole mai devreme ca împrumuturi din latină sau franceză. Tot aşa, verbul **electrocute** nu provine din *electro*— (după analogia lui *execute*), cum se susţine şi în *The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles* (ed. a III-a, 1964, vol. 1, p. 399, col. 1). Acest verb este o interesantă „formaţie proporţională", a cărei istorie este ceva mai complicată. La început s-a folosit exclusiv sintagma **electric***al* *ex***ecution**, atestată încă din 1888 (vezi OXFORD, p. 305, col. 2). Apoi, prin abreviere, s-a format *electr***i***cution*, care a devenit *electr***o***cution* şi din acesta a fost extras verbul *electrocute*, drept model servind perechea corelativă *execution* : *execute*.

7. Exemplele de acest fel ar putea fi înmulţite, însă nu este cazul, deoarece nu urmărim aici să întocmim un inventar cît mai complet al etimologiilor cu care nu sîntem de acord sau pe care le considerăm discutabile.

8. Deşi nu pare foarte necesar, precizăm, totuşi, că ceea ce ne-a interesat, în expunerea de faţă, a fost în primul rînd concepţia pe care o are Ernest Klein despre etimologie, în general, şi despre ceea ce el numeşte *dicţionar etimologic comprehensiv*. Pentru a pune cît mai clar în lumină concepţia amintită a lui Klein, am descris, în linii mari, structura dicţionarului său etimologic şi, paralel cu aceasta, am prezentat metoda de lucru a autorului (dictată de concepţia sa), cu principalele ei avantaje şi inconveniente. Concluzia la care am ajuns şi pe care, sub o altă formă, am anticipat-o în prima parte a expunerii noastre este că interesanta şi originala concepţie etimologică şi lexicografică a lui Klein nu poate fi urmată pînă la capăt, întrucît aplicarea ei, în mod consecvent, ar duce la crearea unui dicţionar nu numai *comprehensiv*, ci şi *comparativ* (dacă nu chiar *universal*). Într-un astfel de dicţionar, care încetează de a mai fi al unei singure limbi, omisiunile ca şi elementele superflue sînt prin forţa lucrurilor inevitabile. Pe de altă parte, felul în care Klein înţelege să trateze terminologia tehnico-ştiinţifică şi etimologia numelor proprii aduce (alături de informaţii valoroase) multe şi variate elemente de enciclopedie, cu care e greu să ne obişnuim într-un dicţionar etimologic, fie el şi „comprehensiv".

Aprilie 1971

THEODOR HRISTEA

Facultatea de limba şi literatura română

Bucureşti, Edgar Quinet 7

[22] Cf. şi rom. *compon[enţă]*, care este, indiscutabil, din *compon[ent]*, după analogia numeroaselor perechi de felul lui *competent* : *competenţă* etc.

[23] Vezi *The Oxford English Dictionary*, *WEBSTER* etc. (s.v.).

CUVINTE „HIBRIDE"

Am întîlnit de multe ori ideea că termenii compuşi dintr-un elemente grecesc şi unul latin, de tipul *automobil* sau *televiziune*, sînt hibrizi, ceea ce pe româneşte s-ar traduce prin „corcituri", termenul fiind evident peiorativ. Este punctul de vedere al filologilor de acum un secol, care ştiau latineşte şi greceşte şi erau foarte vigilenţi ca să nu se aducă ştirbiri limbilor clasice.

Problema a fost reactualizată la noi prin articolul lui Theodor Hristea, *Pe marginea unui dicţionar etimologic al limbii engleze*, publicat în numărul prezent al revistei noastre (p. 613—624). Autorul prezentat de colegul nostru combate cuvintele ca *aureomicină* şi propune înlocuirea lor cu formaţii strict greceşti. Theodor Hristea presupune că nu se va ţine seamă de aceste recomandări şi mi se pare indiscutabil că are dreptate. Ar însemna să se facă o adevărată revoluţie în vocabularele tehnice, de dragul unei teorii care, oricît ar fi de justă, nu va putea mişca pe specialiştii de azi, de vreme ce nu au putut fi impresionaţi cei din trecut, care, de bine de rău, mai studiaseră limbile clasice. Dar este oare justă teoria?

Cuvinte „hibride" există încă din antichitate. În dicţionarul latinesc găsim de exemplu pe *aeriuagus*, format din *aer*, de origine greacă, şi *uagus*, latinesc. Nu mă îndoiesc că cei care l-au format şi l-au acceptat ştiau şi latineşte şi greceşte.

Termenii tehnici formaţi, începînd din evul mediu, de oameni a a căror limbă maternă nu era nici latina, nici greaca, conţin cuvintele greceşti aranjate după modelul latinesc (de exemplu în greceşte este *oikonomos*, dar în apus s-a scris pe latineşte, *oeconomus*, citit cu *e*-, nu cu *oi*-, ca în greaca veche, sau cu *i*-, ca în greaca medie şi modernă) Prin urmare ceea ce se numeşte termen de compunere grecesc este în realitate un element încorporat în limba latină, fie încă din antichitate, fie mai de curînd.

Pe de altă parte astăzi nu numai oamenii de ştiinţă, cărora am putea să le cerem să cunoască etimologia, creează cuvinte compuse din elemente de origine greacă şi latină, ci şi unii de la care nu putem avea astfel de pretenţie. De exemplu, la noi, cei care au creat pe *autoservire* erau, evident, lucrători din comerţ.

Se pune însă întrebarea: de ce am fi obligaţi să păzim cu atîta străşnicie puritatea rasială a termenilor de compunere greci şi latini? După cum se împrumută tot timpul şi peste tot cuvinte, tot aşa se introduc şi elemente de formaţie din limbi străine, adică termeni de compunere, prefixe şi sufixe. A stabilit cineva regula că nu e voie să fie folosite aceste elemente decît împreună cu teme de aceeaşi origine? Dacă ar fi aşa, ar însemna că un cuvînt ca engl. *speaker* sau ca germ. *Sprecher* este hibrid, o dată ce e format cu sufixul *-er*, împrumutat din latineşte. În realitate, sufixul introdus prin intermediul unor derivate latineşti a putut fi apoi

utilizat pentru crearea de formaţii de la teme din stocul indigen şi nimeni n-a văzut în aceasta ceva supărător.

Nu e oare aceeaşi situaţia pentru termeni de compunere greceşti ca *auto-*, *micro-*, *neo-* etc., pentru prefixele ca *anti-*, *arhi-* etc., pentru sufixele ca *-ist*, *-iza*? Acestea sînt acum un bun al limbilor moderne, indiferent de originea veche grecească. Este, prin urmare, permisă folosirea lui *auto-*, *tele-* etc., împreună nu numai cu termeni proveniţi din latină, ci şi din oricare altă limbă, cu singura condiţie ca să se înţeleagă despre ce e vorba.

Se va pune întrebarea: cînd socotim că un element de formaţie a fost adoptat de o limbă străină? Răspunsul trebuie să fie: în momentul în care a început să fie folosit pentru creaţii independente de limba de origine. Deci dacă găsim în româneşte formaţii ca *autoliniştire*, nu vom mai putea tăgădui lui *auto-* calitatea de formant românesc.

Iulie 1971

AL. GRAUR

JOHN R. SEARLE, **Speech Acts**, An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge Univ. Press, London & New York, 1969, 203 p.

Prima parte a cărţii conţine : (a) liniile generale ale unei noi şi convingătoare teorii a limbajului bazate pe *actul de limbaj* act denotat pe parcursul lucrării prin *speech act, linguistic act, language act*) şi (b) un început de tipologie a actelor de limbaj. Preocupările de tip (a) predomină în capitolele 1 (*Methods and Scope*) şi 2 (*Expressions, Meaning and Speech Acts*). Preocupările de tip (b) predomină în capitolele 3 (*The Structure of Illocutionary Acts*), 4 (*Reference as a Speech Act*) şi 5 (*Predication*), dedicate, respectiv, analizei cîte unui caz idealizat de act *ilocuţionar* (*illocutionary*), de act *referenţial*, de act *predicativ*. În partea a doua a lucrării, capitolele 6 (*Three Fallacies in Contemporary Philosophy*), 7 (*Problems of Reference*) şi 8 (*Deriving „Ought'' from „Is''*) sînt consacrate confruntării exemplificatoare a teoriei autorului cu alte teorii de filozofie a limbajului.

Teoria limbajului este pentru Searle (şi aceasta ne aminteşte de L. Bloomfield) o parte a teoriei acţiunii. De aci ipoteza centrală a cărţii : *A vorbi o limbă = a se angaja într-o formă complexă de comportament dirijată de reguli*. Unitatea lingvistică minimală nu este *simbolul, cuvîntul, enunţul* (privite ca *types* sau *tokens*), ci *producerea simbolului, producerea cuvîntului, producerea enunţului*, cu alte cuvinte *actul de limbaj* (vezi p. 16, 28). Numai privite ca rezultate ale unui comportament orientat intenţionat spre producerea lor, sunetele, mărcile grafice sînt mesaje (vezi p. 16).

Faptul că, deşi vorbitorii nu sînt, decît rareori, conştienţi de ele, limbajul este dirijat de reguli este dovedit : (a) de capacitatea vorbitorilor de a percepe *devieri, greşeli* etc. şi (b) de capacitatea vorbitorilor de a *extinde în mod creator* o serie de 'regularităţi' la cazuri noi.

Unul din aspectele cele mai originale ale teoriei derivă din rafinarea conceptului de *reguli*. Searle distinge între *reguli* reglementative (*regulative rules*) şi *reguli constitutive* (*constitutive rules*). Regulile reglementative controlează activităţi logic independente de ele, preexistente. Regulile de etichetă, de exemplu, guvernează relaţii interpersonale care pot exista şi în afara lor. Regulile constitutive *instituie* (şi controlează) activităţi logic dependente de ele, care devin posibile numai graţie lor. Fotbalul, şahul, cîntatul la clarinet sînt forme *noi* de comportament care apar *în urma* regulilor constitutive respective (p. 33).

Regulile reglementaţiei sînt, în esenţă, parafrazabile printr-un imperativ (*Fă X, Dacă Y fă X*) şi oferă baza unor aprecieri : 'A fost aspru', 'A fost imoral' etc. Regulile constitutive sînt, în esenţă, tautologice (*X cînd Y, X contează ca Y, X contează ca Y în context C*) şi oferă baza unor specificări care antrenează penalizări, puncte, cîştig, pierdere : 'ofsaid', 'mat' etc.

Am fi tentaţi să sugerăm, în prelungirea celor de mai sus, că regulile reglementative *instituie stiluri* şi se opun regulilor constitutive, care instituie *specii, genuri* etc.

Regulile care dirijează actele lingvistice sînt reguli constitutive.

Un sistem de reguli constitutive echivalează cu o *instituţie*, iar un fapt a cărui existenţă presupune existenţa unei instituţii este un fapt instituţional. *Nunta, divorţul, logodna, adulterul* sînt fapte instituţionale a căror bază este reprezentată de instituţia *căsătorie*.

Faptele instituţionale se opun *faptelor brute*, a căror existenţă nu presupune existenţa unei instituţii. Faptele brute pot fi explicate în termenii unor fapte instituţionale. Faptele instituţionale nu pot fi explicate decît în termenii unor reguli constitutive.

Actul lingvistic este un fapt instituţional care nu poate fi analizat ca fapt brut. Acest lucru — arată Searle — a fost însă de cele mai multe ori ignorat, iar analiza semantică a limbilor s-a făcut pornind de la o structură conceptuală a faptelor brute şi ignorînd faptele instituţionale şi regulile constitutive care le explică în ultimă instanţă. Statistica lingvistică — am adăuga — este funciar naivă în măsura în care, neglijînd caracterul lor instituţional, abordează fenomenele de limbă ca fapte brute.

Regulile constitutive ale actelor de limbaj pot fi echivalate cu regulile de enunţare a unor elemente lingvistice graţie principiului expresibilităţii : 'whathever can be meant can be said' (p. 19).

Graţie principiului expresibilităţii, cazurile în care vorbitorul nu exprimă ceea ce vizează (cazurile de exprimare nonliterală, vagă, ambiguă, incompletă) sînt considerate teoretic nerelevante pentru comunicarea lingvistică.

În legătură cu *sensul* (*meaning*) elementelor lingvistice antrenate într-un act de limbaj se pot adopta două poziţii distincte : (a) ele *au un înţeles, un sens* (*have meaning*) şi (b) cel care le enunţă *înţelege ceva, semnifică ceva* (*means something*) prin enunţarea lor.

(b) corespunde aşa-numitului *non-natural meaning* al lui Paul Grice [1]. Pentru Grice, 'un vorbitor *S* a înţeles ceva prin *X*' echivalează cu '*S* a avut intenţia ca enunţarea lui *X* să producă un anume efect într-un ascultător *Y* prin intermediul recunoaşterii acestei intenţii'. Searle preia de la Grice relaţia dintre sens şi intenţie, precum şi trăsătura generală a comunicării implicată în această relaţie : 'In speaking I attempt to communicate certain things to my hearer by getting him to recognize my intention to communicate just those things' (p. 43).

Spre deosebire de teoria lui Grice, teoria lui Searle are însă în vedere *sensul* şi în accepţia (a), cu alte cuvinte în măsura în care acesta rezultă din reguli (convenţii) ale limbajului. În felul acesta, teoria semantică *intenţionl-coanvenţională* a lui Searle favorizează examinarea raportului (deosebit de interesant) dintre ceea ce înţelege vorbitorul prin ce spune şi ceea ce înseamnă în limbaj cele spuse.

În rezumat, teoria lui Searle evoluează la răscrucea dintre teoria lingvistică behavioristă a lui Leonard Bloomfield, teoria instituţională a comunicării a lui Ludwig Wittgenstein şi J. L. Austin, teoria semantică intenţională a lui Paul Grice, pragmatica lui Ch. Morris şi teoria semantică a lui J. J. Katz [2] (Searle se referă în cîteva rînduri la posibilitatea încorporării teoriei lui în componentul semantic al modelului transformaţional).

Renunţînd să se limiteze artificios la numai una dintre echivalenţele *meaning = use, meaning = convention, meaning = intention,* Searle propune un model deschis şi dinamic al cărui *impact* pentru evoluţia reflecţiei lingvistice se anunţă considerabil. Am releva puternicele implicaţii semiotice, atît de evidente încît, la nivelul definiţiilor generale din capitolele 1 şi 2, *actul de limbaj* ne pare a corespunde mai degrabă unui *act semiotic* decît unui act exclusiv lingvistic. Conceptele de regulă constitutivă, instituţie, fapt instituţional, exemplele extralingvistice ne par de asemenea repere utile pentru rafinări semiotice privind îndeosebi registrele de limbaj.

În clasificarea actelor de limbaj, Searle porneşte de la distincţia dintre (a) *acte complete* (totale) şi (b) *acte parţiale.*

Autorul adoptă pentru (a) termenul austinian de *acte ilocuţionare.* Actele ilocuţionare sînt denotate în limba engleză de verbele performative, *state, describe, assert, warn, remark, comment, command, order, request,*

[1] Cf. Paul Grice, *Meaning,* în „The Philosophical Review" vol. LXVI, nr. 3, p. 377–388.

[2] Cf. Leonard Bloomfield, *Language,* New York, Holt, Rinehart and Winston, 1933, şi Londra, Allen and Unwin, 1935 ; Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations,* tradus de G. E. M. Anscombe, Oxford, Blackwell, 1953 şi 1958 ; J. L. Austin, *Philosophical Papers,* ed. J. O. Urmson şi G. I. Warnock, Oxford, Clarendon Press, 1961 ; Paul Grice, *op. cit.* ; Ch. W. Morris, *Signs, Language, and Behavior,* Englewood Cliffs, N. J. Prentice-Hall, 1955 ; J. J. Katz, *The Philosophy of Language,* New York, Harper and Row, 1966.

criticize, apologize, censure, approve, welcome, promise, object, demand, argue etc. (unde *etc.* ar abrevia, conform lui Austin, un 'rest' de nu mai puţin de o mie de verbe). Forma gramaticală specifică unui act ilocuţionar este *enunţul complet.*

Actele ilocuţionare nu sînt în mod obligatoriu acte lingvistice. Putem 'cere' unui nedorit să părăsească încăperea fără a recurge la cuvinte, prin gesturi, privire etc. Putem vorbi despre acte ilocuţionare de 'cerere' etc. şi la animale (cîine de exemplu). Setul de acte ilocuţionare nonlingvistice este însă limitat. În plus, arată Searle, există acte ilocuţionare de neconceput în absenţa limbajului ('unless one has a language one cannot request of seomeone that he, e.g., undertake a research project on the problem of diagnosing and treating mononucleosis in undergraduates in American universities' !, p. 38).

Unele acte ilocuţionare provoacă *efecte specifice* asupra acţiunilor, gîndurilor, credinţelor ascultătorului : actul ilocuţionar *arguing* provoacă efecte de tipul *persuade, convince someone*; actul ilocuţionar *warning* provoacă efecte de tipul *scare, alarm someone*; actul ilocuţionar *informing* are consecinţe de tipul *convincing, enlightening, edifying, inspiring someone, geting someone to realize* etc. asupra ascultătorului. În exemplele de mai sus, verbele *persuade, convince, scare, alarm, enlighten, edify, inspire, get someone to realize* denotă *acte perlocuţionare* (termenul *perlocutionary* este de asemenea preluat de la Austin).

Nu toate actele ilocuţionare au efecte perlocuţionare. *Greeting, christenning* denotă acte ilocuţionare fără efect perlocuţionar asupra ascultătorului. Acesta este punctul în care teoriile instituţionale ale comunicării se despart ('part company' în terminologia lui Searle) de teoriile 'naturaliste' ale sensului (de tip stimul-răspuns).

Opoziţia acte perlocuţionare / acte ilocuţionare nu este posibilă decît într-o teorie semantică internaţional-convenţională. O teorie pur intenţională (cum este cea a lui Grice) ar tinde să abordeze toate actele totale ca acte perlocuţionare.

Mărturisim că în acest punct sîntem mai degrabă tentaţi de ipoteza lui Grice decît de aceea a lui Searle. Aceasta întrucît : (1) inventarul de acte pur ilocuţionare avut în vedere de Searle este extrem de redus : două verbe ; (2) chiar în cazul lui *greeting* şi *christenning* credem că s-ar putea vorbi despre 'efecte' ale actelor corespunzătoare. Efectul unui act de salut ar fi 'convingerea ascultătorului că este un *insider* în raport cu actul respectiv de comunicare'. În măsura în care' ascultătorul' unui act de botezare nu este cel botezat, ci publicul, credem de asemenea că efectul botezării ar fi 'convingerea publicului că, în raport cu microcolectivitatea pe care el o reprezintă, cel botezat este, începînd din acel moment, un *insider*'.

Actele parţiale se divid în *acte propoziţionale* (*propositional acts*) şi *acte de enunţare* (*utterance acts*). Sînt acte propoziţionale *referirea* (*reference act*) şi *predicarea* (*predication*). Formele gramaticale specifice unui act de referire sînt numele proprii, grupurile nominale la singular (constînd, în termenii lui Russell, din articol + *descriptor*), pronumele şi titlurile (*the prime minister, the Pope*). Titlurile pot fi subsumate, în enumerarea de mai sus, grupurilor nominale la singular. Forma gramaticală specifică unui act de predicaţie este predicatul gramatical. Forma gramaticală specifică unui act propoziţional este propoziţia (întotdeauna inserată sau inserabilă într-un enunţ). Acte de enunţare sînt actele propriu-zise de producere a cuvintelor, simbolurilor, enunţurilor. Corespondentul lor gramatical este cuvîntul (simbolul, enunţul) rostit, scris etc.

Relaţiile care se stabilesc între actele parţiale angrenate în constituirea unui act ilocuţionar sînt extrem de complexe.

Searle recurge în explicitarea lor la o a doua opoziţie : *funcţie/conţinut.* Actele ilocuţionare, actele de referinţă au (pot avea) atît funcţie, cît şi conţinut. Predicaţia nu are funcţie, ea are numai conţinut. Autorul nu precizează modul în care trebuie analizate, din punctul de vedere al acestei opoziţii, actele de enunţare şi actele perlocuţionare.

Funcţia unui act ilocuţionar este manifestată de forme gramaticale cum ar fi : ordinea cuvintelor, accentul, conturul intonaţional, punctuaţia, modul verbal, verbele performative.

Verbele performative nu apar întotdeauna în structura de suprafaţă, ele sînt însă implicate constant la nivelul structurii de adîncime.

Conţinutul unui act ilocuţionar este dat de propoziţia (propoziţiile) enunţului total. În reprezentarea lui Searle, actul ilocuţionar are deci forma $F(p)$, unde F marchează funcţia, este *indicatorul forţei ilocuţionare* (*illocutionary force indicator*), iar p marchează indicatorul propoziţional. Un act ilocuţionar poate să nu aibă conţinut propoziţional : *Hurrah, Ouch, Oh* etc. Rescriindu-l pe p în termeni de referinţă şi predicaţie ca RP, actul ilocuţionar ar fi deci reprezentabil prin $F(RP)$. În sfîrşit F poate fi marcat prin $\vdash$ (aserţiune), *Pr* (promisiune), ! (cerere), ? (interogare *da-nu*) etc.

Utilitatea acestor distincţii apare clar în momentul în care abordăm de exemplu problema negării în cadrul unui act ilocuţionar asertiv cu conţinutul propoziţional 'There are horses' (vezi p. 31–32) : $\vdash (\exists x)$ (x is a horse). Negarea poate afecta actul referenţial : $\vdash \sim (\exists x)$ (x is a horse), în care caz obţinem enunţarea lui *There aren't any horses* ; ea poate afecta actul de predicaţie : $\vdash (\exists x) \sim$ (x is a horse), în care caz obţinem enunţarea lui *There are things that aren't horses*, în sfîrşit putem nega indicatorul forţei asertive : $\sim \vdash (\exists x)$ (x is a horse), în care caz obţinem enunţarea lui *I don't say there are horses.*

Teoria lui Searle favorizează astfel noi *regrupări de enunţuri*, imposibile chiar şi în cadrul teoriei transformaţionale (dacă facem abstracţie de în fond mult înrudita *logică naturală a lui* George Lakoff [3]).

Funcţia actului de referinţă este aceea de identificare a unui obiect ; conţinutul actului de referinţă este reprezentat de sensul descrierii identificatoare conţinute sau implicate în actul de referinţă. 'Funcţia' predicaţiei este precizată de indicatorul forţei ilocuţionare (F). În schema $F(RP)$ ar fi deci utilă o specificare specială de tip $F(\widehat{RP})$ a relaţiei dintre F şi P.

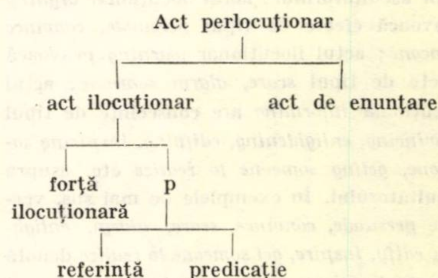
Nu întrezărim nici o posibilitate de caracterizare a actelor de enunţare în raport cu opoziţia funcţie/conţinut în afară de :

funcţie	conţinut
$F(\widehat{RP})$ act ilocuţionar	act de enunţare

şi nici o posibilitate de caracterizare a actelor perlocuţionare în raport cu această opoziţie în afară de :

funcţie	conţinut
act perlocuţionar	act ilocuţionar + act de enunţare

O asemenea interpretare ar avea repercusiuni în ierarhizarea şi structurarea actelor de limbaj, care ar deveni :

Actul ilocuţionar ales de Searle pentru o analiză exemplificatoare (vezi capitolul 3) este actul de promisiune. Ca şi în cazul analizei actului de referire şi a actului de predicaţie, procedura urmată de autor este : (a) enumerarea *condiţiilor* de realizare *nondefectivă* (*nondefective*, la Austin *felicitous*) a actului respectiv şi (b) formularea, pe baza acestor condiţii, a *regulilor semantice* pentru exprimarea actului respectiv. Condiţiile includ : (a) condiţii de input şi output *normal* (unde *normal* permite excluderea atît a unor impedimente în comunicare de tipul surzenie etc. cît şi a unor forme parazitare de comunicare, cum ar fi vorbitul în teatru, gluma, predarea unei limbi, recitarea unui poem, practica de pronunţie etc. (p. 57)), (b) condiţii preparatorii, (c) condi-

[3] Cf. George Lakoff, *Linguistics and Natural Logic*, Studies in Generative Semantics, No. 1, April 1970, Phonetics Laboratory, The University of Michigan, Ann Arbor.

ţii de sinceritate şi (d) condiţii esenţiale. Atît condiţiile, cît şi regulile sînt *ordonate*.

Pentru a clarifica diferitele tipuri de condiţii, modalitatea de progresie condiţii → reguli şi consecinţele teoretice ale unei analize de acest tip, vom insista în cele ce urmează asupra conţinutului celui de-al treilea capitol al cărţii.

Dat fiind un vorbitor *S* care enunţă *T* în prezenţa unui ascultător *H*, în *enunţarea literală* (opusă *enunţării metaforice, sarcastice* etc.) a lui *T*, *S* promite sincer şi nondefectiv *că p* lui *H* dacă şi numai dacă sînt satisfăcute condiţiile 1—9 (vezi p. 57—60):

1. input şi output normal;
2. *S* exprimă propoziţia *că p* în enunţarea lui *T*;
3. în exprimarea lui *că p*, este inclusă predicarea de către *S* a unui act viitor *A* al lui *S*;
4. *H* ar prefera pe '*S face A*' lui '*S nu face A*', iar *S* crede că *H* ar prefera pe '*S face A*' lui '*S nu face A*';
5. nu este de la sine înţeles pentru *S* şi *H* că *S* va face *A*;
6. *S* intenţionează să facă *A* (sau, pentru a avea în vedere şi promisiunea nesinceră: *S* intenţionează ca enunţarea lui *T* să-l facă răspunzător pentru intenţia de a face *A*);
7. *S* intenţionează ca enunţarea lui *T* să-l pună sub obligaţia de a face *A*;
8. *S* intenţionează (*i*) să producă în *H* cunoaşterea (*K*) faptului că enunţarea lui *T* trebuie considerată ca obligîndu-l pe *S* să facă *A*. *S* intenţionează să producă *K* prin intermediul recunoaşterii lui *i* şi intenţionează ca *i* să fie recunoscut prin intermediul cunoaşterii de către *H* a sensului lui *T*;
9. regulile semantice ale dialectului vorbit de *S* şi *H* implică condiţiile 1—8.

Condiţia 1 elimină promisiunile făcute în glumă, promisiunile făcute în timpul interpretării unei piese de teatru etc. Condiţia 2 dă socoteală de imposibilitatea promisiunii lipsite de conţinut propoziţional; chiar dacă pot apărea izolat la nivelul structurii de suprafaţă, *Promit*, *Făgăduiesc* au întotdeauna o completivă *că p* reconstituibilă prin context. Condiţia 3 justifică 'defectivitatea' unor promisiuni ca * *Promit că fugisem la şcoală* sau * *Promit că Ion te va iubi* (în ultimul caz, emiţătorul poate promite exclusiv că el, *S*, va căuta să facă în aşa fel încît *Ion* ... etc.). Condiţiile 2 şi 3 sînt numite de Searle *condiţii de conţinut propoziţional*. Condiţia 4 caracterizează ca defectivă o promisiune al cărei conţinut propoziţional este nedorit de *H* sau o promisiune despre care *S* ştie că este nedorită de *H*: * *Promit să te insult*, * *Făgăduiesc să te omor*. Condiţia 5 (cf. exemplul lui Searle: 'A happily married man who promises his wife he will not desert her in the next week is likely to provide more anxiety than confort', p. 59) exemplifică, la nivelul actelor ilocuţionare, legea efortului minim a lui Zipf (parafrazabilă în acest context ca 'maximum illocutionary ends with minimum phonetic effort', p. 60) şi justifică defectivitatea unor promisiuni de tipul: * *Promit să mă port normal*. Condiţiile 4 şi 5 sînt *condiţii preparatorii*, implicate de *S*. Condiţia 6 este *condiţia de sinceritate*. Ea justifică defectivitatea unor promisiuni de tipul: * *Promit să fac A, dar nu am de gînd* (*nu intenţionez*) *să fac A*. Condiţia 7 este *condiţia esenţială* a actului de promisiune.

Pe baza condiţiilor enumerate, Searle formulează următoarele *reguli semantice pentru folosirea indicatorului de forţă ilocuţionară Pr* (p. 63):

1. *Pr* trebuie enunţat numai în contextul unui enunţ *T* a cărui enunţare este un act de predicare a lui *A* despre *S*.
2. *Pr* trebuie enunţat numai dacă *H* ar prefera pe '*S* face *A*' lui '*S* nu face *A*' şi dacă *S* crede că *H* ar prefera pe '*S* face *A*' lui '*S* nu face *A*'.
3. *Pr* trebuie enunţat numai dacă nu este de la sine înţeles pentru *S* şi *H* că *S* va face *A* în desfăşurarea normală a evenimentelor.
4. *Pr* trebuie emis numai dacă *S* intenţionează să facă *A*.
5. Emisia lui *Pr* contează ca preluare a obligaţiei de a face *A*.

Se poate uşor remarca din această enumerare felul în care condiţiile de conţinut propoziţional, condiţiile preparatorii şi condiţia de sinceritate au drept corespondent reguli reglementative cvasiimperative (regulile 1 — 4), în timp ce condiţia esenţială are drept

corespondent o regulă constitutivă (regula 5).

Analize asemănătoare pot fi date şi celorlalte acte ilocuţionare: actul de ordin are drept condiţie preparatorie centrală un raport de autoritate $S \rightarrow H$, drept condiţie de sinceritate faptul că *S* vrea ca ceea ce ordonă să fie făcut, drept condiţie esenţială faptul că *S* emite *T* în scopul de a-l determina pe *H* să facă *A*; actul de aserţiune are drept condiţie preparatorie faptul că *H* trebuie să aibă o bază pentru a presupune că propoziţia asertată e adevărată, drept condiţie de sinceritate faptul că *H* trebuie să creadă că propoziţia asertată e adevărată, drept condiţie esenţială faptul că propoziţia este avansată ca reprezentînd 'starea de fapt' etc.

Pe baza analizei de mai sus, Searle formulează cîteva *ipoteze generale* despre actele ilocuţionare (p. 65): (1) ori de cîte ori condiţia de sinceritate include specificarea unei stări psihologice, îndeplinirea actului respectiv contează ca *expresie* a acelei stări psihologice; (2) conversa lui (1): numai atunci cînd actul ilocuţionar contează ca expresie a unui act psihologic se pune problema nesincerităţii lui; (3) în îndeplinirea unui act ilocuţionar, *S implică* satisfacerea condiţiilor preparatorii; (4) contextul poate suplini sau (adăugăm noi) modifica indicatorul explicit al forţei ilocuţionare (de unde întorsături politicoase ca: '*Aţi putea face asta pentru mine?*', care este un act de *cerere* şi nu un act de *întrebare*); (5) forţa ilocuţionară implicită poate fi oricînd explicitată (vezi mai sus principiul expresibilităţii); (6) condiţia esenţială le conţine pe toate celelalte.

Studiul actului de referinţă îl conduce pe Searle (vezi capitolul 4) la cîteva inovaţii pe care le menţionăm: (a) nu există *nume proprii ale cuvintelor*, specificitatea semiotică a limbii face ca un *nume de cuvînt* să fie un fenomen redundant: 'With very few exceptions, such as sacred words or obscenities, if we wish to speak of a word we don't need to name it or otherwise refer to it, we can simply produce (a token of) it' (p. 74); (b) alături de axiomele de existenţă ('Whathever is referred to must exist', p. 77) şi de identitate ('If a predicate is true of an object it is true of anything identical with that object regardless of what expressions are used to refer to that object', p. 77), Searle introduce o a treia axiomă a actului de referinţă, aşa-numita *axiomă a identificării*, raportabilă, după cum se poate uşor vedea, la principiul expresibilităţii: 'If a speaker refers to an object, then he identifies or is able on demand to identify that object for the hearer apart from all other objects' (p. 79-80); (c) pe axioma identificării se întemeiază distincţia propusă de Searle între 'fully consumated reference' şi 'successful reference'. O referinţă este pe deplin consumată atunci cînd identificarea i se comunică ascultătorului. O referinţă este reuşită însă, chiar dacă pentru ascultător este ambiguă, în măsura în care vorbitorul o poate dezambiguiza la cerere.

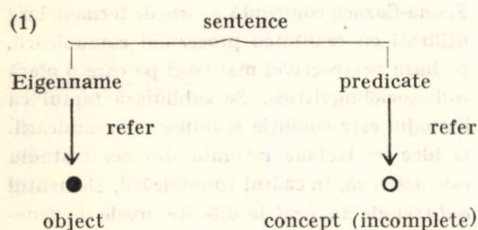
Formularea condiţiilor şi a regulilor de referinţă respectă aceleaşi principii teoretice generale ca şi în cazul actului ilocuţionar.

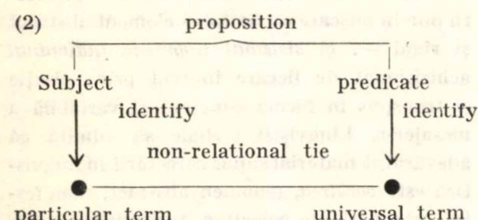
Relevăm interesul pe care îl prezintă discuţia unor *paradoxuri* favorizate de axioma de existenţă, cum ar fi cele privind referirea unui personaj de ficţiune. *Sherlock Holmes*, *Santa Claus* referă la nivelul limbajului parazitar al ficţiunii pentru că aceste personaje *există în lumea ficţiunii*. În lumea reală un act de referinţă referă numai ceea ce există. În lumea ficţiunii, un act de referinţă preferă: (a) ceea ce există în ficţiune şi (b) acele elemente şi obiecte ale lumii reale pe care le încorporează ficţiunea (p. 79). Referirea este deci corectă în enunţul *Sherlock Holmes wore a deerstalker hat*, dar nu este corectă în * *Mrs Sherlock Holmes wore a deerstalker hat* (pentru că 'doamna Sherlock Holmes' nu există în lumea ficţiunii) şi nu este corectă în * *Sherlock Holmes is coming to my house for dinner tonight* pentru că, spre deosebire de lumea ficţiunii, în lumea reală un act de referinţă nu referă elemente şi obiecte ale altei lumi.

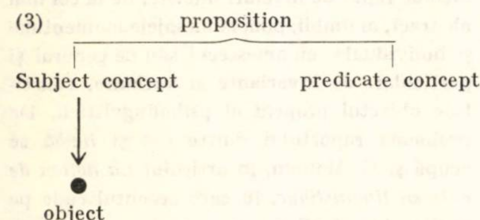
Ipoteza cu privire la caracterul 'vertical' al referirii normale şi caracterul 'orizontal' al referirii în limbajul ficţiunii este plină de interes pentru cercetările de poetică, stilistică etc. Reproducem formularea lui Searle nu

numai ca pe un imbold pentru reflecţii, ci şi pentru a permite cititorului să perceapă ecourile ei jakobsoniene : 'If we think of the meaning conventions of linguistic elements as being (at least in part) vertical conventions, tying sentences to the world, then it is best to think of the tacit conventions of fictional discourse as being lateral or horizontal conventions lifting, as it were, the discourse away from the world' (p. 79).

Predicaţia (vezi capitolul 5) nu este, pentru Searle, definibilă în termeni referenţiali sau în termenii opoziţiei *particular/universal*. Searle preferă deci soluţiilor simetrice propuse de Frege (schema 1) şi P. F. Strawson [4] (schema 2) o soluţie asimetrică (schema 3) :

[4] Cf. G. Frege, *Über Sinn und Bedeutung* (1892), tradus *On sense and reference*, în Peter Geach şi Max Black, *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*, Oxford, 1952 ; P. F. Strawson, *Individuals*, London, Methuen, 1959.

Un predicat poate fi predicat în mod adevărat sau fals numai în raport cu anumite categorii (tipuri) de obiecte. Pe această bază strawsoniană defineşte Searle conceptul de *presupoziţie* : 'an expression *a* presupposes an expression *b* if and only if in order for *a* to be true or false of an o bject *X*, *b* must be true of *X*' (p. 126).

Nu prezentăm, din lipsă de spaţiu, partea a doua, aplicativă, a cărţii. Relevăm însă ipoteza 'no remark without remarkablemess' formulată în legătură cu actul asertiv, partiţia actelor evaluative în acte denotate de verbe ale evaluării favorabile sau nefavorabile (*grade, evaluate, assess, judge, rate, rank, appraise*) şi acte denotate de verbe limitate la evaluarea favorabilă (*commend, praise, laud, extol, express approval, express satisfaction, recommend*) pe care Searle o asimilează partiţiei *determinabil/determinat* etc.

Detaliile în care am pătruns uneori în prezentarea de faţă se explică nu numai prin ipotezele teoretice curajoase şi prin schimbările de perspectivă care recomandă oricărui cititor volumul lui Searle. Există în această lucrare o contopire a elementelor sociolingvistice, psiholingvistice, logice, filozofice, lingvistice pure, semiotice, care se caracterizează prin armonie şi absenţa presiunii persuasive cu care ne-au deprins multe din studiile deliberat 'interdisciplinare'. 'Lingvistică de idei' şi nu 'mozaic de domenii' ar fi tendinţa generală prezentă de-a lungul întregului volum, care îi conferă unicitate şi forţă. 'Gramatica' acestei contopiri, dozajul ei ar merita să fie studiate. Există de asemenea numeroase aspecte lingvistice în legătură cu care nu dispunem de nici o descriere pentru limba română : actele ilocuţionare şi actele prelocuţionare îşi aşteaptă încă — la noi — prezentarea.

Februarie 1971

SANDA GOLOPENŢIA-ERETESCU
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

Linguistique contemporaine. Hommage à Eric Buyssens, publié par Jean Dierickx et Yvan Lebrun, Editions de l'Institut de Sociologie, Bruxelles, 1970, 285 p.

Dînd acest titlu volumului omagial publicat în onoarea lui Eric Buyssens, profesor de lingvistică și filologie engleză la Universitatea liberă din Bruxelles, editorii au ținut să sublinieze actualitatea problemelor tratate și, totodată, varietatea de preocupări în domeniul studiului limbii. Într-adevăr, cele douăzeci și nouă de articole care alcătuiesc volumul conțin atît probleme de lingvistică generală — teoria și metodologia limbii —, cît și analize concrete, predominant sincronice, asupra unor limbi sau grupuri de limbi. Dar, dincolo de varietatea inerentă unei culegeri de acest fel, majoritatea articolelor — indiferent de tema tratată — au ca trăsătură comună abordarea structural-funcțională a faptelor în spiritul promovat, începînd cu deceniul al treilea al veacului nostru, de școala pragheză și de cea franceză. Această unitate a orientării este însoțită, în unele materiale explicit, în altele implicit, de o anumită rezervă față de încercările de formalizare a studiului limbii și, în special, față de unele concepte ale gramaticii transformaționale, considerate drept insuficient de clare. Și acum, iată pe scurt conținutul articolelor grupate după tema tratată.

O tendință larg răspîndită în ultimul deceniu este aceea de a descoperi predecesori recunoscuți ai unor idei moderne. E ceea ce face și R. Engler în articolul *Semiologische Lese: Bestrachtungen zu Saussure, Salviati und Chrétien de Troyes*, din care aflăm că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea umanistul și filologul L. Salviati cunoștea ideea primatului limbii vorbite asupra celei scrise, afirma că unitățile limbii nu sînt ceva dat, ci rezultă din delimitări, că ele sînt arbitrare și lineare și că sînt legate între ele paradigmatic și sintagmatic. Mai puțin convingătoare sînt exemplele aduse din opera lui Chrétien de Troyes, care numai cu multă bunăvoință ar putea fi apropiate de interpretări semiotice.

Sînt în acest volum destul de multe articole cu caracter critic; unele supun analizei metode și concepte curente în lingvistica actuală, altele pun în discuție teze devenite clasice.

Într-un articol scris cu vervă și intitulat *Concerning the Metataxonomy of Linguistic Science*, O. Ahmanova respinge afirmațiile făcute în ultimele decenii cu privire la caracterul depășit al abordării empirice și istorice a faptelor de limbă. În realitate, arată autoarea, asemenea cercetări continuă să aducă servicii lingvisticii, în timp ce constructele ipotetice s-au dovedit inaplicabile limbilor naturale, fiind potrivite doar pentru limbajele formalizate, utilizate în cibernetică. În studiul *Les éléments de la communication, niveaux du code et la triade langage-langue-parole*, T. Slama-Cazacu confruntă o serie de termeni larg utilizați cu realitatea procesului comunicării, pe baza perspectivei mai largi pe care o oferă psihosociolingvistica. Se subliniază faptul că limbajul este condiția și mijlocul comunicării. O idee ce trebuie reținută din acest studiu este aceea că, în cadrul comunicării, elementul *cod* trebuie analizat la diferite nivele de generalitate. Din punctul de vedere al psiholingvisticii, în cadrul schimbului de idei vorbitorii pun în mișcare nu *limba* — element abstract și rigid —, ci *sistemul lingvistic individual* achiziționat de fiecare individ prin selecție și transpus în forma concretă și variabilă a mesajelor. Lingviștii trebuie să admită că adevăratul material supus cercetării în lingvistică este *vorbirea*, fenomen abstract, manifestat prin variante colective, teritoriale sau sociale. Procesul complex al comunicării, care include fapte de niveluri diferite, de la cel mai abstract, al limbii, pînă la mesajele momentane și individuale, cu amestecul său de general și particular, de invariante și variante, constituie obiectul propriu al psiholingvisticii. De problema raportului dintre *cod* și *limbă* se ocupă și G. Mounin, în articolul *La notion de code en linguistique*, în care accentul cade pe analiza trăsăturilor care deosebesc cele două fenomene. Sub aspect funcțional, limba e un sistem direct, iar toate celelalte coduri — sisteme substitutive, fapt care explică și celelalte trăsături diferențiatoare. După părerea autorului, analiza codurilor efectuată de Prieto a pus clar în lumină faptul că limbile sînt sin-

gurele coduri care conţin semne de două tipuri (unele caracterizate prin raportul de incluziune, altele — prin cel de intersecţie) şi care cunosc dubla articulare.

Unul dintre conceptele fundamentale ale gramaticii transformaţionale — competenţa — face obiectul a două articole. J. Larochette urmăreşte în ce măsură se poate « *Rendre compte de la compétence linguistique* ». După ce evidenţiază la A. Marty un punct de vedere apropiat de cel al autorilor gramaticii transformaţionale, J. Larochette analizează unele teze ale acestei gramatici, insistînd asupra faptului că conceptele relaţionale discriminatorii şi caracterizatoare nu sînt universale, iar în ce priveşte competenţa lingvistică a locutorului, ele nu pot fi puse în paralelă cu trăsăturile distinctive.

În ce priveşte ideea că o gramatică generativă reprezintă un model al competenţei vorbitorilor, autorul face observaţia că modelul rămîne incomplet cîtă vreme contextul scapă formalizării. De altminteri lucrul acesta e recunoscut de înşişi autorii gramaticilor transformaţionale, care situează vorbirea la nivelul performanţei, admiţînd la nivelul competenţei doar limba (în sens saussurian).

Folosind datele oferite de studiul achiziţiei limbajului de către copii, W. von Raffler Engel, ea însăşi specialistă în acest domeniu, în articolul *Competence, a Term in Search of a Concept*, dovedeşte că, împotriva părerii generativiştilor, competenţa nu e intuitivă şi nici înnăscută, ea variază după limbi şi indivizi. Raporturile dintre competenţă şi performanţă sînt mai subtile şi mai complicate decît au fost prezentate pînă acum.

Sînt supuse criticii, în acest volum, nu numai concepte de ultimă oră ale lingvisticii, ci şi unele teze devenite clasice. În *La linéarité du signifiant*, A. Henry respinge teza saussuriană a caracterului linear al semnificantului : ca fenomen acustic, el are nu numai dimensiune temporală, ci şi spaţială, iar ca imagine acustică nu poate avea linearitate cronologică. Întrucît un fapt de limbă capătă dimensiunea timpului numai prin actualizare, rezultă că arbitrarul e o trăsătură a semnului la nivelul limbii, iar linearitatea — o trăsătură a semnificantului la nivelul vorbirii, rezultînd din producerea succesivă, în lanţ, a sunetelor. Autorul atrage atenţia că, în cazul accentuării expresive, acelaşi act fonator traduce, pe plan acustic, în mod simultan, doi semnificanţi, după cum la jocurile de cuvinte, în mod excepţional, acelaşi semnificant exprimă simultan doi semnificaţi — ceea ce s-ar putea formula şi ca manifestare a bilinearităţii laturilor semnului. Se ştie că în lingvistică a domnit multă vreme ideea că schimbările fonetice sînt inconştiente. Combătînd acest punct de vedere în articolul *Evolution linguistique et changement phonétique*, A. Sauvageot arată că uneori asemenea schimbări sînt rezultatul unei intervenţii conştiente sau deliberate : e vorba de pronunţarea diferită, uneori din motive estetice, a unui fonem existent sau de introducerea unui fonem nou. Cînd schimbările fonetice pun în pericol structura gramaticală, are loc o reacţie de salvare a ei, mai ales în forma scrisă a limbii. Ca fenomene aleatorii, schimbările fonetice nu pot fi oprite, dar efectele lor distructive pot fi contracarate.

Mai multe articole din volum evidenţiază, din unghiuri diferite, caracterul de sistem al faptelor de limbă. În *Quelques vues sur les équilibres linguistiques*, M. Cohen readuce în discuţie problema compensărilor şi a tendinţei spre echilibru în cadrul fiecărui compartiment şi al limbii în ansamblul ei. Se arată în mod convingător că cercetarea limbii sub unghiul echilibrelor statistice permite o înţelegere mai profundă a structurilor şi o explicare mai raţională a cauzelor schimbărilor. O demonstraţie concretă în sprijinul necesităţii studierii unui fapt de limbă în cadrul ansamblului în care e integrat o constituie articolul lui Al. Graur, *Etymologie collective*, în care, pe baza a numeroase exemple, se pune în lumină faptul că, adesea, structura fonetică şi morfologică a unui cuvînt e explicabilă numai prin raportarea lui la cuvintele cu care prezintă trăsături formale comune. Caracterul sistematic al unităţilor limbii e dovedit şi prin devieri de tipul lapsusului — aceasta e tema prezentată de J. Pohl, care, în *Lapsus et numération*, citează lapsusuri paradigmatice şi sintagmatice.

Reluînd problema tratată de Al. Graur în articolul *La langue de l'avenir* din volumul

To Honor Roman Jakobson (1967), în care se evidenţiază puternica tendinţă actuală de unificare internaţională a vocabularului, I. Seidel-Slotty priveşte problema introducerii neologismelor din punctul de vedere al lexicului fiecărei limbi (în articolul *Unifizierung — Differenzierung*), relevînd că adesea ele apar diferenţiate ca sens şi ca formă de cuvintele mai vechi cu sens apropiat. Cu studiul *Zur Problematik der Satzdefinition*, E. Seidel revine la o problemă pe care a abordat-o în urmă cu patru decenii. Pe baza unei bogate bibliografii, autorul discută delimitarea propoziţiei de alte unităţi sintactice şi elementele ei componente. Trecînd în revistă criteriile de definire a propoziţiei, autorul reţine ca cel mai important *predicativitatea*. Concluzia articolului este că analiza vorbirii (Rede, discours) permite distingerea unor enunţuri (utterances, fragments du discours) ale căror unităţi componente, caracterizate prin predicativitate, sînt propoziţiile.

De limbajul copiilor se ocupă G. Francescato, în studiul *A la recherche de la double articulation dans le langage enfantin*. După cum sugerează şi titlul, cercetarea urmăreşte să arate că, împotriva unei păreri destul de răspîndite, copilul îşi însuşeşte cele două articulări ale limbajului nu succesiv, ci simultan, ceea ce se dovedeşte cu faptul că la el sunetele izolate au valoare de semne purtătoare de sens, iar frazele lui monoreme conţin sincretic toate elementele limbajului. Volumul recenzat conţine şi un articol de metodologie : *Analyse et présentation. Deux temps du travail du linguiste*. În el A. Martinet evidenţiază momentele esenţiale ale celor două etape ale cercetării lingvistice. Analiza, al cărei principal scop e euristic, presupune *segmentarea* textului, *identificarea* unităţilor şi *clasificarea* lor ; prezentarea, al cărei scop e predominant didactic, constă din stabilirea *inventarului* de clase, *morfologie* — ansamblul de variante ale monemelor cu explicarea condiţiilor lor de apariţie şi *sintaxă* — ansamblul regulilor de distribuţie sau de compatibilitate a combinărilor. O descriere a limbii unui colectiv poate fi considerată completă numai dacă permite regăsirea tuturor enunţurilor posibile în acea limbă.

Probleme de fonetică sînt tratate în trei articole. M. Kloster Jensen se ocupă de *Syllabe et rythme*. Considerînd că funcţia lingvistică a silabei constă în însăşi existenţa ei ca parte componentă a semnificantului, autorul distinge la ea un relief de ritm şi unul de sonoritate, acesta din urmă ajutînd la stabilirea silabicităţii. Pornind de la studiile lui E. Buyssens, el defineşte silaba drept cea mai mică parte din lanţul vorbit care poate fi considerată din punctul de vedere al reliefului ritmului — definiţie care permite numărarea silabelor dintr-un cuvînt fără a se cunoaşte valoarea lor ritmică. În articolul *On Tension*, Y. Lebrun supune criticii noţiunea de *tensiune* sau *forţă de articulaţie*, care are o largă circulaţie în literatura de specialitate, dar nu a fost încă dovedită experimental. Ca şi în cazul *bazei de articulaţie*, existenţa tensiunii e postulată după presupuse consecinţe asupra cărora părerile foneticienilor sînt împărţite. Această situaţie se explică prin faptul că pînă de curînd activitatea musculară nu a fost observabilă direct. Analizele parţiale efectuate cu electromiograful au infirmat teza existenţei unei diferenţe constante de tensiune între surde şi sonore ; s-a mai dovedit că gradul de tensiune al unei vocale nu-i este propriu, ci variază după poziţia în cuvînt. R. Renard şi C. Wuilmart semnează studiul de fonetică experimentală *Observations sur le comportement acoustique de la voyelle finale française dans les enoncés monosyllabiques*. E vorba de analiza situaţiei lui *-u* în şase monosilabe, în pronunţare normală, îngrijită, interogativă şi exclamativă. Spectrografia bandei magnetice a permis observaţii asupra parametrilor acustici de înălţime, intensitate şi durată. S-ar părea că se vădeşte un paralelism între clasificarea enunţurilor pe tipuri de intonaţie şi clasificarea lor pe tipuri de tensiune.

Unii autori readuc în discuţie probleme controversate de indo-europenistică. M. Leroy prezintă *Les tribulations du vocalisme indo-européen*. Se ştie că, odată cu teoria laringală, s-a formulat ipoteza unei faze de monovocalism, greu interpretabilă din punct de vedere funcţional. M. Leroy relevă inanitatea

controverselor cu argumentul că și adepții existenței unei unice vocale fundamentale *e* admit și pe *o* neapofonic sau grad alternat, la care adaugă gradele vocalice *i* și *u* ale sonantelor, pe *a*, precum și vocalele lungi. Așadar monovocalismul era, de fapt, pluri-vocalism. Trebuie însă să observăm că, în concordanță cu teoria laringală, atît *a*, cît și vocalele lungi aparțin unei faze mai tîrzii.

E. Polomé publică studiul *Remarks on the Problem of the Germanic Verschärfung*, cu referire la fenomenul lungirii, în unele cuvinte germanice, a lui *y* și *w* în poziție intervocalică, după o vocală scurtă. Dintre explicațiile propuse, mai convingătoare e cea care presupune grupuri cu laringală.

Mai mult de o treime din numărul articolelor conțin analize ale unor fenomene din cîteva limbi europene. În *Quelques remarques à propos de la catégorie du nombre en néerlandais*, S. de Vriendt studiază comparativ distribuția mărcilor de gen și număr în olandeză și franceză. Reluînd o temă mult discutată la noi, Al. Rosetti subliniază, în articolul *Considérations sur la catégorie du neutre*, că, asemeni toharicei și italienei, româna și-a reconstituit un neutru cu ajutorul morfemelor existente la genul animat. A. Doppagne pune în paralelă *Français Exprès, anglais Express, italien Espresso*, urmărind evoluția lor semantică și ortografică în franceză, iar P. Ruelle se ocupă de *L'apposition par transfert et par analogie en français*. Autorul relevă procedeul comod și economic, tot mai frecvent, de suprimare a lui *de* la nume de stații, trenuri, firme, nume de fundații și premii. Mai numeroase sînt studiile privitoare la limba engleză. J. Dierickx caută răspunsul la întrebarea *Why Do Plural Attributives Become More Frequent?* Creșterea frecvenței tipului apozițional cu atribut la plural și, totodată, creșterea lungimii și complexității unor asemenea construcții e vizibilă în articolele de presă și în reclame, în limbajul oamenilor de știință sau de afaceri. Fenomenul se explică, după părerea autorului, prin mai multe cauze : răspîndirea formațiilor „etichetă", necesitatea distingerii între substantiv și adjectiv, între pluralul neprecis și cel limitat, precum și dorința de a atrage atenția. *A Note on the Coordination of Adjectives in English* publică J. van Roey. Sînt analizate secvențele cu adjective coordonate în care apare o pauză sau *and*, urmărindu-se limitările de natură cantitativă, semantică și gramaticală. În vederea stabilirii criteriilor care reglează ordinea de succesiune a adjectivelor în construcții subordonate acumulative (de tipul *a good little Irish boy*), pentru care s-au propus mai multe soluții, autorul aplică, cu completări, clasificarea adjectivelor din olandeză propusă de Roose în 1956. Se obțin astfel trei clase de adjective : subiective, relative și obiective (aceasta din urmă cu subclasele culori, materii și naționalitate) ; reprezentanții acestor clase se află într-o poziție constantă în raport cu substantivul determinat. Se observă totodată că, cu cît adjectivul este mai centripet, cu atît e mai puțin iterativ și mai puțin admis în construcții coordonate. Sub titlul *Facts and theory in the study of so—called adverbs and adverbials in present—day English*, E. Uhlenbeck relevă meritele și lipsurile unei lucrări a lui S. Jacobson despre poziția adverbelor în engleză. Un articol de analiză sincronică, dar cu implicații diacronice, *A Formal Description of the Use of Some Verbal Endings in Old English*, publică C. Peeters. Se dă aici descrierea formală a douăzeci și cinci de desinențe verbale de la prezentul și preteritul indicativului și conjunctivului în engleza veche, stabilindu-se pentru fiecare clasele de verbe la care se atașează. În termenii unei secvențe minimale, *a* (pronume) *b* (radical) *x* (desinență), *x* poate fi prezis în condițiile în care *a* și *b* sînt cunoscuți. Caracterul redundant al desinenței explică omiterea și dispariția ei treptată din limbă. Urmărind stabilirea unui sistem de construcții propoziționale, în *Matrix der altenglischen Satztypen* H. Pilch observă că în engleza veche propozițiile se ordonau, după criterii formale, într-o ierarhie avînd la bază tipuri *elementare* din care derivau tipuri *transformate* și tipuri *complexe*. Raporturile dintre aceste tipuri sintactice se dovedesc a

fi numai parţial izomorfe cu cele fonologice: propoziţiile reprezintă clase paradigmatice şi nu se află în opoziţie.

Volumul recenzat mai cuprinde o utilă prezentare a lucrărilor lui E. Buyssens, alcătuită de J. Lebrun cu ajutorul lui Ch. Peeters şi J. van den Haute.

Iulie 1971

LUCIA WALD

Facultatea de limbă şi literatură română
Bucureşti, Edgar Quinet 7

ZBIGNIEW GOŁAB, ADAM HEINZ, KAZIMIERZ POLAŃSKI, **Słownik terminologii językoznawczej**, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1970, 847 p.

Prin lucrarea de faţă, *Dicţionar de terminologie lingvistică* (ediţia întîi 1968, semnalată de noi în SCL XX, 1969, 6, p. 644–645; ediţia a doua, fără modificări, 1970), lista dicţionarelor speciale, conscrate înregistrării lexicografice a limbajului lingvistic [1], se îmbogăţeşte cu o contribuţie meritorie, prima de acest fel în Polonia.

Pentru cititorul român lucrarea prezintă interes nu numai prin aceea că poate fi luată în întocmirea unui dicţionar asemănător, de real folos[2], ci şi în virtutea faptului că în paginile acestei lucrări ne întîmpină – dacă nu ne înşelăm, pentru întîia oară, comparativ cu alte dicţionare analoage – date din domeniul lingvisticii româneşti (comp., de exemplu, articole ca *arumuński dialekt*, p. 56; *dako-rumuńskie dialekty*, p. 117; *istro-rumuńskie dialekty*, p. 261; *macedo-rumuńskie dialekty*, p. 327; *megleno-rumuńskie dialekty*, p. 340; *wołoski dialekt*, p. 622; *rumuński język*, p. 495).

În ierarhia lucrărilor de lexicolgrafie metalingvistică, cartea de faţă ocupă, sub raportul cracteristicilor sale esenţiale, următorul loc: este un dicţionar propriu-zis alfabetic, explicativ, consacrat întregii metalimbi (nu unui singur metadialect, ca în cazul dicţionarelor lui Emidio de Felice, Eric P. Hamp etc.) şi tuturor nivelurilor limbii, integral şi strict lingvistic [3], avînd echivalente ale cuvintelor-titlu în patru limbi: engleză, franceză, germană, rusă. Această particularitate, din urmă, care îl aseamănă cu dicţionarul lui J. Morouzeau sau cu cel elaborat de O. S. Achmanova, face ca lucrarea să poată fi consultată relativ uşor şi de un public care nu este familiarizat cu limba polonă. Echivalentele aloglote ale cuvintelor-titlu sînt, cu unele excepţii (asupra cărora vom reveni mai jos), destul de exacte, iar derogările de la acest principiu, al traducerii în alte limbi, se întîlnesc cu totul sporadic (de ex., în cazul sintagmei terminologice *ruskie języki*, p. 496, specifice lingvisticii polone şi în general metalimbajului limbilor slave de vest).

Lucrarea înregistrează atît terminologia lingvistică tradiţională (internaţională sau specific poloneză), cît şi cei mai cunoscuţi termeni moderni, proprii diferitelor teorii şi şcoli contemporane (de exemplu: *allofon, allograf, allomorf, archifonem, makrofonem, mikrofonem, makrolingwistyka, mikrolingwistyka, metalingwistyka, redundancja* etc.).

Dicţionarul se deschide cu o scurtă *Prefaţă* (p. 7 – 9), în care autorii, între altele, ne atrag atenţia, cu modestie, că lucrarea lor nu este nici propriu-zis ştiinţifică, nici de popularizare, ci mai degrabă un îndrumar pus la dispoziţia studenţilor în filologie şi a tinerilor cercetători (p. 7). Partea propriu-zis lexicografică este intitulată *Dicţionar de no-*

[1] O listă a acestora poate fi găsită în articolul: O. S. Achmanova, A. I. Poltorackij, *Slovari lingvističeskoj terminologii*, în „Leksikografičeskij sbornik" V, 1962; vezi, de asemenea, O. S. Achmanova, *Slovar' lingvističeskich terminov*, Moscova, 1966, p. 20.

[2] În planul Editurii ştiinţifice, bunăoară, figurează de mai mulţi ani, ca instrument de referinţă un dicţionar al terminologiei ingvistice româneşti.

[3] Asupra acestor concepte şi asupra tipologiei dicţionarelor metalingvistice vezi articolul nostru din SCL XX, 1969, 6, p. 637–646.

ţiuni şi termeni (p. 11—658) şi conţine, după evaluările noastre, aproximativ 2 000 de articole în care au fost incluse, alături de termeni ca cei semnalaţi mai sus, numeroase denumiri de idiomuri (limbi, dialecte, graiuri). Partea a doua, *Nume de lingvişti* (p. 659—717), are un caracter biobibliografic şi constă din scurte articole, consacrate celor mai cunoscuţi savanţi care au ilustrat ştiinţa limbii. Prin această secţiune, pe care am fi dorit s-o vedem mai amplă şi organizată în virtutea unei selecţii mai judicioase (dintre lingviştii români, de ex., nu figurează aici decît Ovid Densusianu), lucrarea se apropie ca structură de dicţionarele metalingvistice de tip enciclopedic (două dicţionare de acest fel, extrem de interesante, consacrate, unul lingvisticii engleze, iar celălalt lingvisticii japoneze, au apărut la Tokio în 1956).

În consultarea lucrării cititorul străin este ajutat de *indicii alfabetici* (*englez*, p. 721—750; *francez*, p. 751—779; *german*, p. 781—811; *rus*, p. 812—847), în care au fost inserate echivalente aloglote ale cuvintelor-titlu şi, paralel, la fiecare indice în parte, prototipurile lor poloneze.

Cîteva observaţii, de care s-ar putea ţine seama la o nouă ediţie a acestei lucrări interesante.

Este vorba, mai întîi, despre unele echivalări terminologice stîngace sau greşite. Se ştie că în transpunerea terminologiei lingvistice dintr-o metalimbă în alta nu se poate apela la calchiere sau la alte procedee[4] decît în cazul în care nu dispunem de echivalente fidele, statornicite tradiţional. A calchia, mai ales structura formală a sintagmelor terminologice, fără a ţine seama de corespondenţa lor semantică pe plan bilingv şi de faptul că asemenea echivalente (v. mai sus) există în realitate (dar n-am reuşit uneori să le găsim în limba în care se traduce !) înseamnă a dubla, inutil şi adesea greoi, formulele uzuale.

Ne vom referi la cîteva „traduceri" ruseşti, indicînd totodată echivalentele corecte pe care le propunem pentru fiecare termen polonez în discuţie: *bezisključitel'nost' zvukovych zakonov*[5] (primul cuvînt, în realitate inexistent, ar trebui ortografiat, după prefix, nu cu *i* ci cu y; s.v. *bezwyjątkowść praw glosowych*, p. 81 şi 815) în loc de *posledovatel'nost' zvukovych zakonov*[6], adică 'caracterul „orb", fără excepţii, al legilor fonetice'; *vozniknovenie jazyka* (s. v. *powstanie języka*, p. 440 şi 816) î.l.d. *proischoždenie jazyka*, expresie curentă; *dispalatalizacija* (s. v. *dyspalatalizacja* sau *odmiękczenie*, p. 144 şi 819), transpus ca atare din polonă, î.l.d. *depalatalizacija*[7]; *imja skazuemoe* (s.v. *orzecznik*, adică 'nume predicativ', p. 399 şi 822), complet neuzual, î.l.d. *imennaja čast'*[8]; *mestnoe imja* (s. v. *nazwa miejscowa*, p. 367 şi 827) î.l.d. *toponim* sau *geografičeskoe nezvanie; prymarnoe meždometie*, în care primul cuvînt ar trebui ortografiat, de fapt, cu *i* în loc de *y* (s.v. *wykrzyknik prymarny*, p. 629), î.l.d. *pervičnoe meždometie*[9]; *russicizm* (s. v. *rusycyzm*, p. 496 şi 836), „creat" după model polon, în locul bine-cunoscutului *rusizm; trackie jazyki* (s. v. *trackie języki*, p. 582 şi 841) î.l.d. *frakijskie jazyki*, în care s-a impus, după cum se ştie, scrierea reuchliniană; *tjurkskij jazyk* (s. v. *turecki język*, p. 592 şi 841), pentru care, de data aceasta, ar trebui o formă asemănătoare celei poloneze: *tureckij* (*jazyk*) 'turca osmanlîe'; *umnožnoe čislitel'noe* (s. v. *mnożny liczebnikk* p. 350) şi, mai curios, *umnožnoe čislo*, p. 842, ambele î.l.d. *množitel'noe čislitel'noe*[10]; *jazykovaja liga* (s. v. *liga językowa*, p. 318 şi 846), traducere ad litteram, î.l.d. *jazykovoj sojuz*.

În indicele echivalentelor ruseşti ne întîmpină o serie de inadvertenţe: (*algebrai-*

[4] Vezi articolul nostru *Cu privire la traducerea unei metalimbi*, în AUB, Seria ştiinţe sociale, Filologie, 1969, p. 21—30.

[5] Pentru comoditate, termenii ruseşti vor fi transliteraţi.

[6] Întîlnim acest echivalent, de ex., în traducerea rusească (*Principy istorii jazyka*, Moscova, 1960, p. 87) a lucrării lui H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 1937.

[7] Cf. O. S. Achmanova, *Slovar' lingvističeskich terminov*, Moscova, 1966, p. 128.

[8] Id., *ibid.*, p. 172.

[9] Id., *ibid.*, p. 225.

[10] Vezi, de ex., ed. rusă (*Slovar' lingvističeskich terminov*, Moscova, 1960, p. 336) a lucrării lui J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique français, allemand, anglais, italien*, Paris, 1951.

českoe) *zvukoznanie*, p. 813, pentru ~ *jazykoznanie*; *baguljal'skij* (*jazyk*) la p. 71, dar *bagulal'skij* ~ la p. 815; *vul'garnyj* (*latyn'*), p. 817, pentru forma feminină, normală, *vul'garnaja* ~; *dialektičeskij* (*slovar'*), p. 819, greşeală deosebit de supărătoare, întrucît modifică sensul, pentru *dialektologičeskij* ~; (*monofonematičeskoe*) *zvukosočetanija*, p. 828, pentru ~ *zvukosočetanie*; *sinsematičeskie* (*znaki*), p. 838, pentru *sinsemantičeskie* ~. Semnalăm tot aici două compuse, care ar trebui ortografiate în rusă fără cratimă [11], adică la fel ca în polonă: *indo-iranskie* (p. 249,822) şi *indo-kitajskie* (p. 248, 822).

Cîteva greşeli s-au strecurat, sporadic, în ortografierea unor termeni poloni: *metalingwistyka*, p. 827, pentru *metalingwistyka*; *oxytonon* la p. 831, dar *oksytonon* la p. 392. La p. 675 paranteza de după cuvîntul *indoeuropejskich* ar trebui aşezată după termenul imediat următor.

Stîngăciile care ne întîmpină în echivalarea bilingvă a unor termeni şi mai ales inadvertenţele de mai sus, destul de rare, nu afectează partea polonă, explicativă, care de fapt este esenţială în structura acestui dicţionar de reală utilitate.

Iunie 1971

VICTOR VASCENCO
Facultatea de limbi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7–13

AUGUST KOVAČEC, **Descrierea istroromânei actuale**, Bucureşti, Editura Academiei R.S. România, 1971, 230 p.

Cartea lui August Kovačec, susţinută ca teză de doctorat la Universitatea din Zagreb, în 27 februarie 1965, reprezintă un studiu monografic al idiomului românesc din sudul Dunării, astăzi cu cel mai mic număr de vorbitori — dialectul istroromân. Monografia se bazează în primul rînd pe graiul actual al istroromânilor din grupa de nord, formată dintr-o singură localitate, Jeiăn (Žejane), din regiunea Cicearia (Ćićarija). Celelalte graiuri istroromâne, situate la sud de muntele Učka, au fost luate în considerare numai atunci cînd ele prezentau deosebiri mai importante faţă de cel din nord (vezi *Prefaţa*, p. 11). Două au fost motivele care l-au determinat pe romanistul iugoslav să se oprească îndeosebi asupra variantei nordice a dialectului istroromân: 1) graiurile istroromâne de sud, în primul rînd cel din Şuşneviţa, au făcut obiectul mai multor studii şi monografii publicate anterior [1]; 2) graiul din Jeiăn păstrează mult mai numeroase arhaisme (din acest punct de vedere prezentînd un interes mai mare pentru studiul istoriei limbii române) decît varianta sudică a istroromânei; istroromânii din Jeiăn şi-au păstrat mai mult timp vechile ocupaţii, păstoritul şi cărbunăritul, rămînînd mai izolaţi şi din cauza aceasta, mai departe de influenţa limbii croate.

Materialul lingvistic utilizat pentru descrierea istroromânei actuale a fost strîns personal de autor, în timpul mai multor anchete pe teren, efectuate între anii 1959–1963. Autorul a cules foarte numeroase texte, unele pe bandă de magnetofon, altele notate cu mîna. O altă parte a materialului a fost adunată cu ajutorul chestionarului *Atlasului lingvistic român* (ALR). Autorul s-a folosit şi de un chestionar special, mai detaliat, pentru terminologia păstoritului, a fabricării cărbunelui, a carului, a jugului etc., utilizînd şi binecunoscuta metodă „cuvinte şi

[11] Cf., de ex., A. A. Reformatskij, *Vvedenie v jazykovedenie*, Moscova, 1967, p. 408.

[1] Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria şi vocabular istriano-român*, Iaşi, 1878; G. Weigand, *Istrisches*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", I, 1894, p. 122–155; II, 1895, p. 215–224; Iosif Popovici, *Dialectele române* (*Rumänische Dialekte*) IX. *Dialectele române din Istria*, I–II, Halle, a.d.S., (I: *Referinţele sociale şi gramatica*, 1914; II: *Texte şi glosar*, 1909); Sextil Puşcariu, M.Bartoli, A. Belulovici, A. Byhan, *Studii istroromâne*, vol. I–III, Bucureşti, 1906–1929 (I: *Texte*, 1906; II: *Introducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân*, 1926; III: *Bibliografie critică*, listele lui Bartoli, texte inedite, note, glosare, 1929); Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, Bucureşti, 1959.

lucruri". Pe lîngă materialul cules personal la fața locului, autorul a recurs și la alte izvoare, în primul rînd la glosarele și textele publicate de Ion Maiorescu, A. Byhan, G. Weigand, Iosif Popovici, S. Pușcariu, Traian Cantemir și alții [2].

Informatorii au fost aleși cu multă grijă, autorul oprindu-se mai ales asupra acelor persoane care au păstrat mai mult timp ocupațiile specifice pînă nu demult istroromânilor, ca: păstoritul, cărbunăritul, agricultura, muncile casnice, și care au fost mai puțin expuse influențelor străine (în primul rînd croatei), care n-au frecventat mult școala și n-au călătorit mult. Au fost anchetate peste 30 de persoane (numele informatorilor ocazionali n-a fost notat), dintre care 19 numai din Jeiăn.

În descrierea istroromânei actuale autorul pornește mai ales de la concepția teoretică despre limbă a lui André Martinet, expusă în lucrarea *Éleménts de linguistique générale*, apărută la Paris, în 1961. De aceea metoda structuralistă folosită de A. Kovačec în lucrarea de față nu este una rigidă, ci încearcă să pună de acord structuralismul cu metodele lingvisticii tradiționale: metoda comparativ-istorică și sociologică. Structuralist moderat, A. Kovačec este convins că „limba, pe lîngă căe un sistem, este, în același timp, o instituție socială; unele fenomene (îndeosebi în vocabular, dar, adeseori și în sintaxă și în morfologie) nu pot fi explicate prin sistemul însuși, ci trebuie luați în considerare și diferiți factori social-istorici" (p. 21).

Lucrarea cuprinde o descriere a tuturor compartimentelor limbii: *Fonetica și fonologia* (p. 33–80), *Morfologia* — sau, cum îi spune autorul, *Formele cuvintelor și funcțiile lor* (p. 81–161) —, *Formarea cuvintelor* (p. 162–168), *Sintaxa* (p. 169–194) și *Lexicul* (p. 195–230). Pe lîngă aceste cinci mari capitole, în interiorul cărora materia este structurată pe mai multe subcapitole — (spre exemplu la *lexic*: *Termeni vechi românești după domenii*; *Raportul dintre elementul romanic și cel slav din lexicul istroromân; Dispariția cuvintelor din fondul vechi și înlocuirea lor cu cuvinte croate*), lucrarea mai cuprinde o listă de *Abrevieri bibliografice* (p. 9–10), o *Prefață* (p. 11–22), în care se indică date asupra anchetelor, date privitoare la informatori și la metodele de cercetare, și o *Introducere* (p. 23–32), în care este prezentat mediul geografic în care sînt așezate localitățile istroromânilor. Tot aici se dau unele informații privitoare la ocupațiile istroromânilor, la școala pe care o frecventează aceștia. Se face apoi un scurt istoric al acestei ramuri de români, care nu peste multă vreme va dispărea, istroromânii nemaiavînd sentimentul unei naționalități proprii, „cu toate că după limbă se deosebesc fundamental de populația croată care-i înconjură" (p. 24). Această dispariție a istroromânei nu se datorează „dezagregării" sistemului lingvistic, ci pur și simplu faptului că ei își părăsesc idiomul matern, înlocuindu-l cu cel al populației în mijlocul căreia își duc viața. Cîndva istroromâna a fost vorbită pe un spațiu mult mai întins, dar numai în acest secol „dialectul croat čakavian a înlocuit în totalitate istroromâna din satele Gradinie și Grobnik și [...] o elimină treptat în Letai și Zancovți" (p. 29). Privită în acest context, lucrarea lui A. Kovačec reprezintă o contribuție de neprețuit pentru studiul limbii române, autorul salvînd de la pieire cu cîteva clipe mai devreme ce se mai putea salva.

În privința originii istroromânilor, A. Kovačec îi crede români sud-dunăreni formați la est de linia care desparte bulgara de sîrbă, acceptînd ipoteza lui Emil Petrovici formulată în lucrarea *Le problème des Roumains „occidentaux". À propos du toponyme* **Pešter** *du sud-ouest de la Serbie*, apărută în „Revue de linguistique", VI, 1961, nr. 1, p. 25–28.

Sistemul fonetic și fonologic, precum și cel gramatical sînt prezentate foarte amănunțit și sistematic cu ajutorul metodei struc-

[2] Demn de luat în considerare putea fi și materialul strîns din punctele istroromâne 01 și 02 pentru *Atlasul lingvistic român*, I–II (ALR I–II), precum și studiul lui E. Petrovici și P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, CL, IX (1964), nr. 2, p. 187–214, la care sînt anexate și cîteva texte din cele două varietăți ale istroromânei.

turaliste. Autorul nu se rezumă numai la descrierea faptelor, ci de multe ori dă explicaţii cu privire la modul în care s-a ajuns la actualul sistem fonetic şi gramatical al istroromânei. Printre cauzele care au determinat evoluţia de la româna primitivă la stadiul actual al istroromânei se numără în primul rînd bilingvismul româno-slav, activ şi de durată la românii balcanici şi la istroromâni.

Numărul mic de vorbitori ai dialectului istroromân, utilizarea idiomului matern la un număr restrîns de teme, de obicei la nivelul conversaţiei familiare, legate de activităţile casnice, lipsa unei culturi în limba naţională, imposibilitatea de a folosi dialectul pentru a denumi noţiuni noi — pentru care se împrumută termeni din croată — duc toate la restrîngerea mijloacelor interne de îmbogăţire a vocabularului. Aşa se explică numărul mic de sufixe şi prefixe cu ajutorul cărora se formează cuvinte noi în istroromână. Majoritatea acestor afixe sînt de origine croată. Istroromâna nu mai posedă aproape nici un sufix sau prefix romanic productiv. Este interesant cum şi vechile sufixe româneşti diminutivale sau moţionale au fost înlocuite de cele croate. Astfel avem în istroromână *cåsiţa* „căsuţă'', *mńaliţa* „mieluţă'', *l'epuriţa* „iepuroaică'', *lupiţa* „lupoaică'', *ursiţa* „ursoaică'' etc.

Curios este şi faptul că, deşi istroromâna posedă un număr mare de prefixe croate (*do-*, *na-*, *o-*, *ob-*, *po-*, *pro-*, *raz-*, *za-* etc.), cu ajutorul cărora se formează aspectul perfectiv de la verbe imperfective, şi cîteva afixe, cu ajutorul cărora se formează iterative de la perfective şi imperfective, acestea nu se pot ataşa decît foarte rareori la teme de origine latină, ceea ce denotă că „aspectualitatea'' verbului în istroromână nu este încă o categorie gramaticală bine stabilită. La verbele de origine slavă veche însă, aspectul este destul de clar exprimat. Faptul se explică, desigur, prin raportarea pe care o făceau istroromânii bilingvi la sinonimul croat care avea aceeaşi origine slavă veche.

În ciuda influenţei croate destul de puternice, istroromâna şi-a păstrat structura romanică. Categoriile gramaticale ale substantivului, pronumelui, verbului etc. s-au păstrat destul de bine.

Dar structura romanică a dialectului istroromân este demonstrată şi de sistemul lexical, deşi numărul elementelor lexicale de origine croată este foarte ridicat. Însă raportul dintre elementul vechi romanic al istroromânei şi elementul slav mai nou (croat) nu trebuie privit prin prisma totalităţii elementelor care compun azi vocabularul istroromânei.

Cantitativ vorbind, numărul elementelor de origine croată din dialectul istroromân îl depăşeşte cu mult pe cel al elementelor de origine latină. Dar, aşa cum a reliefat A. Kovačec de mai multe ori în cuprinsul lucrării, „termenii de origine latină fac parte din fondul principal al vocabularului, iar cuvintele slave (croate) aparţin masei vocabularului'' (p. 202). Ilustrativă este statistica frecvenţei verbelor din textele culese de autor. Din totalul de 227 de verbe care apar în glosarul lui Kovačec (de la literele A la N), doar 66 de verbe sînt de origine veche românească şi 161 de origine croată şi italiană. Însă dacă elementele slave sînt de 3 ori mai numeroase decît cele romanice (161 : 66), în text frecvenţa elementelor latineşti este incomparabil mai mare decît cea a elementelor croate. Sînt rare verbele de origine slavă (croată) care se repetă de două sau de trei ori, pe cînd situaţia verbelor de origine latină este următoarea: 13 verbe apar de cîte 3—10 ori, 13 verbe de cîte 11—20 de ori, 10 verbe apar de cîte 21—30 de ori, iar 11 verbe au o frecvenţă de la 31 pînă la 100. Celelalte verbe, şi anume: *(v)lå* „lua'' apare de 111 ori, *lucrå* de 109 ori, *då* de 138 de ori; *avę* de 3 292 de ori (de 358 de ori ca verb tranzitiv, de 2 934 de ori ca verb auxiliar), *fåče* de 160 de ori, *ịi* „a merge'' de 682 de ori, *fi* de 2 133 de ori (vezi p. 202—203).

Multiple sînt cauzele care au dus la dispariţia totală a unor cuvinte de origine latină şi la înlocuirea lor cu termeni slavi. Alte elemente latine sînt pe cale de dispariţie. Explicaţiile date de A. Kovačec ni se par

a fi cele adevărate. Astfel, părăsirea unor ocupaţii, cum ar fi păstoritul şi cărbunăritul, a dus la uitarea terminologiei păstoreşti şi a terminologiei fabricării cărbunelui. Alteori un cuvînt izolat, nesusţinut în sistemul lexical de alte elemente din aceeaşi familie (derivate cu sufixe şi prefixe etc.), duce la înlocuirea lui cu un element croat motivat din punct de vedere etimologic în limba din care se împrumută (este cazul lui *pecurâr* înlocuit cu *ovčâr* sau *pastir*). Omonimia duce şi ea la dispariţia unor cuvinte şi la înlocuirea lor cu alţi termeni. *Cer* (< lat. *caelum*) datorită concurenţei omonimului *cer* (< lat. *quaero*) este înlocuit cu croatul *nebo*.

Dar, aşa cum arată autorul, „cauzele dispariţiei diferitelor cuvinte sînt numeroase şi complexe, ele fiind atît de natură socială, cît şi psihologică şi lingvistică. Foarte rar o singură cauză duce la dispariţia unui cuvînt : de obicei există un grup întreg de factori care condiţionează părăsirea lui, însă o parte importantă a lor ne scapă, deoarece cunoaştem numai o mică parte a materialului referitor la istoria fiecărui cuvînt pe care-l studiem. Totuşi, cauza cea mai importantă a adoptării unui număr atît de mare de cuvinte croate în istroromână rezidă, înainte de toate, în bilingvismul istroromânilor, în forma lui specifică şi în condiţiile specifice în care există, adică : bilingvismul activ şi general (copiii de şcoală vorbesc, deja, curent istroromâna şi croata); cîteva secole de bilingvism (mai mult sau mai puţin asemănătoare bilingvismului de astăzi); necesitatea de fiecare zi de a întrebuinţa a doua limbă (în contact cu populaţia croată înconjurătoare, uneori, în cazuri excepţionale, chiar şi cu consătenii); neexistenţa conştiinţei naţionale aparte (cel puţin a conştiinţei organizate) care ar sprijini individualitatea lingvistică; neexistenţa unor instituţii (şcoală, biserică, presă) care să folosească istroromâna şi care să contribuie, astfel, la o mai mare conservare a tradiţiei limbii; prestigiul altei limbi (împreună cu numărul redus al vorbitorilor de istroromână); atitudine favorabilă faţă de cealaltă limbă, de care se servesc toţi istroromânii şi care nu e considerată ca o „limbă străină'', nici ca o limbă impusă cu forţa, ci ca „a doua limbă maternă'' (p. 229–230).

Toate acestea vor duce, desigur, nu peste multă vreme la dispariţia dialectului istroromân, prin părăsirea de către vorbitorii lui a idiomului matern. Astăzi însă, „partea de bază a vocabularului istroromân, ca şi cea mai mare parte a materialului gramatical, este de origine romanică, iar elementele slave, indiferent de numărul mare al lor, au, în multe cazuri, un caracter periferic'' (p. 201).

Am prezentat în recenzia de faţă doar cîteva din problemele importante pe care le abordează A. Kovačec în monografia sa dedicată istroromânei actuale. Valoarea lucrării lingvistului iugoslav va creşte pe măsură ce anii se scurg, ea devenind un document şi mai preţios în momentul în care despre dialectul vorbit de ultimii urmaşi ai „românilor apuseni'' vom avea cunoştinţe numai din ceea ce s-a mai putut salva în ultima vreme, prin hărnicia lingviştilor. Grăbirea anchetelor pentru Atlasul lingvistic al dialectelor româneşti din sudul Dunării se impune cu cea mai mare stringenţă.

Ataşarea unui indice de autori şi de cuvinte ar fi înlesnit consultarea lucrării. Publicarea integrală a textelor culese de autor, în care „să vedem viaţa întreagă a cuvintelor, multiplicitatea de asocieri, ale lor'' [3], precum şi a unui glosar sau dicţionar istroromân, ca anexe ale monografiei, ar oferi o imagine şi mai cuprinzătoare despre istroromâna actuală.

Iulie 1971

VASILE FRĂŢILĂ
Universitatea Timişoara
B-dul. V. Pârvan 4

[3] Ovid Densusianu, *Opere*, vol. I, ediţie îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu şi I. Şerb, Bucureşti, 1968, p. 444.

V. ŞTEFĂNESCU-DRĂGĂNEŞTI, M. MURRELL, **Romanian, Teach Yourself Books,** Printed and Bound in Great Britain for the English Universities Press Ltd., London, by Stephen Austin and Sons Ltd., Hertford, Herts, 1970, VI + 428 p.

Colecţia *Teach Yourself Books*, care apare la Londra, a pus de curînd la dispoziţia cititorilor anglofoni un manual pentru învăţarea limbii române, semnat de Virgiliu Ştefănescu-Drăgăneşti, lector la Institutul de limbi străine al Universităţii Bucureşti, şi Martin Murrell, lector al Consiliului Britanic la Universitatea din Salonic.

Manualul urmăreşte să furnizeze celor interesaţi în învăţarea limbii române un bagaj lexical minim, necesar pentru conversaţia de toate zilele, şi să-i familiarizeze cu structurile cel mai des folosite în acest tip de discuţii. Avînd în vedere un public eterogen, explicaţiile se dau într-un limbaj uşor accesibil, evitîndu-se termenii cu un caracter tehnic prea pronunţat. Dacă totuşi cititorul fără pregătire lingvistică întîlneşte termeni care nu îi sînt familiari, îi va găsi explicaţi în glosarul de la începutul cărţii[1].

Întrucît se pune accentul pe învăţarea limbii vorbite, forma de prezentare care predomină în lecţii este dialogul.

Materialul este compartimentat în 32 de lecţii dense, bine echilibrate, avînd la bază o atentă gradare a dificultăţilor de limbă. Cartea mai include : un apendice (p. 334–343) conţinînd consideraţii asupra pronunţării în limba română ; o listă însumînd 78 de verbe frecvent folosite în conversaţiile curente — şi care în majoritate apar şi în textele manualului — verbe de la care sînt înregistrate în listă formele de indicativ prezent (integral), imperativ (persoana a doua singular), subjonctiv prezent (persoana a treia singular) şi participiul trecut ; o cheie a exerciţiilor (selectivă) ; lista cuvintelor româneşti utilizate în manual (cu indicarea lecţiilor în care apar) ; un glosar englez-român ; un scurt ghid de termeni gastronomici ; recomandări pentru lecturi ulterioare şi, în încheiere, un index al problemelor de fonetică şi gramatică abordate în lucrare. Bibliografia dată sub titlul *Recomandări pentru lecturi ulterioare* (p. 423–424) enumeră o serie de manuale pentru învăţarea limbii române de către anglofoni, publicate în România şi Anglia[2].

Modul în care sînt abordate problemele de gramatică dovedeşte o meticuloasă studiere a diferenţelor de structură dintre română şi engleză. Situaţia pronumelor în română este tratată cu multă atenţie, la fel particularităţile morfologice şi sintactice ale verbului în română, negaţia în cele două limbi şi numeroase alte aspecte a căror selectare s-a conturat prin confruntarea modalităţilor lingvistice utilizate de română faţă de engleză.

Observaţiile critice care urmează se referă la chestiuni de amănunt şi nu vizează fondul lucrării :

— p. 104, Nu. Dar eşti pe drum bun (n.n., figurat: *pe drumul cel bun*);

— p. 263, înregistrarea formei de plural *stufuri* nu este necesară, deoarece în limbajul curent substantivul respectiv apare întotdeauna cu forma de singular : Ce stuf des ! Ce mult stuf ! etc.,

— p. 279, de adăugat perfectul simplu de la *a face*.

— p. 323, ar fi fost bine să apară şi variantele *noastră, voastră* în coloana din dreapta a tabelului cu exemple. Ar fi ieşit astfel în evidenţă modul diferit în care se face acordul gramatical în construcţiile : *în jurul nostru/vostru, în spatele nostru/vostru*, faţă de *în contra noastră/voastră, în dreapta noastră/*

[1] Aşa cum apare definit în glosar, termenul *marker* „marcă" nu acoperă şi accepţiunea în care este folosit la p. 64.

[2] La lista de dicţionare enumerate s-ar putea adăuga : M. Bogdan *et al., Dicţionar englez-român*, Bucureşti, 1965 ; A. Bantaş *et al., Dicţionar frazeologic român-englez*, Bucureşti, 1966 ; A. Nicolescu *et al., Dicţionar frazeologic englez-român*, Bucureşti, 1967.

voastră etc., adică tocmai ceea ce este explicat în paragraful premergător.

În scopul de a-l obişnui pe cititor cu unele particularităţi ale limbii vorbite, autorii dau în acest manual unele forme colocviale care în gramaticile normative ale limbii literare nu sînt considerate ca recomandabile (cum ar fi genitivul şi dativul cu *lui* + forma de bază a unor nume feminine *lui Ana, lui Maria* (p. 158), *lui Patricia* (p. 187) sau variantele fonetice ale numeralelor *unşpe, doişpe, treişpe* etc. (p. 175)). Formulări mai puţin uzitate sînt : „Unde *vreau* ei să se ducă azi cu prietenii lor?" (p. 259) ; „Cine *sînt* în grădină ?" (p. 42) ; „Cine *sînt* în fotografie ?" (p. 111).

În privinţa modului de prezentare a materialului, ar fi fost de dorit o formulă grafică mai puţin monotonă, caractere tipografice mai bine diferenţiate, o spaţiere a elementelor cuprinse în listele de cuvinte de la începutul fiecărei lecţii etc. În cazul unei noi ediţii, sugerăm o folosire mai sistematică a parantezelor, de exemplu renunţarea la paranteze atunci cînd se redau echivalenţe obligatorii, de tipul :

— p. 70, facem — (we) do, make
învăţ — (I) learn
învăţăm — (we) learn
vorbim — (we) speak ;
— p. 116, a trebui — to have (to) ş.a.m.d.

şi folosirea parantezelor pentru elementele facultative, cum ar fi :

— p. 291, Ce tînăr e (el) ! Cît de tînăr e (el) ! Cît e (el) de tînăr !
— p. 41, Cine sînteţi (dvs.)? — (Eu) sînt Toma Soare.
Ce sînteţi (dvs.)? — (Eu) sînt profesor ;
— p. 62 Ce aveţi (dvs.) în mînă ?
— p. 71 (Dvs.) învăţaţi de mult româneşte ?
(Dvs.) vorbiţi româneşte ?

Folosirea excesivă a pronumelor în română, fără a indica prin paranteze faptul că ele sînt elemente facultative, ar putea da anglofonilor impresia că acestea sînt în română, ca şi în engleză, elemente obligatorii — ceea ce, evident, ar fi o denaturare.

Pentru redarea fonetismului cuvintelor româneşti, autorii folosesc un sistem de transcriere simplificat, bazat pe alfabetul românesc. Vocalele accentuate ale cuvintelor cu două sau mai multe silabe sînt marcate cu litere cursive. Diftongii limbii române sînt enumeraţi şi exemplificaţi în lecţiile introductive (şi în anexa I, privind pronunţia), dar ei nu sînt semnalaţi constant la cuvintele noi din vocabularul fiecărei lecţii (v. p. 173 pi*a*ţă, p. 194 ghi*o*l, p. 213 i*u*nie, i*u*lie, p. 254 Băne*a*sa, p. 273 înto*a*rse, p. 285 be*a*, b*e*i, do*a*re, pi*e*pt, p. 295 pierd*u*t, p. 303 co*a*stă, fo*a*me, răspo*i*mîine, p. 310 abi*a* ş.a.m.d.). Credem că marcarea diftongilor ar fi fost necesară, cu atît mai mult cu cît manualul este conceput pentru colecţia *Teach Youself Books* (adică „învăţaţi fără profesor") şi nici nu este însoţit de lecturi ilustrative înregistrate pe discuri. Prin simpla indicare a accentului, ca în exemplele de mai sus, nu se redă valoarea de vocală independentă sau de element constitutiv al unui diftong pe care grafemele *i, e, o* şi *u* o asumă în cadrul diverselor combinaţii în care apar şi deci, pentru un străin, nu este evidentă repartizarea vocalelor în silabele cuvîntului respectiv.

La persoana întîi şi a doua plural de la verbul *a fi* este tot atît de frecventă şi varianta cu accentul pe prima silabă : s*î*ntem, s*î*nteţi.

Fiecare din cele 32 de lecţii este însoţită de exerciţii. Acestea se remarcă prin : folosirea sistematică a elementelor de gramatică şi vocabular din lecţiile anterioare, prin variatele combinări noi de elemente cunoscute pe care le oferă cititorului utilizarea tabelelor de substituţie, prin ghidarea exerciţiilor de traducere (cu ajutorul indicaţiilor date în paranteze) şi posibilitatea de verificare a unora din soluţii (prin confruntarea cu rezolvarea dată în *Cheia exerciţiilor*, p. 364—383).

Semnalăm cîteva erori tipografice care s-au strecurat în lucrare : p. 47 pisică (*pisică*), p. 214 întii (*întîi*), p. 264 citeva (*cîteva*), p. 301 Patricia are în mîna nişte ochelari (*mînă*), p. 311 radio — radiouri M (*N*, adică neutru), p. 322 mincărurile (*mîncărurile*), p. 241 a lege a ospitalităţii (*o lege*).

Sînt cîteva pasaje în care se observă unele scăpări de punctuație :

p. 138, Chiar mă întreb dacă am luat cu noi tot ce ne trebuie?

p. 152, Orașul se vede jos, departe, cu clădirile sale albe și înalte reduse la mărimea unor cutii de chibrituri iar mașinile care circulă pe străzi reduse la dimensiunile unor furnici.

p. 243, Dar ai făcut foarte bine, că m-ai întrebat.

p. 275, Iar ca semn de mulțumire lui Dumnezeu înălță o mănăstire.

p. 331, Cu mașina ta fiindcă cu autobuzul se merge o oră.

Manualul de română elaborat de Virgiliu Ștefănescu-Drăgănești și Martin Murrell reușește să prezinte într-un spațiu relativ restrîns o varietate de construcții sintactice și idiomatice (bazate pe un vocabular elementar însumînd aproximativ 450 de cuvinte) folosite în limbajul de toate zilele. Faptul că se recurge la formula dialogurilor care au loc într-un grup de personaje într-o serie de situații plauzibile (pregătiri de plecare, sosirea la București, după cumpărături, pe litoralul Mării Negre, la restaurant, la spectacole etc.), face lectura lecțiilor atractivă, înlăturînd senzația unor texte artificiale, fabricate ad-hoc, pe care unele manuale ne-o mai dau încă.

Ne-ar fi bucurat să găsim în manual o hartă a României și eventual cîteva imagini ale locurilor despre care se vorbește în lecții.

Considerăm că ar fi utilă în viitor și publicarea unei culegeri de texte românești adaptate și adnotate, care să permită o lectură ușoară și atractivă, în scopul consolidării și îmbogățirii cunoștințelor cuprinse în acest manual.

Iunie 1971

ILINCA CONSTANTINESCU
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

Studia Classica et Orientalia Antonino Pagliaro oblata, I—III, Roma, 1969, 327 p.

Sub acest titlu a apărut în 1969 o amplă culegere de articole editată de Institutul de glotologie al Universității din Roma cu prilejul celei de-a 70-a aniversări a cunoscutului savant italian. Tipărite în condiții grafice exemplare, cele trei volume omagiale prezintă o serie de studii întreprinse de indo-europeniști de seamă asupra limbilor clasice și orientale. Culegerea este precedată de „cuvîntul înainte" al editorilor și de tradiționala „*tabula gratulatoria*" care reunește nume de prestigiu ale lingvisticii internaționale. Ultimul volum se încheie cu indicele cronologic complet al lucrărilor publicate de Antonino Pagliaro între anii 1922 și 1969. Luăm astfel cunoștință de o impresionantă listă bibliografică, imagine a personalității complexe a autorului, preocupat de cele mai variate domenii ale științelor umaniste: literaturi antice și moderne, probleme juridice ale lumii clasice și ale orientului antic, istorie politică și istoria artei; în lingvistică, preocupările sărbătoritului privesc domeniul indo-european și romanic, filologia homerică și dantescă, etimologia, dialectologia, istoria teoriilor gramaticale și teoria limbajului.

Limitarea conținutului acestei culegeri la studii asupra limbilor clasice și orientale este justificată de interesul deosebit pe care l-a manifestat profesorul Pagliaro pentru dezvoltarea cercetărilor în acest sector al lingvisticii indo-europene. Autorii dezbat probleme de dialectologie indo-europeană (V. I. Abaev, *Isoglosse scito-europee*; R. Gusmani, *Forme „satem" in Asia Minore*; E. Campanile, *Note sulle glosse sicule e sui rapporti linguistici fra siculo e latino*; F. Rundgren, *„Manger" et „boire", remarques sur le mode d'action de quelques verbes en sémitique et en indo-européen*), de fonetică și fonologie (F. R. Adrados, *Sobre la evolución griega de las sonantes indoeuropeas*; A. Gharibian, *À propos de la première mutation de consonnes occlusives dans l'arménien*), de morfologie și sintaxă (R. Godel, *Les aoristes arméniens en -c'-*; R. H. Schmidt, *Probleme des Prohibitivsatzs*). Cea mai mare pondere în materialul prezentat o au însă studiile de vocabular. Investigațiile autorilor se orientează spre domeniul etimologiei (G. Alessio, *Etimologie latine*; V. Pisani, *Etimologie greche e latine*; O. Szemerényi, *Etyma Graeca*), al interferenței lingvistice (C. de Simone, *Gli imprestiti greci in etrusco*), al corespondențelor lexicale (G. Bolognesi, *Traduzioni armene di testi greci*). Sînt discutate, de asemenea, probleme de stilistică și semantică (J. Safarewicz, *Notes sur le vocabulaire de Cicéron*; R. d'Aavino, *La funzionalità di* ὀνομάζω *e la formula* ἔπος τ'ἔφατ' ἐκ ὀνομάζε; E. Benveniste, *Diffusion d'un terme de culture: latin orarium*). Cea mai mare parte a articolelor prezentate în cadrul acestei culegeri readuc în centrul atenției probleme deja dezbătute de indo-europeniști, fie pentru a respinge o teorie mai veche, fie pentru a releva — pe baza unor cercetări recente — noi perspective asupra unor sectoare mai puțin studiate. Astfel R. Gusmani reia — cu argumente noi — problema mult discutată a prezenței formelor „satem" în Asia Mică; C. de Simone încearcă să explice procesul de pătrundere a împrumuturilor grecești în etruscă ca efect al interferenței care se stabilește — începînd din a 2-a jumătate a sec. VIII î.e.n. — între cele două sisteme lingvistice; F. R. Adrados readuce în discuție teoria evoluției sonantelor indo-europene în greacă, iar A. Gharibian pe cea a consonantismului armean ș.a.m.d. O serie de alte articole se remarcă prin ineditul obiectului de cercetare. Este cazul studiului întreprins de J. Safarewicz asupra vocabularului lui Cicero cu scopul de a stabili raportul procentual între elementele indigene și cele de împrumut. O statistică a formelor lexicale — ordonate pe categorii seman-

tice — îl duce la concluzia că 90% din lexicul ciceronian este alcătuit din derivate de la cuvinte latinești moștenite, elementul străin dispunînd de un procent infim de 10%. Un alt exemplu de acest fel îl constituie articolul lui A. Bansani, care — la sugestia profesorului Pagliaro — ia în discuție problema împrumuturilor arabe în poezia neopersană de început.

În ansamblu, *Studia classica et Orientalia* constituie pentru specialiști un material informativ deosebit de prețios. Prin diversitatea și interesul temelor abordate, prin prestigiul științific al colaboratorilor, această culegere reprezintă un omagiu demn de marele savant care este Antonino Pagliaro.

ANCA CALANGIU-BĂDULESCU

PAVAO TEKAVČIĆ, **Uvod u vulgarni latinitet** (S izborom tekstova) [Introducere în latina vulgară (cu o culegere de texte)], Zagreb, 1970, 412 p.

Deși sub formă de curs universitar rotaprintat, scos de Universitatea din Zagreb, lucrarea pe care o semnalăm se prezintă la un nivel științific care depășește cerințele didactice, meritînd să stea alături de alte introduceri în latina vulgară, ca cea recentă a lui Hermann (nesemnalată încă în bogata bibliografie care precedă volumul) sau cea semnată de R. A. Haadsma — J. Nuchelman.

Volumul cuprinde două părți: Elementele externe ale istoriei latinei vulgare și Elementele sistemului și lexicului latinei vulgare. Menționăm în special discutarea cărții lui T. H. Maurer Jr., *O Problema do Latin Vulgar*, care apare ca un apendice la partea I, și capitolul, din aceeași parte, dedicat Romaniei din vremea romană pînă azi: Romania conservata — Romania perdita — Romania nova. Printre idiomele romanice actuale, considerate ca entități de sine stătătoare, figurează atît istriota (căreia autorul i-a dedicat numeroase și interesante articole publicate în diferite reviste de specialitate), cît și dialectele franco-provensale și cele gascone. În cadrul paragrafelor consacrate Romaniei perdita se discută, pe lîngă dalmată, și latinitatea dispărută din Africa de Nord. Întregul capitol prezintă o deosebită importanță, datorită faptului că se discută date mai puțin cunoscute și pînă acum foarte rar privite în ansamblul lor.

În partea a doua, ni se pare remarcabil faptul că autorul nu se mulțumește cu citarea formelor romanice aparținînd limbilor neolatine mai cunoscute, ci se ocupă și de română, sardă, retoromană etc. În cadrul celei din urmă, spre deosebire de marea majoritate a romaniștilor, autorul face deosebirile dialectale necesare.

În paginile consacrate lexicului, se încearcă stabilirea unor isoglose lexicale pe baza alegerii făcute de diferitele limbi romanice pentru adoptarea unuia dintre două sinonime latine. Culegerea de izvoare conține 22 de texte; de la Petroniu și pînă la Glosele de la Cassel. Merită o mențiune specială scrisoarea, puțin cunoscută, a unui soldat al lui Traian și o parodie din sec. VIII după Lex Salica. Nu sînt uitate nici inscripții din Dacia.

În încheiere rămîne să ne exprimăm speranța ca valoroasa lucrare a lui P. Tekavčić să vadă cît de curînd lumina tiparului într-o limbă romanică de mare circulație.

MARIA ILIESCU

ALAN J. FORD, **Aspects de la grammaire espagnole à la lumière de la théorie chomskienne**, Université d'Aix-en-Provence, Faculté des Lettres et des Sciences Humaines, 1971, IV + 468 p.

Prezenta teză de doctorat își propune să elaboreze, în cadrul general al lingvisticii generative transformaționale, o încercare de descriere sintactică a limbii spaniole, concepută

ca o aplicare a teoriei lui Chomsky, pe care autorul o consideră teoria cea mai „promițătoare" din lingvistica contemporană.

În raport cu scopul urmărit, lucrarea este împărțită în două : prima parte este alcătuită din expunerea, însoțită de o interpretare critică, a principiilor de bază ale lingvisticii chomskiene, iar a doua — din aplicarea acestei interpretări la descrierea structurilor sintactice ale limbii spaniole.

Primele patru capitole din cele cinci ale părții întîi sînt axate pe examinarea cît mai obiectivă, imparțială, a problemelor și aspectelor fundamentale ale lingvisticii chomskiene : astfel, cap. I urmărește originile și începuturile gramaticii generative transformaționale, cap. II tratează despre polemica desfășurată în lingvistica actuală în jurul teoriei lui Chomsky, iar cap. III și IV — despre evoluția acestei teorii în perioada cuprinsă între 1957 (cînd apare *Syntactic Structures*) și 1965 (anul de publicare al lucrării *Aspects of the Theory of Syntax*).

Ultimul capitol al primei părți, constituit de interpretarea critică personală pe care A. J. Ford o dă teoriei chomskiene, este menit să servească drept introducere și fundament descrierii sintactice a limbii spaniole, din partea a doua. La sfîrșitul acestui capitol autorul prezintă, pe baza considerării critice a modelului propus de Chomsky, un model de descriere lingvistică general valabil pentru orice limbă naturală.

Partea a doua a lucrării, care cuprinde aplicarea acestui model la sintaxa spaniolă, oferă, în capitolul introductiv, explicații în legătură cu sistemul de convenții formale utilizate și apoi cu regulile de constituenți pe care se bazează modelul descris.

Sînt analizate în continuare, fiecare într-un capitol aparte, următoarele probleme aplicate la sintaxa limbii spaniole : proprietățile sintactice ale semnului, pronominalizarea și ciclul transformațional, sintaxa structurilor coordonate.

În încheiere se dau două apendice, unde sînt sintetizate, sub formă de scheme, problemele fundamentale din cuprinsul capitolelor (apendicele A cuprinde : 1. regulile de constituenți, 2. regulile de redundanță, 3. transformările ciclice, 4. transformările postciclice, iar apendicele B : B_1 — trăsăturile sintactice : 1. contextuale, 2. categoriale, 3. inerente și B_2 — trăsăturile referențiale lexicale) și o amplă bibliografie.

Descrierea sintactică a limbii spaniole reprezintă — prin rigoarea metodei, prin originalitatea soluțiilor propuse, prin calitatea expunerii, în permanență clară și sistematică — o contribuție însemnată la îmbogățirea aspectelor teoretice și practice puse de gramatica generativă transformațională.

TUDORA ȘANDRU OLTEANU

Cartilha em tamul e português (impressa em 1554 por ordem do Rei). Edição fac-simile do Museu Nacional de Arquelogia e Etnologia, com preâmbulo de D. Fernando de Almeida, Lisabona, 1970, 27 p. (+ 50).

Cărticica în tamul și portugheză, reeditată în facsimil de D. Fernando de Almeida, reprezintă un silabar cuprinzînd noțiuni elementare de limbă portugheză necesare populației indigene din India pentru a înțelege graiul cuceritorilor.

Lucrarea a fost scrisă în anul 1554 în limbile tamul și portugheză. Silabarul este urmat de un text religios servind acțiunii de răspîndire a catolicismului în Orient și, implicit, acțiunii de consolidare a cuceririi portugheze în aceste locuri.

Textul religios este scris în tamul, iar dedesubt se dă corespondentul portughez al fiecărui cuvînt. Deasupra acestor două rînduri se dă traducerea în portugheză. Traducătorii cărții (Vicente de Nazareth, Jorje Carvalho și Thome) remarcă, în prefața lucrării, dificultățile întîlnite în traducerea textului, datorită faptului că nu dispuneau de caractere latine capabile să redea unele sunete în tamul : „E onde estiverem dous tt como *cattu* ha dobrar a lingua nesse ceo da boca. E onde

estever hum j pequeno como este i hé de pronunciar ia como os castelhanos dizem *yaviene.* E onde estever j grande como este J ha de pronunciar ja como nos dizemos oje he festa".

Prezenta ediţie are meritul de a pune la îndemîna cercetătorilor un document autentic şi unic pentru filologie.

MARIANA PLOAE

GIUSEPPE FRANCESCATO, **Studi linguistici sul friulano,** Firenze, Olschi, 1970, 197 p.

Apărută ca al 17-lea volum al seriei *Studi* publicate de Accademia Toscana di Scienze e Lettere „La Colombaria", cartea profesorului Giuseppe Francescato, de la Universitatea din Amsterdam, dedicată regretatului prof. Oronzo Parlangèli, constituie o preţioasă culegere de articole, a căror unitate o formează tema comună: idiomul friulan. Este vorba de un număr de 23 de contribuţii, grupate în patru mari capitole: Probleme generale, Varietăţi dialectale friulane, Probleme particulare, Probleme istorico-lingvistice şi literare. Cele mai multe dintre articole au mai fost publicate în decursul ultimilor 15 ani, dar se găsesc în reviste aproape inaccesibile pentru majoritatea cercetătorilor. Dintre studiile inedite semnalăm: *Caratteri singolari del friulano, Problemi attuali del friulano* (conferinţă ţinută la Colocviul de lingvistică romanică de la Sinaia în 1963), *Ricerche lessicali nel Friuli occidentale, Esperienze di un'inchiesta, Venezia e il Friuli nella storia e nel linguaggio, Lingua italiana e parlate friulane.*

După cum arată însuşi autorul în prefaţă, valoarea studiilor este prin forţa lucrurilor inegală. La aceasta contribuie atît distanţa în timp care desparte diferitele articole, cît şi diversitatea ocaziilor de care au fost sugerate.

O trăsătură generală, ce caracterizează de altfel toate lucrările autorului, este faptul că interesul teoretic al diferitelor articole depăşeşte domeniul friulan, de cele mai multe ori chiar pe cel al limbilor romanice. Merită subliniată în primul rînd metoda structural-funcţională adoptată de G. Francescato şi aplicarea acestei metode la domeniul dialectologiei şi al fonologiei diacronice.

Ca şi *Dialettologia Friulana* (Udine, 1966), semnată tot de G. Francescato, volumul de faţă este o contribuţie valoroasă şi utilă la cunoaşterea unor idiomuri mai puţin cunoscute ale Romaniei.

MARIA ILIESCU

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1971*

INDICE DE MATERII

* Indicile a fost întocmit de Mioara Catrani-Popescu.

INDICE DE AUTORI

C

D

E

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZA

BULGARA

CEHA

ENGLEZA

FRANCEZA

GERMANA

GREACA

LATINA

MAGHIARA

POLONEZA

PORTUGHEZA

RETOROMANA

ROMÂNA

RUSA

SÎRBOCROATA

SLAVA

SLOVACA

SPANIOLA

TURCA

UCRAINEANA

Comenzile din străinătate se primesc la Întreprinderea de comerț exterior **Libri**, *Căsuța poștală 134—135, București* sau la reprezentanții săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à Întreprinderea de comerț exterior **Libri**, *Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie* ou à ses représentants à l'étranger.

R. P. d'ALBANIE, **Ndermarja Shtetnore e Bolimeve**, Tirana ;

R. D. ALLEMANDE, **Deutscher Buch Export und Import**, Leninstrasse 16, Leipzig 701 ;

R. P. de BULGARIE, **Hemus**, Place Slaweikov, 11, Sofia ;

R. P. de CHINE, **Waiwen Shudian**, P. O. B. 88, Pékin ;

R.P.D. CORÉENNE, **Chulphanmul**, Phenian ;

RÉPUBLIQUE CUBA, **Cubartimpex**, Simón Bolivar 1, Palacio Aldamo, Habana ;

R.P. de HONGRIE, **Kultura**, P.O.B. 149, Budapest 62 ;

R.P. MONGOLE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

R.P. de POLOGNE, **Ruch.**, Ul. Wronia 23, Warszawa ;

R.S. TCHÉCOSLOVAQUE, **Artia**, Ve Smeckach 30, — Praha II ;

U.R.S.S., **Mejdunarodnaia Kniga**, Moskva G-200 ;

R. D. du VIETNAM, **So Huat Nhap Khau Sach Bao**, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

R.S.F. de YOUGOSLAVIE, **Jugoslovenska Knjiga** Terazije 27, Belgrad ; **Prosveta** 16/1, Terazije, Belgrad ; **Forum**, Voivode Misica, Novi Sad ;

ARGENTINE, **Editorial Sudaminter S.A.**, Alsina 500, Buenos Aires ;

AUSTRALIE, **Current Books Ltd. Distributors** 168—174, Day Street, Sydney ;

AUTRICHE, **Globus Zeitungs Drucks und Verlagsanstalt** GmbH, 1200, Wien, Höchstädplatz 3 ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5, Place St. Jean, Bruxelles, **Agence Messageries de la Presse**, 14—22, Rue du Persil, Bruxelles ;

CANADA, **Progress Books** 44 Stafford St. Toronto, Ontario, **W. M. Dawson Subscriptions Service Ltd**, Six Thorneliffe Park Drive, Toronto 17, Ontario ;

COLOMBIE, **Librería Buchholz Galeria**, av. Jiménez de Quesada 8—40, Bogotá ;

DANEMARK, **Ejnar Munksgaard**, Noregade, 6, Kobenhavn ;

ESPAGNE, **Librería Herder**, Calle de Balmés 26, Barcelona 7 ;

ÉTATS-UNIS, **Fam Book Service** 69, Fifth Avenue, Suite 8 F., New York, 10003 N. Y. ; **Continental Publications**, 111, South Mermanec Ave., St. Louis Missouri, 63105 ; **Turner Subscription Agency** 235, Park Avenue South, New York 3 N. Y. ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirjakauppa** P.O.B. 10128, Helsingfors, 10 ;

FRANCE, **Nouvelles Messageries de la Presse Parisienne**, 111, Rue Réaumur, Paris II, **Europériodiques S.A.** 72, Boul. Senard, 22 Saint Cloud ;

GRANDE-BRETAGNE, **Collet's Holdings Ltd.**, Dennington Estate, Wellingborough, Northants **Central Books Ltd.**, 37, Inn Road, London W.C. 1 ;

ISRAËL, **Lepac Ltd.**, P.O.B. 1136 Tel-Aviv ; **Haiflepac Ltd.** P.O.B. 1794, Haifa ;

ITALIE, **So. Co. Lib. Ri.** Piazza Margana 33 — Roma ; **Messagerie Italiane Sp. A.** Milano, Via Priv. Renzo e Lucia 7 ;

JAPON, **Nauka Ltd.** 30—19 Minami —Ikebukuro 2 chome Toshima Ku, Tokyo ;

PAYS-BAS, **N. V. Martinus Nijhoff**, P.O.B. 269, Den Haag ; **Swetz & Zeitlinger** Keizersgracht 471—487, Amsterdam C. ;

NORVÈGE, **Tryggve uul Moller-Boekhandel Øvre**, Slottsgate 15, Oslo 1 ;

R.F. d'ALLEMAGNE, **Kubon & Sagner**, P.O.B. 68, München 34 ; **Presse Vertriebsgesellschaft GmbH** 6, Börsenstrasse 13—15, Frankfurt/Main ; **Kunst und Wissen**, Erich Biber P.O.B. 46, 7000 Stuttgart 1 ;

SUISSE, **Pinkus & Cie**, Froschaugasse 7, Zürich, **Fachbücherei Berne**, P.O.B. 397, 3001, Berne.

Les abonnements doivent être adressés à Întreprinderea de comerț exterior Librì, Boîte postale 134–135, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

Abonamentele din străinătate se primesc la Întreprinderea de comerț exterior Librì, Căsuța poștală 134–135, București sau la reprezentanții săi din străinătate.

R. P. d'ALBANIE, Ndermarja Shtetnore e Botimeve, Tirana ;

R. D. ALLEMANDE, Deutscher Buch Export und Import, Leninstrasse 16, Leipzig 701 ;

R. P. de BULGARIE, Hemus, Place Slaveikov, 11, Sofia ;

R. P. de CHINE, Waiwen Shudian, P. O. B. 88, Pékin ;

R.P.D. CORÉENNE, Chulphanmul, Phenian ;

RÉPUBLIQUE CUBA, Cubartimpex, Simón Bolivar 1, Palacio Aldamo, Habana ;

R.P. de HONGRIE, Kultura, P.O.B. 149, Budapest 62 ;

R.P. MONGOLE, Mongolgoskniqotorg, Ulan-Bator ;

R.P. de POLOGNE, Ruch, Ul.Wronia 23, Warszawa ;

R.S. TCHÉCOSLOVAQUE, Artia, Ve Smeckach 30, — Praha II ;

U.R.S.S., Mejdunarodnaia Kniga, Moskva G-200 ;

R. D. du VIETNAM, So Huat Nhap Khau Sach Bao, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

R.S.F. de YOUGOSLAVIE, Jugoslovenska Knjiga Terazije 27, Belgrad ; Prosveta 16/1, Terazije, Belgrad ; Forum, Voivode Misica, Novi Sad ;

ARGENTINE, Editorial Sudamínter S.A., Alsina 500, Buenos Aires ;

AUSTRALIE, Current Books Ltd. Distributors 165–174, Day Street, Sydney ;

AUTRICHE, Globus Zeitungs Drucks und Verlagsanstalt GmbH, 1200, Wien, Höchstädtplatz 3 ;

BELGIQUE, Du Monde Entier, 5, Place St. Jean, Bruxelles, Agence Messageries de la Presse, 14–22, Rue du Persil, Bruxelles ;

CANADA, Progress Books 44 Stafford St. Toronto, Ontario, W. M. Dawson Subscriptions Service Ltd. Six Thorncliffe Park Drive, Toronto 17, Ontario ;

COLOMBIE, Libreria Buchholz Galeria, av. Jiménez de Quesada 8–40, Bogotá ;

DANEMARK, Ejnar Munksgaard, Norregade, 6, Kobenhavn ;

ESPAGNE, Libreria Herder, Calle de Balmes 26, Barcelona 7 ;

ÉTATS-UNIS, Fam Book Service 69, Fifth Avenue, Suite 8 F., New York, 10003 N. Y. ; Continental Publications, 111, South Meramec Ave., St. Louis Missouri, 63105 ; Turner Subscription Agency 235, Park Avenue South, New York 3 N.Y. ;

FINLANDE, Akateeminen Kirjakauppa P.O.B. 10128, Helsingfors, 10 ;

FRANCE, Nouvelles Messageries de la Presse Parisienne, 111, Rue Réaumur, Paris II, Europériodiques S.A. 72, Bd. Senard, 92 Saint Cloud ;

GRANDE-BRETAGNE, Collet's Holdings Ltd., Dennington Estate, Wellingborough, Northants. Central Books Ltd., 37, Inn Road, London W.C. 1 ;

ISRAEL, Lepac Ltd., P.O.B. 1136 Tel-Aviv ; Haifiepac Ltd. P.O.B. 1794, Haifa ;

ITALIE, So. Co. Lib. Ri. Piazza Margana 33 — Roma ; Messaggerie Italiane Sp. A. Milano, Via Pirk. Renzo e Lucia 7 ;

JAPON, Nauka Ltd. 30–19 Minami — Ikebukuro 2 chome Toshima Ku, Tokyo ;

PAYS-BAS, N. V. Martinus Nijhoff, P.O.B. 269, Den Haag ; Swets & Zeitlinger Keizersgracht 471–487, Amsterdam C. ;

NORVÈGE, Tryggve und Moller-Bookhandel Øvre, Slottsgate 15, Oslo 1 ;

R.F. d'ALLEMAGNE, Kubon & Sagner, P.O.B. 68, München 34 ; Presse Vertriebsgesellschaft GmbH 6, Börsenstrasse 13–15, Frankfurt/Main ; Kunst und Wissen, Erich Bieber P.O.B. 46, 7000 Stuttgart 1 ;

SUISSE, Pinkus & Cie, Froschaugasse 7, Zürich, Fachbücherei Berne, P.O.B. 197, 3001, Berne.

RECTIFICARE

Cititorii sînt rugaţi să facă următoarele rectificări: la p. 4, r. 18—19 de jos, în loc de: illocutionnaire, se va citi: illocutionnaires; la p. 8, r. 23 de jos, în loc de: la, se va citi: le; la p. 19, r. 9 de sus, în loc de: *A* serait, se va citi: *A* se serait; la p. 20, r. 3 de jos, în loc de: *A montagne*, se va citi: ***Montague.***

SCL. an XXX, nr. 1, 1979.

RECTIFICARE

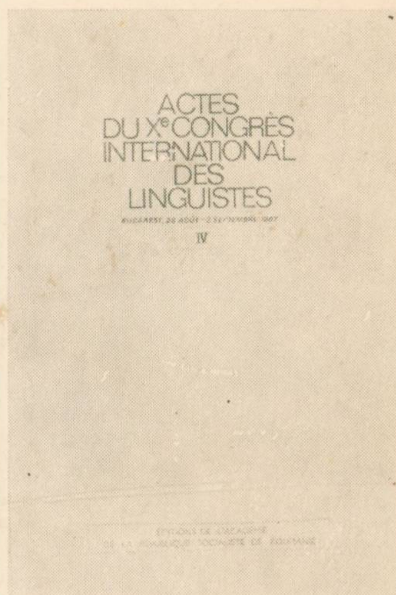
Cititorii sunt rugați să facă următoarele rectificări la p. 4, r. 18–19 de jos, în loc de: [illegible], se va citi: [illegible] la p. 8, r. 23 de jos, în loc de: la, se va citi, la p. 18, r. 9 de sus, în loc de: A serait, se va citi: A se serait; la p. 30, r. 3 de jos, în loc de: A montagne, se va citi: Montagne.

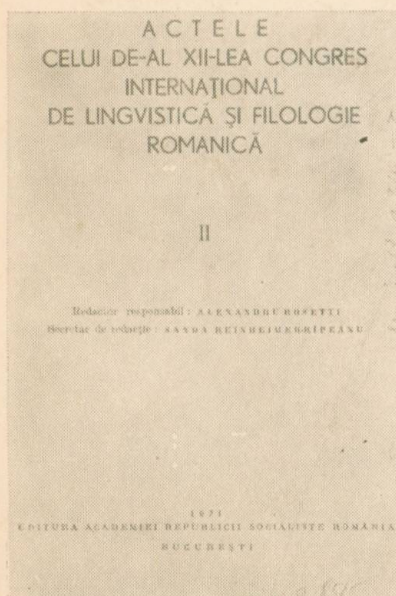
[illegible]

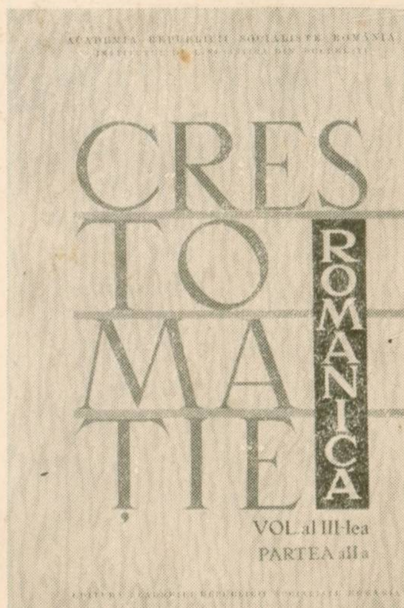
În Editura
Academiei Republicii Socialiste România

au apărut:

I.P.I. c. 2867

Lei 20.—